ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ
ΓΡ. ΜΠΟΝΑΝΟΥ

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

- 21η Απριλίου
- 25η Νοεμβρίου
- Κυπριακόν

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ
ΓΡ. ΜΠΟΝΑΝΟΥ

Η ΑΛΗΘΕΙΑ

- 21η Απριλίου
- 25η Νοεμβρίου
- Κυπριακόν

Κεντρική διάθεσις:
Ἀθανάσιος Χρηστάκης
Σόλωνος 77, τηλ. 3607.876
Ἀθῆναι

Ἀφιεροῦται εἰς τούς συμμαθητάς μου
τῆς Τάξεως 1940,
τῆς Στρατ. Σχολῆς Εὐελπίδων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ Τουρκική εἰσβολή — Ἡ μεταπολίτευσις

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐπί μίαν ὁλόκληρον δωδεκαετίαν, ἀπό τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ Ἰουλίου 1974 μέχρι σήμερον, πολλά καί ὑπό πολλῶν ἔχουν γραφεῖ, δι' ὅσα συνέβησαν τότε καί, κυρίως, δι' ὅσα προηγήθησαν. Ἀλλ' οὐδείς προσήγγισε τήν ἀλήθειαν καί παρ' οὐδενός ἐδόθη στόν Ἑλληνικόν λαόν ἡ δυνατότης νά μάθη τί καί διατί συνέβη. Νά μάθη δηλαδή τήν ἀλήθειαν, ὅπως πράγματι εἶναι καί ὄχι ὅπως, ἰδεολογικαί ἐπιδιώξεις καί κομματικαί σκοπιμότητες, τήν κατήντησαν.

Ἡ ἑπταετία 21 Ἀπριλίου 1967 — 23 Ἰουλίου 1974, μεστή γεγονότων ἱστορικῶν, γεγονότων πού εἶχον ἀποφασιστικήν ἐπίδρασιν στήν ἐθνικήν μας ζωήν, παραμένει διά τούς πολλούς οὐσιαστικῶς ἄγνωστος. Γνωρίζουν ἴσως εἰς πολύ ἁδράς γραμμάς τά γεγονότα, ἐπληροφορήθησαν τά ὀνόματα τῶν προσώπων πού διεδραμάτισαν πρωταγωνιστικόν ρόλον εἰς αὐτά, ἀλλ' ἀγνοοῦν καί τά γενεσιουργά αἴτια καί τόν πραγματικόν νόημα καί τήν βαθυτέραν σημασίαν αὐτῶν τῶν γεγονότων.

Ἡ ἀναπτυχθεῖσα μυθολογία, ἡ καλλιεργηθεῖσα σύγχυσις, ἐκάλυψαν τήν ἀλήθειαν. Διότι ἡ ἀλήθεια δέν ἐξυπηρέτει τούς βιαστάς της, δέν ὑπηρέτει τά συμφέροντά των καί δέν διηυκόλυνε τάς ἐπιδιώξεις των.

Ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου τό ψεῦδος ἐπερίσσευσεν, εἶναι τό Κυπριακόν. Τά γεγονότα τοῦ Ἰουλίου 1974 καί τά αἴτιά των, παρεποιήθησαν βαναύσως. Καί τά πρόσωπα πού ἀνεμείχθησαν εἰς αὐτά κατά τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλον τρόπον, ἐχλευάσθησαν, διεσύρθησαν, ἐσυκοφαντήθησαν, ὥστε ἡ ἀλήθεια νά μή δύναται νά ἀναγνωρισθῆ, καλυφθεῖσα ὑπό τόσης λάσπης.

Παρ' ὅλα ταῦτα, ἐπί δώδεκα ἔτη ἐτήρησα σιγήν. Ἀσφαλῶς μέ ἠνώχλει ἡ κακοποίησις τῆς ἀληθείας. Βεβαίως προεκαλούμην ἀπό ὅσα ψευδῆ καί συκοφαντικά ἐγράφοντο ἐναντίον μου καί ὡς προσώπου καί ὡς Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Κυρίως ὅμως μέ ἐξώργιζεν ἡ κατασυκοφάντησις τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Ἀλλά, πιστεύων ὅτι ὁ στρατιώτης τῆς πατρίδος ὀφείλει νά ὑπηρετῆ ἐν παντί τό ἐθνικόν συμφέρον, δέν ὡμίλησα. Αὐτό ὅμως τό ἐθνικόν συμφέρον, ἄλλοι δέν τό ὑπελόγισαν. Ὁ διχασμός τοῦ λαοῦ μας, κατέστη ἐπιδίωξίς των. Ὁ κλονισμός τῆς ἐμπιστοσύνης του πρός τάς Ἐνόπλους του Δυνάμεις, μόνιμος στόχος των.

Καί ἤρχισε πλέον νά καθίσταται δι' ἐμέ ἀνάγκη, νά ἀποκαλύψω ὅλην τήν ἀλήθειαν. Διότι μόνον ἡ ἀλήθεια ὠφελεῖ τόν τόπον. Μόνον ἡ ἀλήθεια ἀποδυναμώνει τούς πλαστογράφους τῆς Ἱστορίας, τούς διαστρεβλωτάς τῆς ἐθνικῆς μνήμης.

Ἡ ἀνάγκη αὐτή κατέστη σήμερον ἐπιτακτική. Διότι αἱ ἐργασίαι τῆς εἰδικῶς συσταθείσης ὑπό τῆς Βουλῆς ἐπιτροπῆς διά τήν διερεύνησιν τῶν τότε

γεγονότων, ἐπυροδότησαν νέαν ἔκρηξιν ψευδολογίας, ὕβρεων καὶ προπηλακισμῶν. Καί πολλοί εὗρον τήν εὐκαιρίαν νά μετακυλήσουν εὐθύνας, νά ἐμφανισθοῦν ὡς κριταί τῶν πάντων, νά παραστήσουν τούς σπουδαίους. Δέν εἶχε δι' αὐτούς σημασίαν ἡ ἀλήθεια. Σημασίαν εἶχε ὅτι εὑρέθησαν αἰφνιδίως στό προσκήνιον, ἀνασυρθέντες ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς ἀσημαντότητός των.

Ὁ Ἑλληνικός λαός, δικαιοῦται νά μάθη τήν ἀλήθειαν. Δι' ὅλους καί δι' ὅλα. Καί δι' αὐτό ἀπεφάσισα νά γράψω αὐτό τό βιβλίον. Προσεπάθησα νά μή ἀποκαλύψω μόνον ὅ,τι θά ἔβλαπτε τά ἐθνικά συμφέροντα, διότι μέ ἀφήνει μέν ἀδιάφορον ἡ προσωπική μου τύχη, ἀλλά μέ ἐνδιαφέρει ἡ Ἑλλάς. Τήν ὁποίαν θά ὑπηρετῶ, ὅπως καί ὅσον δύναμαι, μέχρι θανάτου. Ὑπῆρξα καθ' ὅλην μου τήν μέχρι τώρα ζωήν, στρατιώτης της. Καί τοιοῦτος θά παραμείνω, μέχρι τέλους.

Ὁ ἀναγνώστης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, δι' ἕν πράγμα πρέπει νά εἶναι βέβαιος. Ὅτι τά γεγονότα συνέβησαν ὡς περιγράφονται καί ὁ ρόλος τῶν ἀνθρώπων τοποθετεῖται στάς πραγματικάς διαστάσεις του. Χωρίς μεροληψίας, χωρίς σκοπιμότητος. Τά ντοκουμένα ὑπάρχουν. Καί ὅταν ἡ ἀπόστασις τοῦ χρόνου θά ἀμβλύνη τά πάθη, θά ἐκτονώση τήν ἔντασιν καί θά μετριάση τήν κακοπιστίαν, ὁ ἱστορικός θά δύναται πλέον νά προσφύγη στάς πηγάς. Καί ἡ Ἱστορία μέ τήν ἀδέκαστον κρίσιν της, θά καταλογίση εὐθύνας ἄν ὑπάρχουν, θά ἐξάρη πρόσωπα ἄν τό ἀξίζουν, θά ἑρμηνεύση τά γεγονότα ἐφ' ὅσον ἐπιδέχονται ἑρμηνείας.

Τό Κυπριακόν, δέν εἶναι βεβαίως τά γεγονότα τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1974. Τό μέγα τοῦτο ἐθνικόν θέμα, εἶναι παλαιότερον, ὅσον εἶναι καί σημερινόν. Καί ἐγώ προσωπικῶς, δέν ἠσχολήθην μέ αὐτό κατά τήν ἀνατροπήν τοῦ Μακαρίου. Ἀλλά ἀπό τοῦ 1963, ὅτε ἐκλήθην ὑπό τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου εἰς μίαν κρίσιμον σύσκεψιν. Μέ ἐνδιέφερε βεβαίως πάντοτε. Ἀλλ' ἀπό τότε, ἐκυριάρχησε στήν ψυχήν μου.

Καί ἀπό τότε ἀρχίζει καί τό κείμενον αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Γρηγόριος Μπονᾶνος
Στρατηγός ἐ.ἀ.
τ. Ἀρχηγός Ἐνόπλων Δυνάμεων

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Δεκέμβριος 1963 — Αΰγουστος 1967

1. Μία σύσκεψις στό Καστρί

Ἦταν ἀνήμερα Χριστούγεννα τοῦ 1963, ὅταν μέ είδοποίησαν ὅτι ἔπρεπε νά προσέλθω ἀμέσως είς τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, προκειμένου νά μετάσχω συσκέψεως πού θά ἐγίνετο ἐκεῖ, ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ Πρωθυπουργοῦ Γεωργίου Παπανδρέου. Θά μετεῖχαν ἐπίσης ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Σοφοκλῆς Βενιζέλος, ὁ ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Σταῦρος Κωστόπουλος, ὁ ὑπουργός Συντονισμοῦ Γεώργιος Μαῦρος, ὁ ἐξωκοινοβουλευτικός ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ἀντιστράτηγος ἐν ἀποστρατεία Πέτρος Παπανικολόπουλος, οἱ Ἀρχηγοί ΓΕΕΘΑ καί ΓΕΣ Ἀντιστράτηγοι Ἰωάννης Πιπιλῆς καὶ Πέτρος Σακελλαρίου καί οἱ Ἀρχηγοί, ΓΕΝ Ἀντιναύαρχος Αὐγέρης και ΓΕΑ Ἀντιπτέραρχος Ἀντωνάκος.

Ἔφερα τότε τόν βαθμόν τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου Πεζικοῦ. Ἀλλ' ἡ συμμετοχή μου στήν τόσον ὑψηλοῦ ἐπιπέδου σύσκεψιν, εἶχε τήν ἐξήγησίν της. Διότι ὑπηρετοῦσα στό Γενικόν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ, ὡς διευθυντής τοῦ Τμήματος Πληροφοριῶν Μάχης, τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου. Τό τμῆμα μου εἶχεν ἁρμοδιότητα ἐκτιμήσεως, ἀναλύσεως καί ἐπεξεργασίας τῶν πληροφοριῶν πού ἀφοροῦσαν ὅμορα κράτη, ἀλλά καί τήν Κύπρον, τήν Μέσην Ἀνατολήν καί τάς λεγομένας «ἀδεσμεύτους» χώρας. Πληροφοριῶν, ὅμως, πού ἐλαμβάνοντο μόνον ἀπό ἐπισήμους πηγάς. Δέν ἐπρόκειτο δηλαδή περί ὑπηρεσίας κατασκοπείας, ἀλλά περί ἐπιτελικοῦ ὀργάνου, ἀσχολουμένου μέ ὑλικόν τό ὁποῖον νομίμως καί ἐπισήμως περιήρχετο είς γνῶσιν μας.

Ἡ πρόσκλησίς μου,λοιπόν, στήν σύσκεψιν, ὠφείλετο στό ὅτι κατεῖχα καί εἶχα ἐπεξεργασθῆ πληροφορίας πού ἀφοροῦσαν τήν Κύπρον. Καί τό Κυπριακόν, ὅπως εἶχε τότε διαμορφωθῆ, ἦτο τό ἀντικείμενον αὐτῆς τῆς συσκέψεως. Ἡ τεταμένη κατάστασις πού ἐπικρατοῦσε στήν Κύπρον λόγω καί τῶν πολλῶν τουρκικῶν προκλήσεων-καί ὄχι μόνον ἐξ αἰτίας πρωτοβουλιῶν τοῦ Μακαρίου, ὅπως τότε ἐπιστεύετο στήν Ἀθήνα-ἀπαιτοῦσε τήν λῆψιν ἀποφάσεων, πού θά ἦτο δυνατόν νά ἔχουν δραματικάς ἐπιπτώσεις δι' ὁλόκληρον τό Ἔθνος.

Ὡς Ἕλληνα καί μάλιστα ἀξιωματικόν, τό Κυπριακόν, ὅπως καί κάθε ἄλλο ἐθνικόν θέμα, μέ ἐνδιέφερε καί μέ ἀπασχολοῦσε. Ἀλλά ἐπισήμως, μέ τήν ἔννοιαν τῆς ἀμέσου ὑπηρεσιακῆς σχέσεως μέ αὐτό, ἤρχισα νά ἀσχολοῦμαι ὅταν ἀνέλαβα τήν διεύθυνσιν τοῦ Τμήματος Πληροφοριῶν Μάχης.

Ἔσπευσα στό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ὅπου συνήντησα τόν ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης καί τούς Ἀρχηγούς ΓΕΕΘΑ καί ΓΕΣ. Τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ συνώδευεν ὁ ἁρμόδιος ἐπιτελής του, Ταγματάρχης τότε Κωνσταντῖνος Κόρκας. Καί καθώς ὁ Πρωθυπουργός καί οἱ ἄλλοι ὑπουργοί δέν εἶχαν προσέλθη ἀκόμη, ἀρχίσαμε να συζητοῦμε τήν ἐν Κύπρω κατάστασιν καί νά μελετοῦμε

τήν δυνατότητα πού τυχόν εἴχαμε νά ἐνισχύσωμε τοὺς 'Ελληνοκυπρίους, οἱ ὁποῖοι πέραν τῶν προβλημάτων πού εἶχαν μέ τούς ἐξωπλισμένους ἀπό τήν Τουρκικήν 'Υπηρεσίαν Πληρφοριῶν (Μ.Ι.Τ.) Τουρκοκυπρίους, ἀντιμετώπιζαν ἤδη καί κίνδυνον στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως τῆς Τουρκίας. 'Εκ τῆς συζητήσεως προέκυψεν ὅτι τό μόνον πού ἠδυνάμεθα νά πράξωμεν, χωρίς κίνδυνον ἐμπλοκῆς τῆς 'Ελλάδος εις πολεμικήν περιπέτειαν μέ τήν Τουρκίαν, ἦτο νά στείλωμεν ἕνα τμῆμα Καταδρομῶν μέ μεταφορικά ἀεροσκάφη, τό οποῖον νά ἐνίσχυε τήν Κυπριακήν ἄμυναν. 'Υπῆρχεν ὅμως ὁ κίνδυνος ἐντοπισμοῦ τῶν ἀεροσκαφῶν ἀπό τά ραντάρ τῶν Βρεταννικῶν βάσεων καί τό ἐνδεχόμενον νά ὑποχρεωθοῦν, κατόπιν αὐτοῦ, ἀπό βρεταννικά πολεμικά ἀεροπλάνα νά ἐπιστρέψουν ἄπρακτα, ἐνῶ θά εἶχον δοθῆ καί στοὺς Τούρους ἐπιχειρήματα ἐναντίον μας.

'Ακριβῶς ὅταν ἡ συζήτησίς μας-πού ἦτο βεβαίως ἀνεπίσημος καί ἐγίνετο μόνον μεταξύ ἀξιωματικῶν, δοθέντος ὅτι καί ὁ ὑπουργός 'Εθνικῆς 'Αμύνης ἦτο Αντιστράτηγος ἐν ἀποστρατεία-εἶχε φθάσει εις αὐτό τό σημεῖον, ειδοποιήθημεν ὅτι ἡ σύσκεψις θά ἐπραγματοποιῆτο τελικῶς εις τό Καστρί, στήν οἰκίαν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί ἐκαλούμεθα νά μεταβῶμεν ὅλοι ἐκεῖ. 'Ο Γεώργιος Παπανδρέου μᾶς ἐδέχθη στό ἁπλό γραφεῖον του, ὅπου ἤδη εἶχαν φθάσει ὁ Γεώργιος Μαῦρος καί ὁ Σταῦρος Κωστόπουλος. Καί ἀπευθυνόμενος πρός ὅλους, εἶπε:

— *Κύριοι σᾶς εὐχαριστῶ πού ἤλθατε. Δέν εἶναι ὅμως δυνατόν νά ἀρχίσωμε τήν συζήτησιν μέχρις ὅτου ἔλθη ὁ 'Αντιπρόεδρος τῆς Κυβερνησεως κ.Σοφοκλῆς Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος ἔχει μεταβεῖ στήν 'Αγγλικήν πρεσβείαν καί ἀσφαλῶς θά μᾶς φέρη ὡρισμένας πληροφορίας. 'Επίσης θά ἀναμένωμεν καί τόν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος θά προσέλθη διά νά ἐνημερωθῆ ἐπί τῶν ἐξελίξεων, ἐκπροσωπῶν τόν ἀσθενοῦντα πατέρα του Βασιλέα Παῦλον.*

'Εκείνην τήν στιγμήν, ἐκτύπησε τό τηλέφωνον. 'Ο Πρωθυπουργός ἐνώπιον ὅλων μας, ἐσήκωσε τό ἀκουστικόν, ἤκουσεν ἐπ' ὀλίγον τόν τηλεφωνοῦντα καί κατόπιν εἶπε:

— *Καλῶς ἦλθες Ζώρζ. Σέ παρακαλῶ νά ἔλθης ἐδῶ νά μᾶς τά πῆς ἀπό κοντά...*

'Εν συνεχεία ἐστράφη πρός ἡμᾶς καί εἶπεν ὅτι τό τηλεφώνημα προήρχετο ἀπό τόν διπλωμάτην Γεώργιον Μελᾶν, τόν ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε στείλει στήν Κύπρον, ὡς προσωπικόν ἀπεσταλμένον του, προκειμένου νά ἐκτιμήση επί τόπου τήν κατάστασιν καί να τόν ἐνημερώση. 'Ο Μελᾶς εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ Λευκωσίας καί θά προσήρχετο στό Καστρί νά ἐνημερώση ὅλους.

Μετά παρέλευσιν μόλις πενταλέπτου, ἦλθεν ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος, περιχαρής, μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὅτι μετά μακράν συνομιλίαν του μέ τόν Βρεταννόν πρεσβευτήν, εἶχε πείσει τήν Βρεταννικήν κυβέρνησιν νά διαθέση δυνάμεις της, από τάς ἐν Κύπρω βάσεις της, προκειμένου νά παρεμβληθοῦν μεταξύ τῶν 'Ελληνοκυπρίων καί τῶν Τουρκοκυπρίων, διά να σταματήση ἔτσι ἡ αἱματοχυσία. Διότι πράγματι, τά ἔκτροπα καί αἱ ἑκατέρωθεν προκλήσεις μεταξύ τῶν δύο κοινοτήτων, ἦσαν καθημερινά φαινόμενα στήν Λευκωσία."Οπως εἶναι γνωστόν, αὐτή ἡ παρεμβολή τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ὑλοποίησεν ἐκείνας τάς ἡμέρας τήν περίφημον «Πράσινη γραμμή», ἡ ὁποία διεχώρισε τήν Κυπριακήν πρωτεύουσαν εις δύο τομεῖς, τόν 'Ελληνοκυπριακόν καί τόν Τουρκοκυπριακόν. 'Αλλά περί αὐτῆς θά γίνη καί ἐν συνεχεία λόγος.

'Ο Γ. Παπανδρέου ἤκουσεν αὐτήν τήν ἀπόφασιν μέ σκεπτικισμόν καί δέν ἐφαίνετο νά συμμερίζεται τήν ἱκανοποίησιν τοῦ Βενιζέλου. Δέν τήν ἐσχολίασεν ὅμως ἐνώπιόν μας. Ἄλλωστε ἐκείνην ἀκριβῶς τήν στιγμήν εἰσῆλθε στό γραφεῖον καί ὁ Γεώργιος Μελᾶς.

—*Λοιπόν Ζώρζ, τί εἶδες ἐκεῖ;*

'Ο Μελᾶς περιέγραψε τήν κατάστασιν ὡς ἄκρως ἐπικίνδυνον. Οἱ 'Ελληνοκύπριοι ἔχουν ἐξαγριωθῆ-εἶπε-καί ἀσφαλῶς ἔχουν διαπράξει τάς τελευταίας ἡμέρας σοβαρά ἔκτροπα εἰς βάρος τῶν Τουρκοκυπρίων. Προσέθεσε μάλιστα ὅτι πολλοί 'Ελληνοκύπριοι ἔχουν περικυκλώσει τό στρατόπεδον τῆς ΕΛΔΥΚ ('Ελληνική Δύναμις Κύπρου) καί ὑβρίζουν, διότι ὁ Διοικητής τῆς μονάδος Συνταγματάρχης Ἀπόστολος Τζουβελέκης δέν τούς χορηγεῖ ὅπλα καί πυρομαχικά. Καί κατέληξε:

— *'Ο Τζουβελέκης, ἐλέγχει τήν κατάστασιν. Ἀλλά δέν δύναμαι νά ἐκτιμήσω ἐπί πόσον ἀκόμη θά εἶναι εἰς θέσιν νά τό κάνη.*

Ὅταν ὁ Μελᾶς ἐτελείωσε τήν ἐνημέρωσίν μας, ἡ φρουρά εἰδοποίησεν ὅτι ἀφίχθη ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος. Ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἐκάθισε, ὁ Πρωθυπουργός παρεκάλεσε τόν Μελᾶν νά ἐπαναλάβη τήν ἐνημέρωσιν, πράγμα πού ἔγινε.'Ο Διάδοχος, ὅπως καί ὅλοι, ἐστράφημεν πρός τόν Γεώργιον Παπανδρέου. Ἐκεῖνος θά ἀπεφάσιζε. Καί ὁ «Γέρος» εἶπε:

— *Οὔτε φυσίγγιον θά δοθῆ ἀπό τήν ΕΛΔΥΚ στούς 'Ελληνοκυπρίους. Δέν θά ἐπιτρέψω στόν «Παλιοκαλόγηρον» νά ὁδηγήση τήν 'Ελλάδα εἰς πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν. 'Η ΕΛΔΥΚ εὑρίσκεται εἰς Κύπρον βάσει τῶν Συμφωνιῶν Ζυρίχης καί Λονδίνου. Ἐκπροσωπεῖ τήν 'Ελλάδα ἐκεῖ, ὡς μίαν τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων. Πᾶσα λοιπόν ἐμπλοκή τῆς ΕΛΔΥΚ εἰς τήν διένεξιν 'Ελληνοκυπρίων καί Τουρκοκυπρίων, ἰσοδυναμεῖ μέ ἐμπλοκήν τῆς 'Ελλάδος. Καί αὐτό δέν ἐννοῶ νά τό ἐπιτρέψω.*

Ἐπηκολούθησε μακρά συζήτησις. Καί τελικῶς, ἀπεφασίσθη ὁμοφώνως ὅπως:

- παρακολουθεῖται στενῶς ἡ κατάστασις καί ἀναληφθοῦν ὅλοι οἱ ἀπαραίτητοι διπλωματικοί χειρισμοί πρός πᾶσαν κατεύθυνσιν, ὥστε νά διευθετηθῆ ἡ κρίσις.
- Ἐκδοθῆ σαφής διαταγή πρός τόν Διοικητήν τῆς ΕΛΔΥΚ, διά τῆς ὁποίας θά ἀπαγορεύεται ρητῶς πᾶσα χορήγησις ὁπλισμοῦ καί πυρομαχικῶν στούς 'Ελληνοκυπρίους, ὑπό οἱονδήποτε πρόσχημα.

'Η σύσκεψις ἔληξε καί ἐγώ ἐπέστρεψα στό Γενικόν Ἐπιτελεῖον, προκειμένου να φροντίσω διά τήν ἔκδοσιν τῆς διαταγῆς πρός τόν Διοικητήν τῆς ΕΛΔΥΚ, διά τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο ρητῶς πᾶσα χορήγησις ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ πρός τούς 'Ελληνοκυπρίους. 'Η διαταγή ἐμονογραφήθη καί διεβιβάσθη στήν ΕΛΔΥΚ, ὑπό μορφήν σήματος.

2. Ἕνα ἀνάπηρον «κράτος»

Τά γεγονότα τοῦ 1963 ὠφείλοντο εἰς αἴτια ἀναγόμενα στό παρελθόν. Αἱ συμφωνίαι τοῦ Λονδίνου καί τῆς Ζυρίχης, πού εἶχαν ὁδηγήσει στήν ἀνακήρυξιν τῆς Κύπρου εἰς ἀνεξάρτητον καί αὐτόνομον δημοκρατίαν, εἶχαν σημάνει τό

τέλος τοῦ ἀγῶνος τῆς ΕΟΚΑ στήν Κύπρον, ἱκανοποίησαν ἀσφαλῶς τήν Τουρκίαν, ἡ ὁποία εὑρέθη ἐγγυήτρια δύναμις ἰσότιμος πρός τήν Ἑλλάδα καί τήν Βρεταννίαν, χωρίς νά ἔχη ἤ νά δύναται νά διεκδικήση σχετικά δικαιώματα, ἀλλά εὐνοηθεῖσα ἀπό τήν δολιότητα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καί, τέλος, ἐνεταφίασαν τό παγκύπριον ὄραμα τῆς ἑνώσεως μέ τήν μητέρα-πατρίδα."Εδωσαν στόν Μακάριον, ἕνα ἀνάπηρον οὐσιαστικῶς καί μή δυνάμενον νά ἐπιβιώση, κράτος, ἀλλά ἐσήμαναν καί τήν ἔναρξιν μιᾶς συνεχοῦς αἱμορραγίας διά τήν Ἑλλάδα, αἱμορραγίας ὄχι μόνον ὑλικῆς ἤ εἰς ἀνθρώπινον δυναμικόν. Καί, ἀσφαλῶς, ποτέ οἱ Ἕλληνες δέν ἠρνήθησαν νά θυσιάσουν πολλά διά τήν Κύπρον, πράγμα ἄλλωστε πού καί σήμερον συνεχίζεται.

Τό Κυπριακόν κράτος, ἐκυβερνᾶτο ἐπί τῆ βάσει ἑνός συντάγματος, που εἶχε ἐπεξεργασθῆ μία εὐάριθμος ὁμάς συνταγματολόγων, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Θεμιστοκλῆν Τσάτσον. Ἀλλά τό σύνταγμα αὐτό, ἀπεδείχθη οὐσιαστικῶς ἀνεφάρμοστον, ὄχι τόσον λόγω τῆς ἐπιστημονικῆς ἀπαξίας του, ὅσον λόγω τῆς κακῆς πίστεως πού διέκρινε τάς δύο Κυπριακάς κοινότητας, τήν Ἑλληνικήν καί τήν Τουρκικήν καί, ἀκόμη, τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πρώτου Προέδρου τῆς Κύπρου, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου, νά κυβερνᾶ ἀπολυταρχικῶς καί κατά τό δοκοῦν.

Ἄλλωστε ποτέ δέν ἀπέκρυψεν ὁ Μακάριος ὅτι θεωρεῖ τό Κυπριακόν σύνταγμα ἐλαττωματικόν καί ὅτι ἐπιδιώκει τήν τροποποίησίν του. Δύο μάλιστα χρόνια ἐνωρίτερα, τόν Δεκέμβριον τοῦ 1961 εἶχε δηλώσει ὅτι θά ἐργασθῆ διά τήν τροποποίησιν τοῦ συντάγματος εἰς «ὅσα σημεῖα κρίνει ὅτι δέν λειτουργεῖ». Καί δέν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἀπό τοῦ 1961 μέχρι τοῦ 1963, ὁ Τοῦρκος πρεσβευτής στήν Ἀθήνα εἶχε προβῆ εἰς διαβήματα, δεκατρία τόν ἀριθμόν, διά γεγονότα εἰς Κύπρον ἤ δηλώσεις τοῦ Μακαρίου, ἀντιθέτους πρός τό Κυπριακόν σύνταγμα. Βεβαίως ὁ Μακάριος εἶχεν ἀνάγκην τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Τουρκίας. Ἡ τρίτη ἐγγυήτρια δύναμις, ἡ Ἀγγλία ἐφαίνετο νά ἀδιαφορῆ, καθώς τά σημεῖα τοῦ συντάγματος πού επεθύμει νά τροποποιήση ὁ Μακάριος, ἀφοροῦσαν τήν ἐσωτερικήν κυρίως διοίκησιν τοῦ κράτους, δηλαδή τάς δύο κοινότητας καί δέν ἀνεφέροντο στά ἀγγλικά δικαιώματα διατηρήσεως τῶν βάσεων κλπ.

Προφανῶς ὁ Μακάριος ἐπίστευεν ὅτι ἀπό τήν Ἑλληνικήν κυβέρνησιν δέν θά εἶχε δυσκολίας. Ἀλλά τοῦ ἐχρειάζετο καί ἡ τουρκική συγκατάθεσις. Ἔτσι τόν Νοέμβριον τοῦ 1962 ἐπραγματοποίησεν ἐπίσημον ἐπίσκεψιν στήν Τουρκίαν, μέ κύριον στόχον τήν διερεύνησιν τῶν τουρκικῶν προθέσεων. Σήμερα, αὐτά εἶναι πλέον γνωστά. Ὁ Μακάριος ἐπεχείρησε νά θέση στόν Τοῦρκον Πρόεδρον Γκιουρσέλ καί τόν γηραιόν Πρωθυπουργόν Ἰσμέτ Ἴνονου, θέμα τροποποιήσεως του συντάγματος, τό ὁποῖον, ὅπως εἶπε, ἐδυσχέραινε τήν διοίκησιν του κράτους καί δέν διηυκόλυνε τήν ρύθμισιν διαφόρων θεμάτων. Ὁ Ἰσμέτ Ἴνονου ὅμως, ἔσπευσε νά δηλώση: *«Μονόπλευρος τροποποίησις τοῦ Κυπριακοῦ συντάγματος δέν εἶναι δυνατή. Ἔχομε συμβατικάς ὑποχρεώσεις.»*

Ἐν τούτοις, ὁ Τοῦρκος ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Φεριντούν Τζεμάλ Ἐρκίν, —ὅπως τοὐλάχιστον ὁ ἴδιος ἐδήλωσεν εἰς συνέντευξίν του πρός τήν ἐφημερίδα «Ἐλευθερία» τῶν Ἀθηνῶν τό 1963— εἶπε πρός τόν Μακάριον, ἐνώπιον μάλιστα των Γκιουρσέλ και Ἴνονου„ ὅτι *«ἡ Τουρκική κυβέρνησις εἶναι ἕτοιμη*

νά σᾶς βοηθήση ὥστε νά ξεπερασθοῦν οἱ δυσκολίες πού τυχόν παρουσιάζει τό σύνταγμα».
Καί ὁ Γκιουρσέλ, ἀποχαιρετῶν τόν Μακάριον κατά τήν ἀναχώρησίν του ἀπό τήν Τουρκίαν, τοῦ εἶπε:
«Το τουρκικό ἔθνος εὔχεται στούς Κυπρίους νά διαβιώνουν ἀδελφικά. Αὐτή ἡ πρόθεσή του, εἶναι γνήσια καί καθαρή».

Προφανῶς, ὁ Μακάριος δέν ἀντελήφθη τό μήνυμα. Ὅτι δηλαδή οἱ Τοῦρκοι δέν ἐπρόκειτο νά στέρξουν εἰς ὁποιανδήποτε τροποποίησιν τοῦ συντάγματος χωρίς τήν προηγουμένην συγκατάθεσίν των.

Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τότε, ἦτο ὁ Εὐάγγελος Ἀβέρωφ. Καί διετήρει τό ὑπουργεῖον αὐτό ἀπό πολλῶν ἐτῶν, ἀπό τοῦ 1956, ὅτε διεδέχθη τόν παραιτηθέντα λόγω τῶν συνεχῶν ὀχλήσεων τοῦ Μακαρίου πρός τόν Κωνσταντῖνον Καραμανλῆν, Σπῦρον Θεοτόκην. Καί ὅπως ὑποστηρίζει στό βιβλίον του «Ἡ ἄλλη πλευρά» (τόμος 2ος, σελ.633) ὁ Νεοκλῆς Σαρρῆς, ὁ Ἀβέρωφ εἶχε διαβεβαιώσει τούς Τούρκους ὅτι οὔτε ἡ ἑλληνική κυβέρνησις πρόκειται νά στέρξη εἰς τροποποίησιν τοῦ Κυπριακοῦ συντάγματος.

Ἀλλά δέν εἶναι μόνον αὐτό. Κατά μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1963, ὁ Ἀβέρωφ ἀπέστειλεν ὀργίλην ἐπιστολήν (ἐδημοσιεύθη ἀργότερα ὁλόκληρος) πρός τόν Μακάριον, στήν ὁποίαν μεταξύ ἄλλων ἐσημείωνε:

«...Ειδικώτερον ὡς πρός τό ὅ,τι ἀφορᾶ τά Κυπριακά θέματα, εἴμεθα ἀποφασισμένοι νά σᾶς βοηθήσωμεν καθ' ὅν τρόπον ἐπράξαμεν μέχρι τοῦδε, ἀλλά νά διαχωρίσωμεν καί δημοσίᾳ τήν γραμμήν μας, ἄν ἐπιδιωχθῇ μονομερής κατάργησις τῶν Συμφωνιῶν ἤ μέρους αὐτῶν. Τοῦτο είδικῶς ἐπιβάλλεται εἰς τήν Ἑλλάδα καί ἀνεξαρτήτως ἀκόμη τῆς μεταξύ πολιτισμένων κρατῶν καθιερωμένης τιμῆς πρός τήν τεθεῖσαν ὑπογραφήν. Πράγματι, ἡ Ἑλλάς ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐπιτρέπεται νά δεχθῇ τήν δημιουργίαν προηγουμένου καθ' ὅ εἷς τῶν συμβαλλομένων δύναται μονομερῶς να καταγγέλλῃ ἤ νά ἀγνοῇ ἐνοχλητικάς δι' αὐτόν διατάξεις διεθνῶν πράξεων, τάς ὁποίας ὁ συμβαλλόμενος οὗτος ἀνέλαβε νά σεβασθῇ.

Δέν ἀποκλείω, βεβαίως, ἡ ἐνδεχομένη κατάληξις εἰς μίαν τόσον διάφορον τοποθέτησιν μεταξύ ἡμῶν νά τύχῃ ἐντόνου ἐσωτερικῆς ἐκμεταλλεύσεως καί, λόγω αὐτῆς, νά δημιουργηθοῦν ἐν Κύπρῳ πεπλανημέναι ἐντυπώσεις ὡς πρός τήν δυνατότητα τῆς ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογῆς τοῦ προμνησθέντος διαχωρισμοῦ. Ἐπί ἑνός τόσον σοβαροῦ θέματος, τό ὁποῖον ἄλλως τε ἐπανερχόμενον κάθε τόσον εἰς τό προσκήνιον, δύναται να κλυδωνίζῃ συνεχῶς καί ἐπικινδύνως τό εὐπαθές Ἑλληνικόν σκάφος, πιστεύω ἀκραδάντως, ὅτι δέν θά ἐπιτρέπεται ἀνεύθυνος μικροπολιτικός θόρυβος ἤ λάθη ἐκτιμήσεως περί τοῦ τί πράγματι τό Ἔθνος βούλεται...»

Ἀλλ' ὁ Μακάριος, δέν ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων πού λογαριάζουν τήν ἐθνικήν ζημίαν πού δύνανται νά προκαλέσουν αἱ ἐνέργειαί των, ἐάν πρόκειται νά ἱκανοποιήσουν τάς προσωπικάς φιλοδοξίας των. Πάντοτε ἠκολούθησε πολιτικήν ἀσταθῆ καί ἀντιφατικήν. Καί δι' αὐτό, οὐδέποτε εἶχε καλάς σχέσεις μέ οἱονδήποτε Ἕλληνα πρωθυπουργόν. Εἶναι εἰς ὅλους γνωσταί αἱ ἐκρήξεις ὀργῆς τοῦ Κ.Καραμανλῆ κατά τοῦ Μακαρίου διά τάς ἑκάστοτε ἐνεργείας του ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καί δι' ἐξυπηρέτησιν προσωπικῶν κατά κανόνα σκοπῶν. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Μακαρίου, ὅπως τώρα πλέον εἶναι διακριβωμένον, δέν ὑπηγορεύοντο κυρίως ἀπό τό ἐθνικόν συμφέρον, ἀλλά ἀπό τήν

πεποίθησίν του ὅτι αὐτός ἦτο ἱκανώτερος ὅλων τῶν ἄλλων 'Ελλήνων καί ἀπό τήν ἀρχομανίαν, τήν ὁποίαν κόλακες καί ὑστερόβουλοι «σύμβουλοι» τοῦ ἐκαλλιέργουν.

Αἱ πολιτικαί περιστάσεις στήν 'Αθήνα, ἐφαίνοντο νά διευκολύνουν τήν πρόθεσίν του νά παύση νά συζητῆ μέ τήν ἑκάστοτε 'Ελληνικήν κυβέρνησιν τάς κινήσεις του. Πράγματι, μετά τήν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεως Καραμανλῆ, ἐσχηματίσθη κυβέρνησις Πιπινέλη. Μετά τρίμηνον, αὐτήν διεδέχθη ἡ κυβέρνησις Μαυρομιχάλη, ὑπηρεσιακοῦ χαρακτῆρος, κύριον ἔργον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ διεξαγωγή ἐκλογῶν.

Τήν 8ην Νοεμβρίου 1963 διεξάγονται αἱ ἐκλογαί καί πρῶτον κόμμα ἀναδεικνύεται ἡ Ἕνωσις Κέντρου, μέ συναρχηγούς τόν Γεώργιον Παπανδρέου καί τόν Σοφοκλῆν Βενιζέλον. Δέν ἐξησφάλισεν ὅμως αὐτοδύναμον πλειοψηφίαν. 'Εν τούτοις, ὁ Βασιλεύς Παῦλος ἀναθέτει στόν Γ. Παπανδρέου τήν ἐντολήν σχηματισμοῦ κυβερνήσεως, ἀντί, ὅπως ἔπρεπε, νά τοῦ ἀναθέση «διερευνητικήν ἐντολήν». 'Ανταπόδοσις αὐτῆς τῆς βασιλικῆς εὐνοίας ὑπῆρξεν ἡ ἀνάθεσις ἀπό τόν Γ. Παπανδρέου τοῦ ὑπουργείου 'Εθνικῆς 'Αμύνης εἰς ἐξωκοινοβουλευτικόν παράγοντα, τόν 'Αντιστράτηγον ἐ.ά. Πέτρον Παπανικολόπουλον, τυγχάνοντα τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ἀνακτόρων καί βεβαίως ἱκανοποιοῦντα τούς ἀξιωματικούς, μερικοί ἐκ τῶν ὁποίων δέν ἀπέκρυπταν τήν ἀνησυχίαν των διά τήν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπό τήν Ἕνωσιν Κέντρου.'Εσχηματίσθη τότε ἡ γνωστή ὡς «Κυβέρνησις τῶν 50 ἡμερῶν», ἡ ὁποία θά ἐνεφανίζετο ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τήν 16ην Δεκεμβρίου, διά νά ζητήση ψῆφον ἐμπιστοσύνης.

3. Τό πρῶτον «πραξικόπημα»

'Ο Μακάριος λοιπόν ἐθεώρησεν ὅτι αὐτή ἡ κυβέρνησις, μή ἐψηφισμένη ἀκόμη ἀπό τήν Βουλήν καί ἔχουσα πληθώραν προβλημάτων νά ἀντιμετωπίση, θά εὑρίσκετο ἐν ἀδυναμία νά τόν ἐλέγξη καί νά τόν συγκρατήση. Καί τήν 30ήν Νοεμβρίου, ἐπιδίδει στόν ἀντιπρόεδρον τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Τουρκοκύπριον Κιουτσούκ, ὅπως καί στήν τουρκικήν κυβέρνησιν, ὑπόμνημα, μέ τάς τροπολογίας πού ἀπεφάσισε νά ἐπιφέρη στό Κυπριακόν σύνταγμα. Τήν 6ην Δεκεμβρίου, ἡ κυβέρνησις τῆς 'Αγκύρας καί οἱ Τουρκοκύπριοι ἀπορρίπτουν τάς τροπολογίας του. Παρά ταῦτα ὅμως, ὁ 'Αρχιεπίσκοπος δέν ἦτο διατεθειμένος νά ἀναθεωρήση τήν αὐθαίρετον ἀπόφασίν του, νά τροποποιήση δηλαδή μονομερῶς τό σύνταγμα, μέ κίνδυνον νά ἐκθέση τήν 'Ελλάδα εἰς περιπετείας καί, πάντως, εἰς διεθνῆ ἀνυποληψίαν. Καί προχωρεῖ στό πραξικόπημά του, χωρίς μάλιστα νά ἔχη προετοιμάσει στρατιωτικάς προϋποθέσεις ἰσχύος, πράγμα πού ἀργότερα ἐπεχείρησεν ἀνεπιτυχῶς.

'Ο Γεώργιος Παπανδρέου, γίνεται ἔξω φρενῶν, ἀλλά δέν προβαίνει εἰς δήλωσιν ἀποκηρύξεως τῆς Μακαριακῆς πρωτοβουλίας. Δέν συμβαίνει ὅμως τό ἴδιον καί μέ τούς Τούρκους. Καί στήν Κύπρον, ἀρχίζει ἕνας αἱματηρός κύκλος ἀλληλεπαλλήλων ἐπεισοδίων μεταξύ 'Ελληνοκυπρίων καί Τουρκοκυπρίων.

Οἱ Τουρκοκύπριοι, ἀρκετά καλά ἐξωπλισμένοι καί ἐπαρκῶς ἐκπαιδευμένοι ἀπό Τούρκους ἀξιωματικούς πού εἶχαν σταλεῖ κρυφά στήν Κύπρο, εἶχαν σχηματίσει μικράς μαχητικάς ὁμάδας καί προέβαιναν εἰς παντοειδεῖς προκλήσεις,

ἐπιθέσεις κατά τῶν Ἑλληνοκυπρίων καί δολοφονίας, συνήθως κατά τήν νύκτα. Εἶχαν μάλιστα ἐνισχυθῆ καί ἀπό Τούρκους ἀτάκτους, κρυφίως ἐπίσης ἀφιχθέντας εἰς τήν Κύπρον καί πολλάκις συνεπικουροῦντο στήν δρᾶσιν των καί ἀπό ἀξιωματικούς καί στρατιώτας τῆς ΤΟΥΡΔΥΚ. Πέραν αὐτῶν, οἱ Τουρκοκύπριοι εἶχον καταλάβει καί ὡρισμένας θέσεις στρατηγικῆς σημασίας εἰς τήν νῆσον καί εἶχον ἔτσι ἰσχυροποιηθῆ (Φρούριον Ἁγίου Ἰλλαρίωνος καί Διάβασις Μπογαζίου).

Βεβαίως καί οἱ Ἑλληνοκύπριοι δέν ὑστέρησαν. Ἀνταπέδιδαν τάς ἐπιθέσεις καί πολλοί Τουρκοκύπριοι ἐπλήρωσαν μέ τήν ζωήν των τάς προκλήσεις καί τά ἐγκλήματα των ὁμοφύλων των.

Ἀξίζει ἐδῶ νά ἀναφερθῆ ἡ περιγραφή τοῦ ἀναλαβόντος μετ' ὀλίγον τήν διοίκησιν τῆς Κυπριακῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Ἀντιστρατήγου Γ. Καραγιάννη, περιγραφή στηριχθεῖσα εἰς ἄριστα καί ἠλεγμένα στοιχεῖα καί δημοσιευθεῖσα στήν ἀθηναϊκήν ἐφημερίδα «Ἐθνικός Κῆρυξ» τήν 13ην Ἰουνίου 1965:

«Τήν πρωίαν τῆς 24ης Δεκεμβρίου οἱ Τουρκοκύπριοι ἐπιτίθενται αἰφνιδιαστικῶς, ὑποστηριζόμενοι ὑπό βαρέων ὅπλων καί καταλαμβάνουσι τάς βορείας συνοικίας τῆς Λευκωσίας Τράχωναν — Ὀμορφίταν — Νεάπολιν — Καϊμακλί. Ταὐτοχρόνως, παρετηρεῖτο κίνησις Τουρκοκυπρίων ἐκ τῆς κεντρικῆς καί νοτίου Κύπρου πρός τάς βορείους περιοχάς ταύτης, ἐπιδιωχθείσης τῆς ἰσχυρᾶς κατοχῆς τῆς Ἀμμοχώστου, τῆς βορείου Λευκωσίας καί τῆς κωμοπόλεως Λεύκας, πρός στοιχισμόν τῆς γραμμῆς διχοτομήσεως τῆς νήσου, κατά τό τουρκικόν σχέδιον.

Κατά τάς ἀπογευματινάς ὥρας οἱ Τουρκοκύπριοι, ἐνθουσιασθέντες ἐκ τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν των, ἐξαπολύουν νέαν ἐπίθεσιν πρός κατάληψιν ἁπάσης τῆς ἐντός τοῦ Φρουρίου παλαιᾶς πόλεως τῆς Λευκωσίας. Οἱ Ἑλληνοκύπριοι, ὅμως, ἀντεπιτεθέντες, τρέπουσιν τούς Τουρκοκυπρίους εἰς ἄτακτον φυγήν καί ἀνακαταλαμβάνουσιν ἅπαντα τά ἀπολεσθέντα τήν πρωίαν σημεῖα.

Ἐπειδή ὅμως, ἐδημιουργήθη κίνδυνος ἐμπλοκῆς τῆς ΤΟΥΡ.Δ.Υ.Κ. εἰς τήν σύγκρουσιν, διότι εἶχεν αὕτη ἐγκαταλείψει τόν στρατῶνα της καί εἶχε καταφύγει πρός τά χωριά Κιόνελι - Ὀρτάκιοϊ, διετάχθη παρά τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἡ ἀνακοπή τῆς προελάσεως τῶν Ἑλληνοκυπρίων, καί οὕτω παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Τουρκοκυπρίων ἡ ἁμαξιτή ὁδός Λευκωσία — Κηρύνεια.

Κατά τόν ἴδιον τρόπον οἱ Ἑλληνοκύπριοι εἰς ἁπάσας τάς ἐπαρχιακάς πόλεις ἀντεπιτεθέντες ἀπώθησαν τούς Τουρκοκυπρίους εἰς τάς συνοικίας των, ἐντός τῶν ὁποίων τούς ἐπολιόρκουν στενῶς...»

Ἐπί τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τάς ὁποίας εἶχα ἐπεξεργασθῆ, γνωρίζω ὅτι ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπάρξεως τουρκικοῦ σχεδίου διχοτομήσεως τῆς Κύπρου ἀπό τότε, ἡ τουρκική πλευρά διηυκολύνθη ἀπολύτως μέ τήν τακτικήν τοῦ Μακαρίου, τακτικήν ἀλαζόνα καί ἀνεύθυνον. Ἄλλωστε ὁ Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου, 24 ὥρας πρό τῆς συσκέψεως διά τήν ὁποίαν ἤδη ἔκαμα λόγον, εἶχε καλέσει τόν πρεσβευτήν τοῦ Μακαρίου στήν Ἀθήνα Νικόλαον Κρανιδιώτην-ἤδη ἀποκαλύπτοντα ἔστω καί δι' ὑπαινιγμῶν μέ τά βιβλία του τάς εὐθύνας τοῦ Μακαρίου-νά τόν ἐπισκεφθῆ στό Πολιτικόν Γραφεῖον, πού τότε ἐστεγάζετο ἐντός τοῦ κτιρίου τῆς Βουλῆς.

Πράγματι, τήν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, ὁ Κρανιδιώτης ἔγινε δεκτός ἀπό τόν Πρωθυπουργόν, ὁ ὁποῖος, παρουσία τοῦ Σοφοκλῆ

Βενιζέλου, τοῦ Γεωργίου Μαύρου, τοῦ ὑπουργοῦ Προεδρίας Γεωργίου Ἀθαναδιάδη-Νόβα καί ἄλλων, εἶπε στόν Κρανιδιώτην μεταξύ ἄλλων:

— Φοβοῦμαι ὅτι ἡ ἐνέργεια αὔτη τοῦ Μακαριωτάτου ἐνέχει πολιτικόν χαρακτῆρα καί εἶναι ἐκδήλωσις συνηρτημένη κατά κἄποιον τρόπον, μέ τάς ἐν Ἑλλάδι πολιτικάς ἐξελίξεις. Λυποῦμαι νά παρατηρήσω ὅτι ὁ Μακαριώτατος ἐπέλεξε τόν χειρότερον χρόνον διότι αὐτήν τήν στιγμήν ὑπάρχει κυβερνητική κρίσις καί εἰς τήν Τουρκίαν καί εἰς τήν Ἑλλάδα, καί διότι δέν ἔχει γίνει ἡ ἀναγκαία διπλωματική προεργασία πρός τήν κατεύθυνσιν ἰδίως τοῦ Βρεταννικοῦ παράγοντος. Ἡ Κύπρος θά ἀποκτήση τήν ἀνεξαρτησίαν της. Ἀλλά πρός τοῦτο πρέπει νά ἐργασθῶμεν ὅλοι ἀπό κοινοῦ καί ἐκ συμφώνου. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι θεωρῶ ἄκαιρον τήν παροῦσαν ἐνέργειαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἐνέργειαν ἡ ὁποία δι' ἐμέ προσωπικῶς ἔχει πολιτικόν χαρακτῆρα. Πρό ὀλίγου μέ ἐπεσκέφθη εἰς τό Πολιτικόν Γραφεῖον ὁ Στρατηγός Γρίβας καί μοῦ περιέγραψε τήν ἐν Κύπρῳ κατάστασιν καί τήν τεραστίαν ἀπειλήν ἡ ὁποία ἐπικρέμαται ἐπί τῶν Ἑλλήνων τῆς Νήσου. Πρέπει νά ἀποσοβήσωμεν μίαν νέαν συμφοράν. Ἐκάλεσα τόν Ἀρχιεπίσκοπον ὅπως ἀπευθύνῃ ἔκκλησιν μετριοπαθείας καί εἰρηνεύσεως, στέλλω δε ὡς εἰδικόν ἀπεσταλμένον τῆς Κυβερνήσεως εἰς Κύπρον, τόν πρώην Ὑπουργόν καί τέως Πρέσβυν ἐν Οὐασιγκτῶνι κ. Γ.Μελᾶν διά νά ὑποδείξῃ εἰς τόν Ἀρχιεπίσκοπον τήν ἀνάγκην εἰρηνεύσεως, συνεργασίας μετά τῶν Τούρκων καί ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως...»

Ἡ ἐνημέρωσίς μας ἀπό τόν Γ.Μελᾶν ἐγένετο ἀκριβῶς μετά τήν ἐπιστροφήν του ἐκ Λευκωσίας, ὅπως ἔχω ἤδη περιγράψει.

Ἄλλωστε καί ὁ ἴδιος ὁ Κρανιδιώτης, ἕνας πρώην ἐκπαιδευτικός τόν ὁποῖον ὁ Μακάριος-διότι τοῦ ἦτο τυφλά ἀφοσιωμένος-εἶχε διορίσει πρεσβευτήν, ἀπεκάλυψε μετά 15ετίαν («Βῆμα» 28-1-1979) ὅτι «στήν Ἀθήνα ὁ Γεώργιος Παπανδρέου δέν ἀπέκρυπτε ὅτι θεωροῦσε τά γεγονότα τῆς Κύπρου τρομερά ἐπικίνδυνα, ἀλλά καί σάν μιά πολιτική ἐνέργεια τοῦ Μακαρίου πού ἐστρέφετο κατά τῆς κυβερνήσεώς του».

Ἐνώπιόν μου πάντως, καθώς καί ἐνώπιον ὅλων τῶν μετασχόντων τῆς συσκέψεως εἰς τό Καστρί, ὁ Γ.Παπανδρέου ἐξεφράσθη κατά τρόπον ἐλάχιστα κολακευτικόν διά τόν Μακάριον. Ἀποκορύφωσις τῶν κατ' αὐτοῦ χαρακτηρισμῶν τοῦ Ἕλληνος Πρωθυπουργοῦ, ἦτο τό «Παλιοκαλόγηρος»

4. Ἡ διχοτόμησις ἔγινε τό 1964

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, ἐφρόντισα νά φύγῃ διά τήν Κύπρον, ὑπό μορφήν σήματος, ἡ διαταγή τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἀλλ' ὅλοι ὅσοι ἐγνωρίζαμε εἰς ποίους κινδύνους ἐνέπλεκε τήν Ἑλλάδα ὁ Κύπριος Πρόεδρος, εἴμεθα ἀνήσυχοι, χωρίς ὅμως καί νά παραιτούμεθα τῆς ἰδέας ὅτι πρέπει νά ἐνισχυθοῦν οἱ Ἑλληνοκύπριοι πού κινδυνεύουν. Ἀλλά τήν εὐθύνην τήν εἶχεν ἡ πολιτική ἡγεσία.

Καί ὅταν ἀργά τό βράδυ τῶν Χριστουγέννων ἐλάβομεν πληροφορίας ὅτι ὁ

Τουρκικός στρατός ἔχει ἐπιβιβασθῆ εἰς ἀποβατικά πλοῖα καί ἀποπλέει δι' ἀπόβασιν στήν Κύπρον -ἐν τῷ μεταξύ ἡ ΤΟΥΡΔΥΚ εἶχεν ἐξέλθη τοῦ στρατοπέδου της καί εἶχε καταλάβει θέσεις μάχης- ἐπιστεύαμεν ὅτι ἦτο πιθανόν νά μεταβάλη γνώμην ὁ Γ. Παπανδρέου καί νά υἱοθετήση κάποιο ἐκ τῶν σχεδίων τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Δέν συνέβη ὅμως αὐτό. Ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος, εἶχεν ἐπιτύχει νά πείση τόν Τοῦρκον ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν Ἐρκίν, ἀλλά καί τούς Βρεταννούς, νά ἐπιδείξουν αὐτοσυγκράτησιν καί νά ρυθμισθοῦν ὅλα διά τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ.

Χαρακτηριστικόν εἶναι τό ἀποκαλυφθέν ἀπό τόν ἐν συνεχεία ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης Πέτρον Γαρουφαλιᾶν («Ἀκρόπολις» 25-9-1974) ἐνδιαφέρον περιστατικόν. Ἀφηγεῖται ὁ Π. Γαρουφαλιᾶς:

«Συνέπεσε τήν ἑσπέραν ἐκείνην νά συναντηθῶ μέ τόν Σοφοκλῆν Βενιζέλον, μέ τόν ὁποῖον μέ συνέδεε στενή προσωπική φιλία. Τήν 11ην νυκτερινήν ὥραν τῆς 25 Δεκεμβρίου 1963 εἰδοποιήθη ὑπό τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος τόν ζητεῖ ἐπειγόντως εἰς τό τηλέφωνον. Μετέβη καί, ἐπανῆλθε ἐκνευρισμένος. Ὁ Μακάριος τοῦ ἀνήγγειλε τήν ἐπικειμένην ἀπόβασιν τῶν Τούρκων. Μοῦ ἀφηγήθη τήν τηλεφωνικήν συνομιλίαν καί τάς δραματικάς ἐκκλήσεις τοῦ Μακαρίου, ὅπως ἡ Μητέρα Ἑλλάς μή ἐγκαταλείψη τά τέκνα της εἰς τήν τουρκικήν σφαγήν. Ἱκέτευσε ὅπως ἡ Ἑλλάς ἐπεμβῆ διά τήν προστασίαν τῆς Νήσου καί τήν ἀπόκρουσιν τῆς ἀποβάσεως καί ἐτόνισε τάς εὐθύνας τάς ὁποίας θά φέρη ἔναντι τοῦ Ἔθνους εἰς τήν ἀντίθετον περίπτωσιν. Ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἠρνεῖτο καί εἰς τάς συνεχιζομένας ἐπιμόνους πιέσεις τοῦ Μακαρίου ἔκλεισε ἀπότομα τήν συνομιλίαν μέ τήν φράσιν:
— Σεῖς πού ὑπογράψατε τίς Συνθῆκες τῆς Ζυρίχης, σεῖς ἔχετε καί τήν εὐθύνην. Δέν θά μπλέξω τήν Ἑλλάδα σέ πόλεμο γιά τά λάθη τά δικά σας».

«Τά σφάλματα τά ἰδικά σας». Ἀλλά περί σφάλματος ἁπλῶς ἐπρόκειτο; Ὁ Μακάριος μέ τήν ἐγωιστικήν καί κοντόφθαλμον πολιτικήν του, «ἐπέτυχε» τότε νά διχοτομήση τήν Κύπρον. Αὐτή εἶναι ἡ ἀλήθεια, εἴτε εἶναι εὐχάριστος εἰς ὡρισμένους εἴτε ὄχι. Καί διά νά προληφθοῦν τυχόν κακοπιστίαι, σπεύδω νά τονίσω ὅτι αὐτή δέν εἶναι μόνον ἰδική μου πεποίθησις. Εἶναι ἡ ὑπεύθυνος γνώμη τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης τοῦ Γ.Παπανδρέου, τοῦ Πέτρου Γαρουφαλιᾶ, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τότε:

«...Ὁποιαδήποτε ὅμως καί ἄν εἶναι ἡ ἐξήγηση,γεγονός παραμένει πώς ἐπρόκειτο γιά βαρύτατο πολιτικό σφάλμα τῆς Κυπριακῆς ἡγεσίας, σφάλμα μοιραῖο γιά τήν μελλοντική τύχη τῆς Κύπρου. Μοῦ ἦταν ἀδύνατο νά καταλάβω πῶ μποροῦσε νά διαπραχθεῖ παρόμοιο σφάλμα καί θέλησα νά ἐξακριβώσω μήπως αἱ εὐθύνες βάραιναν ἐκτός ἀπό τήν πολιτική καί τήν στρατιωτική ἡγεσία. Γι' αὐτό στίς ἀρχές Ἰουλίου 1964 ἔστειλα στήν Κύπρο τριμελῆ ἐξεταστική Ἐπιτροπή ἀπό τούς Ἀντιστρατήγους Ἀθαν. Λαναρᾶν καί Ἐμμ. Βιτσαξάκην καί ἀπό τόν Ὑποπτέραρχο Μ.Κοντολέφαν γιά νά διερευνήσουν τό θέμα. Ἐπέστρεψαν καί μοῦ ὑπέβαλαν τήν 11 Ἰουλίου 1964 τήν ἔκθεσή τους. Ἀνέφεραν πώς ὁ Ὑπουργός Γεωρκάτζης παραδέχθηκε πώς ἔγιναν λάθη καί πώς ὅ,τι συνέβη, ὀφείλεται στήν ἔλλειψη συντονισμοῦ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἰθυνόντων πολιτικῶν καί Στρατιωτικῶν. Πάντως, ἐτόνισε ὁ Γεωρκάτζης, ἡ γνώμη του εἶναι πώς δέν συμφέρει σήμερα ἡ ἀναζήτηση εὐθυνῶν γιά τά διαπραχθέντα λάθη...»

Ἀλλά καί πέραν αὐτοῦ, ὁ ἴδιος ὑπουργός, ἀπό πληροφορίας πού καί ἐγώ

εἶχα ἀναλύσει καί ἀξιολογήσει, ἀλλά καί ἀπό ἄλλας πού ἀπό διαφόρους πηγάς περιῆλθαν είς γνῶσιν του, ἐκτιμῶν τάς συνθήκας πού τότε ἐπεκράτουν στήν Κύπρον, σημειώνει:

«Οἱ Τουρκοκύπριοι εἶχαν ὀργανωθῆ, ἐξοπλισθῆ καί στελεχωθῆ ὑπό τήν διοίκησιν Τούρκων ἀξιωματικῶν καί— τό σπουδαιότερον — βάσει καταστρωθέντος κοινοῦ σχεδίου τοῦ Τουρκικοῦ Γεν. Ἐπιτελείου μετά τῆς Τουρκικῆς πολιτικῆς ἡγεσίας. Τό σχέδιον τοῦτο ἐφηρμόσθη καθ' ὁλοκληρίαν καί κατά τρόπον ραγδαῖον. Ἡ ἐφαρμογή του εἶχεν ἀπόλυτον ἐπιτυχίαν. Μόλις ἡ ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ. ἐγκατέλειψε τούς στρατῶνας της, τά ὠργανωμένα τμήματα τῶν Τουρκοκυπρίων ἔσπευσαν καί κατέλαβαν τάς θέσεις, αἱ ὁποῖαι διά κάθε τμῆμα εἶχαν διά τοῦ σχεδίου ἐκ τῶν προτέρων ὁρισθῆ. Ἐδημιουργήθησαν οὕτω προγεφυρώματα είς Ἀμμόχωστον, Μανσούραν, Πάφον καί εἰς τήν ὀχυρωτάτην περιοχήν τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος καί ἀκόμη εἰς τόν Τουρκικόν τομέα αὐτῆς τῆς Λευκωσίας. Μέ τήν ἐγκατάστασιν καί τῆς ΤΟΥΡ.ΔΥ.Κ. εἰς Κιόνελι αἱ δυνάμεις τῶν Τουρκοκυπρίων ἐξησφάλισαν ὀχυράς θέσεις, διά τῶν ὁποίων ἤλεγχον τάς σχετικάς περιοχάς...»

Τό Τμῆμα Πληροφοριῶν Μάχης τό ὁποῖον διήθυνα, ἐλάμβανε συνεχῶς πληροφορίας καί τήν ἐπομένην τῶν Χριστουγέννων μία τουρκική ἐπέμβασις ἐφαίνετο ἀκόμη πιθανωτέρα. Τελικῶς, αἱ διαβουλεύσεις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως μέ τήν Βρεταννικήν κυρίως ὅμως ἡ δραστηρία ἐπέμβασις τοῦ Προέδρου τῶν ΗΠΑ Λύντον Τζόνσον εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νά καμφθοῦν οἱ ἀδιάλλακτοι τῆς Ἀγκύρας καί νά ἐκτονωθῆ ἡ κρίσις, μέ οὐσιαστικήν διχοτόμησιν τῆς Κύπρου. Διότι ἀπεφασίσθη ἡ παρεμβολή μεταξύ Ἑλληνοκυπριακῆς καί Τουρκοκυπριακῆς ζώνης βρεταννικῶν στρατευμάτων, ὑπό τόν Βρεταννόν στρατηγόν Γιάνγκ, ὁ ὁποῖος καί ἐχάραξε τήν «Πρασίνην γραμμήν», ὀνομασθεῖσαν ἔτσι ἐπειδή τήν ἔσυρεν ἐπί τοῦ χάρτου μέ στυλογράφον ὁ ὁποῖος εἶχε πρασίνην μελάνην.

Ὁ Τζόνσον, δέν ἦτο βεβαίως ἐνημερωμένος. Εἶχε μόλις πρό μηνός ἀναλάβει Πρόεδρος, ὅταν τήν 22αν Νοεμβρίου 1963 ἐδολοφονήθη ὁ Πρόεδρος Τζών Κέννεντυ τοῦ ὁποίου ἦτο ἀντιπρόεδρος. Ἀλλά ἔβλεπεν ὅτι δύο χῶραι - μέλη τοῦ ΝΑΤΟ, ἐπρόκειτο νά ἐμπλακοῦν εἰς πολεμικήν σύγκρουσιν. Καί αὐτό δέν ἤθελε νά τό ἐπιτρέψη. Ἀργότερα, θά ἐξεφράζετο καί αὐτός κατά τρόπον ἐλάχιστα κολακευτικόν διά τόν Μακάριον.

Ἡ «Πρασίνη γραμμή», λοιπόν, ἐχώρισε τήν Κύπρον εἰς δύο. Καί οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθησαν νά κρατοῦν καί τάς ὀχυράς θέσεις των ἐπί τοῦ φρουρίου τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος καί πολλά ἄλλα ζωτικά σημεῖα τῆς νήσου.

Τό ΓΕΕΘΑ, δέν ἦτο βεβαίως διατεθειμένον νά ἐπιτρέψη συνέχισιν αὐτῆς τῆς καταστάσεως. Ἀλλά ἐξετίμησεν ὀρθῶς, ὅτι ὡς εἶχον τότε τά πράγματα στήν νῆσον, δέν ἦτο δυνατόν νά ὑπάρξη βελτίωσις. Ἐχρειάζετο ὀργάνωσις, μελέτη, ὑποδομή. Ἔτσι ἀπεφασίσθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἀρχάς τοῦ 1964, ἡ δημιουργία μιᾶς ἰδιαιτέρας διευθύνσεως στο ΓΕΕΘΑ, τῆς Διευθύνσεως «Κ» ἥτις θά ἠσχολεῖτο ἀποκλειστικῶς καί ὑπευθύνως μέ τά στρατιωτικά ζητήματα, τά συνδεόμενα μέ τήν ἐν Κύπρω κατάστασιν.

Πρῶτος διευθυντής τῆς διευθύνσεως αὐτῆς, ἐτοποθετήθη ὁ Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας. Ποῖος ἄλλος ἦτο τόσον ἐνήμερος τῶν Κυπριακῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων καί τῶν ἐπιβαλλομένων-ἐκ τῆς μορφολογίας τοῦ ἐδάφους, τῆς ψυχολογίας καί τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ-καταλλήλων μέτρων, ἀπό τόν ἄν-

θρωπον πού εἶχεν ἤδη ἐπιτύχει ἐκεῖ μίαν ἐποποιΐαν, τόν θρυλικόν «Διγενῆ»; Ὁ Γρίβας ἤρχισεν ἀμέσως νά ἐργάζεται.

5. Ἡ ἀποστολή τῆς Μεραρχίας

Τήν 16ην Φεβρουαρίου 1964, διεξήχθησαν ἐκ νέου ἐκλογαί. Ἡ Ἕνωσις Κέντρου ἐξησφάλισεν αὐτοδύναμον πλειοψηφίαν καί ὁ Γεώργιος Παπανδρέου ἐσχημάτισε τήν νέαν κυβέρνησίν του. Ὑπουργός τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἀνέλαβεν ὁ Πέτρος Γαρουφαλιᾶς, παλαιός καί ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος, ἀπέθανε μίαν ἑβδομάδα πρό τῶν ἐκλογῶν. Ἀντιπρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ὡρίσθη ὁ Στέφανος Στεφανόπουλος ἐνῶ ὑπουργοποιήθη καί ὁ υἱός τοῦ Πρωθυπουργοῦ Ἀνδρέας Παπανδρέου.

Ὁ Π. Γαρουφαλιᾶς, κατενόησε ταχύτατα τήν ὑπόδειξιν τοῦ ΓΕΕΘΑ νά ἀντιμετωπισθῆ ἀποτελεσματικῶς τό θέμα τῆς Κυπριακῆς ἀμύνης. Καί τέσσαρας μόλις ἡμέρας μετά τήν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων του,τήν 23ην Φεβρουαρίου 1964, ἔπεισε τόν Γ. Παπανδρέου νά ὀργανώση σύσκεψιν στό Καστρί, κατά τήν ὁποίαν ἡ στρατιωτική ἡγεσία θά τοῦ παρουσίαζε τό ὅλον θέμα. Ὁ Πρωθυπουργός συνεφώνησε. Τῆς συσκέψεως ἐκείνης μετέσχον ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Σταῦρος Κωστόπουλος, ὁ Π.Γαρουφαλιᾶς καί οἱ Ἀρχηγοί, ΓΕΕΘΑ Ἀντιστράτηγος Πιπιλῆς, ΓΕΣ Ἀντιστράτηγος Σακελλαρίου, ΓΕΝ Ἀντιναύαρχος Αὐγέρης καί ΓΕΑ Ἀντιπτέραρχος Ἀντωνάκος.

Ἡ στρατιωτική ἡγεσία τῆς χώρας ἐτόνισε τάς δυσχερείας προσφορᾶς οὐσιαστικῆς βοηθείας ἐξ Ἑλλάδος καί ἐπρότεινε τήν δημιουργίαν Κυπριακοῦ στρατοῦ, τόν ὁποῖον νά οργανώσουν Ἕλληνες ἀξιωματικοί καί νά ἐξοπλίση, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον τῆς εἶναι δυνατόν, ἡ Ἑλλάς.

Ὁ Γαρουφαλιᾶς εἶπεν ὅτι ἐάν ἡ Τουρκία γνωρίζη ὅτι ἡ Κύπρος διαθέτει αὐτοδύναμον ἀμυντικήν ἰσχύν, δέν θά ἀποτολμήση εὐκόλως μίαν ἐπέμβασιν. Ὁ Παπανδρέου συνεφώνησε. Καί τήν 25ην Φεβρουαρίου, ἡ Κυπριακή κυβέρνησις ἀνήγγειλε τήν συγκρότησιν Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἡ περί τῆς ὁποίας Ιη Βασική Διαταγή, ἐκοινοποιήθη τήν 1ην Μαρτίου 1964.

Ἀπεφασίσθη νά δημιουργηθῆ μία Ἀνωτάτη Στρατιωτική Διοίκησις Ἀμύνης Κύπρου (ΑΣΔΑΚ) ὑπό τήν ὁποίαν νά ὑπαχθοῦν ὅλαι αἱ Ἑλληνικαί καί Ἑλληνοκυπριακαί δυνάμεις τῆς νήσου. Ἐκτός ἁρμοδιότητος τῆς ΑΣΔΑΚ διετηρήθη -λόγω σχετικῆς ἐπιμονῆς τοῦ Μακαρίου- ἡ Ἀστυνομία τῆς Κύπρου, τήν ὁποίαν ἐξηκολούθησε νά διοικῆ ὁ ὑπουργός Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης τοῦ Μακαρίου Πολύκαρπος Γεωρκάτζης. Πρῶτος Διοικητής τῆς ΑΣΔΑΚ, ὡρίσθη ὁ Στρατηγός Γεώργιος Γρίβας, ἐγκαταλείψας οὕτω τήν Διεύθυνσιν «Κ» τοῦ ΓΕΕΘΑ.

Ἐγώ ἐξηκολούθησα νά διευθύνω τό Τμῆμα Πληροφοριῶν Μάχης, μέ Διευθυντήν τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου, τόν ἀφοσιωμένον στόν Γ. Παπανδρέου ταξίαρχον Χαρίλαον Τσεπαπαδάκην.

Πληροφορίαι ἐκ Κύπρου ἀνέφεραν ὅτι ἡ συγκρότησις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς προχωρεῖ μέ ἐξαιρετικῶς βραδύν ρυθμόν, ὅτι οἱ ὁπλῖται τήν νύκτα διανυκτερεύουν στά σπίτια των, ὅτι δέν ὑπάρχει ἐπιθυμία κατατάξεως κλπ. Τό ΓΕΕΘΑ εισηγεῖται καί ὁ ὑπουργός ἐγκρίνει, νά σταλοῦν μυστικῶς στήν Κύπρον

Ἕλληνες ἀξιωματικοί καί ὁπλῖται, ὥστε νά ἐξασφαλισθῆ ἡ ἄμυνα τῆς νήσου καί νά μεταφερθῆ ἐκεῖ ἱκανόν στρατιωτικόν ὑλικόν ὥστε νά δημιουργηθοῦν προϋποθέσεις ἱκανοποιητικαί καί, πάντως δυνάμεναι νά ἐπιτρέψουν ἐπιτυχῆ ἀμυντικόν ἀγῶνα.

Ὁ Παπανδρέου ἐνέκρινε τήν ἀποστολήν 2 χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ Γαρουφαλιᾶς ὅμως, ἀπέστειλε καί 3 χιλιάδας ἐπιπλέον, χωρίς νά ἐνημερώση προηγουμένως τόν Πρωθυπουργόν. Καί ἔπραξε τοῦτο, διότι μετά ἀπό ὄψιμον καί ἀνεπιτυχῆ ἐπίθεσιν πρός κατάληψιν τοῦ Ἁγίου Ἱλαρίωνος, τήν ὁποίαν διέταξε προσωπικῶς ὁ Μακάριος, ἀπεδείχθη ὅτι ἀπό τήν Κυπριακήν Ἐθνοφρουράν, ὑπό τήν τότε μορφήν καί κατάστασίν της, δέν ἦτο δυνατόν νά ἀναμένωμεν ἀποτελέσματα.

Μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 1964, εἶχεν ἀποσταλῆ στήν Κύπρον μία ὁλόκληρος Ἑλληνική Μεραρχία, εἰς βάρος τῆς ἀμύνης τῆς Ἑλλάδος, ἀλλά ἐγγυωμένη τήν ἀσφάλειαν τῆς νήσου. Ἡ Μεραρχία αὐτή ἔφερε τήν κωδικήν ὀνομασίαν ΕΛΔΥΚ/Μ καί πρῶτος Διοικητής της ἐτοποθετήθη ὁ Ὑποστράτηγος τότε Βασίλειος Τσούμπας. Διοικητής τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἐτοποθετήθη ἀνακληθείς ἐκ τῆς ἐφεδρείας ὁ Ἀντιστράτηγος Γεώργιος Καραγιάννης.

Τήν 3ην Αὐγούστου καί ἐνῶ εὑρισκόμην εἰς κανονικήν ἄδειαν, ἔλαβα διαταγήν τοῦ ΓΕΣ νά μεταβῶ ἀμέσως, συνοδευόμενος καί ἀπό τόν Ἀντισυνταγματάρχην Ἀχιλλέα Παπαθανασίου, ἐπιτελῆ τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ ΓΕΣ, εἰς Σμύρνην, προκειμένου νά λάβωμε μέρος στήν σχεδίασιν τοῦ σεναρίου τῆς ἀσκήσεως «DEEPFERROW». Παραλλήλως, μοῦ ἀνετέθη ἀπό τόν Διευθυντήν τῆς 2ας ΜΕΟ/ΓΕΕΘΑ Ταξίαρχον Νικ. Ταμβακᾶν καί μία ἐμπιστευτικῆς φύσεως ἀποστολή, τῆς ὁποίας δέν ἐπιθυμῶ νά ἀποκαλύψω τό περιεχόμενον. Μετέβημεν πράγματι ἐκεῖ καί ἐχρειάσθη νά καταβληθοῦν ἀπό τόν Παπαθανασίου καί ἐμέ μείζονες προσπάθειαι, προκειμένου νά σχεδιασθῆ ἡ ἄσκησις κατά τρόπον ἀντίθετον ἀπό ἐκεῖνον πού πεισμόνως ἐπεδίωκαν οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι βεβαίως ἐπεθύμουν νά προβάλωνται στήν συμμαχίαν ὡς ὁ σπουδαιότερος δι' αὐτήν στρατιωτικός παράγων στήν περιοχήν.

Ὅταν ἐτελείωσεν ὁ σχεδιασμός τῆς ἀσκήσεως καί ἐνῶ εἶχα ἐκπληρώσει καί τήν παράλληλον ἐμπιστευτικήν ἀποστολήν μου στήν ὁποίαν εἶχε συμβάλλει καί ὁ ὑπηρετῶν τότε στό Στρατηγεῖον ΝΑΤΟ Σμύρνης Συνταγματάρχης Γεώργιος Ταβερναράκης, μετεφέρθημεν ἀμφότεροι στό ἀεροδρόμιον Τσικλίς τῆς Σμύρνης, προκειμένου νά ἀναχωρήσωμεν.

Ἐκεῖ ὅμως αἱ τουρκικαί ἀρχαί μᾶς ἀπηγόρευσαν τήν ἀναχώρησιν καί μᾶς ἀπεμόνωσαν, ἠρεύνησαν δέ ἐξονυχιστικῶς τάς ἀποσκευάς μας. Διεμαρτυρήθημεν καί τότε μᾶς ἐπέτρεψαν νά τηλεφωνήσωμεν στόν Ἀμερικανόν Ἐπιτελάρχην τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Σμύρνης, ὁ ὁποῖος καί ἐμερίμνησεν ὥστε νά μᾶς ἐπιτραπῆ ἡ ἀναχώρησις

6. Ἡ ἐπιχείρησις τῆς Τυλληρίας

Ἐφθάσαμε στήν Ἀθήνα μέ ἀμερικανικόν ἀεροπλάνον καί μόνον ἐδῶ ἐπληροφορήθημεν τούς λόγους τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῆς τῶν Τούρκων. Ὁ Γρίβας, μέ σύμφωνον γνώμην τοῦ Μακαρίου, εἶχεν ἐξαπολύσει τήν ἐπιχείρη-

σιν ἐκδιώξεως τῶν Τούρκων ἀπό τήν Τυλληρίαν καί μετά ἀπό ἀποφασιστικάς μάχας, τούς εἶχε περιορίσει εἰς θυλάκους (χωρίον Κόκκινα) καί ἐπρόκειτο νά ἐξαπολύση τελικήν ἐπίθεσιν, διά τήν πλήρη ἐξουδετέρωσίν των. Καί ἦτο ἡ πρώτη φορά, πού ἡ Ἄγκυρα ἀπετόλμησε νά χρησιμοποιήση τήν ἀεροπορίαν της ἐναντίον τῶν δυνάμεών μας τῆς Κύπρου. Τά τουρκικά ἀεροπλάνα εἶχαν βομβαρδίσει περιοχάς τῆς βορειοανατολικῆς Κύπρου, ἀλλά παρ' ὅτι ἔδρασαν ἀνενόχλητα λόγω τῆς ἀδυναμίας μας νά χρησιμοποιήσωμε καί ἐμεῖς ἀεροπορίαν, ἐλάχιστα ἀποτελέσματα ἐπέτυχαν.

Ἐπανελθών στήν ὑπηρεσίαν μου εὗρον τούς ἀξιωματικούς εἰς κατάστασιν μερικῆς ἐπιφυλακῆς, λόγω τῶν γεγονότων τῆς Τυλληρίας. Λόγω ηὐξημένης στρατιωτικῆς δραστηριότητος τῶν Τούρκων στήν Ἀνατολικήν Θράκην -ὅπου αἱ πληροφορίαι ἀνέφερον ὅτι εἶχε συγκεντρωθῆ ὁλόκληρος ἡ ἰσχυρά Ιη Τουρκική Στρατιά- ὑπεχρεώθη καί τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ νά λάβη ἀνάλογα προληπτικά μέτρα, ὅπως ἡ ἐνίσχυσις τῶν γραμμῶν ἀμύνης δυτικῶς τοῦ Ἕβρου καί, κυρίως, τῆς ἀμύνης τῶν νήσων, μέ ταχεῖαν μεταφοράν ἐκεῖ δυνάμεων καί μέσων.

Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, ἐφλογίζοντο πάντοτε ἀπό τήν ἰδέαν νά πολεμήσουν διά τήν Κύπρον. Καί τότε καί πάντοτε ἦσαν ἕτοιμοι νά θυσιάσουν καί τήν ζωήν των διά τήν μεγαλόνησον. Αὐτήν τήν ἑλληνικήν μεγαλόνησον, πού μερικοί ὑπενόμευσαν το 1956 κατά τήν ἐξορίαν των στήν νῆσον τῶν Σεϋχελῶν, ἄλλοι ἀργότερα στήν Ζυρίχην καί ἄλλοι τό 1965 στήν Οὐάσιγκτων καί ἐδῶ. Βεβαίως πολλοί, ὁμιλοῦν καί γράφουν σήμερα περί «χαμένων εὐκαιριῶν». Δέν πρόκειται περί αὐτοῦ. Καί εἶναι πολλαί αἱ ἀποδείξεις, ὅτι αἱ εὐκαιρίαι δέν ἐχάθησαν ἐξ ἐσφαλμένων ἐκτιμήσεων, ἀλλά ὑπενομεύθησαν ἀπό πρόθεσιν ἤ, ἀκόμη χειρότερον, ἀπεμπολήθησαν χάριν τῆς ἀρχομανίας καί τῆς ἐμπαθοῦς πολιτικῆς ὡρισμένων προσώπων.

Ἐν τῶ μεταξύ, ὁ ὑπουργός Ἀμύνης Πέτρος Γαρουφαλιᾶς, εἶχε τότε ἐπιφέρει σημαντικάς μεταβολάς στήν ἱεραρχίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, μέ τόν παραμερισμόν τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ΓΕΣ Ἀντιστρατήγου Σακελλαρίου, στήν θέσιν τοῦ ὁποίου εἶχε τοποθετήσει τόν Ἀντιστράτηγον Ἰωάννην Γεννηματᾶν καί τήν παραίτησιν των Ἀντιστρατήγων Γ. Καζακοπούλου, Διοικητοῦ τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, καί Δ. Δημοπούλου, Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Στρατοῦ, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀρνηθῆ νά ὑπηρετήσουν ὑπό Κυβέρνησιν τῆς Ἑνώσεως Κέντρου. Πλεῖσται θέσεις, ἐκ τῶν καιρίων μάλιστα, εἶχον δοθῆ εἰς φίλους τῆς Ἑνώσεως Κέντρου καί τοῦ Γ. Παπανδρέου προσωπικῶς. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ἐγώ ἤλλαξα τότε, ἐντός ὀλίγου χρόνου τρεῖς προϊσταμένους, Διευθυντάς τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου. Τόν Σταμάτιον Σκληρόν τόν Τσεπαπαδάκην, ὁ ὁποῖος δέν ἐδίστασε νά προσπαθήση νά μέ «προσηλυτίση» ὁμιλῶν μετά πάθους ὑπέρ τοῦ Γ. Παπανδρέου -καί στόν ὁποῖον εἶχα ἀπαντήσει ὅτι ὁ ἀξιωματικός ὀφείλει νά ἔχη τοποθέτησιν ἰδεολογικοπολιτικήν, ἀλλά νά μή τήν προβάλημετ' αὐτόν τόν Θεόδωρον Κουτσούγεραν καί ἐν συνεχεία τόν Π.Πανουργιᾶν ἅπαντας ὑπό τόν γνωστόν διά τήν σημερινήν συμπαράταξίν του μέ τούς δῆθεν «εἰρηνιστάς» τῆς ἀριστερᾶς τότε ταξίαρχον Γεώργιον Κουμανάκον, πού ἦτο ΑΒΑ/ΓΕΣ.

Ἐξηκολούθησα νά ἐπεξεργάζωμαι καί ἀναλύω τάς πληροφορίας μάχης. Τόν Αὔγουστον τοῦ 1964, ἐνημέρωσα στήν αἴθουσαν ἐπιχειρήσεων τοῦ ΓΕΕ-

ΘΑ τόν ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης, τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ καί τόν Ἀρχηγόν ΓΕΣ ἐπί τῆς ἑκατέρωθεν τοῦ Ἕβρου στρατιωτικῆς καταστάσεως, ἐπί τῆς τοιαύτης τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καί τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων καί τῆς ἐν γένει καταστάσεως τῆς Κύπρου.

Ὀλίγας ὅμως ὥρας μετά τήν ἐνημέρωσιν αὐτήν, ἐλήφθη ἀπό τό ΓΕΣ σῆμα τῆς ΑΣΔΑΚ, διά τοῦ ὁποίου ὁ Γ. Γρίβας ἐζήτει ἀπό τήν Ἑλληνικήν κυβέρνησιν ἔγκρισιν, ὥστε μέ ἰσχυράν ἐπιθετικήν ἐνέργειαν νά ἐξαλείψη τούς τουρκικούς θυλάκους τῶν περιοχῶν Κόκκινα, Λημνίτη καί Μανσούρας. Ἔσπευσα να ἐνημερώσω τόν Ἀντιστράτηγον Γεννηματᾶν. Αὐτός ἐνημέρωσε τόν Γαρουφαλιᾶν καί ὑπό τοῦ τελευταίου ἐνημερώθη ὁ Γ.Παπανδρέου.

Πρέπει βέβαια νά σημειωθῆ ἐδῶ, ὅτι ἡ ἄδεια αὐτή ἐζητήθη ἀπό τόν Γρίβα, ἀφοῦ ἤδη εἶχεν ἀρχίσει τάς ἐπιχειρήσεις του μίαν ἡμέραν ἐνωρίτερα. Τήν 7ην Αὐγούστου εἶχεν ἐκδηλώσει τήν ἐπίθεσίν του κατά τοῦ προγεφυρώματος καί τήν 8ην Αὐγούστου (σῆμα 127/46/38-6/8-8-64) ἐξήτησε τήν ἔγκρισιν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως!

Ἐν πάση περιπτώσει, ὁ Γ. Παπανδρέου ἔδωσε τήν ἔγκρισίν του καί κατόπιν αὐτοῦ, ἐστάλη στόν Γρίβαν ἐγκριτική διαταγή. Ὁ Γρίβας ἤθελε νά ἐξαπολύση τήν ἐπιθετικήν-ἐκκαθαριστικήν προσπάθειάν του νύκτα, ὥστε νά ἀποφύγη τήν δρᾶσιν τῆς τουρκικῆς ἀεροπορίας, ἡ ὁποία εἶχε καί τήν προηγουμένην ἐπέμβει ὑπέρ τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Ἡ ἐπέμβασίς της αὐτή, εἶχεν ἐπιβραδύνει τήν προώθησιν τῶν Ἑλληνοκυπριακῶν δυνάμεων, ἀλλά δέν εἶχεν ἐπιφέρει ἀξιολόγους ἀπωλείας, λόγω τῆς ἀστοχίας καί τῆς ἀδεξιότητος τῶν Τούρκων πιλότων, ὅπως τουλάχιστον ἀνέφερεν ἀργότερον ὁ ἴδιος ὁ Διγενής.

Τό βράδυ ὅμως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, μέ ἀνέμενε μία ἔκπληξις. Ἐκλήθην ἐπειγόντως ἀπό τόν Ἀρχηγόν ΓΕΣ Γεννηματᾶν, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔδωσε ἐντολήν ὅπως δι' ἐπειγούσης διαταγῆς ἀκυρωθῆ ἡ προηγουμένη ἐγκριτική τοιαύτη. Μέ βαρεῖαν καρδίαν, ἑτοίμασα τήν νέαν διαταγήν διά τῆς ὁποίας ἐδίδετο στόν Γρίβαν ἐντολή νά ἀκυρώση τήν ἐπιχείρησιν καί νά παραμείνη ἀδρανής. Ὅταν μετέβην πάλιν στό γραφεῖον τοῦ Γεννηματᾶ διά νά τήν ὑπογράψη, (εἶχα ἑτοιμάσει ἀκυρωτικόν σῆμα πού ἔπρεπε νά τό μονογράψη ὁ Ἀρχηγός), ἀπετόλμησα νά τόν ἐρωτήσω διά ποῖον λόγον ἀπαγορεύομεν στόν Γρίβαν μίαν ἐπιχείρησιν μέ βεβαίαν ἐπιτυχίαν, ἡ ὁποία θά ἐπέτρεπεν ὁριστικήν ἐκκαθάρισιν τῆς περιοχῆς καί θά ἀπέδιδεν ἐξαιρετικά πλεονεκτήματα, μέ ἀνυπολογίστους εὐμενεῖς ἐπιπτώσεις ἐπί τῆς πορείας τοῦ προβλήματος τῆς Κύπρου κατά τό μέλλον. Ὁ Γεννηματᾶς μέ ἐκοίταξε σιωπηλός ἐπ' ὀλίγον καί κατόπιν μοῦ εἶπε:

—Τό ζήτησε ὁ Μακάριος ἀπό τόν Παπανδρέου.

Πολλά ἔτη ἀργότερον, τό 1982 συγκεκριμένως, ὁ Π.Γαρουφαλιᾶς ἔγραψεν ὅτι ὁ Μακάριος ἦτο ὑπέρ τῆς ἐπιχειρήσεως. Καί λέγει ὅτι αὐτό συνέβαινε ὄχι διότι ὁ Μακάριος ἤθελε νά ἐκκαθαρισθοῦν πράγματι τά τουρκικά προγεφυρώματα, ἀλλά διά νά ματαιωθῆ ἡ εὐόδωσις τῆς προσπάθειας πού κατεβάλλετο τότε ἀπό τόν Ἀμερικανον διπλωμάτην Ντήν Ἄτσεσον διά μίαν συμφωνίαν, μέ βάσιν τήν ἕνωσιν τῆς Κύπρου μέ τήν Ἑλλάδα. Συγκεκριμένως, στό βιβλιό του «Ἑλλάς καί Κύπρος», (σελίς 153) σημειώνει:

«Ἐκεῖνο πάντως, πού προβλημάτισε τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση ἦταν, γιά ποιό λόγο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τήν στιγμή πού ὁ Ἄτσεσον στήν Γενεύη, μέ τήν συγκατάθεση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, κατέβαλε προσπάθειες γιά τήν ἐξεύρεση συμπεφωνημένης

λύσεως μέ βάση τήν Ἕνωση, γιά ποιό λόγο ἀκριβῶς ἐκείνη τήν στιγμή διέταξε ἐπιθετικές ἐπιχειρήσεις, πού ἄν δέν ὁδηγοῦσαν σέ πόλεμο, θά προκαλοῦσαν ὁπωσδήποτε τέτοια ὀξύτητα στίς σχέσεις Ἑλλάδος καί Τουρκίας ὥστε νά εἶναι βέβαιη ἡ ἀποτυχία καί ὁ τορπιλλισμός τῶν διαπραγματεύσεων τῆς Γενεύης; Ἐπεδίωκε μήπως ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τήν ματαίωση τυχόν αἰσίας ἐκβάσεως τῶν διαπραγματεύσεων καί ἐπομένως τήν ματαίωση τῆς Ἑνώσεως μέ τήν Ἑλλάδα καί γι' αὐτόν τόν λόγο διέταξε τίς ἐπιχειρήσεις χωρίς νά προειδοποιήσει τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση; Τό ἐρώτημα αὐτό ἦταν φυσικό νά ἀναταράξει τότε τίς σκέψεις τῆς Κυβερνήσεως σχετικά μέ τίς μύχιες προθέσεις τοῦ Μακαρίου ἔναντι τοῦ βασικοῦ θέματος τῆς Ἑνώσεως ἤ ὄχι τῆς Κύπρου μέ τήν Ἑλλάδα...»

Ἔχω πολλούς λόγους νά πιστεύω ὅτι ὁ Μακάριος ἦτο ἐναντίον τῆς ἑνώσεως. Ἄλλωστε, αὐτό εἶναι πλέον γενικῶς γνωστόν σήμερον καί ἔχει τονισθῆ κατ' ἐπανάληψιν καί ἀπό πολλούς Ιστορικούς, ἀλλά καί ἀπό συνεργάτας τοῦ Κυπρίου Προέδρου. Καί ὁ ἴδιος ὁ Μακάριος ὅμως, δέν ἀπέκρυπτε πάντοτε τάς προθέσεις του. Ὑπῆρξαν πολλαί αἱ περιπτώσεις πού διέφυγε τοῦ ἕρκους τῶν ὀδόντων του ἡ βλασφημία *«ἡ ἕνωσις ἀποκλείεται»*.

Οὔτε ἀπέκρυπτε τήν τάσιν του νά «κοντράρεται» συνεχῶς μέ τάς ἑλληνικάς κυβερνήσεις, εἴτε ἦσαν κοινοβουλευτικαί εἴτε ὄχι. Καί αὐταρέσκως εἶπε πολλάς φοράς: «Αἱ ἑλληνικαί κυβερνήσεις ἔρχονται καί παρέρχονται. Ἡμεῖς ὅμως μένομεν».

Παρ' ὅλα αὐτά ὅμως, πιστεύω ὅτι ἡ ἀνάκλησις τῆς διαταγῆς πρός τόν Γρίβαν, δέν προῆλθε μόνον ἀπό τήν ἀπαίτησιν τοῦ Μακαρίου πρός τόν Γ. Παπανδρέου, ὅπως μοῦ εἶπε τότε ὁ Γεννηματᾶς.

7. Τό σχέδιο Ἄτσεσον

Ὁ Μακάριος εἶχε διατάξει τάς ἐπιχειρήσεις. Ἤ τουλάχιστον, εἶχεν ἀσμένως συμφωνήσει διά τήν ἐξαπόλυσίν των. Ἀλλά τοῦτο δέν συνέβη ἐπειδή ἐπεθύμει νά ἀπαλλαγῆ τῶν τουρκοκυπριακῶν θυλάκων ἤ νά δημιουργηθοῦν αἱ προϋποθέσεις διά νά δοξασθῆ ἔτι μᾶλλον ὁ ὑπέροχος ἐκεῖνος πατριώτης καί στρατιώτης, ὁ Γ. Γρίβας-Διγενῆς. Συνέβη ἐπειδή ὁ Μακάριος ἐπεθύμει νά διαταραχθῆ ἀπολύτως ἡ ἀτμόσφαιρα καί νά ὑπονομευθῆ ἔτσι τό σχέδιον Ἄτσεσον, ἕνα σχέδιον πού εἶχε πολλάς ἐλπίδας νά γίνη ἀποδεκτόν ἀπό ἑλληνικῆς πλευρᾶς, ἀφοῦ ἤδη ὁ Γ. Παπανδρέου εἶχε σαφῶς ταχθῆ ὑπέρ τῶν ρυθμίσεων πού αὐτό προέβλεπε.

Βεβαίως τό «Σχέδιον Ἄτσεσον», ὅπως καί τόσαι ἄλλαι κατά καιρούς προσπάθειαι διά τήν λύσιν τοῦ Κυπριακοῦ, ἀκόμη καί σήμερον μέ το τελευταῖον σχέδιον Κουεγιάρ, κατέστησαν ἀναγκαῖαι, διά νά θεραπεύσουν ἑκάστοτε τάς κρίσεις πού προέκυπταν καί προκύπτουν, ὡς ἀπότοκα τῶν συνθηκῶν Ζυρίχης καί Λονδίνου. Ὅσον καί ἄν οἱ ἐμπνευσταί καί πρωτεργάται των, πού εἶναι καί θά παραμείνουν πάντοτε ὑπόλογοι ἐνώπιον τοῦ Ἔθνους καί τῆς Ιστορίας, προσπαθοῦν κατά καιρούς νά τάς ὡραιοποιήσουν, αἱ συμφωνίαι τοῦ Λονδίνου (1955) καί της Ζυρίχης (1959) εἶναι ἡ πηγή ὅλων τῶν δεινῶν καί ἡ αἰτία ὅλων τῶν συμφορῶν τῆς Κύπρου. Καί τό νά προσπαθοῦν σήμερον ὡρισμένοι νά κατασκευάσουν «ἐνόχους» διά τά αἰτιατά, ἀποβλέπει ἁπλῶς στήν κάλυψιν

τῶν ἐνόχων τοῦ αἰτίου. Καί ἄν τόν Κ.Καραμανλῆν καί τόν Ε. Ἀβέρωφ κατά κύριον λόγον, ὅσον καί τόν Μακάριον πού τάς ἀπεδέχθη βαρύνουν αἱ συμφωνίαι ἐκεῖναι, τεραστία εἶναι ἡ εὐθύνη καί τοῦ Γ.Παπανδρέου, τοῦ υἱοῦ του Α.Παπανδρέου καί τοῦ Μακαρίου ἐπίσης, διά τήν ἀπώλειαν τῆς εὐκαιρίας πού ἐδημιούργει τό Σχέδιον Ἄτσεσον.

Εἶναι γεγονός, ὅτι τό ὄραμα τῆς ἑνώσεως ἀπεμπολήθη τό 1959. Ἄλλο τόσον ὅμως εἶναι γεγονός, ὅτι ἔκτοτε ἐχάθησαν πολλαί εὐκαιρίαι διά νά μετριασθῆ τό κακόν, μία δε ἀπό τάς καλυτέρας ευκαιρίας ἀπετέλει τό Σχέδιον Ἄτσεσον.

Ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖ ὁ τότε ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Πέτρος Γαρουφαλιᾶς στό βιβλίον του (σελ.186) *«Ἡ Ἑλλάς ἐσύρετο ἀπό τήν Κύπρον καί ἡ Κύπρος ἀδιαφοροῦσε διά τάς συμβουλάς τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ταυτόχρονα ἡ ἀνθενωτική κίνηση μέ τήν ἀνοχή ἄν ὄχι καί τίς εὐλογίες τοῦ Μακαρίου, κατακτοῦσε καθημερινά ἔδαφος στόν Κυπριακό λαό».*

Ἐματαιώθη λοιπόν καί ἡ ἀποδοχή τοῦ Σχεδίου Ἄτσεσον, τό ὁποῖον προέβλεπε τήν ἕνωσιν τῆς Κύπρου μέ τήν Ἑλλάδα, καί τήν ἐνοικίασιν ἐκτάσεως 50 περίπου τετραγωνικῶν χιλιομέτρων στήν χερσόνησο τῆς Καρπασίας εἰς τήν Τουρκίαν, διά νά ἐγκαταστήση ἐκεῖ ἀεροναυτικήν βάσιν. Ἡ μίσθωσις τῆς βάσεως θά ἐγίνετο διά πεντήκοντα ἔτη. Ἀπέβλεπε δε ἡ μίσθωσις εἰς καθησύχασιν τῆς Τουρκίας, ὅτι δέν θά κυκλωθῆ καί ἐκ τῶν νώτων ἀπό τάς ἑλληνικάς δυνάμεις. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ φράσις πού εἶπε τότε ὁ Πρωθυπουργός πρός τόν υἱόν του καί ἄλλους μεμψιμοιρούντας, ἐπηρεαζομένους ἀπό τήν Μακαριακήν «αὐλήν»:

—Μοῦ χαρίζουν μίαν πολυκατοικίαν καί μοῦ ζητοῦν νά ἐνοικιάσω τό ρετιρέ. Θά ἤμην τρελλός ἄν ἠρνούμην.

Καί ὅμως ἠρνήθη. Ὁ Μακάριος ἠξίωσε ἀπόρριψιν τοῦ Σχεδίου Ἄτσεσον. Προέβη μάλιστα καί εἰς μίαν ἀπρέπειαν. Ὅταν ἐκλήθη ἀπό τόν Γ.Παπανδρέου στήν Ἀθήνα πρός συζήτησιν τοῦ σχεδῖου, ἐξετράπη εἰς ἀπαραδέκτους καί, πάντως, ψευδεῖς κατηγορίας κατά τοῦ Ντήν Ἄτσεσον, τόν ὁποῖον ἐχαρακτήρισεν «αὐτόκλητον μεσολαβητήν», ἐνῶ κάθε ἄλλον ἴσχυε παρά ὅτι ὁ Ἄτσεσον ἦτο αὐτόκλητος. Εἶπε σχετικῶς ὁ Μακάριος:

«Δέν δύναμαι νά ἀποκρύψω τό γεγονός ὅτι αὐτόκλητοι μεσολαβηταί ἀνέπτυξαν προσφάτως εἰς τά παρασκήνια τῆς Γενεύης ἔντονον δραστηριότητα πρός ἐκτροχιασμόν τοῦ Κυπριακοῦ ἐκ τῆς ἀκολουθητέας γραμμῆς, συνεχίζονται δέ εἰς ἑτέρους κύκλους αἱ προσπάθειαι πρός μετατόπισιν τοῦ προβλήματος ἐκ τῆς διεθνοῦς θέσεώς του. Πρός τήν κατεύθυνσιν αὐτήν ἐγένοντο ἐκ διαφόρων πλευρῶν εἰσηγήσεις καί σχέδια διά νά ἀποτελέσουν τήν βάσιν «συμπεφωνημένης λύσεως». Αἰσθάνομαι βαθυτάτην ἱκανοποίησιν διότι τά σχέδια ταῦτα προσέκρουσαν ἐπί τῆς σταθερᾶς ἀντιστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Τί θά είπῆ «ἀκολουθητέα γραμμή»; Καί ποία ἦτο αὐτή; Ἀκολουθητέα γραμμή ἦτο αὐτή πού εἶχε χαράξει ὁ Γεώργιος Παπανδρέου καί μέ τήν ὁποίαν ἐφαίνετο νά συμφωνῆ. Νά συμφωνῆ βεβαίως, μέχρι τοῦ σημείου πού ἤρχισε νά διαφαίνεται εὐόδωσίς της. Ἀπό τοῦ σημείου αὐτοῦ καί ἐπέκεινα, ὁ Μακάριος θά διεφώνει, ὅπως εἶχε κάμει καί μέ τό σχέδιον Χάρτινγκ, καί μέ τό σχέ-

διον Ράντκλιφ, καί μέ τήν έπιτυχίαν τοῦ Σπ. Θεοτόκη νά άπομονωθῆ ἡ Τουρκία τό 1956...... Τί πρῶτον καί τί ὕστερον.

Ἀλλά ἐκεῖνο διά τό ὁποῖον φέρει ἀκόμη μεγαλυτέραν εὐθύνην ὁ Μακάριος και διά τό ὁποῖον τεράστιαι εἶναι αἱ εὐθῦναι καί τοῦ Ανδρέα Παπανδρέου, εἶναι ὅτι ἀπό κοινοῦ ὁρμώμενοι, ἐματαίωσαν τήν μονομερῆ ἕνωσιν τῆς Κύπρου μέ τήν Ἑλλάδα, πού θά ἐκηρύσσετο το 1964, κατόπιν ἀποφάσεως τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, τῆς ἀξιωματικῆς τότε ἀντιπολιτεύσεως καί μέ τήν ἔγκρισιν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου. Ἐβοηθήθησαν δέ εἰς αὐτό καί ἀπό τόν Β. Λυσσαρίδην, ὅπως ὀλίγον ἀργότερον οἱ ἴδιοι ὡμολόγησαν. Τό ἀνατριχιαστικώτερον δέ εἶναι ὅτι τόν Γ. Παπανδρέου καί τάς ἐδῶ λαμβανομένας ἐθνικάς ἀποφάσεις μετέδιδε στόν Μακάριον, τόν Λυσσαρίδην καί τούς συν αὐτοῖς, ὁ υἱός τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ὁ ὁποῖος, παραιτηθείς πρό ὀλίγων μηνῶν τῆς ἀμερικανικῆς του ὑπηκοότητος, εἶχε καταστῆ καί ὑπουργός τῆς κυβερνήσεως τοῦ πατρός του.

8. «Νά γίνω ἀντιβασιλεύς»

Ἄς ἴδωμεν ὅμως τό θέμα εἰς ὅλας του τάς λεπτομερείας: Ὁ Π. Γαρουφαλιᾶς, -ἐκ τῶν ἱκανωτέρων ὑπουργῶν Ἐθνικῆς Ἀμύνης πού συνήντησα κατά τήν μακράν στρατιωτικήν σταδιοδρομίαν μου- ἐζήτησε ἀπό τό Ἐπιτελεῖον νά τοῦ ἑτοιμάσωμε πλήρεις μελέτας τῆς κρατούσης τότε καταστάσεως ἀπό πλευρᾶς στρατιωτικῶν, ναυτικῶν καί ἀεροπορικῶν δυνατοτήτων Ἑλλάδος καί Τουρκίας, πλήρη ἀναφοράν τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καί τῶν δυνατοτήτων τῶν δυνάμεων πού ἐστάθμευαν στήν Κύπρον καί πᾶν ἄλλο στοιχεῖον δυνάμενον νά βοηθήση εἰς πληρεστέραν ἐκτίμησιν τῶν δεδομένων. Μέ βάσιν αὐτόν τόν πλήρη φάκελον, ἐμελέτησε τάς πιθανότητας ἐπιτυχίας ἑνός πράγματι μεγαλοφυοῦς, ὅσον καί τολμηροῦ σχεδίου μονομεροῦς ἑνώσεως τῆς μεγαλονήσου μέ τήν Ἑλλάδα καί ἐξετίμησε τάς δυνατότητας τῆς χώρας νά ἀνθέξη, νά ἀντιμετωπίση καί νά φέρη εἰς ἐπιτυχές πέρας ἕνα πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν, στήν ἐσχάτην περίπτωσιν πού ἡ Ἄγκυρα θά ἀντέδρα στό σχέδιον.

Ὅταν ὡλοκλήρωσε τήν μελέτην καί εἶδε ὅτι αἱ πιθανότητες ἐπιτυχίας ἦσαν μεγάλαι, ἀνέφερε τό σχέδιόν του στόν Πρωθυπουργόν. Ὁ Παπανδρέου ἐνθουσιάσθη. Διότι ἐπρόκειτο περί μιᾶς τόσον ἁπλῆς ὅσον καί εὐφυοῦς διαδικασίας, ἡ ὁποία θά ἔφερε τήν Τουρκίαν πρό ἀδιεξόδου, καθώς ὅλα θά ἦσαν «νόμιμα» καί θά ἐξελίσσοντο ταχύτατα. Ἐπρόκειτο περί τοῦ ἑξῆς: Θα συνήρχετο ἡ Κυπριακή Βουλή καί θά ἀπεφάσιζε νά ἀνακηρύξη ἕνωσιν τῆς Κύπρου μετά τῆς Ἑλλάδος. Εὐθύς ἐν συνεχεία, ἡ Ἑλληνική Βουλή θά ἐψήφιζεν ἀποδοχήν τῆς ἀποφάσεως τῆς Κυπριακῆς Βουλῆς καί θά ἀνεκήρυσσε τήν Κύπρον τμῆμα τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους, διακηρύσσουσα παραλλήλως, ὅτι ἅπαντα τά δικαιώματα τῶν τουρκοκυπρίων θά ἦσαν σεβαστά, θά ἴσχυε καί δι' αὐτούς ὅ,τι ἰσχύει καί διά τούς μουσουλμάνους κατοίκους τῆς Θράκης καί ὅτι οὐδείς Τοῦρκος στρατιώτης ἐκ τῶν εὑρισκομένων εἰς Κύπρον θά ὑφίστατο τό παραμικρόν.

Ὁ Γ. Παπανδρέου ἐζήτησε νά ἔχη καί τήν σύμφωνον γνώμη τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολιτεύσεως, πού τότε ἦτο ὁ Παναγιώτης Κανελλόπου-

λος. Καί αὐτός συνεφώνησεν ἐνθουσιωδῶς. Μετά ταῦτα, ἐνημερώθη ὁ Βασιλεύς Κωνσταντῖνος. Εὑρίσκετο τότε στήν Κέρκυρα καί ὁ Πρωθυπουργός τόν παρεκάλεσε νά διακόψη τόν παραθερισμόν του καί νά ἔλθη στήν Ἀθήνα. Ὁ Βασιλεύς εἶπεν ὅτι ἀφοῦ ὁ ὑπεύθυνος Πρωθυπουργός καί ὁ Ἀρχηγός τῆς ἀντιπολιτεύσεως συμφωνοῦν, ὁ ἴδιος ἀποδέχεται τάς εὐθύνας. Καί συνεκάλεσε σύσκεψιν, στήν ὁποίαν μετέσχον ὁ Γ.Παπανδρέου, ὁ Π.Κανελλόπουλος, ὁ Π.Γαρουφαλιᾶς καί ὁ Στ. Κωστόπουλος. Ἐκεῖ ὁ Γαρουφαλιᾶς ἀνέφερεν ὅτι εἶχεν ἤδη ἐνημερώσει τόν Κύπριον ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν Σπῦρον Κυπριανοῦ, πού εὑρίσκετο στήν Ἀθήνα καί ὅτι εἶχε καί αὐτός ἀσμένως ἀποδεχθῆ τό σχέδιον. Ἡ ἀπόφασις πού ἐλήφθη κατά τήν σύσκεψιν, ὑπῆρξεν ὁμόθυμος. Ἀπεφασίσθη κατόπιν αὐτοῦ νά μεταβῆ ὁ Γαρουφαλιᾶς εἰς Λευκωσίαν, διά νά ἐνημερώση τόν Μακάριον. Καί τότε ἀρχίζουν τά προβλήματα:

Ὁ Μακάριος λοιπόν, ἐδέχθη καί αὐτός τό σχέδιον, ἀλλά ἔθεσε μίαν ἐρώτησιν:

—*Δύναμαι νά γίνω Ἀντιβασιλεύς;*

Ὁ Γαρουφαλιᾶς τοῦ ἐξήγησεν ὅτι κατά τό σύνταγμα, δέν εἶναι δυνατόν, ὑπάρχοντος τοῦ Βασιλέως νά ὁρισθῆ ἀντιβασιλεύς, δι' ἕνα τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ὅπως θά εἶναι ἡ Κύπρος. Τότε ὁ Μακάριος ἔθεσε ἄλλον ὅρον:

— *Θά ἐπιθυμοῦσα ὅταν ἀνακηρύξωμεν τήν ἕνωσιν, νά εὑρίσκεται ἐδῶ καί ὁ Βασιλεύς.*

Πάλιν ὁ Γαρουφαλιᾶς ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Καί τοῦ ἐξήγησεν ὅτι εἰς ὥρας κατά τάς ὁποίας εἶναι δυνατόν νά ἐκραγῆ ἕνας πόλεμος μέ τήν Τουρκίαν, ἔστω καί ἄν αἱ πιθανότητες δι' ἕνα τοιοῦτον ἐνδεχόμενον εἶναι πολύ περιωρισμέναι, ὁ Βασιλεύς δέν δύναται νά ἀπουσιάζη ἀπό τό ἐθνικόν κέντρον, ἀπό τήν πρωτεύουσαν.

Ὁ Μακάριος ἐπροχώρησεν εἰς τρίτον ὅρον:

— *Ἐπιθυμῶ πάντως νά ἐξακολουθήση ὑπάρχουσα καί λειτουργοῦσα ἐπί ἕν ἑξάμηνον μετά τήν ἕνωσιν καί ἡ Κυπριακή Βουλή.*

Ὁ Γαρουφαλιᾶς ἀντελήφθη ὅτι ὁ Κύπριος Πρόεδρος προσεπάθη νά εὕρη πρόσχημα διά νά ἀνακαλέση τήν σύμφωνον γνώμην του καί νά ὑπονομεύση τό σχέδιον. Καί ἐνῶ λογικῶς ἔπρεπε νά ἀπαντήση ὅτι αὐτό δέν εἶναι δυνατόν, διότι ποῦ ἠκούσθη νά ἔχη ἰδικήν του Βουλήν ἕνα τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ὅπως θά ἦτο πλέον ἡ Κύπρος, δέχεται ἐν τούτοις τόν ὅρον, ἀκριβῶς διά νά ἀφοπλίση τόν Μακάριον καί νά τόν ὑποχρεώση νά ἐγκαταλείψη τήν προσπάθειαν ἀνατροπῆς τῆς ἀποφάσεως. Ἀλλ' ὁ «ἀντίπαλος» του, δέν ἦτο εὔκολος. Εἶχε πολλούς πρίν ἀπό τόν Γαρουφαλιᾶν παραπλανήσει. Ἐφεῦρε λοιπόν νέον ὅρον, παράλογον καί ἀβάσιμον:

— *Μή λησμονεῖτε κύριε ὑπουργέ, ὅτι εἶμαι καί θρησκευτικός ἡγέτης τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπιθυμῶ λοιπόν νά μοῦ ἐγγυηθῆτε ὅτι δέν θά χυθῆ οὔτε σταγών αἵματος.*

Ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ἀντελήφθη πλέον μέ ποῖον εἶχε νά κάμη καί ἐπείσθη ὅτι ὁ Μακάριος ἔλεγε «ναί», ἐννοῶν «ὄχι».

— *Πῶς δύναμαι νά παράσχω τοιαύτην ἐγγύησιν; Ἄν ἡ ΤΟΥΡΔΥΚ κτυπήση δέν θά ἀμυνθῶμεν; Ἄν ἡ Τουρκία ἐπιτεθῆ, δέν θά ὑπάρξη αἷμα;*

Ὁ Κύπριος Πρόεδρος ἐβεβαιώθη ἔτσι ὅτι ἐφεῦρε τόν τρόπον νά ματαιώ-

ση τήν ὑλοποίησιν τῆς ἀποφάσεως πού εἶχε ληφθῆ στήν Ἀθήνα καί στήν ὁποίαν εἶχε καί ἐκεῖνος συμφωνήσει.

Δέν παρῆλθεν ὅμως πολύς καιρός, διά νά ἀποκαλυφθῆ ὅτι ὁ Μακάριος δέν ἔδρασε μόνος αὐτήν τήν φοράν. Εἶχε τήν σύμπραξιν τοῦ γνωστοῦ ἐκείνου Λυσσαρίδη, ἀλλά κυρίως, τοῦ υἱοῦ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, Α. Παπανδρέου. Καί ὄχι μόνον δέν προσεπάθησαν νά ἀποκρύψουν αὐτήν τήν φοβεράν πράξιν των, ἀλλά καί δέν ἐδίστασαν νά θριαμβολογήσουν καί νά αὐτοαποκαλυφθοῦν. Τήν 14ην Φεβρουαρίου 1966, ἡ ἐφημερίς «Τελευταία Ὥρα» τῆς Λευκωσίας, προσκειμένη στόν Λυσσαρίδην καί τόν Μακάριον, ἐδημοσίευσεν ἄρθρον ὑπό τόν πομπώδη τίτλον «Πῶς ἐσώθη ἡ Κύπρος», στό ὁποῖον μεταξύ ἄλλων, ἀναφέρεται:

«Ὁ κ. Ἀνδρέας Παπανδρέου ἐπληροφόρησεν ἐγκαίρως τόν Πρόεδρον Μακάριον δι' ἐπείγοντος σήματος, ὅτι συνωμόται τῶν Ἀθηνῶν ἐν συνεργασίᾳ μετά ἀνθρώπων των ἐνταῦθα, εἶχον ἀποφασίσει νά ἀνακηρύξουν τήν Ἕνωσιν πραξικοπηματικῶς»!

Ὁ Πέτρος Γαρουφαλιᾶς, πού εἶδε τόν στενόν σύνδεσμόν του μέ τόν Γ. Παπανδρέου, σύνδεσμον δεκαετιῶν καί χαλυβδωμένον ἀπό ἐκδηλώσεις ἀφοσιώσεως ἀμφοτέρων, νά ὑπομονεύεται ἀπό τόν Ἀνδρέα Παπανδρέου θά ἔγραφεν ἀργότερα στό βιβλίον του «Ἑλλάς καί Κύπρος» (σελίς 209):

«Καί σάν νά μήν ἀρκοῦσε ἡ ἀποκάλυψη ἀπό τήν Λευκωσία τῶν ὑπευθύνων τῆς ματαιώσεως τῆς Ἑνώσεως ἦρθε ἀργότερα καί ἡ ὁμολογία ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου γιά τίς κοινές ἰδεολογικές σχέσεις του μέ τόν Μακάριο. Ἡ σύζυγός του Κυρία Μάργκαρετ στήν σελ. 108 τοῦ βιβλίου της «NIGHTMARE IN ATHENS» πού δημοσιεύθηκε τό 1970 γράφει: «Τό ὄνειρο τοῦ Μακάριου ἦταν μιά ἀνεξάρτητη Κύπρος. Τοῦ Γρίβα ἦταν ἡ Ἕνωση μέ τήν Ἑλλάδα. Ὁ Ἀνδρέας τά πῆγε σέ ὅλο τό διάστημα καλά μέ τόν Μακάριο καί τιμήθηκε ἀπό τόν Μακάριο σάν ἕνα πολύ σπουδαῖο πρόσωπο (VIP)».

Ἐν τῷ μεταξύ, ἔπρεπε νά παραδώσω τό τμῆμα μου, διότι εἶχα ἐπιλεγεῖ νά φοιτήσω στήν Σχολήν Ἐθνικῆς Ἀμύνης (Σ.ΕΘ.Α). Ὑπέβαλα ἀναφοράν στόν Ἀρχηγόν ΓΕΣ Ἀντιστράτηγον Γεννηματᾶν, ζητῶν ἀναβολήν τῆς φοιτήσεώς μου στήν ΣΕΘΑ καί τοποθέτησίν μου στήν Ἐθνικήν Φρουράν τῆς Κύπρου. Ἐτόνιζα μάλιστα, ὅτι πέραν τῆς ἐπιθυμίας μου νά ὑπηρετήσω στήν Κύπρον καί νά πολεμήσω δι' αὐτήν, ἠδυνάμην νά ἐπικαλεσθῶ καί τό πλεονέκτημα ὅτι ὡς ἀσχοληθείς ἐπί μακρόν μέ τήν ἀξιοποίησιν τῶν ἐκεῖθεν πληροφοριῶν, διέθετα γνῶσιν καί ἐμπειρίαν χρήσιμον. Ὁ Γεννηματᾶς ἀπέρριψε τήν αἴτησίν μου καί διέταξε νά παραδώσω τό τμῆμα μου στόν συμμαθητήν μου Ἀντισυνταγματάρχην Πεζικοῦ Ἰωάννην Λαδᾶν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὁρισθῆ ὡς νέος Διευθυντής τοῦ Τμήματος Πληροφοριῶν Μάχης τοῦ 2ου Ε.Γ./ΓΕΣ. Τήν τελευταίαν στιγμήν ὅμως, ὁ Λαδᾶς ἀνέλαβε τήν Διεύθυνσιν της Στρατιωτικῆς Ἀστυνομίας (ΕΣΑ) τοῦ ΓΕΣ καί τό τμῆμα μου ἀνετέθη στόν νεώτερόν μου Ἀντισυνταγματάρχην Πυροβολικοῦ Δημήτριον Προφίλην, στόν ὁποῖον καί παρέδωσα. Ἔτσι ἐτερματίσθη ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐνασχόλησίς μου μέ τό Κυπριακόν.

9. Πρός τήν 21ην 'Απριλίου

Όταν άπεφοίτησα άπό τήν ΣΕΘΑ, τόν Αὔγουστον τοῦ 1966, ἐτοποθετήθην ὡς 'Επιτελάρχης στήν ΙΙ Μεραρχίαν 'Εδέσσης, Μέραρχος ἦτο ὁ 'Υποστράτηγος 'Αθανάσιος Ντενίσης καί 'Υποδιοικητής τῆς Μεραρχίας ὁ Ταξίαρχος Διον. Κόλλιας, ὁ ὁποῖος ἀντικατεστάθη ἀργότερα ἀπό τόν Ταξίαρχον 'Αντώνιον Μπούραν, πού ὅμως μετετέθη γρήγορα καί αὐτός διά νά ἀντικατασταθῆ ἀπό τόν Ταξίαρχον 'Εμμανουήλ Χαλκιαδάκην.

Μίαν ἡμέραν τοῦ Φεβρουαρίου 1967 καί ἐνῶ εὑρισκόμην στήν Λέσχην 'Αξιωματικῶν -πού ἐστεγάζετο ἐπίσης στό κτίριον τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας- διά νά γευματίσω, εἶδα εἰσερχόμενον στήν Λέσχην τόν συμμαθητήν μου 'Αντισυνταγματάρχην 'Ιωάννην Λαδᾶν, συνοδευόμενον ὑπό τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Λόχου ΕΣΑ τῆς Μεραρχίας Λοχαγοῦ Γερασίμου Ματάτση.

'Ο Ματάτσης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Λαδᾶς ἦλθεν ὡς Διευθυντής τῆς Διευθύνσεως ΕΣΑ τοῦ ΓΕΣ, διά νά ἐπιθεωρήση τόν Λόχον ΕΣΑ τῆς Μεραρχίας. Πρέπει νά εἰπῶ ὅτι μέ ἐξένισεν ἡ ἀπρέπεια τοῦ Λαδᾶ, ὁ ὁποῖος ὤφειλε κατά τά ἰσχύοντα, νά παρουσιασθῆ στόν Μέραρχον ἤ τόν 'Υποδιοικητήν τῆς Μεραρχίας ἤ, ἐάν αὐτοί ἀπουσίαζαν, τόν 'Επιτελάρχην τῆς Μεραρχίας καί νά ἀναφέρη τόν σκοπόν τῆς ἐπισκέψεώς του. Πολύ περισσότερον, θά ἔπρεπε νά ἔχη εἰδοποιηθῆ ἡ Μεραρχία διά σήματος περί τῆς ἀφίξεως τοῦ Λαδᾶ, πράγμα πού ὅμως δέν συνέβη. Παρ' ὅτι ἠνωχλήθην, προσεκάλεσα ἀμφοτέρους στό τραπέζι μου.

Όταν ὁ Λαδᾶς ἀνεχώρησε, συνεζήτησα τό θέμα μέ τόν Μέραρχον Ντενίσην, ὁ ὁποῖος δέν ἔδωσε συνέχειαν, παρ' ὅτι εἰς παρομοίας περιπτώσεις, οἱ ἀξιωματικοί πού φέρονται μέ τόν τρόπον πού ἐφέρθη ὁ Λαδᾶς, τιμωροῦνται.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, περί τάς ἀρχάς Μαρτίου 1967, ἡ Μεραρχία ἐξετέλει ἄσκησιν καί τό Στρατηγεῖον της εἶχε καταυλισθῆ ὑπό σκηνάς, εἰς ἕνα λόφον ἔξω τῆς πόλεως. Κατά τήν διάρκειαν τῆς ἀσκήσεως, ἐπεσκέφθη τό Στρατηγεῖον ὁ 'Υποδιευθυντής τοῦ 3ου 'Επιτελικοῦ Γραφείου ΓΕΣ, συμμαθητής μου καί ἀρχηγός τῆς τάξεώς μου τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων (Τάξις 1940), Συνταγματάρχης Πυροβολικοῦ Γεώργιος Παπαδόπουλος. Οὗτος εἶχεν ἰδιαιτέραν συνομιλίαν μέ τόν Μέραρχον Ντενίσην καί ἐν συνεχεία μέ ἐπεσκέφθη στήν σκηνήν μου. Εἴμεθα συμμαθηταί καί αὐτό, ὅπως γνωρίζουν ὅλοι οι ἀξιωματικοί, δημιουργεῖ πάντοτε κάποιον δεσμόν. 'Εν τῷ μεταξύ, εἶχα καί ἐγώ ἀπό διμήνου ἤδη προαχθῆ κατ' ἐκλογήν εἰς Συνταγματάρχην.

Μέ τόν Παπαδόπουλον συνεζήτησα ἐπί ὥραν πολλήν. Αἱ ἀπόψεις μας περί τῆς καταστάσεως τῆς χώρας συνέπιπτον καί ἐγνωρίζαμεν ἀμφότεροι ὅτι καί οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, ἦσαν ἀνήσυχοι. Οἱ κομμουνισταί, ἐκμεταλλευόμενοι τάς εὐκαιρίας πού ἐδημιούργει ὁ ἀριστερός «πυρήν» τῆς 'Ενώσεως Κέντρου, ἀνεστάτωναν τήν ζωήν τῆς χώρας καί αἱ ἀπειλαί ἦσαν συνεχεῖς καί θρασεῖαι. 'Η κρατική μηχανή εἶχε παραλύσει, αἱ ὕβρεις, οἱ προπηλακισμοί καί αἱ ἀσχημίαι ἦσαν καθημερινόν φαινόμενον στήν Βουλήν καί ὅλα ἐφαίνοντο «μαῦρα» διά τόν τόπον.

'Ο Παπαδόπουλος ἔφυγε ὅταν ἐτερματίσθη ἡ συζήτησίς μας, ἀλλά τόν ἐπανεῖδα συντόμως. Πράγματι, μετ' οὐ πολύ, περί τάς ἀρχάς 'Απριλίου, ἐπεσκέφθη ἐκ νέου τήν Μεραρχίαν. Εἶχε καί πάλιν μακράν ἰδιαιτέραν συνομιλίαν

μέ τόν Ντενίσην στόν γραφεῖον τοῦ Μεράρχου καί ἐν συνεχεία ἐπεσκέφθη καί ἐμέ στό γραφεῖον μου. Ὁμολογῶ ὅτι ἐξεπλάγην:

— *Πάλι ἐδῶ; τόν ἠρώτησα.*

— *Ἦλθα νά σᾶς δῶ.*

Ἐν συνεχεία μοῦ εἶπεν ὅτι αἱ Μεραρχίαι τάς ὁποίας ἐπεσκέφθη, κατέχονται ἀπό τήν αὐτήν ἀνησυχίαν καί ὅτι αἱ σκέψεις πού διατυπώνονται ἀπό τούς ἀξιωματικούς τῆς Δευτέρας Μεραρχίας, εἶναι ταυτόσημοι μέ τάς σκέψεις ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐτόνισε δέ τήν ἀνάγκην «νά γίνη κάτι» διότι ἄλλως ἡ πατρίς μας θά καταστραφῆ. Καί ὅτι ἄν ἡμεῖς, οἱ τεταγμένοι νά τήν ὑπερασπιζόμεθα μέχρι θανάτου, δέν ἐμποδίσωμε τήν καταστροφήν της καί δέν ἐξασφαλίσωμε τήν σωτηρίαν της, θά εἴμεθα ἔνοχοι ἐνώπιον τοῦ Λαοῦ καί τῆς Ἱστορίας.

Βεβαίως εἶχα ἀντιληφθῆ ὅτι κάτι συνέβαινε. Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Λαδᾶ ἀρχικῶς καί αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπισκέψεις τοῦ Παπαδοπούλου, αἱ κατ' ἰδίαν καί ἐπί ὥρας συζητήσεις μέ τόν Ὑποστράτηγον Ντενίσην, ἀποτέλουν ἐνδείξεις, ἀλλά δέν εἶχα ἐνημέρωσιν. Παρά ταῦτα, εἶπα:

— *Προχώρα Γιῶργο καί εἶμαι μαζί σου.*

Ἀνέμενα μετά ἀπό αὐτό, ὅτι ὁ Παπαδόπουλος θά μοῦ ἔλεγε περισσότερα. Περιωρίσθη ἁπλῶς νά χαμογελάση καί ἐν συνεχεία μοῦ εἶπε:

— *Ἄν θελήσης κάτι Γρηγόρη, νά ἀπευθυνθῆς στόν Διοικητήν τοῦ κλιμακίου ΚΥΠ Θεσσαλονίκης Ἀντισυνταγματάρχην Στέφανον Καραμπέρην.*

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἦλθε στό Στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας ὁ Καραμπέρης. Ἀφοῦ συνωμίλησε καί αὐτός κατ' ἰδίαν μέ τόν Ντενίσην, μέ ἐπεσκέφθη στό γραφεῖον μου.

— *Θέλετε τίποτε κύριε Συνταγματάρχα;*

Ἀντελήφθην βεβαίως ὅτι ἐξετέλει διαταγήν τοῦ Παπαδόπουλου. Ἀλλά τί ἠμποροῦσα νά θέλω ἀπό ἕνα κατώτερόν μου καί ἄγνωστον εἰς ἐμέ ἀξιωματικόν; Ἀπάντησα ἀρνητικῶς. Ἀλλ' ἡ ἐντύπωσίς μου ὅτι «κάτι ἑτοιμάζεται», κατέστη τώρα βεβαιότης. Προσεπάθησα λοιπόν νά πληροφορηθῶ κάτι ἀπό τόν Μέραρχόν μου. Ἀλλ' ὁ Ντενίσης ὅταν τοῦ ὑπέβαλα σχετικάς ἐρωτήσεις κατελήφθη ὑπό νευρικότητος καί οὐσιαστικῶς δέν μοῦ ἀπήντησε. Τό γεγονός ἤρχισε νά μοῦ ἑδραιώνη τήν πεποίθησίν ὅτι δέν μοῦ εἶχον ἐμπιστοσύνην. Αἱ σχέσεις μου μέ τόν Ντενίσην ἦσαν ἄψογοι ὑπηρεσιακῶς καί ἠδύναντο νά θεωρηθοῦν φιλικαί, ὁπότε βεβαίως μέ ἠνώχλει τό γεγονός ὅτι δέν μοῦ ἀπεκάλυπτε τί συμβαίνει. Ἐντούτοις ὅλοι ἐγνώριζαν, ὅτι μέ διακατεῖχον αἱ αὐταί μέ ἐκείνους ἀνησυχίαι. Ἄλλωστε, καθ' ὅλας τάς ἐνημερώσεις πού εἶχα κάμει ὡς Ἐπιτελάρχης τῆς Μεραρχίας πρός τούς διοικητάς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ, ὑφ' οὗς ὑπήγετο ἡ Μεραρχία,'Αντιστρατήγους Βασ. Μάραντον, Ἰωάννην Μανέτταν καί Ἰορδάνην Βουδούρογλου -πού διώκησαν διαδοχικῶς τό Σῶμα- ἀλλά καί πρός τούς διαδοχικούς Διοικητάς Στρατιᾶς, Ἀντιστρατήγους Ἰωάννην Κατσαδήμαν καί Κων/νον Κόλλιαν, δέν παρέλειπα νά ἐκφράζω, ὅπως καί οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί τῆς Μεραρχίας ἄλλωστε, τάς ἀνησυχίας μου διά τήν πορείαν τῆς χώρας. Ὅλας αὐτάς τάς ἀπόψεις, τόσον ἐγώ ὅσον καί οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί ἐξεφράζαμε παρουσία τοῦ Μεράρχου μας, ὅλοι δέ οἱ προμνησθέντες Στρατηγοί συνεφώνησαν μαζί μας καί παρεδέχοντο τήν κακήν κατάστασιν στήν ὁποίαν εἶχε περιέλθη ἡ Ἑλλάς, ἀλλά μᾶς ἐτόνιζαν ὅτι οἱ ἀξιωματικοί πρέπει νά ἔχουν ἐμπιστοσύνην στήν ἡγεσίαν των.

Εἶχα καί ἄλλας εὐκαιρίας νά διαπιστώσω ὅτι ὑπῆρχε μία ἐπιφυλακτικότης ἔναντί μου ἀπό ὡρισμένους, πού μοῦ ἐφαίνοντο «κουμπωμένοι». Τήν 17ην Ἀπριλίου, ὁ Ντενίσης, συνοδευόμενος ἀπό τόν Λοχαγόν Ματάτσην, ἀνεχώρησε διά τήν πρωτεύουσαν, ὅπου ἐπρόκειτο νά μετάσχη τοῦ ἐτησίου Συμβουλίου Κρίσεως Ἀξιωματικῶν. Κατά τήν ἀπουσίαν του, θά τόν ἀνεπλήρωνε ὁ Ὑποδιοικητής τῆς Μεραρχίας Ταξίαρχος Χαλκιαδάκης, ἕνας ἄριστος ἀξιωματικός καί συνάδελφος, ὁ ὁποῖος ὅμως -καί δέν γνωρίζω διατί- δέν ἐτύγχανε τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Ντενίση.

Ἡ 21η Ἀπριλίου, θά εὕρισκεν ἀμφοτέρους -τόν Χαλκιαδάκην καί ἐμέ- χωρίς ἐνημέρωσιν καί γνῶσιν. Ὄχι βεβαίως καί ἀνυποψιάστους.

10. Ἡ Ἐπανάστασις

Ἐπλησίαζε νά ξημερώση ἡ 21η Ἀπριλίου, ὅταν ὁ ἀξιωματικός ὑπηρεσίας τῆς Μεραρχίας μοῦ ἐτηλεφώνησε διά νά μοῦ ἀναφέρει ὅτι «ὁ Στρατός ἀνέλαβε τήν διακυβέρνησιν τῆς χώρας». Μετ' ὀλίγα λεπτά, ἦλθε στό διαμέρισμά μου καί ὁ Ταξίαρχος Χαλκιαδάκης. Καί μοῦ εἶπε ὅτι ἔπρεπε νά θέσω τήν Μεραρχίαν εἰς κατάστασιν γενικῆς ἐπιφυλακῆς, διότι μόλις τοῦ εἶχε τηλεφωνήσει ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ Ταξίαρχος Εὐστάθιος Γιάνναρης στόν ὁποῖον ὑπηγόμεθα καί τοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Στρατός ἀνέλαβε τάς τύχας τῆς Ἑλλάδος.

Πράγματι μετέβην ἀμέσως στό Στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας καί ἐξέδωσα τήν διαταγήν κηρύξεως γενικῆς ἐπιφυλακῆς. Μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν ἐπεκράτει ἐνθουσιασμός καί παρ' οὐδενός ἐτέθη θέμα ἀσυμφωνίας ἤ ἐπιφυλάξεων διά τήν νέαν κατάστασιν. Κατ' αὐτόν τόν τρόπον, ἡ ΙΙ Μεραρχία ἐτάχθη ἀμέσως στό πλευρόν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Περί τήν 9ην πρωϊνήν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Μέραρχος Ντενίσης καί μοῦ εἶπε ὅτι «ἐγκαταλείπει τήν Μεραρχίαν στά χέρια μου». Ἡ φράσις του αὐτή μέ ἔφερεν εἰς δύσκολον θέσιν ἔναντι τοῦ Ὑποδιοικητοῦ τῆς Μεραρχίας Χαλκιαδάκη, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀνώτερός μου κατά βαθμόν, ἦτο ἐξαίρετος ἀξιωματικός καί συνάδελφος καί, ἐπιπλέον, εἶχε μέ ἐνθουσιασμόν ἀποδεχθῆ ἀμέσως τήν νέαν κατάστασιν. Καθώς μάλιστα μοῦ ἔλεγε, ἦτο συμμαθητής μέ τόν Παττακόν στήν Σχολήν Εὐελπίδων καί συνεδέετο μετ' αὐτοῦ διά φιλίας, ἤλπιζε δέ νά προαχθῆ εἰς ὑποστράτηγον. Ἐξέφρασε μάλιστα τήν ἐπιθυμίαν, ὅταν προαχθῆ νά τοῦ ἀνατεθῆ ἡ διοίκησις τῆς ΙΙ Μεραρχίας καί ἤλπιζε ὅτι θά ἐδεχόμην νά μείνω μαζί του ὡς Ἐπιτελάρχης.

Πράγματι, ὁ Χαλκιαδάκης προήχθη μετ' ὀλίγον εἰς Ὑποστράτηγον, ἀλλά δέν ἔμελλε νά διοικήση τήν Μεραρχίαν, καθώς κατέστη Ὑποστράτηγος «μίνι» ὅπως ἀδοκίμως ἔχει καθιερωθῆ νά λέγωνται οἱ βαθμοί στούς ὁποίους προάγονται ἀξιωματικοί οἱ ὁποῖοι μετά τριάκοντα ἡμέρας ἀποστρατεύονται. Παραλλήλως, προήχθη καί ὁ Ντενίσης εἰς Ἀντιστράτηγον καί ἐτοποθετήθη Διοικητής τοῦ Α΄ Σώματος Στρατοῦ.

Ἄς ἐπιστρέψωμεν ὅμως στά διαδραματισθέντα τήν 21ην Ἀπριλίου. Το Β΄ Σῶμα Στρατοῦ μᾶς ἔστειλε τήν ἰδίαν ἡμέραν διαταγήν ἐφαρμογῆς τοῦ σχετικοῦ σχεδίου, τό ὁποῖον προέβλεπε τήν σύλληψιν, μεταφοράν καί περιορισμόν

τῶν κομμουνιστῶν οἱ ὁποῖοι εἶχον χαρακτηρισθῆ ὡς ἐπικίνδυνοι. Ἡ Μεραρχία ἐφήρμοσε τό σχέδιον πλήρως καί ἐπιτυχῶς, οἱ δε συλληφθέντες μετεφέρθησαν στήν περιοχήν Κατερίνης, ὅπου καί ἐτέθησαν ὑπό περιορισμόν. Προηγουμένως ὅμως, ἐφρόντισα ὥστε νά ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι ὡρισμένοι πού εἶχον μέν χαρακτηρισθῆ ὡς ἐπικίνδυνοι, εἶχον πράγματι ἐκδηλώσει κατά τό παρελθόν τάς κομμουνιστικάς ἰδέας ἀπό τάς ὁποίας ἐνεφοροῦντο, ἀλλά κατά τά τελευταῖα ἔτη διῆγον φιλησύχως καί νομοταγῶς.Ὅσοι ἔτυχον τῆς μεταχειρίσεως αὐτῆς ἐλπίζω νά τό ἐνθυμοῦνται ὅπως τούς ἐνθυμοῦμαι καί ἐγώ ὀνομαστικῶς. Ἐν τῷ μεταξύ ἐτοποθετήθη νέος Διοικητής τῆς Μεραρχίας, ὁ Ὑποστράτηγος Πέτρος Κεφάλας.

Περί τό τέλος Ἀπριλίου, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Ἀντώνιος Λέκκας, Διευθυντής τοῦ Ε.Γ.Α/ΓΕΣ καί μέ ἠρώτησεν ἐάν ἐπιθυμῶ νά ὑπηρετήσω στήν Κύπρον, ἐπιθυμίαν πού ὅπως ἔχω ἤδη ἀναφέρει καί ἄλλοτε εἶχα ἐκδηλώσει, πρός τόν Ἀρχηγόν τοῦ ΓΕΣ τότε Στρατηγόν Γενηματᾶν. Ἀπήντησα στόν Λέκκαν ὅτι δέν ἔχω πρόβλημα νά ὑπηρετήσω ὅπου ἡ ὑπηρεσία μέ τοποθετήσει, τοῦ ἐτόνισα ὅμως, ὅτι θά ἤθελα αὐτό νά συμβῆ μετά τήν ἐπιστροφήν μου ἀπό τάς ΗΠΑ, ὅπου ἐπρόκειτο νά μεταβῶ ὡς μέλος μιᾶς ὁμάδος ἀξιωματικῶν, δι' ἐνημέρωσιν ἐπί τῶν νέων ὅπλων καί τῶν μεθόδων ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἀμερικανικοῦ στρατοῦ.

Τό πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου, ἐξεδόθη ἀπό τό ΓΕΣ διαταγή τοποθετήσεώς μου ὡς Ἐπιτελάρχου τῆς Ἀνωτάτης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Ἀμύνης Κύπρου, ὡρίζετο ὅμως ὅτι ἡ χορήγησις τοῦ σχετικοῦ Φύλλου Πορείας μου θά ἐγίνετο μετά τήν ἐπιστροφήν μου ἀπό τό ἐκπαιδευτικόν ταξίδιον.

Ἡ ἀποστολή στήν Ἀμερικήν, ἐπραγματοποιήθη μετά τρίμηνον καί μετέσχον αὐτῆς 17 Ἀνώτεροι ἀξιωματικοί ὅλων τῶν ὅπλων τοῦ Στρατοῦ Ξηρᾶς μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ Συνταγματάρχης Πεζικοῦ Φαίδων Γκιζίκης, ἐπί κεφαλῆς δέ τῆς ὁμάδος ἦτο ὁ Ταξίαρχος Ἀπόστολος Τζουβελέκης.

Ἐπέστρεψα ἀπό τάς ΗΠΑ περί τάς ἀρχάς τοῦ Σεπτεμβρίου 1967 καί ἀμέσως ἐξεδόθη Φύλλον Πορείας διά τήν μετάβασίν μου στήν νέαν μου θέσιν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Σεπτέμβριος 1967 — Φεβρουάριος 1969

1. Τά διαφανή ψευδώνυμα

Τήν 19ην Σεπτεμβρίου 1967, παρουσιάζομαι στόν Διοικητήν τῆς 'Ανωτάτης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως 'Αμύνης Κύπρου Στρατηγόν Γεώργιον Γρίβαν, στήν Λευκωσία καί ἀναλαμβάνω τά καθήκοντα τοῦ 'Επιτελάρχου. 'Ο προκάτοχός μου Συνταγματάρχης Λάμπρος Σύρμος εἶχεν ἤδη ἐπαναπατρισθῆ.

'Ο Διγενής, μέ ἐδέχθη μέ ψυχρότητα καί περιόρισε τήν παρουσίασίν μου στά ἀπολύτως ἀναγκαῖα χρονικά καί τυπικά πλαίσια. 'Ετίμων τόν ὑπερήφανον καί γενναῖον αὐτόν στρατιώτην καί ἡ ψυχρότης του μέ ἠνώχλησε. 'Αργότερα ὅμως, ἐφρόντισεν ὁ ἴδιος νά τήν δικαιολογήση καί νά μοῦ ἐξηγήση. Καί διεπίστωσα ὅτι εἶχε δίκαιον. 'Η στάσις του, δέν εἶχε σχέσιν μέ τό πρόσωπό μου, ἀλλά μέ τό γεγονός ὅτι δέν εἶχε ἐρωτηθῆ ἀπό τό ΓΕΣ πρό τῆς τοποθετήσεως τοῦ νέου 'Επιτελάρχου του, ὅπως καί ἔπρεπε κατά τήν γνώμην μου νά συμβῆ, ἔστω καί διά τό τυπικόν τοῦ πράγματος. Διότι ὁ 'Επιτελάρχης μιᾶς μεγάλης μονάδος, πρέπει νά ἀπολαμβάνη τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τοῦ Διοικητοῦ του. Τό ὅτι λοιπόν τό ΓΕΣ τον ειχεν αγνοησει κατά τήν τοποθέτησίν μου, τόν εἶχε δυσαρεστήσει. 'Εν πάση περιπτώσει, ἡ ἀφοσίωσίς μου στό καθῆκον καί ἡ ὅλη ἐργασία μου ὡς 'Επιτελάρχου, ἔκαμε γρήγορα τόν Γρίβαν νά λησμονήση τήν «ἀταξίαν» —οὕτως εἰπεῖν— τοῦ ΓΕΣ καί νά μέ περιβάλη μέ αἰσθήματα ἐκτιμήσεως, ἐμπιστοσύνης και, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά τό εἴπω, ἀγάπης.

Τήν ἐποχήν ἐκείνην, αἱ σχέσεις τοῦ Γρίβα μέ τόν Μακάριον δέν ἦσαν ἰδιαιτέρως καλαί. 'Η ὅλη στάσις τοῦ Μακαρίου, ἔκανε τόν Στρατηγόν νά πιστεύη ὅτι ὁ 'Αρχιεπίσκοπος ἀπεμακρύνετο ἀπό τάς ἀρχάς διά τάς ὁποίας ἀπό κοινοῦ εἶχον ἀγωνισθῆ, ἐνῶ καί ὡρισμέναι πρωτοβουλίαι τοῦ Μακαρίου τόν ἠνώχλουν.

Τότε ἐπρόκειτο νά γίνουν τά ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ ἥρωος τῆς ΕΟΚΑ Γρηγόρη Αὐξεντίου, ὁ ὁποῖος εἶχε πέσει κατά τόν ἀπελευθερωτικόν ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, μαχόμενος ἐναντίον ἰσχυρῶν ἀγγλικῶν δυνάμεων, κατά τρόπον πού εἶχεν ἀποσπάσει τότε ἀκόμη καί τόν θαυμασμόν τῶν ἐχθρῶν. Κατά τό πρόγραμμα τῶν ἀποκαλυπτηρίων, τό ὁποῖον εἶχε καταρτίσει ἡ Κυπριακή Κυβέρνησις καί τό ὁποῖον εἶχεν ἐπισήμως κοινοποιηθῆ στήν ΑΣΔΑΚ, προεβλέπετο καί κατάθεσις στεφάνου ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργοῦ 'Εσωτερικῶν καί 'Αμύνης Πολυκάρπου Γεωρκάτζη, ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Μακαρίου, ὁ ὁποῖος δέν θά παρίστατο στήν τελετήν.

'Ο Γρίβας ἐξεμάνη. 'Η ἀπουσία τοῦ Μακαρίου, ἦτο κατ' αὐτόν ὑποβάθμισις τῆς θυσίας τοῦ ἥρωος Αὐξεντίου καί «ἀποστασιοποίησις» τοῦ 'Αρχιεπισκόπου ἀπό τόν μεγαλειώδη ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ. Καί ἀπεφάσισε νά μή παραστῆ καί ὁ ἴδιος στήν τελετήν. Προσεπάθησα ἐπιμόνως νά τόν μεταπείσω. Τοῦ ἐτόνισα

ὅτι ἐπιτέλους ὤφειλε νά τιμήση ἐκεῖνος τόν Αὐξεντίου, πού ἦτο μαχητής του ἀφοῦ αὐτός ἦτο ὁ Ἀρχηγός τῆς ΕΟΚΑ, ἀνεξαρτήτως τοῦ τί θα πράξη ὁ Μακάριος.

Ὁ Γρίβας δέν ἐκάμπτετο. Ἐπίστευα ὅτι ἡ τελετή τῶν ἀποκαλυπτηρίων θά καθίστατο πιθανώτατα ἔναυσμα διά νέαν κρίσιν καί περαιτέρω ἐπιδείνωσιν τῶν σχέσεων τῶν δύο ἀνδρῶν, ἄν δέν ἐπετυγχάνετο ἐκτόνωσις τῆς ἀτμοσφαίρας. Ἔτσι ἀπεφάσισα νά ζητήσω ἀκρόασιν ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπον. Ὁ Μακάριος μέ ἐδέχθη τήν ἰδίαν ἡμέραν. Τοῦ περιέγραψα τάς ἀντιδράσεις τοῦ Γρίβα, τάς ὁποίας ἐθεώρουν δικαιολογημένας καί τοῦ ἐτόνισα ὅτι ἐπ' οὐδενί ἐνδείκνυται, κατά τήν ὥραν αὐτήν διατάραξις τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δύο ἡγετῶν τῆς Κύπρου, τοῦ πολιτικοῦ - θρησκευτικοῦ καί τοῦ στρατιωτικοῦ, διότι τό τοιοῦτον, μόνον τήν ἐθνικήν ὑπόθεσιν θά ἔβλαπτε. «Νομίζω» εἶπα «ὅτι πρέπει νά καταθέσετε σεῖς τόν στέφανον».

Ὁ Μακάριος μέ ἤκουσε μέ προσοχήν. Παρέμεινε ἐπ' ὀλίγα δευτερόλεπτα σιωπηλός καί τελικῶς μοῦ ἀπήντησεν ὅτι θεωρεῖ τήν πρότασίν μου ὀρθήν καί θά παραστῆ καί ὁ ἴδιος στήν τελετήν. Ἔδωσεν ἀμέσως ἐντολήν τροποποιήσεως τοῦ προγράμματος, τό ὁποῖον καί ἐκοινοποιήθη ταχύτατα καί στήν ΑΣΔΑΚ. Ὁ Γρίβας ἱκανοποιήθη.

Μετά τήν κατάθεσιν τοῦ στεφάνου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὡμίλησε δι' ὀλίγων, ἐξυμνήσας τάς ἀρετάς καί τήν ἀνδρείαν τοῦ τιμωμένου ἥρωος καί ἀποτίσας φόρον τιμῆς στούς ἀγῶνας καί τάς θυσίας τῆς ΕΟΚΑ.

Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί πού εἶχαν τότε φθάσει στήν Κύπρο, δέν ἦσαν ἐφωδιασμένοι μέ διαβατήρια ἤ κανονικά ἀποδεικτικά ταυτότητος καί ἰδιότητος. Ἐταξίδευαν μέ φῦλλα πορείας, ὅπου μάλιστα δέν ἀνεγράφοντο καί τά πραγματικά στοιχεῖα ταυτότητός των, ἀλλά ψευδώνυμα.

Εἶχα τήν εὐκαιρίαν συντόμως νά διαπιστώσω ὅτι τά ψευδώνυμα αὐτά οὐδεμίαν παρεῖχον προστασίαν, δοθέντος ὅτι τόσον οἱ Τουρκοκύπριοι, ὅσον καί ἡ Εἰρηνευτική Δύναμις τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, ἐγνώριζαν ἄριστα πρόσωπα καί πράγματα. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρω, ὅτι ἐνῶ ἐγώ ἤμην, κατά τό φῦλλον πορείας μου, ὁ «Γρηγόριος Γερασίμου», ὁ Καναδός Ταξίαρχος Λεσλυ, Ἐπιτελάρχης τῆς δυνάμεως τοῦ ΟΗΕ, ὁσάκις συνηντώμεθα διά συνεργασίαν, μέ ἐφώναζε μέ τό πραγματικόν μου ἐπώνυμον καί τόν βαθμόν μου!

Ἦτο αὐτό μία ἀδυναμία καί ἕνα νομικόν πρόβλημα. Διότι ὅλον τό ἐξ Ἑλλάδος στρατιωτικόν προσωπικόν, ἐξαιρέσει τοῦ Στρατηγοῦ— Ἀρχηγοῦ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὅστις ἦτο ἐφωδιασμένος μέ κανονικόν διαβατήριον, ἦτο νομικῶς ἀκάλυπτον, ἔζη καί ἠργάζετο οὐσιαστικῶς ἐν παρανομία καί, βεβαίως, ἦτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου πλήρως ἐκτεθειμένον εἰς πλείστους κινδύνους, τόσον ἐκ μέρους τῶν Τουρκοκυπρίων, ὅσον καί ἐκ μέρους οἱουδήποτε ἄλλου ὁ ὁποῖος τυχόν θά ἤθελεν ἐξουδετέρωσιν τινός ἐξ ἡμῶν.

Ἡ ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ μέτρου, ἐγίνετο βεβαίως διά λόγους ἀσφαλείας, ὑπό τήν ἔννοιαν ὅτι δέν παρήχοντο στοιχεῖα στήν Ἄγκυραν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Τήν μεθόδευσιν αὐτήν εἶχεν υἱοθετήσει ὁ Γ. Παπανδρέου, μετά πρότασιν τοῦ Π. Γαρουφαλιᾶ καί συνεχίζετο καί ἐπί Ἐπαναστάσεως 21ης Ἀπριλίου, ἀλλά ἀσφαλῶς δέν παρεῖχεν «ἀσφάλειαν», ἀφοῦ τελικῶς καί ἡ Τουρκία ἐγνώριζε τί συμβαίνει, ὡς ἀνέφερα ἤδη καί τό ἑλληνικόν στρατιωτικόν προσωπικόν ἀφήνετο ἀκάλυπτον.

Συνεζήτησα τό πρόβλημα μέ τόν Γρίβαν, ὁ ὁποῖος τήν 14ην Ὀκτωβρίου 1967 ὑπέβαλε δύο ἀναφοράς στό ΓΕΕΘΑ ἐκ μέρους τῆς ΑΣΔΑΚ, διά τῶν ὁποίων, ἀφ' ἑνός ἐπεσήμαινε τόν κίνδυνον πού διέτρεχε τό ἐξ Ἑλλάδος στρατιωτικόν προσωπικόν, ἀφ' ἑτέρου δέ συνίστα τήν κατάργησιν τοῦ μέτρου καί τόν ἐφοδιασμόν ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν διά περιστρόφων πρός ἀτομικήν των ἀσφάλειαν, δοθέντος ὅτι οὗτοι ἐκυκλοφόρουν εἰς Κύπρον μέ πολιτικήν περιβολήν καί ἄοπλοι.

Τό ΓΕΕΘΑ, οὐδέν μέτρον ἔλαβε.

Ὀλίγας ἡμέρας μετά τήν ἄφιξίν μου στήν Κύπρον, ἐπανεπατρίσθη ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Ἀντιστράτηγος Ἠλίας Πρόκος καί νέος Α/ΓΕΕΦ ἐτοποθετήθη ὁ ἀνακληθείς ἐκ τῆς ἐφεδρείας Ἀντιστράτηγος Γεώργιος Μορώνης.

Τήν 22αν Ὀκτωβρίου τοῦ 1967, ἀφίχθη στήν Κύπρον ὡς ἐπίσημος προσκεκλημένος τοῦ Μακαρίου ὁ Ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης καί πρώην Ἀρχηγός ΓΕΣ Ἀντιστράτηγος Γρηγόριος Σπαντιδάκης, ὁ ὁποῖος καί ἐφιλοξενήθη ὑπό τοῦ Ἀρχιεπισκόπου στό Προεδρικόν Μέγαρον. Ἐκεῖ, τήν ἰδίαν ἑσπέραν, ὁ Μακάριος ἔδωσε πρός τιμήν του δεξίωσιν, στήν ὁποίαν ἐκλήθησαν καί οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί τῆς φρουρᾶς Λευκωσίας.

Τήν ἑπομένην, στήν αἴθουσαν ἐνημερώσεως τοῦ ΓΕΕΦ, παρουσία τοῦ Γρίβα, τοῦ Μορώνη καί τῶν Διευθυντῶν τῶν Ἐπιτελικῶν Γραφείων ἀμφοτέρων τῶν Στρατηγείων (ΑΣΔΑΚ καί ΓΕΕΦ) ἐνημέρωσα τόν Σπαντιδάκην λεπτομερῶς ἐπί τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως. Καί ἀφοῦ ἀνέλυσα πῶς εἶχον τά πράγματα ἀπό Ἑλληνικῆς καί Ἑλληνοκυπριακῆς πλευρᾶς, ἀνέφερα λεπτομερῆ στοιχεῖα περί τῆς καταστάσεως καί τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ (Τουρκοκυπρίων) ὡς καί τοῦ ἐξωτερικοῦ τοιούτου. Ἐτόνισα τήν μεροληπτικήν στάσιν τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως τοῦ ΟΗΕ ἐναντίον μας, καθώς καί τήν σαφῶς ἀνθελληνικήν συμπεριφοράν τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἀγγλικῶν ἐν Κύπρω βάσεων, τό ὁποῖον, κατά βασίμους πληροφορίας μας, ἐφωδίαζε τούς Τουρκοκυπρίους μέ ὅπλα καί πυρομαχικά. Ἀκολούθως ἀνέφερα ὅτι τόσον ἡ ὕπαρξις ἀντιθέτων τάσεων ἐντός τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως (Ἐνωτικῶν καί «Ἀνεξαρτησιακῶν»), ὅσον καί ἡ ἐπιρροή τοῦ κομμουνιστικοῦ ΑΚΕΛ ἐπί σημαντικοῦ τμήματος τοῦ Ἑλληνοκυπριακοῦ πληθυσμοῦ (25-30%), δυσχεραίνουν ἔτι περαιτέρω τό ἔργον τῆς καλυτέρας ὀργανώσεως τῆς Κυπριακῆς ἀμύνης. Ἐπεσήμανα τήν παντελῆ σχεδόν ἔλλειψιν ἀντιαεροπορικῆς ἀμύνης ἤ, ἐν πάση περιπτώσει τήν οὐσιαστικήν ἀνεπάρκειάν της, τήν ἔλλειψιν ἀντιπυροβολικοῦ καί τάς ἐξοργιστικάς ἀτελείας τοῦ περί στρατολογίας νόμου, ὁ ὁποῖος δέν προέβλεπε κἄν τήν χορήγησιν ἐπιστρατευτικῶν ἐγγράφων στούς ἀπολυομένους ὁπλίτας καί ἐφέδρους ἀξιωματικούς, μέ συνέπειαν νά μή εἶναι βεβαίως δυνατή ἤ νά δυσχεραίνεται ἐξαιρετικά τυχόν διενέργεια ἐπιστρατεύσεως.

Ἐπιπροσθέτως, ὁ ἰσχύων νόμος περί συγκροτήσεως τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, δέν προέβλεπε τήν παράτασιν τῆς θητείας τῶν στρατευσίμων κατά τό διάστημα πού ἀντιστοιχεῖ εἰς τυχόν πειθαρχικάς ποινάς φυλακίσεως, μέ συνέπειαν νά κλονίζεται ἡ πειθαρχία τοῦ στρατεύματος καθ' ὅσον ὁ ἀπείθαρχος γνωρίζει ὅτι ἡ συμπεριφορά του οὐδεμίαν οὐσιαστικήν ἐπίπτωσιν θά ἔχη δι' αὐτόν.

Τέλος, ἐτόνισα ὅτι ὁ κατ' ἔτος ψηφιζόμενος ὑπό τῆς Κυπριακῆς κυβερνή-

σεως προϋπολογισμός ἦτο ἀπολύτως ἀνεπαρκής, ἐνῶ καί κατά τήν ὑλοποίησίν του περιεκόπτετο συνεχῶς μέχρι μηδενισμοῦ, ὅτι ἦτο σφάλμα τό νά μή ὑπάγεται ὑπό τήν διοίκησιν τῆς ΑΣΔΑΚ εἰς περίπτωσιν πολέμου ἡ Κυπριακή ἀστυνομία καί ,τέλος, ὅτι ἀποτελεῖ κίνδυνον διά τούς ἐξ 'Ελλάδος ἀξιωματικούς καί ὁπλίτας τό γεγονός ὅτι οὗτοι εἶναι νομικῶς ἀκάλυπτοι καί ἐπομένως οὐσιαστικῶς ἐκτεθειμένοι εἰς παντοειδεῖς κινδύνους.

2. Αἱ ἐπιχειρήσεις Κοφίνου

'Ο ἀπό βορρᾶ πρός νότον δημόσιος δρόμος πού συνδέει τήν Λευκωσίαν μέ τήν Λάρνακα, διήρχετο μέσω τῶν τουρκοκυπριακῶν χωρίων Μάρι καί Κοφίνου, πού κεῖνται εἰς τό μέσον περίπου τῆς ἀποστάσεως. Τό μικτόν χωρίον (κατοικούμενον δηλαδή ὑπό Τουρκοκυπρίων καί 'Ελληνοκυπρίων) "Αγιοι Θεόδωροι, κείμενον ἀνατολικῶς τῆς ὁδοῦ ταύτης, συνδέεται μετ' αὐτῆς δι' ἁμαξιτῆς ὁδοῦ μήκους δέκα περίπου χιλιομέτρων, εἰς τό ὕψος τοῦ χωρίου Κοφίνου. Καί ἐπί τῆς ὁδοῦ αὐτῆς, συχνάκις ἡ Κυπριακή ἀστυνομία ἐνήργει συνήθεις περιπολίας.

Κατά τάς τελευταίας ἡμέρας τοῦ 'Οκτωβρίου τοῦ 1967, οἱ Τουρκοκύπριοι ἀπηγόρευσαν αἰφνιδίως καί διά τῶν ὅπλων εἰς τούς 'Ελληνοκυπρίους ἀστυνομικούς νά διενεργήσουν περιπολίαν ἐπί τῆς ὁδοῦ Κοφίνου - 'Αγίων Θεοδώρων. 'Η ἀστυνομία ἐδήλωσεν ἀδυναμίαν ἐπαναλήψεως τῶν περιπολιῶν ἄνευ συνδρομῆς τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς καί, κατόπιν αὐτοῦ, ὁ Μακάριος ἐζήτησε ἀπό τόν Γρίβαν τήν ὑποστήριξιν τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς. 'Ο Στρατηγός δέν ἐπεθύμει ἐμπλοκήν τῆς Ε.Φ. εἰς μίαν καθαρῶς ἀστυνομικήν ἁρμοδιότητα ἀλλά δέν ἤθελε καί νά θεωρηθῆ ὅτι ἀντιδρᾶ στόν Μακάριον. 'Εζήτησε λοιπόν ἀπό τόν 'Αρχιεπίσκοπον νά συγκαλέση ὑπό τήν προεδρίαν του σύσκεψιν τῶν ἁρμοδίων, πρός ἐξέτασιν τοῦ θέματος καί ἀπό κοινοῦ λῆψιν ἀποφάσεως.

'Ο Μακάριος συνεκάλεσε τήν σύσκεψιν στό Προεδρικόν Μέγαρον τήν πρωΐαν τῆς 31ης 'Οκτωβρίου 1967 καί εἰς αὐτήν μετέσχον, πλήν τοῦ ἰδίου πού προήδρευσε, ὁ Στρατηγός Γρίβας, ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν 'Αντιπροσώπων Γλαῦκος Κληρίδης, ὁ ὑπουργός 'Αμύνης - 'Εσωτερικῶν Πολύκαρπος Γεωρκάτζης, ὁ Γενικός Διευθυντής τοῦ ὑπουργείου του 'Αντώνιος 'Αναστασίου, ὁ 'Αρχηγός τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς 'Αντιστράτηγος Γεώργιος Μορώνης, ὁ Διευθυντής τοῦ 2ου 'Επιτελικοῦ Γραφείου ΑΣΔΑΚ Συνταγματάρχης Παναγιώτης Τσατσανῖφος καί ἐγώ, ὡς 'Επιτελάρχης τῆς ΑΣΔΑΚ.

'Ο Μακάριος ἀνέπτυξε τό θέμα καί ἐτόνισε τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἐπαναλήψεως τῶν ἀστυνομικῶν περιπολιῶν εἰς 'Αγίους Θεοδώρους, ἀκόμη καί διά λόγους ἀρχῆς καί κύρους τοῦ κράτους, τό ὁποῖον δέν εἶναι δυνατόν νά ὑποκύπτη εἰς ἀξιώσεις καί παρανομίας τῶν Τούρκων. Προσέθεσε δε, ὅτι ἐπειδή ἡ ἀστυνομία δέν εἶναι εἰς θέσιν μόνη νά ἐπιβάλη τήν ἐκεῖ παρουσίαν της, θά πρέπει ἡ 'Εθνική Φρουρά νά ἐπέμβη καί νά ἐπαναληφθοῦν αἱ περιπολίαι.

'Ο Γρίβας ἀπήντησεν ὅτι ἐνῶ ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς δέν ὑφίσταται πρόβλημα, διότι ἡ ἐπιχείρησις εἶναι εὔκολος, πρέπει νά σταθμισθῆ ἀπολύτως ἀπό πλευρᾶς Κυπριακῆς κυβερνήσεως τό ἐνδεχόμενον πολιτικῶν συνεπειῶν ἐκ τῆς ἐμπλοκῆς τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς, πολύ περισσότερον ἐφ' ὅσον εἶναι ἐν-

δεχόμενον ἡ ἐπιχείρησις νά ἐπεκταθῆ καί πρός τά τουρκοκυπριακά χωρία Κοφίνου καί Μάρι. Καί κατέληξε τονίζων ὅτι εἶναι, ἐν πάση περιπτώσει, ἀναγκαία ἡ σύμφωνος γνώμη τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

Ὁ Κληρίδης διεφώνησε μέ τόν Γρίβαν καί ἐτάχθη ἀναφανδόν ὑπέρ τῆς ἀπόψεως τοῦ Μακαρίου, προσθέσας μάλιστα ὅτι ὅσον μαζικωτέρα εἶναι ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, τόσον μεγαλυτέρα θά εἶναι καί ἡ ἀποθάρρυνσις τῶν Τουρκοκυπρίων, εἴτε διά δυναμικήν ἀντίδρασιν, εἴτε διά τυχόν ἐπανάληψιν τοῦ φαινομένου τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν περιπολιῶν.

Τάς ἀπόψεις Κληρίδη καί Μακαρίου ὑπεστήριξαν καί οἱ Γεωρκάτζης καί Ἀναστασίου.

Ὁ Μορώνης εἶπεν ὅτι τό ὅλον θέμα ἀπαιτεῖ προσεκτικήν μελέτην καί βασικῶς συνεφώνησε μέ τόν Γρίβαν διά τούς χειρισμούς.

Τελευταῖος ὡμίλησα ἐγώ καί εἶπα ὅτι πρέπει νά ἐκτιμηθοῦν προσεκτικῶς καί ἐπακριβῶς αἱ ἐνδεχόμεναι πολιτικαί ἐπιπτώσεις ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως, πολλῶ δέ μᾶλλον καθ᾽ ὅσον ὑπάρχουν ἔγκυροι καί διασταυρωμέναι πληροφορίαι, ὅτι τήν περίοδον αὐτήν, τό Τουρκικόν πολεμικόν ναυτικόν πραγματοποιεῖ ἀεροναυτικάς ἐπιχειρήσεις στόν κόλπον τῆς Ἀλεξανδρέττας. Προσέθεσα δέ, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως τοῦ ΟΗΕ πρός ὑποστήριξιν τῆς Ἑλληνοκυπριακῆς ἀστυνομίας θά ἦτο ἡ ἐνδεδειγμένη λύσις, δεδομένου ὅτι μία τοιαύτη ἐπέμβασις τῶν «Κυανοκράνων» εὑρίσκεται ἐντός τῆς ἀποστολῆς των.

Τελικῶς ἀπεφασίσθη νά ἐπιδιωχθῆ ἀπό τόν Μακάριον ἐπαφή μέ τόν Ἀρχηγόν τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως καί νά τοῦ διατυπωθῆ αἴτημα ὅπως καλύψη τάς περιπολίας τῆς ἀστυνομίας, τάς ὁποίας θεωροῦμεν ἀπολύτως ἀναγκαίας καί τήν ταχεῖαν ἐπανάληψίν των, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. Ἀπεφασίσθη ἐπίσης ἄμεσος ἐνημέρωσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Πράγματι, ὅταν μετά τήν σύσκεψιν ἐπεστρέψαμεν στό Στρατηγεῖον, συνετάξαμεν καί ἀπεστείλαμε στό ΓΕΕΘΑ τό ἀκόλουθον σῆμα:

«Ἀπό ΑΣΔΑΚ/2ον Ε.Γ.

Πρός ΓΕΕΘΑ-ΓΕΣ/2ον Ε.Γ.

Κυπριακή Κυβέρνησις εἰδοποίησεν ὅτι προτίθεται ἐπαναρχίση περιπολίας εἰς ὁδόν ΛΑΡΝΑΚΟΣ-ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ ἀπό 2 Νοεμβρίου. Διά τήν ἐνέργειαν ταύτην ἐζητήθη ἡ ὑποστήριξις τῆς Ἀστυνομίας ὑπό τμημάτων καί μέσων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Κατόπιν τούτου ἐζητήθη ὑφ᾽ ἡμῶν ἡ σύγκλησις συσκέψεως ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ Μακαρίου, πρός λῆψιν ἀποφάσεως. Αὕτη ἐπραγματοποιήθη σήμερον (31 Ὀκτωβρίου 1967) ἀπό 10.30 μέχρι 12.15 ὥ. Παρέστησαν Μακαριώτατος, Κληρίδης, Γεωρκάτζης, Δ/ντής Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης, Γρίβας, Μορώνης, Μπονᾶνος, Τσατσανῖφος. Ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς ἐτέθη θέμα ἀναλήψεως πολιτικῆς εὐθύνης Κυπριακῆς κυβερνήσεως ἐξ ἐνδεχομένης δυναμικῆς ἐπεμβάσεως Ε.Φ. ἥτις πιθανώτατα ἐπεκταθῆ εἰς εὐπαθῆ περιοχήν ΑΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΙ - ΚΟΦΙΝΟΥ - ΜΑΡΙ. Κατά σύσκεψιν ἀνεγνωρίσθη ὑφ᾽ ἁπάντων ἀναγκαιότης διανοίξεως δρομολογίου ΛΑΡΝΑΞ - ΑΓ. ΘΕΟΔΩΡΟΙ διότι τοῦτο διέρχεται μέσω μεικτοῦ χωρίου, λαμβανομένου ὑπ᾽ ὄψιν ὅτι Τ/Κ σταδιακῶς καί προοδευτικῶς, διά παρομοίων ἐνεργειῶν, τείνουν ἀνακήρυξιν καντονίων. Τελικῶς ἀπεφασίσθη πρῶτον ἀναμονή ἀπαντήσεως ἀπό Οὔ Θάντ ἐντός 1ης Νοεμβρίου καί δεύτερον ἐνημέρωσις Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως λῆψιν ἀποφάσεως ἀναλόγως τεκμαιρομένων πολιτικῶν συνεπειῶν. Συνταγματάρχης Τσατσανῖφος ἀφικνεῖται μεσημβρίαν αὔριον 1-

11-67 αὐτόθι πρός πλήρη προφορικήν ἐνημέρωσιν καί λῆψιν ὑμετέρων ἀποφάσεων καί ὁδηγιῶν.

ΓΡΙΒΑΣ»

3. Σύλληψις τοῦ Ραούφ Ντενκτάς

Κατά τήν διάρκειαν τῆς συσκέψεως αὐτῆς στό Προεδρικόν μέγαρον, εἰσῆλθε στήν αἴθουσαν ὁ Ὑπαρχηγός τῆς Κυπριακῆς Ἀστυνομίας Ἀντωνίου, ὁ ὁποῖος κάτι ἐψιθύρισε στόν Γεωρκάτζη καί τοῦ παρέδωσε ἕνα σημείωμα. Ὁ Γεωρκάτζης ἀνέγνωσε τό σημείωμα καί ἐν συνεχεία μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὅτι στήν περιοχήν Καρπασίας, συνελήφθησαν ὑπό τμήματος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τρία ὕποπτα ἄτομα, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἐν φαίνεται νά εἶναι ὁ Ραούφ Ντενκτάς!

Συντόμως ἐπεβεβαιώθη ὅτι πράγματι ἐπρόκειτο περί τοῦ «λησμονημένου» Τουρκοκυπρίου ἡγέτου Ραούφ Ντενκτάς, ὁ ὁποῖος εἶχε διαφύγει εἰς Τουρκίαν καί συνελήφθη ὑπό περιπόλου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ὑπό τόν ἐξ Ἑλλάδος Ταγματάρχην Πεζικοῦ Κυριάκον Καρυστιναῖον. Ἡ σύλληψίς του ἐγένετο καθ' ὅν χρόνον, μετά δύο συνεργατῶν του Τουρκοκυπρίων ἀπεβιβάζοντο ἐκ μιᾶς μηχανοκινήτου λέμβου εἰς ἀμμώδη ἀκτήν τῆς ΝΑ Καρπασίας.

Ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος τῆς ἀποπείρας παρανόμου εἰσόδου τοῦ Ντενκτάς στήν Κύπρον, αὐτή καθ' ἑαυτήν ἡ σύλληψίς του ἀπετέλει γεγονός σοβαρώτατον καί δυνάμενον νά ἔχη συνέχειαν ἀπρόβλεπτον, δεδομένου ὅτι ἡ ἐνέργειά του νά φθάση εἰς μίαν τόσον κρίσιμον ὥραν καί νά ἐπιχειρήση λαθραίαν εἴσοδον, δέν ἦτο δυνατόν παρά νά ἦτο ἐν γνώσει τῆς Ἀγκύρας. Ὁ Ντενκτάς ἔδρα καί δρᾶ πάντοτε ὄχι μόνον μέ τήν ἔγκρισιν, ἀλλά —κυρίως— μέ τάς ἐντολάς τῆς Ἀγκύρας.

Ἡ σοβαρότης τοῦ θέματος δέν ἐπέτρεπε σφάλματα χειρισμῶν. Καί ἀπεφασίσθη ἡ σύγκλησις μιᾶς συσκέψεως, διά τό ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὥστε νά μελετηθῆ τό «πρόβλημα Ντενκτάς» καί νά ληφθοῦν ἐπ' αὐτοῦ ἀποφάσεις. Τῆς συσκέψεως προήδρευσεν ὁ Μακάριος καί μετέσχον αὐτῆς οἱ, Γρίβας, Κληρίδης, Γεωρκάτζης, Μορώνης, Τσατσανῖφος καί ὁ διοικητής τοῦ Κλιμακίου τῆς ΚΥΠ στήν Κύπρον Ἀντισυνταγματάρχης Παναγιώτης Σιδερίδης.

Κατά τήν σύσκεψιν αὐτήν, ὡς λεπτομερῶς ἐν συνεχεία μοῦ ἐξιστόρησεν ὁ Τσατσανῖφος, ἅπαντες πλήν τοῦ Γεωρκάτζη συνεφώνησαν ὅτι ὁ Ντενκτάς ἔπρεπε νά διατηρηθῆ ἐν ζωῆ, καθ' ὅσον ἡ σύλληψίς του εἶχεν ἤδη κοινολογηθῆ καί ἑπομένως, πᾶσα ἐναντίον τῆς ζωῆς του ἐνέργεια θά ἐθεωρῆτο καί θά κατηγγέλετο ἀπό τουρκικῆς πλευρᾶς ὡς δολοφονία ἐν ψυχρῷ. Ἀντιθέτως ὁ Γεωρκάτζης ἐπίστευε ὅτι ἔπρεπε νά ἐκτελεσθῆ. Ἐπρυτάνευσεν ὅμως ψυχραιμία καί σύνεσις καί ὁ Ντενκτάς οὐδέν ἔπαθε. Διότι, βεβαίως, ἄλλο θα ἦτο ἄν προέβαλε ἀντίστασιν καί ἐφονεύετο κατά τήν σύλληψίν του καί ἄλλο νά ἐκτελεσθῆ ἐνῶ ἐκρατεῖτο ἀπό τήν Ἐθνικήν Φρουράν. Μετά τήν σύλληψίν του, ὁ Ντενκτάς εἶχεν ὁδηγηθῆ καί ἐκρατεῖτο στό στρατόπεδον τοῦ Λόχου ΕΣΑ Κύπρου, διοικητής τοῦ ὁποίου ἦτο ὁ Λοχαγός Ἐλευθέριος Ἰωαννίδης.

Τάς ἑσπερινάς ὥρας τῆς 31ης Ὀκτωβρίου 1967, ἐπεσκέφθησαν ἀλληλοδιαδόχως τόν κρατούμενον Τουρκοκύπριον ἡγέτην ὁ Γεωρκάτζης καί ὁ Κληρί-

δης. Ὁ τελευταῖος συνεζήτησεν ἐπί τινα λεπτά τῆς ὥρας μέ τόν Ντενκτάς, στήν ἀγγλικήν γλῶσσα. Συνέπεσεν ὅμως ὁ Ἑλληνοκύπριος στρατιώτης πού κατ' ἐκείνην τήν ὥραν ἐξετέλει χρέη φρουροῦ νά γνωρίζει ἀγγλικά καί ἔτσι ἠδυνήθημεν νά πληροφορηθῶμεν ὅλα ὅσα ἐλέχθησαν. Ἐν συνόψει, οἱ δύο ἄνδρες εἶπαν τά ἑξῆς:

Κληρίδης: Γιατί ἦσουν τόσο ἀδιάλλακτος τό 1964 Ραούφ;

Ντενκτάς: Ἄκουσε Γλαῦκο· εἴτε μᾶς ἀρέσει εἴτε ὄχι, τό νησί ἔχει καταληφθῆ στρατιωτικῶς ἀπό τήν Ἑλλάδα. Καί σεῖς μέν χάσατε τό πλοῖο τῆς ἐπιστροφῆς στίς συμφωνίες τῆς Ζυρίχης, ἐγώ δέ προσπαθῶ ἀπό τήν πλευρά μου νά περισώσω ὅ,τι εἶναι δυνατόν ἀκόμη νά περισωθῆ. Τό 1964, ἐγώ ἐφώναζα γιά διχοτόμηση καί σεῖς γιά ἕνωση. Σεῖς βέβαια γνωρίζατε ὅτι ἕνωση δέν θα γίνη καί αὐτό πού πραγματικά θέλατε ἦταν ἀνεξαρτησία. Ἐγώ λοιπόν φωνάζοντας για διχοτόμηση, καταπολεμοῦσα τήν ἕνωση καί ἐπομένως ὑποστήριζα οὐσιαστικά τις δικές σας ἐπιθυμίες.

Τήν μεσημβρίαν τῆς 1ης Νοεμβρίου, ὁ Τσατσανῖφος ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας καί ἐνημέρωσε τό ΓΕΕΘΑ, ἀλλά καί τήν Κυβέρνησιν τόσον διά τήν σύλληψιν τοῦ Ντενκτάς —παρ' ὅτι εἶχε σταλῆ καί σχετικόν σῆμα— ὅσον καί διά τό πρόβλημα τῆς ἐπαναλήψεως τῶν περιπολιῶν ἐπί τῆς ὁδοῦ Κοφίνου - Ἁγίων Θεοδώρων.

Ὀλίγον μετά τήν ἐνημέρωσιν αὐτήν, ὁ Τσατσανῖφος ἐτηλεφώνησε στόν Γρίβαν ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἶναι σύμφωνος διά τήν ἐπιχείρησιν ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀστυνομικοῦ ἐλέγχου ἐπί τῆς ὁδοῦ καί ὅτι ἐπιθυμεῖ ὅπως συνεχισθῆ ἡ κράτησις τοῦ Ντενκτάς ὑπό τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.

Τήν ἐπομένην ὅμως, 2 Νοεμβρίου 1967, ἐλήφθη νέα διαταγή ἀπό τό ΓΕΕΘΑ, διά τῆς ὁποίας διετάσσετο ἡ παράδοσις τοῦ κρατουμένου στήν Ἑλληνοκυπριακήν ἀστυνομίαν, ἡ ὁποία ἀπό τῆς πρώτης στιγμῆς ἐζήτει τόν Ντενκτάς, ἀλλ' ὁ Γρίβας ἠρνεῖτο νά τόν παραδώση. Ἡ νέα αὐτή διαταγή δυσηρέστησε τόν Στρατηγόν, ὁ ὁποῖος ἐφοβεῖτο ὅτι ἡ ἐλεγχομένη ἀπό τόν Γεωρκάτζην ἀσυνομία θά ἐδολοφόνει τόν Ντενκτάς.

Ἡ ἐμφάνισις ὅμως τοῦ Ντενκτάς ἐπί σκηνῆς, προφανῶς ἐπηρέασε τόν Μακάριον, ὁ ὁποῖος καί κατόπιν εισηγήσεως τῆς ΑΣΔΑΚ ἐτροποποίησε τά σχέδιά του καί ἀπεφάσισε, νά ἀναβάλη τήν ἐπιχείρησιν δι' ἀποκατάστασιν τοῦ ἀστυνομικοῦ ἐλέγχου τῆς ὁδοῦ πρός Ἁγίους Θεοδώρους καί ἐπανάληψιν τῶν περιπολιῶν.

Ὁ Τσατσανῖφος ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀθηνῶν τήν μεσημβρίαν τῆς 3ης Νοεμβρίου, κομίζων διαταγήν τοῦ ΥΕΘΑ διά τῆς ὁποίας καθωρίζετο ὅπως ἡ ἐπιχείρησις διά τήν ἐπανάληψιν τῶν περιπολιῶν διεξαχθῆ τήν 10ην Νοεμβρίου. Ὁ Μακάριος ὅμως εἶπεν ὅτι ἀναμένει ἀπάντησιν τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, μετά νέαν ἐπαφήν του μέ τόν Γενικόν Γραμματέα τοῦ ΟΗΕ Οὐ Θάντ. Ἡ ἀπάντησις αὐτή, δοθεῖσα τήν 9ην Νοεμβρίου ἦτο ἀσαφής καί ὁ Μακάριος ἐζήτησε πλέον νά γίνη ἡ ἐπιχείρησις. Ὁ Γρίβας τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἀπό 11ης Νοεμβρίου θά ἔχη πλήρη ἑτοιμότητα ὑποστηρίξεως τῶν περιπολιῶν καί μέ σῆμα του πρός τό ΓΕΕΘΑ, ἐπανέλαβε τήν ἐντύπωσίν του ὅτι εἶναι πολύ πιθανόν νά ἐπεκταθῆ ἡ ἐπιχείρησις πρός Κοφίνου καί Μάρι, δοθέντος ὅτι δέν ἐθεώρει πιθανόν νά μή ὑπάρξη τουρκοκυπριακή ἀντίδρασις.

Τό ΓΕΕΘΑ ἐνέκρινε πάντως τήν ἐπιχείρησιν, ἀλλά τόσον αἱ δυνάμεις τοῦ

ΟΗΕ, ὅσον καί ὁ Ἀμερικανός πρεσβευτής στήν Λευκωσία Μπέλτσερ, ἐπίεζαν δι' ἀναβολήν της, προκειμένου νά συζητηθῆ τό θέμα στό Συμβούλιον Ἀσφαλείας τοῦ ΟΗΕ. Τό Ἐπιτελεῖον τῆς ΑΣΔΑΚ εἶχεν ἐκπονήσει τό σχέδιον «Γρόνθος», τό ὁποῖον ἐκάλυπτεν ὄχι μόνον τήν ἐπιχείρησιν καθ' ἑαυτήν, ἀλλά καί ὅλα τά ἐνδεχόμενα ἐκ τυχόν ἀναγκαστικῆς ἐπεκτάσεώς της. Καί ἀπεφασίσθη νά ἀρχίση ἡ ἐφαρμογή του τήν μεσημβρίαν τῆς 14ης Νοεμβρίου. Αἱ προβλεπόμεναι δυνάμεις διεσπάρησαν ἀπό τῆς νυκτός, τήν πρωΐαν δέ τῆς ἡμέρας αὐτῆς, ὁ Γρίβας, συνοδευόμενος καί ὑπό τῶν ἐπιτελῶν τῆς ΑΣΔΑΚ Ἀντισυνταγματαρχῶν Κωνσταντίνου Βασιλᾶ και Νικολάου Μαργαρίτη, μετέβη ὁδικῶς στό χωρίον Σκαρίνου πρός παρακολούθησιν τῆς ἐπαναλήψεως τῶν περιπολιῶν. Δέν συνώδευσα καί ἐγώ τόν Γρίβαν, διότι τήν ἡμέραν ἐκείνην θά διεξήγοντο αἱ ἐξετάσεις διά τήν εἰσαγωγήν στήν Ἀνωτέραν Σχολήν Πολέμου τῶν ἐν Κύπρω ὑπηρετούντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καί εἶχα ορισθῆ πρόεδρος τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς. Εὑρισκόμην λοιπόν στό στρατόπεδον τῆς ΕΛΔΥΚ ὅπου θά διεξήγοντο αἱ ἐξετάσεις, τά θέματα τῶν ὁποίων εἶχε προσκομίσει ἐξ Ἀθηνῶν ἐντός ἐσφραγισμένου φακέλου ὁ Ταγματάρχης Γεράσιμος Τζανετᾶτος. Τόν φάκελον αὐτόν, θά ἀπεσφράγιζα ἐνώπιον τῶν διαγωνιζομένων. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς ἀδυναμίας μου νά συνοδεύσω τόν Γρίβαν, εὑρισκόμην εἰς συνεχῆ ἐπαφήν μέ τό Ἐπιτελεῖον τῆς ΑΣΔΑΚ καί οὕτως ἐγνώριζα ἀνά πᾶσαν στιγμήν τά συμβαίνοντα.

Αἱ περίπολοι τῆς ἀστυνομίας, ἐπανέλαβαν τήν κίνησίν των ἐπί τῆς ὁδοῦ πρός Ἁγίους Θεοδώρους τήν 13.30 ὥραν. Οὐδεμίαν ἀντίστασιν συνήντησαν καί οὐδέν ἐμπόδιον παρενεβλήθη στήν ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Μετά τήν ἄφιξίν των στούς Ἁγίους Θεοδώρους, μετέβη ἐκεῖ καί ὁ Γρίβας καί ὡμίλησε πρός τούς Ἑλληνοκυπρίους καί Τουρκοκυπρίους κατοίκους, οἱ ὁποῖοι καί τόν ἐχειροκρότησαν. Διότι οἱ Τουρκοκύπριοι, ἠμπορεῖ νά μή ἀγαποῦσαν τόν Γρίβαν, τόν ἐσέβοντο ὅμως λόγω τῶν ἀγώνων του κατά τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς.

Τά τῆς ἐπαναλήψεως τῶν περιπολιῶν ἄνευ ἐπεισοδίων ἀνεφέρθησαν πρός τό ΓΕΕΘΑ. Ἀλλά ὅ,τι δέν συνέβη τήν ἡμέραν ἐκείνην, ἐπρόκειτο νά συμβῆ τήν ἐπομένην. Πράγματι, τήν 15ην Νοεμβρίου, περί ὥραν 14.35΄ καί ἐνῶ ἐγώ συνέχιζα τήν διεξαγωγήν τῶν ἐξετάσεων στό στρατόπεδον τῆς ΕΛΔΥΚ, μοῦ ἀνεφέρθη ἀπό τόν ἐπόπτην τῆς ΑΣΔΑΚ Ταγματάρχην Δημήτριον Παναγιωτάκον ὅτι περίπολος τῆς Κυπριακῆς ἀστυνομίας, κινουμένη πρός Ἁγίους Θεοδώρους, βάλλεται διά πυρῶν αὐτομάτων ὅπλων. Ἐγκατέλειψα τήν αἴθουσαν τῶν ἐξετάσεων καί ἔσπευσα στό Στρατηγεῖον, ἀφοῦ ἔδωσα προηγουμένως διαταγήν στόν Παναγιωτάκον νά θέση ἀμέσως τήν Ἐθνικήν Φρουράν εἰς κατάστασιν γενικῆς ἐπιφυλακῆς. Ἐπεδίωξα ἐπαφήν μέ τόν Γρίβαν, ἀλλ' οὗτος ἦτο καθ' ὁδόν πρός τό Στρατηγεῖον καί δέν τόν ἐντόπισα. Ἐπεκοινώνησα τότε μέ τόν Ἀντισυνταγματάρχην Κωνσταντῖνον Κρητικόν, διοικητήν Καταδρομῶν τοῦ ΓΕΕΦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὁρισθῆ διοικητής τῆς ἐπιχειρήσεως καί ἀπό αὐτόν ἔμαθα ὅτι εὑρίσκετο πρό ὀλίγου πλησίον του ὁ Γρίβας, ὁ ὁποῖος πρό τῆς ἀναχωρήσεώς του διέταξε πλήρη ἐφαρμογήν τοῦ σχεδίου «Γρόνθος» πράγμα πού ὅμως ἦτο αὐτονόητον, ἀφοῦ οἱ Τουρκοκύπριοι εἶχον ἀντιδράσει.

Μετ' ὀλίγον, ἔφθασε στό Στρατηγεῖον ὁ Γρίβας, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσε στό

γραφεῖον του τόν Α/ΓΕΕΦ Μορώνην, τόν Ἐπιτελάρχην τοῦ ΓΕΕΦ συμμαθητήν μου Συνταγματάρχην Ἐμμανουήλ Παπαϊωάννου, τόν Τσατσανῖφον καί ἐμένα. Μᾶς ἐνημέρωσε δι' ὀλίγων ἐπί τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν ὑπαιτιότητι τῶν Τουρκοκυπρίων καί ἐτόνισεν ὅτι πρέπει νά μεταβῇ ἐπί τόπου ἕνας ἀξιωματικός τοῦ ΓΕΕΦ, ἐκ τῶν παρισταμένων, διά νά κατευθύνη τόν ἀγῶνα. Οἱ Μορώνης καί Παπαϊωάννου ἐπεκαλέσθησαν διαφόρους ὑπηρεσιακούς λόγους, διά τούς ὁποίους ἐφρόνουν ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ παραμονή των στό Στρατηγεῖον. Ὁ Γρίβας ἐξωργίσθη καί εἶπε:

— *Πολύ καλά! Θά πάω ἐγώ!*

Ἐκινήθη πρός τήν ἔξοδον τοῦ γραφείου του. Τότε ἐστάθην ἐνώπιόν του καί τοῦ εἶπα:

— *Κύριε Ἀρχηγέ θά πάω ἐγώ. Ἄλλωστε εἶμαι ἐπιτελάρχης σας καί ἔχω κατάλληλον βαθμόν. Σεῖς πρέπει νά παραμείνετε ἐδῶ, διά νά ἀντιμετωπίσετε τάς τυχόν ἐξελίξεις.*

Ὁ Γρίβας, μέ ἐκοίταξε μέ ὕφος πού ἔδειχνε τήν ἱκανοποίησίν του καί εἶπε:

— *Πολύ καλά. Πήγαινε ἐσύ.*

Πράγματι, τό ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας, 15ης Νοεμβρίου, συνοδευόμενος ἀπό τόν Διευθυντήν τοῦ 3ου ΕΓ/ΑΣΔΑΚ Ἀντισυνταγματάρχην Κωνσταντῖνον Βασιλᾶν, ἐκινήθην ὁδικῶς πρός τήν περιοχήν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Καθ' ὁδόν ἐσταθμεύσαμε ἐπ' ὀλίγον στό σημεῖον πού εὑρίσκετο ὁ Διοικητής τοῦ Πυροβολικοῦ συμμαθητής μου Συνταγματάρχης Θεοχάρης Εὐαγγελᾶτος, ὁ ὁποῖος μέ ἐνημέρωσε ἐν τάχει ἐπί τῆς καταστάσεως ἀπό ἀπόψεως πυροβολικοῦ.

Ἀκολούθως συνεχίσαμε τήν κίνησίν μας ἀλλά ὅταν ἐφθάσαμε στήν βορείαν παρυφήν τῆς Κοφίνου ὑπεχρεώθημεν νά σταματήσωμε καί πάλιν, διότι οἱ Τουρκοκύπριοι ἤλεγχαν τόν δρόμον μέ πυκνά πυρά αὐτομάτων ὅπλων. Ὅταν κατήλθαμε τοῦ αὐτοκινήτου μέ τό ὁποῖον ἐκινούμεθα, ἐρρίφθη ἐναντίον μας βλῆμα ὅλμου μικροῦ διαμετρήματος, τό ὁποῖον δέν ἐξερράγη, σφηνωθέν εἰς τόν παραπλεύρως τοῦ δρόμου μικρόν χάνδακα καί εἰς ἀπόστασιν μόλις ἑνός μέτρου ἀπό τοῦ σημείου ὅπου ἱστάμεθα.

Ἀπεφασίσαμε νά κινηθοῦμε πεζῇ μέ τόν Βασιλᾶν καί κατηυθύνθημεν πρός τήν Κοφίνου, ὅπου ἀντελήφθημεν τμήματά μας νά κινοῦνται πρός τό ἐσωτερικόν τοῦ χωρίου. Μετ' ὀλίγον ἦλθα εἰς ἐπαφήν μέ τόν Κρητικόν, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ ἀγών εἶχε λήξει ἐπιτευχθέντων ὅλων τῶν ἀντικειμενικῶν σκοπῶν τοῦ σχεδίου «Γρόνθος» καί ὅτι κατ' ἐκείνην τήν ὥραν συντελεῖται ἁπλῶς ἐκκαθάρισις τῶν ὅσων ἀπέμειναν ἑστιῶν ἀντιστάσεως τῶν Τουρκοκυπρίων. Διαπιστώσαντες ἔτσι ὅτι δέν ὑφίσταται λόγος περαιτέρω παραμονῆς μας στήν Κοφίνου, ἐπεβιβάσθημεν πάλιν τοῦ αὐτοκινήτου καί ἐκινήθημεν πρός Λευκωσίαν.

Εἶχεν ἀρχίσει νά βραδυάζη ὅταν, στό μέσον περίπου τῆς διαδρομῆς πρός τήν Κυπριακήν πρωτεύουσαν, συνηντήθημεν μέ ἰσχυράν φάλαγγα τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, συνοδευομένην καί ὑπό τεθωρακισμένων, ἡ ὁποία κατηυθύνετο πρός τήν περιοχήν τῶν συγκρούσεων. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς φάλαγγος μᾶς εἶπεν ὅτι ἀπαγορεύει τήν περαιτέρω κίνησίν μας καί ἠναγκάσθην νά τοῦ ὁμιλήσω εἰς πολύ ἔντονον ὕφος καί νά τοῦ ἀποκαλύψω ποῖοι εἴμεθα, ἐν συνε-

χεία δέ καί χωρίς νά άναμένω άπάντησίν του, διέταξα νά συνεχισθῆ ἡ κίνησις τοῦ αὐτοκινήτου μας πρός Λευκωσίαν.

Ἐπιστρέψας στό Στρατηγεῖον, ἐνημέρωσα ἀμέσως τόν Γρίβαν, ὁ ὁποῖος ἔδειξε νά ἀνησυχῆ διά τήν κίνησιν τῆς φάλαγγος τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως καί ἀπεφάσισε νά μεταβῆ καί ὁ ἴδιος ἐπί τόπου, διά νά ἀποτρέψη τυχόν ἐνέργειαν τῶν «κυανοκράνων» ἐναντίον τῆς δυνάμεως τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Πράγματι ἀνεχώρησε διά τήν Κοφίνου, ἐνῶ ὁ Κρητικός ἀνέφερε πέρας τῆς ἐπιχειρήσεως.

Κατά τήν ἐπιχείρησιν τῆς Κοφίνου, ἐκυριεύθησαν ἀπό τούς ἄνδρες τοῦ Κρητικοῦ
— 20 πολεμικά τυφέκια ἀγγλικῆς κατασκευῆς
— 1 αὐτοσχέδιον πυροβόλον
— 2 πολυβόλα Μπράουνινγκ
— 1 αὐτόματο Στέν
— 10 κυνηγετικά τυφέκια
— ἄφθονα πυρομαχικά
— τηλεφωνικός πίναξ 12 συνδέσεων
και ἄλλο ὑλικόν.

Ἐνημέρωσα διά σήματος τό ΓΕΕΘΑ, ἀλλά περί τήν 9ην νυκτερινήν μοῦ ἐτηλεφώνησε ὁ Ὑπαρχηγός ΓΕΕΘΑ Ἀντιστράτηγος Ναπολέων Παλαιολογόπουλος, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐζήτησε πλήρη ἐνημέρωσιν, ἡ ὁποία καί ἐγένετο τηλετυπικῶς.

4. Ἀπομάκρυνσις τοῦ Γρίβα

Ἕξ ὥρας ἀργότερον, δηλαδή τήν 3ην πρωϊνήν τῆς 16ης Νοεμβρίου 1967, μέ ειδοποίησεν ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Μορώνης ὅτι ὁ Γρίβας θέλει νά μεταβῶμεν ἀμφότεροι καί ὅσον ταχύτερα γίνεται στήν κατοικίαν του. Ἔτσι καί ἔγινε. Εὐρήκαμε τόν Στρατηγόν διακατεχόμενον ἀπό αἰσθήματα ὀργῆς, λύπης καί ἀπογοητεύσεως. Μᾶς ἔδωσε ἀμέσως νά διαβάσωμε ἕνα σῆμα-διαταγήν τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Κωνσταντίνου Κόλλια, διά τοῦ ὁποίου διετάσσετο ὅπως μέχρι τῆς 6ης πρωϊνῆς ὥρας τά τμήματά μας ἐγκαταλείψουν τάς καταληφθείσας περιοχάς καί ἐπιστρέψουν εἰς τάς πρό τῆς ἐπιχειρήσεως θέσεις των.

Ὁ Γρίβας ἐθεώρει ἐξωφρενικήν τήν διαταγήν καί καταφανῶς ἀγανακτημένος, μᾶς ἐζήτησε τήν γνώμην μας. Τόσον ὁ Μορώνης ὅσον καί ἐγώ, ἐξετάζοντες ἀπό καθαρῶς στρατιωτικῆς πλευρᾶς καί μέ κάποιο αἶσθημα ἐκ τῆς προσφάτου ἐπιτυχίας τήν διαταγήν, τήν ἐκρίναμεν ὡς παράλογον καί ἀπορριπτέαν. Ἀλλά εἴμεθα καί οἱ τρεῖς στρατιῶται. Καί εἰς παρομοίας περιπτώσεις γνωρίζομεν ὅτι τόν κύριον λόγον ἔχει ἡ Κυβέρνησις καί εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά πειθαρχήσωμεν. Ἄλλωστε, τό βάρος τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος τῆς διαταγῆς διεφαίνετο καί ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τήν ὑπέγραφεν ὁ ἴδιος ὁ Πρωθυπουργός.

Εἰσηγήθημεν λοιπόν ἀμφότεροι στόν Γρίβαν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς. Τοῦ ἐτονίσαμεν ὅτι δέν γνωρίζομεν τούς λόγους πού τήν ἐπέβαλαν, ἐνῶ ἐνδεχο-

μένη ἄρνησίς μας νά τήν ἐφαρμόσωμε, πιθανόν νά ὁδηγήση εἰς ἐπικίνδυνον ὀξύτητα τάς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος μέ τήν Τουρκίαν. Ἀλλά καί πέραν αὐτοῦ τυχόν ἄρνησίς μας ἐκτελέσεως τῆς διαταγῆς, Ισοδυνάμει μέ ἀνταρσίαν κατά τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Τόσον ὁ Μορώνης ὅσον καί ἐγώ, ἐγνωρίζαμε πολύ καλά τόν Γρίβαν. Ὁ λαμπρός ἐκεῖνος πολέμαρχος ἦτο πείσμων, ἀποφασιστικός καί ἀνυποχώρητος. Οἱ συμβιβασμοί τοῦ ἦσαν ἀπαράδεκτοι. Ἐσχημάτισα δέ τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπεζήτει προσχήματα διά νά ἀγνοήση τήν διαταγήν καί ἤλπιζε νά εὕρη στήριγμα εἰς ἡμᾶς διά νά ἀρνηθῆ ἐκτέλεσίν της, ἀδιαφορῶν ἀπολύτως διά τάς τυχόν συνεπείας. Μετά τήν ἔκφρασιν τῆς γνώμης μας, ἐφάνη νά ἀμφιταλαντεύεται. Ἔλαβα πάλιν τόν λόγον καί τοῦ εἶπα:

— *Κύριε Ἀρχηγέ δέν ἔχομε τό δικαίωμα νά ἀρνηθῶμεν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς. Εὑρισκόμεθα ἐδῶ στήν Κύπρον, ὡς ἐντολοδόχοι τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.*

Ὁ Γρίβας ἀντελήφθη ὅτι δέν ἔχει ἄλλην ἐπιλογήν. Ἐφαίνετο ὅμως ἐξαιρετικά πικραμένος. Ἐδάκρυσε. Ἔφερε ἕνα μανδῆλι στά μάτια του καί μέ τελείως «σπασμένη» φωνή εἶπε:

— *Πηγαίνετε καί δῶστε τίς ἀναγκαῖες διαταγές.*

Εἴχαμε καί μεῖς συγκινηθῆ. Ἡ ψυχολογική ἐπίδρασις στούς στρατιωτικούς παρομοίων καταστάσεων, εἶναι ἔντονος. Εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολον νά ἀποδεχθῆς ὅτι πρέπει νά ἐγκαταλείψης ὅσα οἱ ἄνδρες σου, μέ ἡρωϊσμόν καί αὐτοθυσίαν κατέκτησαν, χάριν πολιτικῶν σκοπιμοτήτων. Θά ἔλεγα ὅτι δημιουργοῦνται τραυματικαί καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι μόνον μέ τήν πάροδον τοῦ χρόνου ἀπαλύνονται. Τόν ἐχαιρετήσαμεν καί ἐφύγαμε. Ὁ Μορώνης θά κατηυθύνετο στήν Ἀρχιεπισκοπήν διά νά ἐνημερώση τόν Μακάριον καί ἐγώ στό Στρατηγεῖον διά νά ἐκδώσω τήν θλιβεράν διαταγήν.

Ἡ διαταγή αὐτή, προεκάλεσε ἀλγεινήν ἐντύπωσιν εἰς ὅλους τούς ἄνδρας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἀξιωματικούς καί ὁπλίτας. Τήν ἐδέχθησαν μέ πικρίαν ἀλλά καί πολλάς ἀπορίας. Ἀλλά δέν ἠδύναντο νά τήν ἀγνοήσουν. Καί τήν 6ην πρωϊνήν, ὅλα τά μετασχόντα τῆς ἐπιχειρήσεως τμήματα, ἐγκατέλειψαν μέ βαθεῖαν λύπην τά καταληφθέντα ἐδάφη καί ἀπεσύρθησαν στούς στρατῶνας των. Παραλλήλως, ἡ Κυπριακή ἀστυνομία διέταξε τάς περιπόλους της νά απομακρυνθοῦν ἀπό τήν περιοχήν, ἀφοῦ δέν ἠδύναντο νά συνεχίσουν τάς περιπολίας των ἄνευ καλύψεως.

Μέ κατεπεῖγον σῆμα ἡ ΑΣΔΑΚ ἀνέφερε στό ΓΕΕΘΑ ὅτι ἡ διαταγή τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐξετελέσθη.

Ὀλίγην ὥραν μετά τήν ἐγκατάλειψιν τῶν ἐδαφῶν καί τήν ἐπάνοδον τῶν δυνάμεών μας, ἤρχισεν ἔντονος τουρκική ἀεροπορική δραστηριότης ὑπεράνω τῆς Κύπρου. Τουρκικά πολεμικά ἀεροπλάνα ὑπερίπταντο συνεχῶς τοῦ Κυπριακοῦ ἐδάφους καί ἐξετέλουν μάλιστα καί εἰκονικούς βομβαρδισμούς καί αὐτῆς ἀκόμη τῆς Λευκωσίας. Τά ἀεροσκάφη αὐτά ἐπεδίδοντο εἰς αὐτήν τήν ἐπίδειξιν δυνάμεως ἀνενόχλητα, καθώς ἡ Βρεταννική ἀεροπορία, διαθέτουσα ὑπερσύγχρονον δίκτυον ραντάρ καί Ικανόν ἀριθμόν ἀεροσκαφῶν εἰς τάς ἐν Κύπρω βάσεις της, οὐδεμίαν προσπάθειαν ἔκαμε, ὄχι νά ἀναχαιτίση, ἀλλά οὐδέ κἄν ἁπλῶς νά «ἀναγνωρίση» τά τουρκικά ἀεροπλάνα. Ἐάν ἡ ἀγγλική ἀεροπορία ἤθελε, οὐδέν τουρκικόν ἀεροπλάνον θά παρεβίαζε τόν Κυπριακόν ἐναέριον

χῶρον. Ἀλλ' οἱ Βρεταννοί ἠδιαφόρησαν, παρ' ὅτι καί ὡς ἐγγυήτρια δύναμις εἶχον καί δικαίωμα καί καθῆκον, νά πράξουν τό ἀντίθετον, πράγμα πού ἀντιθέτως, δέν παρέλειψαν νά ὑπενθυμίσουν στήν Ἑλλάδα τόν Ἰούλιον τοῦ 1974, ὡς θά ἐξηγηθῆ στό ἀντίστοιχον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου.

Ἡ δραστηριότης τῆς τουρκικῆς ἀεροπορίας δέν εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπί τοῦ ἠθικοῦ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἀλλά δέν συνέβαινε τό ἴδιον καί μέ τόν πληθυσμόν. Στήν πτῶσιν τοῦ ἠθικοῦ τοῦ Ἑλληνοκυπριακοῦ πληθυσμοῦ ἔπαιξε ρόλον, πέραν τῶν τουρκικῶν προκλήσεων καί τό γεγονός ὅτι παρετηρήθη μαζική ἐγκατάλειψις τῆς Λευκωσίας ὑπό τῶν οἰκογενειῶν τῶν Ἀμερικανῶν καί Βρεταννῶν, αἱ ὁποῖαι μετεφέροντο εἴτε εἰς θέρετρα τοῦ ὄρους Τρόοδος, εἴτε εἰς ξενῶνας τῶν βρεταννικῶν βάσεων. Καθώς δέ ἡ Κυπριακή κυβέρνησις οὐδέν μέτρον ἐλάμβανε διά νά καθησυχάση τόν πληθυσμόν καί νά διαψεύση τάς φήμας ὅτι ἐπίκειται τουρκική ἀπόβασις, ἤρχισαν νά παρατηροῦνται συμπτώματα πανικοῦ καί ἐσπευσμένη ἀναχώρησις πολλῶν Ἑλληνοκυπρίων ἀπό τήν Λευκωσίαν.

Τό βράδυ τῆς 18ης Νοεμβρίου 1967, ἐλήφθη ἐξ Ἀθηνῶν προσωπικόν μήνυμα τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κόλλια πρός τόν Γρίβαν, διά τοῦ ὁποίου ἐκαλεῖτο ὁ Στρατηγός «ὅπως μεταβῆ ἀμέσως εἰς Ἀθήνας πρός λῆψιν ὁδηγιῶν»! Δέν γνωρίζω διατί καί δέν δύναμαι νά ἐξηγήσω πῶς, ἐδημιουργήθη τόσον στόν ἴδιον ὅσον καί εἰς ἐμέ ἡ πεποίθησις ὅτι πιθανώτατα ἐπρόκειτο περί ἀνακλήσεώς του.

Τήν μεσημβρίαν τῆς 19ης Νοεμβρίου, περίλυπος ἀλλά ψύχραιμος ὁ Διγενής ἐνεχώρησε ἀπό τό ἀεροδρόμιον τῆς Λευκωσίας. Τόν συνώδευεν ὁ ὑπασπιστής του Λοχαγός Ἀθανάσιος Σκλαβενίτης. Δακρύοντες τόν ἀπεχαιρέτησαν ἐλάχιστοι φίλοι του, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Παντελῆς Δημητρίου καί ὁ Σωκράτης Ἡλιάδης. Τοῦ ἀπεδόθησαν αἱ κεκανονισμέναι τιμαί καί ὅταν, παρά τήν κλίμακα τοῦ ἀεροπλάνου, τόν ἀπεχαιρέτησα, εἶχα τήν αἴσθησιν ὅτι δέν ἐπρόκειτο νά ξαναδῶ πλέον τόν θρυλικόν στρατιώτην, τόν ἀπαράμιλλον ἀγωνιστήν, τόν σεμνόν ἄνθρωπον Γεώργιον Γρίβα-Διγενῆ. Καί ἔτσι συνέβη.

Ἐπέστρεψα στό Στρατηγεῖον καί μέσω τοῦ ὑπασπιστοῦ του ἀστυνόμου Νάκου, εἰδοποίησα τόν Μακάριον ὅτι ὁ Γρίβας ἀνεχώρησεν ἀπό τήν Κύπρον.

5. «Τά ἔχω κανονίσει ὅλα»!

Τήν πρωῒαν τῆς 21ης Νοεμβρίου 1967, ὁ Μακάριος συνεκάλεσε σύσκεψιν στό Προεδρικόν Μέγαρον, μέ θέμα τήν ἐξέτασιν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Προήδρευσεν ὁ ἴδιος καί μετέσχον ὁ Γλαῦκος Κληρίδης, ὁ Πολύκαρπος Γεωρκάτζης, ὁ πρεσβευτής τῆς Ἑλλάδος στήν Λευκωσία Μενέλαος Ἀλεξανδράκης, ὁ Μορώνης, ὁ Διοικητής τῆς ΕΛΔΥΚ/Μ Ὑποστράτηγος Δημήτριος Παπαλουκᾶς, ὁ Τσατσανῖφος καί ἐγώ.

Ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς, ἐτέθησαν σαφῶς καί μέ ἀκρίβειαν αἱ σοβαραί ἐλλείψεις τῆς Ε.Φ. εἰς παντοειδές ὑλικόν καί, κυρίως, εἰς ὑλικόν ἐπιστρατεύσεως. Ἅπαντες ἀπεδέχθησαν ὡς ἀπολύτως ὀρθάς τάς ἀπόψεις τῶν στρατιωτικῶν καί ἀπεφασίσθη ἐπανάληψις τῆς συσκέψεως τό ἀπόγευμα, πρός λῆψιν ὁριστικῶν ἀποφάσεων.

Ἡ μακαριότης καί ἡ σπατάλη χρόνου μέ τήν ὁποίαν ἀντιμετωπίζετο τό σοβαρώτατον πρόβλημα τῆς διασφαλίσεως τῆς Κυπριακῆς ἀμύνης καί τῆς ἐπειγούσης ἀξιοποιήσεως τῶν δυνατοτήτων τῆς Ε.Φ., πράγμα τό ὁποῖον ἔπρεπε νά εἶχε ἤδη τακτοποιηθῆ ἀπό πολλοῦ χρόνου καθώς ὁ Γρίβας μετά φορτικότητος ἐζήτει ἀπό τήν Κυπριακήν κυβέρνησιν καταλλήλους νόμους καί Ικανάς πιστώσεις, μοῦ ἔδιδε τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Μακαρίου ἤ δέν εἶχε συνειδητοποιήσει τήν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως καί τόν κίνδυνον ἐχθρικῆς ἐνεργείας ἤ ὅτι ἐγνώριζεν ὅτι τίποτε δέν πρόκειται νά συμβῆ.

Κατά τήν ἀπογευματινήν ἐπανάληψιν τῆς συσκέψεως, ὁ Μακάριος μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει τά ἑξῆς:

α. Δέν θά προσέφευγε στό Συμβούλιον Ἀσφαλείας τοῦ ΟΗΕ «διότι δέν συμφέρει», δοθέντος ὅτι ἐν ὄψει τῆς τουρκικῆς ἀπειλῆς «ἐνδέχεται νά ἐπωφεληθοῦν τῆς ἐνεργείας προσφυγῆς στόν ΟΗΕ ἕτεραι δυνάμεις».

β. Θά ἔπρεπε νά ἐνεργηθῆ μυστική ἐπιστράτευσις 5.000 ἀνδρῶν διά τήν πολιτικήν ἄμυναν.

γ. Ἄμεσος προμήθεια τοῦ ὑλικοῦ ἐπιστρατεύσεως διά τήν Ἐθν. Φρουράν.

δ. Ὑποχρεωτική ἀνταλλαγή πληροφοριῶν μεταξύ ΑΣΔΑΚ - Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης - Ἑλληνικοῦ κλιμακίου ΚΥΠ καί Κυπριακῆς ΚΥΠ.

Τήν ἑπομένην (22 Νοεμβρίου) ἐπραγματοποιήθη νέα σύσκεψις, μέ θέμα τήν ἐπέκτασιν τῆς ἐπιστρατεύσεως. Εἰς αὐτήν μετέσχον πάλιν ὁ Μακάριος, ὁ Κληρίδης καί ὁ Γεωρκάτζης, ἀλλά ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς μόνον ὁ Μορώνης καί ἐγώ. Ἀπεφασίσθη ἡ ἐνέργεια μυστικῆς ἐπιστρατεύσεως 6 χιλιάδων ἀνδρῶν διά τήν Ἐθνικήν Φρουράν.

Τό ἀπόγευμα τῆς 24ης Νοεμβρίου, συνεκλήθη τό Κυπριακόν ὑπουργικόν Συμβούλιον, στό ὁποῖον προσεκλήθημεν ὑπό τοῦ Μακαρίου ὁ Μορώνης, ὁ Τσατσανῖφος καί ἐγώ. Ἀρχικῶς ὁ Μακάριος μᾶς εἶπεν ὅτι ἔχει σκοπόν νά ἀπευθύνη διάγγελμα πρός τόν Κυπριακόν λαόν, τό ὁποῖον καί μᾶς ἀνέγνωσε. Καθησύχαζε τούς Ἑλληνοκυπρίους ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς νήσου κατά πάσης ἐχθρικῆς ἐπιβουλῆς θά εἶναι Ισχυρά, συνεχής καί ἀποτελεσματική καί προσέθετε διάφορα, τονωτικά τοῦ ἠθικοῦ τοῦ λαοῦ.

Κατά τήν ἐπακολουθήσασαν ἀνταλλαγήν ἀπόψεων, ὁ ὑπουργός Τάσος Παπαδόπουλος ἐπρότεινεν ὅπως εἰς περίπτωσιν ἀεροπορικῆς ἐπιδρομῆς ἤ ἀποβατικῆς ἐνεργείας ὑπό τῶν Τούρκων, ἐξουδετερωθοῦν ἅπαντες οἱ Τουρκοκύπριοι εἰς ὁλόκληρον τήν νῆσον. Στήν πρότασιν αὐτήν ἀντετάχθησαν ὁ Μακάριος, ὁ Μορώνης καί ἡ ὑπουργός Σουλιώτου.

Ὁ ὑπουργός Τουμᾶζος ἐπρότεινε νά ἀποφασισθῆ ἄμεσος ἐκκένωσις τῆς Λευκωσίας ἀπό τοῦδε. Ὅλοι οἱ ὑπουργοί κατείχοντο ὑπό φόβου καί ἔδιδαν τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἐστεροῦντο τῆς ἀναγκαίας ψυχραιμίας πρός ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως. Ἐπρότειναν μάλιστα στόν Μακάριον μεταφοράν τῆς Κυβερνήσεως στό ὄρος Τρόοδος καί διατύπωσιν αἰτήματος πρός τήν Ἀγγλίαν διά τήν παροχήν προστασίας ἐκ τῶν εἰς Κύπρον βάσεών της.

Ὁ Μακάριος τούς ἤκουε ψύχραιμος καί εἰς τινας στιγμάς μειδιῶν καί ὅταν τελικῶς ἀνέλαβε νά συνοψίση τά συζητηθέντα καί νά κλείση τήν συζήτησιν, εἶπε:

— *Μήν ἀνησυχεῖτε! Τά ἔχω κανονίσει ὅλα!*

Οὐδέν περαιτέρω εἶπε καί οὐδείς τῶν παρισταμένων ἀπετόλμησε τήν διατύπωσιν μιᾶς ἔστω διευκρινιστικῆς ἐρωτήσεως. Ἤρχισε νά ἐδραιοῦται τουλάχιστον εἰς ἐμέ ἡ ἐντύπωσις ὅτι αὐτά πού ἔζη ἡ Κύπρος ἐκείνας τάς ἡμέρας πιθανόν νά μή ἦσαν πραγματικά, νά ἐπρόκειτο δηλαδή περί καλῶς σκηνοθετημένης «παραστάσεως», περί πολιτικοῦ παιγνίου, τούς σκοπούς ὅμως τοῦ ὁποίου δέν ἠδυνάμην τότε νά ἐντοπίσω.

Πολύ ἀργότερα, μετά τήν ἐκδήλωσιν καί ἀποτυχίαν τοῦ Βασιλικοῦ ἀντικινήματος τοῦ Δεκεμβρίου 1967 καί ὅσα ἐγράφησαν (ἐφημερίς «Τάϊμς τῆς Ν. Ὑόρκης», 14-1-1968 καί ἐφημερίς «Ἐλευθερία» τῆς Λευκωσίας, 20-1-1968), περί τοῦ ὅτι ἡ κρίσις τῆς Κοφίνου ὑπῆρξε τεχνητή καί ἀπέβλεπε στήν παροχήν στηρίγματος καί ἠθικοῦ ἐρείσματος διά τήν ἐνέργειαν τοῦ Βασιλέως, ἤρχισε νά φωτίζεται καί ἀπό ἄλλας ὀπτικάς γωνίας ὁ ρόλος τοῦ Μακαρίου καί τό μυστηριῶδες ἐκεῖνο «τά ἔχω κανονίσει ὅλα».

Δέν παρέλειψεν ἄλλωστε καί ὁ ἴδιος ὁ Καραμανλῆς νά ἀποκαλύψη ὅτι ὑπῆρξε σκηνοθεσία. Ἡ ἐφημερίς «Ἀκρόπολις» τῶν Ἀθηνῶν, τήν 13ην Ἰανουαρίου τοῦ 1980 ἐδημοσίευσε στιχομυθίαν του μέ τόν προσωπικόν γραμματέα τοῦ Βασιλέως, Ταγματάρχην τότε Μιχαήλ Ἀρναούτην, κατά τήν ὁποίαν ὁ αὐτοεξόριστος τότε πολιτικός ἡγέτης εἶχε προβλέψει τά γεγονότα τῆς Κοφίνου καί τά εἶχε χαρακτηρίσει —πρίν κἄν συμβοῦν!— «ἐθνική συμφορά»! Πῶς ἐγνώριζε ὅτι θά συμβοῦν; Καί διατί θά ἀπετέλουν «ἐθνικήν συμφοράν»;

Καί ὁ Ἀβέρωφ ὅμως, τήν 23ην Σεπτεμβρίου 1979, εἶπεν ὅτι πιστοποιήσας τά «λάθη τῶν στρατιωτικῶν» εἶχε σχηματίσει τήν πεποίθησιν «ὅτι μόνον μέ ἐθνικήν συμφοράν θά πέσουν»! Ἐντυπωσιακή σύμπτωσις ἀπόψεων καί χαρακτηρισμῶν, ἀπό δύο πολιτικούς πού ὅλως διάφορον τρόπον σκέπτεσθαι ἔχουν καί μέ ἐντελῶς ἀνόμοιον τρόπον διατυπώνουν τάς ἀπόψεις των.

Ἀλλά τά γεγονότα τῆς Κοφίνου, δέν τά προεκάλεσαν οἱ στρατιωτικοί. Αὐτοί ἐκλήθησαν ἀπό τόν Μακάριον νά διευκολύνουν τήν ἰδικήν του ἀστυνομίαν, ἡ ὁποία δέν ἦτο μόνη ἱκανή νά ἀντιμετωπίση τά συμβαίνοντα. Καί αὐτός ἐπέδειξε παλινωδίας, ἀντιφάσεις, ἀναποφασιστικότητα, πού βεβαίως σήμερα ἠμποροῦν εὐκόλως νά ἐξηγηθοῦν. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά διερευνηθῆ εἶναι ποία ὑπῆρξεν ἡ ἀνάμειξις τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν, ποῖος ἐξώθησε τόν Μακάριον εἰς τήν σκηνοθέτησιν μιᾶς κρίσεως καί διατί ὁ Γρίβας, ἕνας στρατιώτης ἀποφασιστικός καί γενναῖος, διά τόν ὁποῖον ὁ φόβος ἀλλά καί ἡ ὑπερβολική αὐτοσυγκράτησις, ἦσαν ἄγνωστα πράγματα, ἠρνεῖτο νά ἀναμείξη τήν Ἐθνικήν Φρουράν καί προσεπάθησε νά ἐμποδίση μέ τόν τρόπον του τήν ἐμπλοκήν τῶν στρατιωτικῶν στά γεγονότα αὐτά. Ἔντονος εἶναι ἐξ ἄλλου ἡ ἐντύπωσις καί πολλάκις ἔχουν διατυπωθῆ ἔκτοτε ἀπόψεις, ὅτι —ἐνδεχομένως— καί ἡ τουρκική πλευρά, ἐν προκειμένω ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγκύρας, εἶχον συγκατατεθῆ εἰς τήν ὅλην ὑπόθεσιν.

Δέν εἶναι τυχαῖον βεβαίως καί τό γεγονός ὅτι ἡ ἀνάκλησις τοῦ Γρίβα ἀπό τήν Κύπρον, ἐγένετο ὑπό τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κόλλια προσωπικῶς. Καί διατί ἀνεκλήθη ὁ Γρίβας; Οὐδέποτε διεφώνησε τότε μέ τήν Ἑλληνικήν πολιτικήν καί στρατιωτικήν ἡγεσίαν, οὐδέποτε ἠρνήθη ἐκτέλεσιν διαταγῆς — πλήν ἐλαχίστων ἐπιφυλάξεων πού εἶχε μετά τήν ἐπιτυχίαν τῶν στρατιωτικῶν, ὅταν διετάχθη νά τούς ἀποσύρη ἀπό τά ἐδάφη πού εἶχον καταλάβει. Ὁ Κόλλιας δέν ἀρνεῖται καί σήμερον ἀκόμη ὅτι ἡ ἀφοσίωσίς του στόν Βασιλέα καί ὄχι στήν

21ην Ἀπριλίου ἦτο τό δι' αὐτόν δεσπόζον κατά τήν πρωθυπουργίαν του. Καί ὅταν ἀνεκλήθη ὁ Γρίβας, ἡ 13η Δεκεμβρίου ἐπλησίαζε.

Ἐν πάση περιπτώσει, τά γεγονότα τῆς Κοφίνου δέν ἐφαίνοντο νά ἔχουν συνέχειαν, μετά μάλιστα τήν ἐγκατάλειψιν τῶν καταληφθέντων ἐδαφῶν. Καί δι' αὐτό ἡ διατηρουμένη ἔντασις μέ ἐξένιζε. Ὅπως μέ κατέπληξε καί ἡ προσφυγή τοῦ Μακαρίου στό Συμβούλιον Ἀσφαλείας τοῦ ΟΗΕ. Βεβαίως, τά παρατηρητήρια τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Κύπρου εἶχον ἀναφέρει ὅτι 6 τουρκικά ἀντιτορπιλλικά εἶχον εἰσέλθη στά Κυπριακά χωρικά ὕδατα καί εἶχον πλησιάσει εἰς ἀπόστασιν δέκα μιλίων ἀπό τήν ἀκτήν, ὅπου ἀκινήτησαν μέ τά πυροβόλα ἐστραμμένα πρός τήν νῆσον. Καί ἡ ἀεροπορική δραστηριότης τῶν Τούρκων ὑπεράνω τῆς Κύπρου συνεχίσθη ἐπί τινας ἡμέρας. Ἀλλ' αὐτά εἶχον συμβεῖ καί ἐνωρίτερον καί κατ' ἐπανάληψιν.

Τήν 25ην Νοεμβρίου 1967, ὁ Πολύκαρπος Γεωρκάτζης ἐπεσκέφθη τόν Μορώνην στό Στρατηγεῖον του καί τοῦ εἶπεν ἀνήσυχος ὅτι ἔχει ἀσφαλεῖς πληροφορίας ὅτι ὁ Σαμψών καί ὁ Λυσσαρίδης διανέμουν ὁπλισμόν στούς ὀπαδούς των, ἐνῶ αἱ περί πιθανῆς τουρκικῆς ἀποβατικῆς ἐνεργείας φῆμαι ἔχουν κάμψει τό ἠθικόν τῶν Ἑλληνοκυπρίων. Ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς ἀτμόσφαιρα κρίσεως.

6. Παρέμβασις τῶν ΗΠΑ

Τήν 29ην Νοεμβρίου 1967, ἀφικνεῖται στήν Λευκωσίαν ὁ προσωπικός ἀπεσταλμένος τοῦ Προέδρου τῶν ΗΠΑ Σάυρους Βάνς. Ἀμέσως μετά τήν ἄφιξίν του γίνεται δεκτός ἀπό τόν Μακάριον καί παραμένει συνομιλῶν μετ' αὐτοῦ ἐπί ὥρας.

Ἡ στρατιωτική ἡγεσία στήν Κύπρον, ἐπεδείκνυε ἠρεμίαν καί ἀποφασιστικότητα, καθώς μόλις τήν προηγουμένην, 28ην Νοεμβρίου, ὁ Μορώνης εἶχε τηλετυπικῶς εἰδοποιηθῆ ἀπό τόν Διευθυντήν τοῦ Ἐπιτελικοῦ Γραφείου ΓΕΣ Ἀντισυνταγματάρχην Λέκκαν Ἀντώνιον ὅτι ἡ Ἑλλάς υἱοθέτησε σκληράν στάσιν καί δέν πρόκειται νά καμφθῆ ἀπό τάς τουρκικάς ἀπειλάς, διετύπωνε δέ τήν βεβαιότητα ὅτι ὅλα συντόμως θά τακτοποιηθοῦν.

Ὀλίγας ὥρας μετά τήν λῆξιν τῶν συνομιλιῶν του μέ τόν Βάνς, ὁ Μακάριος συνεκάλεσε τό Κυπριακόν ὑπουργικόν Συμβούλιον καί προσεκάλεσε νά μετάσχωμεν αὐτοῦ ὁ Μορώνης, ὁ Τσατσανῖφος και ἐγώ. Εἰσήλθομεν στήν αἴθουσαν συνεδριάσεων, ὅταν ὁ Μακάριος εἶχεν ἤδη εἰπεῖ στούς ὑπουργούς του ὅσα ἔκρινε ὅτι δέν ὑπῆρχε λόγος ἤ δέν ἔπρεπε κατά τήν κρίσιν του νά γνωρίζωμεν ἡμεῖς.

Ὡρισμένοι ὑπουργοί, εὐθύς μετά τήν εἴσοδόν μας, ἠρώτησαν τόν Μορώνην περί τῆς στάσεως τήν ὁποίαν θά τηρήση ἡ Ἐθνική Φρουρά εἰς περίπτωσιν τουρκικῆς εἰσβολῆς. Ἡ ἐρώτησις ἦτο ἀτυχής. Ἡ Ἐθνική Φρουρά, ἦτο ὁ στρατός τῆς Κύπρου καί ἀπό τήν Κυπριακήν Κυβέρνησιν ἐλάμβανεν ἐντολάς. Εἶχεν ὅμως προβλεφθῆ -καί τοῦτο λόγω τῆς στελεχώσεώς της ἀποκλειστικῶς ἀπό Ἑλλαδίτας ἀξιωματικούς-, νά ἐρωτᾶται καί ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ὅταν πρόκειται νά ὑπάρξη ἐμπλοκή τῆς Ε.Φ. τοιαύτη ὥστε νά εἶναι πιθανόν νά προκαλέση καί ἐμπλοκήν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἄλλωστε διετήρει ἱκανάς δυνάμεις

(ΕΛΔΥΚ/Μ καί ΕΛΔΥΚ) στήν Κύπρον, τάς ὁποίας εἶχε διαθέσει διά τήν ἄμυναν τῆς νήσου. Ἡ συναίνεσις λοιπόν τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ἀναγκαία, δι' αὐτό καί ὁ Μορώνης ἀπήντησε:

— *Ἡ Ἐθνική Φρουρά θά πολεμήση, ὑπό τόν ὅρον βεβαίως ὅτι θά συμφωνήση ἐπ' αὐτοῦ καί ἡ Ἀθήνα.*

Ὁ ὑπουργός Ἀραοῦζος παρενέβη τότε καί εἶπεν ὅτι ἡ Ἐθνική Φρουρά πρέπει νά πολεμήση ἔστω καί ἄν ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις δέν συμφωνήση!

Τότε παρενέβη ὁ Μακάριος καί εἶπε:

— *Εἶναι ἀπαράδεκτον νά ἀνατίθεται εἰς τήν Κυπριακήν Κυβέρνησιν ἡ εὐθύνη διά τάς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Καί εἶμαι βέβαιος ἑπομένως ὅτι ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἐστάθμισε καλῶς τά πράγματα, ἀποφασίσασα νά προέλθη εἰς συμφωνίαν μέ τήν Τουρκίαν!*

Ἡ λέξις «συμφωνία», ἤχησε δι' ἡμᾶς τούς στρατιωτικούς ὡς κεραυνός! Ἐξεπλάγημεν καί αἰφνιδιάσθημεν. Δέν εἴχαμε ἰδέαν περί ποίας συμφωνίας ὡμίλει ὁ Μακάριος καί ὁ Μορώνης εἶπεν ὅτι δέν ἀντιλαμβανόμεθα περί ποίου πράγματος ὁμιλεῖ καί ἑπομένως θά πρέπει νά καταστῆ σαφέστερος.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τότε εἶπεν ὅτι ὑπῆρξε συμφωνία Ἑλλάδος - Τουρκίας, συνοψιζομένη περίπου στά ἑξῆς:

Πρῶτον: Ἀποχώρησις ὅλων τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων Ἑλλάδος καί Τουρκίας ἀπό τήν νῆσον, πλήν ΕΛΔΥΚ καί ΤΟΥΡΔΥΚ, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων προβλέπεται ἀπό τάς συμφωνίας Ζυρίχης - Λονδίνου.

Δεύτερον: Παροχή ηὐξημένων ἐξουσιῶν στήν Εἰρηνευτικήν Δύναμιν τοῦ ΟΗΕ, προκειμένου νά ἀφοπλίση ὅλας τάς ἐπί τῆς νήσου ἐνόπλους ὁμάδας αἱ ὁποῖαι εἶχον συγκροτηθῆ μετά τό 1963.

Τρίτον: Διάλυσις ὅλων τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν (ἀμυντική ὀργάνωσις κλπ.).

Τέταρτον: Αἱ Κυβερνήσεις Ἑλλάδος, Τουρκίας καί Κύπρου θά ἐνεργήσουν πρός τόν Γενικόν Γραμματέα τοῦ ΟΗΕ Οὐ Θάντ, ἵνα οὗτος ἀπευθύνη νέαν ἔκκλησιν εἰρηνεύσεως.

Ὁ Μακάριος κατέληξε μέ τήν δήλωσιν ὅτι ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις δέν ἐπιθυμεῖ νά δεσμεύση τήν Κυπριακήν, μόνην ἄλλωστε ἁρμοδίαν νά ἀποφασίση καί οὕτως ἑρμηνεύεται καί ἡ ἄφιξις τοῦ Σάυρους Βάνς στήν Λευκωσία.

Ἀμέσως μετά τήν λῆξιν τῆς συνεδριάσεως, ἐφροντίσαμε διά τήν ἄμεσον ἐνημέρωσιν τοῦ ΓΕΕΘΑ καί, ὡς ΑΣΔΑΚ, ἐζητήσαμε περισσοτέρας πληροφορίας περί τῆς συμφωνίας διά τήν ὁποίαν μᾶς ὡμίλησεν ὁ Μακάριος.

Οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἐλάβαμε!

Τήν 1ην Δεκεμβρίου 1967 ἀφικνεῖται ἐκ νέου εἰς Λευκωσίαν ὁ Σάυρους Βάνς, διά νέον κύκλον διαβουλεύσεων μέ τόν Μακάριον. Τό ΓΕΕΘΑ πληροφορεῖ τόν Μορώνην ὅτι ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἐτέλει ἐν ἀγνοίᾳ τῆς νέας αὐτῆς ἀφίξεως τοῦ Βάνς. Ὁ Ἀμερικανός διπλωμάτης συνεχίζει τάς διαβουλεύσεις του μέ τόν Μακάριον καί κατά τήν 2αν Δεκεμβρίου καί ἡ ΑΣΔΑΚ προσπαθεῖ νά πληροφορηθῆ τό περιεχόμενόν των. Κατά τάς πληροφορίας πού εἴχομεν, ὁ Μακάριος ἐμμένει εἰς ὡρισμένα σημεῖα, ὅπως:

— *Μή διάλυσις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.*

— *Μή διεύρυνσις τῶν ἐξουσιῶν τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως.*

— Μή ἵδρυσις Τουρκοκυπριακῆς ἀστυνομίας διά τούς τουρκοκυπριακούς τομεῖς τῆς νήσου.

Συνεφώνει μόνον εἰς ἀπομάκρυνσιν ἐκ Κύπρου τῆς Ἑλληνικῆς Μεραρχίας (ΕΛΔΥΚ/Μ), ἡ ὁποία ὅμως καί ἀπετέλει τό ἰσχυρότερον καί δυναμικώτερον στοιχεῖον τῆς ἀμύνης τῆς Κύπρου.

Ἡ κατάστασις παρουσιάζετο δι' ἡμᾶς συγκεχυμένη καί, καθώς ἐστερούμεθα πληροφοριῶν ἐξ Ἀθηνῶν, δέν εἴμεθα εἰς θέσιν νά ἔχωμεν πλήρη καί ἐναργῆ εἰκόνα τῶν συμβαινόντων. Τήν 30ην Νοεμβρίου, παραμονήν τῆς δευτέρας ἀφίξεως τοῦ Βάνς, ὁ Μακάριος εἶχε καλέσει τόν Μορώνην καί τοῦ εἶχε παραδώσει ἀντίγραφον τῶν ἀπαντήσεών του εἰς ἀπάντησιν τῶν προτάσεων πού ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶχον δοθῆ στόν Βάνς. Τῶν προτάσεων αὐτῶν ἐγώ δέν ἔλαβον γνῶσιν.

Τήν 1ην Δεκεμβρίου, διανέμονται ὑπό τῆς ΕΟΚΑ προκηρύξεις στήν Λευκωσίαν καί ἄλλας Κυπριακάς πόλεις, διά τῶν ὁποίων καθυβρίζεται ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις καί ἐξυμνεῖται ὁ Γρίβας.

Ἡ ΑΣΔΑΚ ζητεῖ ἀπό τό ΓΕΕΘΑ ἔγκρισιν διά τήν κατά κρίσιν της ἔναρξιν ἀποστρατεύσεως τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἡ δύναμις τῆς ὁποίας εἶχε φθάσει εἰς 25 χιλιάδας ἀνδρῶν. Ὁ Γεωρκάτζης ὅμως πληροφορεῖ τόν Μορώνην ὅτι τό Κυπριακόν ὑπουργικόν συμβούλιον ἀπεφάσισε τήν ἔναρξιν ἀποστρατεύσεως τῆς Ε.Φ. ἀπό 1ης Δεκεμβρίου καί τήν ὁλοκλήρωσίν της μέχρις 8 Δεκεμβρίου τοῦ 1967. Καί προσθέτει ὅτι ὁ Μακάριος ἀπέστειλε νέαν ἐπιστολήν πρός τόν Οὐ Θάντ, διά τῆς ὁποίας τοῦ ὑπογραμμίζει ὅτι ἐμμένει ἐπί τῆς διατηρήσεως τῆς Ε.Φ. καί τῆς μή διευρύνσεως τῶν ἐξουσιῶν τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως τοῦ ΟΗΕ.

Ἡ 1η Δεκεμβρίου, ἐπεφύλασσεν εἰς ὅλους μας ἕνα ἀκόμη δυσάρεστον περιστατικόν. Κατά τήν ὑποστολήν τῆς Ἑλληνικῆς Σημαίας εἰς στρατόπεδον τῆς Ε.Φ., εὑρισκόμενον πλησίον τοῦ στρατοπέδου τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, εὐάριθμοι ἄνδρες τῆς τελευταίας προέβησαν εἰς ὑβριστικάς πράξεις κατά τοῦ Ἐθνικοῦ μας συμβόλου. Οἱ ἰδικοί μας διετάχθησαν νά μή ἀντιδράσουν, ἀλλ' ἡ ΑΣΔΑΚ διεμαρτυρήθη ἀμέσως καί ἐντόνως πρός τήν διοίκησιν τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐζήτησε συγγνώμην καί ὑπεσχέθη νά τιμωρήση τούς δράστας. Ἐπίσης ρητῶς ἀνέλαβε τήν ὑποχρέωσιν μή ἐπαναλήψεως παρομοίων ἀσχημιῶν.

Τό ἀπόγευμα τῆς 1ης Δεκεμβρίου τέλος, φθάνει ἐξ Ἀθηνῶν σῆμα τοῦ ΓΕΕΘΑ, διά τοῦ ὁποίου διατάσσεται ἀναστολή τῆς ἀποστρατεύσεως τῆς Ε.Φ., ἡ ὁποία ὅμως εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἀπό τῆς πρωΐας καί εἶχε κατά κάποιον ποσοστόν πραγματοποιηθῆ. Ἀλλ' ἡ δραματική αὐτή ἡμέρα, δέν εἶχε τελειώσει ἀκόμη. Τό χειρότερον, θά ἤρχετο ὀλίγον ἀργότερα:

Ὁ Ἐπιτελής τοῦ 3ου Ε.Γ./ΓΕΣ Συνταγματάρχης Λάζαρος Μπέλτσος, ἐνεργῶν πιθανῶς ἀπό ὑπερβάλλοντα ζῆλον καί μᾶλλον αὐτοβούλως, ἐτηλεφώνησε παρατύπως στόν Ἐπιτελάρχην τῆς ΕΛΔΥΚ/Μ, δηλαδή τῆς Ἑλληνικῆς Μεραρχίας Συνταγματάρχην Νικόλαον Φλυτζάνην καί τοῦ μετεβίβασε προφορικήν διαταγήν τοῦ ΓΕΣ σχετικήν μέ τόν ἐπαναπατρισμόν τῆς μεγάλης αὐτῆς μονάδος.

Ὁ Ἀρχηγός τῆς ΑΣΔΑΚ Ἀντιστράτηγος Μορώνης, ὑπό τάς διαταγάς τοῦ ὁποίου ἐτέλει ἡ ΕΛΔΥΚ/Μ, δυσηρεστήθη εὐλόγως διότι ἠγνοήθη καί, διαμαρ-

τυρόμενος διά τήν άήθειαν τοῦ ΓΕΣ, συνέταξεν ὁ ἴδιος σῆμα πρός τόν Ἀρχηγόν τοῦ ΓΕΣ Ἀντιστράτηγον Βασίλειον Τσούμπαν καί τοῦ ἐζήτει τήν ἄμεσον ἀνάκλησίν του καί τόν ἐπαναπατρισμόν του. Τό σῆμα αὐτό μοῦ ἀπέστειλε μέ τόν ὑπασπιστήν του Λοχαγόν Παναγιώτην Ντόταν πρός διαβίβασιν εἰς Ἀθήνας. Τό σῆμα ἔγραφε:

«Γ.Ε.Ε.Φ.
Στρατηγός
Ἀρχηγόν ΓΕΣ

Ὑπό ἀντιπροσώπου 3ου Γραφείου ΓΕΣ ἐκλήθη Ἐπιτελάρχης ΕΛΔΥΚ/Μ πρός τόν ὁποῖον ἐδόθησαν ἐντολαί. Ὑπό σημερινάς συνθήκας τοιαύτη ἐνέργεια παραμερίζει ὑπεύθυνον Διοίκησιν.

Παρακαλῶ διατάξατε παράδοσιν Διοικήσεως καί ἐπιστροφήν ὑποφαινομένου.

Μορώνης»

Ὑπό προσωπικήν μου εὐθύνην, ἀπεφάσισα μή διαβίβασιν τοῦ σήματος αὐτοῦ διότι ἐπίστευα ὅτι αἱ δραματικαί συνθῆκαι ὑπό τάς ὁποίας ἐτελούσαμε τότε δέν ἐπέτρεπον πολυτελείας αὐτοῦ τοῦ εἴδους καί, ἀκόμη, διότι ἤλπιζα ὅτι θά μετέπειθα τόν Μορώνην νά ἀποφύγη τήν πρόκλησιν ἑνός ἀκόμη προβλήματος μέ τήν παραίτησίν του. Καί τό ἐπέτυχα πράγματι, μετά μεγάλου κόπου καί κατόπιν πολυώρων προσπαθειῶν τήν ἑπομένην, 2 Δεκεμβρίου.

Ἡ ἄγνοιά μας περί τῶν αἰτίων τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νά ἀποσύρη ἐκ Κύπρου τήν Μεραρχίαν, δέν ἐμείωνε τήν ἀνησυχίαν μας, τήν ἀγωνίαν πού μᾶς κατεῖχε διά τήν ἄμυναν τῆς Κύπρου, ἡ ὁποία ἔχανε τό κύριον στοιχεῖον στηρίξεώς της. Τελικῶς τό βράδυ τῆς 2ας Δεκεμβρίου, ἐλήφθη διαταγή τοῦ ΓΕΣ/3 Ε.Γ., διά τῆς ὁποίας καθωρίζοντο αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἀποχωρήσεως τῆς ΕΛΔΥΚ/Μ ἐκ Κύπρου, εἰς πέντε ἀποστολάς.

Βεβαίως εἴμεθα στρατιῶται. Καί ὡς τοιοῦτοι ὑποχρεούμεθα εἰς ἄμεσον καί ἄνευ ἀντιρρήσεων ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τῶν ἀνωτέρων μας. Αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι δέν εἴμεθα καί ἄτομα ἔχοντα τό δικαίωμα νά σκεπτόμεθα καί νά ἐρευνῶμεν, νά κρίνωμεν —ἕκαστος κατά νοῦν— τά πράγματα καί νά κάνωμε τάς ἐκτιμήσεις μας. Καί εἶμαι βέβαιος ὅτι ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί πού εὑρισκόμεθα τότε στήν Κύπρον, αἰσθανόμεθα ἀπογοήτευσιν, πικρίαν, ἀνησυχίαν καί πόνον διά τήν ἀποδυνάμωσιν τῆς Κυπριακῆς ἀμύνης, διά τήν ὁποίαν ἡ Πατρίς εἰς τόσας θυσίας εἶχεν ὑποβληθῆ.

Προφανῶς μέ αὐτάς τάς σκέψεις καί ὁ Μορώνης μέ διέταξε τήν 3ην Δεκεμβρίου νά ἔλθω εἰς Ἀθήνας καί νά ἐνημερώσω τήν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν ἐπί τῆς ὅλης ἐν Κύπρω καταστάσεως καί νά λάβω παρ' αὐτῆς ὁδηγίας διά τούς περαιτέρω χειρισμούς ἐκ μέρους τῆς ΑΣΔΑΚ. Μετά τήν ἄφιξίν μου καί τήν ἐνημέρωσιν τῆς Στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἐπισκέπτομαι τόν ὑπουργόν Προεδρίας Γεώργιον Παπαδόπουλον, συμμαθητήν μου ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει στό γραφεῖον του, ὅπου ἐπίσης συνήντησα καί τούς ὑπουργούς Ἐσωτερικῶν Στυλιανόν Παττακόν καί Συντονισμοῦ Νικόλαον Μακαρέζον, ἐπίσης συμμαθητήν μου. Ἐνημέρωσα πλήρως τούς ἀνωτέρω ἐπί τῆς κρατούσης ἐν Κύπρω καταστάσεως. Ἐτόνισα ὅτι ἡ ἐπιχείρησις ἐξετελέσθη ἀποτελεσματικῶς καί κατά τρόπον ὅλως ἀναίμακτον διά τήν χρησιμοποιηθεῖσαν δύναμίν μας καί ὑπε-

γράμμισα τάς ἐπιφυλάξεις τοῦ Γρίβα ἀλλά καί ὅλων τῶν στρατιωτικῶν διά τήν ἐμπλοκήν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τήν ὁποίαν φορτικῶς ἠξίωνεν ὁ Μακάριος. Τάς ἐπιφυλάξεις αὐτάς ἦρε μόνον ἡ ἔγκρισις τῆς ἐπιχειρήσεως ὑπό τοῦ ΥΕΘΑ Στρατηγοῦ Γρηγ. Σπαντιδάκη.

Μέ ἤκουαν μετά προσοχῆς καί μοῦ ἔδιδον τήν ἐντύπωσιν ὅτι αἰφνιδιάζονται καί ἐκπλήσσονται. Ἔμειναν σιωπηλοί ἐπ' ὀλίγον καί ἐν συνεχεία ὁ Μακαρέζος εἶπε:

— *Τότε δέν φταίει σέ τίποτε ὁ Γρίβας!*

Ἦτο ἡ σειρά μου νά ἐκπλαγῶ:

— *Ὁ Γρίβας; Ἀλλά ὁ Γρίβας κύριε Ὑπουργέ ἐνήργησε κατόπιν διαταγῆς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως...*

Ὁ Μακαρέζος τότε μοῦ ἀπήντησε:

— *Ἄλλα μᾶς εἶπαν!*

Ἐν συνεχεία ὁ ἴδιος μου εἶπεν ὅτι ἡ Ἑλλάς δαπανᾶ ἐτησίως ὑπέρ τά 800 ἑκατομμύρια δραχμάς εἰς συνάλλαγμα διά τήν συντήρησιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, χωρίς νά ὑπολογίζεται ἡ ἀξία τοῦ παρεχομένου παντοειδοῦς στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ. Τό ποσόν, διά τά τότε δεδομένα ἦτο κολοσσιαῖον καί ἦτο φυσικόν νά μέ ἐντυπωσιάση, διότι δέν ἐγνώριζα ὅτι ἡ πτωχή Ἑλλάς ὑφίστατο τοιαύτην οἰκονομικήν αἱμορραγίαν.

Ἡ ἐνημέρωσις εἶχεν ὁλοκληρωθῆ καί ἐνῶ ἤμην ἕτοιμος νά φύγω, εἶπα στόν Παπαδόπουλον ὅτι προτίθεμαι νά ἐπισκεφθῶ τόν Γρίβαν, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξα Ἐπιτελάρχης εἰς δυσκόλους ὥρας.

Ὁ Παπαδόπουλος μοῦ συνέστησε νά ἐνημερώσω προηγουμένως σχετικῶς τόν Ἀρχηγόν τοῦ ΓΕΕΘΑ Ἀντιστράτηγον Ὀδυσσέα Ἀγγελῆν, πρᾶγμα πού ἔπραξα. Ὁ Ἀγγελῆς μέ ἤκουσε μετά προσοχῆς καί μοῦ ἀπήντησε:

— *Ἐκτιμῶ τούς λόγους διά τούς ὁποίους θέλεις νά ἐπισκεφθῆς τόν πρώην διοικητήν σου, ἀλλά δέν νομίζω ὅτι τοῦτο εἶναι ὀρθόν τώρα!*

Ἀγνοῶν τότε πόσα ψεύδη κατά τοῦ Γρίβα εἶχον διαβιβασθῆ ἀπό τήν Λευκωσίαν, ἠνωχλήθην ἀπό τήν ἄρνησιν τοῦ Α/ΓΕΕΘΑ νά ἐπισκεφθῶ τόν Διγενῆ, μίαν ἄρνησιν τήν ὁποίαν δέν ἠδυνάμην νά ἐξηγήσω. Ἔφυγα ἀπό τό γραφεῖον τοῦ Ἀγγελῆ καί ἐπεσκέφθην ἐθιμοτυπικῶς τόν Α΄ Ὑπαρχηγόν ΓΕΣ, ἄλλοτε Μέραρχόν μου στήν Ἔδεσσαν Ἀντιστράτηγον Ἀθανάσιον Ντενίσην. Κατά τήν ἐπακολουθήσασαν συζήτησιν, ὁ Ντενίσης ἐξέφρασε τήν γνώμην ὅτι ἡ ἐπιχείρησις τῆς Κοφίνου ἔπρεπε νά περιορισθῆ εἰς τάς ἀπολύτως ἀναγκαίας ἐνεργείας καί ὅτι εἶναι σφάλμα τοῦ Γρίβα ὡς Ἀρχιστρατήγου τῆς Κύπρου, νά μεταβῆ στούς Ἁγίους Θεοδώρους...

Εἶχα ἀρκετόν θάρρος μέ τόν παλαιόν μου Μέραρχον, ἀλλά καί ἄν αὐτό δέν συνέβαινε, δέν ἐπρόκειτο νά ἀφήσω ἀναπάντητον μιάν τόσον ἄδικον καί ἐπιπολαίαν κρίσιν:

— *Ἐπετύχαμεν ὅλους τούς ἀντικειμενικούς μας σκοπούς καί σεῖς ψάχνετε νά βρῆτε ὑπευθύνους! Σκεφθῆτε τί θά ἐκάνατε, ἄν εἴχαμε ἀποτύχει!...*

Κατά τάς πρωϊνάς ὥρας τῆς 4ης Δεκεμβρίου, ἐπραγματοποιήθη στό ΓΕΕΘΑ ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ Ἀγγελῆ σύσκεψις, πρός ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῆς ἀποχωρήσεως τῆς Μεραρχίας ἐκ Κύπρου καί ρύθμισιν τῶν σχετικῶν λεπτομερειῶν. Μετά τήν λῆξιν τῆς συσκέψεως, ἔλαβα πρόσκλησιν τοῦ Παπαδοπούλου νά τόν ἐπισκεφθῶ στό γραφεῖον του. Ἐκεῖ προσῆλθον ἐπίσης ὁ ὑπηρετῶν τό-

τε στήν ΚΥΠ Συνταγματάρχης Μιχαήλ Ρουφογάλης καί ὁ Γενικός Γραμματεύς Ἀθλητισμοῦ Συνταγματάρχης Κωνσταντῖνος Ἀσλανίδης.

Ὁ Παπαδόπουλος ἐφαίνετο κουρασμένος. Μοῦ εἶπεν ὅτι αἰσθάνεται πικρίαν διά τήν δολιότητα τῶν πολιτικῶν καί ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει θεωρεῖ ἐπιτυχίαν τήν ἀποφυγήν πολέμου μέ τήν Τουρκίαν, καθόσον καί ἄν ἐκερδίζαμε τόν πόλεμον, τό οἰκονομικόν χάος πού μοιραίως θά προήρχετο ἐξ αὐτοῦ, θά ἀπετέλει καταστροφήν διά τήν Ἑλλάδα. Ἐπίσης εἶπεν ὅτι θεωρεῖ ἀξιοπρεπῆ τήν συμφωνίαν μέ τήν Τουρκίαν, συμφωνίαν ἡ ὁποία οὐδεμίαν ἐκτροπήν ἀπό τάς συμφωνίας Ζυρίχης καί Λονδίνου προδικάζει. Τέλος μοῦ εἶπεν ὅτι συνεφώνησε μέ τόν Μακαρέζον νά μοῦ ζητήσουν νά ἐπισκεφθῶ τόν Γρίβαν καί νά τόν πείσω νά χαλιναγωγήσῃ τούς ὀπαδούς του στήν Κύπρον καί νά τοῦ τονίσω ὅτι ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, ἐκτιμῶσα τήν ἐθνικήν προσφοράν του, θά τόν ἀποκαταστήσῃ.

Ἤθελα βεβαίως νά ἐπισκεφθῶ τόν Γρίβαν, ἀλλ' ὁ Ἀρχηγός τοῦ ΓΕΕΘΑ μοῦ τό εἶχεν ἀπαγορεύσει. Ἐπεσκέφθην λοιπόν πάλιν τόν Ἀγγελῆν καί τοῦ εἶπα ὅτι ὁ Παπαδόπουλος ἐπεθύμει νά πραγματοποιήσω αὐτήν τήν ἐπίσκεψιν καί ὅτι ζητῶ τήν ἄδειαν του διά νά τό πράξω. Ὁ Ἀγγελῆς μοῦ τό ἀπηγόρευσε καί πάλιν καί ἐξέφρασε τήν ἄποψιν ὅτι δι' αὐτόν τόν ρόλον καταλληλότερον εἶναι ἕνα πολιτικόν πρόσωπον καί ὄχι ἕνας στρατιωτικός. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεφέρθη στήν ἀποχώρησιν τῆς Μεραρχίας ἀπό τήν Κύπρον καί εἶπεν ὅτι καλόν θά ἦτο νά ἀποχαιρετοῦν κάθε ἀποχωροῦν τμῆμα της ὁ Μακάριος καί οἱ ὑπουργοί του.

Ἔτσι τελικῶς δέν ἐπεσκέφθην τόν Γρίβαν καί ἐπηληθεύθη ἡ ἐντύπωσις πού εἶχα ὅταν τόν ἀπεχαιρέτησα στήν Λευκωσίαν, ὅτι δέν θά ἐπανίδω αὐτόν τό ἀπαράμιλλον πατριώτην, ὁ ὁποῖος, παρά τάς οἱασδήποτε ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας του, ὑπῆρξε πάντοτε λαμπρός στρατιώτης, εὐθύς, δίκαιος καί ἀκέραιος. Δυστυχῶς, αἱ πολλαί ἀρεταί του δέν τόν προεφύλαξαν ἀπό τοῦ νά καταστῇ αὐτός τό ἐξιλαστήριον θῦμα μιᾶς σατανικῆς σκηνοθεσίας, τῆς ὁποίας λυδία λίθος ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχής ἐπιχείρησις τῆς Κοφίνου. Πιστεύω ὅτι ἡ σκηνοθεσία αὐτή δέν εἶχε στόχον μόνον τήν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Γρίβα ἀπό τήν Κύπρον, ὥστε νά μείνῃ ἐλεύθερον τό ἔδαφος εἰς τούς ἐντοπίους ἐχθρούς του καί ἐχθρούς τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ ὁράματος τῆς Ἑνώσεως ἀλλά ἕνα μείζονα στόχον ἀκόμη: Τήν ἀνατροπήν τοῦ Καθεστῶτος τῆς 21ης Ἀπριλίου.

Δέν εἶμαι ἱστορικός ἐρευνητής καί δέν εἶναι ἰδικόν μου ἔργον ἡ ἀνεύρεσις τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων τοῦ συντελεσθέντος τότε ἐθνικοῦ ἐγκλήματος. Οἱ ἱστορικοί —καί μάλιστα αὐτοί τοῦ μέλλοντος— ἐλπίζω ὅτι θά δυνηθοῦν νά ἐντοπίσουν τούς ἐγκεφάλους πού συνέλαβαν τό σατανικόν αὐτό σχέδιον. Ἀλλά δέν δύναμαι νά μή παραθέσω ἐδῶ μίαν περικοπήν τῆς δημοσιευθείσης τό 1980 (ἐφημερίς «Ακρόπολις», 13-1-1980) καί μηδέποτε παρ' οὐδενός διαψευσθείσης συνομιλίας Καραμανλῆ - Ἀρναούτη, περί τά μέσα Ὀκτωβρίου 1967 στό Παρίσι, ὅταν ὁ προσωπικός γραμματεύς τοῦ Βασιλέως εἶπε στόν τέως πρωθυπουργόν ὅτι ὁ Βασιλεύς προτίθεται νά ἀνατρέψῃ τήν 21ην Ἀπριλίου:

—*Προσέξατε, γιατί ἡ προσπάθεια ἀνατροπῆς τους εἶναι πρᾶγμα πάρα πολύ σοβαρό. Δέν πρέπει νά ἐκδηλωθῇ καί νά ἀποτύχῃ, γιατί τότε θά σταθεροποιηθοῦν γιά καλά καί τά ἀντίποινά τους θά εἶναι φοβερά.*

— Ὁ Βασιλεύς νομίζει ὅτι μπορεῖ νά τούς ἀνατρέψη εὔκολα, διά τοῦ στρατοῦ. Πολλές μεγάλες μονάδες πού εἶχαν αἰφνιδιασθῆ τήν 21η Ἀπριλίου, εἶναι τώρα ἕτοιμες νά τόν ἀκολουθήσουν.
— Προσέξατε, ἐπαναλαμβάνω. Κάθε στρατιωτικό κίνημα φέρει τόν παράγοντα τοῦ τυχοδιωκτισμοῦ. Εἶναι κάτι πολύ ἐπικίνδυνο, γιατί ἡ ἀποτυχία του ἐπιφέρει τό ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀποτέλεσμα. Τόσο περισσότερον ὅταν δέν ἐπιτυγχάνη τόν αἰφνιδιασμό. Καί τό καθεστώς τῶν συνταγματαρχῶν δέν φαίνεται πώς μπορεῖ νά αἰφνιδιασθῆ εὔκολα.
— Καί τί θά κάνουμε;
— Θά σᾶς ὑποδείξω ἄλλον δρόμο, πιό ἀσφαλῆ, πιό ὁμαλό καί πιό ἀποτελεσματικό. Δέν πρέπει νά βιαστῆτε, γιατί πρέπει νά ἔλθη ἡ κατάλληλη στιγμή. Ἐντός ὀλίγου θά διέλθη κάποια σοβαρή δοκιμασία τό καθεστώς τῶν Ἀθηνῶν, πού θά ὀφείλεται σέ ἐθνική περιπέτεια. Ἐγώ δέν εἶμαι εἰς θέσιν νά ἀποτρέψω αὐτήν τήν περιπέτεια. Ἀλλά τότε θά εἶναι ἡ κατάλληλη στιγμή γιά νά ἐνεργήση ὁ Βασιλεύς.

»Πάντα κατά τήν ἴδια πηγή, ὁ Κ. Καραμανλῆς δέν ἐξήγησε στόν ταγματάρχη Ἀρναούτη ποιά θά εἶναι ἡ «ἐθνική περιπέτεια» πού ὑπονοοῦσε. Ἀλλά ἡ ὑπόδειξις πρός τόν Κωνσταντῖνον γιά τόν χειρισμό ἦταν ἡ ἑξῆς:
— Ὄχι κίνημα ἀπ' εὐθείας. Ἀλλά ὁ βασιλεύς σάν ρυθμιστής τοῦ πολιτεύματος, ὀφείλει νά ἐπέμβη γιά νά ἀντιμετωπισθῆ ἡ περιπέτεια, σχηματίζοντας νέα κυβέρνησι μέ ἐθνική σύνθεσι, ἀντικαθιστώντας τόν πρωθυπουργό Κόλλια μέ προσωπικότητα πανεθνικῆς ἀπηχήσεως».

Συμφώνως πρός τάς πληροφορίας τῆς Ἰδίας ἐφημερίδος, ὁ Καραμανλῆς ἔδωσε πρός τόν ταγματάρχην Ἀρναούτην τήν ἑξῆς ὑπόσχεσιν:

«Θά διευκολύνω ἐγώ τήν κατάστασι ἀπό ἐδῶ. Ὅταν θά ἔλθη ἡ ἐθνική περιπέτεια, τότε θά ὑψώσω τήν φωνή μου. Θά κατηγορήσω εὐθέως τούς συνταγματάρχες, θά καλέσω αὐτούς νά ἀποχωρήσουν καί τούς ἀξιωματικούς γενικά νά τούς ἀνατρέψουν ἄν δέν θελήσουν ἑκουσίως νά παραχωρήσουν τήν ἐξουσίαν».

Εἰς τό ἱστόρημά της ἐκεῖνο, μέ τίτλον «Ἡ ἀντεπανάστασις τοῦ Κωνσταντίνου», ἡ «Ἀκρόπολις» κατέληγε μέ μίαν ἀποκαλυπτικήν καί κρίσιμον φράσιν, ἐπίσης μηδέποτε καί παρ' οὐδενός ἀνασκευασθεῖσαν:

«Σέ λίγο, ἡ ἐθνική περιπέτεια ἦλθε. Ἦταν ἡ κρίση μέ τήν Τουρκία, ἡ Ἑλληνική ὑποχώρηση, ἡ ἀποχώρηση τῆς μεραρχίας ἀπό τήν Κύπρο. Καί τέλος ἡ φωνή τοῦ Καραμανλῆ ὑψώθηκε ἀπό τό Παρίσι. Ὅλα γίνονταν σύμφωνα μέ τό πλάνο».

Φυσικά, ἡ Μακαριακή πλευρά ἔσπευσε νά ἀποδώση τήν εὐθύνην διά τήν ἔγκρισιν τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς Κοφίνου, στήν Κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ ἐδῶ πρεσβευτής της Ν. Κρανιδιώτης, ὅταν παρετηρήθη ἀπό τόν τότε ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν Παναγιώτην Πιπινέλην διά τήν ἐπιχείρησιν αὐτήν, μέ τήν φράσιν «κάνετε λάθη καί τά λάθη πληρώνονται», ἀπήντησε:
— Τήν ἐπιχείρησιν στήν Κοφίνου δέν τήν ἐκάμαμεν ἐμεῖς, ἀλλά τό Ἑλληνικό Ἐπιτελεῖο!

Βεβαίως εἶχε ζητηθῆ ἡ ἔγκρισις τοῦ ΥΕΘΑ. Ἀλλά τήν ἐπιχείρησιν ἤθελε, ἠξίωσε μάλιστα ὁ Μακάριος, διά νά στηρίξη τήν ἐπανάληψιν τῶν ἀστυνομικῶν περιπολιῶν ἤ, τό πιθανώτερον, διά νά προκαλέση μίαν κρίσιν δυναμένην νά

ἐξυπηρετήση σκοπούς καί στόχους τρίτων, μετά τῶν ὁποίων φιλικώτατα συνεδέετο, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐμυκτήριζε τό Στρατιωτικόν Καθεστώς καί δέν ἔχανε εὐκαιρίαν νά τό ὑπονομεύση.

Καί τοῦ Πιπινέλη ὅμως ὁ ρόλος, κατά τάς ἡμέρας ἐκείνας, εἶναι ἀνεξήγητος. Ἠγωνίσθη νά πείση τά στρατιωτικά μέλη τῆς Κυβερνήσεως διά νά συγκατατεθοῦν εις ἀνάκλησιν τῆς Μεραρχίας ἀπό τήν Κύπρον. Καί ὁμιλῶν πρός τούς δημοσιογράφους τό 1968, ἐκόμπαζεν ὅτι ἡ ἀπόφασις ἐκείνη ἦτο ἡ ὀρθοτέρα!

Ἄγνωστον εισέτι παραμένει εις ἐμέ, ποῖοι ὑπενόμευσαν τόν Γρίβαν, ποῖοι τόν ἐνεφάνισαν ὡς «ἔνοχον» —ἔνοχον διά ποῖον πράγμα ἄλλωστε;— καί ποῖοι ὑπηγόρευσαν τήν ἀνάκλησίν του. Βεβαίως τήν διέταξεν ὁ τότε Πρωθυπουργός Κόλλιας. Ἀμφιβάλλω ὅμως ἐάν ἡ ἀπόφασις ἦτο ἰδική του. Καί διότι δέν εἶχε γνῶσιν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων, ἀλλά καί διότι οὗτος σαφῶς ἐπηρεάζετο ἀπό ἄλλους. Προσέτι, ἄνευ «στηριγμάτων», δέν ἦτο δυνατόν νά λάβη τοιαύτην ἀπόφασιν, χωρίς νά συμβουλευθῆ καί τά στρατιωτικά μέλη τῆς Κυβερνήσεως. Θεωρῶ σχετικῶς ὡς ἐξόχως ἀποκαλυπτικάς τάς δύο φράσεις τοῦ Νικολάου Μακαρέζου πρός ἐμέ: *«Τότε δέν φταίει σέ τίποτε ὁ Γρίβας»* καί *«Ἄλλα μᾶς εἶπαν»!* Ἄλλωστε καί ὁ Παπαδόπουλος μοῦ ἔκαμε σαφῆ λόγον περί «τῆς δολιότητος τῶν πολιτικῶν».

7. Τό Βασιλικόν πραξικόπημα

Ἀνεχώρησα πάλιν διά τήν Λευκωσίαν τήν 5ην Δεκεμβρίου. Τό ἀεροπλάνον ὅμως τῆς «Ὀλυμπιακῆς» δέν ἠδυνήθη λόγω δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν νά προσγειωθῆ ἐκεῖ καί ἠναγκάσθη νά συνεχίση τήν πτῆσιν πρός Βυρηττόν, ὅπου καί προσεγειώθη. Διενυκτερεύσαμεν ἐκεῖ καί τήν ἐπομένην, 6ην Δεκεμβρίου ἔφθασα στήν Κύπρον. Ἡ ἀποστράτευσις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἶχεν ὁλοκληρωθῆ, ἐνῶ ἡτοιμάζετο πρός ἀναχώρησιν τό πρῶτον τμῆμα τῆς Μεραρχίας μας, πού ἦτο τό 619 Τάγμα Πεζικοῦ.

Μετά τήν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐνημερώσεως πού ἔκαμα πρός τόν Μορώνην, οὗτος ἐκλήθη νά ἐπισκεφθῆ τόν Μακάριον καί τόν ἐνημέρωσε διά τόν ἐπιβαλλόμενον χαιρετισμόν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος συνέταξε τότε καί τοῦ ἔδωσεν ἀντίγραφον τοῦ Διαγγέλματος, μέ τόν ὁποῖον θά ἀπεχαιρέτα τάς ἀναχωρούσας Ἑλληνικάς δυνάμεις.

Τήν ἐπομένην, 7ην Δεκεμβρίου, συνοδευόμενος ὑπό τοῦ Μορώνη καί ὑπό τινων τῶν ὑπουργῶν του, προσῆλθε στόν λιμένα τῆς Λεμεσσοῦ, ἀπό ὅπου θά ἐγίνετο ὁ ἀπόπλους τῆς πρώτης ἀποστολῆς τῆς ΕΛΔΥΚ/Μ καί ἀπεχαιρέτησε τά ἀναχωροῦντα τμήματα.

Τήν ἰδίαν ἡμέραν, φθάνουν στήν Κύπρον ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ἀντιστράτηγος Ν. Παλαιολογόπουλος καί ὁ συνοδεύων αὐτόν Ὑποστράτηγος Γεώργιος Ἀλεβῖζος, πρός διενέργειαν ἐξετάσεως ἐπί τῶν γεγονότων τῆς Κοφίνου. Δέν παραλείπω καί αὖθις νά τονίσω, ὅτι θεωρῶ τήν ἀντίφασιν καί τάς μεμψιμοιρίας διά τήν ἐπιχείρησιν καθ' ἑαυτήν ὡς ἀδικαιολογήτους, τοὐλάχιστον. Ἄλλο θέμα εἶναι ἄν δι' αὐτῆς ἐξυπηρετήθησαν σκοπιμότητες τῶν «ἀγνώστων» εισέτι σκηνοθετῶν τῆς κρίσεως. Ἀνέφε-

ρα λοιπόν εἰς τούς ἀνωτέρω Στρατηγούς ὅτι ἐάν ὑπάρχουν ὑπεύθυνοι, αὐτοί δέν εὑρίσκονται μεταξύ τῶν στρατιωτικῶν καί ὅτι ματαίως θά ἐρευνήσουν. Πράγματι μετά δύο ἡμέρας ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι δι' Ἀθήνας. Παραλλήλως ὅμως καί κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Μορώνη, τό Ἐπιτελεῖον τῆς ΑΣΔΑΚ ἤρχισε νά συντάσση ἔκθεσιν ἐπί τῶν γεγονότων της Κοφίνου ἥτις ὑπεβλήθη στό ΓΕΕΘΑ τήν 12/12/67.

Τό ἀπόγευμα ὁ Μακάριος δίδει δεξίωσιν πρός τιμήν τῶν ἀξιωματικῶν καί κατά τήν διάρκειάν της, πληροφορεῖ τόν Μορώνην ὅτι προτίθεται νά ἐξαγγείλη καί νέα μέτρα εἰρηνεύσεως, μέ βάσιν τήν κατάργησιν μέρους τῶν φυλακίων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, τόσον ἐπί τῆς «Πρασίνης Γραμμῆς», ὅσον καί εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς νήσου. Ὁ Ἀντιστράτηγος Μορώνης —ὡς μοῦ εἶπεν ὁ ἴδιος— ἐπεφυλάχθη νά συμφωνήση, διότι τό ΓΕΕΘΑ μᾶς εἶχε γνωστοποιήσει διά σήματος πληροφορίας, συμφώνως πρός τάς ὁποίας οἱ Τουρκοκύπριοι προτίθενται νά δημιουργήσουν ἐπεισόδια τήν 1ην Ἰανουαρίου 1968, καθ' ἅπασαν τήν Κύπρον, ἰδιαιτέρως ὅμως στήν Λευκωσία, πρός πρόκλησιν ἑλληνικῆς ἀντιδράσεως καί ἀναζωπύρωσιν οὕτω τῆς ἀπειλῆς ἐπεμβάσεως τῆς Τουρκίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπιφυλακή τῶν δυνάμεών μας εἶχε τερματισθῆ αἱ μονάδες καί τῆς Ε.Φ. καί τῆς ΕΛΔΥΚ εἶχον ἐπιστρέψει ἀπό τά σημεῖα διασπορᾶς εἰς τά στρατόπεδα, αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἀμερικανῶν καί Ἄγγλων ἐπέστρεφαν στήν Λευκωσία καί ὅλα ἔδειχναν ὅτι ἡ κρίσις εἶχε πράγματι διευθετηθῆ, ὅπως εἶχε προβλέψει ὁ Μακάριος, τότε πού ἐδήλωνε ὅτι ***«τά ἔχει κανονίσει ὅλα»,*** Βεβαίως δέν εἶχε λήξει καί ἡ πικρία καί ἡ ἀγανάκτησις τῶν ὑγιῶς σκεπτομένων Ἑλληνοκυπρίων, ἀλλά καί ἐντός τῶν κόλπων τοῦ στρατεύματος, διά τήν ἀνάκλησιν τῆς Μεραρχίας καί τήν ἀπογύμνωσιν τῆς Κυπριακῆς ἀμύνης. Ἄλλοι κατηγόρουν τάς Ἀθήνας διότι ἀπεδέχθησαν αὐτήν τήν λύσιν, ἄλλοι τόν Μακάριον διότι ἐθεώρουν ὅτι αὐτός εἶχε μεθοδεύσει τά γεγονότα πού ὡδήγησαν εἰς κρίσιν καί ἔφεραν αὐτήν τήν ἐξέλιξιν καί μόνον οἱ Τοῦρκοι ἐφαίνοντο βαθύτατα ἱκανοποιημένοι, ἀφοῦ μέ τήν παρουσίαν τῆς Μεραρχίας παρεδέχοντο —καί τό εἶχεν εἴπει σαφῶς ὁ Ντενκτάς— οὐσιαστικῶς ὅτι ἡ Ἕνωσις ἠδύνατο νά θεωρηθῆ ὡς πραγματοποιηθεῖσα. Τάς μεσημβρινάς ὥρας τῆς 13ης Δεκεμβρίου, ἐπληροφορήθημεν τήν ἔκρηξιν τοῦ Βασιλικοῦ πραξικοπήματος κατά τοῦ Στρατιωτικοῦ Καθεστῶτος. Στήν Κύπρον, οὐδείς ἐκινήθη, οὐδείς ἐφάνη διατεθειμένος νά ὑποστηρίξη τήν βασιλικήν ἐνέργειαν καί ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί, χωρίς οὐδεμίαν ἐξαίρεσιν, ἐτάχθησαν ἀμέσως ὑπέρ τῆς 21ης Ἀπριλίου.

Συνέταξα τότε ἀμέσως τό ἑξῆς σῆμα πρός τό ΓΕΕΘΑ, τό ὁποῖον καί διεβιβάσθη εὐθύς μετά τήν ὑπογραφήν του ἀπό τόν Μορώνην:

«Ἀπό Διοικητήν Ἀνωτάτης Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Ἀμύνης Κύπρου
Πρός Ἀρχηγόν Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης
Ἅπαντες οἱ ὑπό τήν Διοίκησίν μου Ἀξιωματικοί καί Ὁπλῖται πειθαρχοῦν ὑμετέρας διαταγάς καί συμπαρίστανται Ἐθνικήν Κυβέρνησιν 21ης Ἀπριλίου.

Μορώνης»

Ἐπειδή, ἐξάλλου εὑρίσκετο ἐν πλῷ πρός τήν Ἑλλάδα ἡ δευτέρα ἀποστολή τμημάτων τῆς Μεραρχίας καί προκειμένου νά διευκολυνθῆ τό ΓΕΣ εἰς προγραμματισμόν τόπου ἀφίξεως κατά τάς τυχόν ἀνάγκας του, ἀνεφέραμεν ὅτι τό φέρον τάς δυνάμεις σκάφος, τοῦ ὁποίου ἐπέβαινον καί οἱ ἐπικεφαλῆς των

Συνταγματάρχης Μαυρομάτης καί 'Αντισυνταγματάρχαι Ζαφειρόπουλος, Γεωργόπουλος καί Σωτηρόπουλος, ἔπλεεν ἤδη στό ὕψος τῆς νήσου Ρόδου, μέ προορισμόν τόν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης.

Τήν ἐπομένην, ἐλήφθη συγχαρητήριον τηλεγράφημα τοῦ 'Αρχηγοῦ ΓΕΕΘΑ 'Οδυσσέως 'Αγγελῆ διά τήν ἠθικήν μας συμπαράστασιν πρός τήν Κυβέρνησιν.

Μετά τόν ἐπαναπατρισμόν τῆς Μεραρχίας (ΕΛΔΥΚ/Μ) ἔπαυε πλέον καί ὁ ρόλος τῆς ΑΣΔΑΚ, ἡ ὁποία καί κατηργήθη. 'Απέμεινε μόνον τό 'Αρχηγεῖον τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς ὡς ἀνωτάτη στρατιωτική ἀρχή εἰς Κύπρον, ὑπό τόν 'Αντιστράτηγον Μορώνην. Περί τά μέσα Μαρτίου 1968 διά διαταγῆς τοῦ ΓΕΕΘΑ, μετετέθην ἀπό τήν θέσιν τοῦ 'Επιτελάρχου τῆς ΑΣΔΑΚ εἰς ἐκείνην τοῦ Διοικητοῦ τῆς 3ης 'Ανωτέρας Τακτικῆς Διοικήσεως Λευκωσίας, τῆς Ισχυροτέρας ἐκ τῶν πέντε Τακτικῶν Διοικήσεων τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς.

Τήν 15ην 'Ιανουαρίου, ἐπιστρέφει ἀπό ὑπηρεσιακόν ταξίδιον εἰς 'Αθήνας ὁ Συνταγματάρχης Τσατσανῖφος, ὁ ὁποῖος κατά τήν συνάντησίν μας εἰς τήν Λέσχην 'Αξιωματικῶν Λευκωσίας μοῦ εἶπεν ὅτι συνήντησε τόν Γεώργιον Παπαδόπουλον, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπεν αὐτολεξεί ὅτι «ἐφ' ἑξῆς ἡ 'Ελλάς θά παίξη τόν ρόλον τοῦ δικηγόρου τῆς Κύπρου».

Τήν ἐπομένην ἀνεχώρησε καί ἡ τελευταία ἀποστολή ἐπαναπατρισμοῦ τῆς ΕΛΔΥΚ/Μ.

8. Πῶς δέν ἦλθεν ἡ Μελίνα Μερκούρη

Περί τάς ἀρχάς 'Απριλίου, συμπληρώσας τόν ἐλλείποντα χρόνον διοικήσεως, τοποθετοῦμαι 'Επιτελάρχης τοῦ Γενικοῦ 'Επιτελείου 'Εθνικῆς Φρουρᾶς καί παραδίδω τήν 3ην 'Ανωτέραν Τακτικήν Διοίκησιν στόν Συνταγματάρχην 'Εμμανουήλ Παπαϊωάννου.

Τήν 13ην 'Απριλίου, ἐπανέρχεται στήν Κύπρον ὁ ἀπελαθείς ὡς ἔχω ἤδη περιγράψει στήν Τουρκία Τουρκοκύπριος ἡγέτης Ραούφ Ντενκτάς, τοῦ ὁποίου τό μίσος κατά τῆς 'Ελλάδος εἶναι φοβερόν. Τοῦτο μᾶλλον ὀφείλεται στό ὅτι ὁ ἄλλος Τουρκοκύπριος ἡγέτης, ὁ Κιουτσούκ τόν ἔχει «κατηγορήσει» ὅτι οἱ πρόγονοί του ἦσαν Ἕλληνες καί χριστιανοί καί ὁ Ντενκτάς ἐπιθυμεῖ νά ἀποδείξει «πόσον γνήσιος Τοῦρκος» εἶναι. Τήν ἄδειαν διά τήν ἐπάνοδόν του ἐχορήγησεν ὁ Μακάριος καί ἡ Κυβέρνησίς του.

Μετά δύο ἡμέρας, ἐπληροφορήθημεν ὅτι κατόπιν ἀδείας ἐπίσης τοῦ Μακαρίου, ἐπρόκειτο νά ἀφιχθῆ στήν Κύπρον διά νά ἐκφωνήση λόγους ἐναντίον τοῦ 'Ελληνικοῦ Καθεστῶτος ἡ ἠθοποιός Μελίνα Μερκούρη! 'Ο Στρατηγός Μορώνης ἠρώτησε σχετικῶς τόν Γεωρκάτζην, ὁ ὁποῖος τόν ἐπληροφόρησεν ὅτι πράγματι ὁ Μακάριος πρόκειται νά ἐγκρίνη προσωπικῶς καί ἐπισήμως τήν εἴσοδον τῆς Μελίνας Μερκούρη στήν Κύπρον, διά νά ὁμιλήση «ὑπέρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς δημοκρατίας στήν 'Ελλάδα». Μετά τήν πληροφορίαν αὐτήν, ὑπέβαλα στόν Μορώνην ὡς 'Αρχηγόν τῆς Ε.Φ. προσωπικήν ἀναφοράν, στήν ὁποίαν ἐτόνιζα ὅτι μή ἀνεχόμενος τοιαύτας ἐνεργείας κατά τῆς Κυβερνήσεως τῆς πατρίδος μου, ζητῶ τόν ἄμεσον ἐπαναπατρισμόν μου.

Τό γεγονός διέρρευσεν ἀμέσως πρός ἄλλους ἀξιωματικούς καί ὡς ἀπό

συμφώνου, ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ὑπέβαλον ἐντός διημέρου παρομοίας προσωπικάς ἀναφοράς, ζητοῦντες ὅλοι ἐπαναπατρισμόν εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας. Ὁ Μορώνης ἐθορυβήθη. Ἐπαναπατρισμός τῶν ἀξιωματικῶν ἐσήμαινε πλήρη διάλυσιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἐκάλεσε λοιπόν τόν Γεωρκάτζην καί τοῦ ἐπέδειξε τάς ἀναφοράς. Ὁ Κύπριος ὑπουργός Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης, ἐντυπωσιάσθη, ἀλλά καί ἀνησύχησε. Παρέλαβε μίαν ἐξ ὅλων τῶν ἀναφορῶν καί ἔσπευσε στό Προεδρικόν μέγαρον, ὅπου τήν ἐπέδειξε στόν Μακάριον. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀντελήφθη ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά «παιχνίδια» βλάπτουν τελικῶς τήν Κύπρον καί ἀπεφάσισεν ἀμέσως ματαίωσιν τῆς ἐγκρίσεως εἰσόδου τῆς κυρίας Μερκούρη, ἡ ὁποία οὕτω δέν ἠδυνήθη νά ἔλθη στήν Κύπρον.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τήν 5ην Μαΐου, ἀφίχθη στήν Λευκωσίαν καί παρέλαβε τάς ἀναφοράς αὐτάς πρός μεταφοράν των εἰς Ἀθήνας ὁ Ταγματάρχης Μιχαήλ Πηλιχός, ἐκτελῶν σχετικήν διαταγήν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ΓΕΕΘΑ Ἀγγελῆ.

Καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τοῦ Καθεστῶτος τῆς 21ης Ἀπριλίου, ἡ Κύπρος ὑπῆρξε κέντρον τῆς κατ' αὐτοῦ δραστηριότητος, ἀλλ' ὄχι μόνον κατ' αὐτοῦ. Δέν ὑπῆρξεν Ἑλληνική Κυβέρνησις ἀπό τοῦ 1963 καί μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μακαρίου, ἡ ὁποία νά μή ἀντιμετώπισε προβλήματα, ὑπονομεύσεις καί ἐχθρικάς ἐνεργείας —μέ τόν ἕνα ἤ τόν ἄλλον τρόπον— αἱ ὁποῖαι ἐσχεδιάζοντο ἤ ἐνεθαρρύνοντο ἀπό τό περιβάλλον τοῦ Κυπρίου Ἀρχιεπισκόπου. Στό πλαίσιον τῆς τοιαύτης δραστηριότητος τῆς Μακαριακῆς «αὐλῆς» πρέπει νά τοποθετηθοῦν καί ἀναλόγως νά ἐκτιμηθοῦν πολλαί ἐχθρικαί ἐκδηλώσεις τῆς Λευκωσίας κατά τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως, ἀποκορύφωμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ ὀργάνωσις ἀποπείρας δολοφονίας τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου, ἐπιχειρηθεῖσα ὑπό τοῦ Ἀλεξάνδρου Παναγούλη. Ἀλλά περί αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καί τῶν σχετικῶν μέ τόν ἀνωτέρω ἰσχυρισμόν ἀποδείξεων θά γράψω ἐν συνεχεία εἰς τό σχετικόν κεφάλαιον τοῦ βιβλίου.

Ἡ ματαίωσις λοιπόν τῆς ἐπισκέψεως τῆς κυρίας Μερκούρη στήν Λευκωσία δέν ἐσήμαινε ὅτι ἐγκατελείφθησαν καί αἱ προσπάθειαι κατά τοῦ Καθεστῶτος. Ἐπεζητοῦντο συνεχῶς τρόποι καί επενοοῦντο μεθοδεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπέτρεπαν εἰς διαφόρους νά βυσσοδομοῦν. Τοῦτο συνέβη καί μέ το «Θέατρον Τέχνης» τοῦ Λονδίνου, τό ὁποῖον ἐπεσκέφθη τήν Κύπρον καί ἔδωσε παραστάσεις «ὑπέρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Δημοκρατίας στήν Ἑλλάδα». Ἠγωνίζοντο δηλαδή «ὑπέρ τῆς δημοκρατίας» καί τῶν Ἑλλήνων οἱ Ἄγγλοι ἠθοποιοί ἀκριβῶς ὀλίγα μέτρα ἀπό τοῦ σημείου ὅπου πρό ἐλαχίστων μόλις ἐτῶν οἱ ὁμοεθνεῖς των ἐκρέμασαν τόν Καραολῆ καί τόν Δημητρίου καί ἄλλους Ἑλληνοκυπρίους ἥρωας! Τότε βέβαια, μέ τόν ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, ἐθίγοντο τά ἀγγλικά συμφέροντα καί ἡ σιγή των ἐθεωρεῖτο... πατριωτισμός.

Δέν ἠμποδίσθη τό «Θέατρον Τέχνης» τοῦ Λονδίνου νά δώση τάς παραστάσεις του. Ἀντιθέτως προεβάλλετο ποικιλοτρόπως τό γεγονός ἀπό τόν φιλομακαριακόν Κυπριακόν τύπον. Μία μόνον παράστασίς του διελύθη κυριολεκτικῶς ὑπό τινων «ἑνωτικῶν», οἱ ὁποῖοι μέ μίαν καπνογόνον βόμβαν προεκάλεσαν ἐκκένωσιν τῆς αἰθούσης ἀπό τούς θεατάς, ἀριστερούς —κατά κανόνα— τοῦ ΑΚΕΛ καί Μακαριακούς.

9. Ἐκπαιδευταί ἀπό τήν... Ἀφρικήν

Οἱ ἐπίστρατοι τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἶχον πλέον ἀπολυθῆ καί ἐπιστρέψει στά σπίτια των. Διετηρεῖτο μόνον ἡ κανονική ὑπηρετοῦσα δύναμις, ἀνερχομένη εἰς εἴκοσι τάγματα καί ἐξακολουθοῦσε κανονικῶς τήν ἐκπαίδευσίν της.

Ἕνα τμῆμα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, κατέλαβε τήν 11ην Φεβρουαρίου 1968, στήν τοποθεσίαν Ἅγιοι Σαράντα - Λιοπέτριον, 15 Ἑλληνοκυπρίους πολίτας νά ἐκπαιδεύωνται στά ὅπλα ἀπό 4 Ἀφρικανούς ἐκπαιδευτάς, καταγομένους ἀπό τήν Ζάμπιαν!

Οἱ Ἑλληνοκύπριοι καί οἱ μαῦροι ἐκπαιδευταί των συνελήφθησαν, τά ὅπλα διά τῶν ὁποίων οὗτοι ἠσκοῦντο κατεσχέθησαν καί ἅπαντες ὡδηγήθησαν στό Στρατόπεδον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὅπου καί ἤρχισαν νά ἀνακρίνωνται. Ἡ μυστικότης τῆς ἐκπαιδεύσεώς τῶν 15 Ἑλληνοκυπρίων, καταγομένων ἀπό τό χωρίον Ξυλοφάγου, τό μυστήριον τῆς ἀφίξεως τῶν Ζαμπιανῶν ἐκπαιδευτῶν των στήν Κύπρον, τό προφανές τῆς δημιουργίας παραστρατιωτικῆς ὀργανώσεως μέ ἀγνώστους σκοπούς, καθίστα τό ὅλον θέμα ἐξαιρετικῶς σοβαρόν καί ἡ ἀνάκρισις ἀπέβλεπεν ὅπως διαφωτίση ἀπολύτως ὅλας τάς πτυχάς του. Καί τότε ἤρχισεν ἕνας ἀγών δρόμου Κυπρίων ἐπισήμων, πρός ἀπελευθέρωσιν τῶν συλληφθέντων.

Πρῶτοι ἐζήτησαν ἀπό τόν Μορώνην τήν παράδοσιν τῶν συλληφθέντων στήν Ἑλληνοκυπριακήν ἀστυνομίαν ὁ ἐπαναλλημμένως καί ὑπό πολλῶν καταγγελθείς διά διαφόρους δραστηριότητας Γενικός Εἰσαγγελεύς τῆς Κύπρου Τορναρίτης καί ὁ Ἀρχηγός τῆς ἀστυνομίας τῆς Κύπρου Χαζάπης. Ἡ ἰταμή καί παράνομος ἀξίωσίς των, ἀπερρίφθη ἀπό τόν Στρατηγόν Μορώνην, τηρήσαντα σθεναράν στάσιν στόν ὅλον χειρισμόν τοῦ θέματος.

Τό θέμα δέν ἦτο ἀστυνομικῆς φύσεως καί εὐθύνης. Ἦτο θέμα στρατιωτικόν, ἀναγόμενον στήν ἀποκλειστικήν ἁρμοδιότητα τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν. Καί ὡς τοιοῦτον ἀντιμετωπίζετο. Τότε, μετά τήν ἀποτυχίαν τῶν Τορναρίτη καί Χαζάπη, ἤρχισε νά κινεῖται ὁ προσωπικός ἰατρός τοῦ Μακαρίου καί ἀρχηγός ἑνός μικροῦ κόμματος, τῆς ΕΔΕΚ, Βάσος Λυσσαρίδης.

Δέν γνωρίζω ποίους λόγους εἶχε καί πόθεν ἀντλοῦσε τό δικαίωμα ὁ Λυσσαρίδης νά παρεμβαίνη, οὔτε ποῦ ὠφείλετο τό ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον του διά τούς ἐκπαιδευομένους, οἱ ὁποῖοι βεβαίως μόνον ὡς παρακρατικοί ἤ τρομοκράται ἦτο πιθανόν νά χρησιμοποιηθοῦν, ἀφοῦ τά τῆς ἀμύνης τῆς Κύπρου καί τῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ὑποχρέων πρός τοῦτο κατοίκων της, ἦτο ἀποκλειστικόν ἔργον καί εὐθύνη τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.

Τό ὅτι δέν γνωρίζω, δέν μέ ἐμποδίζει βεβαίως νά σκέπτωμαι. Καί εἶμαι πλήρως ἐνήμερος τοῦ «τριτοκοσμικοῦ» πιστεύω καί τοῦ ἀνθενωτικοῦ πνεύματος διά τό ὁποῖον διεκρίνετο πάντοτε ὁ Λυσσαρίδης. Ἡ σημερινή «φιλελληνική» του στάσις ὀφείλεται ἁπλῶς στήν ἰδεολογικήν συγγένειαν καί ἄλλου εἴδους «δεσμούς» πού τόν συνδέουν μέ τόν Ἕλληνα Πρωθυπουργόν, στό περιβάλλον τοῦ ὁποίου ἔχουν διεισδύσει ἤ «ἐπιστρατευθῆ» καί πολλοί Κύπριοι φίλοι τοῦ Λυσσαρίδη.

Βεβαίως καί πρός τιμήν του, ὁ Μορώνης οὔτε εἰς αὐτόν ὑπέκυψε. Τότε ἀνέλαβεν ἐκ νέου τήν προσπάθειαν ὁ Τορναρίτης, ὁ ὁποῖος μάλιστα καί ἀπέστειλε πρός τόν Στρατηγόν ἐπιστολήν συντεταγμένην μέ πολλήν ὀξύτητα.

Ἀνάλογος ὅμως —καί ὀρθῶς— ἦτο καί ἡ ἀπάντησις τοῦ Μορώνη. Καί μετά τήν ἀνταλλαγήν τῶν ἐπιστολῶν, ὁ Μορώνης ἠρνεῖτο τήν παράδοσιν τῶν συλληφθέντων, μέχρι πέρατος τῶν διεξαγομένων ἀνακρίσεων. Ὅταν αἱ ἀνακρίσεις ὠλοκληρώθησαν, ὁ Μορώνης παρέδωσε τούς κρατουμένους στήν Κυπριακήν ἀστυνομίαν. Τοῦ πορίσματος τῆς ἀνακρίσεως δέν ἔλαβα γνῶσιν, ὅπως ἀγνοῶ καί τήν περαιτέρω τύχην τῶν μαύρων ἐκπαιδευτῶν καί τῶν Ἑλληνοκυπρίων ἐκπαιδευομένων.

Ἐκεῖνο πού οὐδείς Ἕλλην ἀγνοεῖ, εἶναι ὅτι εὐάριθμοι Κυπριακοί παράγοντες, διετήρουν προσωπικάς ἐνόπλους ὁμάδας, ἐξυπηρετούσας βεβαίως προσωπικάς των ἐπιδιώξεις. Καί ἄν μέν διά τούς Σαμψών καί Γεωρκάτζην ἦτο δυνατόν νά ὑπάρξη ἡ αἰτιολόγησις ὅτι διετήρησαν τάς ὁμάδας αὐτάς ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυπριακοῦ ἀγῶνος ἀπελευθερώσεως, στόν ὁποῖον ἀμφότεροι ἐνεργῶς ἀνεμείχθησαν —ὁ Σαμψών μάλιστα εἶχε καταδικασθῆ ὑπό τῶν Ἄγγλων καί εἰς θάνατον— δέν δύναται νά συμβαίνη καί τό ἴδιον μέ τόν Λυσσαρίδην. Οὗτος οὔτε μέ τήν ΕΟΚΑ εἶχε ποτέ σχέσιν, οὔτε κατά τόν ἐναντίον τῶν Βρεταννῶν ἀγῶνα ἐσημειώθη οἱαδήποτε παρουσία του. Ἀντλοῦσε πάντοτε τήν οἱανδήποτε ἰσχύν του ἀπό τό γεγονός ὅτι συνεδέετο στενῶς μέ τόν Μακάριον, ἐνῶ ἐμίσει καί ἀντηγωνίζετο πάντοτε τόν Κληρίδην, τόν Γεωρκάτζην, τόν Γρίβαν καί ἄλλους «ἑνωτικούς» παράγοντας.

10. Τσεχικά ὅπλα καί ρωσικοί πύραυλοι

Μία πρόσθετος αἰτία προβλημάτων καί δημιουργίας ὀξυτάτης ἀντιδικίας μεταξύ Μακαρίου καί Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, ἀπετέλουν τά τσεχοσλοβακικά αὐτόματα ὅπλα «Καλασνίκωφ», τά ὁποῖα εἶχε παρανόμως εἰσαγάγει στήν Κύπρον ὁ Μακάριος τόν Δεκέμβριον τοῦ 1966, ὁμοῦ μέ πληθώραν ἄλλων ὅπλων (ἀντιαρματικῶν, ὅλμων, κ.ἄ.), ὅτε εἶχε διαπραγματευθῆ καί τήν προμήθειαν τεθωρακισμένων ὀχημάτων ἀπό τήν Αἴγυπτον. Τό θέμα ὅμως δέν ἀφεώρα μόνον εἰς τάς σχέσεις μεταξύ Μακαρίου καί Δυνάμεων τοῦ ΟΗΕ, ἀλλά καί μέ τήν Ἐθνικήν Φρουράν καί τήν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν.

Ἡ ὀξύτης μέ τήν Ἐθνικήν Φρουράν ὠφείλετο στό ὅτι ἡ Μακαριακή ἀστυνομία εἶχε παραλάβει κρυφίως σημαντικήν ποσότητα ἐκ τοῦ ὁπλισμοῦ αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἐφυλάσσετο —ἤ ὤφειλε νά φυλάσσεται— εἰς στρατόπεδον τῆς ἀστυνομίας, μέ δικαίωμα τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως νά προβαίνη ἑκάστοτε εἰς αὐτοψίαν καί τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς νά ἐπιθεωρῆ τόν ὁπλισμόν ὁσάκις ἔκρινε τοῦτο σκόπιμον. Τελικῶς συνεφωνήθη ἡ ἐναποθήκευσις τῶν ὅπλων καί ὁ κατά περιόδους ἔλεγχος, ἡ ἐπιθεώρησις αὐτῶν ὑπό τῶν «Κυονοκράνων».

Τά ὅπλα αὐτά, εἶχον καί ἄλλοτε πολλά προβλήματα δημιουργήσει, μεταξύ Ἀθηνῶν καί Λευκωσίας κυρίως, διότι ἡ τότε Κυβέρνησις ὑπό τόν Στέφανον Στεφανόπουλον, πληροφορηθεῖσα τήν εἰσαγωγήν τῶν ὅπλων ἀπό μίαν κομμουνιστικήν χώραν, τήν Τσεχοσλοβακίαν, τόν Δεκέμβριον τοῦ 1966 εἶχεν ἐντόνως διαμαρτυρηθῆ, ἀλλά δέν εἶχε δώσει τό δικαίωμα στόν Γρίβαν νά τά κατάσχη, παρ' ὅτι ὁ Στρατηγός τό εἶχε εἰσηγηθῆ. Εἶχον μάλιστα τότε δημοσιευθῆ ὀξύτατα ἄρθρα καί ἐπικριτικώτατα σχόλια στόν Ἑλληνικόν τύπον ἐναντίον τοῦ Μακαρίου.

Τά έντόνως άντιμακαριακά αύτά δημοσιεύματα, έδωσαν βεβαίως τότε στόν Ἑλληνικόν λαόν νά άντιληφθῆ διά ποίους μωροφιλοδόξους καί καιροσκόπους ὑφίστατο τόσας θυσίας, άλλά ούδόλως έμείωσε τήν άγάπην του διά τόν άνύποπτον Κυπριακόν Ἑλληνισμόν, στήν ράχιν τοῦ όποίου αὐτοί οἱ κύριοι ἔπαιζαν τά άνθελληνικά παιχνίδια των. Ὁ «Ἑλληνικός Βορρᾶς» τῆς Θεσσαλονίκης, είς ρωμαλέον ἄρθρον του τότε έτόνιζε:

«Ἔ, λοιπόν δέν νομίζετε ὅτι παραέγινεν έπικίνδυνος καί άνυπόφορος ὁ κύριος αὐτός; Τί τοῦ χρειάζεται; Αὐτό πού τοῦ ἔκανεν ὁ Καραμανλῆς, ὅταν τόν ἔπιασεν άπό τό ράσα καί τόν ταρακούνησεν είς τό Λονδῖνον, διότι ένῶ αὐτός παρεσκεύασε τήν συμφωνίαν τοῦ Λονδίνου, προσεποιεῖτο τόν ζόρικον, παριστῶν ὅτι δυστροπεῖ νά ὑπογράψη. Καί τώρα τά ἴδια τοῦ χρειάζονται. Νά τόν άρπάξουν μέσα άπό τό άνατολικῆς χλιδῆς τῶν χιλίων καί μιᾶς νυκτῶν μπάνιο του, ἕνας άξιωματικός καί δυό-τρεῖς στρατιῶται καταδρομεῖς, νά τόν έπιβιβάσουν ένός άεροπλάνου καί νά τόν φέρουν είς τάς Ἀθήνας, διά νά εἴπη πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν, ποῖος εἶναι ὁ σκευωρήσας τήν πλαστήν έπιστολήν, ἄν καί ἡμεῖς πιστεύωμεν ὅτι αὐτός εἶναι ὁ σκευωρός.

»Ἡ Ἑλλάς δέν εἶναι ἡ Μονή τοῦ Κύκκου διά νά τήν κόμη ὅ,τι θέλει ὁ Μακάριος, πότε κλέπτων ἔγγραφα άπό τό γραφεῖον τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί πότε πλαστογραφῶν έπιστολάς ένοχοποιούσας έμμέσως, τόν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Καί άφοῦ εἴπη ὅσα ὑποχρεοῦται ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ νά άποσταλῆ όπίσω είς τήν Κύπρον μέ μίαν σαφῆ προειδοποίησιν πρός τούς Ἕλληνας τῆς Κύπρου, δι' ὅσα τούς άναμένουν. Διότι διό τῆς πολιτικῆς πού άκολουθεῖ ὁ κ. Μακάριος, εἶναι πιθανώτατον, ὅτι λίαν προσεχῶς οἱ Ἀμερικανοί —συμφωνούντων καί τῶν Ἄγγλων— θά καλέσουν τούς Τούρκους νά άποβιβασθοῦν —καί ὄχι νά διενεργήσουν άπόβασιν— είς τήν Κύπρον. Διότι εἶναι γελοῖος καί ἠλίθιος ὅποιος πιστεύει ὅτι οἱ Ἀμερικανοί θά άφήσουν τήν Κύπρον νά μεταβληθῆ είς Κούβαν τῆς Μεσογείου, άφοῦ έκεῖ τό πηγαίνει τό πρᾶγμα, άσφαλῶς καί μετά μαθηματικῆς άκριβείας, ὁ Ἰάγος τῆς Λευκωσίας».

Ἀλλά καί ἡ «Ἑστία» τῶν Ἀθηνῶν, τήν 6ην Δεκεμβρίου 1966, έχρησιμοποίησεν άκόμη σκληροτέραν γλῶσσα διά τόν Μακάριον καί τούς συνεργούς του στήν ὕποπτη αὐτή δραστηριότητα. Καί άφοῦ κατηγόρει τόν Μακάριον ὡς «δόλιον καλόγηρον», τόν Γεωρκάτζην ὡς «κλητῆρα ὑπουργόν του» καί τόν Λυσσαρίδην ὡς «κομμουνιστήν, βουλευτήν καί ἰατρόν του», προσέθετε:

«Βεβαίως, οἱ έρυθροί άλῆται ἤρχισαν, ἤδη, νά στρατολογοῦνται καί νά κατατάσσωνται είς τόν Μακαριακόν «στρατόν», διά νά μοιρασθοῦν τά έκ Τσεχοσλοβακίας ὅπλα καί ἅρματα μάχης· ένδέχεται, ὅμως, ἡ στράτευσίς των νά ἔγινε πρός έξασφάλισιν, άπλῶς, τῶν λωποδυτῶν «ἡμετέρων», πού πλέουν ἤδη είς τά έκατομμύρια, μετά τήν εἴσπραξιν τῶν έκ τῆς προμηθείας τοῦ έρυθροῦ όπλισμοῦ ποσοστῶν των. Κατά τά ἄλλα ὅμως, εἶναι άνάγκη άπαραίτητος νά τεθοῦν τά ὅπλα ὑπό τόν ἔλεγχον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως —άλλ' όριστικῶς καί ὄχι μέ τήν προθεσμίαν τήν όποίαν έπρότεινεν ὁ κ. Μακάριος. Διότι, ἄλλως, θά άφήσωμεν τόν στρατόν μας νά κάθηται έπί μιᾶς πυριτιδαποθήκης, πού ἠμπορεῖ, άπό τῆς μιᾶς στιγμῆς είς τήν ἄλλην, νά μᾶς άνατινάξη είς τόν άέρα».

Πέραν ὅμως τοῦ τσεχοσλοβακικοῦ όπλισμοῦ, ὁ Μακάριος εἶχε, μέ τήν ἔγκρισιν τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως ζητήσει νά προμηθευθῆ άπό τήν Αἴγυπτον, μέ τόν Πρόεδρον τῆς όποίας Γκαμάλ Ἀμπντέλ Νάσσερ συνεδέετο στενῶς, σοβιετικούς πυραύλους έδάφους-άέρος, τούς γνωστούς ὡς «SAM-2». Τοῦτο συ-

νέβη ὀλίγον μετά τήν κρίσιν τοῦ 1963. Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ, στήν Κύπρον ἔφθασαν μόνον οἱ ἐκτοξευτῆρες τῶν πυραύλων, ποτέ ὅμως καί οἱ πύραυλοι! Καί, βεβαίως, οἱ ἐκτοξευτῆρες καί τά ειδικά ὀχήματα ρυμουλκήσεως, ἐπικοινωνιῶν καί συντηρήσεως ἦσαν ἄχρηστον ὑλικόν, ἀφοῦ οἱ πύραυλοι οὐδέποτε ἔφθασαν στήν Κύπρον. Τό ὑλικόν αὐτό ἐφυλάσσετο στό Στρατόπεδον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἀλλά δέν συνετηρεῖτο, εἶχον δέ ἀφαιρεθῆ καί διάφορα ἐξαρτήματά του, ὅπως φανοί, κεραῖαι κλπ. Ὁ ἴδιος ὁ Μακάριος μάλιστα εἶχεν ἀποκαλύψει στόν Μορώνην ὅτι ἡ Κυπριακή Κυβέρνησις ὤφειλεν εισέτι μεγάλα ποσά στήν Σοβιετικήν Ἕνωσιν διά τό ὑλικόν αὐτό!

Ἀπό ἀμερικανικῆς πλευρᾶς εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἔντονον ἐνδιαφέρον διά τήν προμήθειαν αὐτήν τοῦ Μακαρίου, εἶχε δέ ζητηθῆ ἀπό τόν Μορώνην νά ἐπιτρέψη εἰς Ἀμερικανούς ειδικούς νά περιεργασθοῦν τό, ἄχρηστον ἐπιχειρησιακῶς, ἀποθηκευμένον καί φυλασσόμενον ἀπό τήν Ἐθνικήν Φρουράν ὑλικόν. Ὁ Στρατηγός ἐνημέρωσε σχετικῶς τόν Μακάριον, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀντέδρασεν ἐντόνως, προφασιζόμενος ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά γίνη αὐτό ἀφοῦ τό ὑλικόν οὐσιαστικῶς δέν τοῦ ἀνῆκε δοθέντος ὅτι ὤφειλε τήν ἀξίαν του στούς Σοβιετικούς καί, ἐπίσης, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ ἐξέτασις ἑνός ὑλικοῦ πού εἶναι ἄχρηστον, δέν εἶχε νόημα! Πάντως περί τῆς ὀφειλῆς τῆς ἀξίας τοῦ ὑλικοῦ εἶχεν ὁμιλήσει πρός τόν Μορώνην καί ὁ γενικός διευθυντής τοῦ Κυπριακοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Βενιαμίν.

Τό ζήτημα εἶχεν ἀναφερθῆ στό ΓΕΕΘΑ, τό ὁποῖον ἀπέστειλε στήν Κύπρον τόν ἐπιτελῆ Ταγματάρχην Γεώργιον Βοριᾶν διά νά ἐνημερωθῆ σχετικῶς ἀπό ἐμέ. Ἀλλά ἐνημέρωσα καί προσωπικῶς τήν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν καί τήν Στρατιωτικήν ἡγεσίαν, ὅταν, τήν 29ην Ἀπριλίου 1968 ἦλθα στήν Ἀθήνα πρός γενικωτέραν ἐνημέρωσιν ἐπί τῆς ἐν Κύπρω καταστάσεως μετά τήν ἀποχώρησιν τῆς Μεραρχίας. Ὅταν ἐνημέρωσα τόν Πρωθυπουργόν Γεώργιον Παπαδόπουλον, τοῦ ἀνέφερα καί τό ηὐξημένον ἐνδιαφέρον τῶν Ἀμερικανῶν διά τό ὑλικόν τῶν «SAM-2».

Ὁ Παπαδόπουλος μοῦ ἔδωσε τότε τήν ἐντολήν νά διαβιβάσω στόν Μορώνην ὅτι ἐπ' οὐδενί ἔπρεπε νά δοθῆ ὁτιδήποτε στούς Ἀμερικανούς ἄνευ ἐντολῆς του. Καί μοῦ ἐξήγησεν ὅτι θεωρεῖ τό θέμα ὡς εὐκαιρίαν νά «παζαρέψη» μέ τούς Ἀμερικανούς, ζητῶν ηὐξημένην στρατιωτική βοήθειαν πρός τήν χώραν μας.

Ὅταν ἐν συνεχεία ἐνημέρωσα τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ Ἀγγελῆν καί τόν Ἀρχηγόν ΓΕΣ Τσούμπαν, ἀνέφερα εἰς αὐτούς τήν ἐντολήν τοῦ Πρωθυπουργοῦ, τήν ὁποίαν ἀμφότεροι ἐπεκρότησαν. Διέταξαν δέ ἐπαναπατρισμόν τοῦ Ἀρχηγοῦ Ναυτικοῦ τῆς Κύπρου Ὑποναυάρχου Νικ. Καρβέλη, ὅστις εἶχε παραλάβει ἐξ Αἰγύπτου τούς ἐκτοξευτάς τῶν πυραύλων.

11. «Ὁ Μακάριος εἶναι Ρασπούτιν»!

Εἶμαι εἰς θέσιν νά γνωρίζω ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ὅτι ὁ Ἀντιστράτηγος Μορώνης —ὅπως καί ὅλοι οἱ Ἀρχηγοί τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἄλλωστε— εἶχε πολλάς δυσκολίας νά ἀντιμετωπίση, ἐξ αἰτίας τῆς κρυψινοίας τοῦ Μακαρίου καί τῆς αὐθαιρέτου, ἀντιφατικῆς καί ἀνερματίστου πολιτικῆς τήν ὁποίαν ὁ Ἀρ-

χιεπίσκοπος ἠκολούθει ἑκάστοτε, ὑπείκων εἰς συμβούλους μέ ποικίλας ἐπιδιώξεις καί ποικίλα ἐξυπηρετούντας συμφέροντα. Ἀλλ' ἔγινεν ἔξω φρενῶν, ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Μακάριος συνεζήτει καί συναπεφάσιζε ἐπί στρατιωτικῶν θεμάτων καί μέ τόν μηδεμίαν ἔχοντα σχετικήν ἁρμοδιότητα Ἕλληνα πρεσβευτήν τότε στήν Λευκωσίαν Μενέλαον Ἀλεξανδράκην. Τό ἐπληροφορήθη δέ αὐτό ἐπισήμως, ἀπό τόν Γραμματέα τῆς Πρεσβείας Στεφάνου πού τόν ἐπεσκέφθη διά νά θέση ὑπ' ὄψιν του ἔγγραφον τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, διά τοῦ ὁποίου διετάσσετο ὁ Ἕλλην πρεσβευτής ὅπως τοῦ λοιποῦ, διά πᾶν στρατιωτικῆς ὑφῆς θέμα, συμβουλεύεται τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Μορώνην!

Ἐπεβεβαιώθησαν ἔτσι αἱ ὑποψίαι τοῦ Μορώνη ὅτι οἱ Μακάριος - Ἀλεξανδράκης συνεζήτουν στρατιωτικά θέματα, σχετιζόμενα μέ τήν Ἐθνικήν Φρουράν ἐν ἀγνοίᾳ του. Καί ἐνεργῶν αὐτοβούλως καί ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ἐπιτελείου του, συνέταξε καί ἀπέστειλε δύο ἀναφοράς. Μίαν πρός τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ Ἀγγελῆν καί μίαν πρός τόν Ἀρχιεπίσκοπον Μακάριον. Ἡ πρώτη, (ὑπό στοιχεῖα Ἀριθ. Φ. 005/56/16-5-68) ἀναφέρει:

— Ὁ στρατός (Ε.Φ.) δέν εἶναι δυνατόν νά εἶναι ἀξιόμαχος, διότι τό ὑλικόν εἶναι παλαιόν, διαφόρων τύπων καί μέ σοβαράς ἐλλείψεις ἀνταλλακτικῶν.

— Ὁ ἱματισμός, ἡ ὑπόδησις καί ἡ ἐξάρτυσις προέρχονται ἀπό «παλιατζήδικα», εἶναι βρωμερά, ἐφθαρμένα καί ἀνεπαρκῆ.

— Ὁ ὑπουργός Οἰκονομικῶν τῆς Κύπρου, εἶπεν εἰς τήν Βουλήν ὅτι ὁ προϋπολογισμός τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως ἔχει πλεόνασμα δύο ἑκατομμυρίων λιρῶν, τονίσας μέ στόμφον ὅτι καί τό βιοτικόν ἐπίπεδον τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ εἶναι κατά δέκα τοῖς ἑκατόν ἀνώτερον ἐκείνου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

— Ὑφίσταται πανσπερμία ὑλικοῦ ατόν ὁπλισμόν, ἐνῶ λείπουν τά πυρομαχικά ἐκπαιδεύσεως, ὡς καί πλεῖστα ἀνταλλακτικά.

— Ἡ ἐφεδρεία διαθέτει μόνον τυφέκια καί τίποτε πλέον. Κατά τήν πρόσφατον ἐπιστράτευσιν, δέν ὑπῆρχον οὔτε κουβέρται, μετά δυσκολίας δέ τό ΓΕΕΦ ἐπέτυχε νά ἐξασφαλίση μερικάς καί αὐτάς παλαιάς.

— Ἐν τούτοις τό Κυπριακόν ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν περικόπτει συνεχῶς καί ἄνευ οὐδεμιᾶς δικαιολογίας τόν προϋπολογισμόν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ὑπέβαλε σχετικήν ἀναφοράν, πλήν ὅμως οὐδ' ἀπάντησιν ἔλαβε ἀπό τήν Κυπριακήν Κυβέρνησιν.

— Ἡ πειθαρχία ἀπουσιάζει, διότι δέν ὑπάρχει διά τήν διοίκησιν δικαιοδοσία ποινῆς, ὥστε νά κολάζωνται τά ἀδικήματα.

Παραδείγματα:

- *Ἐπιστρατευθείς ἰατρός ἐτοποθετήθη εἰς τό 251 Τ.Π., ἀλλ' ἡ θέσις δέν τοῦ ἤρεσε. Τήν ἐγκατέλειψε λοιπόν καί ἐπέστρεψε στό σπίτι του. Παρέμεινεν ὅμως ἀτιμώρητος!*
- *Ἑλληνοκύπριος ὑπολοχαγός ἔφυγεν ἀπό τήν Μονάδα του καί ὅταν μετά τεταήμερον ἐπέστρεψε καί ἠρωτήθη ἀπό τόν διοικητήν του διατί ἔφυγε, ἀπήντησε: «Εἶχα δουλειά»! Ὅταν δε ἠρωτήθη ἐκ νέου ἀπό ποῖον ἔλαβε ἄδειαν ἀπουσίας, ἀπήντησεν: «Ἀπό τόν ἑαυτόν μου». Σημειωτέον ὅτι ἀδίκημα ὑφίσταται μόνον ἐάν παρέλθη διάστημα ἀπουσίας ἕξ (6) ἡμερῶν, ἄλλως ἐπιβαλλομένη ἡ ποινή θά εἶναι παραβίασις τοῦ Συντάγματος.*

● *Ὑπάρχουν ἐν ἐκκρεμότητι ὀκτώ χιλιάδες περιπτώσεις λιποταξίας καί ἀνυποταξίας.*

— Ὁ Μακαριώτατος διά λόγους δημοτικότητός του, δέν ἐπιθυμεῖ νά ἐκτίουν ποινάς οἱ ὁπλῖται τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, οὔτε νά ἀποζημιώνουν τό δημόσιον εἰς περιπτώσεις φθορᾶς ὑλικοῦ ἐξ ὑπαιτιότητός των.

— Οὐδεμία προσπάθεια διαφωτίσεως τοῦ πληθυσμοῦ καταβάλλεται καί ἐπικρατεῖ πλήρης ἀβεβαιότης διά τό μέλλον. Τήν συγκεχυμένην δε αὐτήν κατάστασιν ἐκμεταλλεύεται δραστηρίως ὁ κομμουνισμός, τῇ ἀνοχῇ τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως.

— Ἡ Ἑλληνική πρεσβεία εἰς Λευκωσίαν εἶναι νεκρά θέσις ἤ διαβιβαστικόν ὄργανον εἰς χεῖρας τοῦ Μακαριωτάτου.

Τέλος ὁ Μορώνης διαμαρτύρεται διά τάς ἐνεργείας τοῦ Μακαρίου μέσω τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας διά τά φλέγοντα θέματα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ὑπογραμμίζει ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρός τό πρόσωπόν του καί ζητεῖ τόν ἐπαναπατρισμόν του μέχρι τοῦ Ἰουνίου 1968.

Ἡ ἀναφορά τοῦ Μορώνη πρός τόν Μακάριον (ὑπό στοιχεῖα Ἀρ.Φ.005/55/271013/16-5-68), τονίζει:

«Μακαριώτατε,

Διά κοινοποιηθέντων εἰς ΓΕΕΦ ἐγγράφων ἐπληροφορήθην ὅτι συζητήσατε μέ τόν κ. Πρέσβυν τά θέματα τῆς τροποποιήσεως ὡρισμένων ἄρθρων τοῦ περί Ἐθνικῆς Φρουρᾶς νόμου.

Τά θέματα ταῦτα εἶχον τεθῆ ὑπ' ὄψιν τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος διά τῆς ὑπ' ἀριθμόν Φ.003/33/271058/21-3-68 ἀναφορᾶς τοῦ ΓΕΕΦ καί κατόπιν ἐγγράφου ἀπαντήσεως τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης ἐπί παρομοίου θέματος καί διά τῆς ὁποίας ἀπαντήσεως σαφῶς καί κατηγορηματικῶς ἀπεκλείετο κάθε ἐνέργεια τοῦ Ὑπουργείου ἐπί τῶν ἀναφερθέντων.

Ἐκ τῆς συζητήσεως τήν ὁποίαν εἴχατε μέ τόν κ. Πρέσβυν προέκυψεν ἡ ἀνάγκη νά ζητήσετε τήν βοήθειαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διά τήν επ' ἀόριστον ἀναστολήν τῶν προτεινομένων τροποποιήσεων, λόγω τῶν εἰδικῶν σήμερον συνθηκῶν, πρός διευκόλυνσιν τυχόν συνομιλιῶν μετά τῶν Τούρκων καί πρός ἐπίδειξιν ἐκ μέρους μας καλῆς θελήσεως. Τά ἀνωτέρω προκύπτουν ἐκ τῶν κοινοποιηθέντων μοι ἐγγράφων.

Μακαριώτατε

Εἰς τήν ὑπ' ἀριθμ. Φ.005/33/271058/21-3-68 ἀναφοράν ἥν ὑπέβαλα προσωπικῶς, οὐδαμοῦ ἀναγράφεται χρονικός τις περιορισμός οὔτε καί ἐγώ προσωπικῶς ὑπέβαλα τοιοῦτον. Ἐπίσης νομίζω ὅτι ἀδίκως ἀπασχολήσατε τόν κ. πρέσβυν διά στρατιωτικά θέματα, ἀφ' ἑνός διότι δέν τά κατέχει καλῶς ὡς μή στρατιωτικός, αφ' ἑτέρου διότι ἔχασε πολύτιμον χρόνον ἀπό ἄλλας διπλωματικάς ἀπασχολήσεις του, ἐνῶ θά ἠδυνάμην κάλιστα, καλούμενος, νά σᾶς δώσω τάς στρατιωτικάς μου εἰσηγήσεις ἐπί τοῦ θέματος, ὡς ἁρμόδιος πρός τοῦτο.

Ἀλλά Μακαριώτατε, ποίαν ἐπίδρασιν ἐχει ἐπί τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων ἡ τροποποίησις τοῦ νόμου περί ἐφέδρων, ἥτις ἀφορᾶ τήν ὑπηρεσίαν τῶν ἐφέδρων ἀξιωματικῶν καί τήν ἀναβολήν καί ἀπόλυσιν τῶν ἐγγραμμάτων ὁπλιτῶν;

Γνωρίζετε Μακαριώτατε ὅτι διά τῶν χαριστικῶν αὐτῶν διατάξεων αφ'

ἑνός δέν ἔχετε ἐφέδρους ἀξιωματικούς (καί ἐκεῖνοι πού ἀπολύονται εἶναι ἀναξιοποίητοι, διότι ἔχουν ὑποστεῖ 9 μῆνας ἐκπαίδευσιν καί εἰς τούς 12 ἀπολύονται καί ἐνῶ πρέπει νά ἔχωμεν 628 ἐν ὑπηρεσία, ἔχομεν μόνον 234) καί αφ' ἑτέρου δέν ἔχομεν καί ἐγγραμμάτους στρατιώτας, διότι διά τῶν χαριστικῶν διατάξεων ἀπολύονται κατ' ἔτος προτοῦ ἐκπληρώσουν τάς στρατιωτικάς ὑποχρεώσεις των 700-850 ὁπλῖται.

Ἐπίσης ποίαν ἐπίδρασιν θά εἶχεν ἐπί τῆς προωθήσεως ἤ μή τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων ἡ τροποποίησις τοῦ σχετικοῦ νόμου πρός ἐμπέδωσιν τῆς πειθαρχίας ἐν τῷ Στρατεύματι; Γνωρίζετε Μακαριώτατε ὅτι προσφάτως Ἑλλη~~νοκύ~~πριος ἀξιωματικός ἀπουσίασεν αὐθαιρέτως (δέν εἶναι ὁ πρῶτος) καί ἐρωτηθείς διατί ἐπί τετραήμερον ἀπουσίασεν ἀπήντησεν ὅτι «πῆρε ἄδειαν ἀπό τόν ἑαυτόν του καί ἔτσι ἤθελε»; Γνωρίζετε ὅτι οἱ στρατιῶται φεύγουν ἀπό τούς στρατῶνας καί ἐπανέρχονται μετά δεκαήμερον καί δέν ἐνδιαφέρονται διά τά ὑλικά των τά ὁποῖα τούς ἔχει ἐμπιστευθῆ ἡ Ὑπηρεσία, διότι δέν ἔχουν θεσπισθῆ κυρώσεις διά τόν ἐξαναγκασμόν τῶν ἀπειθαρχούντων;

Ἡ κύρωσις τοῦ ὑποβληθέντος Κανονισμοῦ, ὅστις ρυθμίζει τάς σχέσεις τῶν ἀπαρτιζόντων τό Στράτευμα καθώς καί τήν ἐν γένει ζωήν τοῦ Στρατεύματος, εἰς τί θά ἔβλαπτε τήν προσπάθειαν πρός διπλωματικόν διάλογον;
Μακαριώτατε,
ἡ ψήφισις τοῦ νόμου περί Τ.Ε.Α. ἀσφαλῶς θά εἶχεν ἐπίπτωσιν ἐπί τῶν ἐπικειμένων συνομιλιῶν, ἀλλ' αἱ προτεινόμεναι τροποποιήσεις δέν νομίζω ὅτι σοβαρῶς ἠμπορεῖ νά ὑποστηριχθῆ ὅτι θά εἶχον οἱανδήποτε δυσμενῆ ἐπίδρασιν.

Ἀλλά πιθανόν κανείς νά ἐρωτήση: «Καλά, διατί πρῶτα δέν ὑφίσταντο παραπτώματα καί πάντοτε μᾶς ἔλεγον ὅτι τά πάντα ἔχουν καλῶς»; Ἐπί τοῦ ἐρωτήματος θά ἀπαντήσω μέ τήν πρᾶξιν τοῦ καλοῦ Βασιλέως, παρασημοφορήσαντος τούς περί αὐτόν μέ ἀληθῆ καί κίβδηλα παράσημα.

Τώρα πού ἀπό τουρκικῆς πλευρᾶς καταβάλλεται ἐργώδης προσπάθεια ἀναδιοργανώσεως, ἐκπαιδεύσεως καί ἐξοπλισμοῦ τῶν στρατιωτικῶν της ὁμάδων, ἡμεῖς μένομεν ἀδρανεῖς καί περιμένομεν τήν ἐξ ὕψους βοήθειαν,διότι οὔτε στρατιωτικόν προϋπολογισμόν ἔχομεν, οὔτε δίδονται ἀπαντήσεις εἰς ἐκκρεμοῦντα θέματα καί οὔτε βοηθούμεθα εἰς θέματα τοὐλάχιστον καθαρῶς διοικητικά.

Ἐπειδή Μακαριώτατε διεπίστωσα ὅτι σᾶς ἀπασχολῶ ἀπό τό πράγματι βαρύτατον καί πολυσύνθετον ἐθνικόν σας καθῆκον, καθώς καί διά λόγους καθαρῶς ἀτομικούς, ἐζήτησα ἀπό τήν Ὑπηρεσίαν νά μέ ἀπαλλάξη τῶν καθηκόντων μου ὡς Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί ἀποστείλη ἕτερον συνάδελφον. Ἀλλά καί ἀπομακρυνόμενος τῆς Ὑπηρεσίας δέν θά παύσω νά σᾶς παρακαλῶ νά ψηφίσετε τάς ὑποβληθείσας τροποποιήσεις καί νά προσέξετε προσωπικῶς τόν Στρατόν πρός τό καλόν τῆς Κύπρου καί τοῦ Ἔθνους γενικώτερον, ἄν πράγματι τόν ἔχετε ἀνάγκην.

Πάντοτε ὑμέτερος
ΜΟΡΩΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Ἀντιστράτηγος-Διοικητής ΓΕΕΦ

Τήν 27ην Μαΐου 1968, ὁ Μορώνης εἶχεν ἀλληλοδιαδόχους ἐπαφάς μέ τόν γενικόν διευθυντήν τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Βενιαμίν καί μέ τόν Μακάριον. Τόν ἠρώτησα περί τίνος πρόκειται καί ὁ Στρατηγός μοῦ ἀπήντησεν:

— Ὁ Μακάριος εἶναι Ρασπούτιν.

Τήν ἰδίαν ἡμέραν, συνηντήθησαν ὁ Κληρίδης μέ τόν Ντενκτάς, παρουσία τοῦ εἰς Κύπρον ἀντιπροσώπου τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ ΟΗΕ κ.Ταφάλ καί συνεφώνησαν ὅπως ἡ ἔναρξις τῶν συνομιλιῶν μεταξύ τῶν δύο κοινοτήτων γίνη ἐκτός Κύπρου, πρός ἱκανοποίησιν σχετικῆς ἀπαιτήσεως τῆς τουρκικῆς πλευρᾶς. Ὡς χῶρος ἐνάρξεως τῶν συνομιλιῶν ὡρίσθη ἡ Βυρηττός.

12. Ἡ Ἑλλάς μόνον θά πληρώνη;

Ἡ ἀδιαφορία τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως διά τήν κατάστασιν καί τό ἀξιόμαχον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, εἶχεν ἐνοχλήσει καί τήν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν. Διότι τήν ἰδίαν ὥραν πού οἱ Μακαριακοί ὑπουργοί ἐκόμπαζαν διά τόν παρουσιάζοντα ὑψηλά πλεονάσματα Κυπριακόν προϋπολογισμόν, ὁ Ἑλληνικός λαός ὑφίστατο θυσίας διά νά ἐξασφαλίζη τήν ἄμυναν τῆς νήσου. Κατόπιν αὐτοῦ καί κατά σύσκεψιν τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου Ἐθνικῆς Ἀμύνης, τόν Ἰούνιον τοῦ 1968, ἐλήφθησαν αἱ κάτωθι ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τό ὑπ αριθ. 6/1968 ἰδιόχειρον σημείωμα τοῦ Ἀρχηγοῦ ΓΕΕΘΑ Ὀδ. Ἀγγελῆ:

Α. Ἡ εὐθύνη διά τήν διατήρησιν τῆς μαχητικῆς ἱκανότητος τῆς Ἐθνοφρουρᾶς θά πρέπει νά ἀναληφθῆ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπό τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως.

Ἡ προμήθεια δαπάναις τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως, τοῦ ἀπαιτουμένου πρός τοῦτο ὑλικοῦ καί εἰδικῶς πυρομαχικῶν ἐκπαιδεύσεως καί ὑλικοῦ συντηρήσεως· δέν θά πρέπει νά προέρχωνται ἐξ Ἑλλάδος ἀλλ' ἑτέρας πηγῆς, ἐξασφαλιζομένης ὑπό τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως.

Β. Ὅσον ἀφορᾶ τήν στελέχωσιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, αὕτη θά ἐξακολουθήση ὑφισταμένη ὡς μέχρι σήμερον, ἵνα παρασχεθῆ ἡ εὐχέρεια διαπραγματεύσεων ἐκ μέρους τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως.

Παραλλήλως νά γνωστοποιηθῆ εἰς τήν Κυπριακήν κυβέρνησιν ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἥν δέν ἐξασφαλισθῆ μερίμνη της ἡ διατήρησις τῆς μαχητικῆς ἱκανότητος τῆς Ε.Φ., ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρεται, ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις θά ἀναγκασθῆ·νά ἀναθεωρήση τάς ἀποφάσεις της ἐπί τοῦ θέματος. Πάντως, πέραν τοῦ ἐπαναπατρισμοῦ 25 Ἀξιωματικῶν τῆς Ε.Φ., ἐγκρίνεται καί περαιτέρω μείωσις χωρίς ὅμως αὕτη νά ἐπιδράση δυσμενῶς ἐπί τῆς μαχητικῆς ἱκανότητος τῆς Ε.Φ. Ὁμοίως ἐνεκρίθη μείωσις τοῦ κατωτέρου στρατιωτικοῦ προσωπικοῦ κατά 170 ἄνδρας περίπου. Μετά τήν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ε.Φ. τό ὅλον θέμα θά ἐπανεξετασθῆ.

Γ. Ἐνεκρίθη ἡ σχεδίασις χρησιμοποιήσεως τῆς ΕΛΔΥΚ ὑπό τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Φρουρᾶς διά τήν ἄμυναν τῆς νήσου, ὑπό τάς ἀκολούθους προϋποθέσεις:

ι. Ἡ ΕΛΔΥΚ νά προβλεφθῆ ὡς κυρία δύναμις ἀντεπιθέσεως διά τήν ἀπόκρουσιν τυχόν ἐχθρικῆς ἀποβάσεως, ἀποκλειομένης τῆς ἀναθέσεως ἑτέρας ἀποστολῆς.

ιι. Ἡ ἐν τόπω καί χρόνω χρησιμοποίησις τῆς ΕΛΔΥΚ θά ἀποφασίζεται ὑπό τοῦ ΓΕΕΘΑ.

ιιι. Ἡ δοκιμασία τῶν σχεδίων ὑπό τῆς ΕΛΔΥΚ θά λαμβάνη χώραν κεχωρισμένως καί ἀνεξαρτήτως τῆς τοιαύτης ὑπό τῶν Μονάδων τῆς Ε.Φ.

Δ. Ἐπί τῆς συμβολῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τήν ἄμυναν τῆς Κύπρου, πρός ἀπόκρουσιν τυχόν ἐχθρικῆς ἀποβατικῆς ἐνεργείας, ἐνεκρίθη ἡ σχεδίασις χρησιμοποιήσεως τῶν κάτωθι Δυνάμεων:

ι. Τῆς ΕΛΔΥΚ ὡς ἐν παραγράφω Γ. καθορίζεται.

ιι. Μιᾶς Μοίρας Ἀεροσκαφῶν διά τήν προσβολήν τῆς ἐνεργούσης τήν ἀπόβασιν δυνάμεως εφ' ἅπαξ.

ιιι. Ἑνος ὑποβρυχίου, ἀρχικῶς εἰς διεθνῆ ὕδατα καί μετά τήν ἐκδήλωσιν ἀποβατικῆς ἐνεργείας, προσβολή τῆς ἀμφιβίου δυνάμεως.

ιν. Δύο τορπιλλακάτων.

Ἐξυπακούεται διά τόν ἀναγνώστην, ὅτι εἰς περίπτωσιν ἀπροκλήτου προσβολῆς τῆς ΕΛΔΥΚ ὑπό τοῦ ἐχθροῦ, αὕτη ἐνεπλέκετο αὐτομάτως στόν ἀγῶνα, ὑπό τάς διαταγάς τοῦ ΓΕΕΦ, χρησιμοποιουμένη ἀναλόγως τῆς δημιουργουμένης καταστάσεως.

Παραλλήλως πρός τάς ἀνωτέρω ἀποφάσεις, ὁ Γ. Παπαδόπουλος, ὑπό τήν ἰδιότητά του ὡς ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὑπέγραψε καί ἀπέστειλε πρός τό Ἑλληνικόν ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τό ὑπό στοιχεῖα 0213/Κ/52/113/5-6-68 ἔγγραφον, μέ τό ὁποῖον τοῦ ἐδίδετο ἐντολή ὅπως ἐνεργήση παρά τῆ Κυπριακῆ κυβερνήσει διά τήν τροποποίησιν καί συμπλήρωσιν τοῦ περί Ἐθνικῆς Φρουρᾶς νόμου, διά τήν ἔγκρισιν τοῦ Κανονισμοῦ «Εὐθύνη δι' ὑλικά καί διαδικασία καταλογισμοῦ », ὅπως καί διά τήν διάθεσιν τῶν πιστώσεων διά προμήθειαν ὑλικῶν καί ἀνταλλακτικῶν καί κάλυψιν ἄλλων ἀναγκῶν τῆς Ε.Φ. Στό ἴδιον ἔγγραφον ἐπισημαίνονται καί τά ἀκόλουθα:

«Ι. Περαιτέρω παράτασις τῆς ἐκκρεμότητος τῶν ἀνωτέρω θεμάτων θά ἔχη σοβαράς καί ἀπροβλέπτους συνεπείας, δεδομένης ἄλλωστε τῆς ἐντόνου δραστηριότητος τῶν Τουρκοκυπρίων εἰς στρατιωτικήν ὀργάνωσιν καί πολεμικήν προπαρασκευήν.

ΙΙ. Ἡ ἀθόρυβος ἐπίλυσις τῶν ἐν λόγω προβλημάτων τῆς Ε.Φ. δέν δημιουργεῖ ἐπιπτώσεις εἰς τόν χειρισμόν τοῦ Κυπριακοῦ, δεδομένου ὅτι ἀφοροῦν εἰς καθαρῶς ἐσωτερικά διοικητικά θέματα καί δέν πρόκειται περί νέων νόμων, ἀλλά περί συμπληρώσεως ἤ τροποποιήσεως ὑφισταμένων τοιούτων.

ΙΙΙ. Ὑπό τήν ἔννοιαν ταύτην θεωρεῖται ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος θά πρέπει νά τεθῆ ἐνώπιον τῶν εὐθυνῶν του καί νά λάβη τάς πρός τοῦτο ἀπαιτουμένας ἀποφάσεις.»

Μέ ἄλλο ἔγγραφον, ὑπογραφόμενον ὑπό τοῦ Ἀρχηγοῦ ΓΕΕΘΑ Ἀγγελῆ, ἐκοινοποιήθησαν στό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν αἱ ἀναφερθεῖσαι ἤδη ἀνωτέρω ἀποφάσεις τοῦ ΑΣΕΑ, ἐνῶ μέ διαταγήν του πρός τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον Στρατοῦ καθώρισε τά κριτήρια ἐπιλογῆς τῶν ἀποστελλομένων εἰς Κύπρον Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν καί διέταξεν ὅπως ἐφ' ἑξῆς, ὅλοι οἱ Ἑλληνοκύπριοι Ἀξιωματικοί τοῦ Κυπριακοῦ στρατοῦ (τῆς Ε.Φ) θά μετεκπαιδεύωνται ἀποκλειστικῶς καί μόνον στήν Σχολήν Πεζικοῦ Χαλκίδος.

Τά ἀνωτέρω καί ὀρθά ἦσαν καί δίκαια. Τό μόνον ὅμως ἐξ αὐτῶν πού ὑλοποιήθη, εἶναι ἡ δέσμευσις τοῦ ΓΕΕΘΑ διά τήν χρησιμοποίησιν τῆς ΕΛΔΥΚ. Ἀπό Κυπριακῆς πλευρᾶς, οὐδέν ἐπραγματοποιήθη!

Τό χάος πού ἐπεκράτει ἀπό πλευρᾶς πειθαρχίας στήν Ἑθνικήν Φρουράν συνεχίζετο καί μάλιστα, τήν 3ην Ἰουλίου 1968 στήν ὁδόν Συγχαρίου-Ἀλωνάγρας συνέβη τροχαῖον δυστύχημα κατά τό ὁποῖον ἔχασαν τήν ζωήν

των στρατιῶται τῆς Ε.Φ., ἀδικαιολογήτως ἀπουσιάζοντες ἀπό τήν μονάδα των. Μέ ἀφορμήν τό δυστύχημα αὐτό, ὁ Μορώνης ἀπέστειλε νέαν ἔντονον ἀναφοράν πρός τόν Μακάριον, μέ τήν ὁποίαν τοῦ ζητεῖ τήν ἄμεσον προσωπικήν του παρέμβασιν διά τήν υἱοθέτησιν τῶν κατά καιρούς σχετικῶν προτάσεων τοῦ ΓΕΕΦ. Ὁ Μακάριος καί πάλιν δέν ἀπήντησε!

Παραλλήλως, νέα ὀξύτης ἐσημειώθη εἰς τάς ἤδη τεταμένας σχέσεις τοῦ Μορώνη μετά τοῦ Γενικοῦ Εἰσαγγελέως Τορναρίτη, λόγω τῆς ἀπορρίψεως τοῦ αἰτήματος του νά τοῦ παραδοθοῦν οἱ συλληφθέντες «ἐκπαιδευταί» ἐκ Ζάμπιας καί οἱ Ἑλληνοκύπριοι ἐκπαιδευόμενοι. Ἡ νέα ὀξύτης προῆλθεν ἀπό παράνομον ὅσον καί θρασεῖαν ἀπαίτησιν τοῦ Τορναρίτη νά ἀκυρωθῆ πειθαρχική ποινή πού ἐπεβλήθη εἰς ὁπλίτην τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς διά παράπτωμά του. Ὁ Μορώνης καί πάλιν-ὀρθότατα κατά τήν γνώμην μου-ἀπέρριψε το αἴτημα τοῦ Τορναρίτη, διότι ἔστω καί ἄν ἡ ποινή ἦτο οὐσιαστικῶς ἄνευ ἀντικρύσματος λόγω ἐλλείψεως νομικῆς καλύψεώς της, τυχόν ὑποχώρησις τοῦ Μορώνη θά προσέθετε ἕνα ἀκόμη διαλυτικόν αἴτιον στήν ὅλην ὑπόθεσιν τῆς πειθαρχίας τοῦ Στρατεύματος.

Τό ΓΕΕΦ δέν ἦτο δυνατόν νά ἀνεχθῆ περαιτέρω τήν ἀδιαφορίαν τῆς Κυπριακῆς Πολιτείας διά τόν στρατόν καί ἔτσι ὁ Μορώνης ἀπεφάσισε νά προσκαλέση τόν Μακάριον διά νά τοῦ παρασχεθῆ πλήρης ἐνημέρωσις εἰς τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ε.Φ. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἠρνεῖτο εὐγενῶς νά προσέλθη, ἐπικαλούμενος ἔλλειψιν χρόνου. Ὁ Μορώνης ὅμως ἐπέμενε. Καί τελικῶς, περί τά μέσα Ἰουλίου 1968 συνοδευόμενος καί ἀπό τούς ἁρμοδίους κυβερνητικούς παράγοντας, ὁ Μακάριος προσῆλθε στό ΓΕΕΦ, ὅπου, παρουσία τοῦ Μορώνη καί τῶν ἄλλων ἐπιτελῶν τῆς Ε.Φ., ἀνέλαβα ὡς Ἐπιτελάρχης τοῦ ΓΕΕΦ, νά κάμω λπτομερῆ ἐνημέρωσιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Ἔθεσα σαφῶς τά προβλήματα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἀνέλυσα εἰς βάθος τάς δυσχερείας, ὑπεγράμμισα τήν σκοπιμότητα τῆς παροχῆς λύσεων καί ἐξήγησα ὅτι ἡ σημερινή κατάστασις τοῦ στρατοῦ δέν παρέχει τά ἐχέγγυα ὀρθῆς ἐπιτελέσεως τοῦ καθήκοντός του.

Ὁ Μακάριος ἤκουσε μετά προσοχῆς τήν ἐνημέρωσιν, μᾶς ηὐχαρίστησε δι᾽ αὐτήν καί κατέληξε μέ τήν ὑπόσχεσιν ὅτι θά ἐνισχύση πλήρως τήν Ἐθνικήν Φρουράν, εἰς τρόπον ὥστε νά λυθοῦν κατά τόν καλύτερον τρόπον ὅλα τά προβλήματά της.

Παρῆλθεν ἐν συνεχεία δίμηνον καί τό μόνον πού διετέθη ἀπό τήν Κυπριακήν Κυβέρνησιν ἦτο τό ποσόν τῶν χιλίων λιρῶν, διά τήν... συγκρότησιν τῆς μουσικῆς μπάντας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Πράγματι ὁ Ἕλλην Ὑπολοχαγός τῆς Μουσικῆς Ἰωάννης Δουλουγέρης συνεκρότησε μίαν ἀρτίαν μπάνταν.

Τό ΓΕΕΦ ἐζήτει ἀπεγνωσμένως ὁπλισμόν καί πυρομαχικά καί τοῦ ἔστειλαν τύμπανα καί τρομπέτες!

Τό ἀπόγευμα τῆς τελευταίας Κυριακῆς τοῦ Ἰουλίου 1968, ἐκλήθην ἀπό τόν Διευθυντήν Διαβιβάσεων τῆς Ε.Φ. Ἀντισυνταγματάρχην Χρῆστον Χαμπέρην, ὁ ὁποῖος μέ εἰδοποίησεν ὅτι ὁ Ἀρχηγός ΓΕΕΦ Μορώνης μέ ζητεῖ νά παρουσιασθῶ στό Στρατηγεῖον. Μετέβην πράγματι ἐκεῖ καί συνήντησα τόν Μορώνην, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι εἰς σύσκεψιν ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ Μακαρίου, πού εἶχε πραγματοποιηθῆ ὀλίγον ἐνωρίτερον στό Προεδρικόν μέγαρον,

ἀπεφασίσθη ὅπως τμήματα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἀναλάβουν νά προστατεύσουν τούς ἀπεργοσπάστας τῆς CYTA (τοῦ ΟΤΕ τῆς Κύπρου δηλαδή) ἀπό τούς ἄλλους ὑπαλλήλους-συναδέλφους των, οἱ ὁποῖοι τήν ἑπομένην πρωΐαν θά κατήρχοντο εἰς ἀπεργίαν. Ὁ Μορώνης εἶχε μετάσχει τῆς συσκέψεως καί εἶχεν ἀρχικῶς ἀρνηθῆ τήν διάθεσιν δυνάμεων τῆς Ε.Φ. διά νά παρεμβληθοῦν μεταξύ ἀπεργῶν καί ἀπεργοσπαστῶν, ἀλλ' ὅτι τελικῶς ὑπεχώρησε πρό τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Μακαρίου καί συνεφώνησε.

Διεφώνησα ριζικῶς μέ τήν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν. Ἀνέφερα στόν Μορώνην ὅτι ἡ Ἐθνική Φρουρά ἐπ' οὐδενί ὅρῳ πρέπει νά ἐμπλακῆ εἰς τάς διαφοράς τῶν ἐργαζομένων καί τάς ἀπεργιακάς ἤ ἀπεργοσπαστικάς κινητοποιήσεις των, διότι τό τοιοῦτον δέν ἐμπίπτει στήν ἀποστολήν της καί εἶναι πιθανόν νά δημιουργήση λίαν ἐπικίνδυνον κατάστασιν εἰς βάρος τῆς Ε.Φ. καί τῆς ὅλης, ἤδη περιπλόκου, ἐσωτερικῆς καταστάσεως.

Ὁ Μορώνης παρεδέχθη ὅτι ἡ ἄποψίς μου ἦτο ἀπολύτως ὀρθή. Τό γεγονός δε ὅτι ὁ Ἐπιτελάρχης του δεφώνει καί ἀντέδρα, ἦτο ἕνα σημαντικόν στοιχεῖον πού τοῦ ἐπέτρεπε ὑπαναχώρησιν ἀπό τήν συμφωνίαν. Μέ ἐξουσιοδότησε λοιπόν νά μεταβῶ ἀμέσως στό Προεδρικόν μέγαρον καί, παρουσιαζόμενος στόν Μακάριον, νά ἀναφέρω τούς λόγους διά τούς ὁποίους ἡ ἐμπλοκή τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἶναι ἀνεπιθύμητος, ἀφοῦ μάλιστα ἠμπορεῖ νά ἀποδειχθῆ καί ἐπικίνδυνος.

Ἔφυγα ἀμέσως. Ὅταν ἔφθασα στό Ὑπασπιστήριον τοῦ Μακαρίου, εὗρον ἐκεῖ καθημένους διαφόρους κυβερνητικούς παράγοντας, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ γενικός διευθυντής τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης Ἀντώνιος Ἀναστασίου καί ὁ Ἀρχηγός τῆς ἀστυνομίας Χαζάπης. Τούς εἶπα ὅτι κατ' ἐντολήν τοῦ Ἀρχηγοῦ ΓΕΕΦ πρέπει νά παρουσιασθῶ στόν Μακάριον. Ὁ Ἀναστασίου μοῦ ἀπήντησεν ὅτι «ὁ Μακαριώτατος εἶναι πολύ ἀπησχολημένος καί τό πιθανώτερον εἶναι νά μή δυνηθῆ νά μέ δεχθῆ». Καί προσέθεσεν ὅτι ἄν ἔχω νά ἀναφέρω κάτι, νά τό εἴπω εἰς αὐτούς καί μέ πρώτην εὐκαιρίαν θά τοῦ τό μεταβιβάσουν.

Ἀντελήφθην ὅτι πρόκειται περί ὑπεκφυγῆς. Καθώς ὅμως ὁ χρόνος μέ ἐπίεζε-ἦτο ἑσπέρας καί τήν ἑπομένην πρωΐαν ἤρχιζεν ἡ ἀπεργία - καί τό πρόβλημα ἔπρεπε νά λυθῆ κατεπειγόντως, εἶπα στόν Ἀναστασίου, ἀλλά μέ τόνον φωνῆς πού ἐπέτρεπε εἰς ὅλους νά ἀκούουν, ὅτι:

Πρῶτον: Τό ἔργον προστασίας τῶν ἀπεργοσπαστῶν καί τοῦ δικαιώματός των νά ἐργασθοῦν, εἶναι καθαρῶς ἔργον καί καθῆκον τῆς ἀστυνομίας. Ἐφ' ὅσον αὕτη ἐπεμβαίνουσα ἀντιληφθῆ καί δηλώση ἐγγράφως ὅτι ἀδυνατεῖ νά προστατεύση τήν λειτουργίαν τῶν τηλεπικοινωνιῶν τῆς Κύπρου, τότε εἶναι δυνατή ἡ ἐνίσχυσίς της ὑπό τμημάτων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις αὕτη θά ζητηθῆ ἁρμοδίως καί τότε ὅμως τήν εὐθύνην διά πᾶν ὅτι συμβῆ, θά ἔχη ἡ ἀστυνομία.

Δεύτερον: Εἰς τόν ἰσχύοντα νόμον περί Ε.Φ., οὐδόλως προβλέπεται τοιαύτη χρησιμοποίησις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων.

Τρίτον: Ὅταν ὁ στρατός καλεῖται νά ἐπέμβη εἰς παρομοίας περιπτώσεις ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν, ἡ ἐπέμβασίς του ἐάν ἀπαιτηθῆ εἶναι ἀποφασιστική καί δυναμική, καθ' ὅσον δέν δύναται νά ἀνεχθῆ ἐξευτελιστικάς τυχόν ἐκδηλώσεις ἐναντίον του, οὔτε νά ὑποχωρήση.

Τέταρτον: Συμπέρασμα ὅλων ὅσων ἐτόνισα εἶναι ὅτι πρέπει νά ἐνημερωθῆ ὑπευθύνως καί ἀμέσως ὁ Μακαριώτατος ἐπί πάντων αὐτῶν, ὥστε ἡ ἀπόφασίς του νά καλύπτη τάς συνεπείας.

Ὁ Ἀναστασίου εἶπε τότε ὅτι ὅλα αὐτά ἀσφαλῶς θά τά εἶχεν υπ' ὄψιν του ὁ Μακαριώτατος ὅταν ἔλαβε τήν ἀπόφασίν του, παρισταμένου μάλιστα καί συμφωνήσαντος τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ΓΕΕΦ Ἀντιστρατήγου Μορώνη.

Τότε, εἶπα στόν Ἀναστασίου, τό ΓΕΕΦ ἀπαιτεῖ ἔγγραφον διαταγήν τοῦ Μακαριωτάτου διά τήν χρησιμοποίησιν τῆς Ε.Φ.

Ἔδειξε νά αἰφνιδιάζεται, ὅπως καί οἱ ἄλλοι παριστάμενοι καί ἀκούοντες. Καί ἀνέλαβε νά ἐνημερώση τόν Μακάριον καί νά διαβιβάση στό ΓΕΕΦ τήν τελικήν του ἀπόφασιν. Ἐπέστρεψα στό Στρατηγεῖον καί ἀνέφερα στόν Μορώνην τά διαμειφθέντα. «Καλά τά κατάφερες», μοῦ εἶπε.

Ἡ ἀπεργία ἐξεδηλώθη τήν πρωΐαν τῆς Δευτέρας, ἀλλά μέχρι τότε καμμία ἀπόφασις τοῦ Μακαρίου δέν ἐκοινοποιήθη στό ΓΕΕΦ, πού, βεβαίως δέν διέθεσε οὔτε ἕνα τμῆμα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς πρός προστασίαν τῶν ἀπεργοσπαστῶν. Πρέπει πάντως νά σημειωθῆ ὅτι παρ' ὅτι ἡ ἀπεργία παρετάθη καί διήρκεσεν ἄνω τοῦ μηνός, οὐδέν ἐπεισόδιον ἐσημειώθη καί οὕτως ἀπεφεύχθη μία νέα ἐμπλοκή τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς ἐσωτερικά ζητήματα μέ ἐνδεχομένας ἐπικινδύνους συνεπείας.

Ἐν τῶ μεταξύ καί ἐνῶ οἱ ὑπηρετοῦντες στήν Κύπρον εἴχαμε συνεχῶς νά ἀντιμετωπίσωμεν πληθώραν προβλημάτων ἀλλά καί ἐπεισοδίων μέ τούς Τουρκοκυπρίους, στήν Ἀθήνα ἐπεκράτει ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Μορώνης ἀκολουθεῖ σκληράν τακτικήν. Εἰς μίαν περίπτωσιν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβαν τόν ἐκ λάθους εἰσελθόντα στόν Τουρκοκυπριακόν τομέα τῆς Λευκωσίας Πλωτάρχην Κουτσοῦκον, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτει στήν Ναυτικήν Διοίκησιν Κύπρου, ἐκινητοποιήσαμε τοπικάς δυνάμεις τῆς Ε.Φ., διότι εἴμεθα ἀποφασισμένοι νά ἀπελευθερώσωμε τόν συλληφθέντα Ἕλληνα ἀξιωματικόν, ἀλλά δέν ἐχρειάσθη τελικῶς δυναμική ἐνέργεια, διότι παρενέβη δραστηρίως ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως Καναδός Ταξίαρχος Λέσλυ, πού ἔπεισε τούς Τούρκους καί ἀπέδωσαν τόν Πλωτάρχην. Ἦτο ἡ μόνη φορά ἤ πάντως ἀπό τάς σπανίας, πού ἡ μονίμως μεροληπτοῦσα ὑπέρ τῶν Τούρκων δύναμις τοῦ ΟΗΕ παρενέβη ὑπέρ τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὁ Μορώνης διέταξεν αὐτοβούλως δύο λόχους τῆς Ε.Φ. νά μεταβοῦν βορειοδυτικῶς τῆς Ἀμμοχώστου καί νά προστατεύσουν Ἑλληνοκυπρίους ἀγρότας, τούς ὁποίους οἱ Τουρκοκύπριοι ἡμπόδιζαν διά τῶν ὅπλων νά θερίσουν τούς ἀγρούς των. Ὁ Μακάριος ἐξεδήλωσε μεγάλην ἱκανοποίησίν διά τό γεγονός, ἐγώ ὅμως διεφώνησα μέ τόν Μορώνην, διότι τοῦ εἶπον ὅτι ἄν οἱ ἔνοπλοι Τουρκοκύπριοι ἔμεναν καί ἀντεστέκοντο, θά εἴχαμε ἀσφαλῶς νέαν ἐπιδείνωσιν τῆς καταστάσεως καί νέαν μεγάλην κρίσιν.

Τήν 9ην Αὐγούστου, ἡ Κυπριακή Βουλή ἐψήφισε νόμον διά τοῦ ὁποίου καθωρίζετο ὅτι οἱ στρατιῶται σπουδασταί ἀνωτάτων σχολῶν, ἀπολύονται μετά 12μηνον θητείαν! Ὁ νόμος ἐψηφίσθη ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Ε.Φ., ἡ ὁποία ἐφήρμοζε βεβαίως τό μέτρον, ἀλλά ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν της. Ὁ Μορώνης ἀντέδρασε καί ὑπέβαλε νέαν ἀναφοράν στόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ, ζητῶν καί πάλιν τόν ἐπαναπατρισμόν του.

Τό ΓΕΕΘΑ ἐπίστευε, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, ὅτι ὁ Μορώνης προέβαινεν εἰς

σκληράς ἐνεργείας, ἀντιθέτους πρός τό πνεῦμα πού ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις ἐπεθύμει νά ἐπικρατῆ κατ' ἐκείνην τήν περίοδον. Καί προέβη εἰς μίαν ἀήθη ἐνέργειαν. Ἀπέστειλε τήν 20ήν Αὐγούστου εἰς Λευκωσίαν τόν ἐπιτελῆ τῆς 2ας ΜΕΟ τοῦ ΓΕΕΘΑ Ταγματάρχην Μουτσόπουλον, διά νά μοῦ μεταφέρη ἄποψιν τοῦ Ὑπαρχηγοῦ ΓΕΕΘΑ Ἀντιστρατήγου Ναπ. Παλαιολογοπούλου, καθ' ἥν θά ἔπρεπε ἐγώ, ὡς Ἐπιτελάρχης τοῦ ΓΕΕΦ, νά συγκρατῶ τόν Μορώνην ἀπό σκληράς ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι δέν ἐξυπηρετοῦν τήν ἐπιδιωκομένην ὑπό τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πολιτικήν. Καί, ἐπίσης, ὅτι πρό πάσης ἐνεργείας τοῦ Μορώνη, νά ἀναφέρω καί νά ἐνημερώνω τό ΓΕΕΘΑ. Ἡ ἄποψις τοῦ Παλαιολογοπούλου μέ ἐξώργισε. Οὐσιαστικῶς μοῦ ἐζητεῖτο νά «κατασκοπεύω» κατά τινα τρόπον τόν Διοικητήν μου! Ἀπήντησα στόν Μουτσόπουλον μέ αὐστηρότητα καί κάποιαν ὀργήν:

— *Ὅταν λαμβάνω γνῶσιν τῶν προθέσεων τοῦ Ἀρχηγοῦ ΓΕΕΦ καί κρίνω ὅτι πρέπει νά τάς ἀναθεωρήση, τό εἰσηγοῦμαι τόσον ἀπό πεποίθησιν ὅτι ἐνεργῶ ὀρθῶς, ὅσον καί ἀπό ἠθικήν ὑποχρέωσιν πού ἔχω πρός τοῦτο ὡς Ἐπιτελάρχης πρός τόν Διοικητήν του. Πολλάς ὅμως φοράς, ὁ Α/ΓΕΕΦ ἐνεργεῖ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ἐπιτελείου του. Παρά ταῦτα, ὁ Στρατηγός ἔχει κατά κανόνα δίκαιον. Καί ὅταν ἐνεργῆ σκληρῶς, εἰς τοῦτο ἐξωθεῖται ἐκ δύο λόγων: Πρῶτον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Κυπριακή Κυβέρνησις τόν ἀγνοεῖ διά ζητήματα καθαρῶς στρατιωτικά καί δεύτερον διότι τό ΓΕΕΘΑ δέν τοῦ δίδει ὁδηγίας περί τῆς στάσεως πού πρέπει κατά περίπτωσιν νά τηρῆ. Πρέπει νά ἀντιληφθῆ τό ΓΕΕΘΑ, ὅτι ἐφ' ὅσον δέν μᾶς δίδει ὁδηγίας, τάς ὁποίας ἐπανειλημμένως καί μετά φορτικότητος ἐζητήσαμε, δέν ἔχομεν ἄλλην ἐπιλογήν ἀπό τοῦ νά ἐνεργοῦμε κατά τό δοκοῦν. Ὅσον ἀφορᾶ στήν σύστασιν νά ἐνημερώνω τό ΓΕΕΘΑ ἐπί τῶν προθέσεων τοῦ Μορώνη, λυποῦμαι, ἀλλά αὐτή οὔτε εἰς τά καθήκοντά μου ἐμπίπτει, οὔτε εἰς τόν χαρακτῆρα μου ταιριάζει. Ἑπομένως δι' ἐμέ ἡ σύστασις αὐτή εἶναι ἀπαράδεκτος.*

Ὁ Μουτσόπουλος ἐκράτησε σημειώσεις ἐπί ὅσων τοῦ εἶπα καί παρεκάλεσεν ὅπως τό περιεχόμενον τῆς συνομιλίας μας κρατηθῆ μεταξύ μας. Τό ὑπεσχέθην καί, ὄντως, οὔτε ὁ Μορώνης οὔτε ἄλλος τις ἔλαβε ποτέ γνῶσιν αὐτῆς τῆς συνομιλίας, μέχρι σήμερον.-

13. Ἡ ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Γ. Παπαδοπούλου

Τήν 13ην Αὐγούστου, ἔγινε ἡ γνωστή ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου καί ἡ ἐν συνεχείᾳ σύλληψις τοῦ Ἀλέκου Παναγούλη. Ἐκ πρώτης ὄψεως, τό γεγονός αὐτό δέν φαίνεται νά ἔχη σχέσιν μέ τό παρόν Ιστόρημά μου. Δέν εἶναι ὅμως ἔτσι. Διότι ἡ ἀπόπειρα αὐτή, ἐσχεδιάσθη, προητοιμάσθη καί ὠργανώθη ἀπό τήν Κύπρον. Καί μέ Κυπριακόν διαβατήριον εἶχεν ἐφοδιασθῆ ὁ παρ' ὀλίγον δολοφόνος, τό ὁποῖον τοῦ ἐχορήγησεν ἡ Κυπριακή Κυβέρνησις. Ἐπιπροσθέτως, ὁ Παναγούλης ἐφιλοξενήθη εἰς Κύπρον ὅπου ἐξεπαιδεύθη εἰς τήν χρῆσιν τῶν ὅπλων καί τῶν ἐκρηκτικῶν καί διά τῆς ἐν Ἀθήναις Κυπριακῆς πρεσβείας ἐφωδιάσθη μέ τά ὑλικά διά τήν ἀπόπειραν.

Τό 2ον Ἐπιτελικόν Γραφεῖον τοῦ ΓΕΕΦ, εἶχε διεξαγάγει ἐκτεταμένην ἔ-

ρευναν εἰς Κύπρον, διά τήν διαπίστωσιν τυχόν διασυνδέσεων τοῦ Παναγούλη. Ἡ ὅλη ἔρευνα, διεξαχθεῖσα ἀθορύβως καί μυστικῶς, ἀπέδωσε πλήρεις ἀποδείξεις ὅτι:

Α. Τήν 27ην Ἰανουαρίου 1968 ἐξεδόθη ὑπό τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως διαβατήριον διά τόν Ἀλέξανδρον Παναγούλην, τό ὁποῖον ἔφερε τά ψευδῆ στοιχεῖα ΜΑΡΙΟΣ ΑΝΔΡΕΟΥ καί ἀριθμόν ΑΟ 1402.

Β. Τήν 28ην Ἰανουαρίου 1968, ὁ Παναγούλης, φέρων τό διαβατήριον αὐτό καί συνοδευόμενος ἀπό δύο Κυπρίους ἀστυνομικούς, ἔφθασε στό ἀεροδρόμιον τῆς Λευκωσίας, ἀπό ὅπου καί ἀνεχώρησεν ἐκ Κύπρου.

Γ. Ὁ νομικός σύμβουλος τῆς ἐν Ἀθήναις Κυπριακῆς πρεσβείας Ἰακώβου, συνηντήθη δύο φοράς μέ τόν Παναγούλην τόν Μάϊον τοῦ 1968.

Δ. Μετεφέρθη ἐκ Κύπρου εἰς Πειραιᾶ αὐτοκίνητον μάρκας «Μερσεντές», παραληφθέν ἐκεῖ ὑπό τινος ἀτόμου μέ τό ἐπώνυμον Κλεάνθης. Τό αὐτοκίνητον αὐτό, ἀνῆκεν εἰς τόν Ἰακώβου, ἀλλά δέν ἠρευνήθη κατόπιν σχετικῆς διαταγῆς τοῦ Γ. Παπαδοπούλου. Καί ὅμως εἶχον ἐντός αυτοῦ ἀποκρυβεῖ ἐπιμελῶς, πρό τῆς ἐκ Κύπρου φορτώσεώς του ὁπλισμός καί ἐκρηκτικά.

Ε. Τήν 29ην Ἰουνίου 1968, εἰσῆλθεν εἰς Κύπρον ἐκ νέου ὁ Παναγούλης, μέ ἑλληνικόν διαβατήριον ὑπό τό ὄνομα Καραπέτρος. Παρέμεινεν ἐπί δύο ἑβδομάδας καί ἀνεχώρησε πάλιν ἐκ Κύπρου τήν 12ην Ἰουλίου.

Τήν 2αν Σεπτεμβρίου 1968, ὁ Μορώνης, ὁμιλῶν ἐντός τοῦ γραφείου του πρός ἐμέ καί τούς παρισταμένους Ἀντισυνταγματάρχην Κωνσταντῖνον Λάλαν, πού εἶχε διαδεχθῆ τόν ἐπαναπατρισθέντα Τσατσανῖφον ὡς διευθυντής τοῦ 2ου Ε.Γ. καί τόν ὑπασπιστήν του Λοχαγόν Παναγιώτην Ντόταν εἶπεν ὅτι ὁ Γεωρκάτζης ἐνέχεται στήν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν κατά τοῦ Ἕλληνος Πρωθυπουργοῦ καί ὅτι κρίνει σκόπιμον ὅπως τό 2ον Ἐπιτελικόν Γραφεῖον διακόψη τήν διεξαγομένην ἔρευνά του, καθ' ὅσον κινδυνεύομεν νά δολοφονηθῶμεν ὅλοι ἀπό ἔμπιστα ὄργανα τοῦ Γεωρκάτζη!

Μετά μίαν περίπου ἑβδομάδα καί ἐνῶ ἀνεμέναμε τήν ἄφιξιν τοῦ Μακαρίου ἀπό τάς Σκανδιναυικάς χώρας εἰς τό ἀεροδρόμιον Λευκωσίας, ὁ Μορώνης μοῦ εἶπεν ὅτι καθ' ἅς ἔχει πληροφορίας, φέρεται καί ὁ ἴδιος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὡς ἔχων ἀνάμειξιν εἰς τήν κατά τοῦ Παπαδοπούλου δολοφονικήν ἀπόπειραν. Καί προσέθεσεν ὅτι διά τήν Ιδίαν ὑπόθεσιν διεξάγει ἐρεύνας καί ἀνάκρισιν ἀπό Κυπριακῆς πλευρᾶς ὁ Βενιαμίν.

Τελικῶς τό πόρισμα τῆς διεξαχθείσης στήν Ἑλλάδα ἀνακριτικῆς ἐρεύνης σχετικῶς μέ τήν ἀπόπειραν, ἐδημοσιεύθη τήν 19ην Ὀκτωβρίου 1968. Καί ἀπεδείκνυε μέ στοιχεῖα καί ἀποδείξεις τήν ἐνεργόν ἀνάμειξιν τοῦ ὑπουργοῦ Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης τῆς Κύπρου Πολύκαρπου Γεωρκάτζη στήν κατά τοῦ Παπαδοπούλου ἀπόπειραν τοῦ Παναγούλη. Ὁ Γεωρκάτζης ἔσπευσε νά διαψεύση ἀπό τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Ἱδρύματος Κύπρου (ΡΙΚ) τό πόρισμα καί νά τονίση ὅτι οὐδεμίαν εἶχε συμμετοχήν. Ἀλλά αἱ μαρτυρίαι συνωδεύοντο καί ὑπό στοιχείων ὡς εἴπομεν. Ἄλλωστε ὑπῆρχε καί τό Ιδιόγραφον ἀπόρρητον σημείωμά του πρός τόν Ἑλληνοκύπριον ἀστυνόμον Ρήγαν:

«Παρακαλῶ νά φροντίσης ὅπως ἐκδοθῇ διαβατήριον εἰς τόν καταζητούμενον Ἀλεξ. Παναγούλην τόν ὁποῖον καί θά σοῦ στείλῃ εἰς τό γραφεῖον σου ὁ γιατρός Λυσσαρίδης. Ἔδωσε πρός τοῦτο ὁδηγίες ὁ Μακαριώτατος ὁ ὁποῖος ἐπέμενε, παρ' ὅλον ὅτι τοῦ ἐξή-

γησα περί τίνος προσώπου πρόκειται. Ἰσχυρίζεται ὅτι διά τοῦ τρόπου τούτου θά τόν ξεφορτωθοῦμεν».

Ἐξ ἄλλου, ὅπως ὁ Σπῦρος Παπαγεωργίου ἀποκαλύπτει στό βιβλίον του «Ἀπό τήν Ζυρίχην εἰς τόν Ἀττίλαν» (Τόμος γ΄ σελ. 213), καί ἐκ τῆς ἐκθέσεως Βενιαμίν προκύπτει ὅτι:

«Ὡς πρός τό διαβατήριον, ὁ μεσολαβήσας διά τήν ἀναχώρησιν τοῦ Παναγούλη ἐκ Κύπρου ἦτο ὁ Τάκης Χατζηδημητρίου. Ὡς μοῦ ἐλέχθη ὑπό τοῦ Μακαριωτάτου, ὁ Χατζηδημητρίου διεβίβασε παράκλησιν πρός Αὐτόν ὅπως παραχωρηθοῦν διευκολύνσεις διά τήν ἀναχώρησιν τοῦ Παναγούλη ἐκ Κύπρου. Ὁ Μακαριώτατος οὐδέν περί Παναγούλη ἐγνώριζε πλήν τοῦ ὅτι εἰσῆλθεν οὗτος εἰς τήν Κύπρον παρανόμως. Ἡ παραμονή τοῦ Παναγούλη εἰς τήν νῆσον δέν ἦτο ἐπιθυμητή καί ὁ Μακαριώτατος ἔδωσεν ἐντολήν εἰς τό ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν ὅπως «διευκολυνθῆ ὁ Παναγούλης νά ἐγκαταλείψη τήν Κύπρον». Τό ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν τότε ἐξέδωσε τό σχετικόν γνωστόν διαβατήριον. Ὁ Παναγούλης ἀνεχώρησεν ἐκ Λευκωσίας τήν 28ην Ἰανουαρίου 1968, διά Λίβανον καί ἐκεῖθεν εἰς Ρώμην»

Ὁ Γεωρκάτζης ἔσπευσε ὡς εἴπομεν νά διαψεύση τήν ἀνακριτικήν ἔκθεσιν, ὅπου περί αὐτοῦ σαφῶς ἀνεφέρετο:

«Γεωρκάτζης Πολύκαρπος, ὑπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν καί τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης τῆς Κύπρου, κάτοικος Λευκωσίας. Ἡ ἐνεργός ἀνάμιξις τούτου εἰς τόν ἀποκλειστικόν ἐφοδιασμόν τῆς ὀργανώσεως διά παντοειδοῦς στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ, τό ὁποῖον ἀποστέλλει, δι' ἐπισήμου ὁδοῦ εἰς τήν Ἑλλάδα (διπλωματικός σάκκος) καί ἡ ἐν γένει οἰκονομική ἐνίσχυσις ταύτης, τυγχάνει σκανδαλώδης καί προκαλεῖ κατάπληξιν, διότι σπανίως, ἄν μή οὐδέποτε, ἐμφανίζεται εἰς πρόσωπα κατέχοντα ἐπισήμους θέσεις. Ἔχει τό ψευδώνυμον «Ἀκρίτας», εἶναι ὁ στρατιωτικός ἀρχηγός τῆς ὀργανώσεως «Ἑλληνική Ἀντίστασηι», πραγματοποιεῖ ἐπαφάς μέ τούς Ν. Νικολαΐδην καί Α. Παναγούλην...».

Ὑπέβαλεν ἐν συνεχεία τήν παραίτησιν του ὁ Γεωρκάτζης τήν ὁποίαν δέν ἀπεδέχθη ὁ Μακάριος τήν πρώτην φοράν, διά νά τήν ἐπανυποβάλη μετά δεκαήμερον ὁ Γεωρκάτζης τονίζων ὅτι «εἶναι ἀνέκκλητος», ὁπότε ὁ Μακάριος ἐξέφρασε τήν λύπην του «διότι θά ἐστερεῖτο ἱκανοῦ καί πολυτίμου συνεργάτου».

Ὀλίγας ὥρας μετά τήν ἀνακοίνωσιν τοῦ πορίσματος τῆς ἐρεύνης καί συγκεκριμένως περί τό μεσονύκτιον τῆς 19ης πρός τήν 20ήν Ὀκτωβρίου 1968, μέ ἀφύπνισεν ὁ Διοικητής τοῦ Λόχου ΕΣΑ Κύπρου Λοχαγός Ἐλευθέριος Ἰωαννίδης καί εἰσελθών στό δωμάτιόν μου στό ξενοδοχεῖον «Ἰλλαρίων» τῆς Λευκωσίας ὅπου διέμενα, μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἡ Ἑλληνοκυπριακή ἀστυνομία εἶχεν ἀποκόψει καί ἐγκλωβίσει περιπόλους τῆς ΕΣΑ καί ἐπιδιώκει τόν ἀφοπλισμόν των.

Ἀντελήφθην φυσικά ὅτι αἱ ἀποκαλύψεις πού ὡδήγησαν στήν παραίτησιν τοῦ Γεωρκάτζη, εἶχαν προκαλέσει αὐτήν τήν ἀψυχολόγητον, ὅσον καί ἀνόητον ἀντίδρασιν τῆς Μακαριακῆς ἀστυνομίας. Ἀλλά καί δέν ἠδυνάμην νά ἐπιτρέψω ἤ νά ἀνεχθῶ νά θιγῆ ἔστω καί μία τρίχα τῆς κεφαλῆς ἑνός ἀνδρός τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιωτικῆς Ἀστυνομίας. Τά Ἑλληνόπουλα αὐτά, εἶχαν ἐγκαταλείψει τήν Ἑλλάδα καί τάς οἰκογενείας των, διά νά ἔλθουν ἐδῶ νά συμπαρασταθοῦν καί νά συμπολεμήσουν μέ τούς Ἑλληνοκυπρίους, ἄν αἱ συνθῆκαι τό ἀπαιτοῦ-

σαν. Καί, ἀκόμη, νά προστατεύουν τήν κοσμίαν παράστασιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καί τήν ἀσφάλειάν των.

Ἐσκέφθην ὅτι δέν ἔχω τόν χρόνον νά εἰδοποιήσω τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Μορώνην καί, ἐπιπροσθέτως, ἐπίστευα ὅτι οὗτος ἄν εἰδοποιῆτο θά διέτασσε τόσον σκληρά μέτρα, τάς συνεπείας τῶν ὁποίων καί τούς ἀντικτύπους δέν ἦτο δυνατόν νά προβλέψη κανείς. Ἀπεφάσισα λοιπόν νά ἐνεργήσω αὐτοβούλως, ἀφοῦ ἦτο δυνατόν ἀπό λεπτοῦ εἰς λεπτόν νά ὑπάρξουν δραματικαί ἐξελίξεις, μέ ἐμπλοκήν εἰς ἐξοντωτικόν ἀγῶνα τῶν περιπόλων τῆς ΕΣΑ καί τῶν δυνάμεων τῆς Ἑλληνοκυπριακῆς ἀστυνομίας. Διέταξα τόν Λοχαγόν Ἑλ. Ἰωαννίδην νά ἐπιστρέψη ἀμέσως πλησίον τῶν περιπόλων του, νά διατηρήση ἱκανήν ἀπόστασιν ἀπό τούς Κυπρίους ἀστυνομικούς καί νά ἀναμείνη διαταγάς μου. Τοῦ ἐτόνισα ὅτι δέν πρέπει νά κάμη πρῶτος αὐτός χρῆσιν τῶν ὅπλων.

Ἐτηλεφώνησα ἀμέσως στήν Ἐπιλαρχίαν Ἀναγνωρίσεως (ΕΑΝ) ἡ ὁποία ἐστρατωνίζετο πλησίον τοῦ Ἀρχηγείου τῆς Ἀστυνομίας καί ἐζήτησα τόν ἀξιωματικόν ὑπηρεσίας. Ἦτο ὁ Λοχαγός Τεθωρακισμένων Νικολόπουλος. Τόν διέταξα νά συνεγείρη ἀμέσως τήν Ἐπιλαρχίαν καί τοῦ εἶπα: *«Νά ἐξέλθης τοῦ στρατοπέδου μέ ὅλα τά ἅρματά σου καί νά παραταχθῆς ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ Ἀρχηγείου τῆς Ἀστυνομίας, εἰς διάταξιν μάχης καί μέ τά πυροβόλα ἐστραμμένα πρός τό Ἀρχηγεῖον. Θά ἀνάψης ὅλους τούς φανούς τῶν ὀχημάτων καί θά διατηρήσης τάς μηχανάς ἐν λειτουργία. Ἐκεῖ θά ἀναμείνης διαταγάς μου».*

Ὁ Νικολόπουλος ἐνήργησεν ἀμέσως καί συμφώνως πρός τήν διαταγήν. Ἐζήτησα ἀκολούθως τόν ἀξιωματικόν ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχηγείου τῆς Ἀστυνομίας καί ὅταν αὐτός παρουσιάσθη στό τηλέφωνον, τοῦ εἶπα:

— *Εἶμαι ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἡ ὥρα εἶναι 2. Θά περιμένω μέχρι τῆς 2.45΄ καί ἐάν μέχρι τότε δέν ἔχουν ἀπελευθερωθῆ αἱ περίπολοι τῆς ΕΣΑ τάς ὁποίας ἔχετε ἐγκλωβίσει, θά ἐπιτεθῶ μέ τά τεθωρακισμένα ἐναντίον τοῦ Ἀρχηγείου σας. Λάβετε ὑπ' ὄψιν ὅτι δέν πρόκειται περί ἀπειλῆς. Βγῆτε ἔξω καί θά ἰδῆτε ὅτι κινδυνεύετε.*

Δέν γνωρίζω τί ἐπηκολούθησε στούς κόλπους τῆς Ἀστυνομίας, οὔτε μέ ποίους ἐπεκοινώνησεν ὁ ἀξιωματικός πού ἔλαβε τό τηλεφώνημά μου. Ἀλλά τήν 2.45΄ πρωϊνήν, οἱ περίπολοι τῆς ΕΣΑ εἶχον ἀφεθῆ ἐλεύθεραι, οἱ ἀστυνομικοί πού εἶχον μετάσχει τοῦ ἐγκλωβισμοῦ των εἶχον ἀποσυρθῆ καί ἡ τάξις εἶχεν ἀποκατασταθῆ. Διηρωτήθησαν πολλοί τότε, ἐάν θά ἐπετιθέμην κατά τοῦ Ἀρχηγείου, εἰς περίπτωσιν πού οἱ Κύπριοι ἀστυνομικοί ἠγνόουν τήν προειδοποίησίν μου. Δέν εἶχον τοιαύτην πρόθεσιν. Διότι ἐπίστευα μετά βεβαιότητος ὅτι ἡ ἐνέργειά μου θά ἐπετύγχανεν ἀπολύτως τοῦ σκοποῦ της, χωρίς νά χυθῆ οὐδέ σταγών ἑλληνικοῦ ἤ ἑλληνοκυπριακοῦ αἵματος. Βεβαίως διεκινδύνευσα. Ἀλλ' ὑπάρχουν περιπτώσεις πού τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον. Δέν θά ἐπέτρεπα ὁπωσδήποτε ἐξευτελισμόν τῆς ΕΣΑ, οὔτε προπηλακισμούς εἰς βάρος της ἀπό Μακαριακούς ἀστυνομικούς. Ἀλλά τήν εὐθύνην δι' ὅτι συνέβαινε , θά εἶχεν ὁ Μακάριος, ὁ ὁποῖος καί ἀσφαλῶς ἔλαβεν ἐγκαίρως γνῶσιν τοῦ ἐπεισοδίου.

Τήν πρωΐαν ἐνημέρωσα λεπτομερῶς τόν Μορώνην. Ὁ Στρατηγός δυσηρεστήθη διότι δέν τόν εἰδοποίησα, τοῦ ἐξήγησα ὅμως ὅτι ἐτέλουν ὑπό τήν πίεσιν τοῦ χρόνου. Δέν μοῦ εἶπε τίποτε, ἀλλά ἀπέστειλε τά ἀκόλουθα δύο σήματα:

«Πρός Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ
Ἀριθ. 65480/20-10-68
Νυκτερινάς ὥρας χθές, ἀστυνομικά ὄργανα Λευκωσίας ἐπενέβησαν ἀνασχετικῶς είς συνήθεις περιπολίας ΕΣΑ.ΓΕΕΦ ἐπελήφθη ἀμέσως καί δραστηρίως. Θέμα ἔληξεν ἄνευ ἐπεισοδίων καί περαιτέρω συνεχείας. Ὡς ἐξηκριβώθη Ἀστυνομία ἐνήργησε κατόπιν προσωπικῆς διαταγῆς Γεωρκάτζη. Σήμερον ΓΕΕΦ ἐπέστησε προσοχήν Ἀρχηγοῦ Ἀστυνομίας Κύπρου ἐπί εὐθυνῶν Ἀστυνομίας είς περίπτωσιν ἐπαναλήψεως τοιούτων ἐνεργειῶν, καθ' ὅσον ΓΕΕΦ θέλει ἐπέμβει δυναμικῶς. Ἀνωτέρω είδοποίησις ἐκοινοποιήθη Ἀρχιεπίσκοπον Μακάριον.

ΜΟΡΩΝΗΣ»

«Πρός Ἀρχηγόν Ἀστυνομίας Κύπρου Χαζάπην
Κοινοποίησις Πρόεδρον Ἀρχιεπίσκοπον Μακάριον
Νυκτερινάς ὥρας χθές ἀστυνομικά ὄργανα ἐπενέβησαν ὅλως αὐθαιρέτως καί ἀναρμοδίως είς ἐκτέλεσιν συνήθων στρατιωτικῶν μέτρων καί περιπολιῶν ὑπό ΕΣΑΚ, ἀνακόψαντα περιπολίας. Διά τό ΓΕΕΦ ἡ ἀνωτέρω ἐνέργεια ὑμετέρων ἀστυνομικῶν ὀργάνων τυγχάνει ἀκατανόητος καί ἀπαράδεκτος. Τίθεται ὑπ' ὄψιν ὑμῶν ὅτι ΓΕΕΦ ἔχει δώσει κατηγορηματικάς διαταγάς ἁπάσας μονάδας του, ὅπως τοῦ λοιποῦ μή ἀνεχθοῦν παρομοίας ἐπεμβάσεις ἀστυνομικῶν ὀργάνων καί ὅπως είς περίπτωσιν ἐμμονῆς τούτων δι' ἐπέμβασιν, ποιοῦνται χρῆσιν τῶν ὅπλων. Συνεπῶς προειδοποιοῦμεν ὑμᾶς ὅτι διά πᾶν τυχόν συμβησόμενον ἐπεισόδιον, ἀκεραίαν εὐθύνην θά φέρετε ὑμεῖς. Πρός τοῦτο παρακαλεῖσθε ὅπως ἐκδώσητε ἀπαραιτήτους διαταγάς πρός ὑπηρεσίας ἀστυνομίας ὅπως ἐπ' οὐδενί ἐπεμβαίνουσι ἔργον Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, διότι ἄλλως παίζετε μέ τήν φωτιάν, πρᾶγμα λίαν ἐπικίνδυνον.

ΜΟΡΩΝΗΣ»

Ἐπρότεινα στόν Μορώνην ὅπως, πέραν τοῦ σήματος, ἐπισκεφθῆ τόν Μακάριον καί τοῦ ἐξηγήσει τήν σοβαρότητα καί τούς κινδύνους πού ἐγκυμονοῦν παρόμοια ἐπεισόδια, γεγονός πού ἐπραγματοποιήθη τήν 20ην Ὀκτωβρίου. Ὁ Μακάριος ὑπεσχέθη στόν Ἀρχηγόν τοῦ ΓΕΕΦ ὅτι θά δώση ἐντολάς πρός τήν Ἀστυνομίαν.

Ὁ Γεωρκάτζης παρητήθη τήν 1ην Νοεμβρίου 1968. Καί τάς ἑσπερινάς ὥρας τῆς ἰδίας ἡμέρας, ἄγνωστοι ἐπιβαίνοντες αὐτοκινήτου, ἐπολυβόλησαν τήν κεντρικήν πύλην τοῦ στρατοπέδου τῆς ΕΛΔΥΚ. Τό ὅτι δέν ἐδολοφονήθη ὁ φρουρός στρατιώτης ἀπό τόν καταιγισμόν τῶν σφαιρῶν πού ἐρρίφθησαν ἐναντίον του, μόνον είς θαῦμα δύναται νά ἀποδοθῆ. Φυσικά ὅλοι ἐγνωρίζαμε τίνος ὄργανα ἦσαν οἱ πραγματοποιήσαντες τήν δολοφονικήν αὐτήν ἐπίθεσιν «ἄγνωστοι» Ἀλλά καί δέν εἴχομεν ἀποδείξεις διά νά δυνάμεθα νά κατηγορήσωμεν ἐπωνύμως τόν ἐμπνευστήν της.

14. Ἀντικατάστασις Μορώνη

Ὅπως ἤδη ἔχω ἀναφέρει, ὁ Ἀντιστράτηγος Μορώνης εἶχεν ὑποβάλει τήν παραίτησίν του καί εἶχε ζητήσει νά ἐπαναπατρισθῆ. Ὁ Ἀρχηγός ΓΕΕΘΑ Ἀγγελῆς, τοῦ εἶχεν ἀποστείλει ἀπό τῆς 11ης Σεπτεμβρίου 1968 ἐπιστολήν, τήν ὁποίαν ἔφερεν είς Λευκωσίαν ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Παντελῆς Λαλαούνης, μέ τήν ὁποίαν καθώριζεν ὅτι ὁ Μορώνης θά παραμείνη στήν θέσιν του

ὡς Α/ΓΕΕΦ μέχρι τῆς 15ης Ὀκτωβρίου, ὅτε θά πραγματοποιηθῆ σύσκεψις πρός συζήτησιν ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.

Πράγματι, τήν 14ην Ὀκτωβρίου ὠργανώθη στήν Ἀθήνα σύσκεψις, στήν ὁποίαν μετέσχον καί ἐγώ, συνοδευόμενος καί ἀπό τόν Διευθυντήν τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ ΓΕΕΦ Ἀντισυνταγματάρχην Κωνσταντίνον Βασιλᾶν. Προήδρευσεν ὁ Ἀγγελῆς, ὁ ὁποῖος είς κάποιον διάλειμμα τῆς συσκέψεως μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι τό πόρισμα διά τήν δολοφονικήν ἀπόπειραν κατά τοῦ Γ. Παπαδοπούλου, τό ὁποῖον θά δημοσιευθῆ συντόμως, ἀποκαλύπτει καί ἐνοχήν τοῦ Γεωρκάτζη.

Ἀπήντησα ὅτι ἡ δημοσίευσις θα ἦτο δυνατόν νά προκαλέση καί ἐπεισόδια στήν Κύπρον μεταξύ διαφόρων ὁμάδων Ἑλληνοκυπρίων, ἡ Ισχυροτέρα ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο ἐκείνη τοῦ Γεωρκάτζη. Ὁ Ἀγγελῆς παρεδέχθη αὐτήν τήν πιθανότητα καί μοῦ ἐζήτησε νά μεταφέρω στόν Μορώνην τήν ἄποψίν του περί τῆς ἀνάγκης ἐπιδείξεως ψυχραιμίας καί αὐτοσυγκρατήσεως. Μοῦ ἀπεκάλυψεν ἐπίσης ὅτι ὁ Μακάριος ἀρνεῖται τήν παράδοσιν τῶν ἐκτοξευτῶν σοβιετικῶν πυραύλων, τούς ὁποίους ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις θά χρησιμοποιοῦσε πρός ἐξασφάλισιν μεγαλυτέρας ἀμερικανικῆς στρατιωτικῆς βοηθείας καί κατόπιν αὐτοῦ τό θέμα θεωρεῖται κλειστόν.

Τόν παραιτηθέντα Γεωρκάτζην διεδέχθη ὁ Ἐπαμεινώνδας Κωμοδρόμος, ὁ ὁποῖος ὅταν ἀνέλαβε τό ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης, παρέσχε στόν Μορώνην ἀφειδεῖς ὑποσχέσεις περί ταχείας ἐπιλύσεως ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Βεβαίως, οὐδέν καί πάλιν ἐγένετο.

Τήν 5ην Ἰανουαρίου 1969, φθάνει στήν Κύπρον ὁ πρώην Διοικητής τοῦ Β΄. Σώματος Στρατοῦ Ἀντιστράτηγος Ἡλίας Γερακίνης, ὁ ὁποῖος ἀνεκλήθη στήν ἐνέργειαν καί ἐτοποθετήθη, συμφωνοῦντος καί τοῦ Μακαρίου, διάδοχος τοῦ Μορώνη στήν ἀρχηγία τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Τήν παράδοσιν τῆς διοικήσεως τοῦ Ἀρχηγείου Ε.Φ. στόν Γερακίνην ἔκαμα ἐγώ ὡς Ἐπιτελάρχης, τοῦ Μορώνη ἀρνηθέντος νά παραστῆ μέ τήν δικαιολογίαν ὅτι ὁ Γερακίνης ἦτο νεώτερός του!

Ὁ Ἀντιστράτηγος Γεώργιος Μορώνης ἐπανεπατρίσθη τήν 15ην Ἰανουαρίου 1969. Στό ἀεροδρόμιον Λευκωσίας, κατά τήν ἀναχώρησίν του, τοῦ ἀπεδόθησαν αἱ κεκανονισμέναι τιμαί καί ἐγώ τόν απεχαιρέτησα ἐκ μέρους ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν. Πιστεύω ὅτι εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν αξιωματικῶν πού πολλά προσέφεραν στήν Κύπρον. Ἠγωνίσθη καί προσεπάθησε νά ἐξυψώση τήν Ἐθνικήν Φρουράν στό ἐπίπεδον ἑνός ἀξιομάχου στρατεύματος, Ικανοῦ νά προασπίση ἀποτελεσματικῶς τήν νῆσον. Ὀλίγοι τόν ἐβοήθησαν καί περισσότεροι τοῦ ἐδημιούργησαν δυσκολίας ἤ τόν ἐπίκραναν. Πολλοί ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν πού ὑπηρέτησαν είς Κύπρον, ἐδυσχέραναν τό ἔργον του λόγῳ τῆς ἐν γένει συμπεριφορᾶς καί τοῦ τρόπου διαβιώσεως των ἐκεῖ. Καί τόν ὑπεχρέωσαν εἰς ἔκδοσιν διαταγῶν κατ᾽ ἐπανάληψιν, διά την κοσμίαν διαγωγήν των, τήν βελτίωσιν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν οἰκογενειῶν των, τήν ἐξάλειψιν ἑνός πνεύματος συναλλαγῆς καί ἀχαλινώτου καταναλωτισμοῦ, πού προεκάλει σχόλια κατά τῶν ἀξιωματικῶν καί ἐπικρίσεις κατά τῶν οἰκείων των.

Ἦτο ἀναμφισβητήτως αὐστηρός καί ὑπηρεσιακός ἀξιωματικός, ἀλλ᾽ οὐδέποτε σκληρός ἤ ἄδικος. Είλικρινής καί ἔντιμος, ἔθετε ὑπέρ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν τό συμφέρον τῆς πατρίδος. Καί πολλά ἐδιδάχθην ἀπό αὐτόν, καθώς ὑπη-

ρέτησα ὑπό τάς διαταγάς του εἰς στιγμάς δυσκόλους καί ἐποχάς κρισίμους. Τόν ἐγνώριζα ἄλλωστε ἀπό τήν Σχολήν τῶν Εὐελπίδων, ὅπου νεαρός Εὔελπις τόν εἶχα Ὑπολοχαγόν ἐκπαιδευτήν. Ὅταν ἀνεχώρησεν ἐκ Κύπρου, συνέταξε καί ὑπέβαλεν ἔκθεσιν ἐπί τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς νήσου, ὅπου ἐπεσήμαινε τήν τακτικήν τῶν κομμουνιστῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπιτύχει διάβρωσιν τοῦ ἠθικοῦ καί μεγάλων μερίδων τοῦ Ἑλληνοκυπριακοῦ λαοῦ καί μαθηματικῶς ἐπεδίωκαν τήν βιαίαν κομμουνιστικοποίησιν τῆς Κύπρου, ὅταν θά ἔκριναν ὅτι αἱ συνθῆκαι τούς εὐνοοῦν.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀνέμενα νά κριθῶ καί νά προαχθῶ εἰς Ταξίαρχον. Καί τότε μοῦ ἐτηλεφώνησεν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Διευθυντής τοῦ Ἐπιτελικοῦ Γραφείου Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ἀντισυνταγματάρχης Ἀντώνιος Λέκκας, ὁ ὁποῖος μέ ἐπληροφόρησεν ὅτι μετατίθεμαι εἰς τό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ, ὡς Ἐπιτελάρχης, προκειμένου νά διαδεχθῶ τόν προαχθέντα εἰς Ὑποστράτηγον Δημήτριον Ζαγοριανάκον, μέχρι τότε Ταξίαρχον Ἐπιτελάρχην τοῦ Γ΄ Σώματος. Ὁ Ζαγοριανάκος θά ἀνελάμβανε τήν Διοίκησιν τῆς 10ης Μεραρχίας.

Ἀπήντησα στόν Λέκκαν ὅτι καί ἄν ἀκόμη προαχθῶ, ἐπιθυμῶ νά παραμείνω στήν Κύπρον, διότι δέν εἶχα συμπληρώσει τόν προβλεπόμενον χρόνον τῆς διετοῦς ἐκεῖ ὑπηρεσίας μου, ἀλά καί διότι τό ΓΕΕΦ εἶχε προτείνει ὅπως ὁ Ἐπιτελάρχης του ἔχει τόν βαθμόν τοῦ Ταξιάρχου.

Μετ΄ ὀλίγας ἡμέρας, κοινοποιεῖται τό Διάταγμα τῆς προαγωγῆς μου εἰς Ταξίαρχον, ἀλλά καί ἡ διαταγή τῆς μεταθέσεώς μου στήν Ἑλλάδα. Ἀντί ὅμως νά μετατεθῶ στό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ, ἐτοποθετήθην Διευθυντής τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ. Ὁ ἐπαναπατρισμός μου θά ἐγίνετο περί τά τέλη Φεβρουαρίου 1969 καί ἀφοῦ θά εἶχα παραδώσει στόν ἀντικαταστάτην μου, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ Συνταγματάρχης Ἰωάννης Ντάβος.

Ἡ τοποθέτησις τοῦ Ντάβου με ἐξέπληξε. Διότι πρῶτον ἦτο Συνταγματάρχης καί ὄχι Ταξίαρχος ὅπως πλέον προεβλέπετο διά τήν θέσιν, δεύτερον δε δέν ἐδικαιοῦτο νά ὑπηρετήση διά δευτέραν φοράν ἐκτός Ἑλλάδος (ἀφοῦ εἶχεν ἤδη ὑπηρετήσει στήν Κύπρο τό 1963-64). Οὗτος ὅμως ἀπελάμβανε τῆς εὐνοίας τοῦ ΓΕΕΘΑ, ἀλλά καί τοῦ νέου Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Γερακίνη, διότι ἐθεωρεῖτο ἐκ τῶν στυλοβατῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς 21ης Ἀπριλίου. (Βραδύτερον ὁ Γερακίνης ἀνεθεώρησε τάς ἀπόψεις του διά τόν Ντάβον, ἀλλ΄ ἐπί τοιούτων προσωπικῶν θεμάτων δέν ἐπιθυμῶ νά ἐπεκταθῶ).

Οὕτω, τήν 1ην Μαρτίου 1969, Ταξίαρχος πλέον, ἀναλαμβάνω τά καθήκοντα τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ. Παραλλήλως, συντάσσω καί ὑποβάλλω —συμφώνως πρός Ἰσχύουσαν τότε διαταγήν— λεπτομερῆ ἔκθεσιν περί τῆς κρατούσης ἐν Κύπρῳ καταστάσεως. Τά συμπεράσματα τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

«α. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ βρετανική πολιτική ἐν Κύπρῳ, ἐνῶ ἐμφανίζεται ὡς εὐνοοῦσα μίαν δικαίαν λύσιν τοῦ προβλήματος, ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐνδιαφέρεται διά τήν διατήρησιν τοῦ σημερινοῦ ἀδιεξόδου, τοῦ καθεστῶτος ἀβεβαιότητος, τό ὁποῖον εὐνοεῖ τήν κυριαρχίαν τῆς Βρετανίας ἐπί τῶν ἐν τῇ νήσῳ βάσεων, αἵτινες ἀποτελοῦν βασικήν προϋπόθεσιν ἐξυπηρετήσεως τοῦ ρυθμιστικοῦ ρόλου τῆς χώρας αὐτῆς εἰς τήν Μέσην Ἀνατολήν.

β. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ ἀμερικανική πολιτική παρουσιάζει ἰδιαιτέραν εὐαισθησίαν εἰς τό θέμα τῆς μή διαταράξεως τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καί Τουρκίας ἐξ

ἀφορμῆς τοῦ Κυπριακοῦ, πρός διατήρησιν τῆς συνοχῆς τοῦ ΝΑΤΟ εἰς τήν σημαντικήν Ν.Α. πτέρυγά του.

γ. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ τουρκική πολιτική δέν ἐνδιαφέρεται εἰλικρινῶς διά τό «κλείσιμο» τοῦ Κυπριακοῦ ἄνευ ἐπιτεύξεως τοῦ μάξιμουμ τῶν ἀπαιτήσεών της, ἤτοι τῆς διχοτομήσεως τῆς νήσου.

Ἐφ' ὅσον ἑπομένως τοῦτο δέν διαγράφεται ὡς ἐπιτυγχανόμενον, ἡ διατήρησις τῆς παρούσης ἀβεβαιότητος ἐξυπηρετεῖ ἐν γένει τήν τουρκικήν πολιτικήν, τόσον ἐσωτερικῶς —ὡς δυναμένης ἑκάστοτε νά στρέφη τήν τουρκικήν κοινήν γνώμην πρός ἐθνικόν πρόβλημα, ἐκτρέπουσα ταύτην ἀπό ἑτέρας ἀνεπιθυμήτους κατευθύνσεις— ὅσον καί ἐξωτερικῶς, ὡς παρουσιάζουσα ἰσχυρά σημεῖα πρός ποικίλην ἐκμετάλλευσιν πρός τήν ἀμερικανικήν πλευράν.

δ. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ σοβιετική πολιτική εἶναι ἀντίθετος πρός πᾶσαν συμπεφωνημένην λύσιν τοῦ Κυπριακοῦ, ὡς στρεφομένην κατά τῶν εἰς τήν Μεσόγειον εἰδικῶν ἐπιδιώξεών της. Ἡ κρατοῦσα σήμερον κατάστασις ἀβεβαιότητος, εὐνοεῖ τήν σοβιετικήν πολιτικήν, διότι αὕτη εὐχερέστερον δύναται νά ἐνεργῆ πρός ὁλοκλήρωσιν τῆς διαβρώσεως τοῦ πληθυσμοῦ (ὑπό τοῦ ἐλεγχομένου ἀπό τήν Μόσχαν κομμουνιστικοῦ ΑΚΕΛ), ὁπότε λίαν πιθανῶς ἐνδέχεται νά προκύψη μία νέα «λαϊκή δημοκρατία».

ε. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ Εἰρηνευτική Δύναμις ἐν Κύπρω, ὑπό τήν παροῦσαν ἡγεσίαν της ἐκτελεῖ ἀμερολήπτως τό ἔργον της, συνιστάμενον εἰς τήν διατήρησιν τῆς εἰρήνης.

στ. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ εὐόδωσις ἤ ὄχι τῶν ἐνδοκυπριακῶν συνομιλιῶν συνδέεται εὐθέως μέ τήν βρεταννικήν πολιτικήν.

ζ. Ὁ Μακάριος ἔχει ἰδίους ἀνεξιχνιάστους σκοπούς. Δέν συμπαθεῖ τήν παροῦσαν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν καί ἔχει ἐκφρασθῆ κατ' ἐπανάληψιν ὑπέρ τοῦ Βασιλέως. Ὁ Μακάριος ἐπιθυμεῖ νά ὑπάρχη μία Ἑλληνική κυβέρνησις εἰς τήν ὁποίαν νά ἠμπορῆ νά μεταβιβάζη ἑκάστοτε τάς ἰδικάς του εὐθύνας. Διαθέτει οὗτος πλήρη λαϊκήν ὑποστήριξιν καί δέν φαίνεται νά ἐπιθυμῆ εὐόδωσιν τῶν ἐνδοκυπριακῶν συνομιλιῶν.

Ὁ Μακάριος ἐν μέσω τοῦ πολυδαιδάλου ὑπογείου τῶν ξένων συμφερόντων καί τῶν ἀντιθέσεων μεταξύ τῶν Ἑλληνοκυπρίων ἑλίσσεται ἀνέτως καί ἐπιτυχῶς, διά τῆς μεθόδου τοῦ ἀντιβάρου. Οὕτω, ἔναντι τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς διαθέτει τήν Ἀστυνομία, ἔναντι τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ΕΟΚΑ διαθέτει τό ΑΚΕΛ, ἔναντι τοῦ Γεωρκάτζη ἔχει τόν Λυσσαρίδην, ἔναντι τῶν Ἀγγλοαμερικανῶν ὑπολογίζει εἰς τάς Ἀνατολικάς χώρας καί, τέλος, ἔναντι τῶν ὑπερδυνάμεων τάσσεται μέ τάς χώρας τοῦ λεγομένου «τρίτου κόσμου».

η. Ἡ Ἐθνική Φρουρά πρέπει νά συντηρῆται ὑπό τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως καθ' ὅσον εἰς ἀντίθετον περίπτωσιν, ἐνδέχεται νά ἐμπλακῆ ἡ Ἑλλάς εἰς σοβαρώτατα θέματα ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς, πράγμα ὅπερ συνεχῶς ἐπιδιώκεται ὑπό τοῦ Μακαρίου.

θ. Οἱ ἀποστελλόμενοι εἰς Κύπρον Ἕλληνες ἀξιωματικοί, εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἐπιλέγονται ἵνα διατηροῦν ὑψηλά τήν αἴγλην τοῦ Σώματος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἐντυπωσιάζουν τούς Ἑλληνοκυπρίους καί γίνονται παραδεκτοί ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀντάξιοι ἐκπρόσωποι τῆς μητρός Ἑλλάδος, συνεχισταί τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

ι. Δέν εἶναι δυνατόν νά διατηρηθῆ ἡ μυστικότης τῆς ταυτότητος τῶν Ἑλ-

λήνων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐνῶ προσφέρουν πολυτίμους ὑπηρεσίας, ἐν τούτοις εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς παντοίους κινδύνους τόσον ἐκ μέρους τῶν Τουρκοκυπρίων οἵτινες κυκλοφοροῦν ἐλευθέρως ἐντός τῶν ἑλληνοκυπριακῶν περιοχῶν, ὅσον καί ἐκ μέρους ὑπόπτων λοιπῶν στοιχείων ἐξυπηρετούντων ἐσωτερικά ἤ ἐξωτερικά συμφέροντα.

Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη πρέπει νά ἐπανεξετασθῇ καί ἴσως θά ἦτο προτιμώτερον (ἐάν βεβαίως ἕτεροι λόγοι δέν ἀπαγορεύουν τοῦτο) οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί νά εὑρίσκωνται εἰς Κύπρον ὡς Στρατιωτικήν Ἀποστολή, ἐπισήμως αἰτηθεῖσα ὑπό τῆς Κυπριακῆς κυβερνήσεως.

ια. Ὡρισμένοι Ἑλληνοκύπριοι ἔχουν ἀξιοσημείωτον ἐθνικήν δρᾶσιν καί οὗτοι δύνανται νά ἐπηρεάσουν τόν πληθυσμόν, ἐπομένως πρέπει νά ὠθηθοῦν πρός δραστηριοποίησιν ὑπέρ τῆς ἐθνικῆς γραμμῆς. Ὡς κίνητρον ὠθήσεως ἐκτιμᾶται ἡ ἀπονομή ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἠθικῆς ἀμοιβῆς (π.χ. Μετάλλιον Ἐξαιρέτων Πράξεων).

Ἡ διάκρισις αὕτη, τοποθετουμένη ἐπί τῆς ψυχολογίας τοῦ Ἑλληνοκυπρίου, ἀφ' ἑνός μέν θά ἀποτελέση σημαντικόν στοιχεῖον προβολῆς καί ἐν ταυτῷ ἐκθέσεως τῶν τιμωμένων, ἀφ' ἑτέρου δέ θά προκαλέση ταχεῖαν στροφήν τῶν διστακτικῶν πρός τήν ἐθνικήν πλευράν. Προτείνεται ὅθεν ὅπως παρασχεθῇ ἡ ἐξουσιοδότησις εἰς τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΦ ὅπως προτείνει τούς ἀριστεῖς ἐκ τούτων, οἵτινες εἶναι γνωστοί ἀνά τό Παγκύπριον καί ἀναγνωρίζονται, ὑφ' ὅλων τῶν Ἑλληνοκυπρίων, ἀδιακρίτως πολιτικῆς τοποθετήσεως».

Ὁ Στρατηγός Μορώνης καί ὁ συγγραφεύς αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, Συνταγματάρχης τότε, Γρ. Μπονᾶνος, μέ τόν Μακάριον, κατά μίαν ἐπίσημον δοξολογίαν εἰς Λευκωσίαν.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Μάρτιος 1969 — Ἰούλιος 1973

1. Γνωριμία μέ τόν Δημήτριον Ἰωαννίδην

Ὡς διευθυντής τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, συμμετεῖχα καί τῆς Ἐπιτροπῆς Ὀργανώσεως Συνόρων (ΕΟΣ), ἡ ὁποία ἐτέλει ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ Α΄ Ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ἀντιστρατήγου Παναγιώτου Χριστοπούλου. Ἡ ἐπιτροπή αὐτή εἶχεν ὡς ἔργον κυρίως τήν ἀνάκτησιν, ἀναδιοργάνωσιν καί συμπλήρωσιν τῆς ὀχυρωμένης γραμμῆς βορείων συνόρων μας, τήν ὁποίαν εἶχε κατασκευάσει τό Καθεστώς τῆς 4ης Αὐγούστου καί εἶχε ὀνομασθῆ «Γραμμή Μεταξᾶ». Τήν γραμμήν αὐτήν εις ἐκτεταμένα σημεῖα εἶχον καταστρέψει δι᾽ ἀνατινάξεων οἱ Βούλγαροι καί οἱ Γερμανοί τό 1941, εἶχε δέ κριθῆ ὅτι ἡ ἀνακατασκευή καί ἐπανοχύρωσίς της, θά ἐξησφάλιζε τόν ἀναγκαῖον χρόνον ἀμύνης μέχρις ὅτου ἐπέμβουν αἱ συμμαχικαί δυνάμεις. Δι᾽ αὐτόν μάλιστα τόν λόγον τό ΝΑΤΟ μετεῖχε κατά τό ἥμισυ στήν δαπάνην ἀνακατασκευῆς της.

Τόν Ἀντιστράτηγον Χριστόπουλον εἶχον ἐπίσης πρόεδρον καί εις ἄλλην ἐπιτροπήν τῆς ὁποίας ἤμην μέλος, ὡς Διευθυντής τοῦ 3ου Γραφείου, τοῦ ὁποίου ἁρμοδιότης εἶναι καί ἡ ἐκπαίδευσις. Ἐπρόκειτο περί τῆς Ἐπιτροπῆς διεξαγωγῆς Εισαγωγικῶν Ἐξετάσεων εις τήν Ἀνωτέραν Σχολήν Πολέμου. Καί ἤμην ἐπιφορτισμένος καί μέ τήν σύνταξιν τῶν θεμάτων τῶν ἐξετάσεων. Ὅταν συνέταξα τά κατά τήν κρίσιν μου κατάλληλα δι᾽ ἀνωτέρους ἀξιωματικούς θέματα, ἔθεσα τόν πίνακά των ὑπ᾽ ὄψιν τοῦ Χριστοπούλου, μετά δέ τήν ὑπ᾽ αὐτοῦ ἔγκρισιν, ὁ πίναξ ἐσφραγίσθη καί ἐτοποθετήθη εις τό κιβώτιον ἀσφαλείας τοῦ γραφείου τοῦ Ἀντιστρατήγου. Θά ἀπεσφραγίζετο πλέον ἐνώπιον τῶν διαγωνισθησομένων, ἀπό ἐπιτροπήν τήν ὁποίαν οἱ ἴδιοι θά ἀνεδείκνυον καί ἡ ὁποία ὑπεχρεοῦτο νά συντάξη καί ἔκθεσιν-πρωτόκολλον, ἐξ οὗ νά ἐμφαίνεται ὅτι ὁ φάκελλος παρεδόθη ἀπαραβίαστος.

Περί τά μέσα Μαρτίου καί ἐνῶ εἶχα ὁλοκληρώσει αὐτήν τήν ἐργασίαν, μέ ἐπεσκέφθησαν φιλοφρονητικῶς στό γραφεῖον μου διά νά μέ συγχαροῦν διά τήν προαγωγήν μου ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Ἀντώνιος Λέκκας καί ὁ Διευθυντής ΕΣΑ τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ἀντισυνταγματάρχης Δημήτριος Ἰωαννίδης.

Τότε συνήντησα διά πρώτην φοράν τόν Ἰωαννίδην, τόν ὁποῖον δέν εἶχε τύχει νά γνωρίσω. Εἶχα ὅμως ἀκούσει περί αὐτοῦ, ὅτι εἶχε ἔλθη εις διάστασιν μέ τόν Μορώνην, ὅταν ὁ τελευταῖος, ὡς Ὑποστράτηγος τότε, ἦτο Διευθυντής Πεζικοῦ τοῦ ΓΕΣ, διότι ὁ Ἰωαννίδης ἠξίωνε νά ἐλέγχη αὐτός τάς μεταθέσεις τῶν ἀξιωματικῶν πεζικοῦ, πράγμα πού βεβαίως ὁ αὐστηρός καί ὑπηρεσιακός Μορώνης δέν ἦτο διατεθειμένος νά ἀνεχθῆ. Ἐπίσης εἶχα ἀκούσει δύο καλούς Κυπρίους φίλους μου, τούς Παντελῆν καί Ντίμην Δημητρίου νά ὁμιλοῦν περί αὐτοῦ ἐπαινετικά, διότι συνεδέθησαν μαζί του ὅταν ὁ Ἰωαννίδης —τό 1963-64— ὑπηρέτησεν εις Κύπρον. Τόν ἐξεθείαζαν τόσον, ὥστε μοῦ εἶχον δημιουργήσει κάποιαν περιέργειαν διά τό πρόσωπόν του.

Ἐνῷ ὅμως ἐγώ ἐπίστευα ὅτι ἡ ἐπίσκεψις ἦτο μία συνήθης φιλοφρόνησις, ὁ Λέκκας ἔσπευσε νά μοῦ ἀποκαλύψη τό κίνητρόν της: Ἐζήτησε νά τοῦ γνωστοποιήσω τά θέματα τῶν ἐξετάσεων, προκειμένου νά διευκολυνθῆ ἡ εἰσαγωγή ὡρισμένων ἀξιωματικῶν στήν Ἀνωτέραν Σχολήν Πολέμου! Βεβαίως εἶχα καί ἐγώ ἀκούσει διαφόρους ψιθύρους περί τοῦ πῶς διεξήγοντο τότε αἱ ἐξετάσεις, ἀλλά δέν ἤμουν διατεθειμένος νά συνεργήσω εἰς διατήρησιν ἑνός καθεστῶτος ἀναξίου δι' ἀξιωματικούς. Καί ἠρνήθην κατηγορηματικῶς νά τούς γνωστοποιήσω τά θέματα, τά ὁποῖα ἄλλωστε εἴχομεν μέ τόν Χριστόπουλον ἀσφαλίσει.

Ὁ Λέκκας δυσηρεστήθη καί δέν τό ἀπέκρυψε. Μέ ἐχαιρέτησε τυπικῶς καί ὁ Ἰωαννίδης τόν ἐμιμήθη. Ἀπεχώρησαν χολωμένοι, ἀλλά τοῦτο μοῦ ἦτο ἀδιάφορον. Αἱ ἐξετάσεις θά διεξήγοντο κατά τρόπον ἄψογον, ὅπως καί συνέβη. Γενική μάλιστα ἦτο ἡ ὁμολογία ὅτι «διά πρώτην φοράν ἦσαν τόσον ἀδιάβλητοι αἱ ἐξετάσεις στήν Α.Σ.Π.».

Τόν Δημήτριον Ἰωαννίδην συνήντησα ἐκ νέου μετ' ὀλίγους μῆνας, τό φθινόπωρον τοῦ 1969, ὅταν προσεκλήθην ὑπ' αὐτοῦ εἰς μίαν ἁπλῆν δεξίωσιν τήν ὁποίαν ἔδιδε πρός τιμήν ἀξιωματικῶν ἐξ ὅλων τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Μοῦ εἶπε ὅτι πρόκειται περί φιλικῆς συγκεντρώσεως ἀλληλογνωριμίας καί δέν εἶχα λόγον νά ἀρνηθῶ. Μεταξύ ἄλλων στήν δεξίωσιν αὐτήν, δοθεῖσαν στήν ἐπί τῆς ὁδοῦ Βασιλίσσης Σοφίας οἰκίαν τῆς ἀδελφῆς του, συζύγου τοῦ ἰατροῦ Ἀλαζράκη, παρέστησαν καί οἱ Ὑποστράτηγος Γκόλιας Κωνσταντῖνος, Πλοίαρχος Ἀραπάκης Πέτρος, Ἀντισυνταγματάρχης Λέκκας Ἀντώνιος, καί οἱ Ἀντισμήναρχοι Παγώνης Νικόλαος, Ἀλευρᾶς Σπ., Ραΐσης καί Οἰκονομίδης.

Ὁ Ἰωαννίδης μᾶς εἶπεν ὅτι ἡ δεξίωσις ἦτο ἐν γνώσει τοῦ Παπαδοπούλου καί ὅτι θά ἐπακολουθήσουν καί ἄλλαι, ὥστε νά γνωρισθοῦν μεταξύ τους οἱ ἀξιωματικοί! Δέν γνωρίζω ἄν ὑπῆρξαν ἄλλαι δεξιώσεις, ἐγώ πάντως εἰς οὐδεμίαν ἄλλην παρέστην.

Τά καθήκοντά μου ὡς Διευθυντοῦ τοῦ 3ου Ε.Γ. μέ ἀπησχόλουν συνεχῶς ἐνῶ παραλλήλως διέθετα ἱκανόν χρόνον καί εἰς ἄλλας δραστηριότητας, πού κατά καιρούς μοῦ ἀνέθετε τό ΓΕΣ. Ἔτσι, τήν 1ην Φεβρουαρίου τοῦ 1970, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἀρχηγοῦ ΓΕΣ Ἀντιστρατήγου Β. Τσούμπα, μετέβην στήν Κύπρον, προκειμένου νά ἐνεργήσω ἐξέτασιν ἐπί λαβούσης χώραν ἐκεῖ διενέξεως μεταξύ τῶν Ἀντισυνταγματαρχῶν Δημητρίου Παπαποστόλου, Διευθυντοῦ Καταδρομῶν τοῦ ΓΕΕΦ καί Παντελῆ Λαλαούνη, Διευθυντοῦ τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου ΓΕΕΦ. Ὁ Λαλαούνης εἶχεν ὑποβάλει μηνυτήριον ἀναφοράν κατά τοῦ Παπαποστόλου καί τό χάσμα ἐφαίνετο ἀγεφύρωτον. Ἐν τούτοις, ἐνεργήσας προσεκτικῶς καί κατευναστικῶς, ἐπέτυχα ἐξομάλυνσιν τῆς διαφορᾶς, ἄρσιν τῶν παρεξηγήσεων καί πλήρη διευθέτησιν τελικῶς τῆς διενέξεως, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ὑπηρεσίας. Οὕτω, οἱ δυό Ἀντισυνταγματάρχαι ἔδωσαν ἀμοιβαίως ἐξηγήσεις ἐντός τοῦ γραφείου τοῦ Ἐπιτελάρχου τοῦ ΓΕΕΦ Συνταγματάρχου Ἰωάννου Ντάβου, παρουσία αὐτοῦ καί ἐμοῦ καί τελικῶς ἔδωσαν τάς χεῖρας.

Ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας ἐνημέρωσα σχετικῶς τόν Τσούμπαν καί ἐν συνεχεία ὑπέβαλα σχετικήν ἀναφοράν, εἰς τήν παράγραφον 3 τῆς ὁποίας ἀναφέρονται καί τά ἑξῆς:

«Παρά τήν ἀνωτέρω διευθέτησιν τῆς ὑποθέσεως, ἐκ τῆς ὅλης ἐρεύνης τήν ὁποίαν ἀθορύβως καί ἐμπιστευτικῶς ἐνήργησα, συνήγαγα τά κάτωθι:

α. Ἡ διένεξις ἔχει βαθύτερα αἴτια, ἀναφερόμενα εἰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου Παπαποστόλου Δ. ὅσον ἀφορᾶ εἰς τούς φορεῖς τοῦ πνεύματος καί τῆς γραμμῆς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Κύπρῳ καί ἐν Ἑλλάδι. Οὗτος πιστεύει ὅτι τό πνεῦμα τοῦτο πρέπει νά εἶναι ἑνιαῖον καί νά φέρεται ὑφ' ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν, ἄνευ ἰδιαιτέρας ἐξουσιοδοτήσεως. Παραλλήλως ὅμως οὗτος δέν παραλείπει νά παρουσιάζῃ πολυπραγμοσύνην καί δραστηριότητα εἰς τομεῖς ἐκτός ὑπηρεσιακῆς ἁρμοδιότητός του, πρωτοβούλως καί ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Διοικήσεως.

β. Ὁ νεοπροαχθείς Ἀντισυνταγματάρχης Λαλαούνης Π. ὑπηρετῶν ὀλίγον σχετικῶς χρόνον εἰς τό 2ον Ε.Γ./ΓΕΕΦ, δέν ἔχει εἰσέτι πλήρως ἐνημερωθῆ ἐπί τῶν στοιχείων ἅτινα ἐπηρεάζουν καθ' οἱονδήποτε τρόπον τήν ὑπηρεσίαν του. Παραλλήλως οὗτος παρουσιάζει ἔντονον ἐνδιαφέρον καί ἀνησυχίαν διά τήν ὑπηρεσίαν καί καταβάλλει συνεχεῖς προσπαθείας ὅπως ἀνταποκριθῆ εἰς τό βάρος τῆς ἰδιαζούσης σημασίας ὑπηρεσίας του».

2. Ἡ δολοφονία τοῦ Γεωρκάτζη

Ἀπό τοῦ τέλους Φεβρουαρίου 1970, εἶχα τοποθετηθῆ καί ὡς μέλος Ἐπιτελικῆς Ὁμάδος τοῦ ΓΕΣ, ἡ ὁποία, μέ ἐπικεφαλῆς τούς Α΄ καί Β΄ Ὑπαρχηγούς Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ἀντιστρατήγους Π. Χριστόπουλον καί Γ. Μπεληγιάννην, θά περιήρχετο τά Στρατηγεῖα τῶν Μεγάλων Μονάδων καί ἐν συσκέψει θά ἐπέλυε ἐπί τόπου κατά τό δυνατόν τά προβλήματά των.

Τήν νύκτα τῆς Κυριακῆς, 15 Μαρτίου 1970, ἐδολοφονήθη ὑπ' ἀγνώστων στήν Κύπρον ὁ ἄλλοτε ὑπουργός Πολύκαρπος Γεωρκάτζης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποχρεωθῆ εἰς παραίτησιν ἀπό τήν Κυβέρνησιν Μακαρίου, μετά τήν ἀποκάλυψιν τῆς συνενοχῆς του στήν ἀπόπειρα τοῦ Παναγούλη νά δολοφονήσῃ τόν Γ. Παπαδόπουλον. Ὁ Γεωρκάτζης εἶχε βληθῆ διά σφαιρῶν αὐτομάτων ὅπλων εἰς μίαν «χωματερήν» ἔξω τῆς Λευκωσίας, ὅπου εἶχε μεταβεῖ διά νά συναντήσῃ «κάποιον συνεργάτην» του. Συνεργάτην εἰς τί; Αὐτό θά τό ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Τήν πρωΐαν τῆς Δευτέρας 16 Μαρτίου 1970 καί ἐνῶ ὡς μέλος τῆς ὁμάδος περί τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ὡμίλησα εὑρισκόμην στό Στρατηγεῖον Κεντρικῆς Ἑλλάδος, στήν Λαμίαν καί μετεῖχον συσκέψεως, εἰδοποιήθην νά ἐπιστρέψω ἀμέσως εἰς Ἀθήνας καί νά παρουσιασθῶ στόν Ἀρχηγόν ΓΕΣ. Ἔφθασα μετά δίωρον περίπου καί παρουσιάσθην στόν Τσούμπαν, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων ἔπρεπε νά ἀναχωρήσω μέ τό πρῶτον ἀεροσκάφος πού κατευθύνεται εἰς Κύπρον, προκειμένου νά ἐνεργήσω ἐκεῖ ἔνορκον διοικητικήν ἐξέτασιν σχετικῶς μέ πληροφορίας πού μεταδόθησαν ὑπό τοῦ ΡΙΚ (Ραδιοφωνικόν Ἵδρυμα Κύπρου) περί πιθανῆς ἀναμείξεως Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν στήν δολοφονία τοῦ Γεωρκάτζη. Μοῦ ἐκοινοποίησε μάλιστα καί τήν διαταγήν, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Πρός Ταξίαρχον Μπονᾶνον Γρηγόριον
Φ. 0213/Κ/61/14/16-3-70

Ἅμα λήψει προβῆτε εἰς τήν ἐνέργειαν Ἐνόρκου Διοικητικῆς Ἐξετάσεως πρός ἐξακρίβωσιν ἐνδεχομένης καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἀναμείξεως Ἑλλήνων ἐν Κύπρῳ Ἀξιωματικῶν εἰς πρόσφατα γεγονότα ἀποπείρας καί ἐκτελέσεως δολοφονικῶν πράξεων εἰς Κυπριακόν χῶρον. Πόρισμα λίαν ἐπεῖγον.

Στρατηγός ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΑΓΓΕΛΗΣ, Ἀρχηγός»

Τό ἴδιο βράδυ, ἔφθασα στήν Λευκωσία καί παρουσιάσθην στόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΦ Ἀντιστράτηγον Γερακίνην, στόν ὁποῖον ἀνέφερα τόν σκοπόν τῆς ἀφίξεώς μου. Τήν ἑπομένην πρωΐαν, ἤρχισα μίαν μεθοδικήν, ὅσον καί ἀθόρυβον ἔρευνα. Στά πλαίσια τῆς Ἐνόρκου Διοικητικῆς Ἐξετάσεως ἔλαβα πλῆθος καταθέσεων ἀπό πάντας τούς δυναμένους νά γνωρίζουν ὁτιδήποτε σχετικόν καί τήν 20ήν Μαρτίου ἐπέστρεψα στήν Ἀθήνα. Τό πόρισμα στό ὁποῖον κατέληξα ἦτο ἀρνητικόν. Οὐδείς Ἕλλην ἀξιωματικός εἶχεν οἱανδήποτε ἀνάμειξιν στήν δολοφονία τοῦ Γεωρκάτζη καί στήν προηγηθεῖσαν ἀπόπειραν κατά τοῦ Μακαρίου, τῆς ὁποίας συνέπεια ἦτο ὁ φόνος τοῦ πρώην ὑπουργοῦ.

Ἄς ἴδωμεν ὅμως τί ἀκριβῶς εἶχε συμβεῖ:

Τήν 8ην Μαρτίου 1970, ὁ Μακάριος ἐπιβαίνων ἑλικοπτέρου μέ χειριστήν Ἕλληνα ἀξιωματικόν, ἀπογειώθη διά νά μεταβῆ στήν Μονήν Μαχαιρᾶ, ὅπου θά ἐτελῆτο μνημόσυνον τοῦ ἥρωος τῆς ΕΟΚΑ Γρηγορίου Αὐξεντίου. Εὐθύς μετά τήν ἀπογείωσιν, τό ἑλικόπτερον ἐδέχθη βροχήν σφαιρῶν, ὁ χειριστής του ἐτραυματίσθη βαρύτατα, ἀλλ' ὁ Μακάριος οὐδέν ἔπαθε. Ὁ ἡρωϊκός ἐκεῖνος ἀξιωματικός, ἐπέτυχε τελικῶς, παρά τήν κρισιμότητα τῶν τραυμάτων του, νά προσγειωθῆ ἐκ νέου, ὅτε καί ἐλιποθύμησε. Ὁ Μακάριος κατῆλθε πελιδνός τοῦ ἑλικοπτέρου καί ἡ πρώτη του φράσις ἦτο:

— *Νά συλλάβετε ἀμέσως τόν Γεωρκάτζην!*

Ὁ ὑπουργός Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης Κωμοδρόμος καί ὁ ἀρχηγός τῆς ἀστυνομίας Χαζάπης ἐδίστασαν νά ἐκτελέσουν τήν ἐντολήν του καί μέχρι τοῦ ἀπογεύματος ὁ ἄλλοτε ἀφοσιωμένος στόν Μακάριον Γεωρκάτζης δέν εἶχε συλληφθῆ. Παραλλήλως, ἐτίθεντο εἰς κυκλοφορίαν φῆμαι, ὅτι τόν Ἀρχιεπίσκοπον εἶχον πυροβολήσει Ἕλληνες ἀξιωματικοί. Ἔσπευσεν ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Μακάριος νά χαρακτηρίση τάς φήμας αὐτάς ὡς ψευδεῖς καί νά προβῆ εἰς αὐστηροτάτας παρατηρήσεις πρός τούς Κωμοδρόμον καί Χαζάπην διότι δέν εἶχον ἀκόμη συλλάβει τόν Γεωρκάτζην, τόν ὁποῖον ἐθεώρει ἐγκέφαλον τῆς ἐναντίον του δολοφονικῆς ἀποπείρας. Καί ὄχι βεβαίως ἄνευ στοιχείων, ὅπως ἀργότερα ἀπεδείχθη.

Ὅπως ἐπληροφορήθην, ἐπραγματοποιήθη ἔρευνα στό διαμέρισμα τοῦ Γεωρκάτζη, ὅπου ὅμως οὐδέν ἐνοχοποιητικόν δι' αὐτόν στοιχεῖον ἀνευρέθη. Ἀλλ' ἀκόμη καί στό μονοκρατορικόν καθεστώς τοῦ Μακαρίου, ἔπρεπε νά τηροῦνται τά προσχήματα. Καί προκειμένου νά συλληφθῆ ὁ Γεωρκάτζης, ἡ κατασκευή μιᾶς κατηγορίας ἦτο εὐχερής. Ὁ Μακάριος εἶχε πρό ἐτῶν δωρήσει στόν ὑπουργόν του δύο περίστροφα. Ὁ Γεωρκάτζης, ὡς ὑπουργός, ἐπίστευε ὅτι δέν ἦτο ἀναγκαῖον νά δηλώση τό δῶρον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί νά ἐφοδιασθῆ μέ ἄδειαν διά νά κρατήση τά δυό περίστροφα. Αὐτό ἀκριβῶς τό δῶρο τοῦ Μακαρίου, ἐπέτρεψε τήν σύλληψίν του διά... παράνομον ὁπλοφορίαν, ὤ-

στε νά ἐξασφαλισθῇ ἐν τῷ μεταξύ ὁ χρόνος διά τήν ἀνακάλυψιν ἄλλων ἀποδείξειων τῆς ἐνοχῆς του. Τόν ὡδήγησαν στό δικαστήριον καί ὁ Γεωρκάτζης παρεδέχθη ὅτι δετήρει τά δυό ὅπλα-δῶρον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἀλλά δέν ἦτο δυνατόν νά προφυλακισθῇ δι' αὐτά. Τοῦ ἐπεβλήθη λοιπόν χρηματικόν πρόστιμον καί ἀφέθη ἐλεύθερος νά ἐπιστρέψη στό σπίτι του.

Ἀλλ' ὁ Γεωρκάτζης, πράγματι ἐνεχόμενος στήν ἀπόπειραν κατά τοῦ Μακαρίου, ἔβλεπε τόν κλοιόν νά σφίγγη. Ἐφοβεῖτο ὅτι οἱ συλληφθέντες φίλοι του θά ἀπεκάλυπταν πολλά κατά τήν ἀνάκρισίν των. Καί ἀπεφάσισε νά διαφύγη στήν Μέσην Ἀνατολήν. Ἐπεβιβάσθη πράγματι ἑνός ἀεροπλάνου πού κατηυθύνετο στήν Βηρυττόν, ἀλλά ὀλίγα δευτερόλεπτα πρό τῆς ἀπογειώσεώς του, εἰσῆλθον στό ἀεροσκάφος ἄνδρες τοῦ ἄλλοτε εὐνοουμένου του Διοικητοῦ τῆς Ε/Κ Ἀστυνομίας Χαζάπη καί τόν ἀπεβίβασαν βιαίως! Ὡδηγήθη καί πάλιν στό σπίτι του, ὅπου ἐτέθη ὑπό περιορισμόν. Προέβη ἐν τούτοις εἰς μίαν δήλωσιν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Προσήχθην χθές πρό τοῦ Δικαστηρίου καί κατεδικάσθην ἐπί τῆς ἰδίας μου παραδοχῆς διά κατοχήν δύο περιστράφων, τά ὁποῖα μοῦ ἐδώρησεν ὁ Πράεδρος Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος πρό ἀρκετοῦ χράνου. Κατέστην, εὐθύς ἀμέσως μετά τήν δολοφονικήν ἀπόπειραν κατά τῆς ζωῆς τοῦ Μακαριωτάτου, ἀντικείμενον καί στόχος πολλαπλῶν καί παντοειδῶν δυσφημητικῶν διαδόσεων. Ἐτέθη εἰς κίνησιν ἐναντίον μου ὡς διά μαγείας ὁλόκληρος βιομηχανία κακοβούλου καί ἀνερματίστου ψιθύρου.

»Δέν εἶναι δυνατόν διά λόγων νά ἐκφράσω τά αἰσθήματα πικρίας καί θλίψεως τά ὁποῖα μέ διακατέχουν. Γνωρίζω ὅτι οἱ συκοφάνται δέν ἀρρωδοῦν πρό οὐδενός. Οὔτε καί ἀφήνουν τούς ἑαυτούς των νά πεισθοῦν ἐκ τῶν γεγονάτων. Καί ὡς ἐκ τούτου ἐν τῇ διακαεῖ μου ἐπιθυμία νά ἐξυπηρετήσω τόν τόπον καί τήν ὑπόθεσιν τήν ὁποίαν ἐκθύμως θέλω νά ἐξιχνιασθῇ, ἀπεφάσισα ὅπως ἐγκαταλείψω προσωρινῶς τήν πατρίδα μου ὑπέρ τῆς Ἐλευθερίας καί Εὐτυχίας τῆς ὁποίας ἐστρατεύθην ἀπό νεαρᾶς ἡλικίας μέ τήν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἀποχώρησίς μου θά ὑπεβοήθει τούς ἁρμοδίους εἰς τό νά στρέψουν ἐπί τέλους τήν προσοχήν των πράς τήν ὀρθήν κατεύθυνσιν.

»Καί ἦτο θυσία δι' ἐμέ νά ἐξαναγκασθῶ ὑπό τῶν πραγμάτων τά ὁποῖα ἐδημιούργησε τό παρασκήνιον καί ἡ πολιτική ἐκμετάλλευσις νά ἐγκαταλείψω ἔστω καί προσωρινῶς τήν Κύπρον. Εἶναι γνωστάν ὅτι οὔτε αὐτήν μου τήν ἀπόφασιν δέν μοῦ ἐπέτρεψαν νά πραγματοποιήσω διά παρανόμου καί ἀντισυνταγματικῆς ἐνεργείας».

Ὁ Γεωρκάτζης ἀντελαμβάνετο πλέον ὅτι ὁ ἄλλοτε προστάτης του καί τώρα θανάσιμος ἐχθρός του, βέβαιος ὅτι ὁ ἄλλοτε ὑπουργός του εἶχεν ἐπιδιώξει νά τόν ἐξοντώση, θά «ἔφθανε μέχρι τό τέλος». Διά τόν λόγον αὐτόν καί ἡ ἀνωτέρω δήλωσίς του ἐτελείωνε μέ τήν φράσιν:

«Θά μείνω απεχων πάσης πολιτικῆς ἀναμίξεως καί θά ἀναμένω καρτερικῶς τά πάντα, προετοιμασμένος δι' ὁτιδήποτε, πιστεύων ὅτι ἡ ἀλήθεια καί τό δίκαιον θά ἐπικρατήσουν. Καί διά τά καλάν τῆς Κύπρου, ἀλλά καί διά τό καλόν τοῦ Μακαριωτάτου».

Ὁ Γεωρκάτζης ὑπαινίσσετο ὅτι ὁμάς ἀξιωματικῶν ἐξ Ἑλλάδος ἐβαρύνετο μέ τήν εὐθύνην διά τήν κατά τοῦ Μακαρίου δολοφονικήν ἐπίθεσιν. Καί τοιαύτας πληροφορίας, προφανῶς μέ τήν συνδρομήν καί ἄλλων, ἀνθελλήνων καί κομμουνιστῶν «ψιθυριστῶν», ἔφθασε καί νά δημοσιεύση μιά μερίς τοῦ

Κυπριακοῦ τύπου. Ἐγένετο λόγος ὅμως καί περί ἀνατρεπτικοῦ κατά τοῦ Μακαρίου σχεδίου, μᾶλλον τοῦ Γεωρκάτζη.

Τήν Κυριακήν 15 Μαρτίου 1970, ὁ Γεωρκάτζης διέφυγε τῆς προσοχῆς τῶν ἀστυνομικῶν πού παρηκολούθουν τήν οἰκίαν του καί μετέβη εἰς μυστηριώδες «ραντεβού» μέ ἄγνωστον ἄτομον, ἐκτός Λευκωσίας. Κατά τόν συγγραφέα τοῦ «Ἀπό τήν Ζυρίχην εἰς τόν Ἀττίλα» κ. Σπ. Παπαγεωργίου, τό ἄτομον αὐτό ἦτο «κορυφαῖος συνεργάτης του στό ἀνατρεπτικόν σχέδιον» (Σελ. 232, τομ. Γ΄). Ἐν πάσῃ περιπτώσει πολλοί «ψίθυροι» ἔχουν κυκλοφορήσει, πολλαί ἐκδοχαί ἔχουν ὑποστηριχθῆ, ἀλλ' οὐδείς γνωρίζει μετά βεβαιότητος ποῖον θά συνήντα ὁ Γεωρκάτζης. Τό γεγονός εἶναι, ὅτι ἐκεῖ πού ἐπῆγε, τόν ἀνέμενε ὁ θάνατος. Οἱ συνοδοί του, πού τόν ἀνέμεναν εἰς μικράν ἀπόστασιν ἀπό τόν τόπον τοῦ «ραντεβοῦ», ἤκουσαν ριπάς αὐτομάτου. Ἔτρεξαν καί εὑρῆκαν τόν Γεωρκάτζην νεκρόν!

Ἡ ἀναφορά καί ὑπό τοῦ Κυπριακοῦ ραδιοφώνου τοῦ ἐνδεχομένου ἀναμείξεως Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν στά γεγονότα αὐτά, προεκάλεσαν ὅπως ἤδη ἀνέφερα τήν ἀποστολήν μου στήν Κύπρον, ὅπου ἡ ἔνορκος ἐξέτασις ἀπέδειξεν ὅτι οὐδείς Ἕλλην ἀξιωματικός εἶχεν οἱανδήποτε συμμετοχήν ἤ εὐθύνην.

Τήν 20ην Μαρτίου, ἐπιστρέψας στήν Ἀθήνα, διετάχθην νά παρουσιασθῶ στόν Πρωθυπουργόν Γεώργιον Παπαδόπουλον. Τόν ἐνημέρωσα λεπτομερῶς ἐπί τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεύνης μου καί ἐπί τῆς κρατούσης εἰς Κύπρον καταστάσεως γενικώτερον. Μέ ἤκουε σιωπηλός καί σκεπτικός. Εἰς μίαν στιγμήν, ἔπιασε τήν κεφαλήν του μέ τά χέρια του καί ἐφαίνετο ὡς κάτι νά τόν ἐβασάνιζε. Τόν ἠρώτησα τί σκέπτεται καί μοῦ ἀπήντησε:

—*Σκέπτομαι πῶς νά κλωτσήσω τό σκαμνί κάτω ἀπό τά πόδια τοῦ Μακαρίου!*

Ἐν συνεχεία μέ ἠρώτησεν ἐάν θά ἐδεχόμην νά ἀναλάβω Ἀρχηγός τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἐπιστρέφων εἰς Κύπρον καί διαδεχόμενος τόν Γερακίνην. Τόν ηὐχαρίστησα διά τήν τιμήν, ἀλλά ἠρνήθην τήν προσφερθεῖσαν θέσιν. Τό κυριώτερον ἐπιχείρημά μου ἦτο ὅτι δέν ἦτο δυνατόν ἐγώ, νέος Ταξίαρχος τότε, νά ἀναλάβω καθήκοντα Ἀντιστρατήγου. Ο Παπαδόπουλος παρεδέχθη ὅτι ἔχω δίκαιον καί μοῦ εἶπεν ὅτι θά ἐπανεξετάσῃ τό θέμα ὅταν προαχθῶ εἰς Ὑποστράτηγον.

Ἐπεσκέφθην ἐν συνεχεία καί ἐνημέρωσα τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Ὀδυσσέα Ἀγγελῆν καί τόν Ἀρχηγόν τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Βασίλειον Τσούμπαν, ὁ ὁποῖος μάλιστα μετά τήν ἐνημέρωσιν πού τοῦ ἔκαμα εἶπε:

— *Φρονῶ ὅτι ἔπιασες τόν ταῦρον ἀπό τά κέρατα...* χωρίς ποτέ νά καταλάβω τί ἐννοοῦσε.

Μετά τήν προφορικήν αὐτήν ἐνημέρωσιν, συνέταξα τήν ἔκθεσίν μου ἐπί τῆς διενεργηθείσης ἐνόρκου διοικητικῆς ἐξετάσεως καί τό ἐξ αὐτῆς πόρισμά μου καί τά ὑπέβαλα στό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων. Στήν συνοδευτικήν ἀναφοράν μου, περιέχονται καί τά ἀκόλουθα:

«α. Τά πρόσφατα ἐν Κύπρῳ γεγονότα, δέν εἶναι νεοφανῆ. Παρομοίας φύσεως ἀλλά ἥσσονος σημασίας ἐν σχέσει πρός τά πρόσφατα ἔχουν λάβει κατ' ἐπανάληψιν χώραν εἰς τό παρελθόν, οὐδέν δέ ἄξιον λόγου στοιχεῖον ὑφίσταται σήμερον ἐκ τοῦ ὁποίου νά δύναται νά στηριχθῇ ἡ ἐλπίς ὅτι δέν θά ἐπαναληφθοῦν καί εἰς τό μέλλον.

β. Δύο εἶναι οἱ παράγοντες οἱ ὁποῖοι βασικῶς ἐπιδροῦν εὐνοϊκῶς ἐπί τῆς δημιουργίας τῶν γεγονότων αὐτῶν. Ὁ πρῶτος ἐκ τούτων εἶναι ἡ σύγκρουσις ξένων συμφερόντων καί ὁ ἕτερος ἀναφέρεται εἰς τήν νοοτροπίαν τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ τελευταῖος αὐτός παράγων εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀκολούθων ἀρνητικῶν στοιχείων:

— Ἔλλειψις πολιτικῶς ὁλοκληρωμένου κράτους.

— Τό νεοσύστατον αὐτοῦ τοῦ κράτους.

— Βαθεῖα ἐπίδρασις τῶν βρεταννικῶν μεθόδων διοικήσεως.

— Ἀνεπάρκεια ἰσχυούσης νομοθεσίας.

— Ἔλλειψις ἀποφασιστικότητος τῆς διοικήσεως διά τήν ἐφαρμογήν τῶν ὑπαρχόντων νόμων πρός πᾶσαν κατεύθυνσιν.

—Συγκέντρωσις τοῦ ἀφθόνως εἰσρέοντος ξένου συναλλάγματος εἰς ὀλίγας χείρας.

γ. Οἱ ἀνωτέρω δύο βασικοί παράγοντες εὑρίσκονται ἐν ἁρμονία μεταξύ των καί ὑποστηρίζονται ἀμοιβαίως.

δ. Ἀπό τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967, ὑπό τῶν ξένων συμφερόντων καί ἑτέρων τοιούτων ἐπελέγη ὡς στόχος ἡ ἀνατροπή τοῦ Στρατιωτικοῦ Καθεστῶτος τῆς Ἑλλάδος καί ὡς εἶναι εὐνόητον, ἡ Κύπρος ἀπετέλεσε καί ἀποτελεῖ τόν ἰδεωδέστερον χῶρον πρός δημιουργίαν «βάσεως πυρός» διά τήν ἐξαπόλυσιν τῶν ἐπιθέσεων.

ε. Οἱ ἐν Κύπρω ὑπηρετοῦντες Ἕλληνες Ἀξιωματικοί, ἐμπεποτισμένοι μέ τά ἁγνότερα ἐθνικά ἰδεώδη διά τήν Κύπρον, οὐδεμίαν ἐμπειρίαν περί τάς δολοπλοκίας ἔχοντες, διαβιοῦντες δέ ἄνευ νομικῆς τινός καλύψεως ἐν κινδύνω, ἀποτελοῦν ἀντικείμενον εὐκόλου ἐκμεταλλεύσεως ἐκ μέρους τῶν ξένων, μέσω τῶν ἐντοπίων πρακτόρων των.

στ. Ἡ μετά τήν 21ην Ἀπριλίου 1967 παρουσιαζομένη συνεχῶς εἰς αὔξουσαν κλίμακαν προσέγγισις Λαοῦ καί Στρατοῦ ἐν Κύπρω, ὀφειλομένη βασικῶς καί κατά κύριον λόγον εἰς τούς Ἕλληνας Ἀξιωματικούς, δέν ἦτο δυνατόν νά μή ἐντοπισθῆ ὡς ἐπερχόμενος κίνδυνος διά τά ξένα συμφέροντα, ὅστις θά ἔδει νά καταπολεμηθῆ πρό τῆς ὁλοκληρώσεώς του, εἰς τρόπον ὥστε ἀφ' ἑνός μέν νά δημιουργηθῆ ἀγεφύρωτον χάσμα μεταξύ Λαοῦ καί Στρατοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ νά κλονισθῆ ἡ ἐν Ἑλλάδι πολιτική κατάστασις ἐξ ἀντανακλάσεως ὅλων τῶν δυσμενῶν ἐπιπτώσεων.

ζ. Αἱ προϋποθέσεις τῶν ἐσωτερικῶν πολιτικῶν ἀντιθέσεων ἐν Κύπρω ὑπῆρχον καί ἑπομένως τό ὅλον σχέδιον τῆς σκευωρίας ἐστηρίχθη ἐπ' αὐτῶν, ὅσον ἀφορᾶ εἰς τήν δρᾶσιν. Παραλλήλως, ἡ ὕπαρξις τῶν Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν αὐτομάτως ἐδημιούργει τό ἕτερον σκέλος τῆς ἀντιδράσεως.

Τό σχέδιον ἐτέθη εἰς ἐφαρμογήν καί οἱ Ἕλληνες Ἀξιωματικοί, ὡς εἶναι εὐνόητον ἐνοχοποιήθησαν.

Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ κατά τῆς ζωῆς τοῦ Προέδρου Μακαρίου δολοφονική ἀπόπειρα καί ἡ ἐπακολουθήσασα δολοφονία τοῦ Γεωρκάτζη συνδέονται μεταξύ των.

Κατόπιν ὅλων τῶν ἀνωτέρω, ἐκτιμᾶται ὅτι ἐάν δέν παγιωθῆ ἐν Κύπρω μία σταθερά πολιτική κατάστασις, δυναμένη νά πειθαρχήση τόν πληθυσμόν πρός τήν ὀρθήν κατεύθυνσιν καί νά ἐξουδετερώση τούς παράγοντας οἵτινες τόν ἐπηρεάζουν, ἐνδέχεται λίαν πιθανῶς τοιαῦτα γεγονότα νά ἐπαναληφθοῦν.

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς καταστάσεως ἐν Κύπρῳ, ἡ ἐπιτευχθεῖσα μέχρι τοῦδε καί πρός στιγμήν κλονισθεῖσα ψυχική ἑνότης Στρατοῦ καί Λαοῦ, ἐκτιμᾶται ὅτι πρέπει νά διατηρηθῆ πάσῃ θυσίᾳ. Πρός τοῦτο προτείνονται τά κάτωθι:

—Νά ἀρθοῦν τά ληφθέντα μέτρα ἐπιφυλακῆς καί ἑτοιμότητος, ἅτινα ἐπιδροῦν ἀρνητικῶς ἐπί τῆς ψυχοσυνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, παρά τό δυνατόν ἀλλά λίαν ἀπίθανον ἐνδεχόμενον ἀπωλείας στελεχῶν ἐξ ἀντεκδικήσεως. Τό ζήτημα τοῦτο πρέπει νά ἀφεθῆ εἰς τήν ἀπόλυτον κρίσιν καί εὐθύνην τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.

— Ὑλοποιηθοῦν ἅπασαι αἱ προγραμματισθεῖσαι ἐκδηλώσεις τοῦ Στρατοῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Ἐθνικῆς Ἑορτῆς τῆς 25ης Μαρτίου καί τῆς ἐπετείου τῆς ΕΟΚΑ τῆς 1ης Ἀπριλίου, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀλλαγῆς.

—Διά λόγους ψυχικῆς ἠρεμίας, δέον ὅπως εἰς λίαν προσεχῆ εὔθετον χρόνον ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Δημήτριος Παπαποστόλου καί ὁ Ὑπολοχαγός Γεώργιος Ἀσλανίδης ἐπαναπατρισθοῦν. Μέτρι τότε, οἱ Ἀξιωματικοί οὗτοι νά λάβουν τά προσήκοντα μέτρα προσωπικῆς ἀσφαλείας των.

— Ἐφ' ἑξῆς, ἡ ἐπιλογή τῶν ἀποστελλομένων εἰς Κύπρον Ἀξιωματικῶν δέον ὅπως συντελεῖται μετά ἐπιμελεστέρας ἀξιολογήσεως τῶν σχετικῶν κριτηρίων. Θά εἶναι ὠφέλιμον ὅπως οὗτοι πρό τῆς μεταβάσεώς των εἰς Κύπρον ἐνημερώνονται πλήρως εἰς συσταθησόμενον Σχολεῖον Ἐνημερώσεως (Σεμινάριον), διαρκείας μιᾶς ἑβδομάδος. Εἰς τό Σχολεῖον αὐτό θά ἐγκλιματίζονται ἀπό πλευρᾶς γνώσεως τοῦ Κυπριακοῦ προβλήματος καί τῆς θέσεως τοῦ Ἕλληνος Ἀξιωματικοῦ ἐν Κύπρῳ. Ἡ παραμονή των εἰς τήν Κύπρον δέον ὅπως μή παρατείνεται πέραν τοῦ ἔτους».

Ὀλίγας ἡμέρας μετά τήν ἐπάνοδόν μου ἐκ Κύπρου, ἐπληροφορήθην ὅτι ἐκορυφώθη μία διένεξις πού ὑπέβοσκε μεταξύ τῆς ἡγεσίας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τοῦ ἐκ τῶν κορυφαίων στελεχῶν τῆς 21ης Ἀπριλίου Ἀντισυνταγματάρχου Ἀντωνίου Λέκκα, ὁ ὁποῖος ἐπίστευεν ὅτι παραγκωνίζεται. Καί ἀπεφάσισε νά ὑποβάλη παραίτησιν καί νά ἀποστρατευθῆ.

Ἐπίστευα ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους αἱ διενέξεις μόνον ζημίαν προκαλοῦν, καί ἀπεφάσισα νά ἐπισκεφθῶ τόν Λέκκαν καί νά τόν μεταπείσω. Μετέβην λοιπόν στήν κατοικίαν του, στήν Γλυφάδα, ὅπου πρός τόν αὐτόν σκοπόν εἶχε μεταβῆ καί ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Ἰωάννης Ἀντωνόπουλος. Δέν γνωρίζω ἐάν καί κατά πόσον τόν ἐπηρέασα, γεγονός ὅμως εἶναι ὅτι ἕνα μῆνα μετά τήν ἀποστρατείαν του ὁ Λέκκας διωρίσθη Γενικός Γραμματεύς τοῦ ὑπουργείου Βιομηχανίας καί ἀργότερα Ὑφυπουργός-Περιφερειακός Διοικητής Πατρῶν.

3. Διοικητής τῆς Χ Μεραρχίας

Τήν 30ην Ἰουνίου 1970 προάγομαι εἰς τόν βαθμόν τοῦ Ὑποστρατήγου καί μοῦ ἀνατίθεται ἡ διοίκησις τῆς Χ Μεραρχίας, μέ ἕδραν τάς Σέρρας. Τήν διοίκησιν τῆς Μεραρχίας παρέλαβα ἀπό τόν Ἐπιτελάρχην της Συνταγματάρχην Δημήτριον Παπανικολάου, διότι ὁ Μέραρχος Δημήτριος Ζαγοριανάκος προαχθείς εἰς Ἀντιστράτηγον, εἶχε μεταβῆ εἰς Θεσσαλονίκην προκειμένου νά ἀναλάβη τήν Διοίκησιν τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, ὁ δέ Ὑποδιοικητής συμμαθητής

μου Ταξίαρχος 'Εμμανουήλ Παπαϊωάννου, προαχθείς καί αὐτός εἰς 'Υποστράτηγον, εἶχε μεταβῆ στήν Τρίπολιν, πρός ἀνάληψιν τῆς διοικήσεως τῆς IV Μεραρχίας.

'Από τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως τῆς διοικήσεως τῆς X Μεραρχίας, διεπίστωσα ὅτι μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Στρατηγείου τῆς Μεραρχίας ἀλλά καί τῶν μονάδων της, ἐπεκράτει μιά καχυποψία, κρυψίνοια καί κάποια πικρία. Τό κλίμα αὐτό εἶχε δημιουργηθῆ λόγω τῆς ἐντυπώσεως πού εἶχαν ὡρισμένοι ἀξιωματικοί ὅτι «δέν ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνην στό Στρατιωτικόν Καθεστώς». Δέν ἔχει τόσην σημασίαν τό ποῦ ὀφείλεται ἡ ἐντύπωσις αὐτή, ἀλλά δι' ἐμέ ἦτο ἀπαράδεκτος ἡ συνέχισις αὐτῆς τῆς καταστάσεως. 'Εκάλεσα λοιπόν εἰς προσωπικάς ἀκροάσεις πολλούς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν πού ἐφέροντο ὡς ἀπογοητευμένοι καί τούς ἐτόνισα ὅτι δ' ἐμέ δέν ἔχει σημασίαν τό παρελθόν καί τό πιστεύω των, ἀλλά ἡ ἐπίδοσίς των καί ἡ ἐπαγγελματική των ἀπόδοσις, πράγμα πού θά ἦτο καί τό μοναδικόν κριτήριόν μου διά τήν περαιτέρω σταδιοδρομίαν των. Ὅσοι συνδιελέχθηκαν τότε μαζί μου ἐλπίζω νά τό ἐνθυμοῦνται ὅπως καί ἐγώ τούς ἐνθυμοῦμαι ὀνομαστικῶς.

Δέν παρέλειψα νά τονίσω τοῦτο καί εἰς συγκεντρώσεις ἀξιωματικῶν. 'Η καχυποψία ἐξέλιπε καὶ ἡ ἀπόδοσις ὅλων ἀνῆλθε κατακορύφως, πρός μεγάλην ἀπογοήτευσιν ἐλαχίστων, οἱ ὁποῖοι ἐμφανιζόμενοι ὡς «μονολιθικοί» ἐνεφάνισαν τήν 21ην 'Απριλίου ὡς «προσωπικήν περιουσίαν» των. Τελικῶς καί αὐτοί οἱ «'Ηρακλεῖς» τοῦ Καθεστῶτος ἀντελήφθησαν ὅτι δέν ἔχουν ἄλλην ἐπιλογήν ἀπό τήν εὔορκον ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντός των. Θέμα τοῦ παρόντος βιβλίου δέν εἶναι βεβαίως ἡ στρατιωτική μου σταδιοδρομία, ἀλλά τό Κυπριακόν καί ἡ σχετική μέ αὐτό δρᾶσις μου. Δι' αὐτό καί δέν πρόκειται νά ἀναφέρω ἐν λεπτομερεία ὅσα κατά τήν διάρκειαν τῆς διοικήσεως τῆς Μεραρχίας ὑπ' ἐμοῦ διεδραματίσθησαν γεγονότα, πλήν τριῶν, συνδεομένων ἐμμέσως μέ τά ἐπακολουθήσαντα.

Τό πρῶτον εἶναι ἡ ἐκ νέου συνάντησίς μου μέ τόν Συνταγματάρχην τότε Δημήτριον 'Ιωαννίδην, ἡ ὁποία καί αὐτή ὑπῆρξε «ψυχρά», ὑπό τήν ἔννοιαν ὅτι δέν ἤμην διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ παραβίασιν τῆς στρατιωτικῆς τάξεως καί πειθαρχίας.

'Ο 'Ιωαννίδης, διατηρήσας τήν διεύθυνσιν ΕΣΑ καί μετά τήν προαγωγήν του εἰς Συνταγματάρχην, μέ ἐπεσκέφθη στό Στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας, διά νά μέ συγχαρῆ, ὡς εἶπε, διά τήν προαγωγήν μου. Τόν ὑπεδέχθην ψυχρῶς, διότι εἶχε σπεύσει νά ἐπιθεωρήση τόν Λόχον ΕΣΑ τῆς Μεραρχίας πρίν ἐπισκεφθῆ τόν Μέραρχον. 'Αντελήφθη ὅτι εἶχον ἐνοχληθῆ καί ἔσπευσε νά ἀποχωρήση εὐθύς μετά τήν διατύπωσιν τῶν συγχαρητηρίων του, ὡς καί «τήν ἔκφρασιν τῆς χαρᾶς του διά τήν προαγωγήν μου».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ταγματάρχης πλέον Ματάτσης, τόν ὁποῖον εἶχα γνωρίσει ὡς Λοχαγόν ὅταν ὑπηρετοῦσα ὡς 'Επιτελάρχης τῆς Μεραρχίας 'Εδέσσης καί τόν περιέβαλα μέ τήν ἐκτίμησιν καί τήν ἐμπιστοσύνη μου. 'Ο Ματάτσης ἦλθεν ὅπως εἶπε διά νά μέ συγχαρῆ διά τήν προαγωγήν μου καί, γενομένης συζητήσεως μοῦ ὡμίλησε περί τῶν αἰσθημάτων ἐκτιμήσεως πρός τό πρόσωπόν μου, πού ἔτρεφεν ὁ 'Ιωαννίδης. «Τό μόνο κακό εἶναι ὅτι δέν τηρεῖ πάντοτε τούς τύπους», εἶπεν ὁ Ματάτσης. Καί μόνη ἡ φράσις του αὐτή, ἤρκει διά νά ἀντιληφθῶ ὅτι ὁ 'Ιωαννίδης τόν εἶχεν ἀποστείλει, διά

νά βελτιώση τήν ἀτμόσφαιραν μετά τήν ἀπρέπειάν του νά ἐπιθεωρήση τόν Λόχον ΕΣΑ πρίν μέ ἐπισκεφθῆ.

Ἐάν ἀναφέρω τό γεγονός εἶναι μόνον διά νά καταδειχθῆ ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον συμπεριεφέροντο ὡρισμένοι ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς 21ης Ἀπριλίου.

Τό δεύτερον ἄξιον νά ἀναφερθῆ γεγονός, ἀφορᾶ συζήτησίν μου μέ τόν ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν Ξανθόπουλον-Παλαμᾶν ἐπί τοῦ Κυπριακοῦ. Ὁ Παλαμᾶς ἐπέστρεφεν ὁδικῶς ἀπό τήν Σόφιαν καί ἐστάθμευσεν εἰς Σέρρας πρός διανυκτέρευσιν. Τόν συνώδευε καί ἡ σύζυγός του. Εἰδοποιηθείς περί τῆς ἀφίξεώς του, ἐμερίμνησα διά τήν τακτοποίησίν ὅλων τῶν προϋποθέσεων ἀνέτου διαμονῆς καί ἐν συνεχεία τόν προσεκάλεσα —μαζί μέ τήν κυρίαν Ξανθοπούλου-Παλαμᾶ— εἰς λιτόν πρόγευμα πού παρέθεσα στό τουριστικόν περίπτερον τῆς πόλεως. Πλήν αὐτῶν καί ἐμοῦ, δέν ὑπῆρξεν ἄλλος συνδαιτημών.

Κατά γενομένην συζήτησιν εἶπα στόν ὑπουργόν ὅτι ἔχω ὑπηρετήσει ἐπί ἱκανόν χρόνον ὡς Ἐπιτελάρχης τῆς ΑΣΔΑΚ καί τοῦ ΓΕΕΦ στήν Κύπρον καί τοῦ ἀνέπτυξα τάς ἀπόψεις μου ἐπί τοῦ Κυπριακοῦ, συνοψιζομένας εἰς τά ἑξῆς:

— Ὡς ἔχουν σήμερον διαμορφωθῆ τά πράγματα, ἡ Ἑλλάς δέν δύναται νά διεκδικήση τήν ἕνωσιν τῆς Κύπρου, ἄνευ ἐνδεχομένου Ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου.

— Εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς ἀποβατικῆς ἐνεργείας εἰς Κύπρον, ἡ Ἑλλάς θά εὑρεθῆ εἰς μειονεκτικήν θέσιν δι' ἐνεργόν ἀποτελεσματικήν ὑποστήριξιν, δοθέντος ὅτι ἡ ἀπόστασις τῆς νήσου ἀπό τά ἑλληνικά ἀεροδρόμια, ἐπιδρᾶ μειωτικῶς ἐπί τῆς ἀποτελεσματικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἀεροπορικοῦ ὅπλου, μέ τά διατιθέμενα ὑπ' αὐτοῦ μέσα. Ἡ ἀδυναμία αὐτῆ ἐπιδρᾶ σαφῶς εἰς τήν ἄμεσον ἐξασφάλισιν τουρκικῆς ἀεροπορικῆς κυριαρχίας εἰς τόν Κυπριακόν ἐναέριον χῶρον, λόγω τῆς ἐγγύτητος τῆς Κύπρου πρός τάς τουρκικάς ἀκτάς, καί τά τουρκικά ἀεροδρόμια. Διά τόν λόγον αὐτόν, ἡ ἄμυνα τῆς Κύπρου πρέπει νά εἶναι ἰσχυρά καί αὐτάρκης.

— Τό Κυπριακόν μέχρι τοῦδε μόνον σοβαρά προβλήματα ἐδημιούργησε διά τήν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία πρέπει νά ἐπιδιώξη νά ἀπεμπλακῆ στρατιωτικῶς τῆς ὑπό τήν σημερινήν μορφήν ἀμύνης τῆς Κύπρου. Ἐάν ὁ Μακάριος κρίνη ἀναγκαίαν καί ἐπιθυμῆ τήν δημιουργίαν ἑνός ἀξιομάχου στρατοῦ, ἱκανοῦ νά ὑπερασπισθῆ τήν Κύπρον, τότε δύναται νά τόν συγκροτήση, ἐξοπλίση καί ἐκπαιδεύση ὡς ἀκολούθως:

- *Νά διαθέση σταδιακῶς τούς ἀπαιτουμένους οἰκονομικούς πόρους.*
- *Νά προβῆ εἰς τήν ἀπολύτως ἀπαραίτητον θέσπισιν νόμων Στρατολογίας, Ὀργανώσεως, Ἐκπαιδεύσεως καί Πειθαρχίας τοῦ στρατοῦ.*
- *Νά ζητήση ἐφ' ὅσον τό ἐπιθυμῆ τήν βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος διά τήν ὀργάνωσιν καί ἐκπαίδευσιν τοῦ Κυπριακοῦ στρατοῦ, μέ τήν ἀνάλογον ἀποστολήν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀλλά ὁμαδοποιημένων εἰς σύνολον Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς, διεθνῶς ἀναγνωριζομένης, βάσει Διμεροῦς Συμφωνίας πού θά συναφθῆ μεταξύ Ἑλλάδος καί Κύπρου.*
- *Νά ἀσκήση ὅλη τήν ἐπιρροήν του καί νά παράσχη ὅλην τήν ὑποστήριξίν του, ὥστε ὁ στρατός αὐτός νά παραμείνη μακράν τῆς πολιτικῆς καί τῶν συνήθων ἐν Κύπρω κομματικῶν ἀντιθέσεων.*

● *Νά καλέση ὅλους τούς ὑπηρετοῦντας εἰς τόν Ἑλληνικόν στρατόν ἀξιωματικούς ὅλων τῶν βαθμῶν πού εἶναι Κυπριακῆς καταγωγῆς, ἀλλά καί τούς ἐν ἀποστρατεία τοιούτους, ὅπως ἀνταποκριθοῦν (ἐθελοντικῶς, ἀλλά καί διά διαταγῶν) εἰς τό ἐθνικόν προσκλητήριον τῆς ἰδιαιτέρας των πατρίδος Κύπρου.*

— Νομίζω κύριε Ὑπουργέ, κατέληξα, ὅτι μόνον ἔτσι ἡ Κύπρος ὡς ἀνεξάρτητον κράτος (ὅπως τό ἤθελε ὁ Μακάριος καί συνήργησαν εἰς αὐτό Ἕλληνες πολιτικοί) θά ἠδύνατο, ἀφ' ἑνός μέν νά ἐξασφαλίση πλήρως τήν ἄμυνάν της καί νά ἀποφύγη τούς κινδύνους περιπετειῶν, ἡ δέ Ἑλλάς ἀφ' ἑτέρου νά ἀπαλλαγῆ τοῦ ἐφιάλτου ἑνός Ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Κυπριακοῦ.

Ὁ Ξανθόπουλος-Παλαμᾶς ἀνεγνώρισε τήν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών μου, ἀλλά μοῦ εἶπεν ὅτι εἶναι ἐξαιρετικῶς δύσκολος ἡ ὑλοποίησίς των σήμερον, καθ' ὅσων εἰς τό ὅλον πρόβλημα, ἐπετύχαμε ἀφελῶς νά ἀναμείξωμεν τόν ἠθικόν καί συναισθηματικόν παράγοντα, μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἑλλαδικός καί ὁ Κυπριακός Ἑλληνισμός, νά μή δύνανται νά ἀντιληφθοῦν πλέον τήν πραγματικότητα. Συνεπῶς, οὐδεμία Ἑλληνική κυβέρνησις εἶναι δυνατόν νά υἱοθετήση αὐτάς τάς ὀρθάς λύσεις, χωρίς τόν κίνδυνον νά κατηγορηθῆ ἐπί ἐθνικῆ μειοδοσία.

Τό τρίτον τέλος γεγονός, τό ὁποῖον συνδέεται ἐν τινι μέτρω μέ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, εἶναι ἡ προσπάθειά μου νά διευκολυνθῆ ὁ τότε Συνταγματάρχης Γεώργιος Κωστάκης, Διοικητής ἑνός τῶν Συνταγμάτων τῆς Μεραρχίας μου, νά φοιτήση εἰς τήν Σχολήν Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ὁ Κωστάκης ἦτο ἐξαίρετος ἀξιωματικός καί τό μόνον μειονέκτημά του διά τήν περαιτέρω ἐξέλιξίν του, ἦτο ὅτι ἀκριβῶς δέν εἶχεν φοιτήσει εἰς τήν ΣΕΘΑ. Ἐπεσκέφθην σχετικῶς καί τόν Σωματάρχην Ἀντιστράτηγον Ζαγοριανάκον.

— Ναί, μοῦ ἀπήντησε, ἀλλά αὐτός εἶναι βασιλόφρων!

Δέν ἀπήντησα, διότι ἡ ἀπάντησις θά ἔπρεπε νά εἶναι σκληρά, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Ζαγοριανάκος εἶχε χρηματίσει ὑπασπιστής τοῦ Βασιλέως.

Αργότερα, κατά μίαν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀρχηγοῦ Στρατοῦ Β. Τσούμπα, ὁ ἴδιος ὁ Κωστάκης ἔθεσεν τό θέμα τῆς ἐπιθυμίας του θά φοιτήσει εἰς τήν ΣΕΘΑ, ἀφοῦ αὐτό ἦτο ἀναγκαῖον προσόν διά τήν ἐξέλιξίν του. Ὅταν ὁ Τσούμπας ἐπρόκειτο νά ἀναχωρήση, εἶχα τήν εὐκαιρίαν νά συνηγορήσω διά τήν ἱκανοποίησιν τοῦ αἰτήματος τοῦ Κωστάκη.

— Θά δοῦμε, εἶπεν ὁ Στρατηγός.

Τελικῶς ὁ Κωστάκης δέν ἐφοίτησεν. Ἀλλά ἀργότερα, μετά τήν μεταπολίτευσιν, ἡ Νέα Δημοκατία ὡς Κυβέρνησις, προήγαγε τόν ἱκανόν αὐτόν ἀξιωματικόν εἰς Ἀντιστράτηγον καί, κατά τήν γνώμην μου καλῶς ἔπραξε διότι ἐπαναλαμβάνω, ἐπρόκειτο περί ἐξαιρέτου ἀξιωματικοῦ, ἡ δέ στέρησις τοῦ δικαιώματός του νά φοιτήση, δέν ἐβάρυνε τόν ἴδιον.

Ἄς ἐπιστρέψωμεν ὅμως εἰς τόν χρόνον πού ἤμην Διοικητής τῆς Χ Μεραρχίας. Κατά μίαν κάθοδόν μου εἰς Ἀθήνας, προκειμένου νά λάβω μέρος εἰς συνεδρίασιν τοῦ Συμβουλίου Κρίσεως Ἀνωτέρων Ἀξιωματικῶν, συνήντησα εἰς τό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ τόν Ἰωαννίδην. Ἀμφότεροι προσεποιήθημεν ὅτι εἴχαμε λησμονήσει τό ἐπεισόδιον πού εἶχε ψυχράνει τάς σχέσεις μας. Ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ζαγοριανάκος φέρεται ὡς προσιτός διά ἀντιστασιακήν δρᾶ-

σιν ἐναντίον τῆς 21ης 'Απριλίου καί μοῦ ἐπέδειξε τεμάχιον χάρτου ἐπί τοῦ ὁποίου εἶχε δακτυλογραφηθῆ ἡ πληροφορία αὐτή.

Δέν υἱοθέτησα τήν πληροφορίαν, τήν ὁποίαν ὡς ἐπληροφορήθην ἀργότερα εἶχεν ἀποστείλει πρός τόν Λέκκαν ὁ συγγενής του Ταγματάρχης Μπίσιας, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτει τότε ὡς βοηθός τοῦ Στρατιωτικοῦ μας 'Ακολούθου στό Λονδῖνον. Δέν συνεζήτησα περισσότερο μέ τόν 'Ιωαννίδην.

4. Πρῶτος Ὑπαρχηγός Α.Σ.

Τήν 6ην 'Ιουνίου 1972, προάγομαι στόν βαθμόν τοῦ 'Αντιστρατήγου καί τοποθετοῦμαι στό 'Αρχηγεῖον Στρατοῦ, ὡς Α΄ Ὑπαρχηγός. Μετά διήμερον παραδίδω τήν Μεραρχίαν εἰς τόν Ὑποδιοικητήν μου Ταξίαρχον Λάμπρον Σταθόπουλον καί τήν 9ην 'Ιουνίου παρουσιάζομαι στό 'Αρχηγεῖον, ὅπου ἀναλαμβάνω τά καθήκοντα τοῦ Ὑπαρχηγοῦ ἀπό τόν ἀποστρατευόμενον 'Αντιστράτηγον Κωνσταντῖνον Γκόλιαν. 'Αρχηγός τοῦ 'Αρχηγείου Στρατοῦ διορίζεται ὁ Ζαγοριανάκος, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποστρατευθέντος Βασιλείου Τσούμπα, ὁ ὁποῖος μετέπειτα ὡρκίσθη ὡς ὑπουργός Δημοσίας Τάξεως.

Διοικητής Στρατιᾶς ἀνέλαβεν ὁ 'Αντιστράτηγος Μιχαήλ Μαστραντώνης καί Διοικητής τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ τοποθετεῖται ὁ 'Αντιστράτηγος Φαίδων Γκιζίκης. Οἱ Ζαγοριανάκος, Μαστραντώνης καί Γκιζίκης, ὅπως καί ὁ Διοικητής ΑΣΔΕΝ 'Αντιστράτηγος Γεώργιος Τσουμάνης, ἦσαν συμμαθηταί τῆς Τάξεως 1939 τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων.

Ἡ τοποθέτησίς μου ὡς Ὑπαρχηγοῦ ΓΕΣ δέν μέ ἱκανοποίησε, διότι ἐπιθυμοῦσα —ὅπως ὅλοι ἄλλωστε οἱ νεοπροαγόμενοι 'Αντιστράτηγοι— νά ἀναλάβω τήν Διοίκησιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ. Εἶναι αὐτή μιά εὐγενής ἐπαγγελματική φιλοδοξία, ὀφειλόμενη στό ὅτι τό Γ΄ Σῶμα ἑδρεύει στήν Θεσσαλονίκην, ἀφ' ἑνός, ἀποτελεῖ δέ ἀφ' ἑτέρου τό σημαντικώτερον καί ἰσχυρότερον τμῆμα τοῦ Στρατεύματος. Ἡ ζώνη εὐθύνης του ἤρχιζεν ἀπό τόν ποταμόν Στρυμῶνα καί ἔφθανε μέχρι τοῦ Ἕβρου.

Τήν ἐπιθυμίαν μου αὐτήν οὐδέποτε ἀπέκρυψα, ἄλλωστε ἦτο θεμιτή καί εὔλογος. Πολλοί ἀξιωματικοί ἐπίστευαν ὅτι θά μοῦ ἀνετίθετο τό Γ΄ Σῶμα, ἀλλ' ὁ 'Ιωαννίδης ἐπροτίμησε νά πιέση νά δοθῆ αὐτό στόν Γκιζίκην, μετά τοῦ ὁποίου ἰδιαιτέρως συνεδέετο.

Εἶχον κατά καιρούς περιέλθη εἰς γνῶσιν μου πληροφορίαι ὅτι πολλοί ἀξιωματικοί ἐπίστευαν ὅτι ἡ πορεία τῆς 'Επαναστάσεως δέν ἦτο ἱκανοποιητική, ὅτι εἶχον σχηματισθῆ διάφοροι ὁμάδες —ἀλληλοϋποβλεπόμεναι κατά κανόνα— ὑπό συγκεκριμένα πρόσωπα ἅτινα εἶχον ἰδίους ἕκαστον λόγους καί ἀπόψεις. Αἱ πληροφορίαι αὐταί ὅμως παρέμειναν στό ἐπίπεδον τῶν φημῶν καί τῶν ψιθύρων καί δέν ὑπῆρχον ἀποδείξεις διά τοιαύτας ὁμαδοποιήσεις, ὥστε νά ἀντιμετωπισθῆ τό φαινόμενον. Καί ὅταν βραδύτερον ὑπῆρξαν αἱ ἀποδείξεις, διάφορος πλέον ἦτο ἡ κατάστασις καί ἄλλαι συνθῆκαι εἶχον δημιουργηθῆ.

'Εν πάση περιπτώσει, εὐθύς μετά τήν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων μου, μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ταξίαρχος πλέον Δημήτριος 'Ιωαννίδης, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ μέ συνεχάρη διά τήν προαγωγήν καί τήν τοποθέτησίν μου, ἐξέφρασε τήν ἱκανοποίησίν

του διά τάς νέας τοποθετήσεις τῶν Ἀνωτάτων Ἀξιωματικῶν. Δέν εἶχα λόγους νά ἐκφράσω εἰς αὐτόν ὅτι ἐμένα ἀντιθέτως δέν μέ ἱκανοποίησαν.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ταγματάρχης Γεράσιμος Ματάτσης, τόν ὁποῖον ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει συμπαθοῦσα ἰδιαιτέρως. Μέ συνεχάρη καί ἤρχισε ἐν συνεχεία νά διατυπώνη ὑπαινιγμούς ὅτι «ἡ κατάστασις δέν πηγαίνει καλά», ὅτι «πρέπει νά βελτιωθοῦν τά πράγματα» κ.λπ.

Ἐπηκολούθησεν ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ταγματάρχου Χαραλάμπους Παλαΐνη Διευθυντοῦ τοῦ Ἐπιτελικοῦ Γραφείου Ἀρχηγείου Στρατοῦ, τοῦ Ταγματάρχου Παναγιώτη Ντότα (ἄλλοτε ὑπασπιστοῦ τοῦ Μορώνη στήν Κύπρον) καθώς καί πολλῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἐπιτελείου. Ὅλοι οἱ προαναφερθέντες ἐφέροντο ἀπό τάς φήμας ὡς προσκείμενοι στόν Ταξίαρχον Ἰωαννίδην, ἀπό τόν πατριωτισμόν καί τήν ἐντιμότητα τοῦ ὁποίου ἐντυπωσιάζοντο, καί ἀπό τήν συνωμοτικότητά του παρεσύροντο. Ἅπαντες, μετά τήν ἔκφρασιν τῶν συγχαρητηρίων καί τῶν εὐχῶν, ἐξεδήλωναν τήν ἀνησυχίαν των διά τήν πορείαν τῆς καταστάσεως, ἐτόνιζαν ὅτι οἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις εἶχον ἀρχίσει νά φθείρωνται ἀπό τήν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας, ὅτι παρετηροῦντο φαινόμενα διαφθορᾶς καί ἐκμαυλισμοῦ καί ἄλλα.

Ἡ ἔκφρασις συγχαρητηρίων καί εὐχῶν μετά μίαν προαγωγήν, εἶναι σύνηθες φαινόμενον στό Στράτευμα καί ἡ ἐπακολουθοῦσα κατά κανόνα σύντομος συζήτησις, εἶναι ἀπηλλαγμένη τῆς ἐπισημότητος καί τῶν «ἀποστάσεων» τῶν βαθμῶν, ὥστε τό φαινόμενον τῶν διαμαρτυριῶν των καί τῆς διατυπώσεως ἀνησυχιῶν νά μή δύναται νά θεωρηθῇ ὡς ἀπειθαρχία, ἀσέβεια ἤ θράσος, ὥστε ἀναλόγως νά ἀντιμετωπισθῇ. Ἀντιθέτως μάλιστα, ἀφοῦ οὐδόλως ἐνεφανίζοντο προσωπικά κίνητρα διά τό διάβημά των καί τό πνεῦμα ἦτο «διά τό καλόν τῆς πατρίδος», δέν εἶχον οὔτε κἂν πρόσχημα διά νά ἀντιδράσω.

Βεβαίως ἡ κατάστασις δέν ἦτο πλέον δυνατόν νά χαρακτηρισθῇ ὡς ἱκανοποιητική καί εἶχον ἐπ' αὐτοῦ προσωπικήν γνῶσιν, τουλάχιστον στόν στρατιωτικόν χῶρον, ὅπου πράγματι παρετηροῦντο φατριασμοί.

Πολλά διεδίδοντο περί τῆς ἰσχύος τοῦ Δημ. Ἰωαννίδη, ἡ ὁμάς τοῦ ὁποίου ἐφέρετο ὡς ἡ πολυανθρωποτέρα καί ἰσχυροτέρα ἐν τῷ στρατεύματι. Ἑτέρα ὁμάς ἐφέρετο ὡς προσκειμένη εἰς τόν ὑπουργόν τότε Νικόλαον Μακαρέζον, τόν ὁποῖον οἱ ἀξιωματικοί αὐτοί θά ἤθελαν Πρωθυπουργόν ἀντί τοῦ Παπαδοπούλου, ἄλλη ὁμάς ἐφέρετο ὡς προσκειμένη στόν Ἰωάννην Λαδᾶν καί, τέλος, ἄλλη μικροτέρων εἰς βαθμούς ἀξιωματικῶν, ὡς ἐπηρεαζομένη ἀπό τόν Συνταγματάρχην Ἰωάννην Στειακάκην, ἰδιαιτέρως στήν περιοχήν Θεσσαλονίκης.

Πλέον αὐτῶν, ὑπῆρχον καί οἱ βασιλόφρονες ἀξιωματικοί, τό ἰδιαίτερον βάρος τῆς παρουσίας τῶν ὁποίων ἐνετοπίζετο στό Πολεμικόν Ναυτικόν.

Ὅλη αὐτή ἡ φημολογία καί τά παρουσιαζόμενα συμπτώματα ἀλληλοϋπονομεύσεως, εἶχον προκαλέσει μίαν ὑποβόσκουσαν ἀλλ' ἔντονον ἀνησυχίαν εἰς τήν μάζαν τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι δέν ἐγνώριζαν τί συμβαίνει καί δέν εἶχον δυνατότητας νά ἐνημερωθοῦν.

Ἐξ ὅσων ἐγνώριζα, ἐπληροφορούμην ἤ περιήρχοντο ὡς ψίθυροι μέχρις ἐμοῦ, ἠδυνήθην, ἐξετάζων σφαιρικῶς τό ὅλον πρόβλημα, νά καταλήξω στό ὅτι ὑπῆρχε φαινόμενον διαχωρισμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν εἰς τρεῖς κατηγορίας, ὡς ἑξῆς:

● Τῶν συμπαθούντων τήν 21ην Ἀπριλίου καί ὑποστηρικτῶν της, μέ τάς ἀναφερθεῖσας ἤδη ἐσωτερικάς ὁμαδοποιήσεις καί ἀντιθέσεις των.

● Τῶν βασιλοφρόνων καί ἄλλων μή ἐμπνεόντων ἐμπιστοσύνην στό Καθεστώς ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σαφῶς ἀντίθετοι πρός τήν 21ην Ἀπριλίου, κυρίως μετά τήν 13ην Δεκεμβρίου 1967 καί τήν ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως.

● Τῶν ἀδιαφόρων οἵτινες θά ἠκολούθουν ἐκ φόβου ἤ, πάντως, ἄνευ ἀντιρήσεως, οἱανδήποτε κατάστασιν. Αὐτοί ἦσαν οἱ περισσότεροι.

Ἐντός αὐτῆς τῆς μάζης, αἱ προαναφερθεῖσαι ἀντίθετοι ὁμάδες προσεπάθουν νά προσεταιρισθοῦν τούς ἱκανωτέρους.

Παραλλήλως, ἐκαλλιεργεῖτο στόν πληθυσμόν, εἴτε ἔξωθεν εἴτε ἔσωθεν κατευθυνόμενον, ἕνα αἴσθημα δυσαρεσκείας καί ἀντιθέσεως πρός τό Στρατιωτικόν Καθεστώς. Ἡ φοιτητιῶσα νεολαία, πάντοτε εὐάλωτος εἰς «ἐπαναστατικά» δῆθεν κηρύγματα καί «δημοκρατικάς» δῆθεν ἐπιδιώξεις, ἀλλά ἐκ φύσεως πράγματι ἐπαναστατική, ἐφαίνετο εἰς τούς διαφόρους «ἀντιστασιακούς» ὡς ἡ κυρία πηγή ἀντλήσεως δυνάμεων διά κινητοποιήσεις.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ Γαλλικοῦ «Μαΐου 1968», αἱ φοιτητικαί ὀργανώσεις ἤρχισαν ἐντόνως νά πολιτικοποιοῦνται εἰς διεθνές ἐπίπεδον. Ἡ συντριβή τοῦ «Κόκκινου Μάη» τῶν Παρισίων ἀπό τόν Στρατηγόν Ντέ Γκώλ πού δέν ἐδίστασε νά καλέση τά τεθωρακισμένα τοῦ Στρατηγοῦ Λεκλέρκ ἀπό τόν Ρῆνον διά νά ἐπιβάλουν τήν τάξιν, ἔστω καί ἄν τελικῶς δέν ἀπητήθη ἐπέμβασίς των, δέν εἶχεν ἀπογοητεύσει τούς διαφόρους —κομμουνιστικῆς κατά κανόνα ἐμπνεύσεως καί ἰδεολογίας— διαφωτιστάς. Ἀλλ' εἰς τήν χώραν μας, τα φαινόμενα αὐτά ὑπῆρξαν ἀσήμαντα καί εἰς ἐκδηλώσεις καί εἰς ἀριθμούς συμμετασχόντων. Διότι δέν εἶναι βεβαίως δυνατόν νά γίνεται σοβαρός λόγος περί «φοιτητικῶν κινητοποιήσεων», ὅταν χίλιοι ἕως δύο χιλιάδες φοιτηταί, εἰς μίαν μάζαν ἑκατόν χιλιάδων σπουδαζόντων, συνεκεντρώθησαν ἅπαξ εἰς τήν Νομικήν Σχολήν.

Ἀλλά καί ὁ πληθυσμός γενικώτερον, παρ' ὅτι δέν ἔλλειψαν οἱ «ἐπιτήδειοι» προπαγανδισταί, καί ἐάν ἀκόμη ἐπηρεάζετο ἀπό τά κηρύγματά των, δέν ἔδειξε καμμίαν διάθεσιν νά ἀντισταθῆ στό Καθεστώς.

Ἡ «ἀντιστασιακή» φιλολογία πού ἀνεπτύχθη μετά τήν μεταπολίτευσιν, μέ τήν ἐπιμονήν καί τήν μεθοδικότητα τῆς ἐπαναλήψεως της, ἔφθασε νά πείση ἀρκετούς, ὅτι ὑπῆρξε «ἀντίστασις». Εἶναι αὐταπόδεικτον ψεῦδος. Διότι κατά τήν ἑπταετή διακυβέρνησιν τῆς χώρας ἀπό τήν 21ην Ἀπριλίου δέν ἐσημειώθη οὔτε μία (ἀριθμός 1) παμφοιτητική ἀπεργία, οὔτε μία (ἀριθμός 1) πανεργατική ἀπεργία, οὔτε μία (ἀριθμός 1) σοβαρά ἀντιστασιακή ἐκδήλωσις, πλήν ἴσως τῆς ἀποπείρας τοῦ Α. Παναγούλη νά δολοφονήση τόν Παπαδόπουλον. Τήν τοποθέτησιν μιᾶς βόμβας στόν ἀνδριάντα τοῦ Τρούμαν ἀπό τήν ὁποίαν ἐδολοφονήθη ἕνας ἀστυφύλαξ ἤ ἄλλα ἐλάχιστα παρόμοια περιστατικά, δέν εἶναι βεβαίως δυνατόν νά χαρακτηρίσωμεν ἀντίστασιν.

Μή ὑπάρχοντος ἀντιλόγου, ἐνεφανίσθησαν ἀργότερα —μετά τήν μεταπολίτευσιν— ὡς «ἀντιστασιακοί» ἀκόμη καί πληροφοριοδόται καί συνεργάται τοῦ Καθεστῶτος, ἀκόμη καί παχυλῶς ἀμειφθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἤ πλουτίσαντες κατά τήν διάρκειάν του καιροσκόποι. Καί δέν ἐπιθυμῶ νά ἐπεκταθῶ ἐπί τοῦ παρόντος εἰς καταλόγους τοιούτων περιπτώσεων καί εἰς ἀποκάλυψιν ὑπαρχόντων ἐν

ἀσφαλεία «ντοκουμέντων». Δέν εἶναι αὐτός ὁ σκοπός τοῦ παρόντος βιβλίου καί ἐλπίζω ὅτι δέν θά ὑποχρεωθῶ νά γράψω ἄλλο ἤ νά συστήσω εἰς τούς φυλάσσοντας αὐτά τά ντοκουμέντα νά τά δημοσιεύσουν. Διότι πολλαί καταστάσεις θά ἀνετρέποντο, πολλοί θά ὑπεχρεοῦντο εἰς ἐξαφάνισιν ἀπό τόν δημόσιον καί κοινωνικόν βίον.

Τό κομμουνιστικόν κίνημα, εἶχε πλήρως ἐξουδετερωθῆ, αἱ κομματικαί ὀργανώσεις του εἶχον διαλυθῆ, τό ἴδιον εἶχε διασπασθῆ μετά τήν Σοβιετικήν εἰσβολήν στήν Τσεχοσλοβακία καί τά στελέχη του, ἀθρόως ὑπέγραφαν δήλωσιν, ὄχι ἀποκηρύξεως τῶν ἰδεῶν των, διότι ποτέ δέν ἐζήτησε κάτι πρόμοιον ἡ 21η Ἀπριλίου, ἀλλά ὅτι θά διάγουν ἡσύχως καί νομοταγῶς. Ἀφήνοντο λοιπόν ἐλεύθεροι οἱ κομμουνισταί, μέ τάς διδομένας ἑκάστοτε ἀμνηστείας, καί εἶναι πρός τιμήν των ὅτι πάντοτε ἐτίμησαν κατά τήν περιόδον ἐκείνην τήν ὑπογραφήν των!

Δέν ἦτο λοιπόν διατεθειμένος ὁ λαός, πού εἰργάζετο, εὐημεροῦσε, ἔβλεπε τήν οἰκονομίαν νά ἀνθῆ καί τήν χώραν νά ἀναπτύσσεται, νά παρασυρθῆ εἰς ἐκδηλώσεις κατά τῆς 21ης Ἀπριλίου. Ἁπλῶς, οἱ ξένοι ραδιοσταθμοί καί ὁ διεθνής τύπος, ἀνέπτυσσαν μίαν ἔντονον ἀνθελληνικήν προπαγάνδα. Δέν ἦτο στόχος τό Καθεστώς. Ἦτο τό πρόσχημα. Στόχος ἦτο ἡ Ἑλλάς. Ἡ ὁποία προώδευε καί ἰσχυροποιεῖτο, πράγμα πού δέν ἤρεσε βεβαίως εἰς τούς παντοειδεῖς ἐχθρούς της. Ὅπως δέν ἤρεσε καί στούς —κατά κανόνα ἐλευθέρως καί μέ τήν θέλησίν των— ἐξελθόντας τῆς χώρας ἐπαγγελματίας τῆς πολιτικῆς ἤ ἐκείνους πού ξέναι κυβερνήσεις προσωπικῶς ἐπεδίωξαν νά καλέσουν καί νά «προστατεύουν», εἴτε ἦσαν πράκτορές των, εἴτε ἐκ λόγων —ἀνεξηγήτου πάντως— συμπαθείας. Ἀλλά ἡ ἐπιμονή τῆς προπαγάνδας αὐτῆς, αἱ συνεχεῖς κατά τῆς Ἑλλάδος ἐπιθέσεις καί κυρίως ἡ φημολογία περί τοῦ φατριασμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν, ἦτο φυσικόν νά ἐπηρεάζη καί τινα μερίδα τοῦ λαοῦ. Ἄλλωστε ὁ Ἕλλην, ἀπό ψυχοσύνθεσιν καί ἰδιοστασίαν δέν ἀντέχει εἰς μακράς περιόδους προσπαθείας καί δημιουργίας, ἄνευ ἐνδιαμέσων διαλειμμάτων στάσεως καί ἀλλαγῆς. Κουράζεται εὔκολα ὁ λαός μας.

Ἔβλεπα καί διεπίστωνα λοιπόν, ὅτι πράγματι ἡ πορεία τοῦ Καθεστῶτος δέν ἦτο ἡ ἐνδεδειγμένη. Κάπου εἶχε χάσει μέρος τῶν προσανατολισμῶν του. Καί ἡ ἀνάγκη διορθωτικῆς παρεμβάσεως ἤ ἐν πάση περιπτώσει ἐπισημάνσεως τῶν λαθῶν καί διορθώσεώς των, ἦτο ἐπιβεβλημένη.

5. «Ὁ στρατός στά χέρια σου»

Ὀλίγας ἡμέρας μετά τήν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων μου ὡς Α΄ Ὑπαρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ, ὁμοῦ μετά τῶν ἐπίσης νεοπροαχθέντων εἰς Ἀντιστρατήγους συμμαθητῶν μου Θεοφάνη Μουρίκη, Ὑπαρχηγοῦ του Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων καί Ἀργυρίου Λαγαρία, Διοικητοῦ τοῦ Πεδίου Βολῆς Κρήτης, παρουσιάσθημεν ἐθιμοτυπικῶς στόν Πρωθυπουργόν καί ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης Γ. Παπαδόπουλον. Μετά τήν παρουσίασιν καί τά συγχαρητήρια καί τάς εὐχάς τοῦ συμμαθητοῦ μας ἐπίσης καί ἀρχηγοῦ τῆς Τάξεώς μας εἰς τήν Σχολήν Εὐελπίδων Παπαδοπούλου, οὗτος εἰς ἐπήκοον καί τῶν δύο ἄλλων Ἀντιστρατήγων, εἶπε:

Μέ τόν Γεώργιον Παπαδόπουλον: «Γρηγόρη, τώρα ὁ Στρατός εἶναι στά χέρια σου».

—Γρηγόρη, τώρα ὁ Στρατός εἶναι στά χέρια σου!

Ἡ φράσις του, καίτοι ἀποτέλει προσωπικήν φιλοφρόνησιν, μέ ἔφερεν ἐν τούτοις εἰς δύσκολον θέσιν ἔναντι τῶν δύο ἄλλων, ἀρχαιοτέρων μου μάλιστα στήν Ἐπετηρίδα συναδέλφων καί συμμαθητῶν μου, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν τήν φράσιν μέ σιωπηλήν δυσαρέσκειαν. Πέραν αὐτοῦ, δεδομένης τῆς ὑπάρξεως ἱκανωτάτης ἡγεσίας εἰς τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις —τό κῦρος, τήν ἐπαγγελματικήν ἱκανότητα, τόν πατριωτισμόν καί τό ἦθος τοῦ Στρατηγοῦ Ἀγγελῆ ἦσαν καί διεθνῶς ἀκόμη γνωστά— ἡ διατυπωθεῖσα φιλοφρόνησις ἦτο δι' ἐμέ ἀνεξήγητος καί, θά ἔλεγα, περίεργος. Ἐν πάση περιπτώσει ηὐχαρίστησα τόν Πρωθυπουργόν καί ἀπήντησα ὅτι καί εἰς τήν νέαν μου θέσιν θά προσπαθήσω νά πράξω τό καθῆκον μου μέ τόν καλύτερον τρόπον.

Δέν ἐγνώριζα ἄν ὁ Γ. Παπαδόπουλος ὑπαινίσσετο κάτι — π.χ. ἄν γνωρίζων τάς προσπαθείας τοῦ Ἰωαννίδη νά διατηρῇ καλάς σχέσεις μαζί μου, ἐπεθύμει νά γνωρίζω πόσην μοῦ εἶχεν ἐμπιστοσύνην, ἤ ἄν ἡ φράσις πού εἶπε ἦτο ἁπλῶς ὑπερβολική εἰς τήν διατύπωσίν της φιλοφρόνησις. Ἀλλά καί δέν ἔδωσα τότε σπουδαίαν σημασίαν, περιορισθείς εἰς τήν διαβεβαίωσιν ὅτι, ὅπως πάντοτε, θά πράξω εἰς τό ἀκέραιον τό καθῆκον μου.

Γεγονός εἶναι, ὅτι ὡρισμένους νέους ἀλλ' ἱκανούς ἀξιωματικούς τούς περιέβαλα μέ ἐμπιστοσύνην καί ἐκτίμησιν καί θά ἔλεγαν στοργήν. Τέτοιος ἀξιωματικός ἦτο καί ὁ Ταγματάρχης Χαράλαμπος Παλαΐνης. Τοῦ εἶχα δώσει τό θάρρος νά μέ ἐπισκέπτεται στό γραφεῖον μου —ὅπως ἄλλωστε καί στόν Ματάτσην— καί νά συζητῇ ἐλευθέρως μαζί μου οἱονδήποτε θέμα. Ὁ Παλαΐνης ἀξιοποίησε αὐτήν τήν δυνατότητα καί μέ ἐπεσκέπτετο συχνά. Μέ ἐπληροφόρησε δε κατά καιρούς διά πολλά ἀπό τά συμβαίνοντα «ἀπό πρῶτο χέρι», ἐνῶ χωρίς αὐτόν θά ἦτο δύσκολον νά εἶμαι ἐνήμερος τῶν συμβαινόντων, κυρίως δέ τῶν προθέσεων τῆς ἡγεσίας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Δέν γνωρίζω ποῖαι ἦσαν αἱ διασυνδέσεις του. Γεγονός ὅμως εἶναι, ὅτι βαθμιαίως ἤρχισε νά μοῦ ἐκθειάζῃ τόν δικηγόρον Ἀδαμάντιον Ἀνδρουτσόπουλον, ὡς ἱκανόν καί τίμιον καί νά ὑποστηρίζῃ ὅτι ἀκριβῶς λόγω τῆς ἐντιμότητός του παρητήθη ἀπό ὑπουργός τῶν Οἰκονομικῶν τῆς κυβερνήσεως Παπαδοπούλου. «Λόγω ἐντιμότητος καί εὐθιξίας», ὅπως ἔλεγε. Δέν ἐγνώριζα τότε τόν Ἀνδρουτσόπουλον καί δέν ἐγνώριζα τάς οἱαδήποτε ἀρετάς του, ὅπως δέν ἐγνώριζα καί τάς ἀδυναμίας του. Ὡς ἐκ τούτου δέν ἠδυνάμην νά ἔχω περί αὐτοῦ γνώμην καί δέν ἐλάμβανα θέσιν.

Εἰς μίαν ἄλλην ἐπίσκεψίν του, ὁ Παλαΐνης μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ζαγοριανάκος δέν εἶναι εὐχαριστημένος μέ τήν διοίκησιν τοῦ Γκιζίκη στό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ. Ἐθεώρει, εἶπε, τόν Γκιζίκην «πλαδαρόν», ἀδιάφορον καί ὅ,τι ἐν πάση περιπτώσει εἶχεν οὐσιαστικῶς ἀφήσει τήν διοίκησιν τοῦ πανισχύρου αὐτοῦ Σώματος στόν Ἐπιτελάρχην του, Στέφανον Καραμπέρην, τότε Ταξίαρχον.

Τότε μοῦ ἔκανε καί τήν δήλωσιν ὅτι «κατά πολλούς», ὁ καταλληλότερος νά ἀναλάβῃ τήν Διοίκησιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, ἤμην ἐγώ. Δέν γνωρίζω ἄν ὁ Παλαΐνης εἶχε πληροφορηθῆ τήν ἐπιθυμίαν μου νά διοικήσω τό Σῶμα καί ἐπεδίωκε ἁπλῶς νά μέ εὐχαριστήσῃ, ἄν ἄλλοι τοῦ εἶχον ἀναθέσει νά μέ βολιδοσκοπήσῃ ἤ ἄν πράγματι τό ἐπίστευε. Ὅπως καί νά ἔχῃ τό πράγμα, εἶναι γεγονός ὅτι αὐτή ἡ θεμιτή φιλοδοξία μου νά ἀναλάβω τήν διοίκησιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, μοῦ εἶχε δημιουργήσει οὕτως εἰπεῖν μίαν «εὐαισθησίαν».

Ὁ Παλαίνης μέ τόν ὅρον «κατά πολλούς», μᾶλλον ἐννοοῦσε τόν Ἰωαννίδην. Τό ἀκριβέστερον, νά μοῦ τό εἶπε κατ' ἐντολήν τοῦ Ἰωαννίδη. Διότι εἰς μιάν μεταγενεστέραν συνάντησίν μας, ὁ Ταξίαρχος-Διευθυντής ΕΣΑ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι ἐκεῖνος ἐπεθύμει σφοδρῶς νά μοῦ ἀνατεθῆ τό Γ΄ Σῶμα, ἀλλ' ἀντέδρασαν ὁ Ζαγοριανάκος καί ὁ Παπαδόπουλος, ὁ ὁποῖος μάλιστα τοῦ εἶπε:

—*Τοῦ Γρηγόρη δέν τοῦ ἔχω ἐμπιστοσύνην!*

Ὁμολογῶ ὅτι ὁ ἰσχυρισμός του ὅτι ὁ Πρωθυπουργός τοῦ εἶχε κάμει τοιαύτην δήλωσιν μέ ἐξένισε. Κυρίως ὅμως μέ ἐπροβλημάτισε. Διότι τότε τί νόημα εἶχεν ἡ δήλωσις τοῦ Παπαδόπουλου «Γρηγόρη ὁ Στρατός εἶναι τώρα στά χέρια σου;» Μήπως πράγματι ἠκολουθεῖτο τό δόγμα «διαίρει καί βασίλευε»; Μήπως ὁ Παπαδόπουλος εἶχεν ἐκφρασθῆ κατ' αὐτόν τόν τρόπον δι' ἐμέ καί εἶπε τήν φράσιν ἐκείνην μέ προοπτικήν νά διασκεδάση τυχόν ἐντυπώσεις μου ἐάν ἐπληροφορούμην μελλοντικῶς ὅτι εἶπε ὅτι δέν μοῦ ἔχει ἐμπιστοσύνην; Ἤ μήπως ὁ Ἰωαννίδης προσεπάθει νά μέ στρέψη ἐναντίον τοῦ Παπαδόπουλου, μέ τό νά μέ πείση ὅτι ὁ Πρωθυπουργός δέν μοῦ ἔχει ἐμπιστοσύνην καί νά μέ προσεταιρισθῆ; Ὅλα αὐτά μέ ἐκούραζαν καί μέ ἐνοχλοῦσαν. Ὅλη μου τήν ζωή ὑπῆρξα στρατιώτης. Πάντοτε προσεπάθησα νά ἐπιτελέσω ἀψόγως τό καθῆκον μου καί αὐτή ἡ κατάστασις τῶν συνεχῶν ψιθύρων, τῶν ἀλληλοϋπονομεύσεων καί τῶν διαβολῶν, μοῦ ἦτο ἄγνωστος.

Ἐγνώριζα βεβαίως καί ἐγώ τά περί διαφθορᾶς, τά περί ἀναξιοκρατίας μελῶν τῆς Κυβερνήσεως καί ἤμουν πλήρως ἐνήμερος τῆς «Καραμπεροκρατίας» εἰς τό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ λόγω κυρίως τῆς χαλαρότητος τοῦ τρόπου διοικήσεως τοῦ Γκιζίκη. Ἐπίσης εἶχα πολλάς εὐκαιρίας νά διαπιστώσω πόσον βαρύνουσα ἐθεωρεῖτο ἡ γνώμη τοῦ Ἰωαννίδη ἀπό τούς Παπαδόπουλον καί Ζαγοριανάκον. Καί ἐπληφορήθην ὅτι ὁ τελευταῖος, κατά τήν τελευταίαν τότε ἐπίσκεψιν του στό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ, προέβη εἰς ἀπογοητευτικάς διαπιστώσεις καί ἐπέστρεψεν ἀπό τήν Θεσσαλονίκην σοβαρῶς προβληματισμένος μέ τόν Γκιζίκην.

Τόν Φαίδωνα Γκιζίκην ἐγνώριζα ἀπό παλαιά, ὅταν τό 1952, Ταγματάρχαι καί οἱ δύο, συνυπηρετούσαμε στήν Διεύθυνσιν Πεζικοῦ τοῦ ΓΕΣ. Κατά τό 1955 συνηντήθημεν ἐκ νέου στήν ΙΙ Μεραρχίαν, ὅπου ἐκεῖνος ἦτο Διοικητής τοῦ 503 Τάγματος Ἀξιουπόλεως καί ἐγώ Ἐπιτελής τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τῆς Μεραρχίας. Κατά μίαν ἐπιθεώρησιν τοῦ Μεράρχου Ὑποστρατήγου Κωνσταντίνου Παναγιωτοπούλου στό Τάγμα τοῦ Γκιζίκη —κατά τήν ὁποίαν τόν συνώδευα ὡς ἁρμόδιος ἐπί τῆς Ἐκπαιδεύσεως Ἐπιτελής του— οὗτος ἀπεγοητεύθη πλήρως ἀπό τήν ἀκαταστασίαν καί τήν ὅλη εἰκόνα τοῦ Τάγματος. Καί ἐπιστρέψας εἰς τό Στρατηγεῖον συνέταξε μίαν σκληράν ἐπιτιμητικήν διαταγήν πρός τόν Γκιζίκην. Ὅταν τήν συνέταξε, μοῦ τήν παρέδωσε πρός διαβίβασιν. Ὁμολογῶ ὅτι ὅταν τήν ἀνέγνωσα, ἐσχημάτισα τήν γνώμην ὅτι δέν ἔπρεπε νά κοινοποιηθῆ οὔτε στόν Γκιζίκην, οὔτε πολύ περισσότερον εἰς ὅλας τάς μονάδας, διότι τότε θά ἔπρεπεν ἀσφαλῶς ὁ Γκιζίκης νά ὑποβάλη παραίτησιν. Συνέταξα λοιπόν μία ἄλλη, ἐπιτιμητικήν μέν ἀλλ' ἠπίας μορφῆς διαταγήν καί ἐζήτησα νά γίνω δεκτός ἀπό τόν Μέραρχον. Ὁ Παναγιωτόπουλος μέ ἤκουσε καί, μετά πολλήν ἐπιμονήν μου, ἐδέχθη νά ὑπογράψη τήν ἠπίαν διαταγήν καί οὐχί ἐκείνη πού ἀρχικῶς ὁ ἴδιος συνέταξε.

Παρ' ὅτι ὁ Γκιζίκης ἦτο ἀρχαιότερος μου κατά μίαν τάξιν, ὑπήρξαμε ἐν

τούτοις συμμαθηταί στήν Σχολήν Πεζικοῦ Χαλκίδος, κατόπιν στήν Ἀνωτέραν Σχολήν Πολέμου καί, τέλος, στήν Σχολήν Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Μαζί ἐπίσης ἐλάβομεν μέρος εἰς ἐπίσκεψιν τῆς ὁμάδος προσανατολισμοῦ, ἐπί εἰκοσαήμερον, εἰς τάς Ἡνωμένας Πολιτείας. Δέν ἐφημίζετο δι' ὑψηλήν στάθμην ἐπαγγελματικῶν προσόντων, ἀναμφισβητήτως ὅμως διέθετε ἠθικά προσόντα —ἅτινα καί χαρακτηρίζουν πρωτίστως τόν ἀξιωματικόν— εἰς ὑψηλόν βαθμόν. Ἦτο ἔξοχος συνάδελφος καί θετικώτατον στοιχεῖον καί ἠγαπᾶτο ὑπό τοῦ συνόλου τῶν ἀξιωματικῶν πού τόν ἐγνώριζαν. Δέν γνωρίζω πότε καί πῶς ἀνεπτύχθη ἡ στενή φιλία πού τόν συνέδεε μέ τόν Ἰωαννίδην.

Μέ τόν Ζαγοριανάκον εἶχα ἐντελῶς τυπικάς ὑπηρεσιακάς σχέσεις, ἀπό τάς ὁποίας ἀπουσίαζε ὁλοσχερῶς τό στοιχεῖον τῆς ψυχικῆς ἐπαφῆς. Εἰς πολλά ὑπηρεσιακά θέματα εἴχομεν ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους ἀπόψεις καί, κατά κανόνα δέν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν του τάς γνώμας μου, αἱ ὁποῖαι πάντως, ὁσάκις μοῦ ἐζητοῦντο τοῦ ἐδίδοντο σαφεῖς, ὁλοκληρωμέναι καί ἀπολύτως τεκμηριωμέναι. Αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο ἐν συνεργασία μέ τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τόν Ταξίαρχον Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος καθ' ἑκάστην πρωΐαν ἐπεσκέπτετο τόν Ἀγγελῆν καί τόν Ζαγοριανάκον στά γραφεῖα των. Εἶχα βασίμως τήν ὑποψίαν ὅτι ὁ Ἀρχηγός τοῦ ΑΣ ἁπλῶς ἀνεχόταν τήν παρουσίαν μου ὡς Ὑπαρχηγοῦ του, χωρίς ὅμως νά ἔχῃ λόγους νά εἶναι ἐναντίον μου. Ἁπλῶς «δέν ἐταιριάζαμε», ἀλλά προσπαθούσαμε καί οἱ δύο νά εἴμεθα τυπικοί καί νά μή συγκρουόμεθα.

6. Τό «Κίνημα» τοῦ Ναυτικοῦ

Τόν Μάιον τοῦ 1973, ὡρισμένοι βασιλόφρονες ἀξιωματικοί τοῦ Ναυτικοῦ, προέβησαν εἰς μίαν ἀφελῆ πραξικοπηματικήν κίνησιν, καταδικασμένην ἐκ προοιμίου εἰς ἀποτυχίαν, ὄχι μόνον λόγω τῆς μικρᾶς συμμετοχῆς εἰς αὐτήν ἱκανῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ὅπλου, ἀλλά καί διότι εἶχε τόσον προχείρως καί ἀνασφαλῶς ὀργανωθῆ, ὥστε νά καταστῆ δυνατή ἡ ἐξουδετέρωσίς της πρίν κἄν ἐκδηλωθῆ.

Ὑπῆρξαν εὐάριθμοι πολιτικοί, ἐκ τῶν πλέον πολυπραγμόνων καί φλυάρων μάλιστα, πού ἐνεθάρρυναν μυστικῶς, παρώτρυναν ἤ ἐξώθησαν τούς ἀξιωματικούς αὐτούς εἰς τό νά σχεδιάσουν τήν κίνησίν των, ἡ ὁποία δῆθεν θά ἀπέβλεπεν εἰς ἐξαναγκασμόν τοῦ Παπαδόπουλου εἰς παραίτησιν, πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως καί ἐπαναφοράν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου. Οἱ πολιτικοί αὐτοί, κάθε ἄλλο βέβαια παρά ἀπέβλεπαν εἰς «ἐπαναφοράν τῆς δημοκρατίας διά τό καλόν τοῦ τόπου» Ἀπέβλεπαν ἁπλῶς εἰς τήν ἐκ νέου ἐπαγγελματικήν ἀπασχόλησίν των μέ τά κοινά, ἐξεμεταλλεύθησαν τό φρόνημα καί τήν ἀγωνιστικήν διάθεσιν τῶν ὀλίγων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ, τούς ἐπαγίδευσαν οὐσιαστικῶς καί τούς ἐξέθεσαν μέ τήν ἐπιπολαιότητά των καί τήν ἀδυναμίαν των νά ἀντιληφθοῦν τό ἁπλούστατον γεγονός ὅτι καμμία «κίνησις ἀνατροπῆς» τοῦ Παπαδοπούλου δέν ἠδύνατο νά ἐπιτύχῃ, ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Στρατοῦ. Καί τό μόνον πού θά ἐπετυγχάνετο ἐάν ἡ κίνησις ἐξεδηλοῦτο, θά ἦτο ἡ συντριβή τῶν «κινηματιῶν» καί ἡ σκλήρυνσις τοῦ Στρατιωτικοῦ Καθεστῶτος.

Ὅπως ἤδη ἀνέφερα, ἡ κίνησις ἐξουδετερώθη πρίν κάν ἐκδηλωθῆ. Καί οἱ σχετιζόμενοι μέ αὐτήν συνελήφθησαν.

Τό ὅτι κατέστη ἐν συνεχεία τό θέμα τοῦτο ἀντικείμενον τόσης ἐκμεταλλεύσεως καί τόσον «θορυβώδους» προβολῆς μετά τήν μεταπολίτευσιν, εἶναι εὐεξήγητον. Ὡρισμένοι ἐπεθύμουν νά «ἐξαργυρώσουν» μέ δημόσια ἀξιώματα, μέ παχυλῶς ἀμειβομένας θέσεις καί μέ πολιτικήν σταδιοδρομίαν τήν ἀνάμειξιν των ἤ τήν καθ' οἱονδήποτε τρόπον —ἔστω καί ἐκ τοῦ ...μακρόθεν— σχέσιν των μέ τήν κίνησιν αὐτήν, τόσον πομπωδῶς ἀποκληθεῖσα «Τό Κίνημα τοῦ Ναυτικοῦ». Καί αὐτό ἄλλοι τό ἐπέτυχαν καί ἄλλοι, οἱ ὀλιγώτεροι καί σεμνότεροι τό ἀπέφυγον. Τό ἐντυπωσιακόν πάντως εἶναι, ὅτι ἕνας ἐκ τῶν δῆθεν ἀναμειχθέντων πολιτικῶν —ἡ σχέσις του μέ τήν ὑπόθεσιν εἶναι ὅτι ἁπλῶς τόν εἶχαν ἐπισκεφθῆ καί τόν εἶχαν ἐνημερώσει ὡρισμένοι ἀξιωματικοί, πρός τούς ὁποίους «ἔδωσε συμβουλάς» διά τό πῶς θά ἐπιτύχουν(!)— ἦτο ἀκριβῶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος καί ἀπεκάλυψε τά περισσότερα διά τήν κίνησιν. Εἶναι γνωστόν τό ἀνέκδοτον πού τόσον ἐντόνως ἐκυκλοφόρησε τότε περί αὐτοῦ καί τό ὁποῖον δύναμαι νά διαβεβαιώσω ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἀληθές. Οἱ ἀνακριταί τῆς ΕΣΑ τοῦ ἐφέρθησαν ἀψόγως. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ἔδειξεν πᾶσαν διάθεσιν νά «συνεργασθῆ» καί ἤρχισεν γράφων ὁ ἴδιος τήν κατάθεσίν του. «Φθάνει κύριε ὑπουργέ» τοῦ ἔλεγαν οἱ ἀνακριταί, διότι —ὡς πάντοτε— ἀκόμη καί γράφων ἐφλυάρει. Κι ἐκεῖνος συνέχιζε! Καί δέν ἀφῆκε ἄνθρωπον πού νά μή τόν «καρφώση»!

Τό ἐκπληκτικόν μέ αὐτόν τό κύριον —τοῦ ὁποίου τό ὄνομα σκοπίμως ἀποφεύγω νά ἀναφέρω διότι στόχος μου δέν εἶναι τό «ξήλωμα τῶν μύθων» πού μερικοί καλλιεργοῦν καί ἡ δημιουργία πολιτικῆς-προσωπικῆς «βεντέτας», ἀλλ' ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας— εἶναι ὅτι τήν προηγουμένην τῆς συλλήψεως του ἑσπέραν, ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ ἐπίδοξοι «κινηματίαι» ἄρχισαν νά συλλαμβάνωνται, ἐπεσκέφθη τόν φίλο του ἐκδότην τῆς ἐφημερίδος «Ἐλεύθερος Κόσμος» Σάββαν Κωνσταντόπουλον. Καί τοῦ ἐζήτησε νά πείση τόν Γ. Παπαδόπουλον περί τῆς ἀθωότητός του. Ὁ Κωνσταντόπουλος δέν ἀντελαμβάνετο τί νόημα θά εἶχε ἕνα ἰδικόν του διάβημα, ἀφοῦ ὅπως τοῦ ἔλεγε ἦτο ἄσχετος μέ τήν ὑπόθεσιν καί ἀθῶος. Ἐκεῖνος ἐπέμεινε, λέγων ὅτι «θά προσπαθήσουν νά μέ ἀνακατέψουν». Τό ἴδιο ἐκεῖνο βράδυ, ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος ἔγραψε μίαν ἐπιστολήν στόν Γ. Παπαδόπουλον, μέ τόν ὁποῖον συνεδέετο στενῶς— ὅπως ἄλλωστε καί μέ τόν Καραμανλῆν, τόν Μακάριον καί ἄλλους— καί τον παρεκάλει νά πιστεύση ὅτι ὁ «τάδε» εἶναι ἀθῶος καί δέν ἔχει σχέσιν μέ τήν ὑπόθεσιν τοῦ Ναυτικοῦ.

Τήν ἑπομένην, ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος εἶχε μίαν ἀπό τάς πλέον δυσαρέστους ἐκπλήξεις τῆς ζωῆς του: Τοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Θεοφιλογιαννάκος ἀπό τήν ΕΣΑ καί τοῦ εἶπε:

— *Μήν ἀνησυχεῖτε κύριε Κωνσταντόπουλε! Ὁ «προστατευόμενος» σας τά εἶπε ὅλα οἰκειοθελῶς!*

Εἶχεν εἰπεῖ καί εἰς αὐτόν ψέμματα καί τόν εἶχεν ἐκθέσει ἔναντι τοῦ Παπαδοπούλου, ὁ ὁποῖος ἐπίστευε καί ἔλεγε ὅτι «ὁ Σάββας γιά πρώτη φορά δέν ἦταν ἐντάξει μαζί μου, γιά νά βοηθήση ἕναν πολιτικάντη».

Δέν θεωρῶ τυχαῖον, ἀντιθέτως εἶναι ἀπολύτως ἀποκαλυπτικόν τοῦ πόσον «σοβαρή» ἦτο ὅλη αὐτή ἡ Ἱστορία, τό γεγονός ὅτι ἐγράφη καί βιβλίον ὑπό τόν

πομπώδη τίτλο «Τό Κίνημα τοῦ Ναυτικοῦ, Μάϊος 1973», τό ὁποῖον ἐκυκλοφόρησε μάλιστα πρό μηνῶν. Τό βιβλίον λοιπόν ἐγράφη ἀπό δημοσιογράφον ὁ ὁποῖος καθ' ὅλην τήν Ἑπταετίαν τῆς 21ης Ἀπριλίου, ἐμισθοδοτεῖτο ἀπό τρεῖς θέσεις τοῦ δημοσίου. Ἀπό τό Ὑπουργεῖον Συγκοινωνιῶν, ἀπό τό Ταχυδρομικόν Ταμιευτήριον καί ἀπό τό Ἐθνικόν Ἵδρυμα Ραδιοφωνίας! Παραλλήλως, εἰργάζετο καί στήν ἐφημερίδα τοῦ Κωνσταντοπούλου «Ἐλεύθερος Κόσμος».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ κίνησις αὐτή ὡς ἤδη ἀνέφερα, οὐδέποτε ἐξεδηλώθη, διότι ἐξουδετερώθη πρίν ἀκόμη φθάσῃ εἰς ὑλοποίησιν. Εἶχεν ὅμως μίαν συνέχειαν: Τό ἀντιτορπιλλικόν «Βέλος», μέ κυβερνήτην τόν Ἀντιπλοίαρχον Νικόλαον Παππᾶν, μετεῖχεν ἀσκήσεως τοῦ ΝΑΤΟ στήν Μεσόγειο. Ὁ Παππᾶς, πληροφορηθείς τήν σύλληψιν τῶν ἐπιδόξων κινηματιῶν καί γνωρίζων ὅτι ἐάν ἐπιστρέψῃ θά συλληφθῇ ἀμέσως διότι εἶχε σχέσιν μέ τήν ὅλην ὁμάδα τῶν —κυρίως— ἀντιπλοιάρχων πού ἦσαν μεμυημένοι (Κολλιγιάννης, Σέκκερης, Παπαδόγκωνας, Σταθόπουλος), ἀπεφάσισε νά καταφύγῃ στήν Ἰταλίαν. Ἔπεισε καί τό πλήρωμά του καί τό «Βέλος», ἀποσπασθέν τῆς ἀσκήσεως κατηυθύνθη εἰς ἰταλικόν λιμένα. Ἐκεῖ ἐζητήθη πολιτικόν ἄσυλον, τό ὁποῖον παρεσχέθη ἀπό τάς ἰταλικάς ἀρχάς. Τό «Βέλος» παρελήφθη ὑπό νέου πληρώματος, τό ὁποῖον ἐστάλη ἐξ Ἑλλάδος καί ἐπέστρεψε στόν Ναύσταθμον. Καί διά τόν Παππᾶν, ἡ «ἀντίστασις» ἀπέδωσεν. Μετά τήν μεταπολίτευσιν ἐστάλη ὡς Ναυτικός Ἀκόλουθος εἰς Λονδῖνον —ὅπου ἠγόρασε καί οἰκίαν— παρέμεινε δέ ἐκεῖ περισσότερον χρόνον ἀπό ὅσον προβλέπουν οἱ κανονισμοί, χάριν τῆς εὐνοίας τοῦ κ. Ἀβέρωφ. Σημειωτέον ὅτι τότε εἶχεν ὀργανωθῆ στό Λονδῖνον καί δίκτυον στενῆς παρακολουθήσεως τοῦ Βασιλέως καί τοῦ προσωπικοῦ του γραμματέως Μ. Ἀρναούτη. Τήν χαριστικήν παραμονήν τοῦ Παππᾶ εἰς Λονδῖνον καί τάς ἄλλας ἐκεῖ δραστηριότητάς του ἀπεκάλυψεν ὁ Σ. Κωνσταντόπουλος στήν ἐφημερίδα του. Ἀλλ' ὁ «Ἐλεύθερος Κόσμος», διωκόμενος τότε «διά ψύλλου πήδημα», οὐδεμίαν συνέπειαν ὑπέστη διά τάς ἀποκαλύψεις του, ἀφοῦ φαίνεται ἦσαν μέχρι κεραίας ἀληθεῖς. Ἀργότερον, ὁ κ. Παππᾶς ἐλησμόνησε καί τόν κ. Ἀβέρωφ, ἀφοῦ τό ΠΑΣΟΚ κατέστη ἐξουσία. Καί ἀνειδείχθη εἰς Ἀρχηγόν τοῦ Ναυτικοῦ!

Ἡ ἐνέργεια τοῦ κατάπλου τοῦ «Βέλους» εἰς τήν Ἰταλίαν καί τῆς αἰτήσεως ἐκεῖ πολιτικοῦ ἀσύλου ὑπό τοῦ πληρώματος, ὑπῆρξε μέν ἐντυπωσιακή, οὐδέν ὅμως εἶχεν ἀποτέλεσμα.

Ὁ Ἀρχηγός τοῦ Στόλου τότε Ὑποναύαρχος Πέτρος Ἀραπάκης, ἐπελήφθη προσωπικῶς καί μέ ὑπερβάλλοντα ζῆλον τῆς ὑποθέσεως. Ἀνέλαβε τήν ἔρευνα πρός ἐντοπισμόν τῶν ἐνόχων καὶ τόν καταμερισμόν τῶν εὐθυνῶν. Ὅ,τι ἐπηκολούθησε στό Ναυτικόν ἀπό πλευρᾶς διώξεων, ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ἰδικῶν του εἰσηγήσεων, καθ' ὅσον τοῦ εἶχον παραχωρηθῆ ηὐξημέναι ἁρμοδιότητες. Πέραν ὅμως αὐτοῦ, ἀπεστρατεύθη ὁ Ἀρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ Ἀντιναύαρχος Κωνσταντῖνος Μαργαρίτης καί τόν διεδέχθη στήν ἡγεσίαν τοῦ Ὅπλου ὁ ἴδιος ὁ Ἀραπάκης, προαχθείς εἰς Ἀντιναύαρχον.

Ἡ τοιαύτη προαγωγή καί τοποθέτησις τοῦ Ἀραπάκη ἐγένετο δεκτή μέ δυσαρέσκειαν ἀπό τόν Στρατόν Ξηρᾶς, δοθέντος ὅτι ὁ νέος Ἀρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ ἦτο νεώτερος ὅλων τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀντιστρατήγων. Εἶχεν ὅμως στενόν σύνδεσμον μέ τόν Ἰωαννίδην, μέσω τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου Ναυτικοῦ Ἀντιπλοιάρχου Παναγιώτη Νικολο-

πούλου, ἑνός ὄχι συμπαθοῦς ἤ μέ ἰδιαιτέρας ἱκανότητας ἀξιωματικοῦ, ἀφοσιωμένου ὅμως στόν Ἰωαννίδην καί ὡς ἐκ τούτου ἔχοντος τήν δυνατότητα ἐπηρεασμοῦ τῶν ἐξελίξεων εἰς τούς κόλπους τοῦ Ναυτικοῦ. Διότι ὁ Ἰωαννίδης δέν εἶχε μέν πολυμελεῖς ὁμάδας ἀξιωματικῶν στό Ναυτικόν καί τήν Ἀεροπορίαν, εἶχεν ὅμως μερικούς αὐτοῦ τοῦ τύπου ἐμπίστους οἱ ὁποῖοι ἔσπευδαν νά τόν πληροφορήσουν καί νά τόν ἐπηρεάσουν διά πᾶν περιστατικόν ἤ πρόθεσιν εἰς τούς Κλάδους αὐτούς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὁπότε, διά τῆς ἰσχύος πού διέθετε στήν ἡγεσίαν —καί τῆς Κυβερνήσεως καί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων— καθωδήγει τάς διδομένας λύσεις.

Ἀντιθέτως, εἰς τόν Στρατόν ἤλεγχε πλήρως τήν κατάστασιν. Διότι καί ἱκανήν καί μεγάλην ὁμάδα ἀξιωματικῶν διέθετεν εἰς καιρίας θέσεις, ἀλλά καί διά τῶν ὑποτεταγμένων εἰς αὐτόν Λόχων ΕΣΑ, εἶχε τήν εὐχέρειαν ἐπηρεασμοῦ τῶν πραγμάτων.

7. Ἡ κατάστασις ἐπιδεινοῦται

Αἱ ἐνδοεπαναστατικαί προστριβαί καί ἀλληλοϋπονομεύσεις, ἐν συνδυασμῷ καί μέ τήν συνεχῶς ἐντεινομένην ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ προπαγάνδα, ὁδήγουν εἰς ἐπίτασιν ἑνός κλίματος ἀβεβαιότητος καί ἤρχισαν νά ἐπηρεάζουν καί τόν λαόν, ὁ ὁποῖος διεβίωνε μέν καλύτερα καί ἀνετώτερα, ἀλλ' ὅπως εἴπομεν, ἀπό τήν ἰδίαν τήν ἰδιοσυστασίαν του ἐπεθύμει τώρα μίαν ἀλλαγήν.

Παραλλήλως, ἐσημειοῦτο μία ἀπαράδεκτος ὅσον καί ἐπιζημία διά τήν πειθαρχίαν καί τήν ἱεραρχίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων κατάστασις. Ἡ γενική ἐντύπωσις περί τῆς μεγάλης ἰσχύος τοῦ Ἰωαννίδη, ἔκανε τούς πλείστους τῶν Ἀνωτάτων Ἀξιωματικῶν, ἀλλά καί πολλούς νεωτέρους, νά θεωροῦν αὐτονόητον καθῆκον των, κατερχόμενοι στάς Ἀθήνας δι' οἱονδήποτε ὑπηρεσιακόν ἤ προσωπικόν λόγον, νά ἐπισκέπτωνται τόν Ἰωαννίδην. Ἐδήλωναν οὕτω πίστιν καί ὑποταγήν πρός αὐτόν καί παραλλήλως προσεπάθουν νά ἐπιλύσουν τά τυχόν προβλήματά των, ἱκετεύοντες τήν παρέμβασίν του.

Τό φαινόμενον αὐτό εἶχε προκαλέσει πολλάς συζητήσεις μεταξύ τῶν πράγματι ἐνδιαφερομένων διά τήν ὁμαλήν πορείαν καί ἐξέλιξιν τῶν Ἐνόπλων Δυναμέων, φαίνεται δέ ὅτι τοῦτο ἐπληροφορήθη καί ὁ ἴδιος ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε νά τό σταματήση ἤ τουλάχιστον νά τό μειώση. Δι' αὐτόν τόν λόγον καί ἤρχισε νά ἀποφεύγη τάς συναντήσεις μέ ὅσους τάς ἐπεδίωκαν.

Ὁ Ζαγοριανάκος, ἀπό τήν ἄλλην πλευράν, εἶχε σαφῶς προσχωρήσει στήν ὁμάδα Ἰωαννίδη καί ἐπηρεάζετο ἀποφασιστικῶς ἀπό τόν Ταξίαρχον, ἀκόμη καί ἐναντίον τοῦ Παπαδοπούλου. Χαρακτηριστικόν ἐπί τοῦ προκειμένου εἶναι τό ἀκόλουθον περιστατικόν:

Διευθυντής Πεζικοῦ τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ ἦτο ὁ συμμαθητής μου Ὑποστράτηγος Ἀπόστολος Μπονώτης. Οὗτος ὑπήγετο ὑπηρεσιακῶς εἰς τόν Α΄ Ὑπαρχηγόν τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, δηλαδή ἐμέ καί ἦτο ὑπεύθυνος διά τήν στελέχωσιν καί ἐκπαίδευσιν τῶν Μονάδων Πεζικοῦ τοῦ Στρατοῦ. Περιοδικῶς λοιπόν καί πάντοτε τῇ ἐγκρίσει μου, μετέβαινεν εἰς διαφόρους Μονάδας Πεζικοῦ, πρός ἐκπαιδευτικήν ἐπιθεώρησιν καί ἐπί τόπου ρύθμισιν τυχόν προβλημάτων των, ἅτινα ἦσαν τῆς ἁρμοδιότητός του.

Μίαν ἡμέρα μέ ἐκάλεσεν ὁ Ζαγοριανάκος εἰς τό γραφεῖον του καί μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Μπονώτης ἀντί κατά τάς ἐπισκέψεις του νά ἐκτελῆ τά καθήκοντά του, προβαίνει εἰς συγκεντρώσεις ἀξιωματικῶν καί ὁμιλεῖ πρός αὐτούς ὑπέρ τῆς 21ης Ἀπριλίου καί, ἰδίως, ὑπέρ τοῦ Παπαδοπούλου. Μοῦ ἔδωσε δέ ἐντολήν, ὡς προϊστάμενος τοῦ Μπονώτη νά τόν καλέσω καί νά τοῦ συστήσω ὅπως διακόψη αὐτήν τήν δραστηριότητα.

Φυσιολογικώτερον θά ἦτο νά καλέση ὁ ἴδιος τόν Μπονώτην καί νά προβῆ εἰς οἵας ἤθελε συστάσεις, τόσον διότι οὗτος ἦτο Ὑποστράτηγος, ὅσον καί διότι ἐτύγχανεν ἄμεσος βοηθός του διά τά ζητήματα Πεζικοῦ. Ὁ Ζαγοριανάκος ὅμως, εἴτε διά νά μή ἐκτεθῆ ὡς «Ἀντιπαπαδοπουλικός», εἴτε διά νά ἐπιτύχη νά ἐκτεθῶ ἐγώ, ἐξεμεταλλεύθη τό γεγονός τῆς ὑπηρεσιακῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Μπονώτη ἀπό ἐμέ καί μοῦ ἀνέθεσε αὐτό τό δυσάρεστον καθῆκον. Ὁ Μπονώτης ἦτο συμμαθητής μου, ὅπως ἄλλωστε καί ὁ Παπαδόπουλος. Παραλλήλως, ἦτο καί φίλος μου, ἀφοῦ πάντοτε οἱ τῆς αὐτῆς τάξεως ἀξιωματικοί διατηροῦν κάποιου εἴδους δεσμόν. Ἐν πάση περιπτώσει, ὤφειλα νά ἐκτελέσω τήν ἐντολήν. Ἐκάλεσα λοιπόν τόν Μπονώτην καί εἰς φιλικόν τόνον τοῦ συνέστησα νά σταματήση ἀμέσως τά ὑμνολόγια, καθ' ὅσον ἡ μέχρι τοῦδε σχετική δραστηριότης του ἔχει ἐνοχλήσει τόν Ἀρχηγόν τοῦ Στρατοῦ, ἀλλά καί διότι εἶναι φρονιμώτερον δι' αὐτόν νά περιορισθῆ εἰς τά αὐστηρῶς ὑπηρεσιακά του καθήκοντα.

Ὁ Μπονώτης μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θά συμμορφωθῆ πρός τάς ὑποδείξεις μου ἀλλά δέν παρέλειψε νά προσθέση ὅτι θεωρεῖ τόν Ζαγοριανάκον ἐπιζήμιον διά τό Στράτευμα καί ὅτι ἔπρεπε νά φύγη! Δέν τοῦ ἔδωσα ἀπάντησιν, διότι τότε κανείς δέν ἐγνώριζε ἐάν καί ποίου εἴδους θά ἐγίνετο χρῆσις ὅσων ἔλεγε. Φαίνεται πάντως ὅτι ὑπῆρχε κάποια διένεξις μεταξύ Μπονώτη καί Ζαγοριανάκου, διότι κατά τάς ἐν συνεχεία κρίσεις ὁ Ἀρχηγός τοῦ Στρατοῦ ἐπέτυχε τήν ἀποστράτευσίν του, προφανῶς συνεπικουρούμενος καί ἀπό τόν Ἰωαννίδην.

Ἐν τῶ μεταξύ ἐπρόκειτο νά ἀναχωρήσω —ὁμοῦ μετά τοῦ Ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Ἀντιστρατήγου Θεοφάνη Μουρίκη— διά τήν Γαλλίαν, προκειμένου νά ἐπισκεφθῶμεν ὡς ἐπίσημοι προσκεκλημένοι τοῦ Γαλλικοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης τήν ἐτησίαν Ἔκθεσιν Ἀεροναυτικῆς καί Διαστήματος τῶν Παρισίων. Ἡ ἀναχώρησίς μας εἶχεν ὁρισθῆ διά τήν 30ην Μαΐου 1973. Τό ἀπόγευμα τῆς προηγουμένης 29ης Μαΐου, ἐδέχθην μίαν ἀπρόοπτον ἐπίσκεψιν εἰς τήν οἰκίαν μου. Μέ ἐπεσκέφθη ὁ Παλαΐνης, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Γκιζίκης ὑπέβαλε παραίτησιν κατ' ἐντολήν τοῦ Ζαγοριανάκου καί ὅτι «ἀπεφασίσθη» νά ἀνατεθῆ εἰς ἐμέ ἡ διοίκησις τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ. Τό «ἀπεφασίσθη» δέν τό διηυκρίνησε, ὑπενόει ὅμως ὅτι αὐτό ὠφείλετο εἰς τόν Ἰωαννίδην. Καί προσέθεσεν ὅτι εὐθύς ὡς ἐπιστρέψω ἀπό τό Παρίσι, θά κληθῶ νά ἀναλάβω τό Γ΄ Σῶμα.

Ἡ ἐπίσκεψίς μας στό Παρίσι ὑπῆρξεν ἐπιτυχής καί αἱ διαπιστώσεις διά τάς νέας τεχνολογικάς ἐπιτεύξεις τῶν Γάλλων - ἀλλά καί ἄλλων Δυτικῶν - ἰδία στό ἀεροπορικόν ὅπλον χρήσιμοι. Τήν 1ην Ἰουνίου, συνηντήθημεν στό γραφεῖον τοῦ Στρατιωτικοῦ μας Ἀκολούθου στήν πρεσβεία μας στό Παρίσι Συνταγματάρχου Νικολάου Μαντζώρου ἐγώ, ὁ Μουρίκης καί ὁ ἐπίσης συμμαθητής μας καί Ἀντιστράτηγος Κωνσταντῖνος Κόρκας, πού τότε ὑπηρέτει στό Στρατηγεῖον

τοῦ ΝΑΤΟ εἰς Βρυξέλλας. Καί ἐκεῖ ἐπληροφορήθημεν ἀπό τόν Μαντζῶρον ὅτι ἐπῆλθεν ἀλλαγή τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος, ἀπό Βασιλευομένην Δημοκρατίαν εἰς Προεδρικήν τοιαύτην, μέ πρῶτον Πρόεδρον τόν Γεώργιον Παπαδόπουλον.

Μετά τήν ἐπιστροφή μου ἀπό τήν Γαλλίαν, διεπίστωσα ὅτι ἡ κατάστασις εἰς τούς κόλπους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διήρχετο μίαν περίοδον ὀξύνσεως τῶν διαφορῶν, μέ ἄμεσον βεβαίως ἐπίδρασιν ἐπί τῆς ὅλης ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς χώρας. Παραλλήλως, ἡ συγκέντρωσις εἰς τό πρόσωπον τοῦ Παπαδοπούλου τόσων ἀξιωμάτων καί τίτλων (Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, Πρωθυπουργός, ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης) ἐμείωνε τήν σοβαρότητα τοῦ Καθεστῶτος καί τοῦ προσέδιδε ἕνα χαρακτῆρα ἀπαράδεκτον, τόν ὁποῖον δέν ἀφῆκαν ἀνεκμετάλλευτον οἱ ἀντίπαλοί του.

Ὁ Γκιζίκης, ὅστις μετά τήν ὑποβληθεῖσαν παραίτησίν του προωρίζετο νά ἀποσταλῆ εἰς Κύπρον ὡς Ἀρχηγός τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, παρέμενεν εἰς Θεσσαλονίκην ὡς Διοικητής τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, τῆς παραιτήσεώς του παραμενούσης εἰς ἐκκρεμότητα κατόπιν δραστηρίας ἐπεμβάσεως τοῦ Ἰωαννίδη.

Αἱ πληροφορίαι πού ὑπῆρχον ἀνέφερον ὅτι ἡ Πρωθυπουργία προσεφέρθη στόν ἀρχηγόν τοῦ κόμματος τῶν Προοδευτικῶν κ. Σπῦρον Μαρκεζίνην, ὁ ὁποῖος καί τήν ἀπεδέχθη καί ὅτι ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Στρατηγός Ὀδυσσεύς Ἀγγελῆς θά παρητεῖτο διά νά ἀναλάβη Ἀντιπρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Καί κατά τό παρελθόν εἶχα πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Παπαδόπουλος ἐπιμόνως ἐπεδίωκε τήν ἀπορρόφησιν τοῦ Στρατηγοῦ Ἀγγελῆ εἰς κυβερνητικήν θέσιν, ἀλλ΄ ὁ σεμνός ἐκεῖνος στρατιώτης ἀπέρριπτε κατηγορηματικῶς τάς σχετικάς προτάσεις, μή ἐπιθυμῶν νά ἀπομακρυνθῆ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Εἶχα πλείστας εὐκαιρίας νά ἐκτιμήσω τάς ἀρετάς, τό ἦθος, τήν ἐντιμότητα καί τήν ἀφοσίωσιν στήν Πατρίδα καί τό καθῆκον, καθώς καί τήν μοναδικήν ἐπαγγελματικήν ἐπάρκειαν τοῦ Στρατηγοῦ Ἀγγελῆ. Δέν ἀποκρύπτω ὅτι τόν ἐθαύμαζα καί τόν ἐθεώρουν πρότυπον Ἀξιωματικοῦ, ἐπίστευα δέ ὅτι ἀποτελεῖ ἀναντικατάστατον κεφάλαιον διά τήν πρόοδον καί τήν ἠρεμίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Μέ ἐπροβλημάτιζεν ἐπομένως καί μέ ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας ἡ φημολογία περί ἀποστρατεύσεώς του καί ἀπομακρύνσεώς του ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις διά τάς ἐνδεχομένας ἐξελίξεις, αἱ ὁποῖαι δέν μοῦ ἐφαίνοντο ὁμαλαί.

Ἀλλά δέν ἤμην ὁ μόνος πού ἐθαύμαζα καί ἀγαποῦσα τόν Ἀγγελῆν. Ὑπήρξεν ἡγήτωρ ἐκτιμώμενος καί ἀγαπώμενος ἀπό ὅλους τούς ἐν τῶ Στρατεύματι, ὁ λαός τόν ἐσέβετο καί ἀκόμη καί οἱ ἀντίθετοι πρός τήν 21ην Ἀπριλίου, οὐδέν εἶχον νά τοῦ καταμαρτυρήσουν. Ὡς Ἀρχηγός Ἐνόπλων Δυνάμεων ὑπῆρξε διά τήν Ἑλλάδα ἀνεπανάληπτος. Οὐδείς προγενέστερος αὐτοῦ καί πολύ περισσότερον μεταγενέστερος, εἶχε τήν ἰδικήν του ἀκτινοβολίαν καί ἀπόδοσιν. Ἀκόμη δέ καί διά τήν στρατιωτικήν ἡγεσίαν τοῦ ΝΑΤΟ, ὁ Ἀγγελῆς ὑπῆρξε σεβαστή καί ἀξιοπρόσεκτος προσωπικότης, ἐκτιμωμένη ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀπό ὁλόκληρον τήν Συμμαχίαν. Εἶχα τήν τύχην καί τήν τιμήν νά ὑπηρετήσω ὑπό τάς διαταγάς του καί πολλά ἐδιδάχθην. Ἄλλωστε, πέραν τῆς πλήρους καί ἀρίστης καταρτίσεώς του ὡς Ἀξιωματικοῦ, ἦτο καί ἕνα ἄριστα κατηρτισμένον γενικώτερα καί μορφωμένον βαθύτατα ἄτομον.

8. «Τί θά κάμη ὁ Ἰωαννίδης;»

Ὁ προσανατολισμός τοῦ Καθεστῶτος ἦτο νά ἀνατεθῆ ἡ πρωθυπουργία στόν Μαρκεζίνην, ὁ ὁποῖος θά ὡδήγει τήν χώραν εἰς πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως, μέ πρῶτον βῆμα τήν διεξαγωγήν Κοινοβουλευτικῶν ἐκλογῶν μετ' ὀλίγους μῆνας, εἰς τάς ὁποίας θά ἐπετρέπετο ἡ συμμετοχή ὅλων τῶν κομμάτων, μηδέ τῆς ΕΔΑ ἐξαιρουμένης. Ὁ πρόεδρος μάλιστα τῆς τελευταίας Ἠλίας Ἠλιοῦ δέν ἀπέκρυπτεν ὅτι συμφωνεῖ μέ μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν.

Μίαν ἡμέραν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1973, ἐνῶ ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ὅλοι οἱ Ἀντιστράτηγοι τοῦ Λεκανοπεδίου Ἀττικῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ Ζαγοριανάκος καί ἐγώ, εὑρισκόμεθα στό Θέρετρον Ἀξιωματικῶν Λεκανοπεδίου Ἀττικῆς (ΘΑΛΑ) Ἁγίου Ἀνδρέου, μέ ἐπεσκέφθη ἰδιαιτέρως ὁ Ζαγοριανάκος. Ἡ ἐπίσκεψίς του στό ἐνδιαίτημά μου, μέ ἐξένισε. Αἱ σχέσεις μας ἦσαν αὐστηρῶς ὑπηρεσιακαί καί δέν ἠδυνάμην παρά νά ὑποθέσω ὅτι κάτι συνέβαινε. Ἀπεδείχθη ὅμως ὅτι ὁ Ἀρχηγός τοῦ Στρατοῦ ἐνδιεφέρετο μόνον διά τήν «βυθομέτρησιν», οὕτως εἰπεῖν, τῶν σχέσεών μου μέ τόν Ἰωαννίδην. Καί μοῦ ἀπεκάλυψεν εἰς μίαν στιγμήν, ὅτι ἐνῶ συνεζήτει μέ τόν Ἀρχηγόν τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἀμερικανικῆς Στρατιωτικῆς Ἀποστολῆς Ὑποστράτηγον Ράυντερ, περί τῶν ἐν Ἑλλάδι προγραμματιζομένων ὁμαλῶν ἐξελίξεων, ὁ Ράυντερ τοῦ εἶπε:

— *Νά δοῦμε ἐάν θά ἀφήση ὁ Ἰωαννίδης νά διεξαχθοῦν ἐκλογαί!*

Τήν πληροφορίαν αὐτήν, τήν ἔκφρασιν ἀμφιβολίας δηλαδή ἀπό τόν Ἀμερικανόν Ὑποστράτηγον ἐπανέλαβε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Ζαγοριανάκος στό γραφεῖον του, ἀπευθυνόμενος ὄχι μόνον εἰς ἐμέ, ἀλλά καί στόν παριστάμενον Β' Ὑπαρχηγόν ΓΕΣ Ἀντιστράτηγον Ἀνδρέαν Γαλατσᾶνον. Καί μοῦ ἔκανε ἐντύπωσιν ὅτι ὁ Ζαγοριανάκος ὡμίλει τοιουτοτρόπως διά τόν Ἰωαννίδην, μετά τοῦ ὁποίου ἐγνώριζα ὅτι συνεδέετο. Καί ὄχι ἁπλῶς συνεδέοντο, ἀλλά καί συχνάκις ἐξήρχοντο γιά νά γευματίσουν εἰς διάφορα —ἀπομακρυσμένα κατά κανόνα— ταβερνεῖα τῆς Ἀττικῆς. Ἦτο τοῦτο «κοινόν μυστικόν» στό Ἐπιτελεῖον.

Ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐξήγησις. Καί τήν ἐπληροφορήθην μετ' ὀλίγας ἡμέρας, περί τό τέλος Ἰουλίου 1973, ὅταν μέ ἐπεσκέφθη ὁ Παλαΐνης καί μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι οἱ δύο ἄνδρες ἔχουν περιέλθη εἰς ὀξυτάτην ἀντιδικίαν, ἡ ὁποία μάλιστα ἦτο ἐν γνώσει καί τοῦ Παπαδοπούλου. Ἡ διένεξίς των ἀφεώρα στό πρόσωπον πού θά ἐπελέγετο ὡς Ἀρχηγός τοῦ ΓΕΣ, ὅταν ἀποστρατευομένου τοῦ Ἀγγελῆ, θά προήγετο ὁ Ζαγοριανάκος εἰς Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ὁ Ἰωαννίδης ἐπεθύμει τόν Γκιζίκην —δι' ὅ καί ἡ στασιμότης τῆς παραιτήσεως τοῦ τελευταίου— ἐνῶ ὁ Ζαγοριανάκος ἤθελεν Ἀρχηγόν Στρατοῦ τόν συμμαθητήν του Ἀντιστράτηγον Μιχαήλ Μαστραντώνην, τότε Διοικητήν Στρατιᾶς.

Ὁ Παπαδόπουλος ἐγνώριζε τήν ὑπάρχουσα διένεξιν. Καί ἐτάσσετο ὑπέρ τῆς ἀπόψεως Ζαγοριανάκου, ἐνῶ ἐσκόπευε νά ἀπομακρύνη τόν Ἰωαννίδην ἀπό τόν Στρατόν καί νά τοῦ ἀναθέση τά καθήκοντα τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ του Γραφείου. Κατά τόν Παλαΐνην, ὁ Ἰωαννίδης δέν ἐπεθύμει νά ἀναλάβη τοιαῦτα καθήκοντα καί μάλλον ἐφέρετο ἀποφασισμένος νά παραιτηθῆ, νά ζητήση δηλαδή τήν ἀποστράτευσίν του.

Αὐτή ἦτο ἡ κατάστασις μέχρι τῆς 18ης Αὐγούστου 1973, ὁπότε παραιτεῖται τῆς ἀρχηγίας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὁ στρατηγός Ὀδυσσεύς Ἀγγελῆς,

διά νά όρκισθῆ 'Αντιπρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Πιστεύω ἀπολύτως, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ 'Αγγελῆ ἀπό τάς 'Ενόπλους Δυνάμεις, ἀπετέλεσε τήν κυριωτέραν ρωγμήν διά τό Καθεστώς Παπαδοπούλου καί ἄνοιξε τόν δρόμον διά τάς μετέπειτα ἐξελίξεις. Τόν 'Αγγελῆν διεδέχθη, προαγόμενος εἰς τόν βαθμόν τοῦ Στρατηγοῦ ὁ Δημήτριος Ζαγοριανάκος, ἐνῶ ἡ ὑπόλοιπος στρατιωτική ἡγεσία διεμορφώθη ὡς ἑξῆς:

—'Αρχηγός Στρατοῦ, Μαστραντώνης Μιχαήλ, 'Αντιστράτηγος

— Διοικητής Στρατιᾶς, Γκιζίκης Φαίδων, 'Αντιστράτηγος

— Διοικητής Α΄ Σώματος Στρατοῦ, Συκιώτης Νικόλαος, 'Αντιστράτηγος

— Διοικητής Β΄ Σώματος Στρατοῦ, Γαλατσᾶνος 'Ανδρέας 'Αντιστράτηγος

— Διοικητής Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, Μπονᾶνος Γρηγόριος, 'Αντιστράτηγος

— Διοικητής ΑΣΔΕΝ, Μαυροειδῆς Κωνσταντῖνος, 'Αντιστράτηγος

— Α΄ 'Υπαρχηγός 'Αρχηγείου Στρατοῦ, 'Αθανασόπουλος Ἄγγελος, 'Αντιστράτηγος

— Β΄ 'Υπαρχηγός 'Αρχηγείου Στρατοῦ, Τσιλιόπουλος 'Οδυσσεύς, 'Αντιστράτηγος

'Εκ τῶν ἀνωτέρω, οἱ Μαυροειδῆς καί Τσιλιόπουλος ἦσαν συμμαθηταί μου —ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦσαν τῶν Τάξεων 1939 καί 1941— καί ἐπεδίωκαν καί αὐτοί νά ἀναλάβουν τήν διοίκησιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ.

'Η ἀνάθεσις τῆς ἀρχηγίας τοῦ Στρατοῦ στόν Μαστραντώνην δυσηρέστησε πολύ τόν 'Ιωαννίδην. Ἦτο αὐτή μία ἀπό τάς ἐλαχίστας φοράς πού ὁ Παπαδόπουλος δεν υἱοθέτησε τάς προτάσεις του. Εὑρέθησαν λοιπόν εἰς διάστασιν καί ὁ 'Ιωαννίδης ἀπέσχεν ἐπί ἕνα, μικρόν πάντως, διάστημα τῶν καθηκόντων του. 'Εκείνας τάς ἡμέρας, ἐδέχθην ἐπισκέψεις τῶν Παλαΐνη, Ντότα καί Ματάτση —κεχωρισμένως— οἱ ὁποῖοι μοῦ ἀνέφεραν ὅτι ἐπικρατεῖ ἀναβρασμός μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν, διότι θεωροῦν τόν Μαστραντώνη ὡς ἄνθρωπον περιωρισμένων ἱκανοτήτων διά νά ἀρχηγεύση τοῦ Στρατοῦ, προσέτι δε, τόν θεωροῦν πιστόν ὄργανον τοῦ Ζαγοριανάκου.

Μετ΄ ὀλίγας ἡμέρας μέ ἐπεσκέφθη καί ὁ 'Ιωαννίδης, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νά μοῦ ἐκφράση τήν ἀπογοήτευσίν του διά τήν κατάστασιν, ὄχι μόνον εἰς τό «ἐσωτερικόν» τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων, ἀλλά καί γενικώτερα στόν κυβερνητικόν χῶρον.

— *Εἶναι ἀνίκανοι καί φαῦλοι, μοῦ εἶπε.*

Πράγματι, ὡς Α΄ 'Υπαρχηγός τοῦ 'Αρχηγείου Στρατοῦ —καί ὅσον βεβαίως μοῦ ἦτο δυνατόν νά πληροφοροῦμαι καί νά διαπιστώνω— εἶχα καί ἐγώ διαμορφώσει τήν γνώμην ὅτι τά πράγματα δέν ἐξελίσσοντε καλῶς, ἡ κατάστασις εἶχε καταστῆ δυσάρεστος καί, ἐν πάση περιπτώσει, δέν ἦτο αὐτή πού εἶχεν ἐπαγγελθῆ ἡ 21η 'Απριλίου. 'Ακαταπαύστως ἐξ ἄλλου ἐκυκλοφόρουν φῆμαι περί οἰκονομικῶν σκανδάλων, φαυλοκρατικῶν ἐκδηλώσεων, παραγοντισμοῦ καί περί ὑπάρξεως ἀντιτιθεμένων ὁμάδων εἰς τάς 'Ενόπλους Δυνάμεις, ὅσον καί ἐντός τῶν κόλπων τῆς κυβερνήσεως.

'Από τήν ἄλλην πλευράν, ὁ Παπαδόπουλος εἶχε διατηρήσει διά τόν ἑαυτόν του ὅλας τάς ἐξουσίας, χωρίς ἐν τούτοις καί νά φαίνεται ὅτι ἐλέγχει τήν κατάστασιν. 'Υπῆρχον μάλιστα πληροφορίαι, συμφώνως μέ τάς ὁποίας ὁ Παπαδόπουλος εἶχεν αὐτοαπομονωθῆ καί δέν συνειργάζετο μέ τούς ὑπουργούς του.

Εἶχα τέλος προσωπικήν ἀντίληψιν τοῦ κλίματος πού ἐπεκράτει στόν Στρα-

τόν, καί τό ὁποῖον ἐχαρακτηρίζετο ἀπό παραγοντισμόν, ἀναξιοκρατίαν καί ἀντιθέσεις. Ἐπίστευα ὅτι κάτι ἔπρεπε νά γίνη πρός βελτίωσιν τῆς καταστάσεως, εἶχα δέ σχηματίσει τήν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ Ἰωαννίδης θά ἐξεμεταλλεύετο τήν κατάστασιν διά νά ἐπιβάλη λύσεις τῆς ἀρεσκείας του. Ἐπίστευα ὅτι ὁ στενῶς μετ' αὐτοῦ συνδεόμενος Φαίδων Γκιζίκης ἀσφαλῶς ἐγνώριζε τάς προθέσεις του, πιθανώτατα δέ καί τά σχέδιά του. Καί εἶναι γεγονός ὅτι κατά τάς συναντήσεις πού εἶχον μετ' αὐτοῦ, ὁσάκις μετέβαινα στό Στρατηγεῖον τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, προσεπάθησα νά τοῦ ἐκμαιεύσω πληροφορίας. Ὁ Γκιζίκης, ἐκ φύσεως ὀλιγόλογος, δέν ἀπεκάλυπτε ὅσα τυχόν ἐγνώριζε. Περιωρίζετο νά διαπιστώνη καί αὐτός τήν ἀθλιότητα τῆς καταστάσεως, ἀλλά δέν ἐπροχώρει πέραν αὐτοῦ. Κατά τήν τελευταίαν ἐπίσκεψίν μου εἰς Θεσσαλονίκην, πρό τῆς ἀποχωρήσεώς μου ἀπό τό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ, τοῦ ἔθεσα εὐθέως ἐρωτήματα καί τοῦ εἶπα ὅτι ἀξιῶ νά λάβω ἐπ' αὐτῶν ἀπαντήσεις.

— *Θέλω νά γνωρίζω τί πρόκειται να γίνη...*

— *Ἔχε ὑπομονή καί θά μάθης.*

Ἡ ἀπάντησίς του ἀπετέλεσε δι' ἐμέ τήν ἐπιβεβαίωσιν ὅτι κάτι σχεδιάζεται, προκειμένου νά βελτιωθῆ ἡ κατάστασις καί νά ἀποκατασταθῆ καί πάλιν ἡ ἐμπιστοσύνη πρός τό Καθεστώς καί ἡ γαλήνη στούς κόλπους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Πρό τῆς ἀποχωρήσεώς μου ἀπό τό Ἀρχηγεῖον πρός ἀνάληψιν τῆς διοικήσεως τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ —ὁ Γκιζίκης θά μετέβαινε στήν Λάρισαν ὡς Διοικητής Στρατιᾶς— μέ ἐπεσκέφθη ὁ συμμαθητής μου Ἀντιστράτηγος Κωνσταντῖνος Κόρκας, ὁ ὁποῖος, ἀποστρατευθείς κατά τάς προηγουμένας κρίσεις, ἀνεκλήθη στήν ἐνέργεια καί ἐτοποθετήθη στό ΝΑΤΟ. Καί μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἐπισκεφθείς τόν Ζαγοριανάκον ἐν ὄψει τῆς ἀναχωρήσεώς του διά τήν νέαν θέσιν του εἰς Βρυξέλλας δέν ἐδίστασε νά εἴπη στόν νέον Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὅτι ὁ μόνος κατάλληλος νά ἡγηθῆ τοῦ Στρατοῦ ἐπαγγελματίας, ἤμην ἐγώ.

Πάντα τά ἀνωτέρω, μέ περιέφεραν εἰς κατάστασιν συγχύσεως. Αἱ πληροφορίαι πού εἶχα περί οἱουδήποτε ζητήματος ἦσαν ἀλληλοσυγκρουόμεναι, ἡ κατάστασις συνεχῶς ἐπεδεινοῦτο καί τό μόνον βέβαιον ἦτο ὅτι ὁ ἰσχυρός πράγματι Ἰωαννίδης κάτι ἐσχεδίαζε, τό ὁποῖον δέν ἠδυνάμην νά προσδιορίσω. Μέ ἔθλιβε ἡ κακή ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων καί, κυρίως, μέ ἀπεκαρδίωνε ἡ κατάστασις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, πού ἀπετέλουν δι' ἐμέ ἀντικείμενον λατρείας καί σκοπόν ζωῆς. Ὑπῆρξα εἰς ὅλην μου τήν ζωή στρατιώτης, δέν ἐγνώριζα νά πολιτεύωμαι καί οὔτε μέ ἐνδιέφερε τίποτε πέραν τοῦ Στρατοῦ μας. Τόν ἤθελα ἰσχυρόν, πειθαρχημένον, μέ ὑψηλόν φρόνημα, καλῶς ἐξωπλισμένον καί ἤρεμον, ὥστε νά δύναται νά ἐπιτελέση τό πρός τήν Πατρίδα καθῆκον. Ἐπίστευα ὅτι ἔπρεπε νά μή φθείρεται ἀπό διαμάχας, νά μή χρησιμοποιεῖται εἰς ἔργα ἀλλότρια, νά εἶναι ἀπολύτως ἀφοσιωμένος εἰς τό ἔργον του, πού εἶναι ἡ προστασία τῆς ἐθνικῆς ἀκεραιότητος καί ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος.

Μέ ἠνώχλει ἐξ ἄλλου ἡ λῆψις μέτρων ἐναντίον ἀξιωματικῶν, ἐπειδή ἁπλῶς εἶχον διαφόρους πολιτικάς καί πολιτειακάς ἀπόψεις. Ὡς ἄτομα, ἐδικαιοῦντο νά πιστεύουν ὅτι ἤθελαν. Σημασίαν εἶχε νά μή μεταφέρουν τάς ἀπόψεις των καί νά μή πολιτικολογοῦν. Ἐνθυμοῦμαι μάλιστα ἕνα ἐπεισόδιον, τό ὁποῖον καί διετάραξε τάς σχέσεις μου μέ τόν Ζαγοριανάκον. Ὁ Ὑποστράτηγος

Ἀπόστολος Ζαλαχώρης, ὑπηρετῶν εἰς Ἕβρον, διέφυγεν εἰς Τουρκίαν εὐθύς μετά τήν ἀποτυχίαν τοῦ «Βασιλικοῦ πραξικοπήματος», ὅπως εἶχεν ἀποκληθῆ ἡ κίνησις τοῦ Βασιλέως τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1967. Ἔκτοτε, ὁ θεωρούμενος ὡς ἐπικίνδυνος βασιλόφρων Ζαλαχώρης ὑφίστατο διωγμούς. Εἰς μίαν στιγμήν, ἐπρόκειτο νά κριθῆ ἡ σειρά του νά τοῦ παραχωρηθῆ κατοικία ἀπό τόν ΑΟΟΑ. Τήν ἐδικαιοῦτο καί εἶχεν ἄλλωστε τάς οὐσιαστικάς προϋποθέσεις (εἰσφοραί κ.λπ.) ὥστε νά μή εἶναι δίκαιον νά παραλειφθῆ. Ὡς Α΄ Ὑπαρχηγός τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ ἤμην πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ ΑΟΟΑ καί διαβλέπων ὅτι ὑπῆρχε διάθεσις ἀπορρίψεως τῆς αἰτήσεως τοῦ Ζαλαχώρη, ἔσπευσα νά δηλώσω —εἰς τήν σχετικήν συνεδρίασιν— ὅτι ὁ Ζαλαχώρης εἶναι ἕνας λαμπρός καί γενναῖος ἀξιωματικός καί ὅτι δέν πρέπει νά διώκεται διά τάς πολιτικάς του ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τελευταία ἀναλύσει εἶναι προσωπικόν του πρόβλημα καί δικαίωμα. Συνεφώνησεν ἀμέσως μέ τήν ἄποψίν μου αὐτήν καί ὁ Ἀντιστράτηγος Ἀναθεωρητής Κολλῖνος Ἀθανασούλης, πού μετεῖχεν ἐπίσης τοῦ Δ.Σ. καί κατόπιν αὐτοῦ καί τά ἄλλα μέλη τοῦ Συμβουλίου μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Παπασπυρίδης τῆς Ἀεροπορίας καί ὁ Ἀνδρονόπουλος τοῦ Ναυτικοῦ, ἐνέκριναν τήν παραχώρησιν τῆς κατοικίας.

Ὁ Ζαγοριανάκος, πληροφορηθείς τήν ἀπόφασιν μέ ἐκάλεσεν ἀμέσως καί μέ ἐπετίμησε. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι καί ἄλλοι ἀξιωματικοί κατά τό παρελθόν, ἐξεδήλωσαν, λόγω ἤ ἔργω, τά πολιτικά των φρονήματα, ἀλλά δέν ἐδιώχθησαν εἰς ζητήματα οἰκονομικά καί περιουσιακά. Διατί λοιπόν θά ἀπετέλη ἐξαίρεσιν ὁ Ζαλαχώρης;

Ἡ δυσφορία τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ δέν μέ ἐπηρέασε καί πάντοτε, εἰς παρομοίας περιπτώσεις ἀμφισβητήσεως δικαιωμάτων ἀξιωματικῶν, ἐλάμβανα εὐθαρσῶς καί ἀμέσως θέσιν ὑπέρ τοῦ ἀξιωματικοῦ καί τῆς οἰκογενείας του. Πολλοί ἔτσι ἐδικαιώθησαν καί —πρός τιμήν των— τό ἐνθυμοῦνται.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ ἐνέργεια τῆς 25ης Νοεμβρίου 1973

1. Διοικητής τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ

Τήν 23ην Αὐγούστου τοῦ 1973 καί ἐνῶ ἡ κατάστασις ἦτο ὡς ἤδη ἔχω περιγράψει, ἀναλαμβάνω τήν διοίκησιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, ἀπό τόν Ἀντιστράτηγον Φ. Γκιζίκην. Διοικῶ τώρα τήν μεγαλυτέραν εἰς ὄγκον καί τήν ἰσχυροτέραν εἰς δύναμιν πυρός Μεγάλην Μονάδα τοῦ Στρατοῦ μας. Αἱ δυνάμεις του, διατεταγμέναι ἀπό τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδος μέχρι θαλάσσης πρός νότον καί ἀπό τοῦ ποταμοῦ Στρυμῶνος πρός δυσμάς μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου πρός ἀνατολάς, περιελάμβαναν:
— Τήν Χ Μεραρχίαν μέ Διοικητήν τόν Ὑποστράτηγον Λάμπρον Σταθόπουλον
— Τήν ΧΙ Μεραρχίαν μέ Διοικητήν τόν Ὑποστράτηγον Ἰωάννην Ντάβον
— Τήν ΧΙΙ Μεραρχίαν μέ Διοικητήν τόν Ὑποστράτηγον Ἀγαμέμνονα Γκράτζιον
— Τήν 99ην ΣΔΙ μέ Διοικητήν τόν Ταξίαρχον Θεμιστοκλῆν Κυριακόπουλον
— Τήν ΧΧ Τεθωρακισμένην Μεραρχίαν μέ Διοικητήν τόν Ὑποστράτηγον Γεώργιον Σαλαχώρην
— Τήν ΧΧΙ Τεθωρακισμένην Ταξιαρχίαν μέ Διοικητήν τόν Ταξίαρχον Σπυρ. Μαρκόπουλον
— Τήν 87ην ΣΔΙ μέ Διοικητήν τόν Ταξίαρχον Δημ. Τασόπουλον
καί πολλάς ἄλλας μικροτέρας μονάδας, Σχολάς κ.λπ. ἑδρευούσας ἐντός τῆς ζώνης εὐθύνης τοῦ Σώματος.

Ὁ Γκιζίκης, ἀφοῦ μοῦ παρέδωσε τήν Διοίκησιν τοῦ Σώματος, ἀνεχώρησε διά τήν νέαν θέσιν του. Ἀμέσως ἀπεσπάσθη ἀπό τό ΕΑΤ/ΕΣΑ ὅπου ὑπηρέτει ὁ Ταγματάρχης Ματάτσης καί ἐτοποθετήθη εἰς τό Στρατηγεῖον τῆς Στρατιᾶς. Ὁ ἀφοσιωμένος εἰς τόν Ἰωαννίδην, πλησίον τοῦ φιλτάτου του Ἰωαννίδη! Ἀλλά ὅλα εἶχον τήν ἐξήγησίν των.

Μετ΄ ὀλίγας ἡμέρας, μέ ἐπεσκέφθη στό Στρατηγεῖον τοῦ Γ΄ Σώματος ὁ Ματάτσης καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τόν εἶχεν ὁρίσει ὁ Γκιζίκης ὡς σύνδεσμον μεταξύ ἐκείνου καί ἐμοῦ. Ὁ «διορισμός» αὐτός, εἶναι ἐκτός κανονισμοῦ καί δεοντολογίας καί ἑπομένως παράνομος. Δέν ἀντέδρασα ὅμως, διότι ἐνεθυμούμην τήν ὑπόσχεσιν τοῦ Γκιζίκη ὅτι πρέπει *«νά κάνω ὑπομονήν καί θά μάθω»* καί ἀντελήφθην ἀμέσως ὅτι μᾶλλον τόν ρόλον τοῦ «μεταφορέως» μυστικῶν πληροφοριῶν καί ἐνημερώσεων ἐπρόκειτο νά ἐκτελῆ ὁ Ματάτσης. Βεβαίως, δέν ἐφανταζόμην τότε ὅτι ὅ,τι ἐσχεδιάζετο, ἀπέβλεπεν εἰς ἀνατροπήν τοῦ Παπαδοπούλου. Ἐπίστευα ὅτι θά πρόκειται περί ἐνεργείας ἀποσκοπούσης εἰς βελτίωσιν τῶν πραγμάτων, πρός διευκόλυνσιν ἀκριβῶς τοῦ Παπαδοπούλου στήν ἐπιτέλεσιν τοῦ ἔργου του. Ἄλλωστε ὁ Ἰωαννίδης ὑπῆρξε πάντοτε ἐξ ὅσων ἐγνώριζα, ἀφοσιωμένος εἰς τόν ἀρχηγόν τῆς 21ης Ἀπριλίου. Δέν ἦσαν ἔτσι ὅμως τά πράγματα. Ἀλλ΄ αὐτό θά τό ἐπληροφορούμην πολύ ἀργότερα, ὅταν ἡ ἐνέργεια εἶχε πλέον σχεδιασθῆ.

Ἄς ἴδωμεν ὅμως τά γεγονότα μέ τήν σειράν:

Τάς πρώτας ἡμέρας τοῦ Σεπτεμβρίου 1973, ἐτελέσθησαν ὅπως κατ' ἔτος τά ἐγκαίνια τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης. Καί ἦτο ἡ πρώτη φορά ἀπό τῆς 21ης Ἀπριλίου πού δέν παρέστη ὁ Παπαδόπουλος. Τό γεγονός ἐσχολιάσθη δυσμενῶς ἀπό τόν πληθυσμόν καί τούς ἀξιωματικούς. Ἦτο ἡ περίοδος πού ὁ Παπαδόπουλος εἶχεν ἔλθη εἰς ρῆξιν μέ ὡρισμένους ἀπό τούς συνεργάτας του καί εἶχε σχεδόν αὐτοαπομονωθῆ.

Ἀντί τοῦ Παπαδοπούλου, τήν Ἔκθεσιν ἐγκαινίασαν οἱ ἀντιπρόεδροι τῆς Κυβερνήσεως Στ. Παττακός καί Ν. Μακαρέζος. Καί ὅπως κατ' ἔθιμον γίνεται, τό βράδυ τῆς ἡμέρας ἐκείνης προσεκάλεσα τούς δύο ἀντιπροέδρους εἰς τήν κατοικίαν τοῦ Διοικητικοῦ τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, δι' ἕνα ποτόν. Καί, ἐπειδή μετ' ἐπιτάσεως διεδίδετο τότε ὅτι ὁ Μαρκεζίνης συντόμως θά ἀνελάμβανε τήν πρωθυπουργίαν, ἠρώτησα εἰς μίαν στιγμήν τόν Μακαρέζον πῶς βλέπει τήν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως. Ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι μέ τόν Μαρκεζίνην πρωθυπουργόν θά ὑπάρξη πολιτική ἐξέλιξις τῆς καταστάσεως καί ὅλα θά πᾶνε κατ' εὐχήν.

Ὀλίγας ὥρας ἀργότερα, συνηντήθην μέ τόν ὑφυπουργόν Διοικητήν Μακεδονίας Ι. Ἀναστασόπουλον καί τόν Ταξίαρχον Τασόπουλον καί, γενομένης συζητήσεως, ὁ Ἀναστασόπουλος εἶπεν ὅτι ὁ Παπαδόπουλος πρέπει νά ἀφεθῆ νά πραγματοποιήση τόν πολιτικόν ἐλιγμόν μέ τόν Μαρκεζίνην.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, μέ ἐπεσκέφθη ὑπηρεσιακῶς εἰς τό Στρατηγεῖον ὁ Διοικητής τῆς Στρατιᾶς Φαίδων Γκιζίκης. Εἰς ἐπακολουθήσασαν, κατ' ἰδίαν, συζήτησίν μας, ὁ Γκιζίκης κατεφέρθη τόσον ἐναντίον τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Ζαγοριανάκου, ὅσον καί κατά τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ Μαστραντώνη. Ἐγώ ὅμως ἐνδιεφερόμην νά πληροφορηθῶ τί σχεδιάζεται, διατί σχεδιάζεται, ποῖοι θά εἶναι οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποί καί ποία ἡ διάδοχος κατάστασις. Ὅταν λοιπόν τοῦ ὑπέβαλα σχετικάς ἐρωτήσεις, ὁ Γκιζίκης μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἔχω δίκαιον νά θέλω νά γνωρίζω καί ὅτι θά συννενοηθῆ σχετικῶς μέ τόν Ἰωαννίδην. Ἐπίσης μοῦ εἶπεν ὅτι ἐάν θέλω κάτι νά τοῦ διαβιβάσω, νά χρησιμοποιήσω τόν Ματάτσην, τόν ὁποῖον εἶχε διορίσει σύνδεσμόν μας.

Κατά τά τέλη Σεπτεμβρίου κατῆλθα ὑπηρεσιακῶς εἰς Ἀθήνας καί, ἐνῶ εὑρισκόμην στό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ, μέ ἐπλησίασεν ὁ Παλαΐνης καί μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ἰωαννίδης σχεδιάζει ἀνατροπήν τοῦ Παπαδοπούλου, ὅτι ἔχει ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην στό πρόσωπόν μου καί ὅτι ἐγώ πρέπει νά ἐμπιστεύωμαι τόν Ματάτσην. Ἀπήντησα στόν Παλαΐνην ὅτι ἐγώ δέν κάνω τίποτε ἐάν δέν γνωρίζω ὅλας τάς λεπτομερείας τῆς ἐνεργείας καί τότε ἐκεῖνος μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἔχουν ἤδη μυηθεῖ ὁ διοικητής τοῦ 30 Συντάγματος Πεζικοῦ Λαγκαδᾶ Συνταγματάρχης Σπυρίδων Ἠλιόπουλος, ὁ Διοικητής τῆς Διοικήσεως Μάχης Θεσσαλονίκης —ἀνῆκεν εἰς τήν 20ήν Τεθωρακισμένην Μεραρχίαν— Συνταγματάρχης Χρῆστος Πυρρόπουλος καί ὁ Διοικητής τοῦ Λόχου ΕΣΑ τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ Ταγματάρχης Τρίανδρος

Καί αἱ τρεῖς αὐταί μονάδες, ἀνῆκαν στό Σῶμα πού ἐγώ διοικοῦσα. Ὅταν λοιπόν ἐπέστρεψα στήν Θεσσαλονίκην, τάς ἐπεσκέφθην, προκειμένου νά ἀντιληφθῶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τήν κρατοῦσαν κατάστασιν. Ἡ ὑποδοχή πού μοῦ ἐπεφύλαξαν οἱ ἀνωτέρω διοικηταί, ὑπῆρξεν πέραν τοῦ δέοντος φιλική καί διαχυτική, μέχρι σημείου ἐνοχλήσεως. Φαίνεται ὅτι ὁ Παλαΐνης μέ εἶχεν ὀρθῶς

ἐνημερώσει, ἀλλά, προφανῶς, εἶχεν εἴπει καί εἰς αὐτούς ὅτι ἐγώ γνωρίζω τί συμβαίνει. Ἐν πάση περιπτώσει, ἡ ἐντύπωσις μου ἦτο ὅτι ὁ Ἰωαννίδης εἶχε πολύ προχωρήσει εἰς προετοιμασίαν, ἀλλά δέν συνεζήτησα μέ τούς ἀξιωματικούς αὐτούς τά μέλλοντα νά συμβοῦν.

Ἐν τῶ μεταξύ, πολλάς φοράς ὁ Ταξίαρχος Τασόπουλος, Διοικητής τῆς 87 ΣΔΙ, μοῦ εἶχεν εἴπει ὅτι κατά τήν διάρκειαν τῆς προηγουμένης νύκτας, εἶχεν ἀφιχθῆ εἰς Θεσσαλονίκην ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος ἐπραγματοποίει ὡρισμένας συναντήσεις καί τήν πρωΐαν ἀνεχώρει, ἄλλοτε δι' Ἀθήνας καί ἄλλοτε εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Βορείου Ἑλλάδος. Δοθέντος ὅτι αὐταί αἱ ἀφίξεις τοῦ Ἰωαννίδη ἦσαν φαίνεται συχναί, χωρίς ἐγώ νά τάς γνωρίζω, ἠνωχλήθην καί ἐξέφρασα στόν Τασόπουλον τήν δυσφορίαν μου. Μοῦ ἦτο γνωστός ἀπό παλαιότερα, ὅταν ὑπηρετοῦσα ὡς Ἐπιτελάρχης τῆς ΙΙας Μεραρχίας καί ἐκεῖνος ἦτο διοικητής τῶν ΤΕΑ τῆς περιοχῆς. Ὁ Τασόπουλος ἦτο ἐπίσης συμμαθητής τοῦ Ἰωαννίδη στήν Σχολήν τῶν Εὐελπίδων καί συνεδέετο μαζί του μέ φιλικόν σύνδεσμον. Ἦτο ἄριστος ἀξιωματικός ἐπαγγελματικῶς, παρ' ὅτι δέν εἶχε φοιτήσει οὔτε εἰς μίαν ἀπό τάς ἐπαγγελματικάς σχολάς ἐξελίξεως. Ἦτο ζωηρός, ἀλλά λόγω ἐγωϊσμοῦ καί ὑπεροψίας, ἐνεφάνιζε ἕνα δύστροπον χαρακτῆρα. Καί λόγω ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος, εἶχεν ἔλθη εἰς σύγκρουσιν μέ τόν Ἐπιτελάρχην τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ —ἐπί Γκιζίκη καί Ζαγοριανάκου— Ταξίαρχον Καραμπέρην, ἰσχυρόν ἀπό πλευρᾶς δυνάμεως εἰς τήν Θεσσαλονίκην. Ἀλλά ἐπειδή καί αὐτός ἦτο ἀγαπητός εἰς πολλούς συναδέλφους του, διέθετε καί ὁ ἴδιος ἱκανήν δύναμιν. Συνέπεια τῆς συγκρούσεώς του μέ τόν Καραμπέρην ἦτο νά δημιουργηθοῦν δύο ἰσχυρά «καπετανάτα» στήν συμπρωτεύουσα.

Ὅταν ὁ Καραμπέρης, προαχθείς εἰς Ὑποστράτηγον καί ἀναλαβών τήν Διοίκησιν τῆς IV Μεραρχίας, μετετέθη εἰς Κιλκίς, ὁ Τασόπουλος κατέστη ἰσχυρότερος καί ἐθεωρεῖτο ἀπό τούς «μοχλούς» τοῦ Στρατιωτικοῦ Καθεστῶτος. Συνεδέετο φιλικῶς καί μέ τόν Γκιζίκην καί μέ τόν Ζαγοριανάκον, ἀλλά καί αἱ μετ' ἐμοῦ σχέσεις του ἦσαν ἐπίσης φιλικαί. Ὅταν τοῦ ἐξέφρασα τήν δυσαρέσκειάν μου διά τάς μυστικάς ἀπό ἐμέ ἐπισκέψεις τοῦ Ἰωαννίδη εἰς μονάδας του Σώματος, ἐπίστευα ὅτι ὁ Τασόπουλος θά ἐνημέρωνε σχετικῶς τόν Ἰωαννίδην. Ἄν καί, ἐπειδή οἱ Γκιζίκης καί Ἰωαννίδης τόν ἐθεώρουν φλύαρον, ἐπιπόλαιον καί φιλόδοξον, τόν εἶχον μόνον γενικῶς καί ὄχι εἰς λεπτομερείας τῆς σχεδιαζομένης ἐνεργείας ἐνημερώσει. Ὁ Τασόπουλος ἐπεθύμει τότε νά προαχθῆ εἰς Ὑποστράτηγον καί νά διατηρήση τήν Διοίκησιν τῆς 87 ΣΔΙ. Εἶχε δημιουργήσει ἀρίστας κοινωνικάς σχέσεις εἰς τήν Θεσσαλονίκην, μεταξύ δέ τῶν φίλων του συγκατελέγετο καί ὁ δημοσιογράφος Ἠλίας Κύρου, τοῦ «Ἑλληνικοῦ Βορρᾶ», ὁ ὁποῖος μάλιστα μετά τήν 25ην Νοεμβρίου ἐδημοσίευσεν ἕνα ἄρθρον, κολακευτικόν διά τόν Τασόπουλον, ὅπου ἀνέφερεν ὅτι δύο εἶναι οἱ μοχλοί τῆς Ἐπαναστάσεως: ὁ Ἰωαννίδης εἰς τόν νότον καί ὁ Τασόπουλος εἰς τόν βορρᾶν. Γενική ἦτο τότε ἡ ἐντύπωσις καί αὐτήν τήν γνώμην εἶχα καί ἐγώ, ὅτι τό ἄρθρον ἐγράφη τῆ προτροπῆ τοῦ Τασοπούλου, θέλοντος δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νά «ἐπισημάνη» πρός τόν Ἰωαννίδη τήν ἰσχύν πού διέθετε.

Ὅταν διεμαρτυρήθην διά τάς νυκτερινάς καί μυστικάς ἐπισκέψεις τοῦ Ἰωαννίδη, ὁ Τασόπουλος μοῦ εἶπεν ὅτι πιστεύει ὅτι αὐτό συμβαίνει διά νά ἐξαφαλισθῆ ἡ μυστικότης τῶν προετοιμασιῶν καί ὅτι θά πρέπει ἡ ἐνέργεια νά ἐπισπευσθῆ καί νά γίνη πρό τοῦ Μαΐου τοῦ 1974, διότι ἐπίστευεν ὅτι κατά

τάς ἐτησίας κρίσεις ἀξιωματικῶν τοῦ προσεχοῦς Ἰουνίου, «ὁ Ζαγοριανάκος θά μᾶς ἀποστράτευε ὅλους». Ὁ Ισχυρισμός του εἶχε κάποιαν λογικήν βάσιν. Ἐγνώριζα ὅτι ὁ Ζαγοριανάκος ἐπεθύμει, ὡς Ἀρχηγός, νά ἐξασφαλίση ἀπόλυτον «κυριαρχίαν» εἰς τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί, βεβαίως, δέν θά ἐδίσταζε, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, νά ἀπαλλαγῆ ὅσων ἀξιωματικῶν ἐπίστευε ὅτι δέν τοῦ ἦσαν ἀφοσιωμένοι ἤ τοῦ ἦσαν ἐμπόδιον, ἀποστρατεύων αὐτούς συλλήβδην.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἀρχάς Ὀκτωβρίου πλέον, ὁ Γκιζίκης μοῦ διεμήνυσε μέ τόν Ματάτσην, νά μή ἔχω καί μεγάλην ἐμπιστοσύνην εἰς τόν Τασόπουλον! Τό γεγονός ὅτι ὁ Γκιζίκης ὡμίλει ἔτσι περί αὐτοῦ, μέ προβλημάτιζε. Διότι ἦτο φυσικόν νά τόν γνωρίζη καλῶς, ἀφοῦ τόν εἶχε ἐπί Ικανόν χρόνον ὑπό τάς διαταγάς του, ὅταν ὡς Ὑπολοχαγός ὁ Τασόπουλος ὑπηρέτει στόν Λόχον ΕΣΑ Πειραιῶς, ὅπου ὁ Γκιζίκης εἶχε χρηματίσει Διοικητής. Ἐν τούτοις ὁ Τασόπουλος φαίνεται ὅτι ὡμίλησε πρός τόν Ἰωαννίδην διά τήν δυσφορίαν μου ἐξ ἀφορμῆς τῶν συνομωτικῶν ἐπισκέψεών του καί ὁ Ἰωαννίδης ἔσπευσε νά μέ ἐπισκεφθῆ μετ' ὀλίγον καί νά εἶναι μαζί μου πολύ ὁμιλητικώτερος καί, ἐν τινι μέτρω ἀποκαλυπτικός. Μοῦ εἶπεν ὅτι ὅλα βαίνουν καλῶς, ὅτι οἱ Ἠλιόπουλος, Πυρρόπουλος καί Τρίανδρος ἔχουν πράγματι μυηθεῖ καί ὅτι ὅλοι οἱ μικροί ἀξιωματικοί, τουλάχιστον μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ Λοχαγοῦ, εἶναι μαζί μας.

Διά μίαν ἀκόμη φοράν ἐξήγησα ὅτι πρέπει νά γνωρίζω ὅλας τάς λεπτομερείας καί τούς σκοπούς τῆς ἐνεργείας. Ὁ Ἰωαννίδης παρεδέχθη τό λογικόν τῆς ἀξιώσεώς μου, ἀλλά μοῦ ἀπήντησεν ὅτι τό μεῖζον θά ἐγίνετο στήν πρωτεύουσα, ὅπου εἶχεν αὐτός ἀναλάβει τήν διεκπεραίωσίν του, ἐνῶ τό Γ΄ Σῶμα πολύ ὀλίγα θά εἶχε νά πράξη. Ἐν πάση περιπτώσει, εἶπε, διά τά γενικώτερα ζητήματα θά ἐνημερωθῶ ἐν καιρῶ. Τέλος μοῦ συνέστησε καί αὐτός νά μή ἔχω μεγάλη ἐμπιστοσύνην στόν Τασόπουλον, διότι εἶναι ἐπιπόλαιος καί ἀφελής καί, εἶναι πιθανόν νά ἀποκαλύψη ἐν τῆ ἀφελεία του τό μυστικόν. Ἡ τελευταία φράσις πού εἶπα κατά τήν συνάντησίν μας ἐκείνην πρός τόν Ἰωαννίδην ἦτο, ὅτι ὁ πλέον κατάλληλος διά τό ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας εἶναι ὁ Ζαγοριανάκος καί ὅτι θά πρέπει ὁ ἴδιος νά τό ἀντιμετωπίση αὐτό, λόγω τοῦ στενοῦ δεσμοῦ του μέ τόν Ζαγοριανάκον. Ὁ Ἰωαννίδης συνεφώνησε καί μοῦ εἶπεν ὅτι πράγματι θά ἀντιμετωπίση τό θέμα.

Ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐπεσκέφθη ἐντός τοῦ Ὀκτωβρίου ὑπηρεσιακῶς τό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ. Μετά τήν ἐπίσκεψίν του στό Στρατηγεῖον, τόν προσεκάλεσα, μαζί μέ τόν Τασόπουλον καί τάς συζύγους των εἰς γεῦμα, στήν κατοικίαν τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ. Ἐκεῖ, γενομένης συζητήσεως, ὁ Ζαγοριανάκος κατεφέρθη μέ δριμύτητα ἐναντίον τοῦ Μιχαήλ Μπαλλοπούλου καί ἑτέρων συνεργατῶν τοῦ Παπαδοπούλου, τούς ὁποίους κατηγόρησεν ὅτι ἐνέχονται εἰς οἰκονομικά σκάνδαλα. Τελικῶς, ἐξέφρασε τήν ἐλπίδα ὅτι μέ τήν πρωθυπουργοποίησιν τοῦ Μαρκεζίνη ὅλα θά ἐξελιχθοῦν ὁμαλῶς. Εἶχε τήν πεποίθησιν, ὅτι ἡ λύσις πού ἐδίδετο ἀπό τόν Παπαδόπουλον, ἦτο ἡ ὀρθοτέρα.

Ὁ Τασόπουλος, λαβών ἀφορμήν ἀπό τήν ἐπίθεσιν τοῦ Ζαγοριανάκου, ἐπεξετάθη εἰς λεπτομερείας περί σκανδάλων καί ἐπετέθη ἀκόμη δριμύτερα ἐναντίον τοῦ Παπαδοπούλου προσωπικῶς καί τῆς κυβερνήσεώς του γενικώτερον.

Ὅταν ὡμίλησα ἐγώ, διετύπωσα τήν ἄποψιν ὅτι ἡ κατάστασις πρέπει νά

ἐξυγιανθῇ, ἀλλ' ὅτι ἡ λύσις Μαρκεζίνη δέν ἔχει εὐμενῆ ἀπήχησιν μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι καί τήν σχολιάζουν ὡς ἐσφαλμένην.

Πρέπει νά σημειώσω, ὅτι κατά τήν συζήτησιν, πού ἐν τούτοις ἦτο μακρά, δέν ἠδυνήθην νά ἀντιληφθῶ ἄν ὁ Ζαγοριανάκος ἐπίστευεν ὅσα ἔλεγε ἤ ἁπλῶς ἐβολιδοσκόπει τόν Τασόπουλον καί ἐμέ, διά νά ἀντιληφθῇ τάς προθέσεις μας. Τήν μέθοδόν του αὐτή, εἶχα καί ἄλλοτε ἀντιληφθῆ νά χρησιμοποιεῖται ἀπό τόν Ζαγοριανάκον, ἀκόμη καί ἔναντί μου. Καί ὅταν ὁ Ζαγοριανάκος ἀπεχώρησε μετά τό γεῦμα, διετύπωσα αὐτήν τήν ἄποψιν πρός τόν Τασόπουλο, ὁ ὁποῖος ὑπερημύνθη τοῦ Ζαγοριανάκου, μοῦ εἶπεν ὅτι ἐκεῖνος τόν θεωρεῖ ἀπολύτως εἰλικρινῆ καί, ὅτι, πράγματι καί ἐκεῖνος τόν θεωρεῖ ὡς τόν καταλληλότερον διά τήν Προεδρίαν τῆς Δημοκρατίας.

2. Ἡ κυβέρνησις Μαρκεζίνη

Τήν 8ην Ὀκτωβρίου, ὡρκίσθη ἡ κυβέρνησις Μαρκεζίνη. Προηγουμένως, οἱ ὑπουργοί καί ἄλλοι παράγοντες τῆς κυβερνήσεως Παπαδοπούλου εἶχον ὑποβάλει τάς παραιτήσεις των καί μεταξύ αὐτῶν βεβαίως καί ὁ ὑφυπουργός Διοικητής Μακεδονίας καί συμμαθητής μου στήν Σχολήν Εὐελπίδων, Ι. Ἀναστασόπουλος. Εἰς τήν θέσιν αὐτήν ὁ Μαρκεζίνης ἐτοποθέτησε τόν ἄλλοτε ἀξιωματικόν καί βουλευτήν Θεόδωρον Σαράντην.

Τόσον ἡ νέα κυβέρνησις, ὅσον καί αἱ δηλώσεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ Μαρκεζίνη περί ΚΚΕ καί Καντάφι, δηλώσεις πού ἀπεκάλυπταν ἕνα πνεῦμα σαφῶς ἀντίθετον ἐκείνου τῆς 21ης Ἀπριλίου, προεκάλεσαν ἀνησυχίαν καί δυσαρέσκειαν μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι μάλιστα δέν ἐδίσταζαν νά διατυπώνουν τάς ἐπικρίσεις των καί δημοσία. Χαρακτηριστική εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ περίπτωσις τοῦ ὑπηρετοῦντος εἰς τήν Ἀνωτέραν Σχολήν Πολέμου Συνταγματάρχου Νικολάου Πετάνη. Οὗτος εἶχε πρωτοστατήσει διά τήν ἀποτυχίαν τοῦ Βασιλικοῦ ἀντικινήματος τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1967 στήν Βόρειον Ἑλλάδα, ἀλλά ἡ τοποθέτησίς του στήν ΑΣΠ τόν εἶχε πικράνει, διότι τήν ἑρμήνευεν ὡς ἀπόδειξιν παραγκωνισμοῦ του. Οὕτω, λίαν δυσηρεστημένος ἀπό τάς ἐξελίξεις, ὡμίλει δημοσία ἐναντίον τῆς δοθείσης λύσεως καί κατηγόρει εὐθέως τόν Παπαδόπουλον δι' αὐτήν.

Τό γεγονός περιῆλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ Ζαγοριανάκου, ὁ ὁποῖος μέ ἐνημέρωσε σχετικῶς ἀπό τηλεφώνου καί μοῦ συνέστησε νά προσέχω τόν Πετάνη. Τότε ἐκάλεσα τόν τελευταῖον στό γραφεῖον μου καί τοῦ εἶπα ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῆς τυχόν προσωπικῆς πικρίας του, πρέπει νά σταματήσῃ ἀμέσως τόν δυσμενῆ σχολιασμόν τῆς καταστάσεως καί τοῦ συνέστησα νά περιορίζεται ἐφ' ἑξῆς αὐστηρῶς καί μόνον στά ὑπηρεσιακά του καθήκοντα.

Ὁ Πετάνης τότε μοῦ εἶπε ὅτι πράγματι εἶναι πικραμένος ἀπό τήν συμπεριφοράν τοῦ Ζαγοριανάκου ἔναντί του, διότι αὐτός τόν εἶχε μεταθέσει στήν Ἀνωτέραν Σχολήν Πολέμου καί μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι ὁ Ζαγοριανάκος κατά τήν ἐκδήλωσιν τῆς Βασιλικῆς ἐνεργείας εἶχε τηρήσει στάσιν ἐπιφυλακτικήν καί ἐπαμφοτερίζουσαν καί ἦτο τελείως χλιαρός καί ἀναποφάσιστος εἰς τήν ἀντιμετώπισίν της. Τελικῶς μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θά συμμορφωθῇ πρός τάς ὑποδείξεις μου καί προσέθεσεν ὅτι τρέφει αἰσθήματα σεβασμοῦ καί ἐμπιστοσύνης διά τό

πρόσωπόν μου καί ὅτι δύναμαι νά ὑπολογίζω εἰς αὐτόν διά κάθε περίπτωσιν.

Δέν ἦτο ὅμως μόνον ὁ Πετάνης καί οἱ ἀξιωματικοί πού ὡμίλουν ἐναντίον τῆς ἀποφασισθείσης ἀπό τόν Παπαδόπουλον μεταβολῆς. Τό ἴδιον καί μέ μεγαλυτέραν μάλιστα ἔντασιν καί σφοδρότητα ἔκαναν καί πολλοί ἀπό τούς ἰσχυρούς παράγοντας τῆς προηγουμένης κυβερνήσεως Παπαδοπούλου, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε φανερά καί ἄλλοτε συγκεκαλυμμένα, ἐπετίθεντο ἐναντίον τοῦ Μαρκεζίνη, ἀλλά καί τοῦ Παπαδοπούλου. Θά ἀναφέρω δύο μόνον χαρακτηριστικάς περιπτώσεις:

Εἰς τήν πρώτην ἐξ αὐτῶν, ὁ Διοικητής τῆς Χ Μεραρχίας (Σερρῶν) Ὑποστράτηγος Λάμπρος Σταθόπουλος, μοῦ ἐτηλεφώνησε καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι εἶχεν ἀφιχθῆ εἰς Σέρρας ὁ παραιτηθείς τέως ὑφυπουργός Ἀντώνιος Λέκκας, ὅστις εἶχεν ἐκδηλώσει τήν ἐπιθυμίαν νά ἐπισκεφθῆ τά στρατόπεδα τῆς Μεραρχίας καί ἐζήτει ὁδηγίας διά τόν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ. Βεβαίως τό τηλεφώνημα ἐγένετο κακῶς. Ὁ Σταθόπουλος ὤφειλε νά γνωρίζη ὅτι ὑπῆρχον διαταγαί, αἱ ὁποῖαι παγίως ἀπαγορεύουν τήν εἴσοδον οἱουδήποτε ἀτόμου στά στρατόπεδα, ἄνευ μάλιστα ἀποχρῶντος λόγου. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐγνώριζε τάς διαταγάς αὐτάς, ἀλλά ἦτο τότε σύνηθες φαινόμενον διά πολλούς ἀξιωματικούς, νά ἐξασφαλίζουν «ἄλλοθι» δι' οἱανδήποτε ἐνέργειάν των σχετικήν μέ ἀνάληψιν εὐθυνῶν, διά μιᾶς νωπῆς διαταγῆς τοῦ Ἱεραρχικῶς προϊσταμένου των, ὥστε να μή τούς ζητηθοῦν εὐθύναι βραδύτερον. Ἦτο μιά ἐποχή πού πράγματι ἐπεκράτει αὐτό τό κλίμα εὐθυνοφοβίας μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐν πάση περιπτώσει καί παρά τήν ἐνόχλησίν μου ἀπό τό τηλεφώνημα τοῦ Σταθοπούλου, διότι ἐπιτέλους δέν εἶναι δυνατόν ὁλόκληρος Ὑποστράτηγος καί Μέραρχος νά μή ἀναλαμβάνη τάς εὐθύνας του, τόν διέταξα νά μή ἐπιτρέψη τήν εἴσοδον τοῦ Λέκκα εἰς οἱονδήποτε στρατόπεδον τῆς Μεραρχίας.

Τήν ἐπομένην, μέ ἐπεσκέφθη στό Στρατηγεῖον ὁ Λέκκας καί παρηπονέθη διότι δέν τοῦ ἐπετράπη ἡ εἴσοδος εἰς τό στρατόπεδον «Ἐμμ. Παππᾶ» τῶν Σερρῶν, ὅπου ἐπεθύμει νά συναντήση τόν συγγενή του Ταγματάρχην Μπίσιαν. Ἀφελής βέβαια ἡ δικαιολογία, ἀφοῦ τόν συγγενῆ του ἀξιωματικόν ἠδύνατο νά συναντήση ἀνέτως ἐκτός στρατοπέδου. Ἐν συνεχεία ὁ Λέκκας μοῦ εἶπεν ὅτι διατηρεῖ πολλάς ἀμφιβολίας διά τήν ὀρθότητα τῶν χειρισμῶν τοῦ Παπαδοπούλου καί ἐτάχθη σαφῶς ἐναντίον τῆς λύσεως Μαρκεζίνη.

Ἡ δευτέρα περίπτωσις φανερᾶς ἀντιθέσεως πρός τούς χειρισμούς τοῦ Παπαδοπούλου, ἀφορᾶ εἰς ἕνα ἄλλον στενόν συνεργάτην του, τόν συμμαθητήν μου Νικόλαον Γκαντώναν, παραιτηθέντα τότε ὑπουργόν Παιδείας τῆς κυβερνήσεως Παπαδοπούλου. Οὗτος μέ ἐπεσκέφθη στό γραφεῖον μου καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει μέν ἐμπιστοσύνην στόν Παπαδόπουλον, ἀλλά ὅτι δέν συμφωνεῖ μέ τήν πολιτικήν γραμμήν πού ἀκολουθεῖ καί σαφῶς διαφωνεῖ μέ τήν πρωθυπουργοποίησιν τοῦ Μαρκεζίνη.

Παρομοίας φύσεως περιστατικά ἐλάμβαναν πάντως χώραν καί εἰς ἄλλας μονάδας, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐντείνεται ἡ ἀνησυχία τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι καί εἶχον ἀποπροσανατολισθῆ. Οἱ πιστεύοντες εἰς τόν Παπαδόπουλον, ἤρχισαν νά ἔχουν ἀμφιβολίας, οἱ πιστοί στόν Ἰωαννίδη ἀνησυχοῦσαν καί οἱ μεμυημένοι ἐπέτειναν αὐτήν τήν ἀνησυχίαν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι, πού ἦσαν καί οἱ περισσότεροι, ἐπροβληματίζοντο διά τάς ἐξελίξεις. Τό κλίμα αὐτό, ἀσφαλῶς εὐνοοῦσε τά σχέδια τοῦ Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος ἐξεμεταλλεύθη ἀριστοτεχνικῶς

τήν δημιουργουμένην ἀτμόσφαιραν καί προωθοῦσε τάς ἐπιδιώξεις του.

Τότε ἐδέχθην καί μίαν περίεργον ἐπίσκεψιν. Ὑπό τό πρόσχημα τῆς ἐθιμοτυπικῆς ἐπισκέψεως γνωριμίας, ἦλθεν εἰς τό Στρατηγεῖον ὁ Βρεταννός Στρατιωτικός Ἀκόλουθος Ταξίαρχος Μπόντυ. Καί εὐθέως μοῦ ἔθεσε τό ἐρώτημα πῶς ἀντιδροῦν οἱ ἀξιωματικοί διά τήν λύσιν Μαρκεζίνη καί τί νομίζω ὅτι κυριαρχεῖ τήν σκέψιν των μετά τάς δηλώσεις τοῦ Μαρκεζίνη περί προθέσεως νομιμοποιήσως τοῦ ΚΚΕ καί ὅσα εἶπε περί Καντάφι.

Ἀπήντησα ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί εἶναι νομιμόφρονες καί πειθαρχοῦν πάντοτε στήν Ἱεραρχίαν των καί, κατ' ἀκολουθίαν, στήν ἑκάστοτε κυβέρνησιν. Τά αὐτά ἔλεγα καί εἰς ἄλλους ἐπισήμους ξένους, οἱ ὁποῖοι ἐθιμοτυπικῶς μέ ἐπεσκέφθησαν τότε.

Ἡ ὅλη ἀστάθεια καί ἀσάφεια τῆς καταστάσεως, μέ ἐπροβλημάτιζε καί μοῦ ἐδημιούργει τήν ἀνάγκην ἐξασφαλίσεως ἰσχυρῶν στηριγμάτων καί ἀσφαλῶν προϋποθέσεων, διά τό σχέδιον τῆς μεταβολῆς. Ἀπεφάσισα λοιπόν νά ἐνημερώσω τόν Διοικητήν τῆς Χ Μεραρχίας Ὑποστράτηγον Λάμπρον Σταθόπουλον καί τόν Διοικητήν τῆς ΧΧ Τεθωρακισμένης Μεραρχίας Ὑποστράτηγον Σαλαχώρην διά τήν μελετωμένην ἀνατροπήν τῆς κυβερνήσεως Μαρκεζίνη καί νά τούς ζητήσω τάς ἀπόψεις των. Εἶχα εἰς ἀμφοτέρους ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην καί δέν ἀμφέβαλα διά τήν ὑπευθυνότητά των. Καί οἱ δύο ἐξεδήλωσαν ἐνθουσιασμόν διά τά σχεδιαζόμενα.

Δέν ἐνημέρωσα τόν Διοικητήν τῆς ΧΙ Μεραρχίας Καβάλας Ὑποστράτηγον Ἰωάννην Ντάβον, διότι διατηροῦσα ἐπιφυλάξεις διά τήν ἀξιοπιστίαν του. Ἄλλωστε ἤμην βέβαιος, ὅτι ὁ Ντάβος θά ἐπειθάρχει εἰς ὅτι τόν διέτασσα. Δέν ἦτο ἄνθρωπος πού εἶχε τό σθένος νά δημιουργῆ προβλήματα καί πάντοτε προσανατολίζετο πρός τούς ἰσχυρούς.

Ἐπίσης δέν ἐνημέρωσα τόν Διοικητήν τῆς ΧΙΙ Μεραρχίας Ἀλεξανδρουπόλεως Ὑποστράτηγον Ἀγαμέμνονα Γκράτζιον, ὄχι τόσον διότι δέν τόν ἐθεώρουν ὡς πιστόν στό Στρατιωτικόν Καθεστώς, ὅσον διότι ἦτο ἱκανός ἐπαγγελματικῶς καί ἀκέραιος ἠθικῶς ἀξιωματικός καί θά ἐπειθάρχει εἰς ὅτι διετάσσετο. Τόν περιέβαλα μέ αἰσθήματα ἐκτιμήσεως καί πιστεύω ὅτι τά ἴδια αἰσθήματα ἔτρεφε καί ἐκεῖνος διά τό ἄτομόν μου. Ἐγνώριζα βεβαίως ἀπό πληροφορίας ὅτι ὁ Γκράτζιος δέν συνεπάθει ἰδιαιτέρως τό καθεστώς. Μάλιστα ὁ ἐπιστήθιος φίλος του Κωνσταντῖνος Ἀσλανίδης, Γενικός Γραμματεύς Ἀθλητισμοῦ ἐπί κυβερνήσεως Παπαδοπούλου, διαβλέπων ἀποστράτευσιν τοῦ Γκράτζιου ἀκριβῶς λόγω τῆς φημολογουμένης ἀντιθέσεώς του, τοῦ εἶχε προτείνει νά παραιτηθῆ καί νά χρησιμοποιηθῆ εἰς θέσιν σχετικήν μέ τόν ἀθλητισμόν. Ὁ Γκράτζιος ὅμως εἶχεν ἀρνηθῆ.

Οἱ ἕτεροι δύο Διοικηταί Μεγάλων Μονάδων τοῦ Σώματος, ὁ Ταξίαρχος Θεμιστοκλῆς Κυριακόπουλος, Διοικητής τῆς 99 ΣΔΙ καί ὁ Ταξίαρχος Σπυρίδων Μαρκόπουλος, Διοικητής τῆς ΧΧΙ Τεθωρακισμένης Ταξιαρχίας, εἶχαν στενούς δεσμούς καί ἐνημέρωσιν ἀπό τόν Ἰωαννίδην.

Μέ κατεῖχε ἐν τούτοις ἕνα αἴσθημα ἀμφιβολίας διά τό κατά πόσον εὑρισκόμην στόν σωστόν δρόμον. Βεβαίως ἐγνώριζα ὅτι ἡ ἀνατροπή Μαρκεζίνη ἐσήμαινε καί ἀνατροπήν τοῦ Παπαδοπούλου. Καί δέν ἤμουν βέβαιος ὅτι αὐτό θά ἀπέβαινε ἐθνικῶς ὠφέλιμον. Προβληματιζόμουν. Ἐνδομύχως εὐχόμουν νά συμβῆ κάτι, τό ὁποῖον νά ἐνεργήση ἀνασχετικῶς. Ἀντ' αὐτοῦ, συνέβησαν τά

γεγονότα τοῦ Πολυτεχνείου, τά ὁποῖα, ἀντί νά ἐνεργήσουν ὡς καταλύτης, ἐνήργησαν ὡς ἐπιταχυντής τῶν ἐξελίξεων καί τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Παπαδοπούλου.

3. «Ξηλῶστε τά σήματα»

Τήν 22αν Ὀκτωβρίου 1973, κατῆλθα στήν πρωτεύουσα, προκειμένου νά μετάσχω τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, τοῦ ὁποίου ὡς Ἀντιστράτηγος ἤμουν μέλος. Τῆς συνόδου προήδρευσεν ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ἐφέσιος, μετέσχον δε ὁ Ἀρχηγός Ἐνόπλων Δυνάμεων Ζαγοριανάκος καί ὅλοι οἱ Ἀντιστράτηγοι.

Κατά τήν συζήτησιν, ὁ Διοικητής τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ Ἀντιστράτηγος Γαλατσᾶνος ἀνέφερεν ὅτι ὡς ἐμπιστευτικῶς τοῦ εἶχεν ἀποκαλύψει ὁ Νομάρχης Βερροίας Χατζησακκούλας, εἶχεν ἀποσταλεῖ πρός ὅλους τούς Νομάρχας τῆς χώρας διαταγή τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, διά τῆς ὁποίας διετάσσετο πλήρης ἐξαφάνισις ἐξ ὅλων τῶν δημοσίων γραφείων τῶν σημάτων τῆς 21ης Ἀπριλίου. Καί ὅτι οἱ Νομάρχαι εἶχον ειδοποιηθῆ νά τήν ἐφαρμόσουν ἀμέσως, πλήν ἀθορύβως. Ὁ Γαλατσᾶνος κατέληξεν ὅτι κατά τήν γνώμην του ἡ ἐνέργεια αὐτή εἶναι ἄστοχος καί ἐπικίνδυνος, καθ' ὅσον δεν εὑρίσκει σύμφωνον τό μεῖζον μέρος τῶν ἀξιωματικῶν. Οἱ ὑπόλοιποι Σωματάρχαι ἀνεφέραμεν ὅτι δέν ἔχομεν γνῶσιν τοῦ θέματος, παρ' ὅτι ἔχομεν καί ἡμεῖς παρατηρήσει περιωρισμένης ἐκτάσεως ἀφαίρεσιν τῶν σημάτων. Ἐτονίσαμεν ὅμως, ὅτι μιά τοιαύτη διαταγή εἶναι ἀπαράδεκτος καί ἀξιοῦμεν νά ἀκυρωθῆ ἀμέσως. Τότε ὁ Ἐφέσιος ἔλυσε τήν συνεδρίασιν, προκειμένου νά ἐνημερώση τόν Πρωθυπουργόν καί τόν Πρόεδρον, δηλαδή τόν Μαρκεζίνην καί τόν Παπαδόπουλον.

Πολλά ἐξ ὅσων ἐλέχθησαν ἐκεῖ, ἀλλά καί πολλά ἄλλα, εἶχα μετ' ὀλίγας ἡμέρας τήν εὐκαιρίαν νά εἴπω καί προσωπικῶς πρός τόν Γεώργιον Παπαδόπουλον, παρούσης μάλιστα ὅλης τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας τῆς χώρας. Συγκεκριμένως, τήν 25ην Ὀκτωβρίου 1973, ἀφίχθησαν εἰς Θεσσαλονίκην, προκειμένου νά παραστοῦν εἰς τόν ἑορτασμόν τῆς ἐπετείου τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τόσον ὁ Παπαδόπουλος, ὅσον καί ὁ Μαρκεζίνης. Εἴθισται ὁ ἑορτασμός αὐτός νά εἶναι πάντοτε λαμπρός εἰς τήν συμπρωτεύουσα, λόγω τῆς τριπλῆς σημασίας πού ἔχει διά τήν πόλιν. Διότι ἑορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ πολιούχου της Ἁγίου Δημητρίου, ἡ ἐπέτειος τῆς ἀπελευθερώσεώς της κατά τούς Βαλκανικούς πολέμους τοῦ 1912-13 καί, φυσικά, ἡ ἐπέτειος τοῦ Ἱστορικοῦ ΟΧΙ. Καί πάντοτε παρίσταντο κατά τόν ἑορτασμόν οἱ ἡγέται τῆς χώρας.

Ὑπεδέχθην, λοιπόν στό διεθνές ἀεροδρόμιον τῆς Θεσσαλονίκης τήν στρατιωτικήν ἡγεσίαν πού ἀφίχθη μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Ζαγοριανάκον, ἀργότερα τόν Πρωθυπουργόν πού συνωδεύετο ἀπό ὁλόκληρον τό ὑπουργικόν συμβούλιον καί κατόπιν τόν Πρόεδρον Γ. Παπαδόπουλον. Ὁ Παπαδόπουλος καί ὁ Μαρκεζίνης κατέλυσαν στό Κυβερνεῖον τῆς πόλεως. Τό βράδυ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ειδοποιήθην ἀπό τόν Ἀντισυνταγματάρχην Κωνσταντῖνον Λαμπρόπουλον, τοῦ Στρατιωτικοῦ Γραφείου τοῦ Παπαδοπούλου, ὅπως συνεννοηθῶ μέ τούς Ἀρχηγούς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας καί ὅλοι ὁμοῦ μεταβῶμεν στό Κυβερνεῖον. Εἰ-

Διοικητής τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, μέ τόν τότε Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας καί τόν Πρωθυπουργόν Σπ. Μαρκεζίνην, στήν Θεσσαλονίκην.

δοποίησα ὅλους, πλήν τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἀεροπορίας Θωμᾶ Μήτσανα, τόν ὁποῖον δέν ἀνεῦρον. Καί περί τήν 7ην ἑσπερινήν, προσήλθαμε στό Κυβερνεῖον ὁ Ζαγοριανάκος, ὁ Μαστραντώνης, ὁ Ἀραπάκης, ὁ Ἀρχηγός τῆς Χωροφυλακῆς Χρῆστος Καραβίτης καί τῆς Ἀστυνομίας Κ. Δασκαλόπουλος καί ἐγώ ὡς Σωματάρχης.

Μετ΄ ὀλίγον, εἰσῆλθε στήν αἴθουσα ὅπου εἴχαμε συγκεντρωθῆ ὁ Παπαδόπουλος καί ἐζήτησε νά πληροφορηθῆ ἀπό ὅλους τήν κατάστασιν πού ἐπικρα-

τοῦσε εἰς ὅσας περιοχάς καί ὑπηρεσίας ἕκαστος ἤλεγχε.

Πρῶτος ὡμίλησα ἐγώ, ὡς νεώτερος τῶν παρισταμένων καί ἀνέφερα: *«Οἱ ἀξιωματικοί τῆς ζώνης εὐθύνης μου, κατέχονται ἀπό ζωηράν ἀνησυχίαν διά τήν λύσιν Μαρκεζίνη. Δέν τοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνην, ἔχουν ἐπηρεασθῆ ἀπό τάς δηλώσεις του πρός τόν Γάλλον δημοσιογράφον Ρουλώ τῆς «Μόντ» περί προθέσεως νομιμοποιήσεως τοῦ ΚΚΕ καί δυσφοροῦν. Εἶναι ἐξ ἄλλου δυσαρεστημένοι μέ ὅσα περί οἰκονομικῶν σκανδάλων φημολογοῦνται εἰς βάρος τέως κυβερνητικῶν παραγόντων. Ἀνεξαρτήτως πάντως τῶν δυσμενῶν αὐτῶν στοιχείων, οἱ ἀξιωματικοί προσβλέπουν μέ ἐμπιστοσύνην πρός τό πρόσωπον τοῦ Γ. Παπαδοπούλου».*

Δεύτερος ὡμίλησεν ὁ Ἀραπάκης. Τά παρουσίασε ὅλα ρόδινα. Ἀνέφερεν ὅτι στό Ναυτικόν δέν παρατηροῦνται τοιαῦτα φαινόμενα, ὅτι τό ὅπλον εἶναι ἡνωμένον καί πειθαρχημένον καί ὅτι αὐτός εἶναι ἀγαπητός καί ἐλέγχει πλήρως τό Πολεμικόν Ναυτικόν.

Ἐν συνεχεία ἀνέφερεν ὁ Καραβίτης. Εἶπεν ὅτι ἡ Χωροφυλακή ἔχει πιθανῶς ἐλάχιστα τοιαῦτα συμπτώματα, ἀλλά ἡ κατάστασις δέν εἶναι ἀνησυχητική.

Ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀστυνομίας Δασκαλόπουλος εἶπεν ὅτι ἡ κατάστασις πού ἐπικρατεῖ στήν Ἀστυνομία δέν ἐμπνέει ἀνησυχίαν.

Τέλος, οἱ Ζαγοριανάκος καί Μαστραντώνης συνεφώνησαν μέ τάς ἐκτιμήσεις καί διαπιστώσεις μου, πλήν τοῦ σημείου καθ' ὅ οἱ ἀξιωματικοί δέν ἔχουν ὡς εἶπον, ἐμπιστοσύνην στόν Μαρκεζίνην. Αὐτοί ἰσχυρίσθησαν τό ἀντίθετον.

Ὁ Παπαδόπουλος ἤκουσεν ὅλους μετά προσοχῆς. Καί ὅταν ἐτελείωσεν ἡ ἰδική μας ἀναφορά, εἶπε:

«Ὁ Διοικητής τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ ἔχει δίκαιον καί συμφωνῶ μαζί του!».

Καί ἐνῶ οἱ ἄλλοι σιωποῦσαν, προσέθεσεν ὅτι εἶχεν ὁ ἴδιος ἐγκρίνει τάς δηλώσεις Μαρκεζίνη πρός τόν Ρουλώ, διότι βεβαίως, εἰς μίαν ἐφημερίδα ἀριστεροκεντρώας ἀποκλίσεως, τοιαύτας δηλώσεις ἔπρεπε να κάμη. Κατά τόν Παπαδόπουλον, αἱ δηλώσεις αὐταί ἦσαν σκόπιμοι καί ἐξυπηρετικαί διά τό καθεστώς.

Τότε ἔλαβα πάλιν ἐγώ τόν λόγον καί ἀπευθυνόμενος πρός τόν Παπαδόπουλον τόν ἠρώτησα ἐάν ἡ λύσις Μαρκεζίνη ἔχει ὡς σκοπόν τήν πολιτικήν κάλυψιν τοῦ Στρατιωτικοῦ Καθεστῶτος. Ὁ Παπαδόπουλος ἀπήντησε καταφατικῶς. Ἀκολούθως ἠγέρθη καί μᾶς εἶπε ὅτι φρονεῖ ὅτι πρέπει νά κληθῆ καί ὁ Μαρκεζίνης νά ἀκούση ὅσα λέγονται, διά νά μή πιστεύση ὅτι ἐνεργοῦμε ἐν ἀγνοία του.

Μετ' ὀλίγον, εἰδοποιηθείς προσῆλθε καί ὁ Πρωθυπουργός. Ἤκουσε ὅσα εἶχαν ἤδη λεχθῆ καί τότε εἶπε ὅτι ὅλα αὐτά τά εἶχεν ἀπολύτως ὑπ' ὄψιν του καί ὅτι δι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγον ὡμίλησε καί πρός τόν Ρουλώ περί Καντάφι, ὡς καθεστῶτος ἔχοντος δῆθεν συγγένειαν μέ τό ἰδικόν μας. *«Δέν μέ ἐκπλήσσουν ὅσα ἤκουσα. Τά γνωρίζω».* Ἐν συνεχεία εἶπεν ὅτι παρ' ὅτι, κατά τάς διαβεβαιώσεις τοῦ Παπαδοπούλου, δέν ἀμφιβάλλει διά τήν πειθαρχίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, εἰς τάς ὁποίας ἔχει ἐμπιστοσύνην, πιστεύει ὅτι πρέπει νά ἐπισπευσθοῦν αἱ ἐκλογαί. Ὁ Παπαδόπουλος συνεφώνησε μαζί του καί εἶπεν ὅτι πρέπει ἐντός δεκαημέρου νά προκηρυχθοῦν αἱ ἐκλογαί, πού ἐτοποθετοῦντο περίπου τόν Ἰανουάριον.

Τότε ἐτέθη τό θέμα τῶν ὑποψηφίων κατά τάς ἐκλογάς αὐτάς καί ὁ Παπαδόπουλος εἶπεν ὅτι διά τήν ἐπιλογήν των πρέπει νά βοηθήσουν καί αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις. Ἔδωσε δέ ἐντολήν στόν Ζαγοριανάκον νά διατάξη ὅπως οἱ κατά τόπους στρατιωτικοί διοικηταί ὑποβάλλουν τάχιστα, διά τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων πρός τήν Κυβέρνησιν καταστάσεις ὀνομάτων, τῶν κρινομένων ὡς καταλλήλων νά γίνουν βουλευταί ἤ ἐν πάση περιπτώσει νά εἶναι ὑποψήφιοι.

Ἐξ ὅσων γνωρίζω, οὐδέποτε οἱ στρατιωτικοί διοικηταί ἔλαβον ἀπό τόν Ζαγοριανάκον σχετικήν διαταγήν καί οὐδέν συνέβη πρός ὑλοποίησιν τῶν ὅσων ἔλεγεν ὁ Παπαδόπουλος περί προκηρύξεως ἐκλογῶν ἐντός δεκαημέρου κ.λπ.

Τήν ἐπομένην, 26ην Ὀκτωβρίου, τό ἐπίσημον ἑορταστικόν πρόγραμμα προέβλεπε δοξολογίαν στόν Ἱερόν ναόν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἐν συνεχεία κατάθεσιν στεφάνου στό Ἡρῷον τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, κατόπιν στρατιωτικήν παρέλασιν, ἐπίσημον πρόγευμα στήν Λέσχην Ἀξιωματικῶν καί, τό ἑσπέρας, δεξίωσιν ὑπό τοῦ Δημάρχου Θεσσαλονίκης.

Μετά τό πέρας τῆς ἐπισήμου δοξολογίας καί ἐπειδή μέχρι τῆς καταθέσεως στεφάνου ἐμεσολάβει ἱκανός νεκρός χρόνος, προσεκάλεσα τόν Παπαδόπουλον στό γραφεῖον μου, διά νά τοῦ προσφέρω καφέ. Εἴμεθα μόνοι καί ἐπειδή λόγω τοῦ φιλικοῦ δεσμοῦ πού εἶχεν ἀναπτυχθῆ μεταξύ μας ἀπό τήν Σχολήν τῶν Εὐελπίδων, ὅπου, ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει εἴμεθα συμμαθηταί τῆς Τάξεως 1940 —πρέπει μάλιστα νά προσθέσω ὅτι ὁ Παπαδόπουλος, ὡς ἀρχηγός τῆς Τάξεώς μας, ἠγαπᾶτο ἀπό ὅλους τούς συμμαθητάς του, διά τήν εὐφυίαν του, τήν σεμνότητα καί τό ἦθος του— ὑπῆρχε πάντοτε ἄνεσις μεταξύ μας, ἡ συζήτησις δέν ἦτο δύσκολος. Κατ' ἀρχήν τόν ἠρώτησα τί κάνει ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος, τόν ὁποῖον εἶχα ἄλλοτε —τό 1961-1963, στό 502 Τάγμα Πεζικοῦ Ναούσης— ὑπό τάς διαταγάς μου.

«Ἔχω ἀρκετές ἡμέρες νά τόν δῶ, ἀλλά εἶναι καλά» ἀπήντησεν ὁ Παπαδόπουλος. Ἐν συνεχεία τόν ἠρώτησα διατί ἐξεδόθη ἡ διαταγή τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν περί ἀφαιρέσεως τῶν σημάτων τῆς Ἐπαναστάσεως, πρᾶγμα πού ἔχει ἐξοργίσει τούς ἀξιωματικούς καί ἐκεῖνος ἐξεπλάγη: *«Δέν ἔχω ἰδέα. Γιά ποιά διαταγή μιλᾶς; δέν ἐγνώριζα ὅτι ὑπάρχει τέτοια διαταγή».*

Ἡ συζήτησις ἐπροχώρησεν ἐν συνεχεία στό θέμα τῆς ἐντόνου ἀνησυχίας τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν καί τέλος, ἀνεφέρθην στό θέμα τοῦ Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς μόνιμον διάστασιν μέ τόν Ἀρχηγόν Στρατοῦ Μαστραντώνην. «Τί σκέπτεσαι νά κάμης μέ αὐτό τό πρόβλημα;» ἠρώτησα. «Μά δέν ὑπάρχει πρόβλημα. Ἡ διένεξις Μαστραντώνη-Ἰωαννίδη ἔχει διευθετηθῆ καί τώρα ὅλα πᾶνε καλά», ἀπήντησεν ὁ Παπαδόπουλος. Καί προσέθεσεν ὅτι προτίθεται νά πάρη κοντά του τόν Ἰωαννίδη ὡς Ἀρχηγόν τοῦ Στρατιωτικοῦ του Γραφείου. *«Πάρε τον κοντά σου, ὅσο πιό γρήγορα μπορεῖς. Ὅτι εἶχε νά δώση ὁ Ἰωαννίδης τό ἔδωσε καί ἔχει ἤδη φθαρεῖ».* Ἤλπιζα ὅτι ὁ εὐφυής Παπαδόπουλος θά ἀντελαμβάνετο τό βαθύτερον νόημα τῆς φράσεώς μου αὐτῆς, ὥστε ἐν συσχετισμῷ καί μέ ἄλλας πληροφορίας πού ἀσφαλῶς εἶχε περί τῶν προθέσεων τοῦ Ἰωαννίδη, νά ἐπισπεύση τήν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰωαννίδη ἀπό τόν στρατόν.

Δέν γνωρίζω ἐάν ἀντελήφθη τό νόημα τῶν λόγων μου ὁ Παπαδόπουλος.

Δέν ἔχω μάλιστα μέχρι σήμερον πεισθῆ, ὅτι δέν ἐγνώριζε τίποτε. Καί ἐπειδή εἶναι πιθανόν νά διερωτηθῆ κάποιος μή καλόπιστος *«καλά, μέ ποιόν ἦσουν τελικῶς ἐσύ, ἀφοῦ συνωμοτεῖς μέ τόν Ἰωαννίδην, ἀλλά καί προσπαθεῖς νά ἐνημερώσης τόν Παπαδόπουλον»* πρέπει νά προσθέσω τά ἑξῆς:

Τότε πού συνέβαιναν ὅλα αὐτά, προσωπικῶς ἤθελα νά ἀπαλλαγῶ ἀπό ὅτι ἐσχεδίαζεν ὁ Ἰωαννίδης. Ἀλλά δέν ἤθελα νά βλάψω κανέναν ἐξ ὅσων εἶχον ἐνεργόν ἀνάμειξιν. Ἐπίστευα λοιπόν, ὅτι μοῦ ἐδίδετο μοναδική εὐκαιρία νά ἀναχαιτίσω τήν ἐνέργειαν τοῦ Ἰωαννίδη, χωρίς νά προκληθῆ σάλος ἐντός τῶν κόλπων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Διότι ἐάν ὁ Ἰωαννίδης ἀπεμακρύνετο τότε τοῦ στρατεύματος καί ἀνελάμβανε τήν τιμητικήν μέν πλήν νεκράν θέσιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ Γραφείου τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἡ ἀνατροπή τοῦ Παπαδοπούλου θά ἀπεφεύγετο καί ἄλλη θά ἦτο τότε ἡ ἐξέλιξις τῆς καταστάσεως.

4. «Κύριε Πρωθυπουργέ, ἡ Σημαία»

Ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει, μετά τήν παρέλασιν θά παρέθετα ἐπίσημον πρόγευμα στήν Λέσχην Ἀξιωματικῶν, πρός τιμήν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Εἶχα βεβαίως καλέσει, πλήν τοῦ Παπαδοπούλου καί τοῦ Μαρκεζίνη ὁλόκληρον τό ὑπουργικόν συμβούλιον, τάς στρατιωτικάς, θρησκευτικάς καί πολιτικάς ἀρχάς τῆς Θεσσαλονίκης, τούς ἀνωτάτους ἀξιωματικούς τοῦ Γ΄ Σώματος καί ἄλλους. Στήν εἴσοδον τῆς Λέσχης εἶχε παραταχθῆ τιμητικόν τάγμα Καταδρομῶν μετά τῆς Πολεμικῆς Σημαίας τοῦ Συντάγματος Καταδρομῶν καί ἡ Στρατιωτική Μουσική τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ. Ἡ μουσική καί ἡ Σημαία, εἶχον παραταχθῆ πρός τήν πλευράν τῆς παραλίας, κεφαλή δηλαδή τῆς φάλαγγος, τῆς ὁποίας ἡ οὐρά ἔφθανε μέχρι τῆς κλίμακος τοῦ κτιρίου τῆς Λέσχης.

Ὅταν ἔφθασε τό φέρον τόν Μαρκεζίνην αὐτοκίνητον, δέν ἐστάθμευσε ἐκεῖ ὅπου ἵστατο ἡ Σημαία, ὥστε κατερχόμενος ὁ Πρωθυπουργός νά τήν χαιρετίση καί ἐν συνεχεία πεζῆ νά κατευθυνθῆ πρός τήν κλίμακα ὅπου τόν ἀνέμενα. Τό γεγονός μέ ἠνώχλησε. Οὐδείς καί πολύ περισσότερον ὁ Πρωθυπουργός τῆς χώρας ἐπιτρέπεται νά ἀγνοῆ τήν Πολεμικήν Σημαίαν! Ἐγκατέλειψα λοιπόν τήν θέσιν μου, ἐπλησίασα τό αὐτοκίνητον πού εἶχεν ἤδη φθάσει στό μέσον τῆς παρατεταγμένης φάλαγγος καί τό ὑποχρέωσα νά σταματήση. Παρεκάλεσα τόν Μαρκεζίνην νά ἀποβιβασθῆ καί νά ἐπιστρέψη πεζῆ στήν κεφαλήν τῆς φάλαγγος διά νά χαιρετίση τήν Σημαίαν καί κατόπιν νά εἰσέλθη στό κτίριον. Ὁ Πρωθυπουργός συγκατένευσε καί ἔτσι ἐλάχιστοι ἀντελήφθησαν τί εἶχε συμβεῖ. Ἐν συνεχεία τόν συνώδευσα καί καθώς ἀνερχόμεθα τήν κλίμακα, ὁ Μαρκεζίνης μοῦ εἶπε: «Πληροφοροῦμαι ὅτι εἶσαι πολύ καλός τακτικός. Τώρα διαπιστώνω ὅτι εἶσαι καί δυναμικός».

Κατά τήν βραδυνήν δεξίωσιν τοῦ Δημάρχου, ἐγνώρισα καί τόν δημοσιογράφον Ἠλία Κύρου. Εἶχα ἀκούσει διάφορα περί αὐτοῦ, ἀλλά δέν τόν εἶχα ποτέ συναντήσει. Εἰς μίαν στιγμήν, εἶδα κάποιον νά πλησιάζη τόν Παπαδόπουλον καί νά τοῦ λέγη κάτι χαμηλοφώνως. Ἐκεῖνος ἀπήντησε: «Καλά Ἠλία, ἔλα κάτω νά τά ποῦμε». Ὅταν δέ ἐγώ ἐπλησίασα τόν Παπαδόπουλον καί τόν ἠρώτησα ποῖος εἶναι αὐτός πού τοῦ ὁμιλεῖ, μοῦ εἶπε «δέν γνωρίζεις τόν Ἠλία τόν

Κύρου, τοῦ «Βορρᾶ»; Ἔτσι συνήντησα διά πρώτην φοράν τόν Κύρου, φίλον τοῦ Παπαδοπούλου ἀλλά καί τοῦ Τασοπούλου καί τοῦ Ἰωαννίδη καί τοῦ Γκαντώνα καί πολλῶν ἄλλων.

Ὅταν ὁ ἑορτασμός ὡλοκληρώθη καί οἱ ἐπίσημοι ἔφυγαν καί πάλιν διά τήν πρωτεύουσαν, ἀνέμενα κάποιαν πρωτοβουλίαν τοῦ Παπαδοπούλου ἐν σχέσει μέ τόν Ἰωαννίδην. Κάτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, πού νά ἀποδεικνύη ὅτι ἐξηκολούθει νά εἶναι κύριος τῆς καταστάσεως. Ματαίως ὅμως. Οὔτε οἱ στρατιωτικοί διοικηταί διετάσσοντο νά ὑποβάλλουν καταστάσεις ὀνομάτων ὑποψηφίων βουλευτῶν, οὔτε ἐκλογαί προεκηρύσσοντο, οὔτε ὁ Ἰωαννίδης ἀπεμακρύνετο ἀπό τόν Στρατόν. Ἡ κατάστασις ἐξηκολούθει νά εἶναι βασανιστικῶς ἡ ἰδία.

Δέν εἶχον πλέον ἄλλην ἐπιλογήν. Εἶχα ἐμπλακεῖ, παρά τάς πεποιθήσεις μου —καί ἄς κατηγορηθῶ ἴσως δι' ἀφέλειαν— εἰς μίαν ἱστορίαν, πού ἐνῶ ἐφαίνετο ὅτι ἀποβλέπει στήν ἐξυπηρέτησιν τοῦ Παπαδοπούλου, κατέληγε στήν ἀνατροπήν του. Ἀπεφάσισα ὅμως νά μάθω τά πάντα πλέον, ἀφοῦ δέν μοῦ ἦτο εὐχερής ἡ ἀπαγκίστρωσις χωρίς συνεπείας ὄχι μόνον δι' ἐμέ, ἀλλά καί διά πολλούς ἄλλους. Ἔτσι, ἀρχάς Νοεμβρίου, καλῶ τόν Ματάτσην καί τοῦ παραδίδω σειράν ἐρωτημάτων διά τά ὁποῖα ἐπιθυμῶ νά ἔχω ἀπαντήσεις ἀπό τόν Γκιζίκην καί, εἰ δυνατόν καί ἀπό τόν ἴδιον τόν Ἰωαννίδην.

Τά ἐρωτήματα αὐτά ἦσαν:

— *Ποῖος θά διαδεχθῆ τόν Μαρκεζίνην ὡς πρωθυπουργός;*

— *Πῶς θά δικαιολογηθῆ πρός τόν λαόν ἡ ἐνέργεια ἀνατροπῆς τῆς καταστάσεως;*

— *Ποῖοι εἶναι οἱ τελικοί στόχοι τῆς ἀναλαμβανομένης προσπαθείας;*

— *Γνωρίζουν τήν ἐνέργειαν καί συμφωνοῦν μέ αὐτήν οἱ ἄλλοι Σωματάρχαι;*

— *Ποία ἡ στάσις τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ναυτικοῦ Ἀραπάκη καί τοῦ Διοικητοῦ τῆς 28ης Τακτικῆς Ἀεροπορικῆς Δυνάμεως Ὑποπτεράρχου Ἀλεξάνδρου Παπανικολάου;*

Διά τούς Ἀραπάκη καί Παπανικολάου, ὁ Ματάτσης ἀπήντησεν ἀμέσως. Τόν Παπανικολάου εἶχε μυήσει ὁ ἴδιος καί τόν Ἀραπάκην ὁ Ἀντιπλοίαρχος Παν. Νικολόπουλος, τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου Ναυτικοῦ. Δέν ὑπῆρχεν ἑπομένως πρόβλημα δι' αὐτούς.

Ὁ Ματάτσης προσέθεσεν ὅτι καί διά τούς Σωματάρχας γνωρίζει ὅτι ὁ Διοικητής τοῦ Α΄ Σώματος Στρατοῦ Ἀντιστράτηγος Νικόλαος Συκιώτης συμφωνεῖ ἀπολύτως, ὁ δέ Διοικητής τοῦ Β΄ Σώματος Ἀντιστράτηγος Ἀνδρέας Γαλατσᾶνος ἔχει ὡρισμένας ἀντιρρήσεις, ἀλλά πιστεύεται ὅτι τελικῶς θά συμφωνήσῃ καί αὐτός.

Ἐπλησίαζεν ἡ ἡμερομηνία, 11 Νοεμβρίου 1973, διά τήν ὁποίαν εἶχε βάσει διαταγῆς προγραμματισθῆ ἡ σύγκλησις τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου καί ἑπομένως ἔπρεπε νά κατέλθω εἰς Ἀθήνας, προκειμένου νά μετάσχω τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου. Ἐν συνεχείᾳ εἰδοποιήθην ὅτι ἡ σύνοδος τοῦ Α.Σ.Σ. ἀναβάλλεται διά τήν 15ην Νοεμβρίου. Παραλλήλως, ὁ Γκιζίκης μοῦ διεμήνυσε διά τοῦ Ματάτση, ὅτι στήν πρωτεύουσα θά ὑπάρξῃ συνάντησις τοῦ Γκιζίκη καί ἐμοῦ μέ τόν Ἰωαννίδην, πρός τελικήν ρύθμισιν τῶν ἀφορώντων τήν ἐνέργειαν. Μοῦ ἐπεσήμανε ἐπίσης τήν ἀνάγκην ὅπως μή πληροφορηθῆ περί τῆς συναντήσεως αὐτῆς ὁ Τασόπουλος, ὁ ὁποῖος δέν εἶχε κληθῆ νά συμμετάσχῃ. Ὑπ' ὄψιν πάντως, ὅτι ὁ Τασόπουλος, θεωρῶν ἑαυτόν ἐν ἰσοτιμίᾳ μέ

Ἀπό μίαν ἐπίσκεψιν τοῦ Γκιζίκη, Διοικητοῦ Στρατιᾶς τότε, στό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ, ἐνῶ τόν ὑποδέχομαι στό γραφεῖον μου.

τόν Ἰωαννίδην, εἶχε ζητήσει νά ὑπάρξη συνάντησις τῶν τεσσάρων (Γκιζίκη, ἐμοῦ, Ἰωαννίδη καί Τασοπούλου), προκειμένου νά ἐκθέση ὡς μοῦ εἶχεν εἴπει τάς ἀπόψεις του. Πιστεύω ὅτι ἁπλῶς ἤθελε νά προβληθῆ εἰς τούς ἄλλους ὡς «ἰσχυρός ἀνήρ».

5. Ἐπίσπευσις λόγω Πολυτεχνείου

Τό Ἀνώτατον Στρατιωτικόν Συμβούλιον συνῆλθε τελικῶς, ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ἐφεσίου τήν 15ην καί 16ην Νοεμβρίου. Ἀλλ' ἤδη εἶχεν ἐκσπάσει ἡ γνωστή φοιτητική ἐκδήλωσις τοῦ Πολυτεχνείου. Μερικοί φοιτηταί, ἀρχικῶς, εἶχον ἐγκλεισθῆ ἐντός τοῦ Πολυτεχνείου, μέ καθαρῶς φοιτητικά αἰτήματα. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον, συνεκεντρώθησαν ἐκεῖ καί πολλά ἀναρχικά στοιχεῖα, τά ὁποῖα «καπέλωσαν» τήν ἐκδήλωσιν καί τήν ἐξέτρεψαν εἰς πολιτικήν. Οἱ κομμουνισταί, δέν ἀνεμείχθησαν. Τό ΚΚΕ ἐπίστευε —καί τό ἀνεκοίνωσεν ἄλλωστε ἐπισήμως τότε— ὅτι ἡ ἐκδήλωσις ἦτο «προβοκάτσια». Καί ἔμεινε μακράν. Ἄλλο ἐάν σήμερα, ψευδόμενον κατά τόν τόσον συνήθη διά τούς κομμουνιστάς τρόπον, ἐπιδιώκει νά οἰκειοποιηθῆ καί ἔν τινι μέτρω τό ἔχει ἐπιτύχει, τήν ἱστορίαν ἐκείνην.

Ἐν πάση περιπτώσει, ἡ κατάστασις ἐφαίνετο νά ἐπιδεινοῦται καί ἦτο φυσικόν νά μᾶς ἀπασχολήση καί ἐντός τοῦ Α.Σ.Σ. Ἐγένετο μία ἀνασκόπησις τῆς ὅλης καταστάσεως καί ἀπεφασίσθη ἡ ψύχραιμος καί ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρακολούθησις τῶν γεγονότων, κυρίως λόγω τῆς ἐμφιλοχωρήσεως τῶν ἀνατρεπτικῶν στοιχείων μεταξύ τῶν φοιτητῶν.

Εἶχε τελειώσει ἡ συνεδρίασις τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, ὅταν μέ ἐπλησίασεν ὁ Ταγματάρχης Παλαΐνης καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ συνάντησίς μου μέ Γκιζίκην καί Ἰωαννίδην εἶχε καθορισθῆ διά τό βράδυ. Διά τό ποῦ, θά εἰδοποιηθῶ στό σπίτι μου. Πράγματι, περί τήν 7ην ἑσπερινήν, ἦλθε στό διαμέρισμά μου, στοῦ Παπάγου, ἕνας λοχίας τῆς ΕΣΑ μέ πολιτικήν περιβολήν καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει ἔξω τό αὐτοκίνητον μέ τό ὁποῖον θά μέ μεταφέρει «κάπου». Τόν ἠκολούθησα. Μέ μετέφερε εἰς μίαν πάροδον τῆς ὁδοῦ Μιχαλακοπούλου, στό ὕψος περίπου τῆς Ἀμερικανικῆς Πρεσβείας. Ἐκεῖ, εἰς ἕνα διαμέρισμα μέ ὑπεδέχθη μία κυρία, ἡ ὁποία μοῦ συνεστήθη ὡς σύζυγος τοῦ Ταγματάρχου Νικολάου Δαουλάκου. Μέ ὡδηγήσεν εἰς ἕνα δωμάτιον, ὅπου ἤδη εὑρίσκοντο ὁ Γκιζίκης καί ὁ Ἰωαννίδης. Μετ' ὀλίγον, μία ἄλλη κυρία μᾶς προσέφερεν ἀναψυκτικά. Αὐτήν μοῦ τήν συνέστησαν ὥς τήν ἔγγαμον ἀδελφήν τοῦ Δαουλάκου, στήν ὁποίαν ἀνῆκε καί τό διαμέρισμα. Ἀπεχώρησε καί ἐκείνη καί ἐμείναμε μόνοι. Τότε ἔλαβε τόν λόγον ὁ Ἰωαννίδης:

— Τό Πολυτεχνεῖο δέν πάει καλά καί ὁ Παπαδόπουλος προτίθεται νά κηρύξη τόν στρατιωτικόν νόμον. Ἑπομένως ἡ ἐνέργεια πρέπει νά γίνη ἐνωρίτερα ἀπό ὅτι προεβλέπετο, διότι ἡ ἐφαρμογή τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου εἶναι πιθανόν νά μᾶς ἐπηρεάση εἰς τάς κινήσεις μας. Προτείνω νά κινηθοῦμε στίς 25 Νοεμβρίου. Τήν ἀκριβῆ ὥρα θά τήν καθορίσουμε ἐγκαίρως. Ἡ Ἀθήνα δέν παρουσιάζει πρόβλημα καί ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἐξησφαλισμένη. Ὁ Συκιώτης εἶναι μυημένος. Ὁ Γαλατσᾶνος διατηρεῖ μερικές ἐπιφυλάξεις, ἀλλά εἶναι ἄνευ σημασίας. Δέν ὑπάρχει πρόβλημα. Οἱ λοχαγοί εἶναι μυημένοι καί ἁπλῶς περιμένουν τό

σύνθημα. Πρωθυπουργό θά κάνουμε τόν Ἀνδρουτσόπουλο καί ὑπουργοί θά γίνουν ἀρχικά οἱ Βαρβιτσιώτης, Τσούμπας, Τσουμάνης, Παπαδημητρίου, Ἠλίας Μπαλλόπουλος καί μερικοί ἄλλοι.

Ἐν συνεχεία ἀπηυθύνθη σέ μένα καί μοῦ ζήτησε νά προτείνω ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ὑπέδειξα ἀμέσως τόν Ἀντιστράτηγον ἐν ἀποστρατεία Εὐστάθιον Λατσούδην, τέως Ἐπίτροπον Διοικήσεως. Ὁ Γκιζίκης καί ὁ Ἰωαννίδης τόν ἐδέχθησαν ἄνευ ἀντιρρήσεως. Τότε ἐπανῆλθα στό θέμα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Καί ἐπρότεινα καί πάλιν τόν Ζαγοριανάκον. Ἀμφότεροι παραδέχθησαν ὅτι εἶναι ὁ καταλληλότερος καί ὁ Ἰωαννίδης ἀνέλαβε νά τόν βολιδοσκοπήση. Βραδύτερον, ὅταν τόν ἠρώτησα διατί δέν ἔγινε Πρόεδρος ὁ Ζαγοριανάκος, μοῦ ἀπήντησε ὅτι τοῦ τό πρότεινε, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπέρριψε τήν πρότασιν.

Δέν γνωρίζω ἄν μοῦ ἔλεγε τήν ἀλήθειαν. Ἡ ἐπιμονή μου διά τό πρόσωπον τοῦ Ζαγοριανάκου, ὠφείλετο εις δυό πολύ σοβαρούς λόγους. Ὁ πρῶτος ἦτο ὅτι, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπί μέρους διαφωνιῶν μας, ἀνεγνώριζα ὅτι ὁ τότε Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἦτο ὑψίστης ἐπαγγελματικῆς στάθμης ἀξιωματικός, εἶχε ἦθος καί, κυρίως εἶχε γνώμην τήν ὁποίαν πάντοτε μέ ἐπιχειρήματα καί σθένος ὑπεστήριζε. Ὁ δεύτερος λόγος ἦτο ὅτι εἶχα σχηματίσει τήν βεβαιότητα ὅτι ὁ Ἰωαννίδης προώριζε τόν Γκιζίκην διά Πρόεδρον. Ἐγνώριζα πολύ καλά τόν Γκιζίκην καί ἔτσι ἤμην εις θέσιν νά διαβλέψω ὅτι κατ' οὐσίαν Πρόεδρος τῆς χώρας θά ἦτο ὁ Ἰωαννίδης, τοῦ Γκιζίκη ἁπλῶς φέροντος τυπικῶς τόν τίτλον, διά τάς ὑπογραφάς καί παραστάσεις. Δέν ἦτο εις θέσιν νά ἐναντιωθῆ στόν Ἰωαννίδην, μέ τόν ὁποῖον ἀπετέλουν τάς δύο ὄψεις τοῦ αὐτοῦ νομίσματος.

Παρεμείναμε συζητοῦντες ἐπί μίαν ὥραν. Ἐν συνεχεία, ὁ ἴδιος λοχίας τῆς ΕΣΑ μέ μετέφερε στό σπίτι μου, τοῦ Ἰωαννίδη ἐπαναλαβόντος τήν παράκλησιν νά παραμείνη ἡ συνάντησις μυστική ἀπό τόν Τασόπουλον.

Ὅταν ἐπέστρεψα στό σπίτι μου, ἤκουα ἀπό τό ραδιόφωνον διά τά γεγονότα τοῦ Πολυτεχνείου. Προσεπάθησα νά ἐνημερωθῶ τηλεφωνικῶς ἀπό τό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ, ἀλλ' οὐδείς ἀπό ἐκεῖ ἦτο εις θέσιν νά μοῦ παράσχη σαφεῖς καί ἀκριβεῖς πληροφορίας. Ἐν συνεχεία ἐτηλεφώνησα στόν Ἐπιτελάρχην μου, στό Γ' Σῶμα Στρατοῦ, Ταξίαρχον Παναγιώτην Κυζιρίδην, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τόσον εις Θεσσαλονίκην, ὅσον καί εις ὅλην τήν ζώνην εὐθύνης τοῦ Σώματος ἐπικρατεῖ ἠρεμία καί ὅτι τό μόνον ἐπεισόδιον πού συνέβη, εἶναι στήν Πολυτεχνικήν Σχολήν Θεσσαλονίκης, ὅπου ἔχουν αὐτοβούλως προσέλθη ὡρισμένοι φοιτηταί εις ἔνδειξιν συμπαραστάσεως πρός τούς συναδέλφους των τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦ εἶπα νά παρακολουθῆ στενῶς τά γεγονότα καί δι' οιανδήποτε ἐξέλιξιν νά μέ ἐνημερώση τηλεφωνικῶς καί ἀμέσως. Δέν ἐπρόκειτο νά ἀπουσιάσω ἀπό τήν κατοικίαν μου, δι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγον.

Περί τήν 11ην νυκτερινήν τῆς 16ην Νοεμβρίου, μοῦ ἐτηλεφώνησε ὁ Ἀρχηγός Στρατοῦ Ἀντιστράτηγος Μιχ. Μαστραντώνης καί μοῦ ἔδωσεν ἐντολήν νά ἀναχωρήσω μέ τό πρῶτον ἀεροσκάφος διά τήν Θεσσαλονίκη, νά ἐπιστρέψω στό Στρατηγεῖον μου καί νά ἐνεργήσω ἀπό ἐκεῖ διά τήν ἄμεσον ἐκκένωσιν τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς ἀπό τούς φοιτητάς πού εὑρίσκοντο ἐντός αὐτῆς. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ὁ Ἐπιτελάρχης μου μέ ἔχει ἐνημερώσει ὅτι δέν ὑφίσταται πρόβλημα, ἀλλ' ὅτι ἐν πάση περιπτώσει, μεταβαίνων εις Θεσσαλονίκην θά ἀν-

τιληφθῶ προσωπικῶς τά συμβαίνοντα καί ἀναλόγως θά ἐνεργήσω.

Μετά τό τηλεφώνημα τοῦ Μαστραντώνη, ἔσπευσα νά ἐπικοινωνήσω καί πάλιν μέ τόν Κυζιρίδην καί ἐν συνεχεία μέ τόν Διοικητήν τῆς 87ης ΣΔΙ Τασόπουλον. Ἔδωσα εἰς ἀμφοτέρους τήν ἐντολήν ὅπως ἐν στενῇ συνεργασία μετά τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν, διακόψουν πᾶσαν ἐλευθεροεπικοινωνίαν μέ τήν Πολυτεχνικήν Σχολή καί ἐν συνεχεία καλέσουν τούς ἐντός αὐτῆς φοιτητάς νά τήν ἐκκενώσουν ἀμέσως. Τούς ἐπέστησα τήν προσοχήν ὥστε νά μή χρησιμοποιηθῇ βία καί τούς κατέστησα προσωπικῶς ὑπευθύνους. Τούς ἐπληροφόρησα ὅτι ἀναχωρῶ διά τήν Θεσσαλονίκην. Ἀκόμη εἶπα ὅτι διά τήν ἀπομόνωσιν τῆς περιοχῆς τῆς Σχολῆς θά χρησιμοποιηθοῦν ἀστυνομικαί δυνάμεις καί μόνον εἰς περίπτωσιν ἐλλείψεως ἐπαρκῶν δυνάμεων καί κατόπιν σχετικῆς αἰτήσεως τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν θά ἐπιτρέψουν χρησιμοποίησιν καί στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ὁ Κυζιρίδης τότε μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Εὐάγγελος Σδράκας τοῦ εἶχε ζητήσει ἐπισήμως ἐπέμβασιν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, προκειμένου νά ἐκκενωθῇ ἡ Πολυτεχνική Σχολή. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἡ αἴτησις τοῦ πρυτάνεως κατ' οὐδέν μεταβάλλει τάς διαταγάς μου περί ἀπαγορεύσεως εἰσόδου οἱουδήποτε στήν Σχολήν καί περί μή χρήσεως βίας εἰς οἱανδήποτε περίπτωσιν, μέχρι τῆς ἀφίξεώς μου ἐπί τόπου.

Ἔφθασα στήν Θεσσαλονίκην τήν 6.45 πρωϊνήν τῆς 17ης Νοεμβρίου. Μετέβην κατ' εὐθείαν στό Στρατηγεῖον. Ἐκεῖ ὁ Ἐπιτελάρχης μου Κυζιρίδης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι μετά τήν λῆψιν τῶν μέτρων πού εἶχα τηλεφωνικῶς διατάξει, οἱ 2 χιλιάδες περίπου φοιτηταί πού εἶχον κλεισθεῖ στήν Πολυτεχνικήν Σχολήν, ὑπακούοντες εἰς σχετικήν πρόσκλησιν τῆς ἀστυνομίας ἐξεκένωσαν ἄνευ οἱουδήποτε ἐπεισοδίου τήν Σχολήν, προξενήσαντες ὅμως ζημίας εἰς τό ἐσωτερικόν της, εἰς ἐγκαταστάσεις καί ὄργανα. Μετέβην ἐπί τόπου καί διεπίστωσα τήν ἀκρίβειαν τῆς ἀναφορᾶς. Διέταξα δέ ὅπως μέχρι τῆς μεσημβρίας ἔχουν ἀποχωρήσει ὅλα τά ἀστυνομικά καί στρατιωτικά τμήματα ἀπό τήν περιοχήν.

Ἐπέστρεψα στό Στρατηγεῖον. Ὀλίγον ἀργότερα περί τήν 9ην πρωϊνήν ἡ κυβέρνησις Μαρκεζίνη ἐκήρυξε τόν στρατιωτικόν νόμον καθ' ἅπασαν τήν ἐπικράτειαν.

Ἔχω τήν γνώμην, ὅτι ἐάν εἶχαν γίνει ὅσα ἔλεγεν ὁ Παπαδόπουλος, εἶχαν δηλαδή προκηρυχθῇ αἱ ἐκλογαί τό πρῶτον πενθήμερον τοῦ Νοεμβρίου καί εἶχαν οὕτω δρομολογηθῇ αἱ πολιτικαί ἐξελίξεις, δέν θά συνέβαιναν ὅσα ἔγιναν τότε. Δέν θά εἶχαν ὑπάρξει αἱ φοιτητικαί κινητοποιήσεις καί ἡ ἀδίστακτος ἐκμετάλλευσίς των, ὡς στρεφόμεναι κατά τῶν ἐκλογῶν καί τῶν ὁμαλῶν ἐξελίξεων. Δέν θά εἶχε κηρυχθῇ ὁ στρατιωτικός νόμος. Πιθανώτατα ἡ προκήρυξις τῶν ἐκλογῶν, θά ἐματαίωνε καί τήν ἐνέργειαν ἀνατροπῆς τοῦ Παπαδοπούλου. Διότι εἶχεν αὕτη ἀποφασισθῇ, ἀλλά ἐτοποθετεῖτο βραδύτερα καί μέχρι τότε πολλά ἦτο δυνατόν νά συμβοῦν καί νά ὁδηγήσουν εἰς ματαίωσίν της. Αἱ φοιτητικαί ἐκδηλώσεις, τήν ἐπέσπευσαν.

6. Ἡ ἀνατροπή τοῦ Γ. Παπαδοπούλου

Τήν πρωΐαν τῆς 24ης Νοεμβρίου, ἐκάλεσα διαδοχικῶς εἰς τό γραφεῖον μου, τόν διοικητήν τοῦ 30 Συντάγματος Πεζικοῦ Σπ. Ἡλιόπουλον, τόν Διοικη-

τήν τῆς Διοικήσεως Μάχης, Συνταγματάρχην τῶν Τεθωρακισμένων Πυρρόπουλον καί τόν Ταγματάρχην Τρίανδρον, τοῦ Λόγου ΕΣΑ. Οὗτοι μέ διεβεβαίωσαν ὅτι ὅλα ἦσαν ἕτοιμα καί οὐδέν πρόβλημα ὑφίστατο. Ἔδωσα ἐντολήν στόν Πυρρόπουλον καί τόν Ἡλιόπουλον νά ἐξασφαλίσουν τάς ἀπό Κιλκίς προσβάσεις διά μεικτῶν τμημάτων πεζικοῦ καί ἁρμάτων, διότι ἦτο πιθανόν, ὁ Διοικητής τῆς ἐκεῖ Μεραρχίας καί ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ Παπαδοπούλου Ὑποστράτηγος Στέφανος Καραμπέρης, νά ἀντιδράση καί νά κινηθῆ πρός Θεσσαλονίκην. Ὁ Ἡλιόπουλος μοῦ εἶπε τότε ὅτι δέν ὑφίσταται πρόβλημα, διότι ἔχει ἐντολήν ἀπό τόν Ἰωαννίδην νά συλλάβη τόν Καραμπέρην στήν ἐν Θεσσαλονίκη οἰκίαν του, ὅπου οὗτος καθημερινῶς διενυκτέρευε. Καί ὅτι πάντως, ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ, μέτρα ὡς αὐτά πού διέταξα θά ἐλαμβάνοντο. Ἐξεπλάγην ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Καραμπέρης ἤρχετο καθημερινῶς εἰς Θεσσαλονίκην, ἐγκαταλείπων τό στρατηγεῖον του καί τήν ἕδραν τῆς Μεραρχίας του. Δέν τό ἐγνώριζα, ἄλλως αὐτή ἡ αὐθαιρεσία —Ισοδυναμοῦσα πρός λιποταξίαν— δέν θά εἶχε παραμείνει ἄνευ συνεπειῶν.

Μετ' ὀλίγον μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Διοικητής τῆς Μεραρχίας Σερρῶν Σταθόπουλος διά νά μοῦ ἀναφέρη ὅτι εἶχε χορηγήσει ἄδειαν καθόδου εἰς Ἀθήνας, διά τόν Ταγματάρχην Δαουλάκον, τῆ αἰτήσει του. Καί προσέθεσεν ὅτι ὡς τοῦ εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Δαουλάκος, θά ἐχρησιμοποιῆτο ὑπό τοῦ Ἰωαννίδη διά τόν ἔλεγχον τῶν τηλεπικοινωνιῶν τοῦ ΟΤΕ. Τήν μεσημβρίαν, μέ ἐπεσκέφθη στό Στρατηγεῖον ὁ Ταγματάρχης Περδίκης, ἐκ τῶν φερομένων ὡς ἐμπίστων τοῦ Ἰωαννίδη. Μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἀπεστάλη εἰς Θεσσαλονίκην καί τίθεται εἰς τήν διάθεσιν τοῦ Στρατηγείου, διά νά μέ βοηθήση εἰς ὅ,τι χρειασθῶ. Ἀντελήφθην βεβαίως, ὅτι στήν πραγματικότητα τόν ἔστειλεν ὁ Ἰωαννίδης ὡς ἐπιτηρητήν μου, ἀλλά δέν·εἶπα τίποτε.

Κάθε βράδυ, ἀφ' ἧς ἐκηρύχθη ὁ στρατιωτικός νόμος, συνεκαλεῖτο στό γραφεῖον μου σύσκεψις ἀσφαλείας, ὑπό τήν προεδρίαν μου, στήν ὁποίαν ἐλάμβανον μέρος ὁ Ἐπιθεωρητής Χωροφυλακῆς Ὑποστράτηγος Χρῆστος Ράλλης, ὁ ἀστυνομικός διευθυντής Θεσσαλονίκης Ταξίαρχος Παπανικολάου, ὁ Διοικητής τῆς 87 ΣΔΙ Τασόπουλος, ὁ Ἐπιτελάρχης μου Ταξίαρχος Κυζιρίδης καί ὁ Διοικητής τοῦ Κλιμακίου ΚΥΠ Θεσσαλονίκης Συνταγματάρχης Ἀθανάσιος Δασκαλάκης. Ὅταν λοιπόν τό βράδυ τῆς 24ης Νοεμβρίου συνεχίζετο αὐτή ἡ σύσκεψις, ἐκτύπησε τό τηλέφωνον τοῦ γραφείου μου. Ὄχι τό διερχόμενον μέσω τοῦ κέντρου τοῦ Στρατηγείου ἀλλά τό Ιδιαίτερον, τό προσωπικόν μου τηλέφωνον. Ἦτο ὁ Ἰωαννίδης. *«Στρατηγέ, στίς 3 καί μισή τό πρωί»*. Ἐν συνεχεία μέ ἠρώτησε ἐάν γνωρίζω ποῦ εἶναι ὁ Τασόπουλος, διότι τόν ψάχνει καί δέν μπορεῖ νά τόν εὕρη. *«Εἶναι ἐδῶ, κοντά μου»* τοῦ εἶπα. Ἀλλά διά νά μήν ἀντιληφθοῦν οἱ ἄλλοι περί τίνος πρόκειται, εἶπα στόν Τασόπουλο ὅτι τόν θέλει στό τηλέφωνο ὁ ὑπασπιστής τοῦ Ζαγοριανάκου Ταγματάρχης Τριανταφύλλου καί τοῦ ἔδωσα τό ἀκουστικό. Ἤκουσε καί αὐτός εἶπε *«καλά»* καί συνεχίσαμε τήν σύσκεψιν. Ὅταν οἱ ἄλλοι ἀπεχώρησαν, ὁ Τασόπουλος ἔμεινε καί μοῦ εἶπε: *«Στίς τρισήμιση ἀπόψε»*. *«Ναί»*, ἀπήντησα. *«Τό ἴδιο εἶπε καί σέ μένα. Γι' αὐτό μήν ἀπομακρυνθῆς ἀπό τό γραφεῖο σου»*.

Ὀλίγα λεπτά μετά τήν ἀποχώρησιν καί τοῦ Τασοπούλου, εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Διοικητής τοῦ Λόχου ΕΣΑ τοῦ Στρατηγείου Ταγματάρχης Τρίανδρος, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἔχει ἐντολήν τοῦ Ἰωαννίδη νά ἔλθη

τήν 3ην πρωϊνήν στήν κατοικίαν τοῦ Σωματάρχου καί μέ ἄνδρες τῆς ἀσφαλείας τῆς ΕΣΑ, νά μέ συνοδεύση στό γραφεῖον μου, στό Στρατηγεῖον, ἐν ἀσφαλεία. Ἦτο ἕνα λογικόν μέτρον ἀσφαλείας, θά ἔλεγε κανείς, ἄν καί ἐγώ οὐδέποτε στήν ζωή μου ἐλάμβανα μέτρα προστασίας μου. Αὐτό τό γνωρίζουν ὅλοι ὅσοι ὑπηρέτησαν ὁπουδήποτε μαζί μου. Ἐπρόκειτο ὅμως περί αὐτοῦ; Ἤ μήπως ὁ Ἰωαννίδης ἐφοβεῖτο ὅτι τήν τελευταίαν στιγμήν θά ἠρνούμην νά ὑλοποιήσω τό σχέδιον ἀνατροπῆς τοῦ Παπαδοπούλου καί ἤθελε νά εἶναι σίγουρος; Πρῶτα ἡ ἀποστολή τοῦ Περδίκη. Τώρα ἡ συνοδεία τοῦ Τριάνδρου. Ὁ Ἰωαννίδης δέν ἐφαίνετο νά ἀφήνη τίποτε στήν τύχη ἤ δέν μοῦ εἶχε ἐμπιστοσύνη; Αὐτό θά τό ἔβλεπα ἀργότερα.

Ἔφθασα στήν κατοικία τοῦ Σωματάρχου, περί τό μεσονύκτιον. Δέν ἦτο δυνατόν νά «μοῦ κολλήση ὕπνος». Περιφερόμουν μέσα στό διαμέρισμα ἄγρυπνος καί ἀνέμενα τάς ἐξελίξεις. Θά ἠμποροῦσα φυσικά νά μείνω στό Στρατηγεῖον καί νά μήν ἔλθω στήν κατοικία μου. Ἀλλά αὐτό ἦτο δυνατόν νά δημιουργήση ἀπορίας.

Στό μυαλό μου κυριαρχοῦσε μία σκέψις: Νά μή ὑπάρξη αἱματοχυσία. Νά μή χαθῆ οὔτε μία ζωή. Νά μή ἐξελιχθῆ ἡ ἐνέργεια εἰς αἰτίαν διά νά χυθῆ ἀδελφικόν αἷμα. Μέ εἶχε βέβαια διαβεβαιώσει ὁ Ἰωαννίδης ὅτι ὅλα εἶχαν προβλεφθῆ καί ἡ ἐπιτυχία ἦτο ἀπολύτως ἐξησφαλισμένη. Ἀλλά τίποτε δέν ἀπέκλειε τήν ἐμφάνισιν ἑνός ἀσταθμήτου παράγοντος, ὁ ὁποῖος ἦτο δυνατόν νά τά ἀνατρέψη ὅλα καί νά προκαλέση δεινά, τά ὁποῖα οὐδείς ηὔχετο. Παρέμεινα λοιπόν ἄγρυπνος καί ἕτοιμος νά ἐπέμβω προσωπικῶς, ἀναλόγως τῶν ἐξελίξεων, ἄν καί εἶχα τονίσει εἰς ὅλους ὅτι δέν θέλω αἱματοχυσίαν.

Μέ τόν Γκιζίκην δέν ἦτο δυνατόν νά ἐπικοινωνήσω. Εὑρίσκετο στήν πρωτεύουσα, προκειμένου, βάσει ὑπάρχοντος προγραμματισμοῦ νά ἀναχωρήση, μαζί μέ τόν Διοικητήν τῆς 28ης ΤΑΔ Παπανικολάου, διά τό Στρατηγεῖον τοῦ ΝΑΤΟ Σμύρνης. Μόνον ὁ εὑρισκόμενος στήν Στρατιάν Ματάτσης μοῦ ἐτηλεφώνησε περί τήν 1ην πρωινήν καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὅλα ἐξελίσσονται ὁμαλῶς καί συμφώνως πρός τό σχέδιον τοῦ Ἰωαννίδη, τό ὁποῖον βεβαίως ἐγώ ἀγνοοῦσα.

Τήν 3ην πρωϊνήν, ἤκουσα τόν Τρίανδρον νά φθάνη ἔξω ἀπό τήν κατοικίαν μου. Ἐξῆλθα. Ἄνδρες τῆς ΕΣΑ μέ περιστοίχισαν καί μέ μετέφεραν ὁδικῶς στό Στρατηγεῖον. Ὅταν ἔφθασα ἐκεῖ ἀντελήφθην ηὐξημένα μέτρα ἀσφαλείας, ἅρματα μάχης καί πολυβόλα εἰς ἐπικαίρους θέσεις, ἀξιωματικούς μέ στολάς ἐκστρατείας καί ὅπλα, περιπόλους. Ἠρώτησα ποῖος διέταξε τοιαῦτα μέτρα. Καί μοῦ ἀπήντησαν ὅτι τά εἶχε λάβει ὁ Περδίκης, βοηθούμενος ἀπό τόν ὑπηρετοῦντα στό Στρατηγεῖον ἀδελφόν του, φέροντα τόν βαθμόν τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ. Δέν ἦτο ὅμως ὁ κατάλληλος χρόνος διά νά ἀσχοληθῶ μέ μίαν παράτυπον ἐνέργειαν, πολύ περισσότερον ἀφοῦ ἐγνώριζα ὅτι ὁ Περδίκης θά μοῦ ἔλεγεν ὅτι τό ἔκαμε διά τήν ἀσφάλειαν τοῦ Στρατηγείου καί ὅτι αὐτάς τάς διταγάς εἶχεν ἀπό τάς Ἀθήνας. Ἐγώ ἐγνώριζα ὅτι ἐάν ὑπῆρχε κάποιος κίνδυνος, αὐτός προήρχετο ἀπό τήν κατεύθυνσιν τοῦ Κιλκίς, ἄν ὑπετίθετο ὅτι ὁ Καραμπέρης θά ἀντέδρα. Καί πρός ἐκείνην τήν κατεύθυνσιν εἶχα μόνον διατάξει μέτρα καί εἶχα διασφαλισθῆ, διά τῶν Ἠλιοπούλου καί Πυρροπούλου. Ἀλλά φαίνεται δι' ἄλλην μίαν φοράν, ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἐπιθυμεῖ νά ἐλέγχη τά πάντα εἴτε προσωπικῶς, εἴτε διά τῶν τυφλῶς εἰς αὐτόν ἀφοσιωμένων ἀξιωματικῶν. Τό-

σον «τυφλῶς», ὥστε οἱ πλεῖστοι δέν ἐδίστασαν μετ' οὐ πολύ νά τόν ἐγκαταλείψουν, ἄν μή καί νά τόν προδώσουν. Καί εἶναι γνωστή ἡ ἐν συνεχεία συμπεριφορά καί οἱ ἰσχυρισμοί τοῦ Περδίκη, μετά τήν μεταπολίτευσιν.

Ὅταν εἰσῆλθα στό γραφεῖον μου, ἐξέδωσα ἀμέσως διαταγήν γενικῆς ἐπιφυλακῆς δι' ὁλόκληρον τό Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ. Ἐν συνεχεία ἐπεκοινώνησα μέ τόν Διοικητήν τῆς Χ Μεραρχίας Σταθόπουλον, ὁ ὁποῖος καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι εἰς τήν ζώνην εὐθύνης τῆς Μεραρχίας του ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος ἠρεμία. Τό αὐτό μοῦ ἀνέφερεν ἀμέσως κατόπιν καί ὁ Διοικητής τῆς Τεθωρακισμένης Μεραρχίας Σαλαχώρης. Ἀκολούθως διέταξα συγκέντρωσιν τοῦ Συντάγματος Καταδρομῶν, τό ὁποῖον ἐστρατωνίζετο ἐντός τοῦ Στρατηγείου καί προέβην εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Διοικητοῦ του Συνταγματάρχου Καραγιάννη Εὐαγγ. καθώς καί τοῦ Διοικητοῦ μιᾶς μοίρας Καταδρομῶν, διότι ἀμφότεροι ἐφέροντο ὡς ἀφοσιωμένοι στόν Γ. Παπαδόπουλον καί δέν ἐγνώριζα ἄν θά ἀντέδρων. Τόν Συνταγματάρχην Ε. Καραγιάννην ἔθεσα ὑπό διακριτικήν ἐπιτήρησιν, ἐντός τοῦ γραφείου τοῦ ὑπασπιστοῦ μου Λοχαγοῦ Κων. Μπομποῦ.

Ἡ ὥρα ἔφθασεν ἐν τῷ μεταξύ 4.30. Τό τηλέφωνόν μου κτυπᾶ. Εἶναι ὁ Παλαΐνης πού τηλεφωνεῖ. *«Στρατηγέ, ὅλα ἐπῆγαν ἄριστα. Ἡ ἐνέργεια ἐπέτυχε πλήρως, χωρίς θόρυβον καί χωρίς νά σημειωθῆ τό παραμικρόν ἐπεισόδιον».*

Ὁ Γ. Παπαδόπουλος καί τό καθεστώς του, πανίσχυρον ἐπί 6 καί πλέον ἔτη, εἶχεν ἀνατραπεῖ ἐντός μιᾶς καί μόνης ὥρας, «χωρίς νά ἀνοίξη μύτη».

Περί τήν 6ην πρωϊνήν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Διοικητής τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ Ἀντιστράτηγος Ἀνδρέας Γαλατσᾶνος καί μέ ἠρώτησεν ἐάν ὅσα συνέβησαν ἦσαν ἐν γνώσει μου. Τοῦ ἀπήντησα καταφατικῶς καί τόν ἠρέμησα. Τόν ἠρώτησα καί ἐγώ μέ τήν σειράν μου τί ἔκαμε ὁ Καραμπέρης, ὁ ὁποῖος ὑπήγετο ὑπό τάς διαταγάς του. Μοῦ εἶπεν ὅτι εἶχεν ἐντολήν ἀπό τόν Ἰωαννίδην νά τόν συλλάβη, ἀλλά κατά τάς πληροφρρίας του ὁ Καραμπέρης εὑρίσκετο στό ὄρος Μπέλες διά κυνήγιον καί τόν ἀναζητεῖ.

Μετά ἡμίσειαν ὥραν, μοῦ τηλεφωνεῖ ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Στρατιᾶς Ὑποστράτηγος Γεώργιος Βάμβας, ὁ ὁποῖος ἐπίσης μέ ἠρώτησεν ἐάν ἐτέλουν ἐν γνώσει τῶν γεγονότων. Ἀπήντησα καί εἰς αὐτόν καταφατικῶς καί διεσκέδασα τήν ἀγωνίαν του. Τέλος μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Διοικητής τοῦ Α΄ Σώματος Στρατοῦ Συκιώτης, διά νά μέ πληροφορήση ὅτι ὅλα ἐπῆγαν καλά καί δέν ὑπάρχει πλέον ἀνησυχία.

Ὅλα αὐτά τά τηλεφωνήματα, ἔδειχναν βέβαια ὅτι οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί καί ὄχι μόνον τοῦ ἰδικοῦ μου Σώματος, μοῦ εἶχον ἐμπιστοσύνην. Ἀλλ' εἶχα πολλά νά κάμω ἀκόμη. Ἐπεκοινώνησα λοιπόν τηλεφωνικῶς μέ ὅλους τούς διοκητάς μονάδων τοῦ Γ΄ Σώματος καί ὅλοι μέ ἐνθουσιασμόν μοῦ ἀνέφερον ὅτι ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος τάξις καί ὅτι ὁ πληθυσμός ἠσθάνθη ἀνακούφισιν ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ προηγουμένου καθεστῶτος.

Περί τήν 10ην πρωϊνήν, μοῦ ἐτηλεφώνησε πάλιν ὁ Παλαΐνης, ὅτι δέν ἀνευρίσκουν τόν Λατσούδην, τόν ὁποῖον εἶχα προτείνει ὡς ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης καί μέ ἠρώτησεν ἐάν γνωρίζω ποῦ εὑρίσκεται. Ὁ παριστάμενος κατ' ἐκείνην τήν ὥραν στό γραφεῖον μου Τασόπουλος, εἶπεν ὅτι ὁ Λατσούδης εἶχεν ἀφιχθῆ τήν προτεραίαν εἰς Θεσσαλονίκην, προκειμένου νά ἐπισκεφθῆ τόν φοιτοῦντα στήν Σχολήν Σωμάτων-Ὑπηρεσιῶν υἱόν του. Εἶπα στόν Παλαΐνην ὅτι θά εὕρωμεν ἡμεῖς τόν Λατσούδην καί ἐζήτησα ἀπό τόν Τασόπουλον νά

τόν ἀναζητήση καί νά τόν φέρη στό γραφεῖον μου. Μετ᾽ ὀλίγα λεπτά ὁ Λατσούδης εἶχεν ἐπισημανθῆ καί ἦλθε στό Στρατηγεῖον. Τοῦ ἐξήγησα τήν κατάστασιν καί τοῦ εἶπα ὅτι πρέπει νά κατέλθη ἀμέσως εἰς Ἀθήνας, ὅπου, κατά πρότασίν μου, θά ὁρκισθῆ ὡς ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ὁ Λατσούδης προέβαλεν ἀρχικῶς ἀντιρρήσεις. Ἐπεκαλεῖτο προσωπικούς λόγους, λόγους κοπώσεως κ.λπ. καί δέν ἤθελε νά ἀναλάβη τό ὑπουργεῖον. Ἡ ἐπιμονή ἐμοῦ, ὅσον καί τοῦ Τασοπούλου, ἔκαμψαν τάς ἀντιρρήσεις του. Τοῦ ἐπρότεινα νά τοῦ διαθέσω ἑλικόπτερον διά νά ταξιδεύση ἀμέσως, ἀλλ᾽ ἐκεῖνος μοῦ εἶπεν ὅτι «δέν ἔχει ἐμπιστοσύνη στά ἑλικόπτερα» καί ἐζήτησεν ἕνα μικρόν ἀεροσκάφος «Τσέσνα», μέ τό ὁποῖον καί ἀνεχώρησε, διά νά ὁρκισθῆ μετ᾽ ὀλίγας ὥρας ὡς ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης τῆς κυβερνήσεως Ἀνδρουτσοπούλου.

Ὀλίγα λεπτά ὅμως πρό τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Λατσούδη, δύο ἀξιωματικοί ὡδήγησαν ἐντός τοῦ γραφείου μου τόν Καραμπέρην, ὁ ὁποῖος εἶχε συλληφθῆ κατά τήν ἐπιστροφήν του ἀπό τό Μπέλες στό Κιλκίς. Ἐξήγησα στόν Ὑποστράτηγον πῶς διεμορφώθη ἡ κατάστασις καί τόν παρεκάλεσα νά δεχθῆ νά τόν συνοδεύσουν οἱ δύο ἀξιωματικοί μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου τόν ζητοῦν. Ὁ Καραμπέρης ἐδέχθη, χωρίς νά προβάλη τήν παραμικράν ἀντίρρησιν. Καί ἀνεχώρησε καί αὐτός. Μετ᾽ ὀλίγον ὅμως μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Γαλατσᾶνος καί μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ὑποστράτηγος Καραμπέρης πρέπει νά ἀφεθῆ ἀμέσως ἐλεύθερος, διότι ὡς τοῦ ἐδήλωσε, τάσσεται παρά τό πλευρόν τῆς νέας καταστάσεως. Ἐξήγησα στόν Γαλατσᾶνον ὅτι ἤδη ὁ Καραμπέρης ταξιδεύει δι᾽ Ἀθήνας.

7. Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων

Τήν μεσημβρίαν, ὁ Ραδιοφωνικός Σταθμός Ἀθηνῶν καί ἡ τηλεόρασις μετέδωσαν λεπτομερείας περί τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς καί ἀνεκοινώθη οὕτω πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν, ὅτι ὁ Γκιζίκης προήχθη εἰς Στρατηγόν καί ὡρκίσθη Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὅτι ἐγώ προήχθην ἐπίσης εἰς Στρατηγόν καί τοποθετοῦμαι Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ὁ Ἀντιστράτηγος Γαλατσᾶνος ἀναλαμβάνει τήν Ἀρχηγίαν τοῦ Στρατοῦ. Ἀρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ παραμένει ὁ Ἀντιναύαρχος Ἀραπάκης, ἐνῶ Ἀρχηγός Ἀεροπορίας ἀναλαμβάνει, προαγόμενος εἰς Ἀντιπτέραρχον ὁ μέχρι τότε Διοικητής τῆς 28ης ΤΑΔ Ἀλ. Παπανικολάου. Μετεδόθη ἐπίσης τό Διάγγελμα τοῦ νέου Προέδρου πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν, τό ὁποῖον ἐνεποίησε καλήν ἐντύπωσιν. Ἄλλωστε καί ὅλοι οἱ ὑφιστάμενοί μου Διοικηταί Μεγάλων Μονάδων μέ τούς ὁποίους ἐπεκοινώνησα ἐκ νέου, μέ διεβεβαίωσαν ὅτι τόσον οἱ ἀξιωματικοί, ὅσον καί ὁ πληθυσμός, ἐπιδεικνύουν ἐμφανῶς αἰσθήματα ἀνακουφίσεως καί ἐνθουσιασμοῦ διά τήν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν.

Τά αὐτά αἰσθήματα ἐπεκράτουν καί στήν Θεσσαλονίκην. Ἀλλά ὑπῆρχε μία ἱκανή μερίς ἀξιωματικῶν, πού κατείχετο ἀπό ἀνησυχίαν καί ἀβεβαιότητα. Ἦσαν ὅσοι ἐθεωροῦντο ἀφοσιωμένοι στόν Παπαδόπουλον καί τόν Καραμπέρην καί εἶχαν λόγους νά φοβοῦνται ὅτι οἱ «Ἰωαννιδικοί» θά τούς ἔθεταν ἐκποδῶν. Πολλοί ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν ἐζήτησαν ἀπό τοῦ ἀπογεύματος τῆς 25ης Νοεμβρίου νά μέ ἐπισκεφθοῦν. Τούς ἐδέχθην διαδοχικῶς στό γραφεῖον μου

καί τούς ἐνεψύχωσα, προσπαθήσας, μέ κατανόησιν καί ἠρεμίαν, νά διασκεδάσω τούς φόβους των. Ἐδέχθην τούς:

1. Συνταγματάρχην Νικόλαον Πετάνην: Οὗτος μέ συνεχάρη διά τήν ἐπιτυχίαν τῆς ἐνεργείας καί ἐδήλωσεν ὅτι τάσσεται παρά τό πλευρόν τῆς νέας καταστάσεως δι' οἱανδήποτε χρησιμοποίησίν του.

2. Ἀντισυνταγματάρχην Μ. Κουρκουλάκον: Οὗτος, ὑπηρέτει στό Κλιμάκιον ΚΥΠ Θεσσαλονίκης καί ἐθεωρεῖτο πιστόν ὄργανον τοῦ Καραμπέρη. Κατήχετο ὑπό ἀνησυχίας καί μοῦ εἶπεν ὅτι οὐδέν τό μεμπτόν ἔχει διαπράξει καί ὅτι πάντοτε ἐκτελοῦσε διαταγάς προϊσταμένων του. Τόν καθησύχασα καί τοῦ εἶπα ὅτι δέν ἔχει νά φοβηθῆ τίποτε, ἄν ἐφ' ἑξῆς ἀφοσιωθῆ στά καθαρῶς στρατιωτικά του καθήκοντα καί μόνον. Ἐν συνεχεία τόν ἠρώτησα ἐάν ἔχη κάποιαν ἐπιθυμία καί μοῦ ἀπήντησεν ὅτι θά ἤθελε νά μετατεθῆ στήν Τρίπολιν. Τοῦ τό ὑπεσχέθην καί, πράγματι, τόν μετέθεσα ἐκεῖ ὅπου ἤθελε.

3. Ἀντισυνταγματάρχην Ἀναστάσιον Παπακωνσταντίνου: Οὗτος ὑπηρέτει στό Στρατηγεῖον τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, ὡς ἐπιτελής τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου, χειριζόμενος τό «φοιτητικόν». Εἶχα τήν εὐκαιρίαν νά ἐκτιμήσω τάς ἱκανότητάς του καί τήν ἐπαγγελματικήν του κατάρτισιν καί τόν ἐθεώρουν ἐξαίρετον ἀξιωματικόν. Ἐθεωρεῖτο ὅμως ἀφοσιωμένος στόν Καραμπέρην καί εἶχε μάλιστα ἐξ αἰτίας του δημιουργηθῆ καί διένεξις μεταξύ τοῦ Ζαγοριανάκου καί τοῦ Καραμπέρη, ὅταν Σωματάρχης ἦτο ὁ Γκιζίκης. Ὁ Ζαγοριανάκος ὡς Ἀρχηγός Στρατοῦ εἶχεν ὑπογράψει διαταγήν μεταθέσεως τοῦ Παπακωνσταντίνου ἀπό τό Γ΄ Σ.Σ. στήν Χ Μεραρχίαν καί ὁ Ἐπιτελάρχης τότε τοῦ Σώματος Καραμπέρης δέν τήν ἐξετέλει. Ὁ Παπακωσταντίνου μοῦ εἶπεν ὅτι δέν ἔχει προσωπικόν δεσμόν μέ τόν Καραμπέρην, ἀλλ' ἁπλῶς πάντοτε ἐξετέλει τό καθῆκον του. Τοῦ εἶπα ὅτι εἶμαι ἱκανοποιημένος ἀπό τήν ἐργασίαν του καί νά μή ἀνησυχῆ. Τόν ἠρώτησα ἐάν ἐπιθυμῆ κάτι καί μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δι' οἰκογενειακούς λόγους παρακαλεῖ νά ἀκυρωθῆ ἡ μετάθεσίς του στήν Χ Μεραρχίαν. Τό αἴτημά του ἱκανοποιήθη πάραυτα.

4. Συνταγματάρχην Ἰορδανίδην: Ἐπιτελάρχης τοῦ Καραμπέρη στήν VI Μεραρχίαν, ὁ Ἰορδανίδης ἦλθεν ἀνήσυχος στό γραφεῖον μου καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἁπλῶς ἐξετέλει τάς διαταγάς τοῦ Μεράρχου του, ὡς ἦτο ἄλλωστε ὑποχρεωμέος. Ἀλλ' ἡ σύλληψις τοῦ Καραμπέρη τόν εἶχε κάμει νά φοβῆται καί διά τήν ἰδικήν του τύχην. Τόν καθησύχασα καί τόν διέταξα νά ἐπιστρέψη ἀμέσως εἰς τήν θέσιν του, στό Κιλκίς καί νά συνεχίση ἐκτελῶν τά καθήκοντά του μέ ἀφοσίωσιν καί συνέπειαν. Πράγματι, ὁ Ἰορδανίδης ἐπανῆλθε στά καθήκοντά του ὡς Ἐπιτελάρχου τῆς VI Μεραρχίας καί οὐδέν ἔλαβε χώραν. εἰς βάρος του.

5. Συνταγματάρχην Ἀθανάσιον Δασκαλάκην: Οὗτος ἦτο Διοικητής τοῦ Κλιμακίου ΚΥΠ Θεσσαλονίκης καί ἐθεωρεῖτο πιστός φίλος τοῦ Καραμπέρη. Ἐπανελήφθη περίπου ὁ αὐτός διάλογος, ὅπως καί μέ τούς προηγουμένους. Τόν καθησύχασα, ἀλλά διέταξα μετάθεσίν του στήν Σχολήν Ἐθνικῆς Ἀμύνης, διότι διά ψυχολογικούς καθαρῶς λόγους ἡ παραμονή του στό Κλιμάκιον ΚΥΠ καθίστατο προβληματική.

6. Συνταγματάρχην Εὐάγγελον Καραγιάννην: Ἦτο Διοικητής τοῦ Συντάγματος Καταδρομῶν καί κατ' ἐντολήν τῶν Ἀθηνῶν τόν εἶχα θέσει ἐκτός καθηκόντων κατά τόν χρόνον ἐκδηλώσεως τῆς ἐνεργείας ἀνατροπῆς τοῦ Παπαδοπούλου. Ἐθεωρεῖτο πιστός Παπαδοπουλικός, πλήν ὅμως ἦτο ἐξαίρετος ἀξιω-

ματικός, μέ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἐπαγγελματικά καί ἠθικά προσόντα. Παρέμεινε ἐντός τοῦ γραφείου τοῦ ὑπασπιστοῦ μου καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τῆς ἐπιχειρήσεως καί ὅταν ὅλα ἐτελείωσαν τόν ἐκάλεσα στό γραφεῖον μου. Εὑρίσκετο εἰς κατάστασιν ἀδυναμίας νά ἐξηγήση τά συμβαίνοντα, διότι ἠγνόει τί συντελεῖτο. Εἶχεν ἀπορίας, ἀλλά καί ἀνησυχίαν. Τόν καθησύχασα καί τοῦ ἐξήγησα ὅτι ἐπρόκειτο περί προληπτικοῦ μέτρου ἄνευ συνεχείας καί ἐπομένως δέν πρέπει νά ἀνησυχῆ διά τήν συνέχειαν τῆς σταδιοδρομίας του. Πράγματι μετ' ὀλίγον προήχθη εἰς Ταξίαρχον καί τοῦ ἀνέθεσα τήν Διεύθυνσιν τοῦ Ἰδιαιτέρας σπουδαιότητος Γραφείου Ἀνορθοδόξου Πολέμου, στό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅπου τόν ἐτοποθέτησα. Ἀργότερον, κατά τήν τουρκικήν εἰσβολήν στήν Κύπρον, τόν ἐτοποθέτησα ἐκεῖ ὡς Ἐπιτελάρχην τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.

7. Ἀντισυνταγματάρχην Παναγιώτην Τσολίγκαν: Ἐντός τῆς 25ης Νοεμβρίου, ἀλλ' ὀλίγον βραδύτερον, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Διοικητής τοῦ 21ου Συντάγματος Πεζικοῦ τῆς VI Μεραρχίας Συνταγματάρχης Νικόλαος Καζακέας. Τόν ἐγνώριζα ἀπό τῆς ἐποχῆς πού συνυπηρετήσαμε στήν Κορέα καί ἦτο ἕνας ἐξαίρετος ἀξιωματικός, ὑπηρεσιακός, ἀλλ' ἰδιαιτέρως αὐστηρός. Οὗτος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι εἶχεν ἀφαιρέσει τήν Διοίκησιν ἑνός ἐκ τῶν Ταγμάτων του ἀπό τόν Ἀντισυνταγματάρχην Τσολίγκαν, διότι κατά τήν διάρκειαν τῆς ἐνεργείας ἀνατροπῆς τοῦ Παπαδοπούλου δέν ἀνευρέθη στήν οἰκίαν του, ὅπου ανεζητήθη, ἀλλά προσῆλθε στό Τάγμα του μετά τό πέρας τῆς μεταβολῆς. Τόν Τσολίγκαν ἐγνώριζα ἐπίσης ἀπό μακροῦ. Εἶχεν ὑπηρετήσει ὑπό τάς διαταγάς μου στήν Κύπρο, ὅπου ὡς Ἐπιτελάρχης τῆς ΑΣΔΑΚ καί ἐν συνεχεία τοῦ ΓΕΕΦ τόν εἶχα ἐπιτελῆ στό 7ον Ἐπιτελικόν Γραφεῖον. Γνωρίζων λοιπόν τόν ἄνδρα, δέν ἠδυνάμην νά τοῦ καταλογίσω πρόθεσιν. Ἄλλωστε, κατά τήν διάρκειαν τῆς ἐνεργείας, οὗτος εἶχε συνδεθῆ μαζί μου τηλεφωνικῶς καί τόν εἶχα διατάξει νά ἐπανέλθη ἀμέσως στό Τάγμα του, ὅπερ καί ἔπραξε. Βεβαίως εἶχε παρουσιάσει μίαν ἐπιφυλακτικότητα κατά τήν ὥρα τῆς κρίσεως, ἀλλά τοῦτο συνέβη καί μέ ἄλλους αξιωματικούς. Δέν ἦτο Παπαδοπουλικός ὁ Τσολίγκας, ὅπως δέν ἦτο καί Ἰωαννιδικός. Ἦτο ἕνας καλός ἐπαγγελματίας, μακράν κυκλωμάτων καί φατριῶν. Ἐκτελοῦσε πάντοτε ἄριστα τά καθήκοντά του καί δέν ἐπηρεάζετο ἀπό τάς οἱασδήποτε πεποιθήσεις του.

Πάντα τά ἀνωτέρω ἐγνώρισα στόν Καζακέαν καί τοῦ ὑπέδειξα νά ἐπαναφέρει τόν Τσολίγκαν στό Τάγμα του. Ὁ Καζακέας ἐδέχθη ἄνευ ἀντιρρήσεως τήν σύστασίν μου, ἐνήργησε ὅμως ἐντελῶς ἀντιθέτως. Ὄχι μόνον δέν ἐπαναπέδωσε τήν Διοίκησιν τοῦ Τάγματος στόν Τσολίγκαν, ἀλλά καί τόν συνέλαβε!

Βεβαίως τελικῶς δέν ἐδιώχθη ὁ Τσολίγκας, θά ἐδιώκετο ὅμως ὁ Καζακέας διά τήν αὐθαιρεσίαν καί τήν σκληρότητά του, ἐάν δέν ἦτο καί αὐτός ἐξαίρετος ἀξιωματικός, τοῦ ὁποίου ἐπεθύμουν τήν παραμονήν στό Στράτευμα, λόγω τῶν ἀρίστων ὑπηρεσιῶν πού πάντοτε προσέφερε. Αὐταί αἱ σκέψεις μου ἔσωσαν τότε τόν Καζακέαν, ἀλλ' ἐγώ μετενόησα βραδύτερον, ὅταν οὗτος, ὡς Ἐπιτελάρχης τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, παρίστανε, μετά τήν μεταπολίτευσιν τόν «ἀντιστασιακόν». Ἐπερίμενα περισσοτέραν σοβαρότητα ἀπό αὐτόν.

Ἔπρεπεν ὅμως νά κατέλθω εἰς Ἀθήνας, διά νά ἀναλάβω τήν Ἀρχηγίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἐξ Ἀθηνῶν μέ ἐπληροφόρησαν ὅτι τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ θά ἀναλάβη ὁ μέχρι τότε Διοικητής τῆς XI Μεραρχίας (Καβάλας)

Ὑποστράτηγος Ἰωάννης Ντάβος. Πράγματι, τήν 25ην Νοεμβρίου ἦλθε στό Στρατηγεῖον ὁ Ντράβος καί ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ, τήν ὁποίαν ἐκινηματογράφησεν είς ταινίαν 16 χιλιοστῶν ὁ τοπικός σταθμός τῆς ΥΕΝΕΔ, τοῦ παρέδωσα τήν Διοίκησιν τοῦ Σώματος. Ὁ Ντάβος ἐξεφώνησε πύρινον λόγον ὑπέρ τῆς ἀλλαγῆς τῆς 25ης Νοεμβρίου καί ἐζήτησεν ἀπό ὅλους τυφλήν ἀφοσίωσιν στά ἰδανικά τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἀκολούθως, στό γραφεῖον τοῦ Σωματάρχου, ὁ Ντάβος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἐγνώριζεν ἀπολύτως τήν ἐνέργειαν πού ἐσχεδίαζεν ὁ Ἰωαννίδης καί ἦτο καί αὐτός σύμφωνος, ἀλλ' ὅτι δέν μοῦ ἀνέφερε τι σχετικῶς, ἀναμένων ἀπό ἐμέ τήν πρώτην νύξιν. Δέν τοῦ ἀπήντησα. Ἐμειδίασα ἁπλῶς. Ἐγνώριζα καλῶς τόν ἄνδρα καί εἶχα πολλάς ἐπιφυλάξεις διά τήν σοβαρότητά του. Ἀργότερα, θά ἐφρόντιζεν ὁ ἴδιος νά ἀποδείξῃ τήν ὀρθότητα τῶν ἐπιφυλάξεών μου.

Τήν μεσημβρίαν τῆς 27ης, ἀνεχώρησα δι' ἑλικοπτέρου καί ἀφιχθείς στό «Πεντάγωνον» ὅπου, παρουσία καί τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Γαλατσάνου, Ἀραπάκη καί Παπανικολάου, μοῦ ἀπεδόθησαν αἱ κεκανονισμέναι τιμαί, ἀνέλαβα τά καθήκοντά μου ὡς Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ἀπό τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐγκαταστάσεώς μου, ἤρχισα συντάσσων τήν Ἡμερησίαν Διαταγήν μου πρός τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, τήν ὁποίαν καί μετ' ὀλίγον ἀπηύθυνα. Τό κείμενόν της, ἦτο τό ἑξῆς:

«Ἀξιωματικοί καί ὁπλῖται τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων,

ἀνέλαβον σήμερον τήν Διοίκησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τῆς χώρας, είς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀπό 25-11-73 Προεδρικοῦ Διατάγματος.

Ἡ τιμή εἶναι ὑψίστη, διότι θά διοικήσω τό ἐκλεκτόν τοῦ Ἔθνους στρατευμένον τμῆμα.

Ἀλλά καί αἱ εὐθῦναι εἶναι ἐξόχως μεγάλαι, διότι τό τμῆμα τοῦτο τοῦ Ἔθνους —αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις— ἔχουν ἐπωμισθῆ τήν ἱερωτέραν ἀποστολήν.

Τήν προστασίαν τῆς ἀκεραιότητος καί ἀνεξαρτησίας τῆς Πατρίδος καί τήν ἐξασφάλισιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως καί γαλήνης.

Περί πάντων αὐτῶν ἔχω πλήρη συνείδησιν καί θά πράξω, διοικῶν τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, τό καθῆκον μου, ἵνα φανῶ ἀντάξιος τῆς γενομένης τιμῆς καί τῆς ἐμπιστοσύνης δι' ἧς περιεβλήθην.

Στρέφω μετ' εὐλαβείας τήν σκέψιν μου πρός πάντας ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐθυσιάσθησαν διά τήν Ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος καί τήν ἐπιβίωσιν τοῦ Ἔθνους μας πεσόντες είς τά κατά ξηράν, ἀέρα καί θάλασσαν πεδία τῶν μαχῶν.

Πρός Ὑμᾶς ἀπευθύνομαι μέ ὑπερηφάνειαν, διότι ἔχοντες πλήρη συνείδησιν τῆς ἱερότητος τῆς ἀποστολῆς σας, ἐκτελέσατε καί πάλιν τό ἐξ αὐτῆς ἀπορρέον ἐθνικόν σας καθῆκον, συντελέσαντες ὥστε τό Ἔθνος νά ἐπανεύρῃ τήν ἐθνικήν ὁδόν, ἥν ἡ Ἐπανάστασις τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 ἤνοιξε, ἵνα ἐπ' αὐτῆς πορευθῇ τοῦτο.

Ἀξιωματικοί καί ὁπλῖται,

συνεχίσατε ὑπερήφανοι τόν δρόμον τῆς τιμῆς καί ἀρετῆς καί παραμείνατε οἱ Ἐκλεκτοί τοῦ Ἔθνους.

Μή λησμονεῖτε ὅτι ἀρετή δέν εἶναι μόνον ἡ ἀνδρεία κατά τήν μάχην. Εἶναι καί ὁ ἠθικός βίος, ἡ ἐμμονή είς τό καθῆκον, ἡ πίστις μέχρι θυσίας είς τά Ἐθνικά Ἰδεώδη.

Διά νά ἐπιτύχετε ταῦτα, πρέπει πάντοτε νά μείνετε ὡς εἶσθε, ἁπλοί, σεμνοί καί ἀπέριττοι στρατιῶται.

Πρέπει νά διατηρήσωμεν ὑψηλόν ἐπίπεδον ἑτοιμότητος, μαχητικῆς ἱκανότητος, συνεχῆ ἐπαγρύπνησιν καί στενωτάτην συνεργασίαν μεταξύ τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ἡ Πατρίς καί τό Ἔθνος, δέν προσφέρουν εἰς ἡμᾶς. Ἡμεῖς προσφέρομεν διά τήν ἐπιβίωσίν των. Δι' αὐτό εἶσθε οἱ ἐκλεκτοί.

Παραμείνατε εἰς τήν κορυφήν τοῦ βάθρου τοῦ Ἔθνους, φωτίζοντές το μέ τήν λάμψιν τῆς ἀρετῆς σας καί προστατεύοντές το μέ τήν ἀκατάβλητον δύναμιν τωῦ ὅπλων σας.

Τότε ἐστέ βέβαιοι ὅτι οἱ ἁγνοί σκοποί τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 θά γίνουν πραγματικότης καί εἰς Σᾶς θά ἀνήκη ὁ ἔπαινος καί ἡ τιμή.

Θά εἶσθε Ἄξιοι τῆς Πατρίδος.

Στρατηγός Γρηγόριος Μπονᾶνος
Ἀρχηγός».

8. Τό κλίμα μετά τήν μεταβολήν

Εἶναι γεγονός ὅτι εὐθύς μετά τήν μεταβολήν τῆς 25ης Νοεμβρίου, εἶχε δημιουργηθῆ ἕνα αἴσθημα εὐφορίας στόν Ἑλληνικόν λαόν, ὁ ὁποῖος ἀνέμενε καί τάς προγραμματικάς δηλώσεις τῆς νέας κυβερνήσεως, βέβαιος ὅτι δι' αὐτῶν θά ἐσηματοδοτοῦντο αἱ περαιτέρω εὐμενεῖς ἐξελίξεις, πρός ἐξομάλυνσιν τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς χώρας. Ἡ ἀνακούφισις ἦτο διάχυτος. Καί τοῦτο ἀπεδείκνυαν καί αἱ χιλιάδες τῶν συγχαρητηρίων τηλεγραφημάτων τά ὁποῖα ἐλάμβανα ἀπό ὅλας τάς περιοχάς τῆς χώρας. Ἄνθρωποι ἁπλοί, ἀλλά καί ἐπώνυμοι, ἐργαζόμενοι καί συνταξιοῦχοι, διανοούμενοι καί ἐργάται, ἐπιστήμονες, πλούσιοι καί πτωχοί, ἔσπευδαν νά διατρανώσουν τήν ἐμπιστοσύνη των πρός τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί νά ἐκφράσουν τήν βεβαιότητά των διά τήν πραγματοποίησιν τῶν ἐλπίδων των.

Δέν ἐπιθυμῶ νά σπαταλήσω σελίδας μέ τήν δημοσίευσιν ὀνομάτων πολλῶν ἐξ ἐκείνων πού τότε μέν ἐτηλεγράφουν συγχαρητήρια, μετ' ὀλίγους μῆνας ὅμως θά ἤρχιζαν νά παριστάνουν τούς «ἡρακλεῖς» τῆς δῆθεν ἀντιστάσεως καί τῆς «ἀντιθέσεως» πρός τό Στρατιωτικόν Καθεστώς. Φρονῶ ὅτι δέν ἀξίζει τόν κόπον νά ἀσχοληθῶ μαζί των, ἄν καί καλοί μου φίλοι πιστεύουν ὅτι τοιοῦτοι ἄνθρωποι ἀξίζουν δημοσίου στιγματισμοῦ. Ἐλπίζω νά μή ὑποχρεωθῶ κάποιαν στιγμήν νά ὁμιλήσω. Ἄν δέν τό πράττω τώρα, δέν εἶναι διότι ἐπιθυμῶ νά συνεργήσω εἰς διατήρησιν «ἀντιστασιακῶν μύθων» καί ἐξακολούθησιν τῆς ἐξαπατήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλά διότι ἔχω πλήρη συναίσθησιν της εὐθύνης ἀπέναντι τοῦ Ἔθνους, τό ὁποῖον πανταχόθεν ἀπειλεῖται καί ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας δι' ὡρισμένους ἐκ τῶν τά πρῶτα φερόντων, μόνον κακόν θά προκαλέση στόν τόπον.

Ἐνῶ λοιπόν ὁ λαός αἰσιόδοξος ἀνέμενε τάς νέας ἐξελίξεις, δέν συνέβαινε τό ἴδιον καί ἐντός τῶν κόλπων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Διότι, ἐάν ἐξαιρεθῆ ὁ μικρός σχετικῶς ἀριθμός τῶν ἀφοσιωμένων στόν Ἰωαννίδην ἀξιωματικῶν καί ἐκεῖνος τῶν ἀξιωματικῶν πού εἶχαν λόγους νά εἶναι δυσαρεστημένοι μέ τό καθεστώς Παπαδοπούλου, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, δηλαδή τό μεῖζον ποσο-

στόν τῶν στελεχῶν τοῦ Στρατεύματος, ἐξηκολούθουν νά ἔχουν ἐμπιστοσύνην στόν Παπαδόπουλον. Αὐτή ἡ μάζα τῶν περισσοτέρων ἀξιωματικῶν, αἰφνιδιάσθη τήν 25ην Νοεμβρίου, διότι δέν ἠδύνατο νά ἐννοήση πῶς ἕνα καθεστώς, ἑδραιούμενον ἐπί μίαν σχεδόν ἑπταετίαν, κατέρρευσε ἐντός μιᾶς ὥρας, χωρίς μίαν ἀντίδρασιν, χωρίς κάποιαν ἄμυναν, χωρίς κἄν μίαν διαμαρτυρίαν. Καί αὐτός ὁ αἰφνιδιασμός προεκάλεσε μοιραίως κλονισμόν στούς ἀξιωματικούς αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν «μουδιασμένοι» καί ᾐσθάνοντο «πελαγωμένοι».

Ὑπῆρχαν βεβαίως καί οἱ ἀδιάφοροι, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πάντοτε ἀκολουθοῦν, χωρίς ἀντιρρήσεις καί χωρίς πρωτοβουλίας, χωρίς κἄν γνώμην, ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν, δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπολογίζη κανείς.

Ἡ ἀνατροπή τοῦ Παπαδοπούλου καί μάλιστα μέ αὐτόν τόν σχεδόν κωμικόν τρόπον τοῦ ἐντός μιᾶς ὥρας «σαρώματος», προεκάλεσεν αὐτομάτως καί ὑποβάθμισιν τῆς προσωπικότητός του. Προσωπικότητος ἡ ὁποία, κυριαρχοῦσα ἐπί τόσα ἔτη, ἦτο φυσικόν νά περιβληθῆ μέ αἴγλην καί νά διατηρῆ ἀκτινοβολίαν. Ἀλλά ὅταν «ἐξαφανίζεται» ἐντός ὀλίγων λεπτῶν, τότε μοιραίως διερωτᾶται κανείς ἄν ἐπρόκειτο περί «τεχνητῆς» καί κατεσκευασμένης ἀπό τό μάρκετινγκ προσωπικότητος ἤ περί πραγματικοῦ ἡγέτου. Πιστεύω τό δεύτερον. Γνωρίζω τόν Παπαδόπουλον μισόν ἀκριβῶς αἰῶνα. Μαζί ἐξήλθομεν ἀξιωματικοί ἀπό τήν Σχολήν Εὐελπίδων τό 1940 καί εἶχα πλείστας εὐκαιρίας νά διαπιστώσω ὄχι μόνον τήν εὐφυίαν καί τά ἡγετικά του προσόντα, ἀλλά καί τήν ἀκτινοβολίαν του καί τήν ταχύτητα τῆς σκέψεώς του, πού τοῦ ἐξησφάλιζαν προβάδισμα ἔναντι ὅλων μας. Ἄλλωστε, ἦτο καί ἀρχηγός τῆς τάξεώς μας, ἀκριβῶς διότι διέθετε ὅλα αὐτά τά προσόντα, ἐν συνδυασμῷ καί μέ τήν ὑψηλήν ἐπαγγελματικήν του κατάρτισιν.

Μία νέα ἰσχυρά καί κυρίαρχος προσωπικότης ἤρχισε τώρα νά ἀναδύεται. Ὁ Ταξίαρχος Δημήτριος Ἰωαννίδης, Διευθυντής ΕΣΑ τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ. Πῶς ὅμως ἐπέτυχε νά μή ἐπισημανθοῦν αἱ κινήσεις του ἀπό τόν ἰσχυρότατον μηχανισμόν παρακολουθήσεως καί πληροφορήσεως τοῦ Παπαδοπούλου; Πῶς ἐπέτυχε νά καθηλώση ἐντός ὀλίγον λεπτῶν ὅλους αὐτούς τούς «ἡρακλεῖς» τοῦ Παπαδοπουλικοῦ καθεστῶτος; Πῶς καί διατί δέν ἀντέδρασε ἕνας ὁλόκληρος κόσμος, πού περιέβαλε τόν ἀρχηγόν τῆς 21ης Ἀπριλίου; Μία εὔκολος ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἔδρα συνωμοτικῶς καί ἐδημιούργησε αὐτόν τόν ἰδικόν του ἰσχυρόν μηχανισμόν, τηρήρας ὅλους τούς κανόνας τῆς συνωμοτικότητος καί τῆς αὐστηροτάτης ἐπιλογῆς συνεργατῶν. Ἀλλά αὐτή ἡ ἀπάντησις, δέν ἀντέχει στήν βάσανον τῆς λογικῆς. Ὅσον καί ἐάν ἐλάμβανε μέτρα ὁ Ἰωαννίδης, ὅσον κρυφίως καί ἄν ἐκινεῖτο, ἦτο εὐχερές καί νά ἐλεγχθῆ καί νά ἀχρηστευθῆ, ἐάν τό ἐπιθυμοῦσε ὁ Παπαδόπουλος. Διότι ὁ Παπαδόπουλος ἤλεγχε τό κράτος. Εἰς αὐτόν ἦσαν ἀφοσιωμέναι αἱ ὑπηρεσίαι, ἐκεῖναι κυρίως πού ἔπρεπε καί ἠδύναντο νά προστατεύουν τό καθεστώς. Καί εἶναι γνωστόν ὅτι ὁ Παπαδόπουλος εἶχε τάς πληροφορίας του περί Ἰωαννίδη. Ἀκόμη καί ἐγώ, ὅπως ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ἐκεῖνο τό πρωί τῆς 26ης Ὀκτωβρίου, μέσα στό γραφεῖον μου, στό Στρατηγεῖον τοῦ Γ΄ Σώματος, ὅπου τόν ἐκάλεσα διά νά τοῦ προσφέρω καφέ, τοῦ εἶπα: *«Ἀπομάκρυνέ τον γρήγορα. Ὅτι εἶχε νά δώση, τό ἔδωσε. Καί ἔχει πολύ φθαρεῖ».* Δέν πιστεύω ὅτι ὁ εὐφυής καί διορατικός Παπαδόπουλος, δέν ἀντελήφθη τί ὑπαινίσσομαι. Διατί τότε δέν ἐξεμηδένισε τόν Ἰωαννίδη, πρίν αὐτός κινηθῆ πρός ὑλοποίησιν τῶν σχεδίων του; Ἰδού τό

μέγα ἐρωτηματικόν, τό ὁποῖον καί σήμερον, μετά τόσα ἔτη, παραμένει διά πολλούς ἀναπάντητον. Μεταξύ αὐτῶν, συγκαταλέγομαι καί ἐγώ.

Ὁ συνωμοτικός μηχανισμός τοῦ Ἰωαννίδη, στηριζόμενος κυρίως εἰς τήν ἐπίσημον ὀργάνωσιν καί διάρθρωσιν τῆς ΕΣΑ, ἐπέτυχε νά καθυποτάξη τόν κρατικόν μηχανισμόν εἰς χρόνον ρεκόρ, καταλαβών τοῦτον ἐξ ἀπήνης. Ἤ λοιπόν ὁ κρατικός μηχανισμός ἠνέχθη τήν καθυπόταξίν του ἤ εὑρίσκετο ἐν ἀδυναμία νά ἀντιληφθῆ τά συμβαίνοντα, πράγμα ὅμως πού ἄν ἀληθεύη, πιστοποιεῖ τήν ἀνυπαρξίαν τοῦ καθεστῶτος Παπαδοπούλου.

Ἐν πάση περιπτώσει, ἡ 25η Νοεμβρίου 1973 ἦτο πλέον γεγονός καί ὁ Ἰωαννίδης διά τῆς ΕΣΑ καί τοῦ ἐξ ἐμπίστων του ἀξιωματικῶν κυκλώματος, ἐπεβλήθη ἐξ ὑπαρχῆς εἰς ὁλόκληρον τόν χῶρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὡς ἡ νέα κυρίαρχος πηγή ἐξουσίας. Πρέπει νά σημειώσω ὅτι ἦτο λαμπρός ἀξιωματικός, ὁλοκληρωμένος ἐπαγγελματικῶς, ἄψογος καί τυπικός εἰς τάς ἐμφανίσεις του, ὑπηρεσιακός, τίμιος καί ἠθικός, ἐργατικός καί ἁγνός πατριώτης. Τά ἀναμφισβήτητα αὐτά ἐπαγγελματικά καί ἠθικά προσόντα, ὑπό ὁμαλάς καί φυσιολογικάς συνθήκας, θά τοῦ ἐξησφάλιζαν μίαν σταθεράν ἐξέλιξιν καί μίαν ἐκλεκτήν σταδιοδρομίαν στό Στράτευμα. Ὅμως ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἰωαννίδη ἐκυριαρχεῖτο καί ἀπό ἕνα ἕτερον στοιχεῖον. Τό γνώρισμα τοῦ τελείου συνωμότου, τό ὁποῖον ὑπέτασσε ὅλα τά ἄλλα προσόντα του καί τά διαφοροποιοῦσε ἑκάστοτε, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων.

Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ὁ Ἰωαννίδης εἶχε κατά νοῦν κάποιον σχέδιον ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως, τό ὁποῖον ὅμως μόνος αὐτός ἐγνώριζε καί προωθοῦσε. Ἦτο πάντοτε ὀλιγόλογος, σπανίως ἐξεμυστηρεύετο τάς σκέψεις του καί ὁσάκις ἦτο ὑποχρεωμένος νά τό κάμη, διετύπωνε τάς φράσεις του σιβυλλικῶς καί ἐξεφράζετο γενικῶς καί ἀορίστως, ὥστε πράγματι νά ἐπιτυγχάνη νά ἀποκρύπτει τάς ἐσωτέρας σκέψεις του καί τάς πραγματικάς του διαθέσεις. Ἀντιθέτως, ἐνῶ ἐκεῖνος ὡμίλει ἀορίστως, ἐπεδίωκε καί ἐν τινι μέτρω ἐπετύγχανε νά διεισδύη εἰς τάς βαθυτέρας σκέψεις τοῦ συνομιλητοῦ του.

Κατά τάς παραμονάς τῆς κρίσεως τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ 1974, μοῦ εἶπεν ὅτι δέν ἐπιθυμεῖ νά προαχθῆ εἰς Ὑποστράτηγον, διότι δέν ἤθελε νά φανῆ ὅτι ὑποσκελίζει τούς συμμαθητάς του. «Ἐμεῖς εἴμαστε γιά πολλά-πολλά χρόνια», προσέθεσε, χωρίς νά παράσχη ἐξήγησιν τοῦ τί ἐσήμαινε αὐτή ἡ φράσις.

Ἡ ἐντύπωσις μου ἦτο ὅτι ἐπρόκειτο πράγματι διά μίαν ἡγετικήν καί ἰσχυράν προσωπικότητα, ἰδιάζουσαν ὅμως καί ἀνεξιχνίαστον. Ἀντλήσας ἐμπειρίαν ἀπό τήν ἀνατροπήν τοῦ Παπαδοπούλου, ἔλαβε ὅλα τά μέτρα πού ἐθεώρησε ἀναγκαῖα καί ἀποτελεσματικά, ὥστε νά ἀποφύγη καί τήν ἰδικήν του, κατά τόν ἴδιον τρόπον ἀνατροπήν. Διά τῶν ἐμπίστων του παρηκολούθει πᾶσαν κίνησιν ἐκδήλωσιν ἤ καί πρόθεσιν ἀκόμη στόν χῶρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐνῶ παραλλήλως προσεπάθει νά προσεταιρισθῆ ὅσον ἦτο δυνατόν περισσοτέρους ἀπό τούς θεωρουμένους ὡς «Παπαδοπουλικούς» ἀξιωματικούς. Ἐπέτυχεν εἰς ἀμφοτέρας αὐτάς τάς ἐπιδιώξεις του. Καί βαθμιαίως, πλήν ταχέως καί ἀσφαλῶς, ἐξηπλώθη εἰς ὅλας τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ἕνας μηχανισμός ἐλέγχου καί ἕνα πλῆρες δίκτυον παρακολουθήσεως, ἐλεγχόμενον καί διευθυνόμενον προσωπικῶς ὑπό τοῦ ἰδίου.

Δικαίως ὁ ἀναγνώστης θά διερωτηθῆ: *«Καί σεῖς, οἱ Ἀρχηγοί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, πῶς τά ἠνέχθητε ὅλα αὐτά; Διατί δέν συντρίψατε αὐτόν τόν*

μηχανισμόν καί ἐπιτρέψατε εἰς ἕνα Ταξίαρχον νά καθυποτάξῃ τά πάντα;» Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ Ἀρχηγοί, εὑρισκόμεθα ὑπό ἕνα ἀόρατον ἀλλά ὑπαρκτόν κλοιόν ἐπιτηρήσεως. Ὅλοι περιεβαλλόμεθα ἀπό ἐμπίστους τοῦ Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος ἐπληροφορεῖτο ἀμέσως πᾶσαν κίνησίν μας, πλήν βεβαίως τῶν σκέψεών μας. Μικροῦ βαθμοῦ κατά κανόνα οἱ ἀξιωματικοί αὐτοί, ἐνεφανίζοντο πρός ἡμᾶς σχεδόν δουλικοί, πρόθυμοι εἰς πᾶν νεῦμα μας. Αὐτή ἦτο ἡ τεχνική πού εἶχεν ἐπιβάλει ὁ Ἰωαννίδης. Δέν ἦσαν προκλητικοί, δέν ἐδημιούργουν ἀφορμάς διά νά ὑποστοῦν κάποιον ἔλεγχον. Καί ἔσπευδαν κατόπιν, νά τοῦ ἀναφέρουν τά πάντα. Ὁπότε ἔφθαναν εἰς ἡμᾶς ὑπό μορφήν «εὐσεβάστων παρακλήσεων», ἔχουσῶν πάντως —τῇ οὐσίᾳ— χαρακτῆρα ἐντολῶν, αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ Ἰωαννίδη, διά τῶν ὁποίων ἀντιμετωπίζοντο ὅσα οἱ πληροφοριοδόται του ἐπεσήμαινον. Ὑπῆρχε λοιπόν τό «Διευθυντήριον» καί ἡμεῖς εἴμεθα διακοσμητικόν στοιχεῖον. Δέν εἶναι εὐχάριστον δι' ἕνα Στρατηγόν, ἀναλώσαντα τήν ζωήν του στήν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος, νά παραδέχεται ὅτι ὁ ἴδιος, ὅπως καί οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί ἦσαν οὐσιαστικῶς δέσμιοι. Καί ἄν δέν παρητήθην τότε, τό ἔκαμα διότι ἐπίστευα ὅτι παραμένων, εἶχα πολύ περισσοτέρας δυνατότητας ἐπηρεασμοῦ τῶν καταστάσεων καί προωθήσεως λύσεων ὠφελίμων διά τήν Ἑλλάδα. Ἄς μή λησμονεῖται, ὅτι τήν μεταπολίτευσιν ἐγώ τήν ἐπέβαλα. Καί αὐτό, οὐδείς δύναται νά τό ἀμφισβητήσῃ.

9. Προαγωγαί καί τοποθετήσεις

Ἔχω ἤδη ἀναφερθῆ στόν Ταγματάρχην Ματάτσην Γεράσιμον καί τούς λόγους διά τούς ὁποίους ἔτρεφα δι' αὐτόν πατρικήν καί συναδελφικήν συμπάθειαν, ἐκτίμησιν καί ἐμπιστοσύνην. Καί ὅταν μετά τήν ἀνατροπήν τοῦ Παπαδοπούλου, μέ ἐπλησίασε διά νά ἐκφράσῃ τήν ἐπιθυμίαν του νά ὑπηρετήσῃ πλησίον μου, συγκατετέθην. Τόν μετέθεσα ἀπό τήν Στρατιάν στό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τοῦ ἀνέθεσα καθήκοντα ἐπιτελοῦς τοῦ γραφείου μου, μέ ὑπευθυνότητα χειρισμοῦ θεμάτων ἁπτομένων τοῦ πολιτικοῦ χώρου.

Ἐγνώριζα βεβαίως ὅτι ἦτο ἀφοσιωμένος εἰς τόν Ἰωαννίδην, ὅτι ἀνῆκε στό «κύκλωμα» τῶν ἐμπίστων του. Ἀλλ' ἤλπιζα ὅτι ἦτο δυνατόν νά τόν κερδίσω, πράγμα πού καί πιστεύω ὅτι ἐπέτυχα. Διότι ἦτο εὐφυής καί ἱκανός ἀξιωματικός, μέ ἐξαιρετικήν εὐχέρειαν ἐπιτεύξεως ἐπαφῶν καί διασυνδέσεων, πολλαί δε ἦσαν αἱ ἀποστολαί πού τοῦ ἀνέθεσα, κυρίως κατά τήν προσπάθειάν μου ἐπαναφορᾶς τῆς δημοκρατίας, τάς ὁποίας κατά κανόνα διεκπεραίωνε μέ ἐπιτυχίαν.

Κατ' ἀρχήν λοιπόν ἐγνώριζα ὅτι ὁ Ματάτσης, θά εἶναι ἕνα ἀκόμη «μάτι» τοῦ Ἰωαννίδη. Ἀλλά καί ἄν δέν ἦτο αὐτός, πάλιν ὁ Ἰωαννίδης εἶχε πλείστους τρόπους νά μέ ἐπιτηρῇ καί νά μέ κατασκοπεύῃ. Ἦτο ἑπομένως προτιμώτερον νά ἔχω πλησίον μου ἕνα ἀξιωματικόν πού ἐγνώριζα καί συμπαθοῦσα, παρά κάποιον τύπου Παλαΐνη, Περδίκη ἤ Νικολοπούλου, πού παρίσταναν τούς «ἡρακλεῖς» τῆς 25ης Νοεμβρίου, εἶχον ἀποθρασυνθῆ καί προεκάλουν καταστάσεις, χωρίς ἐν τούτοις νά ἔχουν καί σπουδαίαν ἐπαγγελματικήν ἐπάρκειαν.

Τό Ἀνώτατον Συμβούλιον Ἐθνικῆς Ἀμύνης, παρατύπως ἀφοῦ οὔτε ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὑπῆρχεν ἀκόμη, οὔτε ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων μετέσχε, προήγαγε τόν Ὑποπτέραρχον Παπανικολάου εἰς Ἀντιπτέ-

ραρχον καί τοῦ ἀνέθεσε τήν ἀρχηγίαν τῆς Πολεμικῆς Ἀεροπορίας, συμπληρωθέντος οὕτω τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου Ἐνόπλων Δυνάμεων, τό ὁποῖον θά ἔκρινε τούς Ὑποστρατήγους, ὥστε νά καλυφθοῦν τά δημιουργηθέντα κενά Ἀντιστρατήγων καί θά ἀπεφάσιζε τάς τοποθετήσεις των.

Συνῆλθε λοιπόν τό ΑΣΕΔ ὑπό τήν προεδρίαν μου. Κατά τήν κρίσιν τῶν Ὑποστρατήγων, ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν ὄχι μόνον τά ὑπηρεσιακά κριτήρια, ἀλλά καί ἕτερα εὐμενῆ ἤ δυσμενῆ στοιχεῖα, ἅτινα προέκυψαν κατά τόν χρόνον ἐκδηλώσεως τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐνεργείας. Καί εὐμενῆ ἦσαν ὅσα ἀνεφέροντο εἰς ἐκδηλωθεῖσαν ἀμέσως καί ἀδιστάκτως συμπαράστασιν πρός τήν 25ην Νοεμβρίου, δυσμενῆ δέ τά ἀναφερόμενα εἰς δισταγμούς, ἐπιφυλακτικότητα, ἀντίδρασιν ἤ ἁπλοῦν καιροσκοπισμόν. Ὅσοι ἐξ ἄλλου εἶχαν συλληφθῆ προληπτικῶς κατά τήν νύκτα τῆς ἐνεργείας, εἶχον μοιραίως ἐξασφαλίσει λόγον ἀποστρατείας των διά μειωμένον κῦρος. Ἀλλά καί ἄνευ αὐτοῦ, δύναμαι νά βεβαιώσω ὅτι οὗτοι θά ἀπεστρατεύοντο διά μειωμένην ἐπίδοσιν καί ἀπόδοσιν, ἀλλά καί δι' ἄλλους λόγους, τούς ὁποίους δέν ἐπιθυμῶ νά ἀναφέρω στήν παροῦσαν ἐξιστόρησιν.

Διά τήν θέσιν τοῦ Ὑπαρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὁ Ἰωαννίδης ἐπρότεινε τόν Διοικητήν στῆς Στρατιωτικῆς Σχολῆς Εὐελπίδων Ὑποστράτηγον Ὄθωνα Κυριακόπουλον. Δέν ἔφερα ἀντίρρησιν. Ἠπίου χαρακτῆρος καί χλιαρᾶς δραστηριότητος ὁ Κυριακόπουλος, ἦτο καλός, σεμνός καί ἠθικός ἀξιωματικός, ἐγνώριζε τήν ἀγγλικήν καί εἶχε καί ἄλλα προσόντα.

Διά τήν Ἀρχηγίαν τῆς ΚΥΠ, ὁ Ἰωαννίδης εἶχε κάμει τήν ἰδικήν του ἐπιλογήν, διότι ἐπεθύμει νά ἐλέγχη προσωπικῶς τήν ἀποφασιστικῆς σπουδαιότητος αὐτήν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ἐγώ προώριζα διά τήν θέσιν αὐτήν τόν Ὑποστράτηγον Λάμπρον Σταθόπουλον. Τόν ἐγνώριζα καλῶς, εἶχεν ὑπηρετήσει ὑπό τάς διαταγάς μου εἰς τρεῖς χρονικάς περιόδους (ὡς Διοικητής τοῦ 68 Συντάγματος Πεζικοῦ τῆς Χ Μεραρχίας, ὡς Ὑποδιοικητής τῆς Χ Μεραρχίας καί κατόπιν ὡς διοικητής της). Εἶχα πλήρη γνῶσιν καί τῶν προσόντων του καί τῆς καταλληλότητός του διά τήν ΚΥΠ. Τό ἐάν μετ' ὀλίγους μῆνας ἀπεδείχθη ὅτι ἔκανε λανθασμένας, ἐλπίζω μόνον λανθασμένας, ἐκτιμήσεις ὡρισμένων πληροφοριῶν, αὐτό δέν ἦτο δυνατόν νά τό προβλέψω.

Ὁ Ἰωαννίδης εἶχε ἀντιρρήσεις. Ἤθελε τόν ἰδικόν του ἄνθρωπον. Καί ἤθελε νά ἐμποδίση τόν ἔλεγχον τῆς ΚΥΠ ἀπό τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἐγώ ἐπέμεινα. Καί ὁ Ἰωαννίδης ἀπέφυγε τήν σύγκρουσιν, ὑποχωρήσας. Ὁ Σταθόπουλος ἀνέλαβε τελικῶς τήν ἀρχηγίαν τῆς ΚΥΠ.

Ὁ Ἰωαννίδης, ἐπηρεαζόμενος ἀπό τόν Ἀντιπλοίαρχον Νικολόπουλον Παν. τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου Ναυτικοῦ, ἕνα ἀσυμπαθῆ καί μετρίων προσόντων ἀλλ' ἀφοσιωμένον στόν Ἰωαννίδην ἀξιωματικόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει τήν μύησιν τοῦ Ἀραπάκη στήν ἐνέργειαν τῆς 25ης Νοεμβρίου, ἐπεθύμει διατήρησιν τοῦ Ἀραπάκη στήν Ἀρχηγίαν τοῦ Ναυτικοῦ. Ὁ Ἀντιναύαρχος αὐτός, δέν μοῦ ἦτο συμπαθής ἐκ διαισθήσεως. Δέν εἶχα λόγους συγκεκριμένους ἐναντίον του, ἀλλά δέν μοῦ ἤρεσεν ὡς ἄνθρωπος. Δέν ἔφερα ὅμως ἀντιρρήσεις, πολύ περισσότερον διότι δέν ἐγνώριζα πρόσωπα καί πράγματα τοῦ Ναυτικοῦ, ἀλλά καί διότι δέν εἶχα νά καταμαρτυρήσω πράγματα στόν Ἀραπάκην.

Τό Γ' Σῶμα Στρατοῦ ἀνετέθη στόν προαχθέντα εἰς Ἀντιστράτηγον Ἰ. Ντά-

βον, πιστόν καί ἐνθουσιωδῶς ἐκφραζόμενον ὑπέρ τῆς 25ης Νοεμβρίου — μέ τόν ἴδιον ἐνθουσιασμόν πού ἀργότερα ἔσπευσε νά ὑπηρετήση ἄλλους κυρίους καί ἄλλας καταστάσεις.

Ἡ ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, διεμορφώθη ὡς ἑξῆς:

I. Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων:
— Ἀρχηγός: Στρατηγός Γρηγόριος Μπονᾶνος
— Ὑπαρχηγός : Ἀντιστράτηγος Ὄθ. Κυριακόπουλος

II. Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ:
— Ἀρχηγός: Ἀντιστράτηγος Ἀνδρέας Γαλατσᾶνος
— Α΄ Ὑπαρχηγός: Ἀντιστράτηγος Ἀθανάσιος Ἐπιτήδειος
— Β΄ Ὑπαρχηγός: Ἀντιστράτηγος Μιχαήλ Πολυκανδριώτης
— Διοικητής Στρατιᾶς: Ἀντιστράτηγος Νικόλαος Συκιώτης
— Διοικητής Α΄ Σώματος Στατοῦ: Ἀντιστράτηγος Γεώργιος Τζαβέλας
— Διοικητής Β΄ Σώματος Στρατοῦ: Ἀντιστράτηγος Κων/νος Ραψομανίκης
— Διοικητής Γ΄ Σώματος Στρατοῦ: Ἀντιστράτηγος Ἰωάννης Ντάβος
— Διοικητής ΑΣΔΕΝ: Ἀντιστράτηγος Γεώργιος Ραγκούσης

III. Ἀρχηγεῖον Ναυτικοῦ:
— Ἀρχηγός: Ἀντιναύαρχος Πέτρος Ἀραπάκης
— Ὑπαρχηγός: Ὑποναύαρχος Καψάλης
— Ἀρχηγός Στόλου: Ὑποναύαρχος Π. Καλογερόπουλος

IV. Ἀρχηγεῖον Ἀεροπορίας:
— Ἀρχηγός: Ἀντιπτέραρχος Ἀλέξανδρος Παπανικολάου
— Ὑπαρχηγός: Ὑποπτέραρχος Ἰωάννης Κοτσολάκης
— Διοικητής 28ης ΤΑΔ: Ὑποπτέραρχος Κεχριμπάρης

V. Κεντρική Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν:
— Ἀρχηγός: Ὑποστράτηγος Λάμπρος Σταθόπουλος

Ὅπως ἤδη ἀνέφερα, ἡ ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἠσθάνετο ἐντός κλοιοῦ στενῆς ἐπιτηρήσεως, αἱ δέ παρεμβάσεις τοῦ Ἰωαννίδη, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἱεραρχίας, πολλάκις ἐδημιούργουν προβλήματα διοικήσεως. Ὁ Γαλατσᾶνος, μέ ἐνημέρωνε πολλάκις διά τάς αὐθαιρεσίας τοῦ Ἰωαννίδη καί τοῦ στενοῦ προσωπικοῦ του «ἐπιτελείου» καί χωρίς νά ἀντιδρῶ ἀπ' εὐθείας πρός τόν Ἰωαννίδην παρενέβαινα διά νά τακτοποιήσω ὅσον ἦτο δυνατόν τά πράγματα. Ὁ Παπανικολάου πάλιν, εἶχε πολλούς λόγους νά δυσφορῆ καί ἐπεδίωκε συνεχῶς μίαν συνάντησιν μέ τόν Ἰωαννίδην ὥστε νά σταματήσουν αἱ παρεμβάσεις του στό ὅπλον τῆς Ἀεροπορίας. Ὁ Ἰωαννίδης ὅμως συστηματικῶς ἐπέφευγε τήν συνάντησιν αὐτήν, γνωρίζων ἀσφαλῶς τούς λόγους διά τούς ὁποίους αὕτη ἐπεδιώκετο. Ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο ἐν συνεχῆ εὐφορία, ἦτο ὁ Ἀραπάκης. Καί δέν ἀπέκρυπτε τήν ἱκανοποίησίν του, ἐνῶ εἰς ὅλους ἦτο γνωστόν ὅτι ὁ Νικολόπουλος ἦτο ἐκεῖνος πού ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰωαννίδη «ἔκανε κουμάντο» —κατά τό κοινῶς λεγόμενον— στό Ναυτικόν.

Ἀπό τῆς πλευρᾶς μου, ἔχων σαφῆ ἐπίγνωσιν τῶν εὐθυνῶν καί ὑποχρεώσεών μου πρός τήν μεγάλην μᾶζαν τῶν ἀξιωματικῶν, ἡ ὁποία μέ ἐνεπιστεύετο πλήρως, δέν ἦτο δυνατόν νά ἀνεχθῶ αὐτήν τήν κατάστασιν καί νά διαδραματίσω ρόλον «ὑποτακτικοῦ» τοῦ Ἰωαννίδη καί τῶν «ἀκολούθων» του.

Ἐξετέλουν λοιπόν, μετά πολλῆς προσοχῆς καί ἀφοσιώσεως τά καθήκοντά

μου, άλλ' έπεδίωκα τήν εύκαιρίαν νά συναντηθώ μέ τόν Γκιζίκην, ώστε όχι άπλώς νά διαμαρτυρηθώ, άλλά καί νά άξιώσω ρύθμισιν τών πραγμάτων καί σεβασμόν τής φυσικής Ιεραρχίας τών 'Ενόπλων Δυνάμεων.

Παραλλήλως, ήσχολήθην μέ τήν άποκατάστασιν τών άποστρατευθέντων άξιωματικών. Τήν έπομένην τής άναλήψεως τών καθηκόντων μου, έπεκοινώνησα τηλεφωνικώς μέ τόν άποστρατευθέντα 'Αρχηγόν τών 'Ενόπλων Δυνάμεων Ζαγοριανάκον, όπως καί μέ τόν άποστρατευθέντα έπίσης 'Αρχηγόν τοῦ 'Αρχηγείου Στρατοῦ Μαστραντώνην. 'Αμφότεροι μέ ηύχαρίστησαν διά τήν συναδελφικήν αύτήν έκδήλωσιν καί μοῦ συνέστησαν νά προσέξω τάς 'Ενόπλους μας Δυνάμεις. 'Επί πλέον, ό Ζαγοριανάκος μέ παρεκάλεσε, έάν δέν έχω άντίρρησιν, νά διατηρήσω καί ώς Ιδικόν μου ύπασπιστήν τόν ύπασπιστήν του Ταγματάρχην Κων/νον Τριανταφύλλου. Δέν είχα λόγους νά άρνηθώ, καθ' όσον ό Τριανταφύλλου καί έξαίρετος άξιωματικός ήτο καί τά καθήκοντά του έγνώριζε άριστα.

Βάσει τοῦ Ισχύοντος νόμου, διά νά άπονεμηθῆ ό τίτλος τοῦ«'Επιτίμου» τής τελευταίας του θέσεως ό άνώτατος άξιωματικός, έπρεπε νά έχη συμπληρώσει στήν θέσιν αύτήν έξάμηνον. 'Ο 'Αρχηγός τοῦ Στρατοῦ Γαλατσάνος μοῦ μετεβίβασε παράπονον τοῦ Μαστραντώνη διότι δέν τοῦ άπενεμήθη ό τίτλος τοῦ έπιτίμου. 'Αλλά τοῦτο συνέβη —όπως άλλωστε καί διά τόν Ζαγοριανάκον— διότι δέν είχε συμπληρώσει έξάμηνον. 'Εθεώρησα όμως τήν διάταξιν αύτήν άδικον καί έκάλεσα τόν Διευθυντήν τοῦ Β' Κλάδου τοῦ 'Αρχηγείου 'Ενόπλων Δυνάμεων 'Υποπτέραρχον Περικλῆν Οίκονόμου, πρός τόν όποιον έδωσα έντολήν άλλά καί όδηγίας διά τήν τροποποίησιν τοῦ νόμου, άπάλειψιν τής δεσμευτικής διατάξεως καί άποκατάστασιν τών πραγμάτων μέ πνεῦμα δικαίου. "Ετσι, συντόμως οί δυό άποστρατευθέντες συνάδελφοί μου έδικαιώθησαν τοῦ τίτλου τοῦ 'Επιτίμου 'Αρχηγοῦ 'Ενόπλων Δυνάμεων καί τοῦ 'Επιτίμου 'Αρχηγοῦ Στρατοῦ άντιστοίχως. Παραλλήλως διέταξα τόν Σμήναρχον Ροῦσσον, τής 2ας ΜΕΟ/ΑΕΔ όπως έτοιμάσει καί προσφέρει έκ μέρους τών 'Ενόπλων Δυνάμεων πρός τόν Στρατηγόν Ζαγοριανάκον τήν άναμνηστικήν έπίσημον πλακέτταν τοῦ 'Αρχηγείου, πράγμα πού συνέβη.

10. Μία άπογοητευτική κυβέρνησις

'Ανέμενε λοιπόν ό λαός, άλλά καί αί "Ενοπλοι Δυνάμεις, τάς προγραμματικάς δηλώσεις τής νέας κυβερνήσεως. 'Ο 'Ανδρουτσόπουλος, προσωπική έπιλογή τοῦ 'Ιωαννίδη, ύποτίθεται ότι τάς συνέτασσε, μέ βάσιν κάποιαν προοπτικήν όμαλοποιήσεως τής κατατάσεως. 'Αλλ' όταν ένεφανίσθη άπό τηλεοράσεως νά άναγνώση τάς δηλώσεις αύτάς, οί "Ελληνες ήκουσαν άοριστίας, άσαφείας, καί έρασιτεχνικάς δι' ύπεύθυνον πρωθυπουργόν «έμπνεύσεις». Τήν έλπίδα διεδέχθη ή άπογοήτευσις. Τάς προσδοκίας ή άποκαρδίωσις. Καί τό μόνον πού «ύπεσχέθη» ό πρωθυπουργός, ήτο ή σύνταξις καταλόγου φορολογουμένων. Τά φλέγοντα προβλήματα τής χώρας δέν έφάνη νά άντιμετωπίζωνται καί τό βασικόν καί κύριον αίτημα τής έξομαλύνσεως τής πολιτικής ζωής τής χώρας ήτο ώς νά μή ύπῆρχε.

'Ο μόνος πού ίσως ήσθάνθη Ικανοποίησιν έκ τών δηλώσεων έκείνων, θά πρέπει νά ήτο ό άνατραπείς Παπαδόπουλος. Διότι αί «άερολογίαι» τοῦ 'Αν-

δρουτσοπούλου, ἀνεδείκνυαν ὡς πολύ καλυτέραν τήν ἔστω καί ἐσφαλμένην ἰδικήν του πολιτικήν. Ὁ Παπαδόπουλος εἶχε περιορισθῆ εἰς μίαν οἰκίαν τῆς περιοχῆς Λαγονῆσι, ὅπου καί ἐφρουρεῖτο διακριτικῶς, πλήν αὐστηρότατα.

Αἱ ἀντιδράσεις τοῦ λαοῦ, ἀλλά καί τῶν ἀξιωματικῶν, εἰρωνικαί καί σκωπτικαί, ἀπεδείκνυαν ἀκριβῶς ὅτι ἡ ἀπογοήτευσις ἦτο γενική. Δέν ὑπῆρξαν φυσικά, ἐμφανεῖς ἤ δυναμικαί ἀντιδράσεις, πλήν μιᾶς ἐπικριτικῆς ἀρθρογραφίας τῆς ἐφημερίδος «Βραδυνή», διά τήν ὁποίαν καί ἀπεφάσισεν ὁ Ἰωαννίδης καί ἐμεθόδευσεν διά τῶν ἁρμοδίων ὀργάνων τήν ἀπαγόρευσιν τῆς κυκλοφορίας της. Τό «κλείσιμον» τῆς Βραδυνῆς, ἐφημερίδος ἡ ὁποία τόσον διά τῶν ἄρθρων τοῦ Ν. Βεντήρη, ὅσον καί ἐκείνων τοῦ Β. Βασιλείου, εἶχε συμπαρασταθῆ στήν Ἐπανάστασιν, — ἀργότερα ἐδημοσίευσε καί ὡρισμένα σημειώματα τοῦ «διαφωνοῦντος» Σταματελοπούλου, διά τῶν ὁποίων ἐπεκρίνετο ὁ Παπαδόπουλος — μέ ἠνώχλησε. Ἀντί περαιτέρω ἐλαστικοποιήσεως τῶν μέτρων, ὁ Ἰωαννίδης ἐπέβαλε σκλήρυνσιν. Καί ἐνέτεινε τήν ἐπαγρύπνησιν τῶν ἀνθρώπων του στόν πολιτικόν χῶρον, προκειμένου νά προλάβη τυχόν κινήσεις. Παραλλήλως, δι' ἐμπίστων του ἐπεδίωκε προσεταιρισμόν ἐνίων πολιτικῶν, τινές τῶν ὁποίων κατεῖχον ἄλλοτε καί κατέχουν τώρα ὑπουργικά χαρτοφυλάκια, ὥστε νά ἔχη ἕτοιμον διάδοχον σχῆμα, διά τήν περίπτωσιν πού ὑπεχρεοῦτο νά ἀποπέμψη τόν Ἀνδρουτσόπουλον.

Ἐν τῷ μεταξύ, δέν ἀνευρίσκετο κατάλληλον πρόσωπον διά νά ἐπανδρώση τό ὑπουργεῖον Παιδείας καί Θρησκευμάτων. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος εἶχε ἀντικατασθῆ ὑπό τοῦ ἄλλοτε ἀντάρτου τοῦ Ζέρβα Σεραφείμ Τίκκα, τότε Μητροπολίτου Ἰωαννίνων, ὁ ὁποῖος —ὅπως καί αἱ πλεῖσται ἐπιλογαί τοῦ Ἰωαννίδη— δέν ἐδίστασεν ἀργότερα νά ἐπιλέξη ἄλλους προσανατολισμούς. Ἀλλ' ὑπουργός Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων, δέν ἀνευρίσκετο. Τότε μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ντάβος, ἀπό τήν Θεσσαλονίκην, διά νά μοῦ προτείνη ὡς ἀπολύτως κατάλληλον διά τό ἀξίωμα αὐτό, τόν Καθηγητήν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Παναγιώτην Χρήστου.

— *Κύριε Ἀρχηγέ, εἶναι ὁ καταλληλότερος. Καί ἀναλαμβάνω τήν εὐθύνη προσωπικῶς!*

Τόν Καθηγητήν Χρήστου δέν τόν ἐγνώριζα. Καί δέν εἶχα λόγους νά ἐναντιωθῶ στήν πρότασιν τοῦ Ντάβου. Τό εἶπα λοιπόν στόν Ἰωαννίδην καί ἔτσι ἡ πρότασις Ντάβου ἐγένετο ἀποδεκτή καί ὁ κ. Χρήστου ὡρκίσθη ὑπουργός Παιδείας.

Ἀλλ' αἱ ἀντιθέσεις μου μέ τόν Ἰωαννίδην, ὠξύνοντο. Ἀνεφέροντο τόσον στό πολιτικόν πεδίον, ὅσον καί κυρίως, εἰς τόν χῶρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά τάς ὁποίας εἶχα τήν εὐθύνην. Πολιτικῶς, ἐπεδίωκα ἀλλαγήν τῆς κυβερνήσεως Ἀνδρουτσοπούλου καί ἀντικατάστασίν της ἀπό ἄλλην, ἀπαρτιζομένην ἀπό ἱκανά πρόσωπα, χωρίς κομματικά κριτήρια, ὡς πρῶτον βῆμα διά τήν ἐξομάλυνσιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως. Ἐπίσης ἐπεδίωκα τήν βάσει χρονοδιαγράμματος χάραξιν πορείας καί ἐπιδιωκομένων σκοπῶν, εἰς τρόπον ὥστε καί ἠρεμία νά ἐπικρατήση, ἀλλά καί ἡ πορεία πρός τήν πολιτικοποίησιν τοῦ καθεστῶτος νά εἶναι προκαθορισμένη καί ἀταλάντευτος.

Διά τόν χῶρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, αἱ ἀπόψεις μου διΐσταντο ἀπολύτως μέ ἐκείνας τοῦ Ἰωαννίδη. Καί αἱ ἀντιθέσεις μας ἦσαν πολλαί. Ἐγώ ἤθελα ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀξιωματικῶν ἀπό τάς πολιτικάς δραστηριότητας καί ἐπά-

νοδόν των στά καθαρῶς στρατιωτικά των καθήκοντα. Ἤθελα νά ἐπανεύρη ἡ Ιεραρχία τήν ἀπωλεσθεῖσαν Ισχύν της καί αἱ κρίσεις τῶν ἀξιωματικῶν νά γίνωνται ἀξιοκρατικῶς καί οὐχί βάσει τῆς προσωπικῆς των σχέσεως μέ τόν Ἰωαννίδην καί τά «τσιράκια» του ἤ χαριστικῶς καί ἀναλόγως τῆς δραστηριότητός των ὑπέρ τοῦ καθεστῶτος. Ἐν τελευταία ἀναλύσει ἐπεθύμουν νά ἐξυγιανθοῦν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις καί νά ἐπανεύρουν τόν ὀρθόν προσανατολισμόν των, ἐκεῖνον τῆς προστασίας τῆς χώρας, διά τόν ὁποῖον καί ὑφίστανται.

Διά νά γίνω σαφέστερος, θά πρέπει νά ἀναφέρω μερικά χαρακτηριστικά περιστατικά:

α. Κατά τάς πρώτας ἡμέρας μετά τήν 25ην Νοεμβρίου, ἐπληροφορήθην ἀπό τόν Τύπον τόν διορισμόν τοῦ ἐν ἀποστρατεία Ἀντιστρατήγου Μαρίου Μανιάκη, ὡς Διοικητοῦ τῆς ΔΕΗ. Δέν εἶχα ἐρωτηθῆ καί εἶχα ἀπολύτως ἀντίθετον γνώμην. Ἀνεφέρθην ἀμέσως στόν Γκιζίκην, διαμαρτυρόμενος διά τήν χρησιμοποίησιν ἀξιωματικῶν, ἔστω καί ἀποστράτων, εἰς κυβερνητικάς θέσεις. Ὁ Γκιζίκης παρεδέχθη ὅτι ἔχω δίκαιον, ἀλλ' ὡς συνήθως, μετετόπισε τήν εὐθύνην στόν Ἰωαννίδην. Τότε ἐκάλεσα αὐτόν καί διεμαρτυρήθην. Ὁ Ἰωαννίδης ἀπήντησεν ὅτι ἔχω δίκαιον καί ἐδικαιολόγησε τήν ἐπιλογήν τοῦ Μανιάκη, χωρίς μάλιστα νά ἐρωτηθῶ, ἐκ λόγων ἐπείγοντος, διότι ἐχήρευε ἡ θέσις ἑνός νευραλγικοῦ διά τήν χώραν ὀργανισμοῦ. Ὑπεσχέθη δε ὅτι τοῦ λοιποῦ θά μοῦ ἐζητῆτο ἡ γνώμη. Μετά ἕνα μῆνα, ὁ Μανιάκης ἀπελύθη, κριθείς ὡς ἀνεπαρκής ἀπό τήν κυβέρνησιν.

β. Εἰς τήν πρώτην ὑπό τήν προεδρίαν μου μηνιαίαν σύσκεψιν ἀσφαλείας, διεπίστωσα ὅτι ὁ συμμαθητής μου Ἀντιστράτηγος ἐν ἀποστρατεία Βασίλειος Μαυρομάτης εἶχε διορισθῆ ὑπό τοῦ Ἰωαννίδη Διοικητής τῆς ΥΠΕΑ (Ὑπηρεσίας Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας), χωρίς καί πάλιν νά ἐρωτηθῶ, παρά τήν ρητήν ὑπόσχεσιν τοῦ Ἰωαννίδη.

γ. Γενικός Γραμματεύς Ἀθλητισμοῦ διωρίσθη ἕνας Ιδιώτης ὀνόματι Πρίντζης, κατόπιν εἰσηγήσεως ὅμως τοῦ Παλαΐνη πρός τόν Ἰωαννίδην. Μέ ἠνώχλει ὅτι οἱ ἀξιωματικοί καί μάλιστα μικρῶν βαθμῶν ἀνεμειγνύοντο εἰς ἐπιλογάς προσώπων διά πολιτικάς θέσεις καί διεμαρτυρήθην καί πάλιν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος.

Μετά τόν διορισμόν ὅμως τοῦ Πρίντζη, εἶχα πληροφορίας ὅτι ὁ διευθυντής τοῦ Στρατιωτικοῦ Γραφείου τοῦ Γκιζίκη Συνταγματάρχης Ἰωάννης Μπραβάκος, ὁ Διευθυντής Καταδρομῶν τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ταξίαρχος Γιάννακας, ἀλλά καί ἕτεροι, κατωτέρου βαθμοῦ ἀξιωματικοί, ἐπενέβαινον σκανδαλωδῶς εἰς ζητήματα ἀθλητισμοῦ, κατευθύνοντες τόν Πρίντζην κατά τάς ἐπιθυμίας των καί τάς σωματειακάς ἀθλητικάς προτιμήσεις των.

Ἐκάλεσα ἀμέσως τόν Γιάννακαν καί τοῦ συνέστησα νά σταματήση πάραυτα κάθε ἀνάμειξίς του. Παραλλήλως, ἐξέδωσα αὐστηράν γενικήν διαταγήν διά τῆς ὁποίας ἀπηγόρευα κάθε ἐνασχόλησιν τῶν ἀξιωματικῶν μέ ἀθλητικά θέματα ἐκτός στρατώνων. Διότι ἠμπορεῖ ἐπί Ἀσλανίδη καί 21ης Ἀπριλίου νά ἐπραγματοποιήθησαν ἅλματα στόν ἀθλητισμόν, νά κατεσκευάσθησαν ἑκατοντάδες σταδίων, νά διεκρίθησαν ἑλληνικοί ἀθλητικοί σύλλογοι εἰς διεθνές ἐπίπεδον, τώρα ὅμως ἐγώ ἐπεθύμουν ἕνα ἄλλον τρόπον ζωῆς διά τούς ἀξιωματικούς, ἐκεῖνον πού ἡ Ιδιότης των ἐπιβάλλει, μακράν παραγοντισμῶν καί ἐξωστρατιωτικῶν ἐνασχολήσεων.

Ἡ διαταγή αὐτή ἠνώχλησε τούς περί τόν Ἰωαννίδην ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι καί διεμαρτυρήθησαν πρός αὐτόν, ἀλλά δέν ἐτόλμησαν νά πράξουν τό ἴδιον καί πρός ἐμέ.

Ὑπῆρξαν καί πολλά ἄλλα θέματα, ἐπί τῶν ὁποίων διεφώνησα μέ τόν Ἰωαννίδην, ὅπως ἐπί παραδείγματι ἡ ἐπιλογή ἑνός κατά τήν γνώμην μου ἀνεπαρκοῦς καί ἀκαταλλήλου προσώπου διά τό ὑφυπουργεῖον τύπου, ἑνός Ἰδιώτου ὀνόματι Δ. Καρακώστα, τόν διορισμόν τοῦ ὁποίου ἐπληροφορήθην ἀπό τηλεοράσεως καί ἐνῶ εὑρισκόμην εἰς Ἰωάννινα, διά τήν ἐπέτειον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεως. Διεμαρτυρήθην καί πάλιν ἐντόνως πρός τόν Γκιζίκην καί τήν φοράν αὐτήν ὅμως ἄνευ ἀποτελέσματος.

Ἐκεῖνο ὅμως τό περιστατικόν, τό ὁποῖον μέ ἐξώργισε καί, παραλλήλως, μοῦ ἔδωσε τάς ἀποδείξεις ὅτι ὁ Ἰωαννίδης δρᾶ ἐν ἀγνοία μου καί κατά τρόπον τείνοντα εἰς ὑποκατάστασίν μου, συνέβη ὀλίγον ἀργότερα:

Οἱ Τοῦρκοι εἶχον διαβιβάσει αἴτησιν διά τήν ἐκτέλεσιν ὑπό τῶν ἐνόπλων δυνάμεών τους ἀσκήσεως TASMO, διά τήν ὁποίαν τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων ἔδωσεν ἀρνητικήν ἀπάντησιν. Ἐπειδή ἡ Ἄγκυρα ἐπέμεινε στό αἴτημά της, ἠνηγκάσθην νά ἀποστείλω προσωπικήν ἐπιστολήν πρός τόν Τοῦρκον ὁμόλογόν μου Στρατηγόν Σαντζάρ. Ὁ Σαντζάρ μοῦ ἀπήντησε διά προσωπικοῦ σήματος-TELEX, τήν 21ην Ἰουνίου 1974. Ἐγώ ὅμως ἔλαβα γνῶσιν τοῦ σήματος αὐτοῦ μετά τριήμερον, κατά τρόπον μάλιστα ὅλως ἀνορθόδοξον. Συγκεκριμένως ἦλθε στό γραφεῖον μου ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος μοῦ ὡμίλησε διά τό σῆμα τοῦ Σαντζάρ καί μοῦ εἶπε ὅτι εἶχα ἐνεργήσει ὀρθῶς!

Ὠργισμένος, ἐκάλεσα τόν Ὑπαρχηγόν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τόν Ἀντιστράτηγον Κυριακόπουλον καί διέταξα νά ἐρευνήση τό πῶς ἕνα σῆμα ἀπευθυνόμενον στόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, παρεδόθη στόν Ταξίαρχον Ἰωαννίδην. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Διευθυντής τῆς 3ης Ἐπιτελικῆς ὁμάδος (ΜΕΟ) τοῦ Ἀρχηγείου Ταξίαρχος Πολίτης Σπυρίδων ἔλαβε μέν κανονικῶς τό σῆμα, ἀλλ' ἀντί ὡς ὤφειλε νά τό παραδώση ἀμέσως εἰς ἐμέ, ἐθεώρησε σκόπιμον νά τό θέση ὑπ' ὄψιν τοῦ Ἰωαννίδη. Διά τόν κύριον Πολίτην, τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις δέν διώκει ὁ Ἀρχηγός των, ἀλλ' ὁ Ἰωαννίδης. Παρετήρησα καί τόν Κυριακόπουλον, ἀλλά κυρίως τόν αὐθαιρετήσαντα Πολίτην, στόν ὁποῖον ἐτόνισα ὅτι θεωρῶ ἀπολύτως ἀπαράδεκτον, ἔγγραφα ὑπηρεσιακά καί προσωπικοῦ μάλιστα χαρακτῆρος νά φθάνουν εἰς χεῖρας μου κατόπιν ἀναζητήσεως, ἀπωλείας χρόνου καί λόγω αὐθαιρεσιῶν του νά ἐνημερώνη ἀμέσως ἀνεύθυνα καί ἀναρμόδια πρόσωπα. Ὁ Πολίτης ἐψέλλισε κάποιαν δικαιολογίαν, ἀλλ' εἶχε τήν βεβαιότητα ὅτι δέν θά τιμωρηθῆ, διότι «εἶχε τίς πλάτες τοῦ Ἰωαννίδη». Τά στοιχεῖα τῆς ἐπιστολῆς μου πρός τόν Σαντζάρ εἶναι ΑΦΠ270/1/53/539/7-6-74, τά δέ τοιαῦτα τῆς ἀπαντήσεως του ΑΠ1700-/1/74/EGT/257/21-6-74). Ἐπειδή εἶναι ἀπόρρητα ἔγραφφα δέν τά παραθέτω ἐδῶ.

11. «Ἡ κατάστασις θά πολιτικοποιηθῆ»

Κατά μίαν ἐπίσκεψίν μου στό Στρατηγεῖον τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ, στήν Θεσσαλονίκην, ὡμίλησα πρός τούς ἀξιωματικούς τῆς φρουρᾶς τῆς συμπρω-

τευούσης εἰς τήν αἴθουσα τοῦ Στρατιωτικοῦ Θεάτρου. Καί διά τῆς ὁμιλίας μου ἐκείνης ἀνεκοίνωσα ὅτι συντόμως ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας θά ἐξαγγείλη μέτρα, τείνοντα εἰς πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως.

Τήν πρόθεσίν μου νά προβῶ εἰς αὐτήν τήν ἀνακοίνωσιν εἶχα γνωστοποιήσει στούς Γκιζίκην, Ἀνδρουτσόπουλον καί Ἰωαννίδην, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχήν ἀντετάχθησαν πεισμόνως. Λόγω τῆς ἐπιμονῆς μου ὅμως καί τῶν συνεχῶν πρός αὐτούς παραστάσεών μου, οἱ τρεῖς ἐδέχθησαν νά ὁμιλήσω σχετικῶς. Ἐπίστευαν ὅμως ὅτι θά ἀναφερθῶ στό θέμα ἀορίστως καί διά μή καθοριζόμενον μέλλον. Καί ὅταν ἐγώ εἶπα «συντόμως» ἐδυσφόρησαν, κυρίως ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος μέ κατηγόρησε διά βιασύνην καί εἶπε ὅτι ἐμεῖς «εἴμαστε γιά πολλά χρόνια». Ἀντιθέτως, ἡ ἐξαγγελία μου πρός τούς ἀξιωματικούς προεκάλεσεν ἐνθουσιασμόν εἰς ὁλόκληρον τόν χῶρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἐγένετο δεκτή εὐμενῶς, ἀκόμη καί ἀπό ἐκείνους πού πρωτηγωνίσθησαν στήν μεταβολήν τῆς 25ης Νοεμβρίου. Αὐτή ἀκριβῶς ἡ εὐμενής ἀπήχησις, ηὔξησε τήν δυσφορίαν τοῦ Ἰωαννίδη. Ἀλλά βεβαίως δέν ἠδύνατο πλέον νά ἐμποδίση τήν ταχυτάτην διάδοσιν τῶν ὅσων εἶπα.

Ἐν τῷ μεταξύ, κατά τάς κρίσεις τῶν Ὑποστρατήγων, ἐτάχθην σαφῶς ὑπέρ τῆς προαγωγῆς εἰς Ἀντιστράτηγον τοῦ Διοικητοῦ τῆς XII Μεραρχίας Ὑποστρατήγου Ἀγαμέμνονος Γκράτζιου. Ὁ Ἰωαννίδης ἐπεθύμει ἀποστράτευσιν τοῦ Γκράτζιου, θεωρουμένου ὡς μή συμπαθοῦντος τό στρατιωτικόν καθεστώς. Ἀλλ' ἐμέ, μέ ἄφηνε ἀδιάφορον αὐτό τό στοιχεῖον. Ἐγνώριζα ὅτι ὁ Γκράτζιος ἦτο ἐξαίρετος ἀξιωματικός, χρήσιμος διά τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί ἑπομένως ἤθελα νά παραμείνη καί νά προαχθῆ, ὄχι ἐκ λόγων ἀντιθέσεως πρός τόν Ἰωαννίδην, ἀλλά ἀκριβῶς λόγω τῆς πεποιθήσεως μου ὅτι ἦτο καλόν στέλεχος. Εἶχα σχετικῶς καί τήν ὑποστήριξιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ, τοῦ Γαλατσάνου, ἔχοντος τήν αὐτήν μέ τήν ἰδικήν μου γνώμην. Ἡ σταθερά συμπαράστασις τοῦ Γαλατσάνου καί ἡ ἰδική μου ἐπιμονή, ὡδήγησαν εἰς προαγωγήν τοῦ Γκράτζιου εἰς Ἀντιστράτηγον. Αὐτός εὑρίσκετο στήν Ἀλεξανδρούπολιν ὅταν ἐπληροφορήθη τήν προαγωγήν του. Μοῦ ἐτηλεφώνησεν ἀμέσως:
—*Κύριε Ἀρχηγέ, σᾶς εὐχαριστῶ γιά ὅλα. Δέν θά τά ξεχάσω ποτέ!*

Δέν εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐτήρησεν αὐτήν τήν ὑπόσχεσίν του.

Ὁ Γκράτζιος ἐτοποθετήθη Διοικητής τῆς ΑΣΔΕΝ, στήν ὁποίαν ὑπήγοντο καί ὅλαι αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, πλήν τριῶν. Κατά τήν πρώτην ἐπιθεώρησιν πού ἐπραγματοποίησε πρός ἐνημέρωσίν του ἐπί τῶν ἀμυντικῶν προβλημάτων τῶν νήσων, ὁ Γκράτζιος ἀπεφάνθη ὅτι αἱ νῆσοι «εἶναι ἀμυντικῶς ἰσχυρότεραι τοῦ Ἕβρου». Αὐτήν ὅμως τήν διαπίστωσιν τοῦ Γκράτζιου, δέν τήν ἐπληροφορήθην ἀμέσως καί ἀπ' εὐθείας ὅπως ἔπρεπε νά συμβῆ, ἀλλά παρεμπιπτόντως καί κατά σύμπτωσιν, πολύ ἀργότερα, ὅταν εἰς μίαν συζήτησιν περί τῆς ἀμύνης τῶν νήσων, ὁ Ἰωαννίδης μοῦ ἀνέφερν αὐτήν τήν διαπίστωσιν τοῦ ἀνωτάτου ὑπευθύνου διά τάς νήσους Διοικητοῦ.

Ἡ προκλητική συμπεριφορά τῶν περί τόν Ἰωαννίδην συνεχίζετο καί ἐγώ διέθετα μεῖζον μέρος τοῦ χρόνου μου, διά νά θεραπεύω δεινά τά ὁποῖα ἐδημιουργοῦντο. Δέν ἀνέμενα ὅμως τήν αὐτήν συμπεριφοράν καί ἀπό τόν Λατσούδην, τόν ὁποῖον ἐγώ εἶχα προκρίνει καί προτείνει διά τό ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ὁ Λατσούδης λοιπόν, εἰς μίαν ἐπίσκεψίν του στό Στρατηγεῖον τῆς 28ης Τακτικῆς Ἀεροπορικῆς Δυνάμεως, τῆς ἰσχυροτέρας καί μεγα-

λυτέρας μονάδος τῆς Ἀεροπορίας, ἔθεσεν αὐτήν εἰς κατάστασιν συναγερμοῦ. Ἡ ἐν ἀγνοίᾳ μου αὐτή ἐνέργεια τοῦ Λατσούδη, ἦτο ἀπολύτως ἀντικανονική. Ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης εἶναι πολιτικόν πρόσωπον καί ὄχι Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Εἶχε λοιπόν ὑποχρέωσιν νά μέ ἐνημερώνη πρό πάσης τοιαύτης ἐνεργείας του.

Δέν ἤμην διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ τοιαύτην συμπεριφοράν ἀπό ἕνα ἀπόστρατον συνάδελφον, ὁ ὁποῖος ὤφειλε νά σέβεται τήν ἱεραρχίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, περισσότερον παντός ἄλλου. Ἐδυστρόπησα λοιπόν καί ἔκτοτε ἐφερόμην μέ ψυχρότητα πρός τόν Λατσούδην. Ἐκεῖνος, ἀντιληφθείς τήν ἀλλαγήν τῆς ἔναντί του στάσεώς μου, ἀντί νά μέ καλέση καί νά ζητήση ἐξηγήσεις, προσέφυγε στούς Γκιζίκην καί Ἰωαννίδην, πρός τούς ὁποίους καί ἔκαμε τά παράπονά του. Βραδύτερον, εἰς μίαν συζήτησίν μας, παρισταμένου καί τοῦ Ἰωαννίδη ὁ Γκιζίκης μοῦ συνέστησε νά εἶμαι ἠπιώτερος ἔναντι τοῦ ὑπουργοῦ.

12. Τό ἀμυντικόν πρόβλημα

Ἀπό τῶν ἀρχῶν Δεκεμβρίου 1973, ἀφ' ἧς σχεδόν ἀνέλαβα τήν ἀρχηγίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐζήτησα ὅπως ἅπασα ἡ Κυβέρνησις ἐνημερωθῆ ἐπί τοῦ ἀμυντικοῦ προβλήματος τῆς χώρας. Καί ἐπιθυμοῦσα ζωηρῶς νά συμβῆ αὐτό, διότι ἐπεδίωκα νά ἐξασφαλίσω μεγαλυτέρας πιστώσεις, ὑψηλήν δηλαδή οἰκονομικήν ὑποστήριξιν ἀπό τήν Πολιτείαν, διά νά ὑλοποιήσω τά προγράμματα ἐξοπλισμοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τά ὁποῖα ἔκρινα ἀναγκαῖα. Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἐπεδείκνυε κατ' ἀρχήν ἀπροθυμίαν, λέγων ὅτι ἡ κυβέρνησις ἔχει αὐτήν τήν στιγμήν πολύ πλέον ἀπείγοντα θέματα νά ἀντιμετωπίση. Ἐπέμενα ὅμως καί τελικῶς ἡ ἐνημέρωσις ἔγινε, στήν αἴθουσα ἐνημερώσεων τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων. Κατ' αὐτήν παρέστησαν:

— Ὁ Πρόεδρος Φ. Γκιζίκης
— Ὁ Πρωθυπουργός Α. Ἀνδρουτσόπουλος
— Ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ε. Λατσούδης
— Ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Σπ. Τετενές
— Ὁ ὑπουργός Δημοσίας Τάξεως Γ. Τσουμάνης
— Ὁ ὑπουργός Ἐσωτερικῶν Β. Τσούμπας
— Ὁ ὑπουργός Προεδρίας Κων. Ράλλης
— Ὁ ὑπουργός Συντονιμοῦ Ηλ. Μπαλλόπουλος
— Ὁ ὑπουργός Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας Κ. Σκιαδόπουλος
— Ὁ Γενικός Διευθυντής τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ι. Τζούνης.
— Οἱ Ἀρχηγοί τῶν τριῶν Κλάδων τῶν Ἐν. Δυνάμεων καί
— Ὅλοι οἱ ἁρμόδιοι ἀνώτατοι καί ἀνώτεροι ἐπιτελεῖς ἀξιωματικοί τῶν Ἀρχηγείων.

Ἀφοῦ ἐπρολόγισα δι' ὀλίγων καί ἐξήγησα τόν σκοπόν τῆς ἐνημερώσεως, οἱ Διευθυνταί τῶν Κλάδων τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἤτοι ὁ Ὑποστράτηγος Κων. Χανιώτης, Διευθυντής τοῦ Α' Κλάδου, Ὑποπτέραρχος Περικλῆς Οἰκονόμου Διευθυντής τοῦ Β' Κλάδου καί Ὑποναύαρχος Νικόλαος Ἀνδρονόπουλος, Διευθυντής τοῦ Γ' Κλάδου, ἐνημέρωσαν λεπτομερῶς καί ἐπί ὅλων τῶν σημαντικῶν πτυχῶν τῶν ἀμυντικῶν μας ἀναγκῶν τούς κυβερνητικούς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι ἐνεφανίσθησαν νά ἀγνοοῦν πολλά, ἀλλ' ἔφυγαν

ἀπό τήν ἐνημέρωσιν γνωρίζοντες τά πάντα. Ἰδιαιτέρως ἐντυπωσιάσθησαν πάντως ἐκ τῆς συγκριτικῆς παρουσιάσεως καί τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δυνάμεων Ἑλλάδος καί Τουρκίας, ὁ ὁποῖος τότε εἶχεν ὡς ἑξῆς:

Α. Στρατός Ξηράς

	ΕΛΛΑΣ	ΤΟΥΡΚΙΑ
— Στρατιαί	1	3
— Μεραρχίαι Πεζικοῦ	10	10
— Μεραρχίαι Μηχανοκινήτου Πεζικοῦ	0	2
— Μεραρχίαι Ἐκπαιδεύσεως	0	2
— Ταξιαρχίαι Ἐκπαιδεύσεως	0	2
— Μεραρχίαι Ἁρμάτων	1	1
— Ταξιαρχίαι Ἁρμάτων	1	2

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω τριῶν τουρκικῶν στρατιῶν, ἰσχυροτέρα ἦτο ἡ Ιη, ἥτις εἶχε διαταχθῆ ἐπί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί διέθετε τρία σώματα στρατοῦ, 8 μεραρχίας πεζικοῦ ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο ἦσαν μηχανοκίνητοι, 1 μεραρχία ἁρμάτων καί δυό ταξιαρχίας ἁρμάτων.

Ἔναντι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, οἱ Τοῦρκοι εἶχον διατάξει ἐπί τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων τάς μεραρχίας καί ταξιαρχίας ἐκπαιδεύσεως καί ἀριθμόν ταγμάτων χωροφυλακῆς. Βορείως τῆς Κύπρου, ἦσαν διατεταγμέναι δύο τουρκικαί μεραρχίαι πεζικοῦ.

Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν μεραρχιῶν, αἱ τέσσαρες ἦσαν ἐπιστρατευόμεναι. Δηλαδή ὑπῆρχαν «στά χαρτιά», ἀλλά ἠδύναντο ταχύτατα νά συγκροτηθοῦν.

Β. Πολεμικόν Ναυτικόν

	ΕΛΛΑΣ	ΤΟΥΡΚΙΑ
Ἀντιτορπιλλικά στόλου	11	15
Ἀντιτορπιλλικά συνοδείας	4	1
Ὑποβρύχια	6	15
Πυραυλάκατοι	4	4
Τορπιλλάκατοι	7	7
Κανονιοφόροι	3	12
Ταχέα περιπολικά	0	2
Ναρκοθέτιδες	2	6
Ναρκαλιευτικά	14	20
Δεξαμενόπλοια	1	0
Ἁρματαγωγά	8	3
Ὀχηματαγωγά	5	0
Λοιπά ἀποβατικά (LCT, LCU, LCM)	21	96
Ἀκτοφυλακίδες	0	40
Περιπολικά ἀκτῶν	0	25
Ἀεροσκάφη Ναυτικῆς συνεργασίας	13	16
Ἑλικόπτερα	0	3
Βοηθητικά πλοῖα	Ἀρκετά	Ἀρκετά

Ὁ τουρκικός στόλος ἦτο κατανεμημένος εἰς τρεῖς περιοχάς. Εἰς τόν ναύσταθμον Γκολτσοῦ, εἰς τήν Προποντίδα, εἰς τόν κόλπον τῆς Σμύρνης καί βορείως τῆς Κύπρου, εἰς τούς λιμένας Ἀλεξανδρέττας καί Μερσίνης.

Τό ἑλληνικόν πολεμικόν ναυτικόν, εἶχε τότε ἐφοδιασθῆ καί μέ κατευθυνόμενα βλήματα ἐπιφανείας-ἐπιφανείας, γαλλικῆς κατασκευῆς, τύπου «Ἐξοσσέτ». Εἶχαν ὅμως πραγματοποιηθῆ τρεῖς δοκιμαί μέ αὐτά τά βλήματα, ἐκτοξευθέντα μάλιστα παρουσία Γάλλων εἰδικῶν καί τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ναυτικοῦ Ἀραπάκη, ἀλλ' αἱ δοκιμαί εἶχον ἀποτύχει καί ἔτσι κατελήξαμεν εἰς τό συμπέρασμα ὅτι δέν δυνάμεθα νά ὑπολογίζωμεν ἐπί τῶν βλημάτων αὐτῶν.

Γ. Πολεμική Ἀεροπορία

	ΕΛΛΑΣ	ΤΟΥΡΚΙΑ
Μαχητικά ἀεροσκάφη	290	520
Μεταφορικά ἀεροσκάφη	60	95
Ἑλικόπτερα	6	16
Βλήματα «Νίκη»	92	104
Βλήματα «Χώκ»	170	0
Σταθμοί Ραντάρ	9	16
Ἀντιαεροπορική ἄμυνα	Μετρία	Ἰσχυρά
Κύρια ἀεροδρόμια	18	22

Ἀπό τής ἐγκαταστάσεώς μου ἤδη ὡς Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, εἶχα θέσει ὡς ἀναγκαίους στόχους τόν πάσῃ θυσίᾳ καί ταχύτατον ἐξοπλισμόν τῶν Ἐνόπλων μας Δυνάμεων, εἰς τό ἐλάχιστον ἀναγκαῖον μέτρον καί, ἐν συνεχείᾳ, τήν προοδευτικήν ἐνίσχυσίν των μέ παντοειδές σύγχρονον ὑλικόν. Εἶχα πάντοτε τήν γνώμην ὅτι αἱ χρονίζουσαι διαφοραί μας μέ τήν Τουρκίαν, ἀργά ἤ γρήγορα, θά ἐλύωντο διά τῶν ὅπλων.

Παραλλήλως ὅμως, ἐπεδίωξα καί τήν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν ζωῆς τῶν στελεχῶν καί τῶν στρατευμένων. Εἰδικώτερα διά τούς ἀξιωματικούς, ἐθεώρησα ἀναγκαίαν τήν ἐνίσχυσιν τῆς οἰκονομικῆς των θέσεως, διότι μέ τήν αὔξησιν τοῦ τιμαρίθμου, αἱ ἀποδοχαί των μόλις ἐπαρκοῦσαν διά τήν στοιχειώδη συντήρησιν αὐτῶν καί τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐθεώρησα ἐξ ἄλλου ἀναγκαίαν τήν οἰκονομικήν ἐνίσχυσιν τῶν μαθητῶν τῶν Παραγωγικῶν Σχολῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, διότι καίτοι ἡ φοίτησίς των παρείχετο δωρεάν, ἐν ἀντιθέσει μέ τό προπολεμικόν καθεστώς ὅτε οἱ μαθηταί κατέβαλλον σημαντικόν ποσόν μηνιαίως διά τήν φοίτησίν των, ἐν τούτοις τό πλεῖστον τῶν μαθητῶν αὐτῶν, προερχόμενον μάλιστα ἀπό πτωχάς ἑλληνικάς οἰκογενείας, παρέμενε κατά τάς ἐξόδους ἐντός τῶν Σχολῶν, ἐλλείψει χρημάτων ἀκόμη καί διά τάς στοιχειωδεστέρας ἀνάγκας. Εἰς τό ἴδιον πλαίσιον ἐθεώρησα ἀναγκαίαν καί τήν οἰκονομικήν ἐνίσχυσιν τῶν μαθητῶν τῶν Σχολῶν Μονίμων Ὑπαξιωματικῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅπως καί τῶν Δοκίμων Ἐφέδρων Ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι σχεδόν ὑπεσιτίζοντο, μή δυνάμενοι νά καταβάλουν τό ἀντίτιμον τῆς σιτίσεώς των εἰς τάς Λέσχας Ἀξιωματικῶν τῶν διαφόρων Φρουρῶν. Τέλος, αὔξησιν τοῦ ἀντιτίμου τοῦ ἡμερησίου σιτηρεσίου τῶν ὁπλιτῶν, ὅπως καί τῶν συμβολικῶν μηνιαίων ἀποδοχῶν των.

Παραλλήλως, ἀπέβλεψα εἰς μείωσιν τοῦ χρόνου ἐργασίας τῶν Συμβουλίων κρίσεως τῶν ἀξιωματικῶν, ὥστε νά περατοῦται ἡ ὅλη σχετική διαδικασία ἐντός μηνός κατ' ἔτος καί εἰς αὔξησιν τοῦ συνταξίμου χρόνου τῶν ἀξιωματικῶν, ὥστε οὗτοι, ἀποστρατευόμενοι, νά τυγχάνουν μιᾶς συντάξεως εὐπρεποῦς καί ἱκανῆς νά τούς ἐξασφαλίση στοιχειωδῶς τουλάχιστον ἀξιοπρεπῆ ζωήν.

Δέν ἠρκέσθην βεβαίως εἰς αὐτά. Ἔθεσα πλείστους ἀκόμη στόχους (μελέτη στρατεύσεως τῶν γυναικῶν, ἀπομάκρυνσις τῶν ἀποστράτων ἀπό τάς κυβερνητικάς θέσεις, περιορισμός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἰς τά καθαρῶς ὑπηρεσιακά των καθήκοντα, μακράν τῆς πολιτικῆς καί ἄλλα) καί εἰς σημαντικόν ποσοστόν οἱ στόχοι αὐτοί ἐπετεύχθησαν πλήρως ἤ μερικῶς.

Κατά τήν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων μου ὡς Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων εὑρίσκετο ἐν ἐφαρμογῇ τό πρῶτον πενταετές πρόγραμμα ἐξοπλισμῶν, τό ὁποῖον εἶχε καταρτισθῆ ὑπό τοῦ Στρατηγοῦ Ὀδυσσέως Ἀγγελῆ, ὅταν οὗτος ἦτο Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Τό πρόγραμμα αὐτό (1968-1972) ἦτο τῆς τάξεως τῶν 4,5 δισεκατομμυρίων δραχμῶν καί δι' αὐτοῦ εἶχον ἐπιτευχθῆ:

— Ἡ προμήθεια 60 γαλλικῶν ἁρμάτων μάχης.

— Ἡ προμήθεια 4 γερμανικῶν ὑποβρυχίων μέ πρόβλεψιν νά τεθοῦν ταῦτα εἰς πλήρη ἐπιχειρησιακήν ἑτοιμότητα ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ 1974.

— Ὁλοκλήρωσις τῆς ἀνακτήσεως καί συμπληρώσεως τῆς ὀχυρώσεως τῆς «Γραμμῆς Μεταξᾶ» ἐπί τῶν βορείων συνόρων μας.

— Ἡ προμήθεια 4 περιπολικῶν πλοίων ἐκτοξεύσεως κατευθυνομένων βλημάτων τύπου «Ἐξοσσέτ».

— Προκαταβολή διά τήν προμήθειαν μιᾶς μοίρας ἀεροσκαφῶν διώξεως-βομβαρδισμοῦ τύπου Φάντομ.

— Προμήθεια ραντάρ διά τά τάγματα πεζικοῦ καί κινητῶν ραντάρ.

— Ἀξιοποίησις τῶν παλαιότερον ἀγορασθέντων μεταφορικῶν ἀεροσκαφῶν τύπου «Νοράτλας».

Ἐκ τοῦ πρώτου αὐτοῦ πενταετοῦς προγράμματος ὑπῆρχεν ἀναξιοποίητον ὑπόλοιπον ὕψους 1.100 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, τό ὁποῖον ἐπί τῶν ἡμερῶν μου ἀπερροφήθη δι' ἐνσωματώσεώς του εἰς τά Β' καί Γ' Πενταετῆ Προγράμματα Ἐξοπλισμῶν τά ὁποῖα κατήρτισα ἐν συνεργασίᾳ μέ τούς Ἀρχηγούς, τοῦ Στρατοῦ Γαλατσᾶνον, τοῦ Ναυτικοῦ Ἀραπάκην καί τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου, ὡς κατωτέρω ἐκτίθεται:

Τό Β' Πενταετές Πρόγραμμα Ἐξοπλισμῶν, ἦτο τῆς τάξεως τῶν 9 δισεκατομμυρίων δραχμῶν (διά τῆς ἐνσωματώσεως καί τοῦ ποσοῦ τοῦ ἑνός δισεκατομμυρίου ἑκατό ἑκατομμυρίων δραχμῶν πού εἶχον παραμείνει ἀναξιοποίητα ἐκ τοῦ Α' Προγράμματος) καί προέβλεπε:

— Προμήθεια μιᾶς δευτέρας μοίρας πυραύλων τύπου «Χώκ», ἐπιφανείας-ἀέρος. (Ἡ σχετική σύμβασις μέ τούς προμηθευτάς εἶχεν ὑπογραφεῖ ἀπό τοῦ 1972).

— Βελτίωσις καί ἐκσυγχρονισμός τῆς ὑπαρχούσης πρώτης μοίρας «Χώκ».

— Προμήθεια Α/Τ πυραύλων τύπου «Μίλαν» καί ἀντιαεροπορικῶν πυροβόλων τύπου «Ἔρλιγκτον». (Αἱ σχετικαί συμβάσεις ὑπεγράφησαν ἐπί τῶν ἡμερῶν μου).

— Προμήθεια εἰς ΗΠΑ 65 ἁρμάτων μάχης Μ-48, ἅτινα καί παρελήφθησαν ἐπί τῶν ἡμερῶν μου.

— Προμήθεια τοῦ πλέον συγχρόνου ἀνά τόν κόσμον φορητοῦ ὁπλισμοῦ, ὁ ὁποῖος κατασκευάζεται ἀπό τό Βέλγιον (τυφέκια καί πολυβόλα), εἰς τρόπον ὥστε νά ἐξοπλισθοῦν πλήρως δι' αὐτοῦ ἅπασαι αἱ μεραρχίαι «Μ» ἡμέρας. ('Η σχετική σύμβασις ὑπεγράφη ἐπί τῶν ἡμερῶν μου).

— Ναυπήγησις εἰς τό ἐξωτερικόν 3 ἕως 5 πολεμικῶν πλοίων συνοδείας. ('Η σχετική σύμβασις δέν ὑπεγράφη τελικῶς, διότι αἱ ἀνατιμήσεις πού ἐπέβαλον οἱ κατασκευασταί, ὑπεχρέωσαν τό Πολεμικόν Ναυτικόν εἰς ἐπανεξέτασιν τοῦ θέματος).

— 'Εφοδιασμός τῶν νέων ὑποβρυχίων τοῦ Ναυτικοῦ μας μέ 46 ἀνθυποβρυχιακάς τορπίλλας «Μ.Κ.» ('Η σχετική σύμβασις ὑπεγράφη ἐπί τῶν ἡμερῶν μου).

— Προμήθεια μιᾶς εἰσέτι μοίρας ἀεροσκαφῶν τύπου «Φάντομ», διά τήν ὁποίαν ἐπίσης ὑπεγράφη ἐπί τῶν ἡμερῶν μου ἡ σχετική σύμβασις.

— Προμήθεια ἱκανῶν ποσοτήτων πυρομαχικῶν καί διά τούς τρεῖς Κλάδους τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων. (Καί διά τό θέμα αὐτό, αἱ συμβάσεις ὑπεγράφησαν ἐπί τῶν ἡμερῶν μου).

Τό Γ' Πενταετές Πρόγραμμα 'Εξοπλισμῶν, ἦτο τῆς τάξεως τῶν 26 δισεκατομμυρίων δραχμῶν καί δι' αὐτοῦ προεβλέποντο τά κάτωθι:

— Προμήθεια 130 γαλλικῶν ἁρμάτων μάχης, 105 ἑρπυστριοφόρων ὀχημάτων μεταφορᾶς προσωπικοῦ, 14 ἁρμάτων περισυλλογῆς ὡς καί τῶν ἀναλογούντων δι' ἅπαντα τά ἀνωτέρω πολεμικά μέσα ἀνταλλακτικῶν. ('Η σχετική σύμβασις μέ τούς Γάλλους ὑπεγράφη ἐπί τῶν ἡμερῶν μου ὡς 'Αρχηγοῦ τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων).

— Ναυπήγησις εἰς τό ἐξωτερικόν τριῶν φρεγατῶν διά τό Πολεμικόν Ναυτικόν, ἐκτοπίσματος τριῶν χιλιάδων τόννων ἑκάστης. 'Η σχετική σύμβασις ὅμως δέν ὑπεγράφη, λόγω μή ὁλοκληρώσεως τῆς μελέτης τοῦ θέματος ὑπό τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ.

— Προμήθεια 4 τορπιλλακάτων ἐκτοξεύσεως κατευθυνομένων βλημάτων τύπου «Εξοσσέτ», διά τάς ὁποίας καί ὑπεγράφη ἐπί ἀρχηγίας μου ἡ σχετική σύμβασις.

— Προμήθεια 40 ἀεροσκαφῶν τύπου «Μιράζ», διά τά ὁποῖα ἐπίσης ὑπεγράψαμε τότε τήν σύμβασιν.

— Προμήθεια 60 ἀεροσκαφῶν τύπου Α-7Ε ἐξ ΗΠΑ, διά τά ὁποῖα ἐπίσης ὑπεγράψαμε τήν σχετικήν σύμβασιν.

— 'Αγορά 20 ἀεροσκαφῶν τύπου Τ-20 ἐκπαιδευτικῶν, δυναμένων νά χρησιμοποιηθοῦν καί ὡς πολεμικά τοιαῦτα. Καί δι' αὐτά ἡ σύμβασις ὑπεγράφη ἐπί τῶν ἡμερῶν μου.

— Προμήθεια 12 μεταφορικῶν ἀεροσκαφῶν τύπου C-130. Καί δι' αὐτά ὑπεγράφη ἐπί τῆς ἀρχηγίας μου ἡ σύμβασις.

— Κατασκευή καταφυγίων πολεμικῶν ἀεροσκαφῶν εἰς τήν νῆσον Λῆμνον.

—'Επέκτασις τῶν ὑπαρχόντων πολεμικῶν ἀεροδρομίων.

—'Επέκτασις τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ καλυκοποιείου, προκειμένου νά δύναται νά καλύψη ἀμέσως καί εἰς πᾶσαν ζήτησιν τάς ἀνάγκας τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων εἰς φυσίγγια καί βλήματα.

— Πέραν ὅλων τῶν ἀνωτέρω, τά τρία ἀρχηγεῖα τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἐκλήθησαν νά συνάψουν καί ὑπέγραψαν συμβάσεις προμηθείας ἀνταλλακτικῶν καί πυρομαχικῶν πρός κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν των καί συμπλήρωσιν τῶν ἀποθεμάτων, ὡρισμένων ἐξ αὐτῶν καί μάλιστα κρισίμων, τά ὁποῖα εὑρίσκοντο τότε εἰς χαμηλά ἐπίπεδα.

Ἅπαντες οἱ ἀνωτέρω ἐξοπλισμοί ἐκαλύπτοντο ἐξ ἐθνικῶν πόρων, ὑπεύθυνος δέ διαχειριστής τῶν θεμάτων αὐτῶν δέν ἦτο ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἀλλά ὁ ἁρμόδιος Διευθυντής τοῦ Γ΄ Κλάδου τοῦ Ἀρχηγείου, πού τότε ἦτο ὁ Ὑποναύαρχος Νικόλαος Ἀνδρονόπουλος.

Πέραν τῶν ἐξ ἐθνικῶν πόρων δαπανῶν διά τά ἐξοπλιστικά προγράμματα τῶν Ἐνόπλων μας Δυνάμεων, ὑπῆρχε τότε καί ἡ ἀμερικανική στρατιωτική βοήθεια ἥτις παρείχετο δωρεάν, ἀλλά καί ἡ ἐπί πιστώσει πώλησις (CREDIT SALES) ἀμερικανικοῦ στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ, ὅπως καί κάποια μικροτέρα στρατιωτική βοήθεια ἐκ μέρους τῆς Δυτικῆς Γερμανίας. Μετά ὅμως τήν 21ην Ἀπριλίου 1967, οἱ Γερμανοί ἀνέστειλαν τήν χορήγησιν βοηθείας, οἱ δέ Ἀμερικανοί τήν περιώρισαν εἰς δέκα ἑκατομμύρια δολλάρια ἐτησίως. Τοῦτο ἔκαμε τόν Παπαδόπουλον νά ἀποφασίση ὅπως μή ἀποδέχεται αὐτήν τήν δωρεάν βοήθειαν ἡ ὁποία λόγω τῆς πενιχρότητός της οὐσιαστικῶς οὐδέν ἀπέδιδε, ἀπέμεινε δέ μόνον ἡ ἐπί πιστώσει πώλησις ἀμερικανικοῦ στρατιωτικοῦ ὑλικοῦ, ἀνερχομένη τότε εἰς τό ποσόν τῶν 71 ἑκατομμυρίων δολλαρίων ἐτησίως. Αἱ ἐπί πιστώσει πωλήσεις (CREDIT SALES) ἀφοροῦσαν εἰς χορήγησιν ἀμερικανικοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ, ἐξ ἀμερικανικῶν πηγῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Τό ἀγοραζόμενον κατ' αὐτόν τόν τρόπον ὑλικόν ἦτο εὔχρηστον καί σημαντικώτατον διά τήν Ἑλλάδα, ἡ δέ τιμή του ἦτο συμβολική καί παρείχοντο ἱκανά χρονικά διαστήματα χάριτος κατά τήν ἐξόφλησίν του. Διά τήν ἐπιλογήν του ὅμως, εἶχε βαρύνουσαν γνώμην ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀμερικανική στρατιωτική ἀποστολή.

Εὑρεθείς ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως καί ἐνδιαφερόμενος διά τόν εἰς σύντομον χρόνος ἱκανόγ ἐξοπλισμόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, προσεκάλεσα τόν ἀρχηγόν τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, τῆς γνωστῆς ὡς ΜΟΣΒΗΠΕ, Ἀμερικανόν Ὑποστράτηγον Ρέυντερ καί τοῦ ἔθεσα σαφῶς ἑλληνικόν αἴτημα νά ἐπαναρχίση ἀμέσως ἡ δωρεάν χορήγησις ἀμερικανικῆς στρατιωτικῆς βοηθείας, εἰς τά ἐπίπεδα πού εὑρίσκετο αὕτη πρό τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967.

Ὁ Ρέυντερ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἡ δωρέαν βοήθεια ἐσταμάτησεν ἐπειδή τήν ἀπέρριψεν ὁ Παπαδόπουλος. Τοῦ εἶπα ὅτι ὁ Παπαδόπουλος δέν ἀπέρριψε τήν βοήθειαν, παρά ὅταν αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τήν περιώρισαν εἰς τό ἀστεῖον διά τάς ἑλληνικάς ἀνάγκας ποσόν τῶν δέκα ἑκατομμυρίων δολλαρίων. Τοῦ ἐπανέλαβα δε ὅτι αὐτό ποῦ ζητῶ δέν εἶναι ἡ ἐπανάληψις τῆς χορηγήσεως βοηθείας αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου, ἀλλά τοῦ ἐπιπέδου ὅπου ἡ βοήθεια αὐτή εὑρίσκετο πρό τῆς 21ης Ἀπριλίου. Ὁ Ἀμερικανός Ὑποστράτηγος προσέθεσε τότε ὅτι ἀναγνωρίζει τάς ἀνάγκας τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων καί ὑπεσχέθη ὅτι θά θέση τό αἴτημά μου ὑπ' ὄψιν τῶν προϊσταμένων του καί εὐθύς ὡς λάβη ἀπάντησιν θά σπεύση νά μέ ἐνημερώση.

Πράγματι μετά παρέλευσιν ἑνός περίπου μηνός, περί τά τέλη Φεβρουαρίου —ἀρχάς Μαρτίου 1974 μέ ἐπεσκέφθη καί μοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἡ δωρέαν βοήθεια δέν εἶναι δυνατόν «ἐπί τοῦ παρόντος καί μέχρι τῆς καταρτίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ νέου οἰκονομικοῦ ἔτους τῶν ΗΠΑ» νά ὑπερβῆ τό ὕ-

ψος τῶν δέκα ἑκατομμυρίων δολλαρίων, τό ὁποῖον εἶχεν ἀπορρίψει ὁ Παπαδόπουλος ἀλλά μοῦ ἔκανε μίαν ἄλλην σημαντικήν προσφοράν. Συγκεκριμένως μοῦ παρουσίασε σχέδιον τοῦ ἀμερικανικοῦ Πενταγώνου, διά τοῦ ὁποίου προεβλέπετο ἡ παροχή πολεμικοῦ ὑλικοῦ ἀξίας 545,5 ἑκατομμυρίων δολλαρίων πρός τήν Ἑλλάδα, ὑπό μορφήν CREDIT SALES, διά τά ἔτη 1974-1980.

Παρ' ὅτι σημαντική ἡ προσφορά αὐτή, δέν ἦτο ἐν τούτοις ἐκεῖνο πού ἐπεδίωκα. Ἀλλά καί δέν ἦτο δυνατόν νά μήν τήν ἀποδεχθῶ, ἀφοῦ δι' αὐτῆς θά ἐτακτοποιοῦντο πλεῖστα σοβαρά προβλήματα ἐξοπλισμοῦ. Ἐπίστευα ὅτι ἡ ἑλληνική κυβέρνησις ὤφειλε νά τήν ἀποδεχθῆ ἐπίσης καί διά τόν σκοπόν αὐτόν ἐζήτησα ἀμέσως ἐπαφήν μέ τό ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ, ἁρμόδιον τότε διά παρόμοια ζητήματα. Ὁ Ρέυντερ, πρό τῆς ἀποχωρήσεώς του ἀπό τό γραφεῖον μου μέ διεβεβαίωσεν ὅτι τό ζήτημα τῆς παροχῆς δωρεάν στρατιωτικῆς βοηθείας θά ἐπανεξετασθῆ ἀπό τήν κυβέρνησιν τῶν ΗΠΑ καί προσέθεσεν ὅτι διά πρώτην φοράν διαπιστώνει ὅτι ἡ ἡγεσία τῶν Ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων γνωρίζει τί ἀκριβῶς χρειάζεται καί τό ζητεῖ.

Ἡ συνεργασία τοῦ Ἀρχηγείου μέ τό ὑπουργεῖον Συντονισμοῦ καί μέ τά ἄλλα Ἀρχηγεῖα τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὡδήγησεν εἰς ἀποδοχήν τῆς προσφορᾶς ὑπό τόν ὅρον ὅμως, ὅτι τό οὕτω παραχωρηθησόμενον εἰς τήν Ἑλλάδα πολεμικόν ὑλικόν, θά εἶναι τῆς ἀπολύτου ἐπιλογῆς τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ὁ Ρέυντερ ἀπεδέχθη τόν ὅρον.

Μετά τήν ἐπελθοῦσαν συμφωνίαν, τά Ἀρχηγεῖα ἤρχισαν νά μελετοῦν τόν προγραμματισμόν τῶν ἀναγκῶν των καί τήν ἔνταξίν των εἰς τά ἤδη κατηρτισμένα πενταετῆ προγράμματα.

Παραμονάς τοῦ Πάσχα τοῦ 1974, ὁ Ρέυντερ μετετέθη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς ἀμερικανικήν μεγάλην μονάδα τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, τόν διεδέχθη βραδύτερον δέ ὡς Ἀρχηγός τῆς ΜΟΣΒΗΠΕ ὁ Ὑποστράτηγος Μπέρκ. Ὁ Ρέυντερ μέ ἐπεσκέφθη πρό τῆς ἀναχωρήσεώς του διά νά μέ ἀποχαιρετήση καί μοῦ προσέφερε φιλοφρόνως ἕνα σημαντικόν στρατιωτικόν βιβλίον, μέ θερμήν —ὑπερβολικήν θά ἔλεγα— ἀφιέρωσιν. Αἱ φιλοφρονήσεις τοῦ Ρέυντερ καί κυρίως ὁ ὑπαινιγμός του ὅτι οἱ προκάτοχοί μου Ἀρχηγοί δέν ἐγνώριζαν τί ἐχρειάζοντο καί τί ἐζητοῦσαν, ἦσαν ἀτυχεῖς καί ἄδικοι. Διότι οἱ προκάτοχοί μου ὑπῆρξαν ἐκλεκτοί καί κατηρτισμένοι στρατιῶται, ἐμπειρότεροι ἐμοῦ καί κατέβαλον καί ἐκεῖνοι ἀόκνους προσπαθείας διά τόν ἄρτιον ἐξοπλισμόν τῶν Ἐνόπλων μας Δυνάμεων. Ὁ Στρατηγός Ὀδυσσεύς Ἀγγελῆς, ἐμόχθησε καί ἠγωνίσθη διά τόν καταρτισμόν τοῦ Α΄ Πενταετοῦς Προγράμματος καί εἶμαι εἰς θέσιν νά τό βεβαιώσω αὐτό μετά παρρησίας, διότι ὡς ἀνώτατος ἐπιτελής, ὡς Α΄ Ὑπαρχηγός Στρατοῦ καί ὡς Σωματάρχης ἐν συνεχεία, γνωρίζω τάς φιλοτίμους καί σκληράς προσπαθείας τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ ἀξιωματικοῦ.

Ὑπῆρξε βεβαίως μιά διαφορά συμπεριφορᾶς, ἥτις προφανῶς ἐπηρέασε τόν Ἀμερικανόν Ὑποστράτηγον εἰς τάς κρίσεις του. Ἡ διαφορά αὕτη ἀναφέρεται εἰς τήν ἀκολουθηθεῖσαν ὑπό τοῦ Γ. Παπαδοπούλου πολιτικήν ἔναντι τῶν ΗΠΑ, ἡ ὁποία ἦτο ἐθνοπρεπῶς ὑπερήφανος, χωρίς βεβαίως νά φθάνη τά ὅρια τῆς ὀξύτητος. Ἡ πολιτική αὐτή ἦτο φυσικόν νά ἐπηρεάζη τάς σκέψεις καί τάς ἐνεργείας τῶν προκατόχων μου, οἱ ὁποῖοι προσεπάθουν νά ἐξοπλίσουν τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις χωρίς ὅμως νά ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν μέ τήν κυβερνητι-

κήν πολιτικήν, ἡ ὁποία, χωρίς νά παραγνωρίζῃ τάς ἀνάγκας ἐξοπλισμῶν, ἔδιδεν ἐν τούτοις ἔμφασιν εἰς τόν κοινωνικόν τομέα κατά πρῶτον λόγον. Οὕτω καί οἱ προκάτοχοί μου καί ἰδίως ὁ Στρατηγός Ἀγγελῆς —τήν ἐπάρκειαν, τήν ἐντιμότητα καί τόν πατριωτισμόν τοῦ ὁποίου οὐδείς δύναται νά ἀμφισβητήσῃ— ἦσαν ὑποχρεωμένοι νά ἐφαρμόζουν ἐλαστικήν πολιτικήν εἰς τάς διεκδικήσεις των ἀπό τόν κρατικόν προϋπολογισμόν, μέ φυσικῶς ἀπορρέοντα ἐξ αὐτῆς φαινόμενα βραδύτητος, παρελκύσεων καί ὑπαναχωρήσεων.

Ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος τῶν ὅσων γράφω ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι τό Α΄ Πενταετές Πρόγραμμα δέν ἀπερρόφησε τό 1/4 τοῦ προϋπολογισμοῦ του καί δεύτερον ὅτι τό πρόγραμμα αὐτό, μόλις ἔφθανε τό ἕν δέκατον τοῦ συνόλου τῶν πιστώσεων πού προέβλεπον τά ἐπί τῶν ἡμερῶν μου καταρτισθέντα Β΄ καί Γ΄ Πενταετῆ προγράμματα.

Πρέπει ἐξ ἄλλου νά σημειώσω ὅτι ἐνῶ οἱ προκάτοχοί μου ἐδεσμεύοντο ἀπό τήν κυβερνητικήν πολιτικήν πού ἐχάρασσεν ὁ Παπαδόπουλος, ἐγώ οὐδεμίαν δέσμευσιν ἤ ἔστω καθοδήγησιν εἶχα, ἀφοῦ καί οὐδεμία πρόβλεψις εἶχε γίνει ὑπό τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης, τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου, διά τήν ἀκολουθησομένην πολιτικήν εἰς τόν τομέα τῶν ἐξοπλισμῶν. Ἀντιθέτως, εἰς τά ζητήματα αὐτά, δηλαδή τοῦ ἐξοπλισμοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῆς βελτιώσεως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ προσωπικοῦ των, εἶχα τήν ἀμέριστον ὑποστήριξιν τοῦ Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δέν ἔφερε ἀντίρρησιν, ἀλλά καί ὑπεστήριζε ὅσα διετύπωνα σχετικῶς. Θά ἔλεγα ὅτι ἦτο ἡ μόνη περίπτωσις, καθ' ὅλην τήν θητείαν μου ὡς Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων, κατά τήν ὁποία ὑπῆρξεν ἀπόλυτος σύμπτωσις ἀπόψεως μεταξύ τοῦ Ἰωαννίδη καί ἐμοῦ.

Κατέστη οὕτως εὐκολωτέρα δι' ἐμέ ἡ ρύθμισις θεμάτων τοῦ προσωπικοῦ τῶν τριῶν ὅπλων, δι' αὐξήσεις τῶν ἀποδοχῶν των, βελτίωσιν τῶν συνταξιοδοτικῶν προϋποθέσεων, προαγωγήν τῶν καθηλωμένων εἰς τούς βαθμούς τῶν ἀνθυπασπιστῶν, ἀρχικελευστῶν καί ἀρχισμηνιῶν, ἐπιδότησιν τῶν μαθητῶν τῶν παραγωγικῶν σχολῶν, βελτίωσιν τῆς τροφῆς τῶν ὁπλιτῶν καί πολλά ἄλλα, τῶν ὁποίων ἡ ἀναφορά δέν ἐνδιαφέρει τούς ἀναγνώστας. Οἱ εὐνοηθέντες τότε τά ἐνθυμοῦνται.

Παραλλήλως, ἐμερίμνησα διά τήν ὁμαλήν καί μή ἀνταγωνιστικήν συνεργασίαν μεταξύ ΥΕΝΕΔ καί ΕΙΡ, ἐτίμησα μέ εἰδικήν πλακέταν καί χρηματικόν βραβεῖον τούς ἱκανωτέρους τηλεπαρουσιαστάς (πρῶτοι ἐτιμήθησαν ὁ Νικόλαος Κατσαρός καί ἡ Σάσα Μανέττα) ἐρρύθμισα τά οἰκοπεδικά θέματα ΑΟΟΑ καί ΟΣΜΑΕΣ (Μαλεσίνας) διέταξα τήν ἔναρξιν μελέτης διά τήν στράτευσιν τῶν γυναικῶν, ἐζήτησα τήν ἀπομάκρυνσιν ὅλων τῶν ἐν ἀποστρατείᾳ ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν ἀπό τάς κυβερνητικάς θέσεις πού τυχόν κατεῖχον, προκειμένου αὗται νά πληρωθοῦν διά τῶν φυσικῶν δικαιούχων μονίμων δημοσίων ὑπαλλήλων καί, τό σπουδαιότερον, ἔθεσα τάς βάσεις ἐπανενάρξεως τῶν συνομιλιῶν καί διαδικασιῶν διά τήν δημιουργίαν ἀεροπορικῆς βιομηχανίας εἰς τήν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἑλλάς ἀνήκει εἰς τήν συμμαχίαν τοῦ ΝΑΤΟ καί οἱ πραγματικοί σύμμαχοί της εἶναι αἱ Δυτικαί χῶραι. Δέν ἐπεθύμουν διατάραξιν τῶν σχέσεων μέ τάς ἐξ αὐτῶν οἰκονομικῶς ἰσχυροτέρας, διότι ἐπίστευα ὅτι τό συμφέρον τῆς χώρας —ὄχι μόνον τότε, ἀλλά καί ἐπί Σοφούλη καί ἐπί Πλαστήρα καί ἐπί Γ. Παπανδρέου καί ἐπί Παπάγου καί ἐπί Καραμανλῆ— ἐξυπηρετεῖτο καλύτερον καί

τά ὠφελήματα ἦσαν μεγαλύτερα. Ἀλλά καί δέν ἤμην διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ ὑπερβολάς ἤ ἄσκησιν μή ὑπερηφάνου πολιτικῆς.

Τό ζήτημα χρήσεως ὑπό τῶν Ἀμερικανῶν τοῦ ἀεροδρομίου Σούδας, συνεδέετο μέ τό τοιοῦτον τοῦ ἐλλιμενισμοῦ μονάδων τοῦ 6ου Ἀμερικανικοῦ στόλου εἰς τόν κόλπον τῆς Ἐλευσῖνος. Τό ζήτημα προϋπῆρχε τῆς 25ης Νοεμβρίου 1973 καί ἦτο συνέπεια τῆς ἀπορρήτου ἑλληνο-αμερικανικῆς συμφωνίας τοῦ 1953, περί τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀμερικανικῶν Βάσεων.

Διεπίστωσα ὅμως ὅτι οἱ Ἀμερικανοί προέβαιναν εἰς ὑπερβολικήν καί πέραν τῆς συμφωνίας χρῆσιν τοῦ ἀεροδρομίου Σούδας καί, ἐν συνεργασίᾳ μέ τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἀεροπορίας Ἀντιπτέραρχον Παπανικολάου, ἐπεβάλαμεν ἀπαγόρευσιν εἰς τούς Ἀμερικανούς τῆς χρήσεως πέραν τῶν συμφωνηθέντων ὁρίων. Ἡ ἀπαγόρευσις ἐπεβλήθη τόσον ἐκ λόγων ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας, ὅσον καί διότι ἡ ἀμερικανική κατάχρησις ἐδημιούργει δυσκολίας εἰς τήν χρῆσιν τοῦ ἀεροδρομίου ὑπό τῆς ἀεροπορίας μας. Ἡ ἀπογόρευσις ἠνώχλησε τούς Ἀμερικανούς, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι δέν ἀνέμεναν τοιαύτην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους μας. Τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων, πρός ἄμβλυνσιν τῆς οὕτω προκληθείσης καταστάσεως, ἐζήτησεν ἐπίσπευσιν τῶν ἀπό μακροῦ χρονιζουσῶν διαπραγματεύσεων πρός σύναψιν μιᾶς νέας συμφωνίας. Οἱ Ἀμερικανοί ἤρχισαν νά κωλυσιεργοῦν, πιστεύοντες ὅτι τό μέτρον τῆς ἀπαγορεύσεως θά ἀτονήσῃ. Ἐπειδή ἡ κυβέρνησις δέν ἦτο ἐνήμερος τοῦ θέματος, ἐπραγματοποιήθη τήν 12ην Μαρτίου 1974 σύσκεψις εἰς τήν ὁποίαν μετέσχον ἐκπρόσωποι τῶν ὑπουργείων Ἐθνικῆς Ἀμύνης καί Ἐξωτερικῶν, κατά τήν ὁποίαν ἐνημερώθη ὁ πρωθυπουργός, ὁ ὁποῖος καί ἐνέκρινε συνέχισιν τῶν ἑλληνο-αμερικανικῶν διαπραγματεύσεων, ζητήσας νά ἐνημερώνεται ἐπί τῆς προόδου των. Εἰς τήν σύσκεψιν αὐτήν μετέσχεν ἀπό πλευρᾶς Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων ὁ Διευθυντής τοῦ Γ΄ Κλάδου Ὑποναύαρχος Ἀνδρονόπουλος.

Οἱ Ἀμερικανοί ὅταν ἐπείσθησαν ὅτι τό μέτρον τῆς ἀπαγορεύσεως δέν πρόκειται νά ἀρθῇ, ἤρχισαν νά ἐπιζητοῦν ἀπό τοῦ Μαΐου 1974, ἐπίσπευσιν τῶν σχετικῶν διαπραγματεύσεων. Ἡ ἀποφασιστικότης τῆς ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας εἶχεν ἀποδώσει.

Ἀξιοπρεπής καί ὑπερήφανος ἦτο ἡ στάσις μας καί πρός τάς ἄλλας συμμαχικάς δυνάμεις, μετά τῶν ὁποίων ἐννοούσαμε νά συνεγαζόμεθα ἰσοτίμως. Ἀλλά μᾶς εἶχεν ἐνοχλήσει ἡ γερμανική στάσις. Ἡ Δυτική Γερμανία, βάσει ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τοῦ ΝΑΤΟ τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1962, ἤρχισεν ἀπό τοῦ 1963 νά χορηγῇ δωρεάν στρατιωτικήν βοήθειαν πρός τήν Ἑλλάδα καί τήν Τουρκίαν, κατ' ἀναλογίαν 3 πρός 5. Ἀπό τοῦ 1963 μέχρι τοῦ 1966, ἡ Ἑλλάς ἔλαβεν ἀπό τήν Βόννην βοήθειαν εἰς πολεμικόν ὑλικόν, συνολικῆς ἀξίας 101 ἑκατομμυρίων γερμανικῶν μάρκων.

Ἀπό τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 ὅμως, ἡ Δυτική Γερμανία ἀνέστειλεν ὁλοσχερῶς τήν δωρεάν χορήγησιν βοηθείας πρός τήν χώραν μας, ἐνῶ συνέχισε τήν παροχήν της πρός τήν Τουρκίαν, πού ἔφθανε τό ὕψος τῶν 60 ἑκατομμυρίων μάρκων ἐτησίως. Μόνον ἐκτάκτως καί «ἀθορύβως» μᾶς ἐχορήγησεν ὑλικόν —διαφόρων κατηγοριῶν καί διά τά τρία ὅπλα— συνολικῆς ἀξίας 26 ἑκατομμυρίων μάρκων.

Τό 1974, ὁ ὑπηρετῶν εἰς τό ΝΑΤΟ ὡς ΣΑ/ΣΕΒΑΣ Ἀντιστράτηγος Ἰωάννης Κόρκας εἶχεν ἀναφέρει ἐγγράφως εἰς τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων

τήν πληροφορίαν ὅτι ἐπίκειται ἀναδιοργάνωσις τῶν γερμανικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ἐκ τῆς ὁποίας θά προκύψη σημαντικώτατον πλεόνασμα πολεμικοῦ ὑλικοῦ, τό ὁποῖον ὁ Γερμανός ὑπουργός 'Αμύνης εἶχε τήν πρόθεσιν νά χορηγήση πρός τήν 'Ελλάδα καί τήν Τουρκίαν. Δέν ἐπρόκειτο περί ἀπολύτως συγχρόνου ὑλικοῦ, ἦτο ὅμως κατάλληλον νά θεραπεύση ὡρισμένας ἐπειγούσας ἀνάγκας μας.

Κατά τήν μετάβασίν μου εἰς τήν ἕδραν τοῦ ΝΑΤΟ εἰς Βρυξέλλας,τόν Μάϊον τοῦ 1974, ὁ Κόρκας μοῦ εἰσηγήθη νά παρασημοφορηθῆ ὁ Γερμανός Στρατηγός Στάινχοφ, ὁ ὁποῖος συνεδέετο στενῶς μέ τόν ὑπουργόν 'Αμύνης τῆς χώρας του καί ἦτο πρόεδρος τῆς Στρατιωτικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ ΝΑΤΟ ληγούσης ὅμως τότε τῆς θητείας του.

Δέν ἐπίστευα ποτέ εἰς τοιούτου εἴδους «πολιτικήν ἐπιδαψιλεύσεων ἐπί σκοπῶ μελλοντικῆς ἀνταποδόσεως». 'Αλλά καί ἤθελα τά γερμανικά ὅπλα. Τά εἴχομεν ἀνάγκην. 'Η παρασημοφορία τοῦ Στάινχοφ λοιπόν ἐγένετο, ὅπως καί εἰς ἄλλον σημεῖον τοῦ βιβλίου θά ἐκτεθῆ, ἀλλά μέχρι τῆς ἀποστρατείας μου, οὐδέν ἐλάβομεν ἀπό τήν Δυτικήν Γερμανίαν.

Πάγιος στόχος μου, ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων ἀπό τήν πολιτικήν καί ἡ πολιτικοποίησις τοῦ καθεστῶτος. Βεβαίως ἦτο ἕνα πρόβλημα σοβαρόν, ἀκανθῶδες καί δυσεπίλυτον. Παρεμβάσεις καί συνήθειαι μιᾶς ὁλοκλήρου 7ετίας, δέν εἶναι εὔκολον νά λησμονηθοῦν καί νά σταματήσουν διά διαταγῶν. 'Απαιτεῖται μεθόδευσις, ὑπομονή καί ἐπιμονή.

'Εξέδωσα βεβαίως τάς πρώτας διαταγάς ἐπί τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐνῶ καί κατά τάς ὁμιλίας μου ὡς 'Αρχηγός Ε.Δ. πρός συγκεντρώσεις τῶν ἀξιωματικῶν ὅλων τῶν φρουρῶν καί τῶν τριῶν ὅπλων, δέν παρέλειπα νά τονίζω τήν ἀνάγκην ἀπομακρύνσεως τῶν ἀξιωματικῶν ἐκ τῆς πολιτικῆς καί περιορισμοῦ των εἰς τά καθαρῶς στρατιωτικά των καθήκοντα. 'Υπεγράμμιζα δέ πάντοτε, ὅτι ἡ συνέχισις τῆς παρούσης καταστάσεως θά ἔχη ἀναμφιβόλως δυσαρέστους συνεπείας διά τήν πατρίδα μας.

Δέν ἰσχυρίζομαι ὅτι ἐπέτυχα ἀπολύτως τοῦ σκοποῦ μου, ἀλλ' ἦτο ἔκδηλος ἡ ἱκανοποίησις τῆς μεγάλης μάζης τῶν ἀξιωματικῶν ἐκ τῶν ὁμιλιῶν μου. 'Υπῆρχον καί οἱ «ἡρακλεῖς» τοῦ καθεστῶτος, πού ἀντετίθεντο εἰς ὅσα ἔλεγα καί ἐδυσφόρουν. 'Αλλ' αὐτούς τούς ἠγνόουν. Διότι εἶχα τήν πεποίθησιν ὅτι ὁ χρόνος εἰργάζετο ὑπέρ τῶν ἀπόψεών μου καί μέ ἐνδιέφερε νά ἔχω τήν ὑποστήριξιν τῶν πολλῶν ἀξιωματικῶν κατά τρόπον εὐθύ καί ὄχι τῶν ὀλίγων κατά τρόπον πλάγιον καί συνωμοτικόν.

'Εν τῶ μεταξύ, ἀπό τοῦ 'Ιανουαρίου τοῦ 1974, ὁ 'Ανδρουτσόπουλος, ἐν ὁμοφωνία μέ τόν 'Ιωαννίδην, εἶχε καθορίσει ὅπως ἅπαξ τοῦ μηνός συναντώμεθα εἰς τήν οἰκίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ, εἰς τό Παγκράτι, ὁ Γκιζίκης, ὁ 'Ανδρουτσόπουλος, ἐγώ καί ὁ 'Ιωαννίδης καί συσκεπτόμεθα ἐπί τῆς καταστάσεως, ὥστε νά ἀντιμετωπίζωμεν ἀπό κοινοῦ τά διάφορα προβλήματα καί ἀποφασίζωμεν διά τόν περαιτέρω χειρισμόν των.

Ὅπως θά ἀποδειχθῆ ἐν συνεχεία, οὐδέν πρόβλημα ἀντιμετωπίσθη καί οὐδεμία σημαντική ἀπόφασις ἐλήφθη κατά τάς «συσκέψεις» αὐτάς. Δέν ἐπρόκειτο ἄλλωστε κἄν περί συσκέψεων. Ἦσαν τυπικαί συναντήσεις, διά τάς ὁποίας ἔχω τήν πεποίθησιν ὅτι ἐπεδιώκοντο ὑπό τοῦ 'Ιωαννίδη διά νά ὑπάρχη μία νο-

μιμοφανής κάλυψις τῶν αὐθαιρέτων ἀποφάσεων τάς ὁποίας μόνος ἐλάμβανε καί ὑπηγόρευεν εἰς τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Διά τῶν «συσκέψεων» ἐπίστευεν ὅτι ἐδημιουργεῖτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι αἱ ἀποφάσεις ἐλαμβάνοντο ὑπό «Διευθυντηρίου» καί οὐχί ἀπό αὐτόν προσωπικῶς.

Τοιαῦται συναντήσεις ὑπῆρξαν 6 ἐν συνόλῳ, μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1974. Δέν ἐπραγματοποιοῦντο εἰς συγκεκριμένας ἡμερομηνίας, ἀλλ' ἀπεφασίζοντο τήν τελευταίαν κάθε φοράν στιγμήν, ἀναλόγως τοῦ διαθεσίμου χρόνου τοῦ πρωθυπουργοῦ. Καί δέν εἶχον ἡμερησίαν διάταξιν. Κυρίως τόν λόγον ἐλάμβανε ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωκε νά πείσῃ τούς λοιπούς διά τό «μέγα ἔργον» πού ἐπιτελεῖ ἡ κυβέρνησίς του, εἰς τόν οἰκονομικόν κυρίως τομέα. Καί ὑπεγράμμιζε πάντοτε τάς μεγάλας ἐλπίδας διά τόν προσδοκώμενον πλοῦτον ἀπό τά πετρέλαια τῆς Θάσου. Ὁ Ἰωαννίδης ἔσπευδε νά ὑπερθεματίσῃ ὅταν ἐγίνετο λόγος διά τά πετρέλαια. Ἐπίστευε καί αὐτός ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶχε σπουδαίας προοπτικάς χάρις εἰς τήν ἄντλησιν τοῦ «μαύρου χρυσοῦ», ἡ ὁποία κατά τήν γνώμη του ἔπρεπε νά ἐπισπευθῇ. Ἐνῶ ὅμως ὡμίλει περί τῶν πετρελαίων, δέν παρέλειπε νά ἀναμείξῃ καί τόν Μακάριον, τήν ἀνάγκη ἀνατροπῆς τοῦ ὁποίου ἐθεώρει ὡς ἐπιτακτικήν.

Ὁ Γκιζίκης ἁπλῶς ἤκουε. Παρέμενεν ἄφωνος, δέν ἐλάμβανε ποτέ θέσιν καί, οὐσιαστικῶς, ἦτο ὡς νά μήν ὑπῆρχε. Δέν εἶναι ὑπερβολή νά ἀναφέρω ὅτι εἶναι ζήτημα ἐάν μίαν ἤ δυό φοράς εἶπε δύο-τρεῖς λέξεις. Οὕτως ἀπέμενα ἐγώ νά διαφωνῶ ἤ νά ὑφίσταμαι τήν θριαμβολογίαν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου καί τάς συγκεχυμένας ἰδέας τοῦ Ἰωαννίδη.

Θά ἦσαν ἐντελῶς διαφορετικά τά πράγματα ἐάν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας εἶχε γνώμην καί τήν ὑπερησπίζετο. Εἶχε καθῆκον, ὡς Ἀρχηγός τοῦ Κράτους νά μή περιορίζεται εἰς τό νά ἀκούῃ, ἀλλά νά ἐκφέρῃ ἄποψιν, νά κατευθύνῃ ἴσως, νά συμβουλεύῃ πάντως καί νά ποδηγετῇ. Διεπίστωνα κάθε φοράν πόσον ὀρθή ἦτο ἡ μή υἱοθετηθεῖσα πρότασίς μου νά ὁρκισθῇ ὡς Πρόεδρος ὁ Ζαγοριανάκος. Ἐκεῖνος εἶχε γνώμην, εἶχε ἐπιχειρήματα διά τήν ἑκάστοτε γνώμην του καί τήν ὑπεστήριζε. Ἴσως δι' αὐτό καί νά μή ἀπεδέχθησαν τήν πρότασίν μου. Ὁ Ἰωαννίδης ἤθελε τόν Γκιζίκην. Ἦσαν συνδεδεμένοι, ὁ Γκιζίκης υἱοθετοῦσε ὅσα αὐτός ἤθελε καί περιορίζετο εἰς τό νά ἀσκῇ τύποις τά καθήκοντα τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους.

Πρό τῶν συναντήσεων αὐτῶν, ἔδιδα πάντοτε ἐντολήν εἰς τόν ἐπιτελῆ μου Ταγματάρχην Ματάτσην ὅπως μοῦ ἑτοιμάζει ἕνα «μνημόνιον» θεμάτων πρός συζήτησιν, ἀφορώντων κυρίως τόν χῶρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἀλλά καί τόν κυβερνητικόν τοιοῦτον. Ἐκ τοῦ μνημονίου αὐτοῦ ἐπέλεγα τά κατά τήν κρίσιν μου οὐσιωδέστερα θέματα, μέ τήν πρόθεσιν νά τά θέσω κατά τήν συζήτησιν. Αὐτό ὅμως οὐδέποτε συνέβη. Εἴτε δέν μοῦ ἐδίδετο χρόνος ἀπό τόν Ἀνδρουτσόπουλον, εἴτε ὁ Ἰωαννίδης ἐτερμάτιζεν ἀποτόμως τάς συναντήσεις, προφασιζόμενος κάποιαν ἐργασίαν. Πολλάκις μοῦ ἐδημιουργήθη ἡ ἐντύπωσις ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἐγνώριζεν ἤ ἐφοβεῖτο ὅτι θά θέσω πρός συζήτησιν ἀκανθώδη θέματα καί ἤθελε νά τό ἀποφύγῃ.

Αἱ συναντήσεις αὐταί δέν ἦσαν μυστικαί. Καί δέν ἐλαμβάνοντο ἔκτακτα μέτρα ἀσφαλείας. Πλήν τοῦ σκοποῦ ἀστυφύλακος καί τῶν τριῶν ὁδηγῶν τῶν αὐτοκινήτων μας, δέν ὑπῆρχον ἄλλοι ἀστυνομικοί. Οἱ γείτονες καί οἱ περαστι-

κοί πολλάκις ἐστέκοντο πλησίον τῆς θύρας τῆς πολυκατοικίας τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου διά νά μᾶς ἴδουν καί οὐδείς τούς ἀπεμάκρυνε. Καί ἐάν ὑπῆρχον πράγματι «ἀντιστασιακοί», θά ἤρκει ἡ ἀποφασιστικότης καί ἡ ψυχραιμία ἑνός καί μόνον, διά νά μᾶς ἐξουδετερώση, εἴτε κατά τήν εἴσοδόν μας, εἴτε κατά τήν ἀποχώρησίν μας ἀπό τήν πολυκατοικίαν ὅπου τό διαμέρισμα τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου.

'Αλλά ἡ ἀντίστασις ἀνεκαλύφθη μετά τήν μεταπολίτευσιν, ὡς ἕνας εὔκολος τρόπος κατακτήσεως τίτλων, ἀξιωμάτων καί οἰκονομικῶν ὠφελημάτων, κυρίως μάλιστα ἀπό ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι πράγματι μᾶς εἶχον συμπαρασταθῆ καί «διευκολύνει». 'Αλλ' ἄς ἴδωμεν τάς ἕξ συναντήσεις, μίαν πρός μίαν:

Πρώτη συνάντησις, Δεκέμβριος 1973

Κατά τήν συνάντησιν αὐτήν μεῖζον καί κυρίαρχον θέμα ἦτο ἡ δυσμενής κριτική πού εἶχεν ἀσκηθῆ ἀπό τήν ἐφημερίδα «Βραδυνή», διά τάς προγραμματικάς δηλώσεις τῆς κυβερνήσεως. 'Ο 'Ανδρουτσόπουλος, ἄνθρωπος μέ ἰδιόρρυθμον νοοτροπίαν καί -πιστεύω- πολλά συμπλέγματα, δέν ἦτο διατεθειμένος νά ἀνεχθῆ τοιαύτην κριτικήν. 'Αφοῦ εἶχε πείσει τόν 'Ιωαννίδην ὅτι ἦτο ὁ καταλληλότερος διά πρωθυπουργός τῆς χώρας, ἡ γνώμη τῶν δημοσιογράφων ἐπερίσσευε. Καί ἠξίωσε νά κλεισθῆ ἡ ἐφημερίς.

'Ο 'Ιωαννίδης συνεφώνησε καί εἶπε ὅτι θά δώση σχετικήν ἐντολήν. 'Εγώ δέν συνεφώνησα. 'Επίστευα ὅτι μία ἐκ παραδόσεως δεξιά ἐφημερίς, ἡ ὁποία εἶχε συμπαρασταθῆ εἰς τήν 21ην 'Απριλίου, μέ τήν ἀρθρογραφίαν τοῦ Ν. Βεντήρη καί τρία στελέχη τῆς ὁποίας κατεῖχαν ἀξιολόγους θέσεις κατά τό στρατιωτικόν καθεστώς, δέν πρέπει νά διωχθῆ ἐπειδή ἐπέκρινε τάς προγραμματικάς δηλώσεις. Περιέργως, συνεφώνησε μαζί μου καί ὁ Γκιζίκης. Παρ' ὅτι ὡς ἤδη ἀνέφερα σπανίως ὡμίλει καί σπανιώτερα διεφώνει μέ τόν 'Ιωαννίδην, εἰς τό θέμα τῆς «Βραδυνῆς» εἶχε τήν αὐτήν μέ ἐμέ ἄποψιν. Καί προσθέσαμεν ὅτι δέν εἶναι μόνον ἡ Βραδυνή πού κατέκρινε τάς δηλώσεις 'Ανδρουτσοπούλου, ἀλλά καί τό «Βῆμα». Καί διηρωτήθημεν ἄν θά ἀποφασιθῆ καί αὐτῆς τῆς ἐφημερίδος τό κλείσιμον. Τέλος ὑπεγραμμίσαμε τήν ἀνάγκην νά ἐμφανισθῶμεν καλύτεροι τῶν προκατόχων μας καί ὄχι χειρότεροι.

'Η διαφωνία τοῦ Γκιζίκη καί ἐμοῦ, ἐφάνη ὅτι ἔκαμπτε τόν 'Ιωαννίδην, αὐτό ὅμως ὑπῆρξε μία ἀπατηλή, ἐντύπωσις. Διότι ὅταν ἀπεχωρήσαμε καί ἐν ἀγνοία μας, ὁ 'Ιωαννίδης εἶχε ἤδη διατάξει τῆν 1ην Δεκεμβρίου 1973, τό κλείσιμο τῆς ἐφημερίδος «Βραδυνή».

Δευτέρα συνάντησις, Φεβρουάριος 1974

Κατά τήν συνάντησιν αὐτήν, ὁ 'Ανδρουτσόπουλος μᾶς παρουσίασε χάρτας καί διαγράμματα κοιτασμάτων πετρελαίου πλησίον τῆς Θάσου. Κατ' αὐτόν, ἀλλά καί κατά τόν 'Ιωαννίδην ὑπῆρχεν τόσον πετρέλαιον ὥστε νά καταστῶμεν αὐτάρκεις διά περίοδον εἴκοσι τουλάχιστον ἐτῶν. 'Υπελόγιζαν τήν ἡμερησίαν ἄντλησιν εἰς διακοσίας χιλιάδας βαρέλια καί ἡ αἰσιοδοξία των ἦτο πράγματι μεγάλη. Προσεπάθησαν νά τήν μεταδώσουν καί εἰς τούς λοιπούς, δηλαδή τόν

Γκιζίκην καί ἐμένα καί μᾶς ἀπεκάλυψαν ὅτι ἡ σύμβασις μέ τήν ἑταιρία «Ὀσεάνικ», ἡ ὁποία θά ἀνελάμβανε τό ἔργον, εἶχεν ἤδη ὑπογραφῆ.

Πράγματι, μετ' ὀλίγας ἡμέρας, περιῆλθε διά τοῦ Ματάτση εἰς χεῖρας μου ἡ σύμβασις αὐτή. Ὅταν μοῦ τήν παρέδιδε ὁ Ματάτσης εἶπε: «Πιστεύω κύριε Ἀρχηγέ ὅτι ἡ σύμβασις εἶναι ἀσύμφορος διά τό Ἑλληνικόν Δημόσιον». Εἰς τό ἴδιον συμπέρασμα κατέληξα καί ἐγώ μετά τήν ἀνάγνωσιν τῆς συμβάσεως, ἡ ὁποία περιεῖχεν ὅρους εὐνοοῦντας ἀπολύτως τήν «Ὀσεάνικ» εἰς βάρος τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων.

Τήν 8ην Φεβρουαρίου 1974, ἐπωφελούμενος μιᾶς ὑπηρεσιακῆς ἐπισκέψεώς μου εἰς τό Στρατηγεῖον τῆς ΧΙ Μεραρχίας Καβάλας, μετέβην δι' ἑλικοπτέρου στό πλοῖον-γεωτρύπανον «Βοτέγκο» τό ὁποῖον ἐνήργει τάς ἐρεύνας νοτίως τῆς Καβάλας, διά λογαριασμόν τῆς «Ὀσεάνικ». Μέ συνώδευσαν ὁ Διοικητής τῆς Μεραρχίας Ὑποστράτηγος Κωνσταντῖνος Κόρκας καί ὁ Ταγματάρχης Ματάτσης. Ἐπί τοῦ πλοίου μᾶς ἐγένετο μία μᾶλλον θεωρητική ἐνημέρωσις ἀπό τόν ἐκπρόσωπον τῆς «Ὀσεάνικ» Ἀμερικανόν κ. Μπράντλεϋ. Ὅταν ἐτελείωσεν ἡ ἐνημέρωσίς μας, ἠρώτησα τόν Μπράντλευ ποία κατά τούς ὑπολογισμούς ἡ ποσότης πετρελαίου τοῦ κοιτάσματος, πότε θά ἀρχίση ἡ ἄντλησις καί ποία ἐκτιμᾶται ὅτι θά εἶναι ἡ ἡμερησία ἀπόδοσις. Αἱ ἀπαντήσεις πού ἔλαβα, ἦσαν ἀπογοητευτικαί. Ὁ Μπράντλευ ἀπήντησεν ἀορίστως, ὑπεγράμμισε ὅτι ὅλα αὐτά ἐξαρτῶνται ἀπό πολλούς παράγοντας, εἰς οὐδέν δέ σημεῖον ἀνέφερε κάτι συγκεκριμένον. Διεπίστωσα ἔτσι ὅτι ὅσα ἔλεγεν ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ἀπετέλουν μᾶλλον προσδοκίας, παρά ρεαλιστικάς καί βασίμους ἐκτιμήσεις.

Τρίτη συνάντησις, Μάρτιος 1974

Ἀρχικῶς ἡ συζήτησις περιεστράφη καί πάλιν γύρω ἀπό τά πετρέλαια τῆς Θάσου. Δι' ἄλλην μίαν φοράν ὁ Ἀνδρουτσόπουλος καί ὁ Ἰωαννίδης ἐνεφανίσθησαν ἐνθουσιώδεις καί ὑπεραισιόδοξοι. Εἶπα τότε ὅτι δέν συμμερίζομαι τήν ἄκρατον αἰσιοδοξίαν των, διότι ἐπεσκέφθην τό «Βοτέγκο» καί ἡ ἐντύπωσις πού ἀπεκόμισα δέν ἐδικαιολόγει τόν ἐνθουσιασμόν των. Προσέθεσα δε ὅτι διατηρῶ πολλάς ἐπιφυλάξεις διά τήν ὑπογραφεῖσαν μέ τήν «Ὀσεάνικ» σύμβασιν, διότι φρονῶ, παρ' ὅτι δέν εἶμαι εἰδικός, ὅτι οἱ ὅροι της εἶναι ἀσύμφοροι διά τήν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἀπήντησεν ὅτι ἀντιθέτως ἡ σύμβασις εἶναι ἡ καλυτέρα πού μποροῦσε νά γίνη, ὅτι τήν εἶχε ἐπεξεργασθῆ προσωπικῶς ὁ ὑπουργός Βιομηχανίας Κυπραῖος καί ὅτι ὁ ἴδιος ἐπίστευεν ὅτι τό ἑλληνικόν δημόσιον ἐξησφάλιζε πλεῖστα πλεονεκτήματα. Εἶπεν ἐπίσης ὅτι διά τήν περιεκτικότητα τοῦ κοιτάσματος δέν δέχεται ἀντιρρήσεις καί ἀμφισβητήσεις, διότι «τά νούμερα ἔχουν ἐπαληθευθῆ ἐπιστημονικῶς ἀπό ἁρμοδίους». Τούς ἁρμοδίους αὐτούς δέν κατωνόμασε, πιστεύω δέ ὅτι ἔβλεπεν ὡς γεγονότα καί προοπτικάς, πράγματα πού ἁπλῶς ηὔχετο. Αὐτός μᾶλλον εἶχεν ἐπηρεάσει τόν ἐνθουσιῶντα ἐπίσης Ἰωαννίδην, πού, βεβαίως, ὡς μή εἰδικός, δέν ἦτο δυνατόν νά ἔχη προσωπικήν ἄποψιν.

Ὁ Ἰωαννίδης δυσαρεστημένος ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δέν συμμεριζόμουν τήν αἰσιοδοξίαν αὐτοῦ καί τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου καί ἐξέφραζα ἐπιφυλάξεις

μοῦ ἐπεσήμανε ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς μου ἐπί τοῦ πλοίου-γεωτρυπάνου δέν εἶχε προγραμματισθῆ. Τοῦ ἀπήντησα αὐστηρῶς, ὅτι ἐγώ κρίνω ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς μου εἶναι ἐντός τῶν καθηκόντων μου καί θά μεταβαίνω παντοῦ ὅπου ἐμπλέκονται καθ' οἱονδήποτε τρόπον αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, ἐν προκειμένῳ δέ εἶχεν ἀσφαλῶς ἐμπλακῆ ἡ XI Μεραρχία διά λόγους ἀσφαλείας κ.λπ.

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ἐπιθυμῶν προφανῶς νά ἐκτονώση τήν ἀτμόσφαιραν πού ἐφαίνετο νά φορτίζεται ἐκ τῆς διαφωνίας μου μέ τόν Ἰωαννίδην, ἤλλαξε θέμα συζητήσεως. Εἶπεν ὅτι σκέπτεται νά λάβη μέτρα κατά τῆς οἰκονομικῆς ὑφέσεως καί ὅτι ἐκ τῶν κυριωτέρων μέτρων πρός αὐτήν τήν κατεύθυνσιν ἐθεώρει τήν δημοσίευσιν τῶν καταλόγων τῶν φορολουγμένων. Τό εἶχεν ἄλλωστε ἀναφέρει αὐτό καί εἰς τάς προγραμματικάς του δηλώσεις καί ἐνεφανίζετο νά πιστεύη ὅτι ἡ δημοσίευσις, παραπλεύρως τοῦ ὀνόματος τοῦ φορολογουμένου τοῦ φορολογητέου εἰσοδήματος πού αὐτός ἐδήλωσε, θά δημιουργήση τάς προϋποθέσεις διά τήν πάταξιν τῆς φοροδιαφυγῆς.

Δέν ἤμην οὔτε εἰς αὐτό διατεθειμένος νά συμφωνήσω. Εἶπα ὅτι τό μέτρον ἔχει ἐλαχίστας πιθανότητας ἐπιτυχίας, διότι πέραν τῆς ἠθικῆς καί ἐν τινι μέτρῳ ψυχολογικῆς σημασίας του, κατ' οὐδέν πρόκειται νά μεταβάλη τήν κατάστασιν τῆς οἰκονομίας, ἡ ὁποία ἐχρειάζετο ἄλλου εἴδους μέτρα. Ἔβλεπα ἀπό τό ὕφος τοῦ Ἰωαννίδη, ὅτι οὔτε αὐτή ἡ παρέμβασίς μου τοῦ ἦτο εὐχάριστος. Δέν ἐτόλμησεν ἐν τούτοις νά ἀναμειχθῆ εἰς ἕνα θέμα τό ὁποῖον δέν κατεῖχε.

Ὁ Γκιζίκης παρηκολούθει ἄφωνος τά συμβαίνοντα, ἐνῶ ἡ ἀτμόσφαιρα εἶχε καταστῆ βαρεῖα. Καί ἐθεώρησα αὐτό ὡς εὐκαιριακόν πλεονέκτημα διά νά ἐπεκταθῶ ἀκόμη περισσότερον. Ἡ ἀπόφασίς μου αὐτή, δέν ὠφείλετο μόνον εἰς προσωπικήν ἀντίθεσιν μέ τούς ἄλλους τρεῖς, ἀλλά καί εἰς τό ὅτι εἶχα σχηματίσει πλέον προσωπικήν ἀντίληψιν ἐκ τῶν ἐπαφῶν μου μέ τά στελέχη τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἀλλά καί πολλούς ἐπωνύμους πολίτας, ὅτι ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ ἦτο πλέον ἔκδηλος καί ἡ ἀπογοήτευσίς του ἀπό αὐτήν τήν κυβέρνησιν βαθεῖα. Πέραν αὐτοῦ ὅμως, πολλοί ὑπουργοί μέ ἐπεσκέπτοντο στό γραφεῖον μου καί παρεπονοῦντο διά τήν συμπεριφοράν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου πρός αὐτούς καί τήν ἀνεπάρκειάν του ὡς πρωθυπουργοῦ. Ὁ Διοικητής Στρατιᾶς Ἀντιστράτηγος Ν. Συκιώτης εἶχεν ὑποβάλει εἰδικήν ἀναφοράν στόν Ἀρχηγόν Στρατοῦ Γαλατσᾶνον διά τήν ἀνυπαρξίαν τῆς κυβερνήσεως εἰς τούς χώρους εὐθύνης τῆς Στρατιᾶς, ἤτοι τῆς μισῆς Ἑλλάδος. Παραλλήλως, ἐλάμβανα συνεχῶς ἐπιστολάς ἀπό πολίτας, οἱ ὁποῖοι μοῦ ἐπεσήμαιναν διάφορα ἀτοπήματα τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς καί πολλά ἐσφαλμένα μέτρα ὑπουργῶν. Καί δέν ὁμιλῶ διά τάς ἐπαινετικάς ἐπιστολάς διαφόρων καί τάς δουλικάς ἄλλων, διάφορα συμφέροντα ἐπιδιωκόντων ἤ τάς ἀνοήτους καί ἐπιπολαίας ἀπόψεις ὡρισμένων ἀνευθύνων, ἀλλά διά τάς ἐπιστολάς γνωστῶν καί διακεκριμένων μελῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Τάς ἐκράτησα ὅλας καί τάς διατηρῶ ὡς ἀψευδεῖς μάρτυρας τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς. Περιορίζομαι αὐτήν τήν στιγμήν νά εἴπω ὅτι ἐκ τῶν πλέον ἐνδιαφερουσῶν εἶναι ἡ ἐπιστολή τοῦ καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Δοξιάδη ἐνῶ ἡ πλέον δουλική καί ἀνόητος εἶναι ἡ ἐπιστολή τοῦ ἐκδότου Γρηγορίου Μιχαλοπούλου. Ἐπειδή πολλάκις ἀντιμετώπισα τό ἐνδεχόμενον ἀπωλείας τοῦ ἀρχείου μου, ἐφρόντισα διά τήν ἐξασφάλισίν του. Δέν ἐπιθυμῶ νά προκαλέσω ζητήματα εἰς πολλούς, ἀλλ' ἴσως κάποτε χρειασθῆ νά ἀνατρέξω εἰς αὐτό τό ἀρχεῖον, ὅσον καί ἄν θά μοῦ ἦτο δυσάρεστον.

Ἐγνώριζα λοιπόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀπογοητευμένοι ἀπό αὐτήν τήν κυβέρνησιν και ἐπίστευα ὅτι ὡς Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων πού τήν ἐστήριζαν, εἶχα καθῆκον νά ἐπισημάνω ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καί τοῦ Πρωθυπουργοῦ τάς εὐθύνας των καί νά ζητήσω ἀλλαγάς καί βελτιώσεις. Εἶπα λοιπόν ὅτι ἡ κυβέρνησις ὀφείλει νά ἐνημερώση τόν λαόν τόσον διά τάς προθέσεις καί ἐπιδιώξεις της, ὅσον καί διά τό χρονοδιάγραμμα τῆς πορείας της, μέ συγκεκριμένα πλαίσια, ἐκ τῶν ὁποίων δέν θά ὑπάρξη ἀπόκλισις. Διότι, προσέθεσα,ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀδιακρίτως πολιτικῶν πεποιθήσεων, θεωροῦν τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ὑπευθύνους διά τήν πορείαν τοῦ τόπου καί διά τόν τρόπον διακυβερνήσεώς του. Τέλος, στραφείς πρός τόν Ἀνδρουτσόπουλον, εἶπα:

—*Κύριε Πρωθυπουργέ, προσωπικῶς σᾶς σέβομαι καί σᾶς τιμῶ ὡς Πρωθυπουργόν τῆς Πατρίδος μου. Ἀλλά ὡς Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, εἶμαι ὑποχρεωμένος νά σᾶς δηλώσω ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις δέν εἶναι δυνατόν νά συνεχίσουν νά ἐπωμίζονται τήν εὐθύνην τῶν ἐσφαλμένων χειρισμῶν τῆς κυβερνήσεώς σας, ἡ ὁποία εἶναι ὑποτονική.*

Ἡ δήλωσίς μου αὐτή, προεκάλεσε σόκ. Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἔμεινεν ἄφωνος, ὁ Γκιζίκης κατά τήν συνήθειάν του δέν ἔλαβε θέσιν, ἀλλ' ὁ Ἰωαννίδης ἀντέδρασε. Ἠγέρθη ἀπό τό κάθισμά του καί εἶπε:

—*Δέν ἔχουμε νά ποῦμε τίποτε ἄλλο!*

Και εὐθύς ἀπεχώρησε. Τόν ἠκολούθησεν ὁ Γκιζίκης καί τελευταίιος ἀπεχώρησα ἐγώ.

Ἐγνώριζα ὅτι τό γεγονός θά ἐξηρέθιζε τόν Ἰωαννίδην, ἀλλά δέν εἶχα τήν δυνατότητα νά προβλέψω τάς ἀντιδράσεις του. Πάντως, διέκοψε ἐπί 4ήμερον τάς καθημερινάς πρωϊνάς ἐπισκέψεις του στό γραφεῖον μου και συνηντᾶτο συχνότερα μέ τούς «νεαρούς» πού τοῦ ἐξησφάλιζαν ἰσχύν καί ἀπετέλουν τήν αὐλήν του. Τήν πέμπτην ἡμέραν, εἰσῆλθεν αἰφνιδίως εἰς τό γραφεῖον μου και ἀφοῦ ἐχαιρέτησε,ἐκάθισε βλοσυρός εἰς ἕνα κάθισμα. Πιθανῶς ἀνέμενε νά τόν ἐρωτήσω «γιατί χάθηκε». Ὅταν εἶδε ὅτι δέν ἤμην διατεθειμένος νά τό κάμω, μοῦ εἶπε:

—*Συμφωνήσαμε μέ τόν Γκιζίκη νά συναντώμεθα μία φορά τήν ἑβδομάδα οἱ τρεῖς μας στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη, γιά νά συζητοῦμε τά διάφορα θέματα, ὥστε νά εἴμεθα συντονισμένοι διά τήν συνάντησιν στό σπίτι τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου.*

Δέν εἶχα ἀντίρρησιν. Ἐσχημάτισα πάντως τήν ἐντύπωσιν ὅτι τάς «προκαταρκτικάς» αὐτάς συναντήσεις μας εἶχε μᾶλλον προτείνει ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ὥστε νά ἀποφεύγωνται αἱ ὀξύτητες κατά τάς μετ' αὐτοῦ συναντήσεις μας. Διά τάς συναντήσεις αὐτάς τῶν τριῶν μας στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη θά κάμω λόγον εἰς τήν συνέχειαν, τοῦ βιβλίου.

Τετάρτη συνάντησις, Ἀπρίλιος 1974

Ἀρχίσαμε πάλιν μέ τά πετρέλαια τῆς Θάσου! Τό θέμα ἐξελίσσετο εἰς μονομανίαν διά τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Ἠκούσθησαν πάλιν ἐνθουσιώδη λόγια, ἡ συζήτησις ὅμως ἦτο ἄνευ περιεχομένου καί τήν φοράν αὐτήν. Ἀκολούθως, ἐπανῆλθα ἐπί τοῦ θέματος τῶν κυβερνητικῶν στόχων. Τό θέμα αὐτό εἶ-

χε τεθῆ καί κατά τάς συναντήσεις Γκιζίκη, ἐμοῦ καί τοῦ Ἰωαννίδη πού εἶχον προηγηθῆ τῆς συναντήσεως μέ τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Ἀλλ' οὐδεμία ἀπόφασις εἶχε ληφθῆ καί ουδέν σαφές εἶχε λεχθῆ ἀπό τόν Ἰωαννίδην. Ὁ Γκιζίκης φυσικά, ὥς ἔπραττε πάντοτε, παρηκολούθει ἄφωνος. Ἔθεσα λοιπόν καί πάλι τό ζήτημα στόν Ἀνδρουτσόπουλον. Εἶπα ὅτι ὁ λαός περιμένει νά ἐνημερωθῆ ἀπό τήν κυβέρνησιν ἐπί τῶν προοπτικῶν τῆς χώρας καί τῶν κυβερνητικῶν προθέσεων, στόν πολιτικόν κυρίως τομέα. Ὀφείλουμε λοιπόν κάτι νά τοῦ ποῦμε. Καί κατέληξα:

— *Καθημερινῶς πολλοί μέ ἐρωτοῦν ποῦ πᾶμε καί ἐγώ δέν γνωρίζω τί νά ἀπαντήσω. Ἐάν γνωρίζετε σεῖς, πέστε το γιά νά τό ξέρουμε ὅλοι.*

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἔμεινε καί πάλιν ἄφωνος, ὅπως ἄλλωστε, κατά τήν συνήθειάν του καί ὁ Γκιζίκης. Μόνον ὁ Ἰωαννίδης ὡμίλησε. Παρεδέχθη ὅτι «πρέπει πράγματι νά ποῦμε κάτι στόν κόσμο» καί ἐπρότεινε ὅπως είς τό προσεχές Πρωτοχρονιάτικο μήνυμά του πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν, ὁ Γκιζίκης ἀναφερθῆ είς ὡρισμένας μελλοντικάς ἐξελίξεις.

Ἐν συνεχεία, ὅπως κατά κανόνα ἔκανε, ἀνεφέρθη στό θέμα τοῦ Μακαρίου. Εἶπεν ὅτι «πρέπει νά τελειώνουμε» καί ὅτι τόν Μάϊον πού ὁ Κύπριος Πρόεδρος ἐπρόκειτο νά μεταβῆ δι' ἐπίσκεψιν στήν Κίνα, εἶναι εὐκαιρία διά τήν ἀνατροπήν του.

Ἀπήντησα ὅτι τό θέμα εἶναι πολύ σοβαρόν καί ὅτι, καθώς παρουσιάζει καί διεθνές ἐνδιαφέρον, πρέπει νά μελετηθῆ μετά μεγίστης προσοχῆς. Εἶπα:

— *Τό πρόβλημα τῆς Κύπρου μᾶς ἐπηρεάζει καί ἐσωτερικῶς, ἀλλά ἐπηρεάζει καί τάς διεθνεῖς σχέσεις τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ καλῶς ἤ κακῶς ἡ χώρα μας ἔχει ἐμπλακῆ. Πρέπει ἑπομένως οἱ σχετικοί χειρισμοί νά γίνωνται κατόπιν ἐπισταμένης μελέτης καί μέ μεγίστην προσοχήν, ὥστε νά ἀποφευχθοῦν τυχόν ἐπιπλοκαί.*

Ὁ Ἰωαννίδης ἀπήντησεν ὅτι δέν πρέπει νά φοβούμεθα τήν Τουρκίαν, διότι ἀφ' ἑνός δέν τήν ἐνδιαφέρει ἡ τύχη τοῦ Μακάριου καί ἀφ' ἑτέρου διότι ἀκόμη καί είς περίπτωσιν ἐμπλοκῆς της, εἴμεθα ἱκανοί νά ἀντιδράσουμε. Διεφώνησα μαζί του, διά μιάν ἀκόμη φοράν:

— *Ἀσφαλῶς καί θά ἀντιδράσουμε ἐάν προσβληθοῦμε, ἀλλά σᾶς δηλώνω ὅτι τώρα δέν εἴμεθα ἱκανοί δι' ἀποτελεσματικήν ἀντίδρασιν. Μᾶς χρειάζεται χρόνος διά νά ἑτοιμασθοῦμε, ἄλλως θά μποῦμε στό παιχνίδι μέ μειονεκτικούς ὅρους.*

Ὁμιλῶν κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἐγνώριζα καλύτερον παντός ἄλλου τί ἔλεγα. Δέν εἶχα αὐταπάτας καί δέν μέ παρέσυραν συναισθηματισμοί καί ἐνθουσιασμοί. Ἀλλ' αὐτά πού ἔλεγα, δέν ἦσαν εὐχάριστα διά τούς ἄλλους. Ἐπειδή ὅμως ἡ συζήτησίς μου μέ τόν Ἰωαννίδην ἤρχισε πάλιν νά φορτίζη τήν ἀτμόσφαιραν, παρενέβησαν συμβιβαστικῶς οἱ Γκιζίκης καί Ἀνδρουτσόπουλος, πού εἶπαν ὅτι ἀπαιτεῖται προσεκτική μελέτη τοῦ ὅλου θέματος. Ἡ συζήτησις ἐτερματίσθη ἐκεῖ καί ὁ Ἰωαννίδης ἀπεχώρησε διά μίαν ἀκόμη φοράν δυσηρεστημένος.

Πέμπτη συνάντησις, Μάϊος 1974

Ἀρχίζομε πάλιν ἀπό τά πετρέλαια τῆς Θάσου! Μακρά συζήτησις, χωρίς

ἐνδιαφέρον. Ὁ Ἰωαννίδης εἶπε στόν Ἀνδρουτσόπουλον νά ἐπισπεύση τήν ἐκμετάλλευσίν των. Ἀκολούθως ἐζήτησεν από τόν Πρωθυπουργόν νά ἀποπέμψη τόν Διοικητήν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Χρῆστον Ἀχῆν. Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ὑπερημύνθη τῆς ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως καί τῶν οἰκονομολογικῶν ἱκανοτήτων τοῦ Ἀχῆ καί εἶπεν ὅτι τό ζήτημα τῶν διοικητῶν τῶν πιστωτικῶν ἱδρυμάτων θά ἀντιμετωπισθῆ ἐν τῶ συνόλω του καί θά ἀντικατασταθοῦν ὅλοι.

Εἰς μίαν παλαιοτέραν συνάντησίν μας, ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶχεν ὁμιλήσει ἐναντίον τοῦ Ἀχῆ:

— *Κάνω ἔρευνα καί θά τόν συλλάβω!*

Ποτέ δέν ἔμαθα τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης ἤ τό ἀντικείμενόν της. Πάντως ὁ Ἀχῆς δέν συνελήφθη.

Ἀκολούθως ἐγένετο συζήτησις τοῦ θέματος τοῦ σάλου πού εἶχε προκληθῆ στήν Ἐκκλησία λόγῳ τῶν διώξεων τῶν λεγομένων «Ἱερωνυμικῶν» μητροπολιτῶν, ἀπό τόν νέον Ἀρχιεπίσκοπον Σεραφείμ Τίκκαν, πρώην μητροπολίτην Ἰωαννίνων. Εἶπα ὅτι λαμβάνω καθημερινῶς πληθώραν διαμαρτυριῶν τῶν διωκομένων ἱεραρχῶν καί πολλῶν φίλων των, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν ἐπέμβασιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά νά σταματήση ὁ παράνομος καί ἀντιχριστιανικός διωγμός των ἀπό τόν Σεραφείμ. Προσέθεσα ὅτι τόν μεγαλύτερον θόρυβον προκαλεῖ ὁ μητροπολίτης Κιλκισίου-Πολυανῆς Χαρίτων καί κατέληξα ὅτι εἶναι πρός τό συμφέρον καί τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά καί τῆς Πατρίδος νά ἐξομαλυνθῆ ἡ κατάστασις.

Ὁ Ἰωαννίδης ἀπήντησεν ὅτι *«ὁ Σεραφείμ ξέρει τί κάνει»* καί δέν χρειάζεται ἰδική μας παρέμβασις. Ὁ Σεραφείμ, ἄλλοτε ἀντάρτης τοῦ Ζέρβα καί θεωρούμενος ἐκ τῶν πιστῶν φίλων τοῦ Ἰωαννίδη, ἀλλά καί τῆς Ἐπαναστάσεως, προεκάλεσε τότε κακόν εἰς τήν Ἐκκλησίαν, ἐκ λόγων προσωπικοῦ πάθους καί διότι ἠγωνίζετο νά ἑδραιώση τήν θέσιν του μέ ἐπιλογήν ἀφοσιωμένων εἰς αὐτόν κληρικῶν ὡς μητροπολιτῶν. Δέν εἶμαι βέβαιος ὅτι αἱ ἐπιλογαί του ἦσαν πάντοτε ἐπιτυχεῖς.

Ἀκολούθως ὁ Ἰωαννίδης ἐπανῆλθεν ἐπί τοῦ Κυπριακοῦ. Εἶπεν ὅτι τό πρόβλημα ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου εἶναι ἁπλοῦν καί ὅτι τό μόνον θέμα πού πρέπει νά ἀντιμετωπισθῆ, εἶναι ἡ διαδοχή του. Εἶπα τότε ὅτι ὑπάρχει ὁ Κληρίδης, διά τόν ὁποῖον μάλιστα διαδίδεται ὅτι ἔχει καί τήν εὔνοιαν τῶν Ἀμερικανῶν. Ὁ Ἰωαννίδης τόν ἀπέρριψεν ἀμέσως ὡς ἀκατάλληλον. Ἐπανέλαβα ὅτι θεωρῶ τό θέμα σοβαρώτατον καί ὅτι ἐπιβάλλεται πρό πάσης ἐνεργείας νά μελετηθῆ τοῦτο ἀπό ὅλας τάς πλευράς του καί εἰς ὅλας του τάς λεπτομερείας. Ὁ Γκιζίκης καί ὁ Ἀνδρουτσόπουλος συνεφώνησαν μαζί μου. Ὁ Ἰωαννίδης δέν ἀπήντησεν. Ἀργότερα θά ἀπεδεικνύετο ὅτι οὗτος ἐχειρίζετο τό θέμα προσωπικῶς καί ἐν ἀγνοίᾳ μας, διά τῶν ἐμπίστων του ἀξιωματικῶν, τόσον στήν Ἑλλάδα, ὅσον καί στήν Κύπρον.

Μετά τό Κυπριακόν, ἐγώ ἔθιξα καί πάλιν τό θέμα τοῦ καθορισμοῦ τῶν πλαισίων διά τήν πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως. Ὁ Ἰωαννίδης εἶπεν ὅτι στό Πρωτοχρονιάτικο διάγελμά του ὁ Γκιζίκης θά ἐξαγγείλη ὅτι:

α. Θά γίνη ἀνασχηματισμός τῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία θά προτείνη νέον Σύνταγμα, τό ὁποῖον θά τεθῆ ὑπό τήν κρίσιν τοῦ λαοῦ.

β. Ἐν συνεχεία καί μετά τήν ψήφισιν τοῦ νέου Συντάγματος, θά ἐπιτραπῆ ἡ λειτουργία τῶν κομμάτων, καί
γ. Μετά ταῦτα θά προχωρήσωμεν εἰς ἐκλογάς.

Ἠρώτησα περί τοῦ ἐάν κατά τήν ἐξαγγελίαν αὐτήν θά ὁρισθῆ καί ὁ χρόνος αὐτῶν τῶν ἐξελίξεων. Ἀπήντησε διά λογαριασμόν καί τῶν τριῶν ὁ Ἰωαννίδης.

—Δέν ὑπάρχει χρόνος. Αὐτά φθάνουν!

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἔσπευσε νά ἀλλάξη θέμα. Καί ἀνεφέρθη στήν ἐφημερίδα «Βραδυνή». Εἶπεν ὅτι πρέπει νά συνεχισθῆ τό κλείσιμόν της, παρά τό γεγονός ὅτι ἡ ποινή τῶν ἕξ μηνῶν ἀπαγορεύσεως κυκλοφορίας πού τῆς εἶχεν ἐπιβληθῆ λήγει τόν Ἰούνιον. Ὁ Ἰωαννίδης συνεφώνησε. Ὁ Γκιζίκης δέν ἔλαβε θέσιν. Τότε ἔλαβα ἐγώ τόν λόγον καί εἶπα ὅτι εἶναι πρωτοφανές μία ἐπιβληθεῖσα ποινή νά παρατείνεται μετά τήν λῆξιν της, χωρίς νέον ἀδίκημα. Καί κατέληξα:

— Γνωρίζετε ὅτι αὐτό δέν γίνεται οὔτε στόν λόχο! Ἤδη μᾶς ἔκανε κακόν τό κλείσιμο τῆς ἐφημερίδος αὐτῆς. Καί πρέπει νά λάβετε ὑπ' ὄψιν σας, ὅτι ἤδη ἡ «Βραδυνή» ἔχει γνωστοποιήσει στό ἀναγνωστικόν της κοινόν, ἀλλά καί γενικώτερα στόν κόσμον ὅτι ἐπανακυκλοφορεῖ προσεχῶς. Ἔχει ἀναρτήσει μεγάλα «πανώ» εἰς διάφορα σημεῖα, ὄχι μόνον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά καί εἰς τήν ἐπαρχίαν. Μάλιστα σχετικόν «πανώ» ἔχει ἀναρτηθῆ καί ἔναντι τοῦ Ἀρχηγείου τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Εἶναι βέβαιον ὅτι αὐτήν τήν φοράν, πού δέν ἔχουμε δικαιολογίαν, ὅλοι θά τά βάλουν μαζί μας.

Ἡ θέσις μου αὐτή, εἰς οὐδέν ἴσχυσεν. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἰωννίδη καί τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου ἦτο ὁριστική καί ἡ «Βραδυνή» δέν ἐπανεκυκλοφόρησε, μέχρι τῆς μεταπολιτεύσεως τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1974, ὅτε ἐξεδόθη κανονικῶς.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, προσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Στρατιωτικός Διοικητής Ἀθηνῶν Ὑποστράτηγος Νικόλαος Ραφαηλάκης, διά νά μέ ἐνημερώση ἐπί τῆς ἀποφάσεως καί νά μοῦ ζητήση νά ὑπογράψω τό σχετικόν ἔγγραφον. Τόν ἀπέπεμψα λέγων ὅτι δέν πρόκειται νά ὑπογράψω καί νά ἀναμειχθῶ εἰς μίαν ἀπαράδεκτον αὐθαιρεσίαν τῶν Ἰωαννίδη καί Ἀνδρουτσοπούλου.

Ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος, μέ κατηγόρησε μετά τήν μεταπολίτευσιν καί ἐζήτησε τήν ποινικήν μου δίωξιν διά τό κλείσιμον τῆς ἐφημερίδος του. Ἠσκήθη πράγματι ἡ δίωξις αὐτή καί διετάχθη προανάκρισις. Ἀλλ' ἦτο τόσον ἐμφανής ἡ ἀντίθεσίς μου διά τό κλείσιμον τῆς ἐφημερίδος, ἦτο δεδομένον ὅτι εἶχα ἀρνηθῆ νά ὑπογράψω τήν διαταγήν, ὥστε νά εἶναι ἀδιανόητος ἡ ἀπαγγελία κατηγορίας, ὄχι διά δικαστήν, ἀλλά καί διά πρωτοετῆ φοιτητήν τῆς Νομικῆς. Καί, βεβαίως ἀπηλλάγην διά βουλεύματος. Δέν ἐκράτησα κακίαν καί δέν ᾐσθάνθην πικρίαν διά τή ἐνέργειαν αὐτήν τοῦ ἀγρίως δολοφονηθέντος ἀργότερα διά πολιτικούς λόγους καλοῦ Ἕλληνος Τζώρζη Ἀθανασιάδη. Ὁ ἐκδότης αὐτός, διεξεδίκησε καί ἐπέτυχε ἀποζημίωσιν ἀπό τό κράτος διά τό κλείσιμον της ἐφημερίδος του, διά τό ὁποῖον εἶχα ἐντόνως διαφωνήσει.

Ἡ μήνυσις τοῦ Τζώρτζη Ἀθανασιάδη, ἐστρέφετο ἐναντίον ἐμοῦ, ἀλλά καί τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου, τοῦ Λατσούδη καί τοῦ Κων. Ράλλη δι' ἠθικήν αὐτουργίαν καί κατά τοῦ Ἰωαννίδη καί τοῦ Ραφαηλάκη, ὅπως καί τοῦ ἐκτελέσαντος τήν διαταγήν κλεισίματος τῆς ἐφημερίδος Ταγματάρχου Τριανταφυλλοπούλου ἐπί παραβάσει καθήκοντος καί ψευδῆ βεβαιώσει. Ὁμολογῶ ὅτι μοῦ ἔκαμε

ἐντύπωσιν ὅτι ἐφ' ὅσον ἐστρέφετο ἐναντίον ἡμῶν, δέν ἐστρέφετο ἐν τούτοις καί κατά τοῦ Γκιζίκη, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχεν ἔλθη καί εἰς ἀλλεπαλλήλους ἐπαφάς κατ' ἐκείνην τήν περίοδον τόσον μέ τόν ἴδιον τόν 'Αθανασιάδην, ὅσον καί μέ τόν διαμαρτυρηθέντα ἐπίσης διά τό κλείσιμον τῆς «Βραδυνῆς» τότε Πρόεδρον τῆς 'Ενώσεως Συντακτῶν Παναγιώτην Τρουμπούνην. Δέν δύναμαι νά ἐξηγήσω τήν τοιαύτην ἐξαίρεσιν τοῦ Γκιζίκη ἀπό τόν κατάλογον τῶν μηνυθέντων ὑπό τοῦ Τζ. 'Αθανασιάδη, παρά μόνον μέ τόν συλλογισμόν ὅτι ὁ Γκιζίκης, «ὑλοποιήσας» τήν ἰδικήν μου ἀπόφασιν διά τήν μεταπολίτευσιν καί ὁρκίσας τόν Κων. Καραμανλῆν ὡς Πρωθυπουργόν, αὐτομάτως «ἐνομιμοποιήθη»! Δέν θεωρῶ ἄλλωστε τυχαῖον ὅτι οὗτος οὐδεμίαν τῶν πικριῶν καί ταλαιπωριῶν τῶν ἄλλων ἡγετῶν τῆς 21ης 'Απριλίου καί τῆς 25ης Νοεμβρίου ὑπέστη, «προστατευθείς» κατά τρόπον ἀποτελεσματικόν ὑπό ποικίλων ὀργάνων τῆς Πολιτείας καί φορέων ἑκάστοτε τῆς ἐξουσίας, ἀπολαμβάνων καί σήμερον σειρᾶς προνομίων καί ἐπιδαψιλεύσεων.

'Εν πάση περιπτώσει, ὡς ἤδη προανέφερα, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμόν 713/1977 βουλεύματος τοῦ Συμβουλίου 'Εφετῶν 'Αθηνῶν, ἀπηλλάγην τῆς κατηγορίας δι' ἠθικήν αὐτουργίαν, ὅπως ἄλλωστε καί οἱ 'Ανδριτσόπουλος καί Λατσούδης. 'Ο Ράλλης εἶχεν ἀποθάνει. Διά τοῦ βουλεύματος αὐτοῦ, παρεπέμφθησαν οἱ 'Ιωαννίδης καί Ραφαηλάκης.

Εἰς τό ἀπολογητικόν ὑπόμνημά μου, διά τοῦ ὁποίου ἐζήτησα τήν ἀπόρριψιν τῆς κατηγορίας, δέν παρέλειψα νά σημειώσω τήν περιέργειάν μου διά τήν μή ὑποβολήν μηνύσεως καί κατά τοῦ Γκιζίκη, ὅπως δέν παρέλειψα νά σημειώσω καί τήν ἔντιμον πρᾶξιν τοῦ 'Ιωαννίδη, ἀναλαβόντος διά τῆς ἀπολογίας του τήν ἀπόλυτον εὐθύνην διά τήν διακοπήν ἐκδόσεως τῆς «Βραδυνῆς», ἀπόφασιν εἰς τήν ὁποίαν ἐν τούτοις εἶχε συνεργήσει κυρίως ὁ 'Ανδρουτσόπουλος.

'Έκτη συνάντησις, 'Ιούνιος 1974

'Η συνάντησις αὐτή, ἦτο καί ἡ τελευταία μεταξύ τῶν τεσσάρων μας. Κυρίαρχον θέμα, ἦτο τό Κυπριακόν.

Πρῶτος ὡμίλησεν ὁ 'Ιωαννίδης. Εἶπεν ὅτι ὁ Μακάριος εἶναι καταστροφή διά τήν Κύπρον ἀλλά καί διά τήν 'Ελλάδα καί δι' αὐτό πρέπει ὁπωσδήποτε νά παύσῃ νά ἀσκῇ ἐξουσίαν, εἴτε πολιτικήν, εἴτε θρησκευτικήν. *«Πρέπει νά ἐξουδετερωθῇ ὁπωσδήποτε»,* κατέληξε. 'Ο 'Ανδρουτσόπουλος συνεφώνησεν ἀπολύτως. 'Εγώ εἶπα ὅτι ὁ Μακάριος εἶναι ἀναγκαῖον κακόν καί ὅτι δέν γνωρίζω πῶς σκέπτεται ὁ 'Ιωαννίδης νά τόν ἐξουδετερώσῃ, ἀλλά πρέπει πρίν ἀπό αὐτό νά μελετηθῇ ἡ ἐνδεχομένη στάσις τῆς Τουρκίας, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νά ἐμπλακῶμεν εἰς πολεμικήν περιπέτειαν, διά τήν ὁποίαν ἐπαναλαμβάνω ὅτι δέν εἴμεθα ἕτοιμοι. 'Επί πλέον ἐτόνισα, ὅτι πρό πάσης ἐνεργείας εἰς Κύπρον, πρέπει νά ληφθοῦν, τόσον ἐκεῖ ὅσον καί στόν ἑλληνικόν χῶρον ὡρισμένα στρατιωτικά μέτρα, πρός ἀντιμετώπισιν παντός ἐνδεχομένου.

'Ο Γκιζίκης παρέμεινε καί πάλιν ἄφωνος. 'Η στάσις του μέ ἠνώχλει ἀφορήτως. Εἶναι δυνατόν νά εἶσαι Στρατηγός, νά ἔχῃς ἀναλάβη τό ἀξίωμα τοῦ 'Αρχηγοῦ τοῦ Κράτους καί νά μή ἔχῃς ποτέ γνώμην διά τίποτε;

'Ο 'Ιωαννίδης μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δέν χρειάζεται νά ληφθῇ κανένα προλη-

πτικόν μέτρον, διότι στήν Κύπρο ἔχουν προβλεφθῆ ὅσα πρέπει νά γίνουν καί ἀφ' ἑτέρου κινδυνεύει ἡ μυστικότης τῆς ἐνεργείας ἐάν ληφθοῦν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς στρατιωτικά μέτρα, εἴτε στήν Κύπρον, εἴτε στόν ἑλληνικόν χῶρον. Πέραν τούτου συνέχισε, μετά τήν πρόσφατον παραλαβήν τῶν ἀεροσκαφῶν «Φάντομς», εἴμεθα ἰσχυρότεροι τῶν Τούρκων.

Ἡ δήλωσίς του ὅτι στήν Κύπρον ἔχουν προβλεφθῆ ὅσα πρέπει νά γίνουν, μέ ἔπεισεν ὅτι εἶχε προχωρήσει πολύ μόνος καί ἐν ἀγνοία μας ἤ τουλάχιστον, ἐν ἀγνοία μου. Εἶπα λοιπόν, ὅτι πρό πάσης ἐνεργείας πρέπει νά γνωρίζω ἐπακριβῶς τί πρόκειται νά γίνη καί ὅτι πάντως, πρίν γίνη ὁτιδήποτε, πρέπει νά καταβληθῆ προσπάθεια νά πεισθῆ ὁ Μακάριος νά ἔλθη εἰς Ἀθήνας διά διαβουλεύσεις, προκειμένου νά ἐξευρεθῆ μία ἀμοιβαίως ἱκανοποιητική ἐξομάλυνσις τῶν τεταμένων σχέσεων Ἀθηνῶν-Λευκωσίας.

Ὁ Ἰωαννίδης μοῦ ἀπήντησεν ἀπρεπῶς. Μοῦ εἶπεν ὅτι παραλογίζομαι, διότι ὁ Μακάριος ἐπ' οὐδενί θά πεισθῆ νά ἔλθη στήν Ἀθήνα καί διότι ὅσον παραμένει στήν ἐξουσίαν τόσον εὐκολώτερα θά διαλύση τήν Ἐθνικήν Φρουράν καί ἀκριβῶς τότε εἶναι πού θά φθάσωμεν εἰς πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν, ἡ ὁποία θά προσπαθήση ἀσφαλῶς νά ἐπωφεληθῆ τῆς ἀνυπαρξίας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί ἑπομένως Κυπριακῆς ἀμύνης.

Μέ ἠρέθισεν ὁ τρόπος του καί συνέχισα νά διαφωνῶ μαζί του, παραμένων ἀμετακίνητος εἰς ὅσα εἶχα ἤδη εἰπεῖ. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἦτο τεταμένη. Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἔδωσε διέξοδον, λέγων ὅτι θά προσπαθήση νά στείλη στόν Μακάριον τόν στενῶς συνδεόμενον μετά τοῦ Κυπρίου Προέδρου δημοσιογράφον Σάββαν Κωνσταντόπουλον, ἐκδότην τῆς ἐφημερίδος «Ἐλεύθερος Κόσμος», ὡς μεσολαβητήν. Μή ὑπάρχοντος περιθωρίου συζητήσεως, ὁ Ἰωαννίδης ἐκνευρισμένος ἠγέρθη καί ἀπεχώρησε. Τόν ἠκολουθήσαμε ὁ Γκιζίκης καί ἐγώ. Μετά ἀπό κάθε συνάντησίν μου μέ τούς Γκιζίκην, Ἀνδρουτσόπουλον καί Ἰωαννίδην, ἐνημέρωνα τό πρωί τῆς ἑπομένης τόν Ματάτσην. Τοῦτο ἔκανα διά δύο λόγους. Ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι ἤθελα νά γνωρίζη καί ἕνα ἕτερον πρόσωπον, πέραν τῶν συναντωμένων, τά διαμειφθέντα, ὥστε νά ὑπάρχη μία ἀσφάλεια ἀληθείας διά πᾶν ἐνδεχόμενον καί ὁ δεύτερος, ὅτι ὁ Ματάτσης ἦτο ἔμπιστός μου καί ἄλλωστε αὐτός προητοίμαζε τό μνημόνιον τῶν θεμάτων τά ὁποῖα ἐσκόπευα κάθε φοράν νά συζητήσω μέ τούς ἄλλους. Ἐγνώριζε δηλαδή οὕτως ἤ ἄλλως τάς συναντήσεις καί τήν ἑπομένην ἐπληροφορεῖτο ἐν περιλήψει καί τάς συζητήσεις.

Τήν πρωίαν τῆς ἑπομένης τῆς τελευταίας συναντήσεως, βαθύτατα στενοχωρημένος ἐκ τῶν ἐπιμόνων ἐπιδιώξεων τοῦ Ἰωαννίδη καί τῆς βεβαίας πιθανότητος συνεπειῶν ἐκ τῶν ἐνεργειῶν του, ἀφοῦ ἐνημέρωσα τόν Ματάτσην, τοῦ ἐξωμολογήθην ὅτι σκοπεύω νά ὑποβάλω τήν παραίτησίν μου. Ὁ Ματάτσης ἀνεγνώρισεν ὅτι εἶχα δίκαιον, ἀλλ' ἀντέδρασε στήν πρόθεσίν μου νά παραιτηθῶ, λέγων ὅτι πρέπει νά παραμείνω στήν θέσιν μου, διότι τό νά παραιτηθῶ καί ἐπικίνδυνον ἦτο δι' ἐμέ καί ἀνώφελον θά ἀπεδεικνύετο, ἀφοῦ ἐκτός ἐξουσίας θά ἤμην ἄχρηστος, μή δυνάμενος νά ἐπηρεάσω τάς καταστάσεις πρός τήν κατεύθυνσιν τῆς ἐξομαλύνσεως τήν ὁποίαν ἐπεδίωκα.

Ἡ ἄποψις τοῦ Ματάτση περιεῖχε πολλά στοιχεῖα λογικῆς καί ἔβλεπα καί ἐγώ ὅτι ἐάν ἔφευγα, τά πράγματα θά ἦσαν πολύ χειρότερα, ἀφοῦ ὁ Ἰωαννίδης δέν θά εἶχε πλέον ἐμπόδιον εἰς τάς ἐπιδιώξεις του, δοθέντος ὅτι ὁ Γκιζί-

κης καί ὁ 'Ανδρουτσόπουλος δέν ἐτόλμων νά τοῦ ἐναντιωθοῦν. Ἡρέμησα λοιπόν σιγά σιγά- καί ἐπανέλαβα κανονικῶς τήν ἐργασίαν μου.

Συσκέψεις στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη

Αἱ συναντήσεις καί συσκέψεις μεταξύ Γκιζίκη, ἐμοῦ καί τοῦ 'Ιωαννίδη, ἀπεφασίσθησαν ὅπως ἤδη ἔχω ἀναφέρει — καθ' ὑπόδειξιν μᾶλλον τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου — πρός τόν σκοπόν τῆς ὑπάρξεως συντονισμοῦ ἀπόψεων μεταξύ μας, πρό τῆς μηνιαίας συναντήσεώς μας μέ τόν 'Ανδρουτσόπουλον. Αἱ συσκέψεις αὐταί ἤρχισαν τήν δευτέραν ἑβδομάδα τοῦ μηνός 'Απριλίου τοῦ 1974 καί ἐπραγματοποιοῦντο στήν κατοικίαν τοῦ Γκιζίκη, στήν ὁδόν Κρέσνας, στήν Φιλοθέη, τό βράδυ ἑκάστης Πέμπτης. Εἰς δύο ἀπό ἀπό τάς συναντήσεις αὐτάς ἔλαβε μέρος καί ὁ Ταξίαρχος Δημήτριος Τασόπουλος, προσκληθείς ἀπό τόν 'Ιωαννίδην. Ὁ Τασόπουλος ἐθεώρει τόν ἑαυτόν του τό τέταρτον ἰσχυρόν μέλος τῆς καταστάσεως καί ἐνεφανίζετο ὡς ὑπεύθυνος διά τήν Βόρειον Ἑλλάδα.

Αἱ περισσότεραι ἀπό τάς συναντήσεις αὐτάς ἦσαν ἄνευ περιεχομένου. Συναντώμεθα τυπικῶς, σπανίως εἴχαμε κάτι ἐνδιαφέρον νά συζητήσωμε καί περιοριζόμεθα εἰς τό νά τρώγωμε μαζί καί νά ὁμιλοῦμε περί ἀνέμων καί ὑδάτων. Εἶχα ὅμως πολλάς εὐκαιρίας νά διαπιστώσω ὅτι πράγματι ὁ 'Ιωαννίδης ἀπεφάσιζε καί ἐνήργει μόνος, χωρίς δηλαδή νά ἐνημερώνη ἔστω τόν Πρόεδρον καί τόν Πρωθυπουργόν. Εἰς μίαν ἐκ τῶν συναντήσεων αὐτῶν εἶπεν ὅτι «τό νούμερο 1 τῆς καταστάσεως εἶναι ὁ Φαίδων (δηλαδή ὁ Γκιζίκης) τό νούμερο 2 ὁ 'Αρχηγός (δηλαδή ἐγώ) καί τό τρίτον ἐγώ (ὁ 'Ιωαννίδης)» 'Εφάνη νά ἐνοχλῆται διότι ἐμειδίασα. Στήν πραγματικότητα, ἐκεῖνος ἦτο ὄχι ἁπλῶς τό «νούμερο 1», ἀλλά καί τό μόνον. 'Εγώ λόγω τῆς ἐκ τῆς θέσεώς μου ἰσχύος, ἁπλῶς εἶχα τήν δύναμιν νά διαφωνῶ μαζί του καί εἰς τινας περιπτώσεις νά συγκρούωμαι. 'Αλλ' ὁ Γκιζίκης, μόνον... συνεφώνει!

Εἰς μίαν ἄλλην συνάντησιν, μοῦ εἶπε ὅτι δέν ἔχω δίκαιον διά τόν 'Ανδρουτσόπουλον. 'Ημπορεῖ, εἶπε, νά εἶναι λίγο ἀπότομος, ἀλλά εἶναι τίμιος καί γνωρίζει τή δουλειά του, ἐνῶ οἱ ὑπουργοί δυσανασχετοῦν ἐπειδή ἁπλῶς δέν τούς ἀφήνει νά κάνουν ὅτι θέλουν. Ἄλλωστε, προσέθεσε, ὅλοι οἱ ὑπουργοί ἔχουν τά τρωτά των.

Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἐκεῖνο πού διαπιστώνω ἐγώ, εἶναι ὅτι ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ καί τῶν ἀξιωματικῶν ἐναντίον τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου καί τῆς κυβερνήσεώς του καθημερινῶς αὐξάνει καί ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον εἰς κάποιαν στιγμήν νά ἀντιμετωπίσωμεν «πεζοδρόμιον». Προσέθεσα δέ ὅτι εἰς τοιαύτην περίπτωσιν, ἐγώ ὡς 'Αρχηγός τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων, δέν εἶμαι διατεθειμένος νά ἐμπλέξω τόν στρατόν καί δι' αὐτό καλόν θά εἶναι τά Σώματα 'Ασφαλείας νά συγκροτήσουν ἀπό τοῦδε ειδικάς μονάδας ἐπεμβάσεως καί καταστολῆς.

Εἰς ἄλλην τέλος συνάντησιν, ἔθεσα διά πολλοστήν φοράν τό θέμα τῆς ἀνεπαρκείας τῆς κυβερνήσεως 'Ανδρουτσοπούλου καί τῆς ἀνικανότητός της νά ἀντιμετωπίση τά φλέγοντα ζητήματα τῆς οἰκονομίας. Ὁ 'Ιωαννίδης τότε μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι καταβάλλεται προσπάθεια νά διευρυνθῆ ἡ κυβέρνησις μέ τήν συμμετοχήν εἰς αὐτήν νέων ἱκανῶν πολιτικῶν, ὅπως ὁ Βαρβιτσιώτης καί ὁ Σπανορρήγας. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὡμίλησεν ἐπαινετικῶς καί διά τόν 'Από-

στολον Κακλαμάνην. Ποτέ ὅμως δέν μοῦ εἶπε τί εἴδους προσπάθεια καί μέσω ποίου καταβάλλεται. Οὔτε ἄν οἱ άναφερόμενοι κατά καιρούς ἔχουν Ιδέαν.

'Ανεξαρτήτως τῶν άνωτέρω συναντήσεων μέ τούς Γκιζίκην καί 'Ιωαννίδην καί ἐκείνων μέ τόν 'Ανδρουτσόπουλον, εἶχα νά άντιμετωπίσω καί πλῆθος ἄλλων, ὑπηρεσιακῶν, συσκέψεων πρός άντιμετώπισιν τρεχόντων άλλά καί ἐκτάκτων ὑπηρεσιακῶν ζητημάτων. 'Εξ αὐτῶν θά ἤθελα νά άναφερθῶ εις μίαν μόνον, τήν λεγομένην «Σύσκεψιν άσφαλείας», λόγω τῆς σπουδαιότητός της. 'Η «Σύσκεψις άσφαλείας» εἶχε καθιερωθῆ ὑπό τοῦ προκατόχου μου Στρατηγοῦ 'Οδυσσέως 'Αγγελῆ καί τότε ἐλάμβανα μέρος καί ἐγώ, ὡς Α΄ 'Υπαρχηγός Στρατοῦ.

'Επί τῶν ἡμερῶν μου, συμμετεῖχαν οἱ 'Αρχηγοί, Στρατοῦ Γαλατσᾶνος, Ναυτικοῦ 'Αραπάκης, 'Αεροπορίας Παπανικολάου, ὁ 'Αρχηγός τῆς ΚΥΠ Σταθόπουλος ὁ ὁποῖος καί εἶχε φροντίσει ὅταν άνέλαβε νά τοποθετήση εις μυστικόν διά τούς τρίτους σημεῖον τοῦ γραφείου μου μαγνητοφωνικήν ἐγκατάστασιν ὥστε νά δύναμαι νά μαγνητοφωνῶ ὅλα τά λεγόμενα ὑπό οἱουδήποτε μέ τό ἁπλοῦν «πάτημα» ἑνός κομβίου πού εἶχε τοποθετηθῆ εις σημεῖον πού ἐγώ μέν νά δύναμαι εὐκόλως νά τό «πατῶ», ὁ δέ ἐπισκέπτης μου νά μή τό βλέπη- ὁ Διοικητής τῆς ΥΠΕΑ 'Αντιστράτηγος Βασίλειος Μαυρομάτης, ὁ 'Αρχηγός τῆς Χωροφυλακῆς Κωνσταντῖνος Καραμπάτσος, ὁ 'Αρχηγός τῆς 'Αστυνομίας Πόλεων Σπυρίδων Μιχελῆς, ὁ Διοικητής τῆς ΑΣΔΕΝ Ραγκούσης καί ἐν συνεχεία Γκράτζιος, ὁ Α΄ 'Υπαρχηγός Στρατοῦ 'Αντιστράτηγος 'Επιτήδειος καί ἄλλοι ὑπηρεσιακοί παράγοντες.

'Η σύσκεψις ἦτο άμοιβαίως ἐνημερωτική, κατ' αὐτήν δε δέν ἐλαμβάνοντο άποφάσεις, άλλά διεμορφοῦντο εισηγήσεις πρός τήν κυβέρνησιν. 'Ο 'Ιωαννίδης δέν μετεῖχε αὐτῶν τῶν συσκέψεων, ἐλάμβανεν ὅμως γνῶσιν πάντων τῶν λεγομένων, λόγω τῆς παρουσίας ἐπιτελῶν άξιωματικῶν, ἐκ τῶν ἐμπίστων του.

Κατά τήν διάρκειαν τῆς ὀκταμήνου ὑπηρεσίας μου ὡς 'Αρχηγοῦ τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων, ἐλάμβανα, ὡς ἔχω ἤδη άναφέρει πλείστας ἐπιστολάς καί άναφοράς διαφόρων καί ἐδέχθην ἑκατοντάδας ἐπισκέψεων. Αἱ τελευταῖαι μέ ἠνώχλουν διότι μέ άπησχόλουν ἐπί πολλάς ὥρας, εις βάρος τῆς ἐργασίας μου. 'Αλλά δέν ἠρνούμην νά δεχθῶ οἱονδήποτε ἤθελε νά μέ συναντήση. 'Εγνώριζα ὅτι ἤμην ὁ μόνος προσιτός. 'Ο Γκιζίκης ἐδέχετο βάσει πρωτοκόλλου καί μέ χρονοβόρον διαδικασίαν ὁ δέ 'Ιωαννίδης, φύσει συνωμοτικός, άπέφευγε τάς συναντήσεις καί ἐγίνετο ἄφαντος ὅταν κάποιος ἐπεδίωκε νά τόν ἐπισκεφθῆ.

Τήν περίοδον ἐκείνην, τό κλίμα ἦτο βαρύ. 'Ο λαός άνησυχοῦσε καί άπεγοητεύετο, οἱ άξιωματικοί ἐδυσφόρουν καί ἡ οἰκονομική ὕφεσις, αἱ διαμάχαι ἐντός τῶν κόλπων τῆς κυβερνήσεως καί ἡ ἐκ φύσεως φιλοκατήγορος διάθεσις τῶν 'Ελλήνων, ἐδημιούργουν μίαν άτμόσφαιραν άποκαρδιωτικήν.

Μεταξύ τῶν ἄλλων, ἐδεχόμην τότε καί συχνάς ἐπισκέψεις διαφόρων ὑπουργῶν οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο κυρίως διά νά διαμαρτυρηθοῦν κατά τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου καί διά νά συναντήσουν τόν 'Ιωαννίδην, διά τόν ὁποῖον ὅλοι ἐγνώριζαν ὅτι ἦτο ἡ πηγή δυνάμεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἔτσι μέ ἐπεσκέφθησαν:

—'Ο ὑπουργός Προεδρίας Κωνσταντῖνος Ράλλης: 'Αφοῦ μοῦ εἶπεν ὅτι θεωρεῖ ὅτι ἡ κυβέρνησις δέν άποδίδει, διεμαρτυρήθη κατά τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου διότι τοῦ περιορίζει συνεχῶς τάς ἁρμοδιότητας καί ἰσχυροποιεῖ τόν ὑφυπουρ-

γόν Τύπου Δημήτριον Καρακώσταν, τόν όποῖον ὁ Ράλλης ἐθεώρει ἐντελῶς ἀκατάλληλον διά νά μετέχη μιᾶς κυβερνήσεως. Τέλος μοῦ εἶπεν ὅτι ἀναχωρεῖ εἰς Περσίαν ὡς ἐπίσημος προσκεκλημένος τῆς Περσικῆς κυβερνήσεως καί ὅτι ἐπειδή, κατά τό πρόγραμμα, θά γίνη δεκτός ὑπό τοῦ Σάχη, σκέπτεται νά τόν βολιδοσκοπήση διά τό ἐνδεχόμενον μιᾶς μεσολαβήσεώς του πρός τόν Βασιλέα Κωνσταντῖνον. Τόν ἠρώτησα ἐάν ἔχη τοιαύτην ἐξουσιοδότησιν ἀπό τήν κυβέρνησιν καί μοῦ ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Τότε τοῦ συνέστησα νά μή θίξη τό θέμα κατά τήν συνάντησίν του μέ τόν Σάχην, διότι πρῶτον δέν δύναται νά ἐνεργῆ αὐτοβούλως ἐπί ἑνός τόσον σοβαροῦ θέματος, δεύτερον δέ, εἶναι ἀπολύτως πιθανόν νά διαρρεύση κάτι καί νά γίνη ἐκμετάλλευσις τῆς ἐνεργείας του εἰς βάρος τοῦ ἐν Ἑλλάδι καθεστῶτος.

Κατά τήν ἐπιστροφήν του ἐκ Τεχεράνης μέ ἐπεσκέφθη καί πάλιν καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἔτυχε μέν θερμοτάτης ὑποδοχῆς ἀπό τόν Σάχην καί τήν κυβέρνησίν του, ἀλλά δέν ἔθιξε τό θέμα τοῦ Βασιλέως, διότι εὗρεν ὀρθήν τήν ὑπόδειξίν μου.

Ὁ Ράλλης διετήρει στενήν ἐπαφήν καί μετά τοῦ Ματάτση, τόν ὁποῖον συχνάκις ἐπεσκέπτετο καί τοῦ ἐξέφραζεν ἀνησυχίας διά τήν πορείαν τοῦ κυβερνητικοῦ ἔργου, τάς ὁποίας ὁ Ματάτσης ἔθετεν ἐν συνεχεία ὑπ' ὄψιν μου.

— Τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας Χρήστου, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι τοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νά συνεργασθῆ μετά τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου.

— Τοῦ ὑπουργού Ἐθνικῆς Ἀμύνης Εὐστρατίου Λατσούδη, ὅστις ἐξέφρασε τήν δυσαρέσκειάν του διά τόν Ἀνδρουτσόπουλον καί τήν συμπεριφοράν του

— Τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Σπυρ. Τετενέ, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ ἀντίθεσίς του μέ τόν Ἀνδρουτσόπουλον ἔχει φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε νά καθίσταται πλέον προβληματική ἡ περαιτέρω συμμετοχή του εἰς κυβέρνησιν μέ τοιοῦτον Πρωθυπουργόν.

Ἐδεχόμην ἐν τῷ μεταξύ καί ἐπισκέψεις πολλῶν ἐν ἀποστρατεία ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐξέφραζαν τάς ἀπόψεις των διά τήν κατάστασιν ἤ διετύπωναν αἰτήματα, πολλά τῶν ὁποίων καί ἱκανοποίησα, διότι τά ἐθεώρησα δίκαια. Οὐδέποτε ὅμως ἐδέχθην νά ἱκανοποιήσω αἴτημα, ἐάν τοῦτο ἤρχετο εἰς ἔστω καί κατά κεραίαν ἀντίθεσιν μέ τό δίκαιον καί τόν νόμον ἤ ἀπέβλεπεν εἰς ἱκανοποίησιν ματαιοδοξίας τοῦ αἰτοῦντος. Δέν ἐπιθυμῶ νά ἀναφέρω ποίους καί ποῖα αἰτήματά των ἐδέχθην καί ἱκανοποίησα. Ἀλλά δέν δύναμαι νά μή ἀναφέρω τόν συμμαθητήν μου Ἀντιστράτηγον Ἀπόστολον Μπονώτην, ὁ ὁποῖος, ὀλίγον μετά τήν ἀποστρατείαν του μέ ἐπεσκέφθη καί ἠξίωσε νά τοῦ ἀνατεθοῦν καθήκοντα ὑφυπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ἀποστρατευθείς ἐνῶ κατεῖχε τήν θέσιν τοῦ Διευθυντοῦ Πεζικοῦ τοῦ Αρχηγείου Στρατοῦ, εἶναι φυσικόν νά γνωρίζη ἄριστα τό Πεζικόν, τό ὁποῖον ὡς ὑφυπουργός θά ἀνώρθωνε! Τοῦ ἀπήντησα ὅτι τό πεζικόν δέν ἔχει ἀνάγκην ἀνορθώσεως διότι εὑρίσκεται εἰς ἄριστον ἐπίπεδον καί ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν νομίζω ὅτι ὑπάρχει ἀντικείμενον ἀπασχολήσεως δι' ἕνα ὑφυπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης ὑπό τάς παρούσας τοὐλάχιστον περιστάσεις. Δέν ἠθέλησα νά τοῦ εἴπω ὅτι γνωρίζω ἄλλωστε πόσον καί ποῖον ἔργον προσέφερε, διότι δέν ἤθελα νά ἔλθω εἰς ἀντίθεσιν μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μπονώτης ἐξωργίσθη ἀπό τό ὅτι δέν υἱοθέτησα τό αἴτημά του καί ἐξερχόμενος τοῦ γραφείου μου, εἶπε:

— Ὅταν γυρίσουμε, θά σᾶς ἐκτελέσουμε ὅλους στό Σύνταγμα!
Δέν τόν ἐμιμήθην εἰς ἰταμάς ἀπειλάς, περιορισθείς νά εἴπω:
— Ὅταν γυρίσετε, νά τό κάνετε!

13. Λαδᾶς: Φέρε τόν Καραμανλῆ

Μεταξύ τῶν πολλῶν ἄλλων ἐπισκέψεων, ἐδέχθην καί τοιαύτην τοῦ συμμαθητοῦ μου καί στελέχους τῶν κυβερνήσεων Παπαδοπούλου Ἰωάννου Λαδᾶ. Ἀφοῦ μέ συνεχάρη διά τήν ἐνέργειαν τῆς 25ης Νοεμβρίου, μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι εὑρίσκεται εἰς στενήν ἐπαφήν μέ τόν Ἀχιλλέα Καραμανλῆν, ἀδελφόν τοῦ Κωνσταντίνου Καραμανλῆ. Ἐν συνεχεία μοῦ παρουσίασεν ἕνα μνημόνιον, τό ὁποῖον, ὅπως μοῦ εἶπε, ἀπηχεῖ τάς ἀπόψεις τοῦ ἄλλοτε πρωθυπουργοῦ ἐπί τῆς κρατούσης ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως καί περιγράφει τούς κινδύνους τούς ὁποίους θά κληθῆ νά ἀντιμετωπίση ἡ χώρα. Κατά τόν Λαδᾶν,τό μνημόνιον αὐτό εἶχε σταλεῖ ἀπό τόν Κωνσταντῖνον Καραμανλῆν πρός τόν ἀδελφόν του Ἀχιλλέα. Ἐν κατακλεῖδι τοῦτο ἀνέφερεν ὅτι ὁ Καραμανλῆς θαυμάζει τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, ὅτι θά ἐδέχετο ἐάν ἐκαλεῖτο ὑπ' αὐτῶν, νά ἀναλάβη Πρόεδρος τῆς χώρας καί ὅτι εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν, αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις θά διετήρουν τό δικαίωμα νά διορίζουν οἱανδήποτε κυβέρνησιν ἐπιθυμοῦν.

Μετά τήν ἀνάγνωσιν τοῦ μνημονίου ὁ Λαδᾶς μέ ἠρώτησε διά τάς ἐντυπώσεις μου. Τοῦ εἶπα ὅτι ἐάν πράγματι προέρχεται ἀπό τόν Κωνσταντῖνον Καραμανλῆν, τόν ὁποῖον εἰλικρινῶς ἀγαπῶ καί διά τόν ὁποῖον ἠγωνίσθην εἰς τό παρελθόν, τό πράγμα εἶναι ἐξόχως σοβαρόν. Ὁ Λαδᾶς ὑπερημύνθη τῆς γνησιότητος τοῦ μνημονίου καί μοῦ εἶπεν ὅτι τό παρέλαβεν ὁ ἴδιος ἀπό τάς χεῖρας τοῦ Ἀχιλλέως Καραμανλῆ. Μοῦ ἐπρότεινε νά καλέσωμεν ἀμέσως τόν τέως Πρωθυπουργόν καί νά τόν ὁρκίσωμεν Πρόεδρον τῆς χώρας, νά διορίσωμεν δε Πρωθυπουργόν τόν Νικόλαον Μακαρέζον.

Τοῦ ἀπήντησα ὅτι παρ' ὅτι συμφωνῶ, δέν δύναμαι νά ἀποφασίσω μόνος καί ὅτι θά πρέπει νά προσπαθήση νά συναντήση τόν Γκιζίκην καί, κυρίως, τόν Ἰωαννίδην ὁ ὁποῖος διαθέτει καί τήν δύναμιν νά ἀντιδράση εἰς μίαν τοιαύτην ἐξέλιξιν καί νά πείση ἀμφοτέρους διά τά ὅσα μοῦ προτείνει. Τοῦ ἐτόνισα δε ὅτι ἐάν αὐτοί συμφωνήσουν, ἐγώ λέγω ἀπό τοῦδε ναί! Τοῦ ἐπεσήμανα ἐπίσης τήν ἀνάγκην ὑποστηρίξεως τῆς ὅλης σχετικῆς προσπαθείας διά μιᾶς ἁπλῆς δηλώσεως τοῦ Καραμανλῆ ὑπέρ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἡ ὁποία θά ἐδημοσιεύετο στόν Τύπον.

Ὁ Λαδᾶς συνεφώνησε. Μοῦ ἐζήτησεν ἕνα τεμάχιον χάρτου καί συνέταξεν ὁ ἴδιος τήν δήλωσιν ὑπέρ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἡ ὁποία ὡς μοῦ εἶπε, θά ἐτίθετο ὑπ' ὄψιν τοῦ Καραμανλῆ πρός ἔγκρισιν. Ἡ κίνησίς του αὐτή μέ ἔκανε νά ἀρχίσω νά ἀμφιβάλω διά τήν γνησιότητα καί τοῦ μνημονίου. Διότι θά ἦτο δυνατόν νά εἶναι τοῦτο γνήσιον, ἀλλά τότε —ὅπως συνέταξε τό μνημόνιον— ὁ Καραμανλῆς θά συνέτασσε καί τήν δήλωσίν του. Καί ἐν πάση περιπτώσει, δέν θά ἦτο λογικώτερον νά μοῦ ἔλεγε ὅτι θά μεταβιβάση τήν ἀπαίτησίν μου διά τήν δήλωσιν αὐτήν πρός τόν Ἀχιλλέα Καραμανλῆν πού θά ἀνελάμβανε νά ἐπικοινωνήση μέ τόν ἀδελφόν του, ἀντί νά τήν συντάξη ὁ ἴδιος; Ἀλλ' ἐπειδή στήν πολιτικήν αἱ ἐκπλήξεις εἶναι σύνηθες φαινόμενον καί τά πάντα συμβαί-

νουν, ἐγώ δε δέν εἶχα ποτέ ἀνάμειξιν εἰς τοιούτου εἴδους ὑποθέσεις, δέν εἶπα τίποτε.

Ὁ Λαδᾶς ἤρχισεν ἐν συνεχείᾳ νά μοῦ περιγράφη τόν Ἀνδρουτσόπουλον μέ τά μελανώτερα χρώματα. Εἶναι μετρίας μορφώσεως καί ἀνίκανος, μοῦ εἶπε. Καί προσέθεσεν ὅτι ὁ ἴδιος συνεδέετο μέ τόν ἀδελφόν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου Βασίλειον καί χάριν τῆς πρός αὐτόν φιλίας του εἶχε συνηγορήσει στόν Παπαδόπουλον διά τήν ἐπιλογήν τοῦ Ἀδαμαντίου Ἀνδρουτσοπούλου ὡς ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν. *«Τά ἔκανε θάλασσα, γι' αὐτό τόν διώξαμε»*, προσέθεσε. Καί γελῶν, προσέθεσε:

— *Ποῦ τήν βρήκατε μωρέ τήν Διαμάντω;*

Δέν μοῦ ἤρεσεν αὐτοῦ τοῦ ἐπιπέδου ἡ συζήτησις καί δέν ἀπήντησα. Ἀλλά δέν ἠδυνήθην νά συγκρατηθῶ καί ἀργότερα, ὅταν ἤρχισε νά κατηγορῆ τήν σύζυγον τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου, χρησιμοποιών χυδαίας ἐκφράσεις. Τόν ἐσταμάτησα καί τοῦ εἶπα:

— *Ἄκουσε Γιάννη. Εἶναι ντροπή νά ἐκφράζεσαι κατ' αὐτόν τόν τρόπον γιά τή γυναίκα ἑνός συμμαθητοῦ μας καί φίλου μας. Ἀλλά καί ἐάν ἔτσι εἶναι, εἶχες ὑποχρέωσιν αὐτά πού τώρα λές σέ μένα, νά τά ἔλεγες στόν ἴδιον τόν Παπαδόπουλον, πού ἦσουν ὑπουργός του.*

Ὁ Λαδᾶς μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ὁ Παπαδόπουλος τούς εἶχε ξεδοντιάσει ὅλους τότε καί ἐν πάσῃ περιπτώσει αὐτός ἔχει καθαρά χέρια καί δέν φοβᾶται τίποτε. Ἐσηκώθη διά νά ἀποχωρήση καί τότε μοῦ παρέδωσε ἀντίγραφον τοῦ μνημονίου τοῦ Καραμανλῆ, συνοδευτικόν σημείωμα τοῦ Μακαρέζου καί ἀντίγραφον ἑνός ὑπομνήματος διαμαρτυρίας πρός τόν Παπαδόπουλον, τό ὁποῖον ὅπως μοῦ εἶπεν εἶχεν ὑποβάλει πρός αὐτόν πρό τῆς 25ης Νοεμβρίου 1973. Τέλος, ἀποχωρῶν, μέ παρεκάλεσε νά δεχθῶ κάποιον Ἰδιώτην, ὀνόματι Πλεύρην, τόν ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε στό γραφεῖον του καί ὁ ὁποῖος ἦτο τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του.

Ὅταν ὁ Λαδᾶς ἔφυγε, ἐκάλεσα τόν Ματάτσην καί τοῦ παρέδωσα τό μνημόνιον καί τό σημείωμα τοῦ Μακαρέζου, μέ τήν ἐντολήν νά μεταβῆ στό γραφεῖον τοῦ Ἰωαννίδη καί νά τά παραδώση εἰς χεῖρας του.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, μέ ἐπεσκέφθη πράγματι ὁ Ἰδιώτης Κωνσταντῖνος Πλεύρης ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι ἡγεῖται μιᾶς μαχητικῆς ὀργανώσεως ὀπαδῶν τῆς 4ης Αὐγούστου καί ὅτι ἔχει προσφέρει ἐθνικόν ἔργον. Τόν ἠρώτησα τί ἐπιθυμεῖ καί αὐτός ἀπήντησεν ὅτι τίθεται μαζί μέ τήν ὁμάδα του στήν διάθεσίν μου. Τόν ηὐχαρίστησα καί τοῦ ἀπήντησα ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις εἶναι πολύ καλά ὀργανωμέναι καί ὅτι δέν χρειάζονται ἐνίσχυσιν καί μάλιστα ἐκ μέρους Ἰδιωτῶν.

Ὅταν ἔφυγεν ὁ Πλεύρης, εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Ματάτσης καί μοῦ εἶπεν ὅτι δέν θά πρέπει νά ἔχω ἐμπιστοσύνην στόν Πλεύρην καί ὅτι καί ὁ Ἰωαννίδης ἔχει δι' αὐτόν κακήν γνώμην. Ἔκτοτε δέν ξαναεῖδα τόν Πλεύρην.

Εἰς τήν πρώτην μετά ταῦτα συνάντησίν μου μέ τόν Γκιζίκην καί τόν Ἰωαννίδην, στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη, τούς ἐνημέρωσα διά τήν ἐπίσκεψιν Λαδᾶ καί ὅσα ἐλέχθησαν, ὁ δέ Ἰωαννίδης εἶπεν ὅτι ἔλαβε τά χαρτιά πού τοῦ ἔστειλα. Ὁ Γκιζίκης ἐφάνη ἕτοιμος νά συζητήση ἀποδοχήν τῆς προτάσεως Καραμανλῆ, ἀλ' ὁ Ἰωαννίδης εἶπεν ὅτι δέν σκοπεύει νά συμφωνήση ἐπί ἑνός τοιούτου ἐν-

δεχομένου, πρός τό ὁποῖον εἶναι ἀπολύτως ἀντίθετος. Καί προσέθεσεν ὅτι ἐπ' οὐδενί δέχεται ἀντικατάστασιν τοῦ 'Ανδρουτσοπούλου.

Ὁ καθηγητής Κωνσταντῖνος Δοξιάδης, ἐκοινοποίησε πρός ἐμέ ἐπιστολήν του πρός τόν Ἰωαννίδην, ὑπό ἡμερομηνίαν 13 Φεβρουαρίου 1974 στήν ὁποίαν, ἀφοῦ παρουσιάζεται βιογραφικῶς, διατυπώνει δύο προτάσεις. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ στήν περαιτέρω ὀρθήν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας καί ἡ δευτέρα στήν ἀναγκαίαν πορείαν πρός τήν ὁμαλότητα. Ζητεῖ δέ νά δεχθῶμεν νά μᾶς παρουσιάση τάς προτάσεις του αὐτάς,ὑπό δύο ὅμως ὅρους: α) Νά μή ἀναλάβη οἱανδήποτε κρατικήν θέσιν ἤ ἀξίωμα καί β) νά μή τοῦ ἀπονεμηθῆ οἱαδήποτε τιμή. Καί προσέθετεν ὅτι ἐάν ἐκλεγῆ Ἀκαδημαϊκός, θά παραιτηθῆ ἀμέσως μετά τήν ἐκλογήν του, διά νά μή θεωρηθῆ ἡ ἐκλογή του ὡς ἀντάλλαγμα διά τήν προσφοράν τῶν ὑπηρεσιῶν του πρός τό Κράτος.

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ ἐπιστολή τοῦ Κωνσταντίνου Δοξιάδη μέ ἐντυπωσίασε. Ἐπί τέλους ἦτο ἕνας ἐπιστήμων διεθνοῦς κύρους καί δέν εἴχομεν νά χάσωμεν τίποτε ἐάν τόν ἀκούαμε. Ὁ Γκιζίκης καί ὁ Ἰωαννίδης ὅμως ἀντέδρασαν ὅταν τούς εἶπα ὅτι θά ἔπρεπε νά ἀκούσωμε τάς προτάσεις τοῦ Δοξιάδη. Ἐπίστευαν ὅτι ἦτο δυνατόν νά ὑπάρξη δυσμενής διά τό καθεστώς ἐκμετάλλευσις τοῦ γεγονότος καί ἐπίσης, ὅτι ἦτο πιθανόν νά ἐμπλακῶμεν εἰς ἀσυμφόρους συζητήσεις.

Εἰς μίαν στιγμήν κάποιας συναντήσεώς μας, κατά μῆνα Μάρτιον τοῦ 1974, ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι γνωρίζει ὅτι ὁ Ντάβος, Διοικητής τότε τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, εἶχε λάβει ἐπιστολήν ἀπό τόν αὐτοεξόριστον εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας καί ἐχθρόν τοῦ καθεστῶτος, ἐν ἀποστρατεία Ταξίαρχον Ὀρέστην Βιδάλην. Δέν μοῦ εἶπεν ὅμως τί γράφει αὐτή ἡ ἐπιστολή, πιθανώτατα διότι τό δίκτυον παρακολουθήσεως πού εἶχε στήσει πέριξ ὅλων μας, δέν ἦτο δυνατόν νά πληροφορηθῆ καί τό περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς. Μετά τρεῖς μῆνας, ὁ Ντάβος μέ ἐπεσκέφθη ἀνήσυχος στό γραφεῖον μου. Φαίνεται ὅτι εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἐγνώριζε τήν λῆψιν ἐπιστολῆς Βιδάλη ἀπό αὐτόν καί καθώς πάντοτε ἐφοβεῖτο τόν Ἰωαννίδην ἔσπευσε νά μοῦ κατηγορῆ τόν Βιδάλην καί μοῦ παρέδωσε ἀντίγραφον τῆς πρός αὐτόν ἀπαντητικῆς ἐπιστολῆς του. Δέν μοῦ ἔδωσεν ὅμως ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς Βιδάλη καί ἐπομένως δέν ἠδυνάμην νά ἀντιληφθῶ εἰς τί καί πῶς ἀπαντᾶ, πολύ περισσότερον μάλιστα, ἀφοῦ ἐνεφανίζετο νά ἀπαντᾶ εἰς μίαν ἐπιστολήν μετά ὁλοκλήρους μῆνας. Ἐν πάση περιπτώσει, ἔγραφε πρός τόν Βιδάλην:

«Γ' Σῶμα Στρατοῦ
Στρατηγός

Ὁμολογῶ ὅτι διηπόρησα ἐν ἀρχῆ, ἀναγινώσκων τήν ἐπιστολήν σας πρός ἕνα «στρατιώτην» ὡς πιστεύετε, τῆς ὁποίας τό περιεχόμενον ἦτο σαφῶς τοποθετημένον κατά τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῶν Ἰδανικῶν τῆς Πατρίδος, τά ὁποῖα, ὅπως γνωρίζετε, τόσον τιμίως, εὐσυνειδήτως καί σταθερῶς ὑπηρετεῖ ὁ ὑπ' ὄψιν «στρατιώτης».

Ἀλλά τήν ἀπάντησιν εὗρον εὐθύς κατωτέρω, εἰς τήν σελίδα 4 τῆς ἀπό 25-3-74 ἐπιστολῆς σας καί εἰς τήν περικοπήν καθ' ἥν «οἱ ἄνθρωποι οἱ στερηθέντες τῆς ἰθαγενείας των, αἱ οἰκογένειαί των, οἱ γνωστοί των καί οἱ συγγενεῖς των, ἀποτελοῦν τήν μαχητικήν πρωτοπορείαν ΜΙΣΟΥΣ καί ΕΚΔΙΚΗΣΕΩΣ». Τά κεφαλαῖα γράμματα εἶναι δικά σας καί δεικνύουν προφανῶς τό πάθος ἀπό τό ὁποῖον διακατέχεσθε.

Εἶναι πολύ φυσικόν λοιπόν, ἕνας «καλός στρατιώτης» νά αἰσθάνεται ἀποστροφήν καί περιφρόνησιν πρός τοιαῦτα ἄτομα. Σεῖς ὅμως, προσωπικῶς σεῖς, ἀποκλειστικῶς μόνος σας καί ὅλως ἀναιτίως, μετεφέρατε τόν ἑαυτόν σας εἰς το κατάπτυστον τοῦτο στρατόπεδον. Κατά συνέπειαν, μή μέμφεσθε οὐδενός.

Οὐδείς σᾶς κατατρέχει καί πολύ περισσότερον ἡ Πατρίς. Αἱ τύψεις σας μόνον καί τό πικρόν ποτήριον τοῦ νόστου, τό ὁποῖον μόνος σας προετοιμάσατε νά γευθῆτε, πολύ φοβοῦμαι ὅτι θά εἶναι ἐν τέλει ὁ μοναδικός σύντροφος τῆς ζωῆς σας.

Ὅσον διά τά «Πάτρια» χρήσιμον θά εἶναι ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ νομίζω, νά πληροφορηθῆτε ἀπό τόν «στρατιώτην» διά τήν εὐθυκρισίαν καί τιμιότητα τοῦ ὁποίου φαίνεται νά μή ἀμφιβάλετε, ὅτι ἐδῶ εἰς τήν ΕΛΛΑΔΑ μας παραμένουν ἀκόμη καί θά παραμένουν πάντοτε «Καλοί στρατιῶτες» τίμιοι, ἡνωμένοι, ἀδελφωμένοι, πειθαρχημένοι, εὐσυνείδητοι καί ἀποφασισμένοι μαχηταί, τόσοι ὅσοι χρειάζονται διά νά προστατεύσουν ἀποτελεσματικῶς μαζί μέ τόν ὑπέροχον Ἑλληνικόν λαόν τήν Πατρίδα μας ἀπό πάντα κίνδυνον καί διά νά διατηρήσουν τήν λάμψιν της ἀπαστράπτουσαν καί τό Μεγαλεῖον της Ἱστορικῶς ἀναλλοίωτον.

Μή ἀνησυχεῖτε λοιπόν
Ι. Ντάβος.

Ὁ Ντάβος, ὅταν μοῦ παρέδωσε τό ἀντίγραφον της ἀπαντήσεώς του, κατήχετο ὑπό νευρικότητος. Τήν ἀπέδωσα στήν ἀνησυχίαν του διά τό γεγονός ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἐγνώριζε τήν λῆψιν τῆς ἐπιστολῆς Βιδάλη καί,ἐπίσης, διότι λογικῶς θά ἔπρεπε νά ἐξηγήση διατί ἐπί μῆνας ὁλοκλήρους δέν ὡμίλησε περί αὐτῆς καί ἀπαντᾶ τώρα, μέ τόσην καθυστέρησιν. Μέ ἠρώτησεν ἐάν συμφωνῶ μέ τό περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς του. Τοῦ εἶπα συμφωνῶ, ἄν καί δέν γνωρίζω τί σοῦ ἔγραψεν ὁ Βιδάλης.

Ἀργότερα ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ντάβος τόν ἐπεσκέφθη μετά ἀπό ἐμένα, ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν του τό περιεχόμενον τῆς ἀπαντήσεώς του πρός τόν Βιδάλην καί τοῦ εἶπεν ὅτι ἐγώ συμφωνῶ μέ τό πνεῦμα της. Ἔτσι συνεφώνησε καί ἐκεῖνος καί ὁ Ντάβος ἐταχυδρόμησε τήν ἐπιστολήν, τόν Ἰούλιον τοῦ 1974.

Ἐν τῷ μεταξύ, κατά καιρούς, παριστάμεθα εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις, ὅπου καί ἀντηλλάσοντο ἀπόψεις ὄχι μόνον μεταξύ Ἰωαννίδη καί ἐμοῦ, ἀλλά καί ἄλλων ἀξιωματικῶν. Οὕτω, εἰς ἕνα γεῦμα πού ὠργάνωσεν ὁ Διοικητής τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων Ὑποστράτηγος Θεμιστοκλῆς Κυριακόπουλος, παρεκαθίσαμεν ὁ Γκιζίκης, ἐγώ, ὁ Ἰωαννίδης, ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ Ἀρχηγείου Ὄθων Κυριακόπουλος καί, βεβαίως ὁ Διοικητής τῆς Σχολῆς. Τότε ὁ Ἰωαννίδης εἶπεν ὅτι ὅταν ἡ Σχολή μεταφερθῆ στάς νέας ἐγκαταστάσεις της, πού ἤδη ἀνεγείροντο στήν Βάρην, θά μετέβαλε τήν Σχολήν Εὐελπίδων εἰς Λέσχην τῶν Ἀξιωματικῶν, ἡ δέ σημερινή Λέσχη, τό κομψότατον Σαρόγλειον τῆς πλατείας Ρηγίλλης ἤ θά κατεδαφίζετο ἤ θά ἐνσωματοῦτο στό Πνευματικόν Κέντρον τῆς πρωτευούσης.

Ἠνωχλήθην ἀπό τό γεγονός ὅτι τοιαῦτα θέματα, σαφῶς ἀναγόμενα στήν ἰδικήν μου ἁρμοδιότητα ἤ ἔστω τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, τά ἐχειρίζετο καί τά ἐπέλυε ὅπως ἤθελεν ὁ Ἰωαννίδης. Καί δέν παρέλειψα νά εἴπω στόν Ματάτσην τάς ἀπόψεις μου, ὅπως ἔλεγα κατά καιρούς καί ἄλλας σκέψεις μου

διά τόν 'Ιωαννίδην καί τήν κατάστασιν. Τό ἔκανα πάντοτε σκοπίμως. Διότι εἶχα μεν ἐμπιστοσύνην στόν Ματάτσην, ἀλλά καί ἐγνώριζα ὅτι οὗτος ἦτο ἀφοσιωμένος στόν 'Ιωαννίδην καί ἀσφαλῶς θά τόν καθίστα κοινωνόν τῶν ἀπόψεων μου. Δέν ἀποκρύπτω ὅτι καί ἐγώ ἐλάμβανα κατ' ἀντίστροφον φοράν πληροφορίας πέρί τῶν σκέψεων τοῦ 'Ιωαννίδη. Καί ἐνισχύετο συνεχῶς ἡ ἐντύπωσίς μου, ὅτι τελικῶς, ἀντί νά διαθέτη αὐτός τήν δύναμιν, τόν ἤλεγχεν, ἡ δύναμις! Δέν εἶναι παραδοξολογία. 'Ο σκληρός πυρήν πού εἶχε δημιουργήσει, τελικῶς τόν ἐπηρέαζε καί εἶχε βαρύνουσαν γνώμην ἐπί παντός θέματος.

Μία ἄλλη σύγκρουσις ὑπῆρξε μεταξύ μας, ὅταν κατά τήν διάρκειαν γεύματος στό ὁποῖον παρεκαθίσαμε στήν «ψαροταβέρνα» Μπότσαρη, εἰς μίαν πάροδον τῆς λεωφόρου Συγγροῦ —παρόντες οἱ Γκιζίκης, ἐγώ, 'Ιωαννίδης καί Ταξίαρχος Τασόπουλος— ἐτέθη θέμα ἐλέγχου τῶν μεταθέσεων καί τοποθετήσεων τῶν ἀξιωματικῶν. 'Ο Τασόπουλος, διά τόν ὁποῖον ἔχω ἤδη ἀναφέρει ὅτι ἐνεφανίζετο ὡς ὁ «Ισχυρός» εἰς τόν Βορειοελλαδικόν χῶρον, εἶπεν ὅτι πρό τῆς τοποθετήσεως ἤ μεταθέσεως ἀξιωματικῶν θά ἔπρεπε νά ἐρωτᾶται καί αὐτός, διά τήν παροχήν συμπληρωματικῶν στοιχείων περί τοῦ ποιοῦ καί τῆς καταλληλότητος ἑκάστου ἀξιωματικοῦ!

'Εσταμάτησα τόν Ταξίαρχον καί εἶπα ὅτι τό ποιόν καί τά στοιχεῖα κάθε ἀξιωματικοῦ εἶναι στόν φάκελόν του καί ὅτι ὅσον ἔχω τήν εὐθύνην διά τας 'Ενόπλους Δυνάμεις, οὐδεμίαν ἐπέμβασιν αὐτοῦ τοῦ εἴδους θά δεχθῶ ἀπό οἱονδήποτε. 'Ο Τασόπουλος τά «ἐμάσησε», ὅτι ἤθελεν ἁπλῶς νά βοηθήση κλπ. 'Αλλ' ἡ ἀπόλυτος καί ἔντονος ἀντίθεσίς μου μέ αὐτόν, ἠρέθισε τόν 'Ιωαννίδην. Διότι καίτοι καί αὐτός ἐπ' οὐδενί ἐδέχετο οἱανδήποτε ἀνάμειξιν τοῦ Τασοπούλου, ἐθεώρει τόν χῶρον τῶν ἀξιωματικῶν «Ιδιοκτησίαν» του καί δέν τοῦ ἦτο εὐχάριστον νά ἀκούη ὅτι δέν θά ἐπέτρεπα παρεμβάσεις, παρ' ὅτι ἐκεῖνος ἐκινεῖτο καί ἐπηρέαζεν ἐκ τῶν παρασκηνίων.

'Ο Γκιζίκης παρενέβη κατευναστικῶς καί τό γεῦμα συνεχίσθη χωρίς ἄλλην συζήτησιν, ἀλλά καί ἐν μέσω μιᾶς ὄχι πλέον εὐχαρίστου ἀτμοσφαίρας.

14. Σχέσεις μέ πολιτικούς

'Από τάς ἀρχάς 'Ιουνίου τοῦ 1974, ὁ Ματάτσης ἔπαυσε νά μοῦ λέγει ὁτιδήποτε περί τοῦ 'Ιωαννίδη καί τῆς «αὐλῆς» του. Τόν ἠρώτησα σχετικῶς καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει ἐπέλθη ψυχρότης μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ 'Ιωαννίδη, ὀφειλομένη τό μέν εἰς διαβολάς τῶν «σκληρῶν» τῆς ὁμάδος 'Ιωαννίδη, τό δέ εἰς τό ὅτι ὁ ἴδιος διετήρει ἐπαφάς μέ πολλούς πολιτικούς. Καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι συνδέεται μέ τόν 'Αβέρωφ, τόν 'Αθανάσιον Τσαλδάρην, τόν 'Ιωάννην Μποῦτον, τόν Πέτρον Γαρουφαλιᾶν, τόν 'Ιωάννην Βαρβιτσιώτην, τόν Κλ. Δαμιανόν καί ἄλλους. 'Ιδιαιτέρως στενός εἶναι ὡς μοῦ εἶπεν ὁ σύνδεσμός του μέ τόν 'Αβέρωφ, ἀπό τῆς ἐποχῆς πού οὗτος ἐκρατήθη στό ΕΑΤ-ΕΣΑ διά τήν ὑπόθεσιν τῆς γελοίας ἐκείνης «κινήσεως» στό Ναυτικόν, ὅπου ὁ ἐκεῖ ὑπηρετῶν τότε Ματάτσης τοῦ ἐφέρθη πολύ φιλικά, πράγμα πού ἐξετίμησεν ὁ 'Αβέρωφ, διά τόν ὁποῖον ὁ Ματάτσης μοῦ εἶπεν ὅτι ἦτο ἄλλωστε πολύ συνεργάσιμος!

'Εχρησιμοποίησα λοιπόν τόν Ματάτσην διά νά λάβω ἐπαφήν μέ τόν χῶρον αὐτόν τῆς πολιτικῆς, ἀφ' ἑνός διά νά πληροφορηθῶ τάς σκέψεις καί νά

γνωρίσω τάς ἰδέας των, ἀφ' ἑτέρου διά νά ἔχω τήν δυνατότητα νά τούς χρησιμοποιήσω ὅταν τό ἔκρινα ἀναγκαῖον, ἀφοῦ συνεχῶς ἐσκεπτόμην τήν πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως, διά νά ἀπομακρύνω τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί νά τάς ἐπαναφέρω εἰς τήν καθαρῶς στρατιωτικήν ἀποστολήν των. Ἐτόνισα στόν Ματάτσην νά εἶναι πολύ προσεκτικός καί νά ἀποφεύγη τάς δημοσίας συναντήσεις μέ τούς πολιτικούς, διά νά μή κινήση τάς ὑποψίας τοῦ Ἰωαννίδη. Μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας, ὁ ἴδιος ὁ Ματάτσης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Ἰωαννίδης γνωρίζει ὅλας τάς κινήσεις του καί μάλιστα τάς ἐγκρίνει, ὑπό τόν ὅρον νά τηρῆται ἐνήμερος. Δέν ἐχρειάζοντο περισσότερα διά νά ἀντιληφθῶ ὅτι ὁ Ἰωαννίδης δέν ἐνδιεφέρετο παρά διά τό νά ἔχη τήν δυνατότητα νά γνωρίζη τά συμβαίνοντα, ὥστε νά δύναται ἀνά πᾶσαν στιγμήν νά ἐκμεταλλευθῆ δι' ἴδιον ὄφελος τήν κατάστασιν, εἴτε συμπεριλαμβάνων τούς πλέον ἀσθενοῦς ἀντιδράσεως πολιτικούς στήν κυβέρνησιν, εἴτε νά τούς ἀπομονώση καί, ἀκόμη, ἐάν τό ἔκρινε ἀπαραίτητον, νά τούς συλλάβη.

Αἱ πληροφορίαι πού μοῦ ἔφερεν ὁ Ματάτσης ἀπό τόν χῶρον τῶν πολιτικῶν δέν ἦσαν εὐχάριστοι. Εἶχαν μεταξύ των ζωηράς ἀντιθέσεις, αἱ προσωπικαί ἐπιδιώξεις των καί αἱ ἀχαλίνωτοι φιλοδοξίαι ὡρισμένων, ἠμπόδιζαν τήν δημιουργίαν εὐρυτέρων σχημάτων, μέσω τῶν ὁποίων ἐπίστευα ὅτι ἔπρεπε νά ἐπιδιώξω τήν πολιτικοποίησιν τοῦ καθεστῶτος. Εἰς ἕνα σημεῖον πάντως συνεφώνουν ὅλοι: Ὅτι πρωταρχική προϋπόθεσις διά πᾶσαν συζήτησιν, εἶναι ἡ ἄμεσος ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐκάλεσα τόν Ματάτσην καί τοῦ ἀνέθεσα νά διερευνήση τήν δυνατότητα συνεργασίας Ἀβέρωφ-Γαρουφαλιᾶ. Μετά παρέλευσιν τριημέρου, ὁ Ματάτσης μοῦ εἶπεν ὅτι αὐτό δέν εἶναι δυνατόν. Ἐγνώριζα ὅτι ὁ ρόλος τοῦ ἀξιωματικοῦ αὐτοῦ ἦτο καί δύσκολος καί ἐπικίνδυνος. Δέν εἶχα δε τήν δυνατότητα νά ἐλέγξω τάς πληροφορίας πού μοῦ ἔφερε. Ἤ τάς ἐδεχόμην, εἴτε τάς ἀπέρριπτα. Ἀλλά ἡ ἀξιοπιστία των ἔπρεπε νά κρίνεται πάντοτε μέ τό ἔνστικτον καί τήν διαίσθησιν. Ἐνῶ ἀντιθέτως, ὁ Ἰωαννίδης, λόγω τῶν μηχανισμῶν πού ἤλεγχεν, ἦτο εἰς θέσιν νά γνωρίζη καί ἐάν ἐγίνοντο καί πότε ἐγίνοντο αἱ ἐπαφαί τοῦ Ματάτση. Ὁ τελευταῖος πάντως, ὅταν τόν ἠρώτησα ἐάν ἐξακολουθεῖ νά ἐνημερώνη λεπτομερῶς καί τόν Ἰωαννίδην, μοῦ ἀπήντησε καταφατικῶς.*«Κάποια στιγμή»,*τοῦ εἶπα, *«ὁ Ἰωαννίδης θά τούς συλλάβη»,* ἐννοῶν βεβαίως τούς πολιτικούς. Χωρίς νά σκεφθῆ κἄν, ὁ Ματάτσης μοῦ ἀπήντησε: *«Κάνετε λάθος. Δέν θά συλλάβη μόνο τούς πολιτικούς! Θά μᾶς συλλάβη ὅλους»!*

Ὁ Ἰωαννίδης ἐν τῷ μεταξύ, διήρχετο περίοδον ἐκνευρισμού, καθώς ὡρισμένοι ἀξιωματικοί ἐκ τῶν ἀφοσιωμένων εἰς αὐτόν, προσεπάθουν νά τοῦ ἐπιβάλουν τάς ἀπόψεις των, διέβαλαν ὁ ἕνας τόν ἄλλον καί ἡ ἄλλοτε συμπαγής ὁμάς τῶν «Ἰωαννιδικῶν», παρουσίαζε τώρα ρωγμάς. Ἕνας ἐκ τῶν πλέον δυσηρεστημένων μέ τόν Ἰωαννίδων φίλων του, ἦτο —ὅπως μέ ἐπληροφόρησεν ὁ Ματάτσης— καί ὁ Χ. Παλαΐνης, διότι ἐνῶ αὐτός κατηγόρησε τόν Ταγματάρχην Νικόλαον Δαουλάκον δι' οἰκονομικάς ἀτασθαλίας, ὁ Ἰωαννίδης ἔσπευσε νά τόν καλύψη.

Ἐν πάση περιπτώσει, περί τάς ἀρχάς Ἰουλίου, ὁ Ματάτσης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι σκοπεύει νά διακόψη πᾶσαν ἐπαφήν μέ τούς πολιτικούς, ἀπογοητευμένος

ἀπό τήν ἀσυνέπειάν των, τάς ὑποχωρήσεις των, τάς μεταξύ των ἀντιθέσεις καί τήν ἀπροθυμίαν των νά συμβάλουν εἰς μίαν ἐθνικῆς σημασίας προσπάθειαν.

15. Οἱ Τοῦρκοι καί τό Αἰγαῖον

Ἀπό τῶν ἀρχῶν Μαρτίου 1974, ἡ τουρκική κυβέρνησις ἤρχισε νά ἐξαγγέλη τήν προσεχῆ ἔναρξιν ἐρευνῶν στό Αἰγαῖον, διά τήν ἀνεύρεσιν πετρελαίου. Πρόθεσίς των ἦτο νά διεξαγάγουν ἐρεύνας εἰς τά διεθνῆ ὕδατα, μεταξύ τῶν ἑλληνικῶν νήσων Λέσβου καί Λήμνου.

Αἱ τουρκικαί ἀμφισβητήσεις τῆς ὑπάρξεως ὑφαλοκρηπίδος τῶν πλησίον τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων ἑλληνικῶν νήσων, εἶχον καί ἄλλοτε διατυπωθῆ. Μακροπρόθεσμος στόχος τῆς τουρκικῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς, ἦτο ἡ συγκυριαρχία στό Αἰγαῖον. Αὐτό ἄλλωστε τό ἐγνώριζα ἀπό πολύ παλαιά, ὅταν ὡς Ἀντισυνταγματάρχης διηύθυνα τό τμῆμα πληροφοριῶν μάχης τοῦ 2ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ ΓΕΣ καί ὑπό τήν ἰδιότητα αὐτήν, μετεῖχα τῆς ἐπιτελικῆς ὁμάδος σχεδιασμοῦ τῶν σεναρίων διαφόρων ἀσκήσεων τοῦ ΝΑΤΟ. Μάλιστα οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί, πάντοτε προσεπάθουν νά ὑπερβάλουν καί νά ὑπερτονίζουν τήν στρατηγικήν σημασίαν τῆς χώρας των, διεκδικοῦντες τήν ἐκπόνησιν τῶν σεναρίων κατά τρόπον ἀκριβῶς ὑπογραμμίζοντα τήν ὑψίστην δῆθεν σημασίαν τοῦ ρόλου πού θά εἶχε νά διαδραματίση ἡ Τουρκία, εἰς περίπτωσιν ἐμπλοκῆς τῆς Συμμαχίας εἰς σύρραξιν.

Βεβαίως οἱ Ἕλληνες ἐπιτελεῖς ἀντιδροῦσαν καί ἐτόνιζαν ὅτι καί αἱ δύο χῶραι ἔχουν τήν αὐτήν στρατηγικήν σημασίαν διά τήν Συμμαχίαν, ἄν ἡ Ἑλλάς δέν ἔχει μεγαλυτέραν. Καί ὑπεγράμμιζαν ὅτι ἡ ἄμυνα τῶν Στενῶν, διά τήν ὁποίαν πολλήν συζήτησιν ἔκαναν οἱ Τοῦρκοι, ἦτο ἀδύνατος χωρίς τό «βάθος» πού ἐξησφάλιζαν αἱ ἑλληνικαί νῆσοι, μέχρι καί τῆς Κρήτης. Τά Στενά, ἐξεταζόμενα αὐτοτελῶς καί ἄνευ τοῦ ἐπακολούθου ἑλληνικοῦ χώρου, ἦσαν οὐσιαστικῶς ἄνευ σημασίας διά τά σημερινά στρατηγικά δεδομένα.Ἡ Διοίκησις τοῦ ΝΑΤΟ ἀπεδέχετο τάς ἑλληνικάς θέσεις καί ἐπεμέριζε δικαίως τούς ρόλους μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας. Ὑπῆρχαν ἐν τούτοις πολλοί σύμμαχοι ἐπιτελεῖς πού ἐπεδείκνυαν διάθεσιν ἱκανοποιήσεως τῶν Τούρκων.

Ἐν ὄψει τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία συνεχίζετο καί ἐπί τῶν ἡμερῶν μου ὡς Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐζήτησα νά ἐνημερώσω τήν κυβερνησιν ἐπί τοῦ φλέγοντος αὐτοῦ θέματος, καθώς καί ἐπί τῶν προβλημάτων πού ἐδημιουργοῦντο ἀπό τήν ἀπαίτησιν τῶν Τούρκων νά ἐκτελοῦν ἀεροναυτικάς ἀσκήσεις «ΤΑΣΜΟ» ὑπεράνω τῆς ἐπιμάχου θαλασσίας περιοχῆς τῶν νήσων Λέσβου καί Λήμνου,κατά τήν διάρκειαν τῶν ὁποίων πάντοτε ἐσημειοῦντο καί παραβιάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐναερίου χώρου (FIR ΑΘΗΝΩΝ), ἀπό ἀεροπλάνα τῆς τουρκικῆς πολεμικῆς ἀεροπορίας.

Συνήντησα μίαν περίεργον ἀναβλητικότητα ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως, ἀλλά πρό τῆς ἐπιμονῆς μου, ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ὑπεχρεώθη νά συγκαλέση μίαν σύσκεψιν τῶν ἁρμοδίων μελῶν τῆς κυβερνήσεώς του, τά ὁποῖα καί ἐνημέρωσα. Στήν σύσκεψιν αὐτήν, πού ἐπραγματοποιήθη στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη τό πρωί τῆς 20ης Μαρτίου 1974, παρέστησαν ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρα-

τίας, ὁ Πρωθυπουργός, ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Ε. Λατσούδης, ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Τετενές, ὁ ὑπουργός Ἐμπορίου Ἐλευθερίου, ὁ γενικός διευθυντής τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ι. Τζούνης, ἐγώ καί οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων καί ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ Σταθόπουλος.

Ἐτονίσθη κατ' ἀρχάς ὅτι ὁ καθορισμός τῆς ὑφαλοκρηπίδος μεταξύ ὁμόρων κρατῶν, προεβλέπετο ἀπό τήν συνθήκην τῆς Γενεύης τοῦ 1958. Ἀλλ' ἡ Τουρκία δέν εἶχε προσυπογράψει αὐτήν τήν Σύμβασιν καί μέ κάθε εὐκαιρίαν ἔσπευδε νά δηλώση ὅτι δέν δεσμεύεται ὑπ' αὐτῆς. Αἱ τουρκικαί θέσεις ἐπί τοῦ θέματος τῆς ὑφαλοκρηπίδος, συνωψίζοντο τότε στά ἑξῆς:

α. Ἡ Τουρκία δέν δεσμεύεται ὑπό τῆς Συμβάσεως τῆς Γενεύης.

β. Τό Αἰγαῖον ἀποτελεῖ ἡμίκλειστον θάλασσαν καί δέον νά ἐξετασθῆ ὡς «ειδική περίπτωσις».

γ. Νά ἐφαρμοσθῆ ἡ ἀρχή τῆς «δικαίας κατανομῆς» καί ἡ Τουρκία νά λάβη ὑφαλοκρηπίδα ἀνάλογον πρός τό ἀνάπτυγμα τῶν ἀκτῶν της εἰς τό Αἰγαῖον.

δ. Αἱ ἑλληνικαί νῆσοι τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου δέν ἔχουν ὑφαλοκρηπίδα, ὡς ἐπικαθήμεναι ἐπί τῆς ὑφαλοκρηπίδος τῶν τουρκικῶν ἀκτῶν.

ε. Λύσις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ δέον νά ἐπιτευχθῆ διά διαπραγματεύσεων.

Ἐν τῶ μεταξύ ἐπρόκειτο προσεχῶς νά συγκληθῆ Διεθνής Διάσκεψις διά τό Δίκαιον τῆς Θαλάσσης, εἰς τό Καράκας τῆς Βενεζουέλας, εἶχε δε ἀποφασισθῆ νά μετάσχουν αὐτῆς ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ὁ καθηγητής Ζωτιάδης καί ὁ Ἀντιναύαρχος ἐ.ἀ. Κόνιαλης. Κατά τήν σύσκεψιν λοιπόν στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη,ὁ Ἀνδρουτσόπουλος εἶπεν ὅτι ἡ ἐσωτερική κατάστασις τῆς Τουρκίας εἶναι ἀθλία καί πιθανόν τοῦτο νά ἀποτελέση λόγον ἐκτροπῆς της εἰς πόλεμον ἐναντίον μας, μέ καταλυτικάς συνεπείας δι' ἀμφοτέρας τάς χώρας. Ὅτι ὁ παράγων χρόνος εἶναι πολύτιμος δι' ἡμᾶς καί πρέπει νά ἐπιταχύνωμεν τήν ἐνίσχυσιν τῆς ἀμύνης μας. Προσέθεσεν ὅτι ὁ Τουρκικός Ὀργανισμός Πετρελαίου ἐσκηνοθετήθη ὡς ἀπειλή ἐναντίον μας καί ὅτι πρέπει νά γνωρίζωμεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶναι σκληροί διαπραγματευταί.

Ὁ Τετενές εἶπεν ὅτι τό δίκαιον εἶναι μέ τό μέρος μας καί ὅτι ἤδη ἐνημέρωσε τόν πρεσβευτήν τῶν ΗΠΑ Τάσκα διά τήν πρόθεσίν μας νά ἐπεκτείνωμεν εἰς δώδεκα μίλια τά χωρικά μας ὕδατα, προειδοποιήσας παραλλήλως αὐτόν διά τό ἐνδεχόμενον τουρκικῆς ἀντιδράσεως. Καί προσέθεσεν ὅτι πάντως, πρέπει νά προχωρήσωμεν εἰς διαπραγματεύσεις μέ τήν Τουρκίαν.

Ὁ Λατσούδης εἶπεν ὅτι μᾶς χρειάζεται χρόνος τόν ὁποῖον πρέπει ὅμως νά κερδίσωμεν χωρίς νά κάνωμεν ὑποχωρήσεις. Ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ παρενέβη καί εἶπεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπιθυμοῦν διαπραγματεύσεις, ὅτι τάς ἐπιζητοῦν καί ὅλαι αἱ προσπάθειαί των τείνουν πρός αὐτήν τήν κατεύθυνσιν.

Ἐγώ εἶπα ὅτι πρέπει νά ἀναμείνωμεν τά ἀποτελέσματα τῆς διασκέψεως τοῦ Καράκας καί ὅτι πρέπει ἐν τῶ μεταξύ νά δραστηριοποιηθῆ στό ἔπακρον ἡ διπλωματική μας ὑπηρεσία ὥστε νά διαφωτίση καταλλήλως ὅλας τάς χώρας αἱ ὁποῖαι θά μετεῖχον αὐτῆς.

Τελικῶς ὁ Πρωθυπουργός εἶπεν ὅτι τό Αἰγαῖον εἶναι ἑλληνικόν, ὅτι ὑπεράνω τῆς εἰρήνης τίθεται τό ἐθνικόν συμφέρον καί κατέληξεν ὅτι ἀπόφασις τῆς κυβερνήσεως εἶναι:

Πρῶτον, οὐδεμία διαπραγμάτευσις μέ τούς Τούρκους και

Δεύτερον, ἀναμονή τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διασκέψεως τοῦ Καράκας καί διεξαγωγή μέχρι τότε διπλωματικῆς μάχης πρός διαφώτισιν καί ἐπηρεασμόν τῶν χωρῶν πού θά μετάσχουν τῆς διασκέψεως.

Συνεζητήθη ἐν συνεχεία καί παρ' ὅτι δέν προεβλέπετο ὑπό τῆς ἡμερησίας διατάξεως τό θέμα τῆς ἐν ὄψει λήξεως τῆς πεντηκονταετοῦς διαρκείας συμβάσεως μέ τούς Γιουγκοσλάβους, διά τήν 'Ελευθέραν Ζώνην Θεσσαλονίκης. Οἱ Γιουγκοσλάβοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἤρχισαν νά ἐφαρμόζουν τήν σύμβασιν μετά πενταετίαν ἀπό τοῦ προβλεφθέντος χρόνου ἐνάρξεως τῆς ἐφαρμογῆς της καί τοῦτο οὐχί ἐξ ὑπαιτιότητός των ἀλλά λόγω πολεμικῶν γεγονότων καί, ἑπομένως, αὐτοδικαίως ἡ λῆξις αὐτῆς ἔπρεπε νά γίνη πέντε ἔτη βραδύτερον. 'Απεφασίσαμεν νά ἀπορρίψωμεν τόν γιουγκοσλαβικόν ἰσχυρισμόν, ὡς στερούμενον βάσεως, ἀλλά νά προχωρήσωμεν εἰς συνομιλίας μέ τό Βελιγράδι διά τήν πενταετῆ παράτασιν τῆς συμφωνίας, ἐκ λόγων καλῆς γειτονίας, ἀλλά ἐπ' ἀνταλλάγμασι.

'Ενῶ ἡ σύσκεψις συνεχίζετο, ἐπληροφορήθημεν ὅτι τό τουρκικόν σεισμογραφικόν σκάφος «Τσάνταρλη», διά τοῦ ὁποίου οἱ Τοῦρκοι ἐνήργουν τάς ἐρεύνας των δι' ἀνακάλυψιν πετρελαίου, εἶχεν ἐξέλθη στό Αἰγαῖον διά τήν πραγματοποίησιν ἐρεύνης καί ὅτι μάλιστα, τοῦτο συνωδεύετο καί ὑπό τουρκικῶν πολεμικῶν σκαφῶν. 'Υπῆρχεν ἐπίσης πληροφορία, ὅτι κατά τήν ἰδίαν ἐκείνην ὥραν, τουρκικόν ἀντιτορπιλλικόν ἐνήργει νηοψίαν ἐπί ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ σκάφους, ἐντός μάλιστα τῶν ἑλληνικῶν χωρικῶν ὑδάτων, ἀνατολικῶς τῆς νήσου Λήμνου. 'Επρότεινα ἀμέσως τήν ἔξοδον μέρους τοῦ στόλου μας καί ταχεῖαν μετάβασίν του εἰς τήν περιοχήν αὐτήν, συμφωνοῦντος καί τοῦ 'Αρχηγοῦ τοῦ Ναυτικοῦ 'Αραπάκη, πρός «ἐπίδειξιν σημαίας». 'Η πρότασίς μου ἐνεκρίθη καί ὁ 'Αραπάκης ἐξέδωσε τήν σχετικήν διαταγήν πρός τόν 'Αρχηγόν τοῦ Στόλου, 'Υποναύαρχον Καλλογερόπουλον, ἡ ὁποία προέβλεπε τήν «ἐπίδειξιν σημαίας πλοίων» ὡς λέγεται στήν ναυτικήν ὁρολογίαν, καί ἐνδεχομένην ἐπέμβασιν, κατόπιν ὅμως νεωτέρας περί αὐτῆς διαταγῆς.

Μετά τήν ἔξοδον τῶν πολεμικῶν μας πλοίων καί κατά τήν διάρκειαν τοῦ πρός βορρᾶν πλοῦ των, ἐξηκριβώθη ὅτι ἡ πληροφορία περί διενεργείας νηοψίας ἐπί ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ σκάφους ὑπό τουρκικοῦ ἀντιτορπιλλικοῦ δέν ἦτο ἀληθής. 'Ο στόλος ὅμως δέν διετάχθη νά ἐπιστρέψη στά ἀγκυροβόλιά του. Ἔφθασεν ἀνατολικῶς τῆς Λήμνου καί ἔπλευσεν ἐγγύτατα τοῦ «Τσάνταρλη», χωρίς οἱ Τοῦρκοι νά ἀποτολμήσουν ἀντίδρασιν. 'Αντιθέτως, τό σεισμογραφικόν σκάφος των, διετάχθη νά ἐπιστρέψη στά Δαρδανέλλια. Κατόπιν τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, ὁ στόλος διετάχθη νά διασπαρῆ στάς νήσους Λῆμνον, Λέσβον καί Χίον καί νά παραμείνη ἐκεῖ, προκειμένου νά μετάσχη καί τοῦ ἑορτασμοῦ της ἐπικειμένης ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου, πρός ἔξαρσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τοῦ πληθυσμοῦ τῶν νήσων μας.

'Από τῶν ἀρχῶν Μαρτίου, τό τουρκικόν 'Αρχηγεῖον 'Ενόπλων Δυνάμεων εἶχε ζητήσει ἀπό τό ἑλληνικόν 'Αρχηγεῖον τήν ἄδειαν ὅπως ἐκτελεσθῆ ὑπό τῶν τουρκικῶν δυνάμεων ἀεροναυτική ἄσκησις «ΤΑΣΜΟ», ὑπεράνω καί πλησίον τῆς περιοχῆς τῶν νήσων Λήμνου καί Λέσβου.

'Η ἀπάντησις μας ὑπῆρξεν ἀρνητική καί ἐγνωρίσαμε τοῦτο ἐγκαίρως, ὄχι

μόνον πρός τούς Τούρκους, άλλά καί πρός τόν 'Αμερικανόν ναύαρχον Τζόνσον Διοικητήν τότε τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Νεαπόλεως 'Ιταλίας. Καί ἡ ἄρνησίς μας ἐστηρίζετο τόσον εἰς ἐθνικούς λόγους, ὅσον καί στό γεγονός ὅτι ἡ τουρκική «ΤΑΣΜΟ» εἶχεν ἐνσωματωθῆ στήν ἄσκησιν τοῦ ΝΑΤΟ «DAFFODIL FACE» στήν ὁποίαν εἶχαν λάβει μέρος καί Ἕλληνες ἐπιτελεῖς καί ἡ ἄσκησις αὐτή δέν προεβλέπετο νά λάβη τοιαύτην ἐπέκτασιν.

'Ο Διοικητής τοῦ Στρατηγείου Νεαπόλεως άνεγνώρισε τό δίκαιον τῆς άρνήσεώς μας, πλήν ὅμως οἱ Τοῦρκοι, ἐκμεταλλευόμενοι ἕνα —πιστεύω σκόπιμον— σῆμα τοῦ 'Ιταλοῦ ναυάρχου ὑπό τήν ἐποπτείαν τοῦ ὁποίου διεξήγετο ἡ «DAFFODIL FACE», ἐξετέλεσαν τήν ἄσκησιν μέχρι καί τῆς δευτέρα φάσεως αὐτῆς, ὁπότε ὑπεχρεώθησαν κατόπιν σήματος τοῦ Τζόνσον —ἐνεργοῦντος κατόπιν ἑλληνικοῦ διαβήματος— νά τήν διακόψουν. Διεμαρτυρήθην ἐντόνως πρός τόν Διοικητήν τοῦ Στρατηγείου Νεαπόλεως, τόν Τζόνσον καί τοῦ ἐπέστησα τήν προσοχήν ἐπί τῶν συνεπειῶν τάς ὁποίας δύναται νά ἔχη μία ἐπανάληψις τῆς τοιαύτης άσκήσεως.

'Ο Ταξίαρχος Βλάσιος Βλαγκόπουλος, ὑπηρετῶν τότε στό Στρατηγεῖον Νεαπόλεως ὡς άνώτερος Ἕλλην άξιωματικός, μοῦ άπέστειλε τήν 1ην 'Απριλίου 1974 τήν άκόλουθον σχετικήν ἐπιστολήν:

«...Ἔρχομαι εἰς τό τελευταῖον θέμα, τῆς άσκήσεως DAFFODIL FACE ἐπί τοῦ ὁποίου σᾶς άπέστειλα καί προσωπικόν σῆμα. 'Επί τοῦ θέματος τούτου, κατά τήν συζήτησίν μου μετά τοῦ Ναυάρχου (ἐννοεῖ τόν Διοικητήν τοῦ Στρατηγείου 'Αμερικανόν ναύαρχον Τζόνσον), ὁ ὑποφαινόμενος εἰς άνοικτήν γλῶσσαν άνεφέρθη εἰς τάς γνωστάς προθέσεις τῶν γειτόνων, ἰδία ὑπό τάς σημερινάς συνθήκας ὅσον άφορᾶ εἰς τό Αἰγαῖον πέλαγος ὡς πετρελαιοφόρου περιοχῆς καί κατέληξα ὅτι ἡ ματαίωσις τῆς τρίτης φάσεως ἤ τουλάχιστον τοῦ ΤΑΣΜΟ, άποτελεῖ τήν μοναδικήν λύσιν τοῦ θέματος. Μετά δίωρον, ὡς γνωστόν, ὑπεγράφη ὑπό τοῦ Τζόνσον σῆμα πρός τόν COMNAFTSOUTH (σημ. τόν 'Ιταλόν ναύαρχον πού ἐπώπτευσε τῆς άσκήσεως) διά τήν ματαίωσιν τῆς τρίτης φάσεως... ...'Ιδιαιτέραν ἐντύπωσιν προεκάλεσε τό σῆμα τοῦ 'Αρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων μετά τήν τουρκικήν άπόφασιν δι' ἐνέργειαν. 'Εχαρακτηρίσθη ὡς μία άξιοπρεπής καί αὐστηρά άντίδρασις...».

Τό θέμα ὅμως τῶν τουρκικῶν ΤΑΣΜΟ, εἶχε καί συνέχειαν. Τόν 'Ιούνιον τοῦ 1974 τό τουρκικόν ΑΕΔ ἐζήτησε καί πάλιν ἄδειαν πραγματοποιήσεως άσκήσεως ΤΑΣΜΟ στήν ἰδίαν περιοχήν. 'Ηρνήθημεν καί πάλιν. 'Εθεώρησα ὅμως σκόπιμον νά άποστείλω καί προσωπικήν ἐπιστολήν πρός τόν 'Αρχηγόν τῶν τουρκικῶν ἐνόπλων δυνάμεων Στρατηγόν Σαντζάρ, τόν ὁποῖον εἶχα γνωρίσει ἕνα μῆνα ἐνωρίτερα, στό ΝΑΤΟ, κατά τήν ἐτησίαν σύνοδον τῶν Βρυξελλῶν. Διά τῆς ἐπιστολῆς μου αὐτῆς (ὑπ' άριθ. Φ.270/1/531539/7-6-74) άφοῦ ἐτόνιζα τάς δυσκολίας πού προκαλεῖ στό Αἰγαῖον ἡ πραγματοποίησις τουρκικῶν ΤΑΣΜΟ ἰδία κατά τήν θερινήν τουριστικήν περίοδον, ἐζήτησα άπό τόν Σαντζάρ άναθεώρησιν τῶν σχετικῶν άποφάσεών του.

'Ο Τοῦρκος ὁμόλογός μου μοῦ άπήντησε μέ προσωπικήν ἐπιστολήν-σῆμα, διά τῆς ὁποίας άποδέχεται τάς αἰτιάσεις μου, ὑπόσχεται ὅτι στό μέλλον οὐδεμία παραβίασις τῶν χωρικῶν μας ὑδάτων ἤ τοῦ ἐναερίου χώρου μας θά γίνη καί ζητεῖ διαπραγματεύσεις. ('Η ἐπιστολή αὐτή τοῦ Σαντζάρ εἶναι ἐκείνη περί

τῆς ὁποίας ἔχω ἤδη ἀναφέρει ὅτι ἀντί νά μοῦ παραδοθῆ εὐθύς ὡς ἐλήφθη, εἶχε παραδοθεῖ ὑπό τοῦ Ταξιάρχου Σπυρ. Πολίτη στόν Ἰωαννίδην).

Μετά ἕνα μῆνα περίπου, ὁ Σαντζάρ διά τοῦ ὑπό στοιχεῖα 3016-69-74 προσωπικοῦ του μηνύματος, παραπονεῖται ὅτι ἠρνήθημεν νά ἐκδώσωμεν ΝΟΤΑΜ (εἰδικόν ἐγκριτικόν σῆμα) διά τήν ἐκτέλεσιν τουρκικῆς ἀσκήσεως ΤΑΣΜΟ εἰς περιοχήν τῶν νήσων Λήμνου καί Λέσβου. Τοῦ ἀπήντησα μετά τριήμερον, μέ τό σῆμα 270/Ι/532148/10-7-774, ὅτι ἐμμένω στήν ἄρνησίν μου καί προτείνω ἑτέραν, πολύ νοτιωτέραν περιοχήν διά τήν ἐκτέλεσιν τῆς ἀσκήσεως. Φυσικά, οἱ Τοῦρκοι ἀπέριψαν τήν περιοχήν αὐτήν καί ἐματαίωσαν τήν ἄσκησίν των.

Ἐπειδή προέβλεπα ὅτι τό θέμα τῶν τουρκικῶν ἀσκήσεων δέν θά σταματοῦσε καί ὅτι, ἀντιθέτως, οἱ γείτονες κατά περιόδους θά ἐπανέρχωνται ἐπί τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, διέταξα τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου νά μεριμνήση διά τήν ἐπί μονίμου βάσεως ἐγκατάστασιν ἑνός σμήνους πολεμικῶν μας ἀεροπλάνων στήν Λῆμνον, πράγμα πού ἔγινε καί μάλιστα ταχύτατα.

Ἀπό πλευρᾶς Ἐνόπλων Δυνάμεων,εἶχον ἀποδεχθῆ τήν πρότασιν τοῦ Ἀραπάκη νά μετάσχη τῆς Διασκέψεως τοῦ Καράκας διά τό Δίκαιον τῆς Θαλάσσης ὁ ἐν ἀποστρατεία Ἀντιναύαρχος Κόνιαλης. Τότε, ὁ προεδρεύων διϋπουργικῆς ἐπιτροπῆς ἡ ὁποία εἰσηγεῖτο τήν θέσιν ἥν ἔπρεπε νά τηρήση ἡ Ἑλλάς, διεθνοῦς κύρους Καθηγητής Ζωτιάδης, εἶχε ταχθῆ ἐναντίον πάσης συζητήσεως μέ τούς Τούρκους ἐπί τοῦ θέματος τῆς ὑφαλοκρηπίδος τοῦ Αἰγαίου, καθ' ὅσον οἱαδήποτε διαπραγμάτευσις θά εἶχεν ὡς συνέπειαν νά θεωρηθῆ ὅτι ἀναγνωρίζομεν τήν ὕπαρξιν τοιούτου θέματος. Κατά τήν σύσκεψιν λοιπόν στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ὁ Ἀνδρουτσόπουλος εἶπεν ὅτι ἀπαγορεύεται πᾶσα διαπραγμάτευσις μέ τούς Τούρκους. Αὐτήν τήν ὀρθήν καί σαφῆ ἀπόφασιν ἀπεδέχθη ὁ παριστάμενος ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Τετενές, ἐπί παρουσία καί τοῦ γενικοῦ διευθυντοῦ τοῦ ὑπουργείου του Ἰωάννου Τζούνη. Παρά ὅμως τήν ἀπαγόρευσιν αὐτήν, ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ Λ. Σταθόπουλος ἀνέφερεν ὅτι ὁ Τζούνης καί ὁ γενικός γραμματεύς τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ἄγγελος Βλάχος (τά προσωπικά σκάνδαλα τοῦ ὁποίου ὡς πρεσβευτοῦ στήν Μόσχαν μέ ἔκαμαν νά μή τόν ἐκτιμῶ) εἶχον αὐθαιρέτως καί ἐν ἀγνοία τῆς κυβερνήσεως ἔλθη εἰς διαπραγματεύσεις μέ τούς Τούρκους. Ὑπῆρχον δέ πληροφορίαι ὅτι ὁ Τζούνης εἶχεν ἀρχίσει διαβουλεύσεις μέ τόν ἐν Ἀθήναις Τοῦρκον πρεσβευτήν, ὑπό μορφήν συζητήσεων καί ὅτι, ἐπίσης, οὗτος εἶχε συζητήσει τά θέματα Κυπριακόν καί ὑφαλοκρηπίδα στόν ΟΗΕ κατά τήν ἐκεῖ μετάβασίν του. Μάλιστα ὁ Τζούνης εἶχεν ἀποστείλει καί σχετικόν σῆμα περί τῶν ἀνωτέρω συζητήσεών του, στό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. Αὐτή ἡ ἀνόητος πρωτοβουλία τῶν διπλωματῶν αὐτῶν, εἶχε προκαλέσει πικρίαν στόν Ζωτιάδην, διαπιστώνοντα ὅτι ἡ ὀρθή καί υἱοθετηθεῖσα εἰσήγησίς του περί ἀποφυγῆς οἱασδήποτε διαπραγματεύσεως μέ τούς Τούρκους, ὑπενομεύετο ἀπό τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν. Ἦλθεν ἔτσι εἰς ἀντίθεσιν μέ τούς Βλάχον καί Τζούνην καί διετύπωσε διαμαρτυρίαν ὅτι στό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν εἶχε τεθῆ ὑπό διωγμόν. Ἐπί τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, εἶχεν ἐνημερωθῆ καί ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Λατσούδης.

Πρό τῆς καταστάσεως αὐτῆς καί ἐν ὄψει τῆς ἀνάγκης νά ἐπιλεγῆ τό κατάλληλον πολιτικόν πρόσωπον ἵνα μετά τοῦ Κόνιαλη ἀποτελέσουν τήν ἑλληνι-

κήν ἀντιπροσωπείαν διά τήν Διάσκεψιν τῆς Βενεζουέλας, ἠρώτησα καί τόν Ἀραπάκην ποῖον θεωρεῖ κατάλληλον. Ἀνεπιφυλάκττως αὐτός ἐπρότεινε τόν Ζωτιάδην, ὅστις κατεῖχε πλήρως τό θέμα τῆς ὑφαλοκρηπίδος, ἰδία ἀπό νομικῆς πλευρᾶς, ἐγνώριζεν ἀσφαλῶς περισσότερα ἀπό τούς δύο διπλωματικούς ὑπαλλήλους οἱ ὁποῖοι τόν ἀντεμάχοντο καί, παραλλήλως, ἀπελάμβανε διεθνοῦς ἐκτιμήσεως.

Ἡ εἰσήγησις τοῦ Ἀραπάκη, ἐνίσχυσε τήν ὑπέρ τοῦ Ζωτιάδη καί προσωπικήν ἐκτίμησίν μου καί ὑπέβαλα ἀναφοράν πρός τήν κυβέρνησιν, διά τῆς ὁποίας τόν ἐπρότεινα ὡς κατάλληλον νά ἡγηθῇ τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτή καί ὁ Ζωτιάδης εἶχε τήν εὐκαιρίαν νά προφέρη τότε σημαντικήν ἐθνικήν ὑπηρεσίαν.

16. Τά πετρέλαια καί πάλιν

Ἔχω ἤδη πολλάκις ἀναφερθῆ στήν ὑπέρμετρον αἰσιοδοξίαν τοῦ Ἰωαννίδη καί τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου, διά τά πετρέλαια τῆς νήσου Θάσου. Ἦτο αὐτό ἕνα θέμα, πού δι' αὐτούς μεν εἶχεν ἐξελιχθῆ εἰς μονομανίαν, ἐμέ δέ μέ ἐταλαιπώρει, διότι εἰς αὐτό ἔβλεπα νά στηρίζεται κάθε προοπτική βελτιώσεως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς χώρας καί ἐπομένως καί τῆς περαιτέρω ἐνισχύσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Δέν ὑπῆρξε συνάντησις, δέν ἐγένετο σύσκεψις, κατά τήν ὁποίαν τά πετρέλαια δέν εἶχον τήν «πρώτην θέσιν». Αἱ πληροφορίαι ὅμως ἀπό τήν Καβάλαν, δέν ἐδικαιολόγουν τόσην αἰσιοδοξίαν. Ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς πετρέλαιον. Ἀλλ' οὐδείς ἐγνώριζε ἤ ἠδύνατο νά δώση ἀσφαλεῖς ἤ ἔστω συγκεκριμένας πληροφορίας περί τῶν πιθανῶν ποσοτήτων, τοῦ χρόνου ἀντλήσεως κλπ.

Πέραν τούτου, παρηκολούθουν μέ σκεπτικισμόν τό ὅλον ζήτημα, διότι ἐπίστευα ὅτι τό πετρέλαιον τοῦ Αἰγαίου θά ἐξελίσσετο εἰς ἕνα ἀκόμη κίνητρον ἐναντίον μας, ἀπό τούς οὕτως ἤ ἄλλως βυσσοδομούντας ἐναντίον τῆς χώρας βορείους καί ἀνατολικούς γείτονας. Καί ἐπίστευα ὅτι πρέπει νά ἀντιμετωπισθῆ τό ὅλον θέμα μέ περισσοτέραν σοβαρότητα.

Τάς σκέψεις μου αὐτάς διετύπωσα πρός τούς Γκιζίκην καί Ἰωαννίδην, εἰς μίαν ἀπό τάς ἑβδομαδιαίας συναντήσεις μας. Καί ἠρώτησα τόν Ἰωαννίδην διατί ὁ ὑπουργός Βιομηχανίας Κυπραῖος δέν μᾶς λέγει τήν ἀλήθειαν, ἐξέφρασα δέ ἀμφιβολίας διά τάς ἱκανότητάς του, ἐπικαλεσθείς καί παλαιοτέραν πρός ἐμέ δήλωσιν τοῦ Ἰωαννίδη, ὅτι ὁ Κυπραῖος ἴσως ἐνέχεται εἰς οἰκονομικάς ἀτασθαλίας καί ὅτι εἶχε τήν πρόθεσιν νά τόν συλλάβη.

Ὁ Ἰωαννίδης μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ὅσον ἀφορᾶ αὐτό τό ζήτημα τῶν ἀτασθαλιῶν, οὐδέν προέκυψεν ἀπό τήν σχετικήν ἔρευναν, ἀλλά διά τά πετρέλαια σκοπίμως τηρεῖται μυστικότης, «διά νά μή ζηλέψουν οἱ Τοῦρκοι»!

Ἐν προκειμένῳ πάντως, ὑπῆρχον πληροφορίαι ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπεδίωκαν ἐπιμόνως τήν μίσθωσιν πλωτοῦ γεωτρυπάνου, παρομοίου τοῦ «Βοτέγκο», διά νά προβοῦν καί αὐτοί εἰς γεωτρύσεις, ἀλλά δέν ὑπῆρχε τότε διαθέσιμον στήν διεθνῆ ἀγοράν.

Ὀλίγας ἡμέρας βραδύτερον, περί τάς ἀρχάς Ἰουνίου 1974, ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ μοῦ ἀνέφερεν ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον νά ἐπιχειρηθῆ ὑπό τῶν Τούρ-

κων δολιοφθορά εἰς βάρος τοῦ ἐργαζομένου στήν θαλασσίαν περιοχήν τῆς Θάσου γεωτρυπάνου, ἀλλ' ὅτι τήν σχετικήν πληροφορίαν δέν ἠδυνήθη νά διασταυρώση. Παρ' ὅτι δέν ἐθεώρησα τήν πληροφορίαν ἀξιόπιστον, ἠσθάνθην ἐν τούτοις μίαν μικράν ἀνησυχίαν. Διότι τό «Βοτέγκο» ἦτο εὐπρόσβλητον —ἰδία κατά τήν νύκτα— ἀπό μίαν καλῶς ἐκπαιδευμένην ὁμάδα εἰδικῶν τῶν ὑποβρυχίων καταστροφῶν καί, ἀκόμη, οἱ Τοῦρκοι εἶχον κίνητρον διά μίαν τοιαύτην ἐνέργειαν, ἀφοῦ καί τήν ὅλην ἐργασίαν θά καθυστέρει τουλάχιστον ἐπί διετίαν μία ἀχρήστευσις τοῦ γεωτρυπάνου καί δυσμενής ἀντίκτυπος ἐπί τοῦ ἠθικοῦ τοῦ λαοῦ μοιραίως θά ὑπῆρχε ἐκ μιᾶς τοιαύτης ἐξελίξεως.

Ἐν ὄψει αὐτῶν τῶν δεδομένων, ἔδωσα ἐντολήν στόν Ἀραπάκην νά ἀποστείλη εἰς τήν περιοχήν Καβάλας τρεῖς τορπιλλακάτους, μέ ἀνάλογον δύναμιν «βατραχανθρώπων», διά τήν περιφρούρησιν τοῦ γεωτρυπάνου. Παραλλήλως, διέταξα τόν Διοικητήν τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ Ντάβον, ὅπως ἐκδώση διαταγήν πρός τόν Διοικητήν τῆς ΧΙ Μεραρχίας Καβάλας Ὑποστράτηγον Κόρκαν Κων. ἵνα οὗτος ἀναλάβη τόν συντονισμόν τοῦ ὅλου ἔργου προστασίας τοῦ «Βοτέγκο», ἐν συνεργασία καί μέ τάς τοπικάς ἀστυνομικάς ἀρχάς.

Περί τάς ἀρχάς Ἰουλίου, μέ ἐπεσκέφθη ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἑταιρείας «Ὠσεάνικ» Ἀμερικανός εἰδικός Μπράντλεϋ, συνοδευόμενος καί ὑπό τινος νεαροῦ Ἕλληνος μηχανικοῦ, τοῦ ὁποίου δέν συνεκράτησα τό ὄνομα. Ὁ Μπράντλεϋ μέ ηὐχαρίστησε διά τά ληφθέντα μέτρα περιφρουρήσεως τοῦ γεωτρυπάνου καί μέ ἐνημέρωσεν ἐπί τῆς πορείας τῶν ἐργασιῶν. Μοῦ εἶπεν ὅτι πετρέλαιον θά ἀντληθῆ περίπου μετά διετίαν καί θά εἶναι τῆς τάξεως τῶν 50 χιλιάδων βαρελίων ἀνά ἡμέραν ἀντλήσεως, μέ προοπτικήν ὅμως προοδευτικῆς αὐξήσεως τῆς ἀποδόσεως τοῦ κοιτάσματος.

Τόν ηὐχαρίστησα διά τήν ἐνημέρωσιν, ἀλλά τοῦ συνέστησα νά ἐνημερώση κυρίως τήν κυβέρνησιν, ἁρμοδίαν διά τό θέμα. Ὁ Μπράντλεϋ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἐπί δύο ἡμέρας προσπαθεῖ νά συναντήση τόν ὑπουργόν Βιομηχανίας Κυπραῖον, ἀλλά μέχρι στιγμῆς δέν τό ἔχει ἐπιτύχει. Τοῦ εἶπα τότε νά ἀφήση εἰς ἐμέ τό ἔργον τῆς ἐνημερώσεως τῆς κυβερνήσεως. Καί ἐκάλεσα τόν Ἰωαννίδην, πρός τόν ὁποῖον ἐπεσήμανα τήν ἀδιαφορίαν τοῦ Κυπραίου, ἐνῶ ἐφρόντισα διά τήν ἐνημέρωσιν καί τῆς κυβερνήσεως.

17. Θάνατος τοῦ Γρίβα

Τήν 27ην Ἰανουαρίου 1974, ἡ Ἑλλάς ἔχασε ἕνα μεγάλο τέκνον της. Ἀπεβίωσεν εἰς Κύπρον ὁ Γεώργιος Γρίβας-Διγενής, ὁ Στρατηγός, ὁ ἐθνικός ἥρως, ὁ ἀπαράμιλλος πολέμαρχος, ὁ ἐμπνευσμένος ἡγέτης. Ἡ Ἑλλάς, ἀλλά καί ἡ ἰδιαιτέρα του πατρίς ἡ Κύπρος, το ἔθνος ὁλόκληρον, κατέστη πτωχότερον τήν θλιβεράν ἐκείνην ἡμέραν.

Εὐθύς ὡς ἐπληροφορήθην τό γεγονός, ἔδωσα ἐντολήν εἰς τόν Ὑπαρχηγόν τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Ἀντιστράτηγον Κυριακόπουλον νά μεταβῆ στήν Κύπρον, νά μέ ἐκπροσωπήση στήν κηδείαν τοῦ Διγενῆ, καταθέτων ἐπί τῆς σοροῦ του καί στέφανον ἐκ μέρους τῶν Ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Παραλλήλως, ἔδωσα ἐντολήν στόν συμμαθητήν μου Ἀρχηγόν τότε τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, Ἀντιστράτηγον Γεώργιον

Ντενίσην, ὅπως μεριμνήση καί ἀποδοθοῦν στόν νεκρόν Στρατηγόν πλήρεις τιμαί Στρατηγοῦ ἐν ἐνεργεία καί παραστῆ αὐτοπροσώπως εἰς τήν κηδείαν, καταθέτων καί στέφανον ἐκ μέρους τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς.

Τό στρατευμένον τμῆμα τοῦ ἔθνους, ἀπέτιε ἔτσι ἐλάχιστον φόρον τιμῆς, πρός τόν ἁγνόν πατριώτην, τόν ὑπέροχον στρατιώτην, τόν ἀνιδιοτελῆ Ἕλληνα, τόν φλογερόν ἀγωνιστήν. Ὁ Γρίβας, δέν εἶχε πολεμήσει μόνον ἐκεῖ, στά χώματα πού τόν ἐγέννησαν, στήν Κύπρον. Εἶχε προσφέρει πολλά και εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς πατρίδος, εἰς ὅλα τά πεδία τῶν μαχῶν, ὅπου τό ἐθνικόν προσκλητήριον τόν ἐκάλεσε. Ἡ ἑλληνική πρωτεύουσα, τοῦ ὀφείλει ἕνα σημαντικόν μερίδιον ἀπό τήν σωτηρίαν της τό 1944, ὅτε αἱ ὀρδαί τῶν μητραλιῶν τοῦ ΚΚΕ, προσεπάθησαν νά ἐγκαθιδρύσουν καί ἐδῶ, στήν κοιτίδα τῆς ἐλευθερίας, τό αἱμοσταγές καθεστώς πού ὠνειρεύοντο. Ἡ «Χ», ἡ ὀργάνωσις τῶν καλῶν Ἑλλήνων πού ἐκεῖνος ἐδημιούργησε, ἐπολέμησε στό πλευρόν τῶν ἀνδρῶν τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας καί τῶν ἐλαχίστων δυνάμεων τοῦ βρετανnικοῦ σώματος τοῦ Στρατηγοῦ Σκόμπυ καί, παρ' ὅσα οἱ μυθοπλάσται τῆς ἀριστερᾶς ἐπενόησαν διά νά τήν δυσφημήσουν, τῆς ἀνήκει τιμή καί δόξα.

Ὁ Διγενής, ἐκηδεύθη ἐκεῖ ὅπου ἐγεννήθη, καί τήν ἡμέραν ἐκείνην, ὁλόκληρον τό ἔθνος γονυκλινές προσηυχήθη ὑπέρ τῆς ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἐκλεκτοῦ τέκνου του.

Μετά τόν θάνατον τοῦ Διγενῆ, ἡ ἀρχηγία τῆς ΕΟΚΑ Β΄ ἀνελήφθη ἀπό τόν Ταγματάρχην Καροῦσον καί ἐν συνεχεία ἀπό τόν μαχητικόν συνεργάτην τοῦ Γρίβα Παπαδόπουλον. Ὁ Καροῦσος ἀνεκλήθη στήν Ἑλλάδα καί ὁ Ἰωαννίδης ἐσκόπευε νά τόν χρησιμοποιήση εἰς κυβερνητικήν θέσιν, πράγμα πού ὅμως δέν συνέβη.

Ὁ θάνατος τοῦ Γρίβα, «ἔλυσε» τάς χεῖρας τοῦ Μακαρίου καί τῶν αὐλοκολάκων του καί ἤρχισε τότε ἕνας ἀπηνής, ἐξοντωτικός διωγμός κατά τῶν «Γριβικῶν». Διότι ἦσαν κάρφος εἰς τούς ὀφθαλμούς τῶν ἀνθελλήνων. Ἦσαν τό καλύτερον τμῆμα τοῦ Κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ, πού ὁραματίζοντο τήν ἐνσωμάτωσιν τῆς Κύπρου στήν μεγάλη πατρίδα, τήν Ἑλλάδα καί παρημπόδιζαν τά σχέδια τῶν κομμουνιστῶν τοῦ ΑΚΕΛ καί τῶν συνοδοιπόρων των, νά δημιουργήσουν μίαν νέαν «Κούβαν» στήν Μεσόγειον.

Ὡς ὄργανον αὐτῶν τῶν φοβερῶν διωγμῶν, ὁ Μακάριος ἐχρησιμοποίησε ἕνα ἐσμόν πραιτωριανῶν, καλούμενον «Ἐπικουρικόν Σῶμα», τό ὁποῖον εἶχεν ἐξοπλίσει ἀρτίως μέ σύγχρονον ὁπλισμόν. Τά στελέχη του εἶχαν ἐπιλεγεῖ μεταξύ τῶν τυφλῶς ἀφοσιωμένων εἰς αὐτόν καί τινας τῶν στενῶν συνεργατῶν του ἀνθενωτικῶν καί τό μῖσος των πρός τούς ἐνωτικούς ἦτο ἀβυσαλέον.

Οἱ ἄνδρες τῆς ΕΟΚΑ Β΄ ἤρχισαν νά κρύπτωνται ἤ νά διαφεύγουν ἐκ Κύπρου, μέ φυσικήν συνέπειαν τήν οἰκονομικήν καταστροφήν τῶν οἰκογενειῶν των, αἱ ὁποῖαι ἐπένοντο, ἀπειλούμεναι καί καταπιεζόμεναι ποικιλοτρόπως.

Ἐν τῶ μεταξύ, μέ ἐπεσκέπτοντο διακεκριμένοι Ἑλληνοκύπριοι, λαμπροί πατριῶται, οἱ ὁποῖοι μοῦ περιέγραφον τάς ἐπικρατούσας εἰς Κύπρον συνθήκας καί διεμαρτύροντο διότι ἡ μήτηρ πατρίς δέν λαμβάνει μέτρα διά τήν σωτηρίαν τῆς νήσου, τήν διατήρησιν τῆς ἑλληνικότητός της, τόν ἔλεγχον τῶν ἀποθρασυνθέντων κομμουνιστῶν, τήν πάταξιν τῶν ἐνόπλων συμμοριῶν πού διάφοροι αὐλοκόλακες τοῦ Μακαρίου εἶχαν σχηματίσει. Δέν ἐπιθυμῶ νά ἀναφέρω ὀνό-

ματα, διότι φοβοῦμαι ὅτι αὐτό θά τούς δημιουργοῦσα ἀκόμη καί σήμερον προβλήματα. Πάντως τούς ἐνθυμοῦμαι ὅλους καί τούς τιμῶ ἀπό τό βάθος τῆς ψυχῆς μου. Θά ἤξιζε νά ἀναφέρω, μόνον τόν Παπασταῦρον, τόν φλογερόν ρασοφόρον πατριώτην καί σεμνόν κληρικόν, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχε συνεξορισθῆ μετά τοῦ Μακαρίου ἀπό τούς Βρεταννούς εἰς τάς Σεϋχέλλας. Καί νά τόν ἀναφέρω, ἐπειδή ὅταν ἐπικεφαλῆς ὁμάδος διακεκριμένων Ἑλληνοκυπρίων ἐζήτησε νά μέ ἐπισκεφθῆ, τόν ἀπέφυγα! Ἐγνώριζα πόσον σκληρόν καί ἀγενές ἦτο αὐτό πού ἔκαμα, ἀλλά παρεκάλεσα τόν ὑπασπιστήν μου Τριανταφύλλου να τοῦ εἴπη ὅτι ἔφυγα ἐκτάκτως ἐκτός Ἀθηνῶν! Διατί; Διότι ἔπρεπε νά εἴπω καί εἰς αὐτόν, ὅτι δέν πρέπει ἡ Ἑλλάς νά ἐμπλακῆ, ὅτι μόνοι οἱ καλοί Ἑλληνοκύπριοι πρέπει νά μείνουν ὄρθιοι, παλαίοντες ὑπό συνθήκας ἀντιξόους, διότι κατ' ἐκείνην τήν ὥραν, τό Κυπριακόν, ἐξ ἀφορμῆς ἑλληνικῶν λαθῶν, εἶχε καταστῆ πεδίον συγκρούσεων μεγάλων διεθνῶν συμφερόντων καί ἡμεῖς ἔπρεπε νά κάμωμεν ὑπομονήν.

Ἐγνώριζα ὅτι τά ἐπιχειρήματα αὐτά, ἁπλῶς ἐπίκραιναν τούς καλούς ἐκείνους Ἕλληνας, ἐνῶ καί ἐγώ ἠσθανόμην ἄθλια κάθε φοράν πού ὑπεχρεούμην νά τά ἐπικαλοῦμαι. Μοῦ εἶχε τοῦτο συμβῆ πολλάς φοράς, μέ πολλούς ἄλλους Ἑλληνοκυπρίους. Καί δέν ἠθέλησα νά το ζήσω καί μέ τόν Παπασταῦρον.

Ἔχω —ὅπως καί πολλοί ἄλλοι Ἕλληνες ἀξιωματικοί— ὑπηρετήσει στήν Κύπρον. Ἀγαπῶ αὐτό τό νησί, ὅπως ἀγαπῶ κάθε γωνίαν ἑλληνικῆς γῆς, κάθε τμῆμα τοῦ ἔθνους, διά τά ὁποῖα ὁ Ἕλλην ἀξιωματικός εἶναι πάντοτε ἕτοιμος νά δώση καί τήν ζωήν του. Ἀλλά τότε, ἔτσι ἀκριβῶς εἶχαν τά πράγματα.

18. Μακάριος κατά Ἐθνικῆς Φρουρᾶς

Ὅπως ἐκτενῶς ἔχω περιγράψει εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ βιβλίου, ὁ Μακάριος προσεπάθησε πάντοτε, ἀπό τῆς δημιουργίας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, διά παντοίων μέσων καί μεθόδων, νά μειώση τό κῦρος της καί νά ἐμποδίση τήν ἰσχυροποίησίν της.

Οἱ ἀγῶνες τοῦ Στρατηγοῦ Μορώνη εἶναι ἤδη γνωστοί. Ἀλλά καί κάθε προσπάθεια τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου, ὑπέρ τῆς ἰσχυροποιήσεως τῆς κυπριακῆς ἀμύνης προσέκρουε στήν ἀρνητικήν στάσιν τοῦ Μακαρίου, τήν διπροσωπείαν καί τήν ἀσυνέπειαν. Δολίως, ἀλλά παγίως, ἐπεδιώκετο ὄχι ἡ ἐνίσχυσις, ἀλλά ἡ ἀποδυνάμωσις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἡ πολεμική τοῦ Μακαρίου κατ' αὐτῆς ἦτο συνεχής, ὅπως καί ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν οἱ ὁποῖοι τήν ἐστελέχωναν.

Δέν δύναμαι νά γνωρίζω ποῖαι σκέψεις ἐπρυτάνευαν τότε στό μυαλό του. Δύναμαι ὅμως νά διατυπώσω τρεῖς πιθανάς ἐκδοχάς διά τήν στάσιν του αὐτήν τάς ὁποίας καί πολλάκις ὑπέβαλα στήν βάσανον τῆς λογικῆς, τῆς ἀναλύσεως καί τῆς μελέτης:

α) Ὁ Μακάριος δέν ἐπιθυμοῦσε ἐξάρτησιν τῆς Κύπρου ἀπό τήν ἑκάστοτε ἑλληνικήν κυβέρνησιν, διά μιᾶς ἰσχυρᾶς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, στελεχωμένης κατά βάσιν ἀπό ἀξιωματικούς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

β) Ὁ Μακάριος ἐστηρίζετο διά τήν ἄμυναν τῆς Κύπρου εἰς ἑτέρας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι πιθανῶς τόν εἶχον πείσει ὅτι δέν θά ἐπέτρεπαν τουρκικήν ἐπίθεσιν κατά τῆς νήσου.

γ) Ὁ Μακάριος ἐπίστευεν ὅτι μία τοιαύτη ἐπίθεσις κατά τῆς Κύπρου, θά ἐνέπλεκεν αὐτομάτως καί τήν Ἑλλάδα εἰς πόλεμον μετά τῆς Τουρκίας, ὁπότε ἡ τελευταία μοιραίως θά ἀπεδυναμοῦτο εἰς Κύπρον διά νά ἀντιμετωπίση τάς ἀνάγκας τοῦ γενικοῦ πολέμου μέ τήν Ἑλλάδα, καί τότε ὁ Μακάριος, χάρις εἰς τάς διεθνεῖς σχέσεις του καί τῆς λόγω «ἀδεσμεύτου» θέσεώς του, θά ἐπωφελεῖτο πολλαπλῶς.

Πιστεύω ὅτι κάποτε ἡ Ἱστορία, ἀπηλλαγμένη ἀπό τάς φυσιολογικάς «φορτίσεις» πού ὁ χρόνος θά ἐξαλείψη καί ἀπό τάς μεροληψίας πού ἡ τοποθέτησις ἑνός ἑκάστου προκαλεῖ, θά δυνηθῆ, ψύχραιμος καί ἀντικειμενική ὅπως πρέπει νά εἶναι, νά διαλευκάνη τό σημεῖον αὐτό, πού ἐγώ θεωρῶ καί τήν λυδίαν λίθον τῆς διαμορφώσεως τοῦ Κυπριακοῦ, ἀπό τῶν Συμφωνιῶν Ζυρίχης - Λονδίνου καί μετέπειτα.

Ἡ πολεμική τοῦ Μακαρίου κατά τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, κατέστη πράγματι ὀξυτέρα μετά τήν Ἐπανάστασιν τῆς 21ης Ἀπριλίου. Πολλάκις μέ ἀπησχόλησε τό ἐρώτημα διατί ὁ Κύπριος πρόεδρος ἠκολούθει αὐτήν τήν τακτικήν, νά προκαλῆ δηλαδή πάντοτε ζητήματα στήν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν, οἱαδήποτε ἦτο ἑκάστοτε αὐτή καί ἀνεξαρτήτως τοῦ ποῖος ἦτο ὁ ἐπικεφαλῆς της. Τό ἔκανε μέ τάς κυβερνήσεις Καραμανλῆ, τό ἔκανε μέ τήν κυβέρνησιν Γ. Παπανδρέου, τό συνέχισε μέ τήν κυβέρνησιν Κανελλοπούλου καί, βεβαίως, μέ τήν κυβέρνησιν Παπαδοπούλου, ὁπότε μάλιστα, μετέβαλε τήν Κύπρον εἰς κέντρον «ἀντισταασιακῆς» δράσεως κατά τῶν Ἀθηνῶν.

Δέν ἔχω εὕρει, ἀκόμη σήμερον, τήν ἀπάντησιν. Δηλαδή μίαν ἀπάντησιν πού νά ἐξηγῆ ὅλα ὅσα κατά καιρούς συνέβησαν και νά «φωτίζη» ἀπό κάθε ὀπτικήν γωνίαν τήν προσωπικότητα καί τάς ἐπιδιώξεις τοῦ Μακαρίου. Δέν τό ἐπέτυχεν αὐτό μέχρι σήμερα κανείς. Ἐκεῖνο πού ἔβλεπα ἐγώ, ἦτο ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔπρεπε νά παρακολουθῆ ἁπλῶς τούς χειρισμούς του, νά μή ἔχη βαρύνουσαν γνώμην δι' αὐτούς καί ἁπλῶς νά ὑφίσταται τό βάρος τῶν ἑκάστοτε συνεπειῶν τῆς Μακαριακῆς πολιτικῆς. Ὁ ἑλληνικός λαός ἔπρεπε νά πληρώνη μόνον. Νά πληρώνη ἀδιαμαρτυρήτως καί συνεχῶς!

Ἀπό τῶν ἀρχῶν τοῦ 1973, ὅτε Ἀρχηγός τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἦτο ὁ Ἀντιστράτηγος Χαράλαμπος Χαραλαμπόπουλος καί ἐγώ κατεῖχα τήν θέσιν τοῦ Α΄ Ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, ὁ Μακάριος εἶχεν ἀρχίσει μίαν προσπάθειαν νά ἀναμειγνύεται προσωπικῶς εἰς τό θέμα τῆς ἐπιλογῆς τῶν ὑποψηφίων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν τῆς Ἐθνοφρουρᾶς. Δέν ἤθελε τήν ἐπιλογήν τῶν καλυτέρων νέων τοῦ Κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς ἐφέδρων ἀξιωματικῶν, ἀλλά τῶν οἱωνδήποτε εἰς αὐτόν ἀφοσιωμένων. Κριτήριον δέν ἔπρεπε νά εἶναι ἡ καταλληλότης τῶν ὑποψηφίων, ἀλλά ἡ «Μακαριακή» τοποθέτησίς των. Ἐπίσης θά ἔπρεπε νά ἀποκλείωνται οἱ «Γριβικοί» (δηλαδή οἱ ἑνωτικοί) καί ἐν πάση περιπτώσει, οἱ κατάλογοι νά τοῦ ὑποβάλωνται διά νά τούς ἐγκρίνη! Δέν ἔθεσεν ἀκριβῶς ἔτσι τό θέμα, ἀλλ' αὐτή ἦτο ἡ οὐσία τῆς ἀπαιτήσεώς του.

Τόσον τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὅσον καί τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ, ἀντέδρασαν στήν ἀπαίτησιν αὐτήν τοῦ Μακαρίου. Ἐγένοντο παραστάσεις πρός αὐτόν καί, τελικῶς, ἐδεσμεύθη διά σαφοῦς δηλώσεώς του, ὅτι ἐφ' ἑξῆς δέν θά παρεμβαίνη εἰς στρατιωτικά θέματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους. Ἔπαυσεν οὕτω νά εἶναι κριτήριον ἡ

κομματική τοποθέτησις τοῦ ὑποψηφίου, ἀλλά νά κρίνεται οὗτος βάσει τῶν ἱκανοτήτων του, τοῦ ἤθους του, τῶν γνώσεών του, τῆς καταλληλότητός του νά γίνη ἀξιωματικός. Βεβαίως ἀπεκλείοντο οἱ κομμουνισταί, διά προφανεῖς λόγους.

Ὁ Ἀντιστράτηγος Γεώργιος Ντενίσης, διεδέχθη ὡς Ἀρχηγός ΓΕΕΦ τόν Χαραλαμπόπουλον, τῇ συγκαταθέσει βεβαίως τοῦ Μακαρίου. Καί ὡς ἁρμόδιος, ἐκίνησε κατά τήν περίοδον Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1974 τήν διαδικασίαν ἐπιλογῆς τῶν ὑποψηφίων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν τῆς νέας σειρᾶς στρατευσίμων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Οἱ πίνακες κατηρτίσθησαν ἐν στενῇ συνεργασία τοῦ Ντενίση μετά τῆς Κυπριακῆς ΚΥΠ καί, διά τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης ὑπεβλήθησαν στόν Μακάριον πρός τυπικήν κύρωσιν.

Ἡ ἀσυνέπεια τοῦ Μακαρίου, ἀκόμη καί πρός τόν ἑαυτόν του, τόν ἔκαμε καί αὐτήν τήν φοράν νά λησμονήση τήν δέσμευσίν του και τάς δηλώσεις του καί νά διαγράψη ἀπό τόν κατάλογον τό 30% τῶν ὑποψηφίων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν (συνολικῶς 57 ὀνόματα), μέ τήν δικαιολογίαν ὅτι «ἦσαν ἀντιμακαριακοί».

Ἐπειδή βάσει τῶν ἰσχυόντων, οἱ Ἑλληνοκύπριοι ἔφεδροι ἀξιωματικοί μετά τήν ἀποφοίτησιν ἀπό τήν Σχολήν Ἐφέδρων Ἀξιωματικῶν πού ἐλειτούργει στήν Κύπρον ἔπρεπε νά ἀποσταλοῦν στήν Ἑλλάδα ἵνα ἐκπαιδευθοῦν στά ἐπί μέρους ὅπλα (πυροβολικόν, διαβιβάσεις, τεθωρακισμένα κλπ.), ὅπου ἤδη εἶχε προετοιμασθῆ ἡ σχετική ὑποδομή καί δέν ὑπῆρχαν πλέον χρονικά περιθώρια ἐπιλογῆς νέων ἐφέδρων εἰς ἀντικατάστασιν τῶν 57 διαγραφέντων ὑπό τοῦ Μακαρίου, ὁ Ντενίσης ἀπηυθύνθη στό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων —δοθέντος ἄλλωστε ὅτι τό ἑλληνικόν δημόσιον ἐπεβαρύνετο οἰκονομικῶς διά τήν μεταφοράν, τήν διαμονήν, τήν ἐκπαίδευσιν κλπ. τῶν Ἑλληνοκυπρίων ἀξιωματικῶν καί ἐζήτησεν ὁδηγίας. Τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων ἐμελέτησε τό θέμα καί κατέληξε στήν ἀπόφασιν ὅπως μή γίνη δεκτή οὐδεμία παρέκκλισις ἀπό τήν ὑφισταμένην παγίαν διαταγήν τοῦ ΑΕΔ, ἐπί τῆς ὁποίας εἶχε συμφωνήσει καί ὁ Μακάριος. Παραλλήλως ἐδόθησαν ὁδηγίαι πρός τόν Ντενίσην ὅπως ἔλθη εἰς ἐπαφήν μέ τόν Μακάριον καί τοῦ ἐξηγήση τούς λόγους οἱ ὁποῖοι, κατ' ἐκείνην τήν συγκεκριμένην περίοδον, ἀπηγόρευαν οἱανδήποτε ἀλλαγήν. Τά προγράμματα τῶν ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν σχολῶν ὅπου ἐπρόκειτο νά φιλοξενηθοῦν καί νά ἐκπαιδευθοῦν οἱ Ἑλληνοκύπριοι ἀξιωματικοί ἀνετρέποντο καί τό ΑΕΔ δέν ἦτο διατεθειμένον νά ἀνεχθῆ κάτι τέτοιο. Πράγματι ὁ Ντενίσης συνήντησε τόν Μακάριον καί τοῦ ἀνέπτυξεν ὅλα αὐτά τά ἐπιχειρήματα, ἀλλ' ὁ Κύπριος πρόεδρος παρέμεινεν ἀνυποχώρητος. Ὁ Ντενίσης ὅμως, ἦτο ὑφιστάμενος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ὄχι τοῦ Μακαρίου. Καί ἐπειδή τά χρονικά περιθώρια ἐστένευαν συνεχῶς, ἐπροχώρησε στήν κανονικήν ἐφαρμογήν τοῦ προγράμματος ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἑλληνοκυπρίων ὑποψηφίων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν.

Παρῆλθεν ὁ Ἀπρίλιος καί τό πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Μαΐου, χωρίς ὁ Μακάριος νά ἀντιδράση. Ὅλοι ἐπιστεύσαμε τότε, ὅτι τό θέμα εἶχε τακτοποιηθῆ. Ἀλλ' ἠπατήθημεν. Περί τό τέλος Μαΐου ὁ Μακάριος ἐπανῆλθε δριμύτερος, ἐκαυτηρίασε τήν συνέχισιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐφέδρων χωρίς τήν ἔγκρισίν του καί ἠξίωσε νά μή ὀνομασθοῦν ἀξιωματικοί οἱ 57 ἔφεδροι, τούς ὁποίους ἐκεῖνος ἐχαρακτήριζεν «ἀντιμακαριακούς». Ἔστειλε μάλιστα καί σχετι-

κόν ἔγγραφον στόν Ντενίσην, διά τοῦ ὁποίου, δίκην τελεσιγράφου, καθώριζε καί χρόνον συμμορφώσεως πρός τάς ἐπιθυμίας του, ἐντός πέντε ἡμερῶν!

Ἦτο φανερόν, ὅτι ὁ Μακάριος ἐπεζήτει ἀφορμήν δημιουργίας νέων ζητημάτων εἰς βάρος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί ὁ Ντενίσης ἀπηυθύνθη διά μίαν ἀκόμη φοράν στό ΑΕΔ. Ἡ ἀπάντησίς μας ἦτο ὅτι ἐμμένομεν εἰς τήν ἐφαρμογήν τῶν διαταγῶν.

Παραλλήλως, τό ΑΕΔ ἀπέστειλε πρός τό ἑλληνικόν ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τά ἑξῆς δύο ἔγγραφα:

α. Φ. 212/34/48/11-6-74, διά τοῦ ὁποίου ζητεῖται ἡ συνδρομή τοῦ ὑπουργείου προκειμένου νά πεισθῇ ὁ Μακάριος νά ἀναθεωρήσῃ τήν ἀπόφασίν του καί

β. Φ. 153/12/248/1-7-74 διά τοῦ ὁποίου, μεταξύ ἄλλων, προτείνεται ὅπως προσκληθῇ ὁ Μακάριος εἰς Ἀθήνας διά διαβουλεύσεις, πρός ἐξεύρεσιν λύσεως ἱκανοποιούσης ἀμφότερα τά μέρη.

Ταυτοχρόνως, τό ΑΕΔ ἀπέστειλε πρός τόν Ντενίσην τήν ὑπ' ἀριθ. 212/34/50 τῆς 19ης Ἰουνίου 1974 διαταγήν, διά τῆς ὁποίας διετάσσετο οὗτος ὅπως ἀναφέρει στόν Μακάριον ὅτι τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων δέχεται ἐπανεξέτασιν τοῦ ὅλου θέματος τῆς ἐπιλογῆς τῶν Ἑλληνοκυπρίων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν ἀπό τῆς ἑπομένης σειρᾶς στρατευσίμων. Τέλος, τό Ἀρχηγεῖον ἀπέστειλε καί πρός τόν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας τό ὑπό στοιχεῖα Φ. 212/34/51/19-6-74 ἔγγραφον, διά τοῦ ὁποίου τόν ἐνημέρωσεν ἐπί τοῦ δημιουργηθέντος προβλήματος. Ὅλα αὐτά τά ἔγγραφα καί ἀναφοραί τοῦ ΑΕΔ, ἔμειναν ἀναπάντητα, τόσον ἀπό τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ὅσον καί ἀπό τόν Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας.

Ὁ Μακάριος, συνέχιζεν ἐν τῷ μεταξύ τάς προκλήσεις. Τό ὑπ' αὐτοῦ προσωπικῶς ἐλεγχόμενον Ἐπικουρικόν Σῶμα, ὅπου εἶχον εὕρει καταφύγιον πλεῖστα κακοποιά στοιχεῖα τῆς νήσου καί φανατικοί ἀνθέλληνες, ἐσκηνοθέτησε διάφορα ἐπεισόδια εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Καί βεβαίως, τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων δέν ἦτο δυνατόν νά παραμείνῃ ἀδιάφορον ἐνώπιον τῆς τοιαύτης καταστάσεως. Ἀπέστειλε λοιπόν νέον αὐστηρόν ἔγγραφον πρός τήν Α΄ Πολιτικήν Διεύθυνσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν —ὑπό στοιχεῖα Φ. 153/12/248/1-7-74— διά τοῦ ὁποίου ἐπιμένει στόν τρόπον ἐπιλογῆς τῶν ἑλληνοκυπρίων ΥΕΑ, ἐκφράζει τάς θέσεις του διά τήν μείωσιν τῆς θητείας τῶν στρατευσίμων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ὡς τήν ἐσχεδίασεν ὁ Μακάριος καί διαμαρτύρεται διά τάς προκλήσεις τοῦ Ἐπικουρικοῦ Σώματος καί τάς τρομοκρατικάς ἐνεργείας του εἰς βάρος Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ζητεῖ τήν σταδιακήν διάλυσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ τῶν πραιτωριανῶν καί ἐπιμένει εἰς τήν ἄποψιν ὅτι πρέπει νά καταβληθοῦν προσπάθειαι ὅπως ἔλθῃ ὁ Μακάριος εἰς Ἀθήνας, διά διαβουλεύσεις.

Τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καί πάλιν δέν ἀπήντησεν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κύπριος Πρόεδρος ἀπηγόρευσε τήν ἀναχώρησιν ἐκ Κύπρου διά τήν Ἑλλάδα τῶν Ἑλληνοκυπρίων ὑποψηφίων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι θά συμμετεῖχον εἰς ἐξετάσεις πρός εἰσαγωγήν των εἰς τάς παραγωγικάς σχολάς μονίμων ἀξιωματικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπως προέβλεπε παλαιοτέρα συμφωνία. Δι' αὐτῆς προεβλέπετο ἡ παραγωγή μονίμων Ἑλληνοκυπρίων ἀξιωματικῶν πρός στελέχωσιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὥστε σταδιακῶς νά ἐπαναπατρισθοῦν οἱ

Ἕλληνες ἀξιωματικοί καί ἡ Κύπρος νά ἀποκτήση ἰδικά της στρατιωτικά στελέχη. Ἐν προκειμένω ὁ Μακάριος προέβαλε τόν ἀβάσιμον ἰσχυρισμόν ὅτι οἱ ἔφεδροι αὐτοί δέν εἶχον ἐκπληρώσει τάς στρατιωτικάς ὑποχρεώσεις των! Ὁ ἰσχυρισμός καταπίπτει μέ τήν ἁπλήν σκέψιν ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ἤδη ὑπηρέτουν, μέ τό νά καταστοῦν δέ μόνιμοι ἀξιωματικοί, θά παρέμεναν ὑπό διαρκῆ στρατιωτικήν ὑπηρεσίαν!

Καί τό νέον αὐτό πρόβλημα πού ἐδημιούργησεν ὁ Μακάριος, προστιθέμενον εἰς ἐκεῖνο τῆς ἀπορρίψεως τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἐφέδρων καί εἰς ὅσα τό Ἐπικουρικόν Σῶμα συνέχιζε κατά τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἐβάρυνε ἔτι μᾶλλον τήν ἀτμόσφαιραν καί ηὔξανε τήν δυσφορίαν τοῦ Ἀρχηγείου. Ἐπί τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐνημέρωσα τόν Γκιζίκην καί τόν Ἀνδρουτσόπουλον, οἱ ὁποῖοι συνεφώνησαν ἐπί τῆς ὀρθότητος τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων. Οἱ λόγοι ἄλλωστε πού ἐπέβαλον τόν στάσιν αὐτήν τοῦ ΑΕΔ, δέν ἦσαν μόνον τοιοῦτοι ἀρχῆς, ἀλλά καί λόγοι οὐσίας. Ἦτο φανερόν ὅτι ὁ Μακάριος διά τοῦ σώματος τῶν μισθοφόρων του καί τῆς ἑλληνοκυπριακῆς ἀστυνομίας τήν ὁποίαν ἤλεγχε, εἶχε δημιουργήσει «ἀντίβαρον» στήν Ἐθνικήν Φρουράν, τήν ὁποίαν ἀδικαιολογήτως ἐθεώρει πάντοτε ὡς ἐχθρικῶς κατ' αὐτοῦ διακειμένην. Παραλλήλως, ὁ θάνατος τοῦ Γρίβα διηυκόλυνε τούς διωγμούς που εἶχεν οὗτος διατάξει ἐναντίον τῶν μελῶν τῆς ΕΟΚΑ Β' και οὐδείς πλέον ἀμφέβαλεν ὅτι ὁ Ἑλληνοκυπριακός πληθυσμός ὡδηγεῖτο εἰς ἔνοπλον διχασμόν.

Κυρία ἀποστολή τῆς ἑλληνοκυπριακῆς ἀστυνομίας εἶχε πλέον καταστῆ ἡ παρακολούθησις τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καί τῶν οἰκογενειῶν των, ὥστε, ὅταν τοῦτο ἐκρίνετο ἐπιβεβλημένον διά τάς ἐπιδιώξεις τοῦ Μακαρίου, νά εἶναι εὐχερής ἡ ἐξουδετέρωσίς των. Στόχος ἐξ ἄλλου τοῦ Ἐπικουρικοῦ Σώματος ἦτο ἡ σκηνοθέτησις ἐπεισοδίων, κατά τά ὁποῖα ἐπροπηλακίζοντο ἀξιωματικοί καί στρατιῶται τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, πολλάκις δε, ὡρισμένοι ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀναιτίως συλληφθῆ.

Τό ΑΕΔ, ἐξέδωσεν ἀλλεπαλλήλους ἐπιτιμητικάς διαταγάς πρός τόν Ἀρχηγόν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Ἀντιστράτηγον Ντενίσην, διά τήν ἐπιδειχθεῖσαν εἰς πολλάς περιπτώσεις ἀδράνειάν του. Διετάσσετο δέ οὗτος ὅπως μετά ἀπό κάθε παρόμοιον ἐπεισόδιον διαμαρτύρεται ἐγγράφως πρός τόν Μακάριον, ἀναφέρων παραλλήλως πρός τό ΑΕΔ ἐάν τυχόν ὑπάρχουν καί Ἕλληνες ἀξιωματικοί βαρυνόμενοι καθ' οἱονδήποτε τρόπον μέ εὐθύνας διά τά ἐπεισόδια αὐτά, ὥστε νά διατάσσεται ὁ ἄμεσος ἐπαναπατρισμός των, καί νά ἐπιβάλλεται ὁ κατάλληλος κολασμός των. Μέ ἄλλην διαταγήν (τήν ὑπό στοιχεῖα Φ. 153/12/115/6-4-74) πρός τό ΓΕΕΦ τονίζεται ὅτι κύριον καί μοναδικόν μέλημα τοῦ ὑπηρετοῦντος ἐν Κύπρω Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ εἶναι ἡ ἐκτέλεσις τῶν στρατιωτικῶν του καθηκόντων καί ἡ αὐστηρά παραμονή του μακράν τῶν ἐνδοκυπριακῶν πολιτικῶν καί κομματικῶν διαμαχῶν.

19. Ἡ κλοπή τῶν περιστρόφων

Τόν Μάϊον τοῦ 1974, ἐσημειώθη κλοπή ἀριθμοῦ περιστρόφων ἀπό τήν ἀποθήκην ἐπιστρατεύσεως τοῦ 304 Τ.Ε. στήν Πάφον. Ἡ κλοπή αὐτή, ἦτο ἡ

δευτέρα ἐντός τριμήνου ἀπό ἀποθήκας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Καί ἔδωσεν ἀφορμήν στόν Μακάριον καί τό περιβάλλον του νά ἰσχυρίζωνται ὅτι τάς κλοπάς διέπραξαν ἄνδρες τῆς ΕΟΚΑ Β΄ διευκολυνθέντες δῆθεν εἰς αὐτό ὑπό τῶν ἁρμοδίων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Βεβαίως ὁ ἰσχυρισμός ἦτο ψευδής, ὡς ἀπεδείχθη καί ἀπό τήν διεξαχθεῖσαν ἔρευναν. Ἀλλ' ὁ Μακάριος, εἶχε μίαν ἀκόμη εὐκαιρίαν νά καταφερθῇ κατά τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν.

Ἀνεξαρτήτως πάντως τῶν Μακαριακῶν αἰτιάσεων, παραμένει γεγονός ὡς ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ φρούρησις τῶν ἀποθηκῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἦτο πλημμελής. Τό ΑΕΔ ἠναγκάσθη νά ἀποστείλῃ νέαν ἐπιτιμητικήν διαταγήν πρός τόν Ντενίσην, διά τῆς ὁποίας διέτασσε τήν λῆψιν ὑπό τοῦ ΓΕΕΦ τῶν ἀκολούθων μέτρων:

1. *Ἀναθεώρησις ὅλων τῶν μέτρων ἀσφαλείας τῶν ἀποθηκῶν ἐπιστρατεύσεως τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί ἔντασις τῆς φρουρήσεώς των.*
2. *Ἄμεσος ἐπαναπατρισμός τοῦ Συνταγματάρχου Γεωργίου Σφακιανάκη καί τοῦ Ταγματάρχου Φωτίου Καρούμπαλη, οἱ ὁποῖοι εἶχον τήν εὐθύνην ἀσφαλείας τῶν ἀποθηκῶν.*
3. *Πρότασις τοῦ ΓΕΕΦ πρός ἄμεσον ἐπαναπατρισμόν παντός Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ, τυχόν ἔστω καί κατ' ἐλάχιστον ἐνεχομένου εἰς τήν ὑπόθεσιν τῆς κλοπῆς τῶν περιστρόφων.*

Παραλλήλως, δι' ἑτέρου ἐγγράφου πρός τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ζητεῖται ὅπως ἀναληφθῇ ἀμέσως προσπάθεια πρός τόν Μακάριον διά τήν διάλυσιν τοῦ Ἐπικουρικοῦ Σώματος, τό ὁποῖον εἶχε προκαλέσει μέχρι τότε δέκα τέσσαρα (14) σοβαρά ἐπεισόδια εἰς βάρος ἀξιωματικῶν καί ὁπλιτῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, τοῦ ζητηθῇ νά ἀπαντήσῃ μέ ἕνα ΝΑΙ ἤ ἕνα ΟΧΙ ἐπί τοῦ ἐρωτήματος ἐάν ἐπιθυμῇ τήν διατήρησιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὑπό τήν δεδομένην ὀργάνωσίν της. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Τετενές, πού ἦτο τότε ὑπουργός Ἐξωτερικῶν, εἶχε... σοβαρωτέρας ἀσχολίας. Καί οὐδέποτε ἀπήντησεν! Καί αὐτός μέν, δέν ἀπήντησεν. Τί ἔπραξαν ὅμως οἱ διάφοροι Βλάχος, Τζούνης καί λοιποί ὑψηλά ἱστάμενοι παράγοντες τοῦ ὑπουργείου; Οὔτε αὐτοί πάντως ἐφάνησαν νά ἐνοχλοῦνται ἀπό τά ἀλλεπάλληλα διαβήματα τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Μέ τό ὑπό στοιχεῖα Φ. 153/12/184/6-6-74 ἔγγραφόν του, τό ΑΕΔ γνωρίζει μεταξύ ἄλλων στό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τό ἀξιοσημείωτον γεγονός ὅτι εἰς κομματικάς ἐκδηλώσεις τοῦ κομμουνιστικοῦ ΑΚΕΛ καί τοῦ «σοσιαλιστικοῦ» ΕΔΕΚ τῆς Κύπρου, οἱ ἀρχηγοί τῶν κομμάτων αὐτῶν ἐξαπέλυσαν συκοφαντικάς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Τάς ἐμετικάς ὕβρεις των κατά τῶν ἀξιωματικῶν καί τούς ψευδεῖς ἰσχυρισμούς των προέβαλεν ἐντυπωσιακῶς ὁ φιλομακαριακός τύπος τῆς Κύπρου, γεγονός πού ἐπρόδιδε βεβαίως καί τήν τοποθέτησιν τοῦ Κυπρίου ἡγέτου ἔναντι τῶν ἀδίκων αὐτῶν ἐπιθέσεων. Καί διά μίαν ἀκόμη φοράν ζητεῖ τήν ἀνάληψιν ἐνεργείας πρός ἔλευσιν τοῦ Μακαρίου εἰς Ἀθήνας, προκειμένου νά ἐπιλυθοῦν τά ὑπάρχοντα προβλήματα κατόπιν διαβουλεύσεων. Βεβαίως, οὔτε καί εἰς αὐτό ἐδόθη οἱαδήποτε ἀπάντησις.

Τήν 6ην Ἰουλίου 1974, τό Ἀρχηγεῖον ἀπέστειλε πρός τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τό ὑπό στοιχεῖα G5Φ49/153/12/251 σῆμα, στό ὁποῖον ἀνεφέρετο:

«Παρέχονται ὑμῖν αἱ κάτωθι ὁδηγίαι: Ἀποφυγή πάσης προκλήσεως δυναμένης νά ἐξελιχθῆ εἰς ἐπεισόδιον. Εἰς περίπτωσιν δημιουργίας ἐπεισοδίου δέν κρίνεται σκόπιμος ἡ παρουσία ἐπί τόπου Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. ΓΕΕΦ εἰς πᾶσαν περίπτωσιν περιορίζεται εἰς ὑποβολήν ἐγγράφων ὑπομνημάτων πρός Κυπριακήν κυβέρνησιν. Ἐπίσημος ἀνασκευή ὑπό τοῦ ΓΕΕΦ δημοσιευμάτων Κυπριακοῦ τύπου δέν θεωρεῖται σκόπιμος ὡς μή ἀποδίδουσα θετικά ἀποτελέσματα, ἀλλά τοιαῦτα περιπλοκῆς καί διαλόγου.

Στρατηγός Γρηγόριος Μπονᾶνος Ἀρχηγός».

Τό σῆμα αὐτό εἶχεν ἐκδοθῆ εἰς ἀπάντησιν σήματος τοῦ ΓΕΕΦ, διά τοῦ ὁποίου ὁ Ντενίσης ἐζήτει ὁδηγίας. Ἐδῶ ὀφείλω νά σημειώσω, ὅτι ὅταν ἀκόμη ἤμην Α΄ Ὑπαρχηγός τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, ὁ τότε Ἀρχηγός Στρατοῦ Δημ. Ζαγοριανάκος μοῦ εἶχεν ἐκμυστηρευθῆ ὅτι δέν εἶναι ἱκανοποιημένος ἀπό τήν ἀπόδοσιν τοῦ Ντενίση ὡς Ἀρχηγοῦ τοῦ ΓΕΕΦ καί ὅτι εἶχε μετανοήσει πού τόν ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον. Ἐπί τῶν ἡμερῶν μου, ὡς Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων, εἶχα πληροφορίας ὅτι ὁ Ντενίσης δέν εἶχε ψυχικήν ἐπαφήν μετά τῶν ἀξιωματικῶν του, διά διαφόρους κατά περίπτωσιν λόγους. Παραλλήλως, διεπίστωσα ὅτι δέν ἦτο ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος στήν κατάλληλον θέσιν. Καί ἀπεφάσισα νά τόν ἀντικαταστήσω. Ἐπέλεξα ὡς ἀντικαταστάτην του τόν ἐν ἀποστρατεία Ἀντιστράτηγον Γεώργιον Ραγκούσην, τόν ὁποῖον ἐκάλεσα στό γραφεῖον μου καί τοῦ ἀνεκοίνωσα τήν ἀπόφασίν μου. Ὁ Ραγκούσης ἐδέχθη μέ ἱκανοποίησιν τήν ἐπιλογήν του καί τό θέμα εὑρίσκετο στό στάδιον τῆς διαδικασίας ἐγκρίσεως τῆς τοποθετήσεως τοῦ νέου Ἀρχηγοῦ ΓΕΕΦ ὑπό τοῦ Μακαρίου. Τά ἐπακολουθήσαντα ὅμως γεγονότα, ἐματαίωσαν τήν ἀντικατάστασιν τοῦ Ντενίση.

Ἐπιτελάρχης τοῦ ΓΕΕΦ ἦτο τότε ὁ Ὑποστράτηγος Παῦλος Παπαδάκης, ἱκανός ἀξιωματικός καί κουμπάρος τοῦ Ἰωαννίδη, στόν ὁποῖον ἐπίστευε μετά ἀφοσιώσεως. Μέ αἰφνιδίασε ἀρκετάς φοράς μέ ἐπισκέψεις εἰς τό γραφεῖον μου διά νά μέ χαιρετήση. Ἤρχετο εἰς Ἀθήνας ἀπό τήν Λευκωσίαν ἐν ἀγνοίᾳ μου καί συνεπῶς ἄνευ ἀδείας, πλήν ὅμως μέ τηλεφωνικήν ἔγκρισιν τοῦ Ἰωαννίδη, εἴτε καλούμενος ὑπ' αὐτοῦ, εἴτε καί κατόπιν ἰδικῆς του πρωτοβουλίας.

Μετά τήν κλοπήν τῶν περιστρόφων ἀπό τήν ἀποθήκην τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὁ Παπαδάκης ἐνεφανίσθη καί πάλιν στό Ἀρχηγεῖον καί ἐζήτησε νά μέ ἐπισκεφθῆ. Τόν ἐδέχθην καί τόν ἠρώτησα πῶς καί διατί ἦλθεν εἰς Ἀθήνας. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι λόγω τοῦ ἐπείγοντος τοῦ θέματος δέν ἐπρόφθασε νά ἀναφερθῆ ἱεραρχικῶς, ἀλλά ἡ ἔλευσίς του εἶναι ἐν γνώσει τοῦ Ἰωαννίδη. Ἤρχισα τότε νά τόν ἐπιπλήττω διά τήν ἀδράνειαν τοῦ ΓΕΕΦ καί τήν ἰδικήν του ὡς Ἐπιτελάρχου, ἀδράνειαν ἡ ὁποία ἀφῆκεν ἀκαλύπτους τούς Ἕλληνας ἀξιωματικούς. Ὁ Παπαδάκης παρεδέχθη ὅτι ὑπῆρξε πράγματι ἀδράνεια, ἀλλά ἄφησε νά ἐννοηθῆ ὅτι αὐτή βαρύνει μόνον τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΦ Ντενίσην.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ὁ Ἰωαννίδης εἰς μίαν συνάντησίν μας μοῦ εἶπε:

— *Ἄλλα λέω ἐγώ στόν Παπαδάκη καί ἄλλα ἐσύ!*

Ἐζήτησα ἐξηγήσεις, ἀλλ' ὁ Ἰωαννίδης ἀπεχώρησε, χωρίς νά μοῦ ἀπαντήση.

Πρεσβευτής τῆς Ἑλλάδος τότε στήν Λευκωσίαν ἦτο ὁ Λαγάκος. Ὁ Ἰωαννίδης τόν ἐθεώρει ὄργανον τοῦ Μακαρίου καί εἶχε ζητήσει ἀπό τόν Ἀνδρουτσόπουλον τήν ἀπομάκρυνσίν του ἀπό τήν Κύπρον. Ὁ Ἀνδρουτσόπου-

λος εἶχεν ὑποσχεθῆ νά μεταθέση τόν Λαγάκον, παρ' ὅτι συνήντα τήν σκληράν ἀντίδρασιν τοῦ Τετενέ, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριζε συνεχῶς τόν πρεσβευτήν αὐτόν.

Τήν 28ην Ἰουνίου, ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ ΑΕΔ Κυριακόπουλος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τόν εἶχεν ἐπισκεφθῆ στό Ἀρχηγεῖον ὁ Λαγάκος, ὁ ὁποῖος διά πλαγίων καί διπλωματικῶν ἐρωτήσεων προσεπάθησε νά πληροφορηθῆ τάς διαθέσεις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἐν σχέσει μέ τόν Μακάριον καί τήν ἀτμόσφαιραν πού ἐπεκράτει περί τό πρόσωπόν του.

Κατά τήν ἐπακολουθήσασαν συζήτησιν, ὁ Κυριακόπουλος —ὡς ὁ ἴδιος μοῦ ἀνέφερεν— ὑπεστήριξεν ἐνθέρμως τήν γραμμήν πού ἠκολούθει, κατόπιν διαταγῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἄλλωστε, τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἔναντι τῶν ἀξιώσεων τοῦ Μακαρίου διά τά στρατιωτικά θέματα.

Ὁ Λαγάκος παρεδέχθη ὅτι ἡ τακτική αὐτή εἶναι ὀρθή, ἀλλά προσέθεσεν ὅτι ὁ Μακάριος κατέχει στοιχεῖα, διά τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ἀνάμειξις τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τῆς Ε.Φ. εἰς τάς ἐνδοκυπριακάς πολιτικάς διαμάχας. Εἶπεν ἐπίσης ὅτι ἔκαμε πρότασιν στόν Μακάριον ὅπως ἔλθη εἰς Ἀθήνας ὥστε κατόπιν διαβουλεύσεων νά εὑρεθῆ ἱκανοποιητική λύσις τοῦ προβλήματος, ἀλλ' ὅτι ὁ Κύπριος Πρόεδρος, χωρίς νά ἀπορρίψη εὐθέως τήν πρότασιν, ἀπήντησεν ἀορίστως.

Ἡ ἐπίσκεψις αὐτή τοῦ Λαγάκου καί τό περιεχόμενον τῆς συζητήσεώς του μέ τόν Ὑπαρχηγόν μου, δέν μοῦ ἐφάνη καί τόσον κανονική. Τόσον σοβαρά θέματα καί νά συζητοῦνται κατ' αὐτόν τόν τρόπον καί μάλιστα μεταξύ ἀναρμοδίων; Λογικῶς ἔπρεπε ὁ Λαγάκος νά ἐνημερώση τόν προϊστάμενόν του ὑπουργόν καί ἐκεῖνος νά συζητήση τό θέμα μέ τήν κυβέρνησιν καί τήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἀπέστειλα λοιπόν πρός τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τό ὑπό στοιχεῖο Φ. 153/11/63/28-6-74 ἔγγραφον, διά τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ ἐνημέρωνα τόν ὑπουργόν ἐπί τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Λαγάκου καί τῶν συζητηθέντων θεμάτων, ἠρώτων ἐάν ἡ ἐνέργεια τοῦ Λαγάκου ἦτο ἐν γνώσει τοῦ ὑπουργείου καί συνεπῶς τῆς ἐγκρίσεώς του.

Τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ὅπως ἔκανε παγίως, οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἔδωσε.

20. Ἡ κατάστασις ἐν Ἑλλάδι

Ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ὅτι εἶχον ὑποδείξει καί ἐπέβαλα ὡς Ἀρχηγόν τῆς ΚΥΠ τόν Ὑποστράτηγον Λάμπρον Σταθόπουλον, διά τόν ὁποῖον ἐφρόντισα νά προαχθῆ εἰς Ἀντιστράτηγον, ἀφοῦ προηγουμένως μετέβαλα τήν θέσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὑπηρεσίας πληροφοριῶν, εἰς ὀργανικήν τοιαύτην Ἀντιστρατήγου. Περιέβαλλα τόν Σταθόπουλον μέ ἐμπιστοσύνην καί εἶχον ἀποδείξεις τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπαρκείας του, ἀπό τόν καιρόν πού τόν εἶχα ὑφιστάμενον ὡς Διοικητήν τοῦ 68ου Συντάγματος Πεζικοῦ (Σιδηροκάστρου), ὅταν ὑπηρέτησα ὡς Διοικητής τῆς Χ Μεραρχίας.

Ὀλίγας ἡμέρας μετά τήν ἀνάληψιν τῶν νέων καθηκόντων του, ὁ Σταθόπουλος μέ ἐπεσκέφθη στό Ἀρχηγεῖον καί μοῦ ἀνέφερε τά ἑξῆς:

α. Στό ἰδιαίτερον γραφεῖον τοῦ προκατόχου του Ἀρχηγοῦ τῆς ΚΥΠ Μιχαήλ Ρουφογάλη εἶχεν ἀνεύρει —ἐντός τοῦ χρηματοκιβωτίου— 80 ἑκατομμύρια δραχμῶν εἰς μετρητά καί ἄλλα τόσα εἰς ἀποδείξεις.

β. Ἡ Ἀμερικανική ὑπηρεσία πληροφοριῶν (CIA) εἶχε διεισδύσει εἰς ὅλους τούς τομεῖς δραστηριότητος τῆς ΚΥΠ κατά τρόπον σκανδαλώδη, ὅτι αὕτη διαθέτει μηχανήματα συλλογῆς πληροφοριῶν προηγμένης τεχνολογίας καί ὅτι χορηγεῖ στήν ΚΥΠ σημαντικά χρηματικά ποσά, ὡς ἀντάλλαγμα διά τήν ἀνοχήν της.

γ. Ὅτι ὁ ἴδιος προτίθεται νά ἐκκαθαρίση ἀπολύτως αὐτήν τήν σχέσιν, ὥστε ἡ ΚΥΠ νά ἀποκολληθῆ ἀπό τήν CIA καί νά ἀπαλλαγῆ ἀπό τήν ἐπιρροήν της.

Ἐπειδή ἡ ΚΥΠ ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας εἰς τόν Πρωθυπουργόν, ἀλλά καί στό ΑΕΔ διά τόν συντονισμόν τῶν πληροφοριῶν, συνέστησα στόν Σταθόπουλον νά συγκροτήση ἐπιτροπήν ἐξ ἀξιωματικῶν διά τήν καταμέτρησιν τῶν ἀνευρεθέντων χρηρμάτων, ἡ ὁποία μάλιστα νά συντάξη καί σχετικόν πρωτόκολλον. Ἐπίσης τοῦ ἐτόνισα ὅτι συμφωνῶ μέ τήν όριστικήν ἀποκόλλησιν τῆς ΚΥΠ ἀπό τήν CIA, διότι ναί μέν εἶχε ζητηθῆ ἄλλοτε, ἐπί Παπάγου καί Καραμανλῆ ἡ συνεργασία των διά τήν ὀργάνωσιν τῆς νεοπαγοῦς τότε ΚΥΠ, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία αὐτή ἦτο ἐθνική καί δέν ἔπρεπε νά κατευθύνεται ἀπό ἄλλας, ἔστω καί συμμάχων χωρῶν. Εἶναι γεγονός ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι πληροφοριῶν τῶν χωρῶν μελῶν τοῦ ΝΑΤΟ συνεργάζονται καί μάλιστα ὅτι ἔχομεν ἀνάγκην τῶν τεραστίων δυνατοτήτων πού διαθέτουν ἄλλαι ὑπηρεσίαι, ὅπως π.χ. ἡ CIA, ἡ ἀγγλική καί ἡ γαλλική. Ἀλλά ἄλλο εἶναι ἡ συνεργασία καί ἄλλο ἡ ἐπιρροή καί αἱ διασυνδέσεις. Ἐπέστησα τέλος τήν προσοχήν τοῦ Σταθοπούλου, ὅτι θά πρέπει νά ἐνημερώση σχετικῶς καί τόν Ἀνδρουτσόπουλον καί τόν Ἰωαννίδην.

Δέν γνωρίζω τί ἔπραξε σχετικῶς περαιτέρω ὁ Σταθόπουλος, διότι ἐγώ μέν δέν παρηκολούθησα τό θέμα, ὡς ἀναγόμενον εἰς ἁρμοδιότητα ἄλλου, ἐκεῖνος δέ οὐδέποτε ἐπανῆλθεν ἐπ' αὐτοῦ, παρ' ὅτι ἐπανειλημμένως μέ ἐπεσκέφθη διά διάφορα κατά καιρούς ζητήματα.

Εἰς μίαν ἀπό τάς ἐπισκέψεις του αὐτάς, μοῦ ἀνέγνωσεν ἐπιστολήν ἐνός ὀνόματι Βουρνᾶ, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποσταλῆ ἐξ Ἡνωμένων Πολιτειῶν πρός τόν ὑπάλληλον τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ἰωάννην Τζούνην. Κατά τήν γνώμην τοῦ Σταθοπούλου, ἡ ἐπιστολή αὐτή ἦτο ὕποπτος, ἀνεφέρετο εἰς μελλοντικάς ἐξελίξεις ἐν Ἑλλάδι, προέβαλε ὡρισμένα πρόσωπα καί, ἐν πάση περιπτώσει, ἦτο ἀπολύτως ἀπαράδεκτον δι' ἀνώτατον ὑπάλληλον τοῦ διπλωματικοῦ μας σώματος κατέχοντα μάλιστα ἀπολύτως ἐμπιστευτικήν θέσιν, νά ἀνταλλάσση τοιούτου περιεχομένου ἐπιστολάς μέ τρίτους, μή ἐργαζομένους ἀσφαλῶς διά τό καλόν τῆς πατρίδος, ἀλλά διά τήν ἐξυπηρέτησιν τῶν προσωπικῶν συμφερόντων διαφόρων προσώπων. Τέλος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι αὐτός ὁ Τζούνης τόν εἶχεν ἐπισκεφθῆ στήν ΚΥΠ καί τοῦ ἐζήτησε νά ἀσκήση ὅσην ἐπιρροήν διέθετε πρός τήν κυβέρνησιν, ἐπί τῷ σκοπῷ ὅπως μή ἀπομακρυνθῆ ἐκ Κύπρου ὁ πρεσβευτής Λαγάκος.

Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχον περιέλθη εἰς γνῶσιν μου πληροφορίαι, συμφώνως πρός τάς ὁποίας ὁ ὑπηρετῶν ὡς Σύνδεσμος τοῦ Cincsouth (δηλαδή τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Νεαπόλεως) μέ τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐξεφράζετο κατά τρόπον ἀπροκαλύπτως ἐχθρικόν πρός τό καθεστώς τῆς 25ης Νοεμβρίου καί μάλιστα ἐνώπιον ἀξιωματικῶν. Τά καθήκοντα τοῦ ἀξιωματικοῦ - συνδέσμου, περιωρίζοντο αὐστηρῶς εἰς τυπικά ὑπηρεσιακά ζητήματα συνεργασίας τοῦ Ἀρχηγείου μέ τό Στρατηγεῖον τῆς Νοτιοανατολικῆς Πτέρυγος τῆς συμμαχίας καί οὐδέν πέραν αὐτῶν. Τήν θέσιν αὐτήν, λεγομένην

AFLO, κατεῖχε κατά κανόνα Ἀμερικανός ἀξιωματικός ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἀλλά δέν νομίζω ὅτι καί ὁ ἐπί τῶν ἡμερῶν μου AFLO, Συνταγματάρχης Ὄ Νήλ, ἦτο Ἑλληνοαμερικανός. Πέραν τῆς ἐχθρικῆς του διαθέσεως πρός τήν κρατοῦσαν τότε κατάστασιν, αἱ πληροφορίαι μου ἀνέφεραν ὅτι ὁ Ὄ Νήλ ἀνέπτυσσε καί κατασκοπευτικάς δραστηριότητας, διότι ἠσχολεῖτο μέ τήν ἄντλησιν πληροφοριῶν καί τήν συλλογήν ἄλλων, αἱ ὁποῖαι δέν εἶχον σχέσιν μέ τό αὐστηρῶς καθωρισμένον ἀντικείμενον τῆς ὑπηρεσίας του.

Ἐκάλεσα λοιπόν τόν Ὑπαρχηγόν τοῦ ΑΕΔ Κυριακόπουλον, εἰς τόν ὁποῖον τυπικῶς ὑπήγετο ἡ θέσις τοῦ AFLO καί τοῦ ὑπέδειξα νά καλέση τόν Ὄ Νήλ καί νά τοῦ τονίση ὅτι ἐφ' ἑξῆς, οὐδεμία δραστηριότης του πέραν τῶν καθηκόντων του θά γίνη ἀνεκτή καί ὅτι πρέπει νά διακόψη ἀμέσως τήν ἔκφρασιν ἐχθρικῶν διά τό καθεστώς ἀπόψεων, διότι τοῦτο θά σημάνη αὐτομάτως καταγγελίαν του πρός τήν ΜΟΣΒΗΠΕ, (τήν ἀμερικανικήν στρατιωτικήν ἀποστολήν στήν Ἑλλάδα) ὅπου ἱεραρχικῶς ὑπήγετο καί αἴτημα ἀμέσου ἀντικαταστάσεώς του. Αἱ συστάσεις τοῦ Κυριακοπούλου καί, κυρίως, ἡ ἀπειλή ὅτι θά ζητηθῆ ἀνάκλησις καί ἀντικατάστασίς του, εἶχον ἄμεσον ἀπόδοσιν. Ὁ Ὄ Νήλ δέν μᾶς ἔδωσεν ἔκτοτε ἀφορμήν καί ἐπρόσεχε τάς κινήσεις καί τάς ἐκφράσεις του.

Δέν ἦτο ὁ μόνος Ἀμερικανός ἀξιωματικός πού μέ ἀπησχόλησε τότε. Πολύ σοβαρώτερα ἦσαν τά πράγματα μέ τόν Διοικητήν τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Σμύρνης Ἀμερικανόν Στρατηγόν Ζέις. Ἐγνώριζα τόν Ζέις ἀπό τῆς ἐποχῆς πού ἤμην Διοικητής τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ καί μέ εἶχεν ἐπισκεφθῆ ἐθιμοτυπικῶς εἰς Θεσσαλονίκην. Τότε ὁ Ζαγοριανάκος μοῦ εἶχεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Ζέις εἶναι γνωστός φιλότουρκος, ἀπό τῆς ἐποχῆς πού στήν Κορέα εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς σύνδεσμος μεταξύ τοῦ ἀμερικανικοῦ στρατηγείου καί τοῦ τουρκικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Ἔμελλε νά διαπιστώσω καί ὁ ἴδιος ὡς Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, πόσον ὁ Ζέις μεροληπτοῦσε ὑπέρ τῶν Τούρκων.

Ὡς ἀνώτατος Ἕλλην ἀξιωματικός, τότε, στό Στρατηγεῖον ΝΑΤΟ Σμύρνης, ὑπηρέτει ὁ Ὑποστράτηγος Γεώργιος Ἀρβανίτης, ἕνας ἐξαίρετος καί ἱκανώτατος ἀξιωματικός μας. Ὁ Ἀρβανίτης λοιπόν μοῦ εἶχεν ἀναφέρει, ὅτι στήν ἐτησίαν ἔκθεσίν του πρός τόν Ἀρχιστράτηγον τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, ὁ Ζέις ἀξιολογῶν τούς στρατούς Ἑλλάδος καί Τουρκίας, ἐξεφράζετο σαφῶς ὑπέρ τῶν Τούρκων, συνέκρινε μεροληπτικῶς τούς δύο στρατούς καί ἀπεφαίνετο ὅτι ὁ τουρκικός ἦτο καλύτερος τοῦ ἰδικοῦ μας, κυρίως ἐπειδή... οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί ἐστεροῦντο πολεμικῆς πείρας! Δέν ἐγνώριζεν ὁ ἀνιστόρητος κ. Ζέις ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον πολεμήσει καί τό 1940-41 καί καθ' ὅλα τά ἔτη τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου κατά τοῦ ἄξονος, ὅτι εἶχον λάβει μέρος εἰς πλείστας ἐπιχειρήσεις εἰς τήν Ἀφρικήν (Ἐλ Ἀλαμέιν κλπ.) καί τήν Εὐρώπην (Ρίμινι) καί ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἐπολέμησαν ἐπί τριετίαν ἐναντίον τῶν ξενοκινήτων συμμοριτῶν, ἐνῶ ὁ τουρκικός στρατός εἶχε νά ρίψη σφαῖραν ἀπό τοῦ Ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1920-22! Δέν ἐγνώριζεν ὅτι τό ἑλληνικόν ἐκστρατευτικόν σῶμα εἶχεν ἰδιαιτέρως διακριθῆ στήν Κορέαν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀντιθέτως ὑποστῆ πανωλεθρίαν. Βεβαίως τά ἐγνώριζε. Ἀλλ' ἡ μεροληψία του —δέν γνωρίζω ἐάν αὐτη ἦτο συναισθηματικοῦ χαρακτῆρος ἤ εἶχε ἄλλον «ἀντίκρυσμα»— δέν τοῦ ἐπέτρεπε νά εἶναι φιλαλήθης καί ἀντικειμενικός.

Ἡ ἔκθεσις τοῦ Ζέις εἶχε χαρακτηρισμόν «ἄκρως ἀπορρήτου» ἐγγράφου καί δέν ἦτο δυνατή ἡ παρέμβασίς μας. Κανονικῶς, ὑποτίθεται ὅτι οὔτε ὁ Ἀρβανίτης ἦτο δυνατόν νά γνωρίζη τό περιεχόμενόν της. Ἑπομένως ἔκρινα ὅτι ἡ παρέμβασίς του ἔπρεπε νά γίνη ἐντέχνως, ἐμμέσως, ἀλλά κατά τρόπον πού νά ἀποδώση. Καί ὀφείλω νά σημειώσω ὅτι ὁ Ἀρβανίτης ἐπέτυχεν ἀπολύτως διότι ἐπηρέασε τόν Ζέις, τοῦ ἐπέστησε τήν προσοχήν εἰς στοιχεῖα τῆς Ἱστορίας καί, τελικῶς, ὁ Ἀμερικανικός στρατηγός ἐτροποποίησε τήν ἔκθεσίν του κατά τό ἐπίμαχον σημεῖον, ἀναγράψας ὅτι οἱ δύο στρατοί εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου καί τῆς αὐτῆς ἀξιολόγου ἑτοιμότητος.

Ὁ Ζέις μέ ἐπεσκέφθη μετά τινα χρόνον στό ΑΕΔ καί μεταξύ πολλῶν ἄλλων πού συνεζητήσαμε, μοῦ εἶπεν ὅτι κατά τήν γνώμην του αἱ ὑφιστάμεναι μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας διαφοραί πρέπει νά ρυθμισθοῦν διά διαπραγματεύσεων μεταξύ τῶν δύο χωρῶν.

Ἦτο φυσικόν νά δέχωμαι τότε πολλάς ἐπισκέψεις, ὄχι μόνον ἀπό στρατιωτικούς, Ἕλληνας καί ξένους, ἀλλά καί ἰδιώτας, ἐπισήμους καί μή. Μεταξύ τῶν ἄλλων πού μέ εἶχον ἐπισκεφθῆ, ἦτο καί ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ Ἀνωτάτου Συμμαχικοῦ Στρατηγείου Εὐρώπης, Βρεταννός Ἀντιστράτηγος Μούρ, ὁ ὁποῖος, ὅπως καί ὁ Ζέις, μοῦ συνέστησε αὐτοσυγκράτησιν, τονίσας ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἡ βελτίωσις τῶν σχέσεών μας μέ τήν Τουρκίαν. Τά αὐτά περίπου μοῦ εἶπε καί ὁ Ἐπιτελάρχης τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατηγείου Νεαπόλεως Ἀμερικανός Ἀντιστράτηγος Νόρτον. Καί τά ἴδια ἤκουα ἀπό ὅλας τάς πλευράς. «Σύνεσιν καί αὐτοσυγκράτησιν» μοῦ συνέστησε καί ὁ Ἰταλός πρεσβευτής πού μέ ἐπεσκέφθη, τονίσας ὅτι μία πολεμική ἀναμέτρησις Ἑλλάδος καί Τουρκίας, θά εἶχεν ὀλεθρίας συνεπείας διά τάς δύο χώρας, ἀλλά καί δι' ὅλον τόν ἐλεύθερον κόσμον. Εἰς ὅλους ἀπαντοῦσα ὅτι ἀκριβῶς αὐτό πράττει ἡ Ἑλλάς, ἀλλά δέν πρόκειται νά δεχθῆ προσβολάς. Ἐάν προσβληθῆ, θά ἀντιδράση δι' ὅλων τῶν εἰς τήν διάθεσίν της μέσων.

Ὁ Ἱσπανός πρεσβευτής μέ ἐπεσκέφθη, διά νά ἐρευνήση τάς δυνατότητας νά μᾶς πωλήση ἡ χώρα του πολεμικά πλοῖα καί ἰδία φρεγάτας. Ἦσαν ὅμως μικρᾶς πολεμικῆς ἀξίας πλοῖα καί ἠρνήθημεν τήν ἀγοράν των. Τοῦ ἀντεπρότεινα νά μᾶς πωλήση ἡ Ἱσπανία 30 μαχητικά ἀεροσκάφη «F-5», ἀλλά μᾶς ἐζήτησαν ἐξαιρετικῶς ὑψηλήν τιμήν οἱ Ἱσπανοί ἁρμόδιοι καί τό θέμα ἐσταμάτησεν ἐκεῖ.

Ὁ Γερμανός πρεσβευτής μέ ἐπεσκέφθη διά νά μοῦ ζητήση νά ἀσκήσω ὅλην μου τήν ἐπιρροήν προκειμένου νά ἀφεθῆ ἐλεύθερος ὁ πολιτικός Γεώργιος Μαῦρος, τοῦ ὁποίου τήν κράτησιν εἶχε διατάξει ὁ Ἰωαννίδης. Τοῦ τό ὑπεσχέθην καί πράγματι ἐπίεσα ὥστε μετά διήμερον μόλις, ὁ Γ. Μαῦρος ἀφέθη ἐλεύθερος. Μέ τήν σειράν μου παρεκάλεσα τόν Γερμανόν πρεσβευτήν νά προβῆ εἰς καταλλήλους ἐνεργείας, ὥστε νά ἐπαναληφθῆ ἡ χορήγησις τῆς στρατιωτικῆς βοηθείας πρός τήν χώραν μας, τήν ὁποίαν ἡ Βόννη εἶχε διακόψει μετά τήν 21ην Ἀπριλίου 1967.

Ὁ πρεσβευτής τῶν ΗΠΑ Χένρυ Τάσκα, μέ ἐπεσκέφθη διά νά μοῦ ζητήση ἐπίσπευσιν τῶν διαπραγματεύσεων διά τήν χρησιμοποίησην ὑπό τῶν ἀμερικανικῶν ἀεροσκαφῶν τοῦ ἀεροδρομίου τῆς Σούδας.

21. Τό... φιλί τοῦ Σαντζάρ

Τήν 11ην Μαΐου 1974, συνοδευόμενος ἀπό τόν Διευθυντήν τοῦ Ἐπιτελικοῦ Γραφείου ΑΕΔ Συνταγματάρχην Κορμᾶν, τόν ὑπασπιστήν μου Ταγματάρχην Τριανταφύλλου καί τόν Ταγματάρχην Ματάτσην, ἀνεχώρησα εἰς Βρυξέλλας, ὅπου ἐπραγματοποιεῖτο ἡ ἐτήσια σύνοδος τῆς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΝΑΤΟ. Μετέσχον αὐτῆς καί οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, Γαλατσᾶνος, Ἀραπάκης καί Παπανικολάου, ὅπως καί ὁ Ἀντιστράτηγος Κων. Κόρκας, πού ὑπηρέτει στό ΝΑΤΟ. Εἰς μίαν στιγμήν, κατά τήν διάρκειαν ἑνός διαλείμματος τῆς συνόδου, μέ ἐπλησίασεν ὁ Διοικητής τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων Εὐρώπης Ἀμερικανός Στρατηγός Γκουντπάστερ, ὁ ὁποῖος παρουσία τοῦ Κόρκα πού ἐξετέλεσε καί χρέη διερμηνέως, μοῦ συνέστησε μετριοπάθειαν καί αὐτοσυγκράτησιν ἔναντι τοῦ Τουρκίας.

Ἀναμνηστική φωτογραφία, ἀπό τήν σύνοδον τῶν Ἀρχηγῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τοῦ ΝΑΤΟ, στήν ἕδραν τῆς συμμαχίας, εἰς Βρυξέλλας. Ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἑλληνικῶν Ε.Δ. πρῶτος ἀριστερά, πίσω. Καθήμενοι στό κέντρον, ὁ Γενικός Γραμματεύς τοῦ ΝΑΤΟ καί γνωστός φιλότουρκος Λούνς καί ὁ Ἀρχιστράτηγος τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων.

Τοῦ ἀπήντησα ὅτι αὐτό πράττομεν, ἀλλά διετύπωσα τήν ἐρώτησιν ἐάν αὐτά λέγονται μόνον πρός τήν Ἑλλάδα. Ὁ Γκουντπάστερ ἀπήντησεν ὅτι ἀκριβῶς τά ἴδια λέγει καί πρός τούς Τούρκους.

Τήν παραμονήν τῆς λήξεως τῆς συνόδου, ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ Συμμαχικοῦ Στρατηγείου Βρεταννός Ἀντιστράτηγος Μούρ, παρέθεσε δεῖπνον πρός τούς Ἀρχηγούς Ἐνόπλων Δυνάμεων τῶν χωρῶν-μελῶν τῆς Συμμαχίας πού μετεῖχον τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου. Περί τό τέλος τοῦ δείπνου, ἡ κυρία Μούρ ἐκάλεσε τάς παρισταμένας συζύγους τῶν Ἀρχηγῶν νά μεταβοῦν μαζί της εἰς τό ἄλλον ὄροφον τῆς οἰκίας, διά νά καλλωπισθοῦν δῆθεν. Στήν πραγματικότητα, ἐξετέλεσε ἐντολήν τοῦ συζύγου της νά μείνουν κάποιαν στιγμήν μόνοι οἱ Ἀρχηγοί στό τραπέζι. Ὅταν αὐτό συνέβη, εἶδα νά μέ πλησιάζη ὁ Διοικητής τοῦ Στρατηγείου Σμύρνης Ζέις, συνοδευόμενος ἀπό τόν Τοῦρκον ὁμόλογόν μου Στρατηγόν Σαντζάρ. Ὁ Σαντζάρ, εἰς πολύ φιλικόν τόνον μοῦ εἶπε ὅτι εἴμεθα ἀδελφοί καί ὅτι δέν μᾶς χωρίζει τίποτε. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι τό αὐτό αἰσθάνομαι καί ἐγώ, ἀλλά ἐάν τά λόγια εἶναι καλά, αἱ πράξεις εἶναι πολύ καλύτεραι. Καί ἐάν αἱ πράξεις δέν εὑρίσκονται εἰς ἁρμονίαν μέ τά λόγια, τότε... Πρίν ὁλοκληρώσω τήν φράσιν μου, παρενέβη ὁ Ζέις καί εἶπεν ὅτι ἀσφαλῶς τά λόγια χωρίς πράξεις εἶναι ἄνευ ἀξίας. Καί τότε ὁ Σαντζάρ μέ αἰφνιδίασε. Ἠγέρθη, μέ ἐνηγκαλίσθη καί μέ ἠσπάσθη!

Βεβαίως ἐπρόκειτο περί σκηνοθετημένης ἐνεργείας. Καί πιστεύω ὅτι τήν ἐσκηνοθέτησεν ὁ Ζέις, πιθανόν διά νά δείξη στόν Γκουντπάστερ πόσον ἀποδοτικῶς ἐργάζεται διά νά ρυθμισθοῦν αἱ διαφοραί Ἑλλάδος καί Τουρκίας. Ἠνωχλήθην ἀφορήτως. Ἀλλ' ἡ θέσις μου ἦτο δύσκολος. Ἐάν ἔλεγα στόν Σαντζάρ ὅτι κάνει θέατρον καί μάλιστα κακῆς ποιότητος, ἀσφαλῶς θά προκαλοῦσα ἐπεισόδιον, τό ὁποῖον θά ἦτο εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ἠναγκάσθην λοιπόν νά σιωπήσω, ἀλλ' οὐδέποτε ἀπηλλάγην τῆς δυσφορίας διά τήν ἐνέργειαν τοῦ Σαντζάρ καί οὐδέποτε μετέβαλα τήν γνώμην ὅτι ἐνήργησε κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ Ζέις.

Τήν ἑπομένην, ὅταν ἔληξαν αἱ ἐργασίαι τῆς συνόδου, μέ ἐκάλεσε στό γραφεῖον του ὁ Γκουντπάστερ καί παρουσία τοῦ Ἕλληνος Ταξιάρχου Παναγιώτου Κολυβοδιάκου, πού τότε ὑπηρέτει στό ΝΑΤΟ, μού συνέστησε πάλιν σύνεσιν καί αὐτοσυγκράτησιν. Τοῦ ἀπήντησα ὅ,τι καί τήν προηγουμένην φοράν καί τοῦ συνέστησα νά ἀπευθύνη τάς συστάσεις του καί πρός τήν ἄλλην πλευράν, διότι ἡμεῖς μέν δέν προκαλοῦμεν κανένα, ἀλλά καί δέν θά δεχθῶμεν προσβολήν ἐπίσης ἀπό κανένα.

Πρό τῆς ἀναχωρήσεώς μου δι' Ἀθήνας, ἐπεσκέφθην τόν Κόρκαν στό γραφεῖον του. Ἐκεῖ αὐτός μοῦ συνέστησε τόν Ἕλληνα πρεσβευτήν στήν Χάγην Κωττάκην, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Ἀμερικανός πρεσβευτής τοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἔλαβε σῆμα τῆς κυβερνήσεώς του ὅτι αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι ὑποστηρίζουν τό καθεστώς τῆς 25ης Νοεμβρίου. Ἐπίσης μοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἔχει πληροφορίας ὅτι ὁ τέως Βασιλεύς Κωνσταντῖνος ἔχει πολλάς ἐπαφάς μέ στελέχη τῆς Ὁλλανδικῆς κυβερνήσεως. Ὁ Κωττάκης δέν ἐσχολίασε τήν πληροφορίαν, ἀλλ' ἀφῆκε νά ἐννοηθῆ ὅτι αἱ ἐπαφαί ἀνεφέροντο εἰς ἀντίδρασιν κατά τοῦ ἐν Ἑλλάδι καθεστῶτος. Καί ἦτο πιθανόν αὐτό, ἄν ἀναλογισθῆ κανείς ὅτι ἕνας ἐκ τῶν φανατικωτέρων πολεμίων τότε τῆς Ἑλλάδος, ἦτο ὁ Ὀλλανδός πολιτικός Βάν ντερ Στούλ.

Ἐν συνεχεία ὁ Κόρκας μοῦ ἐπρότεινε ὅπως εἰσηγηθῶ τήν παρασημοφορίαν τοῦ ἀποχωροῦντος προέδρου τῆς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΝΑΤΟ, Δυτικογερμανοῦ Στρατηγοῦ Στάινχοφ, ἑνός διακεκριμένου στρατιωτικοῦ ἡγέτου καί φιλέλληνος. Ὁ Στάινχοφ θά ἤρχετο εἰς Ἀθήνας διά νά ἀποχαιρετήση καί τυπικῶς τήν Ἑλληνικήν στρατιωτικήν ἡγεσίαν, καθώς θά ἐγκατέλειπε τό ΝΑΤΟ, μετατιθέμενος εἰς ὑψηλήν ἐπιτελικήν θέσιν τοῦ γερμανικοῦ ὑπουργείου Ἀμύνης.

Συνεφώνησα καί, πράγματι, τῇ ἐγκρίσει καί τοῦ Γκιζίκη, ἀπενεμήθη στόν Στάινχοφ τό παράσημον τοῦ Ἀνωτέρου Ταξιάρχου τοῦ Γεωργίου Α΄.

22. Τό ὑπόμνημα Ἀβέρωφ

Ἔχω ἤδη ἀναφέρει πῶς συνήντησα διά πρώτην φοράν τόν δημοσιογράφον τῆς Θεσσαλονίκης Ἠλίαν Κύρου, ἀρθρογράφον τότε τοῦ «Ἑλληνικοῦ Βορρᾶ». Καί ἔχω ἀναφερθῆ στό ἄρθρον του περί «βορείου καί νοτίου μοχλοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως» διά τοῦ ὁποίου προεβάλλετο ἡ σημαντική δῆθεν ἰσχύς τοῦ Ταξιάρχου Τασοπούλου.

Ἔκτοτε τόν συνήντησα δύο εἰσέτι φοράς. Τήν πρώτην ἦλθε στό γραφεῖον μου, διά νά μοῦ εἴπη ὅτι ἡ ἀντιτουρκική ἀρθρογραφία του μετά τό ἐπεισόδιον τοῦ τουρκικοῦ πλοίου «Τσάνταρλη», ἐγένετο εὐμενῶς δεκτή ἀπό τούς ἀναγνώστας τῆς ἐφημερίδος του καί νά μέ ἐρωτήση ποία θά εἶναι ἡ στάσις μας, εἰς περίπτωσιν καθ' ἥν οἱ Τοῦρκοι ἐγκαταστήσουν γεωτρύπανον στο Αἰγαῖον.

Τοῦ ἀπάντησα ὅτι διά μέν τό πρῶτον τόν συγχαίρω καί ἐγώ, ἀλλά τόν παρακαλῶ νά μετριάση τήν δριμύτητα τῶν ἄρθρων του, διά τήν ὁποίαν εἶχα δεχθῆ καί παράστασιν τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ —προσποιηθέντος βεβαίως ὅτι ἀγνοεῖ τήν ἐμπρηστικήν ἀρθρογραφίαν τῶν τουρκικῶν ἐφημερίδων ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος καί ἐμοῦ προσωπικῶς—, ἐνῶ διά τό δεύτερον, τοῦ ἐξήγησα ὅτι:

— *Ἐάν οἱ Τοῦρκοι ἐγκαταστήσουν γεωτρύπανον στά διεθνῆ ὕδατα καί δέν ἐμποδίζουν δι' αὐτοῦ τήν ἐλευθέραν ναυσιπλοΐαν, θά παραμείνωμεν ἤρεμοι, παρακολουθοῦντες τήν ἐξέλιξιν.*

— *Ἐάν ἐμποδίζουν τήν ἐλευθέραν ναυσιπλοΐαν, θά ἐνεργήσωμεν κατ' ἀρχήν δι' εἰρηνικῶν μέσων πρός πᾶσαν κατεύθυνσιν, δι' ἄρσιν τοῦ ἐμποδίου.*

— *Ἐάν τό τουρκικόν γεωτρύπανον ἐγκατασταθῆ ἐντός τῶν καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῶν χωρικῶν ὑδάτων, θά τό βυθίσωμεν ἄνευ οὐδενός δισταγμοῦ.*

Διά τήν περίπτωσιν αὐτήν, πρέπει ἐδῶ νά προσθέσω ὅτι πράγματι, κατά τήν διάρκειαν μιᾶς συγκλήσεως τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου Ἐνόπλων Δυνάμεων στό γραφεῖον μου, παρουσία καί τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν, εἶχα δώσει σαφεῖς ἐντολάς πρός τόν Ἀραπάκην διά τήν προσβολήν καί βύθισιν τοῦ γεωτρυπάνου, εἰς περίπτωσιν ἐγκαταστάσεώς του στά ἑλληνικά χωρικά ὕδατα.

Ὁπωσδήποτε, εἶπα στόν Κύρου, καλόν εἶναι νά μή συμβῆ τίποτε, διότι χρειαζόμεθα χρόνον διά νά προετοιμασθῶμεν καί ὅτι αἱ σχετικαί συμβάσεις διά τόν ἐπιθυμητόν ἐξοπλισμόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ὑπογράφονται σχεδόν καθημερινῶς ὑπό τῶν ἁρμοδίων.

Διά δευτέραν φοράν συνηντήθην μέ τόν Κύρου μετά δεκαπενθήμερον.

Μέ ἐπεσκέφθη καί πάλιν στό Ἀρχηγεῖον, μοῦ εἶπεν ὅτι ἦλθεν εἰς Ἀθήνας διά σοβαρούς οἰκογενειακούς λόγους καί ὅτι συνηντήθη συμπτωματικῶς μέ τόν Εὐάγγελον Ἀβέρωφ, ὁ ὁποῖος, γενομένης συζητήσεως τοῦ εἶπε:

— Αἱ ἔνοπλοι δυνάμεις εἶναι ἀνίκανοι νά διεξαγάγουν πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν, διότι ὅλοι οἱ Κλάδοι των εἶναι χαμηλῆς μαχητικῆς ἀξίας καί ἰδιαιτέρως τό Ναυτικόν, τό ὁποῖον εὑρίσκεται ἐν διαλύσει. Καί ὅτι δι' ὅλα αὐτά, ὑπέβαλε σχετικόν Ὑπόμνημα-Μνημόνιον πρός τόν Γκιζίκην.

Βεβαίως, αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, δέν εὑρίσκοντο στό σημεῖον πού θά ἐπιθυμοῦσα ἀπό πλευρᾶς ἐξοπλισμοῦ καί δι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγον ἐξεπονήθησαν, ἐχρηματοδοτήθησαν καί εὑρίσκοντο στό στάδιον τῆς ὑλοποιήσεως τρία πενταετῆ προγράμματα. Ἀλλ' ἀπό πλευρᾶς μαχητικῆς ἀξίας καί οἱ τρεῖς Κλάδοι εὑρίσκοντο εἰς ὑψηλήν στάθμην, μέ ἠθικόν ὑψηλόν καί μέ ἔντονον τό αἴσθημα τοῦ ἐθνικοῦ χρέους. Καί δι' αὐτόν τόν λόγον, ἡ ἄποψις τοῦ Ἀβέρωφ μέ ἀπεγοήτευσε, τοὐλάχιστον ὡς μοῦ διετυπώθη ἀπό τόν Κύρου. Διότι προήρχετο ἀπό ἕνα πολιτικόν, ἔστω ὄχι πρώτου ἀναστήματος ἀλλά διατελέσαντα ὑπουργόν κρισίμου ὑπουργείου, ὡς αὐτό τῶν Ἐξωτερικῶν. Καί μέ ἀπεγοήτευσε, διότι διετυπώθη τόσον ἀνευθύνως, πρός ἀνεύθυνον ἐπίσης πρόσωπον, διά μόνον τόν λόγον τῆς αὐτοπροβολῆς. Ἐσκέφθην ὅτι εἶναι τραγικόν διά τήν πατρίδα μας, ὅτι ὡρισμένοι πολιτικοί, ἔθετον τό προσωπικόν καί κομματικόν συμφέρον ὑπεράνω ὅλων.

Ἀπήντησα λοιπόν στόν Κύρου, ὅτι ὁ Ἀβέρωφ ἔχει λανθασμένας πληροφορίας, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου παρασύρεται εἰς ἀνευθύνους καί ἀβασίμους ἐκτιμήσεις καί ὅτι συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετον. Καί ὑπεγράμμισα ὅτι δέν ἀνέμενα ἀπό τόν Ἀβέρωφ νά ἀκούσω τοιαύτην ἐκτίμησιν περί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τῆς πατρίδος του.

Ἀκολούθως ὁ Κύρου μοῦ εἶπεν ὅτι οἱ Ἀμερικανοί προσέφεραν στόν «Ἑλληνικόν Βορρᾶν» ἕν ἑκατομμύριον δραχμῶν, διά νά μή δημοσιευθῆ ἕνα ἄρθρον του σχετικόν μέ τάς ἐρεύνας τῆς «Ὀσεάνικ» στόν κόλπον τῆς Καβάλας. «Παρακαλῶ νά μείνη μεταξύ μας», προσέθεσε, *«ἀλλά ἄν ἡ Λεβαντῆ, ἡ ἐκδότις τοῦ «Ἑλλ. Βορρᾶ» δεχθῆ τά χρήματα καί δέν δημοσιεύσει τό ἄρθρον μου, θά τό δημοσιεύσω ἀλλοῦ»!*

Ἐθεώρησα τόν ἰσχυρισμόν ἀφελῆ καί ἄλλωστε, ἄσχετον μέ τάς ἰδικάς μου ἁρμοδιότητας. Δέν εἶχα σκοπόν νά ἀναμειχθῶ εἰς θέμα πού δέν ἀφεώρα στάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Ἄλλως, ἠδυνάμην νά ὑποβάλω στόν Κύρου τό ἁπλοῦν ἐρώτημα πῶς ἐγνώριζαν οἱ Ἀμερικανοί τί ἄρθρον θά ἔγραφε καί ἔσπευσαν νά πλησιάσουν τήν ἐργοδότιδά του, μέ κίνδυνον νά τούς πετάξη ἔξω ἀπό τό γραφεῖον της καί νά καταγγείλη τήν πρᾶξιν των; Δέν εἶπα ὅμως τίποτε, διότι ἐσχημάτισα ἀμέσως τήν βεβαιότητα ὅτι ὁ Κύρου δέν ἐνήργει αὐτοβούλως, ἀλλά κατευθυνόμενος ἀπό τόν Ἀβέρωφ, μέ ἀντικειμενικόν σκοπόν τήν βολιδοσκόπησίν μου, τήν διερεύνησιν δηλαδή τῶν διαθέσεών μου ἔναντι τοῦ Στρατιωτικοῦ Καθεστῶτος καί τῶν Ἀμερικανῶν. Ἄλλωστε, πολλοί εἶχον πληροφορηθῆ τάς ὁμιλίας μου πρός τούς ἀξιωματικούς, ὅπου ἐτόνιζα τήν ἀνάγκην πολιτικοποιήσεως τοῦ καθεστῶτος καί ποτέ δέν ἀπέκρυψα ὅτι ἐπεθύμουν τήν ταχεῖαν ἐπιστροφήν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων στά καθαρῶς στρατιωτικά των καθήκοντα. Ὁ Ἀβέρωφ, ἐχρησιμοποίησε ἐσφαλμένην μέθοδον, θίξας εὐαίσθητον δι' ἐμέ σημεῖον, διά τῆς ἀναφορᾶς του στήν ποιότητα τῶν Ἐνόπλων

Δυνάμεων. Ἐάν ἄλλη ἦτο ἡ μέθοδός του, δηλῶ ὅτι θά ἦτο δυνατή μία συνεργασία μας και δι' αὐτῆς θά ἐπετυγχάνοντο ἀσφαλῶς καλά ἀποτελέσματα. Διότι ἐμέ, δέν μέ ἐνδιέφερε ἡ προσωπική μου προβολή ἤ ἀναρρίχησις, ἀλλά τό καλόν τῆς Ἑλλάδος.

Περί τῶν δύο αὐτῶν συναντήσεών μου μέ τόν Κύρου ἔκαμα λόγον πρός τούς Γκιζίκην καί Ἰωαννίδην, κατά τήν διάρκειαν μιᾶς τῶν ἑβδομαδιαίων συναντήσεών μας, στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη. Ὁ τελευταῖος, ὅταν ἀνέφερα τό μνημόνιον Ἀβέρωφ, μοῦ ἀπήντησεν ὅτι πράγματι ἔλαβε μίαν ἐπιστολήν ἀπό αὐτόν, χωρίς ὅμως νά μοῦ ἀποκαλύψη τό περιεχόμενον. Αὐτοῦ ἔλαβα γνῶσιν μετά τήν μεταπολίτευσιν, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἔστειλε μέσω τοῦ Ἀρχηγοῦ Στρατοῦ Γαλατσάνου ἕν ἀντίγραφον. Κατά τήν ἰδίαν ἐκείνην συνάντησιν, ἐπρότεινα στόν Ἰωαννίδην νά ἀπολύση τόν ἄσχετον μέ τά καθήκοντα πού τοῦ εἶχον ἀνατεθῆ Καρακώσταν καί νά τοποθετήσωμεν ὡς ὑφυπουργόν Τύπου τόν Κύρου. Ἡ πρότασίς μου ὅμως ἀπερρίφθη ἀπό τόν Ἰωαννίδην.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω πότε ἔλαβα γνῶσιν τοῦ ὑπομνήματος Ἀβέρωφ. Ἐνῶ οὗτος ἦτο ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, μετά τήν μεταπολίτευσιν, στήν κυβέρνησιν πού κατ' ἐντολήν καί μέ στήριξιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἶχε σχηματίσει ὁ Κων. Καραμανλῆς, μίαν ἡμέραν μέ ἠρώτησεν ἐάν ἔχω γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ μνημονίου τό ὁποῖον εἶχεν ἀποστείλει στόν Γκιζίκην. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι γνωρίζω τό γεγονός τῆς ἀποστολῆς του, ἀλλά ἀγνοῶ τό περιεχόμενον. Τήν ἑπομένην, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἔστειλε διά τοῦ Γαλατσάνου ἀντίγραφον αὐτοῦ τοῦ ὑπομνήματος - μνημονίου.

Ὁμολογῶ ὅτι ἐλυπήθην ὅταν τό ἀνέγνωσα, διότι δέν εἶχα λάβει γνῶσιν τοῦ περιεχομένου του. Ἐάν αὐτό εἶχε συμβῆ, τό ἐλάχιστον πού θά εἶχα πράξει θά ἦτο νά ἔλθω εἰς προσωπικήν ἐπαφήν μαζί του τότε, πού ἄλλωστε τήν ἐπεδίωξα οὕτως ἤ ἄλλως διά τοῦ Ματάτση, ὡς ἔχω ἤδη περιγράψει, θά εἶχα ἐπιταχύνει τήν μεταπολίτευσιν —τήν ὁποίαν, εἴτε ἀρέσει εἴτε ὄχι εἰς μερικούς, ἐγώ οὐσιαστικῶς ἐπραγματοποίησα— καί πολλά θά εἶχον προληφθῆ.

Τό κείμενον τοῦ Ἀβέρωφ, φέρει ἡμερομηνίαν 19 Ἀπριλίου 1974 καί ἐδόθη ἀπό τόν Ἰδιαίτερόν του Φούφαν τήν 13.15΄ ὥραν τῆς 20-4-74 στόν διευθυντήν τοῦ γραφείου τοῦ Γκιζίκη Παπαδᾶν. Εἶμαι ὑποχρεωμένος νά σεβασθῶ τήν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀβέρωφ —τήν ὁποίαν ἄλλωστε καί στό κείμενόν του διατυπώνει— ὅτι τό «μηνόνιον» δέν προορίζεται διά τήν δημοσιότητα. Δέν θά παραθέσω λοιπόν ἐδῶ τό κείμενόν του, ἀλλά θά σχολιάσω ὡρισμένα σημεῖα του, τά ὁποῖα θεωρῶ οὐσιώδη:

α. *Μετά τά πρῶτα εὐνοϊκά ἀποτελέσματα τῶν γεωτρήσεων παρά τήν Θάσον, ἐδημιουργήθη θόρυβος διά τοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος, κατά τόν Ἀβέρωφ, κατέστησε τούς Τούρκους πλέον ἐπιμόνους, πρός τήν κατεύθυνσιν τοῦ νά πραγματοποιήσουν καί ἐκεῖνοι γεωτρήσεις εἰς τό Αἰγαῖον.*

β. *Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος εἶναι δυνατή κατά δύο τρόπους: Εἴτε μέ συνεννόησιν, εἴτε μέ δυναμικήν παρεμπόδισιν. Ἀλλ' εἰς περίπτωσιν δυναμικῆς παρεμποδίσεως, δυναμένης νά ἐξελιχθῆ εἰς πολεμικήν ἀναμέτρησιν, ὁ Ἀβέρωφ, ἐκτιμῶν τόν συσχετισμόν τῶν δυνάμεων ἀποφαίνεται ὅτι ὁ τουρκικός παράγων ὑπερέχει σημαντικῶς καί ἀπό πάσης ἀπόψεως.*

γ. *Ὁ Ἀβέρωφ διατυπώνει τόν φόβον ὅτι τό καθεστώς τῆς 25ης Νοεμβρίου δέν δύναται νά κάμη ἐπιστράτευσιν, διότι πολλοί ἐκ τῶν καλουμένων ἐφέ-*

δρων ἀξιωματικοί, θά δημιουργήσουν σοβαρώτατα ζητήματα. Διότι, ὅπως πιστεύει, αἱ συνθῆκαι δέν εἶναι ὅμοιαι μέ ἐκείνας τοῦ 1939-40, ὁπότε ἡ δικτατορία, ἤρχιζεν ἀπό τόν Βασιλέα καί κατέληγε στόν τελευταῖον ἀνθυπολοχαγόν καί ἀνθυπομοίραρχον, ἐνῶ ἐπικεφαλῆς τοῦ τότε καθεστῶτος ἦτο εἷς τῶν ἱκανωτέρων Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος, ἄν καί δέν ἦτο δημοφιλής, δέν εὑρίσκετο στό παρασκήνιον, ἀλλά στό προσκήνιον. Ὑπό τό σημερινόν καθεστώς, ὁ Ἀβέρωφ φοβεῖται ὅτι θά ἀντιμετωπίσωμεν πολλάς ἐσωτερικάς ταραχάς.

δ. *Ἀπό ἁγνόν ἐνθουσιασμόν καί πατριωτισμόν, ἐν συνδυασμῶ μέ τήν ἀκρισίαν μερικῶν, καί δημοκοπίαν, ὁ Ἀβέρωφ πιστεύει ὅτι μεταξύ 1964-1967, ἐτάφη ἐσαεί τό ἱερόν θέμα τῆς Κύπρου. Ὑπεραμυνόμενος τῶν Συμφωνιῶν Ζυρίχης καί Λονδίνου, ὁ Ἀβέρωφ λέγει ὅτι κατόπιν πολλῶν ἀγώνων καί θυσιῶν, εἴχαμε φθάσει νά πεισθῶμεν ὅτι ὅλα θά ἐχάνοντο ἐάν δέν προβαίναμε στόν συμβιβασμόν. Μετά μίαν τριετῆ περίοδον ἀκμῆς διά τήν Κύπρον καί διά τόν πολύτιμον Ἑλληνισμόν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατά τόν Ἀβέρωφ ἐσχίσαμε τόν συμβιβασμόν, μέ ἀποτέλεσμα νά χαντακώσωμεν τούς Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό τελευταῖον ζωντανόν κατάλοιπον τοῦ Βυζαντίου, ἐνῶ διά τούς Ἕλληνας τῆς Κύπρου, δέν θά πάρωμεν ποτέ ὅσα εἴχαμε ἐξασφαλίσει μέ τήν Ζυρίχην.*

ε. *Προκειμένου περί τῆς Βουλγαρίας, αὔτη κατά τόν Ἀβέρωφ εἶναι ὁ πιστώτερος δορυφόρος τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως καί πρέπει νά ἀνησυχοῦμε. Τό ὅτι «δέν ὑφίσταται ἀπό βορρᾶ κίνδυνος» ὁ πολιτικός αὐτός τό ἀνεκάλυψε ἐλάχιστα ἔτη βραδύτερον, ὅταν αἱ ἀπόψεις του παρεμερίζοντο ἤ μετεβάλλοντο χάριν κομματικῶν σκοπιμοτήτων. Ἀλλ' ὁ Ἀβέρωφ πάντοτε λέγει πολλά καί χωρίς πολλήν σκέψιν.*

Διότι ἐνεφανίζετο νά ἀνησυχῆ καί διά τήν μελλοντικήν στάσιν τῆς Γιουγκοσλαβίας, πιστεύων ὅτι μετά τόν θάνατον τοῦ Τίτο, θά ἀναβιώση τό παλαιόν σχέδιον τῆς Μόσχας διά μίαν Βουλγαρο-γιουγκοσλαβικήν Ὁμοσπονδίαν, σαφῶς βεβαίως στρεφομένην κατά τῆς Ἑλλάδος. Καί ὁ κίνδυνος αὐτός θά ἐγίνετο μεγαλύτερος, ἐάν τά πετρελαιοφόρα κοιτάσματα τῆς Θάσου ἀποδειχθοῦν σημαντικά.

στ. *Ἐπίστευε τότε ὁ Ἀβέρωφ, ὅτι λόγω φυσικῆς δυσκολίας τῶν συνόρων μας, ἡ εἰκών διά τήν πατρίδα μας εἶναι πολυπλεύρως συγκεχυμένη καί σκοτεινή. Καί δέν πρόκειται βεβαίως νά τήν ἀλλάξουν οἱ Ἄραβες καί οἱ Ἀφρικανοί, στούς ὁποίους νομίζουν μερικοί ὅτι πρέπει κυρίως νά στηριχθοῦμε. Μόνον ἡ ἐσωτερική ἑνότης, ἡ ἐσωτερική ἰσχύς καί ἡ στενή, ἡ στενώτερη συνεργασία μέ ὅλους ἐκείνους πού ἔχουν συμφέρον νά εἴμεθα ἐλεύθεροι στό στρατόπεδον τοῦ Ἐλευθέρου Κόσμου, μποροῦν νά ἐπηρεάσουν τήν κατάστασιν ὑπέρ ἡμῶν.*

Ὅπως ὅμως πορευόμεθα, τονίζει ὁ Ἀβέρωφ, δέν ἔχομε τίποτε ἀπό ὅλα αὐτά. Καί ὅσο διαρκεῖ αὐτή ἡ πορεία μας, τόσο τά πράγματα θά καθίστανται δυσχερέστερα. Τόσο περισσότερο θά χωριζόμεθα βαθύτερα καί σέ πιό πολλά τμήματα μεταξύ μας, τόσο περισσότερο θά ἀπομονούμεθα ἔναντι τῶν φυσικῶν μας συμμάχων.

Δέν ἐπιθυμῶ νά ἀσκήσω λεπτομερῆ κριτικήν τῶν ὅσων, —ἀντιφατικῶν πρός ὅσα μετ' ὀλίγους μῆνας αἱ κυβερνήσεις τῶν ὁποίων μετεῖχε ἔπραξαν—

λέγει ὁ Εὐάγγελος 'Αβέρωφ. Οὔτε νά ἐπεκταθῶ περισσότερον περί αὐτοῦ. Τοὐλάχιστον ὄχι εἰς αὐτήν τήν φάσιν.

23. Βουγιουκλάκη καί Ντάβος

Τό τρίτον δεκαήμερον τοῦ 'Απριλίου τοῦ 1974, ἀκριβῶς μάλιστα τήν 23ην τοῦ μηνός, ἑορτήν τοῦ 'Αγίου Γεωργίου, προστάτου τοῦ Πεζικοῦ, ἀφοῦ παρέστημεν στόν ἐπίσημον ἑορτασμόν τῆς Σχολῆς Πεζικοῦ Χαλκίδος, μετέβημεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπό ὅπου θά ἤρχιζε περιοδεία τοῦ Προέδρου Γκιζίκη στήν Βόρειον 'Ελλάδα. Τό βράδυ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὁ Διοικητής τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ καί ἔνθερμος «ἐπαναστάτης» 'Ιωάννης Ντάβος, μᾶς παρέθεσεν ἀνεπίσημον δεῖπνον στήν Λέσχην 'Αξιωματικῶν. Μετά τό δεῖπνον, ὁ Ντάβος ὡδήγησε τόν Γκιζίκην, ἐμέ, τόν 'Ιωαννίδην καί τόν Τασόπουλον εἰς ἕνα γνωστόν ἑστιατόριον τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ «Κρικέλα», δι' ἕνα ποτόν. Μετ' ὀλίγον, εἰσῆλθον ἐκεῖ καί οἱ ἠθοποιοί 'Αλίκη Βουγιουκλάκη, Δημήτρης Παπαμιχαήλ, Νίκος 'Απέργης καί τινες ἀκόμη, τῶν ὁποίων δέν συνεκράτησα τά ὀνόματα. 'Η Βουγιουκλάκη συνεδέετο διά κάποιας συγγενείας μέ τόν Κρικέλα καί ἔτρωγεν ἐκεῖ, ὅπως καί τά μέλη τοῦ θιάσου της, μετά τάς παραστάσεις πού ἔδιδαν τότε εἰς θέατρον τῆς συμπρωτευούσης.

Οἱ ἄνθρωποι μᾶς ἐχαιρέτησαν καί κατόπιν ἐκάθησαν εἰς παρακείμενον ἰδιαίτερον χῶρον διά νά δειπνήσουν. Εἶχον πλέον παρέλθει τά μεσάνυκτα, ὅταν ἀπεφασίσαμε νά φύγωμε. Τότε πλησιάζει τόν Γκιζίκην ὁ Παπαμιχαήλ καί τόν προσεκάλεσε στό τραπέζι τῶν ἠθοποιῶν δι' ἕνα ποτόν. 'Ο Γκιζίκης ἀπεδέχθη τήν πρόσκλησιν καί τόν ἠκολουθήσαμε καί οἱ ὑπόλοιποι. Οἱ ἠθοποιοί ἦσαν διαχυτικώτατοι καί μᾶς προσέφεραν ποτά. Τότε ὅμως ἀντελήφθην κάποιον φωτογράφον νά φωτογραφίζη συνεχῶς καί μέ «φλάς» τό τραπέζι μας. Οὐδείς εἶπε τίποτε ἤ διεμαρτυρήθη πρός τόν φωτογράφον.

Εὐχαριστήσαμε τούς ἠθοποιούς καί ἀπεχωρήσαμε. Καθ' ὁδόν, ὁ 'Ιωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι ἔδωσεν ἐντολήν στόν Ντάβον, νά ἀφαιρέση ἀπό τόν φωτογράφον τό φίλμ καί ὅσας φωτογραφίας εἶχε τυχόν ἐμφανίσει. 'Εγνώριζα ὅτι ὁ 'Ιωαννίδης ἀπέφευγε πάντοτε τόν φωτογραφικόν φακόν καί ἔχω τήν γνώμην ὅτι αὐτός ἦτο ὁ λόγος πού εἶπε στόν Ντάβον νά παραλάβη τό φίλμ. Μετά πενθήμερον, ὁ 'Ιωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ντάβος τοῦ ἔστειλε τάς φωτογραφίας. Δέν μέ ἐνδιέφερε τό γεγονός καί δέν ἔδωσα καμμίαν σημασίαν.

Μετά τήν μεταπολίτευσιν, πολλαί ἐφημερίδες, ἐδημοσίευσαν μίαν φωτογραφίαν ἀπό ἐκείνην τήν συνάντησιν, κυρίως διά νά ἐπιτεθοῦν κατά τῆς Βουγιουκλάκη, τήν ὁποίαν μονίμως κατηγοροῦν πολλοί ὅτι «εἶναι πάντοτε μέ τήν ἑκάστοτε κυβέρνησιν». Δέν μέ ἐνδιαφέρουν αὐτά τά πράγματα, οὔτε αἱ τοποθετήσεις τῶν ἠθοποιῶν. 'Αναφέρω τό γεγονός δι' ἄλλον λόγον: Στήν δημοσιευθεῖσαν φωτογραφίαν, διακρινόμεθα ἅπαντες, πλήν τοῦ Ντάβου! "Ολοι ὅσοι τήν ἐδημοσίευσαν, τήν εἶχαν κόψει στό ἄκρον ἐκεῖνο ὅπου ἐκάθητο ὁ Ντάβος, ὥστε νά μή ἐμφανίζεται οὗτος στό «κλισέ». Διότι τήν ἐποχήν πού ἐδημοσιεύθη ἡ φωτογραφία, ὁ «ἀφοσιωμένος» μας 'Ιωάννης Ντάβος, ἦτο ἐλέῳ 'Αβέρωφ 'Αρχηγός Στρατοῦ. Καί ἐγώ ἐθαύμασα τό ἦθος καί τάς μεθό-

Ἀπό τήν παραλαβήν τῶν ἀεροσκαφῶν «Φάντομ» στήν Ἀνδραβίδα. Ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου μέ ἐνημερώνει.

δους ὡρισμένων ἀνθρώπων, ἀλλά καί τήν προθυμίαν ὡρισμένων δημοσιογράφων νά ὑπακούουν εἰς ὑποδείξεις.

Φυσικά ὁ Ντάβος «ἐπέτυχεν» ἀργότερα περισσότερα. Ὡρκίσθη μάλιστα καί ὑφυπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης!

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπιστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας μετά τήν Θεσσαλονίκην καί ἐγώ μέ τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου, μετέβημεν στήν Ἀνδραβίδαν, ὅπου ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ, παρελάβομεν ἀπό τούς Ἀμερικανούς τά

πρῶτα ἀεροσκάφη «Φάντομ» ἐκ τῶν δύο Μοιρῶν πού εἴχαμε παραγγείλει. Τά παραληφθέντα ἀεροσκάφη ἐξετέλεσαν ἐν συνεχεία ἀπογειώσεις, πτήσεις ἐπιδείξεως καί προσγειώσεις στό ἀεροδρόμιον τῆς Ἀνδραβίδος καί ἡ Ικανοποίησίς μας λόγω τῶν ἐπιδόσεων τῶν πιλότων μας ὑπῆρξεν ἀπόλυτος. Ἐπηκολούθησεν ἐπίσημον γεῦμα, στό ὁποῖον παρεκαθήσαμε μετά τῶν Ἀμερικανῶν ἀξιωματικῶν.

Κατά τήν τελετήν, παρετήρησα ὅτι ὁ ὑπηρετῶν τότε στό Στρατηγεῖον Νεαπόλεως τοῦ ΝΑΤΟ Ταξίαρχος τῆς Ἀεροπορίας Βασιλάκης, ὁ ὁποῖος παρευρίσκετο, ἔφερεν ἐπί τῆς στολῆς του κομβία μέ τόν βασιλικόν θυρεόν! Ἀλλ' αὐτά εἶχον ἀπό τοῦ 1968 ἀλλάξει. Ἡ ἐπιμονή τοῦ Βασιλάκη νά τά διατηρῇ, προφανῶς εἶχε τήν ἔννοιαν ὅτι οὗτος ἤθελε νά ἐπιδεικνύῃ τήν πίστιν του στόν Βασιλικόν Θεσμόν, ἀδιαφορῶν διά τάς ἐντολάς. Τόν ἐκάλεσα λοιπόν καί ἐνώπιον τοῦ Παπανικολάου τοῦ ἔκαμα αὐστηράν παρατήρησιν. Ἀργότερα ἐπληροφορήθην ὅτι οὗτος εἶναι συγγενής τοῦ δημοσιογράφου Σ.Καρατζαφέρη, ποικιλοτρόπως ἐργασθέντος στήν τηλεόρασιν κατά τήν Ἐπανάστασιν ὡς συνεργάτου τοῦ Ν. Μαστοράκη, ἀλλά «φανατικοῦ ἐχθροῦ» της καί «ἀντιστασιακοῦ» μετά τήν μεταπολίτευσιν.

24. Ἤμην, δυστυχῶς, μόνος

Ὁ Ματάτσης μέ εἶχε πληροφορήσει, ὅτι οἱ Γκιζίκης καί Ἰωαννίδης συναντῶνται ἰδιαιτέρως καί ἐν ἀγνοίᾳ μου. Καί τά γεγονότα ἀπεδείκνυαν, ὅτι τότε οὗτοι ἐλάμβανον διαφόρους ἀποφάσεις, τάς ὁποίας ἐγώ ἐπληροφορούμην ἐξ ἄλλων πηγῶν ἀργότερον, εἴτε ἀκόμη καί ἐκ τοῦ τύπου! Διά τήν κατάστασιν αὐτήν εἶχα κατ' ἐπανάληψιν διαμαρτυρηθῆ στόν Γκιζίκην, ὁ ὁποῖος ὅμως, πάντοτε μετετόπιζε τήν εὐθύνην στόν Ἰωαννίδην. Ἀλλά πλέον ἔβλεπα καθημερινῶς, ὅτι οἱ Γκιζίκης καί Ἰωαννίδης, ἦσαν αἱ δύο πλευραί τοῦ αὐτοῦ νομίσματος. Καί ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἁπλῶς ἦτο ἕνα χρήσιμον στοιχεῖον, διά νά μεταθέτουν τάς εὐθύνας των, ὅταν τά θέματα ἀφοροῦσαν τάς Ε.Δ., δοθέντος ὅτι ἀμφότεροι ἐγνώριζαν ὅτι εἶμαι ἐναντίον τῆς διαιωνίσεως τῆς παρουσίας τῶν στρατιωτικῶν στήν ἐξουσίαν.

Πέραν τῶν διαμαρτυριῶν καί τῆς «ἀμύνης» ἔναντι αὐτῶν τῶν δύο, ἀμύνης συνιστωμένης εἰς προβολήν τῶν ἀπόψεών μου μετά παρρησίας καί τήν ἄρνησιν συμφωνίας ὅπου τοῦτο καθίστατο δυνατόν, δέν εἶχα ἄλλους τρόπους ἀντιδράσεως, πλήν τῆς παραιτήσεως μου. Καί πράγματι, μετά τὴν ἀποτυχίαν μου νά ἐξασφαλίσω διά τοῦ Ματάτση τήν συνεργασίαν τῶν πολιτικῶν, ἐσκέφθην νά «παίξω καί αὐτό τό χαρτί». Νά ὑποβάλω παραίτησιν. Τό συνεζήτησα μέ τόν Ματάτσην. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχε ἀντίθετον ἄποψιν καί ἀνέπτυξε λογικήν θά ἔλεγα ἐπιχειρηματολογίαν, διά νά μέ μεταπείσῃ. Μοῦ εἶπε ὅτι πέραν τοῦ ἐνδεχομένου νά ἐκτεθῶ εἰς προσωπικόν κίνδυνον ἀπό τήν πλευράν τοῦ Ἰωαννίδη, θά συνέβαλα καί εἰς περαιτέρω ἀποκαρδίωσιν τῶν ἀξιωματικῶν, ὅτι ἡ παραίτησίς μου θά ἔβλαπτε τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, διότι τάς ἄφηνε ἐκθέτους εἰς τήν αὐθαιρεσίαν τοῦ Ἰωαννίδη καί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐνῶ ὡς Ἀρχηγός ἠδυνάμην νά μετριάζω ἔστω τήν ζημίαν, ὡς ἀπόστρατος θά ἤμην οὐσιαστικῶς ἄ-

χρηστος διά τάς Ε.Δ. καί βεβαίως, δέν θά ἠδυνάμην νά ὑλοποιήσω τάς προθέσεις μου, διά μεταβολήν τοῦ καθεστῶτος.

Ὁ Ἰωαννίδης, πρέπει νά εἶχεν ἀντιληφθῆ τάς προθέσεις μου ἤ καί νά εἶχε πληροφορηθῆ τάς σκέψεις μου. Διότι ἐπεδίωκε ἔκτοτε νά ἐπιδεικνύη ἄψογον ἔναντί μου, τυπικήν, στρατιωτικήν συμπεριφοράν, νά ἐμφανίζη πρός τρίτους τήν συνεργασίαν μας ὡς στενήν καί θερμήν καί εἶναι γεγονός ὅτι πολλοί ἀξιωματικοί ἐξ ἐκείνων πού ἀντιλαμβάνοντο τά γεγονότα αὐτά, εἶχον ἐντυπωσιασθῆ ἀπό αὐτό τό «πυροτέχνημα». Καί ἦτο αὐτός ἀκριβῶς ὁ στόχος τοῦ Ἰωαννίδη. Διότι ἔτσι ἐκλόνιζε τήν πίστιν τῶν ἀξιωματικῶν πρός τό πρόσωπον τοῦ Ἀρχηγοῦ των, ἀπό τόν ὁποῖον ἐκεῖνοι ἀνέμεναν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων, ἐνῶ τόν «ἔβλεπαν» νά ἔχη «κολλητόν» συνεργάτην του τόν «ἀφανῆ δικτάτορα».

Ἡ πραγματικότης βεβαίως, ἦτο ἐντελῶς διαφορετική. Στούς κόλπους τοῦ καθεστῶτος τῆς 25ης Νοεμβρίου ἤμην ὁ ΜΟΝΟΣ πού εἶχε γνώμην καί τήν ὑπεστήριζε εὐθέως καί εὐθαρσῶς. Ἀλλ' ἤμην, ἐπαναλαμβάνω, ΜΟΝΟΣ. Ὁ Γκιζίκης ἐπειθάρχει στόν Ἰωαννίδην, ὁ Ντάβος ἐνεφανίζετο ὡς στυλοβάτης τῆς Ἐπαναστάσεως, ὁ Γκράτζιος περιωρίζετο νά ἀσκῆ καλῶς τά καθήκοντά του, ὁ Ἀραπάκης ἦτο ὑποκείμενος τῶν «Ἰωαννιδικῶν»...

Παρέμεινα λοιπόν στήν θέσιν μου, μέ τήν πίστιν ὅτι ὑπηρετῶ τήν πατρίδα προασπίζων τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί ἐλπίζων, ὅτι ἴσως παρουσιάζετο στό μέλλον μία εὐκαιρία, διά νά ξεκαθαρίσω τήν κατάστασιν. Καί ἐστήριζα αὐτήν τήν ἐλπίδα, στήν μοιρολατρεῖαν καί παθητικότητα τοῦ Γκιζίκη, στήν ἀσυνέπειαν τοῦ Ἰωαννίδη, στήν ἀνικανότητα τῆς κυβερνήσεως Ἀνδρουτσοπούλου καί, κυρίως, στήν ἀγάπη καί τόν σεβασμόν πού μοῦ εἶχαν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί, ἐξαιρέσει βεβαίως τῆς «Ἰωαννιδικῆς» ὁμάδος.

Ἐν τῷ μεταξύ, κατά μῆνα Ἰούνιον, ἐπρόκειτο νά γίνουν αἱ κρίσεις τῶν ἀξιωματικῶν. Καί εἶχα, ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει θέσει ὡς ὅρον, ὅτι αὗται θά γίνωνται ἐντός μηνός, ὥστε νά σταματήση ὁ ἐπί τετράμηνον μέχρι τότε ψυχολογικός βασανισμός τῶν ἀξιωματικῶν. Κατά μίαν συνάντησιν τῶν τριῶν μας, στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη, ὁ Ἰωαννίδης εἶπεν ὅτι δέν ἐπιθυμεῖ νά προαχθῆ τώρα εἰς Ὑποστράτηγον, ἀλλά τό ἑπόμενον ἔτος, ὁπότε μάλιστα σκέπτεται νά θέση τάς Δυνάμεις Καταδρομῶν, Πεζοναυτῶν καί τήν ΕΣΑ ὑπό τήν ἑνιαίαν διοίκησίν του!

Αὐτό πού διετύπωσεν ὡς σκέψιν ὁ Ἰωαννίδης, δέν ἀποτελοῦσε κάτι νέον. Τό εἶχα εἰσηγηθῆ ἁρμοδίως ὅταν ἤμην Ταξίαρχος Διευθυντής τοῦ 3ου Ἐπιτελικοῦ Γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, διότι ἐπίστευα ὅτι ἡ ἄμυνα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, λόγω τῆς διασπορᾶς των, ἐπέβαλλε τήν δημιουργίαν μιᾶς ἱκανῆς καί εὐελίκτου Ἀνωτάτης Διοικήσεως, στήν ὁποίαν θά ὑπήγοντο, ἑνοποιούμεναι καταλλήλως καί μέ νέαν ὀργάνωσιν, αἱ ὑπάρχουσαι ἤδη Δυνάμεις Καταδρομῶν καί Πεζοναυτῶν. Βεβαίως δέν συμπεριελάμβανα στήν εἰσήγησίν μου ἐκείνην τήν ΕΣΑ, διότι ἡ Στρατιωτική Ἀστυνομία δέν εἶναι Ειδική Δύναμις, ἀλλά στρατονομική ὑπηρεσία. Ὁ Ἰωαννίδης ὅμως ἤθελε καί τήν ΕΣΑ, διότι ἡ σκέψις του δέν ἦτο ἡ ἄμυνα τῶν νήσων. Εἶχεν ἄλλους στόχους:

α. *Νά δημιουργήση Ισχυράν δύναμιν στηρίξεως τοῦ καθεστῶτος πέριξ τῆς πρωτευούσης τῆς χώρας, μέ ἐπέκτασιν ὅμως τῆς ΕΣΑ καθ' ἅπασαν τήν ἐπικράτειαν*

β. Νά ἀποφύγη νά γίνη ἀντιπαθής εἰς περισσοτέρους ἀξιωματικούς, ἀφοῦ ἐάν προήγετο τώρα εἰς Ὑποστράτηγον θά ὑπεσκέλιζεν ἀμέσως καί ἀθρόως τούς ἀρχαιοτέρους του στήν Ἐπετηρίδα συμμαθητάς του Ταξιάρχους, οἱ ὁποῖοι «λόγω προαγωγῆς νεωτέρου των», θά ἀπεστρατεύοντο ἀναποφεύκτως. Ἐπίστευε ὅτι τόν ἑπόμενον χρόνον ἡ κατάστασις θά ἦτο πλέον πρόσφορος δι' αὐτόν.

Κατά τάς συζητήσεις διά τάς κρίσεις, ὁ Ἰωαννίδης εἶχεν ἄποψιν δι' ἀξιωματικούς καί τῶν τριῶν ὅπλων. Διά πολλούς, αἱ ἀπόψεις μας συνέπιπταν, ἀλλά καί δι' ἄλλους εἴχομεν ἀντίθετον ἀπολύτως ἄποψιν. Ὅπου ἐπίστευα ὅτι ἔπρεπε νά ἐναντιωθῶ, προκειμένου νά μή ὑπάρξη ζημία διά τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, τό ἔκαμα μετά σθένους. Ὅπου ἡ υἱοθέτησις τῶν ἀπόψεων τοῦ Ἰωαννίδη δέν ἦτο ζημιογόνος ἤ ἐν πάση περιπτώσει ἐδημιούργει μικρά μόνον ζητήματα, παρέβλεπα.

Δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναφέρω ἐδῶ ὅλα ὅσα συνέβησαν τότε. Ἐπιθυμῶ ὅμως νά σημειώσω τάς περιπτώσεις ὡρισμένων ἀξιωματικῶν, διά τούς ὁποίους τά πράγματα παρουσίασαν πολλάς δυσκολίας, ὅπως οἱ Γκράτζιος, Οἰκονόμου, Τασόπουλος, Γιοβάνης, κ.ἄ.

Ὁ Ἰωαννίδης ἐπίστευεν ὅτι ὁ Γκράτζιος εἶναι «ἀντικαθεστωτικός» Καί δέν ἤθελε τήν προαγωγήν του εἰς Ἀντιστράτηγον καί τήν ἀνάθεσιν εἰς αὐτόν τῆς Διοικήσεως τῆς ΑΣΔΕΝ.

Εἶχα ἀντίθετον ἄποψιν. Δέν μέ ἐνδιέφερε τό τί ἐπίστευε κάθε ἀξιωματικός, ἀλλά πόσον ἱκανός ἦτο. Καί ἐπέμεινα, συνεπικουρούμενος καί ἀπό τόν Γαλατσᾶνον, διά τήν προαγωγήν τοῦ Γκράτζιου, πράγμα πού ἔγινε. *«Κύριε Ἀρχηγέ δέν θά τό ξεχάσω ποτέ»,* μοῦ ἐτηλεφώνησε τότε ὁ Γκράτζιος! Τό ἐλησμόνησε ὅμως συντόμως.

Ὁ Ταξίαρχος Τασόπουλος, ἐνεφανίζετο ὡς «στυλοβάτης» τοῦ καθεστῶτος στήν Θεσσαλονίκην καί ἐπεθύμει καί μετά τήν τυχόν προαγωγήν του εἰς Ὑποστράτηγον νά παραμείνη στήν αὐτήν θέσιν, τοῦ Διοικητοῦ τῆς 87 ΣΔΙ. Κεχωρισμένως, τόσον ὁ Γκιζίκης καί ἐγώ, ἀλλά καί ὁ Ἰωαννίδης, τοῦ τό εἴχαμε ὑποσχεθῆ. Ἀλλ' ὁ Ἰωαννίδης τόν ἐθεώρει φλύαρον καί ἐπιπόλαιον, ἐστερεῖτο δέ οὗτος τῆς ἐπιβαλλομένης ἐπιτελικῆς μορφώσεως, διότι δέν εἶχε φοιτήσει εἰς ἀνωτάτας στρατιωτικάς σχολάς (ΑΣΠ καί ΣΕΘΑ). Ἦτο ἐν τούτοις ἱκανός ἀξιωματικός.

Συνεπής πρός τήν ὑπόσχεσίν μου, ἔδωσα ἐντολήν στόν Γαλατσᾶνον νά εἰσηγηθῆ τό θέμα Τασοπούλου. Ὁ Γαλατσᾶνος ἦτο ἀντίθετος μέ τήν προαγωγήν τοῦ Τασοπούλου καί ἡ εἰσήγησίς του ἦτο ἑπομένως ἀρνητική. Ἐγνώριζα ὅτι εἶχε δίκαιον, προσεπάθησα ἐν τούτοις νά τόν μεταπείσω. Πρός τιμήν του, ἔμεινεν ἀνυποχώρητος. Δέν ὑπεχώρησεν οὔτε ὅταν ὁ Ἰωαννίδης παρενέβη, οὔτε ὅταν ὁ Γκιζίκης προσεπάθησε νά τόν μεταπείση. Ὁ Γαλατσᾶνος ἠπείλησε παραίτησιν, ἐάν ἡ εἰσήγησίς του διά τόν Τασόπουλον δέν ἐγίνετο δεκτή. Ἔτσι, μοιραίως, ὁ Τασόπουλος ἀπεστρατεύθη, προαχθείς εἰς Ὑποστράτηγον δι' ἕνα μῆνα («μίνι»).

Ὅταν ἐπληροφορήθη τά συμβάντα, μένεαν πνέων ἐναντίον ὅλων μας καί ἀπειλῶν Θεούς καί δαίμονας, ὁ Τασόπουλος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου σχεδόν διεπληκτίσθη μέ τόν Ἰωαννίδην. Ὁ τελευταῖος διά νά τόν ἐξευμενίση, τοῦ ἐπρότεινε νά ὁρκισθῆ ὑφυπουργός Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας. Ὁ Τασόπουλος τό-

τε ήξίωσε νά γίνη ύπουργός Βορείου Ἑλλάδος ἤ ύπουργός Προεδρίας! Φυσικά τίποτε άπό αύτά δέν συνέβη καί άπεστρατεύθη όριστικῶς μετά ἕνα μῆνα

Ὁ Ὑποπτέραρχος Περικλῆς Οίκονόμου, ἦτο Διευθυντής τοῦ Β΄ Κλάδου τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἦτο ύπεύθυνος καί ίκανός άξιωματικός. Ὁ Ἰωαννίδης ὅμως τόν ἐθεώρει ὡς μή φίλα προσκείμενον πρός τό καθεστώς καί ἐπεθύμει τήν άποστρατείαν του. Ἀντιθέτως, ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας μοῦ ἐπρότεινε τήν προαγωγήν τοῦ Οίκονόμου είς Ἀντιπτέραρχον καί τήν τοποθέτησίν του ὡς Διοικητοῦ τῆς 28ης Τακτικῆς Ἀεροπορικῆς Δυνάμεως. Υἱοθέτησα μέ ίκανοποίησιν τήν πρότασίν του. Ἤθελα νά παραμείνουν ὅσοι άξιωματικοί ἦσαν ίκανοί. Ὁ Ἰωαννίδης ὅμως άντέδρασε. Εἶπα στόν Παπανικολάου νά προσπαθήση νά τόν μεταπείση, άλλ' οὔτε ἐκεῖνος τό ἐπέτυχε.

Ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα νά κριθῆ ὁ Οίκονόμου, ἔμεινα άμετακίνητος στήν άρχικήν άπόφασίν μου καί οὗτος προήχθη. Ὁ Ἰωαννίδης δυσηρεστήθη πολύ, άλλά δέν ἦτο δυνατόν νά άνατρέψη τό άποτέλεσμα. Καί χαίρω διότι ὁ Οίκονόμου παρέμεινε στήν Ἀεροπορίαν, τῆς όποίας βραδύτερον ἔγινε καί Ἀρχηγός. Ὅταν ἐπληροφορήθη τήν προαγωγήν του, ἦλθε στό γραφεῖον μου:

— *Κύριε, Ἀρχηγέ, γνωρίζω τί ἐκάνατε γιά μένα. Δέν θά τό ξεχάσω ποτέ καί σύντομα θά βεβαιωθῆτε ὅτι θά ἐργασθῶ μέ ὅλας μου τάς δυνάμεις ύπέρ τῆς 25ης Νοεμβρίου!*

Τό ἐλησμόνησε καί αύτός, ὅπως καί ὁ Γκράτζιος, πολύ σύντομα!

Ὁ Γαλατσᾶνος μοῦ είσηγήθη τήν τοποθέτησιν τοῦ Ταξιάρχου Θρασυβούλου Γιοβάνη ὡς Ἐπιτελάρχου τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τῆς Κύπρου, είς άντικατάστασιν τοῦ ἐπαναπατριζομένου Ὑποστρατήγου Παύλου Παπαδάκη. Ὡς παλαιός Ἐπιτελάρχης τοῦ ΓΕΕΦ, ἐγνώριζα τήν εύαισθησίαν τῆς θέσεως αύτῆς. Ἐγνώριζα ἐπίσης τόν Γιοβάνην, ὁ όποῖος ύπηρέτει τότε ὡς Ταγματάρχης στήν ΕΛΔΥΚ καί ἦτο ἐκ τῶν πλέον άφοσιωμένων στόν Ἰωαννίδην άξιωματικῶν.

Κατά τήν συζήτησιν τῶν τοποθετήσεων στό ΑΣΕΔ, ὁ Γαλατσᾶνος εἶπεν ὅτι ἡ τοποθέτησις τοῦ Γιοβάνη στήν Κύπρον γίνεται κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Ἰωαννίδη. Τόν ἠρώτησα τότε ἄν ἐκεῖνος, ὡς Ἀρχηγός τοῦ Στρατοῦ, πιστεύει ὅτι ὁ Γιοβάνης εἶναι κατάλληλος διά τήν θέσιν τοῦ Ἐπιτελάρχου. Ὁ Γαλατσᾶνος άπήντησεν άρνητικῶς. Τότε εἶπα, ἡ είσήγησις άπορρίπτεται καί ὡς Ἐπιτελάρχης τοῦ ΓΕΕΦ τοποθετεῖται ὁ Συνταγματάρχης Γιαννακοδῆμος, μετριοπαθής ἄνθρωπος καί καλός άξιωματικός.

Ὁ Ἰωαννίδης δέν άνέμενε τοιαύτην ἐξέλιξιν. Ἐξωργίσθη, ἠκούσθη νά μέ ύβρίζη, άλλά δέν ἠδύνατο βεβαίως νά τροποποιήση τήν άπόφασιν. Ἀντέδρασε άπέναντί μου, μέ το νά διακόψη τάς ἐπισκέψεις του στό γραφεῖον μου. Τήν όργήν του άντελήφθησαν καί ἄλλοι άξιωματικοί τοῦ Ἀρχηγείου, άλλ' ἐγώ δέν ἔδωσα σημασίαν, παρ' ὅτι ἡ διένεξις αύτή, προεκάλει άνησυχίαν στούς άξιωματικούς, διά τάς συνεπείας πού ἦτο δυνατόν νά ἔχη.

Αἰφνιδίως, ἐζήτησαν νά μέ ἐπισκεφθοῦν μερικοί άξιωματικοί τοῦ στενοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἰωαννίδη, μεταξύ τῶν όποίων ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Μιχαήλ Πηλιχός, οἱ Ταγματάρχαι Χαράλαμπος Παλαΐνης καί Παναγιώτης Ντότας. Τούς ἐδέχθην. Μοῦ εἶπαν ὅτι ἡ κατάστασις αύτή δέν εἶναι δυνατόν νά συνεχισθῆ διότι βλάπτει τό καθεστώς καί ὅτι εἶναι άνάγκη νά άποκατασταθοῦν αἱ σχέσεις μου μέ τόν Ἰωαννίδην. Ἀπήντησα ὅτι ἡ διακοπή τῶν σχέσεων δέν

προῆλθεν ἀπό ἰδικήν μου ὑπαιτιότητα καί δέν ἀντιλαμβάνομαι τό νόημα τοῦ διαβήματος των. Ἐκεῖνοι μέ παρεκάλεσαν νά καλέσω τόν Ἰωαννίδην στό γραφεῖον μου διά νά δοθοῦν ἐξηγήσεις καί νά ἀποκατασταθοῦν αἱ σχέσεις μας.

Συνεζήτησα τό θέμα καί μέ τόν Ματάτσην, ἐλπίζων νά πληροφορηθῶ ἀπό αὐτόν τάς διεργασίας πού ἐγίνοντο στό περιβάλλον τοῦ Ἰωαννίδη. Ὁ Ματάτσης μοῦ εἶπε ὅτι ἡ πεποίθησίς του εἶναι ὅτι ἡ παράτασις τῆς διενέξεως δέν ὠφελεῖ κανένα καί εἰς τίποτε καί ὅτι πιστεύει ὅτι πρέπει νά καλέσω τόν Ἰωαννίδην. Ἐσκέφθην τό θέμα καί τελικῶς ἀπεφάσισα νά καλέσω τόν Ἰωαννίδην. Εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου σιωπηλός καί βλοσυρός.

— *Τί συμβαίνει; τόν ἠρώτησα.*

— *Συμβαίνει ὅτι εἶσαι δικτάτωρ! Γνωρίζω ὅτι δέν θέλεις τήν ἐνέργειαν στήν Κύπρον. Ἀπεφασίσαμε λοιπόν νά μοιρασθοῦμε τάς εὐθύνας καί τάς ἁρμοδιότητας. Ὁ Γκιζίκης θά ἀσχολεῖται μέ τήν πολιτικήν, ἐσύ μέ τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί ἐγώ μέ ὅλα τά ἄλλα. Δηλαδή τήν ἀσφάλειαν τοῦ καθεστῶτος, τήν τάξιν καί τήν Κύπρον.*

— *Ἐάν ἔτσι συμφωνήσατε μέ τόν Γκιζίκην, ἐγώ δέν ἔχω ἀντίρρησιν. Ἐπειδή ὅμως στήν Κύπρον ὑπάρχει τμῆμα τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, δι' ὅτι ἔχει σχέσιν μέ αὐτάς ἤ ὅπου ἔχεις τήν ἀνάγκην μου, θά εἶμαι στήν διάθεσίν σου.*

Ὁ Ἰωαννίδης ἔφυγε τό ἴδιο βλοσυρός, ὅπως εἶχεν ἔλθη.

Λόγω τῆς μεταξύ μας ἀντιθέσεως, εἶχον διακοπεῖ ἐπί δεκαπενθήμερον καί αἱ συναντήσεις στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη. Ὁ τελευταῖος ὅμως, ὀλίγα λεπτά μετά τήν ἀποχώρησιν ἀπό τό γραφεῖον μου τοῦ Ἰωαννίδη, μέ εἰδοποίησεν ὅτι θά μέ περιμένη τό βράδυ στό σπίτι του. Πράγματι μετέβην.Ὁ Ἰωαννίδης ἦτο ἤδη ἐκεῖ. Καί κατά τήν διάρκειαν τῆς συζητήσεως μοῦ εἶπεν ὅτι ἔκαμα λάθος νά μή τοποθετήσω τόν Γιοβάνην στό ΓΕΕΦ, διότι εἶναι παλληκάρι καί ἡ Κύπρος ἔχει ἀκριβῶς τέτοιους ἀνθρώπους ἀνάγκην.

Εἶχα βεβαίως ἀντιληφθῆ, ὅτι ἡ ἐπιμονή του διά τήν τοποθέτησιν τοῦ Γιοβάνη δέν εἶχε σχέσιν μέ τήν γενναιότητα τοῦ ἀνδρός, ἀλλά ἐξεπήγαζε ἀπό τήν ἀμετάκλητον ἀπόφασίν του νά ἐνεργήση ἐναντίον τοῦ Μακαρίου καί ἤθελεν ἰδικούς του ἀνθρώπους εἰς τήν Κύπρον. Ἄλλωστε, κατά τήν συνέχειαν τῆς συζητήσεως, ἐπεβεβαίωσεν ὁ ἴδιος τάς ὑποψίας μου, λέγων ὅτι «ὅλα εἶναι ἕτοιμα στό νησί». Ὁ Γκιζίκης δέν ἀντέδρασε, προφανῶς διότι οἱ δύο τά εἶχον συζητήσει. Ἐγώ εἶπα ὅτι τότε πρέπει νά συναντηθῶμεν μέ τόν Πρωθυπουργόν, ὥστε νά ἐνημερωθῶμεν ὅλοι καί ἐπί τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἐνεργείας. Ὁ Ἰωαννίδης ἀπήντησεν ὅτι δέν χρειάζεται αὐτή ἡ συνάντησις, διότι ὁ ἴδιος ἔχει ἐνημερώσει τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Ὁ Γκιζίκης συνεφώνησε μέ τόν Ἰωαννίδην.

25. Διατί ἔλαβα μέρος

Ἔχω ἤδη ἐξηγήσει, ὅτι ἐπεδίωκα τήν ρύθμισιν τῶν μεταξύ Ἀθηνῶν καί Λευκωσίας διαφορῶν, μέ συνομιλίας. Εἶχα εἰσηγηθεῖ πολλάκις τήν πρόσκλησιν τοῦ Μακαρίου εἰς Ἀθήνας διά διαβουλεύσεις. Εἶχα προσπαθήσει νά ἐπισημάνω τούς κινδύνους πού διέτρεχεν ἡ Ἑλλάς, νά ἐμπλακῆ εἰς μίαν πολεμικήν περιπέτειαν, διά τήν ὁποίαν δέν ἦτο ἀκόμη ἐπαρκῶς προετοιμασμένη. Αἱ προφορικαί καί ἔγγραφοι σχετικαί εἰσηγήσεις μου, ἀτυχῶς δέν ἔγιναν ἀποδεκταί.

'Από τήν ἄλλην πλευράν, ὁ Μακάριος εἶχε πλέον λάβει σαφῶς ἐχθρικήν στάσιν ἔναντι τῶν 'Ελλήνων ἀξιωματικῶν καί ἐτάσσετο καί ἐναντίον τῆς ὑπάρξεως 'Εθνικῆς Φρουρᾶς. 'Εδημιούργησε τό 'Επικουρικόν Σῶμα, ἀπό ἀθλίας ποιότητος ἔμψυχον δυναμικόν, ἀφοσιωμένον ὅμως εἰς αὐτόν καί πάντως ἀπολύτως ἐχθρικόν πρός τήν 'Ελλάδα. Καί τό σῶμα αὐτό, ὅπως καί ἡ Κυπριακή ἀστυνομία, εἶχον καταστήσει δύσκολον τήν ζωήν τῶν ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἐπροπηλακίζοντο, ἀπεδοκιμάζοντο καί ἠπειλοῦντο. Εἶχαν ὅμως ἐντολάς νά μή ἀπαντοῦν, διά νά ἀποφευχθοῦν αἱματηρά ἐπεισόδια. Καί ἡ ἄψογος συμπεριφορά των, ἀπεθράσυνε ἀκόμη περισσότερον τούς Μακαριακούς παρακρατικούς. Δέν ἦσαν δε καλύτερα τά πράγματα καί διά τάς οἰκογενείας των. Κάθε νύκτα, ἐπολιορκοῦντο αἱ κατοικίαι των καί ἡ ζωή τῶν παιδιῶν των ἐτίθετο εἰς κίνδυνον.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι ἐάν ἐπέτρεπα στούς Ἕλληνας ἀξιωματικούς νά ἀντιδράσουν, πολλά ἀπό τά ἔξαλλα ἄτομα πού συνεκρότουν τό παρακρατικόν σῶμα τοῦ Μακαρίου θά ἐπλήρωναν μέ τήν ζωήν των τάς ἀσχημίας των. 'Αλλά δέν ἤθελα τοιαύτην ἐξέλιξιν. Δέν ἦτο μόνον ὁ Μακάριος πού ἤθελε νά φύγουν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί ἀπό τήν Κύπρον. Ἤθελα καί ἐγώ! Ἔχω ἤδη αναφέρει, ὅτι ἐπίστευα πώς κάποιαν στιγμήν ἡ 'Ελλάς ἔπρεπε νά ἀπεμπλακῆ ἀπό τό πυορροοῦν αὐτό πρόβλημα. 'Αλλά ἤθελα νά φύγουν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί κατόπιν συμφωνίας. Βάσει σχεδιασμοῦ καί προγράμματος. Ὄχι προπηλακιζόμενοι καί κινδυνεύοντες, ἀλλά ἀφοῦ προετοίμαζαν ἱκανοποιητικήν ἄμυναν διά τήν Κύπρον, μέ ἰδικάς της πλέον δυνάμεις καί μέσα.

'Ατίμωσιν τῶν 'Ελλήνων ἀξιωματικῶν δέν ἤμην διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ. Διότι καί ἐάν ἀκόμη δεχθῶ ὡς ἀληθῆ τόν ἰσχυρισμόν τοῦ Μακαρίου, ὅτι τινές ἐξ αὐτῶν διέπραξαν λάθη ἀναμειχθέντες εἰς τήν ἑνωτικήν προσπάθειαν τήν ὁποίαν τόσον ἐμίσει ὁ Μακάριος, τοῦτο διέπραξαν ἀπό ἁγνόν πατριωτισμόν καί μέ τήν σκέψιν στό Πανελλήνιον ὄραμα τῆς ἑνώσεως τῆς Κύπρου μέ τήν 'Ελλάδα, διά τήν ὁποίαν τόσοι ἀγῶνες εἶχον γίνει, τόσοι ἥρωες εἶχον θυσιασθεῖ καί τόσον ὑποτίθεται ἤθελε—μέχρις ὅτου κατέστη Πρόεδρος—καί ὁ Μακάριος. Οὐδείς ἠδύνατο, ἀκόμη καί στήν Κύπρον, νά ἀμφισβητήσῃ τόν ὑψηλόν πατριωτισμόν τῶν 'Ελλήνων ἀξιωματικῶν. Δέν ἦτο ἐπομένως δυνατόν, τά λάθη ὡρισμένων καί ἐάν ἀκόμη ὑπῆρξαν, νά ἀποτελέσουν λόγον δι' ὁμαδικόν «πογκρόμ» ἐναντίον των καί δι' ἀτίμωσιν τοῦ 'Ελληνικοῦ Στρατοῦ.

Δέν εἶχα ἀκόμη ἀντίρρησιν, νά ἀποδεσμευθῶμεν ἐντελῶς ἀπό τήν 'Εθνικήν Φρουράν καί νά διοικηθῆ αὕτη ὑπό τοῦ Μακαρίου καί τῶν ἀνθρώπων του. Ὄχι ὅμως νά ὑπηρετοῦν εἰς αὐτήν 675 Ἕλληνες ἀξιωματικοί καί ὁπλῖται, νά ἐξοπλίζεται καί νά συντηρῆται ἀπό τήν πτωχήν 'Ελλάδα ἕνα στρατιωτικόν σῶμα 23 χιλιάδων ἀνδρῶν καί ὁ Μακάριος νά θέλῃ νά ἐπιλέγῃ αὐτός τούς ἐφέδρους, νά ἀπαλλάσσῃ ἄλλους ἀπό τήν στρατιωτικήν των ὑποχρέωσιν καί νά φέρεται ὡς ἀπόλυτος καί ἀνεξέλεγκτος αὐθέντης. Ἄς ἀνελάμβανε ὅλας τάς ἐθνικάς, πολιτικάς καί οἰκονομικάς εὐθύνας καί ἄς ἔκανε μετά ὅ,τι ἤθελε μέ τήν 'Εθνικήν Φρουράν. Τότε θά ἦτο ἐκεῖνος ὑπόλογος ἔναντι τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου καί τοῦ Κυπριακοῦ 'Ελληνισμοῦ εἰδικώτερον.

Μέ τήν ὕπαρξιν ὅμως τοῦ 'Ελληνικοῦ στρατιωτικοῦ προσωπικοῦ καί τοῦ πλήθους τῶν πολεμικῶν μέσων πού διέθετεν ἡ 'Ελλάς, αὕτη ἦτο παροῦσα στήν Κύπρον. Καί ἐπομένως τά θέματα τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς, εἶχον τερα-

στίαν σημασίαν διά τήν Κύπρον, άλλά καί διά τήν 'Ελλάδα. 'Αλλ' ό Μακάριος ήθελε τά πάντα. Δέν τόν ένδιέφερεν ή 'Ελλάς καί αί συνέπειαι εις βάρος της. Σημασίαν είχεν ή ιδική του άπόλυτος έξουσία.

'Εγνώριζα μετά βεβαιότητος, ότι ό 'Ιωαννίδης θά προχωρούσε στήν άνατρεπτικήν ένέργειαν έναντίον τού Μακαρίου, είτε τό ήθελα έγώ είτε όχι, είτε παρέμενα 'Αρχηγός τών 'Ενόπλων Δυνάμεων, είτε παρητούμην. 'Ηδυνάμην βεβαίως νά παραιτηθώ. 'Αλλά τούτο δέν θά μετέβαλε τήν πορείαν τών πραγμάτων. Δέν έπρόκειτο ή παραίτησίς μου νά άποτρέψη τήν ένέργειαν. 'Αντιθέτως έπίστευα ότι παραμένων, ήτο δυνατόν νά προλάβω άλλας δραματικάς έξελίξεις καί, πιθανώς, νά έμποδίσω τήν έμπλοκήν τής χώρας εις περιπετείας.

Πολλάκις ό 'Ιωαννίδης μέ διεβεβαίωσεν, ότι οί Τούρκοι δέν πρόκειται νά άναμειχθούν, διότι καί οί 'Αμερικανοί είναι ύπέρ τής άνατροπής τού Μακαρίου καί θά σταθούν δίπλα μας εις πάσαν περίπτωσιν. Καί είχεν αύτό σημασίαν. Διότι άπό τού 1964 άκόμη, όλαι αί 'Ελληνικαί κυβερνήσεις, έκτιμώσαι ότι δέν είναι δυνατή ή έκ τού μακρόθεν βοήθεια τής 'Ελλάδος πρός τήν Κύπρον, προσεπάθησαν νά καταστήσουν τήν νήσον άμυντικώς αύτοδύναμον. Μέ σοβαρωτάτας οικονομικάς θυσίας τού 'Ελληνικού λαού, ή άμυντική αύτάρκεια τής Κύπρου είχε σχεδόν έξασφαλισθή. Καί θά καθίστατο τελεία, έάν ό Μακάριος δέν άνεμειγνύετο σκανδαλωδώς κάθε τόσον, προκαλών ποικιλοτρόπως άποδυνάμωσιν τής 'Εθνικής Φρουράς καί έάν δέν ήρνείτο πάντοτε νά άναλάβη καί μικρόν έστω μέρος τών τεραστίων άμυντικών δαπανών, τάς όποίας έξ όλοκλήρου είχεν άναλάβει ή 'Ελλάς. 'Επίστευα, ότι έάν ή 'Εθνική Φρουρά πολεμήση, μαζί μέ τούς έν Κύπρω Έλληνας άξιωματικούς καί όπλίτας, τότε ή άμυνα τής νήσου θά ήτο ισχυρά. 'Αλλ' ή θέσις τών 'Αμερικανών ύπέρ τής 'Ελλάδος, θά ήμπόδιζε τήν τουρκικήν τυχόν ένέργειαν έναντίον τής νήσου.

Διατηρούσα τήν έλπίδα, ότι παραμένων στήν θέσιν μου, θά εύρισκα τήν εύκαιρία νά πολιτικοποιήσω τό καθεστώς —πράγμα πού έκαμα άλλωστε τήν πρωΐαν τής 23ης 'Ιουλίου 1974— πρίν όμως συμβή ότιδήποτε. Δέν είμαι έξ έκείνων, οί όποίοι έγκαταλείπουν τάς έπάλξεις καί θέτουν τό προσωπικόν των συμφέρον ύπεράνω τών άναγκών τής πατρίδος. Θά παρέμενα λοιπόν.

'Η ύβριστική διά τούς Έλληνες άξιωματικούς καί τήν 'Ελλάδα έπιστολή τού Μακαρίου πρός τόν Γκιζίκην, ήτο ή σταγών πού έξεχείλισε τό ποτήριον. Καί έδέχθην νά μετάσχω τής ένεργείας, ύπό τήν έννοιαν ότι τήν έγνώριζα καί δέν τήν έματαίωσα, έχων όμως καί τάς διαβεβαιώσεις περί τών άμερικανικών προθέσεων άπό τόν 'Ιωαννίδην καί μετά καί άπό τόν 'Ανδρουτσόπουλον. Καί συγκατένευσα, ύπογραμμίζων όμως μέχρι τής τελευταίας στιγμής τήν άνάγκην νά έπιδιωχθή άλλη ρύθμισις τών πραγμάτων.

Μίαν άπό τάς πρώτας ήμέρας τού 'Ιουλίου τού 1974, κατά τήν διάρκειαν μιάς άπό τάς συναντήσεις μου μέ τόν Γκιζίκην καί τόν 'Ιωαννίδην, ό τελευταίος μάς είπεν ότι όλα είναι έτοιμα καί τό μόνον πού άπομένει είναι ή διακρίβωσις τής θέσεως τήν όποίαν θά λάβουν αί 'Ηνωμέναι Πολιτείαι, διά τήν όποίαν όμως είναι βέβαιος ότι θά είναι θετική. Είπεν άκόμη, ότι ώρίσθη ώς ήμέρα ένεργείας ή 13 πρός 14ην 'Ιουλίου, δηλαδή Σάββατον πρός Κυριακήν.

'Επανήλθα καί πάλιν διά τελευταίαν φοράν καί είπα ότι πρέπει νά γίνη ύστάτη προσπάθεια νά έλθη ό Μακάριος εις 'Αθήνας. Βεβαίως πολλάκις είχα

ζητήσει νά γίνη τοιαύτη προσπάθεια, άλλά καί τό ύπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καί ὁ Πρωθυπουργός ἐκώφευσαν εἰς σχετικάς ἀναφοράς μου. Ὁ Ἰωαννίδης ἐν ἐξάψει μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ὁ Μακάριος δέν ἔρχεται καί ὡς ἀπόδειξιν μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἀπό τήν Κύπρον δημοσιογράφος Σάββας Κωνσταντόπουλος, τόν ὁποῖον εἶχεν ἀποστείλει ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἐκεῖ ὡς μεσολαβητήν εἶπε στόν Πρωθυπουργόν ὅτι ὁ Μακάριος εἶναι ἀμετάπειστος καί ὅτι διά πρώτην φοράν ἐκεῖνος, συνδεόμενος ἀπό μακροῦ μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπον, τόν εἶδεν εἰς τόσον ἔξαλλον κατάστασιν.

Εἶχε καί ἄλλα ἐπιχειρήματα ὁ Ἰωαννίδης. Μοῦ εἶπεν ὅτι πρέπει νά ἐνεργήσωμεν τώρα, διότι ἐντός ὀλίγου ἡ Ἐθνική Φρουρά θά ἔχη διαλυθῆ ὑπό τοῦ Μακαρίου, ἀλλά καί διότι ὅλα ἔχουν ἑτοιμασθεῖ καί δέν εἶναι δυνατόν νά ἀναβληθῆ ἡ ἐνέργεια.

Ἐπέμεινα στήν ἐρώτησιν τοῦ πῶς ἔχομεν τήν βεβαιότητα ὅτι οἱ Ἀμερικανοί θά μᾶς συμπαρασταθοῦν, ἐμποδίζοντες τουρκικήν κίνησιν. Ὁ Ἰωαννίδης ἀπήντησε καί πάλιν ὅτι δέν ὑφίσταται θέμα τουρκικῆς παρεμβάσεως, ἀλλά βεβαίως, ἐάν ὑπάρξη θά ἀντιδράσωμεν. Συμφωνοῦντος ὅμως καί τοῦ Γκιζίκη ἀπερρίφθη ἡ εἰσήγησίς μου νά λάβωμεν προληπτικά μέτρα στρατιωτικῆς ἐπαγρυπνήσεως τόσον στόν Ἕβρον καί τά νησιά, ὅσον καί γενικώτερα. Ἐπίστευαν ὅτι δέν ὑπῆρχε τοιαύτη ἀνάγκη, πέραν τοῦ γεγονότος ὅτι τοιαῦται κινητοποιήσεις θά ἦσαν εἰς βάρος τῆς μυστικότητος τῆς ἐνεργείας.

Ὀλίγον πρό τῆς λήξεως τῆς συναντήσεως, ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι δέν ὑφίσταται λόγος ἐνημερώσεως τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν! Καί ἐζήτησε νά κληθῆ εἰς Ἀθήνας ὁ Ὑποστράτηγος Παῦλος Παπαδάκης, Διοικητής τῆς XII Μεραρχίας ἐνῷ ἐκεῖνος θά καλοῦσε τούς Ταξίαρχον Μιχαήλ Γεωργίτσην καί Συνταγματάρχην Κομπόκην, οἵτινες εὑρίσκοντο εἰς Κύπρον, διά νά τούς δοθοῦν αἱ τελευταῖαι ὁδηγίαι.

Εἶπα ὅτι ὁ Παπαδάκης δέν ἔχει λόγον παρουσίας, διότι δέ ὑπηρετεῖ εἰς Κύπρον. Ὁ Ἰωαννίδης ἀπήντησεν ὅτι μέχρι πρότινος ὁ Παπαδάκης ἦτο Ἐπιτελάρχης τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί ὅτι ὡς τοιοῦτος, γνωρίζει καλύτερον παντός ἄλλου πρόσωπα καί πράγματα καί ὡς ἐκ τούτου, θά εἶναι χρήσιμος διά τάς προτάσεις του.

Τήν ἑπομένην, συνήντησα τόν Γαλατσᾶνον στό ΘΑΛΑ Ἀγίου Ἀνδρέα καί τόν ἐνημέρωσα, παρά τήν ἀντίθετον σύστασιν τοῦ Ἰωαννίδη. Ὁ Γαλατσᾶνος δέν ἔδειξε νά αἰφνιδιάζεται. Ἐμειδίασε καί μοῦ εἶπε: *«Τό γνωρίζω ἀπό τόν Ἰωαννίδη»!* Συνεφώνησεν ἀπολύτως μέ τήν ἐνέργειαν καί προσέθεσεν ὅτι ἔτσι πού διεμορφώθησαν τά πράγματα, δέν βλέπει νά ὑπάρχη ἄλλη λύσις. Τοῦ ἐπέστησα τήν προσοχήν ὥστε νά μή διαρρεύση το ὅτι τόν ἐνημέρωσα.

Ἐν συνεχεία ἐτηλεφώνησα στόν Ντάβον, Διοικητήν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ στό ὁποῖον ὑπήγετο ἡ Μεραρχία Ἀλεξανδρουπόλεως, ὥστε νά δώση ἄδειαν στόν Παπαδάκην νά κατέλθη εἰς Ἀθήνας. Ὁ Ντάβος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι «γνωρίζει τί τόν θέλουμε καί θά τόν στείλη». Δέν ἔδωσα συνέχειαν, ἀλλά ἀπό τήν φράσιν του αὐτήν, ἀντελήφθην ὅτι ἡ μυστικότης τῆς ἐνεργείας δέν εἶχε καί τόσον καλά προστατευθῆ. Δέν ἐνημέρωσα τούς Ἀραπάκην καί Παπανικολάου, ἀλλά ἤμην πλέον βέβαιος, ὅτι καί αὐτοί ἐγνώριζαν τά πράγματα, διότι οἱ Διευθυνταί τῶν Ἐπιτελικῶν των Γραφείων, ἦσαν ἐκ τῶν ἐμπίστων τοῦ Ἰωαννίδη.

Τό βράδυ τῆς ἑπομένης ἡμέρας, συνκεντρώθησαν στό γραφεῖον μου ὁ Παπαδάκης, ὁ Γεωργίτσης καί ὁ Κομπόκης. Ὁ Ἰωαννίδης εἶχεν ἔλθη μόνος ἐνωρίτερα καί μάλιστα μοῦ ἐζήτησε νά ὁμιλήση μόνον ἐκεῖνος. Δέν τόν ἤκουσα καί ἐνημέρωσα τούς ἄλλους ἀξιωματικούς διά τόν λόγον τῆς προσκλήσεώς των στό Ἀρχηγεῖον. Ἐν συνεχεία ὁ Ἰωαννίδης ἐξήγησε δι' ὀλίγων τί θά γίνη καί πῶς θά πρέπει νά σχεδιασθῆ. Ὁ Παπαδάκης καί οἱ δύο ἄλλοι, ἐτόνισαν ὅτι πρέπει ἀπαραιτήτως νά ἀπομακρυνθῆ ἐκ Κύπρου ὁ Ἀρχηγός τοῦ ΓΕΕΦ Ντενίσης, διότι ἔχει, λόγω τοῦ κινδύνου ἐπεισοδίων, δεσμεύσει ὅλας τάς μονάδας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς νά μή κινοῦνται, ἄνευ προσωπικῆς διαταγῆς του. Ἀνέλαβα νά καλέσω τόν Ντενίσην εἰς Ἀθήνας, ἐτόνισα δε εἰς τούς ἄλλους, ὅτι ἡ ὅλη ἐνέργεια πρέπει νά ἐκτελεσθῆ ἀπό τάς μονάδας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς πού ἑδρεύουν εἰς Λευκωσίαν καί ὅτι οὐδεμία ἄλλη μονάς θά μετακινηθῆ ἐκ τῶν ἄλλων σημείων τῆς νήσου πρός τήν Κυπριακήν πρωτεύουσαν. Συνεφώνησαν ὅλοι καί ἔφυγαν διά τό γραφεῖον τοῦ Ἰωαννίδη, ὅπου θά κατήρτιζαν τό σχέδιον ἐνεργείας, τό ὁποῖον θά μοῦ ὑπεβάλετο τήν ἑπομένην, διά νά τό μελετήσω.

Τό πρωΐ τῆς ἑπομένης, μέ ἐπεσκέφθησαν οἱ Παπαδάκης, Γεωργίτσης καί Κομπόκης, διά νά μέ ἀποχαιρετήσουν. Τούς ἠρώτησα διατί δέν ἔφεραν τό σχέδιον καί μοῦ εἶπον ὅτι τό ἔχει ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος καί θά μοῦ τό ὑποβάλη μετ' ὀλίγον. Δέν γνωρίζω ἐάν τελικῶς κατηρτίσθη σχέδιον καί ἐάν πράγματι κατηρτίσθη, οὐδέποτε τό εἶδον.

Τό βράδυ, συνηντήθημεν πάλιν οἱ τρεῖς, στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη. Ἐξέφρασα ἐπιφυλάξεις διά τό πόσον ἡ ἐνέργεια εἶχε τηρηθῆ μυστική, ἐπικαλεσθείς τό γεγονός ὅτι ὁ Ντάβος εἶπεν ὅτι γνωρίζει διατί καλεῖται ὁ Παπαδάκης καθώς καί τό ὅτι ὅταν τό προηγούμενο βράδυ ἀπεχώρουν ἀπό τό γραφεῖον μου οἱ Παπαδάκης, Γεωργίτσης καί Κομπόκης, ὁ Ματάτσης μοῦ εἶπε: *«Γνωρίζω τί συζητούσατε»*. Στόν τελευταῖον δέν εἶχα —διά μίαν μοναδικήν φοράν— ἀπαντήσει, παρ' ὅτι συνήθως τόν ἐνημέρωνα.

Ὁ Ἰωαννίδης μέ καθησύχασε λέγων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά γνωρίζουν, ὅτι κάτι ὑποψιάζονται καί ὑποθέτουν, προσπαθοῦντες νά μάθουν. Ἐν συνεχεία μοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει διαβεβαιώσεις ἀπό τήν CIA ὅτι οἱ Τοῦρκοι δέν θά ἐπέμβουν.

Δέν γνωρίζω ἐάν ὁ Γκιζίκης εἶχε τρόπον νά διασταυρώνη τάς πληροφορίας αὐτάς τοῦ Ἰωαννίδη, ἐγώ ὅμως, στερούμενος οἱασδήποτε σχέσεως μέ τούς Ἀμερικανούς, δέν τόν εἶχα. Μόνον αἱ πληροφορίαι τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς ΚΥΠ Σταθοπούλου, πού μοῦ ἐδόθησαν ὑπό τοῦ ἰδίου τήν μεθεπομένην, μοῦ ἔδωσαν τήν ἐντύπωσιν διασταυρώσεως. Αἱ πληροφορίαι αὐταί, ἦσαν αἱ ἑξῆς:

α. *Ὁ εἰς Ἀθήνας ἀρχηγός τοῦ κλιμακίου τῆς CIA, πού δέν γνωρίζω ποῖος ἦτο, εἶπε στόν Σταθόπουλον ὅτι τώρα εἶναι ἡ κατάλληλη εὐκαιρία διά νά ἐπέμβωμεν στήν Κύπρον, ὅτι οἱ Ἀμερικανοί δέν θέλουν τόν Μακάριον στήν ἐξουσίαν καί «εἶναι μαζῖ μας»!*

β. *Ὅτι τόν ἐπεσκέφθη -τόν Σταθόπουλον- ὁ Ἑλληνοαμερικανός ἐπιχειρηματίας Τόμ Πάππας, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπεν ὅτι ἡ κατάστασις μέ τόν Μακάριον πρέπει νά ἐκκαθαρισθῆ καί ὅτι τώρα εἶναι ἡ κατάλληλος εὐκαιρία. Ἐπίσης τοῦ εἶπε ὅτι «ἡ Ἀμερική εἶναι μαζῖ μας».*

Τήν ἑπομένην, 11ην Ἰουλίου, ἐπραγματοποιήθη ἡ τελευταία συνάντησις

τῶν τριῶν μας, στό σπίτι τοῦ Γκιζίκη. Ὁ Ἰωαννίδης μᾶς εἶπεν ὅτι ἔχει πληροφορίας ἀπό τήν Κύπρον, συμφώνως πρός τάς ὁποίας τό ἐπικουρικόν σῶμα τοῦ Μακαρίου ἐπιτηρεῖ στενῶς καί καθ' ὅλην τήν νύκτα τά στρατόπεδα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἐνῶ «πολιορκεῖ» κυριολεκτικῶς καί τά σπίτια ὅπου διαμένουν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί μετά τῶν οἰκογενειῶν των. Ὡς ἐκ τούτου, εἶπε, ἡ ἐνέργεια δέν ἠμπορεῖ νά γίνη νύκτα, ἀλλά ἡμέραν, ὅταν οἱ πραιτωριανοί ἀποσύρονται. Καί προέκρινε ὡς κατάλληλον χρόνον τήν πρωίαν τῆς Δευτέρας, 15ης Ἰουλίου.

Τόν ἠρώτησα τότε ποῦ εἶναι τό σχέδιον ἐνεργείας πού εἶχε καταρτισθῆ καί ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δέν ὑπάρχει γραπτόν σχέδιον, ἀλλ' ὅτι ἔδωσεν ἐντολάς προφορικῶς στούς Γεωργίτσην καί Κομπόκην, τάς ὁποίας οὗτοι ἀπεστήθισαν. Ἐν συνεχεία ἐξέφρασε τήν αἰσιοδοξίαν του ὅτι ὅλα θά πᾶνε καλά καί ὅτι ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἐξησφαλισμένη.

Ἐν συνεχεία ὁ Γκιζίκης μοῦ ἀνεκοίνωσε τό περιεχόμενον τῆς ὑβριστικῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μακαρίου πρός αὐτόν, τό ὁποῖον εἶχεν ὡς ἑξῆς:

Κύριε Πρόεδρε

Μετά βαθείας θλίψεως εἶμαι ὑποχρεωμένος νά θέσω πρός ὑμᾶς ὡρισμένας ἀπαραδέκτους ἐν Κύπρῳ καταστάσεις καί γεγονότα, διά τά ὁποῖα θεωρῶ ὑπεύθυνον την Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν.

Ἀπό τῆς λαθραίας ἀφίξεως εἰς Κύπρον τοῦ Στρατηγοῦ Γρίβα, κατά Σεπτέμβριον 1971 ἐκυκλοφόρουν φῆμαι καί ὑπῆρχον βάσιμοι ἐνδεῖξεις ὅτι οὗτος ἦλθεν εἰς Κύπρον κατά προτροπήν καί ἐνθάρρυνσιν ὡρισμένων ἐν Ἀθήναις κύκλων. Βέβαιον πάντως εἶναι, ὅτι ὁ Γρίβας ἀπό τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐνταῦθα ἀφίξεώς του εἶχεν ἐπαφήν μετά ὑπηρετούντων εἰς τήν Ἐθνικήν Φρουράν Ἀξ/κῶν ἐξ Ἑλλάδος παρά τῶν ὁποίων ἔτυχε βοηθείας καί συμπαραστάσεως εἰς τήν προσπάθειάν του νά σχηματίσῃ παράνομον ὀργάνωσιν καί νά ἀγωνισθῇ δῆθεν διά τήν Ἕνωσιν. Καί κατήρτισε τήν ἐγκληματικήν Ὀργάνωσιν ΕΟΚΑ Β' ἡ ὁποία κατέστη αἰτία καί πηγή πολλῶν δεινῶν διά τήν Κύπρον. Γνωστή εἶναι ἡ δρᾶσις τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία ὑπό πατριωτικόν μανδύαν καί ἑνωτικήν συνθηματολόγησιν διέπραξε πολιτικάς δολοφονίας καί πολλά ἄλλα ἐγκλήματα. Ἡ στελεχουμένη καί ἐλεγχομένη ὑπό Ἑλλήνων Ἀξ/κῶν Ἐθνική Φρουρά ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ὁ εἰς ἔμψυχον καί ἄψυχον ὑλικόν κυριώτερος τροφοδότης τῆς ΕΟΚΑ Β' τῆς ὁποίας τά μέλη καί οἱ ὑποστηρικταί ἔλαβον τόν εὔφημον τίτλον καί αὐτοαπεκλήθησαν «ἑνωτικοί» καί «ἑνωτική παράταξις».

Πολλάκις διηρωτήθην διατί μία παράνομος καί ἐπιζημία Ἐθνικῶς ὀργάνωσις, ἡ ὁποία ἐπιφέρει διαιρέσεις καί διχονοίας, διανοίγει ρήγματα εἰς τό ἐσωτερικόν μας μέτωπον καί ὁδηγεῖ τόν Κυπριακόν Ἑλληνισμόν πρός ἐμφύλιον σπαραγμόν, ὑποστηρίζεται ὑπό Ἑλλήνων Ἀξ/κῶν. Καί πλειστάκις ἐπίσης διηρωτήθην κατά πόσον ἡ τοιαύτη ὑποστήριξις τυγχάνει τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἔκαμα διαφόρους σκέψεις καί ὑποθετικούς συλλογισμούς διά νά εὕρω λογικήν ἀπάντησιν εἰς τάς ἀπορίας καί τά ἐρωτήματά μου. Οὐδεμία ἀπάντησις, ὑπό οιασδήποτε προϋποθέσεις καί συλλογισμούς, ἦτο δυνατόν νά στηριχθῇ ἐπί λογικῆς βάσεως. Ἀδιάψευστον πραγματικότητα ἀποτελεῖ ἡ ὑποστήριξις τῆς ΕΟΚΑ Β' ὑπό Ἑλλήνων Ἀξ/κῶν.

Τά εἰς τάς διαφόρους περιοχάς τῆς νήσου στρατόπεδα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί οἱ πλησίον αὐτῶν χῶροι κατακοσμοῦνται μέ συνθήματα ὑπέρ τοῦ Γρίβα καί τῆς ΕΟΚΑ Β', ὡς καί μέ συνθήματα κατά τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως καί ἰδιαιτέρως καθ' ἡμῶν. Ἐν-

τός τῶν στρατοπέδων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἀπροκάλυπτος πολλάκις εἶναι ἡ ὑπό τῶν Ἑλλήνων Ἀξ/κῶν προπαγάνδα ὑπέρ τῆς ΕΟΚΑ Β΄. Γνωστόν καί ἀδιάψευστον εἶναι ἐπίσης τό γεγονός ὅτι ὁ ἀντιπολιτευόμενος καί ὑποστηρίζων τήν ἐγκληματικήν ὀργάνωσιν τῆς ΕΟΚΑ Β΄ κυπριακός τύπος, ἔχει πηγήν χρηματοδοτήσεως τάς Ἀθήνας, λαμβάνει καθοδήγησιν καί γραμμήν ἀπό τούς ὑπευθύνους τοῦ 2ου ἐπιτελικοῦ γραφείου καί τοῦ ἐν Κύπρῳ κλιμακίου τῆς Ἑλληνικῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν (ΚΥΠ).

Εἶναι ἀληθές ὅτι, ὁσάκις διεβιβάζοντο ὑπ' ἐμοῦ παράπονα πρός τήν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν διά τήν στάσιν καί συμπεριφοράν ὡρισμένων Ἀξιωματικῶν, εἶχον τήν ἀπάντησιν ὅτι δέν ἔπρεπε νά διστάζω ὅπως καταγγέλλω αὐτούς ὀνομαστικῶς καί ἀναφέρω τάς συγκεκριμένας κατ' αὐτῶν κατηγορίας, διά νά ἀνακαλοῦνται ἐκ Κύπρου. Εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν ἔπραξα τοῦτο. Μοῦ εἶναι δυσάρεστον τοιοῦτον ἔργον. Ἀλλά καί τό κακόν δέν θεραπεύεται διά τῆς κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἀντιμετωπίσεώς του. Σημασίαν ἔχει ἡ ἐκρίζωσις καί ἡ πρόληψις τοῦ κακοῦ καί οὐχί ἁπλῶς ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ἐκ τούτου ἐπιπτώσεων.

Λυποῦμαι, νά εἴπω, κ. Πρόεδρε, ὅτι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ εἶναι πολύ βαθεῖα καί φθάνει μέχρις Ἀθηνῶν. Ἐκεῖθεν τροφοδοτεῖται καί ἐκεῖθεν συντηρεῖται καί ἁπλοῦται ἀναπτυσσόμενον τό δένδρον τοῦ κακοῦ, τοῦ ὁποίου τούς πικρούς καρπούς γεύεται σήμερον ὁ κυπριακός Ἑλληνισμός. Καί διά νά εἶμαι ἀπολύτως σαφής, λόγω ὅτι τά στελέχη του στρατιωτικοῦ καθεστῶτος τῆς Ἑλλάδος ὑποστηρίζουν καί κατευθύνουν τήν δραστηριότητα τῆς τρομοκρατικῆς ὀργανώσεως ΕΟΚΑ Β΄. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καί ἡ ἀνάμειξις Ἑλλήνων Ἀξ/κῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς τήν παρανομίαν, τήν συνωμοσίαν καί εἰς ἄλλας ἀπαραδέκτους καταστάσεις. Περί τῆς ἐνοχῆς κύκλων τοῦ στρατιωτικοῦ καθεστῶτος καταμαρτυροῦν ἔγγραφα, τά ὁποῖα εὑρέθησαν προσφάτως εἰς τήν κατοχήν ἰθυνόντων στελεχῶν τῆς ΕΟΚΑ Β΄. Ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ κέντρου ἀποστέλλονται ἀφθόνως χρήματα διά τήν συντήρησιν τῆς ὀργανώσεως, ἐδίδοντο ἐντολαί διά τήν ἀρχηγίαν μετά τόν θάνατον τοῦ Γρίβα καί τήν ἀνάκλησιν τοῦ μετ' αὐτοῦ ἐλθόντος εἰς Κύπρον Ταγ/ρχου Καρούσου, γενικῶς δέ ἐξ Ἀθηνῶν κατηυθύνοντο τά πάντα.

Ἡ γνησιότης τῶν ἐγγράφων τούτων δέν εἶναι δυνατόν νά τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ διότι καί τά δακτυλογραφημένα ἐξ αὐτῶν ἔχουν διορθώσεις διά χειρός γενομένης καί γνωστός εἶναι ὁ γραφικός χαρακτήρ τοῦ γράψαντος. Ἐνδεικτικῶς ἐπισυνάπτεται ἐν τοιοῦτον ἔγγραφον.

Εἶχον πάντοτε ὡς ἀρχήν καί ἐπανειλημμένως ἐδήλωσα ὅτι ἡ συνεργασία μου μετά τῆς ἑκάστοτε Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀποτελεῖ δι' ἐμέ ἐθνικόν καθῆκον. Τό ἐθνικόν συμφέρον ὑπαγορεύει τήν ἁρμονικήν καί στενήν συνεργασίαν Ἀθηνῶν καί Λευκωσίας. Οἱαδήποτε καί ἄν ἦτο ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἦτο δι' ἐμέ ἡ Κυβέρνησις τῆς Μητρός Πατρίδος καί ἔπρεπε νά συνεργάζωμαι μετ' αὐτῆς. Δέν δύναμαι νά εἴπω ὅτι τρέφω ἰδιαιτέραν συμπάθειαν πρός στρατιωτικά καθεστῶτα καί μάλιστα εἰς τήν Ἑλλάδα, τήν χώραν ἡ ὁποία ἐγέννησε καί ἐλίκνισε τήν Δημοκρατία. Ἀλλά καί εἰς αὐτήν τήν περίπτωσιν δέν παρεξέκλινα τῆς ἀρχῆς μου περί συνεργασίας. Ἀντιλαμβάνεσθε ὅμως κ. Πρόεδρε τάς θλιβεράς σκέψεις, αἱ ὁποῖαι βασανιστικῶς μέ ἀπασχολοῦν κατόπιν τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἄνθρωποι τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐξυφαίνουν ἀδιαλείπτως κατ' ἐμοῦ συνωμοσίας καί, ὅπερ τό χειρότερον, διαιροῦν καί ἐξωθοῦν τόν Κυπριακόν Ἑλληνισμόν εἰς τήν δι' ἀλληλοσπαραγμοῦ καταστροφήν.

Οὐχί ἅπαξ μέχρι τοῦδε ᾐσθάνθην, ἐκτεινομένην ἀοράτως ἐξ Ἀθηνῶν χεῖρα, ἀναζητοῦσαν πρός ἀφανισμόν τήν ἀνθρωπίνην ὕπαρξίν μου. Χάριν ὅμως ἐθνικῆς σκοπιμότητος ἐτήρησα σιγήν. Καί αὐτό ἀκόμη τό πονηρόν πνεῦμα ὑπό τοῦ ὁποίου ἐκυριεύθησαν

οἱ τρεῖς καθαιρεθέντες Κύπριοι Μητροπολῖται, οἱ μεγάλην κρίσιν προκαλέσαντες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἶχε πηγήν ἐκπορεύσεώς του τάς Ἀθήνας. Οὐδέν ὅμως ἐν προκειμένῳ εἶπον. Σκέπτομαι μόνον καί διαλογίζομαι πρός τι πάντα ταῦτα. Θά ἐξηκολούθουν νά τηρῶ σιγήν περί τῆς εὐθύνης καί τοῦ ρόλου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τό σημερινόν δράμα τῆς Κύπρου, ἐάν ἐπί τῆς σκηνῆς τοῦ δράματος ἤμην ὁ μόνος πάσχων. Ἀλλ' ἡ συγκάλυψις καί ἡ σιωπή δέν ἐπιτρέπονται ὅταν ὑπάρχῃ ὁλόκληρος ὁ Κυπριακός Ἑλληνισμός, ὅταν Ἕλληνες ἀξιωματικοί τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, κατά προτροπήν ἐξ Ἀθηνῶν ὑποστηρίζουν τήν ΕΟΚΑ Β' εἰς ἐγκληματικήν δραστηριότητα, περιλαμβάνουσαν πολιτικάς δολοφονίας καί γενικῶς ἀποσκοποῦσαν εἰς τήν διάλυσιν τοῦ Κράτους.

Εἰς τήν προσπάθειαν διαλύσεως τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως τῆς Κύπρου, μεγάλη εἶναι ἡ εὐθύνη τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Τό Κυπριακόν κράτος πρέπει νά διαλυθῇ μόνον εἰς περίπτωσιν ἑνώσεως. Μή καθισταμένης, ὅμως, ἐφικτῆς τῆς ἑνώσεως, ἐπιβάλλεται ἡ ἰσχυροποίησις τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως τῆς Κύπρου. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, διά τῆς ὅλης στάσεώς της ἔναντι τοῦ θέματος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἀσκεῖ καταλυτικήν πολιτικήν ἐπί τοῦ Κυπριακοῦ κράτους. Πρό μηνῶν τό ἐξ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἀποτελούμενον Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὑπέβαλεν εἰς τήν Κυπριακήν κυβέρνησιν πρός ἔγκρισιν κατάλογον ὑποψηφίων δοκίμων ἐφέδρων ἀξιωματικῶν, οἵτινες θά ἐφοίτων εἰς εἰδικήν Σχολήν διά νά ὑπηρετήσουν ἀκολούθως κατά τήν διάρκειαν τῆς στρατιωτικῆς θητείας των ὡς ἀξιωματικοί. Ἐκ τοῦ ὑποβληθέντος καταλόγου δέν ἐνεκρίθησαν ὑπό τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου 57 ἐκ τῶν ὑποψηφίων. Εἰδοποιήθη περί τούτου γραπτῶς τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον. Παρά ταῦτα, κατόπιν ὁδηγιῶν ἐξ Ἀθηνῶν, τό Ἐπιτελεῖον οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τήν ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἔχοντος βάσει νόμου, τό ἀπόλυτον δικαίωμα διορισμοῦ ἀξιωματικῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἐνεργοῦν ἀσυδότως καί αὐθαιρέτως, τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον κατεπάτησε νόμους, περιεφρόνησε τήν ἀπόφασιν τῆς Κυπριακῆς Κυβερνήσεως καί ἐνέγραψεν εἰς τήν Σχολήν Ἀξιωματικῶν τούς μή ἐγκριθέντας ὑποψηφίους. Ἀπολύτως ἀπαράδεκτον θεωρῶ τήν τοιαύτην στάσιν τοῦ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐξαρτώμένου Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἡ Ἐθνική Φρουρά εἶναι ὄργανον τοῦ Κυπριακοῦ κράτους. Καί ὑπ' αὐτοῦ πρέπει νά ἐλέγχεται καί οὐχί ἐξ Ἀθηνῶν. Ἡ θεωρία περί ἑνιαίου ἀμυντικοῦ χώρου Ἑλλάδος-Κύπρου, ἔχει τήν συναισθηματικήν της πλευράν. Ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι διάφορος εἶναι ἡ κατάστασις. Ἡ Ἐθνική Φρουρά, ὡς ἔχουν σήμερον ἡ σύνθεσις καί ἡ στελέχωσίς της, ἐξετράπη τοῦ σκοποῦ της καί κατέστη ἐκτροφεῖον παρανόμων, κέντρον συνωμοσιῶν κατά τοῦ κράτους καί τροφοδοσίας τῆς ΕΟΚΑ Β'. Ἀρκεῖ νά λεχθῇ ὅτι κατά τήν προσφάτως ἐνταθεῖσαν τρομοκρατικήν δραστηριότητα τῆς ΕΟΚΑ Β', αὐτοκίνητα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς μετέφερον ὁπλισμόν καί μετεκίνουν ἐν ἀσφαλείᾳ μέλη τῆς ὀργανώσεως, τῶν ὁποίων ἐπέκειτο ἡ σύλληψις. Καί διά τήν ἐκτροπήν αὐτήν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἀπόλυτον τήν εὐθύνην ἔχουν Ἕλληνες ἀξιωματικοί, μερικοί τῶν ὁποίων εἶναι ἀπό ποδῶν μέχρι κεφαλῆς ἀναμεμειγμένοι καί συμμέτοχοι εἰς τάς δραστηριότητας τῆς ΕΟΚΑ Β'. Καί εἰς τοῦτο εὐθύνης ἄμοιρον δέν εἶναι τό Ἐθνικόν Κέντρον.

Ἠδύνατο ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, δι' ἁπλοῦ νεύματός της νά θέσῃ τέρμα εἰς τήν θλιβεράν αὐτήν κατάστασιν. Ἠδύνατο τό Ἐθνικόν Κέντρον νά διατάξῃ τόν τερματισμόν τῆς βίας καί τῆς τρομοκρατίας ὑπό τῆς ΕΟΚΑ Β', διότι ἐξ Ἀθηνῶν ἀντλεῖ ἡ ὀργάνωσις τά μέσα συντηρήσεως καί τήν δύναμίν της, ὡς ἐγγράφως μαρτυροῦν τεκμήρια καί ἀποδείξεις. Δέν ἔπραξεν ὅμως τοῦτο ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις. Ὡς ἔνδειξιν μιᾶς ἀνεπιτρέπτου καταστάσεως, σημειῶ ἐνταῦθα παρενθετικῶς ὅτι καί εἰς Ἀθήνας ἀνεγράφησαν προσφάτως συνθήματα κατ' ἐμοῦ καί ὑπέρ τῆς ΕΟΚΑ Β' εἰς τούς τοίχους ναῶν καί ἄλ-

λων κτιρίων, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ κτιρίου τῆς Κυπριακῆς πρεσβείας. Καί ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, καίτοι γνωρίζει τούς δράστας, οὐδενός ἐπεδίωξε τήν σύλληψιν καί τήν τιμωρίαν, ἀνεχομένη κατ' αὐτόν τόν τρόπον προπαγάνδαν ὑπέρ τῆς ΕΟΚΑ Β'.

«Πολλά ἔχω νά εἴπω, κύριε Πρόεδρε, ἀλλά δέν νομίζω ὅτι πρέπει νά μακρηγορήσω περισσότερον. Καί διά νά καταλήξω, διαβιβάζω ὅτι ἡ ὑπό Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν στελεχουμένη Ἐθνική Φρουρά τῆς ὁποίας τό κατάντημα ἐκλόνισε τήν πρός αὐτήν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, θά ἀναδιαρθρωθῇ ἐπί νέας βάσεως. Ἐμείωσα τήν στρατιωτικήν θητείαν διά νά ἐλαττωθῇ ἡ οροφή τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί τό μέγεθος τοῦ κακοῦ. Πιθανῶς νά παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ἐλάττωσις τῆς δυνάμεως τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, λόγω συντμήσεως τῆς στρατιωτικῆς θητείας, δέν καθιστᾶ αὐτήν ἱκανήν νά ἀνταποκριθῇ εἰς τήν ἀποστολήν της ἐν περιπτώσει ἐθνικοῦ κινδύνου. Διά λόγους, τούς ὁποίους δέν ἐπιθυμῶ ἐνταῦθα νά ἐκθέσω, δέν συμμερίζομαι αὐτήν τήν ἄποψιν. Καί θά παρεκάλουν ὅπως ἀνακληθοῦν οἱ στελεχοῦντες τήν Ἐθνικήν Φρουράν ἀξιωματικοί ἐξ Ἑλλάδος. Ἡ παραμονή των εἰς τήν Ἐθνικήν Φρουράν καί ἡ ὑπ' αὐτῶν διοίκησίς της θά εἶναι ἐπιζήμιος εἰς τάς σχέσεις Ἀθηνῶν καί Λευκωσίας. Θά ἤμην, ἐν τούτοις, εὐτυχής, ἐάν ἠθέλετε νά ἀποστείλητε εἰς Κύπρον περί τούς ἑκατόν ἀξιωματικούς ὡς ἐκπαιδευτάς καί στρατιωτικούς συμβούλους διά νά βοηθήσουν εἰς τήν ἀναδιοργάνωσιν καί ἀναδιάρθρωσιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τῆς Κύπρου. Ἐλπίζω, ἐν τῷ μεταξύ, νά ἐδόθησαν ἐντολαί ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τήν Ε.Ο.Κ.Α. Β' ὅπως τερματίσῃ τήν δραστηριότητά της, καίτοι ἐφ' ὅσον αὕτη δέν διαλύεται ὁριστικῶς, δέν ἀποκλείεται νέον κῦμα βίας καί δολοφονιῶν.

Θλίβομαι, κ. Πρόεδρε, διότι εὑρέθην εἰς τήν ἀνάγκην νά εἴπω πολλά δυσάρεστα διά νά περιγράψω εἰς ἀδράς γραμμάς, μέ γλῶσσαν ὅμως εἰλικρινείας, τήν ἀπό μακροῦ ὑφισταμένην ἐν Κύπρω ἀξιοθρήνητον κατάστασιν. Τοῦτο ὅμως ἐπιβάλλει τό ἐθνικόν συμφέρον, τό ὁποῖον ἔχω πάντοτε γνώμονα ὅλων τῶν ἐνεργειῶν μου.

Δέν ἐπιθυμῶ διακοπήν τῆς συνεργασίας μου μετά τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Δέον ὅμως νά ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι δέν εἶμαι διωρισμένος νομάρχης ἤ τοποτηρητής ἐν Κύπρω τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐκλεγμένος ἡγέτης μεγάλου τμήματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί ἀπαιτῶ ἀνάλογον πρός ἐμέ συμπεριφοράν τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου.

Τό περιεχόμενον τῆς παρούσης δέν εἶναι ἀπόρρητον.

Μετ' ἐγκαρδίων εὐχῶν

Μακάριος».

Ἐκ τῆς ἁπλῆς ἀναγνώσεως καί μόνον τῆς ἀνωτέρω ἀπρεποῦς ἐπιστολῆς τοῦ Μακαρίου, πρός τόν Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, προκύπτουν τά ἀκόλουθα:

— Τό βαθύτατον μίσος τοῦ Μακαρίου ἐναντίον τῆς ΕΟΚΑ, τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν.

—Ἡ ὑποκρισία του, νά καυτηριάζη τάς ἐκνόμους ἐνεργείας τῆς ΕΟΚΑ Β', τήν ἰδίαν ὥραν πού ἐνεθάρρυνε τάς δολοφονικάς διώξεις τοῦ Ἐπικουρικοῦ Σώματος, πού ὁ ἴδιος εἶχε δημιουργήσει καί ἐξοπλίσει, ἐναντίον τῶν ἀνδρῶν τῆς ὀργανώσεως τοῦ Γρίβα. Προσποιεῖται ὅτι ἀγνοεῖ ὅτι πάντοτε αἱ ἐνδοκυπριακαί διενέξεις ἦσαν ὀξύταται καί ὅτι πλεῖστοι Ἑλληνοκύπριοι πολιτικοί, τῇ ἀνοχῇ του, διετήρουν ἐνόπλους ὁμάδας, ὅπως ἀκόμη καί ὁ προσωπικός του ἰατρός Λυσσαρίδης. Ὁμιλεῖ μέ τόσον ὑβριστικούς χαρακτηρισμούς διά τούς «ἐνωτικούς», ἐνῶ ἐφόρτωνε στήν πλάτη τοῦ Ἑλληνοκυπριακοῦ λαοῦ τάς τεραστίας

δαπάνας διά τήν συγκρότησιν καί τόν ἐξοπλισμόν μιᾶς παρανόμου, παρακρατικῆς καί παραστρατιωτικῆς ὀργανώσεως, ὅπως ἦσαν αἱ πραιτωριανοί τοῦ Ἐπικουρικοῦ Σώματος. Καί ἐδαπάνα τά σημαντικά ποσά πού ἀπητοῦντο πρός τοῦτο, τήν ἰδίαν ὥραν πού ἤθελε τάς δαπάνας διά τήν Ἐθνικήν Φρουράν, νά τάς ἐπωμίζεται ἐξ ὁλοκλήρου ἡ Ἑλλάς. Καί ὅμως, ἡ ἀμυντική ἱκανότης τῆς νήσου θά ἦτο μεγαλυτέρα, ἐάν τά ὅπλα πού ἠγόραζε διά τήν παρακρατικήν του ὀργάνωσιν, διετίθεντο στό Κυπριακόν στράτευμα.

—Ἐμφανίζεται νά κακοποιῆ τήν ἀλήθειαν, διά τοῦ ψευδοῦς ἰσχυρισμοῦ ὅτι ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις ἐδημιούργησε τήν ΕΟΚΑ Β΄ ἐνῶ ἐγνώριζε καλῶς ὅτι αὕτη ἐδημιουργήθη ὑπό τοῦ Γρίβα, ὡς ἀντίβαρον τῶν ἰδικῶν του μεθόδων καί ἐνεργειῶν, πρός συγκράτησιν τοῦ κλονιζομένου καθ' ἡμέραν ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλληνοκυπρίων καί πρός προστασίαν των ἀπό τάς ἐπιθέσεις τῶν Μακαριακῶν καί τῶν ἀριστερῶν Κυπρίων.

—Ὁμολογεῖ ἀπεριφράστως ὅτι ἐμείωσε τήν θητείαν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, διά νά μειώση τήν ὀροφήν της καί νά τήν ἀποδυναμώση, καίτοι γνωρίζει ὅτι τοῦτο ἐγκυμονεῖ κινδύνους διά τήν ἄμυναν τῆς νήσου. Ἀλλά «δέν τό παραδέχεται, διά λόγους πού δέν ἐπιθυμεῖ νά ἀποκαλύψη»! Ἀλλά δέν εἶχε τοιούτους λόγους δι' αὐτό καί δέν τούς ἐπεκαλεῖτο. Καί ἐάν ὑπῆρχαν, ποῖοι ἦσαν αὐτοί οἱ λόγοι; Ἔπρεπε νά τούς ἀγνοῆ ἡ Ἑλλάς, πού ἐπλήρωνε διά τήν Κυπριακήν ἄμυναν; Νά ὑποτεθῆ ὅτι εἶχε διαβεβαιώσεις ὅτι ἡ Κύπρος δέν θά δεχθῆ ἔξωθεν ἐπίθεσιν, ὅταν ἐγνώριζεν ὅτι τετράκις τοὐλάχιστον, ἀπό τοῦ 1964, οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐπιβιβασθῆ τῶν ἀποβατικῶν σκαφῶν των, συγκρατηθέντες τήν τελευταίαν ὥραν; Ἀπό ποῖον νά τάς εἶχε;

Ἀλλά δέν συνέβαινε τίποτε ἐξ αὐτῶν. Ἁπλῶς ἠδιαφόρει διά τήν ἄμυναν τῆς Κύπρου. Τό μόνον πού τόν ἀπησχόλει, ἦτο ἡ ἑδραίωσις τοῦ ἰδικοῦ του καθεστῶτος καί τῆς προσωπικῆς του ἰσχύος καί οὐδέν ἄλλο.

—Ζητεῖ τήν πλήρη ἀποχώρησιν τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἀπό τήν Ἐθνικήν Φρουράν, ἀλλά ζητεῖ ταυτοχρόνως 100 νέους ἀξιωματικούς ἐξ Ἑλλάδος, ὡς ἐκπαιδευτάς καί συμβούλους, καίτοι γνωρίζει ὅτι στρατός χωρίς ἀξιωματικούς, εἶναι ἄθροισμα παρανόμως ὁπλοφορούντων ἀνδρῶν. Ἐκτός ἐάν ὑποτεθῆ, ὅτι θά μετεκαλοῦντο καί πάλιν Ἀφρικανοί, διά νά στελεχώσουν τήν Ε.Φ., ὅπως εἶχε συμβῆ παλαιότερον διά τήν ἐκπαίδευσιν παρακρατικῶν

—Θέλει τήν Ἐθνικήν Φρουράν, ὑπό τόν ἀπόλυτον προσωπικόν του ἔλεγχον, πράγμα πού θά ἠδύνατο νά εἶχε θέσει πρός τάς Ἑλληνικάς κυβερνήσεις ἀπό τοῦ 1964 καί ἐντεῦθεν, ἀλλά δέν τό ἔπραξε διότι ἐγνώριζε καί τό ἐδέχετο μετά βαθυτάτης ἱκανοποιήσεως, ὅτι ἡ Ἐθνική Φρουρά ἐστελεχώνετο, ἐξωπλίζετο καί συνετηρεῖτο, μέ δαπάνας τοῦ πτωχοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καί οὐδέποτε τόν ἀπησχόλησε τό γεγονός, ὅτι καί ὁ τελευταῖος Ἕλλην συνέβαλε στήν ἄμυναν τῆς Κύπρου, χωρίς ποτέ ἡ Κυπριακή κυβέρνησις νά δώση μίαν πεντάραν, χωρίς ποτέ νά ἀσχοληθῆ μέ τοιαῦτα...πεζά θέματα. Καί ἤθελε νά ἀγνοήση ἡ Ἑλλάς αὐτήν τήν συνεχῆ αἱμορραγίαν εἰς οἰκονομικά μέσα καί ἔμψυχον δυναμικόν; Ἤθελε νά μή ἔχωμεν λόγον ἐπί ἑνός στρατεύματος καί ἑνός ὁπλισμοῦ, τόν ὁποῖον ἡ Ἑλλάς εἶχε πληρώσει; Ἤθελε νά καταστῆ ἡ Ἑλλάς ἐπαρχία τῆς Κύπρου; Διότι τί ἄλλο θά συνέβαινε, ἀφοῦ οἱανδήποτε στιγμήν, ὁ Μακάριος θά ἠδύνατο, ἀνεξελέγκτως, νά τήν ἐμπλέξη εἰς πολεμικάς περιπετείας, δεδομέ-

νου ὅτι ἐάν ἡ Κύπρος ἐνεπλέκετο, ἡ Ἑλλάς δέν ἠδύνατο νά ἀδιαφορήση; Πάντοτε ἤθελε νά δύναται νά διοικήση καί τήν Ἑλλάδα, ὁ Μακάριος.

26. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐνεργείας

Τό πρωί τῆς Δευτέρας, 15 Ἰουλίου, ἔφθασα στό γραφεῖον μου πολύ ἐνωρίτερον τῆς συνήθους ὥρας προσελεύσεώς μου. Κατά προηγηθεῖσαν συζήτησιν, ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶχεν εἴπει ὅτι θά προσέλθωμεν κανονικῶς στήν ὑπηρεσία, διά νά μή δοθῆ ἡ ἐντύπωσις ὅτι κάτι ἔκτακτον συνέβαινε. Ἠγνόησα τήν ὑπόδειξιν. Ἦτο ἀδύνατον νά μείνω μακράν τοῦ Ἀρχηγείου.

Περί τήν 7ην πρωϊνήν, εἰσέρχεται στό γραφεῖον μου ὁ Ματάτσης καί μοῦ ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐνέργεια ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου ἤρχισε, καί ὅτι μέχρι στιγμῆς, οὐδέν ἐμπόδιον παρουσιάζεται διά τήν ἐπιτυχίαν της.

Μετ' ὀλίγον μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ἰωαννίδης, περιχαρής διά τήν ἐπιτυχίαν καί μοῦ λέγει ὅτι ὁ Μακάριος εἶναι νεκρός. Κατόπιν αὐτοῦ, τήν 7.30 ὥραν, καλῶ τούς Ἀρχηγούς τῶν τριῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Τούς ἐνημέρωσα διά τήν ἀναληφθεῖσαν ἐνέργειαν ἀνατροπῆς καί ἀνέφερα τήν πληροφορίαν τοῦ Ἰωαννίδη, ὅτι ὁ Μακάριος μᾶλλον ἐφονεύθη.

Ὁ Γαλατσᾶνος, βέβαια, ἐγνώριζε διότι τόν εἶχα, ὡς προανέφερα, ἐνημερώσει. Ἀλλά καί οἱ Ἀραπάκης καί Παπανικολάου μοῦ ἔδωσεν τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἐγνώριζαν, διότι οὐδόλως ἐξεπλάγησαν καί ἐδέχθησαν μέ ἱκανοποίησιν τήν ἐνημέρωσιν, καί ὡς νά μή ἔλεγα κάτι ἄγνωστον.

Ἔδωσα ἐντολήν νά παρακολουθοῦν στενῶς τήν κατάστασιν, ὥστε νά εἴμεθα ἕτοιμοι διά τήν ἀντιμετώπισιν παντός ἐνδεχομένου καί οὗτοι ἀπεχώρησαν, ἐπιστρέψαντες στά γραφεῖα των.

Περί τήν 8ην πρωϊνήν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ντάβος, πού εὑρίσκετο εἰς Ἀθήνας λόγω τῆς συνόδου τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου καί μέ συνεχάρη διά τήν ἐνέργειαν. «Ἔπρεπε νά τό εἴχαμε κάνει ἐνωρίτερα», προσέθεσε.

Μετά τήν μεταπολίτευσιν ἐπληροφορήθην ἀπό ἀσφαλή πηγήν ὅτι τήν πρωΐαν τῆς 15ης Ἰουλίου, ὁ Ντάβος εἰσῆλθε στό γραφεῖον τοῦ Γαλατσάνου, ὅπου εὑρίσκοντο καί οἱ δύο Ὑπαρχηγοί τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, Ἀντιστράτηγοι Ἐπιτήδειος καί Πολυκανδριώτης καί ἐκραύγασε: *«Θέλω τό κεφάλι τοῦ Μούσκου»!*

Μετ' ὀλίγον, μέ ἐπισκέπτεται πάλιν ὁ Ἰωαννίδης. Μοῦ ἀναφέρει ὅτι *«ὅλα πῆγαν καλά, ἐκτός ἀπό τό δυσάρεστο ὅτι Πρόεδρος τῆς Κύπρου ὡρκίσθη ὁ Σαμψών».* Ἐδυσφόρησα. Ἤρχισα νά φωνάζω, ὅτι κατά τάς συζητήσεις μας μέ τόν Γκιζίκην εἶχεν εἴπει ὅτι θά συντάξη πίνακα ὀνομάτων. Ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι «οἱ ἄλλοι δέν ἐδέχοντο, μέ διαφόρους προφάσεις». Τοῦ εἶπα ὅτι βέβαια ποτέ δέν μέ ἐνημέρωσαν αὐτός καί ὁ Γκιζίκης περί τῶν προσώπων ἅτινα ἐσκέπτοντο ὡς διάδοχον ἐν Κύπρω κατάστασιν μετά τήν ἀνατροπήν τοῦ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι κατά μίαν συζήτησιν, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἀνεφέρθησαν τά ὀνόματα Χριστοφίδης καί Παυλάκης. «Δέν ἐδέχθησαν», εἶπε ὁ Ἰωαννίδης. Καί οὔτε ἐκεῖνοι πού προωρίζοντο δι' ὑπουργοί ἐδέχθησαν, πλήν τῶν Ντίμη Δημητρίου καί Παντελῆ Δημητρίου, οἱ ὁποῖοι καί ὡρκίσθησαν ὡς ὑπουργοί Ἐσωτερικῶν καί Ἀμύνης ὁ ἕνας καί Ἐξωτερικῶν ὁ ἄλλος.

Ὁ Ἰ. Ντάβος (ἀριστερά) τρέχει ὄπισθεν τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Γρ. Μπονάνου. Τότε ἦτο ἔνθερμος ὑποστηρικτής τῆς 25ης Νοεμβρίου.

Περί τήν δεκάτην πρωϊνήν, αἱ πληροφορίαι περί τῆς τύχης τοῦ Μακαρίου, μετεβλήθησαν. Δέν εἶχε φονευθεῖ, ἀλλ' εἶχε καταφύγει εἰς Πάφον, ἰδιαιτέραν πατρίδα του καί «φρούριον» τῶν Μακαριακῶν. Κατά ἐπακολουθήσασαν συζή-

τησιν μέ τόν Ἰωαννίδην, τοῦ εἶπον ὅτι πρέπει νά ἀντικατασταθῆ ὁ Σαμψών μέ τόν Κληρίδην καί διετύπωσα τήν ἄποψιν ὅτι οἱ ἀρνηθέντες νά ὁρκισθοῦν ὑπουργοί μᾶλλον ἔπραξαν τοῦτο ἐπειδή ὁ Μακάριος ζῆ καί εἶναι γνωστή ἡ ἐκδικητική ψυχοσύνθεσίς του, ὅπως ἄλλωστε ἀπέδειξε καί στήν περίπτωσιν τῆς καθαιρέσεως τῶν τριῶν Κυπρίων Μητροπολιτῶν.

Ὁ Ἰωαννίδης ἠρνήθη κατηγορηματικῶς ἀντικατάστασιν τοῦ Σαμψών μέ τόν Κληρίδην. Ἐν τῶ μεταξύ ὁ Ματάτσης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Μακάριος ὡμίλησεν ἀπό τοῦ Ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ τῆς Πάφου καί προέτρεψε τούς Κυπρίους εἰς ἀντίστασιν κατά τῆς νέας καταστάσεως.

Οἱ Ἀραπάκης καί Παπανικολάου, μοῦ ἀνέφεραν ὅτι αἱ ἐν Κύπρω δυνάμεις των ἔλαβαν μέρος εἰς τήν ἐνέργειαν καί ὅτι τό πολεμικόν κυπριακόν σκάφος «Λεβέντης» ἐκανονιοβόλησε τούς «Μακαριακούς τῆς Πάφου».

Πιστεύω ὅτι ἡ διαφυγή τοῦ Μακαρίου δέν ἔγινε ἀπό τήν πλευράν τοῦ Προεδρικοῦ μεγάρου πού εἶχεν ἀφήσει ἀφύλακτον ὁ Κομπόκης ὅπως εἶπεν. Θεωρῶ πιθανώτερον ὅτι οὗτος εἶχε φύγει πρό τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐνεργείας ἤ, ἀκόμη, ὅτι δέν εὑρίσκετο ἐκεῖ ἐκείνην τήν νύκτα. Δέν ὑπῆρξε ποτέ ἐντολή νά φονευθῆ ὁ Μακάριος. Ἡ ἐνέργεια ἀπέβλεπεν εἰς τήν ἀνατροπήν του. Διότι βεβαίως, θά ἦτο ἀφελές νά πιστεύση κανείς, ὅτι ἕνας ἱκανώτατος Διοικητής Καταδρομῶν τοῦ ΓΕΕΦ, ὡς ἦτο ὁ Κομπόκης, ἐάν ἤθελε νά φονεύση τόν Μακάριον, θά ἀπετύγχανε ἤ θά ἄφηνε ἀφύλακτον μίαν ἔξοδον τοῦ Προεδρικοῦ μεγάρου.

Τόσον ἡ 21η Ἀπριλίου, ὅσον καί ἡ 25η Νοεμβρίου, εἶχον ἀποδείξει ὅτι ἐάν ὁ στρατός θέλη, δέν ἀποτυγχάνουν τά σχέδια που καταρτίζονται. Βεβαίως, προκειμένου περί τῆς Κύπρου, δέν εἶχε καταρτισθῆ σχέδιον καί ὁ Ἰωαννίδης εἶχε χειρισθῆ τό θέμα προσωπικῶς. Ἀλλά οἱ ἀξιωματικοί πού ἐχρησιμοποίησε, ἦσαν ἱκανοί. Καί ἐάν αὐτό πού ἤθελαν, ἦτο νά φονεύσουν τόν Μακάριον, τότε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δέν ὑπῆρχε περίπτωσις νά ζήση. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως, ὅτι διαταγή «νά φονευθῆ ὁ Μακάριος», οὐδέποτε καί εἰς οὐδένα ἐδόθη, ἐξ ὅσων γνωρίζω. Ἄλλωστε, τό γεγονός ὅτι ὁ Ἰωαννίδης εἶχε προμελετήσει τήν πραγματοποίησιν τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐνεργείας πολύ πρίν ἀπό τήν 25ην Νοεμβρίου 1973, διά τόν Μάϊον 1974, ὅτε ὁ Μακάριος θά εὑρίσκετο εἰς ἐπίσημον ἐπίσκεψιν στήν Κίνα, ἀποτελεῖ μίαν πρόσθετον ἀπόδειξιν ὅτι στόχος δέν ἦτο ὁ θάνατος τοῦ Κυπρίου Ἀρχιεπισκόπου.

Θεωρῶ πολύ πιθανόν, ὅτι ὁ Μακάριος ἐγνώριζε τήν ἡμέραν καί τήν ὥραν καθ' ἥν θά ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐνέργεια, ὥρας τοὐλάχιστον ἐνωρίτερον ἀπό τήν πραγματοποίησίν της. Ἡ μυστικότης τῆς ἐνεργείας, δέν εἶχε κατ' ἐμέ, ὡς ἔχω ἤδη ἀναφέρει, προστατευθῆ ὅσον θά ἔπρεπε. Ἀπόδειξις ὅτι καί ὁ Ντάβος καί ὁ Ματάτσης, παρ' ὅτι δέν εἶχον ἐνημερωθῆ, «ἐγνώριζαν», ὅπως οἱ ἴδιοι μοῦ εἶπον.

Δέν ἀποκρύπτω, ὅτι αἱ ὑποψίαι μου τότε, ἐστράφησαν πρός τόν Κομπόκην. Ἦτο βασιλόφρων, εἶχε στενόν δεσμόν μέ τόν ὑπασπιστήν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου Μιχαήλ Ἀρναούτην, εἶχε νυμφευθῆ τήν κυρίαν ἐπί τῶν τιμῶν τῆς Βασιλίσσης Ἄννης-Μαρίας, συμμαθήτριαν καί στενήν φίλην της ἀπό τήν Δανίαν καί τούς εἶχε στεφανώσει ὁ Ἀρναούτης. Ὁ Μακάριος, ἦτο ἐπίσης φίλος τοῦ Βασιλέως. Λογικόν λοιπόν ἦτο, νά εἶχεν ειδοποιηθῆ ἀπό τόν Κομπόκην ὁ Μακάριος καί νά μή εὑρίσκετο στό Προεδρικόν μέγαρον.

Δέν ἐννοῶ ὅτι ἤθελα τόν θάνατον τοῦ Μακαρίου. Ἐννοῶ ὅτι ἐάν αὐτός εὑρίσκετο στό Προεδρικόν μέγαρον καί ἐτίθετο ὑπό περιορισμόν, δέν θα ἀπετέλη τό γεγονός τῆς διαφυγῆς του ἔναρξιν τῆς ἀντιστρόφου μετρήσεως διά τό καθεστώς τῆς 25ης Νοεμβρίου. Βεβαίως ἔχω ἀναφέρει ὅτι ἤθελα πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως. Καί τήν ἔκαμα τήν 23ην Ἰουλίου. Ἀλλά θά τήν εἶχα ἐπιτύχει ὑπό πολύ καλυτέρας συνθήκας.

Γίνεται κατά καιρούς λόγος ὑπό διαφόρων, διά τό ποῖοι καί πόσοι ἔλαβον ἐνεργόν μέρος εἰς τήν ἐπιχείρησιν ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου. Καί ἔχουν καλλιεργηθῆ πλάναι καί συγχύσεις καί μύθοι περί τό θέμα αὐτό.

Ἔχω ἤδη ἀναφέρει ὅτι ἀνέλαβον νά ἀνακαλέσω εἰς Ἀθήνας τόν Ἀρχηγόν τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Γ. Ντενίσην. Πράγματι, τόν ἐκάλεσα νά ἔλθη εἰς Ἀθήνας καί ἤρχισα μετ' αὐτοῦ σύσκεψιν, τήν μεσημβρίαν τοῦ Σαββάτου, 13 Ἰουλίου, τήν ὁποίαν διέκοψα τό ἀπόγευμα, διά νά τήν συνεχίσωμεν τήν Δευτέραν. Παραλλήλως, διέταξα τόν Ταγματάρχην Σκλαβενίτην Ἀθ., παλαιόν ὑπασπιστήν τοῦ Γρίβα καί δυνάμενον νά ἐπηρεάση τούς ἄνδρας τῆς ΕΟΚΑ Β', νά μεταβῆ εἰς Κύπρον τήν Κυριακήν 14 Ἰουλίου καί νά εὑρίσκεται ἐκεῖ κατά τήν ἐκδήλωσιν τῆς ἐνεργείας, ὥστε νά παρεμποδίση ἔκτροπα κατά τῶν «Μακαριακῶν», διά λόγους ἐκδικήσεως, διότι πολλά εἶχον οὗτοι διαπράξει ἐναντίον τῶν ἑνωτικῶν. Ὁ Ματάτσης μέ παρεκάλεσε νά τοῦ ἐπιτρέψω νά μεταβῆ καί αὐτός εἰς Κύπρον μετά τοῦ Σκλαβενίτη. Τό ἐνέκρινα, ἀλλ' ἀργότερον μοῦ εἶπε ὅτι δέν ἐπρόφθασε τό ἀεροπλάνο καί δι' αὐτό δέν μετέβη.

Ὁ Γεωργίτσης καί ὁ Κομπόκης, ἦσαν οἱ ἐντεταλμένοι διά τήν διεύθυνσιν τῆς ἐνεργείας, ἐνῶ ὁ Ἰωαννίδης, εἶχεν ἀποστείλει ἀπό τῆς προηγουμένης καί ἐν ἀγνοίᾳ μου εἰς Κύπρον τούς Ταγματάρχας Κοντώσην καί Σταύρου, πρός μεταφοράν τοῦ Διαγγέλματος τό ὁποῖον θά ἀπηύθυνε πρός τόν Κυπριακόν λαόν, ὁ νέος του Πρόεδρος. Δέν ὑπῆρχεν ἔγγραφον. Ὁ Ἰωαννίδης ἤ κάποιος ἐκ τῶν ἐμπίστων του ἀξιωματικῶν εἶχε συντάξει, ἐν ἀγνοίᾳ μου καί πάλιν τό διάγγελμα αὐτό, τό ὁποῖον οἱ δύο Ταγματάρχαι εἶχον ἀποστηθίσει, διά νά μή μεταφέρουν κείμενον, τό ὁποῖον τυχόν ἀποκαλυπτόμενον —ἐάν κάτι συνέβαινε— θά ἀπεκάλυπτε τό ἐπικείμενον τῆς ἐνεργείας.

Γνῶσιν αὐτοῦ τοῦ Διαγγέλματος ἔλαβα τό βράδυ τῆς 15ης Ἰουλίου καί ἀφοῦ ὁ Σαμψών τό εἶχεν ἐκφωνήσει ἤδη εἰς Λευκωσίαν. Τό κείμενον, τό ὁποῖον ἐκοινοποιήθη εἰς ὅλα τά Ἀρχηγεῖα τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τούς Στρατιωτικούς ἀκολούθους τῶν πρεσβειῶν μας, καθώς καί πρός τούς Ἕλληνας ἀνωτάτους καί ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, οἵτινες ὑπηρετοῦσαν στά Στρατηγεῖα τοῦ ΝΑΤΟ, καί ἡ συνοδευτική διαταγή, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

«Ἀπό τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων
Πρός: Πίναξ ἀποδεκτῶν

Κατά πληροφορίας ἐκ Κύπρου 150815 Ἐθνική Φρουρά Κύπρου ἐνήργησε καί ἀνέτρεψε Μακάριον. Ἐθνική Φρουρά ἀπηύθυνε σχετικόν Διάγγελμα πρός τόν Κυπριακόν λαόν. 151450 ὑπό Μητροπολίτου Γενναδίου ὡρκίσθη Πρόεδρος Κυπριακῆς Δημοκρατίας βουλευτής Σαμψών, ὅστις ἀπηύθυνε κάτωθι Διάγγελμα πρός Ἑλληνικόν Κυπριακόν λαόν:

«Ἑλληνικέ Κυπριακέ λαέ,

ἐν ὀνόματι Θεοῦ καί ἀνθρώπων καί κατόπιν τιμητικῆς ἐπιλογῆς μου ὑπό τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τοῦ λαοῦ μας, ἀνέλαβον σήμερον τήν Προεδρίαν τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας. Εἶναι εἰς ὅλους σας γνωστά τά μέχρι σήμερον διατρέξαντα, πού ἐπέβαλλον τήν σωτήριον ἐπέμβασιν τῶν στρατευμένων τέκνων τῆς Πατρίδος μας. Δι' αὐτό μέ ἰδιαιτέραν ὑπερηφάνειαν ἀναλαμβάνω σήμερον τό ὑψηλά μου καθήκοντα, πεπεισμένος ὅτι τό δοκιμαζόμενον σκάφος τῆς Κύπρου θά ὁδηγηθῆ εἰς τόν λιμένα τῆς ψυχικῆς ἑνότητος καί ἠρεμίας λαοῦ καί στρατοῦ.

Σκοποί τῆς κυβερνήσεώς μου:

— Ἄμεσος ἀποκατάστασις τοῦ Νόμου καί τῆς Τάξεως.

— Ἀποκατάστασις τῆς ἠρεμίας καί τῆς τάξεως εἰς τούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας μας.

— Ἄμεσος ἀντιμετώπισις τῶν φλεγόντων προβλημάτων ὅλων τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ μας, διά σοβαρᾶς μελέτης καί ρεαλιστικῆς πολιτικῆς.

— Συνέχισις τῆς διαδικασίας ἐπιλύσεως τοῦ Κυπριακοῦ προβλήματος διά τῶν ἐνισχυμένων διακοινοτικῶν συνομιλιῶν.

— Ἡ ἐξωτερική μας πολιτική θά ἔχη γνώμονα τήν φιλίαν καί συνεργασίαν μεθ' ὅλων τῶν Κρατῶν. Θά παραμείνη ἡ Κύπρος ἀδέσμευτος, προσφέρουσα φιλίαν εἰς ὅλους, ἀλλά ἀπαιτοῦσα σεβασμόν ὑφ' ὅλων.

— Προκήρυξις ἐλευθέρων καί ἀδιαβλήτων ἐκλογῶν τό ταχύτερον δυνατόν, οὐχί δε πέραν τοῦ ἔτους, ἵνα δοθῆ τό δικαίωμα καί ἡ εὐκαιρία εἰς κάθε Ἕλληνα τῆς Κύπρου νά ἐκλέξη ἐλευθέρως τήν κυβέρνησίν του.

Ζήτω ὁ Κυπριακός Ἑλληνικός Λαός.

Ζήτω τά στρατευμένα τέκνα τῆς Κύπρου.

Ὁ Θεός εἶναι μαζί μας».

Μετά τάς πληροφορίας ὅτι ὁ Μακάριος εὑρίσκεται εἰς Πάφον καί ἀντιμετωπίζων τό ἐνδεχόμενον νά ὑπάρξουν ἐξελίξεις, ἐκάλεσα τόν Ἀρχηγόν τοῦ ΓΕΕΦ Ντενίσην καί τόν διέταξα νά ἐπιστρέψη ἀμέσως εἰς τήν θέσιν του καί νά ἀναλάβη τά καθήκοντά του. Ὁ Ντενίσης ἠρνήθη. Ἄν καί ἡ ἄρνησις τοῦ Ντενίση νά ὑπακούση, ἐν ὄψει μάλιστα ἐθνικῶν κινδύνων, ἐνέπιπτε στάς διατάξεις τοῦ Στρατιωτικοῦ Ποινικοῦ Κώδικος, δέν ἔδωσα συνέχειαν, διότι ἄλλα ἦσαν ἐκείνην τήν στιγμήν τά ἐπείγοντα.

Εἶπα στόν Ἰωαννίδην νά ἀποστείλωμεν ὡς Ἀρχηγόν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τόν Ἀντιστράτηγον Γ. Ραγκούσην, τόν ὁποῖον ἄλλωστε προώριζα διά τήν ἀντικατάστασιν τοῦ Ντενίση, ἀλλ' ὁ Ἰωαννίδης ἠρνήθη, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι κατ' ἐκείνην τήν ὥραν, δέν ἔπρεπε νά μειωθῆ ὁ Γεωργίτσης.

Ἀργά τό βράδυ τῆς 15ης Ἰουλίου, ἐπληροφορήθην ὅτι ὁ Σαμψών ἐτέθη ἐπικεφαλῆς ἑνός τμήματος πού συνεκρότησεν ἀπό Ἑλληνοκυπρίους ἐφέδρους ἀξιωματικούς καί ἐν συνεργασία μέ τήν Ἐθνικήν Φρουράν κατέλαβε τήν Πάφον. Ἀλλ' ὁ Μακάριος εἶχεν ἤδη μεταφερθῆ μέ ἀγγλικόν ἀεροπλάνον ἀπό τάς Βρεταννικάς βάσεις καί εὑρίσκετο εἰς Μάλταν. Ὀλίγον ἀργότερα, τό ΓΕΕΦ ἀνέφερεν ὅτι ἡ ἐνέργεια ἐπέτυχε πλήρως καί ὅτι καθ' ἅπασαν τήν νῆσον ἐπικρατεῖ τάξις καί ἡσυχία.

Ὁ Μακάριος, ὅταν ἔφθασε στήν Μάλτα, ἐδήλωσε: ***«Ἀφοῦ ἐγλύτωσα, θά ξαναγυρίσω στήν Κύπρον».*** (Ἀλῆ Μπιράντ, «Ἀπόφαση - ἀπόβαση», σελ. 38).

Αὐτό τόν ἐνδιέφερε πάντοτε. Ἡ ἄσκησις τῆς ἐξουσίας καί ἡ συνέχισις τοῦ «Μακαριακοῦ» καθεστῶτος, εἰς βάρος τῶν Ἑλληνοκυπρίων. Καί βεβαίως, δέν δύναμαι νά μή σημειώσω, ὅτι καί μετ' ὀλίγον χρόνον, ὅταν ἔδιδε τήν γνωστήν συνέντευξίν του στήν Ἰταλίδα δημοσιογράφον Ὀριάνα Φαλάτσι, δέν ἐδίστασε νά τονίσῃ ἀναφερόμενος εἰς τάς σχέσεις του μέ τό ἐθνικόν κέντρον:

«Ἤθελαν νά τούς ὑπακούω σάν μαριονέτα καί αὐτό εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο γιά τόν χαρακτῆρα μου. Ὑπακούω μόνον στόν ἑαυτό μου»!

Ἀκριβῶς! Ἤθελε τήν Ἑλλάδα νά πληρώνῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος νά ἔχῃ τό ἰδικόν του ἀνεξέλεγκτον «βασίλειον».

Ἐπί δώδεκα ἔτη, παρέμεινα σιωπηλός, ἔστω καί ἄν αἱ κατά καιρούς δημοσιευόμεναι ὑπό τοῦ τύπου ἀνακρίβειαι, μοῦ προεκάλουν ἐνόχλησιν καί πικρίαν. Καί ὡμίλησα μόνον τόν Ἰούλιον τοῦ 1986, ὅταν εἰς συνέντευξίν μου πρός τούς δημοσιογράφους Γ. Βελαχουτάκον καί Φ. Σιούμπουραν, τῆς ἐφημερίδος «Ἀπογευματινή», ἀπήντησα εἰς ὅσα ψευδῆ κατέθεσαν ἐνώπιον τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς ὡρισμένοι μάρτυρες. Ὄχι διότι μέ ἐνδιέφερε νά τούς διαψεύσω —τά γεγονότα ἄλλωστε τοῦ 1974 ἔχουν «τροφοδοτήσει» τόσα σενάρια ὥστε δέν θά ἔπρεπε νά κάνω ἄλλη δουλειά ἀπό τό νά διαψεύδω— ἀλλά διότι ἐπίστευα ὅτι ὁ Ἑλληνικός λαός πρέπει ἐπί τέλους νά πληροφορηθῆ τήν ἀλήθειαν περί τῆς προσωπικότητος καί τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Μακαρίου. Γνωρίζω ὅτι καί ἄλλοι θά ἤθελαν νά ἀποκαλύψουν κατά καιρούς τόν Μακάριον καί τόν ἐγωκεντρικόν χαρακτῆρα του. Ἀλλά δέν τό ἐτόλμησαν. Ἔχομεν αὐτήν τήν ἀδυναμίαν οἱ Ἕλληνες: Κατασκευάζομεν «θρύλους», «ἐθνάρχας», χωρίς πάντοτε σεβασμόν πρός τήν ἀλήθειαν. Καί ὅταν κάποιος ἐπιχειρήσει νά ἀποκαλύψῃ τήν ἀλήθειαν διά τά πρόσωπα αὐτά, τόν ἀποδοκιμάζομε καί τόν καταγγέλλομε. Τό ἴδιον συμβαίνει μέ τόν Μακάριον. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρωθυπουργοί, ἀπό τοῦ 1956 ἀκόμη, εἶχαν προβλήματα μέ αὐτόν καί τήν τακτικήν του. Καί ὅλοι ἔχουν κατά καιρούς ἐκφρασθῆ δυσμενῶς —καί εἶναι αὐτός ὁ χαρακτηρισμός ἐπιεικής, διά τά ὅσα ἔχουν εἴπει— διά τόν Μακάριον. Ἀλλά ὅλα αὐτά ἀποσιωποῦνται ἐπιμελῶς, διά νά μή θιγῆ ὁ «θρύλος» πού ὡρισμένοι, δι' ἰδίους ἕκαστος λόγους ἔχουν δημιουργήσει γύρω ἀπό τόν Μακάριον.

16 Ἰουλίου 1974

Ἤρεμος ἦτο ἡ κατάστασις εἰς Κύπρον καί τήν ἐπομένην τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου. Ἡ Ἐθνική Φρουρά ἤλεγχεν ἀπολύτως τήν κατάστασιν καί τά μέτρα πού εἶχον ληφθεῖ διά νά μή ὑπάρξουν ἀντεκδικήσεις ἐναντίον τῶν Μακαριακῶν, ἀπεδείχθησαν ἀποτελεσματικά. Ὁ Ἑλληνοκυπριακός λαός, ἐπανέλαβε κανονικῶς τάς εἰρηνικάς ἀσχολίας του. Πολλοί δέν ἀπέκρυπταν τήν χαράν των διότι ἕνα αὐταρχικόν καί προσωποπαγές καθεστώς δεκαπενταετοῦς διαρκείας εἶχε καταρρεύσει, ἐνῶ ἄλλοι δέν ἐξεδήλωναν τά συναισθήματά των, διότι ἡ διαφυγή τοῦ Μακαρίου τούς ἔκανε νά εἶναι ἐπιφυλακτικοί. Ἄλλη πιστεύω ὅτι θά ἦτο ἡ συμπεριφορά καί τῶν πολιτικῶν ἀκόμη τῆς Κύπρου, ἐάν ὁ Μακάριος εἶχε περιορισθῆ μετά τήν ἀνατροπήν του εἰς μίαν ἱεράν μονήν, ἀντί

νά κατευθύνεται στό Λονδίνο καί τήν Νέαν Ὑόρκην, διά νά ἀναλάβη τήν γνωστήν σήμερον ἀνθελληνικήν ἐκστρατείαν του.

Δέν μοῦ ἦτο εὐχάριστον ὅτι ὁ Σαμψών ὡρκίσθη Πρόεδρος τῆς Κύπρου. Ἠμπορεῖ νά ὑπῆρξε γενναῖος ἀγωνιστής τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος, ἀλλά εἶχε δώσει πολλάς ἀφορμάς ἐν συνεχεία, διά νά θεωρῶ ὅτι ἦτο ἀπολύτως ἀκατάλληλος διά νά ἡγηθῆ τοῦ Κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Λέγουν ὅτι οἱ Κεφαλλῆνες εἶναι βλάσφημοι. Ἐγώ πάντως δέν εἶμαι. Καί δέν ὕβρισα τά θεῖα κατά τήν συνομιλίαν μου μέ τόν Γεωργίτσην —ὅπως ἐκ παραδρομῆς μᾶλλον κατέθεσεν οὗτος πρός τήν Ἐπιτροπήν τῆς Βουλῆς— ὅταν πράγματι ἐξέφρασα τήν ὀργήν μου διά τήν ἐπιλογήν τοῦ Σαμψών. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὅταν μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Γεωργίτσης διά νά μοῦ ἀναφέρη τό πέρας τῆς ἐνεργείας τοῦ εἶπα:

— *Ἀπό μισό ἑκατομμύριο Ἕλληνες, αὐτόν βρήκατε;*

Ἐν πάση περιπτώσει, τό ξημέρωμα τῆς 16ης Ἰουλίου εὗρε τήν Κύπρον ἤρεμον. Ἀλλά τό βράδυ τῆς ἡμέρας αὐτῆς, εἶχε προγραμματισθῆ νά δοθῆ ἡ καθιερωμένη ἐτησία δεξίωσις τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων πρός τούς στρατιωτικούς ἀκολούθους τῶν ξένων πρεσβειῶν, στό θέρετρον τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ὁ προγραμματισμός εἶχε γίνει πρό τῆς ὁριστικοποιήσεως τῆς ἐνεργείας καί εἶχον σταλεῖ αἱ σχετικαί προσκλήσεις. Ἐσκέφθην πρός στιγμήν νά ἀναβάλω τήν δεξίωσιν. Ἀλλά ἡ ἀναβολή θά ἔδιδεν ἀφορμήν εἰς ποικίλα σχόλια καί συσχετισμούς. Ἀπεφάσισα λοιπόν νά γίνη, διά δύο λόγους: Ὁ πρῶτος διότι ἤθελα νά δοθῆ ἡ ἐντύπωσις ὅτι τά συμβάντα εἰς Κύπρον εἶναι ἐσωτερική ὑπόθεσις τῆς νήσου καί δεύτερον διότι ἤθελα νά ἀντιληφθῶ, ἀπό τάς ἀντιδράσεις τῶν ξένων ἀξιωματικῶν, τάς ἐντυπώσεις των καί τήν τοποθέτησίν των ἔναντι τῶν γεγονότων καί τῆς νέας πραγματικότητος. Στήν δεξίωσιν παρευρέθη καί ὁ Τοῦρκος ἀκόλουθος, Σμήναρχος Μπαρσί Τούνκ. Οὔτε αὐτός, οὔτε κάποιος ἄλλος ἀπό τούς ξένους στρατιωτικούς ἀκολούθους ἔδειξε δυσαρέσκειαν ἤ προέβη εἰς κάποιο σχόλιον διά τήν ἐνέργειαν ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Γαλατσᾶνος μοῦ ἐξεμυστηρεύθη ὅτι ὁ Διοικητής τῶν ἁρμάτων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Ἐπίλαρχος Λαμπρινός, ἠρνήθη νά διαθέση ἅρματα διά τήν ἐνέργειαν, ἐάν δέν διέτασσε τοῦτο ὁ Ἀρχηγός τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Καί ὅτι ὑπεχρεώθη ἔτσι νά ὑπογράψη διαταγήν διά τήν συμμετοχήν τῶν τεθωρακισμένων.

Ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Κυπραῖος, ὁ ὁποῖος διεδέχθη τότε τόν παραιτηθέντα Τετενέν διατηρῶν παραλλήλως καί τό ὑπουργεῖον Βιομηχανίας, ἔλαβε πρόσκλησιν νά μεταβῆ εἰς Λονδίνον προκειμένου νά μετάσχη τριμεροῦς διασκέψεως τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων διά τήν Κύπρον. Στήν διάσκεψιν αὐτήν, πλήν τῶν ἐκπροσώπων τῶν τριῶν χωρῶν, Ἑλλάδος, Ἀγγλίας καί Τουρκίας, θά παρίστατο καί ὁ ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν Σίσκο.

Κατ' ἐντολήν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου, ὁ Κυπραῖος ἠρνήθη νά λάβη μέρος εἰς τήν διάσκεψιν, προφανῶς διά νά μή εὑρεθῆ ἐκεῖ ἡ Ἑλλάς κατηγορουμένη διά τά ἐν Κύπρω συμβάντα καί νά μή ἀναγνωρίση δικαίωμα παρεμβάσεως τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων εἰς μίαν ὑπόθεσιν καθαρῶς ἐσωτερικοῦ χαρακτῆ-

ρος, ὅπως ἐχαρακτηρίζετο ἡ ἀνατροπή τοῦ Μακαρίου. Στό Λονδίνον εἶχε ἤδη φθάσει ὁ Τοῦρκος πρωθυπουργός Μπουλέντ Ἐτσεβίτ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀλλεπαλλήλους συνομιλίας μέ τόν Βρεταννόν ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν Κάλλαχαν.

Τετάρτη, 17 Ἰουλίου 1974

Δέν γνωρίζω ποίας πληροφορίας ἐλάμβανε ἀπό τήν ἀγγλικήν πρωτεύουσαν ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις, διά τάς ἐκεῖ δραστηριότητας τοῦ Ἐτσεβίτ, ἀλλά καί τάς κινήσεις τοῦ Μακαρίου. Οὐδείς μέ ἐνημέρωσε σχετικῶς.

Ἀντιθέτως, περί τήν μεσημβρίαν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ἐκ Σμύρνης ὁ ὑπηρετῶν στό ἐκεῖ Στρατηγεῖον τοῦ ΝΑΤΟ Ταγματάρχης Παναγιώτης Ντότας, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι οὐδεμίαν ἀνησυχητικήν ἐκδήλωσιν τῶν ἐκεῖ ὑπηρετούντων Τούρκων καί Ἀμερικανῶν ἀξιωματικῶν παρετήρησε. Ἀντιθέτως μάλιστα, εἰς σχετικά σχόλιά των, οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί ἔλεγαν ὅτι ἡ ἀνατροπή τοῦ Μακαρίου τούς ἀφήνει ἀδιαφόρους, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ ἐσωτερικήν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλληνοκυπρίων.

Θά ἦτο βεβαίως δυνατόν νά ἰσχυρισθῆ κανείς, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί εἶχον διαταγάς νά φέρωνται μέ αὐτόν τόν τρόπον «διά νά μᾶς ἀποκοιμήσουν» ἐν σχέσει πρός τάς προθέσεις των. Ἀλλά δέν ἐπρόκειτο περί αὐτοῦ. Διότι ὅπως ἀπεκαλύφθη ἀργότερα, αἱ τουρκικαί ἀποφάσεις ἐλήφθησαν εἰς λίαν ὑψηλόν ἐπίπεδον καί εἶχον ἀποκρυβεῖ ἀπό ὅλους. Ἡ δέ ὁριστικοποίησίς των, ἐξηρτᾶτο ἀπό τό ἀποτέλεσμα τῶν διπλωματικῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἐτσεβίτ.

Ἀργά τό βράδυ, ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις πληροφορεῖται ἀπό τήν Ἀμερικανικήν πρεσβείαν ὅτι ἔρχεται εἰς Ἀθήνας ὁ ὑφυπουργός Σίσκο, ὁ ὁποῖος παρακαλεῖ νά ἔχη αὔριον τήν πρωΐαν συνάντησιν μέ τήν Ἑλληνική ἡγεσίαν.

Πέμπτη 18 Ἰουλίου 1974

Εἰδοποιοῦμαι νά προσέλθω στό γραφεῖον τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅπου τήν δεκάτην πρωϊνήν λαμβάνει χώραν συνάντησις τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς ἡγεσίας μέ τόν Σίσκο. Ἀπό τῆς πλευρᾶς μας, μετέχουν ὁ Γκιζίκης, ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Λατσούδης, ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Κυπραῖος, ὁ ὑπουργός Προεδρίας Κ. Ράλλης, ἐγώ ὡς Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, συνοδευόμενος ἀπό τόν Ὑποστράτηγον Κ. Χανιώτην καί ὁ Ἰωαννίδης.

Ἀπό ἀμερικανικῆς πλευρᾶς, παρέστησαν ὁ Σίσκο, ὁ ἐπίσης ὑφυπουργός Ἔλσγουορθ, ὁ πρεσβευτής τῶν ΗΠΑ Χένρυ Τάσκα καί δύο ἀκόμη ἀνώτατοι διπλωματικοί ὑπάλληλοι.

Ἀρχομένης τῆς συσκέψεως, ὁ Σίσκο μᾶς εἶπεν ὅτι ἔρχεται ὡς ἀπεσταλμένος τῶν ΗΠΑ, αἱ ὁποῖαι ἐπιθυμοῦν νά μεσολαβήσουν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας, πρός εἰρηνικήν ρύθμισιν τῶν διαφορῶν των καί ἐκτόνωσιν τῆς κρίσεως. Προσέθεσεν ὅτι μετά τάς Ἀθήνας θά μεταβῆ εἰς Ἄγκυραν πρός τόν αὐτόν σκοπόν καί ὅτι ἐπιθυμεῖ νά γνωρίζη τάς ἑλληνικάς ἀπόψεις, πρό τῆς συναντήσεώς του μέ τήν τουρκικήν ἡγεσίαν. Ἀκολούθως ἔπλεξε τό ἐγκώμιον τοῦ Ἰωαννίδη, ὡς ἰσχυροῦ καί ἐντίμου ἐνδρός.

Ὁ Σίσκο ἤρχισεν ἐν συνεχεία νά ἀναφέρεται στήν ὅλην κατάστασιν καί τήν ἐχαρακτήρισε ἐξαιρετικῶς κρίσιμον. Καί πρός τόν σκοπόν τῆς ἐξομαλύνσεώς της, εἶναι ἀναγκαῖον ὅπως καί ἡ Ἑλλάς φανῆ διαλλακτική καί μετριοπαθής. Διετύπωσε δέ τήν ἄποψιν, ὅτι ἡ παραχώρησις μιᾶς διεξόδου τῶν Τουρκοκυπρίων πρός τήν θάλασσαν καί τῆς δυνατότητος ἐπικοινωνίας των ἐκεῖθεν μέ τήν Τουρκίαν, θά ἦτο δυνατόν νά ἐκτονώση τήν κατάστασιν καί νά ἀμβλύνη τήν κρίσιν.

Ἀπήντησεν ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀρνεῖται οἱανδήποτε παραχώρησιν πρός τούς Τούρκους. Ὁ Σίσκο ἐπανέλαβε τότε ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι κρίσιμος καί πρέπει νά λάβωμεν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐγκυμονεῖ κινδύνους περαιτέρω ἐπιδεινώσεως.

Δέν εἶχεν ἀκόμη ὁλοκληρώσει τήν φράσιν του ὁ Ἀμερικανός ὑφυπουργός καί ὁ Ἰωαννίδης ἠγέρθη ὀργισμένος ἀπό τήν θέσιν του καί εἶπε:

— *Ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι θέλουν πόλεμον, θά τόν ἔχουν!*

Ἀμέσως κατόπιν, ἐγκατέλειψε τήν αἴθουσαν. Ὁ Σίσκο διετήρησε τήν ψυχραιμίαν του καί χαμογελῶν εἶπε ὅτι εἶναι φυσικόν νά ἐκνευρίζεται ὁ Ἰωαννίδης, λόγω ἀκριβῶς τῆς κρισιμότητος τῆς καταστάσεως.

Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶχεν ἤδη βαρύνει καί ἦτο προφανές ὅτι ἡ συζήτησις δέν ἦτο δυνατόν νά συνεχισθῆ. Ἀπεφασίσθη λοιπόν ἡ διακοπή της καί ἡ ἐπανάληψίς της μετά τό γεῦμα, στήν αἴθουσαν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Αὐτό καί συνέβη. Μετέσχον τά αὐτά πρόσωπα, πλήν τοῦ μή προσελθόντος Ἰωαννίδη.

Ὁ Σίσκο ἐπανέλαβεν ὅσα εἶχεν εἴπει τό πρωΐ καί προσέθεσεν ὅτι μεταβαίνων στήν Ἄγκυραν «πρέπει νά ἔχη κάτι στά χέρια του νά προτείνει στούς Τούρκους, ὥστε νά ἐκτονωθῆ ἡ κρίσις». Ἐπανέλαβε δέ τήν ἄποψιν περί διεξόδου πρός τήν θάλασσαν διά τούς Τουρκοκυπρίους, προφανῶς ἐννοῶν τήν Κυρήνειαν. Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἀπήντησε καί πάλιν ἀρνητικῶς καί ἡ συνάντησις ἔληξεν ἔτσι ἄνευ ἀποτελέσματος.

Ὀλίγον πρίν ἐξέλθωμεν τῆς αἰθούσης, εἶπα τόν Σίσκο:

— *Κύριε ὑπουργέ, ἔχω πληροφορίας ὅτι τουρκικά πολεμικά σκάφη ἐξῆλθαν τῶν Δαρδανελλίων καί κατευθύνονται πρός νότον. Καί σᾶς παρακαλῶ νά πῆτε στόν Τοῦρκο Ἀρχηγό Ἐνόπλων Δυνάμεων κ. Σαντζάρ, ὅτι καλόν θά ἦτο νά σταματήσουν αὐταί αἱ κινήσεις τοῦ στόλου του, διά νά ἐξοικονομῆ καί τά καύσιμα, διότι τά ἐσωτερικά προβλήματα τῶν Ἑλληνοκυπρίων δέν τόν ἀφοροῦν.*

Ὁ Σίσκο δέν ἀπήντησε.

Πρέπει νά σημειώσω, ὅτι τόσον ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Κυπραῖος —μία ἀκόμη κακή ἐπιλογή τῶν Ἰωαννίδη καί Ἀνδρουτσοπούλου— ὅσον καί ὁ Λατσούδης, δέν ἐξεστόμισαν λέξιν κατά τάς δύο συναντήσεις μας μέ τούς Ἀμερικανούς.

Ἐπανῆλθα στό γραφεῖον μου καί ἐκάλεσα ἀμέσως τούς Ἀρχηγούς τῶν τριῶν Κλάδων τῶν Ἐν. Δυνάμεων Γαλατσᾶνον, Ἀραπάκην καί Παπανικολάου, καθώς καί τόν Ὑπαρχηγόν ΑΕΔ Κυριακόπουλον. Τούς ἐνημέρωσα ἐπί τῶν συζητηθέντων μέ τόν Σίσκο καί ἤκουσα τάς προτάσεις των. Ὁ Ἀραπάκης εἰσηγήθη τήν ἀποστολήν δύο ὑποβρυχίων στήν περιοχήν τῆς Ρόδου, ὥστε νά εἶναι ἐγγύτερα πρός τήν Κύπρον. Ἐνέκρινα τήν εἰσήγησιν καί τοῦ εἶπα ὅτι πέ-

ραν τῶν δύο ὑποβρυχίων, νά ἀποστείλη καί τρεῖς τορπιλλακάτους εἰς Κρήτην. Ὁ Παπανικολάου εἰσηγήθη τήν ὑλοποίησιν τῆς προβλέψεως τῶν σχεδίων, διά τήν ἀποστολήν στήν Κρήτην μιᾶς μοίρας ἀεροσκαφῶν F-84. Ἐνέκρινα καί αὐτήν τήν εἰσήγησιν. Τά σχέδια βοηθείας πρός τήν Κύπρον, εἰς περίπτωσιν ἐπιθέσεως, εἶχον μετά προσοχῆς ἐκπονηθῆ καί ἐπανεξετάζοντο καί ἀνεθεωροῦντο ἑκάστοτε, ὥστε, βάσει τῶν δυνατοτήτων μας, νά γίνωνται περισσότερον ἀποτελεσματικά.

Ὀλίγον πρό τῆς λήξεως τῆς συσκέψεως μέ τούς Ἀρχηγούς, ὁ Ἀραπάκης μοῦ εἶπεν ὅτι τό μεσημέρι εἶχε μεταβῆ εἰς μίαν δεξίωσιν τῆς Ἰσπανικῆς πρεσβείας καί ὅτι ἐκεῖ συνήντησε τόν πρεσβευτήν τῆς Δυτ. Γερμανίας Ὄνκεν ὁ ὁποῖος τήν ἠρώτησε τί νέα ὑπάρχουν. «Ἡσυχία», ἀπήντησεν ὁ Ἀραπάκης. Καί τότε ὁ Ὄνκεν τοῦ εἶπεν ὅτι κάτι συμβαίνει εἰς Βουλγαρίαν καί «νά δοῦμε ἐάν θά ἔχετε καί αὔριο καί μεθαύριο ἡσυχίαν». Εἰς ἐρώτησιν τοῦ Ἀραπάκη τί ἐννοεῖ μέ αὐτό, ὁ Γερμανός πρεσβευτής δέν ἀπήντησε.

Ὅταν ἀπεχώρησαν οἱ Ἀρχηγοί, εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Ἰωαννίδης. Τόν ἐνημέρωσα διά τά ληφθέντα μέτρα, καθώς καί διά τούς ὑπαινιγμούς τοῦ Ὄνκεν πρός τόν Ἀραπάκην. Ἐν συνεχεία τοῦ εἶπα ὅτι ὁ Κυπραῖος εἶναι ἀπολύτως ἀκατάλληλος διά τό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καί ἐπρότεινα τήν ἀντικατάστασίν του μέ τόν ὑπουργόν Προεδρίας Κων/νον Ράλλην. Ὁ Ἰωαννίδης ἠρνήθη.

Ἤδη εἶχε νυκτώσει καί ἐπέστρεψα κάποιαν στιγμήν στήν κατοικίαν τοῦ ΑΕΔ, ἐπί τῆς ὁδοῦ Μεσογείων. Ἀλλά ὀλίγον μετά τήν εἴσοδόν μου, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ ἀξιωματικός ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχηγείου καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἐλήφθη σῆμα ἀπό τήν ΚΥΠ, κατά τό ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι ἐπιβιβάζουν δυνάμεις ἐπί πλοίων, στούς βορείως τῆς Κύπρου λιμένας των. Τόν ἠρώτησα ποία εἶναι ἡ ἐκτίμησις τῆς ΚΥΠ καί ὁ ἀξιωματικός μοῦ ἀπήντησεν ὅτι στό σῆμα δέν ἀναφέρεται τοιαύτη ἐκτίμησις!

— *Καί ποῦ εἶναι τώρα ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ; ἠρώτησα.*

— *Στόν Ἅγιο Ἀνδρέα.*

— *Καλά. Θά ἐπικοινωνήσω ἐγώ μαζί του. Ἐσύ νά ἐνημερώσης ἀμέσως τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς στήν Λευκωσία καί νά μεταβιβάσης διαταγήν μου περί ἐνάρξεως ἐπιστρατεύσεως πυρήνων.*

Ἀκολούθως ἐτηλεφώνησα στόν Ἅγιον Ἀνδρέα καί ἔκαμα παρατηρήσεις στόν Σταθόπουλον διότι διεβιβάσθη τόσον σοβαρά πληροφορία χωρίς ἀξιολόγησιν τῆς ὑπηρεσίας του. Ὁ Σταθόπουλος προσεπάθησε νά δικαιολογηθῆ καί τελικῶς μοῦ εἶπεν ὅτι θά ἐξετάση καί θά μοῦ ἀναφέρη.

Ἀργότερα ἐπεκοινώνησα πάλιν μέ τόν ἀξιωματικόν ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχηγείου καί τόν ἠρώτησα ἐάν διεβίβασε τήν διαταγήν μου εἰς Κύπρον. Μοῦ ἀπήντησε καταφατικῶς, προσθέσας ὅτι ἐξ ὅσων τοῦ εἶπαν ἀπό τό ΓΕΕΦ, εἰς Κύπρον ἐπικρατεῖ ἀπόλυτος ἠρεμία. Τόν διέταξα τότε νά ἐπικοινωνήση πάλιν μέ τό ΓΕΕΦ καί νά τούς μεταβιβάση καί νέαν διαταγήν μου, περί ἐντάσεως τῶν μέτρων ἐπαγρυπνήσεως καί ἐπιτηρήσεως.

Ἡ ὥρα εἶχε φθάσει 1η πρωϊνή τῆς Παρασκευῆς, ὅταν ἀπεφάσισα νά κατακλιθῶ ὀλίγας ὥρας, διά νά ἐπιστρέψω ἐνωρίς τό πρωΐ στό Ἀρχηγεῖον.

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις πού ἐδέχθην τό πρωΐ τῆς Παρασκευῆς, ἦτο τοῦ Σταθοπούλου, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε νά δικαιολογηθῆ διά τήν ἀποστολήν μιᾶς τόσον σοβαρᾶς πληροφορίας χωρίς ἀξιολόγησιν ἀπό τήν ὑπηρεσίαν του καί ἐν συνεχεία διετύπωσε τήν ἄποψιν ὅτι μᾶλλον πρόκειται περί τῶν συνήθων κατά τήν ἐποχήν αὐτήν τουρκικῶν κινήσεων λόγω ἀσκήσεων, καθ' ὅσον οὐδέν νεώτερον περιῆλθεν εἰς γνῶσιν του καί πιθανώτατα οὐδεμία ἄλλη κίνησις ἐσημειώθη στούς λιμένας Μερσίνης καί Ἀλεξανδρέττας. *«Κάθε χρόνο τά κάνουν αὐτά οἱ Τοῦρκοι. Δέν πιστεύω ὅτι πρόκειται γιά κάτι ἔκτακτο»* εἶπε.

Τοῦ συνέστησα νά παρακολουθῆ τήν κατάστασιν μετά προσοχῆς. Καί ὅταν ὁ Σταθόπουλος ἀπεχώρησε, εἰσῆλθε στό γραφεῖον ὁ Ἰωαννίδης, καταφανῶς ἐκνευρισμένος καί ἤρχισεν ἀμέσως νά ἐπικρίνη τόν Σταθόπουλον, ὅτι διογκώνει τάς πληροφορίας καί τάς παρερμηνεύει, ὅτι ἔχει χάσει τήν πρός αὐτόν ἐμπιστοσύνην του καί ὅτι τόν θεωρεῖ ἀκατάλληλον δι' Ἀρχηγόν τῆς ΚΥΠ. *«Ἐσύ φταῖς πού τόν προώθησες στήν ἀρχηγία τῆς ΚΥΠ καί τόν προήγαγες σέ Ἀντιστράτηγο»,* μοῦ εἶπε. Καί μοῦ ἐζήτησε νά ἀπαλλάξω τόν Σταθόπουλον ἀπό τά καθήκοντά του καί νά τόν ἀντικαταστήσω ἀμέσως μέ ἄλλον ἀξιωματικόν.

Τόν ἠρέμησα καί τοῦ εἶπα ὅτι ὅπως ἔχουν τώρα τά πράγματα, ὁ Σταθόπουλος θά παραμείνη στήν θέσιν του καί δέν πρόκειται νά ἀντικατασταθῆ. Ἄλλωστε δέν διώγκωσε τάς πληροφορίας. Τό μόνον σφάλμα του εἶναι ὅτι δέν προέβη εἰς ἀξιολόγησίν των.

Μετ' ὀλίγον προσῆλθεν ὁ Ἀραπάκης καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τά δύο ὑποβρύχια ἤδη πλέουν πρός Ρόδον, ἐνῶ ἀπέπλευσαν διά τόν Ἅγιον Νικόλαον Κρήτης δύο τορπιλλάκατοι. Ἐν συνεχεία ἀνέφερεν ὁ Παπανικολάου, ὅτι τά περισσότερα τῶν ἀεροσκαφῶν F-84 ἤδη προσεγειώθησαν στό ἀεροδρόμιον Καστελίου Κρήτης καί ὅτι συντομώτατα θά προωθηθοῦν ἐκεῖ καί τά ἕτερα πρός συμπλήρωσιν τῆς μοίρας πού προβλέπεται ἀπό τό σχέδιον.

Ὁ Σταθόπουλος ἐπανῆλθεν ὀλίγον ἀργότερα καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἡ σημειωθεῖσα τουρκική δραστηριότης εἶναι μᾶλλον συνήθης ἄσκησις, ὅπως καί ἐνωρίτερα εἶχεν ὑποστηρίξει. Παρά τήν ἐκτίμησιν αὐτήν τοῦ Σταθοπούλου, ἐγώ ἤθελα νά εἴμεθα ἕτοιμοι διά κάθε ἐνδεχόμενον. Διέταξα λοιπόν τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Κύπρου ὅπως ὁλοκληρώση τήν μυστικήν ἐπιστράτευσιν τῶν πυρήνων, προκειμένου νά εἶναι προητοιμασμένον διά νά πραγματοποιήση ταχεῖαν ἐπιστράτευσιν, ἐάν τοῦτο καταστῆ ἀναγκαῖον.

Ἡ διαίσθησίς μου μοῦ ἔλεγεν ὅτι δέν πρέπει νά ἀπομακρυνθῶ ἀπό τό Ἀρχηγεῖον. Ὁ Σίσκο εἶχεν ἀναχωρήσει τό πρωΐ ἀπό τάς Ἀθήνας καί ἤδη εὑρίσκετο στήν Ἄγκυρα, ὅπου συνηντᾶτο μέ τόν Ἐτσεβίτ. Εἶχε βεβαίως συζητήσει μετ' αὐτοῦ καί τήν 17ην Ἰουλίου, στό Λονδίνον. Ὅπως εἶχε συζητήσει καί μέ τόν Κάλλαχαν, ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν τῆς Βρεταννίας.

Εἶχεν ἀρχίσει νά βραδυάζη, ὅταν ὁ Ἰωαννίδης ἦλθε πάλιν στό γραφεῖον μου, διά νά μοῦ δώση ἀντίγραφον μηνύματος τῆς Βρετανικῆς κυβερνήσεως, τό ὁποῖον, μέσω τῆς εἰς Λονδίνον πρεσβείας μας διεβιβάσθη στήν Ἑλληνικήν κυβέρνησιν. Ὁ Ἰωαννίδης μου εἶπεν ὅτι τό ἀντίγραφον αὐτό εἶχε παραλάβει ἀπό τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Τό περιεχόμενόν του ἦτο τό ἑξῆς:

«— Παρακαλῶ ὅπως εἰδοποιήσετε ὑπερεπειγόντως τήν Ἑλληνικήν Κυβέρνησιν ὅτι ἡ Μεγάλη Βρεταννία θεωρεῖ ζωτικόν ὅπως ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις μή προβῆ εἰς οἱανδήποτε ἐνέργειαν δυναμένην νά ἐπιδεινώση τήν κατάστασιν.

— Δέν πρέπει οὔτε νά προσθέση τι εἰς τάς ἤδη γενομένας παραβάσεις, οὔτε νά προβῆ εἰς δήλωσιν ἤ ἐνέργειαν τινά ἥτις θά ἠδύνατο νά θέση περαιτέρω ἐν κινδύνω τάς σχέσεις της μέ τήν Τουρκίαν.

— Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις θά ἀντιληφθῆ τήν σημασίαν τοῦ παρόντος μηνύματος.

— Ἀπό τόν Ἕλληνα Ἐπιτετραμμένον ζητεῖται ὅπως τό μήνυμα τοῦτο διαβιβασθῆ εἰς τήν ὑψηλοτέραν δυνατήν βαθμίδα εἰς Ἀθήνας, ἄνευ βραδύτητος καί μετ' ἐμφάσεως τοῦ ἐπείγοντος καί τῆς σοβαρότητος αὐτοῦ».

Τά πράγματα ἤρχισαν νά περιπλέκωνται. Ἡ Ἑλλάς δέν εἶχε προβεῖ εἰς πράξεις, δυναμένας λόγω ἤ ἔργω νά βλάψουν ἤ νά προκαλέσουν τήν Τουρκίαν. Κιά ὅμως, ὁ ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ φθάνει στό Λονδίνον, διαβουλεύεται μέ τούς Τούρκους καί τούς Ἄγγλους καί ἐν συνεχεία ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἀπαιτεῖ, ἐμμέσως ἀπειλῶν μέ «σοβαράς ἐξελίξεις» καί «κρισιμωτάτην κατάστασιν», νά παραχωρήσωμεν διέξοδον πρός τήν θάλασσαν, δῆθεν πρός τούς Τουρκοκυπρίους, εἰς τήν πραγματικότητα ὅμως πρός τούς Τούρκους. Τώρα ἡ Βρεταννική κυβέρνησις μᾶς προειδοποιεῖ ὅτι πρέπει νά σταματήσωμεν νά ἀντιδρῶμεν, διά νά μή τεθοῦν ἐν κινδύνω αἱ σχέσεις μας μέ τήν Τουρκίαν, διατυπώνουσα ἐν ταυτῶ ἔστω καί κατ' εὔσχημον τρόπον ἀπειλάς καί μᾶς στέλλει ὄχι παράκλησιν, ἀλλ' ἰταμήν «ἐντολήν».

Τό «παιχνίδι» ἀρχίζει νά γίνεται «χονδρό». Τό Συμβούλιον Ἀσφαλείας τοῦ ΟΗΕ, ἐπιτρέπει στόν Μακάριον, ὁ ὁποῖος ἐκείνην τήν ὥραν ἐκπροσωπεῖ μόνον τόν ἑαυτόν του, νά ὁμιλήση ἀπό τοῦ βήματός του καί νά ἐξεμέση ὅλον το μίσος του ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ὁμιλῶν περί «ἐχθρικῆς εἰσβολῆς τῆς Ἑλλάδος πρός κατάλυσιν τῆς Κυπριακῆς ἀνεξαρτησίας». Πρίν ὅμως ἀναφερθῶ στά Μακαριακά ἐνθελληνικά ψεύδη, θά ἤθελα νά διατυπώσω ὡρισμένας ἀπορίας:

Οἱ Βρεταννοί, ὑποτίθεται ὅτι μισοῦσαν τόν Μακάριον καί τόν ἔστειλαν καί ἐξορίαν. Ἀλλ' ὁ ἡγέτης τοῦ ἐναντίον των ἐνόπλου ἀγῶνος δέν ἦτο ὁ Μακάριος ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κύπρου, μηδεμίαν ἔχων κοσμικήν ἐξουσίαν. Ἡγέτης τοῦ κατ' αὐτῶν ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ἦτο ὁ Γρίβας. Τόν ὁποῖον ἐπρόδωσαν οἱ κομμουνισταί καί τόσον ἐπίκρανε —διά νά μή χρησιμοποιήσω βαρυτέραν ἔκφρασιν— ὁ Μακάριος. Τώρα οἱ Βρεταννοί σπεύδουν νά τόν μεταφέρουν ἀπό τήν Πάφον στήν βάσιν τοῦ Ἀκρωτηρίου καί ἀπό ἐκεῖ στήν Μάλτα, κατόπιν στό Λονδίνον καί τέλος στήν Νέαν Ὑόρκην. Διατί; Ἐκόπτοντο αἰφνιδίως διά τήν ἐλευθερίαν τῶν Κυπρίων, αὐτοί πού τούς ἐκράτουν δεσμίους καί ἀπηγχόνησαν τούς ἥρωάς των, Καραολῆν, Δημητρίου καί τόσους ἄλλους, ἀκριβῶς διότι ἐμάχοντο διά τήν ἐλευθερία των;

Οἱ Ἀμερικανοί, ἐφοβοῦντο ὅτι ὁ Μακάριος *«φτιάχνει μιά Κούβα στήν Μεσόγειο».* Τώρα διατί ἤλλαξεν ἡ στάσις των;

Οἱ Τοῦρκοι μισοῦσαν τόν Μακάριον θανασίμως. Καί τώρα τόν ἤκουαν νά τούς εὐχαριστῆ καί νά τούς δικαιώνη. Καί ὅπως γράφει ὁ ἔγκριτος Τοῦρκος δημοσιογράφος Ἀλῆ Μπιράντ στό βιβλίον του «Ἀπόφαση - Ἀπόβαση» (σελ. 38). Ὁ Μακάριος *«εἶχε προκαλέσει κάποια συμπάθεια. Καί οἱ πιό ἀδιάλλακτες ἐφημερίδες μιλοῦσαν γιά τό πρόσωπο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μέ ἤπιους χαρακτη-*

ρισμούς»! Καί ἦτο φυσικόν. Μέ ὅσα ἔλεγε στόν ΟΗΕ, ἔδιδε στήν Ἄγκυρα ὅλα τά ἐπιχειρήματα, ὥστε νά πράξη ὅτι ἔπραξε.

Οἱ Σοβιετικοί, μονίμως ἀνθέλληνες καί πάντοτε ὑπέρ τῶν Τούρκων εἰς ὅλας τάς μετ' αὐτῶν συγκρούσεις μας, ἀπό τῆς ἐποχῆς τοῦ Λένιν καί τῆς βοηθείας του πρός τόν Κεμάλ μέχρι καί σήμερον, ἔπαιξαν ἄλλην μίαν φοράν ρόλον Ἰάγου. Ὁ Πρεσβευτής τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως εἰς τήν Ἄγκυραν Γκρουπιάκοφ, ἐπιδίδων στόν Τοῦρκον πρόεδρον Κορουτούρκ μίαν διακοίνωσιν περί τῆς θέσεως τῆς Μόσχας ἐπί τοῦ προκύψαντος ζητήματος, προέβη στήν δήλωσιν ὅτι *«τό πραξικόπημα ἔχει σχεδιασθῆ ἔξω ἀπό τήν Κύπρο. Ἡ Κυβέρνηση τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως ὑποστηρίζει ὅσους μάχονται ἐναντίον τῶν πραξικοπηματιῶν»!* Αὐτοί πού ἐκόπτοντο ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας δῆθεν τῶν Κυπρίων! Αὐτοί πού ὅταν οἱ Οὖγγροι, οἱ Ἀνατολικογερμανοί, οἱ Πολωνοί, οἱ Τσεχοσλοβάκοι, διεξεδίκησαν ψυχία ἐλευθερίας, δέν ἐδίστασαν νά εἰσβάλουν μέ τά τεθωρακισμένα των καί νά πνίξουν στό αἷμα τούς λαούς πού ἔχουν ὑποδουλώσει.

Τώρα ὅμως, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἀνθελληνικῆς συγχορδίας. Καί ἀπό κοντά ὁ γνωστός Γεώργιος Μαῦρος, διά τόν ὁποῖον εἶχα προσωπικῶς φροντίσει ὥστε νά ἀφεθῆ ἐλεύθερος, νά δηλώνη ἀπό τοῦ ραδιοσταθμοῦ τοῦ BBC, ὅτι *«αἱ ἐγγυήτριαι δυνάμεις ὀφείλουν νά ἐπέμβουν διά τήν ἀποκατάστασιν τῆς νομιμότητος ἐν Κύπρῳ»!* Καί ὅταν ὁ λαμβάνων τήν συνέντευξιν δημοσιογράφος τοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι μεταξύ τῶν ἐγγυητριῶν δυνάμεων, κατά τήν συμφωνίαν τῆς Ζυρίχης, εἶναι καί ἡ Τουρκία, ἐκεῖνος ἀπαντᾶ: «Εἶπον»!! Αἱ δηλώσεις τοῦ Μαύρου ὅπως καί ὁ λόγος τοῦ Μακαρίου, οὐσιαστικῶς προσέφεραν στόν Ἐτσεβίτ τήν νομικήν κάλυψιν διά τόν «Ἀττίλα».

27. Τά Μακαριακά ψεύδη

Ὁ Μακάριος, ὁμιλῶν παρά τήν ἀντίδρασιν τοῦ Ἕλληνος ἀντιπροσώπου Παναγιωτάκου, ὁ ὁποῖος μάλιστα τόν κατήγγειλε διά τό τυρανικόν καθεστώς πού εἶχεν ἐγκαθιδρύσει εἰς Κύπρον, ἐπεκαλέσθη ψευδῶς τό ἐπιχείρημα, ὅτι δῆθεν ἡ ἀνατροπή του στρέφεται καί κατά τῶν Τούρκων! Εἶπε συγκεκριμένως:

> **«...Ποιῶ ἔκκλησιν πρός τά μέλη τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας νά πράξουν ὅ,τι δύνανται, διά νά θέσουν τέρμα εἰς τήν ἀνώμαλον κατάστασιν, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη διά τοῦ πραξικοπήματος τῶν Ἀθηνῶν. Καλῶ τό Συμβούλιον Ἀσφαλείας νά χρησιμοποιήσει ὅλους τούς τρόπους καί τά εἰς τήν διάθεσίν του μέσα, ὥστε ἡ συνταγματική τάξις ἐν Κύπρῳ καί τά δημοκρατικά δικαιώματα τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου νά ἀποκατασταθοῦν ἄνευ καθυστερήσεως. Καθώς ἔχω δηλώσει, τά γεγονότα εἰς Κύπρον δέν ἀποτελοῦν ἐσωτερικήν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Κύπρου ἐπηρεάζονται ἐπίσης. Τό πραξικόπημα τῆς Ἑλληνικῆς χούντας εἶναι μία εἰσβολή καί ἐκ τῶν συνεπειῶν της θά ὑποφέρει ὅλος ὁ Λαός τῆς Κύπρου, ἀμφότεροι Ἕλληνες καί Τοῦρκοι...».**

Δέν ἐπιθυμῶ νά συμπεριλάβω στό βιβλίον ὁλόκληρον τήν ὁμιλίαν του, ἡ ὁποία μόνον ἐνόχλησιν ἠμπορεῖ νά προκαλέση στόν Ἕλληνα ἀναγνώστην. Ἀλλά πρέπει νά μεταφέρω ἐδῶ δύο παραγράφους ἀπό αὐτήν. Ἐκείνην πού ἀναφέρει ὅτι «ἡ εἰσβολή συνεχίζεται ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν Ἕλληνες ἀξιωματικοί στήν Κύπρο» καί αὐτήν πού —ἐπαναλαμβάνω, ψευδῶς— ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Τουρκοκύπριοι κινδυνεύουν. Ἰδού αὐταί κατά λέξιν:

«...Δυνατόν νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὅ,τι συνέβη ἐν Κύπρῳ εἶμαι μία ἐπανάστασις καί ὅτι μία κυβέρνησις ἐγκαθιδρύθη ἐπαναστατικῷ δικαίῳ. Αὐτή δέν εἶναι ἡ περίπτωσις. ΔΕΝ ἠδύνατο νά θεωρηθεῖ ὡς ἐσωτερική ὑπόθεσις. Ἦτο μία εἰσβολή ἡ ὁποία παρεβίασε τήν ἀνεξαρτησίαν καί τήν κυριαρχίαν τῆς Δημοκρατίας. Καί ἡ εἰσβολή συνεχίζεται ἐφ' ὅσον ὑπάρχουν Ἕλληνες ἀξιωματικοί είς Κύπρον. Τά ἀποτελέσματα τῆς εἰσβολῆς θά εἶναι καταλυτικά διά τήν Κύπρον, ἐάν δέν ὑπάρξει ἐπάνοδος εἰς τήν συνταγματικήν ὁμαλότητα καί ἐάν αἱ δημοκρατικαί ἐλευθερίαι δέν ἀποκατασταθοῦν...».

«...Οἱ Ἕλληνες ἔχουν καταλάβει τήν Κύπρον. Καί εἶναι πολύ περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἀπό τούς Τούρκους. Αἱ συγκρούσεις εἰς τήν νῆσον συνεχίζονται αἱματηραί. Εἰς τά κρατικά κτίρια ἔχουν ἀναρτηθεῖ ἑλληνικαί σημαῖαι. Εἰς τάς ὁδούς περιφέρονται τάνκς. Ἡ ἐνέργεια αὐτή ἔχει καταργήσει τήν ἀνεξαρτησίαν καί τήν ἐδαφικήν ἀκεραιότητα τῆς Κύπρου. Σήμερον κινδυνεύει καί ἡ Τουρκοκυπριακή κοινότης...».

Τό γεγονός ὅτι εὐθύς μετά τήν ἐνέργειαν ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου ὁ Ἐτσεβίτ εἶχε δηλώσει ὅτι «τά γεγονότα ἀφοροῦν τούς Ἑλληνοκυπρίους», καθώς καί αἱ πληροφορίαι πού μοῦ ἀνεφέρθησαν ἐκ Σμύρνης ἀπό τόν Ντόταν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί ἔχουν λάβει τήν ἰδίαν θέσιν μέ τόν πρωθυπουργόν των, μέ ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἡ τουρκική εἰσβολή ἀπεφασίσθη στό Λονδίνον. Καί ὄχι μόνον ἀπό τούς Τούρκους. Καί ὄχι μόνον ἀπό τούς ξένους.

Πιστεύω ὅτι παρομοίαν ἐκτίμησιν θά ἔπρεπε νά ἔχη κάμει καί ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις. Καί βάσει αὐτῆς νά εἶχεν ἀποφασίσει περί τοῦ πρακτέου καί νά εἶχε δώσει τάς ὁδηγίας της καί τάς διαταγάς της πρός ὅλα τά ἁρμόδια ὄργανα καί, ἰδιαιτέρως, πρός τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Τίποτε ὅμως δέν ἔγινε. Ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις ἀνέμενε μοιρολατρικῶς τάς ἐξελίξεις.

Ὑπάρχει τό δεδομένον ὅτι ἡ τουρκική εἰσβολή ἐπραγματοποιήθη μετά τό πέρας τῶν διαβουλεύσεων μεταξύ Ἄγγλων, Τούρκων καί Σίσκο στό Λονδίνον. Καί μετά τάς δηλώσεις Μακαρίου καί Μαύρου, ὁπότε ἡ Τουρκία εἶχε πλέον καί ἀπό «ἑλληνικῆς πλευρᾶς» ἔρεισμα νά ἐπέμβη ὡς ἐγγυήτρια δύναμις δῆθεν. Βεβαίως σήμερα οἱ Τοῦρκοι προσπαθοῦν νά παρουσιάσουν διαφορετικά τά γεγονότα. Καί ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτοί εἶχαν ἀποφασίσει τήν εἰσβολήν πρίν ὁ Ἐτσεβίτ μεταβῆ στήν ἀγγλικήν πρωτεύουσαν. Καί ὅτι δέν ἤθελαν τήν ἐπίσκεψιν Σίσκο, διότι δῆθεν ἐφοβοῦντο ὅτι οἱ Ἀμερικανοί θά ἤθελαν νά ἐμποδίσουν τήν εἰσβολήν!

Καί ἄλλωστε, τί χρείαν ἄλλων ἔχομεν μαρτύρων, ὅταν μίαν ἡμέραν πρίν ἐγώ προσωπικῶς, κατ' ἐξουσιοδότησιν καί τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, πραγματοποιήσω τήν μεταπολίτευσιν, ὁ Κίσσινγκερ ὡμίλει μετά βεβαιότητος περί τοῦ ὅτι «αὔριον θά ὑπάρξη πολιτική μεταβολή στήν Ἑλλάδα»; Καί ἀκόμη, ὅταν ὁ Μακάριος, τήν ἰδίαν ἀκριβῶς ἡμέραν, εἰς ὑποκλαπεῖσαν ὑπό τῆς ΚΥΠ τηλεφωνικήν συνομιλίαν του μετά τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Κύπρου εἰς Ἀθήνας Ν. Κρανιδιώτη, ὡμίλει περί «φαγώματος τῆς χούντας»; Τήν συνομιλίαν αὐτήν μου παρέδωσε τήν 22αν Ἰουλίου 1974 ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ Σταθαόπουλος καί ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κρανιδιώτης: Μακαριώτατε, συγχαρητήρια ἐπί τῆς διασώσει σας.

Μακάριος: Ἄστα αὐτά τώρα. Εἶδες πῶς ἐφάαμεν τήν χούνταν; Ἔτσι θά τούς φάομεν ὅλους.

Ἀλλά καί πέραν αὐτοῦ, ὁ Μακάριος, ἐπανελθών ἀργότερα εἰς Κύπρον, εἶ-

πεν ὁμιλῶν πρός τόν Κυπριακόν λαόν, ὅτι ἐθυσιάσθη ἡ Κύπρος ἵνα καταλυθῆ ἡ χούντα. Καί ὁ Ἀβέρωφ εἶχεν εἰπεῖ ἐνωρίτερα πρός τόν Καραμανλῆν, ὅτι «μόνο μέ ἐθνική συμφορά θά πέσουν αὐτοί». Καί τέλος, εἰς συνέντευξίν του πρός τήν Ἰταλίδα δημοσιογράφον Ὀριάνα Φαλάτσι, ὁ Μακάριος ἀπαντῶν εἰς ἐρώτησίν της περί τοῦ ἄν ἡ ἐπιστολή του πρός τόν Γκιζίκην προεκάλεσε τήν ἀνατροπήν του, ἀπήντησε:

«Ἄς ποῦμε ὅτι ἡ ἐπιστολή ἐπετάχυνε τά γεγονότα. Τό πραξικόπημα ἦτο ἀποφασισμένον. Πιθανῶς θά ἐγίνετο μετά μερικούς μῆνας».

Οὔτε τότε βεβαίως εἶπε τήν ἀλήθειαν ὁ Μακάριος. Διότι καί ἄν ἀκόμη ὑποτεθῆ ὅτι «ἁπλῶς ἐπετάχυνε τά γεγονότα» ἡ ἐπιστολή του, διατί τήν ἀπέστειλε; Καί διατί ἠρνεῖτο νά ἔλθη εἰς Ἀθήνας διά διαβουλεύσεις; Πέραν αὐτοῦ, ἐάν δέν εἶχε σταλεῖ ἡ ἐπιστολῆ καί εἶχα στήν διάθεσίν μου τούς «μῆνας» πού ἔλεγεν ὁ Μακάριος, ποῖος δύναται νά ὑποστηρίξη ὅτι δέν θά μοῦ εἶχον δοθῆ ἄλλαι εὐκαιρίαι νά πολιτικοποιήσω τό καθεστώς, ἀφοῦ ἀπό μηνῶν ἤδη ὡμίλουν περί τῶν προθέσεών μου, ἐπισημαίνων συνεχῶς τήν ἀνάγκην νά ἀπομακρυνθοῦν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἀπό τήν πολιτικήν;

Ὑπάρχει ὅμως μία πρόσφατος ἐξώδικος διαμαρτυρία τοῦ συγγραφέως Χρήστου Μαρκογιάννη, ἐπιδοθεῖσα διά δικαστικοῦ κλητῆρος πρός τόν Κων. Καραμανλῆν, διά τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεύς αὐτός ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ Μακάριος, πρό τῆς ἀποστολῆς τῆς ἐπιστολῆς του πρός τόν Γκιζίκην, εἶχε κοινοποιήσει αὐτήν στόν διαμένοντα τότε στό Παρίσι Καραμανλῆν.

Δέν γνωρίζω ἐάν τοῦτο εἶναι ἀληθές. Ἀλλά γράφει ὁ κ. Μαρκογιάννης:

«...Ὁ Μακάριος τῆς Κύπρου, πρίν ἥ ἐπιδώση, εἰς τό τότε Καθεστώς τῶν Ἀθηνῶν, τό ὑπό χρονολογίαν 2-7-1974 βιαιότατον τελεσίγραφόν του, ἀπέστειλεν αὐτό εἰς Ὑμᾶς (βλέπετε μαρτυρίαν Κυπριακῆς ἐφημερίδος «Ἐλεύθερη Κύπρος», 6-5-1979) δι' ἐκτάκτου ἀγγελιοφόρου του, τοῦ κ. Χάρη Βωβίδη, ἐν ἀντιγράφω, ἵνα λάβητε ἐγκαίρως γνῶσιν καί προφανέστατα συμμερισθῆτε τάς εὐθύνας καί προλάβητε ἀκόμη τήν ἐπίδοσίν του, ἐάν εὑρίσκατε ἐκεῖνο διά τό Ἔθνος ἐπικίνδυνον. (Προεῖχεν, εἰς τήν σκέψιν τοῦ Μακαρίου, πάντοτε καί κυρίως ἀπό τῆς ἐποχῆς τῆς Κυβερνήσεως Γεωργίου Παπανδρέου 1964-1965, ἡ κατασφάλισις τῆς προσωπικῆς ἀνεξαρτησίας του εἰς τήν ἄσκησιν τῆς εἰς Κύπρον ἐξουσίας του και ἠξίου, διά παντός τρόπου καί βιαίου ἀκόμη, τό ἀκηδεμόνευτόν του ἐξ Ἀθηνῶν...».

«...Ὁ Μακάριος, κατά μαρτυρίαν τοῦ στενοῦ συνεργάτου του κ. Γεωργίου Τομπόζου (βλέπετε Κυπριακήν ἐφημερίδα «ΑΓΩΝ» 29/4/1979), ἦτο ἀπολύτως πεπεισμένος ὅτι, μετά τό τελεσίγραφόν του καί τό, οὕτω πως, προκαλούμενον καί ἐπερχόμενον (τότε) ἀντιμακαριακόν πραξικόπημα, θά ἐπηκολούθει Τουρκική εἰσβολή εἰς Κύπρον. (Ἀλλά παρά ταῦτα, ὁ Μακάριος, ἀπέρριψε, χωρίς πάλιν αἰδῶ καί λογισμόν, βεβαίως ὅμως ὑπό τά βλέμματά Σας, Κε Πρόεδρε, καί κατ' ἐφαρμογήν τοῦ κοινοῦ Σχεδίου Σας, τήν πρότασιν τοῦ κ. Γλαύκου Κληρίδη, Προέδρου τότε τῆς Κυπριακῆς Βουλῆς (βλέπετε μαρτυρίαν Κυπριακῆς ἐφημερίδος «ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ», 2-5-1979), ὅπως, μεταβῆ ἀμέσως, μετά τεσσάρων-πέντε Κυπρίων βουλευτῶν εἰς Ἀθήνας ἵνα εὐκόλως ἐπιτύχη σωτηρίαν ὀλιγόμηνον ἀναβολήν εἰς τήν, ἀδοκήτως ἐκ τοῦ Μακαριακοῦ τελεσιγράφου πρός Γκιζίκην, δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν, τήν ἀπειλοῦσαν ἐθνικήν περιπέτειαν, κρίσιν καί συμφοράν, εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἅπαντος...».

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ τουρκική εἰσβολή — Ἡ μεταπολίτευσις

1. Ἡ τουρκική εἰσβολή

Ὅπως κάθε πρωί, ἐκεῖνο τό Σάββατον, 20 Ἰουλίου 1974, ἑτοιμαζόμουν νά προσέλθω ἐνωρίς στό γραφεῖον μου. Πρίν ὅμως ἐξέλθω ἀπό τήν κατοικίαν τοῦ Ἀρχηγοῦ, ἐπί τῆς ὁδοῦ Μεσογείων, τήν ὁποίαν καί ἐχρησιμοποίουν τότε, ἔλαβα τηλεφώνημα τοῦ ἀξιωματικοῦ ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχηγείου, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τουρκικαί δυνάμεις πραγματοποιοῦν ἀπόβασιν στήν Κύπρον.

Ἦτο 6.15΄ πρωϊνή. Διά νά μή καθυστερήσω ἔστω καί τά ἐλάχιστα λεπτά πού ἀπητοῦντο διά νά φθάσω στό γραφεῖον μου, τόν διέταξα νά κηρύξη κατάστασιν γενικῆς ἐπιφυλακῆς, δι' ὅλας τάς Ἑλληνικάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Ἐπίσης νά διαβιβάση εἰς τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Κύπρου τήν ἐντολήν ὅπως ἀρχίση ἀμέσως ἡ ἐφαρμογή τοῦ σχεδίου ἀμύνης τῆς νήσου. Βεβαίως ἡ ἐφαρμογή τοῦ σχεδίου προεβλέπετο ἀμέσως καί ἄνευ ἑτέρας διαταγῆς, εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τῆς νήσου. Τέλος διέταξα νά ὁλοκληρωθῆ ὑπό τοῦ ΓΕΕΦ ἡ ἐπιστράτευσις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Μετά ταῦτα, ἔσπευσα στό Ἀρχηγεῖον. Κατά τήν εἴσοδόν μου στό γραφεῖον μου, μέ ἠκολούθησαν ἐντός αὐτοῦ ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Μιχαήλ Πηλιχός καί οἱ Ταγματάρχαι Χαρ. Παλαΐνης καί Γερ. Ματάτσης. Οἱ δύο πρῶτοι, ἔφερον στολήν ἐκστρατείας καί τά πιστόλια των. Πρίν ἀκόμη κρεμάσω τό πηλίκιόν μου καί καθίσω στό γραφεῖον, τόσον ὁ Πηλιχός ὅσον καί ὁ Παλαΐνης ἤρχισαν εἰς ἔντονον ὕφος καί χειρονομοῦντες, νά μοῦ λέγουν ὅτι ἡ ΕΛΔΥΚ βάλλεται καί ἐπιβάλλεται νά ἀντιδράσωμεν ἀμέσως.

Πρός στιγμήν αἰφνιδιάσθηκα. Ἦτο φυσικόν νά μή ἀναμένη ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων νά τοῦ λέγουν ὁ κ. Πηλιχός καί ὁ κ. Παλαΐνης τί νά κάμη. Διετήρησα ὅμως τήν ψυχραιμίαν μου καί τούς ἀπέπεμψα εἰς αὐστηρόν τόνον, σχεδόν σκαιῶς. Τούς διέταξα νά τσακισθοῦν νά ἐπιστρέψουν στά γραφεῖα των καί αὐτοί καί ὡρισμένοι ἄλλοι ἀξιωματικοί, πού εἶχον ἐν τῷ μεταξύ συγκεντρωθῆ στό συνεχόμενον καί ἀνοικτόν κατ' ἐκείνην τήν ὥραν γραφεῖον τοῦ ὑπασπιστοῦ μου Ταγματάρχου Κ. Τριανταφύλλου.

Ἐπειθάρχησαν ὅλοι ἀμέσως, μέ καταφανῆ τήν ἔκπληξίν των ἐκ τῆς αὐστηρότητος τοῦ ὕφους μου, δοθέντος ὅτι σπανίως ἐφώναζα πρός ἀξιωματικούς καί τήν πειθαρχίαν ἐπέβαλα καθ' ὅλον μου τόν στρατιωτικόν βίον, χωρίς νά χρειάζεται νά ὑψώσω τήν φωνήν μου. Ἀλλ' ἦτο φυσικόν νά ἐκνευρισθῶ. Εὑρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς δραματικῆς ἐξελίξεως καί οἱ ἄνθρωποι τοῦ περιγύρου τοῦ Ἰωαννίδη ἐπίστευαν ὅτι δύνανται νά διευθύνουν ἀκόμη καί τό Ἀρχηγεῖον!

Ἐξηφανίσθησαν ἐν ριπῆ ὀφθαλμοῦ. Καί τότε εἶπα στόν Ματάτσην νά καλέση ἀμέσως ἐκ μέρους μου τούς Ἀρχηγούς Γαλατσᾶνον, Ἀραπάκην καί Παπανικολάου νά προσέλθουν στό γραφεῖον μου. Τότε εἰσῆλθεν ὁ Ὑποστράτη-

γος Κων. Χανιώτης, ὁ ὁποῖος καί μέ ἐνημέρωσεν ἐπί τῆς καταστάσεως.

'Αφοῦ μοῦ ἀνέφερεν ὅτι αἱ διαταγαί μου πρός τό ΓΕΕΦ ἤδη διεβιβάσθησαν, μοῦ περιέγραψεν ὡς ἑξῆς τά πράγματα:

Τουρκικά ἀποβατικά σκάφη, ὑποστηριζόμενα ἀπό ἀέρος καί θαλάσσης, ἀποβιβάζουν δυνάμεις στήν περιοχήν Κυρηνείας, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἑλικόπτερα μεταφέρουν ἀλεξιπτωτιστάς ἐντός τῶν τουρκοκυπριακῶν θυλάκων Λευκωσίας - 'Αγύρτας. Παραλλήλως, ἡ Τουρκική ἀεροπορία βομβαρδίζει στόχους ἐντός τοῦ 'Ελληνοκυπριακοῦ τομέως τῆς Λευκωσίας.

Μετά τήν ἐνημέρωσίν μου αὐτήν ἀπό τόν Χανιώτην, προσῆλθον οἱ ἐν τῷ μεταξύ κληθέντες 'Αρχηγοί, ὅπως καί ὁ 'Υπαρχηγός τοῦ 'Αρχηγείου 'Ενόπλων Δυνάμεων 'Αντιστράτηγος Κυριακόπουλος. "Ολοι ἦσαν ἐνημερωμένοι καί δέν ἐχρειάζετο νά προσθέσω τίποτε εἰς ὅσα ἐγνώριζαν. "Ηξευραν ὅσα καί ἐγώ. Διά νά μή χάνεται χρόνος λοιπόν, τούς εἶπα ὅτι πρέπει νά ἐλέγξουν τήν ἑτοιμότητα ἐφαρμογῆς τῶν σχεδίων των διά τόν 'Ελληνικόν χῶρον, νά παρακολουθοῦν στενῶς τήν κατάστασιν καί νά εἶναι ἕτοιμοι νά ἐφαρμόσουν τό σχέδιον ἐνισχύσεως τῆς Κύπρου, εὐθύς ὡς τούς διατάξω. Διέταξα ἐπίσης τόν Κυριακόπουλον νά θέση ἀμέσως εἰς λειτουργίαν τήν αἴθουσαν ἐπιχειρήσεων. 'Εν τῷ μεταξύ εἶχε προσέλθη καί ὁ 'Ιωαννίδης. Παρηκολούθει ὅσα ἔλεγα πρός τούς 'Αρχηγούς, χωρίς νά ἐπεμβαίνη. Εἶχεν ὅμως καταληφθῆ ὑπό νευρικότητος. 'Αλλά, προφανῶς λόγω τῆς ψυχραιμίας καί τῆς ἀποφασιστικότητος μέ τήν ὁποίαν οἱ ὑπόλοιποι ἀντιμετωπίζαμε τήν κατάστασιν καί ἐλαμβάναμε τάς ἀποφάσεις μας, ἠρέμησε καί στό τέλος μοῦ εἶπε: «"Ολα θά πᾶνε καλά».

Εἶχεν ὅμως ἀρχίσει νά χάνη τό παιγνίδι. Τώρα δέν ἦτο δυνατόν νά ἀποφασίζη ἐκεῖνος. Τό 'Αρχηγεῖον διεδραμάτιζε τόν ἀποφασιστικόν του ρόλον καί ὁ 'Ιωαννίδης μοιραίως περιήρχετο πλέον στό περιθώριον.

"Οταν ἔφυγαν ὅλοι ἀπό τό γραφεῖον μου, ἐτηλεφώνησα στόν Πρόεδρον Γκιζίκην καί τοῦ ἐζήτησα ὅπως συγκαλέση διά τήν 8ην πρωϊνήν τό Πολεμικόν Συμβούλιον, προκειμένου νά συνεδριάση ὑπό τήν προεδρίαν του στό 'Αρχηγεῖον 'Ενόπλων Δυνάμεων, πρός λῆψιν ἀποφάσεων. 'Ο Γκιζίκης, παρ' ὅτι εἶχεν ἐνημερωθῆ ἐπί τῶν ἐξελίξεων, ἔφερεν ἀντιρρήσεις διά τόν χρόνον συγκλήσεως τοῦ Συμβουλίου καί ἤθελε νά τό συγκαλέση ἀργότερα. Τοῦ ἐτόνισα ὅτι ἡ κατάστασις δέν ἐπιτρέπει ἀπώλειαν χρόνου καί, πρό τῆς ἐπιμονῆς μου συνεφώνησε, ἀναλαβών μάλιστα νά εἰδοποιήση ὁ ἴδιος τόν Πρωθυπουργόν. 'Εν συνεχεία ἐκάλεσα τόν Κυριακόπουλον καί τοῦ εἶπα νά ἑτοιμάση τήν αἴθουσαν ἐνημερώσεων ὥστε νά πραγματοποιηθῆ ἐκεῖ ἡ συνεδρίασις τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου. Καί τήν ὥραν πού ὁ Κυριακόπουλος ἐξήρχετο τοῦ γραφείου μου, διεσταυρώθη μέ τόν πρεσβευτήν τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν Χένρυ Τάσκα, ὁ ὁποῖος ἤρχετο νά μέ συναντήση, συνοδευόμενος ἀπό τόν 'Αμερικανόν 'Αντισυνταγματάρχην "Εβερτ Μάρντερ, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατεῖχεν ἄριστα τήν 'Ελληνικήν γλῶσσαν καί εἶχεν ἀποφοιτήσει ἀπό τήν 'Ανωτέραν Σχολήν Πολέμου τῆς Θεσσαλονίκης.

'Ο Τάσκα ἦτο ἀνήσυχος καί νευρικός. 'Αφού μέ ἐχαιρέτησε, εἰσῆλθεν ἀμέσως εἰς τό θέμα, διά τό ὁποῖον καί ἦλθε:

— Κύριε 'Αρχηγέ, μή πᾶτε σέ πόλεμο καί ἐγώ σᾶς ὑπόσχομαι νά σταματήσω τούς Τούρκους!

Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τοιαύτη δυνατότης, πρέπει νά κινηθῆ ταχύτατα, διότι ἡ ὀργή τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι δικαία καί ἐπικίνδυνος. Μετέφραζεν ὁ Μάρντερ. Ὁ Τάσκα ἐφαίνετο ἕτοιμος κάτι νά ἀπαντήση, ἀλλ' ἐκείνην τήν στιγμήν εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, συνοδευόμενος ἀπό τόν ὑπουργόν Προεδρίας Κ. Ράλλην. Ἀπηυθύνθη ἀμέσως πρός τόν πρεσβευτήν τῶν ΗΠΑ καί τοῦ εἶπεν ὅτι ἡ τουρκική ἐνέργεια εἶναι ἀδικαιολόγητος καί ἡ Ἑλληνική πλευρά θά ἀντιδράση ἀναλόγως. Ἀκριβῶς εἰς αὐτό τό σημεῖον τῆς συζητήσεως, ἐπανῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Ἰωαννίδης ὁ ὁποῖος εἶπε στόν Τάσκα:

– *Ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι θέλουν πόλεμον, θά τόν ἔχουν. Οἱ συνέπειες ὅμως θά βαρύνουν ἐσᾶς!*

Τά πνεύματα ἐνεφανίζοντο ὡξυμένα καί ὁ Τάσκα προσεπάθησε νά τά ἠρεμήση ἐπιχειρῶν νά ἀρχίση διάλογον μέ τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Ὁ τελευταῖος ὅμως τοῦ εἶπεν ὅτι δέν ἔχει χρόνον διά συζητήσεις, διότι ἀρχίζει ἡ συνεδρίασις τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου καί δέν εἶναι ὀρθόν νά ἀναμένη ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη προσέλθει. Ὁ Τάσκα, συνοδευόμενος πάντοτε ἀπό τόν Μάρτντερ ἀπεχώρησε καί ἐγώ μέ τόν Ἀνδρουτσόπουλον κατηυθύνθημεν στήν αἴθουσαν ἐπιχειρήσεων.

Τό πολεμικόν Συμβούλιον ἤρχισε τήν 8ην ἀκριβῶς καί εἰς αὐτό ἔλαβον μέρος, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Γκιζίκης, ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, οἱ ὑπουργοί Προεδρίας Κ. Ράλλης, Ἐξωτερικῶν Κυπραῖος, Συντονισμοῦ Ἠλ. Μπαλόπουλος, Ἐθν. Ἀμύνης Ε. Λατσούδης, Ἐσωτερικῶν Β. Τσούμπας, Δημ. Τάξεως Γ. Τσουμάνης, Ἐμπορίου Ἐλευθερίου, ἐγώ καί οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Γαλατσᾶνος, Ἀραπάκης καί Παπανικολᾶου, ὁ Ὑποστράτηγος Χανιώτης καί οἱ ἁρμόδιοι ἐπιτελεῖς ἀξιωματικοί ὅλων τῶν Ἀρχηγείων, καθώς καί ὁ Ἰωαννίδης.

Ἀρχικῶς ἐνημέρωσα τούς παρισταμένους ἐπί τῆς ἐξελίξεως τῆς τουρκικῆς ἀποβατικῆς ἐνεργείας καί ἐν συνεχεία ἐζήτησα τόν καθορισμόν τῆς κυβερνητικῆς γραμμῆς, τήν ὁποίαν καί θά ὑλοποιήσουν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις. Ὡμίλησε πρῶτος ὁ Ἀνδρουτσόπουλος. Εἶπεν ὅτι τό δίκαιον εἶναι μέ τό μέρος μας καί ὅτι τό ΝΑΤΟ καί αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι πρέπει νά ἐπέμβουν καί νά ὑποχρεώσουν τήν Τουρκίαν νά σταματήση τήν ἐπιχείρησιν.

Ἀκολούθως ὁ Τσουμάνης μέ ἠρώτησε διά τάς πολεμικάς δυνατότητας τῆς χώρας καί ἀπήντησα ὅτι δέν δυνάμεθα νά βοηθήσωμεν ἀποφασιστικῶς τόν ἀμυντικόν ἀγῶνα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς Κύπρον, χωρίς ἀεροπορικήν ὑποστήριξιν. Στόν Ἕβρον ὅμως καί τά νησιά, εἴμεθα ἕτοιμοι νά ἀντιδράσωμεν μέ ἐπιτυχίαν, ἐάν οἱ Τοῦρκοι ἐπιτεθοῦν ἐκεῖ.

Ὁ Τσούμπας ἐξέφρασεν ἀμφιβολίας διά τήν ἱκανότητα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς νά ἀμυνθῆ ἀποτελεσματικῶς καί ἐπρότεινεν ὅπως ἡ Ἑλλάς κηρύξη γενικήν ἐπιστράτευσιν. Τότε ἐπενέβη ὁ Μπαλόπουλος καί εἶπεν ὅτι ἐάν κηρυχθῆ γενική ἐπιστράτευσις, θέλει περιθώριον δύο ὡρῶν πρό τῆς ἀναγγελίας της, ὥστε νά προλάβη νά δεσμεύση τάς καταθέσεις τῶν Τραπεζῶν, ὥστε νά ἐκμηδενισθῆ ὁ κίνδυνος συνωστισμοῦ τῶν καταθετῶν καί δημιουργίας ἀτμοσφαίρας πανικοῦ στήν οἰκονομίαν. (Ὁ πρῶτος πού ἀπέσυρε τάς καταθέσεις του ἀπό τήν Τράπεζαν προτοῦ δεσμευθοῦν ἦτο ὁ Ἀραπάκης).

Ἀκολούθως ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἠρώτησε τούς Ἀρχηγούς τῶν τριῶν Κλάδων, διά τάς δυνατότητάς των. Ὁ Γαλατσᾶνος δέν ὡμίλησε, διότι ἤδη τόν εἶχα καλύψει. Ὁ Ἀραπάκης εἶπεν ὅτι ἔχει πέντε ὑποβρύχια ἐν ἐνεργεία καί ἕνα ἐν παροπλισμῷ, τό ὁποῖον ὅμως θά ἐνεργοποιήσῃ. Ὁ Παπανικολάου εἶπεν ὅτι ἡ Ἀεροπορία, ἐάν ἀπαιτηθῇ, θά πράξῃ τό καθῆκον της καί ὅτι πρέπει νά ἐπιστρατευθῇ καί ἡ Πολιτική ἀεροπορία.

Ὀλίγον πρό τῆς λήξεως τῆς συνεδριάσεως τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου, ὁ Χανιώτης ἀνέφερεν ὅτι ἡ ΕΛΔΥΚ ἤδη βάλλεται ὑπό τῶν Τούρκων καί ἡ τουρκική πολεμική ἀεροπορία βομβαρδίζει κατωκημένας περιοχάς. Ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος κάθε τόσον ἔλεγε πρός τόν Ἀνδρουτσόπουλον «νά σταματήσῃ τό κουβεντολόϊ καί νά ἀρχίσῃ ἡ δρᾶσις», ἐκμεταλλευόμενος τήν ψυχολογίαν πού ἐδημιούργησεν ἡ ἀναφορά τοῦ Χανιώτη, ἠγέρθη ἐκ τῆς θέσεώς του καί ἐφώναξε:

—*Σταματῆστε. Ἔχουμε πόλεμο!*

Τελικῶς, τό Πολεμικόν Συμβούλιον ἔλαβε τάς ἑξῆς ἀποφάσεις:

— *Κήρυξις γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.*

— *Ἀνάληψις δραστηρίας διπλωματικῆς μάχης διά τήν διαφώτισιν τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης καί τῶν ξένων κυβερνήσεων, ἐπί τοῦ ἀπροκλήτου καί ἀδίκου τῆς τουρκικῆς ἐπιθέσεως εἰς Κύπρον.*

— *Ἀνάκλησις τοῦ ἐν Ἀγκύρα Ἕλληνος πρεσβευτοῦ.*

— *Ἀνάκλησις τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἀπό τό Στρατηγεῖον ΝΑΤΟ Σμύρνης καί διαταγή πρός τούς εἰς τά ἄλλα Στρατηγεῖα τῆς συμμαχίας, νά ἑτοιμασθοῦν πρός ἄμεσον ἀναχώρησιν καί ἐπαναπατρισμόν, εὐθύς ὡς διαταχθοῦν.*

— *Προσφυγή στό Συμβούλιον Ἀσφαλείας τοῦ ΟΗΕ.*

Ἡ συνεδρίασις αὐτή τοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου, ὑπῆρξεν ἡ μοναδική καί ἅπαντα τά λεχθέντα ὑπό τῶν μετασχόντων αὐτῆς ἔχουν μαγνητοφωνηθῇ.

Ὅταν ἐτελείωσεν ἡ συνεδρίασις, ἀπεσύρθην μέ τούς τρεῖς ἄλλους Ἀρχηγούς στό γραφεῖο μου, ὅπου συσκεφθήκαμε ἐπί τοῦ πρακτέου. Παρών ἦτο καί ὁ Κυριακόπουλος. Ἐλάβαμε τάς ἑξῆς ἀποφάσεις καί ἐδώσαμε τάς δεούσας ἐντολάς διά τήν ὑλοποίησίν των:

α. Κύπρος: Ἄμυνα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ὅπως προβλέπεται ἀπό τό σχέδιον καί ὁλοκλήρωσις τῆς ἐπιστρατεύσεως.

β. Ἑλλάς: Στρατός: Ἑτοιμότης ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς Κύπρον, ἀναλόγως τῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως καί κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων. — Ἄμεσος προώθησις στόν Ἕβρον τῶν εἰς Ἀθήνας εὑρισκομένων μονάδων γαλλικῶν ἁρμάτων μάχης, ἑνός εἰσέτι τάγματος πεζικοῦ καί δύο λόχων ἑρπυστριοφόρων ὀχημάτων μεταφορᾶς προσωπικοῦ. — Ἄμεσος στρῶσις τῶν ὑπό τῶν σχεδίων προβλεπομένων ναρκοπεδίων εἰς περιοχήν Ἕβρου. — Ἐνίσχυσις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου κατά σειράν εὐαισθησίας των καί πέραν τῶν σχεδίων, διά τεσσάρων ταγμάτων πεζικοῦ, ἕξ ἰλῶν μέσων ἁρμάτων, τριῶν πυροβολαρχιῶν πεδινοῦ πυροβολικοῦ, ἑβδομήκοντα ἀντιαεροπορικῶν πολυβόλων, ἕνδεκα χιλιάδων πεντακοσίων τυφεκίων καί τῶν ἀναγκαιούντων πυρομαχικῶν. — Ἑτοιμότης ἐφαρμογῆς τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Ναυτικόν: Διασπορά τοῦ στόλου στό Αἰγαῖον, ὅπως ὑπό τῶν σχεδίων προβλέπεται. Ἐπίταξις καί διάθεσις τῶν ἀπαιτουμένων διά τάς ἀνάγκας θαλασσίων μεταφορῶν τοῦ στρατοῦ καί τῶν ἄλλων κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων πλωτῶν μέσων. — Συνέχισις τοῦ πλοῦ τῶν δύο ὑποβρυχίων πρός Κύπρον καί ἐξασφάλισις ἐπαφῆς μετ' αὐτῶν, διά περαιτέρω διαταγάς. — Ἑτοιμότης τῶν δύο τορπιλλακάτων ἀπό τῆς ἀφίξεώς των εἰς Ἅγιον Νικόλαον Κρήτης, πρός ἀπόπλουν διά Κύπρον, ἐφ' ὅσον διαταχθοῦν. — Ἑτοιμότης ἐφαρμογῆς τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Ἀεροπορία: Διασπορά ἀεροσκαφῶν εἰς τά πολεμικά ἀεροδρόμια, ὑπό τά καταφύγια, ἀλλά μέ ηὐξημένην ἑτοιμότητα διά δρᾶσιν. — Ὁλοκλήρωσις τῆς συγκεντρώσεως εἰς ἀεροδρόμιον Καστελίου Κρήτης τῆς μοίρας τῶν 24 ἀεροσκαφῶν F-84. — Ἄμεσος μεταφορά ἐκ Σμύρνης δι' ἀεροσκαφῶν στήν Ἑλλάδα τῶν ἐκεῖ ὑπηρετούντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καί τῶν οἰκογενειῶν των. — Ἑτοιμότης διά τήν ὑλοποίησιν τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως.

Γενικαί διαταγαί: Στενή παρακολούθησις τῆς καταστάσεως καί ἑτοιμότης διά τήν παροχήν ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς Κύπρον. — Παρακολούθησις τῆς προόδου τῆς γενικῆς ἐπιστρατεύσεως. — Ἔκδοσις προειδοποιητικῆς διαταγῆς πρός τούς ὑπηρετοῦντας εἰς Στρατηγεῖα τοῦ ΝΑΤΟ Ἕλληνας ἀξιωματικούς, δι' ἑτοιμότητα ὥστε κατόπιν νεωτέρας διαταγῆς, νά ἀποχωρήσουν ἐπιστρέφοντες εἰς Ἑλλάδα. — Καθιέρωσις καθημερινῆς ἀπό 20 Ἰουλίου συσκέψεως τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τήν 9ην πρωϊνήν, στό γραφεῖον Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων.

2. Ἡ βοήθεια πρός τήν Κύπρον

Ὅταν ἐτελείωσα μέ τά ἀνωτέρω, ἠρώτησα τόν Ἀραπάκην ποῦ εὑρίσκοντο τά δύο ὑποβρύχια καί αἱ δύο τορπιλλάκατοι. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι τά μέν ὑποβρύχια πλέον ἐν καταδύσει καί εὑρίσκονται πλησίον τῆς νήσου Καρπάθου, μεταξύ Καρπάθου καί Ρόδου, αἱ δέ τορπιλλάκατοι ἔχουν ἤδη καταπλεύσει στόν Ἅγιον Νικόλαον Κρήτης. Κατόπιν τόν ἠρώτησα ποῦ εὑρίσκετο τό ἁρματαγωγόν τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ «Λέσβος», διά τοῦ ὁποίου βάσει ἐπισήμου προγραμματισμοῦ εἶχον πρό τριημέρου μεταφερθῆ εἰς Κύπρον 450 Ἕλληνες ὁπλῖται προκειμένου νά ἀντικαταστήσουν ἰσαρίθμους ἐπαναπατριζομένους τῆς ΕΛΔΥΚ καί τῆς Ε.Φ. Ὁ Ἀραπάκης μοῦ ἀπήντησε ὅτι τό «Λέσβος» ἔχει παραλάβει τούς ἐπαναπατριζομένους ὁπλίτας καί ἔχει ἀναχωρήσει ἐκ Κύπρου, ἐπιστρέφον στήν Ἑλλάδα, ἐκείνην δέ τήν ὥραν ἔπλεεν πλησίον τῆς Πάφου. Τοῦ ἔδωσα ἐντολήν νά διατάξη τό «Λέσβος» ὅπως πλεύση στήν πλησιεστέραν Κυπριακήν ἀκτήν καί ἀποβιβάση πάλιν τούς ἄνδρας, ὥστε νά τεθοῦν οὗτοι ἀμέσως ὑπό τάς διαταγάς τῆς ΕΛΔΥΚ και Ε.Φ. Πράγματι, περί τήν 7.30 ἑσπερινήν, οἱ 450 ἐπαναπατριζόμενοι ὁπλῖται ἀπεβιβάσθησαν καί πάλιν εἰς Κύπρον, ἐνισχυθείσης κατά τόν τρόπον αὐτόν τῆς ΕΛΔΥΚ μέ δύναμιν ἑνός εἰσέτι τάγματος ἐξ ἐμπείρου προσωπικοῦ. Τό «Λέσβος» ἀπέπλευσε διά τήν Ἑλλάδα κενόν.

Ὅταν ἔληξεν ἡ σύσκεψις, μέ ἐπληροφόρησαν ὅτι ἐπιθυμεῖ νά μέ ἐπισκεφθῆ ὁ Ἀμερικανός πρεσβευτής Χένρυ Τάσκα, ὁ ὁποῖος εἶχε διά δευτέραν φο-

ράν ἐκείνην τήν πρωΐαν προσέλθει στό 'Αρχηγεῖον. Αὐτήν τήν φοράν, πλήν τοῦ ἑλληνομαθοῦς Μάρντερ, συνωδεύετο καί ὑπό τοῦ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Συνταγματάρχου τῆς ἀμερικανικῆς ΜΟΣΒΗΠΕ Φράνκ Ἄθανσον.

Ὅταν τόν ἐδέχθην, ὁ Τάσκα ἐζήτησε νά ἐνημερωθῆ ἐπί τῆς καταστάσεως. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἁρμοδία δι' αὐτήν τήν ἐνημέρωσιν εἶναι ἡ 'Ελληνική κυβέρνησις καί ὅτι ἀπό πλευρᾶς 'Αρχηγοῦ 'Ενόπλων Δυνάμεων δέν εἶναι βεβαίως δυνατόν νά πληροφορηθῆ τίποτε, καθ' ὅσον αἱ ἐνέργειαι τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων εἶναι ἀπόρρητοι καί δέν κοινολογοῦνται.

'Η ἀπάντησίς μου ἠνώχλησε τόν Τάσκα. Παραδέχθη ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι κρίσιμος καί μοῦ ἐζήτησε πίστωσιν χρόνου, διότι ἀνέμενεν ἀπό στιγμῆς εἰς στιγμήν τόν Σίσκο, ὁ ὁποῖος ἤρχετο ἐξ 'Αγκύρας, ὁπότε μαζί θά κατέβαλον προσπαθείας διά τήν κατάπαυσιν τοῦ πυρός στήν Κύπρον. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ὡς 'Αρχηγός 'Ενόπλων Δυνάμεων, δέν ἔχω δικαίωμα νά ἀναστείλω διαταχθείσας ἤδη ἐνεργείας. Καί προσέθεσα ὅτι ἐάν πράγματι αἱ ΗΠΑ θέλουν νά προλάβουν, δέν ἔχουν παρά νά διατάξουν τόν Ἕκτον Στόλον των νά ἀναχαιτίση τούς Τούρκους.

'Επειδή μέχρι ἐκείνης τῆς στιγμῆς οἱ Τοῦρκοι οὐδέν ἀξιόλογον εἶχον ἐπιτύχει στήν Κύπρον, ἐσχημάτισα τήν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Τάσκα ἀπέβλεπεν ἀφ' ἑνός εἰς πληροφόρησίν του ἐπί τῶν ἐνεργειῶν καί προθέσεών μας καί ἀφ' ἑτέρου στήν δημιουργίαν εἰς βάρος μας ψυχολογικοῦ κλίματος ὥστε νά κερδηθῆ χρόνος ἵνα οἱ Τοῦρκοι δυνηθοῦν καί ἐγκαταστήσουν προγεφύρωμα στήν περιοχήν τῆς Κυρηνείας.

'Επί πλέον ἐσκέφθην ὅτι ἐάν ἡ ἐντύπωσίς μου αὐτή ἦτο ἀκριβής, τότε οἱ Τοῦρκοι ἔπρεπε νά ἐπιτύχουν προγεφύρωμα ἐντός προκαθωρισμένου χρόνου. Καί, κατά λογικήν συνέπειαν, προέκυπτεν ὅτι ἡ ἐνέργειά των εἶχε προσχεδιασθῆ καί ἦτο ἐν γνώσει τῶν 'Αμερικανῶν. Βεβαίως, δέν εἶπα τίποτε ἀπό αὐτά στόν Τάσκα, ὁ ὁποῖος μετά ταῦτα ἀπεχώρησε.

Ἦλθε τότε στό γραφεῖον μου ὁ Γαλατσᾶνος καί μοῦ εἰσηγήθη νά ἀποστείλωμεν εἰς Κύπρον καί τό 573 Τάγμα Πεζικοῦ, ὑπό τόν Ταγματάρχην 'Αρβανιτόπουλον, μετά μιᾶς ἴλης μέσων ἁρμάτων. Υἱοθέτησα τήν εἰσήγησίν του καί ἔδωσα ἐντολήν ὑλοποιήσεώς της, ἐν συνεργασία μετά τοῦ Ναυτικοῦ, διά τήν ὑπ' αὐτοῦ διάθεσιν τοῦ ἀναγκαιοῦντος πλωτοῦ μέσου.

'Ολίγον βραδύτερον μέ ἐπεσκέφθη ὁ Χανιώτης, ὁ ὁποῖος ὑπό τήν ἰδιότητά του ὡς ΔΑΚ/ΑΕΔ, εἰσηγήθη τήν ταυτόχρονον μέ τό 573 τάγμα ἀποστολήν εἰς Κύπρον καί δυνάμεως ἐξ ἑξακοσίων περίπου Κυπρίων φοιτητῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐθελοντικῶς συγκεντρωθῆ καί ὀργανωθῆ εἰς τέσσαρας λόχους, ὑπό τόν 'Αντισυνταγματάρχην Δημ. Παπαποστόλου.

Καίτοι ἐπίστευα ὅτι οἱ 600 αὐτοί 'Ελληνοκύπριοι φοιτηταί ἦσαν «Γριβικοί», δηλαδή «ἑνωτικοί» καί ὑπό τήν ἀρχηγίαν τοῦ Παπαποστόλου ἀκόμη περισσότερον φανατισμένοι, ἐν τούτοις ἐθεώρησα ὅτι ἡ δι' αὐτῶν ἐνίσχυσις τῆς Κύπρου, ἄνευ μάλιστα ἐμπλοκῆς μας, ἦτο ὑπεράνω ἄλλων σκοπιμοτήτων. Καί ἔδωσα τήν συγκατάθεσίν μου. Παραλλήλως, δέν ἤθελα νά ἀποστερήσω ἀπό αὐτά τά ἄξια 'Ελληνόπουλα τήν τιμήν νά πολεμήσουν διά τήν πατρίδα των. 'Εκάλεσα ὅμως ἰδιαιτέρως τόν Παπαποστόλου καί τόν κατέστησα προσωπικῶς ὑπεύθυνον, διά τό ἐνδεχόμενον νά ὑπάρξουν ἔκτροπα εἰς βάρος «Μακαρια-

κῶν», ἀπό τούς ἐθελοντάς του. Ὁ Παπαποστόλου μοῦ ἔδωσε τόν λόγον τῆς στρατιωτικῆς του τιμῆς, ὅτι οὐδέν θά ἐπιτρέψη νά συμβῆ.

Τό 573 Τάγμα Πεζικοῦ μετά τῆς ἴλης ἁρμάτων καί τῶν 600 Κυπρίων φοιτητῶν ἐπεβιβάσθησαν τοῦ ὀχηματαγωγοῦ «Ρέθυμνον» καί ἀπέπλευσαν διά Κύπρον τήν 23.45 ὥραν τῆς 21ης Ἰουλίου.

Μέχρι τῶν ἀπογευματινῶν ὡρῶν τῆς 20-7-1974, ὁ Χανιώτης καί ἕτεροι, μικροτέρου βαθμοῦ ἀξιωματικοί, προσεπάθησαν νά μέ ὠθήσουν εἰς ἐπίθεσιν κατά τῆς Τουρκίας, διά τοῦ τεχνάσματος τῆς διογκώσεως τῶν ἐκ Κύπρου πληροφοριῶν. Δέν ἐπέτυχον ὅμως τοῦ σκοποῦ των. Διότι ἤμην ἕτοιμος νά ἀντιδράσω δι' ὅλων τῶν μέσων ἐάν οἱ Τοῦρκοι προσέβαλον τήν τιμήν τῆς πατρίδος. Νά διατάξω ὁλοκληρωτικόν πόλεμον εἰς περίπτωσιν πού οἱ Τοῦρκοι ἐπετίθεντο. Ἀλλά δέν ἤθελα νά ἀναλάβω ἐνεργείας, πού θά ἐξέθεταν τήν χώραν ὡς ἐπιτιθεμένην. Καί ἐπί τῶν προθέσεών μου, ἦσαν ἀπολύτως ἐνημερωμένοι καί οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ἐν τῷ μεταξύ, αἱ ἐκ Κύπρου πληροφορίαι ἦσαν ἐνθαρρυντικαί, ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς ἀμύνης τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Οἱ Τοῦρκοι, παρά τήν ἀπόλυτον ἀεροπορικήν των ὑπεροχήν, τό ἀνενόχλητον οὐσιαστικῶς τῆς δράσεως τῆς ἀεροπορίας των ὑπεράνω τῆς Κύπρου, οὐδέν οὐσιαστικῶς εἶχον ἐπιτύχει, μέχρι τουλάχιστον ἐκείνης τῆς στιγμῆς. Παρά ταύτα, οἱ γνωστοί μου καί καλοί Ἕλληνες Κύπριοι ὑπουργοί Παντελῆς καί Ντίμης Δημητρίου, κατ' ἐπανάληψιν μοῦ ἐζήτησαν τηλεφωνικῶς τήν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλλάδος εἰς Κύπρον. Ἐγνώριζα πόσον ἀφοσιωμένοι ἦσαν εἰς τήν πατρίδα, ἀλλ' ἐσχημάτισα τότε τήν ἐντύπωσιν ὅτι δέν ἦσαν ψύχραιμοι καί αὐτό μέ ἀνησυχοῦσε περισσότερον, διότι δέν ἦτο δυνατόν νά πράξω κάτι περισσότερον, ἀπό τά μέτρα πού εἶχα ἤδη διατάξει. Παραλλήλως, ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ Σταθόπουλος, εἶχε συνεχῶς νωπάς πληροφορίας ἀπό τό εἰς Κυρήνειαν κλιμάκιόν του, περί τοῦ ἐκεῖ διεξαγομένου ἀγῶνος. Καί ἔσπευδε, εἴτε προφορικῶς, εἴτε διά τηλεφώνου, νά μοῦ ἀναφέρη περί τῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως. Κατά τάς πληροφορίας αὐτάς, ἡ Ἐθνική Φρουρά ἦτο κυρία τῆς καταστάσεως καί εἶχεν ἐπιφέρει σημαντικάς ἀπωλείας εἰς τούς εἰσβολεῖς, ὅπως περαιτέρω θά ἀναλυθῆ. Ἤμην λοιπόν πλήρως ἐνήμερος διά τήν ἐξέλιξιν τῆς ἐπιθέσεως, ὥστε δέν ἠδυνάμην νά ἐξηγήσω τάς συνεχεῖς αἰτήσεις τοῦ Γεωργίτση διά τήν παροχήν ὁδηγιῶν περί διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος, ἀπό τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἐνεφανίζετο νά ἀντιδρᾷ περίπου ὡς διοικητής λόχου, ὁ ὁποῖος ζητεῖ ὁδηγίας ἀπό τόν ταγματάρχην του, πού εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν χιλιομέτρου! Καί ὅμως, εἶχεν εἰς χεῖρας του ὅλα τά σχέδια καί ἔπρεπε νά γνωρίζη τί νά πράξη εἰς πᾶσαν περίπτωσιν. Κατέληξα λοιπόν, κατά φυσικήν συνέπειαν, στό συμπέρασμα ὅτι ἡ διεύθυνσις τοῦ ἀγῶνος ὑπό τοῦ Γεωργίτση, ἦτο ἕνα τεράστιον λάθος. Δι' αὐτό καί τό Ἐπιτελεῖον μου, ὅσον καί ὅπου ἦτο δυνατόν —προκειμένου περί γενικῶν κατευθύνσεων— μετεβίβαζε στόν Γεωργίτσην τάς ὁδηγίας μου.

Τάς ἀπογευματινάς ὥρας τῆς 20 Ἰουλίου, εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου, κατά τρόπον ἀπολύτως ἀντικανονικόν, ὁ βοηθός τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀκολούθου τῆς εἰς Λονδίνον πρεσβείας μας Ταγματάρχης Ἀθανάσιος Περδίκης. Οὗτος, θεωρούμενος ὡς εἷς ἐκ τῶν ἐμπίστων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἰωαννίδη, ἐπέστρεψε

στήν Ἑλλάδα αὐθαιρέτως καί ἄνευ ἀδείας τοῦ Ἀρχηγείου, ἐνεργῶν προφανῶς κατόπιν τηλεφωνικῆς ἐγκρίσεως τοῦ Ἰωαννίδη. Ἦτο σύνηθες διά τόν Ἰωαννίδην, ἀπό τῆς 25η Νοεμβρίου 1973 καί μετά, νά ἐγκρίνη παρανόμως καί ἀντικανονικῶς ἀδείας δι' ἀξιωματικούς, ἐν ἀγνοία τῶν ἱεραρχικῶς ἁρμοδίων. Ὁ Περδίκης, λοιπόν, εἰς ἰταμόν ὕφος καί οὐχί εἰς στάσιν προσοχῆς, ἀλλά χειρονομῶν, εἶπε:

— *Μά τί κάθεσθε καί δέν ἐπιτίθεσθε;*

Ὁ κύριος Ταγματάρχης, ἤλεγχε τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἤθελε νά τοῦ δώση κατευθύνσεις!

— Πηγαίνετε ἔξω Ταγματάρχα, τοῦ ἐφώναξα. Καί ἤρχισα νά σκέπτωμαι τί μέτρα θά λάβω ἐναντίον του.

Ὁ Περδίκης ἔφυγε μέ κατεβασμένο κεφάλι. Προφανῶς εἶχεν ἀντιληφθῆ τήν ἀπρέπειάν του καί ἀνεμέτρησε τάς συνεπείας πού θά ὑφίστατο δι' αὐτήν. Τήν ὥραν πού ἐξήρχετο τοῦ γραφείου μου, διεσταυρώθη μέ τόν εἰσερχόμενον Ἰωαννίδην. Εἶπα στόν Ἰωαννίδην ὅτι ἡ συμπεριφορά αὐτοῦ τοῦ κυρίου εἶναι ἀπαράδεκτος καί βεβαίως θά ὑποστῆ τήν δέουσαν τιμωρίαν. Αὐτός μέ παρεκάλεσε νά ἀγνοήσω τό περιστατικόν καί νά μή δώσω συνέχειαν. Ἀνεγνώριζε ὅτι εἶχα δίκαιον νά ὀργίζωμαι, ἀλλά μέ διεβεβαίωσε ὅτι δέν θά ἐπαναληφθοῦν τέτοια περιστατικά. Ἐν συνεχεία, μοῦ ἐπρότεινε τήν ἀποστολήν μιᾶς Μοίρας Καταδρομῶν εἰς Κύπρον. Ἦτο μία σκέψις τήν ὁποίαν εἶχα κάμει. Ἀλλά ἐσκεπτόμην ὅτι θά ἔπρεπε νά ληφθοῦν μέτρα διά τήν κατά τό δυνατόν ἐν κρυπτῷ ἄφιξίν της εἰς Κύπρον, προκειμένου νά μή ἐμφανισθῆ ἡ Ἑλλάς ὡς ἐμπλεκομένη.

Ἐκάλεσα τόν Διευθυντήν Καταδρομῶν τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ταξίαρχον Ἀλ. Γιάννακαν καί τοῦ ἔδωσα τάς σχετικάς διαταγάς διά τήν ταχεῖαν προετοιμασίαν τῆς Μοίρας πρός μεταφοράν. Ἐν συνεχεία ἔδωσα τάς δεούσας ἐντολάς πρός τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου, διά τήν μεταφοράν τῆς Μοίρας ἀεροπορικῶς εἰς Λευκωσίαν, τήν νύκτα τῆς ἰδίας ἡμέρας.

Ἀργά τό ἑσπέρας, συνεκλήθη σύσκεψις ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ Γκιζίκη, στό γραφεῖον του. Παρέστησαν εἰς αὐτήν ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, οἱ τέσσαρες Ἀρχηγοί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ὁ Ἰωαννίδης. Μετά τήν ἔναρξιν τῆς συσκέψεως, οἱ Ἀρχηγοί Στρατοῦ, Ναυτικοῦ καί Ἀεροπορίας ἐνημέρωσαν τόν Πρόεδρον καί τόν Πρωθυπουργόν ἐπί τῶν ληφθέντων μέτρων καί τῆς ἐν γένει ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως εἰς τόν χῶρον ἐθύνης των. Ἐν συνεχεία ἐνημέρωσα ἐγώ ἐπί τῆς γενικῆς εἰκόνος, ἐτόνισα ὅτι ἡ Ἐθνική Φορουρά ἐνεργεῖ ἐπιτυχῶς καί οἱ εἰσβολεῖς οὐδεμίαν ἔχουν μέχρι στιγμῆς ἐπιτυχίαν, ἀνέφερα τά τῆς ἐπισκέψεως Τάσκα, ὡς καί τάς ἀπρεπεῖς ἐκδηλώσεις διαφόρων ἀξωματικῶν πρός ἄσκησιν πιέσεως ἵνα ἐνεργήσωμεν ἐπιθετικῶς.

Ὁ Ἰωαννίδης ἐδυσφόρησε, διότι ἀντελαμβάνετο βεβαίως ὅτι ὡμίλουν περί τῶν «ζωηρῶν» τοῦ κύκλου του. Συνέχισα ὅμως, ἐξηγήσας ὅτι ἄλλον εἶναι νά δεχθῶμεν ἐπίθεσιν καί νά πολεμήσωμεν καί ἄλλο νά ἐμφανισθῆ διεθνῶς ἡ Ἑλλάς ὡς ἐπιτιθεμένη, τήν στιγμήν κατά τήν ὁποίαν ἀνελαμβάνετο διεθνής διαφωτιστική ἐκστρατεία διά νά πεισθῆ ὁ κόσμος ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰσβάλλουν ἀπροκλήτως εἰς μίαν ἐλευθέραν χώραν.

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος εἶπεν ὅτι ἐάν ἡ Ἐθνική Φρουρά κρατήση ἐπί δεκαπενθήμερον, τότε ἡ κυβέρνησις Ἐτσεβίτ θά πέση, ὑπό τό βάρος τῆς ἀποτυ-

χίας της, άλλά καί τοῦ οἰκονομικοῦ χάους πού θά προκληθῆ στήν Τουρκίαν.

Ὁ Γαλατσᾶνος ἀνέφερεν ἐν συνεχεία τά τῆς προόδου της γενικῆς ἐπιστρατεύσεως καί εἶπεν ὅτι αὕτη συνεχίζεται ὁμαλῶς καί μέ ἐνθουσιώδη προσέλευσιν τῶν ἐπιστράτων. Διηυκρίνησεν ὅτι παρατηροῦνται βεβαίως ὡρισμέναι ἀτέλειαι, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἀνεμένοντο, διότι εἶναι φυσικόν νά συμβαίνουν εἰς μίαν γενικήν ἐπιστράτευσιν, κατά τήν ὁποίαν κινητοποιοῦνται καί διακινοῦνται ἑκατοντάδες χιλιάδων ἀνθρώπων. Ὑπό τό αὐτό πνεῦμα ὡμίλησαν διά τήν γενικήν ἐπιστράτευσιν στούς Κλάδους των καί οἱ Ἀραπάκης καί Παπανικολάου.

Ἔβλεπα ὅτι ὁ Ἰωαννίδης δυσηρεστεῖτο καί ἀντελαμβανόμην ὅτι εἶχεν ἐπηρεασθῆ ἀπό τούς ἀνευθύνους «δικούς» του, οἱ ὁποῖοι προφανῶς τόν ἐπίεζαν δι' ἄμεσον πόλεμον κατά τῆς Τουρκιας, ἀδιαφοροῦντες διά τάς συνεπείας πού ἦτο φυσικόν νά ἔχη ἕν τοιοῦτον ἐνδεχόμενον διά τήν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ὅλοι αὐτοί ἠγνόουν ἐάν ἡ πατρίς εἶναι ἑτοίμη νά ἐμπλακῆ εἰς ὁλοκληρωτικόν πόλεμον καί μάλιστα πολυμέτωπον. Ἀπό τήν ἄλλη πλευράν, ὁ Ἰωαννίδης ἀντελαμβάνετο πλέον καί αὐτός, ὅτι ἡ ἐπιστράτευσις ἐνήργει καταλυτικῶς ἐπί τῆς παντοδυναμίας του καί ἡ ἰσχύς του ἐμειοῦτο ταχέως, καθώς οἱ ἐπίστρατοι ἀξιωματικοί καί ὁπλῖται, εἰσερχόμενοι στάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, ἔφερναν μαζί των καί ἕνα φιλελεύθερον πνεῦμα, προσεγγίζον ἐνίοτε τήν ἀπειθαρχίαν, ἀλλά πάντως ὑπονομεῦον ὁπωσδήποτε τήν κυριαρχίαν τῶν ἀφοσιωμένων εἰς αὐτόν ἀξιωματικῶν.

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος, ἀναφερόμενος εἰς ὅσας προσπαθείας δῆθεν κατέβαλον οἱ Ἀμερικανοί, τόσον ὁ Τάσκα, ὅσον καί ὁ Σίσκο, παρετήρησεν ὅτι ἀπό αὐτούς δέν δυνάμεθα νά ἀναμένωμεν τίποτε, καθ' ὅσον ἡ στάσις τῶν ΗΠΑ ἀποδεικνύεται σαφῶς ὑπέρ τῶν Τούρκων.

Τέλος ὁ Γκιζίκης, ἀλλά καί ὅλοι οἱ παριστάμενοι, μηδέ τοῦ Ἰωαννίδη ἐξαιρουμένου, κατελήξαμε στήν διαπίστωσιν ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἐνεργοῦν κατά τρόπον ὀρθόν.Ἀλλ' οὐδεμία ἀπόφασις ἐλήφθη καί οὐδεμία κυβερνητική «γραμμή» διετυπώθη, βάσει τῆς ὁποίας θά ἐκινούμεθα περαιτέρω. Τό μόνον πού μᾶς ἀνεκοινώθη, εἶναι ὅτι ἡ σύσκεψις αὐτή θά ἐπαναλαμβάνεται καθημερινῶς τήν ἴδιαν ὥραν καί στόν αὐτόν χῶρον.

Ἀργά τήν νύκτα πλέον, ὁ Ὑποστράτηγος Χανιώτης μοῦ ὑπέβαλε τήν ἀκόλουθον ἔγγραφον ἀναφοράν ἐπί τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς Κύπρον:

α. 09.15': Δραστική προσβολή ὑπό τοῦ πυροβολικοῦ τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τῆς περιοχῆς πτώσεως τῶν τουρκικῶν ἀεραγημάτων εἰς χωρίον Κιόνελι.

β. 10.000': Οἱ Τοῦρκοι μέσω Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως ΟΗΕ ἐπρότειναν εἰς τήν Ε.Φ. κατάπαυσιν τοῦ πυρός. Τό Γενικόν Ἐπιτελεῖον Ε.Φ. ἀπήντησεν ὅτι ἡ πρότασις θά γίνει δεκτή μόνον ἐάν οἱ Τοῦρκοι ἐγκαταλείψουν τά καταληφθέντα ὑπ' αὐτῶν σημεῖα. (Σημ. Ἐπρόκειτο περί ἐλαχίστων ἐδαφικῶν σημείων ἅτινα κατέλαβον οἱ Τοῦρκοι ἐπί τῆς ἀκτῆς εἰς περιοχήν Κυρηνείας).

γ. 11.00': Τό ΓΕΕΦ ἐγνώρισεν ὅτι ἡ ΕΛΔΥΚ εὑρίσκεται 300μ. ἀπό τό χωρίον Κιόνελι καί ὅτι ἐξ ἑτέρας κατευθύνσεως κινεῖται πρός τό χ. Κιόνελι τό τάγμα Πανταζῆ. (Σημ. Τό χωρίον Κιόνελι ἦτο τουρκο-

κυπριακόν καί έντός τοῦ θύλακος Λευκωσίας-Αγύρτας. Ὁ Ἑλληνοκύπριος Ταγματάρχης Πανταζῆς, ἦτο Διοικητής τοῦ Ἐπικουρικοῦ. Οὗτος μετά τήν ἀνατρεπτικήν ἐνέργειαν κατά τοῦ Μακαρίου καί τήν ἔναρξιν τῆς εἰσβολῆς, ἐδήλωσε μετάνοιαν καί ἐζήτησεν ὅπως ἡγηθῆ τμήματος καί πολεμήσει ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ αἴτησις του ἐγένετο ἀποδεκτή ἀπό τό ΓΕΕΦ).

δ. 11.50΄: Ἡ ΚΥΠ ἐγνώρισεν ὅτι κατά τήν μεταφοράν δι' ἑλικοπτέρων τῶν Τούρκων ἀλεξιπτωτιστῶν πλησίον τῆς περιοχῆς χωρίου Κιόνελι, οὗτοι ἀπεβιβάσθησαν πλησίον τῶν τεθωρακισμένων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί ὑπέστησαν βαρείας ἀπωλείας.

ε. 12.45΄: Τό ΓΕΕΦ ἀνέφερε ὅτι ἐγένετο ἐνέργεια πρός ἐξάλειψιν τοῦ τουρκοκυπριακοῦ θύλακος Λεμεσσοῦ. Ἀργότερον ἐγνώσθη ὅτι οἱ Τουρκοκύπριοι ἐζήτησαν ἄμεσον τουρκικήν ὑποστήριξιν.

στ. 12.45΄: Τό ΓΕΕΦ ἀναφέρει ὅτι οἱ Τουρκοκύπριοι τοῦ θύλακος Λάρνακος ἐζήτησαν διαπραγματεύσεις πρός παράδοσίν των. Ὁμοίως ὅτι ἐγένετο ἐπιτυχής ἐνέργεια πρός ἐξάλειψιν τοῦ τουρκοκυπριακοῦ θύλακος Πάφου.

ζ. 16.00΄: Τό ΓΕΕΦ ἀναφέρει ὅτι:

— Τό προγεφύρωμα τῶν εἰσβολέων εἰς Κυρήνειαν ἀνεχαιτίσθη εἰς Ἅγιον Γεώργιον.

— Δύο τάγματα πεζικοῦ κινοῦνται μέ τεθωρακισμένα ἵνα προσβάλουν τό προγεφύρωμα ἀπό νότου.

— Λοιπαί γραμμαί τηροῦνται κανονικῶς, μέ βελτιώσεις ὑπέρ τῆς Ε.Φ.

— Πιστεύεται ὅτι ἐντός τῆς νυκτός 20-21/7/74 τό ΓΕΕΦ θά ἐκκαθαρίση τό προγεφύρωμα.

— Τουρκοκυπριακός τομεύς Ἀμμοχώστου περισφίγγεται ὑπό τῆς Ε.Φ.

— «Πρασίνη γραμμή» Λευκωσίας διατηρεῖται σταθερῶς ὑπό τῆς Ε.Φ.

η. 17.00΄: Ἡ Εἰρηνευτική Δύναμις ἐζήτησε κατάπαυσιν τοῦ πυρός εἰς «Πρασίνην γραμμήν» Λευκωσίας, διότι ἐντός τοῦ τουρκοκυπριακοῦ τομέως ἐσημειώθη πυρκαϊά. Τό πῦρ κατέπαυσεν. (Σημ.: Τό ΓΕΕΦ κακῶς ἐδέχθη κατάπαυσιν τοῦ πυρός ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων. Καί ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι μία περίπτωσις πού ὁ Γεωργίτσης προτοῦ ἀποφασίσει ὤφειλε νά ζητήση ὁδηγίας ἀπό τό ΑΕΔ. Δέν τό ἔπραξεν ὅμως ἐνεργήσας αὐτοβούλως).

— Ἀπό πληροφορίας προκύπτει ὅτι οἱ Τοῦρκοι ζητοῦν ἐνισχύσεις καί σημειοῦται ἔλλειψις εἰς τά πυρομαχικά των.

— ΓΕΕΦ προβαίνει εἰς ἐκαθάρισιν μικρῶν τουρκοκυπριακῶν θυλάκων.

— Δεύτερον κῦμα Τούρκων ἀλεξιπτωτιστῶν ἐξουδετερώθη πλήρως.

— Συνελήφθησαν ἀρκετοί Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι.

— Συνολικῶς κατερρίφθησαν ὑπό τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἑπτά (7) τουρκικά ἀεροσκάφη.

θ. Αἱ τρεῖς Μοῖραι Καταδρομῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς μή ἔχουσαι εἰσέτι ἐμπλακεῖ στόν ἀγῶνα, κινοῦνται πρός περιοχήν Ἁγίου Ἰλλαρίωνος. (Σημ.: Ἡ περιοχή Ἁγίου Ἰλλαρίωνος εἶναι μιά φυσική ὀχυρά θέσις, κατεχομένη ὑπό τῶν Τουρκοκυπρίων ἀκριβῶς ἄνωθεν (βορείως) Κυρηνείας, εἰς τό μέσον τοῦ ὄρους Πενταδάκτυλος, δεσπόζουσα τῆς περιοχῆς. Ἡ κατάληψις τῆς θέσεως αὐτῆς προεβλέπετο ὑπό τοῦ σχεδίου ἀμύνης τοῦ ΓΕΕΦ εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς ἀποβατικῆς ἐνεργείας).

ι. 18.20′: Εἰς Κυρήνειαν ἔξωθι τῆς πόλεως ἀνεχαιτίσθησαν 15 τουρκικά ἅρματα καί πεζοπόρα τμήματα κινούμενα ἐξ ἀνατολῶν πρός δυσμάς. Τά τμήματα τῆς Ε.Φ. κινοῦνται ἐκ δυσμῶν πρός ἀνατολάς.

— Τουρκοκύπριοι Ἁγίου Ἰλλαρίωνος ζητοῦν ἐνισχύσεις καί πυρομαχικά διότι εἶναι κυκλωμένοι ἀπό τήν Ἐθνικήν Φρουράν.

— Εἰς τουρκοκυπριακόν θύλακα Λευκωσίας-Ἀγύρτας ἐπιτίθενται Ἑλληνοκύπριοι ἐντός τοῦ θύλακος.

— Εἰς πόλιν Ἀμμοχώστου ἐκκαθαρίσθη τουρκοκυπριακός θύλαξ. Οἱ Τουρκοκύπριοι περιωρίσθησαν ἐντός τοῦ φρουρίου.

— Εἰς Λάρνακα ἐξελίσσεται ἐνέργεια ἐντός τοῦ τουρκοκυπριακοῦ θύλακος.

—Εἰς Πάφον πιθανόν οἱ Τουρκοκύπριοι νά παρεδόθησαν ἤδη, διότι στεροῦνται πυρομαχικῶν.

— Κατερρίφθη ἀριθμός τουρκικῶν ἑλικοπτέρων, ἅτινα ἔπεσαν ἐντός τοῦ τουρκοκυπριακοῦ θύλακος Λευκωσίας.

— Τά καταρριφθέντα ὑπό τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς τουρκικά ἀεροσκάφη ἀνέρχονται εἰς ὀκτώ (8). Εἷς Τοῦρκος πιλότος ἔπεσε δι' ἀλεξιπτώτου εἰς Λευκωσίαν.

ια. 19.30′: Ἀρχηγός ΓΕΕΦ ἐπληροφόρησε τόν ΔΑΚ/ΑΕΔ ὅτι τμῆμα τῆς ΕΛΔΥΚ καί Ε.Φ. (ἀφορᾶ ἑλληνικόν προσωπικόν) ἐπιβαῖνον Α/Γ «Λέσβος» ἀπεβιβάσθη εἰς περιοχήν Πάφου καί ἤδη κινεῖται πρός περιοχήν Λευκωσίας.

Μετά τήν ἐνημέρωσίν μου αὐτήν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ἑλληνοκύπριος ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Ντίμης Δημητριού καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ Ἐθνική Φρουρᾶ κρατεῖ καλά τήν κατάστασιν καί ὅτι ὁ ἴδιος ἐδέχθη συγχαρητήρια ἀπό ξένους διπλωμάτας εἰς Λευκωσίαν διά τήν ἡρωϊκήν ἀντίστασιν τῆς Ε.Φ.

Ἤδη, μέ τάς διαταχθείσας ἀποστολάς ἐνισχύσεων ἐξ ἑνός τάγματος πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης μέσων ἁρμάτων, μιᾶς μοίρας καταδρομῶν, τοῦ ἐπιστρέψαντος εἰς Πάφον τμήματος τῆς ΕΛΔΥΚ τό ὁποῖον ἤδη εἶχεν ἀναχωρήσει ἐπαναπατριζόμενον, ἐκ 450 ἀνδρῶν καί, τέλος, τῶν 600 ἐθελοντῶν Ἑλληνοκυπρίων φοιτητῶν, ἡ Ἐθνική Φρουρά ἐνισχύετο ἱκανοποιητικῶς.

Κατόπιν αὐτῆς τῆς ἱκανοποιητικῆς ἐξελίξεως τῆς καταστάσεως, διέταξα τόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΦ Ταξίαρχον Γεωργίτσην ὅπως ἐντός τῆς νυκτός αὐτῆς τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος (20 πρός 21 Ἰουλίου) ἐνεργήση διά τῶν δυνάμεων καταδρομῶν πρός κατάληψιν τοῦ φρουρίου τοῦ Ἁγίου Ἰλλαρίωνος ἐπί τοῦ Πενταδακτύλου, μέ ταυτόχρονον ἐπιθετικήν ἐνέργειαν τά ξημερώματα τῆς 21

᾿Ιουλίου πρός ἐξάλειψιν τοῦ εἰς Ἅγιον Γεώργιον περιοχῆς Κυρηνείας δημιουργηθέντος ὑπό τῶν Τούρκων εἰσβολέων μικροῦ προγεφυρώματος. Ἐπίσης τόν διέταξα ὅπως ἐντός τῆς νυκτός καί κατά τήν κρίσιν του προβῇ εἰς ἀναδιάταξιν τῶν μονάδων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ἡ διαταγή μου αὐτή, οὐδόλως ἐτροποποίει τό ὑφιστάμενον σχέδιον ἀμύνης τοῦ ΓΕΕΦ, οὔτε προσέθετε τι νέον. Ἐξεδόθη μόνον διά τό ἠθικόν βάρος τῆς συμπαραστάσεως τοῦ ΑΕΔ πρός τό ΓΕΕΦ.

Ὀλίγον πρό τοῦ μεσονυκτίου τῆς 20 Ἰουλίου 1974, πρώτης ἐπαναλαμβάνω ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος κατά τῶν εἰσβολέων ἐν Κύπρω, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ἑλληνοαμερικανός Συνταγματάρχης τῶν ΗΠΑ Φράνκ Ἄθανσον ἐκ μέρους τοῦ πρεσβευτοῦ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν εἰς Ἀθήνας Χένρυ Τάσκα καί μέ ἠρώτησεν ἐάν συμφωνῶ νά ἐγκατασταθῆ στό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων ἕνα κλιμάκιον τῆς ἀμερικανικῆς πρεσβείας, πρός πληρεστέραν καί ἀμεσωτέραν ἐνημέρωσιν! Ἐξεπλάγην διά τό περιεχόμενον τῆς προτάσεως καί ἐξωργίσθην διά τό θράσος μέ τό ὁποῖον αὔτη διετυποῦτο. Καί ἀπήντησα:

— *Ἡ πρότασίς σας τουλάχιστον μέ ἐκπλήσσει, διότι τῷ Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων δέν εἶναι κλιμάκιον τοῦ ἀμερικανικοῦ Πενταγώνου οὔτε τῆς πρεσβείας σας. Οὔτε ἔχει καμμίαν ὑπηρεσιακήν σχέσιν ἡ πρεσβεία σας μέ τάς Ἑλληνικάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Νά πῆτε λοιπόν στόν κύριον πρεσβευτήν σας ὅτι ἡ πρότασίς του εἶναι ἀτυχής καί λυποῦμαι δι' αὐτό.*

Ὅλα αὐτά ἐλέχθησαν στήν ἑλληνικήν γλῶσσα, τήν ὁποίαν ὁ Ἄθανσον κατεῖχε πλήρως. Δέν γνωρίζω ἐάν ἡ πρότασίς του αὐτή προήρχετο πράγματι ἀπό τόν Τάσκα, τό γεγονός ὅμως ὅτι διετυπώθη, ὅπως καί τό γεγονός ὅτι ὁ Τάσκα προσεπάθει ἐπιμόνως νά συναντηθῆ μέ τόν Ἰωαννίδην χωρίς καί νά τό ἐπιτυγχάνει, μέ ὡδήγησαν στό συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἀμερικανοί ἀνησυχοῦσαν διά τήν ἀποτυχίαν τῶν Τούρκων εἰσβολέων, παρά τάς συνεχεῖς προσπαθείας των, νά δημιουργήσουν ἱκανόν προγεφύρωμα στήν Κύπρον κατά τήν πρώτην ἡμέραν τῆς εἰσβολῆς των καί ἐπιθυμοῦσαν νά τούς βοηθήσουν διά τῆς μεταδόσεως πληροφοριῶν περί τῶν ἐνεργειῶν καί τῶν προθέσεών μας.

Διά τήν ἀήθη αὐτήν ἀμερικανικήν πρότασιν ἐνημέρωσα τόν Ἰωαννίδην καί δι' αὐτοῦ τήν κυβέρνησιν.

Παραλλήλως, ἔσπευσα νά ἐνημερώσω τό ΝΑΤΟ διά τήν ἐπιθετικήν ἐνέργειαν τῆς Τουρκίας καί ἀπέστειλα πρός τόν Ἀνώτατον Διοικητήν τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων Εὐρώπης Ἀμερικανόν Στρατηγόν Γκουντπάστερ τό ἀκόλουθον σῆμα:

«Ἀπό: Ἀρχηγόν Ἑλληνικῶν Ε.Δ.
Πρός: SACEUR
Κοιν: Cincsouth, CLSE
201810 Ζ Ἰουλίου 1974
Ἀριθμ. Φ.270/1992

Ἀπό πρωίας σήμερον ἐπιτίθενται κατά τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καί τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου τουρκικαί ἔνοπλοι δυνάμεις, ἀνήκουσαι εἰς ΝΑΤΟ. Ἑλλάς καίτοι προσεβλήθησαν ἑλληνικά τμήματα εὑρισκόμενα εἰς νῆσον βάσει γνωστῶν συμφωνιῶν, ἐτήρησε στάσιν ἀποφυγῆς ἐμπλοκῆς των, παρά τό γεγονός ὅτι ἀδελφοί Ἕλληνες Κύπριοι προσβάλλονται δι' ὅλων των μέσων. Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔχει τήν δυνατότη-

τα νά προσβάλη τάς τουρκικάς δυνάμεις διά καθαρῶς ἐθνικῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων, δέν ἔπραξε τοῦτο, ἐπιδείξασα αὐτοσυγκράτησιν μέχρι τοῦδε.

Στρατηγός Γρηγόριος Μπονᾶνος»

Είς άπάντησιν αὐτοῦ τοῦ σήματός μου ὁ Γκουντπάστερ ἀπέστειλε τό ἀκόλουθο σῆμα:

Ἀπό: SACEUR
Πρός: Ἀρχηγόν Ἐνόπλων Δυνάμεων
211347 Ζ Ἰουλίου 1974

Σχετικόν ὑμέτερον σῆμα 201810 Ζ Ἰουλίου 1974. Προσωπικόν διά Στρατηγόν Μπονᾶνον ἀπό Στρατηγόν Γκουντπάστερ.

Ὑμετέρα δήλωσις ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐπιδεικνύει αὐτοσυγκράτησιν ὑπό παρούσας συνθήκας γίνεται εὐμενῶς δεκτή. Ἐντός τοῦ ΝΑΤΟ προσπαθῶ ὅπως ληφθῆ πᾶν δυνατόν μέτρον διά τήν διατήρησιν καί τήν διευκόλυνσιν τῆς Συμμαχίας νά ἐπαναφέρη τήν ἀφοσίωσιν τῶν στρατιωτικῶν της δυνάμεων είς τά μέγιστα συμφέροντα ἀσφαλείας ὅλων. Ἀνησυχῶ σοβαρῶς διότι πᾶσα περαιτέρω κλιμάκωσις θά δυσχεράνη τάς μελλοντικάς σχέσεις ἐντός τῆς Συμμαχικῆς Διοικήσεως Εὐρώπης (ΣΔΕ). Ἐπίσης ἀνησυχῶ σοβαρώτατα διά τήν προταθεῖσαν ἐπιτροφήν είς Ἑλλάδα ὑμετέρων ἀξιωματικῶν, τῶν ὑπηρετούντων είς SHAPE καί είς ὑφιστάμενα Στρατηγεῖα. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ἀντιμετωπίζετε πολύ σοβαρά προβλήματα ἀλλά ὡς ἐτόνισεν ὁ ἀναπληρωτής SACUER σήμερον πρός τόν Στρατηγόν Κολυβοδιᾶκον, αἱ ἐπιπτώσεις ἐπί τῆς στρατιωτικῆς δομῆς καί τῶν πολιτικῶν σχέσεων θά ἀποβοῦν λίαν καταστροφικαί. Σᾶς προτείνω νά ἐπανεξετάσετε τήν πρότασιν ταύτην. Θά ἀπετέλει δι' ἐμέ τουλάχιστον κάποιαν ἄνεσιν ἡ διατήρησις ὁμάδος Ἑλλήνων Συνδέσμων είς περίπτωσιν καθ' ἥν μερικοί ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν σας ἀπαιτηθῆ νά ἐπιστρέψουν δι' ἐθνικούς λόγους. Θερμούς χαιρετισμούς.

ΓΚΟΥΝΤΠΑΣΤΕΡ»

Ὁ μνημονευόμενος ὑπό τοῦ Στρατηγοῦ Γκουντπάστερ ἀναπληρωτής SACEUR, ἦτο τότε ὁ Βρεταννός Ἀντιστράτηγος Μούρ.Ἐν πάση περιπτώσει, ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀνωτάτου Διοικητοῦ τῆς Συμμαχίας προκύπτει σαφῶς ἡ ἀνησυχία του διά τήν ἐνδεχομένην ἀποχώρησιν τῶν είς τά Συμμαχικά Στρατηγεῖα ὑπηρετούντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, τούς ὁποίους τό ΑΕΔ εἶχε θέσει «ὑπό προειδοποίησιν». Καί δέχεται μέν εὐαρέστως τήν ἑλληνικήν αὐτοσυγκράτησιν, ἡ ὁποία εὐνοεῖ τήν συνοχήν τῆς Συμμαχίας, ἀλλ' οὐδέν μέτρον δηλώνει ὅτι θά λάβη πρός ἀναχαίτισιν τῶν τουρκικῶν δυνάμεων εἰσβολῆς, αἱ ὁποῖαι ἀνῆκον στό ΝΑΤΟ καίτοι ἠδύνατο νά τό πράξη. Ὅλον ἐξ ἄλλου τό σῆμα του, οὐδόλως ἀναφέρεται στό γεγονός τῆς ἐπιθετικῆς ἐνεργείας τῶν Τούρκων καί εἶναι συντεταγμένον εις «θολόν» καί ἀσαφές ὕφος. Τά περί «ἐπαναφορᾶς τῶν δυνάμεων στήν ἀφοσίωσιν στά μέγιστα συμφέροντα τῆς ἀσφαλειας ὅλων», ἐλάχιστα ἦσαν δι' ἐμέ ἱκανοποιητικά. Ἡ Συμμαχική Διοίκησις ἠδύναντο νά λάβη μέτρα καί δέν τά ἔλαβε.

3. Πτῶσις Κυρηνείας — ἐκεχειρία

Ξημέρωσε ἡ 21η Ἰουλίου. Ἐνωρίς τό πρωί, ὁ ΔΑΚ Ὑποστράτηγος Χανιώτης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἡ διά τεσσάρων «Μπόϊνγκ» τῆς «Ὀλυμπιακῆς» μετα-

φερθεῖσα ἀπό τήν Θεσσαλονίκην στό Ἡράκλειον Κρήτης Μοῖρα Καταδρομῶν, δέν ἀπεγειώθη ἐκ Κρήτης πρός Κύπρον, λόγω βλάβης τῶν ἀεροπλάνων! Ἐν συνεχεία ὁ Ματάτσης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τά περί βλάβης εἶναι ψευδῆ καί ὅτι ἡ μή ἀναχώρησις ὀφείλεται εἰς ἀπροθυμίαν τῶν ἀξιωματικῶν τῆς Μοίρας νά μεταφερθοῦν εἰς Κύπρον!

Θά ἠδυνάμην νά δεχθῶ τήν ὕπαρξιν τεχνικοῦ προβλήματος τῶν ἀεροσκαφῶν καίτοι ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου θά ὤφειλε νά ἔχη ἐξασφαλισμένην τήν τεχνικήν ἀρτιότητα καί ὑποστήριξιν τῶν ἐπιταχθέντων ἀεροπλάνων τῆς «Ὀλυμπιακῆς» καί τήν πληρότητά των εἰς καύσιμα, ὥστε νά μή ἀπαιτηθῆ προσγείωσίς των στήν Κρήτην. Ἀλλά βεβαίως δέν ἠδυνάμην νά ἀνεχθῶ ἄρνησιν τῶν ἀξιωματικῶν νά ὑπακούσουν εἰς διαταγήν τοῦ ΑΕΔ.

Ἐκάλεσα ἀμέσως τόν Διευθυντήν Καταδρομῶν τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ταξίαρχον Γιάννακαν καί τόν ἠρώτησα διατί ἡ δύναμις δέν μετεφέρθη στήν Κύπρον. Ὁ Γιάννακας ἀρχικῶς ἀνέφερεν ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τεχνικούς λόγους, ἐν συνεχεία ὅμως παρεδέχθη ὅτι πράγματι ὑπῆρξεν ἀπροθυμία τῶν ἀξιωματικῶν νά μεταβοῦν στήν Κύπρον!

Τόν διέταξα νά ἀποστείλη ἑτέραν Μοῖραν Καταδρομῶν, ἐκ τῶν εὑρισκομένων στό Λεκανοπέδιον Ἀττικῆς, τήν νύκτα τῆς 21ης πρός τήν 22αν Ἰουλίου, παραλλήλως δέ νά ἐρευνήση τήν καταγγελίαν περί ἀπροθυμίας τῶν ἀξιωματικῶν νά πειθαρχήσουν καί νά μοῦ ἀναφέρη ἐγγράφως τί ἀκριβῶς συνέβη. Δέν ἦτο δυνατόν νά ἀφήσω τό πρᾶγμα νά περάση ἔτσι. Δέν μοῦ ἦτο εὐχάριστον νά στείλω ἀξιωματικούς εἰς τό Στρατοδικεῖον, ἀλλά βεβαίως καί δέν ἠδυνάμην νά πράξω ἄλλως.

Ἐν συνεχεία ἐκάλεσα τόν Παπανικολάου. Τοῦ εἶπα ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτον νά χρησιμοποιηθοῦν διά τήν, ματαιωθεῖσαν ἤδη, μεταφοράν τῶν δυνάμεων ἐλαττωματικά ἀεροσκάφη καί τόν διέταξα ὅπως διά τήν ἀποφασισθεῖσαν νέαν μεταφοράν, διαθέση στρατιωτικά μεταφορικά ἀεροσκάφη. Πράγματι, τήν νύκτα τῆς 21ης Ἰουλίου, ἡ Μοῖρα ἐπεβιβάσθη εἰς ἀεροπλάνα «Νοράτλας» τῆς πολεμικῆς Ἀεροπορίας καί ἀπεγειώθη διά τήν Κύπρον.

Ἡ ἀποστολή, δέν ἦτο βεβαίως εὔκολος. Τά ἀεροσκάφη ἔπρεπε νά φθάσουν στό ἀεροδρόμιον τῆς Λευκωσίας χωρίς νά γίνουν ἀντιληπτά ἀπό τό πυκνόν δίκτυον ραντάρ τῶν βρεταννικῶν βάσεων τῆς Κύπρου. Πράγματι, οἱ ἱκανώτατοι χειρισταί τῶν «Νοράτλας» ἐπέταξαν εἰς χαμηλόν ὕψος καί διέφυγαν τόν ἐντοπισμόν τῶν 15 ἀεροπλάνων μας ἀπό τά βρεταννικά ραντάρ. Κατά τήν προσγείωσίν των ὅμως, ἐξετυλίχθη στό ἀεροδρόμιον τῆς Κυπριακῆς πρωτευούσης μία ἀληθής τραγωδία. Ἡ Ἐθνική Φρουρά, εἶχεν εἰδοποιηθῆ περί τῆς ἀφίξεως τῆς Μοίρας, τό ΓΕΕΦ παρέλειψεν ὅμως νά λάβη τά προσήκοντα μέτρα ὑποδοχῆς καί ὑποστηρίξεως τῆς δυνάμεως. Καί τά πολυβολεῖα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ἤνοιξαν πῦρ ἐναντίον τῶν «Νοράτλας». Ἕνα ἐξ αὐτῶν κατερρίφθη, ἀπωλεσθέντος τοῦ πληρώματός του, καί 29 ὁπλιτῶν Καταδρομέων. Δύο ἄλλα ἀεροσκάφη ὑπέστησαν ζημίας. Καί ἐπειδή δέν ἠδύναντο μετά τήν ἀποβίβασιν τῆς δυνάμεως πού μετέφεραν νά ἐπιστρέψουν, ἀνετινάχθησαν ἐπί τόπου. Τά ὑπόλοιπα δώδεκα ἀεροπλάνα εὐθύς μετά τήν ἀποβίβασιν τῆς Μοίρας, ἀπεγειώθησαν διά τήν Ρόδον.

Ἀπό τήν διερεύνησιν τῶν αἰτίων τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ συμβάντος διεπι-

στώθη ὅτι οἱ ἄνδρες τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἐξέλαβον τά «Νοράτλας» ὡς ἐχθρικά ἀεροσκάφη καί δι' αὐτό ἔβαλον ἐναντίον των.

Τήν ἐπομένην, 22αν Ἰουλίου, οἱ Ἄγγλοι μᾶλλον ἐκ κατασκόπων πληροφορηθέντες τά τῆς ἀεροπορικῆς ἀφίξεως δυνάμεως εἰς Κύπρον, ἀπέστειλαν πρός τό ΑΕΔ σῆμα, διά τοῦ ὁποίου ὑπενθύμιζαν ὅτι βάσει τῶν Συμφωνιῶν Ἐγκαθιδρύσεως τῶν Βρεταννικῶν βάσεων εἰς Κύπρον, ἡ Βρεταννία διετήρει τήν εὐθύνην τοῦ ἐλέγχου τοῦ ἐναερίου χώρου τῆς Κύπρου. Καί μᾶς προειδοποιοῦσαν ὅτι ἐφ' ἑξῆς θά ἀναχαιτίζουν κάθε ἀεροπλάνον τό ὁποῖον θά ὑπερίπταται τῆς Κύπρου ἄνευ ἀδείας των. Τό σῆμα ἐλήφθη ἀπό τόν ΔΑΚ/ΑΕΔ Ὑποστράτηγον Χανιώτην. Ὅταν μοῦ τό προσεκόμισε καί τό ἀνέγνωσα, διηρωτήθην διατί αὐτή ἡ ἀγγλική εὐαισθησία ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν ἀεροσκαφῶν; Τά τουρκικά ἀεροπλάνα πού ἐβομβάρδιζαν τήν Κύπρον, εἶχον λάβει ἄδειαν ἀπό τούς Βρεταννούς; Διατί δύο μέτρα καί δύο σταθμά; Ἐπρόκειτο ἁπλῶς περί μιᾶς ἀκόμη ἐκδηλώσεως τῆς ἀγγλικῆς ὑποκρισίας καί δολιότητος. Αὐτοί «ἔβαλαν στό παιχνίδι» τοῦ Κυπριακοῦ τούς Τούρκους πρό τῆς Ζυρίχης. Καί τώρα ἤθελαν νά τούς διευκολύνουν νά ἐπιτύχουν τούς ἀντικειμενικούς των σκοπούς. Τό Λονδίνον, ἦτο μέχρι τοῦ λαιμοῦ ἀναμεμειγμένον στήν προσπάθειαν πολλῶν, νά ἀνατραπῇ τό καθεστώς τῶν Ἀθηνῶν. Καί ἔπαιζε τόν ρόλον του ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος.

4. «Κινήσεις στήν Βουλγαρία»

Πρό τῆς μεσημβρίας τῆς 21ης Ἰουλίου, μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ Σταθόπουλος καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι:

α. Τουρκική ἀρμάδα ἐνετοπίσθη βορειοανατολικῶς τῆς Κύπρου, πλέουσα πρός νότον.

β. Καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τῆς νυκτός 20 πρός 21 Ἰουλίου, μεγάλος ἀριθμός ἀεροσκαφῶν, προφανῶς μεταφορικῶν, ἐκινήθη στόν ἐναέριον χῶρον τῆς Βουλγαρίας, μέ κατεύθυνσιν τά Ἑλληνο-βουλγαρικά σύνορα Μακεδονίας καί Θράκης καί τά πλησιέστερα πρός αὐτά βουλγαρικά ἀεροδρόμια.

γ. Ἐσημειώθη συγκέντρωσις τουρκικῶν δυνάμεων στόν κόλπον τῆς Σμύρνης.

Τήν πληροφορίαν περί ἀεροπορικῆς δραστηριότητος εἰς τό ἐσωτερικόν τῆς Βουλγαρίας μοῦ ἐπεβεβαίωσεν ἐν συνεχεία ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου. Ὡς μοῦ ἀνέφερεν, εἶχε τήν πληροφορίαν αὐτήν ἀπό τό Δίκτυον Ἐπιτηρήσεως Ἀέρος, τά ραντάρ δηλαδή τῆς Ἀεροπορίας μας.

Αἱ πληροφορίαι αὐταί, ἐν συσχετισμῷ καί μέ ὅσα πρό τριημέρου, τήν 18ην Ἰουλίου 1974, εἶπεν πρός τόν Ἀραπάκην ὁ Δυτικογερμανός πρεσβευτής Ὄνκεν ὅτι δηλαδή κάτι συμβαίνει εἰς Βουλγαρίαν, ἦτο φυσικόν νά μέ ἀνησυχήσουν. Ἐάν ὑπῆρξαν πράγματι τοιαῦται κινήσεις, δέν ἦσαν ἀσφαλῶς φιλικαί διά τήν Ἑλλάδα καί τίποτε καλόν δέν προοιωνίζοντο.

Ἀργότερα, μετά τήν μεταπολίτευσιν, ἐπληροφορήθην ὅτι αἱ πληροφορίαι αὐταί δέν ἦσαν ἀληθεῖς καί μᾶλλον ἐνετάσσοντο στήν ὅλην προσπάθειαν δημιουργίας συγχύσεως, ὥστε ἔτσι νά ἐξυπηρετηθοῦν εὐκολώτερα τά σχέδια ὅσων ἐπεδίωκαν τήν «διά μιᾶς ἐθνικῆς συμφορᾶς» ἀνατροπήν τοῦ καθεστῶτος. Ὅτι αἱ πληροφορίαι ἦσαν ἀναληθεῖς, προκύπτει ἀπό τά σήματα-ἀναφοράς

τῆς 4601 Μονάδος ΚΥΠ Σερρῶν, πρός τήν ΚΥΠ, πού φέρουν ἀριθμούς 1916, 1936, 2043 καί 2066 τῆς 21ης, 22ας Ἰουλίου καί 5ης καί 6ης Αὐγούστου 1974.

Ὁπωσδήποτε, τό ἐνδεχόμενον νά σημειωθῆ τυχόν βουλγαρική πρόκλησις, μέ πιθανότητα ἐμπλοκῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς πολεμικήν ἀναμέτρησιν εἴτε πρός ἀνατολάς εἴτε πρός βορρᾶν, εἴτε καί πρός ἀμφοτέρας τάς κατευθύνσεις, ἦτο ἀπολύτως φυσικόν νά μέ καταστήση προσεκτικόν καί νά μοῦ ὑπαγορεύση μίαν πολύ προσεγμένην «χωροταξικήν» κατανομήν καί χρησιμοποίησιν τῶν πολεμικῶν μας μέσων. Διότι, ὅταν ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ καί ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας ἀναφέρουν στόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων τοιαύτης σοβαρότητος πληροφορίας, εἶναι φυσικόν ὁ τελευταῖος νά τάς θεωρῆ ἀξιοπίστους. Δέν εἶναι δυνατόν νά κάμη ὁ ἴδιος τάς ἀξιολογήσεις τῶν πληροφοριῶν. Αὐτό εἶναι ἔργον τῶν ἁρμοδίων συνεργατῶν του. Ἁπλῶς ἐκεῖνος ἀξιοποιεῖ τάς πληροφορίας, λαμβάνων τάς καταλλήλους ἀποφάσεις. Δι' ἐμέ λοιπόν, ἐθεωρεῖτο δεδομένον ὅτι ὅσα μοῦ ἀνεφέρθησαν ἦσαν ἀληθῆ καί ἔπρεπε ἀναλόγως νά χειρισθῶ τάς δυνατότητας τῆς χώρας.

Ἀνέφερα ἀνωτέρω, ὅτι ἡ ΚΥΠ Σερρῶν, ἀνέφερεν ὅτι αἱ πληροφορίαι δέν ἦσαν ἀληθεῖς, ἀλλ' ὅτι ἐγώ αὐτό τό ἐπληροφορήθην ἀργότερα. Αἱ ἴδιαι πληροφορίαι ὅμως, ὑπάρχουν καί στήν Τουρκίαν. Ὁ Ἀλῆ Μπιράντ, στό βιβλίον του «Ἀπόφαση-Ἀπόβαση» γράφει σαφῶς (στήν σελίδα 39) τά ἑξῆς:

> **«Τήν ἴδια μέρα ἡ Βουλγαρία καί ἡ Γιουγκοσλαβία ἀρχίζουν νά συγκεντρώνουν στρατεύματα στά σύνορα τῆς Ἑλλάδος. Καί αὐτή ἀκόμη ἡ κίνηση ἀντιμετωπίζεται μέ μεγάλο ἐνδιαφέρον ἀπό μέρους τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Σέ περίπτωση πολέμου οἱ δυνάμεις τῆς Ἑλλάδας θά διαμοιράζονταν».**

Δέν πιστεύω ὅτι οἱ βόρειοι γείτονες ἤθελαν ἁπλῶς νά διευκολύνουν τήν Τουρκίαν, μέ τό νά μέ ὑποχρεώσουν νά ἀπασχολήσω, νά κατανείμω στά σύνορα μέ αὐτούς ἕνα ἀξιόλογον μέρος τῶν δυνάμεών μας. Πιστεύω ὅτι ἐάν ἐμπλεκόμεθα τότε καί ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολέμου ἦτο δι' ἡμᾶς δυσμενής, οἱ Βούλγαροι δέν θά ἔχαναν τήν εὐκαιρία νά ἁρπάξουν ὅτι ἠμποροῦν. Ἡ Ἱστορία πρέπει νά διδάσκη. Καί οἱ Βούλγαροι, ἀφ' ἧς ἔφθασαν στά Βαλκάνια, ἀπεδείχθησαν ἅρπαγες ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Ἀκόμη καί κατά τόν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον, ὅταν οἱ σύμμαχοί των Γερμανοί εἰσέβαλαν τήν Ἑλλάδα, οἱ Βούλγαροι κατέλαβαν σημαντικά τμήματα τῆς Μακεδονίας μας, κατά ναζιστικήν παραχώρησιν καί διέπραξαν ἀνήκουσα ἐγκλήματα κατά τοῦ λαοῦ μας. Καί ἄς μή ὑποστηριχθῆ ὅτι αὐτό τό ἔκαμε ἡ Βουλγαρία πού ἦτο φασιστική, ἐνῶ τώρα ἡ κομμουνιστική Βουλγαρία εἶναι... φιλειρηνική! Ὁ ἴδιος στρατός κατοχῆς τότε, μετωνομάσθη ἐν μιᾶ νυκτί «λαϊκός» καί συνέχισε νά καταδυναστεύη τά ἑλληνικά ἐδάφη. Καί μάλιστα ἐδάφη διά τήν κατάκτησιν τῶν ὁποίων δέν εἶχε πολεμήσει. Τοῦ τά παρεχώρησεν ὁ Χίτλερ. Καί ὁ «λαϊκός» αὐτός στρατός, προσεπάθησε νά παραμείνη τότε στήν Μακεδονία, ἐκδιωχθείς κατόπιν ἀποφάσεως τῶν Συμμάχων, μετά ἀπό ἑλληνικόν διάβημα. Ἀλλά καί ἀργότερα, κατά τόν Συμμοριτοπόλεμον, ἡ Βουλγαρία παρεῖχε κάθε βοήθειαν στούς συμμορίτας τοῦ ΚΚΕ, προκειμένου νά προσπορισθῆ ὠφέλη πού θά ἦσαν εὔκολα δι' αὐτήν, ἄν ἐπεκράτη καί στήν Ἑλλάδα ὁ κομμουνισμός.

Ἀλλά καί ἡ Γιουγκοσλαβία δέν θά ὑστεροῦσε. Πάντοτε διεκδικεῖ, διά τῆς

«κυβερνήσεως—μαριονέτας» τῶν Σκοπίων ἐδάφη Ἑλληνικά, υποστηρίζουσα κατά διαστρέβλωσιν τῆς Ἱστορίας ὅτι τῆς ἀνήκουν, διότι δῆθεν ἡ Μακεδονία εἶναι ἄλλη χώρα καί οἱ κάτοικοί της ἄλλη ἐθνότης, πού ἡ Ἑλλάς καταδυναστεύει. Μήπως καθημερινά δέν εἶναι καί τώρα τά κρούσματα αὐτῆς τῆς ψευδολόγου ἀνθελληνικῆς ἐκστρατείας; Μήπως καί τώρα δεν ὑποχρεοῦνται σχεδόν καθημερινῶς τόσον ὁ κ. Σαρτζετάκης, ὅπως παλαιότερον ὁ κ. Καραμανλῆς, ὅσον καί ὁ κ. Παπανδρέου νά διαμαρτύρωνται καί νά τονίζουν τήν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας;

Ἀμφότεροι λοιπόν οἱ Βόρειοι γείτονες θά ἔσπευδαν νά ἐκμεταλλευθοῦν ἕνα δυσμενές δι' ἡμᾶς ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου, προκειμένου νά ἱκανοποιήσουν τάς ἀνθελληνικάς βλέψεις των. Καί ἐγώ ὤφειλα νά εἶμαι ἕτοιμος νά τούς ἀντιμετωπίσω. Ὤφειλα νά εἶμαι πολύ προσεκτικός, ἀλλά καί πανέτοιμος, ὥστε ἡ ἀξιοποίησις τῶν ὅσων πολεμικῶν μέσων καί δυνατοτήτων εἶχεν ἡ πατρίς νά γίνη κατά τόν ἰδεωδέστερον τρόπον.

5. Κωλυσιεργία Ναυτικοῦ—Ἀεροπορίας

Τό δίλημμα ὑπῆρχε καί ἦτο μέγα. Ἐν τούτοις, ἔπρεπε νά ἐπιδιώξω καί τήν ἐνίσχυσιν τῆς Κύπρου. Ἔτσι, τήν 7.30 πρωϊνήν τῆς 21ης Ἰουλίου ἐκάλεσα τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου καί τόν ἠρώτησα πόσον χρόνον ἀπαιτεῖ ἡ μετακίνησις ἑνός σμήνους ἀεροπλάνων «Φάντομ» στό ἀεροδρόμιον Καστελίου Κρήτης. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἀπαιτεῖται χρόνος δύο ὡρῶν τό μέγιστον, διά τήν προετοιμασίαν καί τήν ἀπογείωσιν τῶν ἀεροσκαφῶν.

Ὑπολογίζων ὅτι ἡ τουρκική ἀρμάδα θά ἔφθανε στήν περιοχήν Κυρηνείας περί τήν 11ην μέχρι 12ην ὥραν τῆς ἰδίας ἡμέρας, ἔδωσα ἐντολήν στόν Παπανικολάου ὅπως μετακινήση τό σμῆνος τῶν «Φάντομ» εἰς Κρήτην, εἰς κατάστασιν ἑτοιμότητος διά προσβολήν τοῦ τουρκικοῦ στόλου παρά τήν Κύπρον, κατόπιν σχετικῆς διαταγῆς μου. Ὁ Παπανικολάου ἔδωσεν ἀμέσως τήν δέουσαν διαταγήν πρός τόν Διοικητήν τῆς 28ης Τακτικῆς Ἀεροπορικῆς Δυνάμεως, ἀπό τό τηλέφωνον τοῦ γραφείου μου. Διοικητής τῆς 28ης ΤΑΔ ἦτο ὁ Ἀντιπτέραρχος Περ. Οἰκονόμου μέ Ἐπιτελάρχην του τόν Ν. Κουρῆν, σημερινόν Ἀρχηγόν ΓΕΕΘΑ.

Διατί ὅμως ἀπεφάσισα νά χρησιμοποιήσω «Φάντομ» ἐναντίον τοῦ εἰσβολέως καί ὄχι τά 24 ἀεροσκάφη F-84F τά ὁποῖα προέβλεπε τό σχέδιον: Οἱ λόγοι εἶναι τρεῖς:

α. *Τά «Φάντομ» θά ἔφθαναν ἐγκαίρως ὑπεράνω τοῦ στόχου, ἀφοῦ λόγω μεγαλυτέρας ταχύτητος θά ἐκάλυπταν τήν ἀπόστασιν Κρήτης-Κύπρου ἐντός 40-45 λεπτῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπάρκεια τῶν ὁπλικῶν των συστημάτων, ἡ ἀποτελεσματικότης των, εἶναι σαφῶς μεγαλυτέρα καί ὁ χρόνος παραμονῆς των ὑπεράνω τοῦ Στόχου πέραν τῶν 25-30 λεπτῶν.*

β. *Τά F-84F ἠδύναντο ἔστω καί βραδύτερον νά φθάσουν καί νά προσβάλουν τόν στόχον ἐπί πεντάλεπτον, ἀλλά κατόπιν θά ἔπρεπε ἤ νά ἐγκαταλειφθοῦν ἀπό τούς πιλότους των καί νά καταπέσουν στήν θάλασσαν, ἐνῶ οἱ χειρισταί των θά προσεπάθουν νά πέσουν μέ τά ἀλεξίπτωτά των στό Κυπριακόν ἔδαφος ἤ νά συνεχίσουν τήν πτῆσιν καί νά προσγειωθοῦν στόν κοντι-*

νόν Λίβανον. Οὕτως ἤ ἄλλως λοιπόν, θά ἐστερούμην 24 πολεμικῶν ἀεροπλάνων, τά ὁποῖα θά ἐθεωροῦντο ἀπωλεσθέντα καί ἰσαρίθμων ἱκανῶν πιλότων. Καί ἐθεώρησα ὅτι ἔπρεπε νά προστατεύσω αὐτά τά ἀεροπλάνα καί αὐτούς τούς χειριστάς, ὥστε νά τούς ἔχω διά τό Αἰγαῖον, ὅπου αἱ ἐπιδόσεις των θά ἦσαν πολύτιμοι, διότι καί χρονικήν ἐπάρκειαν δράσεως ὑπεράνω τῶν στόχων θά διέθεταν καί τεχνικήν ὑποστήριξιν ἀμεσωτέραν.

γ. *Εἴχομεν φροντίσει διά τήν προώθησιν καυσίμων τῶν ἀεροσκαφῶν στήν Ρόδον, ὅπου ἀνέτως θά ἠδύναντο νά φθάσουν μετά τήν δρᾶσιν των εἰς Κύπρον τά «Φάντομ», προκειμένου νά ἀνεφοδιασθοῦν. Ἡ ἐπιστροφή των ἐθεωρεῖτο ἐξησφαλισμένη, κατ' ἀντίθεσιν μέ τά F-84.*

Ὁ Παπανικολάου συνεφώνησεν ἀπολύτως μέ τήν σκέψιν καί τήν ἀπόφασιν αὐτήν καί διέταξε τήν διάθεσιν τῶν «Φάντομ» ἀντί τῶν F-84. Ἄλλωστε, προκειμένου περί τοῦ ἀεροπορικοῦ μας ὅπλου, ἐκεῖνος ἦτο ὁ ὑπεύθυνος σύμβουλός μου.

Τήν 9ην πρωϊνήν, συνῆλθε στό γραφεῖον μου ἡ καθιερωμένη πλέον πρωϊνή σύσκεψις τῶν Ἀρχηγῶν. Κατ' αὐτήν ἐνημέρωσα τούς Γαλατσᾶνον, Ἀραπάκην καί Παπανικολάου ἐπί τῶν πληροφοριῶν πού εἶχα τόσον ἀπό τό τελευταῖον ὅσον καί ἀπό τόν Ἀρχηγόν τῆς ΚΥΠ καί διετύπωσα τάς σκέψεις μου καί τήν ἀνησυχίαν μου διά τό ἐνδεχόμενον πολυμεροῦς ἐμπλοκῆς μας. Ἐπίσης ἀνεκοίνωσα τήν ἀπόφασίν μου νά ἀποστείλω «Φάντομ» πρός προσβολήν τοῦ στόλου τοῦ εἰσβολέως καί μέ αὐτήν συνεφώνησαν ἅπαντες.

Ὁ Ἀντιστράτηγος Γαλατσᾶνος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τό 573 Τάγμα Πεζικοῦ, ἡ ἴλη τῶν μέσων ἁρμάτων καί οἱ ὑπό τόν Παπαποστόλου 600 ἐθελονταί Ἑλληνοκύπριοι φοιτηταί, εἶχον ἐπιβιβασθῆ τοῦ ὀχηματαγωγοῦ «Ρέθυμνον», τό ὁποῖον ἀπέπλευσε διά τήν Κύπρον τήν προηγουμένην νύκτα. Προσέθεσε δέ ὅτι κατά τήν ἐπιβίβασιν τῶν δυνάμεων καί τήν φόρτωσιν τῶν ἁρμάτων παρίστατο καί ὁ Ὑποστράτηγος Χανιώτης.

Ἐν συνεχεία, παρόντων πάντοτε καί τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν, ἠρώτησα τόν Ἀραπάκην ποῦ εὑρίσκονται τά δύο ὑποβρύχια καί μοῦ ἀπήντησεν ὅτι πλέουν ἐν καταδύσει νοτίως τῆς Ρόδου καί ὅτι αἱ ἤδη εἰς Ἅγιον Νικόλαον Κρήτης εὑρισκόμεναι τορπιλλάκατοι, τελοῦν εἰς κατάστασιν πλήρους ἑτοιμότητος, ἐν ἀναμονῇ διαταγῶν μας. Ἐπειδή μοῦ ἐφάνη ὅτι παρετηρεῖτο κάποια καθυστέρησις εἰς τήν κίνησιν τῶν ὑποβρυχίων, ἠρώτησα τόν Ἀραπάκην ποῦ ὀφείλεται ἡ ἀργοπορία των. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι τά ὑποβρύχια ἐν καταδύσει πλέουν μέ πολύ μικράν ταχύτητα. Προσέθεσε δέ ὅτι καί αἱ δύο τορπιλλάκατοι πρέπει νά πλεύσουν νύκτα πρός Κύπρον, διότι μέ δεδομένην τήν ἀνυπαρξίαν ἀεροπορικῆς καλύψεως θά ἦσαν κατά τήν ἡμέραν ἐκτεθειμέναι εἰς ἐπιθέσεις τῆς τουρκικῆς πολεμικῆς ἀεροπορίας καί ἑπομένως εἰς βεβαίαν προσβολήν των. Ὅσον ἀφορᾶ τήν κάλυψιν τῆς ἀποστάσεως Κρήτης-Κύπρου ἐντός τῆς νυκτός, μοῦ εἶπεν ὅτι δέν ὑφίσταται πρόβλημα, διότι τά σκάφη αὐτά πλέουν μέ πολύ μεγάλην ταχύτητα. Κατόπιν αὐτοῦ τόν διέταξα νά δώσῃ ἐντολήν διά τήν μετάβασιν τῶν τορπιλλακάτων εἰς Κύπρον τήν ἰδίαν νύκτα, δηλαδή 21 πρός 22 Ἰουλίου.

Τήν 10ην ὥραν καί μετά τήν σύσκεψιν τῶν Ἀρχηγῶν, ἐνημέρωσα τηλεφωνικῶς τόν Πρόεδρον Γκιζίκην διά τάς ληφθείσας ἀποφάσεις, τόσον περί ἀντικαταστάσεως τῶν F-84 μέ τά «Φάντομ», ὅσον καί περί τῶν κινήσεων τῶν

ὑποβρυχίων καί τῶν τορπιλλακάτων. Ὁ Γκιζίκης ἐξεδήλωσε τόν ἐνθουσιασμόν του.

Ἐκάλεσα ἐν συνεχεία περί τήν 10ην πρωϊνήν τόν Παπανικολάου πάλιν στό γραφεῖον μου καί τόν ἠρώτησα ἐάν ἀπεγειώθησαν τά ἀεροπλάνα ἀπό τήν Λάρισαν πρός τήν Κρήτην. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἀπαιτοῦνται δύο εἰσέτι ὧραι, διότι τό ἐπίπεδον ἐκπαιδεύσεως τοῦ προσωπικοῦ ἐδάφους εἶναι χαμηλόν καί ἐπίσης διότι παρουσιάσθησαν ὡρισμέναι τεχνικαί δυσχέρειαι. Ὁμολογῶ ὅτι μέ αἰφνιδίασε, διότι πάντοτε τόν ἤκουα νά ὁμιλῆ διά τό ἐπίπεδον ἐκπαιδεύσεως καί ἑτοιμότητος τοῦ Ὅπλου του. Ἐζήτησα λοιπόν στό τηλέφωνον τόν Διοικητήν τῆς 28ης ΤΑΔ Ἀντιπτέραρχον Οἰκονόμου, ἀλλ' ἐκείνην τήν στιγμήν ἀπουσίαζεν ἀπό τό γραφεῖον του. Ἔτσι ἐπεκοινώνησα μέ τόν Ἐπιτελάρχην του Ν. Κουρῆν, φέροντα τότε τόν βαθμό τοῦ Σμηνάρχου, ἐάν δέ μέ ἀπατᾶ ἡ μνήμη μου. Ὁ Κουρῆς ἐπεβεβαίωσεν ὅσα μοῦ εἶχεν ἤδη ἀναφέρει ὁ Παπανικολάου καί μέ διεβεβαίωσεν ὅτι γίνεται κάθε προσπάθεια ὥστε τά ἀεροπλάνα νά ἀπογειωθοῦν συντόμως.

—*«Μήν ἀνησυχεῖτε κύριε Ἀρχηγέ, ἐντός μιᾶς ὥρας θά ἀπογειωθοῦν».*

Περί τήν 11ην ὥραν, ὁ Παπανικολάου μοῦ ἀνέφερεν ὅτι αἱ τεχνικαί δυσχέρειαι δέν ἔχουν ἀκόμη ὑπερπηδηθῆ καί ὅτι θά ἀπαιτηθοῦν δύο εἰσέτι ὧραι διά νά ἀπογειωθοῦν τά «Φάντομ» ἀπό τήν Λάρισαν. Πλήρης ἀγανακτήσεως, ἐπεκοινώνησα καί πάλιν —παρουσία τοῦ Παπανικολάου— μέ τήν 28ην ΤΑΔ καί ἐζήτησα τόν Διοικητήν της ὅστις εὑρέθη στό γραφεῖον του. Ὁ Ἀντιπτέραρχος Οἰκονόμου μοῦ εἶπεν ὅτι ἐπειδή τό ὑλικόν εἶναι νέον, εἶναι φυσικόν νά παρατηροῦνται δυσχέρειαι καί ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει καταβάλλεται σύντονος προσπάθεια διά τήν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων καί τήν ἀναχώρησιν τῶν ἀεροσκαφῶν. Μετά τό τηλεφώνημα, εἶπα εἰς ἔντονον ὕφος πρός τόν παρόντα ἀκόμη Παπανικολάου, ὅτι οὐδέποτε μοῦ ἀνέφερε, εἴτε κατ' ἰδίαν εἴτε κατά τάς ἐνημερώσεις, ὅτι ἡ Ἀεροπορία ἀντιμετωπίζει οἱονδήποτε πρόβλημα καί ὅτι ἀντιθέτως πάντοτε καί μετ' ἐμφάσεως ὑπεστήριζεν ὅτι τό ἰδικόν του Ὅπλον εἶναι ἀνά πᾶσαν στιγμήν ἕτοιμον νά ἐπιτελέσῃ τό καθῆκον του. Ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας δέν ἀπήντησεν. Τοῦ εἶπα τότε ὅτι ἡ διαταγή μου διά τήν ἀποστολήν τῶν «Φάντομ» ἰσχύει πάντοτε καί νά πράξῃ ὅ,τι εἶναι δυνατόν προκειμένου νά ἐπισπευσθῆ ἡ ἀπογείωσίς των ἀπό τήν Λάρισαν. Νά μέ ἐνημερώσῃ δέ ἀμέσως.

Περί τήν 12ην μεσημβρινήν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Γκιζίκης καί μέ ἠρώτησεν ἐάν ἔφυγαν τά ἀεροσκάφη. Ὅταν τοῦ ἐξήγησα τί συμβαίνει, δέν ἀπέκρυψε τήν ἀπογοήτευσίν του.

Τήν 2αν μεταμεσημβρινήν, τά «Φάντομ» δέν εἶχαν ἀκόμη ἀπογειωθῆ ἀπό τήν Λάρισαν. Τελικῶς κατώρθωσαν νά φθάσουν στό ἀεροδρόμιον Ἡρακλείου Κρήτης περί τήν 6ην μ.μ. Μάλιστα κατά τήν προσγείωσίν των, ἕν ἐκ τούτων ὑπέστη σοβαράς ζημίας.

Ἡ καθυστέρησις, ἡ κωλυσιεργία που παρετηρήθη ἀπό τήν Ἀεροπορίαν, δέν ἦτο δυνατόν τότε κατ' ἐμέ νά ἑρμηνευθῆ ὡς ἔχουσα ἄλλα αἴτιά. Ἄλλωστε, οὔτε διά τόν Ἀραπάκην ἐπίστευα τότε ὅτι σκοπίμως καθυστεροῦσε. Μετά τήν μεταπολίτευσιν ἐπληροφορήθην ἀπό τόν Ματάτσην ὅτι τήν πρωΐαν τῆς 21ης Ἰουλίου, τά δύο ὑποβρύχια εὑρίσκοντο παρά τήν Κύπρον, τό ἕν, ὑπό τόν κυβερ-

νήτην Γαβριήλ νομίζω, ἀπεῖχε 40 ναυτικά μίλια ἀπό τήν Κυρήνειαν καί τό ἕτερον περισσότερα.

Ὀλίγον πρό τῆς 12ης μεσημβρινῆς, ἐδέχθην στό γραφεῖον μου τήν ἐπίσκεψιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς ΜΟΣΒΗΠΕ, τῆς ἀμερικανικῆς δηλαδή στρατιωτικῆς ἀποστολῆς Ὑποστρατήγου Μπέρκ, τόν ὁποῖον συνώδευεν ὁ Ἑλληνοαμερικανός Συνταγματάρχης Ἄθανσον. Ἀμφότεροι ἔφερον πολιτικήν περιβολήν καί ἐπειδή ὁ Μπέρκ, ὁ ὁποῖος ἦτο νέος Διοικητής, μέ ἐπεσκέπτετο διά πρώτην φοράν ἀπό τής ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του, ἐξεπλάγην διά τήν ἀπρέπειάν του, διότι ἔπρεπε, κατά τά κεκανονισμένα, νά φέρη τήν στολήν του.

Ἔσπευσε νά μοῦ εἴπη ὅτι μέ ἐπισκέπτεται ἐθιμοτυπικῶς. Καί τοῦ ἀπήντησα ὅτι τότε δέν ἔχει λόγον νά κρύπτη τήν ἰδιότητά του κάτω ἀπό τήν πολιτικήν του περιβολήν. Ὁ Μπέρκ ἔδειξε νά τά χάνη, ἐνῶ ὁ Ἄθανσον ἐχαμογέλασε.

Ὁ Μπέρκ ὅταν ἐξεπέρασε τό σόκ ἀπό τήν παρατήρησίν μου, μοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει ἐντολήν τῶν προϊσταμένων του νά συγκεντρώση τά ἐντός τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικοῦ χώρου ἐγκατεστημένα «εἰδικά ὅπλα» εἰς ἕνα στρατόπεδον τῶν Ἀθηνῶν, ὑπό ἑλληνικήν μέν φρούρησιν, ἀλλά μέ ἔλεγχον καί ἐποπτείαν τῶν Ἀμερικανῶν τῆς ΜΟΣΒΗΠΕ. Τόν ἠρώτησα ἐάν τό μέτρον λαμβάνεται ὥστε νά ἀποκλεισθῆ τυχόν χρησιμοποίησις τῶν ὅπλων αὐτῶν ἀπό τάς ἑλληνικάς δυνάμεις, εἰς περίπτωσιν γενικῆς συρράξεως μέ τήν Τουρκίαν. Ὁ Μπέρκ μοῦ ἀπήντησεν ὅτι τό ἴδιον μέτρον θά ἐφαρμοσθῆ καί προκειμένου περί τῶν «εἰδικῶν ὅπλων» πού εὑρίσκονται στήν Τουρκίαν.

Ἐξήγησα τότε στόν Ἀμερικανόν ἀξιωματικόν, ὅτι λόγω τῶν εἰδικῶν περιστάσεων ὑπό τάς ὁποίας τελεῖ ἡ Ἑλλάς, δέν ἔχω οὔτε τόν χρόνον οὔτε τό ἀναγκαῖον προσωπικόν καί τά κατάλληλα μεταφορικά μέσα, προκειμένου νά τά διαθέσω διά τήν συγκέντρωσιν καί τήν μεταφοράν εἰς Ἀθήνας τῶν ὅπλων αὐτῶν. Πλέον τούτου, συνέχισα, αὐτά τά πράγματα δέν γίνονται μέ προφορικές συζητήσεις καί διαβήματα. Δι' αὐτό καί θέλω νά ἔχω ἐπίσημον ἀντίγραφον τῆς διαταγῆς τοῦ Πενταγώνου τῶν ΗΠΑ πρός τήν ΜΟΣΒΗΠΕ, διά τήν συγκέντρωσιν τῶν ὅπλων.

Ὁ Μπέρκ δέν ἀπήντησε. Καταφανῶς δυσηρεστημένος ἐγκατέλειψε τό γραφεῖον μου, συνοδευόμενος πάντοτε ἀπό τόν Ἄθανσον καί οὐδέποτε ἔκτοτε τόν εἶδα, ὅπως βέβαια καί οὐδέποτε ἔλαβα ἀντίγραφον τῆς διαταγῆς περί τῆς ὁποίας μοῦ ὡμίλησε.

Εὐθύς ὡς ἀπεχώρησαν τοῦ γραφείου μου οἱ Μπέρκ καί Ἄθανσον, εἰσῆλθεν ὁ Χανιώτης, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι κατά ἀκριβεῖς πληροφορίας ἐκ Κύπρου τό ἀγγλικόν ἑλικοπτεροφόρον «Ἑρμῆς» εὑρίσκεται στήν περιοχήν ὅπου ἐκδηλοῦται ἡ τουρκική ἀποβατική προσπάθεια καί διά τῶν ἑλικοπτέρων του βοηθεῖ τούς εἰσβολεῖς!

Ἐνημέρωσα ἀμέσως διά τοῦ Ἰωαννίδη τήν κυβέρνησιν καί, παραλλήλως, ἔδωσα ἐντολήν στόν Χανιώτην νά καλέση τόν Βρεταννόν στρατιωτικόν ἀκόλουθον Ταξίαρχον Μπόντυ, πρός τόν ὁποῖον νά διαμαρτυρηθῆ ἐντόνως ἐκ μέρους μου.

Ὁ Ὑποστράτηγος Χανιώτης ἐκάλεσε πράγματι ἀμέσως τόν Μπόντυ, ἀλλ' ὅπως βεβαίως ἀνεμένετο, ὁ Βρεταννός ἀξιωματικός ἠρνήθη τήν κατηγορίαν,

χωρίς ὅμως καί νά εἶναι είς θέσιν νά προσδιορίση τήν θέσιν τοῦ ἑλικοπτεροφόρου κατ' ἐκείνην τήν χρονικήν περίοδον. Δέν ἀνέμενα βεβαίως νά παραδεχθῆ τό γεγονός, παρ' ὅτι καί αἱ πληροφορίαι τῆς ΚΥΠ ἐπεβεβαίωσαν τήν παρουσίαν τοῦ «Ἑρμῆς». Ἀνέφερα ἤδη, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἡ Ἀγγλία ἔπαιξε τότε ὕποπτον ρόλον ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Τώρα ἀπεδεικνύετο ὅτι ἡ δολιότης της δέν περιωρίσθη στό πολιτικόν-διπλωματικόν ἐπίπεδον, ἀλλ' ἐπεδεικνύετο καί στό πεδίον τῆς μάχης προκειμένου νά διευκολυνθοῦν οἱ μέχρι τότε ἀποτυγχάνοντες εἰσβολεῖς, νά ἑδραιώσουν τό προγεφύρωμά των.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ ἀγών συνεχίζετο στήν Κύπρον. Καί περί τήν 16ην ὥραν τῆς 21ης Ἰουλίου, παρά τήν ἡρωϊκήν προσπάθειαν τῶν ἀξιωματικῶν καί ἀνδρῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς περιοχήν Κυρηνείας, ἡ φρουρά τῆς πόλεως ἤρχισε νά κάμπτεται. Μετ' ὀλίγον, ἡ πόλις κατελήφθη ὑπό τῶν Τούρκων.

Μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κυρηνείας, ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ Σταθόπουλος μέ ἐτήρει ἐνήμερον τῶν φάσεων τοῦ διεξαγομενου ἀγῶνος, λόγω τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς πού εἶχε μέ τό ἐκεῖ κλιμάκιον τῆς ὑπηρεσίας του. Ὁ ἀγών ἦτο σκληρός ἑκατέρωθεν καί διεξήγετο σχεδόν ἐκ τοῦ συστάδην. Ἡ Ἐθνική Φρουρά ὑπερήσπισεν ἡρωϊκῶς τήν πόλιν, σπιθαμήν πρός σπιθαμήν καί ἐκάμφθη ὅταν πλέον ἡ ὑπεροχή τοῦ ἐχθροῦ εἰς προσωπικόν καί μέσα κατέστη συντριπτική.

Ἡ ἀπώλεια τῆς Κυρηνείας εἶχε τραγικήν ἐπίπτωσιν στό ἠθικόν τῶν Ἑλληνοκυπρίων, τό ὁποῖον κατέπεσεν ἀποτόμως. Οἱ Ἑλληνοκύπριοι ὑπουργοί Δημητρίου, σαφῶς ταραγμένοι, μοῦ ἐφώναζαν στό τηλέφωνον ὅτι οἱ Τοῦρκοι σφάζουν στήν Κύπρο καί ὅτι ἡ Ἑλλάς πρέπει νά κηρύξη ἀμέσως τόν πόλεμον ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Μοῦ ἐτηλεφώνησε μετ' ὀλίγον καί ὁ Σαμψών, ψυχραιμώτερος μετά ἀπό τηλεφωνικήν συζήτησίν του μέ τόν Γκιζίκην καί μοῦ ἐζήτησε τήν παρέμβασιν τῆς ἀεροπορίας μας, προκειμένου νά ἐνισχυθῆ κατ' αὐτόν τόν τρόπον ὁ ἀμυντικός ἀγών. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι πρός τήν κατεύθυνσιν αὐτήν καταβάλλεται προσπάθεια, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχουν καί δυσχέρειαι, αἱ ὁποῖαι ἐλπίζω ὅτι θά ὑπερπηδηθοῦν. Τοῦ συνέστησα νά προσπαθήση νά τονώση τό ἠθικόν τῶν Ἑλληνοκυπρίων καί νά ἀξιοποιήση τάς δυνατότητας τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν σημαντικαί.

Μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθην ὅτι οἱ Τοῦρκοι δέχονται κατάπαυσιν τοῦ πυρός ἀπό τῆς 4ης ἀπογευματινῆς τῆς 21ης Ἰουλίου καί ὅτι ἡ Ἑλληνική κυβέρνησις συνεφώνησεν ἐπίσης διά τήν ἐκεχειρίαν.

Τάς ἀπογευματινάς ὥρας, ὁ Ἀραπάκης μοῦ εισηγήθη τήν ἀνάκλησιν τῶν δύο ὑποβρυχίων, καθ' ὅσον μετά τήν κατάληψιν ὑπό τῶν Τούρκων τῆς Κυρηνείας καί τήν ἑδραίωσιν τοῦ προγεφυρώματός των, δέν βλέπει τόν λόγον τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ὑποβρυχίων πρός τήν Κύπρον καί τήν κατ' αὐτόν τόν τρόπον ἀποδυνάμωσιν τοῦ στόλου μας, τήν στιγμήν κατά τήν οποίαν αἱ ἀμυντικαί μας ἀνάγκαι στό Αἰγαῖον εἶναι μεγάλαι, δοθέντος μάλιστα ὅτι ὑπάρχουν πληροφορίαι περί συγκεντρώσεως τουρκικῶν δυνάμεων στά Μικρασιατικά παράλια καί ἑπομένως ὁ Ἑλληνο-τουρκικός πόλεμος εἶναι πιθανός. Διά τάς δύο τορπιλλακάτους δέν ἐγεννᾶτο θέμα, ἀφοῦ ὁ Ἀραπάκης δέν τάς εἶχε μετακινήσει ἀπό τόν Ἅγιον Νικόλαον Κρήτης.

Συνεφώνησα μέ τόν Ἀραπάκην, ὄχι μόνον διότι ἐθεώρησα λογικήν τήν

εἰσήγησίν του ἀλλά καί λόγω τῶν πληροφοριῶν πού εἶχα περί ἐπικειμένης ἐνάρξεως τῆς ἐκεχειρίας. Καί ἐνέκρινα τήν ἀνάκλησιν, κατά τήν εἰσήγησίν του.

6. Ἡ βύθισις τοῦ «Κοτζάτεπε»

Ἐκεῖνο τό ἀπόγευμα τῆς 21ης Ἰουλίου, ἐπληροφορήθην ὅτι ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῶν ΗΠΑ Χένρυ Κίσσινγκερ ἐζήτει πληροφορίας ἀπό τόν εἰς Ἀθήνας πρεσβευτήν του, τόν Τάσκα, ἐάν καί πόσα ἑλληνικά πολεμικά σκάφη εὑρίσκονται στήν περιοχήν τῆς Κύπρου. Τό ἐρώτημα κυρίως ἀφεώρα εἰς πλοῖα ἀπιφανείας. Ὁ Τάσκα ἠρώτησε τόσον τό Ἀρχηγεῖον Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅσον καί τό Ἀρχηγεῖον Ναυτικοῦ. Ἔλαβε τήν ἀπάντησιν ὅτι οὐδέν ἑλληνικόν πολεμικόν ἐπιφανείας εὑρίσκεται στήν Κύπρον.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τοῦρκοι δέν ἐσεβάσθησαν τήν ὥρα ἐνάρξεως τῆς ἐκεχειρίας, λέγοντες ὅτι δέν θά σταματήσουν τάς ἐχθροπραξίας, ἐάν δέν ἀποχωρήσουν τά ἑλληνικά πολεμικά ἐπιφανείας ἀπό τήν νῆσον! Δέν ἐπίστευαν ὅτι ἐλέγαμε τήν ἀλήθειαν, ὅταν ὑπεστηρίζαμεν ὅτι δέν ἔχομεν πλοῖα στήν περιοχήν. Καί τελικῶς ἐβύθισαν ἐκ λάθους ἕνα ἰδικόν των, τό καλῆς ποιότητος ἀντιτορπιλλικόν «Κοτζάτεπε», ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐπετέθησαν τά ἀεροπλάνα των. Καί ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλά καί ἐπαίροντο διά τό «ἐπίτευγμά» των, λέγοντες ἐνσυνειδήτως ψεύδη πρός τήν τουρκικήν κοινήν γνώμην, τήν ὁποίαν ἔπεισαν ὅτι ἐπρόκειτο πεί... ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ. Ἐξέδωσαν μάλιστα ἀπό τό γραφεῖον Τύπου τοῦ Ἐπιτελείου των τήν ἀκόλουθον ἀνακοίνωσιν:

«Παρ' ὅλες τίς φιλικές προειδοποιήσεις, πού συνεχίστηκαν μέχρι καί μετά τό μεσημέρι, μιά μεγάλη ἑλληνική ἀποβατική νηοπομπή, καλυπτόμενη ἀπό ἑλληνικά πολεμικά ἀεροοκάφη, κατόρθωσε νά διεισδύσει στήν περιοχή πού εἶχε κηρυχθεῖ ἀπαγορευμένη ἀπό τό βράδυ τῆς 20ῆς Ἰουλίου, καί νά προωθηθεῖ μέχρι ὥρα 15.00 στά ἀνοικτά τῆς Πάφου. Ἡ νηοπομπή στίς τελικές προειδοποιήσεις τῆς Ἀεροπορίας καί τοῦ Ναυτικοῦ μας ἀπάντησε μέ παρατεταμένα πυρά καί ἄρχισε τήν ἀποβίβαση δυνάμεων στήν Πάφο. Κατόπιν ἐπιθέσεως τῆς τουρκικῆς ἀεροπορίας στό λιμάνι τῆς Πάφου, ἀποτράπηκε ἡ ἀποβίβαση. Οἱ ἐπιθέσεις τῆς Ἀεροπορίας μας προκάλεσαν βαρύτατες ἀπώλειες στά πολεμικά καί ἀποβατικά σκάφη τῆς νηοπομπῆς».

Πολύ ἀργότερα ἀπεκαλύφθη τί εἶχε συμβεῖ: Τοῦρκοι πιλότοι ἐπίστευαν ὅτι μία ἑλληνική νηοπομπή κατηυθύνετο πρός Κύπρον, συνοδευομένη ἀπό πολεμικά τοῦ στόλου μας. Καί εἶχον ἀναφέρει σχετικῶς. Οἱ Τοῦρκοι διεμαρτυρήθησαν πρός τόν Κίσσινγκερ πού ἠγωνίζετο διά τήν ἐπίτευξιν ἐκεχειρίας. Καί ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Ἀλῆ Μπιράντ (σελ. 197), ὁ Ἐτσεβίτ ὑπεστήριζε πρός τόν Ἀμερικανόν ὑπουργόν Ἐξωτερικῶν, ὅτι διά λόγους παραπλανήσεως τῆς τουρκικῆς ἀεροπορίας, τά ἑλληνικά ππολεμικά φέρουν τουρκικήν σημαίαν. Γράφει ὁ Μπιράντ:

«Στήν Ἀμερική ἦταν ξημέρωμα. Ὁ Ἐτσεβίτ εἶπε στόν Κίσσινγκερ ὅτι θά βυθισθοῦν ἑλληνικά πλοῖα πού φέρουν τουρκική σημαία.

«Κύριε Κίσσινγκερ τά πλοῖα δέν ἄλλαξαν πορεία. Ἄν βυθισθοῦν δέ θά φέρουμε ἐμεῖς καμιά εὐθύνη»..

«Ἰσχυρίσθηκαν ὅτι δέν ἔχουν πλοῖα σ' ἐκείνη τήν περιοχή. Ἄν ὅμως συμβαίνει κάτι τέτοιο δέν πρέπει νά ἔχετε κανένα δισταγμό. Πρέπει νά ὀργανώσετε τήν ἄμυνά σας».

Βεβαίως τό θέμα δέν εἶναι ἐάν οἱ Τοῦρκοι, ἕνας στρατός πού εἶχε νά πολεμήση περισσότερα ἀπό 50 χρόνια, ἔκαναν λάθη καί ἀπεδείχθησαν ἐξαιρετικά ἀδύνατοι στήν ὀργάνωση μιᾶς ἀποβατικῆς ἐνεργείας, εἰς ἕνα χῶρον ὅπου ἡ ἀεροπορική των ὑπεροχή ἦτο ἀναμφισβήτητος καί ἡ ναυτική των παρουσία ἐξαιρετικῶς ἰσχυρά. Τό πρόβλημα ἦτο ὅτι ἐάν δέν παρετηρῆτο ἡ κωλυσιεργία τῆς Ἀεροπορίας —τό διατί εἶναι ἄλλη ὑπόθεσις καί πολλά ἔχουν γραφεῖ σχετικῶς— ἐκινδυνεύαμε μέν νά ἐμπλακῶμεν εἰς ὁλοκληρωτικόν πόλεμον μέ τούς Τούρκους, ἀλλ' ἀσφαλῶς τό «Κοτζάτεπε» δέν θά ἦτο τό μόνον πολεμικόν πού θά ἔχαναν. Ὅπως καί ἐάν τά ὑποβρύχια εἶχον φθάσει ἐγκαίρως, πολλά ἀποβατικά των θά συνώδευαν τό «Κοτζάτεπε» στόν βυθόν.

Τώρα, φυσικά, εἶναι εὔκολον νά λέγη κανείς πολλά. Εἶναι ὅμως δεδομένον ὅτι ἡ ποιοτική ὑπεροχή τῶν χειριστῶν μας ἔναντι τῶν Τούρκων πιλότων εἶναι τεραστία, πράγμα πού ἔχει πολλάκις ἀποδειχθῆ κατά τάς ἀσκήσεις τοῦ ΝΑΤΟ ὅπου ἔχουν μετάσχει ἀεροπόροι ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν. Καί ἡ ἐπίδοσις τῶν ἀξιωματικῶν μας τοῦ Ναυτικοῦ, ἐπίσης δέν δύναται νά συγκριθῆ μέ ἐκείνους πού δέν δύνανται νά... εὕρουν τήν Μάλταν.

Ἐν πάση περιπτώσει ἡ παραβίασις τῆς ὥρας ἐνάρξεως τῆς ἐκεχειρίας, ὑπεχρέωσε καί τάς δυνάμεις τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς εἰς συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος των. Καί ὅλη αὐτή ἡ κατάστασις διήρκεσε μέχρι τῶν πρώτων ἑσπερινῶν ὡρῶν τῆς 21ης Ἰουλίου, ὅτε, λόγω τῆς ἐλεύσεως τοῦ σκότους, αἱ τουρκικαί δυνάμεις ἀνέστειλαν πᾶσαν περαιτέρω προσπάθειαν προωθήσεώς των.

Ἐπηκολούθησε ἡ καθιερωθεῖσα νυκτερινή σύσκεψις στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη. Παρέστησαν οἱ ἴδιοι πού ἔλαβον μέρος καί στήν σύσκεψιν τῆς προηγουμένης καί ἐπί πλέον ὁ ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Κυπραῖος.

Ἐνημέρωσα ἀρχικῶς τούς παρισταμένους ἐπί τῶν παρεμβάσεων καί τῶν διαβημάτων Μπέρκ καί Ἄθανσον, ὅπως καί τοῦ Τάσκα καί προσέθεσα τά τῆς παρουσίας τοῦ ἀγγλικοῦ ἑλικοπτεροφόρου «Ἑρμῆς» καί τοῦ διαβήματος διαμαρτυρίας πρός τόν Μπόντυ. Ἐξήγησα διατί ἀπεφασίσθη ἀνάκλησις τῶν δύο ὑποβρυχίων, ὅπως καί τό διατί καθυστέρησε ἡ ἀποστολή τῶν «Φάντομ» εἰς Κρήτην, μέ συνέπειαν νά μή προλάβουν νά δράσουν λόγω τῆς ἀποφασισθείσης ἐκεχειρίας. Ἅπαντες συνεφώνησαν μέ τούς χειρισμούς τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων, μηδέ τοῦ Ἰωαννίδη ἐξαιρουμένου, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶπεν:

— *Τώρα πού πᾶμε γιά πόλεμο μέ τήν Τουρκία, δέν ἐχρειάζοντο στήν Κύπρο.*

Ἐν συνεχεία ἐνημέρωσα διά τάς τουρκικάς παραβιάσεις τῆς ὥρας ἐνάρξεως τῆς ἐκεχειρίας καί προσέθεσα ὅτι ἐπειδή εἶναι πιθανόν νά συνεχίσουν οἱ Τοῦρκοι τήν προσπάθειαν προελάσεώς των καί τήν ἐπομένην πρωΐαν, καλόν θά ἦτο νά ἐνεργήση ἡ κυβέρνησις πρός τόν Κίσσινγκερ, ὥστε αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι νά ἐπιστήσουν τήν προσοχήν τοῦ Ἐτσεβίτ, ἐπί τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐκεχειρίας.

Ἐπί τῆς προτάσεώς μου αὐτῆς συνεφώνησαν καί οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί καί ὁ

᾿Αραπάκης ἐζήτησεν ἀπό τόν Κυπραῖον νά τηλεφωνήση ἐκείνην τήν στιγμήν ἀπό τό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη στόν Κίσσινγκερ. Ὁ Κυπραῖος δέν ἤθελε νά ἐπικοινωνήση μέ τόν Κίσσινγκερ καί ἐτηλεφώνησε στόν ἐδῶ ᾿Αμερικανόν πρεσβευτήν Τάσκα. Εὐθύς μετά τό τηλεφώνημα αὐτό ἀπεχώρησε προβαλών κάποιαν ἀσήμαντον δικαιολογίαν καί ὅλοι ἐζήτησαν ἀπό τόν ᾿Ανδρουτσόπουλον νά τηλεφωνήση ὁ ἴδιος στόν Κίσσινγκερ. Καί αὐτός ὅμως ἔδειξε ἀπρόθυμος, λέγων:

— *Τί νά τούς κάνουμε τούς ᾿Αμερικανούς; Δέν μᾶς χρειάζονται!*

Τελικῶς ὅμως ἐκάμφθη ἀπό τήν ἐπιμονήν μας καί ἐτηλεφώνησεν στόν Κίσσινγκερ, τοῦ ὁποίου ἐπέστησε τήν προσοχήν διά τό ἐνδεχόμενον νά μή σεβασθοῦν οἱ εἰσβολεῖς τήν ἐκεχειρίαν.

Μετ᾿ ὀλίγα λεπτά, ἐκτύπησε τό τηλέφωνον τοῦ Γκιζίκη. ῏Ητο ὁ ῾Ελληνοκύπριος ὑπουργός Παντελῆς Δημητρίου, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά ἐπικοινωνήση μέ τόν ᾿Ιωαννίδην. Ὁ τελευταῖος ἐπῆρε τό ἀκουστικόν καί ἀφοῦ ἤκουσεν ἐπ᾿ ὀλίγον εἶπε: *«Παντελῆ δέν σᾶς ἀναγνωρίζω. ῎Εχετε χάσει τό ἠθικό σας, ἐνῶ εἶσθε ἰσχυροί. Κρατῆστε καί ὅλα θά πᾶνε καλά».*

᾿Αμέσως κατόπιν ἐτηλεφώνησε ὁ Σαμψών, ὁ ὁποῖος εἶπε στόν Γκιζίκην ὅτι οἱ Τοῦρκοι κινοῦνται πρός τό ἀεροδρόμιον Λευκωσίας. ᾿Αντί ἀπαντήσεως, ὁ Γκιζίκης ἔδωσε τό τηλέφωνον εἰς ἐμέ. ᾿Ετόνισα πρός τόν Σαμψών ὅτι οἱ Τοῦρκοι δέν πρόκειται νά καταλάβουν τό ἀεροδρόμιον, ἐκτός καί ἐάν πέση ὅλη ἡ ᾿Εθνοφρουρά πού τό ὑπερασπίζεται. Ὁ Σαμψών μοῦ ἐφάνη ψύχραιμος. *«Πρέπει πάντως νά μᾶς βοηθήσετε»,* εἶπε.

Μετά παρέλευσιν ἐλαχίστων λεπτῶν, τό τηλέφωνον ἐκτύπησε καί πάλιν. Αὐτήν τήν φοράν ἦτο ὁ Διοικητής τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ Ντάβος, ὁ ὁποῖος ἤθελε νά μοῦ ἀναφέρη ἕνα περιστατικόν τό ὁποῖον εἶχε συμβῆ στήν περιοχήν ζώνης εὐθύνης του. Ὁ Γκιζίκης μοῦ ἔδωσε πάλι τό ἀκουστικόν. Ὁ Ντάβος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἔβαλαν μέ δύο βλήματα πυροβολικοῦ ἐναντίον τοῦ ᾿Ελληνικοῦ ἐδάφους καί προσέθεσεν ὅτι κατά τήν γνώμην του, αἱ βολαί ἐρρίφθησαν λόγω ἐνθουσιασμοῦ τῶν Τούρκων πυροβολητῶν διά τήν κατάληψιν τῆς Κυρηνείας. Τόν ἠρώτησα ἐάν ἔχη τήν γνώμην ὅτι πρέπει νά ἀπαντήσωμεν. ᾿Απήντησεν ἀρνητικῶς.

Εὐθύς μετά τό τηλεφώνημα τοῦ Ντάβου, ὁ ᾿Ιωαννίδης εἶπεν ὅτι κατά τήν ἄποψίν του πρέπει νά ἀποχωρήσωμεν ἀπό τό ΝΑΤΟ. Ὁ ᾿Ανδρουτσόπουλος ἀπήντησεν ὅτι θά θέση τό ζήτημα στό ὑπουργικόν συμβούλιον τήν ἐπομένην.

῞Οταν ἐτερματίσθη ἡ σύσκεψις, ἐπέστρεψα πάλιν στό ᾿Αρχηγεῖον. Μετ᾿ ὀλίγον ἔφθασαν στό γραφεῖον μου ὁ ᾿Αμερικανός ὑφυπουργός Σίσκο, ὁ συνεργάτης του ῎Εσγουορθ καί ὁ πρεσβευτής Τάσκα, συνοδευόμενοι καί ὑπό τοῦ ᾿Αντισυνταγματάρχου Μάρντερ. ᾿Επίσης, ἀκολουθοῦντες τούς ἀνωτέρω, εἰσῆλθαν οἱ ᾿Αραπάκης, Χανιώτης καί ᾿Ιωαννίδης. Ὁ ᾿Αραπάκης ἐδικαιολόγησε τήν ταυτόχρονον μέ τούς ᾿Αμερικανούς ἄφιξίν του, ὡς ὀφειλομένην εἰς σύμπτωσιν.

Ὁ Σίσκο ἤρχισε νά καταφέρεται ἐναντίον τῶν Τούρκων, τούς ὁποίους ἐχαρακτήρισεν ἀναξιοπίστους, διότι δέν ἐσεβάσθησαν τήν συμφωνηθεῖσαν ἐκεχειρίαν, ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ ῾Ελλάς ἔχει δίκαιον, ἀλλά συνέστησε καί πάλιν

αὐτοσυγκράτησιν, προκειμένου νά δυνηθοῦν αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι νά δώσουν τήν πλέον ἔντιμον λύσιν, ὥστε νά μή φθάσωμεν εἰς πόλεμον. Ἐπίσης εἶπεν ὅτι θά ἐπικοινωνήσῃ μέ τόν Κίσσινγκερ, πρός τόν ὁποῖον θά ἀσκήσῃ πίεσιν νά παρέμβῃ διά νά σταματήσουν οἱ Τοῦρκοι τάς ἐπιθέσεις των.

Ὅλοι πλέον ἐπιστεύαμεν ὅτι ὁ Κίσσινγκερ εὐνοοῦσε τήν Τουρκίαν καί ἐπομένως τά λεγόμενα ὑπό τοῦ Σίσκο δέν μᾶς ἔπειθαν. Ὁ Ἰωαννίδης μάλιστα, καταφανῶς ἐξωργισμένος, εἶπε πρός τόν Ἀμερικανόν ὑφυπουργόν:

— *Μᾶς ἐξαπατήσατε!*

Καί ἔσπευσε νά ἀποχωρήσῃ ἀπό τό γραφεῖον μου. Ὁ Σίσκο συνέχισε νά ὁμιλῇ περί τῆς ἀνάγκης νά ὑπάρξῃ αὐτοσυγκράτησις, διά νά ἀποφευχθῇ ἡ σύρραξις. Παρέμεινεν ἐλάχιστα λεπτά μετά τήν ἀποχώρησιν τοῦ Ἰωαννίδη καί κατόπιν, συνοδευόμενος καί ὑπό τῶν λοιπῶν Ἀμερικανῶν, ἔφυγε καί αὐτός.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ἀρχηγός τοῦ ΓΕΕΦ Γεωργίτσης ἐτηλεφώνησε ζητῶν ὁδηγίας διά τήν τηρητέαν τακτικήν, ἐν ὄψει τοῦ ὅτι αἱ τουρκικαί δυνάμεις, ὁρμώμεναι ἐκ τοῦ τουρκοκυπριακοῦ τομέως τῆς Λευκωσίας καί τοῦ θύλακος Λευκωσίας—Ἀγύρτας, ἐπεχείρουν νά καταλάβουν τό ἀεροδρόμιον τῆς Κυπριακῆς πρωτευούσης.

Ἔδωσα ἐντολήν στόν Γεωργίτσην ὅπως συγκεντρώσῃ στό ἀεροδρόμιον ἅπασαν τήν διαθέσιμον δύναμιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, καταλάβῃ θέσεις καί ἀντιτάξῃ ἀνυποχώρητον ἄμυναν. Παραλλήλως δέ, νά καλέσῃ τήν Εἰρηνευτικήν Δύναμιν τοῦ ΟΗΕ ἵνα παραλάβῃ αὐτή ἀπό τάς Ἑλληνοκυπριακάς δυνάμεις τό ἀεροδρόμιον καί ἀναλάβῃ τήν εὐθύνην μή καταλήψεώς του ὑπό τῶν εἰσβολέων, διατηρῶν ὅμως ὁπωσδήποτε διά τῶν δυνάμεών του τόν ἔλεγχον τῆς πρός τόν Ἑλληνοκυπριακόν τομέα πλευρᾶς τοῦ ἀεροδρομίου, τήν ὁποίαν νά μή παραδώσῃ.

Αὐτό ἀκριβῶς καί συνέβη. Ὁ Γεωργίτσης παρέδωσε τό ἀεροδρόμιον στήν δύναμιν τοῦ ΟΗΕ, ἡ ὁποία παρενεβλήθη ἔτσι μεταξύ τῶν ἀντιμαχομένων δυνάμεων.

Εἶχε φθάσει πλέον ἡ δεκάτη νυκτερινή. Ἤμουν κατάκοπος, ἀλλά τό τελευταῖον πρᾶγμα πού ἐσκεπτόμην ἐκείνην τήν ὥρα ἦτο αὐτό. Μέ ἀπησχόλουν πολύ σοβαρώτερα ζητήματα καί ἔγραφα τάς διαταγάς δι' ὅσα ἔπρεπε νά γίνουν τήν ἐπομένην.

Καί τότε ἐκτύπησε τό τηλέφωνον. Ἦτο ὁ Ἑλληνοαμερικανός Συνταγματάρχης τῶν ΗΠΑ Ἄθανσον. Καί μοῦ ἐπρότεινε τήν ἀνακήρυξιν τῆς Λευκωσίας ὡς ἐλευθέρας πόλεως, τύπου Ταγγέρης!

Τοῦ ἀπήντησα ὅτι κάνει λάθος εἰς τήν διεύθυνσιν καί ὅτι δέν ὑπάρχει Ἕλλην ὁ ὁποῖος θά ἀποδεχθῇ τοιαύτην ρύθμισιν. Ὁ Ἄθανσον ἐζήτησε συγγνώμην, προσθέσας ὅτι ἁπλῶς ἐξέφρασε μίαν προσωπικήν του ἄποψιν.

Δέν ἐπίστευσα βεβαίως τόν ἰσχυρισμόν. Δέν ἦτο δυνατόν ἕνας Συνταγματάρχης τοῦ ἀμερικανικοῦ στρατοῦ, τήν ὥραν πού πλησίον του, ἐντός τῆς πρεσβείας τῶν ΗΠΑ ἐν πάσῃ περιπτώσει, εὑρίσκετο ὁ ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας του καί ἄλλοι ἀνώτεροί του, νά διατυπώνῃ «προσωπικάς ἀπόψεις». Ἀντιθέτως, ἐπίστευσα ὅτι ἦτο αὐτό μία ἔνδειξις ὅτι οἱ Ἀμερικανοί ἔχασαν τήν δυνατότητα ἐλέγχου τῶν Τούρκων, ἤ, τό χειρότερον, δέν ἐπιθυμοῦν νά ἀσκήσουν πίεσιν πρός τήν Ἄγκυραν.

Κάθε ὥρα πού παρήρχετο, μᾶς ἔφερε πλησιέστερα πρός τόν γενικόν πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν. Ἕνα πόλεμον πού θά κατέστρεφεν ἀμφοτέρας τάς χώρας, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποῖος θά ἦτο ὁ τελικός νικητής. Ἕνα πόλεμον πού δέν τόν ἤθελα, ἀλλά πού θά ἤμην ὑποχρεωμένος νά τόν διεξαγάγω. Εἶχα ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην στάς δυνάμεις μου, ἀλλά, ὅπως πολλάκις ἔχω τονίσει, δέν ἐπίστευα ὅτι εἴμεθα ὅσον ἔπρεπε προετοιμασμένοι.

Εἶχαν περάσει πλέον τά μεσάνυκτα, ὅταν μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ἀμερικανός Ἀντισυνταγματάρχης Μάρντερ, ἐκ μέρους τοῦ Σίσκο, ὡς μοῦ εἶπε, προσθέσας μάλιστα:

— *Ὁ κύριος ὑπουργός εἶναι δίπλα μου.*

— *Καί τί θέλετε;*

— *Ὁ κ. Σίσκο προσπαθεῖ νά ἔλθη εἰς ἐπαφήν μέ τόν κ. Ἀνδρουτσόπουλον καί τόν ὑπουργόν σας τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Κυπραῖον, ἀλλά δέν τούς ἀνευρίσκει. Ἐπίσης δέν ἀνευρίσκει τόν Ταξίαρχον Ἰωαννίδην. Δι' αὐτό καί ἠναγκάσθη νά ἀπευθυνθῆ σέ σᾶς. Ὁ κ. Σίσκο ἔχει συντάξει μίαν πρότασιν ἐκεχειρίας, ἡ ὁποία θά ἀνηγγέλετο ταυτοχρόνως εἰς Ἄγκυραν καί Ἀθήνας, ἐάν ἐγίνετο δεκτή ἀπό τάς κυβερνήσεις Ἑλλάδος καί Τουρκίας.*

— *Τί λέγει αὐτή ἡ πρότασις;*

Ὁ Μάρντερ μοῦ ἀνέγνωσε τό κείμενον καί μέ ἠρώτησεν ἐάν συμφωνῶ. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι δέν δύναμαι νά δώσω ὑπεύθυνον ἀπάντησιν, διότι τό θέμα ἀνάγεται στάς ἁρμοδιότητας τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καί ὄχι τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλλων Δυνάμεων. Ἀλλ' ὅτι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, πιστεύω ὅτι ἔπρεπε νά γίνεται στό κείμενον σαφής μνεία τοῦ ὅτι ἡ πρωτοβουλία ἀνήκει στάς Ἡνωμένας Πολιτείας.

Ὁ Μάρντερ ἐζήτησε συγγνώμην καί μετέφρασε τήν ἄποψίν μου πρός τόν παριστάμενον Σίσκο. Ἤκουσα τήν συνομιλίαν των ἀπό τό ἀνοικτόν τηλέφωνον. Ὁ Σίσκο συνεφώνησε νά γίνη μνεία τῆς ἀμερικανικῆς πρωτοβουλίας. Καί θά συνέχιζε τάς προσπαθείας του νά ἐπιτύχη ἐπαφήν μέ τήν Ἑλληνικήν κυβέρνησιν. Ἐκεῖ ἐτελείωσεν ἡ συνομιλία μου μέ τόν Μάρντερ. Ἀλλά μετά ἡμισείαν ὥραν μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ἀρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ Ἀραπάκης, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Σίσκο πρό ὀλίγου καί τοῦ εἶπεν ὅτι ἀναζητεί τόν Ἀνδρουτσόπουλον, τον Κυπραῖον ἤ τόν Ἰωαννίδην, ἀλλ' οὐδείς ἐξ αὐτῶν ἀνευρίσκεται. Καί ὅτι τοῦ τηλεφωνεῖ διά νά τοῦ ζητήση τήν γνώμην του διά τήν ἀναγγελίαν τῆς ἐκεχειρίας.

Ἀπήντησα στόν Ἀραπάκην, ὅτι τά ἴδια ἀκριβῶς εἶπε καί εἰς ἐμέ πρό τριάκοντα λεπτῶν, διά τοῦ Μάρντερ καί ὅτι τοῦ ἀπήντησα ὡς τοῦ ἀπήντησα. Ὁ Ἀραπάκης εἶχεν ἀντίθετον ἄποψιν. Ἐπίστευεν ὅτι ἡ πρωτοβουλία δέν πρέπει νά φαίνεται ὡς προερχομένη ἀπό τάς Ἡνωμένας Πολιτείας. Δέν συνεφώνησα μέ τήν ἄποψίν του. Τοῦ ἐξήγησα ὅτι ἐάν δέν γίνεται σαφής μνεία ὅτι ἡ πρωτοβουλία εἶναι ἀμερικανική, θά πιστευθῆ ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐδέχθη τήν ἐκεχειρίαν λόγω τῆς τουρκικῆς πολεμικῆς πιέσεως εἰς Κύπρον καί τοῦ φόβου γενικεύσεως τοῦ πολέμου, πράγμα ποῦ ἠθικῶς βλάπτει τήν χώραν μας. Τέλος τοῦ εἶπα νά προσπαθήση νά ἐπικοινωνήση ἐκεῖνος μέ τόν πρωθυπουργόν.

Ὁ Ἀραπάκης εἶπεν ὅτι θά ἀναζητήση ἀμέσως τόν Ἀνδρουτσόπουλον, μέ ἠρώτησεν ὅμως ἐάν τόν ἐξουσιοδοτῶ νά χειρισθῆ τό θέμα τῆς ἐκεχειρίας κατά τάς ἀπόψεις μου καί τοῦ ἀπήντησα καταφατικῶς.

Πράγματι, μετ' ὀλίγας ὥρας, εἶχε συμφωνηθῆ ἡ φόρμουλα τῆς ἐκεχειρίας. Θά προηγῆτο ἔκκλησις τῶν ΗΠΑ καί θά ἐπακολουθοῦσε ἀνακοίνωσις τῶν δύο κυβερνήσεων, ὅτι ἀποδέχονται κατάπαυσιν τοῦ πυρός, ἡ ὁποία θά ἐγίνετο τήν 5ην ἀπογευματινήν τῆς δευτέρας, 22 Ἰουλίου 1974.

Εἶναι βεβαίως ὑπερβολή τό νά χαρακτηρίζη κανείς κυβέρνησιν αὐτό πού ὑπῆρχεν ἐκείνην τήν ἐποχήν εἰς Ἀθήνας. Μερικά ἐνεργούμενα τοῦ Ἰωαννίδη, πανικόβλητα καί ἐν πλήρει συγχύσει, προσεπάθουν νά μεταθέσουν τάς εὐθύνας των καί νά μετακυλήσουν εἰς ἄλλους τήν λῆψιν τῶν ἀποφάσεων. Ἠσθανόμην ἀπογοήτευσιν καί ὀργήν. Ὁ Ἰσχυρός ἀνήρ τοῦ καθεστῶτος, ἐφαίνετο καί αὐτός νά τά ἔχη χαμένα. Ἡ δύναμις του ἐμειώνετο συνεχῶς καί διέβλεπα πλέον ὅτι πολύ σύντομα θά ἤμην εἰς θέσιν να ἐπιτύχω αὐτό πού ἀπό καιροῦ ἐπεδίωκα. Νά ἐκκαθαρίσω τήν κατάστασιν καί νά ἀπομακρύνω τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ἀπό τήν πολιτικήν. Βεβαίως, μοῦ ἦτο ἀναγκαία καί ἡ σύμφωνος γνώμη τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν. Καί ἐπίστευα ὅτι θά τήν εἶχα.

7. Ἐντολή ἐνάρξεως πολέμου

Τήν πρωΐαν τῆς 22ας Ἰουλίου, μοῦ ἀνεφέρθη ὅτι ἤδη οἱ Τοῦρκοι, προφανῶς ἐπιδώκοντες ἐδαφικά κέρδη μέχρι τοῦ ἀπογεύματος ὅτε θά κατέπαυε τό πῦρ, ἐνέλαβον ἐπιθετικάς ἐνεργείας πρός προώθησιν τῆς διατάξεώς των ἐπί τοῦ Πενταδακτύλου, ἐνῶ δέν ἀπετόλμησαν περαιτέρω προώθησιν εἰς τό ἀεροδρόμιον Λευκωσίας. Καί τοῦτο διότι τό μεῖζον μέρος τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, ἡ ὁποία εἶχε παραλάβει τό ἀεροδρόμιον ἀπετελεῖτο ἀπό Βρεταννούς, μέ τούς ὁποίους οἱ Τοῦρκοι δέν ἐπεθύμουν ἐμπλοκήν, δοθέντος ὅτι τόσον εἶχον ἐξυπηρετηθῆ ἀπό αὐτούς. Αἱ ἐπιθέσεις των ἐναντίον τῶν ἀμυντικῶν θέσεων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἐπί τοῦ Πενταδακτύλου, παρέμεναν ἄνευ οὐσιαστικοῦ ἀποτελέσματος.

Ἔδωσα ἐντολήν στόν Γεωργίτσην νά διατάξη ὅπως τά ἐπί τοῦ ὄρους τμήματα τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς συμπτύσσονται εἰς νέας θέσεις ἀμύνης, μόνον εἰς περίπτωσιν καθ' ἥν κινδυνεύουν νά κυκλωθοῦν. Ἄλλως θά μάχωνται ἐπί τῶν θέσεων τάς ὁποίας κατέχουν, παρεμποδίζοντα πᾶσαν πρώθησιν τῶν εἰσβολέων.

Τήν 9ην πρωϊνήν, ἤρχισεν ἡ καθιερωμένη σύσκεψις τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Κατ' αὐτήν ὁ Ἀραπάκης μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τελικῶς εἶχε ἐπιτύχει κατά τήν νύκτα ἐπαφήν μέ τόν Ἀνδρουτσόπουλον, ὁ ὁποῖος καί τοῦ παρέσχε τήν ἐξουσίαν ὅπως προχωρήση εἰς συμφωνίαν διά τήν ἐκεχειρίαν. Ἐν συνεχεία προέβημεν εἰς ἐκτίμησιν τῆς καταστάσες ὅπως αὔτη διεμορφοῦτο μετά τάς πληροφορίας περί κινήσεων εἰς Βουλγαρίαν καί περί συγκεντρώσων τουρκικῶν δυνάμεων εἰς περιοχήν Σμύρνης.

Ἔδωσα ὁδηγίας σχεδιασμοῦ ὡρισμένων ἐνεργειῶν μας πρός ἐφαρμογήν εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης καί συνέστησα ἔντασιν τῶν μέτρων ἐπαγρυπνήσεως, ἐπιτηρήσεως καί ἑτοιμότητος, εἰς ὁλόκληρον τόν ἐδαφικόν καί θαλάσσιον χῶρον.

Μετά τήν σύσκεψιν αὐτήν προσῆλθον διαδοχικῶς εἰς τό γραφεῖον μου ὁ Σταθόπουλος καί ὁ Ἰωαννίδης. Ὁ πρῶτος μοῦ ἐπανέλαβε τάς πληροφορίας

περί βουλγαρικῶν κινήσεων καί περί τουρκικῶν συγκεντρώσεων στά δυτικά παράλια τῆς Τουρκίας. Ὁ δεύτερος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τό ὑπουργικόν συμβούλιον ἀπέρριψεν ὁμοφώνως τήν πρότασιν ἀποχωρήσεως ἀπό τό ΝΑΤΟ καί ὅτι διά τήν ἀπόρριψιν αυτήν πρωτεύοντα ρόλον εἶχε διαδραματίσει ὁ ὑπουργός Ἐσωτερικῶν καί πρώην Ἀρχηγός Στρατοῦ Βασίλειος Τσούμπας. Βεβαίως καί ἐγώ ἄν ἠρωτώμην ὑπό τῆς κυβερνήσεως, θά ἐτασσόμην ἀσυζητητί ἐναντίον τῆς ἀποχωρήσεώς μας ἀπό τήν Συμμαχίαν. Διότι καί ἐάν ἀκόμη τό ΝΑΤΟ εἰς αὐτήν τήν περίπτωσιν μᾶς ἠδίκησεν ἤ δέν διεδραμάτισε τόν ρόλον πού ἀνεμένομεν, ἐν τούτοις ἡ ἀποχώρησίς μας θά ἤνοιγε τήν ὄρεξιν τῶν βορείων γειτόνων, οἱ ὁποῖοι ἐκαιροφυλάκτουν μέν, ἀλλά δέν θά ἀπετόλμων ἐπίθεσιν, φοβούμενοι τήν παρέμβασιν τῆς Συμμαχίας. Πέραν τούτου δέν ἐπίστευα ὅτι εἶναι δυνατόν μία μικρά χώρα ὡς ἡ Ἑλλάς, εὑρισκομένη εἰς τόσον εὐαίσθητον περιοχήν στό ὑπογάστριον τοῦ κομμουνιστικοῦ κόσμου, θά παρέμενεν ἐλευθέρα ἐάν δέν ἀνῆκεν εἰς μίαν ἰσχυράν συμμαχίαν. Τέλος ἐπίστευα ὅτι ἡ ἀποχώρησίς μας, ὡς πολιτικόν μέτρον διαμαρτυρίας πρός τό ΝΑΤΟ, ἀντί νά μᾶς ὠφελήση ἠθικῶς, θά μᾶς προκαλοῦσε πρόσθετα προβλήματα στήν ἀντιμετώπισιν τῆς τουρκικῆς ἀπειλῆς. Ἀλλά δέν ἠρωτήθην διότι τά τῶν συμμαχιῶν τῆς χώρας εἶναι πάντοτε ἁρμοδιότης τῶν κυβερνήσεών της καί ὄχι τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἄλλωστε, οὔτε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠρωτήθην, ὅταν ὁ κ. Καραμανλῆς ἀπεφάσισεν ἐξ ἴσου ἀβασανίστως νά ἀποχωρήση ἡ Ἑλλάς ἀπό τό στρατιωτικόν σκέλος τοῦ ΝΑΤΟ. Καί ὅλοι ἐνθυμούμεθα πόσα ἐμπόδια καί πόσας δυσκολίας παρενέβαλεν ἡ Τουρκία, ὅταν, ἀντιληφθέντες τήν γκάφα μας, ἐπεδιώκαμε παρακλητικῶς τήν ἐπανένταξίν μας.

Ἐν πάση περιπτώσει, ὅταν ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅσα περί τῆς ἀπορρίψεως τῆς προτάσεως ἀποχωρήσεως ἐκ τοῦ ΝΑΤΟ ἀνέφερε, προσέθεσε:

— *Τελικά ἡ μόνη λύσις εἶναι ὁ πόλεμος μέ τήν Τουρκία!*

Δέν ἦτο ἡ πρώτη φορά πού μιλοῦσε περί τῆς ἀνάγκης τοῦ πολέμου. Ἀλλά πάντοτε ὄχι ἐν εἴδει ἀποφάσεως. Διετύπωνε ἁπλῶς γνώμην! Ἀλλ' αὐτός ἦτο ὁ ἰσχυρός ἀνήρ τοῦ καθεστῶτος. Αὐτός ὑπηγόρευε τάς ἀποφάσεις εἰς τόν Γκιζίκην καί τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Διατί λοιπόν δέν τούς ζητοῦσε νά προχωρήσουν εἰς πόλεμον; Ἐάν ἡ κυβέρνησις καί ὁ Ἀρχηγός τοῦ Κράτους μέ διέτασσαν νά ἐπιτεθῶ, δέν ἠδυνάμην νά μή ἐκτελέσω τήν διαταγήν των. Διατί αὐτή ἡ διστακτικότης τοῦ Ἰωαννίδη; Ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τάς προειδοποιήσεις μου ὅτι δέν εἴμεθα ἀκόμη ἕτοιμοι καί χρειαζόμεθα χρόνον; Ἀμφιβάλλω. Ἦτο τόσον ἐπίμονος εἰς ὅσα ἐπίστευε. Ἀλλά τότε;

Προσεπάθησα νά δώσω ἀπάντησιν στά ἐρωτήματα αὐτά καί κατέληξα στήν ἄποψιν ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἤθελε μέν τόν πόλεμον, τόν ἐπεδίωκε, ἀλλά δέν ἀνελάμβανε τήν εὐθύνην τῆς κηρύξεώς του. Ἤθελε κάποιος ἄλλος «νά πατήση τό κουμπί». Ὄχι αὐτός καί οἱ φίλοι του. Καί ὡς τοιοῦτον, εἶχεν ἐπιλέξει τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων! Ἀλ' ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἶχεν ἤδη ἀποφασίσει ὅτι ἡ Ἑλλάς θά ἐνεπλέκετο εἰς πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν, μόνον καί ἐφ' ὅσον ἡ τελευταία μᾶς ἐπετίθετο, εἰς κάποιο σημεῖον τοῦ ἐθνικοῦ μας χώρου. Εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν, πλήν τῆς προσβολῆς τῆς ἐθνικῆς μας τιμῆς ἤμην διατεθειμένος νά ἐμπλέξω τήν χώραν εἰς τήν περιπέτειαν ἑνός πολέμου. Βεβαίως ὁ Ἰωαννίδης ἐγνώριζε τήν σταθεράν αὐτήν θέ-

σιν μου καί, προφανῶς, μέ τάς συνεχεῖς ἐπαναλήψεις τῆς θεωρίας περί «μόνης λύσεως» καί πολέμου, προσπαθοῦσε νά μοῦ ὑποβάλη αὐτήν τήν ἄποψιν καί νά μέ μεταπείση.

Ἀλλά διατί ὅλα αὐτά; Δέν τοῦ ἦτο εὐχερέστερον νά ἐξουδετερώση τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων; Δέν ἦτο ἁπλούστερον δι' αὐτόν νά ζητήση ἀπό τήν κυβέρνησιν τήν ἀντικατάστασίν μου; Ὄχι πλέον! Αἱ συνθῆκαι εἶχον μεταβληθῆ. Ἡ παντοδυναμία του ἐμειοῦτο συνεχῶς, καθώς ἡ ἐπιστράτευσις ἐπροχωροῦσε καί ἀντίθετοι πρός τό καθεστώς ἀξιωματικοί καί ὁπλῖται ἐνετάσσοντο στόν χῶρον ὅπου διά τῶν πιστῶν του ἐκυριάρχει. Καί ἡ ἀπώλεια τῆς Κυρηνείας ὅπως καί ἡ μεροληψία τῶν Ἀμερικανῶν ἐναντίον μας, εἶχον μειώσει τήν αὐτοπεποίθησίν του. Ἡ πικρία του διότι αἱ ΗΠΑ «μᾶς ἐξηπάτησαν», ὅπως ἔλεγε, —διότι πιθανῶς εἶχε κάποιαν διαβεβαίωσιν, ἀπό ποίους δέν γνωρίζω, ὅτι αἱ ΗΠΑ θά συνεκράτουν τήν Τουρκίαν— εἶχε σαφῶς ἐπηρεάσει τήν ἀλαζονείαν του. Καί ὅλα αὐτά τά γεγονότα, λαμβανόμενα ἀθροιστικῶς ὑπ' ὄψιν, κατέλυσαν τήν παντοδυναμίαν τοῦ Ἰωαννίδη, ὁ ὁποῖος, κατά τήν γνώμην μου, εἶχεν ἀρχίσει νά αἰσθάνεται ὅτι τό ἔδαφος ὑποχωρεῖ κάτωθεν τῶν ποδῶν του.

Περί τήν 10ην ὥραν, εἰδοποιήθην ὑπό τοῦ Γκιζίκη νά μεταβῶ στό γραφεῖον του. Πράγματι, συνοδευόμενος ὑπό τοῦ Ματάτση ἔφθασα ἐκεῖ μετ' ὀλίγον. Ὁ Γκιζίκης μέ συνώδευσε στό γραφεῖον τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου, ὅπου ἤδη εὑρίσκετο καί ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Λατσούδης.

Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος μᾶς ἐνημέρωσεν ἐπί τῶν ἐπαφῶν πού εἶχε με τόν Σίσκο καί τόν Τάσκα, προσθέσας ὅτι οὐδέν πρέπει νά ἀναμένωμεν πλέον ἀπό τούς Ἀμερικανούς καί ἐν συνεχεία ἐζήτησε τήν γνώμην μας περί τοῦ τί δέον γενέσθαι.

Μετά τήν ἐνημέρωσιν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου, κατά τήν ὁποίαν ἐλέχθησαν πράγματα γνωστά εἰς ὅλους μας, μοῦ ἐδημιουργήθη ἡ ἐντύπωσις ὅτι εὑρισκόμην ἐνώπιον κάποιας σκηνοθεσίας. Τί νόημα εἶχεν αὐτή ἡ ἐνημέρωσις; Καί ἐάν ἐπρόκειτο νά ληφθοῦν ἀποφάσεις περί τοῦ πρακτέου, διατί δέν παρίστατο ὁ Ἰωαννίδης καί δέν εἶχον κληθεῖ καί οἱ ἁρμόδιοι ὑπουργοί; Δέν ἐξέφρασα λοιπόν γνώμην, ἀναμένων νά ὁμιλήσουν πρῶτον οἱ Γκιζίκης καί Λατσούδης. Ἀλλ' ἀμφότεροι δέν ἐλάμβανον σαφῆ θέσιν. Ἡ σύσκεψις εἶχε περιέλθει εἰς κατάστασιν ἀμηχανίας. Ἐκείνην τήν στιγμήν μέ ἐπλησίασεν ὁ Ματάτσης καί μοῦ ἐψιθύρισε: «Διατί δέν τούς προτείνετε πόλεμον;» Δέν γνωρίζω ἐάν ὁ Ματάτσης ἐξετέλει ἐντολήν τοῦ Ἰωαννίδη ὅταν μοῦ ὑπέβαλε τήν ἰδέα. Ἀλλ' ἐγώ ἐσκέφθην ὅτι μία τοιαύτη πρότασις, πιθανῶς θά τούς ἔκανε «νά δείξουν τά χαρτιά τους». Καί τότε, θά ἠμποροῦσα νά τούς χειρισθῶ, ἀφοῦ θά ἀπεδεικνύετο πλέον ὅτι περί παγίδος καί σκηνοθεσίας ἐπρόκειτο ὥστε νά ἐξωθηθῶ εἰς πρότασιν περί κηρύξεως πολέμου.

—*Τότε κύριοι, δέν μᾶς μένει τίποτε ἄλλο ἀπό τό νά πολεμήσωμεν!*

Αὐτό ἦτο! «Πιάστηκαν» ἀπό αὐτό πού εἶπα καί χωρίς ἄλλην συζήτησιν ἔσπευσον ὅλοι νά συμφωνήσουν. Καί βεβαιωθείς πλέον ὅτι εὑρισκόμην πρό μιᾶς προπαρεσκευασμένης δῆθεν συσκέψεως, προκειμένου νά ἐξωθηθῆ ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων νά ἀναλάβη τό βάρος τῆς εὐθύνης ἑνός Ἑλληνο-τουρκικοῦ πολέμου, συνέχισα:

— Νά πολεμήσωμεν, λοιπόν. Ἀλλά βεβαίως, πρέπει νά συμφωνήσουν καί οἱ Ἀρχηγοί Στρατοῦ, Ναυτικοῦ καί Ἀεροπορίας, οἱ ὁποῖοι καί θά ἀναλάβουν τό βάρος τῶν ἐπιχειρήσεων. Δι' αὐτό καί πρέπει νά συσκεφθῶ μαζί των, πρίν ληφθῇ ἡ ὁριστική ἀπόφασις.

Ὁ ἐνθουσιασμός των ἐφάνη νά μειοῦται. Ἐπίστευαν ὅτι εἶχαν μεταθέσει τήν εὐθύνην, ἀλλ' ἀντελαμβάνοντο ὅτι τά πράγματα δέν ἦσαν τόσον εὔκολα. Εἶπα στόν Ματάτσην νά τηλεφωνήσῃ στό Ἀρχηγεῖον ἐντολήν μου ὅπως συγκεντρωθοῦν οἱ Ἀρχηγοί καί Ὑπαρχηγοί τῶν τριῶν Ἀρχηγείων, ὅπως καί ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ ΑΕΔ καί μέ ἀναμένουν στό γραφεῖον μου. Ἡ σκηνοθετημένη «σύσκεψις» ἐτερματίσθη εἰς αὐτό τό σημεῖον καί ἐγώ ἀνεχώρησα διά τό Ἀρχηγεῖον. Ἐκεῖ μέ ἀνέμεναν οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί, Γαλατσᾶνος, Ἀραπάκης καί Παπανικολάου, ὁ Ὑπαρχηγός Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Κυριακόπουλος, οἱ Ὑπαρχηγοί τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ Ἐπιτήδειος καί Πολυκανδριώτης, ὁ Ὑπαρχηγός Ἀρχηγείου Ναυτικοῦ Καψάλης καί ὁ Ὑπαρχηγός Ἀρχηγείου Ἀεροπορίας Κοτσολάκης.

Ὅταν ἐκάθισαν ὅλοι, εἶπα!:

— Κύριοι, ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καί ἡ Κυβέρνησις τῆς χώρας κατέληξαν στήν ἀπόφασιν ὅτι ἡ μόνη ἐνδεικνυομένη λύσις εἶναι ἡ πολεμική ἀναμέτρησις μέ τήν Τουρκίαν. Ἀπόφασις περί τῆς κηρύξεως πολέμου θά ληφθῇ ὁριστικῶς μετά τήν διατύπωσιν τῶν ἀπόψεών σας καί δι' αὐτόν τόν σκοπόν σᾶς ἐκάλεσα. Σᾶς ἐρωτῶ λοιπόν, ποία εἶναι ἡ θέσις ἑκάστου;

Πρῶτοι ἀπήντησαν οἱ Ὑπαρχηγοί τῶν τριῶν Ὅπλων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον ἄνευ οὐδενός δισταγμοῦ ἀρνητικήν θέσιν. Ἐν συνεχείᾳ ὡμίλησεν ὁ Ὑπαρχηγός τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὁ ὁποῖος δέν ἔλαβε σαφῆ θέσιν, εἰπών ὅτι τό θέμα εἶναι πολύ σοβαρόν καί ἀπαιτεῖ μελέτην. Κατόπιν ἔλαβε τόν λόγον ὁ Γαλατσᾶνος, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι ἡ ἐπιστράτευσις δέν ἔχει εἰσέτι περατωθῇ, ὅτι ὁ στρατός δέν εἶναι ἕτοιμος αὐτήν τήν στιγμήν νά διεξαγάγῃ πόλεμον καί ὅτι ἐάν ἀποφασισθῇ κήρυξις πολέμου, ὁ ἴδιος θά ὑποβάλῃ τήν παραίτησίν του.

Μετά τόν Γαλατσᾶνον, ὡμίλησεν ὁ Ἀραπάκης, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι ναί μέν τό Ναυτικόν εἶναι ἕτοιμον, ἀλλά θά ἀπαιτηθῇ οὐσιαστική ἀεροπορική προστασία προκειμένου ὁ στόλος νά ἐκτελέσῃ τάς ἀποστολάς του καί ἀκόμη ὅτι δέν πρέπει νά εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἐπιτιθέμενοι. Τελευταῖος ὡμίλησεν ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι ἡ Ἀεροπορία εἶναι ἕτοιμη νά πράξῃ τό καθῆκον της. Στό σημεῖον αὐτό, ὁ Ἀραπάκης διέκοψε τόν Παπανικολάου καί τοῦ εἶπεν ὅτι δέν πρέπει νά εἶναι τόσον βέβαιος, ἀφοῦ καί τά «Φάντομ» δέν παρουσίασαν ὅσα ἀνεμένοντο ἀπό αὐτά. Ὁ Παπανικολάου δέν ἀπήντησε. Ἡ καθυστέρησις της ἀπογειώσεως τῶν ἀεροσκαφῶν του, καθυστέρησις ἤ κωλυσιεργία ἡ ὁποία δέν ἐπέτρεψε τήν παρέμβασίν των τήν προηγουμένην, τοῦ ἀφαιροῦσε κάθε ἐπιχείρημα.

Δέν ἐχρειαζόμην τίποτε ἄλλο. Ἔδωσα ὁδηγίας διά τόν σχεδιασμόν ὡρισμένων ἐνεργειῶν καί ἔκλεισα τήν σύσκεψιν λέγων ὅτι θά μεταφέρω τάς ἀπόψεις των στόν Πρόεδρον καί τήν Κυβέρνησιν καί θά τούς ἀνακοινώσω τάς περαιτέρω ἀποφάσεις. Ὅταν ὅλοι ἠγέρθησαν διά νά ἀποχωρήσουν, ἐζήτησα νά παραμείνουν στό γραφεῖον μου οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί.

8. Συμφωνοῦμε τήν μεταπολίτευσιν

Ὅταν ἐμείναμε μόνοι οἱ τέσσαρες, ἤλεγξα ἄν παρακολουθούμεθα ἀπό κάποιον καί ὅταν ἐβεβαιώθην ὅτι αὐτό δέν συνέβαινε, τούς εἶπα νά καθίσουν.

Ἐπίστευα ὅτι εἶχεν ἔλθη ἡ ὥρα νά ὑλοποιήσω τό σχέδιον πού ἀπό καιρόν ἐσκεπτόμην. Νά πολιτικοποιήσω τό καθεστώς καί νά ἀπομακρύνω τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ἀπό τήν εὐθύνην τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας καί τήν φθοράν τῆς ἀναμείξεώς των μέ ἔργα ἄσχετα μέ τήν ἀποστολήν των. Ἀλλ' εἶχα ἀνάγκην καί τῆς συμφώνου γνώμης τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν. Τάς ἀπόψεις μου βεβαίως τάς ἐγνώριζαν ὅλοι, ἀφοῦ ἄλλωστε δέν τάς ἀπέκρυπτα καί τάς εἶχα ἀναπτύξει κατ' ἐπανάληψιν εἰς συγκεντρώσεις ἀξιωματικῶν. Ἐπηκολούθησε λοιπόν μεταξύ μας ἡ ἀκόλουθος συνομιλία, τήν ὁποίαν μεταφέρω ἐδῶ μαγνητοφωνικῶς καί κατά λέξιν:

Ἀρχηγός πρός Γαλατσᾶνον:

— *Ἀνδρέα ἐλέγχεις τόν Στρατόν;*

— *Μάλιστα.*

— *Ἐάν διατάξης ὁτιδήποτε, θα ἐκτελεσθῆ;*

— *Μάλιστα.*

Ἀρχηγός πρός Ἀραπάκην:

— *Πέτρο ἐλέγχεις τό Ναυτικόν;*

— *Μάλιστα κύριε Ἀρχηγέ. Εἶμαι πολύ ἀγαπητός.*

— *Ἐάν διατάξης ὁ,τιδήποτε, θά ἐκτελεσθῆ;*

— *Μάλιστα.*

Ἀρχηγός πρός Παπανικολάου:

— *Ἐσύ Ἀλέκο, ἐλέγχεις τήν Ἀεροπορίαν;*

— *Μάλιστα.*

— *Ἐάν διατάξης ὁ,τιδήποτε, θά ἐκτελεσθῆ;*

— *Μάλιστα.*

Ἀρχηγός πρός ὅλους:

— *Τώρα σᾶς ἐρωτῶ, ἐάν ἐγώ διατάξω κάτι, σεῖς θα πειθαρχήσετε καί θά τό ἐκτελέσετε;*

Ὁμόφωνος ἀπάντησις:

— *Βεβαίως κύριε Ἀρχηγέ. Ὁ,τιδήποτε διατάξετε, θά ἐκτελεσθῆ.*

Τόγε ἠγέρθην τῆς θέσεώς μου καί ἀντήλλαξα χειραψίαν μέ ἕναν ἕκαστον χωριστά, λέγων: «Αὐτή ἡ χειραψία εἶναι ἡ ἐπισφράγισις ἑνός συμβολαίου τιμῆς μεταξύ μας. Οὐδείς ὅμως πρέπει νά λάβη γνῶσιν τῶν ἀποφάσεών μας, διότι οἱ μηχανισμοί τοῦ Ἰωαννίδη παραμένουν ἰσχυροί ἀκόμη. Νά ἀναμένετε διαταγάς μου».

Αὐτή ὑπῆρξεν ἡ μυστική συμφωνία μου μέ τούς Ἀρχηγούς τῶν τριῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἀπό τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ἀνέλαβα τό μέγα βάρος καί τήν ἱστορικήν εὐθύνην νά προχωρήσω εἰς ἐκκαθάρισιν τῆς καταστάσεως. Ἀπό ἐδῶ καί πέρα, θά ἤμην μόνος εἰς τούς χειρισμούς. Καί ἔπρεπε νά προχωρήσω μέ σύνεσιν, μέ ἄκραν μυστικότητα καί αἰφνιδιαστικῶς, ὥστε νά ἐπιτύχω αὐτό πού ἀπό ἱκανοῦ χρόνου ἐπιθυμοῦσα καί ἐπεδίωκα.

Ἐσκεπτόμην ὅτι ἡ κατάστασις πηγαίνει ἀπό τοῦ κακοῦ στό χειρότερον. Ἡ

Ἡ τότε ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τό Πάσχα τοῦ 1974. Ὄπισθεν τοῦ Ἀρχηγοῦ Στρατηγοῦ Μπονάνου, ὁ Ἀντιστράτηγος Γαλατσάνος, ὁ Ἀντιναύαρχος Ἀραπάκης καί ὁ Ἀντιπτέραρχος Παπανικολάου.

χώρα δέν εἶχεν οὐσιαστικῶς κυβέρνησιν, δέν εἶχε ποτέ μετά τήν 25ην Νοεμβρίου, λόγω τῶν ἀθλίων ἐπιλογῶν τοῦ Ἰωαννίδη καί, τό χειρότερον ὅλων, αὐτός πού εἶχεν ἐπωμισθῆ τό βάρος τῆς ἀρχηγίας τοῦ Κράτους, ὁ Πρόεδρος Γκιζίκης, παρηκολούθει τάς ἐξελίξεις ὡς ἁπλοῦς καί ἀδιάφορος θεατής, χωρίς οὔτε πρωτοβουλίας νά ἀναλαμβάνη, ἀλλ' οὐδέ κἄν νά συγκινεῖται ἔστω.

Οἱ Τοῦρκοι δέν εἶχον ἐπιτύχει σπουδαῖα ἀποτελέσματα στήν Κύπρον, ἀλλ' εὑρίσκοντο πλέον ἐκεῖ. Καί ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, εἶχεν ἀπωλέσει τόν ἔλεγχον καί τῆς καταστάσεως καί τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἀπό τήν ἰδικήν μας πλευράν, ὁ Ἰωαννίδης πιεζόμενος ἀσφυκτικῶς ἀπό τούς «σκληρούς» ἐμπίστους του, θερμοκεφάλους κατά τό πλεῖστον, ἐξωθεῖτο εἰς πόλεμον μέ τήν Τουρκίαν καί προσπαθοῦσε νά μέ πείση νά τόν ἀποδεχθῶ, κατά τόν πλέον ἀπαράδεκτον τρόπον. Ἐκείνην τήν περίοδον ὅλοι ἦσαν ὑπεύθυνοι καί ὅλοι ἀνεύθυνοι. Αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, προσέβλεπον πρός ἐμέ, τόν φυσικόν Ἀρχηγόν των καί ὅλοι ἀνέμενον ἀπό ἐμέ τήν τελευταίαν λέξιν.

Ἀλλά ποία ἔπρεπε νά εἶναι αὐτή ἡ λέξις; Ἦτο δυνατόν νά παίξω τόσον ἐπιπόλαια τό «χαρτί» τοῦ πολέμου; Ἦτο δυνατόν νά ὁδηγήσω τήν χώραν εἰς μίαν περιπέτειαν, ἀπό τήν ὁποίαν διαισθανόμουν τί θά προέκυπτε; Ὄχι, ποτέ! Ἄλλη ἔπρεπε νά εἶναι ἡ λέξις πού θά ἔλεγα. Καί ἐγώ τήν ἐγνώριζα πλέον. Τήν εἶχα ἀποφασίσει καί εἶχα πρός τοῦτο καί τήν διαβεβαίωσιν τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν, ὅτι θά πειθαρχήσουν εἰς ὅ,τι διατάξω.

Ὁ Ἰωαννίδης, παρά τήν ἀποδυνάμωσίν του μέ τό φιλελεύθερον πνεῦμα πού εἶχε πλέον κατακλύσει τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις μετά τήν ἐπιστράτευσιν, ἐξηκολούθει νά ἔχη ἀκόμα ἰσχυρά ἐρείσματα μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν καί, ἰδιαιτέρως ἐντός τοῦ Ἀρχηγείου, διέθετε μεγάλην δύναμιν. Ἦτο βέβαιον, ὅτι ἐάν ἐπληροφορῆτο ὅτι οἱ Ἀρχηγοί εἶχον μυστικῶς συνεννοηθῆ νά τόν παραμερίσουν καί νά ὁδηγήσουν εἰς ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως, τοῦ ἦτο εὔκολον μέ ἕνα νεῦμα του μόνον, νά μᾶς ἐνταφιάση στόν περίβολον τοῦ Ἀρχηγείου. Καί τότε τό πᾶν θά ἐχάνετο. Ἡ Ἑλλάς θά καθίστατο ἕρμαιον τῶν ἀποφάσεων ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων τό κύριον γνώρισμα δέν ἦτο ἡ λογική.

Ἐχρειάζετο λοιπόν ψυχή, προσοχή καί ἐπαγρύπνησις. Καί ἔπρεπε νά ἐπιλέξω τήν κατάλληλον στιγμήν διά νά δράσω. Ἀπό πολλοῦ χρόνου εἶχα καταλήξει ὅτι ἡ λύσις εἶναι μία: Ἡ πολιτικοποίησις τοῦ καθεστῶτος. Ἐχρειάζετο ἡ Ἑλλάς μίαν κυβέρνησιν μέ ἀκτινοβολίαν πρός τόν λαόν, διά νά βγάλη τήν χώραν ἀπό τό ἀδιέξοδον. Καί αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις νά ἀφοσιωθοῦν ἄνευ ἑτέρου στό ἔργον των. Ποῖοι ὅμως θά ἐσχημάτιζαν αὐτήν τήν κυβέρνησιν; Ποῖοι εἶχαν ὀλιγώτερον φθαρεῖ καί ἑπομένως ἠδύναντο νά ἐμπνεύσουν τόν λαόν; Ποῖοι θά ἦσαν γενικῆς ἀποδοχῆς; Οἱ πολιτικοί παράγοντες τούς ὁποίους εἶχα βολιδοσκοπήσει διά τοῦ Ματάτση προηγουμένως, μέ ἔπεισαν ὅτι ὑπεράνω ὅλων θέτουν τό προσωπικόν καί τό κομματικόν των συμφέρον. Καί ὅμως, εἰς τόν χῶρον αὐτόν ἔπρεπε νά στραφῶ. Δέν εἶχα ἄλλην ἐπιλογήν.

Αὐταί αἱ σκέψεις μέ ἐβασάνιζαν, ὅταν εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Παπανικολάου διά νά ἐξετάσωμεν ἀπό κοινοῦ ἕνα σοβαρόν μειονέκτημα τῆς Ἀεροπορίας μας. Τό μειονέκτημα ἀφεώρα στόν χρόνον προειδοποιήσεως πού εἴχαμε στήν διάθεσίν μας ἐν ὄψει ἐπιθέσεως τουρκικῶν ἀεροπλάνων ἐναντίον μας εἰς περίπτωσιν προσβολῆς μας. Ὅπως ἦσαν διατεταγμένα τά ραντάρ μας —καί δέν ἦτο δυνατόν νά εἶναι διαφορετικά— θά ἐσημείωναν τήν ἐμφάνισιν τῶν τουρκικῶν ἀεροπλάνων ὀλίγον πρίν αὐτά εἰσέλθουν στό Αἰγαῖον καί ἔτσι ὁ χρόνος προειδοποιήσεώς μας ἦτο πολύ μικρός, ὅσος δηλαδή ὁ χρόνος διαπτήσεως τοῦ Αἰγαίου ἐξ ἀνατολῶν πρός δυσμάς καί μέχρι τῶν ἀκτῶν μας. Ὁ χρόνος αὐτός δέν ἦτο ἐπαρκής καί δι' αὐτόν τόν λόγον τά ἀεροσκάφη μας ἀπό τῆς 20 Ἰουλίου διεσπάρησαν στά πολεμικά ἀεροδρόμια καί τά καταφύγιά των,

μέ πλήρη ἑτοιμότητα διά δρᾶσιν. Παραλλήλως, εἴχομεν μονίμως ἐν πτήσει, ἡμέραν καί νύκτα, ἀεροπλάνα ἐν πλήρει ἑτοιμότητι καί μέ ὅλον τόν ὁπλισμόν των ἐπ' αὐτῶν. Ἐκρίναμε ὅμως, ὅτι κάτι ἔπρεπε νά κάνωμεν, ὥστε ὁ χρόνος προειδοποιήσεως νά καταστῆ ἐπαρκέστερος. Καί κατελήξαμε μέ τόν Παπανικολάου στήν λῆψιν δύο σοβαρῶν ἀποφάσεων.

1. Ἀποδέσμευσις τῆς Ἀεροπορίας μας ἀπό τό ΝΑΤΟ, καί

2. Ἐξαγγελία διεθνῶς ὅτι τό FIR Ἀθηνῶν εἶναι στό ἑξῆς ἐπικίνδυνος ζώνη πτήσεως, δι' ἅπαντα τά ἀεροσκάφη πού θά ἵπτανται ἐντός αὐτοῦ ἄνευ ἀδείας μας.

Δέν ἀνεμέναμε βεβαίως ὅτι οἱ Τοῦρκοι, εἰς περίπτωσιν ἐπιθέσεώς των, θά ἐζήτουν τήν ἄδειάν μας διά νά εἰσέλθουν στό FIR Ἀθηνῶν ἀλλά τό μέτρον εἶχε τήν σκοπιμότητά του. Ὅτι δηλαδή ἐάν τά τουρκικά ἀεροσκάφη ἠγνόουν τήν ἀπαγόρευσιν, τότε ἡ Τουρκία θά ἦτο ἡ ἐπιτιθεμένη χώρα καί ὄχι ἡμεῖς. Παραλλήλως, εἶχον σχεδιασθῆ ἐνέργειαι, ὥστε τά τουρκικά πολεμικά ἀεροπλάνα πού θά προσήγγιζαν τάς ἀκτάς μας, νά εὑρεθοῦν ἐντός «λαβίδος πυρός», ἀπό τήν ὁποίαν δέν θά ἦτο εὔκολον νά διαφύγουν.

Διά τάς δύο ἀνωτέρω ἀποφάσεις, ὁ Διοικητής τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Νεαπόλεως, ὁ Cincsouth, μοῦ ἀπέστειλε σῆμα διαμαρτυρίας καί μοῦ ἐζήτησε ἀναθεώρησιν τῶν ἀποφάσεων κατόπιν διαβουλεύσεων. Ἡ ἀπάντησίς μου, διά τοῦ ὑπ' ἀριθμόν Φ.300/38/980251/24 Ἰουλίου 1974 σήματος, ἦτο ἀρνητική.

Ἐν τῷ μεταξύ, αἱ πληροφορίαι ἐκ Κύπρου ἀνέφερον ὅτι τό ἠθικόν τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλά καί ὡρισμένων μονάδων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἦτο πολύ χαμηλόν. Ἄλλωστε, ἀργότερον, μετά τόν ἐπαναπατρισμόν του, ὁ Γεωργίτσης θά μοῦ ἐπιβεβαιώση τάς πληροφορίας αὐτάς, τόσον προφορικῶς, ὅσον καί ἐγγράφως, μέ δύο ἐνυπογράφους ὀνομαστικάς καταστάσεις ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐπέδειξαν ἀνικανότητα καί δειλίαν ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ (28 ὀνόματα), ὡς καί ἀξιωματικῶν πού ἔπρεπε νά ἐπαναπατρισθοῦν λόγω... κοπώσεως (27 ὀνόματα, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τό ἰδικόν του!).

Τάς ἀπογευματινάς ὥρας τῆς 22 Ἰουλίου, ἐπεσκέφθην τήν αἴθουσαν ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἀρχηγείου, διά τήν ἀρίστην λειτουργίαν τῆς ὁποίας ἦσαν ὑπεύθυνοι ὁ ΔΑΚ/ΑΕΔ Ὑποστράτηγος Χανιώτης καί ὁ Ὑπαρχηγός Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Ἀντιστράτηγος Κυριακόπουλος. Τό θέαμα πού ἀντίκρυσα, ἦτο ἀποκαρδιωτικόν. Ἡ αἴθουσα ἐπιχειρήσεων ἔδιδε τήν εἰκόνα ὑπερπλήρους καφενείου. Στρατηγοί καί ἄλλοι ἀνώτεροι ἀξιωματικοί συνεφύροντο μέ στρατιώτας, οἱ πάντες ἐφωνάσκουν καί ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀμφιβάλλω ἐάν κανείς εἶχεν ἀντιληφθῆ τήν κρισιμότητα τῶν περιστάσεων.

Ἦτο φυσικόν νά ἐκραγῶ, τόσον ἐκείνην τήν στιγμήν ἐντός τῆς αἰθούσης, ὅσον καί ἀργότερα, πρός τούς δύο στρατηγούς πού εἶχον τήν εὐθύνην. Ἡ εἰκών τῆς αἰθούσης ἐπιχειρήσεων, τῆς ὁποίας ὁ ρόλος εἶναι ἀποφασιστικός εἰς περίπτωσιν πολέμου, δέν ἦτο οἵα ἔπρεπε, τόσον διά τό ἐπίπεδον τοῦ κλιμακίου στό ὁποῖον ἀνῆκε, ὅσον καί διά τάς στιγμάς πού διήρχετο ἡ χώρα.

Ὀλίγον ἀργότερα, μετέβην στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη διά τήν καθιερωμένην ἑσπερινήν σύσκεψιν. Ἦσαν πάλι παρόντες ὅλοι ὅσοι μετέσχον καί τῶν ἄλλων συσκέψεων πλήν τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Κυπραίου. Ἐγένετο μία ἀνασκόπησις τῆς καταστάσεως καί ἐν συνεχείᾳ τούς ἀνέφερα τάς ἀπόψεις τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά τό ἐνδεχόμενον κηρύξεως πολέ-

μου. Ὁ Ἰωαννίδης ἐγνώριζε βεβαίως τάς ἀπόψεις αὐτάς, ἄγνωστον εἰς ἐμέ πῶς, ἀλλ' ἐκείνην τήν στιγμήν ἦτο πλήρως ἐξουθενωμένος καί εἰς οὐδέν σχόλιον προέβη.

Εὐθύς ὡς ἐτελείωσα τήν ἀνάπτυξιν τῶν ἀπόψεων τῶν Ἀρχηγῶν, εἰσῆλθε δρομαίως εἰς τήν αἴθουσαν ὁ Ταγματάρχης Ματάτσης, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀνέφερεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐνεργοῦν καί πάλιν πρός κατάληψιν τοῦ ἀεροδρομίου Λευκωσίας.

Ὁ Ἰωαννίδης τότε ἐξερράγη. Καί μέ ὀργίλον ὕφος ἐφώναξε πρός τόν Ματάτσην:

— Πήγαινε ἔξω! Ταγματάρχης ἐσύ, ἔπρεπε νά βρίσκεσαι στήν μονάδα σου καί ὄχι δίπλα στόν Ἀρχηγό! Πήγαινε ἔξω!

Ἐξήγησα ἀμέσως πρός τούς παρισταμένους σχετικῶς μέ τήν πληροφορίαν πού εἶχε μεταφέρει ὁ Ματάτσης, ὅτι τό ἀεροδρόμιον ἔχει παραληφθῆ ἀπό τήν Εἰρηνευτικήν Δύναμιν τοῦ ΟΗΕ, ὅπου πλειοψηφοῦν οἱ Βρεταννοί, ἡ ὁποία καί ἔχει τήν εὐθύνην φρουρήσεώς του. Στήν πραγματικότητα, ἐπρόκειτο περί ἀποπείρας τῶν Τούρκων νά θέσουν ὑπό τόν ἔλεγχόν των τό ἀεροδρόμιον, τόσον διά νά ἐξουδετερώσουν τήν δυνατότητα μεταφορᾶς ἐνισχύσεων πρός τήν Ἐθνικήν Φρουράν ὅσον καί διά νά ἐξασφαλίσουν τήν δυνατότητα μεταφορᾶς ἰδικῶν των δυνάμεων. Ἀλλ' ἤδη ὁ Γενικός Γραμματεύς τοῦ ΟΗΕ, ὁ Βάλντχάιμ, εἶχε προειδοποιήσει τόν Ἐτσεβίτ ὅτι τυχόν ἀπόπειρα τῶν τουρκικῶν δυνάμεων νά ἐπιτεθοῦν στό ἀεροδρόμιον, θά προσέκρουε στήν ἄμυνα τῆς Εἰρηνευτικῆς Δυνάμεως, τήν ὁποίαν ὁ ἴδιος εἶχε διατάξει νά κάνη χρῆσιν τῶν ὅπλων της. Καί οἱ Τοῦρκοι δέν ἀπετόλμησαν τοιαύτην ἐπίθεσιν, ὅσον καί ἄν κατηγόρησαν τόν ΟΗΕ ὅτι ἡ δύναμίς του ἀναλαμβάνει ἁρμοδιότητας πού δέν ἀνήκουν στά καθήκοντά της.

Ὅταν ἐτελείωσεν ἡ σύσκεψις καί ἐπέστρεψα στό Ἀρχηγεῖον ὁ Ἀραπάκης μέ ἐπληροφόρησεν ὅτι ἔξωθι τοῦ λιμένος τῆς Λεμεσσοῦ περιπολοῦν τρία ἀντιτορπιλλικά ἀγνώτου ἐθνικότητος καί ὅτι τό ὀχηματαγωγόν «Ρέθυμνον», τό ὁποῖον μετέφερε τό 573 Τάγμα Πεζικοῦ, τήν ἴλη ἁρμάτων καί τούς 600 Ἐλληνοκυπρίους ἐθελοντάς, εὑρίσκετο 100 ναυτικά μίλια νοτίως Λεμεσσοῦ πλέον πρός τόν λιμένα τῆς πόλεως αὐτῆς καί ὅτι εἶχε διακοπεῖ ἡ δι' ἀσυρμάτου ἐπαφή. Ἄνευ δισταγμοῦ, ὅταν ἐπεβεβαιώθη ἡ πληροφορία, καί ἀπό τό ΓΕΕΦ, διέταξα τόν Ἀραπάκην ὅπως εὐθύς ὡς ἀποκατασταθῆ ἡ ἐπαφή ἀνακαλέση τό «Ρέθυμνον» ἀμέσως, ὥστε νά ἀποφευχθῆ ὁ κίνδυνος ἀσφαλοῦς καταβυθίσεώς του ὑπό τῶν, κατά πᾶσαν πιθανότητα, τουρκικῶν πολεμικῶν. Δέν ἦτο βεβαίως δυνατόν νά πιστεύσωμεν ὅτι ἕνα βαρύ καί ἐλάχιστα ἐξωπλισμένον ὀχηματαγωγόν, ἦτο δυνατόν νά διαφύγη ἀπό τρία καλῶς ἐξωπλισμένα καί ταχύπολα πλοῖα, ὅπως εἶναι τά ἀντιτορπιλλικά. Καί δέν ἦτο ἐπίσης δυνατόν νά στείλωμεν τόσον ἀξιόμαχον καί ἐκλεκτόν προσωπικόν εἰς βεβαίαν καταστροφήν. Ὁ Ἀραπάκης ἀνεκάλεσε πράγματι ἀμέσως τό «Ρέθυμνον», τό ὁποῖον καί διετάχθη νά καταπλεύση εἰς Ρόδον. Ἐκεῖ ἀπεβίβασε τό τάγμα πεζικοῦ καί τήν ἴλην ἁρμάτων πρός ἐνίσχυσιν τῆς ἀμύνης τῆς νήσου καί ἐν συνεχεία κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, ὅπου ἀπεβίβασε τούς 600 Ε/Κ ἐθελοντάς.

Ἀργότερα, τό ἴδιο βράδυ, μέ ἐπεσκέφθη ὁ Σταθόπουλος καί μοῦ ἀνέφερε τό περιεχόμενον τῆς ὑποκλαπείσης τηλεφωνικῆς συνδιαλέξεως Κρανιδιώτη — Μακαρίου, περί τῆς ὁποίας ἔχω ἤδη κάμει λόγον.

Πολλά ἔχουν γραφεῖ διά τήν μεταπολίτευσιν. Πολλά ἔχουν παραποιηθῆ, πολλά ἔχουν διαστρεβλωθῆ καί πολλά περισσότερα ἔχουν σκοπίμως ἀποκρυβεῖ ἀπό τόν Ἑλληνικόν λαόν. Ὁ καθείς πού κατά καιρούς ἠσχολήθη μέ τήν μεταπολίτευσιν, τῆς ἔδωσε τό χρῶμα πού ἐπιθυμοῦσε, ἀναλόγως τῶν ἐπιδιώξεων πού εἶχε καί τῶν συμφερόντων πού ἤθελε νά ἐξυπηρετήση.

Δέν θά σχολιάσω ἐδῶ, οὔτε θά προσπαθήσω νά ἀνασκευάσω ὅσα ψευδῆ καί κακόβουλα ἤ ἁπλῶς ἄσχετα μέ τήν ἀλήθειαν καί τήν πραγματικότητα ἔχουν γραφεῖ, ἐπί μίαν ὁλόκληρον δωδεκαετίαν. Θά περιγράψω ἁπλῶς ξηρῶς τά γεγονότα, ὅπως ἐγώ τά ἔζησα καί ἐν πολλοῖς τά διεμόρφωσα καί θά ἀφήσω τόν ἀναγνώστην νά ἐξαγάγη μόνος τά συμπεράσματά του.

Τήν νύκτα τῆς 22ας πρός 23ην Ἰουλίου, διενυκτέρευσα στό γραφεῖον μου. Ἔχω ἤδη περιγράψει τάς σκέψεις μου, μετά τήν ἐξουσιοδότησιν πού ἐξησφάλισα καί ἀπό τούς ἄλλους Ἀρχηγούς, νά προχωρήσω εἰς ὅ,τι κρίνω ὀρθόν.

Διενυκτέρευσα στό Ἀρχηγεῖον διά δύο λόγους: Ὁ πρῶτος ἦτο ὅτι ἐκεῖ εἶχα τά μέσα διοικήσεως καί ἐπικοινωνιῶν πού μοῦ ἦσαν ἀπαραίτητα διά μίαν ἀστραπιαίαν ἀντίδρασιν ἐάν «κάτι δέν ἐπήγαινε καλά» καί ὁ δεύτερος ὡς μέτρον ἀσφαλείας, ἀφοῦ ἐκεῖ ἦτο δύσκολον νά μέ ἐξουδετερώση ὁ Ἰωαννίδης, ἐάν ἐπληροφορῆτο τήν μυστικήν συμφωνίαν μου μέ τούς ἄλλους Ἀρχηγούς. Τήν νύκτα δέν ἦσαν πολλοί ἰδικοί του Ἀξιωματικοί στό Ἀρχηγεῖον, ἐνῶ ἀντιθέτως, ἐγώ διέθετα ἀρκετούς ἀξιωματικούς, πιστούς εἰς τό καθῆκον των οἱ ὁποῖοι χωρίς νά εἶναι ὀργανωμένοι ἐπίστευαν εἰς τό πρόσωπόν μου.

Ἤμουν κατάκοπος. Καί τό βάρος τῆς εὐθύνης ἐξουθενωτικόν. Ἀλλά εἶχα πίστιν ὅτι αὐτό πού θά ἔπραττα, ἦτο διά τό καλόν τῆς Ἑλλάδος. Εἶχα περάσει ὅλην τήν ζωήν μου ὡς στρατιώτης, ἀφοσιωμένος εἰς τό πρός τήν πατρίδα καθῆκον. Δέν μέ ἀπησχόλει ἡ ζωή μου. Μέ ἐνδιέφερε ὅμως αὐτό πού ἔπρεπε νά γίνη. Καί τό ὁποῖον δέν θά ἐγίνετο, ἐάν ἐκείνην τήν νύκτα ὁ Ἰωαννίδης ἐπετύγχανε νά μέ ἐξουδετερώση. Ἔπρεπε λοιπόν νά μείνω ἐκεῖ καί νά εἶμαι ἐν συνεχῆ ἑτοιμότητι.

Εἶχα πλέον πάρει τάς ἀποφάσεις μου. Καί ἀπεφάσισα νά ξεκουρασθῶ ἐπ' ὀλίγον. Ἀλλά μετά ἐλάχιστα λεπτά, περί τήν 2αν μεταμεσονύκτιον, μέ ἀφύπνισεν ὁ Διευθυντής τῆς 2ας ΜΕΟ τοῦ Ἀρχηγείου Ταξίαρχος Ὄθων Τζαμαλούκας:

— *Κύριε Ἀρχηγέ, ἀπό τήν Κύπρον ψάχνουν ἐπειγόντως τόν Ἰωαννίδην, διά νά δώση τήν συγκατάθεσίν του ὥστε νά ἀναλάβη Πρόεδρος ὁ Γλαῦκος Κληρίδης, παραιτουμένου τοῦ Σαμψών. Τόν ἀναζητοῦν ἀλλά δέν τόν εὑρίσκουν καί δέν γνωρίζουν τί νά κάνουν!*

Δέν ἐχρειάζετο ὁ Ἰωαννίδης. Ἐγνώριζα καλῶς τί ἔπρεπε νά γίνη. Ἄλλωστε ἐξ ἀρχῆς εἶχα προτείνει ὅπως μετά τήν ἀνατροπήν τοῦ Μακαρίου, ὁρκισθῆ Πρόεδρος τῆς Κύπρου ὁ Κληρίδης. Διέταξα λοιπόν τόν Τζαμαλούκαν, νά ἔλθη ἀμέσως εἰς ἐπαφήν μέ τό ΓΕΕΦ καί νά τούς διαβιβάση ἐντολήν μου νά ὁρκισθῆ ἀμέσως ὁ Γλαῦκος Κληρίδης. Πράγματι, ὁ Τζαμαλούκας ἐνήργησε ἀμέσως καί κατ' αὐτόν τόν τρόπον κατέστη Πρόεδρος τῆς Κύπρου ὁ Κληρίδης, τάς πρώτας πρωϊνάς ὥρας τῆς 23ης Ἰουλίου 1974.

Ἐνωρίς τό πρωΐ τῆς Τρίτης 23 Ἰουλίου, ἐνημερώθην ἐπί τῶν νέων στοιχείων τῆς ἐν Κύπρῳ καταστάσεως. Ἐπληροφορήθην λοιπόν, ὅτι οἱ εἰσβολεῖς, μέ τοπικάς ἐπιθετικάς ἐνεργείας ἐπεδίωκαν νά διευρύνουν τό προγεφύρωμα τῆς Κυρηνείας παρά τήν ἐξαγγελθεῖσαν ἐκεχειρίαν. Ἀλλά ὅλαι αὐταί αἱ ἀπόπειραί των, ἀπεκρούσθησαν ἀπό τήν Ἐθνικήν Φρουράν. Εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις πού ἐσημείωσον ἀρχικῶς μικράς ἐπιτυχίας, αἱ ἄμεσοι ἀντεπιθέσεις τῶν ἐπί τοῦ Πενταδακτύλου τμημάτων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, τούς ὑπεχρέωσαν νά ἐγκαταλείψουν τάς νέας θέσεις των καί νά ἐπιστρέψουν εἰς ἐκείνας πού κατεῖχον τήν προηγουμένην. Ἡ Ἐθνική Φρουρά κατεῖχε καί ἤλεγχεν ὁλόκληρον τόν Πενταδάκτυλον, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον τήν πόλιν τῆς Κυρηνείας καί ὡρισμένα ἐδαφικά σημεῖα ἀνατολικῶς τῆς Κυρηνείας, εἰς περιοχήν Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου τό ἀρχικόν προγεφύρωμά των. Κατεῖχον ἐπίσης σημεῖα ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ Κυρήνεια — Ἅγιος Ἱλλαρίων, τήν ὁποίαν ἤλεγχαν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπό τό 1963 καί ἐντεῦθεν.

Μετά τήν ἐνημέρωσίν μου καί ἀφοῦ ἔδωσα ὡρισμένας ὁδηγίας διά τήν ἀκολουθητέαν τακτικήν, ἤρχισα πάλιν νά σκέπτωμαι ὅσα εἶχα νά κάνω. Ὁ Ἰωαννίδης εἶχεν ἐξαφανισθῆ. Δέν ἐφαίνετο πουθενά. Εἶχα πεισθῆ, ὅτι ἡ ψυχική του κατάπτωσις ἦτο πλήρης. Καί αὐτό ἀσφαλῶς διηυκόλυνε τάς ἐπιδιώξεις μου.

Περί τήν 9ην πρωϊνήν εἰσῆλθε στό γραφεῖον μου ὁ Ὑπαρχηγός ΑΕΔ Κυριακόπουλος, ὅστις μοῦ ἀνέφερεν ὅτι εἶχε δεχθῆ πρό ὀλίγου ἐπίσκεψιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς ΑΣΔΕΝ Ἀντιστρατήγου Γκράτζιου, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἡ ὅλη κατάστασις, ἔχει προκαλέσει ἀναστάτωσιν στούς ἀξιωματικούς.

Ἀπήντησα στόν Κυριακόπουλον ὅτι πράγματι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἀβεβαίας καί ρευστῆς καταστάσεως, ἀλλ' ἐλπίζω ὅτι αὕτη θά ρυθμισθῆ συντόμως, πρός τήν σωστήν κατεύθυνσιν. Καί δι' αὐτό νά εἴπη στούς ἀξιωματικούς νά μή ἀνησυχοῦν καί νά ἔχουν ἐμπιστοσύνην στήν ἡγεσίαν των.

Ὅταν ὁ Κυριακόπουλος ἀπεχώρησεν, ἐκάλεσα τόν Ματάτσην καί τοῦ εἶπα ὅτι «ἔφθασεν ἡ ὥρα τῆς δράσεως». Τόν διέταξα νά ἐπικοινωνήση ἀμέσως μέ τόν Πέτρον Γαρουφαλιᾶν καί νά τόν ἐρωτήση ἐκ μέρους μου ἐάν δέχεται νά ἡγηθῆ τῆς νέας κυβερνήσεως. Τοῦ ἐπέστησα ὅμως τήν προσοχήν, νά εἶναι ἰδιαιτέρως ἀθόρυβοι καί μυστικαί αἱ κινήσεις του, διότι οἱ ἔμπιστοι τοῦ Ἰωαννίδη ἐκυκλοφόρουν συνεχῶς ἐντός τοῦ Ἀρχηγείου καί παρηκολούθουν τά πάντα. Ὁ Ματάτσης μέ διεβεβαίωσεν ὅτι θά ἦτο προσεκτικός καί ὅτι δέν πρόκειται νά τηλεφωνήση στόν Γαρουφαλιᾶν ἀπό τό Ἀρχηγεῖον.

— *Θά τοῦ τηλεφωνήσω ἀπ' ἔξω, κύριε Ἀρχηγέ.*

Ἐπέστρεψε μετά μίαν ὥραν, κατά τήν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἐγώ κατέστρωνα τάς ἑπομένας κινήσεις μου.

— *Ἐν τάξει κύριε Ἀρχηγέ. Δέχεται!*

Εἶπα τότε στόν Ματάτσην νά παραμείνη στό γραφεῖον του, ὅπου θά ἀναμένη διαταγάς μου.

Ἀμέσως κατόπιν, ἐτηλεφώνησα στόν Γκιζίκην καί τοῦ εἶπα ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά τόν δῶ ἀμέσως, δι' ἕνα ζήτημα ἐξαιρετικῶς σοβαρόν καί ἐπεῖγον. Ὁ Γκιζίκης μοῦ ἀπήντησεν ὅτι κατ' ἐκείνην τήν ὥρα ἦτο ἀπησχολημένος λόγῳ

συνεργασίας του μέ τόν 'Ανδρουτσόπουλον, ἀλλ' ὅτι θά μέ εἰδοποιήση ἀμέσως ὅταν τελειώση.

Δέν εἶχα χρόνον διά χάσιμο, ἀλλά καί τυχόν ἐπιμονή μου πιθανώτατα θά ἐνέβαλε τόν Γκιζίκην εἰς ὑπονοίας καί θά ἔσπευδεν ἀσφαλῶς νά ἐπικοινωνήση μέ τόν 'Ιωαννίδην. Ἦτο τό τελευταῖον πού ἤθελα ἐκείνην τήν ὥραν. 'Αλλά καί ἀπώλεια χρόνου, θά ἐσήμαινε μεγαλυτέρους κινδύνους «διαρροῆς» καί ἐξουδετέρωσιν τοῦ στοιχείου τοῦ αἰφνιδιασμοῦ, πού δι' ἐμέ εἶχεν ἐκείνην τήν ὥραν μεγάλην σημασίαν.

— Πολύ καλά. Θά περιμένω.

Ὅταν ἔκλεισα τό τηλέφωνον, ἐφώναξα τόν Ματάτσην, καί τόν διέταξα νά καλέση ἀμέσως στό γραφεῖον μου τούς ἄλλους 'Αρχηγούς. Παραλλήλως, νά διατάξη τόν ὁδηγόν μου νά ἔχη ἕτοιμον τό αὐτοκίνητόν μου στά προπύλαια τοῦ 'Αρχηγείου, ὅπου νά μέ ἀναμένη δι' ἀναχώρησιν.

Οἱ 'Αραπάκης, Γαλατσᾶνος καί Παπανικολάου ἦλθαν πράγματι ἀμέσως. Πρίν κἄν προλάβουν νά καθίσουν, τούς εἶπα:

— Πηγαίνω στόν Γκιζίκην, διά νά ἀξιώσω ἀλλαγήν κυβερνήσεως. Σεῖς θά περιμένετε στά γραφεῖα σας καί δέν θά ἀπομακρυνθῆτε, ὅτι καί ἄν συμβῆ, ἀναμένοντες ἐκεῖ εἰδοποίησίν μου, διά τό τί θά πράξετε ἐν συνεχεία.

Οἱ 'Αρχηγοί συνεφώνησαν. Ὅλοι ἔδειχναν ὅτι εἶχον πλήρη συνείδησιν τοῦ ὅτι αἱ ὧραι πού περνούσαμε ἦσαν Ἱστορικῶς κρίσιμοι διά τήν 'Ελλάδα. Εἶπα στόν Ματάτσην νά ἔλθη μαζί μου καί ἐπιβιβασθέντες τοῦ ὀχήματος πού ἀνέμενε, ἐφύγαμε διά τό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη.

Καθ' ὁδόν, συνέβη ἕνα περιστατικόν πού μέ ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν. Στό ὕψος τῆς συμβολῆς τῆς ὁδοῦ Μεσογείων μέ τήν λεωφόρον Βασιλίσσης Σοφίας, ἔμπροσθεν τοῦ Πύργου τῶν 'Αθηνῶν, μᾶς ἐσταμάτησεν ὁ φωτεινός σηματοδότης. Τήν στιγμήν πού ἤμουν ἕτοιμος νά εἰπῶ στόν ὁδηγόν νά τόν παραβιάση, ἦλθε καί ἐσταμάτησε δίπλα μας ἕνα τζίπ τῆς ΕΣΑ. 'Επέβαινεν ὁ ὑπασπιστής τοῦ 'Ιωαννίδη Λοχαγός 'Ανδρέας Θανόπουλος. 'Εκάθητο μέ ἐλαφράν κλίσιν τοῦ σώματος πρός τά ἔξω πρός τήν πλευράν τοῦ Ἰδικοῦ μας αὐτοκινήτου. 'Αστραπιαῖα ἐσκέφθην ὅτι τό μυστικόν εἶχε διαρρεύσει. Ὅτι ὁ Θανόπουλος μᾶς κατεδίωκε καί θά μέ πυροβολήση. 'Ενστικτωδῶς ἔφερα τό χέρι πρός τό πιστόλι μου, ἀλλ' ἐκείνην ἀκριβῶς τήν στιγμήν, ὁ Θανόπουλος μέ ἐχαιρέτησε κανονικῶς, χωρίς καμμίαν ἔνδειξιν ὅτι κάτι ἐγνώριζε. 'Ηρέμησα. 'Ανταπέδωσα τόν χαιρετισμόν καί ἐξεκινήσαμε. Θέλω στό σημεῖον αὐτό νά τονίσω, ὅτι δέν ἦσαν κακοί οἱ ἀξιωματικοί πού ἦσαν ἀφοσιωμένοι στόν 'Ιωαννίδην. 'Αντιθέτως. 'Υπῆρχαν μεταξύ αὐτῶν λαμπροί ἀξιωματικοί, μέ ἐξόχους ἐπιδόσεις καί ἀναμφισβήτητον πατριωτισμόν. 'Απλῶς εἶχαν ἐντυπωσιασθῆ ἀπό τόν 'Ιωαννίδην καί τόν ἐνεπιστεύοντο τυφλῶς. 'Αλλά δέν ἔθεταν ἀσφαλῶς τήν πίστιν των πρός τόν Ταξίαρχον ὑπεράνω τοῦ συμφέροντος τοῦ τόπου.

Ὅταν ἐφθάσαμε στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ὁ μέν Ματάτσης εἰσῆλθε στό παρακείμενον γραφεῖον του Διευθυντοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ Γραφείου τοῦ Προέδρου Συνταγματάρχου Μπραβάκου, ἐγώ δε κατηυθύνθην πρός τήν εἴσοδον τοῦ Ἰδιαιτέρου γραφείου τοῦ Γκιζίκη, ἔξωθι τῆς ὁποίας ἵστατο φρουρός-χωροφύλαξ, ὁ ὁποῖος καί προσεπάθησε νά μέ σταματήση, λέγων ὅτι «ὁ κ. Πρόεδρος εἶναι ἀπησχολημένος». Τόν παρεμέρισα καί εἰσῆλθα στό γραφεῖον

ὅπου ὁ μέν Γκιζίκης συνεζήτει ὄρθιος μέ τόν Ἀνδρουτσόπουλον, πλησίον των δε ἵσταντο ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Πηλιχός καί ὁ Ταγματάρχης Παλαΐνης, φέροντες στολάς ἐκστρατείας καί τά πιστόλια των. Ἡ ἀπότομος εἴσοδός μου, ἄνευ πρειδοποιήσεως, ἐφάνη ὅτι τούς αἰφνιδίασε. Ὁ Ἀνδρουτσόπουλος κατηυθύνθη ἀμίλητος πρός τήν ἔξοδον καί, ἐνῶ διεσταυρώθημεν, δέν ἀντηλλάξαμεν οὔτε «καλημέρα». Ἐπλησίασα τόν Γκιζίκην καί, παρουσία τῶν δύο ἀξιωματικῶν, τοῦ εἶπα:

— *Κύριε Πρόεδρε ἔρχομαι ἐκ μέρους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, νά ἀπαιτήσω ἀλλαγήν κυβερνήσεως. Οἱ Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων εἶναι ἀπολύτως σύμφωνοι μέ τήν πρωτοβουλίαν μου καί ἀναμένουν στά Ἀρχηγεῖα των διαταγάς μου. Ὡς νέον Πρωθυπουργόν, ἐπελέξαμε τόν κύριον Πέτρον Γαρουφαλιᾶν.*

Ὁ Γκιζίκης δέν ἔδειξε νά ἐκπλήσσεται ἀπό τήν ἐνέργειάν μου, δίδων τήν ἐντύπωσιν ὅτι, περίπου, μέ ἐπερίμενε. Ἐδέχθη μέ ἀπόλυτον ἠρεμίαν τήν ἀπαίτησίν μου καί μέ ἰδιαιτέρως φιλικόν τόνον, μοῦ ἀπήντησε:

— *Συμφωνῶ καί ἐγώ, ἀλλά πρέπει νά ἐρωτηθῇ καί ὁ Ἰωαννίδης.*

Ἐστράφη κατόπιν πρός τούς δύο ἀξιωματικούς καί τούς ἠρώτησεν ἐάν γνωρίζουν ποῦ εὑρίσκετο ὁ Ταξίαρχος. Ὁ Πηλιχός ἀπήντησεν ὅτι δέν ἔχουν ἰδέαν καί ὅτι δέν ἀποκλείεται ὁ Ἰωαννίδης *«νά ἔχη τώρα τινάξει τά μυαλά του στόν ἀέρα»!* Ὁ Γκιζίκης τούς διέταξε νά προσπαθήσουν νά ἀνεύρουν τόν Ἰωαννίδην ὁπότε ἀπεχώρησαν καί παρεμείναμε μόνοι. Ἐγνώριζα ὅτι ὁ Παλαΐνης, ὅπως καί ὁ Πηλιχός, ἦταν μεταξύ αὐτῶν πού ἐνεφανίζοντο ὡς ἀπολύτως ἔμπιστοι τοῦ Ἰωαννίδη. Στήν πραγματικότητα, ἐτάσσοντο πάντοτε μέ ἐκεῖνον πού ἐθεώρουν ἰσχυρότερον. Καί ἔδωσαν καί ἀργότερα ἀποδείξεις περί αὐτοῦ, ὅταν κατέστησαν «τσιράκια» τοῦ Ἀβέρωφ. Ἀλλά πλέον, ἀπό τήν στιγμήν πού εἶχα θέσει τό θέμα στόν Γκιζίκη, εἶχα τονίσει ὅτι συμφωνοῦν μαζί μου καί οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί καί εἶχα ἐπιλέξει καί τόν πρωθυπουργόν, δέν μέ ἐνδιέφερε τό νά πληροφορηθῇ ὁ Ἰωαννίδης τήν πρωτοβουλίαν μου. Μόνον ἐάν μέ ἐπυροβόλουν πρίν προλάβω νά δώσω διαταγάς στούς τρεῖς Ἀρχηγούς πού μέ ἀνέμεναν, ἦτο πλέον δυνατόν νά σταματήσουν τάς ἐξελίξεις. Αὐτός ἦτο ἄλλωστε καί ὁ λόγος πού δέν ἐζήτησα τήν ἀπομάκρυνσιν τῶν Πηλιχοῦ καί Παλαΐνη πρίν ὁμιλήσω στόν Γκιζίκην.

Ὅταν ἐμείναμε μόνοι, παρέδωσα στόν Γκιζίκην σημείωμα μέ τούς ὅρους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τούς ὁποίους ὤφειλε νά ἀποδεχθῇ ἡ νέα κυβέρνησις. Καί οἱ ὅροι αὐτοί, τούς ὁποίους κατά τήν διάρκειαν τῆς νυκτός εἶχα συντάξει ἦσαν:

1. Χορήγησις γενικῆς ἀμνηστείας

2. Μή συμμετοχή κομμουνιστῶν στήν νέαν κυβέρνησιν

3. Τούς ὑπουργούς Ἐθνικῆς Ἀμύνης καί Δημ. Τάξεως, μέχρι τῆς ἀναδείξεως Βουλῆς, θά ἐπιλέγουν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις.

4. Ἐνέργεια ἐκλογῶν μετά προέλευσιν ἔτους

5. Μή ἐπαναφορά ἀποτάκτων καί ἀποστράτων ἀξιωματικῶν στήν ἐνέργειαν

6. Ἄμεσος ἀνάληψις διπλωματικῆς ἐκστρατείας διεθνῶς καί ἱκανή διπλωματική ἐκπροσώπησις εἰς τήν διάσκεψιν τῆς Γενεύης.

Ἔναντι τῶν ὅρων αὐτῶν, αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἀνελάμβαναν νά στηρίξουν καί ἐπιβάλουν τήν νέα κυβέρνησιν, ἀμέσως δε μετά τήν ὁρκωμοσίαν της, θά ἀπεσύροντο στά στρατόπεδά των, ἀπέχουσαι πάσης πολιτικῆς δραστηριότητος.

Ὁ Γκιζίκης ἀπεδέχθη ἀμέσως τούς ὅρους. Μοῦ ἐζήτησε δέ νά καλέσω ἐκεῖ καί τούς ἄλλους Ἀρχηγούς. Ἐκάλεσα τόν Ματάτσην καί τόν διέταξα νά τηλεφωνήση στά Ἀρχηγεῖα καί νά μεταβιβάση στούς Γαλατσᾶνον, Ἀραπάκην καί Παπανικολάου πρόσκλησίν μου νά ἔλθουν στό γραφεῖον τοῦ Προέδρου.

Ὅσην ὥραν ἀνεμέναμε τούς κληθέντας Ἀρχηγούς, ὁ Γκιζίκης μοῦ ἐπανέλαβεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νά εὑρεθῇ καί νά συμφωνήση καί ὁ Ἰωαννίδης. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἠμπορεῖ νά καλέση ὅποιον ἐπιθυμεῖ, ἀλλά αὐτό δέν ἀλλάζει τήν ἀπόφασιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Καί ἐτόνισα ὅτι ἡ κατάστασις θά πολιτικοποιηθῆ εἴτε συμφωνεῖ εἴτε διαφωνεῖ ὁ Ταξίαρχος Ἰωαννίδης. *«Πρέπει νά τόν βροῦμε» ἐπανελάμβανεν ὁ Γκιζίκης.*

Ἐκείνην τήν στιγμήν εἰσῆλθαν πάλι στό γραφεῖον του οἱ Πηλιχός καί Παλαΐνης οἱ ὁποῖοι ἀνέφεραν στόν Γκιζίκην ὅτι ὁ Ἰωαννίδης δέν ἀνευρίσκεται. Προσέθεσαν δέ μέ αὐθάδειαν, ὅτι *«τώρα αὐτός εἶναι σέ τέτοια κατάσταση πού θά σᾶς εἶναι ἄχρηστος καί καλύτερα νά προχωρήσετε καί χωρίς αὐτόν».* Ἀνέμενα ὅτι ὁ Γκιζίκης θά τούς ἔψεγε, τό ὀλιγώτερον. Δέν ἐφαίνετο ἱκανός νά τό κάνη. Ἀλλά καί ἐγώ δέν εἶχα δικαίωμα, παρόντος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, νά ἐπέμβω καί νά συστήσω στούς δύο ἀξιωματικούς περισσότερον σεβασμόν πρός τούς ἀνωτέρους των καί μεγαλυτέραν εὐπρέπειαν.

Ὁ Γκιζίκης ἀπήντησεν ὅτι «τώρα ἦταν ἐδῶ, δέν μπορεῖ νά χάθηκε» καί διέταξε νά συνεχίσουν τήν προσπάθειαν ὥστε νά τόν ἐντοπίσουν καί νά τόν εἰδοποιήσουν νά ἔλθη ἀμέσως. Οἱ δύο ἀξιωματικοί ἔφυγαν καί πάλιν.

Ἡ φράσις τοῦ Γκιζίκη «τώρα ἦταν ἐδῶ», ἐν συνδυασμῷ μέ τήν παρουσίαν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου ὀρθίου ὅταν ἔφθασα καί ἡ φυγή του χωρίς κἄν νά ἀντιχαιρετήση ὅταν εἰσῆλθα, ἐφώτιζαν τώρα ἄλλως τά πράγματα, τά ὁποῖα ἤρχισαν νά μοῦ φαίνωνται ὕποπτα. Διότι ἐσκέφθην ὅτι φαίνεται νά διέρρευσε τό μυστικόν τῆς συμφωνίας μου μέ τούς ἄλλους Ἀρχηγούς καί ὅτι ὁ Ἰωαννίδης, μέ τήν πρωϊνήν ἐπίσκεψίν του στόν Γκιζίκη, εἶχεν ἐπιδιώξει νά μᾶς προλάβη. Καί προφανῶς ἐκλήθη ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ἀπό τόν Γκιζίκην διά νά τοῦ ζητηθῆ νά ὑποβάλη τήν παραίτησίν του. Ἔτσι ἐξηγεῖτο καί ἡ παρουσία τῶν δύο «ὑποτακτικῶν» τοῦ Ἰωαννίδη μέ τά πιστόλια, ἡ κατάπτωσις τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου καί ἡ παράλειψίς του νά χαιρετήση ὅταν ἔφευγε. Ἔτσι ἐξηγεῖτο ἐπίσης καί ὁ μή αἰφνιδιασμός τοῦ Γκιζίκη, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀνέφερα, μοῦ ἔδωσε τήν ἐντύπωσιν ὅτι μέ ἀνέμενε.

Ἐσκέφθην λοιπόν, ὅτι ὁ Ἰωαννίδης, μή δυνάμενος εἰς μίαν περίοδον κρίσεως νά μᾶς ἐξουδετερώση, διότι προφανῶς ἐφοβεῖτο τάς συνεπείας ἀπό μίαν τοιαύτην κίνησιν, ἔσπευδε νά μᾶς προλάβη μέ τήν ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου δι' ἄλλου προσώπου καί, κατόπιν, θά εἶχεν, ὡς ἐπίστευε προφανῶς, τόν χρόνον καί τήν δυνατότητα νά ξεκαθαρίση τούς λογαριασμούς του μέ τούς Ἀρχηγούς. Ἐκείνην ὅμως τήν στιγμήν προεῖχε δι' αὐτόν καί τούς περί αὐτόν, νά ἀποφευχθῆ ἡ ἐξουδετέρωσίς του, ἡ ἀποδυνάμωσίς του, νά ἀποτραπῆ ἡ ἀπώλεια τῶν πρωτοβουλιῶν ἀπό αὐτόν. Καί ἐν τοιαύτη περιπτώσει, ὁ

συνήθως ἄβουλος καί άγόμενος καί φερόμενος ὑπό τοῦ Ἰωαννίδη Γκιζίκης, εἶχε παρασυρθῆ καί εις αὐτήν τήν σκευωρίαν.

Παραλλήλως ὅμως, ἀντιμετώπισα καί τό ἐνδεχόμενον νά μή ἔχη λάβει γνῶσιν τῆς ἀποφάσεως τῶν Ἀρχηγῶν ὁ Ἰωαννίδης, ἀλλά νά τήν ἐπληροφορήθησαν οἱ Πηλιχός καί Παλαΐνης καί νά ἐνήργησαν πρός τόν Γκιζίκην ἐν ἀγνοίᾳ του. Ἀλλά ἡ σκέψις αὐτή, δέν μοῦ ἐφαίνετο πιθανή, διά δύο λόγους: πρῶτον διότι οἱ Πηλιχός καί Παλαΐνης ἦσαν ἐκ τῶν πλέον ἐμπίστων του κατ' ἐκείνη τήν περίοδον καί δέν ἦτο δυνατόν νά ἐνεργοῦν ἐν ἀγνοίᾳ του. Δεύτερον, διότι ὁ Γκιζίκης, προφανῶς ἐπιπολαίως,τούς εἶπε τήν δευτέραν φοράν ὅτι «τώρα ἦταν ἐδῶ, δέν μπορεῖ νά χάθηκε» καί ἐπομένως ὁ Ἰωαννίδης ἦτο πράγματι ἐκεῖ, πιθανῶς εις κάποιο παρακείμενον γραφεῖον καί οἱ δύο ἀξιωματικοί εἶπον ψευδῶς καί κατ' ἐντολήν του ὅτι δέν τόν εὑρίσκουν. Ἀλλά τότε, πῶς ἀπετόλμησαν νά εἴπουν ὅτι «θά ἔχη τινάξει τά μυαλά του» ἤ ὅτι «τώρα ἔτσι πού εἶναι θά σᾶς εἶναι ἄχρηστος;» Μήπως προτίμησαν τήν τελευταίαν στιγμήν νά τόν ἐγκαταλείψουν καί νά δείξουν ὅτι τάσσονται μέ ἐκείνους πού ἔχουν τήν πρωτοβουλίαν;

Ἀργότερα θά πληροφορηθῶ, ὅτι ὁ Ἰωαννίδης ἦτο πράγματι ἐκεῖ καί ἐλάχιστα δευτερόλεπτα πρίν εισέλθω ἐγώ ἐξῆλθε τοῦ γραφείου τοῦ Γκιζίκη, ἀπό μίαν πλαγίαν θύραν, ἡ ὁποία ὡδήγει εις μίαν τουαλέτταν, πού ὅμως ἐπεκοινώνει καί μέ τό γραφεῖον τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Γκιζίκη. Καί ὅτι ἐπρόκειτο νά ἐξέλθη καί ὁ Ἀνδρουτσόπουλος ὥστε νά μήν τόν συναντήσω, ἀλλά δέν ἐπρόφθασε.

Ἄλλωστε, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰωαννίδη πάλιν ἐνώπιόν μας εὐθύς ὡς προσῆλθαν καί οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί, ἀποδεικνύει ὅτι πράγματι ὁ Ταξίαρχος εἶχε καταφύγει εις παρακείμενον γραφεῖον καί οἱ Πηλιχός καί Παλαΐνης δέν ἔλεγαν τήν ἀλήθειαν.

Εἶχα προλάβει, δι' ὀλίγα μόλις λεπτά. Διότι ἐάν ἔφθανα ὀλίγην ὥραν ἀργότερα, οἱ Γκιζίκης καί Ἰωαννίδης, μέ τήν συνδρομήν καί τών δύο ἐμπίστων των θά εἶχον ἐξαγγείλει ἀντικατάστασιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί ἐνδεχομένως μερικῶν μελῶν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου μέ ἄλλα πρόσωπα, τῆς ἰδικῆς των ἐπιλογῆς, ὁπότε θά εὑρισκόμην ἐνώπιον τετελεσμένων γεγονότων καί ἡ πρωτοβουλία μου θά ἔπιπτε στό κενόν. Μία τοιαύτη ἐξέλιξις, θά καθίστα τόν Ἰωαννίδην ἔτσι ἰσχυρότερον καί ἱκανόν πλέον νά «ἀποκεφαλίση» τούς ἐναντιωθέντες εις τάς προσωπικάς του ἐπιδιώξεις. Ἐπρόλαβα ὅμως καί, πλέον, ὁ Γκιζίκης δέν ἠδύνατο νά ἀγνοήση τήν ἀπαίτησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, πολύ περισσότερον ὅταν τοῦ εἶχα τονίσει ὅτι οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί ἀναμένουν διαταγάς μου. Τό γεγονός ὅτι ὁ Γκιζίκης ἐζήτει ἐπιμόνως τήν παρουσίαν τοῦ Ἰωαννίδη διά νά συγκατατεθῆ καί αὐτός εις ὅσα ἐζήτησα, ἐπιβεβαιώνει τήν ἄποψίν μου ὅτι ἐπεδίωκε νά ἀπαλλαγῆ τῆς δεσμεύσεώς του πρός τόν Ἰωαννίδην, ἀφοῦ πλέον, ἑκών ἄκων, συνετάχθη μέ τήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ὅσον ἀφορᾶ τό γεγονός ὅτι ἔθεσα ἐκ προοιμίου ὅρους, διά τήν μέλλουσαν νά ὁρκισθῆ κυβέρνησιν, τοῦτο ἔχει τήν ἐξήγησίν του. Τήν ἐντολήν σχηματισμοῦ κυβερνήσεως δέν θά τήν ἔδιδα ἐγώ, ἀλλ' ὁ Ἀρχηγός τοῦ Κράτους. Ὁ ἴδιος λοιπόν ἔπρεπε νά δεσμεύση καί τά μέλη της μέ τάς προϋποθέσεις αὐτάς.

Δέν ἦτο οὔτε ἁρμοδιότης μου, οὔτε δικαίωμά μου, νά συζητῶ ἐγώ ἐν συνεχεία μέ τήν κυβέρνησιν, ἀφοῦ μάλιστα σαφῶς ἀνελάμβανα τήν ὑποχρέωσιν νά ἀπομακρύνω ἀμέσως τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ἀπό τήν πολιτικήν, ὅταν θά ὡρκίζετο ἡ κυβέρνησις. Ὤφειλα ὅμως νά προστατεύσω τούς ἀξιωματικούς ἀπό τήν πιθανότητα νά εὑρεθοῦν στήν κυβέρνησιν ἄνθρωποι πού θά ἐπεχείρουν ἐνδεχομένως διώξεις ἐναντίον των. Δι' αὐτό καί τούς ὅρους ἔθεσα εἰς ἐκεῖνον πού θά ἔδιδε τήν ἐντολήν στόν νέον πρωθυπουργόν.

9. Συγκέντρωσις τῶν πολιτικῶν

Ὅταν ἔφθασαν οἱ Ἀρχηγοί, ὁ Γκιζίκης τούς ἠρώτησεν ἐάν γνωρίζουν τό διάβημά μου καί ἐάν συμφωνοῦν μαζί μου. Ἀπήντησαν ἅπαντες καταφατικῶς. Ἐν συνεχεία ὁ Γκιζίκης εἶπεν ὅτι πρέπει νά εὑρεθῆ καί ὁ Ἰωαννίδης, διά νά συμφωνήση καί αὐτός. Ἀλλ' ἐγώ πλέον δέν ἦτο δυνατόν νά δεχθῶ τώρα καθυστερήσεις. Καί τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἀδιαφόρως τοῦ ἐάν εὑρεθῆ ἤ ὄχι, ἐάν προσέλθη ἤ ὄχι καί ἐάν συμφωνήση ἤ ὄχι ὁ Ἰωαννίδης, ἐμεῖς θά προχωρήσωμεν στήν ἀλλαγήν τώρα ἀμέσως. Οἱ ὑπόλοιποι Ἀρχηγοί συνεφώνησαν μαζί μου καί ὁ Γκιζίκης ἔδειξε «στριμωγμένος». Καί ἔκαμε μίαν ἄλλην πρότασιν. Ἀντί εἶπε νά καλέσωμεν μόνον τόν Γαρουφαλιᾶν, διατί δέν καλοῦμε ὅλους τούς πολιτικούς ἡγέτας, διά νά ἀκούσωμεν καί ἐκείνων τάς ἀπόψεις; Καί ἀπηύθυνε τό ἐρώτημα εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν, πρίν φθάση καί εἰς ἐμέ. Οἱ ἄλλοι συνεφώνησαν, ὅτι ἴσως ἔτσι εἶναι καλύτερα. Καί ἐγώ εὑρῆκα τήν πρότασίν του λογικήν καί, παρ' ὅτι θά ὑπῆρχε μία καθυστέρησις, ἔκρινα ὅτι ἐνώπιον τῆς πιθανότητος νά κερδίση ἡ χώρα τό καλύτερον, ἔπρεπε νά δεχθῶ.

Ἀμέσως ὁ Γκιζίκης ἐκάλεσε τόν Διευθυντήν τοῦ Στρατιωτικοῦ του Γραφείου Συνταγματάρχην Μπραβάκον καί τόν διέταξε νά καλέση ὅλους τούς πολιτικούς ἀρχηγούς στό γραφεῖον του. Ποίους ὅλους ὅμως; Συνετάξαμεν ἐκείνην τήν στιγμήν ἕνα κατάλογον. Ὅλοι ἐπροτείναμε καί ὁ Γκιζίκης ἔγραφε. Στόν κατάλογον αὐτόν περιελήφθησαν οἱ, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Πέτρος Γαρουφαλιᾶς, Στέφανος Στεφανόπουλος, Σπυρίδων Μαρκεζίνης, Γεώργιος Μαῦρος, Γεώργιος Ἀθανασιάδης-Νόβας, ὁ Ξανθόπουλος-Παλαμᾶς καί ὁ Ξενοφών Ζολώτας. Τότε ἐγώ εἶπα ὅτι πιστεύω ὅτι εἶναι σκόπιμον νά κληθῆ καί ὁ Εὐάγγελος Ἀβέρωφ. Οἱ ἄλλοι δέν εἶχον ἀντίρρησιν καί προσετέθη τελευταῖον στόν κατάλογον καί τό ὄνομα τοῦ Ἀβέρωφ. Ὡς χρόνον προσελεύσεως τῶν πολιτικῶν, καθορίσαμε τήν 2αν μεταμεσημβρινήν.

Ὅταν ὁ Μπραβάκος ἀπεχώρησε διά νά ἐκτελέση τήν διαταγήν, ὁ Γκιζίκης μᾶς ἐδήλωσεν ὅτι θά ὁρκίση τήν νέα κυβέρνησιν καί ἐν συνεχεία θά παραιτηθῆ, διότι ἀφ' ἑνός εἶναι πολύ κουρασμένος καί ἀφ' ἑτέρου, δέν δύναται νά παραμείνη στήν θέσιν του. Δέν ἐξήγησεν ὅμως διατί «δέν δύναται». Ὁ Γαλατσᾶνος ἀπήντησε πρῶτος στόν Γκιζίκην καί τοῦ εἶπεν ὅτι αὐτός πρέπει νά παραμείνη καί ὅτι ἐάν πρέπει νά παραιτηθῆ ἕνας, αὐτός εἶναι ὁ ἴδιος (δηλ. ὁ Γαλατσᾶνος) ὁ ὁποῖος καί ὑπέγραψε τήν διαταγήν πρός τόν Λαμπρινόν διά τήν χρησιμοποίησιν τῶν ἁρμάτων στήν ἀνατρεπτικήν ἐνέργειαν ἐναντίον τοῦ Μακαρίου.

Παρενέβην τότε καί εἶπα ὅτι οὐδείς πρέπει νά παραιτηθῆ, ὅτι ὅλοι πρέπει να εἴμεθα ἀλληλέγγυοι καί ἡνωμένοι, πρῶτον διότι πρέπει νά στηρίξωμεν τήν νέαν κυβέρνησιν καί δεύτερον διά νά ἀντιμετωπίσωμεν οἱονδήποτε δυσμενές ἐνδεχόμενον. Μέ τήν ἄποψίν μου συνεφώνησαν καί οἱ Ἀραπάκης καί Παπανικολάου, λέγοντες ὅτι μέχρι τῆς πλήρους ἐξομαλύνσεως τῆς καταστάσεως καί παγιώσεως τῆς νέας πραγματικότητος διά τήν χώραν, θά παραμείνωμεν ἡνωμένοι καί οὐδείς θά παραιτηθῆ.

Συνεφωνήσαμε τελικῶς ἅπαντες, ὅτι θά παραμείνωμεν εἰς τάς θέσεις μας μέχρι τῆς ὁριστικοποιήσεως τῆς καταστάσεως καί τῆς πλήρους ἑδραιώσεώς της ὥστε νά ἀντιμετωπίσωμεν ὁτιδήποτε συμβῆ πρός παρεμπόδισίν της.

Ἐν συνεχεία, διεπιστώθη ἡ ταυτότης τῶν ἀπόψεων μας ἐπί τῶν ὅρων τούς ὁποίους εἶχα θέσει στόν Γκιζίκην διά τήν νέα κυβέρνησιν καί ἐξουσιοδοτήσαμε τόν Πρόεδρον νά χειρισθῆ τό ζήτημα μέ τούς πολιτικούς. Τέλος ὁ Γκιζίκης εἶπεν ὅτι ὡς διεμορφώθησαν πλέον τά πράγματα, καλόν θά ἦτο νά σχηματισθῆ μία Κυβέρνησις Ἐθνικῆς Ἑνότητος, μέ ἰσότιμον συμμετοχήν ὅλων τῶν κομμάτων, πλήν τῶν κομμουνιστῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἀπό τῆς πρώτης στιγμῆς νά τύχη αὕτη καί λαϊκῆς ὑποστηρίξεως, παραλλήλως πρός τήν στρατιωτικήν διά νά δυνηθῆ νά ἀντιμετωπίση ἀποτελεσματικῶς τήν κρίσιν. Ἐπίσης εἶπεν, ὅτι κατά τήν γνώμην του καί προκειμένου νά μή νομίσουν οἱ πολιτικοί ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις τούς πιέζουν μέ τήν παρουσίαν ὅλων μας, θά ἔπρεπε νά τούς ὑποδεχθῆ μόνος ἐκεῖνος, ἐκ μέρους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ἡ ἄποψίς του μᾶς ἐφαίνετο λογική. Ἄλλωστε στόχος μας δέν ἦτο νά προβληθῶμεν προσωπικῶς, ἀλλά πῶς θά βοηθήσωμεν τήν χώραν νά ξεπεράση τήν κρίσιν.

Ἡ ὥρα εἶχε φθάσει 1 μ.μ., ὅταν στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη εἰσῆλθεν ὁ Ἰωαννίδης. Ἐφαίνετο κουρασμένος, ἀλλ' ἦτο ψύχραιμος καί εὐθυτενής. Ἐχαιρέτησε στρατιωτικῶς καί ἐστάθη εἰς προσοχήν ἐνώπιον τοῦ Γκιζίκη, στό κέντρον τῆς αἰθούσης, ἐνῶ ἡμεῖς ἐκαθήμεθα περιβάλλοντες τόν Γκιζίκην, κυκλικῶς.

Ὁ Γκιζίκης ἐνημέρωσε τόν Ἰωαννίδην ἐπί τῆς ἀποφάσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων νά προχωρήσουν εἰς πολιτικοποίησιν τοῦ καθεστῶτος. Ἐπίσης τοῦ εἶπε, προφανῶς ἐν εἴδει ἀπολογίας, ὅτι ὁ ἴδιος θέλει νά παραιτηθῆ, ἀλλ' οἱ Ἀρχηγοί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων δέν τόν ἀφήνουν!

Ὁ Ἰωαννίδης ἤκουσε ψύχραιμος τήν ἐνημέρωσιν πού, μέ ὕφος κατωτέρου καί σχεδόν ἀπολογούμενος, τοῦ ἔκαμε ὁ Γκιζίκης καί ἀπήντησε:

— *Ἐφ' ὅσον, κύριε Πρόεδρε, ἔτσι ἀπεφάσισαν οἱ Ἀρχηγοί, οὐδείς πρέπει νά παραιτηθῆ καί πολύ περισσότερον ἐσεῖς. Διότι ὅλοι σας θά ἀποτελέσετε τό στήριγμα τῶν ἀξιωματικῶν. Δέν συμφωνῶ μέ τήν λύσιν πού δίνετε, ἀλλά δέν θά ἀντιδράσω. Θά παρακολουθήσω τάς πράξεις τῆς νέας Κυβερνήσεως.*

Ἡ τελευταία φράσις τοῦ Ἰωαννίδη, ἰσοδυνάμει μέ ἔμμεσον ἀπειλήν, τουλάχιστον διά τήν περίπτωσιν πού αἱ πράξεις τῆς νέας Κυβερνήσεως δέν θά ἦσαν τῆς ἀρεσκείας του. Καί δι' αὐτό, πολύ ὀρθῶς, ὁ Γκιζίκης τοῦ εἶπεν ὅτι δέν ἀρκεῖ νά μή ἀντιδράση ὁ ἴδιος, ἀλλά ἀντιθέτως πρέπει νά ὑποστηρίξη τήν διδομένην λύσιν, ἀσκῶν τήν ἐπιρροήν του πρός τούς μικρούς τόν βαθμόν ἀξιωματικούς. Κατόπιν μικροῦ δισταγμοῦ, ὁ Ἰωαννίδης τό ὑπεσχέθη.

Ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου, μέ σπασμένη ἀπό τήν συγκί-

νησιν φωνήν, κάτι ἐπεχείρησε νά εἰπῆ στόν 'Ιωαννίδην, περί εὐγνωμοσύνης τῆς πατρίδος, περί τῆς πολυτίμου προσφορᾶς του πρός τήν νεολαίαν τῆς 'Ελλάδος μέ τήν πατριωτικήν αὐτήν στάσιν του, ἀλλ' ὁ 'Ιωαννίδης μέ κάποιαν νευρικότητα τόν διέκοψε:

—*Γνωρίζω τό καθῆκον μου κύριε 'Αρχηγέ καί θά σᾶς ἀδειάσω τόν τόπον.. Καί ἐάν χρειασθῆ ὑπεύθυνος, ἐγώ σᾶς καλύπτω ὅλους!*

Πρέπει ἐδῶ νά σημειώσω, ὅτι ἀνεξαρτήτως τῶν οἱωνδήποτε διαφορῶν ἤ ἀντιθέσεων μου μέ τόν 'Ιωαννίδην, ἐξετίμησα κατά τήν ὥραν ἐκείνην, τό σθένος, τήν λεβεντιάν, τήν ἔντιμον καί ἀνδροπρεπῆ στάσιν τοῦ Ταξιάρχου 'Ιωαννίδη. 'Η στάσις του μάλιστα ἀπέκτα πρόσθετον ἀξίαν, ἐάν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀκόμη ἦτο ἰσχυρός καί ἠδύνατο, ἐκεῖ ὅπως εἴμεθα συγκεντρωμένοι, νά μᾶς ἐξουδετερώση ὅλους ἐάν ἤθελε. Δέν θά λησμονήσω ποτέ ἐκείνην τήν στιγμήν καί δέν θά παύσω νά τόν τιμῶ διά τήν στάσιν πού ἔλαβε. Μόνον ἕνας ἀξιωματικός ἄξιος τῆς ἰδιότητός του καί τῆς στολῆς του, μόνον ἕνας ἁγνός, «μονολιθικός» πατριώτης θά ἐτήρει τήν στάσιν αὐτήν, θά παρεμέριζε τό προσωπικόν του γόητρον καί θά ἐδέχετο ἀδιαμαρτυρήτως τόν παραμερισμόν του, προκειμένου νά προσφέρη ὑπηρεσίαν στήν πατρίδα.

Εὐθύς ὡς ἐτελείωσε αὐτήν τήν φράσιν του, ἐχαιρέτησε πάλιν στρατιωτικῶς, μέ ἄψογον κίνησιν καί ἀπεχώρησε.

'Η ὥρα ἦτο 13.30 τῆς 23ης 'Ιουλίου 1974.

Μετά τήν ἀποχώρησιν τοῦ 'Ιωαννίδη καί ἐνῶ προσήγγιζεν ἡ ὥρα προσελεύσεως τῶν πολιτικῶν πού εἶχον κληθῆ, οἱ τέσσαρες 'Αρχηγοί ἐξήλθομεν τοῦ γραφείου τοῦ Γκιζίκη καί μετέβημεν εἰς ἕνα ἄλλο, παρακείμενον, ὅπου εὕρομεν ἀναμένοντας τούς ὑπουργούς Τσούμπαν καί Τσουμάνην. Δέν γνωρίζω τί ἀνέμεναν ἤ διατί εὑρέθησαν ἐκεῖ. Προφανῶς ὅμως εἶχον ἀντιληφθῆ τί συνέβαινε, διότι εὐθύς μόλις μᾶς εἶδαν, εἶπαν «καλά ἐκάματε καί ἔτσι ἔπρεπε νά γίνη»!

Μετ' ὀλίγον ἔφυγαν οἱ δύο ὑπουργοί καί εἰσῆλθεν ὁ Ματάτσης, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε:

— *'Ο Καραμανλῆς ἑτοιμάζει τίς βαλίτσες του!*

Ἦτο ὁ πρῶτος ὑπαινιγμός, διά τήν πιθανότητα ἐπανόδου τοῦ Καραμανλῆ. 'Ηρώτησα τόν Ταγματάρχην ἀπό ποῦ ἔχει αὐτήν τήν πληροφορίαν καί ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησε:

— *Θά δεῖτε!*

'Εκ τῶν ὑστέρων ἐξετίμησα ὅτι ὁ Ματάτσης, συνδεόμενος διά φιλικοῦ δεσμοῦ μέ τόν 'Αβέρωφ, ἐγνώριζε τάς προθέσεις τοῦ τελευταίου ἤ εἶχεν ἀντιληφθῆ κάποιο τηλεφώνημα, ἀλλ' ὅτι δεσμευμένος ἔναντι τοῦ 'Αβέρωφ, δέν ἠδύνατο νά μοῦ ἀποκαλύψη λεπτομερείας.

Περί τήν 14.30 ὥραν, ὁ Μπραβάκος μᾶς εἰδοποίησε νά μεταβῶμεν ὅλοι στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ὅπου μᾶς ἀναμένουν οἱ ἐν τῷ μεταξύ συγκεντρωθέντες πολιτικοί. Κατά τήν εἴσοδόν μας, ἠγέρθησαν ὅλοι καί μᾶς ἐχαιρέτησαν ἕνα ἕκαστον διά χειραψίας. Ἦσαν ἐκεῖ ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος, ὁ Στέφανος Στεφανόπουλος, ὁ Σπῦρος Μαρκεζίνης, ὁ Γεώργιος 'Αθανασιάδης-Νόβας, ὁ Πέτρος Γαρουφαλιᾶς, ὁ Γεώργιος Μαῦρος, ὁ Εὐάγγελος 'Αβέρωφ καί ὁ Ξενοφῶν Ζολώτας.

Ἐκαθίσαμεν ὅλοι στήν τράπεζαν συσκέψεων. Στήν κεφαλήν, ὡς πρόεδρος τῆς συσκέψεως, ἐκάθισεν ὁ Γκιζίκης, ἀμέσως δεξιά του ἐγώ καί, δεξιά μου, κατά σειράν οἱ Κανελλόπουλος, Ἀβέρωφ, Ζολώτας, Γαλατσᾶνος, Γαρουφαλιᾶς, Στεφανόπουλος, Μαρκεζίνης, Ἀραπάκης, Μαῦρος, Ἀθανασιάδης Νόβας καί ἀμέσως ἀριστερά τοῦ Γκιζίκη, ὁ Παπανικολάου.

Ἠρώτησα χαμηλοφώνως τόν Γκιζίκην ἐάν οἱ πολιτικοί ἐδέχθησαν τούς ὅρους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἐκεῖνος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι τούς ἀπέρριψαν ὅλους. Ἐξεπλάγην καί θά ἠδυνάμην, ἐκείνην τήν στιγμήν καί πρίν ἀρχίσωμεν τήν συζήτησιν, νά διαλύσω τήν συγκέντρωσιν καί νά χαράξω ἄλλην πορείαν ὅπως εἶχα κατ' ἀρχήν σκεφθῆ, ὅταν ἐβολιδοσκόπησα τόν Γαρουφαλιᾶν. Δέν τό ἔπραξα ὅμως. Διότι δι' ἐμέ, πρωταρχικήν σημασίαν εἶχεν ἡ ἔξοδος τῆς χώρας ἀπό τήν κρίσιν, ἀπό τό ἀδιέξοδον στό ὁποῖον εἶχε περιέλθει καί δέν ἦτο δυνατόν νά χάσω καί ἄλλον χρόνον. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἀντελήφθην ὅτι ὑπῆρξε σφάλμα τό νά ἐμπιστευθῶμεν στόν Γκιζίκην τήν ἐπιβολήν τῶν ὅρων πού εἴχομεν θέσει ὡς προϋπόθεσιν διά τήν ἀνάθεσιν τῆς ἐντολῆς σχηματισμοῦ κυβερνήσεως. Διότι τοῦ ἔλειπε τό σθένος τοῦ διαπραγματευτοῦ.

Ἤρχισεν ἡ σύσκεψις. Πρῶτος ὡμίλησεν ὁ Γκιζίκης, ἀναφερθείς κατ' ἀρχήν στόν ἑαυτόν του. Εἶπεν ὅτι ὑπῆρξεν ἔντιμος στρατιώτης, ὅτι δέν ἐπεδίωξε τήν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, ἀλλ' ἦτο ὑποχρεωμένος νά πειθαρχήση στήν ἐπιταγήν τῆς Ἐπαναστάσεως καί ὅτι ἐπιθυμία του εἶναι νά παραιτηθῆ πράγμα τό ὁποῖον δέν ἐδέχθη ἡ ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἐν συνεχεία εἶπεν ὅτι λόγω τῶν κρισίμων περιστάσεων πού διέρχεται ἡ πατρίς, ἡ ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἀπεφάσισε νά ἀποχωρήση ἐκ τῆς ἐξουσίας, παραδίδουσα αὐτήν στήν πολιτικήν ἡγεσίαν τῆς χώρας, ὅπου καί ἀνήκει. Καί κατέληξε:

— Δι' αὐτό κύριοι συνεκεντρώθημεν ἐδῶ καί ἀπό ἐδῶ πρέπει νά προκύψη πολιτική κυβέρνησις ἐντός τῆς σήμερον.

Δεύτερος ἔλαβα τόν λόγον ἐγώ, ὡς Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί εἶπα ὅτι ἐπειδή ἡ χώρα διέρχεται κρισίμους στιγμάς, ὅπως ἄλλωστε ὅλοι γνωρίζουν, ἡ ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἀνέλαβε τήν εὐθύνην, ἀλλά καί τήν πρωτοβουλίαν, διά τήν ἄμεσον πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως. Προσέθεσα ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις θά ἀποσυρθοῦν ἀμέσως, θά ἐπιστρέψουν στά στροτόπεδα των καί θά ἀφοσιωθοῦν στήν πραγματικήν ἀποστολήν των, παραδίδουσι τήν τύχην τῆς χώρας καί τήν εὐθύνην διακυβερνήσεώς της, εἰς χεῖρας τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν πού παρίστανται. Ἀλλ' ὅτι ἡ νέα κυβέρνησις πρέπει νά σχηματισθῆ χωρίς καθυστέρησιν. Καί συνέχισα:

—Οὐδεμία πλέον ἀνάμειξις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων στήν πολιτικήν θά σημειωθῆ. Σᾶς ἐγγυώμεθα τήν ἀσφάλειαν καί τήν ὑποστήριξιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἡ ὁποία θά σᾶς παρασχεθῆ καθ' ὁλοκληρίαν. Ὅμως θά πρέπει νά ἐνεργήσετε ἀμέσως καί νά σχηματίσετε κυβέρνησιν, διότι οἱ καιροί ἐπείγουν, λόγω μάλιστα καί τῆς ἐπί θύραις διασκέψεως εἰς Γενεύην.

Ὅταν εἶπα ὅτι ἐγγυώμεθα τήν ἀσφάλειαν καί τήν ὑποστήριξιν τῆς νέας κυβερνήσεως, ὁ Ἀβέρωφ μέ διέκοψε καί μέ ἠρώτησεν ἐάν οἱ ἀξιωματικοί εἶναι ὅλοι σύμφωνοι. Ἀντελήφθην βεβαίως, ὅτι ἠννόει ἐάν συμφωνῆ μέ τάς ἐξελίξεις ὁ Ἰωαννίδης. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι οἱ ἀξιωματικοί εἶναι ὅλοι σύμφωνοι.

Ἡ σύσκεψις μέ τούς πολιτικούς, διά τήν πολιτικοποίησιν τοῦ Καθεστῶτος, τήν μεσημβρίαν τῆς 23ης Ἰουλίου 1974. Στήν κορυφήν τῆς τραπέζης ὁ Γκιζίκης καί (κυκλικῶς ἀπό δεξιά του) ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Στρατηγός Γρ. Μπονᾶνος, ὁ Παν. Κανελλόπουλος, ὁ Ε. Ἀβέρωφ, ὁ Ξ. Ζολώτας, ὁ Ἀρχηγός Στρατοῦ Ἀντιστράτηγος Α. Γαλατσᾶνος, ὁ Π. Γαρουφαλιᾶς, ὁ Στ. Στεφανόπουλος, ὁ Σπ. Μαρκεζίνης, ὁ Ἀρχηγός Ναυτικοῦ Ἀντιναύαρχος Ἀραπάκης, ὁ Γ. Μαῦρος, ὁ Γ. Ἀθανασιάδης-Νόβας καί ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Ἀντιπτέραρχος Παπανικολάου.

Τότε παρενέβη ὁ Γκιζίκης καί εἶπε:

— Κύριε ὑπουργέ, ἀσφαλῶς ἡ ἐρώτησίς σας ἀναφέρεται στόν Ταξίαρχον Ἰωαννίδην. Σᾶς πληροφορῶ λοιπόν ὅτι καί αὐτός συνεφώνησε, ὅτι οὐδεμία ἀντίδρασις ἐκ μέρους του θά ὑπάρξη καί ὅτι ὁ ἴδιος θά λάβη ἄδειαν.

Ἐν συνεχεία ἔλαβε τόν λόγον ὁ δεξιά μου καθήμενος Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ἐχαιρέτησε τήν πρωτοβουλίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί συνεφώνησε μέ τήν ἀντίρρησιν τῆς ἡγεσίας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων στήν παραίτησιν τοῦ Γκιζίκη καί προσέθεσε:

— Ὅλοι θά παραμείνετε στάς θέσεις σας, διότι δέν εἶναι δυνατόν νά παραιτηθῆ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καί ἡ ἡγεσία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὑπό τάς παρούσας συνθήκας.

Συνέχισε λέγων ὅτι ἀνέμενε τήν ἀλλαγήν αὐτήν, ὅτι μάλιστα ἴσως καθυστερήσαμε νά τήν ἐπιβάλωμεν, ἀλλ' ἐν πάση περιπτώσει, τό προέχον εἶναι νά δοθῆ πολιτική κυβέρνησις εἰς τήν χώραν. Εἶπεν ἀκόμη, ὅτι ἐάν ἦτο ἐδῶ ὁ Καραμανλῆς, ὅστις διά τόν Ἑλληνικόν λαόν ἀποτελεῖ θρύλον, τότε θά παρεχώρει τό προβάδισμα εἰς αὐτόν καί θά προέτρεπε νά κληθῆ ὁ Καραμανλῆς νά σχηματίση τήν νέαν κυβέρνησιν. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι μακρυά καί δι' αὐτόν τόν λόγον δέχεται νά σχηματίση ὁ ἴδιος κυβέρνησιν, μέ τήν σύμπραξιν τοῦ Γεωργίου Μαύρου καί τήν ὑποστήριξιν τῶν λοιπῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν. Καί κατέληξεν ὅτι ὅσον ἀφορᾶ τόν Μακάριον, εἶναι πολιτική φυσιογνωμία διεθνοῦς κύρους καί ἡ ἐναντίον του ἐνέργεια, ὑπῆρξεν ἀφροσύνη.

Μετά τόν Κανελλόπουλον, ὡμίλησεν ὁ παραπλεύρως αὐτοῦ καθήμενος τέως ὑπουργός Εὐάγγελος Ἀβέρωφ. Οὗτος εἶπε περίπου τά αὐτά μέ τόν Κανελλόπουλον, περί τῆς καθυστερήσεώς μας νά ἀλλάξωμεν τά πράγματα καί ὅτι ἀνέμενεν ἐνωρίτερα τήν πρωτοβουλίαν μας. Ὡμίλησεν ὑπέρ τοῦ Καραμανλῆ καί αὐτός, ἀλλά προσέθεσεν ὅτι ὁ ἴδιος θά ὑποστηρίξη τήν κυβέρνησιν πού θά προκύψη ἀπό τήν σύσκεψιν, οἱαδήποτε καί ἄν εἶναι αὐτή.

Ὡμίλησεν ἐν συνεχεία ὁ Ζολώτας, καθώς ὁ λόγος ἐδίδετο κατά σειράν ἐκ δεξιῶν στους παρευρισκομένους. Συνεφώνησε μέ τούς προηγουμένους, ἐχαιρέτησε καί αὐτός τήν πρωτοβουλίαν μας καί ὑπεγράμμισε τήν ἀνάγκην νά σχηματισθῆ ἀμέσως κυβέρνησις, διότι, εἶπε, ἡ ἐπιστράτευσις κοστίζει στήν ἐθνικήν οἰκονομίαν 500 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἡμερησίως.

Κατόπιν ὡμίλησεν ὁ μετά τόν Γαλατσᾶνον καθήμενος τέως ὑπουργός Πέτρος Γαρουφαλιᾶς. Ὑπῆρξεν ὁ πλέον ρεαλιστής καί σύντομος. Εἶπεν:

— Αἱ ἀτέρμονοι συζητήσεις, δέν ἔχουν κανένα νόημα καί ἁπλῶς σπαταλοῦμε χρόνον. Οὔτε ἔχει ἀξίαν αὐτήν τήν στιγμήν ἡ ἀναπόλησις τοῦ παρελθόντος, διά τό ὁποῖον πολλοί εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι. Τό προέχον, αὐτάς τάς κρισίμους ὥρας, εἶναι νά σχηματισθῆ ἀμέσως κυβέρνησις, καθ' ὅσον ἡ χώρα παραμένει ἀκυβέρνητος. Δηλῶ ὅτι θά ὑποστηρίξω οἱανδήποτε κυβέρνησιν σχηματισθῆ.

Ἔλαβεν ἐν συνεχεία τόν λόγον ὁ τέως πρωθυπουργός Στέφανος Στεφανόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐκαυτηρίασε τήν ἐνέργειαν ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου, τοῦ ὁποίου ἔπλεξε τό ἐγκώμιον καί προσέθεσεν ὅτι πάντως ἡ πρωτοβουλία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά τήν ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως εἶναι ἐπαινετή. Ἐτόνισεν ἐν συνεχεία τήν ἀνάγκην σχηματισμοῦ πολιτικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' εἶπεν ὅτι αὕτη δέν εἶναι δυνατόν νά ὁρκισθῆ ἐντός τῆς ἡμέρας, καθ' ὅσον θά ἀπαιτηθῆ κάποιος χρόνος διά διαβουλεύσεις μεταξύ τῶν κομμάτων, ὥστε τό

μέλλον νά δημιουργηθῆ κυβερνητικόν σχῆμα νά ἐκπροσωπῆ ὅλας τάς πολιτικάς δυνάμεις τῆς χώρας, δηλαδή νά εἶναι πράγματι Κυβέρνησις Ἐθνικῆς Ἑνότητος. Ὁπωσδήποτε ὅμως, ὁ ἴδιος θά ὑποστηρίξη τήν κυβέρνησιν πού θά σχηματισθῆ καί θά ἀναμείνη νά τήν κρίνη ἀπό τάς πράξεις της.

Ὁ Σπῦρος Μαρκεζίνης πού ὡμίλησεν ἐν συνεχεία, εἶπεν ὅτι ὅποια κυβέρνησις καί ἄν προκύψη θά ἔχη «δοτήν ἐξουσίαν» ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Προσέθεσεν ὅτι ὁ ἴδιος δέν ἐπιθυμεῖ νά μετάσχη τῆς νέας κυβενήσεως, ἀλλά θά τήν ὑποστηρίξη καί ὅτι αὕτη θά πρέπει νά ὁρκισθῆ ἐντός τῆς ἡμέρας. Διά τόν Καραμανλῆν εἶπεν ὅτι ἀποτελεῖ κεφάλαιον πολιτικῆς ἐφεδρείας καί δι' αὐτό δέν πρέπει νά ἀναλάβη νά σχηματίση αὐτήν τήν κυβέρνησιν, διότι θά φθαρῆ. Συνέχισε μέ τήν ἄποψιν ὅτι ἐάν ἐπηγαίναμε διά πόλεμον, τότε θά ἔπρεπε νά σχηματισθῆ Οἰκουμενική Κυβέρνησις, ἀλλ' ἡμεῖς ἐκάμαμε ἐκεχειρίαν καί δι' αὐτόν τόν λόγον μόνον ἐξωπολιτική κυβέρνησις εὐσταθεῖ, ὑποστηριζομένη ὅμως ἀπό ὅλους. Καί κατέληξε μέ τήν δήλωσιν ὅτι ὁ ἴδιος αὐτό θά ἔκανε, μέ πρωθυπουργόν ἤ τόν Παλαμᾶν ἤ τόν Ζολώταν.

Ὡμίλησε κατόπιν ὁ Γεώργιος Μαῦρος. Ἐχαιρέτησε τήν πρωτοβουλίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, κατεφέρθη ἐναντίον τῆς Ἑπταετίας καί εἶπεν ὅτι ἡ μέλλουσα νά προκύψη κυβέρνησις, δέν δύναται νά ὁρκισθῆ ἐντός τῆς ἡμέρας. Συνεχίζων ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται τήν σύμπραξιν μέ τόν Παναγιώτην Κανελλόπουλον, ἀλλά θά ἀπαιτηθῆ χρόνος διά διαβουλεύσεις καί στό κόμμα του, τοῦ ὁποίου εἶναι κατά τεκμήριον Ἀρχηγός, ἀλλά καί μεταξύ τῶν κομμάτων.

Παρενέβη τότε καί τόν διέκοψεν ὁ Γαρουφαλιᾶς, ὁ ὁποῖος ἐτόνισεν ὅτι αὔριον εἶναι 24 Ἰουλίου καί ἀρχίζει ἡ Διάσκεψις τῆς Γενεύης. Ὁ Μαῦρος ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

—*Δέν εἶναι δυνατόν νά συρθῶμεν στήν τράπεζα τῶν διαπραγματεύσων τῆς Γενεύης, ἐπειδή τό θέλουν οἱ Τοῦρκοι. Εἶναι σύνηθες εἰς τήν διπλωματικήν ἱστορίαν νά ζητήσωμεν ἀναβολήν καί θά τό πράξωμεν. Ἡ ἐπιμονή τῶν Τούρκων εἶναι βαρβαρότης.*

Τελικῶς ὁ Μαῦρος ἔπλεξε καί αὐτός τό ἐγκώμιον τοῦ Μακαρίου, λέγων ὅτι πέραν τῆς ἀκτινοβολούσης διεθνῶς προσωπικότητός του, διαθέτει οὗτος καί ἕνα πρόσθετον ἰσχυρόν ὅπλον, τό ράσον. Ἐκαυτηρίασε τήν ἐνέργειαν ἀνατροπῆς του καί καταλήγων εἶπεν ὅτι θά συσκεφθῆ μετά τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τῆς Ἑνώσεως Κέντρου, πρός λῆψιν ὁριστικῆς ἀποφάσεως. Τότε ἐπενέβησαν ὁ Κανελλόπουλος καί ὁ Γαρουφαλιᾶς, οἱ ὁποῖοι ἐπανέλαβον ὅτι δέν ἔχομεν τήν πολυτέλειαν νά σπαταλῶμεν χρόνον καί ὅτι ἡ νέα κυβέρνησις πρέπει νά ὁρκισθῆ ἐντός τῆς ἡμέρας, διότι αὐτό ἐπιβάλλει ἡ ἐθνική ἀνάγκη. Ὁ Μαῦρος παρεδέχθη τήν κρισιμότητα τῆς καταστάσεως, ἀλλά δέν ἐκάμφθη. Δι' αὐτόν, ἦτο τοῦτο λογικόν. Ὁ Μαῦρος δέν ἦτο ἀρχηγός κόμματος, ἀλλ' ἐθεωρεῖτο ἁπλῶς, μετά τόν θάνατον τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου, ὡς ὁ φυσιολογικός διάδοχος αὐτοῦ στήν ἀρχηγίαν τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς Ἑνώσεως Κέντρου πού δέν εἶχεν ἐγκαταλείψει τόν Γ. Παπανδρέου, τόν Ἰούλιον τοῦ 1965, ὅτε τό κόμμα αὐτό εἶχε διασπασθῆ. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι δέν ἦτο δυνατόν νά ἀναλάβη πρωτοβουλίας, χωρίς νά συνεννοηθῆ προηγουμένως μέ ἐκεῖνα τά στελέχη, τά ὁποῖα θά ἠδύναντο νά τοῦ ἀμφισβητήσουν καί τήν ἀρχηγίαν καί τό δικαίωμα νά τά ἐκπροσωπῆ. Παρεμερίζετο δηλαδή ἡ κρισιμότης τῶν

στιγμῶν καί ἡ ἐθνική ἀνάγκη, προκειμένου νά ἐξυπηρετηθοῦν προσωπικά καί κομματικά συμφέροντα.

Τελευταῖος ἀπό τούς πολιτικούς, ὡμίλησεν ὁ Γ. Ἀθανασιάδης-Νόβας. Ἐπήνεσε τήν πρωτοβουλίαν τῶν Ε.Δ., ἐπλειοδότησε καί αὐτός εἰς ὕμνους ὑπέρ τοῦ Μακαρίου, ἀλλ' ἐτόνισεν ὅτι ἡ νέα κυβέρνησις πρέπει νά σχηματισθῇ ἀμέσως καί ὅτι οἱαδήποτε καί ἄν εἶναι, θά ἔχη τήν πλήρη ὑποστήριξίν του.

Ἐν συνεχεία ἐδόθη ὁ λόγος εἰς τούς τρεῖς Ἀρχηγούς τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ὁ Ἀρχηγός Στρατοῦ Γαλατσᾶνος ὑπῆρξε κατηγορηματικός, τονίσας ὅτι ὅλοι πρέπει νά ἀντιληφθοῦν τήν κρισιμότητα τῶν περιστάσεων καί νά ἀναλάβουν τάς εὐθύνας των, σχηματίζοντες κυβέρνησιν ἐντός τῆς ἡμέρας. Καί προσέθεσε μέ ἀποφασιστικότητα:

— *Οὐδείς θά φύγη ἀπό ἐδῶ, ἐάν δέν σχηματισθῇ κυβέρνησις!*

Οἱ Ἀρχηγοί τοῦ Ναυτικοῦ Ἀραπάκης καί τῆς Ἀεροποιρίας Παπανικολάου, ὑπεγράμμισαν καί αὐτοί τήν ἀνάγκην σχηματισμοῦ κυβερνήσεως ἐντός τῆς ἡμέρας.Ὁ Παπανικολάου μάλιστα, ἤρχισε νά κάνη καί ἐνημέρωσιν τῶν πολιτικῶν ἐπί τῆς ἰσχύος τῆς Ἀεροπορίας μας ἔναντι ἐκείνης τῶν Τούρκων, ἀλλά τόν διέκοψα, ὡς εὑρισκόμενον ἐκτός θέματος.

Ἐπηκολούθησαν διάλογοι, ἀντίλογοι, διευκρινήσεις, διατυπώσεις ἀπόψεων, μεταξύ τῶν πολιτικῶν καί ὁ χρόνος παρήρχετο ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἤδη ὁ Γκιζίκης εἶχε δώσει ἐντολήν νά προσκομισθοῦν σάντουιτς καί ἀναψυκτικά, διότι ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ εἶχε παρέλθη. Αἱ συζητήσεις συνεχίζοντο. Εἶχα ἀρχίσει νά ἀπογοητεύωμαι καί νά ἐκευρίζωμαι. Ἐγώ ὑπελόγιζα νά ἔχω ἐκκαθαρίσει τήν κατάστασιν ἐντός δύο ὡρῶν. Οἱ πολιτικοί ἀντιθέτως, δέν ἐφαίνοντο νά βιάζωνται. Καί ὅμως ἡ κατάστασις, δέν ἐπέτρεπε καθυστερήσεις. Ἐν πάση περιπτώσει, ἀπεφάσισα νά μή ἀντιδράσω. Μέ ἐκάλυψεν ἄλλωστε ὁ Γαλατσᾶνος, μέ τήν ρητήν δήλωσίν του ὅτι *«οὐδείς θά φύγη ἀπό ἐδῶ ἐάν δέν σχηματισθῇ κυβέρνησις».*

Ἡ ὥρα εἶχε φθάσει 6, εἶχε δηλαδή παρέλθει ἕνα τετράωρον καί ἀποφάσεις δέν ἐλαμβάνοντο. Τότε οἱ Κανελλόπουλος καί Μαῦρος ἐζήτησαν νά διακοπῇ ἡ σύσκεψις ἐπί δύο ὥρας, ὥστε νά διαβουλευθοῦν κατ' ἰδίαν καί, παραλλήλως, νά συνεννοηθοῦν καί μέ τά στελέχη των. Ἀπεφασίσθη νά ἐπαναληφθῇ ἡ σύσκεψις τήν 8ην ἑσπερινήν, πρός λῆψιν πλέον ὁριστικῆς ἀποφάσεως.

10. Στροφή πρός τόν Καραμανλῆν

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ λαός τῶν Ἀθηνῶν εἶχε πληροφορηθῇ τά γεγονότα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς καί εἶχε κατακλύσει κυριολεκτικῶς τήν πλατεῖαν Συντάγματος καί τούς πέριξ τῆς Βουλῆς χώρους. Ἠκούοντο συνθήματα, ποικίλου περιεχομένου καί διαφόρων προσανατολισμῶν. Πολλά ἦσαν ὑβριστικά διά τήν Ἑπταετίαν, ἄλλα ἦσαν ὑπέρ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἄλλα ὑπέρ τοῦ Καραμανλῆ.

Πρό αὐτῆς τῆς καταστάσεως καί προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν ἔκτροπα ἐκ τῆς τυχόν ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἀχαλινώτου ὁμαδικῆς ψυχολογίας τῶν στιγ-

μῶν, ἀπεφάσισα νά λάβω μέτρα. Τά μέτρα αὐτά ἦσαν:

α. *Ἐγκατάστασις ἑνός Τάγματος Πεζοναυτῶν εἰς τόν παρακείμενον τῆς Βουλῆς Ἐθνικόν Κῆπον, προκειμένου νά προστατευθοῦν τά Παλαιά Ἀνάκτορα ὅπου τό γραφεῖον τοῦ Προέδρου καί τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί οἱ ἐντός αὐτοῦ πολιτικοί. Τήν διοίκησιν τοῦ Τάγματος εἶχεν ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Γεώργιος Ντουζέπης, γνωστός Ἰωαννιδικός, ἀλλά ταυτοχρόνως τρέφων ἐμπιστοσύνην καί ἀγάπην πρός ἐμέ καί πειθαρχικός καί ἱκανός ἀξιωματικός. Τοῦ ἔδωσα ἐντολήν νά παραμείνουν οἱ ἄνδρες του ἀθέατοι, ἀλλ' ἐν πλήρει ἑτοιμότητι καί τοῦ ἐπέστησα τήν προσοχήν, ὅτι θά ὑπακούσῃ εἰς διαταγάς δι' οἱανδήποτε ἐνέργειαν, αἱ ὁποῖαι θά τοῦ δοθοῦν ἀπό ἐμέ προσωπικῶς καί μόνον. Ὅτι οὐδεμίαν κίνησιν θά κάνῃ, ὁποιος καί ἐάν τόν διατάξῃ, ἐάν δέν διαταχθῇ ἀπό ἐμέ. Ὁ Ντουζέπης ἐνήργησε ὅπως διετάχθη.*

β. *Διέταξα τηλεφωνικῶς τόν Ὑπαρχηγόν τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Ὄθωνα Κυριακόπουλον ὅπως ἐντείνῃ τά μέτρα ἐπαγρυπνήσεως καί παρακολουθήσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ὅπως ἐξασφαλίσῃ διαρκῆ ἐπαφήν μαζί μου, διά πᾶν ἐνδεχόμενον.*

γ. *Ἐπεκοινώνησα τηλεφωνικῶς μέ τόν Ἀρχηγόν τῆς Ἀστυνομίας Πόλεων Σπ. Μιχελῆν καί τόν Ἀρχηγόν τῆς Χωροφυλακῆς Κων. Καραμπᾶτσον καί τούς ἔδωσα ἐντολήν ὅπως οἱ ἀξιωματικοί καί ἄνδρες τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας συμπεριφέρονται πρός τούς πολίτας μέ ἀνεκτικότητα, ὅπως ἀποφύγουν πᾶσαν πρόκλησιν καί μή προβοῦν εἰς ἐντόνους συστάσεις πρός τούς φωνασκοῦντας. Ἐπίσης συνέστησα ὅπως διατηρήσουν τάς δυνάμεις των εἰς πλήρη ἑτοιμότητα, ἀλλ' οὐδεμίαν πρωτοβουλίαν θά ἀναλάβουν, ἐάν δέν διαταχθοῦν προσωπικῶς ἀπό ἐμέ.*

δ. *Ἔδωσα ἐντολήν στόν Ἀρχηγόν Στρατοῦ Γαλατσᾶνον, νά διατάξῃ τόν Διοικητήν ΑΣΔΕΝ Ἀντιστράτηγον Γκράτζιον ὅπως ἐντείνῃ τά μέτρα ἐπαγρυπνήσεως καί ἑτοιμότητος τῶν μονάδων τοῦ Λεκανοπεδίου Ἀττικῆς.*

ε. *Ἀπηύθυνα μήνυμα διά τοῦ ραδιοτηλεοπτικοῦ δικτύου ΕΡΤ καί ΥΕΝΕΔ πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν, διά τοῦ ὁποίου συνιστοῦσα ψυχραιμίαν, σύνεσιν, ὑπομονήν καί ἐμπιστοσύνην πρός τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις.*

στ. *Ὑπέδειξα στόν Γκιζίκην ὅπως ἐξέλθῃ στόν πρός τήν πλατεῖαν Συντάγματος ἐξώστην τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων καί ἀπευθυνθῇ πρός τούς συγκεντρωμένους.*

«Βγές τοῦ εἶπα, νά ἀπευθύνῃς ἕναν χαιρετισμόν καί νά παράσχῃς τήν ὑπόσχεσιν ταχείας ἐξομαλύνσεως τῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία πλέον πολιτικοποιεῖται».

Ὁ Γκιζίκης ἀπεδέχθη τήν εἰσήγησίν μου, ἀλλά τελικῶς δέν ἐξῆλθε, χωρίς νά γνωρίζω τούς λόγους διά τούς ὁποίους τό ἀπέφυγε.

Αἱ ὧραι παρήρχοντο. Ἤμην βεβαίως κυρίαρχος τῆς καταστάσεως καί ἠδυνάμην νά ἐπιβάλω οἱανδήποτε ἐξέλιξιν. Ἀλλά δέν ἤθελα ἡ νέα κυβέρνησις νά εἶναι πλέον τῆς ἐπιλογῆς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅσον ἀφορᾶ τό πρόσωπον τοῦ προέδρου της ἤ τήν σύνθεσίν της. Προσέβλεπα μέ ἐμπιστοσύνην στούς πολιτικούς Ἀρχηγούς, ἔστω καί ἐάν, πλήν ἐλαχίστων, ἐκείνας τάς δυσκόλους ὥρας, δέν ἤρθησαν στό ὕψος τῶν περιστάσεων καί ἠσχολοῦντο μέ τάς ἐνδοκομματικάς ἰσορροπίας καί τήν ἱκανοποίησιν φιλοδοξιῶν. Ἐπίστευα ὅτι στό τέ-

λος, θά πρυτανεύση ἡ λογική καί ἡ συνειδητοποίησις τῆς ἐθνικῆς ἀνάγκης. Μέ ἐνδιέφερε μόνον ἡ ταχεῖα ἔξοδος ἀπό τήν κρίσιν. Μοναδική φιλοδοξία μου ἦτο νά πραγματοποιηθῆ ἡ ἐξομάλυσνις τῆς καταστάσεως. Μόνος σκοπός μου, ἡ ταχεῖα ὑλοποίησις τῆς πρωτοβουλίας μου, νά πολιτικοποιήσω τό καθεστώς καί νά ὁδηγήσω πάλιν τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις τῆς χώρας εἰς τά πραγματικά καθήκοντά των, μακράν τῆς πολιτικῆς. Καί ἀνέμενα τούς πολιτικούς.

Εὐθύς μετά τῆν λῆψιν αὐτῶν τῶν μέτρων, περί τῶν ὁποίων ὡμίλησα ἀνωτέρω, ἐπανῆλθα στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, τό ὁποῖον ἦτο ἀνοικτόν καί ἐλεύθερον. Στρατιωτικοί καί πολιτικοί περιεφέροντο ἐκεῖ, ἀναμένοντες τήν ἐπάνοδον τῶν Κανελλοπούλου καί Μαύρου. Αἱ συζητήσεις ἦσαν ποικῖλαι καί ὁ θόρυβος πολύς. Εἰς μίαν στιγμήν, ἐνεφανίσθησαν ἐκεῖ οἱ Ἀντιστράτηγοι Γκράτζιος καί Σταθόπουλος. Ὁ πρῶτος ἔφερε τήν στολήν του. Ἀμφότεροι ἔσπευσαν νά μέ χαιρετήσουν καί νά μέ συγχαροῦν, λέγοντες:

— *Κύριε Ἀρχηγέ, αὐτό πού ἐκάματε εἶναι ἐθνικόν ἔργον. Παρακαλοῦμε νά μᾶς ἐπιτρέψετε νά σᾶς συγχαροῦμε!*

Ὁ Σταθόπουλος προσέθεσε:

— *Πρέπει νά αἰσθάνεσθε ὑπερήφανος διά τό ἐπίτευγμά σας αὐτό.*

Περί τήν 7ην ἑσπερινήν ἐπανῆλθε στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη ὁ Ἀβέρωφ. Ἐνωρίτερα, ἐπικαλεσθείς κάποιαν ἀδιαθεσίαν ἀπό τό στομάχι του, εἶχε ἀποσυρθῆ εἰς κάποιο ἄλλο γραφεῖον, ἀναπαυόμενος. Τουλάχιστον ἔτσι εἶπε. Μέ ἐπλησίασε καί μοῦ εἶπε:

— *Μά γιατί ταλαιπωρεῖσθε; Δέν φέρνετε τόν Καραμανλῆν νά λύση ἀμέσως τήν κατάστασιν;*

— *Ὁ Καραμανλῆς, κύριε ὑπουργέ, εἶναι πολύ μακρυά. Καί ἐγώ βιάζομαι νά ἐκκαθαρίσω τήν κατάστασιν. Δέν εἶναι εὔκολο νά κληθῆ τώρα ὁ Καραμανλῆς.*

— *Βεβαίως εἶναι εὔκολο. Ἀρκεῖ νά τό ἀποφασίσετε. Ἡ μόνη δυσκολία εἶναι πῶς θά τό παρουσιάσουμε στόν Κανελλόπουλο καί τούς ἄλλους πού ἔφυγαν γιά νά συμφωνήσουν νά κάνουν δική τους κυβέρνησι.*

Ὁμολογῶ ὅτι, ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι ἄλλοτε ἐπίστευα στόν Καραμανλῆν καί ἀσφαλῶς εἰς αὐτόν θά ἐπευθυνόμουν ἐάν εὑρίσκετο στήν Ἑλλάδα, ἐκείνην τήν ὥραν δέν ἤμουν ὑπέρ αὐτῆς τῆς λύσεως. Εἶχα ξεκινήσει ἀπό τό Ἀρχηγεῖον τό πρωΐ, μέ τήν πρόθεσιν νά ἐπιβάλω ἀμέσως τήν θέλησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τήν ταχυτάτην ὁρκωμοσίαν τῆς νέας κυβερνήσεως. Καί εὑρισκόμην ἐνώπιον συνεχῶν παρελκύσεων καί χρονοτριβῶν. Ἐσκεπτόμην ὅτι μέχρι τῆς εἰδοποιήσεως τοῦ Καραμανλῆ, τῆς πιθανότητος νά μή εἶναι ἕτοιμος νά ἀναχωρήση ἀμέσως καί τῆς ἀφίξεώς του τελικῶς, θά ἐχρειάζετο πολύς χρόνος. Ἡ κατάστασις ἦτο τεταμένη καί δέν ἐγνώριζα τί ἠδύνατο ἀνά πᾶσαν στιγμήν νά συμβῆ.

Ἐν πάση περιπτώσει, εἶπα στόν Ἀβέρωφ ὅτι πρέπει νά τό ποῦμε καί στόν Γκιζίκην, ἀλλά καί στούς ἄλλους Ἀρχηγούς. Πράγματι, ἐπλησιάσαμε τόν Γκιζίκην, ὁ ὁποῖος συνεφώνησεν ἀμέσως μέ τήν ἄποψιν τοῦ Ἀβέρωφ. Ἐκείνην τήν στιγμήν ἐπλησίασε καί ὁ Ἀραπάκης, ὁ ὁποῖος, χωρίς νά τοῦ ἔχωμε τίποτα ἀνακοινώσει, εἶπε:

— *Βεβαίως νά φέρωμε τόν Καραμανλῆ!*

Δέν ἀπήντησα εἰς αὐτόν, ἀλλ' ἐπλησίασα στό σημεῖον ὅπου ἵσταντο ὁ Γαλατσᾶνος μέ τόν Παπανικολάου καί τούς ἐγνωστοποίησα τήν πρότασιν τοῦ

Ἀβέρωφ, τήν σύμφωνον γνώμην τοῦ Γκιζίκη καί τήν ἰδικήν μου, μέ μόνη τήν ἐπιφύλαξιν τῆς νέας ἀπωλείας χρόνου. Συνεφώνησαν καί αὐτοί, ὅτι ἀνεξαρτήτως τοῦ χρόνου, ἡ λύσις αὐτή εἶναι ἡ καλυτέρα. Ἐπανῆλθα, ἀκολουθούμενος ἀπό τούς Γαλατσᾶνον καί Παπανικολάου πλησίον τοῦ Γκιζίκη, ὁ ὁποῖος συνέχιζε τήν περί Καραμανλῆ συζήτησιν μέ τόν Ἀβέρωφ καί τόν Ἀραπάκην. Τοῦ εἶπα ὅτι εἴμεθα ὅλοι σύμφωνοι. Ὁ Γκιζίκης τότε ἠρώτησε τόν Ἀβέρωφ πῶς θά εἰδοποιηθῆ ὁ Καραμανλῆς. «Τό μόνο εὔκολο», ἀπήντησεν ὁ Ἀβέρωφ. Ἔβγαλε ἀπό τήν τσέπην του ἕνα μικρό εὑρετήριον καί ἀφοῦ τό συνεβουλεύθη, ἐσήκωσε τό τηλέφωνον πού εὑρίσκετο ἐπί τοῦ γραφείου τοῦ Γκιζίκη καί ἐσχημάτισε ἕνα ἀριθμόν. Ἀντήλλαξε μίαν ἤ δύο φράσεις μέ ἐκεῖνον πού ἀπήντησε καί κατόπιν ἐστράφη πρός ἡμᾶς. «Δέν εἶναι ἐκεῖ τώρα, ἀλλά εἶπα στήν γραμματέα του νά τόν ἀναζητήση καί νά τοῦ πῆ νά ἔλθη στό τηλέφωνο. Θά τόν ξαναπάρουμε σέ λίγο».

Ἐν συνεχεία ἐκάλεσε ἄλλον ἀριθμόν καί ἐπεκοινώνησε μέ τόν πρεσβευτήν τῆς Ἑλλάδος στό Παρίσι Ἄννινον Καβαλλιεράτον ὅπως τουλάχιστον μᾶς εἶπε, τόν ὁποῖον παρεκάλεσε νά προσπαθήση νά ἐπικοινωνήση ἀμέσως μέ τόν Καραμανλῆν.

Μετά δεκάλεπτον περίπου, ὁ Ἀβέρωφ ἐτηλεφώνησε καί πάλιν. Ὁ Καραμανλῆς ἀπήντησεν ἀμέσως καί ὁ Ἀβέρωφ τοῦ εἶπε:

— *Ὅλα εἶναι καλά. Ὑπάρχει ἐγγύησις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί πρέπει νά ἔλθης τώρα!*

Κάτι φαίνεται ἀπήντησεν ὁ Καραμανλῆς καί ὁ Ἀβέρωφ εἶπε:

— *Ἐπιμένω νά ἔλθης τώρα, γιατί ἴσως αὔριο νά εἶναι ἀργά!*

Προφανῶς ὁ Καραμανλῆς συνεφώνησε καί ὁ Ἀβέρωφ συνέχισε:

— *Ἀεροπλάνο θά στείλουμε ἐμεῖς καί ἐρχόμενος ἐδῶ, πάρε τόν Τσάτσο. Μιά στιγμή νά σοῦ δώσω τόν Πρόεδρο.*

Ἐστράφη πρός τόν Γκιζίκην καί τοῦ ἔτεινε τό ἀκουστικόν. Ὁ Γκιζίκης ἐπανέλαβε στόν Καραμανλῆν τήν ἀνάγκην νά ἔλθη ἀμέσως καί πρίν ἐκεῖνος τελειώση τήν φράσιν του, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ λέγει:

— *Μιλῆστε του καί σεῖς κύριε Ἀρχηγέ.*

Ἐπῆρα πράγματι τό τηλέφωνον ἀπό τόν Γκιζίκην καί εἶπα στόν Καραμανλῆν:

— *Κύριε Πρόεδρε, ὅλα εἶναι ἐξησφαλισμένα. Σᾶς παρακαλῶ νά ἔλθετε ἀμέσως.*

Ὁ Καραμανλῆς μοῦ ἀπήντησε:

— *Καλά Στρατηγέ. Ἀφοῦ τό θέλετε, θά ἔλθω!*

Ἐν συνεχεία τοῦ ὡμίλησαν στό αὐτό πνεῦμα καί οἱ Ἀραπάκης καί Παπανικολάου. Ὁ τελευταῖος μάλιστα τοῦ εἶπε ὅτι θά τοῦ διατεθῆ ἀμέσως ἀποκλειστικῶς ἕνα ἀεροπλάνον τῆς «Ὀλυμπιακῆς», διά τήν ταχεῖαν ἐπιστροφήν του. Μόνον ὁ Γαλατσᾶνος δέν συνωμίλησε μέ τόν Καραμανλῆν.

Ὅταν ἐτελείωσαν αἱ συνομιλίαι ἀπό τηλεφώνου, ὁ Ἀβέρωφ, περιχαρής πλέον, εἶπε στόν Γκιζίκην ὅτι δέν μπορεῖ νά ἀνακοινώση ὁ ἴδιος στόν Κανελλόπουλον τήν νέαν ἀπόφασιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τοῦ ὑπέδειξε νά τηλεφωνήση αὐτός στόν Ἀρχηγόν τῆς ΕΡΕ καί νά τοῦ ἀνακοινώση ὅτι ἐκλήθη ὁ Καραμανλῆς καί ἔρχεται. Πράγματι, ὁ Γκιζίκης ἐτηλεφώνησε στόν Κανελλόπουλον καί τοῦ εἶπε ὅ,τι ἀκριβῶς τοῦ συνέστησεν ὁ Ἀβέρωφ. Κατόπιν ἐπῆρε

τό άκουστικόν ὁ 'Αβέρωφ, ὁ ὁποῖος εἶπε στόν Κανελλόπουλον ὅτι αὐτή εἶναι ἡ άπόφασις τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων καί ὅτι αὐτός συμφωνεῖ μαζί τους.

'Ο Κανελλόπουλος, παρά τήν πικρίαν πού πιθανώτατα ἐδοκίμασεν ἐκ τῆς μεταβολῆς, ἐδέχθη τήν άνακοίνωσιν μέ ψυχραιμίαν καί, μάλιστα, άνέλαβε νά κοινοποιήση τήν νέαν άπόφασιν καί στόν Μαῦρον.

'Υπῆρξε τραγική μοῖρα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, νά συναντᾶ πάντοτε ἐμπρός του τόν Καραμανλῆν. 'Από αὐτόν ἔχασε τήν πρωθυπουργίαν τό 1955, ὅταν ὑπῆρξε ἡ γνωστή βασιλική εὔνοια πρός τόν Καραμανλῆν, εἰς βάρος τῶν Κανελλοπούλου καί Στεφανοπούλου, πού ἦσαν οἱ φυσικοί διάδοχοι τοῦ Στρατάρχου Παπάγου στήν άρχηγίαν τοῦ 'Ελληνικοῦ Συναγερμοῦ. 'Από αὐτόν τήν ἔχασε καί τώρα. 'Αλλ' ἐγώ ἐνδιεφερόμην διά τήν καλυτέραν λύσιν. 'Ο Γαρουφαλιᾶς καί ὁ Κανελλόπουλος, ἦσαν ἡ ταχυτέρα λύσις. 'Αλλ' ἡ καλυτέρα, ὑπό τάς τότε συνθήκας ἦτο ὁ Καραμανλῆς, ὑπό τήν ἔννοιαν ὅτι άπελάμβανε τῆς ἐμπιστοσύνης μεγαλυτέρου ποσοστοῦ τοῦ λαοῦ καί, ἡ ἐνδεκαετής αὐτοεξορία του στό Παρίσι, τοῦ εἶχε προσδώσει μεγαλυτέραν αἴγλην διά τήν κοινήν γνώμην.

'Αργότερον ὁ 'Αβέρωφ, θά ἰσχυρίζετο ὅτι *«ὅλοι ἤθελαν τόν Καραμανλῆν καί μόνον ὁ Μπονᾶνος ἦτο ἐναντίον του».* Φυσικά ἐψεύδετο. Καί δέν ἦτο ἡ πρώτη φορά πού τό ἔκανε, άναφερόμενος εἰς ἐμέ. Πέραν δέ τοῦ ὅτι ὁ ἰσχυρισμός του αὐτός εἶναι άναληθής, εἶναι καί άφελής. Διότι ἐάν ἤμην ἐναντίον τοῦ Καραμανλῆ, ὁ Καραμανλῆς δέν θά ἐκαλεῖτο. 'Εγώ άπεφάσιζα καί ἐγώ θά ἐπέβαλα τήν οἱανδήποτε ἤθελα ἐξέλιξιν. Οἱ ἄλλοι 'Αρχηγοί μέ εἶχον ἐξουσιοδοτήσει καί ὁ Γκιζίκης ἐξετέλει αὐτό πού αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἠξίωσαν. 'Εάν λοιπόν δέν ἤθελα τόν Καραμανλῆν, ποῖος θά μέ ὑπεχρέωνε νά τόν φέρω; 'Ο 'Αβέρωφ; Μά αὐτός δέν ἐπρόκειτο κἄν νά κληθῆ στήν σύσκεψιν, διότι ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐκπροσωπεῖ μόνον τόν ἑαυτόν του. 'Εγώ προσέθεσα τό ὄνομά του στόν κατάλογον τῶν πολιτικῶν πού θά ἐκαλοῦντο. Καί τό ἔκαμα μέ τήν βεβαιότητα ὅτι πρέπει νά διευρύνω τόν κύκλον τῶν πολιτικῶν άπό τούς ὁποίους θά ἐζητούσαμε γνώμας καί λύσιν, ὅταν ὁ Γκιζίκης εἶπεν ὅτι ἴσως ἔτσι εἶναι καλύτερα άπό τό νά άναθέσωμεν άπ' εὐθείας στόν Γαρουφαλιᾶν τόν σχηματισμόν τῆς κυβερνήσεως.

Διατί διαστρέφει τά γεγονότα ὁ κ. 'Αβέρωφ; Διά νά τοῦ άναγνωρισθῆ μεγαλυτέρα συμβολή στήν άπόφασιν άναθέσεως τῆς κυβερνήσεως στόν Καραμανλῆν; Μά ἐγώ ποτέ δέν εἶχα πρόβλημα νά τονίσω ὅτι ἰδική του ἦτο ἡ πρότασις ὅταν μοῦ εἶπε «γιατί ταλαιπωρεῖσθε καί δέν καλεῖτε τόν Καραμανλῆν». Καί τό μόνον πραγματικόν γεγονός εἰς ὅσα περί τῆς τοποθετήσεώς μου ἔναντι τοῦ Καραμανλῆ ἔχει κατά καιρούς εἰπεῖ, εἶναι ὅτι δέν ἤθελα νά χαθῆ ἄλλος χρόνος, ἐπίστευα ὅτι δέν ἦτο εὔκολον νά ἔλθη άμέσως ὁ Καραμανλῆς καί ἐπίεζα νά σχηματισθῆ άμέσως κυβέρνησις.

'Επαναλαμβάνω, ὅτι ἡ πρότασις τοῦ 'Αβέρωφ καί ἡ διαβεβαίωσίς του ὅτι ὁ Καραμανλῆς θά ἤρχετο ἐάν τόν ἐκαλούσαμε, ὡδήγησε στήν ἐπάνοδον τοῦ ἄλλοτε πρωθυπουργοῦ καί στήν άνάθεσιν εἰς αὐτόν τῆς ἐντολῆς σχηματισμοῦ τῆς νέας κυβερνήσεως. 'Εάν αὐτός δέν ἔκανε ἐκεῖνον τόν εὐφυή καί εὔστοχον χειρισμόν, ὁ Καραμανλῆς δέν ἐπανήρχετο, τότε τουλάχιστον, στήν 'Ελλάδα καί ἡ κυβέρνησις θά ἐσχηματίζετο άπό τόν Κανελλόπουλον, μέ τήν σύμπραξιν τοῦ Μαύρου.

Τώρα φυσικά όλοι γνωρίζομεν, ότι δέν έπρόκειτο περί έμπνεύσεως τῆς στιγμῆς, άλλ' εἶχον προηγηθῆ έπαφαί, τηλεφωνήματα, συζητήσεις. Ὁ Ἀβέρωφ ἀφ' ἧς ἐκλήθη ἀπό τόν Μπραβάκον νά μετάσχη τῆς συσκέψεως τῶν πολιτικῶν, ἐτηλεφώνησεν ἀμέσως στόν Καραμανλῆν. Δέν τό ἀπεκάλυψε ποτέ, ἀλλά τοῦτο προκύπτει ἀπό τήν ἁπλῆν λογικήν καί τήν ἑρμηνείαν τῶν γεγονότων. Διότι πῶς ὁ συνδεόμενος μετ' αὐτοῦ Ματάτσης μοῦ εἶπεν ὅτι *«ὁ Καραμανλῆς ἑτοιμάζει τίς βαλίτσες του»;* Πῶς ὁ Καραμανλῆς ἀνεζητήθη καί διατί στήν πρεσβείαν μας, στό Παρίσι; Πῶς καί διατί ἦτο ἐκεῖ μετ' ὀλίγα λεπτά; Καί, τό κυριώτερον, πῶς καί διατί ἤρχισε νά τηλεφωνῆ στόν Βασιλέα Κωνσταντῖνον, εὑρισκόμενον στό Λονδῖνον, ἀπό τῆς μεσημβρίας τῆς 23ης Ἰουλίου, ὅτι μᾶλλον καλεῖται εἰς Ἀθήνας καί ὅτι ἐν συνεχείᾳ θά προετοιμάση τήν ὑποδοχήν καί τοῦ Βασιλέως, τοῦ ὁποίου τόν ἐπαναπατρισμόν ὑπεσχέθη; Γράφει εἰς τό πρόσφατον βιβλίον του «Πολιτικαί ἀναμνήσεις» (σελ. 241) ὁ γνωστός διά τά φιλοβασιλικά του αἰσθήματα καί τάς σχέσεις του μέ τόν Κωνσταντῖνον, πολλάκις ὑπουργός κατά τό παρελθόν, πολιτικός κ. Σπῦρος Θεοτόκης, ὅτι τήν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Καραμανλῆς ἐτηλεφώνησε τρεῖς φοράς στόν Βασιλέα. Ἐπί λέξει, ἀναφέρει:

«Στό πρῶτο τηλεφώνημα, πού ἐπραγματοποιήθη τάς πρωϊνάς ὥρας, ὁ Καραμανλῆς εἶπε πρός τόν Βασιλέα:

— Μεγαλειότατε, φαίνεται ὅτι εἰς τάς Ἀθήνας ἐμᾶς δέν μᾶς θέλουν.

Ὀλίγον ἀργότερον, περί τήν μεσημβρίαν, ὁ Καραμανλῆς ἐτηλεφώνησε καί πάλιν:

— Μεγαλειότατε, ἡ ἐξέλιξις τῆς καταστάσεως παρουσιάζει βελτίωσιν. Θά ἔχω συντόμως νεώτερα καί θά σᾶς κρατήσω πλήρως ἐνήμερον.

Πράγματι, τάς ἀπογευματινάς ὥρας ἐτηλεφώνησε διά τρίτην φοράν καί εἶπε τά ἀκόλουθα:

— Μεγαλειότατε, τά πράγματα μετεβλήθησαν. Μέ καλοῦν ἐπειγόντως στήν Ἀθήνα, διά νά ἀναλάβω τόν σχηματισμόν τῆς νέας Κυβερνήσεως. Ἐπιθυμῶ, πρό τῆς ἀναχωρήσεως μου διά τήν πατρίδα, νά Σᾶς διαβεβαιώσω, ὅτι στήν Ἀθήνα θά φροντίσω πάραυτα νά ρυθμίσω τάς περί τόν θεσμόν καί τόν πρόσωπόν Σας ἀπαραδέκτους ἐκκρεμότητας».

Πῶς ὁ Καραμανλῆς, ἐγνώριζεν ὅτι ἐδῶ τά πράγματα μεταβάλλονται καί ὅτι εἶναι πιθανόν νά κληθῆ ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις; Τήν πρωΐαν δέν εἶχε γίνει συζήτησις περί αὐτοῦ. Συζήτησις ἐγένετο μετά τήν πρότασιν τοῦ Ἀβέρωφ. Αὐτό εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἑπομένως, εἶναι λογικόν νά ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Ἀβέρωφ τόν εἶχεν εἰδοποιήσει ὅταν ὀλίγα λεπτά πρό τῆς μεσημβρίας ἐκλήθη νά λάβη μέρος στήν σύσκεψιν καί, ἀσφαλῶς, τοῦ ἐζήτησεν ἐξουσιοδότησιν νά προτείνη ἐκεῖνον. Δέν τό ἀπετόλμησε κατά τήν διάρκειαν τῆς συσκέψεως. Ἀλλά ἐξεμεταλλεύθη τήν εὐκαιρίαν τῆς διακοπῆς, διά νά πείση ἐμέ καί τόν Γκιζίκην καί ἐν συνεχείᾳ τούς ἄλλους Ἀρχηγούς, περί τῆς ἀνάγκης νά προσφύγωμεν στόν Καραμανλῆν. Διά τόν Ἀραπάκην πάλιν, ἔχω τήν ἀπορίαν πῶς, ὅταν μᾶς ἐπλησίασε καί χωρίς νά τόν ἔχωμεν ἐνημερώσει, μέσα στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, εἶπε: «Βεβαίως νά φέρωμε τόν Καραμανλῆν». Πόθεν ἐγνώριζεν ὁ Ἀραπάκης ὅτι αὐτό ἐπρότεινεν ὁ Ἀβέρωφ;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, θεωρῶ τήν πρότασιν Ἀβέρωφ καί τήν ἐν συνεχείᾳ πρόσκλησιν τοῦ Καραμανλῆ, ὡς τήν ὀρθοτέραν ἐπιλογήν. Διότι, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπιφυλάξεων πού δύναται νά ἔχη κανείς διά πολλούς ἀπό τούς ἐν συνε-

χεία χειρισμούς του (φυλάκισις τῶν ἀξιωματικῶν, ὑπονόμευσις τοῦ θεσμοῦ τοῦ κληρονομικοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος, ἀποχώρησις ἀπό τό ΝΑΤΟ, ἄνευ ὅρων νομιμοποίησις τοῦ ΚΚΕ κλπ.) εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Καραμανλῆς συνέβαλεν ἀποφασιστικῶς στήν ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως καί τήν ἔξοδον τῆς χώρας ἀπό τήν κρίσιν. Ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοιαν, αἰσθάνομαι ὑπερήφανος διότι ἀπεφάσισα αὐτήν τήν λύσιν καί συνέβαλα, μέ τήν συμπαράστασιν ὅλων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων στήν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας. Διότι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, ὡς ὑπεσχέθην ὁ ἴδιος στόν Καραμανλῆν, ἐτήρησαν τόν λόγων των καί ἐστήριξαν τήν προσπάθειάν του. Τοῦ ἐξησφάλισαν ἄνεσιν κινήσεων, πλήρη ἐλευθερίαν ἐπιλογῶν καί ἔπαυσαν ἀμέσως ἀναμειγνυόμεναι καθ' οἱονδήποτε τρόπον στήν πολιτικήν, ὅπως ἀκριβῶς εἶχα εἰπεῖ ὅτι θά συμβῆ.

11. «Προσέξτε, μή μᾶς πουλήσουν»!

Στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ἐπεκράτει ἀταξία ἀπαράδεκτος. Ἀξιωματικοί παντός βαθμοῦ περιεφέροντο, πολιτικοί καί στρατιωτικοί συνεζήτουν μεγαλοφώνως ἐπί παντός προβλήματος, σερβιτόροι μέ καφέδες καί ἀναψυκτικά προσεπάθουν νά ἐξυπηρετήσουν ὅλους. Ἐπισκέπται ἄγνωστοι εἰσήρχοντο καί παρηκολούθουν τά συμβαίνοντα καί γενικῶς ἡ εἰκών ἦτο τόσον χαώδης, ὥστε νά μή δύναμαι νά τήν ἀνεχθῶ. Βεβαίως, δέν ἐπρόκειτο περί τοῦ ἰδικοῦ μου γραφείου, ἀλλά περί ἐκείνου τοῦ Γκιζίκη. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ὅμως, ἐκάθητο ἀτάραχος καί δέν ἐφαίνετο νά ἐνοχλεῖται.

Αἱ περιστάσεις, ἀλλά καί ὁ χῶρος, δέν ἐπέτρεπαν κατά τήν γνώμην μου αὐτήν τήν κατάστασιν. Ἀλλά φαίνεται ὅτι καί ὁ Ἀβέρωφ εἶχε τήν αὐτήν γνώμην διότι εἰς μίαν στιγμήν εἶπε στόν Ἀραπάκην: «Τί θέλουν ἐδῶ ὅλοι αὐτοί;» Προφανῶς ἠννόει τούς ἀξιωματικούς. Εἶναι γεγονός, ὅτι ὅλοι αὐτοί πού εἶχον προσέλθη μέ τάς στολάς ἐκστρατείας καί τά πιστόλια των, ἔδιδαν τήν ἐντύπωσιν ὅτι μᾶς ἐπίεζαν καί ὅτι ἡμεῖς οἱ ὑπόλοιποι, εἴμεθα ἁπλῶς ἐκτελεσταί τῶν ἐντολῶν των.

Ἐκάλεσα τόν Ματάτσην ἰδιαιτέρως καί τόν διέταξα νά εἰδοποιήση ὅλους τούς παρισταμένους ἀξιωματικούς νά συγκεντρωθοῦν εἰς παρακειμένην αἴθουσαν, ὅπου θά προσέλθω διά νά ὁμιλήσω πρός αὐτούς. Ὅταν αὐτό συνέβη, τούς εἶπα ὅτι ὁ τρόπος πού συμπεριφέρονται δέν εἶναι ὁ ἐνδεδειγμένος, χαρακτηρίζεται ἀπό νευρικότητα τήν ὁποίαν μεταδίδουν καί στούς ἄλλους, δίδουν τήν ἐντύπωσιν ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις δέν εἶναι ἤρεμοι, οἱ δέ ἀξιωματικοί δίδουν τήν εἰκόνα ὅτι εἶναι ἀπείθαρχοι, πράγμα πού οὔτε συνετόν εἶναι, ἀλλ' οὔτε καί ὠφέλιμον διά τήν περίστασιν.

Συνέστησα ψυχραιμίαν, σύνεσιν καί αὐτοσυγκράτησιν, τούς εἶπα ὅτι πρέπει νά ἔχουν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην στήν ἡγεσίαν των καί τούς ἀπεκάλυψα ὅτι ἡ ἀπραξία αὐτῶν τῶν ὡρῶν ὀφείλεται στό ὅτι εἴμεθα ἐν ἀναμονῇ τοῦ Καραμανλῆ, τόν ὁποῖον ἐκαλέσαμε καί ἤδη ἔρχεται στήν Ἑλλάδα. Τότε ὡρισμένοι μοῦ εἶπαν:

— *Κύριε Ἀρχηγέ προσέξτε μή μᾶς πουλήσουν οἱ πολιτικοί!*

Τούς καθησύχασα ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν καί τούς εἶπα ὅτι δέν ὑπάρχει τέτοιος κίνδυνος. Βεβαίως, οὔτε ἐγώ πλέον ἐγνώριζα τί ἦτο δυνατόν νά προ-

κύψη, ἀλλ' ἐπίστευα ὅτι ὁ Καραμανλῆς θά ἐπεδείκνυε σύνεσιν καί δέν θά ἐνεθάρρυνε ἐθνικόν διχασμόν.

Ἐπέστρεψα στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ὅπου περί τήν 7.30 ἑσπερινήν περίπου ἤρχισαν πάλιν νά συγκεντρώνονται οἱ πολιτικοί, διά τήν συνέχισιν τῆς διακοπείσης συσκέψεως. Τώρα βεβαίως ἐγνώριζαν ὅλοι ὅτι ἐκλήθη ὁ Καραμανλῆς καί τό κλίμα ἦτο πλέον διάφορον. Ἐκαθίσαμε κατά τήν αὐτήν, ὡς καί τήν μεσημβρίαν, σειράν στό τραπέζι. Δέν εἴχαμε ὅμως νά συζητήσωμεν τίποτε, ἀφοῦ ἀνεμέναμε τόν Καραμανλῆν, τοῦ ὁποίου τήν ἄφιξιν ὑπελογίζαμε διά τήν 11ην νυκτερινήν. Ὁ Γκιζίκης εἶπεν ὅτι τότε οὐσιαστικῶς θά ἐπαναληφθῇ ἡ σύσκεψις, μέ τήν συμμετοχήν καί τοῦ ἀναμενομένου τέως πρωθυπουργοῦ, ἀλλά καλύτερον εἶναι νά μή ἀπομακρυνθῶμεν, διότι δέν γνωρίζομεν τήν ἀκριβῆ ὥραν ἀφίξεώς του.

Πράγματι, πολιτικοί καί στρατιωτικοί παρεμείναμεν ἐκεῖ, συζητοῦντες καί βηματίζοντες εἴτε ἐντός τοῦ γραφείου, εἴτε καί ἐκτός αὐτοῦ, στόν κῆπον, διότι λόγω τῆς μεγάλης ζέστης πού ἐπεκράτει, ὁ Γκιζίκης εἶχεν ἀνοίξει τήν θύραν πού ὡδήγει ἐκεῖ. Εἰς μίαν στιγμήν, ὁ Μαῦρος μοῦ συνέστησε τόν δικηγόρον Λυκουρέζον, διά τόν ὁποῖον δέν γνωρίζω πῶς ἔφθασεν ἐκεῖ. Ἀλλ' ἤδη ἔχω ἀναφέρει, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα ἀταξία ἦτο πρωτοφανής.

Αἱ συζητήσεις συνεχίζοντο. Ἀλλ' ὄχι πλέον ἐπί τοῦ τί μέλλει γενέσθαι. Αὐτό ἀφήνετο διά τήν ὥραν πού θά ἔφθανεν ὁ Καραμανλῆς. Ὁ Γαρουφαλιᾶς, ἀφηγήθη εἰς ἐμέ καί τόν Γαλατσᾶνον ἕνα περιστατικόν, τό ὁποῖον ἀπεδείκνυε τήν ἀνευθυνότητα καί ἀνεπάρκειαν τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Ἀνδρουτσοπούλου Κυπραίου. Εἰς μίαν φιλικήν οἰκίαν ὅπου εἶχε προσκληθῇ, ἔλεγε κομπορρημονῶν, ὅτι εἴμεθα ἀποφασισμένοι νά διώξωμε καί τόν Μακάριον καί τούς Ἀμερικανούς, ἄν χρειασθῇ. Φαίνεται εἶχε καί ὁ Κυπραῖος προσβληθῇ ἀπό τό σύνδρομον τοῦ πετρελαίου τῆς Θάσου, διά τό ὁποῖον Ἰωαννίδης καί Ἀνδρουτσόπουλος ἐπίστευαν ὅτι θά μᾶς καθίστα πανισχύρους!

Δέν ἐνθυμοῦμαι ὅλα ὅσα συνεζητοῦντο τότε καί ἀπό ὅλους. Μόνον ὁ Στεφανόπουλος, ἀπευθυνόμενος στόν Γαλατσᾶνον καί ἐμέ, εἶπεν ὅτι ἐδιάβασε ἕνα ἄρθρον κάποιου ἐγκρίτου Γερμανοῦ, συμφώνως πρός τόν ὁποῖον τό Ἑλληνικόν κράτος θά διαμελισθῇ ἐδαφικῶς ἀπό τούς γείτονάς του, μέ τήν μέθοδον τοῦ «σαλαμιοῦ» καί ὅτι ἡ Ἑλλάς θά συρρικνωθῇ. Εἰς μίαν στιγμήν, μέ ἐπλησίασεν ὁ Ἀραπάκης καί μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Γερμανός πρεσβευτής Ὄνκεν τόν ἐπληροφόρησεν ὅτι οἱ Βούλγαροι συγκεντρώνουν δυνάμεις στά σύνορά των μέ τήν Ἑλλάδα. Τήν ἰδίαν πληροφορίαν μοῦ ἀνέφερε μετ' ὀλίγον καί ὁ Ἀβέρωφ, ἀλλ' αὐτός δέν μοῦ ἀπεκάλυψε τήν πηγήν του.

Βραδύτερον διηρωτήθην, διατί μοῦ μετεδίδοντο αὐταί αἱ πληροφορίαι, διά τάς ὁποίας δέν εἶμαι καί βέβαιος ὅτι ἦσαν ἀκριβεῖς; Μήπως διά νά δημιουργηθῇ ἔντασις ἐν ὄψει ἐνδεχομένου Βουλγαρικοῦ κινδύνου καί νά παραμείνουν ἔτσι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις καθηλωμέναι στήν ἀντιμετώπισιν αὐτοῦ τοῦ προβλήματος καί ἑπομένως ἀκίνδυνοι διά τούς πολιτικούς; Ἀλλ' οἱ πολιτικοί δέν εἶχον λόγους νά φοβοῦνται. Αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις τούς παρεχώρουν οἰκειοθελῶς τήν ἐξουσίαν. Καί εἶχον ἀναλάβει τήν ὑποχρέωσιν νά τούς στηρίξουν. Πρός τί λοιπόν ἡ ἀνησυχία; Τούς εἶχεν ἐπίσης τονισθῇ, ὅταν ὁ Ἀβέρωφ κατά τήν πρώτην φάσιν τῆς συσκέψεως εἶχεν ἐρωτήσει ἐάν οἱ ἀξιωματικοί εἶναι ὅλοι σύμφωνοι, ὑπονοῶν τόν Ἰωαννίδην, ὅτι ὅλοι εἴμεθα σύμφωνοι καί ὅτι καί

ὁ Ἰωαννίδης δέν ἐπρόκειτο νά ἀντιδράση. Μεταξύ ἡμῶν πού ἐγνωρίζαμε τόν Ἰωαννίδην, δέν ὑπῆρχε κάποιος πού νά ἀμφιβάλη ὅτι ὁ Ταξίαρχος δέν θά σεβασθῆ τόν λόγον του. Ἡ ἐντιμότης του ἦτο ἀναμφισβήτητος. Πιθανῶς οἱ πολιτικοί, μή γνωρίζοντες τόν ἄνδρα, νά ἐπίστευαν ὅτι καί οἱ ἀξιωματικοί εἶναι ὅπως αὐτοί. Ἄλλα λέγουν καί ἄλλα ἐννοοῦν. Ἄλλωστε, ἀπόδειξιν αὐτοῦ εἴχομεν ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅταν ὁ Ἀβέρωφ ὑπενόμευσε τήν πρωθυπουργοποίησιν τοῦ Κανελλοπούλου. Δι' ἡμᾶς, τά πράγματα δέν εἶναι ἔτσι. Ὁ Ἰωαννίδης ἔδωσε τόν λόγον του. Θά τόν κρατοῦσε ἀκόμη καί μέ θυσίαν τῆς ζωῆς του.

Εἰς μίαν ἄλλην στιγμήν, μέ ἐπλησίασεν ὁ Γαλατσᾶνος καί μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Κανελλόπουλος διετύπωσε τήν ἄποψιν ὅτι πρέπει νά ἐπαναφερθοῦν ὅσοι ἀξιωματικοί ἀπεμακρύνθησαν ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις κατά τήν Ἑπταετίαν. Ὁ Γαλατσᾶνος τοῦ ἀπήντησεν ὅτι δέν πρέπει νά δημιουργηθῆ νέον ἀποτακτικόν ζήτημα καί πρέπει αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις νά ἀφεθοῦν ἀδιατάρακτοι στήν ἐπιτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των.

Ἡ χώρα τάς ὥρας ἐκείνας, δέν εἶχε κυβέρνησιν. Ἡ κυβέρνησις Ἀνδρουτσοπούλου εἶχε καταρρεύσει εὐθύς ὡς ἐγώ ἐνεφανίσθην στό γραφεῖον Γκιζίκη διά νά ζητήσω τήν ἀποπομπήν της. Καί ὁ Ἀνδρουτσόπουλος καί ὅλοι οἱ ὑπουργοί εἶχον ἐξαφανισθῆ. Δέν ὑπῆρχε κάποιος, ἔστω καί διά νά δώση μιάν ἀπάντησιν ρουτίνας ἤ νά δεχθῆ ἕνα ξένον διάβημα. Καί αὐτό ηὔξανε τήν ἀνυπομονησίαν μου νά ἀποκτήση ἡ χώρα κυβέρνησιν. Οἱ μόνοι ὑπουργοί πού ἐπέδειξαν αἴσθημα εὐθύνης μέχρι τήν τελευταίαν στιγμήν, ἦσαν ὁ Κωνσταντῖνος Ράλλης, ὁ ὁποῖος αὐτοβούλως μάλιστα καί ἀνέγνωσε ἀπό τηλεοράσεως τό μήνυμά μου πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν δι' ἠρεμίαν καί ἐμπιστοσύνην πρός τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί ὁ Στρατηγός Λατσούδης, ὅστις κατά παράκλησίν μου παρέμενε συνεχῶς στό γραφεῖον του, ὡς ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

Κατάστασις δηλαδή πρωτοφανής. Διότι μία κυβέρνησις καί ἐάν ἀκόμη ἔχει παραιτηθῆ, παραμένει στήν θέσιν της, ὡς προσωρινή τοιαύτη, μέχρις ὅτου ὁρκισθῆ νέα, στήν ὁποίαν καί παραδίδει τήν ἐξουσίαν. Πολύ περισσότερον ὅταν αἱ περιστάσεις εἶναι τόσον κρίσιμοι, τά μέλη μιᾶς κυβερνήσεως δέν ἐξαφανίζονται, ἐφ' ὅσον, ἔστω καί τύποις, ἐξακολουθοῦν νά ἔχουν τήν εὐθύνην τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας. Καί τό γεγονός αὐτό, ἐδικαίωνε ἄλλην μία φοράν τήν ἐκπεφρασμένην ἤδη γνώμην μου διά τόν Ἀνδρουτσόπουλον. Ὑπῆρξε ἡ χειρίστη ἐπιλογή τῆς 25ης Νοεμβρίου.

Ὁ νέος Πρόεδρος τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Γλαῦκος Κληρίδης, ἐτηλεφώνησεν εἰς μίαν στιγμήν στόν Γκιζίκην καί τοῦ ἐζήτησε νά κινητοποιηθῆ ἡ Ἑλλάς πρός πᾶσαν κατεύθυνσιν, ὥστε νά ὑποχρεωθοῦν οἱ Τοῦρκοι νά σεβασθοῦν τήν ἐκεχειρίαν, τήν ὁποίαν παρεβίαζαν συνεχῶς. Ἀλλά κυβέρνησις δέν ὑπῆρχε. Ποῖον νά κινητοποιήση ὁ Γκιζίκης; Ἐν τούτοις, οἱ παριστάμενοι Κανελλόπουλος, Μαῦρος καί Ἀβέρωφ, πρός τιμήν των, παρ' ὅτι δέν ἦσαν μέλη κυβερνήσεως καί δέν εἶχον εὐθύνην, ἀνέλαβαν νά προβοῦν εἰς διαβήματα. Ἐτηλεφώνησαν ἐπανειλημμένως στόν Κίσσινγκερ καί διετύπωσαν μέ ἀποφασιστικότητα τήν ἀξίωσιν τῆς Ἑλλάδος ὅπως αἱ ΗΠΑ πιέσουν τήν Τουρκίαν νά σεβασθῆ ἐπί τέλους κάποτε τήν ὑπογραφήν της. Ἐδέχθησαν ἐξ ἄλλου καί ἀντιμετώπισαν μέ στιβαρότητα τούς κληθέντας πρεσβευτάς τῶν ΗΠΑ, τῆς Βρεταννίας καί τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, ἀπό τούς ὁποίους ἐζήτησαν δραστηρίαν παρέμβασιν τῶν κυβερνήσεων των πρός τήν Ἄγκυραν, διά τόν σεβασμόν τῆς

συμπεφωνημένης ἐκεχειρίας. Οἱ ἴδιοι καθησύχασαν καί τόν Κληρίδην.

Ἐκινοῦντο καί ἐνεργοῦσαν μέ σιγουριάν, ψυχραιμίαν, ἀποφασιστικότητα καί γνῶσιν. Καί ἦτο φυσικόν, ἡμεῖς οἱ στρατιωτικοί πού εἴχομεν παρακολουθήσει εἰς ἀναλόγους στιγμάς τόν Ἀνδρουτσόπουλον καί τόν Κυπραῖον, νά ἐντυπωσιαζόμεθα καί νά προβαίνωμεν εἰς συγκρίσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέβαιναν συντριπτικαί διά τούς ἀνθρώπους πού εἶχεν ἐπιλέξει ὁ Ἰωαννίδης. Καί αὐτό μᾶς ἐνίσχυε στήν ἐλπίδα ὅτι ὅλα θά πᾶνε καλά.

Τόν Τάσκα συνώδευαν κατά τήν προσέλευσίν του στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ὅπου ὅπως ἀνέφερα ἐκλήθη διά νά τοῦ ζητηθῇ διάβημα τῆς κυβερνήσεώς του πρός τήν Τουρκίαν, ὁ Ἀντισυνταγματάρχης Μάρντερ καί κάποιος ἀνώτερος ὑπάλληλος τῆς πρεσβείας. Ὅσην ὥραν οἱ πολιτικοί συνεζήτουν μέ τόν πρεσβευτήν ἐκεῖνοι μέ ἐπλησίασαν καί μοῦ εἶπαν: *«Ἀρχηγέ, θά πρέπει νά εἶσθε εὐχαριστημένος μέ τήν ἐξέλιξιν»*. Ἀπήντησα ὅτι βεβαίως εἶμαι, δι᾽ αὐτό ἄλλωστε καί τήν ἐπεδίωξα. Ὁ Μάρντερ προσέθεσε: *«Πρέπει νά εἶσθε ἱκανοποιημένος, διότι ἦταν καιρός νά γίνη αὐτή ἡ μεταβολή»*.

Ἡ ὥρα ἐπλησίαζε 11, ἀλλά ὁ Καραμανλῆς δέν εἶχε φθάσει. Μέ ἐπλησίασε τότε ὁ Ἀραπάκης καί μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Καραμανλῆς δέν ἀνεχώρησεν ἀκόμη ἀπό τό Παρίσι, ὅτι κατά τήν ὥραν αὐτήν μόλις ἐπιβιβάζεται τοῦ προσωπικοῦ ἀεροπλάνου τοῦ Προέδρου τῆς Γαλλίας Ζισκάρ ντ᾽ Ἐσταίν, ὁ ὁποῖος τοῦ τό παρεχώρησε καί ἐπομένως ἡ ἄφιξίς του πρέπει ν᾽ ἀναμένεται τό ἐνωρίτερον μετά τρίωρον.

Ποῖος ἐπληροφόρει τόν Ἀραπάκην; Πῶς ἐγνώριζε τοιαύτας λεπτομερείας, τάς ὁποίας ἀγνοούσαμε ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι παριστάμενοι, μηδέ τοῦ Ἀβέρωφ ἐξαιρουμένου, ὅστις ὑποτίθεται ὅτι εἶχε καί τάς περισσοτέρας ἐπαφάς καί τόν στενώτερον σύνδεσμον μέ τόν Καραμανλῆν; Μήπως τόν ἐπληροφόρησεν ὁ παραιτηθείς γενικός γραμματεύς τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ἄγγελος Βλάχος, τόν ὁποῖον εἶχον καταλάβει ἐξ ἀπήνης προηγουμένως νά συνομιλῇ κατ᾽ ἰδίαν μέ τόν Ἀραπάκην, ἐντός τοῦ γραφείου τοῦ Γκιζίκη, ὅπου ἀδικαιολογήτως εὑρίσκετο; Εἶναι πολύ πιθανόν. Ἀλλά καί ὁ Βλάχος πῶς ἐγνώριζε; Ἕνα περίεργον δίκτυον ἐπαφῶν, διασυνδέσεων, συζητήσεων καί ἀνταλλαγῆς τηλεφωνημάτων, ἐδῶ καί στό ἐξωτερικόν, ἐλειτούργει γύρω μου, τήν ὥραν πού ἐγώ προσπαθοῦσα νά ἀποκτήσῃ ἡ χώρα νέαν κυβέρνησιν. Μοῦ ἐδημιουργήθη πολλάκις ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ἐγώ μέν εἶχα τήν πρωτοβουλίαν, ἐγώ ἀπεφάσισα, ἀλλά ἄλλοι εἶχον στήσει ἐν ἀγνοίᾳ μου μίαν «παράστασιν», κατευθύνοντες τά πράγματα, τόσον ἀπό κοντά, ὅσον καί ἀπό μακράν. Ποῖος ἦτο ὁ ἀκριβής ρόλος τοῦ Ναυάρχου; Αἱ ἀπορίαι μου, ἐν σχέσει μέ αὐτόν καί τάς περιέργους διασυνδέσεις του, δέν ἐλύθησαν ποτέ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν ἦτο τότε ἡ ὥρα διά νά ἀσχοληθῶ μέ αὐτά τά θέματα. Μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ πληροφορία του εἶναι ἀκριβής. Και μαζί ἀπεφασίσαμεν νά ἐνημερώσωμεν τούς ὑπολοίπους, διότι ἤδη οἱ πολιτικοί εἶχαν ἀρχίσει να δυσφοροῦν μέ τήν πολύωρον ἀναμονήν καί τήν παράτασιν τῆς ἐκκρεμότητος. Πιστεύω ὅτι ὁ ἐκνευρισμός των ἐγίνετο μεγαλύτερος καί ἐκ τῆς βεβαιότητος ὅτι, γνωστοῦ ὄντος τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Καραμανλῆ, αὐτοί ἀσφαλῶς θά περιήρχοντο εἰς δευτέραν μοῖραν, ἄν δέν παρεμερίζοντο ἐντελῶς.

Ἀνεκοινώσαμε λοιπόν, ὅτι τό ἀεροπλάνον τοῦ Γάλλου Προέδρου, τό φέρον τόν Καραμανλῆν, ἀπογειοῦται ἐκείνην τήν ὥραν ἐκ Παρισίων καί ἐπομέ-

νως θά πρέπει νά άναμένωμεν έπί ἕν εισέτι τρίωρον.

Τελικῶς τό ἀεροπλάνον ἀπεγειώθη τά μεσάνυκτα.

12. 24 Ἰουλίου 1974 — Ὁ Καραμανλῆς

Ἡ ὥρα ἦτο 3η πρωϊνή. Ὁ Κωνταντῖνος Καραμανλῆς, εισῆλθε στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, σοβαρός, ψύχραιμος καί εὐθυτενής. Ἀνέπνευσα. Ἕνα μεγάλο βάρος ἔφυγε ἀπό τούς ὤμους μου. Εἶχα ἐπιτύχει, νά ὁδηγήσω τήν κατάστασιν στήν κατεύθυνσιν πού εἶχα χαράξει. Ἀλλ' ἡ λύσις Καραμανλῆ, ἦτο ἀκόμη ἀνωτέρα τῶν προσδοκιῶν μου. Καί αὐτό, μοῦ ἔδιδε ἕνα αἴσθημα βαθυτάτης ἱκανοποιήσεως καί ὑπερηφανείας. Αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, προσέφεραν στήν Ἑλλάδα πολιτικήν κυβέρνησιν.

Ὁ Καραμανλῆς μᾶς ἐχαιρέτησεν ἕνα ἕκαστον διά χειραψίας, ὅπως καί τούς παρευρισκομένους ἐκεῖ πρεσβευτάς τῶν ΗΠΑ καί τῆς Δ. Γερμανίας, οἱ ὁποῖοι καί ἀπεχώρησαν ἀμέσως. Καί ἐκαθίσαμεν ὅλοι στήν τράπεζαν τῶν συσκέψεων. Τώρα ὁ Κανελλόπουλος μετετοπίσθη κατά μίαν θέσιν καί ἀμέσως δεξιά μου ἐκάθισεν ὁ Καραμανλῆς.

Πρῶτος ὡμίλησεν ὁ Γκιζίκης. Ἀνεφέρθη καί πάλιν στήν πρωτοβουλίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά τήν ἀλλαγήν καί τήν πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως, περιέγραψε τούς λόγους πού ὡδήγησαν στήν ἐπέμβασιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἐνημέρωσε δι' ὀλίγων τούς παρισταμένους, ἐπί τῆς κρατούσης καταστάσεως, ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς. Κατέληξε λέγων ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι κρίσιμος καί ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἐπέλεξαν τόν Καραμανλῆν διά νά τοῦ μεταβιβάσουν τήν ἐξουσίαν καί νά τοῦ ζητήσουν νά σχηματίση ἐντός τῆς ἡμέρας κυβέρνησιν.

Δεύτερος ὡμίλησα ἐγώ. Ὑπεγράμμισα τήν κρισιμότητα τῶν στιγμῶν πού διέρχεται ἡ χώρα καί ἐτόνισα ὅτι ἐκ τῆς συσκέψεως αὐτῆς πρέπει νά προκύψη Κυβέρνησις Ἐθνικῆς Ἑνότητος, ἡ ὁποία νά ὁρκισθῆ ἀμέσως καί νά ἀρχίση νά ἐργάζεται χωρίς ἀπώλειαν χρόνου, ὥστε νά ἐξέλθη ἡ χώρα ἐκ τῆς κρίσεως.

Ἐν συνεχεία ὡμίλησαν δι' ὀλίγων οἱ ἄλλοι πολιτικοί καί ὁ Ζολώτας, τονίσαντες καί αὐτοί ὅτι ἡ ἀνάγκη σχηματισμοῦ κυβερνήσεως εἶναι ἐπιτακτική.

Ἀκολούθως, ὁ λόγος ἐδόθη στόν Καραμανλῆν. Ἐστράφη πρός ἐμέ καί εἶπε:

— *Ἀργήσατε!*

Κατόπιν παρεδέχθη ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι κρίσιμος, ἀλλ' εἶπεν ὅτι ἔχει ἀνάγκην πιστώσεως χρόνου διά νά ἐνημερωθῆ πλήρως, νά μελετήση τήν κατάστασιν καί κατόπιν νά ἀποφασίση διά τόν σχηματισμόν τῆς κυβερνήσεως. Εἶπεν ἀκόμη ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει γράψει μίαν προσωπικήν πολιτικήν ἱστορίαν σημαντικήν καί ὅτι οὐδεμίαν προσωπικήν φιλοδοξίαν ἔχει. Ἀλλά δέχεται καί ἀνταποκρίνεται στήν πρόσκλησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, λόγω τῆς κρισιμότητος τῆς καταστάσεως, ἵνα προσφέρη καί πάλιν τάς ὑπηρεσίας του στό Ἔθνος. Καί κατέληξεν ὅτι διά νά ἐπιτεχθῆ τοῦτο, ἀπαιτεῖται προσεκτική μελέτη, ὀρθός χειρισμός καί πρό παντός, ὑποστήριξις του ἀπό ὅλας τάς πολιτικάς δυνάμεις τῆς χώρας καί ἰδιαιτέρως βεβαίως, ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις.

Παρενέβην καί τόν διεβεβαίωσα ὅτι ἡ ὑποστήριξις τῆς προσπαθείας ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις θά εἶναι πλήρης καί ἀποφασιστική.

Ἀκολούθως ἔλαβαν πάλιν τόν λόγον οἱ πολιτικοί. Ὡρισμένοι, ὅπως οἱ Κανελλόπουλος, Μαρκεζίνης, Γαρουφαλιᾶς, Νόβας καί Ἀβέρωφ, ἐπέμειναν στήν ἀνάγκην ἀμέσου σχηματισμοῦ κυβερνήσεως, ἐνῶ ἄλλοι, ὅπως οἱ Μαῦρος καί Στεφανόπουλος, ἐτάχθησαν ὑπέρ τῆς ἀπόψεως Καραμανλῆ. Ὅτι δηλαδή ἀπαιτεῖται χρόνος διά νά σχηματισθῆ κυβέρνησις. Τέλος ὁ Ζολώτας εἶπεν ὅτι ἡ οἰκονομική κατάστασις τῆς χώρας καί αἱ δυσβάστακτοι ἐπιβαρύνσεις της ἐκ τῆς ἐπιστρατεύσεως, ἐπιβάλλουν τόν ἄμεσον σχηματισμόν κυβερνήσεως.

Τότε ἠγέρθη ἐκ τῆς θέσεώς του ὁ Γαλατσᾶνος, ὁ ὁποῖος εἰς ἔντονον ὕφος εἶπεν ὅτι εἶναι ἐπιτακτική ἐθνική ἀνάγκη νά ὁρκισθῆ ἀμέσως ἡ νέα κυβέρνησις. Ὅταν ἐτελείωσε τήν φράσιν του ὁ Γαλατσᾶνος, ἐστράφην πρός τόν παραπλεύρως μου καθήμενον Καρμανλῆν καί τοῦ εἶπα:

— *Κύριε Πρόεδρε μήν ἐπιμένετε. Σχηματίσατε ἀμέσως κυβέρνησιν. Προχωρεῖστε. Εἶναι ὑψίστη ἐθνική ἀνάγκη καί ὅλοι εἴμεθα στό πλευρόν σας.*

Ἐπηκολούθησεν ἕνας σύντομος διάλογος τοῦ Καραμανλῆ μέ τούς ἄλλους πολιτικούς καί τελικῶς ἐπελέγη μία μέση λύσις: Ὁ Καραμανλῆς, ἀποδεχόμενος τήν ἐντολήν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά τόν σχηματισμόν κυβερνήσεως, θά ὡρκίζετο ἀμέσως ὡς Πρωθυπουργός, ἀφιέμενος ὅμως ἐλεύθερος διά τήν ἐπιλογήν τῶν συνεργατῶν του ἐντός αὐτῆς ἤ καί τῆς ἑπομένης ἡμέρας.

Εὐθύς ὡς ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις καί ἐνῶ ἀνεμένετο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος Σεραφείμ, ὁ ὁποῖος θά ὥρκιζε τόν Καραμανλῆν, ἐστράφην πρός αὐτόν καί τοῦ εἶπα, εἰς ἐπήκοον ὅλων:

— *Κύριε Πρωθυπουργέ, θέλω νά γνωρίζετε ὅτι ἐπί ἕνα χρονικόν διάστημα δέν πρέπει νά θιγοῦν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις. Ἄλλωστε ὑπό τάς παρούσας συνθήκας θά εἶναι καί ἐπικίνδυνον.*

Οἱ ὑπόλοιποι πολιτικοί, παραδέχθησαν τήν ὀρθότητα τῆς ἀπόψεώς μου. Ὁ Καραμανλῆς τότε μοῦ εἶπε:

— *Τόν Παπανδρέου φοβᾶσθε; Νά μήν τόν φοβᾶσθε, αὐτόν θά τόν ἀναλάβω ἐγώ!*

Ἐγώ ὅμως δέν ὡμίλουν περί τοῦ Παπανδρέου. Οὔτε ἐφοβούμην κάποιον. Μέ ἐνδιέφερε νά μή θιγοῦν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, ἀπό οἱονδήποτε. Μέ ἐνδιέφερε νά προστατεύσω τούς ἀξιωματικούς, ἀπό τάς αὐθαιρεσίας οἱουδήποτε. Καί δέν ἦτο ὁ Παπανδρέου πού ἠδύνατο νά βλάψη τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε δέν ἦτο κἄν στήν Ἑλλάδα, ἀλλά ὅσοι θά μετεῖχαν τῆς νέας κυβερνήσεως. Οἱ παρόντες εἶχαν ἀπορρίψει τούς ὅρους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅπως μοῦ εἶχεν εἴπει ὁ Γκιζίκης. Περί ποίου Παπανδρέου λοιπόν ὡμίλει ὁ Καραμανλῆς; Αὐτόν ἴσως νά τόν ἐφοβοῦντο οἱ πολιτικοί, δέν τό γνωρίζω. Ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοί ὁπωσδήποτε δέν τόν ἐφοβοῦντο.

Ὀλίγα λεπτά πρό τῆς 4ης πρωϊνῆς τῆς 24ης Ἰουλίου 1974, παρουσία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Στρατηγοῦ Γκιζίκη ἐκτελοῦντος ἐντολήν τῆς ἡγεσίας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τινων ἄλλων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σεραφείμ ὥρκισε τόν Καραμανλῆν, ὡς τόν πρῶτον μεταπολιτευτικόν Πρωθυπουργόν τῆς Ἑλλάδος.

Εὐθύς κατόπιν, τόν συνεχάρημεν ὅλοι καί ηὐχήθημεν ἐπιτυχίαν στό ἔργον

Ὁ Κ. Καραμανλῆς, ὁρκίζεται κατ' ἐντολήν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Πρωθυπουργός τῆς μεταπολιτεύσεως, παρουσία τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας Στρατηγοῦ Γκιζίκη. Ὄπισθέν του διακρίνονται οἱ ὁρκισθέντες τήν ἐπομένην καί τήν μεθεπομένην ὡς ὑπουργοί του Δ. Καραϊσκάκης, Ι. Μποῦτος, Ι. Βαρβιτσιώτης, Π. Παπαληγούρας, Ε. Αβέρωφ, Σ. Δοξιάδης καί ἄλλοι.

πού ἀναλαμβάνει. Ἀκολούθως ἐγκαταλείψαμε τά Παλαιά Ἀνάκτορα καί ὅλοι οἱ στρατιωτικοί ἀνεχωρήσαμε διά τά γραφεῖα μας, τά ὁποῖα εἴχομεν ἐγκαταλείψει ἀπό τῆς πρωΐας τῆς προηγουμένης ἡμέρας.

Καθ' ὁδόν, ἐσκεπτόμην ὅτι ἡ δοθεῖσα λύσις δέν ἦτο βεβαίως αὐτή πού ἐπεδίωκαν αἱ Ἔνοπλαι Δυνάμεις, ταχθεῖσαι ἐξ ἀρχῆς ὑπέρ τῆς ἀμέσου ἀναθέσεως τῆς ἐξουσίας εἰς πολιτικήν κυβέρνησιν καί ὄχι εἰς τοιαύτην σχηματισθησομένην «μέ δόσεις». Ἀλλ' ἠσθανόμην βαθεῖαν ἱκανοποίησιν ἀπό τά γεγονός ὅτι ἡ χώρα εἶχε τουλάχιστον Πρωθυπουργόν καί μάλιστα δοκιμασμένον καί τό γεγονός εἶχε γίνει μέ ἐνθουσιασμόν δεκτόν ἀπό τόν λαόν, ὁ ὁποῖος μάλιστα

εἶχεν ἀποθεώσει τόν Καραμανλῆν ὀλίγον ἐνωρίτερα, κατά τήν ἐκ Γαλλίας ἄφιξίν του.

Θά ἐστηρίζαμε τήν νέαν Κυβέρνησιν, ὅπως ἀκριβῶς εἴχαμε ὑποσχεθῆ. Θά ἐπανέφερα τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις στήν κυρίαν ἀποστολήν των. Καί θά κατέβαλα πᾶσαν προσπάθειαν διά τήν ἰσχυροποίησίν των, τήν ἑδραίωσιν τῆς ὁμοψυχίας των καί τήν προστασίαν των ἀπό κάθε εἴδους ἀπειλάς καί παρεμβάσεις. Ὁ Καραμανλῆς ἦτο πατριώτης. Καί, παρ' ὅσα ἐλέγοντο διά τόν χαρακτῆρα του, ἐγώ ἤμην βέβαιος ὅτι θά ἀνταπεκρίνετο στήν ἀποστολήν του καί τάς προσδοκίας μας. Ἄναψα ἕνα τσιγάρο. Ἦτο τό πρῶτον πού ἐκάπνιζα μέ κάποιαν ἠρεμίαν, μετά δύο 24ωρα ἀγωνίας καί ἐντάσεως.

Τά παράθυρα τῶν σπιτιῶν, ἦσαν φωτισμένα. Οἱ Ἀθηναῖοι παρηκολούθουν ἀπό τήν τηλεόρασιν τήν ὁρκωμοσίαν τοῦ Καραμανλῆ καί τά ρεπορτάζ πού ἐπηκολούθησαν.

Ξημέρωνε πλέον ὅταν ἔφθασα στό γραφεῖον τοῦ Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων, πού τάς τελευταίας ἡμέρας εἶχε γίνει καί κατοικία μου, ἀφοῦ δέν ἦτο δυνατόν νά ἀπομακρυνθῶ. Ἐκεῖ μέ ἀνέμενε μεγάλος ἀριθμός ἀξιωματικῶν, διαφόρων βαθμῶν. Οἱ περισσότεροι, μετά τήν πτῶσιν τοῦ Ἰωαννίδη εἶχαν ἀποπροσανατολισθῆ καί ζητοῦσαν στήριγμα, διά νά ἐπανεύρουν τόν ἑαυτόν των καί τό αἴσθημα ἀσφαλείας τό ὁποῖον εἶχαν ἀπωλέσει.

Ἔπρεπε νά τούς καθησυχάσω. Ἔπρεπε νά τούς τονώσω τό ἠθικόν καί νά τούς ἐμψυχώσω. Ἐτόνισα λοιπόν πρός ὅλους, ὅτι δέν πρέπει νά ἀνησυχοῦν, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐπανεῦρε τόν ὀρθόν δρόμον της, ὅτι αἱ περιστάσεις ἐξακολουθοῦν νά εἶναι βεβαίως κρίσιμοι, ἀλλά αὐτό ἀκριβῶς ἐπιβάλλει εἰς ὅλους τούς ἀξιωματικούς νά εἶναι ψύχραιμοι, νά ἔχουν συνοχήν καί ψυχικήν ἑνότητα καί νά διατηρήσουν ἀμείωτον τήν ἐμιστοσύνην των πρός τήν ἡγεσία των. Ἀκόμη εἶπα ὅτι ὁ Καραμανλῆς δέν εἶναι ἄνθρωπος πού θά ἀναλώση πολύτιμον χρόνον στό νά ἀσχοληθῆ μέ διώξεις ἀξιωματικῶν καί ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ὑπεσχέθησαν στόν νέον Πρωθυπουργόν πλήρη ὑποστήριξιν, ἑπομένως δέν εἶναι δυνατόν νά μεταβάλουν στάσιν καί νά μή τηρήσουν τόν λόγον των. Κατά συνέπειαν, οἱ ἀξιωματικοί εἶναι οἱ μόνοι πού θά προστατεύσουν τό κῦρος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, μέ τήν τήρησιν τῶν ὑποσχέσεών των, δι' αὐτό καί ἀπό τοῦδε θά πρέπει νά ἀφοσιωθοῦν μέ πάθος στά στρατιωτικά των καθήκοντα καί νά παύσουν ἀσχολούμενοι μέ ὁτιδήποτε ἄλλο.

Ἐφάνησαν νά ἠρεμοῦν καί ἀπεχώρησαν ἀπό τό γραφεῖον μου, μᾶλλον καθησυχασμένοι. Ἀλλά ἐγώ διέβλεπα ὅτι ὑφίστατο πάντοτε ὁ κίνδυνος νά ἐξαπλωθῆ αὐτό τό πνεῦμα ἀνησυχίας καί ἀβεβαιότητος, τό ὁποῖον βεβαίως δέν εἶναι καλός σύμβουλος. Πέραν αὐτοῦ, ἐθεώρησα καθῆκον μου νά κάνω εὐρύτερα γνωστάς τάς ἀπόψεις μου καί νά μεταδώσω ἕνα ἄλλον πνεῦμα στούς κόλπους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Παραλλήλως, ἤθελα νά ἔχουν ὑπεύθυνον καί σαφῆ ἐνημέρωσιν ὥστε νά τούς προφυλάξω ἀπό ψιθύρους, διαστρεβλώσεις καί διαβολάς. Τέλος, ἔπρεπε νά ἐξασφαλίσω καί νά διατηρήσω τόν ἔλεγχον ἐπί ὅλων τῶν δυνάμεων, τόν ὁποῖον ἐγνώριζα ὅτι εἶχα, ἀλλ' ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νά ὑπονομευθῆ ἐκ διαφόρων πλευρῶν. Ἔλαβα λοιπόν ἀμέσως ὡρισμένα μέτρα:

α. Διέταξα τόν Ὑπαρχηγόν τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Κυριακόπουλον, νά συγκεντρώση ὅλους τούς ἀξιωματικούς τοῦ Ἀρχηγείου στό ἀμφιθέατρον, προκειμένου νά τούς ὁμιλήσω.

β. Ἐκάλεσα ἰδιαιτέρως μερικούς ἀξιωματικούς, ἐκ τῶν θεωρουμένων ὡς ἐκ τῶν πλέον ἐμπίστων τοῦ Ἰωαννίδη, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τόν Πηλιχόν, τόν Παλαΐνην καί τόν Ντόταν καί τούς ἐτόνισα ὅτι ἔχουν καθῆκον νά ἀσκήσουν ὅλην των τήν ἐπιρροήν πρός τούς συναδέλφους των τούς ὁποίους τυχόν ἐπηρεάζουν, εἰς τρόπον ὥστε νά πειθαρχήσουν ἅπαντες στήν ἡγεσίαν των, χωρίς σχόλια, δισταγμούς ἤ μεμψιμοιρίας. Τούς ὑπεγράμμισα ὅτι ἐνεργοῦντες κατ' αὐτόν τόν τρόπον, θά πείσουν καί ἐμέ ὅτι εἶναι ἄξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης καί ὑποστηρίξεώς μου. Μοῦ τό ὑπεσχέθησαν καί, ἐξ ὅσων γνωρίζω, ἔτσι ἀκριβῶς καί ἐφέρθησαν ἔκτοτε.

γ. Διέταξα τούς Ἀρχηγούς Στρατοῦ, Ναυτικοῦ καί Ἀεροπορίας νά ἀντιμετωπίσουν καί αὐτοί μέ τόν ἴδιον τρόπον τούς ἀξιωματικούς τῶν Κλάδων των, ὥστε τό νέον πνεῦμα νά διοχευτεθῆ μέχρι καί τοῦ τελευταίου τμήματος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Τούς κατέστησα δε προσωπικῶς ὑπευθύνους διά πᾶσαν ἀνωμαλίαν ἡ ὁποία τυχόν θά παρουσιάζετο στούς Κλάδους των.

ε. Ἐκάλεσα τόν Διοικητήν τῆς ΑΣΔΕΝ Ἀντιστράτηγον Γκράτζιον καί τοῦ ἔδωσα προσωπικήν διαταγήν νά ἐπαγρυπνᾶ προσωπικῶς ἐπί ὅλων τῶν μονάδων τοῦ Λεκανοπεδίου, διά τάς ὁποίας ἄλλωστε ἦτο καί ὑπεύθυνος, ἀπό πλευρᾶς τάξεως καί πειθαρχίας καί τοῦ ὑπεγράμμισα ὅτι κυρίως μέ ἐνδιαφέρουν αἱ μονάδες Καταδρομῶν.

Ὁ Γκράτζιος μέ διεβεβαίωσεν ὅτι ἐλέγχει πλήρως τάς μονάδας τῆς ζώνης εὐθύνης του καί ὅτι καί ἀπό πλευρᾶς Καταδρομῶν εἶναι ἀπολύτως ἥσυχος, διατηρῶν καί ἐπ' αὐτῶν πλήρη ἔλεγχον.

στ. Ἐκάλεσα τόν Διευθυντήν Καταδρομῶν Ταξίαρχον Γιάννακαν καί τοῦ ἔδωσα ἐντολήν ἐπαγρυπνήσεως καί ἀθορύβου παρακολουθήσεως ὅλων τῶν ὑπόπτων στοιχείων. Τήν ἰδίαν ἐντολήν ἔδωσα καί στόν Ταγματάρχην Κρητικόν Διοικητήν Λόχου ΕΣΑ τοῦ Ἀρχηγείου, τόν ὁποῖον ἐκάλεσα ἐν συνεχεία.

ζ. Ἀπέστειλα τόν Ταγματάρχην Ματάτσην στό ΕΑΤ/ΕΣΑ, μέ ἐντολήν νά μεταφέρη στούς ἐκεῖ ὑπηρετοῦντας ἀξιωματικούς τάς διαταγάς μου περί ἀπολύτου πειθαρχίας καί νά τούς τονίση ὅτι δέν εἶμαι διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ καί τήν παραμικράν παρέκκλισιν ἀπό τάς θέσεις μου.

Τά μέτρα αὐτά, εἶχαν βεβαίως ἐντελῶς προληπτικόν χαρακτήρα καί ἐστρέφοντο κυρίως πρός τήν πλευράν τῶν ἐμπίστων τοῦ Ἰωαννίδη. Ἤθελα ἀπ' εὐθείας νά τούς καταστήσω κοινωνούς τοῦ νέου πνεύματος πού ἔπρεπε νά χαρακτηρίζη πλέον τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί νά τούς ἐπιστήσω προσωπικῶς ἑνός ἑκάστου τήν προσοχήν δία τάς εὐθύνας πού συνεπήγετο πᾶσα ἀπειθαρχία ἤ συμμετοχή εἰς ἐνδεχομένην ἀνωμαλίαν. Καί φρονῶ ὅτι, δι' ὅσον τουλάχιστον διάστημα παρέμεινα Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τό νέον αὐτό πνεῦμα πού ἐνεφύσησα στούς ἀξιωματικούς, ἐπεδείχθη ἀπολύτως καί ἐπεκράτησε γενικῶς.

Ὅταν ἐτελείωσα μέ αὐτά, μετέβην στό ἀμφιθέατρον, ὅπου εἶχον συγκεν-

τρωθῆ οἱ ἀξιωματικοί τοῦ Ἀρχηγείου, ἀναμένοντες νά τούς ὁμιλήσω. Ἤρεμος πλέον διότι αἱ ἐξελίξεις εἶχον δρομολογηθῆ καί πλήρης αὐτοπεποιθήσεως ὅτι θά ἐξασφαλίσω ἀπολύτως τήν τήρησιν τῆς ὑποσχέσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων νά στηρίξουν ἐν παντί τήν νέαν κυβέρνησιν, εἶπα πρός τούς ἀξιωματικούς:

«Κύριοι συνάδελφοι,

Θέλω νά σᾶς ἐνημερώσω ὑπευθύνως ἐπί τῆς παρούσης καταστάσεως, εἰς τρόπον ὥστε ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι αὐτήν τήν στιγμήν εἴμεθα οἱ φορεῖς τῆς θελήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διά τήν ὑπεράσπισιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Πατρίδος, νά γνωρίζωμεν ποῦ εὑρισκόμεθα. Καί τοῦτο διά νά μή ὑπάρξουν παρερμηνεῖαι και μεταπτώσεις. Εἶναι σημαντικόν νά διατηρήσωμεν τήν αὐτοκυριαρχίαν, τήν ἑνότητα καί πίστιν μας στά δίκαιά μας. Ἡ παροῦσα κρίσις, θά ξεπερασθῆ. Ἀπό στρατιωτικῆς πλευρᾶς στήν Κύπρον εἴμεθα νικηταί. Ὁ ἐχθρός, μετά σκληρόν ἀγῶναν κατά τόν ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὅ,τι ἐπίλεκτον εἶχε, μόνον μετά διήμερον κατώρθωσε νά καταλάβη τόν μικρόν λιμένα τῆς Κυρηνείας. Ὅσοι ἀπό σᾶς ἔχετε ὑπηρετήσει στήν Κύπρον, θά γνωρίζετε πολύ καλά ποία εἶναι ἡ ἀξία τοῦ λιμένος αὐτοῦ. Εἶναι ἕνα λιμάνι πού ἐξυπηρετεῖ τόν τουρισμό, χωρίς ἄλλες δυνατότητες. Ὁ ἐχθρός διηύρυνε δυτικῶς τοῦ θύλακος Ἀγύρτας, πολύ ὀλίγον ἐπαναλαμβάνω, εἰς ὡρισμένα σημεῖα το προγεφύρωμά του, τό ὁποῖον δέν ἔχει βάθος χωρίς τόν Πενταδάκτυλον. Ἡμεῖς κατέχομεν τό ἥμισυ τοῦ θύλακός του εἰς τήν ἀνατολικήν περιοχήν καί τήν περιοχήν Τσατσοῦς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι θύλακες τούς ὁποίους κατεῖχε στήν Κύπρον, πλήν Λιμνίτου, πού εὑρίσκεται στό ΒΔ ἄκρον τῆς Κύπρου, εὑρίσκονται εἰς χεῖρας μας. Ἑπομένως ἐλέγχομεν ὁλόκληρον τήν νῆσον, πλήν τοῦ θύλακος Λευκωσίας - Ἀγύρτας ὁ ὁποῖος, ἐπαναλαμβάνω, διηυρύνθη κατά τι στό δυτικόν καί τό βορειοδυτικόν του τμῆμα καί τόν λιμένα τῆς Κυρηνείας.

Ὁλόκληρον τό ὄρος Πενταδάκτυλος, πλήν βεβαίως τοῦ φρουρίου Ἁγίου Ἰλαρίωνος, εὑρίσκεται ὑπό τόν ἔλεγχόν μας.

Διεθνῶς, ἐξ ὅσων γνωρίζω, ἡ προσπάθεια τῶν τουρκικῶν ἐνόπλων δυνάμεων δέν εὗρεν εὐμενῆ ἀπήχησιν ἀπό πλευρᾶς ἀξίας καί γοήτρου αὐτῶν, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἡρωϊκός ἀγών τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἐξετιμήθη καί ἐσχολιάσθη εὐμενῶς ὑφ' ὅλων.

Ἀπό πλευρᾶς ἰδικῶν μας ἀπωλειῶν ἔχομεν πέντε ἀξιωματικούς νεκρούς καί ἐλαχίστους ὁπλίτας, ἐκτός βεβαίως τῆς ἀπωλείας τῶν τριῶν ἀεροσκαφῶν «NORDALTAS» μετά 29 καταδρομέων, ἅτινα ἐβλήθησαν ἐκ παρεξηγήσεως ἤ λάθους —δέν γνωρίζω ἀκόμη— ἀπό τά ἰδικά μας πυρά. Ἀντιθέτως οἱ εἰσβολεῖς ἀπώλεσαν μέχρι στιγμῆς ὀκτώ ἀεροσκάφη, ἑλικόπτερα καί ἔχουν ὑπολογισίμους ἀπωλείας εἰς ἔμψυχον ὑλικόν.

Εἰς τόν Ἑλληνικόν χῶρον, ἔχει καθώς γνωρίζετε συμπληρωθῆ ἡ ἐπιστράτευσις καί ὁ Στρατός, τό Ναυτικόν καί ἡ Ἀεροπορία, εὑρίσκονται ἐπί τῶν ἐπάλξεων.

Δέν ἀπειλοῦμεν, οὔτε θά ἐπιτεθοῦμε πρῶτοι, ἀλλά ἐάν μᾶς προσβάλουν θά ἀντιδράσουμε, σάν ἕνας ἄνθρωπος, μέ ὅλα τα μέσα μας. Εἰς αὐτό τό κλίμα τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως θά πρέπει νά τοποθετήσουμε τήν θέσιν μας ἐντός τῆς Συμμαχίας. Σᾶς πληροφορῶ ὅτι καί ἐκεῖ εὑρισκόμεθα εἰς ὑψηλόν

ἐπίπεδον, διότι, παρά τούς ἰσχυρισμούς τοῦ πρωθυπουργοῦ των, οἱ Τοῦρκοι ἐπετέθησαν ὕπουλα καί ἀδικαιολόγητα καί εἰσέβαλαν στήν Κύπρον.

Γνωρίζω τά ἐρωτηματικά σας. Τά ἔχω καί ἐγώ. Ἀλλά θά ἀπαιτήση χρόνον νά λάβουν ἀπαντήσεις.

Εἰς αὐτήν τήν ἀτμόσφαιραν ἐκλήθη ἡ Ἑλλάς νά λάβη μέρος εἰς τάς διαπραγματεύσεις τῆς Γενεύης.

Αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἔκριναν καί ἐπακολούθως συνεφώνησε καί ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας καί ἀκόμη καί ὁ Ἰωαννίδης, ὅτι ἡ Κυβέρνησις Ἀνδρουτσοπούλου δέν εἶχε τάς ἀπαιτουμένας ἱκανότητας διά νά διεκδικήση τό δίκαιόν μας καί χωρίς δισταγμόν ἐπροχωρήσαμε εἰς πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως ὥστε νά προκύψη μία ἱκανή κυβέρνησις ἱκανῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν, διά νά φέρη εἰς ἐπιτυχές τέλος τήν παροῦσαν κρίσιν.

Ἡμεῖς οἱ ἀξιωματικοί, οἱ ὁποῖοι ἔχομεν τήν εὐθύνην τῆς προασπίσεως τῆς Πατρίδος, θά ἀσχοληθῶμεν ἀπό δῶ καί πέρα μέ τήν ἀποστολήν μας, ἐν ἱεραρχήσει, ἐν συμπνοία, ἐν κατανοήσει καί μέ ὑψηλόν αἴσθημα ἀγάπης μεταξύ μας καί εὐθύνης ἔναντι τῆς Πατρίδος.

Εἰς τήν νέα Κυβέρνησιν θά δώσωμεν ὅλην μας τήν ἐμπιστοσύνην καί ἀνεπιφύλακτα ὅλην μας τήν ὑποστήριξιν, στοιχεῖα ἀπολύτως ἀπαραίτητα εἰς αὐτήν διά νά φέρη ἐπιτυχῶς εἰς πέρας τό βαρύτατον ἔργον της.

Κύριοι συνάδελφοι

Τό αἴσθημα εὐθύνης δέν εἶναι ἴδιον δι' ὅλους. Τοῦτο διαβαθμίζεται ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων καί διά νά εἶμαι ἀπολύτως σαφής σᾶς λέγω, ὅτι ἄλλον εἶναι νά ἀποφασίζη ὁ Ἀνθυπολογαχός-διμοιρίτης διά τήν τύχην τῆς διμοιρίας του καί ἄλλον νά ἀποφασίζη ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά τήν τύχην ὀκτώμισυ ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Ὁ διμοιρίτης, τό πολύ-πολύ νά διαθέση καί τήν ζωήν του, ὅπως τήν ἔχομεν διαθέσει καί ἡμεῖς, ἀλλά τοῦτο ἀφορᾶ ἡμᾶς τούς Ἀρχηγούς προσωπικῶς καί ὄχι ὁλόκληρον τόν Ἑλληνικόν λαόν.

Κύριοι, ἄς μή μᾶς παρασύρη ὁ ἐνθουσιασμός καί ὁ συναισθηματισμός εἰς αὐταπάτας. Ἔχομεν ἀδυναμίας, τάς γνωρίζετε καλῶς καί ἐφάνησαν τώρα, στήν προπαρασκευαστικήν φάσιν. Βεβαίως αὔριον θά εἶναι καλύτερα καί μεθαύριον ἀκόμη περισσότερον καί ἑπομένως μᾶς χρειάζεται χρόνος, τόν ὁποῖον πρέπει νά κερδίσωμεν.

Αὐτή ἡ περιληπτική περιγραφή πού σᾶς ἔκανα, ἦταν διά νά σᾶς τοποθετήσω στήν σωστήν θέσιν καί ἀπέναντι ἀπό τάς εὐθύνας σας. Πιστεύσατε, ὅτι αὐτήν τήν στιγμήν ὅλος ὁ Ἑλληνικός λαός προσβλέπει μέ ἐλπίδα καί ἐμπιστοσύνην στήν νέαν Κυβέρνησιν καί τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Ἀπό ἡμᾶς ἐξαρτᾶται νά πᾶμε ψηλά ἤ νά πέσωμε χαμηλά. Πᾶσα ἄλλη σκέψις διά τόν ἀξιωματικόν, ἀποτελεῖ ἔγκλημα κατά τῆς Πατρίδος.

Τελειώνοντας θέλω νά σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι ἐγώ προσωπικῶς πιστεύω ὅτι θά φανῆτε ἀντάξιοι τῶν προσδοκιῶν τῆς νέας Κυβερνήσεως καί τῆς ἡγεσίας σας, πρός τάς ὁποίας πρέπει νά ἀτενίζετε μέ ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην.

Σᾶς εὐχαριστῶ».

13. Οἱ πρῶτοι ὑπουργοί

Στήν Κύπρον, οἱ εἰσβολεῖς ἐπεχείρουν μέ μικράς τοπικάς ἐπιθέσεις νά βελτιώσουν τάς θέσεις των, ἀλλ' ὅλαι αὐταί αἱ προσπάθειαί των ἀπεκρούσθησαν ὑπό τῶν δυνάμεων τῆς 'Εθνικῆς Φρουρᾶς. Οὐδεμία οὐσιαστική ἀλλαγή ἤ μείζων σύγκρουσις λαμβάνει χώραν. Μέ ἀνησυχεῖ ὅμως τό γεγονός, ὅτι ὡρισμένοι ἀξιωματικοί καί, ἰδιαιτέρως ὁ 'Αρχηγός ΓΕΕΦ Ταξίαρχος Γεωργίτσης, ἔχουν ἀπωλέσει τήν αὐτοκυριαρχίαν των.

'Ο ΔΑΚ/ΑΕΔ καί ὁ Διευθυντής τῆς Διευθύνσεως «Κ» τοῦ 'Αρχηγείου μοῦ ἀναφέρουν ὅτι τόσον ὁ ἴδιος ὁ Γεωργίτσης, ὅσον καί πολλοί ἄλλοι ἀξιωματικοί ὑπηρετοῦντες ἐν Κύπρω, ζητοῦν ἐπαναπατρισμόν.

Ταυτοχρόνως, ἡ Κυπριακή κυβέρνησις εὑρίσκεται ἐν συγχύσει, διότι τώρα πλέον ἐλάμβανε καί ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὁδηγίας, ἀπό τόν Μακάριον, τόσον διά τόν χειρισμόν τῶν ἐσωτερικῶν θεμάτων, ὅσον καί διά τούς διεθνεῖς χειρισμούς της.

Τό 'Αρχηγεῖον 'Ενόπλων Δυνάμεων, ἔκαμε ὅ,τι τοῦ ἦτο δυνατόν, χωρίς νά μειωθῆ ὅμως ἡ ἀμυντική ἱκανότης της 'Εθνικῆς Φρουρᾶς εἰς Κύπρον. Διέταξε τόν ἐπαναπατρισμόν ὡρισμένων ἀξιωματικῶν καί 700 μελῶν οἰκογενειῶν ἀξιωματικῶν, ἐνῶ παραλλήλως ἐφρόντισε διά τήν ἀποστολήν ἱκανῶν ποσοτήτων πυρομαχικῶν στήν νῆσον. 'Αλλά τό γεγονός ὅτι ὁ Γεωργίτσης ὑπέβαλε κατάστασιν ὀνομάτων ἀξιωματικῶν, «πρός ἄμεσον ἐπαναπατρισμόν δι' εἰδικούς λόγους», τήν ὁποίαν ὑπέγραφεν ὁ ἴδιος καί εἶχε τοποθετήσει πρῶτον τό ἰδικόν του ὄνομα, μέ ἠνώχλησεν ἀφορήτως. Εἶχα διαφωνήσει δι' αὐτόν μέ τόν 'Ιωαννίδην, ὁ ὁποῖος μέ εἶχεν ἀποτρέψει νά στείλω ἄλλον ὡς 'Επιτελάρχην τοῦ ΓΕΕΦ «διά νά μή θιγῆ ὁ Γεωργίτσης». Λυποῦμαι διότι ἤκουσα τότε τόν 'Ιωαννίδην.

'Απεφάσισα ὅπως εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ἐπαναπατριζομένων ἀξιωματικῶν σταλοῦν ἄλλοι, ἱκανοί καί πάντοτε διακρινόμενοι διά τάς ἀρετάς των. Μεταξύ αὐτῶν ἦσαν καί ὁ Ταξίαρχος Εὐάγγελος Καραγιάννης, ἀποσταλείς διά νά ἀναλάβη καθήκοντα 'Επιτελάρχου ΓΕΕΦ καί ὁ 'Αντισυνταγματάρχης Μιλτιάδης Λάσκαρης, διά νά ἀναλάβη τήν Διεύθυνσιν Καταδρομῶν τοῦ ΓΕΕΦ.

Ἦτο πλέον μεσημέρι τῆς 24ης 'Ιουλίου, ὅταν ὡρκίσθη τό πρῶτον κλιμάκιον ὑπουργῶν τῆς νέας Κυβερνήσεως Καραμανλῆ. 'Απετελεῖτο ἀπό τέσσαρας ὑπουργούς. Τούς Γεώργιον Μαῦρον, 'Εξωτερικῶν καί 'Αντιπρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, Εὐάγγελον 'Αβέρωφ, ὑπουργόν 'Εθνικῆς 'Αμύνης, Στρατηγόν Σόλωνα Γκίκαν, Δημοσίας Τάξεως καί τόν οἰκονομολόγον Ξενοφῶντα Ζολώταν, ὑπουργόν Συντονισμοῦ.

'Ενῶ ἐπληροφορούμην τά τῆς ὁρκωμοσίας τοῦ Κυβερνητικοῦ κλιμακίου, ἔλαβα σῆμα ἀπό τόν ὑπηρετοῦντα εἰς τό Γενικόν Στρατηγεῖον ΝΑΤΟ τῶν Βρυξελλῶν Ταξίαρχον Παναγιώτην Κολυβοδιάκον, τό ὁποῖον εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«'Από: ΣΑ/ΑΣΣΔΕ
Πρός: Γραφεῖον 'Αρχηγοῦ 'Ενόπλων Δυνάμεων
Κοιν: Γραφεῖον 'Υπαρχηγοῦ ΑΕΔ, 'Αρχηγούς Στρατοῦ, Ναυτικοῦ, 'Αεροπορίας
221400/7/74

Ἀναφέρεται ὅτι ὑπό τοῦ Στρατηγοῦ Κόρκα ἐνημερώθην ἐπί ληφθεισῶν ἀποφάσεων διά τό θέμα παραμονῆς ἀξιωματικῶν ὑπηρετούντων εἰς Συμμαχίαν καί ἐπί σχετικῶν δηλώσεων τούτου εἰς τήν Στρατιωτικήν Ἐπιτροπήν δι' ἀνωτέρω θέμα, ἀποδεχθεῖσαν κατάπαυσιν πυρός κλπ. Ἀνωτέρω ἐκοινοποίησα εἰς Ἐπιτελάρχην Shape Στρατηγόν Seith. Εἶχον τήν εὐκαιρίαν, προσκληθείς ὑπό Saceur εὑρισκομένου εἰς ΗΠΑ νά συνομιλήσω τηλεφωνικῶς μετ' αὐτοῦ, παρακληθείς νά διαβιβάσω ὑμῖν τά ἀκόλουθα: α) Εἶναι πολύ εὐγνώμων διά τήν ἀρίστην συνεργασίαν τήν ὁποίαν εἴχομεν ἡμεῖς ἐνταῦθα μετά τῶν ἁρμοδίων Ἀρχῶν Shape (Saceur — Ἐπιτελάρχην καί λοιπούς). β) Ὑποχρεοῦται παραμείνη ἐπ' ὀλίγον εἰς ΗΠΑ διά προσωπικούς λόγους καί ἰατρικάς ἐξετάσεις. γ) Εἶναι ἀπείρως εὐτυχής διότι ἐγένετο ἀποδεκτή κατάπαυσις τοῦ πυρός καί λυπᾶται πάρα πολύ διά δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν μεταξύ τῶν δύο συμμάχων χωρῶν. Τό ἐνδιαφέρον του εἶναι τεράστιον διά τήν ἀκεραιότητα τῆς Συμμαχίας καί οἱαδήποτε δυσμενής κατάστασις, δύναται νά ἐπιφέρη καταστρεπτικάς συνεπείας διά ταύτην. Ἐνδιαφέρεται βαθέως τηρήση τούς δεσμούς μεταξύ τῶν κρατῶν τῆς Συμμαχίας λίαν στενούς, ἀλλά καί μεταξύ Ἑλλάδος καί ΗΠΑ. δ) Ἀνεφέρθη εἰς περίοδον 1947-51 ὅτε ὑπηρέτει εἰς τό Πεντάγωνον ἀνέκυψεν θέμα βοηθείας τῆς Ἑλλάδος καί εἰς προσπάθειαν τήν ὁποίαν κατέβαλε διά τήν ὑλοποίησιν αὐτῆς. ε) Εὐγνωμονεῖ τόν Ἀρχηγόν ΑΕΔ Στρατηγόν Μπονᾶνον καί τήν Κυβέρνησιν διά τήν ἀπόφασιν τήν ὁποία ἔλαβον σχετικά μέ τήν ἀναχώρησιν τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν καί τήν τηρηθησομένην μελλοντικῶς πολιτικήν ἐπί τοῦ θέματος τούτου. στ) Ἀπό τῆς θέσεως τήν ὁποίαν κατέχει θά καταβάλη κάθε προσπάθειαν ἵνα βοηθήση εἰς τήν ἐξεύρεσιν τῆς καλυτέρας λύσεως κατά τάς συνομιλίας καί νά ἐπαναφέρη τήν συνοχήν εἰς τήν Συμμαχίαν».

Αἱ εὐχαριστίαι τοῦ Στρατηγοῦ Γκουντπάστερ, ὠφείλοντο στό ὅτι κατόπιν παρακλήσεως τῆς Συμμαχίας ἀνέστειλα προσωρινῶς τήν διαταχθεῖσαν ἀπομάκρυνσιν τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἀπό τά Στρατηγεῖα τοῦ ΝΑΤΟ, πλήν βεβαίως ἐκείνου τῆς Σμύρνης, ἀπό τό ὁποῖον εἶχον ἤδη ἀποχωρήσει, μέχρις ὅτου ἐπανεξετασθῇ τό θέμα.

Ἐν τῶ μεταξύ, οἱ ἀξιωματικοί στό σύνολόν των ἤρχισαν νά προσαρμόζωνται στήν νέαν κατάστασιν, μετά δε τα μέτρα πού εἶχα λάβει, ἀφοσιώνοντο ὁλονέν καί περισσότερον στά καθαρῶς στρατιωτικά των καθήκοντα. Βεβαίως θά ὑπῆρχον καί ἐκεῖνοι οἵτινες ἐδέχθησαν μέ δυσφορίαν τήν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν, ἀλλά δέν ἠναντιώθησαν, πολύ περισσότερον διότι ἔλειπεν ὁ ἐγκέφαλος ὅστις θά κατηύθυνε τυχόν ἀντιδράσεις των καί θά τούς ἐνεψύχωνε πρός αὐτήν τήν κατεύθυνσιν, ἀλλά καί διότι τό ξέσπασμα τοῦ λαοῦ τάς ἡμέρας ἐκείνας ἦτο τόσον συγκλονιστικόν, ὥστε ἀσφαλῶς τούς ἐπροβλημάτιζε. Ὁ Ἰωαννίδης εἶχεν ἐξαφανισθῆ καί οἱ ἔμπιστοί του ἀξιωματικοί κατείχοντο ὑπό αἰσθημάτων ἀνασφαλείας καί ἀβεβαιότητος διά τό προσωπικόν των μέλλον.

Ἡ μεταβατική αὐτή περίοδος, ἐπέβαλλε πολύ προσεκτικόν χειρισμόν τῶν ἀξιωματικῶν καί ἔκαμα κάθε προσπάθειαν νά ἀντιμετωπίσω τά σχετικά προβλήματα. Ἡ Κυβέρνησις ὅμως, ἐπέδειξε στό θέμα αὐτό πνεῦμα φοβίας καί νευρικότητος.

Τόσον ἐγώ, ὅσον καί ὁ Ἀρχηγός Στρατοῦ Γαλατσᾶνος, ἐπανειλημμένως ἐτονίσαμε πρός τόν Ἀβέρωφ, ὅτι ἡ «κάθαρσις» εις τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις θά ἀπαιτήση χρόνον καί λεπτούς χειρισμούς καί ὅτι αὕτη θά ἐπήρχετο βαθμιαίως. Ἡ τυχόν ἐπίδειξις σκληρότητος, θά προεκάλει ὀξύτητας καί ἐπικινδύ-

νους κλυδωνισμούς. Δυστυχῶς, ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, περιεβλήθη ἀπό κακῆς πίστεως πληροφοριοδότας, ἐξυπηρετοῦντας ἰδιοτελεῖς κατά κανόνα σκοπούς καί ἀπωθημένα αἰσθήματα μίσους καί ἐκδικήσεως, μέ συνέπειαν νά ἄγεται καί νά φέρεται. Ἀντιμετώπιζε μέ καχυποψίαν τόσον ἐμέ ὅσον καί τόν Γαλατσᾶνον, και ἄς εἴμεθα ἡμεῖς πού τόν συμπεριελάβαμε μεταξύ ἐκείνων μέ τούς ὁποίουως ὡς ἐντολοδόχοι τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων συνεζητήσαμε τήν ἐπελθοῦσαν ἀλλαγήν. Δέν υἱοθέτησε τάς ὀρθάς εἰσηγήσεις μας καί προέβη εἰς ὀξεῖς, σκληρούς καί ἐνίοτε ἐπιπολαίους χειρισμούς, προκαλέσας ποικίλων μορφῶν ἀντιδράσεις.

Ἀξιωματικοί ἀξίας, κύρους καί ἱκανώτατοι ἐπαγγελματίαι, ἀφοσιωμένοι στό καθῆκον των, ἐδιώχθησαν καί ἀπεστρατεύθησαν, θυσιασθέντες στόν βωμόν κακιῶν, σκοπιμοτήτων καί προσωπικῶν συμπλεγμάτων, στό ὄνομα τῆς δῆθεν καθάρσεως. Οὐδείς ἐκ τῶν ὑπευθύνων πολιτικῶν παραγόντων ἐσκέφθη —καί πολύ περισσότερον ὁ καθ' ὕλην ἁρμόδιος ὑπουργός— ὅτι τοιοῦτοι ἀξιωματικοί δέν δημιουργοῦνται ἀπό τῆς μιᾶς στιγμῆς στήν ἄλλην καί ὅτι δέν ἀποκεφαλίζονται μέ τήν ἁπλῆν ὑποψίαν ὡρισμένων ἐντρόμων ἀτόμων, ὅτι εἶναι «ὕποπτοι», ἀντίθετοι καί ἀντιδραστικοί. Ὅλοι οἱ διωχθέντες ἀξιωματικοί, πλήν ἐλαχίστων ἀκραίων περιπτώσεων, ἦσαν ἁγνοί καί φλογεροί πατριῶται, ἐν συνειδήσει καί οὐχί εὐκαιριακῶς, ἦτο δε δυνατόν νά ἀντιμετωπισθοῦν μέ κατανόησιν καί νά κερδηθοῦν ἐπ' ὠφελεία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ὁ Ἕλλην, εὐκόλως ἐπηρεάζεται καί παρασύρεται καί ἄλλο τόσον εὐκόλως ἀνανήπτει. Καί ὁ ἀξιωματικός δυνατόν νά ἔχη τά σύμφυτα ἐλαττώματα τῆς φυλῆς, ἀλλά εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα πατριώτου, ἑτοίμου νά θυσιασθῆ διά τήν πατρίδα.

Ἀλλ' ὁ Ἀβέρωφ δέν εἶχε τήν ἀπαιτουμένην ψυχραιμίαν. Χαρακτηριστικόν τῆς φοβίας καί τῆς συνεχοῦς νευρικότητός του εἶναι τό ἀκόλουθον περιστατικόν: Στά πλαίσια τῶν μέτρων πού ἔλαβα ὅταν ἐπέστρεψα, μετά τήν ὁρκωμοσίαν τοῦ Καραμανλῆ στό Ἀρχηγεῖον, ἦτο καί ἡ ἐγκατάστασις μιᾶς μοίρας Καταδρομῶν στό Στρατόπεδον Παπάγου, δηλαδή τό Ἀρχηγεῖον, διά τήν πληρεστέραν ἀσφάλειαν αὐτοῦ κατά τήν ἀρχικήν περίοδον τῆς μεταβολῆς, καθ' ὅσον δέν ἦτο δυνατόν νά ὑποτιμήσω τήν ὑφισταμένην ἀκόμη ἰσχύν τοῦ Ἰωαννίδη καί νά ἀγνοήσω τό ἐνδεχόμενον ἐκδηλώσεως κάποιας ἀποπείρας ἀνωμαλίας. Μετά πενθήμερον, ὁ Ἀβέρωφ μέ διέταξε νά τήν ἀποσύρω, διότι δῆθεν εἶχε πληροφορίας, ὅτι οἱ ἀξιωματικοί τῆς μοῖρας ἐξεφράζοντο κατά τοῦ Καραμανλῆ! Ποίας πληροφορίας ὅμως ἠδύνατο νά ἔχη ὁ ἄσχετος μέ τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις τότε ὑπουργός; Ἐξήτασα ἀμέσως τό ζήτημα αὐτό καί διεπίστωσα ὅτι ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί ἐξετέλουν τό καθῆκον των καί οὐδεμίαν ἄλλην δραστηριότητα ἀνέπτυξαν, οὔτε προέβησαν εἰς πολιτικάς συζητήσεις, πολύ δέ περισσότερον, οὐδέποτε κατεφέρθησαν ἐναντίον τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Τά πορίσματα τῆς ἐρεύνης μου αὐτῆς ἀνέφερα στόν ὑπουργόν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπέμεινε διά τήν ἀξιοπιστίαν τῶν δῆθεν πληροφοριῶν του καί ἠξίωσε νά ἀπομακρύνω τούς Καταδρομεῖς, πράγμα πού τελικῶς ἔκανα, προκειμένου νά ἠρεμήση.

Δέν ἦτο ὅμως μόνον ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης πού ἐφοβεῖτο. Παρομοίαν στάσιν ἐπέδειξαν καί ἔνιοι Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Θά ἀναφέρω ἕνα μόνον ἐνδεικτικόν περιστατικόν: Τήν μεσημβρίαν τῆς 26ης Ἰουλίου, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου,

ὅτι ὁ Ἰωαννίδης, συνοδευόμενος καί ὑπό τριῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν φερόντων αὐτόματα ὅπλα, εἰσῆλθε στό Ἀρχηγεῖον! Ἡ πληροφορία ἦτο βεβαίως ἀπίθανος. Ὁ Ἰωαννίδης εἶχε πολλούς τρόπους ἀντιδράσεως, ἐάν ἤθελε νά ἀντιδράση καί θά τό ἔκανε ἀφανῶς καί ὄχι μέ τόν ἀφελῆ τρόπον πού ἐνόμιζεν ὁ Παπανικολάου. Πολύ περισσότερον μάλιστα, ὅταν πολλάκις εἶχεν ἀποδείξει, ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ στρατηγική του καί ἄλλος ὁ τρόπος σκέπτεσθαι πού εἶχεν ὁ Ταξίαρχος. Ἐν πάση περιπτώσει ἠρεύνησα τήν πληροφορίαν του, κυρίως διά τοῦ Ματάτση. Ἡ πληροφορία ἦτο ἀληθής κατά τό ὅτι ὁ Ἰωαννίδης εἶχεν εἰσέλθη στό Ἀρχηγεῖον, ὅπου ἄλλωστε ἦτο τό γραφεῖον του, ἀλλά ἀπολύτως τερατώδης καί ψευδής κατά τό σκέλος ὅτι τόν συνώδευαν τρεῖς ἀξιωματικοί, ὡπλισμένοι μάλιστα μέ αὐτόματα.

Ἐτηλεφώνησα στόν Παπανικολάου καί τόν καθησύχασα. Ἀλλά πρό τῆς παρελεύσεως μιᾶς εἰσέτι ὥρας, ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας μοῦ ἐτηλεφώνησεν ἐκ νέου. Ἐπέμεινεν ἐπί τῆς ἀξιοπιστίας τῆς πληροφορίας του καί ἐζήτησε νά λάβω μέτρα «διότι κινδυνεύουμε». Τόν ἠρώτησα πόθεν εἶχε τήν πληροφορίαν καί μοῦ ἀπήντησεν ὅτι τήν ἔχει ἀπό τόν συγγενῆ του Ἀντισυνταγματάρχην τοῦ Μηχανικοῦ Παπανικολάου. Ἠρεύνησα ἐκ νέου, ἀλλά καί πάλιν διεπίστωσα ὅτι ἡ πληροφορία ἦτο ἀναληθής. Τό μόνον γεγονός, ἦτο ἡ κανονική εἴσοδος τοῦ Ἰωαννίδη στό Ἀρχηγεῖον.

Τό γεγονός αὐτό μέ ὡδήγησε στήν ἀπόφασιν νά καλέσω στό γραφεῖον μου τούς Ἀρχηγούς, διά νά τούς καθησυχάσω, συνιστῶν ψυχραιμίαν. Καί ἐνῶ εὑρίσκοντο στό γραφεῖον καί συνεζητούσαμε, εἰσῆλθεν ὁ Ἰωαννίδης. Μᾶς ἐχαιρέτησε καί μᾶς παρεκάλεσε νά προσέξουμε τούς ἀξιωματικούς, διότι πλέον σέ μᾶς στηρίζονται. Εἶπεν ἐπίσης ὅτι οἱ ἀξιωματικοί ἄλλωστε δέν πταίουν εἰς τίποτε καί ὅτι ὁ ἴδιος προτίθεται νά ζητήση κανονικήν ἄδειαν.

Περίμενα νά ἔλθη ὁ Ἀβέρωφ στό Ἀρχηγεῖον, προκειμένου νά παραλάβη ἀπό τόν Λατσούδην τό ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης καί νά ἀναλάβη καθήκοντα. Ἡ 24η Ἰουλίου, ἦτο ἀπό τάς δυσκόλους ἡμέρας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ἡ Κυβέρνησις δέν εἶχε ὅπως ἀνέφερα παρά τέσσαρας μόνον ὑπουργούς καί ὁ Καραμανλῆς θά τήν συνεπλήρωνε τήν ἐπομένην.

Τό μεσημέρι ὅμως τῆς 24ης Ἰουλίου, μερικοί ἀξιωματικοί μοῦ ἔδειξαν φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Ἀθηναϊκή», ἡ ὁποία ὕβριζε κατά ἀπαράδεκτον τρόπον τούς ἀξιωματικούς καί τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί μοῦ εἶπεν ὅτι ἔτσι δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξη ἠρεμία. Ἀπήντησα, διά νά τούς ἠρεμήσω, ὅτι μερικαί ἐφημερίδες γράφονται ἀνευθύνως καί τά κείμενά των χαρακτηρίζονται ἀπό ἐμπάθειαν, ἀλλ' ἐκεῖνοι δέν πρέπει νά δίδουν σημασίαν καί νά ἐπηρεάζωνται.

Δέν ἤμην ὅμως διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ τοιαύτην «λάσπην» ἐναντίον τῶν ἀξιωματικῶν. Καί ἀπεφάσισα νά ζητήσω ἀπό τόν Καραμανλῆν νά ἀσκήση τήν ἐπιρροήν του, ὥστε νά σταματήση ἀμέσως αὐτό τό φαινόμενον, πρίν προσλάβη διαστάσεις καί προκαλέση ἔκρηξιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Συνοδευόμενος ἀπό τόν Ματάτσην, ἔφυγα ἀμέσως διά τά Παλαιά Ἀνάκτορα. Ὀλίγον πρό τῆς εἰσόδου μου στό γραφεῖον τοῦ Καραμανλῆ, συνήντησα στόν διάδρομον τόν Ἀβέρωφ. Τοῦ ἐξήγησα τόν σκοπόν τῆς ἐπισκέψεώς μου καί εἰσῆλθε μαζί μου στό πρωθυπουργικόν γραφεῖον, παραδεχόμενος ὅτι ἔχω δίκαιον.

Ὁ Καραμανλῆς ἵστατο ὄρθιος καί συνεζήτει μέ τόν νέον ὑφυπουργόν Τύπου δημοσιογράφον Λαμπρίαν. Ἀνέφερα τόν λόγον τῆς ἐκεῖ παρουσίας μου καί ἐξήγησα στόν Πρωθυπουργόν, ὅτι αὐτοῦ τοῦ εἴδους αἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν ἀξιωματικῶν δέν ὠφελοῦν αὐτήν τήν στιγμήν καί καλόν εἶναι νά ἐπέμβη, ὥστε νά σταματήση τό ὑβρεολόγιον ἐναντίον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τό ὁποῖον δέν γίνεται ἀνεκτόν. Ὁ Καραμανλῆς ἀπηυθύνθη στόν Λαμπρίαν, ὁ ὁποῖος εἶχε κατευθυνθῆ πρός τήν ἔξοδον τοῦ γραφείου του καί τοῦ εἶπε νά παρέμβη ἀμέσως καί νά συστήση εἰς ὅλον τόν τύπον νά ἀποφεύγη αὐτοῦ τοῦ εἴδους τά δημοσιεύματα.

Ὅταν ἐξήλθομεν τοῦ γραφείου τοῦ Καραμανλῆ, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Πρωθυπουργός ἔλαβε πρό ὀλίγου ἐπιστολήν τοῦ Ἐτσεβίτ, διά τῆς ὁποίας ὁ Τοῦρκος πρωθυπουργός ὑμνεῖ τόν Καραμανλῆν. Ἐγώ δέν ἐθεώρησα βεβαίως τό γεγονός ἰδιαιτέρως σημαντικόν διότι γνωρίζω ὅτι οἱ πολιτικοί πολλάκις φέρονται μέ διπλωματικότητα καί χρησιμοποιοῦν ἄλλην γλῶσσαν μεταξύ των. Εἶπα στόν Ἀβέρωφ ὅτι ἔχω ἑτοιμάσει τά τῆς ὑποδοχῆς του στό ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης ὅπου τόν ἀναμένει καί ὁ Λατσούδης διά νά τοῦ παραδώση. Ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἐζήτησε νά μεταβῶμεν μαζί ἐκεῖ, διά νά τοῦ παρουσιάσω καί τούς ἄλλους Ἀρχηγούς. Ἔτσι καί συνέβη. Τοῦ ἀπεδόθησαν τιμαί ὑπό ἀγημάτων καί τῶν τριῶν ὅπλων καί τῆς μουσικῆς τῆς ΑΣΔΕΝ καί κατόπιν, παρουσία ὅλων τῶν Ἀρχηγῶν, ὁ Λατσούδης παρέδωσε τό ὑπουργεῖον στόν Ἀβέρωφ.

Ὅταν ὁ Λατσούδης καί οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων ἀπεχώρησαν καί στό γραφεῖον ἐμείναμε μόνοι, ὁ Ἀβέρωφ κατηυθύνθη πρός τόν ἐξώστην τοῦ ὑπουργικοῦ γραφείου. Τόν ἠκολούθησα καί ἐκεῖ μοῦ ἔθεσε τό ἐρώτημα:

— Πῶς βλέπετε, κύριε Ἀρχηγέ, τήν ὑπ' ἐμοῦ ἀνάληψιν τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης; Μήπως ὁ κ. Γκίκας ὡς πρώην Στρατηγός, θά ἀπέδιδε καλύτερα;

— Κύριε Ὑπουργέ, ὁ Στρατηγός Γκίκας πού ἔχει διατελέσει καί Ἀρχηγός ΓΕΣ ἀλλά καί ὡς ἐν συνεχεία πολιτικός, χαίρει ἐκτιμήσεως μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν. Νομίζω ὅμως ὅτι σεῖς, ὡς πεπειραμένος πολιτικός, μή προερχόμενος ἀπό τό σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν, θά μπορέσετε νά κρίνετε πλέον ἀντικειμενικῶς τά πράγματα καί αὐτό εἶναι κατά τήν γνώμην μου πρός τό συμφέρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ὁ Ἀβέρωφ μέ ηὐχαρίστησε καί μέ παρεκάλεσε νά τοῦ ἑτοιμάσω ἕνα μνημόνιον ἐνεργειῶν, διά τῶν ὁποίων θά διευρύνοντο αἱ ἁρμοδιότητες τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Μέ τήν σειράν μου τόν παρεκάλεσα νά ὁμιλήση πρός τούς ἀξιωματικούς στό ἀμφιθέατρον τοῦ Ἀρχηγείου καί διά νά καλύψη τό τυπικόν μέρος τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του ὡς ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ἀλλά καί διά νά καθησυχάση τούς ἀξιωματικούς, διασκεδάζων τούς φόβους των δι' ἐπικειμένας διώξεις ἐναντίον των. Ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θά τό πράξη αὐτό ἀλλ' ἀργότερα. Μέ ἐξουσιοδότησεν ὅμως νά μεταβιβάσω στούς ἀξιωματικούς τήν δήλωσίν του, ὅτι δέν ἔχουν κανέναν λόγον νά φοβοῦνται, διότι ἡ Κυβέρνησις τούς τιμᾶ καί θά τούς προστατεύση. Τήν δήλωσιν αὐτήν τοῦ Ἀβέρωφ ἐκοινοποίησα εὐρύτατα, διότι μέ ἐνδιέφερε ἡ καθησύχασις τῶν ἀξιωματικῶν.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καί ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Γεώργιος Μαῦρος ἐπρόκειτο νά ἀναχωρήση εἰς Γενεύην, διά νά μετάσχη τῆς συνερχομένης ἐκεῖ διασκέψεως διά τό Κυπριακόν. Εἶχα εἰδοποιηθῆ νά ὁρίσω ἐπιτελεῖς ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι θά ἐπλαισίωναν τήν Ἑλληνικήν ἀντιπροσωπείαν ὡς στρατιωτικοί ἐμπειρογνώμονες. Πράγματι, ἐπέλεξα τρεῖς καταλλήλους ἀξιωματικούς, μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ὑποστράτηγον Χανιώτην καί ἐκοινοποίησα τά ὀνόματά των στό ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν.

Εἰδοποιήθην ὅτι ὁ Ἀβέρωφ θέλει νά τόν ἐπισκεφθῶ στό γραφεῖον του. Μετέβην ἐκεῖ καί ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Ταγματάρχης Περδίκης Ἀθ. πρέπει νά φύγη ἀπό τό Λονδῖνον ὅπου ὑπηρετεῖ ὡς βοηθός τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀκολούθου. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ὁ Περδίκης ἔχει ἤδη μετατεθῆ πρό τῆς μεταπολιτεύσεως καί ὅτι ἡ σχετική διαταγή ἔχει ἤδη εκδοθῆ καί ἔχει σταλεῖ πρός ἐκτέλεσιν.

Ὁ Περδίκης ἐπανελθών στήν Ἑλλάδα, ἐτοποθετήθη εἰς μονάδα τῆς περιοχῆς Ἕβρου. Παρουσιάσθη κανονικῶς ἐκεῖ, βάσει τοῦ φύλλου πορείας του, ἀλλά μετά διήμερον ἐνεφανίσθη καί πάλιν εἰς Ἀθήνας. Ὅταν τό ἐπληροφορήθην, ἐζήτησα ἐξηγήσεις ἀπό τόν Ἀρχηγόν Στρατοῦ Γαλατσᾶνον, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι τήν ἄδειαν ἐχορήγησεν ὁ Ντάβος, στήν διοίκησιν τοῦ ὁποίου ὑπήγετο ἡ μονάς τοῦ Περδίκη. Ἐπεκοινώνησα μέ τόν Διοικητήν τοῦ Γ΄ Σώματος Στρατοῦ καί τόν ἠρώτησα διατί ἐχορήγησεν ἄδειαν στόν Περδίκην, δύο μόλις ἡμέρας μετά τήν παρουσίασίν του στήν νέα μονάδα του. Ὁ Ντάβος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δέν ἦτο δυνατόν νά ἀρνηθῆ τήν χορήγησιν τῆς ἀδείας, ἡ ὁποία ἐζητήθη διά σοβαρούς οἰκογενειακούς λόγους. Καί προσέθεσεν ὅτι δέν πρέπει νά ἀνησυχοῦμε, διότι ὁ Περδίκης εἶναι ἀκίνδυνος!

Προσωπικῶς διατηροῦσα πολλάς ἐπιφυλάξεις καί διά τόν Περδίκην, ἀλλά καί διά τόν ἴδιον τόν Ντάβον, ὁ ὁποῖος εἶχε τήν τάσιν νά προσκολλᾶται στούς ἑκάστοτε ἰσχυρούς. Ἄλλωστε εἶχε ἤδη ἀρχίσει νά διαδίδεται μία φήμη, καθ' ὁλοκληρίαν βεβαίως ἀναληθής, ὅτι δῆθεν ὁ Ντάβος ἦτο ἐξ ἐκείνων πού ἐπεδίωξαν τήν μεταπολίτευσιν! Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶχε καμμίαν σχέσιν μέ αὐτά τά πράγματα, πού ἀπεφασίσθησαν ἀπό ἐμέ καί ὑλοποιήθησαν μετά από τήν σύμφωνον γνώμιν καί τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν. Οἱ μύθοι ὅμως, πάντοτε ἀρέσουν στούς Ἕλληνες.

Διέταξα νά εὑρεθῆ ὁ Περδίκης, καί νά ἔλθη στό γραφεῖον μου. Ὅταν παρουσιάσθη, τοῦ συνέστησα πειθαρχίαν, ἀποφυγήν πολιτικῶν συζητήσεων καί σχολίων καί, κυρίως, ἀποχήν ἀπό ἐνδεχομένας συγκεντρώσεις ἀξιωματικῶν. Ὁ Περδίκης ἀπήντησεν ὅτι θά συμμορφωθῆ ἀπολύτως πρός τάς συστάσεις μου. Τοῦ ἐξήγησα ὅτι δέν εἶναι συστάσεις ἀλλά διαταγαί, ἡ συμμόρφωσις πρός τάς ὁποίας ἀποτελεῖ καθῆκον διά κάθε ἀξιωματικόν.

Ὁ Περδίκης ὑπεσχέθη καί πάλιν συμμόρφωσιν καί προσέθεσεν ὅτι αὐτό τό πνεῦμα θά προσπαθήση νά τό μεταδώση καί στούς ἄλλους ἀξιωματικούς τῶν μικρῶν βαθμῶν! Ἤρχισα νά ἐκνευρίζωμαι. Δέν ἀντελαμβάνετο ἤ προσεποιεῖτο ὅτι δέν ἀντιλαμβάνεται ὅτι τά πράγματα ἔχουν ἀλλάξει. Τοῦ ἀπηγόρευσα νά μεταδώση ὁτιδήποτε διότι δέν χρειάζεται, ἀφοῦ ἔχουν ἐκδοθῆ αἱ σχετι-

Ὁ Πρόεδρος Στρατηγός Γκιζίκης συγχαίρει ἕνα κλιμάκιον ὑπουργῶν τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἑνότητος, μετά τήν ὁρκωμοσίαν των, παρουσία τοῦ Πρωθυπουργοῦ Κ. Καραμανλῆ, ἀριστερά. Διακρίνονται Χρ. Στράτος, Α. Κανελλόπουλος, Δ. Παπασπύρου, Δ. Τσάτσος, Ταλιαδοῦρος κ.ἄ.

καί διαταγαί, τήν τήρησιν τῶν ὁποίων ἀπό ὅλους τούς ἀξιωματικούς παρακολουθῶ μέ αὐστηρότητα. Ἦτο πάντοτε ἐκ τῶν «ζωηρῶν» καί πολυπραγμόνων ἀξιωματικῶν, τοῦ «κλίματος Ἰωαννίδη» καί εἶχεν ἄποψιν διά τά πάντα. Ἀργότερα θά ἔλεγεν ὅτι εἶχε στείλει ἀναφοράν ἐκ Λονδίνου, διά τῆς ὁποίας ἀνέφερε τάς πληροροφίας πού εἶχε περί ἐπικειμένης εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς Κύπρον. Ἔχω καί ἄλλοτε τονίσει, ὅτι οὐδέποτε μοῦ ἐγνωστοποιήθησαν τοιαῦται πληροφορίαι καί δέν γνωρίζω ἄν καί εἰς ποῖον ἐστάλησαν.

Ἀλλ' εἰς τό σημεῖον αὐτό, πρέπει νά ἀναφέρω ὅτι καί ὁ κ. Ἀβέρωφ ἐγνώριζεν ὅτι θά γίνη εἰσβολή. Αὐτό κατέθεσε μόλις προσφάτως πρός τήν Ἐπιτροπήν τῆς Βουλῆς ὁ τότε γενικός γραμματεύς τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ἄγγ. Βλάχος, ὁ ὁποῖος, καθ' ἅ ἀνέγραψαν αἱ ἐφημερίδες, ἰσχυρίσθη ὅτι τόσον ἡ ἡγεσία τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ὅσον καί ὁ κ. Ἀβέρωφ εἶχον πληροφορίας ὅτι θά ἐγίνετο εἰσβολή τῶν Τούρκων, *«ἐάν ἐγίνετο ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ Μακαρίου».*

Βεβαίως δέν ἐξήγησεν ὁ κ. Βλάχος διατί τοσάκις ἐσιώπησε τό ὑπουργεῖον του, ὅταν ἐπιμόνως καί μέ συνεχεῖς ἀναφοράς μου ἐζητοῦσα νά προβοῦν εἰς ἀναγκαίας ἐνεργείας, προκειμένου νά κληθῇ ὁ Μακάριος εἰς Ἀθήνας διά διαβουλεύσεις πρός ἐκτόνωσιν τῆς κρίσεως. Καί βεβαίως, ἐάν ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Βλάχου περί Ἀβέρωφ εἶναι ἀληθής, διατί ὁ κ. Ἀβέρωφ, ἐπιρρεπής εἰς ὑπομνήματα, δέν ἔσπευσε νά εἰδοποιήση καί τότε τήν Κυβέρνησιν; Τουλάχιστον θά ἐνομιμοποιεῖτο τώρα νά εἶναι κατήγορος.

Ὅταν ἀπεχώρησεν ὁ Περδίκης, ἐκάλεσα τόν Γαλατσᾶνον καί τόν ἐνημέρωσα.

Ἐπηκολούθησεν ἡ καθιερωμένη πρωϊνή σύσκεψις τῶν Ἀρχηγῶν. Ἐγένετο ἐκτίμησις τῆς καταστάσεως καί συζήτησις ἐπί τῶν ἀποφασισθέντων καί ἤδη ὑλοποιουμένων μέτρων ἐπαγρυπνήσεως καί ἑτοιμότητος. Εἰς μίαν στιγμήν, ὁ Ἀραπάκης μοῦ εἶπεν ὅτι κατά τήν δεξίωσιν πού ἔδωσεν ὁ Διοικητής τῆς ναυλοχούσης εἰς Φάληρον μοίρας τοῦ Ἕκτου Ἀμερικανικοῦ Στόλου καί στήν ὁποίαν παρέστη ὡς ἐκπρόσωπός μου κατ' ἐντολήν μου, ἠρώτησε τόν Ἀμερικανόν ναύαρχον διατί δέν ἐπεμβαίνει ὁ στόλος τῶν ΗΠΑ ὥστε νά σταματήση τούς Τούρκους. Καί ὅτι ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν ὅτι δέν ἦτο δυνατόν νά συμβῇ αὐτό, διότι ἐάν οἱ Τοῦρκοι δέν ὑπήκουαν, θά ἔπρεπε τά ἀμερικανικά πολεμικά νά χρησιμοποιήσουν βίαν, ἐξέλιξιν πού θά ἦτο καταστρεπτική διά τό ΝΑΤΟ! Βεβαίως δέν ἀνέμενα ἀπό τόν Ἀμερικανόν ναύαρχον νά ὁμολογήση ὅτι αἱ ΗΠΑ εἶχον διά τοῦ Κίσσινγκερ ἀναλάβη σημαντικόν ρόλον στήν ὅλην σκηνοθεσίαν ἐναντίον μας.

26 Ἰουλίου 1974

Τό πρωΐ μέ ἐπεσκέφθη στό γραφεῖον μου ὁ Ἀβέρωφ καί μοῦ ἐζήτησεν ὅπως κατόπιν ἐκφρασθείσης ἐπιθυμίας τοῦ Γ. Μαύρου, ἀντικαταστήσω τόν Χανιώτην πού εἶχα ὁρίσει ἐπικεφαλῆς τῶν στρατιωτικῶν ἐμπειρογνωμόνων μέ ἄλλον ἀξιωματικόν. Ἀντί τοῦ Χανιώτη ὡρίσθη ὁ Πολίτης.

Ἤρχισε κατόπιν νά παρατηρῇ τό ἀνηρτημένον στό γραφεῖον μου ἔμβλημα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας καί μοῦ εἶπεν ὅτι καλόν εἶναι νά φύγη αὐτό, ὅπως καί ὅλα τά σήματα τῆς Ἐπαναστάσεως πού ἦσαν ἀνηρτημένα στά γραφεῖα ὅλων τῶν Ἀρχηγείων καί τῶν Στρατιωτικῶν ἐγκαταστάσεων. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι τό ἔμβλημα τῆς Δημοκρατίας δέν μπορεῖ νά φύγη μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεώς του μέ νέον πού πιθανόν νά θεσπισθῇ. Καί ὅτι ὅσον ἀφορᾶ τά σήματα τῆς Ἐπαναστάσεως, ταῦτα κατά τό πλεῖστον ἔχουν ἐξαφανισθῇ μέ πρωτοβουλίαν τῶν ἰδίων τῶν ἀξιωματικῶν, ἔστω καί ἄν δέν ἐξεδόθη εἰσέτι σχετική διαταγή. Ἐξ ἄλλου, τοῦ εἶπα, θά κατέβουν καί ὅσα τυχόν ὑπάρχουν, ἀλλά πρέπει νά μή λησμονοῦμε ὅτι μία κατάστασις ἑπτά ἐτῶν δέν διαγράφεται ἀκινδύνως μέ μίαν μονοκονδυλιάν. Χρειάζεται χρόνος καί ὀρθή μεθόδευσις.

Ὁ Ἀβέρωφ ἔφυγε καί ἐγώ ἤρχισα νά δέχωμαι εἰς ἀκρόασιν ἀξιωματικούς διαφόρων βαθμῶν, πού εἶχον ζητήσει νά μέ ἐπισκεφθοῦν. Πολλοί ἐξ αὐτῶν, ἤθελαν ἁπλῶς νά μέ διαβεβαιώσουν ὅτι τάσσονται παρά τό πλευρόν μου καί θά πειθαρχήσουν ἀπολύτως στάς διαταγάς μου. Μεταξύ αὐτῶν, ἦτο καί ὁ

Ταγματάρχης Σοφικίτης Μιχ. διά τόν όποῖον έγνώριζα ὅτι τότε ἐξεπαιδεύετο στό ἐξωτερικόν.

— *Πῶς εἶσαι ἐδῶ Ταγματάρχα;*

— *Κύριε Ἀρχηγέ διέκοψα τήν ἐκπαίδευσίν μου καί ἦλθα νά τεθῶ ὑπό τάς διαταγάς σας. Σᾶς παρακαλῶ νά μέ τοποθετήσετε είς μονάδα τοῦ Ἕβρου!*

Τόν συνεχάρην διά τό ἠθικόν μέρος τῆς πράξεώς του, ἀλλά τόν παρετήρησα δριμύτατα διά τήν αὐθαίρετον διακοπήν τῆς ἐκπαιδεύσεως του καί τόν διέταξα νά ἐπανέλθη ἀμέσως ἐκεῖ ὅπου τόν εἶχον στείλει αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις καί νά ἐπιστρέψη ὅταν περατώση ἐπιτυχῶς τήν ἐκπαίδευσίν του. Ἔτσι καί ἔγινε.

Ἐν τῶ μεταξύ ὁ Ἀβέρωφ εἶχε καθιερώσει νά καλῆ τά ἀπογεύματα στό γραφεῖον του τούς τέσσαρας Ἀρχηγούς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί νά συσκέπτεται μετ' αὐτῶν ἐπί διαφόρων ζητημάτων. Κατά τάς συσκέψεις αὐτάς, ὁ Ἀβέρωφ μονίμως ἔθετε πρός συζήτησιν τό θέμα τῆς ἀναγκαίας κατ' αὐτόν ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ Λεκανοπεδίου Ἀττικῆς τῶν ἀξιωματικῶν πού ἐθεωροῦντο «ἐπικίνδυνοι», ἀλλά καί ἐξ ἑτέρων μονάδων, ἁπανταχοῦ τῆς Ἐπικρατείας, πρός διάλυσιν, ὅπως ἔλεγε, τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ Ἰωαννίδη. Τοῦ εἶχε γίνει ἔμμονος ἰδέα. Βεβαίως θεωρητικῶς, ἡ ἄποψίς του ἦτο ὀρθή. Ἐπ' αὐτοῦ συμφωνούσαμε ὅλοι. Ἀλλ' ὁ Γαλατσᾶνος καί ἐγώ διεφωνούσαμε μαζί του, στόν τρόπον καί τόν χρόνον ἀπομακρύνσεως τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν. Ὁ Ἀραπάκης καί ὁ Παπανικολάου, ταχθέντες μέ τήν ἄποψιν Ἀβέρωφ, ἤθελαν ἐάν ἦτο δυνατόν νά τελειώσουν ὅλα αὐθημερόν, μέ τήν ἔκδοσιν μιᾶς διαταγῆς! Ὁ Γαλατσᾶνος καί ἐγώ ἐζητούσαμε χρόνον καί ρεαλιστικήν μεθόδευσιν.

Ἕνα δεύτερον θέμα πού ἔθεσεν ὁ Ἀβέρωφ, ἦτο ἡ ἐπαναφορά στήν ἐνεργόν ὑπηρεσίαν τῶν ἀποταχθέντων ἀξιωματικῶν τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικῦ, μετά τό ὀπερετικόν «ἀντικίνημα» τοῦ Μαΐου τοῦ 1973. Τήν πρώτην φοράν, τό ἔθεσε σφυγμομετρικῶς τρόπον τινά, προκειμένου νά διαπιστώση τάς διαθέσεις μας. Καί πάλιν ὁ Γαλατσᾶνος καί ἐγώ ἐλάβαμε ἀρνητικήν θέσιν, μή ἐπιθυμοῦντες τήν δημιουργίαν ἑνός νέου «ἀποτακτικοῦ ζητήματος».

Τό ἀπόγευμα τῆς 26ης Ἰουλίου, κατά τήν διάρκειαν τῆς συσκέψεως στό γραφεῖον τοῦ Ἀβέρωφ, ὁ Ἀραπάκης ἔθεσε θέμα ἐπανόδου ἑκατόν περίπου ἀποτάκτων ἀξιωματικῶν τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ. Ὁ Ἀραπάκης, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς εἶχε γίνει Ἀρχηγός μετά τήν ἀποτυχίαν τοῦ «κινήματος τοῦ ναυτικοῦ» καί εἶχε πρωταγωνιστήσει στήν «κάθαρσιν» τοῦ Κλάδου ἀπό τούς ἀναμειχθέντας εἰς αὐτό. Βεβαίως δέν ἦτο δυνατόν νά πιστεύσω ὅτι ἡ ἰδέα ἦτο ἰδική μου. Ἦτο προφανές ὅτι ἔθετε τό θέμα κατ' ἐπιταγήν τοῦ Ἀβέρωφ.

Παρ' ὅτι, ὅπως ἀνέφερα, τόσον ὁ Γαλατσᾶνος, ὅσον καί ἐγώ εἴχαμε λάβει ἀρνητικήν θέσιν τήν προηγουμένην φοράν, θά ἤμην διατεθειμένος νά δεχθῶ ὡς ἐλαχίστην ὑποχώρησιν τήν ἐπαναφοράν ὡρισμένων ἀξιωματικῶν κατ' ἐπιλογήν, λόγω κυρίως ὑψηλῶν προσόντων καί ἐξειδικεύσεως. Τοῦτο ἄλλωστε εἶχα πράξει τήν 20ην Ἰουλίου 1974, στήν περίπτωσιν τοῦ ἀποτάκτου Ἀντιπλοιάρχου Νικ. Παπᾶ, σημερινοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ναυτικοῦ, κυβερνήτου τοῦ στασιάσαντος ἀντιτορπιλλικοῦ «Βέλος», ὅταν οὗτος διά τηλεγραφήματός του ἀπό τό ἐξωτερικόν, μοῦ ἐζήτησεν ἐπαναφοράν του στήν ἐνεργόν ὑπηρεσίαν, τήν ὁποίαν ἀμέσως ἐνέκρινα, παρά τάς ἀντιρρήσεις τοῦ Ἀραπάκη.

Τώρα ὁ Ἀραπάκης ὡμίλει περί ἐπαναφορᾶς ὅλων τῶν ἀποτάκτων τοῦ Ναυτικοῦ, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι δέν διέθετε ἀρκετούς μικροῦ βαθμοῦ ἀξιωματικούς διά νά ἐπανδρώση τόν Στόλον!

Ἀλλά τότε, διατί αὐτός ὡς Ἀρχηγός τοῦ Στόλου τόν Μάϊον τοῦ 1973 εἰσηγήθη τήν ἀπόταξιν τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν καί διατί, ἀργότερα, ὡς Ἀρχηγός πλέον τοῦ Ναυτικοῦ τήν ἐπραγματοποίησε; Δέν εἶχε τότε ἀνάγκας μικρῶν ἀξιωματικῶν ὁ στόλος; Καί διατί ποτέ δέν μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Κλάδος του ἔχει ἀνάγκην ἀξιωματικῶν, ἀλλά πάντοτε ἐκόμπαζε περί τοῦ πόσον ἕτοιμον καί ἱκανόν εἶναι τό Ναυτικόν; Πῶς, στό Πολεμικόν Συμβούλιον τῆς 20-7-74, ἐνώπιον τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, τῆς Κυβερνήσεως καί τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἀνέφερεν ὅτι ὁ στόλος καί τά πέντε ὑποβρύχια εἶναι πλήρως ἐπανδρωμένα καί ἕτοιμα καί μάλιστα ὅτι θά ἐνεργοποιήση καί τό ὑποβρύχιον πού εὑρίσκεται ἐν παροπλισμῷ; Τότε εἶχεν ἀξιωματικούς καί τώρα, μίαν ἑβδομάδα ἀργότερον ἀνεκάλυψεν ὅτι τοῦ λείπουν; Ἐάν τότε εἶχε τάς αὐτάς ἀνάγκας καί τό ἀπέκρυψε, ἐν ὄψει μάλιστα τοῦ πολέμου, θά ἔπρεπε... ἀλλ' ἄς ἀποφύγω νά προβῶ εἰς χαρακτηρισμούς καί νά γράψω φράσεις πού θά εἶναι πολύ σκληραί.

Βεβαίως, δέν ἐπρόκειτο περί ἐλλείψεων. Ἐπρόκειτο περί ταπεινῆς ὑποταγῆς στάς ἐπιθυμίας τοῦ κ. Ἀβέρωφ, ἐν τινι μέτρω συνδεομένου μέ τούς ἀξιωματικούς πού εἶχον στασιάσει καί ἀποταχθῆ, ἀνεξαρτήτως τοῦ τί περί αὐτῶν ἐν συνεχεία εἶχε καταθέσει. Ἐν πάση περιπτώσει, ἀκόμη καί διά τόν χαρακτῆρα τοῦ Ἀραπάκη, αὐτή ἡ τόσον κραυγαλέως ἀντιφατική στάσις ἦτο πιστεύω ἀπαράδεκτος.

Ἀλλά καί ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου, ἐνῶ ἀρχικῶς ἦτο ἀντίθετος πρός τήν ἐπαναφοράν τῶν ἀποτάκτων, προφανῶς φοβούμενος ἐπέκτασιν τοῦ μέτρου καί στήν Ἀεροπορίαν, μέ φυσικήν συνέπειαν τήν πρόκλησιν σάλου καί ἀντιθέσεων, αἰφνιδίως, χωρίς νά δύναμαι νά ἐξηγήσω τούς λόγους, —ἐκείνην τοὐλάχιστον τήν στιγμήν— εὐθυγραμμίσθη μέ τόν Ἀραπάκην.

Ὁ Ἀβέρωφ μᾶς ἤκουσεν ὅλους, ἀλλά δέν ἐπέμεινεν. Ἴσως διότι τώρα εἶχεν ἐξασφαλίσει δύο «ψήφους» ὑπέρ τῆς ἀπόψεώς του. Ἐγώ ὅμως, δέν ἦτο δυνατόν νά «καταπιῶ» τήν ἀσυνέπειαν καί τήν αὐθαιρεσίαν τοῦ Ἀραπάκη. Ἔτσι, ὅταν ἡ σύσκεψις ἐτελείωσεν ἐκάλεσα στό γραφεῖον μου τούς Ἀρχηγούς καί ἐνώπιον ὅλων ἐξέφρασα πρός τόν Ἀραπάκην τήν δυσαρέσκειάν μου, τόσον ἐπί τῆς οὐσίας, ὅσον καί διά τόν τρόπον παρουσιάσεως τοῦ θέματος, χωρίς προηγουμένως νά ἔχω ἐνημερωθῆ. Καί κατέληξα:

—Εισηγηθεῖτε τό θέμα κανονικῶς καί ἐγγράφως καί ἐγώ θά διατυπώσω γραπτῶς ἐπίσης τήν γνώμην μου ἐπί εἰσηγήσεώς σας.

Μετά δύο ἡμέρας, ὁ Ἀβέρωφ εἰς παρομοίαν σύσκεψιν ἐπανῆλθεν ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ καί διά νά μᾶς πείση διά τό πόσον καλά εἶναι ἐνημερωμένος στά ζητήματα τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, εἶπεν ὅτι ὡς ἔφεδρος ἀξιωματικός τοῦ Ναυτικοῦ ἔχει ἰδιαιτέρους δεσμούς μέ τό ὅπλον, ὅτι ἔχει ἐκεῖ καλούς φίλους καί ἐπομένως αἱ πληροφορίαι του εἶναι ἄρισται διά τό ὅτι τό Πολεμικόν Ναυτικόν «δέν πηγαίνει καλά, ἰδιαίτερα στά ὑποβρύχια, ὅπου δέν ὑπάρχει τό κατάλληλον προσωπικόν διά νά τά ἐπανδρώση». Καί ἐξεμεταλλεύθη βεβαίως τήν εὐκαιρίαν διά νά ὑπερηφανευθῆ διά τήν συμμετοχήν του στό «Κίνημα τοῦ Ναυτικοῦ» τοῦ 1973.

'Αλλ' αὐτήν τήν φοράν, δέν ἤμην διατεθειμένος νά ἀνεχθῶ περισσότερον αὐτήν τήν κατάστασιν. Ἐξανέστην καί εἶπα στόν Ἀβέρωφ ὅτι λυποῦμαι ἐάν ὁ Ἀρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ μοῦ ἀπέκρυψε τήν κατάστασιν αὐτήν, ἐφ' ὅσον βεβαίως αἱ πληροφορίαι εἶναι ἀληθεῖς. Τόσον ὁ Ἀβέρωφ, ὅσον καί ὁ Ἀραπάκης τόν ὁποῖον τόσον εὐθέως κατηγόρησα, δέν ἀπετόλμησαν ἀπάντησιν.

Ὁ Ἀβέρωφ ὅμως δέν παρητήθη τῆς προσπαθείας του. Ἐφ' ὅσον εἶδεν ὅτι αἱ «ὄψιμοι» διαπιστώσεις τοῦ Ἀραπάκη καί ἡ προσωπική του ἀξίωσις, δέν ἔκαμψαν τήν ἀντίδρασιν τοῦ Γαλατσάνου καί ἐμοῦ, ἐπεκαλέσθη καί τό μεγάλο του «ἀτού». Εἶπεν ὅτι ἡ ἐπαναφορά τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν, εἶναι προσωπική ἐπιθυμία τοῦ Καραμανλῆ!

Οὔτε ἡ ἐπίκλησις τοῦ ὀνόματος τοῦ Καραμανλῆ ὅμως ἔκαμε τόσον ἐμέ, ὅσον καί τόν Ἀρχηγόν τοῦ Στρατοῦ Γαλατσᾶνον, νά ἀλλάξωμεν τοποθέτησιν. Εἴπαμε ὅτι ὁμαδική ἐπαναφορά, ἀποκλείεται! Τότε ὅμως, ἐνεθυμήθη ὁ Ἀβέρωφ ὅτι εἶναι προϊστάμενός μας ὑπουργός καί δίδων τέλος στήν σχετικήν συζήτησιν, εἶπεν ὅτι εἶναι διαταγή νά τοῦ προσκομισθῆ τήν ἑπομένην πρός ὑπογραφήν, ἕτοιμον τό Διάταγμα ἐπαναφορᾶς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ. Ἦτο πλέον διαταγή τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

Εἶχεν ἀσφαλῶς τό δικαίωμα ὁ κ. Ἀβέρωφ νά δίδη διαταγάς, ὡς πολιτικός προϊστάμενος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἔστω καί ἄν αὐταί αἱ διαταγαί, κατά τήν ἰδικήν μου ἄποψιν, εἶχον ὀλιγωτέραν σχέσιν μέ τήν θεραπείαν ἀναγκῶν τοῦ Ναυτικοῦ καί μεγαλυτέραν μέ τήν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν σχέσεων, δεσμῶν καί ὑποχρεώσεων του. Ἀλλά καί ἐγώ εἶχα, ὄχι ἁπλῶς τό δικαίωμα, ἀλλά καί τό καθῆκον νά προστατεύσω τήν ἠρεμίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί νά ἐμποδίσω τήν δημιουργίαν προβλημάτων, τήν ἔκτασιν τῶν ὁποίων δέν ἐφαίνετο τότε νά ἀντιλαμβάνεται ὁ Ἀβέρωφ. Ἠναγκάσθην λοιπόν νά τηλεφωνήσω στόν Γκιζίκην καί νά τοῦ ἀναφέρω τά συμβαίνοντα, ζητῶν παραλλήλως νά συστήση στόν Πρωθυπουργόν νά ἀποφευχθοῦν ἐνέργειαι δυνάμεναι νά προκαλέσουν ὀξύτητας στούς κόλπους τοῦ Ναυτικοῦ. Τόν ἐνημέρωσα ἐπί τῆς ἀπόψεως τήν ὁποίαν ἐγώ ὑπεστήριζα καί ὁ Γκιζίκης συνεφώνησεν ὅτι ἦτο ἀπολύτως ὀρθή. Ὑπεσχέθη δέ νά ἐνεργήση σχετικῶς.

Τήν ἑπομένην μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Γκιζίκης καί μοῦ εἶπεν ὅτι συνεζήτησε τό θέμα μέ τόν Γ. Ράλλην, ὁ ὁποῖος τόν εἶχεν ἐπισκεφθῆ τυπικῶς τήν προηγουμένην καί ὅτι ὁ Ράλλης συνεφώνησε καί αὐτός μέ τήν ἄποψίν μου, ὅτι ἐπαναφορά τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν θά ἦτο σφάλμα καί ἀνέλαβε νά ἐνημερώση τόν Καραμανλῆν.

Φαίνεται ὅτι αὐτό συνέβη τελικῶς, διότι τήν μεθεπομένην, 28ην Ἰουλίου, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἐτηλεφώνησε καί μοῦ εἶπε:

—*Κύριε Ἀρχηγέ μέ ἐνικήσατε, ἀλλά δέν ξέρω μέχρι πότε θά μέ νικᾶτε!*

Ὁ ὑπαινιγμός του ἦτο σαφής καί ὑπέκρυπτε ἀπειλήν, ἡ ὁποία ὅμως μέ ἀφῆκεν ἀδιάφορον. Τοῦ ἀπήντησα λοιπόν:

—*Κύριε Ὑπουργέ, ἐγώ δέν ἐφιλοδόξησα νά νικήσω τόν ὑπουργόν μου. Ἐνεργῶ κατά καθῆκον. Ἐν πάση περιπτώσει, ὅπως ἐπανειλημμένως σᾶς ἔχω ἀναφέρει, ἡ παραίτησίς μου εἶναι πάντοτε στήν διάθεσίν σας.*

Διέβλεπα ὅμως, ὅτι ὁ Ἀβέρωφ δέν θά ὑποχωροῦσεν ἐπί τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, μέ ἐνδεχόμενον νά προκληθῆ ψυχρότης μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, πράγμα πού ἤθελα ἐπιμελῶς νά ἀποφύγω. Ἡ Κυβέρνησις, ἦτο ἐντο-

λοδόχος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον δι' ἐμοῦ ἐπιβάλει τόν σχηματισμόν της. Καί εἶχα δώσει τήν ὑπόσχεσιν, ὅτι θά τήν στηρίξουν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἐν παντί. Δέν ἐπιθυμοῦσα λοιπόν, νά δημιουργηθοῦν προβλήματα μεταξύ τῶν μελῶν της. Καί ἐσκέφθην νά ὑποχωρήσω τελικῶς, ἀποφασίσας νά προσυπογράψω θετικῶς τήν σχετικήν εἰσήγησιν τοῦ Ἀραπάκη, ἡ ὁποία ἐν τελευταία ἀναλύσει καί ἄν τώρα ἦτο ἀληθής μέ ὑπεχρέωνε νά μή ἐναντιωθῶ στήν ἐνίχυσιν τοῦ στόλου μας.

Εἶχα νά ἐπιλύσω καί ἕνα ἄλλο θέμα, ἥσσονος αὐτό σημασίας, ἀλλά πάντως ἔχον ἰδιάζουσαν σοβαρότητα διά τάς οἰκογενείας τῶν ἀνακληθέντων ἐκ τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Σμύρνης Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Ἐπρόκειτο περί τοῦ ἑξῆς: Ὅταν οἱ ἀξιωματικοί αὐτοί διετάχθησαν νά ἐπιστρέψουν στήν Ἑλλάδα καί λόγω τοῦ ἐπείγοντος χαρακτῆρος τῆς διαταγῆς μου, συμπεριέλαβαν τά μέλη τῶν οἰκογενειῶν των καί μερικάς χειραποσκευάς, ἀφῆκαν ὅμως εἰς τήν Σμύρνην σημαντικά περιουσιακά των στοιχεῖα, οἰκοσκευάς κλπ. Ἐφοβοῦντο δε λαφυραγώγησίν των ὑπό ἀνευθύνων τουρκικῶν στοιχείων, ἄν καί ἐγώ ἐπίστευα ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοί, μᾶλλον δέν θά ἐπέτρεπαν μίαν τοιαύτην καταλήστευσίν των. Ἐθεώρησα ὅμως καθῆκον μου νά ἀπευθυνθῶ στόν Ἀμερικανόν Στρατηγόν Ζέις, Διοικητήν τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Σμύρνης καί νά τοῦ ζητήσω ὅπως μεριμνήσῃ διά τήν προστασίαν τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν. Τό ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας, ὁ Ζέις μοῦ ἀπήντησε διά τοῦ ἑξῆς σήματος:

«ΑΠΟ: Διοικητήν Χερσαίων Δυνάμεων Ν.Α.Εὐρώπης
ΠΡΟΣ: Ἀρχηγόν Ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.
ΚΟΙΝ: Ἀρχηγόν Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

261000 Ζ Ἰουλίου 1974

1. Παρακαλῶ βεβαιωθῆτε ὅτι ἐπιμελοῦμαι προσωπικῶς ἵνα ἐξασφαλισθῇ ὅτι τά διαμερίσματα καί τά ἰδιωτικά ὀχήματα τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποσπάσματος τυγχάνουν τῆς μεγίστης προστασίας.

2. Τό Ἐπιτελεῖον μου συνεργάζεται στενῶς μετά τοῦ Ἕλληνος Προξένου ἐν Σμύρνῃ, πρός ἱκανοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων (ἐνοίκια κ.λ.π.) τοῦ Ἑλληνικοῦ προσωπικοῦ ἐγκαίρως.

3. Λυποῦμαι διότι αἱ περιστάσεις μέ ἠμπόδισαν ὅπως πραγματοποιήσω τήν προγραμματισμένην ἐπίσκεψίν μου στό Ἀρχηγεῖον καί τάς μονάδας, ἡ ὁποία εἶχε καθορισθῇ διά τήν περίοδον 30 Ἰουλίου - 1 Αὐγούστου.

4. Θερμούς χαιρετισμούς».

14. Ἡ ἀμνηστεία

Ὅπως ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ὁ κυριώτερος τῶν ὅρων πού εἶχον θέσει αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις στόν Γκιζίκην, πρός δέσμευσιν τῆς ἐντολοδόχου των Κυβερνήσεως, ἦτο νά μή ὑπάρχουν μεταξύ τῶν μελῶν της κομμουνισταί καί νά παρασχεθῆ γενική ἀμνηστεία. Ὁ Γκιζίκης μᾶς εἶχεν εἴπει ὅτι οἱ πολιτικοί, πρό τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καραμανλῆ, εἶχον ἀπορρίψει ὅλους τούς ὅρους. Ἐν τούτοις, κομμουνισταί δέν ἔγιναν ὑπουργοί καί ἡ γενική ἀμνηστεία παρεσχέθη.

Τήν 26ην Ἰουλίου 1974, ἐδημοσιεύθη στό ὑπ' ἀριθμόν 211 τοῦ Πρώτου Τεύχους τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, τό ὑπ' ἀριθμόν 519 Προεδρικόν Διάταγμα περί χορηγήσεως ἀμνηστείας, τό πλῆρες κείμενον τοῦ ὁποίου ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τάς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 52 παρ. 3 τοῦ Συντάγματος ὡς καί τήν ὑπ' ἀριθμόν. 517/1974 γνωμοδότησιν τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας προτάσει τοῦ Ὑμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀποφασίζομεν καί διατάσσομεν:

Ἄρθρον 1

1. Ἀμνηστεύομεν τά καθ' οἱονδήποτε τρόπον τελεσθέντα μέχρι τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος ἐγκλήματα τά προβλεπόμενα καί τιμωρούμενα ὑπό τῶν Διατάξεων τοῦ Ποινικοῦ Κώδικος, τοῦ Στρατιωτικοῦ Ποινικοῦ Κώδικος, τοῦ Ν.ΔΞΘ 1012 «Περί καταστάσεως πολιορκίας» τοῦ Α.Ν 509/1973 «Περί μέτρων Ἀσφαλείας τοῦ Κράτους, τοῦ Πολιτεύματος, τοῦ Κοινωνικοῦ Καθεστῶτος καί προστασίας τῶν ἐλευθεριῶν τῶν πολιτῶν, τοῦ Ν. 2218/1952 «Περί ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύει τῶν διά τῆς ὑπ ἀριθμ. 19/1945 Συντακτικῆς Πράξεως τροποποιηθεισῶν διατάξεων τοῦ Ν. 286/1914 «Περί ὁπλοφορίας, τροποποιήσεων αὐτῶν καί ἄλλων τινῶν ποινικῶν διατάξεων τοῦ Α.Ν. 611/1968 «Περί ἀπαγορεύσεως κατοχῆς πυροβόλων ὅπλων, χειροβομβίδων καί ἐκκρηκτικῶν ὑλῶν τοῦ Ν.Δ. 512/1970 «περί ὅπλων, ἐκκρηκτικῶν ὑλῶν, ἐκκρηκτικῶν μηχανημάτων καί πυροτεχνημάτων» τοῦ Ν.Δ.346/1969 «Περί Τύπου», ὡς οὗτοι ἐτροποποιήθησαν καί συνεπληρώθησαν, ὡς ἐπίσης καί τά πρός αὐτά συναπτόμενα ἤ συναφῆ, ἐφ' ὅσον πάντα ταῦτα ἔχουν σχέσιν πρός τήν κατάστασιν τήν δημιουργηθῆσαν ἀπό τῆς 21 Ἀπριλίου 1967. Ὁμοίως ἀμνηστεύονται τά αὐτά ὡς ἄνω ἐγκλήματα τελεσθένα πρό τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 καί τά πρός αὐτά συναπτόμενα ἤ συναφῆ ἐφ' ὅσον ὁπωσδήποτε ἀπέβλεπον πρός τήν ἀνατροπήν τῆς καθηστικυΐας τάξεως.

Ἄρθρον 2

Κατάδικοι ἤ προφυλακισμένοι ἐπί τινι τῶν ἐν τῷ Ἄρθρῳ 1 τοῦ παρόντος ἐγκλημάτων, ἀπολύονται τῶν φυλακῶν παραγγελίᾳ τοῦ ἁρμοδίου Εἰσαγγελέως Πλημμελειοδικῶν ἤ τοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ τόπου κρατήσεώς των.

Δικογραφίαι ἀφορῶσαι εἰς τά ἐγκλήματα ταῦτα τίθενται διά πράξεως τοῦ ἁρμοδίου Εἰσαγγελέως ἤ Ἐπιτρόπου εἰς τό Ἀρχεῖον. Ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ παρόντος δέν δημιουργεῖται δικαίωμα ἀποζημιώσεως τῶν ἀμνηστευομένων.

Ἄρθρον 3

Κατασχεθέντα ἔντυπα ἀποδίδονται εἰς τούς δικαιούχους διά πράξεως τοῦ ἁρμοδίου Εἰσαγγελέως Πρωτοδικῶν ἤ τοῦ ἁρμοδίου Ἐπιτρόπου αἰρομένης αὐτοδικαίως τῆς κατασχέσεως. Περί τῆς τύχης τῶν λοιπῶν κατεσχημένων ἀποφαίνεται τό Συμβούλιον Πλημμελειοδικῶν ἤ τό ἁρμόδιον Στρατιωτικόν Δικαστικόν Συμβούλιον.

Ἄρθρον 4

Εἰς τόν ἐπί τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργόν ἀνατίθεμεν τήν δημοσίευσιν καί ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Ἰουλίου 1974

Ο Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας

ΦΑΙΔΩΝ ΓΚΙΖΙΚΗΣ

ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ

Τό Ὑπουργικόν Συμβούλιον

Ὁ Πρωθυπουργός

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

ΤΑ ΜΕΛΗ

ΕΥΑΓ. ΑΒΕΡΩΦ-ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΓΕΩΡ. ΡΑΛΛΗΣ, ΚΩΝ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΣΟΛΩΝ ΓΚΙΚΑΣ, ΚΩΝ. ΤΣΑΤΣΟΣ, Ν. ΛΟΥΡΟΣ, ΚΩΝ. ΛΑΣΚΑΡΗΣ, ΑΝΔΡ. ΚΟΚΚΕΒΗΣ, ΠΑΝΑΓ. ΛΑΜΠΡΙΑΣ».

Ἐν τῷ μεταξύ, τήν 27ην Ἰουλίου ἡ γενική ἐπιστράτευσις εἶχεν ὁλοκληρωθῆ, ἀλλ' αἱ περί αὐτῆς πληροφορίαι ἀπό τάς διοικήσεις τῶν μεγάλων μονάδων καί σχηματισμῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, δεν ἦσαν εὐχάριστοι. Εἶχον σημειωθῆ κρούσματα ἀπειθαρχίας ὑπό τῶν ἐπιστράτων καί ἄλλαι ἐνέργειαι, δυνάμεναι νά θέσουν ἐν κινδύνῳ τήν συνοχήν καί πειθαρχίαν τοῦ Στρατεύματος. Παραλλήλως, λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ διά τήν χώραν κόστους συντηρήσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὁ ὑπουργός Συντονισμοῦ Ξεν.Ζολώτας εἶχε ζητήσει ὅπως ἀποστρατευθοῦν ὅσοι ἐκ τῶν ἐπιστράτων δέν εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητοι.

Κατόπιν αὐτῶν καί ἐν συνεννοήσει μέ τόν ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ἔδωσα τάς σχετικάς διαταγάς, διά τήν ἔναρξιν σταδιακῆς ἀποστρατεύσεως, ἀπό τάς παλαιοτέρας πρός τάς νεωτέρας κλάσεις. Ἡ ἀποστράτευσις μάλιστα συνετελέσθη ἄνευ Προεδρικοῦ Διατάγματος, διά τοῦ συστήματος τῆς χορηγήσεως ἀδείας ἀορίστου διαρκείας. Ἐπίσης διέταξα τόν Διευθυντήν ΠΣΕΑ τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Ὑποπτέραρχον Σπυρ. Ἀλευρᾶν, ἁρμόδιον ἐν προκειμένῳ, ὅπως μεριμνήσῃ διά τήν ἄμεσον ἀπόλυσιν ὅλου τοῦ ἐπιστρατευθέντος εἰδικευμένου προσωπικοῦ τῶν Ὀργανισμῶν Κοινῆς Ὠφελείας κλπ. καί λύσιν τῆς ἐπιτάξεως τυχόν ἐπιταχθέντων μέσων καί ὑλικῶν.

Ἔχω καί ἄλλοτε τονίσει, ὅτι τά κατά καιρούς γραφέντα τερατώδη ψεύδη διά τήν ἐπιστράτευσιν καί τήν δῆθεν παταγώδη ἀποτυχίαν της, ὀφείλονται βεβαίως εἰς ἰδιοτελεῖς σκοπούς, ἐμπάθειαν καί κομματικήν σκοπιμότητα, δέν ἔχουν ὅμως σχέσιν μέ τήν ἀλήθειαν. Πρῶτος ἐγώ δέν ἔμεινα ἱκανοποιημένος, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου, ἀπό τήν γενικήν ἐπιστράτευσιν, ὑπό τήν ἔννοιαν ὅτι καί ἀτέλειαι ὑπῆρξαν καί λάθη ἐσημειώθησαν, εἶχα δε ἀναφέρει σχετικῶς καί στόν ἴδιον τόν Καραμανλῆν, ὅταν ἐντός τοῦ γραφείου τοῦ Γκιζίκη μέ ἠρώτησε σχετικῶς μέ τήν πορείαν τῆς ἐπιστρατεύσεως. Εἶχα ἐκδώσει διαταγάς πρός ὅλους τούς Διοικητάς, ὅπως ἀναφέρουν ἱεραρχικῶς τάς παρατηρήσεις των, προκειμένου νά θεραπευθοῦν τά παρατηρηθέντα σφάλματα καί δυσλειτουργίαι. Πάντοτε μία γενική ἐπιστράτευσις, πού γίνεται ὑπό τήν πίεσιν τοῦ χρόνου καί τῶν γεγονότων, θά ἔχῃ ἀτελείας. Εἶναι φυσικός νόμος. Διότι δέν εἶναι δυ-

νατόν νά κινητοποιήσης, ἐνδύσης, κινήσης καί ἐξοπλίσης ἕνα ὁλόκληρον λαόν, χωρίς νά σημειωθοῦν καί ἀταξίαι καί δυσλειτουργίαι. Ἄλλον εἶναι ὅμως αὐτό καί ἄλλο νά ὁμιλοῦμε περί ἀποτυχίας. Καί ἀποτυχία δέν ὑπῆρξε.

Δέν γνωρίζουν βεβαίως ὅσοι ἐπλειοδότησαν τότε εἰς ὕβρεις ἐναντίον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅτι μία γενική ἐπιστράτευσις δέν εἶναι ἔργον τῆς στιγμῆς. Ὀργανοῦται καί μεθοδεύεται συνεχῶς καί πάντοτε, ἀκριβῶς διά νά εὑρεθοῦν ὅλα τήν κατάλληλον στιγμήν, στήν κατάλληλον θέσιν. Ἀλλά ποτέ καί πουθενά ἐπετεύχθη ποτέ —καί εἰς χώρας μέ πολύ μεγαλύτερα οἰκονομικά μέσα καί ἀπείρως μεγαλυτέραν μεθοδικότητα καί ὀργανωτικότητα ἀπό ὅσην ἔχομεν δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες— νά ἐπιτύχουν μίαν γενικήν ἐπιστράτευσιν, χωρίς ἀτελείας.

Ἐτέθη ἀπό ὡρισμένους καί τό ἐρώτημα, διατί δέν ἀπεφασίσαμε μόνον τήν ἐπιστράτευσιν τῶν «ἀποστολῶν συμπληρώσεως» τῶν Ἐνεργῶν Μονάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἀπεφασίσαμε γενικήν ἐπιστράτευσιν.

Ὑπάρχει ἀπάντησις, ἔστω καί ἐάν ἐνίοτε δέν πρέπει νά λέγωνται ὅλα. Ἡ γενική ἐπιστράτευσις, κάποτε χρησιμοποιεῖται καί ὡς ἀπόδειξις τῆς ἀποφασιστικότητος ἑνός λαοῦ νά πολεμήση, ὡς μέσον πιέσεως πρός δυναμένους νά παρέμβουν ἐν ὄψει τῆς ἀπτῆς πλέον ἀπειλῆς τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ πολέμου, ἀκόμη καί ὡς μέσον ψυχολογικῆς πιέσεως, τῶν εἰσβολέων ἐν προκειμένῳ, οἱ ὁποῖοι δέν εἶχον ἀκόμη ἐπιτύχει σπουδαῖα ἀποτελέσματα ἐν Κύπρῳ.

Θέλουν οἱ ὑβρισταί τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί μίαν ἄλλην ἑρμηνείαν, τήν ὁποίαν ἡ ἐμπάθειά των τούς ἠμπόδισε νά σκεφθοῦν; Χωρίς τήν γενικήν ἐπιστράτευσιν, ἡ ὁποία ἀπεδυνάμωσε τόν ἱστόν τοῦ μηχανισμοῦ τοῦ Ἰωαννίδη, πιθανώτατα ἡ ἀποκατάστασις τῆς δημοκρατίας τήν ὁποίαν ἡμεῖς ἐπεβάλαμε, θά ἐκινδύνευε. Καί πιθανώτατα, αἱ ἐξελίξεις, θά ἦσαν πολύ χειρότεραι.

15. Ἀβέρωφ κατά Μπονάνου

Ὁ Ἀβέρωφ, ἀπό τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του ὡς ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ἤρχισε ἕνα ἀδικαιολόγητον κατ' ἐμέ ψυχολογικόν πόλεμον ἐναντίον μου. Τό αὐτό συνέβαινε καί ἐναντίον τοῦ Γαλατσάνου. Ἀλλά τόσον ὁ Γαλατσᾶνος, ὅσον καί ἐγώ, πολλάκις τοῦ εἴχομεν τονίσει ὅτι αἱ παραιτήσεις μας εἶναι στήν διάθεσίν του.

Ἦτο εὔκολον στόν ὑπουργόν, κηδόμενον μάλιστα τοῦ πολυτίμου χρόνου πού κατεσπατάλει στήν ὀργάνωσιν τῶν ἀνοήτων προσπαθειῶν μειώσεώς μας ἤ προκλήσεως δυσφορίας καί ἐνοχλήσεώς μας, νά μᾶς ἀπαλλάξη τῶν καθηκόντων μας καί νά ὁρίση ἀντικαταστάτας μας αὐτούς πού ἐπεθύμει. Δέν τό ἔπραξεν ὅμως καί, ἀντιθέτως, πάντοτε ὅταν τοῦ ὡμιλούσαμε περί παραιτήσεως, μᾶς ἔλεγεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις ὅπως καί ὁ ἴδιος προσωπικῶς μᾶς τιμοῦν καί ἄλλα συναφῆ. Ἐβασανίζετο ἀκόμη ὑπό φοβίας καί ἔτρεμε μᾶλλον τό ἐνδεχόμενον, τυχόν ἀποστράτευσίς μας νά ἐξεγείρη ἐναντίον του τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις καί νά ἐκτεθῆ στόν Καραμανλῆν, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε, πάντοτε τοῦ ὡμίλει σκαιῶς καί πολλάκις τόν ἔχει χαρακτηρίσει φλύαρον, διά νά μή ἐνθυμηθῶ καί ἄλλους βαρυτέρους χαρακτηριστμούς πού ἔχει —ὡς ἐπανειλημμένως καί ὑπό πολλῶν ἔχει γραφεῖ— χρησιμοποιήσει δι' αὐτόν. Ἔλεγε λοιπόν «σᾶς τιμῶ,

ὅπως καί ὅλη ἡ Κυβέρνησις» καί ἔτσι ἐξουδετέρωνε τό ἐνδεχόμενον νά διαμαρτυρηθῶμεν στόν Καραμανλῆν, ἀλλά συνέχιζε τήν τακτικήν τοῦ «διαίρει καί βασίλευε». Διότι ἐπεφύλασσεν ὅλως διάφορον μεταχείρισιν στούς Ἀραπάκην καί Παπανικολάου. Εἶχε κατ' ἰδίαν ἐπαφάς μέ αὐτούς καί ἐλάμβαναν ἀπό κοινοῦ ἀποφάσεις ἐν ἀγνοίᾳ μου, καταλυομένης οὕτω τῆς διά νόμων τοῦ Κράτους κατωχυρωμένης ἐξουσίας τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῆς ἀπαραιτήτου ἱεραρχίας.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἔμπιστοι τοῦ Ἰωαννίδη Πηλιχός καί Ματάτσης —ὁ τελευταῖος ἐνεφανίζετο ὅτι ἦτο καί εἰς ἐμέ πιστός— παρουσιάζοντο τώρα νά ἔχουν στενόν δεσμόν μέ τόν Ἀβέρωφ, πολλάκις δε μοῦ μετέφερον καί σκέψεις του. Πιστεύων ὅτι θά κάνουν τό ἴδιον καί μέ ὅσα ἐγώ λέγω πρός τόν Ἀβέρωφ, πολλάκις τούς εἶπα ὅτι ἡ τακτική του ἔναντί μου δέν εἶναι ὀρθή καί ὅτι πιθανώτατα, τό καλύτερον δι' αὐτόν θά ἦτο νά παραιτηθῶ.

Δέν πρέπει νά ἦσαν «προσωπικοί» οἱ λόγοι ποῦ ὑπηγόρευαν στόν Ἀβέρωφ αὐτήν τήν συμπεριφοράν. Διατί ἄλλωστε; Ἐγώ τόν εἶχα συμπεριλάβει στόν κατάλογον ὅσων ἐκλήθησαν ἀπό τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Ἐγώ εἶχα ἀποδεχθῆ καί υἱοθετήσει τήν πρότασίν του περί προσκλήσεως τοῦ Καραμανλῆ. Ἐγώ τοῦ ἐξησφάλιζα τήν στήριξιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Τί ἦτο δυνατόν νά ἔχη προσωπικῶς ἐναντίον μου; Πιθανωτέρα εἶναι ἡ ἐξήγησις ὅτι μᾶλλον εἶχε δεσμευθῆ μέ ὑποχρεώσεις ἔναντι τρίτων προσώπων. Καί, βεβαίως, ἡ μόνιμος φοβία του. Ἄλλωστε, ἀπόδειξις αὐτοῦ τοῦ συνεχοῦς φόβου ὁ ὁποῖος τόν ἐβασάνιζε, ἦσαν αἱ ἀνόητοι δηλώσεις του κατά τάς συσκέψεις τῶν Ἀρχηγῶν, ὅτι «τώρα ἔχουμε καί μεῖς ὀργανωθῆ καί οὐδείς μπορεῖ νά κάνη τίποτε χωρίς νά χυθῆ αἷμα», ἤ «τώρα θά δεῖτε μέ τόν Καραμανλῆν τί θά πῆ δικτατορία»!

Ὁ Ἀβέρωφ ἔτεινεν εὐήκοον οὖς εἰς ὅσα διάφοροι «καλοθεληταί» τοῦ μετέφεραν, μέ ἀποτέλεσμα νά ἐκτίθεται κατά κανόνα ὡς κάκιστα πληροφορημένος. Χαρακτηριστικαί, εἶναι αἱ περιπτώσεις, καθ' ἅς μᾶς ἀνέφερεν ὅτι στήν V Μεραρχίαν (Κρήτης) ἐσημειώθησαν ἐπεισόδια μεταξύ ἀντιφρονούντων ἀξιωματικῶν καί ὅτι διεπιστώθησαν καί ἀπώλειαι ὁπλισμοῦ, ὅπως καί ὅτι ἐσημειώθησαν ἐπεισόδια στήν VIII Μεραρχίαν (Ἰωαννίνων).

Διά τήν πρώτην περίπτωσιν, ἐκάλεσα ἀμέσως στό τηλέφωνον τόν Διοικητήν τῆς Μεραρχίας Ὑποστράτηγον Γεώργιον Σχοινᾶν καί τόν ἠρώτησα σχετικῶς. Ὁ Σχοινᾶς ἠρνήθη ὅτι συνέβη οἱονδήποτε ἐπεισόδιον καί διέψευσεν ὡς ἀβασίμους τάς σχετικάς πληροφορίας. Παρά ταῦτα, τόν διέταξα ὅπως ἐνεργήση Ἔνορκον Διοικητικήν Ἐξέτασιν καί μοῦ ὑποβάλει ταχέως τό πόρισμά της. Πράγματι καί ἐκ τῆς ΕΔΕ οὐδέν προέκυψε.

Ἐπεκοινώνησα ἐπίσης μέ τόν Διοικητήν τῆς Μεραρχίας Ἰωαννίνων, Ὑποστράτηγον Ἰωάννην Πύρρον, ὁ ὁποῖος ἐπίσης διέψευσεν ὅτι συνέβησαν ἐπεισόδια. Διεξήχθη καί ἐκεῖ ΕΔΕ καί πάλιν οὐδέν προέκυψε.

Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἐζήτησε νά μεταθέσω ἀμέσως τόν Διοικητήν ΤΕΑ Ἠπείρου, διότι δῆθεν ὡμιλεῖ ἐναντίον του. Καίτοι δέν ὑπῆρχαν ἀποδείξεις δι' ὅσα ἰσχυρίζετο, ἐπροτίμησα νά μεταθέσω τόν ἀξιωματικόν, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς ἦτο θύμα ἐμπαθείας κάποιου «κομματάρχου» τοῦ Ἀβέρωφ, προκειμένου νά τόν προστατεύσω ἀπό περαιτέρω διαβολάς. Διέταξα λοιπόν, τόν Γαλατσᾶνον καί τόν μετέθεσε, ἱκανοποιηθέντος οὕτω τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

Τέλος, άναφέρω καί τήν περίπτωσιν τοῦ Ταγματάρχου Γιαννακοπούλου, ἱκανοῦ ἀξιωματικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποσπασθῆ στό Πολεμικόν Ναυτικόν, ὡς ἐκπαιδευτής εἰς τάς ἀσκήσεις Πεζικοῦ. Ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἐζήτησε νά τόν μεταθέσω ἀπό ἐκεῖ, διότι ἀναπτύσσει δῆθεν ἀντικυβερνητικήν δραστηριότητα. Εἶπα στόν Γαλατσᾶνον καί ἠρεύνησε τό ζήτημα, ἀλλά καί αὐτήν τήν φοράν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Ἀβέρωφ ἦτο κακῶς πληροφορημένος. Κατόπιν αὐτοῦ, τόσον ὁ Γαλατσᾶνος, ὅσον καί ἐγώ, ἐξηγήσαμε στόν ὑπουργόν ὅτι ὁ Ταγματάρχης αὐτός εἶχε ζητήσει καί εἶχε τοποθετηθῆ στήν περιοχήν Ἀθηνῶν, δι' οἰκογενειακούς καί οἰκονομικούς λόγους καί ὅτι δέν ὑπάρχουν ἀποδεικτικά στοιχεῖα ἐναντίον του δι' ὅσα ὁ Ἀβέρωφ τοῦ καταλογίζει καί δέν πρέπει νά μετατεθῆ. Ὁ κ. ὑπουργός, ἦτο ἀνένδοτος! Ὁ ἀτυχής Ταγματάρχης μετετέθη ἀδίκως καί ἐκ λόγων μικρότητος καί ἐμπαθείας, στήν Τρίπολιν.

Ἐπειδή ὅμως τό κακόν μέ τάς «πληροφορίας» τοῦ Ἀβέρωφ, διά τῶν ὁποίων οὗτος ἁπλῶς ἐξυπηρέτει διάφορα ἄτομα ἔναντι τῶν ὁποίων εἶχε προφανῶς δεσμευθῆ, βλάπτων καί ἀδικῶν ἄλλους, ἀθώους κατά κανόνα, εἶχε παραγίνει, τοῦ συνεστήσαμε νά εἶναι περισσότερον προσεκτικός στήν ἐπιλογήν τῶν πληροφοριοδοτῶν του, νά μή δίδη πίστιν εἰς ἄτομα ἐνεργοῦντα ἐκ λόγων προσωπικῆς ἐμπαθείας, διότι ἔτσι εἶναι φυσικόν νά μή εἶναι δυνατόν νά διεξαχθῆ ὀρθῶς ἡ ἐργασία καί νά διοικηθοῦν σωστά αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις.

Εἴχομεν ἐλπίσει, ὅτι θά ἀντιληφθῆ ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις δέν διοικοῦνται μέ «παρεοῦλες» καί δέν ἀνέχονται νά ἐξυπηρετοῦνται εἰς βάρος των προσωπικά συμφέροντα καί ἐπιδιώξεις. Ἠλπίσαμε λάθος! Ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης μᾶς ἀπήντησεν ὅτι πράγματι πολλαί ἀπό τάς πληροφορίας του εἶναι ἴσως ὕποπτοι, ἀλλά καί πολλαί εἶναι ἀληθεῖς! Καί ὅτι, ἐν πάση περιπτώσει, παντοῦ ἔχει ἀνθρώπους πού τόν πληροφοροῦν καί ὅτι, ἐπειδή δέχεται καί πιέσεις, δέν εἶναι δυνατόν νά ἀγνοῆ τάς πληροφορίας πού τοῦ δίδονται!

Ἐσκέφθην ὅτι τόν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον ὀργανώσεως καί τήν αὐτήν μεθοδολογίαν ἠκολούθει καί ὁ Ἰωαννίδης, δι' αὐτό καί ἐδιώχθησαν ἀδίκως καί ἄνευ λόγου τόσοι ἱκανοί ἀξιωματικοί. Θά εἶχα καί ἄλλας εὐκαιρίας νά συγκρίνω τούς τρόπους πού ἠκολούθησαν ἀμφότεροι καί νά διαπιστώσω πόσον μικραί ἦσαν αἱ διαφοραί των. Ὅπως στήν περίπτωσιν τοῦ Ὑποστρατήγου, Ἀρχηγοῦ τοῦ Β' Κλάδου τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, Δημητρίου Καράλη. Ὁ Ἀβέρωφ ἐζήτησε νά μετατεθῆ ὁ Καράλης ἀμέσως ἐκ τοῦ Ἀρχηγείου Στρατοῦ, διότι δῆθεν ἐκφράζεται ἐναντίον τοῦ Καραμανλῆ. Πάντοτε ὁ Ἀβέρωφ ἐχρησιμοποίει τό πρόσχημα αὐτό, πιστεύων ὅτι τό ὄνομα τοῦ Καραμανλῆ θά μᾶς προκαλοῦσε δέος καί θά ἐκτελούσαμε τάς ἀδίκους διαταγάς του, διά τάς ὁποίας περιττεύει νά ἀναφέρω ὅτι ὁ Καραμανλῆς δέν εἶχε ἰδέαν.

Ὁ Γαλατσᾶνος καί ἐγώ εἴπομεν στόν Ἀβέρωφ ὅτι πρέπει νά ἐλέγξη καλύτερα τάς πληροφορίας του, τάς ὁποίας ἡμεῖς θεωροῦμε ψευδεῖς, ὅτι ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Καράλη εἶναι ἄδικος καί δέν τήν δεχόμεθα. Ἐτόνισα μάλιστα στόν ὑπουργόν, ὅτι ὁ Ὑποστράτηγος δέν εἶναι Ἀνθυπολοχαγός διά νά φερόμεθα τόσον ἐπιπόλαια καί ἀβασάνιστα, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι καί στόν Ἀνθυπολοχαγόν δέν ἔχομεν τό δικαίωμα νά φερόμεθα ἔτσι. Ὁ Καράλης, τοῦ εἶπα, εἶναι ἱκανώτατος ἀξιωματικός, προσφέρει ἔργον στάς Ἐνόπλους Δυνάμεις, ἔχει πολεμικήν δρᾶσιν πλουσίαν καί δέν θά ἔκανε ποτέ αὐτό διά το ὁποῖον τώ-

ρα κατηγορεῖται. Τέλος τοῦ ἐπρότεινα νά καλέση ὁ ἴδιος τόν Ὑποστράτηγον στό γραφεῖον του, διά νά ἔχη προσωπικήν γνώμην περί τοῦ ἤθους καί τῆς σοβαρότητος τοῦ ἀνδρός.

— *Θά τόν καλέσω, παρ ὅτι ἡ μετάθεσίς του ἀποτελεῖ ἐπιθυμίαν τοῦ Καραμανλῆ!*

Τότε ὁ Γαλατσᾶνος ἠγέρθη τῆς θέσεώς του καί εἶπε:

— *Ἀκοῦστε κύριε Ὑπουργέ! Ἤ ἔχετε ἐμπιστοσύνην σέ μᾶς ἤ δέν ἔχετε. Καί αὐτό νά τό εἰπῆτε στόν κύριο Πρωθυπουργό. Δέν μποροῦμε νά χορεύουμε τούς Στρατηγούς διά ψύλλου πήδημα!*

Ὁ Ἀβέρωφ αἰφνιδιάσθη, τά ἔχασε καί δέν εἶπεν λέξιν. Οὔτε ἐπέμεινε διά τήν μετάθεσιν τοῦ Καράλη. Ἐγώ ὅμως, εὐθύς μετά τήν λῆξιν τῆς συσκέψεως, ἐκάλεσα τόν Ὑποστράτηγον στό γραφεῖον μου καί τόν ἠρώτησα ἐάν ἀληθεύη ἡ πληροφορία ὅτι ἐξεφράσθη ἐναντίον τοῦ Καραμανλῆ. Τό ἠρνήθη ἀπολύτως καί ἤμουν βέβαιος ὅτι λέγει τήν ἀλήθειαν. Διότι ὁ Καράλης εἶχε καί ἦθος καί εὐθύτητα χαρακτῆρος καί δέν θά ἐψεύδετο ποτέ πρός τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Τήν ἑπομένην, κατά τήν νέαν σύσκεψιν τῶν Ἀρχηγῶν ὁ Ἀβέρωφ εἶπε στόν Γαλατσᾶνον:

— *Στρατηγέ, ὁ Καραμανλῆς ἐλυπήθη πολύ ὅταν τοῦ εἶπα ὅσα μοῦ εἴπατε χθές. Διότι ὁ Καραμανλῆς σᾶς ἀγαπᾶ καί σᾶς περιβάλλει μέ τήν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην του!*

Ὁ Γαλατσᾶνος δέν εἶναι ἐκ τῶν ἀνθρώπων πού αἰφνιδιάζεται εὐκόλως. Καί μειδιῶν, ἀπήντησε στόν Ἀβέρωφ:

— *Ὄχι καί ἐμπιστοσύνη! Διότι ἐάν μᾶς εἴχατε ἐμπιστοσύνην, θά ἐκάνατε ὅσα ὑπευθύνως σᾶς λέμε!*

Φυσικά, κανείς δέν ἐπίστευεν ὅτι ὁ Καραμανλῆς ἠσχολεῖτο μέ παρόμοια θέματα. Ἀντιθέτως εἴμεθα ὅλοι πεπεισμένοι, ὅτι ὅλα αὐτά ἀπετέλουν πρωτοβουλίας τοῦ Ἀβέρωφ, υἱοθετοῦντος ἀνευθύνως φήμας καί «καρφώματα» διαφόρων τύπων πού τόν περιέβαλαν. Ἀλλοίμονον ἐάν ὁ Πρωθυπουργός, ὁ ἐντολοδόχος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, κατέπιπτε στό ἐπίπεδον νά υἱοθετῆ «κουτσομπολιά» καί νά ζητῆ ἀποκεφαλισμούς ἀξιωματικῶν. Ἡμπορεῖ ὁ χαρακτήρ τοῦ Καραμανλῆ νά μή εἶναι ἄψογος. Ἀλλά, φρονῶ, εἰς μικρότητας αὐτοῦ τοῦ εἴδους δέν θά κατέφευγε. Ἐγνωρίζαμε λοιπόν ὅλοι, ποῖος ἦτο ὁ διώκτης τῶν ἀξιωματικῶν!

Τελικῶς, ὁ Ἀβέρωφ, δέν ἐλησμόνησε τάς κακότητάς του. Καί ὅταν ὁ Γαλατσᾶνος καί ἐγώ ἀπεστρατεύθημεν, μετέθεσε τόν Καράλην ἀπό τό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ!

Κάποιαν ἡμέραν, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἔδωσεν ὀνομαστικήν κατάστασιν ἀξιωματικῶν τῶν ὁποίων ἐπεθύμει τήν μετάθεσιν. Μεταξύ ἄλλων, ἀνεφέροντο καί τά ὀνόματα τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου Σουλελέ καί τῶν Ταγματαρχῶν Παλαΐνη καί Στοφόρου.

Τοῦ ἐξήγησα τότε, ὅτι ὁμαδικαί μεταθέσεις ἀξιωματικῶν δέν εἶναι δυνατόν νά γίνουν, διότι θά προκληθῆ ἀναστάτωσις καί ἀνησυχία. Καί τοῦ συνέστησα μεμονωμένας καί σταδιακάς μεταθέσεις, ὥστε νά διαφυλαχθῆ ἡ ἠρεμία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἄλλωστε, τοῦ εἶπα, πολλοί ἀπό αὐτούς πού ἀναφέρον-

ται στόν κατάλογόν σας, ἔχουν ζητήσει αὐτοβούλως νά μετατεθοῦν καί μάλιστα εἰς μονάδας τῆς περιοχῆς Ἕβρου.

Τέλος ἐτόνισα ὅτι αἱ μεταθέσεις τῶν ἀξιωματικῶν δέν εἶναι ἔργον καί εὐθύνη τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, πολιτικοῦ ἁπλῶς προϊσταμένου τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Εἶναι ἔργον καί εὐθύνη τῶν Ἀρχηγείων. Καί ἐπί τῇ εὐκαιρία, διεμαρτυρήθην στόν Ἀβέρωφ διά τήν τακτικήν του νά λαμβάνη ἀποφάσεις μετά τῶν Ἀρχηγῶν Ναυτικοῦ καί Ἀεροπορίας ἐν ἀγνοία μου, πράγμα πού εἶναι ἐναντίον τῆς ἑνότητος τῆς Διοικήσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἀσφαλῶς ἐπιζήμιον δι' αὐτάς. «Μά αὐτό γίνεται διά νά μή σᾶς ἀπαχολοῦμε καί νά εἶναι ταχύτερες οἱ ἐνέργειες»! Αὐτή ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ ὑπουργοῦ. Ἐν πάση περιπτώσει, τόν ηὐχαρίστησα διά τόν σεβασμόν πού ἐπιδεικνύει πρός τόν χρόνον καί τάς ἄλλας ἀπασχολήσεις μου, ἀλλά τόν παρεκάλεσα νά λάβη ὑπ' ὄψιν ὅτι δι' ὅσον χρόνον παραμείνω Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, δέν ἐπιθυμῶ καί δέν ἀνέχομαι νά ὑποσκελίζωμαι.

Διαβλέπων ὅτι τόσον ἐγώ, ὅσον καί ὁ Ἀρχηγός τοῦ Στρατοῦ, δέν θά συμφωνήσωμεν εἰς ἀθρόας μεταθέσεις ἀξιωματικῶν, ὁ Ἀβέρωφ κατέληξε στήν ἀπόφασιν νά ὑπογράφη αὐτός προσωπικῶς τάς μεταθέσεις. Παραλλήλως, ἀπεφάσισε νά ἀκυρώση τάς μεταθέσεις πού ἤδη εἶχα ἐγώ ὑπογράψει.

Τοῦ ἀπήντησα ὅτι διά τό μέλλον δέν θά ἔχω ἀντίρρησιν νά συμβαίνη αὐτό ἐάν βεβαίως προηγουμένως ἀλλάξη ὁ νόμος περί Ἱεραρχίας κλπ. Ἀλλά διά τάς μεταθέσεις πού ἔχω ἤδη ὑπογράψει, δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξη ἀκύρωσις ἤ ἀνάκλησις. Πρέπει, τοῦ εἶπα , νά πραγματοποιηθοῦν αἱ μεταθέσεις αὐταί, πρῶτον διότι ἔχουν κοινοποιηθῆ καί δεύτερον, διότι αἱ μετατιθέμενοι καί εἰς πολλάς περιπτώσεις καί αἱ οἰκογένειαί των εὑρίσκονται ὑπό μετάκινησιν καί ἑπομένως, δέν εἶναι δυνατόν νά τούς γυρίσουμε πίσω.

Ἡ ἀποφασιστικότης καί ἡ σταθερότης τῆς τοποθετήσεώς μου, τόν ἔπεισε. Καί δέν ἐπέμεινε, πλήν ἐλαχίστων περιπτώσεων, διά τάς ὁποίας φαίνεται ὅτι τό δίκτυον τῶν «πληροφοριοδοτῶν» του τόν εἶχε πείσει ὅτι πρέπει νά ἀκυρωθοῦν. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐμπίπτει καί ἡ περίπτωσις τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου Ἰωάννου Μανουσακάκη, Ἐπιτελάρχου τότε τῇ XV Μεραρχίας, τοῦ ὁποίου ἠκύρωσε τήν μετάθεσιν στό Ἀρχηγεῖον Στρατοῦ.

16. Ἐάν ἔφερνα τόν Βασιλέα;

Ὅλαι αὐταί αἱ μικρότητες καί ἡ πολεμική τοῦ Ἀβέρωφ, μέ εἶχε κουράσει. Ἀλλά καί αἱ ἐνέργειαί του, ἐναντίον ἱκανῶν καί ἀθώων ἀξιωματικῶν, μοῦ προεκάλει ἀνησυχίας. Ἐγώ δέν ἀντιλαμβάνομαι τήν πολιτικήν. Ἔχω ὡς μοναδικόν γνώμονα τό συμφέρον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί, κατά φυσικήν ἀκολουθίαν, γνωρίζω ὅτι μόνον ἄρισται Ἔνοπλοι Δυνάμεις εἶναι εἰς θέσιν νά προστατεύουν τήν τιμήν τῆς πατρίδος, ὑπέρ τήν ὁποίαν οὐδέποτε καί τίποτε ἐτοποθέτησα στήν ζωήν μου. Ἡ συμπεριφορά τοῦ Ἀβέρωφ ὅμως μέ ἔπειθε, ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἡ ἀναστάτωσις εἰς τό Σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν θά ἦτο ὁλοσχερής καί ἡ διαταραχή τῆς ἑνότητός του πλήρης. Μέ φυσικήν βεβαίως συνέπειαν, τήν μείωσιν τῆς μαχητικῆς ἀξίας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ἀλλά δέν ἦτο μόνον αὐτό πού μέ ἠνώχλει. Ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἐπίστευα

στόν Καραμανλῆ. Ὁ τρόπος ὅμως κατά τόν ὁποῖον ἠσκεῖτο τότε ἡ διακυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, δέν μέ ἱκανοποίει. Καί αὐτό δέν θά εἶχε τόσην σημασίαν, ἐάν δέν ἠσθανόμην ὑπεύθυνος, ὅτι ἐγώ ἔφερα αὐτήν τήν Κυβέρνησιν, ὑλοποίησα τήν ἀπόφασιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διά πολιτικοποίησιν τῆς καταστάσεως καί, ὡς Ἀρχηγός των, ἤμην ὁ ἐντολεύς τῆς Κυβερνήσεως.

Θά ἦτο ἁπλοῦν, νά ζητήσω ἀπό τόν Γκιζίκην νά ἀξιώση ἀποπομπήν τοῦ Ἀβέρωφ ἤ, τό ὀλιγώτερον, μετάθεσίν του εἰς ἄλλον ὑπουργεῖον. Καί ἀσφαλῶς, οὐδείς θά ἀπετόλμα, τουλάχιστον τότε, νά ἀγνοήση τήν ἐντολήν των Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἀλλά τό πρόβλημά μου, δέν ἦτο ὁ Ἀβέρωφ. Ἡ προσωπική ἐνόχλησις πού μοῦ προεκάλει, δέν ἦτο τό μεῖζον. Τό μεῖζον ἦτο ὅτι διεπίστωνα καθημερινῶς, ὅτι αἱ διάφοροι κομματικαί πτέρυγες, εἴτε μετεῖχον τῆς Κυβερνήσεως εἴτε ὄχι, δέν ἠσχολοῦντο μέ τήν ἀντιμετώπισιν τῶν κρισίμων στιγμῶν πού διήρχετο ὁ τόπος, ἀλλά μέ τήν προώθησιν τῶν κομματικῶν ἐπιδιώξεων καί συμφερόντων των. Ἀπό τήν ἄλλην πλευράν, μία μερίς τοῦ τύπου εἶχεν ἐξαπολύσει ἀδίστακτον πόλεμον συκοφαντήσεως καί λασπολογήσεως τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τῶν ἀξιωματικῶν, ὅπου μάλιστα πρωταγωνιστικόν ρόλον διεδραμάτιζαν ὡρισμένοι δημοσιογράφοι, ἰδιαιτέρως εὐνοηθέντες καί παχυλῶς ἀμειφθέντες κατά τήν Ἑπταετίαν.

Ἤρχισα νά σκέπτωμαι τήν ἀνάγκην κάποιας μεταβολῆς τῆς καταστάσεως, τάς δυνατότητας δηλαδή πού ὑπῆρχον διά τήν βελτίωσίν της. Ὁ Γκιζίκης, παρέμενε βεβαίως Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ἀλλά ἡ στάσις του ἦτο ἡ ἰδία, ὅπως καί ἐπί Ἰωαννίδη. Πλαδαρή ἀδιάφορος, ὑποτονική. Ἀπό τήν πλευράν αὐτήν, δέν ἠδυνάμην νά ἀναμένω πολλά πράγματα. Ἴσως ἄν ἄλλος ἦτο ὁ Ἀρχηγός τοῦ Κράτους... Καί ἔπρεπεν ἄλλος νά εἶναι, ἄλλωστε. Διότι ὅταν ἀπεφάσισα τήν μεταβολήν, δέν ἀντιμετώπισα παρά τάς ἀμέσους ἀνάγκας. Ἀφού αὗται εἶχαν ἀντιμετωπισθῆ, ἔμενεν ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς μεταβολῆς. Τό κράτος ἔπρεπε νά ἀποκτήση τόν ἀρχηγόν του, τό πολίτευμα τόν ρυθμιστήν του καί οἱ ἀξιωματικοί του ἀνώτατον κατά τό Σύνταγμα ἀρχηγόν καί προστάτην των.

Ἡ σκέψις μου ἔτρεχε στόν Βασιλέα. Ἀσφαλῶς ἐκεῖνος καί τούς πολιτικούς θά ἠδύνατο νά συγκρατήση καί τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις νά προστατεύση. Θά προσέδιδε πολύ μεγαλύτερον κῦρος στήν πραγματοποιηθεῖσαν ὑπό τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων μεταβολήν τοῦ Καθεστῶτος καί θά συνήνωνε τόν λαόν, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζεν ὅτι ἀνεξαρτήτως τῶν λαθῶν ὀργανώσεως καί τῆς ἐπιπολαιότητος τῆς ὅλης ἐνεγείας τοῦ «Βασιλικοῦ ἀντικινήματος» τοῦ 1967, ἡ 13η Δεκεμβρίου ὑπῆρξεν ἡ κυρία καί ἡ μόνη ἀντιστασιακή πρᾶξις ἐναντίον τῆς 21ης Ἀπριλίου. Ἄλλοι δέν ἔκαμαν ἀντίστασιν καί «εἰσέπραξαν» μεταπολιτευτικῶς. Ὁ Βασιλεύς ἔκαμε ἀντίστασιν καί ἔχασε τόν θρόνον του!

Ἀλλά δέν ἦτο ὥρα τοιούτων ὑπολογισμῶν. Μέ ἐνδιέφερεν ἡ σωτηρία τῆς χώρας, διά τῆς ἀρίστης ἀξιοποιήσεως τῆς ἐντολῆς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων πρός τούς ἀναλαβόντας τήν διακυβερνησίν της.

Ἐγνώριζα ὅτι εἶναι ἀπολύτως πιθανόν, οἱ «πληροφοριοδόται» τοῦ Ἀβέρωφ νά παρακολουθοῦν τά τηλεφωνήματά μου καί τάς κινήσεις μου. Ἀπεφάσισα λοιπόν νά χρησιμοποιήσω τόν Ματάτσην, διά τόν ὁποῖον εἶχα μέν φόβους ὅτι εἶναι ἐξ ἐκείνων πού «ὁμιλοῦν» πρός τόν ὑπουργόν, λόγω καί παλαιοτέρου δεσμοῦ πού εἶχε μέ αὐτόν, ἀλλ' ἐπίστευα ὅτι εἰς ἐμέ τοὐλάχιστον δέν

εἶχε λόγους νά φερθῆ ἀνεντίμως. Ἄλλωστε μοῦ εἶχεν ἀποκαλύψει, εἰς ἀνύποπτον χρόνον, ὅτι εἶχε διασυνδέσεις μέ τό περιβάλλον τοῦ διαμένοντος καί τότε στό Λονδίνον Βασιλέως.

Δέν εἶπα σέ κανένα τίποτε. Διά τόν Ἀραπάκην καί τόν Παπανικολάου, δέν ἐγίνετο φυσικά λόγος, οἱ ἄνθρωποι εἶχον προσκολληθῆ στόν Ἀβέρωφ. Ἠδυνάμην νά ὁμιλήσω διά τάς σκέψεις μου στόν Γαλατσᾶνον. Ἐσκέφθην ὅμως, ὅτι θά ἔπρεπε νά τοῦ ἀποκαλύψω τάς σκέψεις μου, μόνον ὅταν θά εἶχα «κάτι χειροπιαστό» νά τοῦ ἀνακοινώσω καί νά ζητήσω τότε τήν συμπαράστασίν του, τήν ὁποΐαν πάντως δέν ἀμφέβαλα ὅτι θά εἶχα.

Συνέλαβα τό ἑξῆς σχέδιον. Νά εἰδοποιήσω τόν Βασιλέα, νά ἔλθη μυστικῶς καί αἰφνιδιαστικῶς στήν Ἀθήνα. Νά τόν παραλάβω καί νά ἀπαλλάξω ἀμέσως τόν Γκιζίκην τῶν καθηκόντων του, ἐπιβάλλων ἐξ ὀνόματος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τήν παρουσίαν τοῦ κληρονομικοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος. Τότε, εἶχεν ἤδη τεθῆ ἐν ἰσχύει τό Σύνταγμα τοῦ 1952, πού βεβαίως ὡμίλει περί Βασιλευομένης Δημοκρατίας. Ἡ πρᾶξις τοῦ Καραμανλῆ νά ἐξαιρέση τῆς ἰσχύος τάς θεμελιώδεις διατάξεις, τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ, ἦτο αὐθαίρετος. Δέν εἶμαι βεβαίως συνταγματολόγος, ἀλλά δέν χρειάζεται νά εἶμαι διά νά ὑποστηρίξω βασίμως, ὅτι Σύνταγμα χωρίς τάς θεμελιώδεις αὐτοῦ διατάξεις, δηλαδή τά ἄρθρα τά καθορίζοντα τήν μορφήν τοῦ πολιτεύματος, δέν εἶναι Σύνταγμα. Καί ἀσφαλῶς ἠδυνάμην νά ἀξιώσω πιστήν ἐφαρμογήν καί πλήρη ἐπαναφοράν τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952. Καί ἐπειδή ἤδη διέβλεπα ὅτι ὁ Καραμανλῆς δέν θέλει πλήρη ἐφαρμογήν καί θά ἀντέδρα, πιθανόν φθάνων καί μέχρι παραιτήσεως, δέν ἤθελα νά γνωρίζη κανείς ἀπό πρίν τάς κινήσεις μου. Θά ἐστήριζα τόν Καραμανλῆν, κατά τήν ὑπόσχεσίν μου, ἀλλά καί θά ὁλοκλήρωνα τήν ἀλλαγήν.

Ἐκάλεσα τόν Ματάτσην στό γραφεῖον μου. Τοῦ ἐπέστησα τήν προσοχήν ἐπί τῆς μυστικότητος τῆς ἐνεργείας πού ἐπρόκειτο νά τοῦ ἀναθέσω καί τοῦ ἐτόνισα ὅτι οὐδείς ἄλλος πλήν ἐμοῦ καί ἐκείνου γνωρίζει ὁτιδήποτε. Ὥστε ἄν ὑπάρξη διαρροή, δέν θά προέλθη παρά μόνον ἀπό ἐκεῖνον. Τόν ἠρώτησα ἐάν δύναται νά ἔλθη εἰς ἄμεσον ἐπαφήν μέ τόν Βασιλέα Κωνσταντῖνον καί μοῦ ἀπήντησεν ἀδιστάκτως καί ἀμέσως, καταφατικῶς. Τοῦ ἔδωσα τότε ἐντολήν, νά ἐξέλθη τοῦ Ἀρχηγείου τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί ἀπό τηλέφωνον πού νά μή εἶναι δυνατόν νά θεωρηθῆ ἄξιον παρακολουθήσεως, ἀσφαλές δηλαδή κατά τό δυνατόν, νά ἔλθη εἰς τηλεφωνικήν ἐπικοινωνίαν μέ τόν Βασιλέα καί νά τόν ἐρωτήση ἐκ μέρους μου, ἐάν δέχεται νά ἔλθη μυστικῶς στήν Ἑλλάδα τό ταχύτερον, τῆς ἀποκαταστάσεώς του στόν θρόνον ἀφιεμένης στήν ἰσχύν καί τήν εὐθύνην τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

—*Πάω στό γραφεῖο μου νά πάρω τό πιστόλι μου καί φεύγω,* εἶπεν ὁ Ματάτσης.

Ἀλλά διατί νά μεταβῆ στό γραφεῖον του; Καί διατί ἔπρεπε, διά μίαν ὀλιγόλεπτον ἔξοδον νά χαθῆ χρόνος; Καί προκειμένου νά ἐξουδετερώσω καί τό ἐνδεχόμενον νά... μήν εἶναι μόνον τό πιστόλιόν του ὁ λόγος τῆς ἐπανόδου τοῦ Ματάτση στό γραφεῖον του, τοῦ εἶπα:

—*Πᾶρε τό ἰδικόν μου πιστόλι.*

Ὁ Ματάτσης δέν ἔφερε ἀντίρρησιν. Ἴσως νά μή εἶχα δίκαιον νά τόν ὑποπτεύωμαι, ἀκόμη καί αὐτόν. Ἀλλά τότε, ὁ Ἀβέρωφ εἶχε δημιουργήσει τήν ἐν-

τύπωσιν, μέ ὅσα τουλάχιστον ἔλεγε, ὅτι...ὅλοι παρηκολούθουν ὅλους.

Ὁ Ταγματάρχης ἐπέστρεψε μετά δίωρον καί μοῦ ἀνέφερε τά ἑξῆς:

— *Ὁ Βασιλεύς Κωνσταντῖνος σᾶς εὐχαριστεῖ διά τήν πρότασιν. Πλήν ὅμως, δέχεται νά ἐπιστρέψη στήν Ἑλλάδα μόνον ἐπισήμως καί ὑπό τήν προϋπόθεσιν ὅτι θά τοῦ ἐπιφυλαχθῆ ὑποδοχή στό ἀεροδρόμιον.*

Ὁ Βασιλεύς εἶχε δίκαιον. Δέν εἶναι δυνατόν δι' ἕνα Βασιλέα, νά ἔρχεται στήν χώραν του μυστικῶς καί νά ἐπιβάλη πραξικοπηματικῶς τήν παρουσίαν του. Ἀλλά δίκαιον εἶχα καί ἐγώ. Διότι βεβαίως, ἦτο ἀδύνατον νά ἐνεργήσω ἄλλως. Ἐάν ἠκολούθουν τήν διαδικασίαν πού ἠκολούθησα τήν 23ην Ἰουλίου, ἀσφαλῶς θά ἀπετύγχανα. Ὁ Καραμανλῆς δέν ἤθελε τόν Βασιλέα. Τό ἀπέδειξε καί τότε καί μετ' ὀλίγους μῆνας, κατά τό σχετικόν δημοψήφισμα. Εἶχε προσωπικάς φιλοδοξίας διά τήν Ἀρχηγίαν τοῦ Κράτους. Καί θά ἀπέρριπτε τήν πρότασίν μου καί θά μέ ἐξουδετέρωνε, ἐξαγγέλλων ἀμέσως τήν ἀποστρατείαν μου, ἐάν δέν ἀπεφάσιζε νά παραιτηθῆ ὁ ἴδιος. Ἐξ ἄλλου τότε, εἶχα ὅλους τούς Ἀρχηγούς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων μαζί μου. Τώρα ὁ Ἀραπάκης καί ὁ Παπανικολάου ἦσαν πλέον ἐναντίον μου, ταυτισθέντες μέ τόν Ἀβέρωφ. Ὅλη ἡ προσπάθειά μου ἐστηρίζετο ἑπομένως στήν μυστικότητα καί τόν αἰφνιδιασμόν. Καί χωρίς τήν ἐδῶ μυστικήν παρουσίαν τοῦ Βασιλέως, αἰφνιδιασμόν δέν ἠδυνάμην νά ἐπιτύχω.

Εἶπα λοιπόν στόν Ματάτσην, νά ἐπιδιώξη νέαν ἐπικοινωνίαν καί νά ἀναφέρη στόν Βασιλέα, ὅτι ὑπὸ τάς παρούσας συνθήκας ἡ ἐπιθυμία του δέν εἶναι δυνατόν νά ἱκανοποιηθῆ. Τοῦ εἶπα ἐπίσης νά διαβιβάση τήν προσωπικήν παράκλησίν μου, ὅπως ὁ Βασιλεύς, ἐκμεταλλευόμενος τόν σύνδεσμόν του μετά τοῦ Σάχη τῆς Περσίας, οἰκονομικοῦ χορηγοῦ τῆς Τουρκίας, τοῦ ζητήση νά ἀσκήση ὅλην του τήν ἐπιρροήν ἐπί τῆς Ἀγκύρας, προκειμένου οἱ εἰσβολεῖς νά σεβασθοῦν τήν ἐκεχειρίαν εἰς Κύπρον, τήν ὁποίαν συστηματικῶς παραβιάζουν.

Ὁ Ματάτσης ἔφυγεν ἐκ νέου καί ὅταν ἀργότερα ἐπέστρεψε, μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Βασιλεύς θά ἐνεργήση ἀμέσως πρός τήν πλευράν τοῦ Σάχη.

Ἡ προσπάθειά μου νά ὁλοκληρώσω τήν μεταβολήν τῆς καταστάσεως, δέν κατέστη δυνατόν νά εὐοδωθῆ. Βεβαίως μέχρι σήμερον, δέν κατώρθωσα νά διασταυρώσω ὅτι αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ματάτση καί οἱ διάλογοι συνέβησαν ὅπως μοῦ τά περιέγραψεν ἤ ἄν ἀντί τοῦ Κωνσταντίνου, ἔλαβεν ἁπλῶς γνῶσιν ὁ κ. Ἀβέρωφ! Ἡ ἐνταῦθα ἀναφορά αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν μου γίνεται πάντως, διά νά δηλώσω τήν πρόθεσιν καί τήν προσπάθειάν μου πρός αὐτήν τήν κατεύθυνσιν.

17. Δύο ὁμιλοῦν καί δύο σιωποῦν

Τήν πρωΐαν τῆς 29ης Ἰουλίου 1974, στήν αἴθουσαν ἐνημερώσεων τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἔγινεν ἐνημέρωσις τῆς Κυβερνήσεως ἐπί τῆς κρατούσης στρατιωτικῆς καταστάσεως. Παρέστησαν καί ἐνημερώθησαν, ὁ Πρωθυπουργός Κων.Καραμανλῆς, ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης Εὐάγγελος Ἀβέρωφ καί ὁ ὑπουργός Δημοσίας Τάξεως Σόλων Γκίκας.

Ἀπό πλευρᾶς Ἐνόπλων Δυνάμεων ἔλαβαν μέρος στήν ἐνημέρωσιν ὁ Ἀρ-

χηγός Ἐνόπλων Δυνάμεων, οἱ Ἀρχηγοί Στρατοῦ, Ναυτικοῦ, Ἀεροπορίας, ὁ Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ, ὁ ΔΑΚ/ΑΕΔ καί διάφοροι ἐπιτελεῖς ἀξιωματικοί καί τῶν τριῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Μετά τήν ἐνημέρωσιν, ὁ Καραμανλῆς μᾶς εἶπεν ὅτι τιμᾶ τήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τά στελέχη των καί μᾶς ἔχει ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην. «Θέλω», μᾶς εἶπε, «νά αἰσθάνωμαι ασφαλής διά νά δυνηθῶ νά φέρω εἰς πέρας τό ἔργον πού μοῦ ἀναθέσατε. Ἡ εὐθύνη αὐτή ἀνήκει σέ σᾶς καί σᾶς παρακαλῶ νά προσέξετε πολύ»!

Ἀντελήφθην ἐξ' ὅσων εἶπε, ὅτι μᾶλλον εἶχε δεχθῆ εἰσήγησιν τοῦ Ἀβέρωφ σχετικῶς μέ τήν ἀνάγκην ἐκφράσεως τῆς ἐμπιστοσύνης του, διότι ἐχρησιμοποίησε περίπου τάς φράσεις πού εἶχεν εἴπει πρός ἡμᾶς εἰς ἄλλην συζήτησιν ὁ ὑπουργός. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τοῦ ἀπήντησα ἀμέσως, ὅτι ἡ ὑπόσχεσίς μας δι' ἀσφάλειαν καί πλήρη ὑποστήριξιν ἰσχύει ἀπολύτως καί ἐκπληροῦται στό ἀκέραιον ὑπό τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἀλλά θά πρέπει νά ἀφεθῆ εἰς ἡμᾶς, δηλαδή τήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἡ μέθοδος καί ἡ εὐθύνη, διότι ἡμεῖς γνωρίζομεν κάλλιον παντός ἄλλου πῶς πρέπει νά χειρισθῶμεν τό ζήτημα.

Ὁ Καραμανλῆς συνεφώνησε καί εἶπεν ὅτι ἀσφαλῶς πρέπει ἡμεῖς νά χειρισθῶμεν τό ζήτημα καί ὅτι ἐκεῖνον τόν ἐνδιαφέρει ἁπλῶς τό ἀποτέλεσμα.

Ὑπό τό αὐτό μέ ἐμέ πνεῦμα ὡμίλησε καί ὁ Γαλατσᾶνος.

Ὁ Ἀραπάκης καί ὁ Παπανικολάου δέν ὡμίλησαν, φρονίμως ποιοῦντες, διότι θά ἔπρεπε νά λάβουν καί αὐτοί θέσιν, πράγμα πού δέν ἦτο δι' αὐτούς οὔτε ἐπιθυμητόν, οὔτε εὔκολον λόγω τῆς παρουσίας τοῦ Ἀβέρωφ.

Μετά ταῦτα, παρουσίασα στόν Καραμανλῆν τόν Ἀρχηγόν τῆς ΚΥΠ Σταθόπουλον, δοθέντος ὅτι ἡ ΚΥΠ ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας στόν Πρωθυπουργόν καί ἐπίστευα ὅτι ὁ Καραμανλῆς δέν ἐγνώριζε τόν ἀπ' εὐθείας ὑφιστάμενόν του Ἀντιστράτηγον. Ὁ Καραμανλῆς τοῦ εἶπεν ὅτι θά τόν καλέση στό γραφεῖον του διά νά ἐνημερωθῆ, ἀλλ' ὁ τρόπος πού συνδιελέχθησαν, μοῦ ἔδωσε τήν βάσιμον ἐντύπωσιν ὅτι ἦσαν γνωστοί.

Ἔν συνεχεία ὁ Καραμανλῆς ἤρχισε νά μᾶς ὁμιλῆ περί τῶν ὁραματισμῶν του διά μίαν ἡνωμένην Εὐρώπην καί τήν εἰς αὐτήν ἔνταξιν τῆς Ἑλλάδος, ὅπου θά κατέχη θέσιν ὑπολογίσιμον καί ἀξιοπρεπῆ. Καί προσέθεσεν ὅτι μόνον ἡ ἕνωσις τῆς Εὐρώπης καί ἡ συμμετοχή τῆς Ἑλλάδος εἰς αὐτήν τήν μεγάλην κοινότητα, δύναται νά ἐξασφαλίση τήν ἐπιβίωσιν τῆς Ἑλλάδος καί τήν διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας καί τῆς ἀκεραιότητάς της.

Τέλος, ὁ Καραμανλῆς μᾶς συνέστησε νά ἀποφεύγωμεν νά δεχώμεθα ξένους ἐπισκέπτας, χωρίς προηγουμένην ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως. Τό μέτρον ἦτο ὀρθόν, ἐφ' ὅσον ἡ χώρα εἶχε πλέον ὑπεύθυνον Κυβέρνησιν, μέ ἱκανοποίησε δε ἰδιαιτέρως, διότι μέ ἀπήλλαξε τῆς ὑποχρεώσεως νά δέχωμαι καί νά συζητῶ μέ ξένους, οἱ ὁποῖοι, μή εὑρίσκοντες προηγουμένως ὑπευθύνους κυβερνητικούς παράγοντας, κατέφευγαν στόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Τάς ἡμέρας ἐκείνας, ἔλαβα σῆμα ἀπό τόν Διοικητήν τοῦ Στρατηγείου ΝΑΤΟ Σμύρνης Ἀμερικανόν Στρατηγόν Ζέις, ὁ ὁποῖος ἐζήτει τήν συγκατάθεσίν μου διά νά ἐπισκεφθῆ τήν ἑλληνικήν πρωτεύουσαν. Ἠρώτησα τόν Ἀβέρωφ

ποία εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ στάσις τῆς Κυβερνήσεως, καί ἐκεῖνος μοῦ εἶπε νά ἐγκρίνω τήν ἄφιξιν τοῦ συμμαχικοῦ Διοικητοῦ, άλλά θά τόν δεχθῆ πρῶτα ὁ ἴδιος καί κατόπιν ἐγώ. Ἐνημέρωσα τόν ὑπουργόν διά τό γεγονός ὅτι ὁ Ζέις ἠκολούθει φιλοτουρκικήν τακτικήν, ὥστε νά γνωρίζη μέ ποῖον ἔχει νά κάμη.

Κατά τήν ἐπακολουθήσασαν συνάντησίν μου μέ τόν Ζέις στό γραφεῖον μου, οὗτος ἦτο συγκρατημένος καί μοῦ ἐξέφρασε τήν λύπην του διά τά συμβαίνοντα στήν Συμμαχίαν. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι αἱ Ἑλληνικαί Ἔνοπλοι Δυνάμεις αἰσθάνονται ἐπίσης λύπην, ἀλλά δι' ἄλλους λόγους. Διότι ἀνέμενον διαφορετικήν στάσιν τόσον ἀπό τόν ἴδιον, ὅσον καί ἀπό τό ΝΑΤΟ. Καί λυποῦμαι ὅτι εἶμαι ὑποχρεωμένος νά τοῦ ἐκφράσω καί προσωπικῶς τήν ἀπογοήτευσίν μου. Κατά τήν συνάντησιν αὐτήν, παρίστατο καί ὁ Ὑποστράτηγος Χανιώτης, ἐκτελέσας μάλιστα καί χρέη διερμηνέως.

Τό ἀπόγευμα τῆς 30ης Ἰουλίου ἐπραγματοποιήθη ἡ συνήθης ἀπογευματινή σύσκεψις στό γραφεῖον τοῦ ὑπουργοῦ, μέ κύριον θέμα τήν ἐνίσχυσιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Ὁ Ἀβέρωφ μᾶς εἶπεν ὅτι ὁ Καραμανλῆς ἐπιθυμεῖ νά ἐνισχύσωμεν τήν Ἐθνικήν Φρουράν, ἀλλ' ὁ ἴδιος ἔχει ἀντίθετον ἄποψιν, διά τρεῖς λόγους:

Πρῶτον, διότι πέραν τοῦ ἠθικοῦ μέρους, οὐδέν πρακτικόν ἀποτέλεσμα θά προέκυπτε, ἀφοῦ δέν ἦτο δυνατόν πλέον νά ἐπιτευχθῆ ἰσορροπία δυνάμεων στήν Κύπρον. Δεύτερον, διότι εἶναι λίαν ἐπικίνδυνος ἡ ἀποστολή ἰσχυρῶν δυνάμεων στήν Κύπρον, δεδομένου ὅτι αὗται κατά τήν μεταφοράν των θά προσεβάλοντο ἐν πλῷ ἀπό τήν τουρκικήν πολεμικήν ἀεροπορίαν, γεγονός πού θά μᾶς ἐπέβαλε χρησιμοποίησιν ὁλοκλήρου τοῦ ἀεροπορικοῦ δυναμικοῦ μας διά τήν προστασία των, μέ φυσικήν συνέπειαν τήν ἀποδυνάμωσιν τῆς ἀεροπορικῆς ἀμύνης τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου, ἐν ὄψει μάλιστα καί τῶν πληροφοριῶν περί συγκεντρώσεως Βουλγαρικῶν δυνάμεων κατά μῆκος τῆς μεθορίου. Ὁ Ἀβέρωφ ἐθεώρει τάς πληροφορίας αὐτάς, ὡς ἀληθεῖς. Τρίτον, διότι ἡ παροχή ἐνισχύσεων πρός τήν Ἐθνικήν Φρουράν, θά εἶχεν ἐνδεχομένως ὡς συνέπειαν τήν κήρυξιν πολέμου, μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας.

Ἅπαντες οἱ Ἀρχηγοί συνεφωνήσαμε μέ τόν Ἀβέρωφ, διότι, δυστυχῶς, αὐτή ἦτο ἡ πραγματικόητης.

Εἰσηγήθην τότε, διά τήν περίπτωσιν δημιουργίας εὐνοϊκωτέρων συνθηκῶν, νά συγκροτηθῆ μία Μεραρχία ειδικῆς συνθέσεως, μέ ἕδραν τήν Κρήτην, ἡ ὁποία νά εἶναι ἕτοιμη διά χρησιμοποίησιν εἰς Κύπρον. Ἐπιπροσθέτως ἀνέφερα ὅτι διά τήν συγκρότησιν τῆς Μεραρχίας αὐτῆς ἔχω ἤδη ἐκδώσει τάς ἀπαιτουμένας διαταγάς, τόσον πρός τόν Ἀρχηγόν Στρατοῦ Γαλατσᾶνον, ὅσον καί πρός τόν Ἀρχηγόν Ναυτικοῦ Ἀραπάκην, ὁ ὁποῖος πρέπει νά διαθέση τά πλωτά μέσα μεταφορᾶς ἐξ ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἰς Κρήτην ὡρισμένων στοιχείων τῆς νέας αὐτῆς Μεραρχίας. Προσέθεσα ἀκόμη, ὅτι το 28ον Σύνταγμα Πεζικοῦ, ὑπό τόν Ἀντισυνταγματάρχην Πέτρον Κούτραν, ἔχει ἤδη μεταφερθῆ ἐξ Ἀττικῆς στήν Κρήτην καί ὅτι ἡ διοίκησις τῆς νέας ὑπό συγκρότησιν Μεραρχία ἔχει ἀνατεθῆ στόν Ὑποστράτηγον Γεώργιον Βοριᾶν, ὁ ὁποῖος ἦτο Διοικητής τῆς ΙΧ Μεραρχίας Κοζάνης καί ἐκ τῆς ὁποίας θά ἀντλούσαμε σημαντικήν δύναμιν. Ὁ ὑπουργός συνεφώνησε καί διέταξε συνέχισιν τῆς προσπαθείας συγκροτήσεως τῆς νέας Μεραρχίας.

Ἀκολούθως ἡ συζήτησις περιεστράφη εἰς ἄλλα θέματα. Ἐγένετο λόγος περί τῆς διεθνοῦς θέσεως τῆς Ἑλλάδος καί ὁ Ἀραπάκης ἐπρότεινεν ἄμεσον ἀποχώρησίν μας ἀπό τό ΝΑΤΟ, δοθέντος ὅτι εἰς τίποτε μέχρι τώρα δέν ἔχομεν ὠφεληθῆ ἀπό τήν συμμετοχήν μας στήν Συμμαχίαν. Ἐπρότεινε στροφήν πρός τάς Ἀνατολικάς χώρας, λέγων ὅτι «τίποτε δέν ἔχουμε νά χάσουμε».

Ὁ Παπανικολάου συνετάχθη μέ τήν ἄποψιν τοῦ Ἀραπάκη καί προσέθεσεν ὅτι ΗΠΑ καί Σοβιετική Ἕνωσις παραμερίζουν τάς διαφοράς των ἔναντι τῆς ἀπειλῆς τῆς Κίνας καί ἔχουν μοιράσει τόν κόσμον εἰς σφαίρας ἐπιρροῆς, εἰς μίαν δε τῶν σφαιρῶν αὐτῶν, ἔχει ἐνταχθῆ καί ἡ Ἑλλάς. Βραδύτερον ὁ Παπανικολάου μοῦ ὑπέβαλε καί ἔγγραφον σχετικήν μελέτην του.

Διεφώνησα μέ τάς θέσεις ἀμφοτέρων. Ἐτόνισα ὅτι εἴτε τό θέλουμε εἴτε ὄχι, ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος, διά γεωπολιτικούς καί στρατηγικούς λόγους εἶναι ἐντός τοῦ Δυτικοῦ κόσμου. Καί ἐτόνισα ὅτι ἔχει καί ὁ Ἀνατολικός κόσμος συμφέροντα στήν περιοχήν μας, ἀλλά αὐτά δέν ταυτίζονται μέ τά ἰδικά μας. Ἀντιθέτως, ἡ ἱκανοποίησις τῶν συμφερόντων του, θά εἶναι πάντοτε ἐπί ζημία τῆς Ἑλλάδος. Καί, τέλος, μέ ἔμφασιν ὑπεγράμμισα, ὅτι τυχόν στροφή μας πρός τό Ἀνατολικόν μπλόκ, ἐνέχει καί σπέρματα διχασμοῦ ἄν μή καί ἐμφυλίου πολέμου. Ἐγνώριζα ὅτι τοιούτου εἴδους σκέψεις διετυποῦντο καί ἀπό ὡρισμένους ἀφελεῖς μικρούς ἀξιωματικούς καί ἦτο τοῦτο ἕνας λόγος διά νά εἶμαι κατηγορηματικός στήν διατύπωσιν τῶν ἀπόψεών μου.

Ὁ Γαλατσᾶνος συνεφώνησε μαζί μου. Ἀλλά καί ὁ Ἀβέρωφ εἶπεν ὅτι στροφή πρός τά ἀριστερά εἶναι ἀδιανόητος διά τήν ἑλληνικήν πραγματικότητα.

Σημειώσεις διά τά λεχθέντα κατά τήν σύσκεψιν αὐτήν ἐκρατήθησαν ἀπό τόν Ἀντιπλοίαρχον-Διευθυντήν τοῦ γραφείου τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

18. «Στρατηγέ, ἡ κυβέρνησις ἐγνώριζε»;

Περί τό τέλος Ἰουλίου, ἐπέστρεψεν ἀπό τήν Γενεύην ὅπου εἶχε μετάσχει τῆς διασκέψεως διά τό Κυπριακόν, ὁ Γεώργιος Μαῦρος. Καί διά τήν ἐνημέρωσιν ὅλων μας συνεκλήθη σύσκεψις στό γραφεῖον τοῦ Καραμανλῆ, ὅπου ἐκτός ἀπό τόν ἴδιον τόν Πρωθυπουργόν, ἔλαβαν μέρος ὁ Γ. Μαῦρος, ὁ Ἀβέρωφ, ὁ μόλις πρό ὀλίγου ὁρκισθείς ὑφυπουργός Ἐξωτερικῶν Δ. Μπίτσιος, ὁ γενικός διευθυντής τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ι. Τζούνης, ἐγώ καί οἱ τρεῖς Ἀρχηγοί τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Ὀλίγον πρό τῆς συσκέψεως καί ἐνῶ οἱ τέσσαρες Ἀρχηγοί καί ὁ Ἀβέρωφ ἀνεμέναμε τήν προσέλευσιν τῶν ὑπολοίπων, ὁ Αβέρωφ στραφείς πρός τόν Ἀραπάκην, τοῦ ἔκαμε παρατήρησιν, διότι δέν συνεμορφώθη μέ διαταγήν του, ἀφορῶσαν εἰς μετάθεσιν τοῦ Αντιπλοιάρχου Καρακίτσου. Ὁ Ἀραπάκης ἐδέχθη τήν παρατήρησιν ἄνευ ἀντιδράσεως καί ὅταν τόν ἠρώτησα κατ' ἰδίαν τί συμβαίνει, μοῦ ἀπήντησε:

— *Ἄστον νά λέη ὅτι θέλει!*

Ὅταν εἰσήλθομεν στήν αἴθουσαν συσκέψεων, προσῆλθεν ὁ, ἐξαίρετος ἀξιωματικός, Ὑποστράτηγος Εὐθύμιος Καραγιάννης, ὁ ὁποῖος εἶχε τήν προηγουμένην τοποθετηθῆ ὡς Ἀρχηγός τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Ἐθνικῆς Φρου-

ρᾶς καί ἤθελε νά ἀποχαιρετήση τόν Καραμανλῆν, ἐν ὄψει τοῦ ὅτι ἔφευγε διά τήν Κύπρον. Ὁ Καραμανλῆς τοῦ εἶπε:

— Στρατηγέ νά πᾶς στό καλό. Ἔχε ὑπ' ὄψιν σου, ὅτι εἶναι ἡ πρώτη φορά πού στρατηγός ἀναλαμβάνει τόσο δύσκολον ἔργον. Θέλω νά πιστεύω ὅτι θά τά καταφέρης.

Ὁ Καραγιάννης ἐχαιρέτησε καί ἀπεχώρησε. Καί πρίν ὁ Μαῦρος ἀρχίση τήν ἐνημέρωσίν μας, ὁ Καραμανλῆς πού ἐκάθητο δίπλα του, ἐστράφη πρός ἐμέ καί ἠρώτησε:

— Θέλω νά μάθω Στρατηγέ, ἐάν ἡ προηγουμένη κυβέρνησις ἐγνώριζε τό πραξικόπημα κατά τοῦ Μακαρίου, διότι δέν ἦτο δυνατόν νά γίνη τέτοια ἐνέργεια ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς της.

— Ἐξ ὅσων γνωρίζω κύριε Πρωθυπουργέ,ναί!

Ὅταν ἀπήντησα ἐγώ, προσεπάθησε νά παρέμβη ὁ Μαῦρος καί νά εἴπη κάτι, ἀλλ' ὁ Καραμανλῆς τόν διέκοψε, λέγων:

— Ἡ ἀπάντησις που ἐδόθη στό ἐρώτημά μου μέ ἱκανοποιεῖ. Δέν χρειάζεται τίποτε ἄλλο.

Ἀκολούθως ὁ Μαῦρος μᾶς ἐνημέρωσεν ἐπί τῆς πορείας τῆς διασκέψεως καί τοῦ λόγου τῆς διακοπῆς της, ὑπαιτιότητι τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν τάς ἀπόψεις των ὑπό μορφήν τελεσιγράφων καί δέν ἔδιδαν χρόνον στήν Ἑλληνικήν καί τήν Κυπριακήν ἀντιπροσωπείαν νά συννενοηθοῦν μετά τῶν Κυβερνήσεών των. Παρά τάς προσπαθείας τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Κάλλαχαν, ἡ διάσκεψις διεκόπη διά νά ἐπαναληφθῆ τήν 8ην Αὐγούστου.

Κατά τήν διάρκειαν τῆς παραμονῆς τοῦ Γ. Μαύρου εἰς Γενεύην, οὗτος ἔδωσεν ἀπ' εὐθείας ἐντολήν στήν Ἐθνικήν Φρουράν Κύπρου, νά ἀφήση ἐλεύθερον ἕνα Τοῦρκον Συνταγματάρχην, ὁ ὁποῖος εἶχε συλληφθῆ αἰχμάλωτος. Πράγματι ὁ αἰχμάλωτος ἀφέθη ἐλεύθερος μαζί μέ ἄλλους 14 Τούρκους ἀξιωματικούς. Ἀνακρινόμενος ὅμως προηγουμένως, εἶχεν ἀποκαλύψει ὅτι ἀπό τῶν ἀρχῶν Ἰουλίου, πρό δηλαδή τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐνεργείας κατά τοῦ Μακαρίου, εἶχον εἰσέλθει λάθρα εἰς Κύπρον περί τούς 300 Τοῦρκοι ἀξιωματικοί καί στρατιῶται, γνωρίζοντες ἄριστα τήν ἀγγλικήν καί τήν ἑλληνικήν καί ἐνδεδυμένοι μέ στολάς τῆς εἰρηνευτικῆς δυνάμεως τοῦ ΟΗΕ. Ἡ ἀποστολή των ἦτο νά προετοιμάσουν ἀπό πλευρᾶς πληροφοριῶν τήν εἰσβολήν καί, ὅταν ἐκδηλωθῆ, νά λάβουν ἐνεργόν μέρος εἰς αὐτήν.

Πράγματι, τήν 5ην Αὐγούστου, τό Ἀρχηγεῖον τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς μοῦ ἀνέφερε διά σήματος τήν πληροφορίαν αὐτήν. Τό κείμενον τοῦ σήματος εἶναι τό ἑξῆς:

«Από: ΓΕΕΦ/2ον Ε.Γ.
Πρός: ΑΕΔ/2 ΜΕΟ
ΚΟΙΝ: Α.Σ./2ον Ε.Γ.,ΓΕΕΦ/2ον (Ε.Γ. 051430/8/74 ἀριθ. 100/55)

Κατά πληροφορίας προσώπου συνδεομένου μετά Τούρκου ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ, ἐχθρός προέβη εἰς ἀποστολήν 5 Ἰουλίου 1974 τμήματος ἐκ τριακοσίων ἀνδρῶν, ὁμιλούντων ἄριστα ἑλληνικήν-ἀγγλικήν , ὑπό διοίκησιν Συνταγματάρχου. Οὗτοι ἔφερον στολήν ὁμοιάζουσαν ἀπολύτως πρός τοιαύτην ἀνδρῶν ΟΗΕ πλήν ἐθνοσήμου. Ἀποστολή τμήματος, ἡ προετοιμασία τῆς εἰσβολῆς. Ἀναφερόμενον τμῆμα ἐπεσημάνθη εἰς χω-

ρίον Μπέλλα Παΐς. Παρεχόμεναι διά τῆς παρούσης πληροφορίαι, διεσταυρώθησαν μερικῶς. Ἐδόθησαν ἐντολαί ἀσφαλείας ἡμετέρων τμημάτων ἐξ ἐνδεχομένης χρησιμοποιήσεως ἀνωτέρω τμήματος».

Τό σῆμα αὐτό, ἐπεβεβαίωνε τήν πληροφορίαν που εἶχε δώσει ἀνακρινόμενος ὁ Τοῦρκος Συνταγματάρχης. Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ τελευταίου, δέν ἦτο ἔργον τοῦ Γ.Μαύρου, ἀλλ' ὑπήγετο στήν ἁρμοδιότητα τοῦ Ἀβέρωφ. Ὁ Μαῦρος ὅμως τόν παρέκαμψε, προφανῶς ἐπικαλούμενος τό γεγονός ὅτι δέν ἦτο ἁπλοῦς ὑπουργός Ἐξωτερικῶν, ἀλλά καί ἀντιπρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Ἀβέρωφ δέν ἀντέδρασε. Καί ὁ Τοῦρκος Συνταγματάρχης παρεδόθη στόν εἰσβολέα, κατόπιν ἀπαιτήσεως τῆς Τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας πρός τόν Μαῦρον χωρίς μάλιστα νά ἐπιδιωχθῆ ἀνταλλαγή μέ τάς οἰκογενείας 17 Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν τάς ὁποίας ἐκράτουν οἱ Τοῦρκοι στήν Κυρήνειαν. Αἱ οἰκογένειαι αὐταί, ἀπελευθερώθησαν πάντως ἀργότερα.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ ψυχολογικός πόλεμος ἐναντίον τοῦ Γαλατσάνου καί ἐμοῦ συνεχίζετο ἀπό τόν ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὁ ὁποῖος ὅσον ἀπηλλάσσετο τῆς φοβίας πού τόν κατεῖχε τάς πρώτας ἡμέρας, τόσον ἐγίνετο προκλητικός καί εἴρων. Δέν παρέλειπε δε, νά διατυπώνη καί ἀπειλάς:

— *Τό πραξικόπημα κατά τοῦ Μακαρίου ἦτο θανάσιμο σφάλμα, ἦτο ἔγκλημα καί νά δοῦμε πῶς θά ἀποφευχθῆ ἡ ποινική δίωξις, γι' αὐτήν τήν ἠλίθια ἐνέργεια!*

Ὅταν ἔβλεπεν ὅτι εἴμεθα ἕτοιμοι νά ἀντιδράσωμε, ἤρχιζε πάλιν τάς κολακείας, τούς ἰσχυρισμούς περί τοῦ πόσον καί ὁ ἴδιος καί ὁ Καραμανλῆς μᾶς τιμοῦν καί μᾶς ἔχουν ἐμπιστοσύνην καί τά τοιαῦτα. Ἐφήρμοζε αὐτό πού ὁ λαός ἐκφράζει μέ τήν ρῆσιν «μιά στό καρφί καί μιά στό πέταλο»! Καί ταυτοχρόνως, ἐφρόντιζε νά φέρη ἐμφανῶς ἐπάνω του τό πιστόλιον του. Δέν γνωρίζω ἄν εἶχε τήν ἀφέλειαν νά πιστεύη ὅτι ἐάν ἀπεφασίζαμε νά τόν ἐξουδετερώσωμεν, θά τόν ἐπροστάτευε τό πιστόλιον. Ἀλλ' ἡμεῖς δέν εἴχομεν τοιαύτην πρόθεσιν. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀχαρακτηρίστου διαγωγῆς του, θά ἐμέναμε συνεπεῖς πρός τόν Καραμανλῆν, στόν ὁποῖον ὑπεσχέθημεν ἀσφάλειαν καί ὑποστήριξιν.

Μίαν ἡμέραν τῶν ἀρχῶν Αὐγούστου, ὁ ὑπουργός μοῦ εἶπεν ὅτι ἐζήτησεν ἀπό τόν Ἀντισυνταγματάρχην Πηλιχόν, τόν ὁποῖον, ὡς εἶπε, ἐκτιμᾶ ἰδιαιτέρως, νά τοῦ κανονίση μίαν συνάντησιν μέ τόν Ἰωαννίδην, ἐντός τῶν προσεχῶν ἡμερῶν. Ὁ Ἰωαννίδης μετά τρεῖς ἡμέρας ἔλαβε κανονικήν ἄδειαν. Μετέβη στό γραφεῖον τοῦ Γαλατσάνου καί τόν ἀπεχαιρέτησε καί κατόπιν ἐπεσκέφθη καί ἐμέ διά τόν ἴδιον λόγον. Παρίστατο καί ὁ Γαλατσᾶνος κατά τήν συνάντησιν μου αὐτήν μέ τόν Ἰωαννίδην, ὁ ὁποῖος μᾶς εἶπεν ὅτι εἶδε καί τόν Ἀβέρωφ «καί ἐξηγηθήκανε». Προσέθεσεν ὅτι τόσον ἐγώ, ὅσον καί ὁ Γαλατσᾶνος πρέπει νά παραμείνωμε στάς θέσεις μας, διά νά προστατεύσωμεν τούς ἀξιωματικούς.

Κατά τήν ἀπογευματινήν σύσκεψιν στό γραφεῖον τοῦ ὑπουργοῦ, ὁ Ἀβέρωφ μέ ἐπιτιμητικόν τόνον μοῦ εἶπεν ὅτι γνωρίζει ὅτι μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ἰωαννίδης. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι αὐτό δέν εἶναι μυστικόν καί ὅτι ὁ Ταξίαρχος μέ ἀπεχαιρέτησε διότι ἀνεχώρει εἰς ἄδειαν.

— *Διατί δέν μοῦ τό εἴπατε;*

Τοῦ ἀπήντησα:

— *Διότι δέν μέ ἐρωτήσατε καί διότι δέν τό ἐθεώρησα ἐξαιρετικόν γεγονός.*

Ἄλλωστε δέν ἐπεσκέφθην μόνον ἐμένα, ἀλλά καί τόν Ἀρχηγόν τοῦ Στρατοῦ καί τόν Ἀραπάκην. Ὁ ἴδιος μάλιστα ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι συνηντήθη καί μέ σᾶς!

Ὁ Ἀβέρωφ ἐπειράχθη, προφανῶς διότι δέν ἤθελε να κοινολογηθῆ ἡ συνάντησίς του μέ τόν Ἰωαννίδην:

— *Εἶναι ψεῦδος. Καί δέν πρέπει νά ἐπαναληφθῆ!*

Ἐγνώριζα, ὅτι ἐάν ὑπάρχη κάποιο ψεῦδος, εἶναι αὐτό πού λέγει ὁ Ἀβέρωφ. Διότι ὁ ἴδιος μοῦ εἶχεν ἀποκαλύψει ὅτι ἐπεδίωξε διά τοῦ Πηλιχοῦ τήν συνάντησιν καί ὁ Ἰωαννίδης μοῦ εἶπεν ὅτι αὐτή ἡ συνάντησις ἐπραγματοποιήθη, πράγμα πού ἐπεβεβαίωσε καί ὁ Πηλιχός. Εἶπα λοιπόν στόν Ἀβέρωφ:

— *Μέ συγχωρεῖτε κύριε ὑπουργέ, ἀλλ' ἐγώ σᾶς ἀνέφερα τί μοῦ εἶπεν ὁ Ἰωαννίδης. Καί λυποῦμαι ἄν ὁ Ἰωαννίδης καί ὁ Πηλιχός μοῦ εἶπον ψέματα!*

Ὁ Ἀβέρωφ ἀντελήφθη ὅτι δέν εἶναι δυνατόν νά ἐπιμείνη. Ἀλλ' ἐνδιεφέρετο νά μή κοινολογηθῆ ἡ συνάντησις , ὅπως ἀνέφερα, πολύ δε περισσότερον τό γεγονός ὅτι ἐκεῖνος τήν εἶχεν ἐπιδιώξει. Καί μοῦ ἀπήντησε:

— *Ναί, λέγει ψέματα ὁ Ἰωαννίδης καί ἀρχίζω νά ἀμφιβάλω καί διά τήν εἰλικρίνειαν τοῦ Πηλιχοῦ!*

Ἡ συζήτησις περί Ἰωαννίδη ἐτελείωσεν ἐκεῖ.

Τήν 2αν Αὐγούστου, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἀπηύθυνεν ἐπιστολήν, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

« 2 Αὐγούστου 1974

Πρός τόν ἀξιότιμον κύριον Ἀρχηγόν Ἐνόπλων Δυνάμεων

Κύριε Ἀρχηγέ,

Κατά σύμπτωσιν ἐπληροφορήθην ἐκ Κύπρου ἀπό σοβαρωτάτην πηγήν, πολλάς ἄν μή ὅλας τάς λεπτομερείας ἅς καί μοῦ μετέδωσε, ὅτι τά Ἀρχηγεῖα Ἐνόπλων Δυνάμεων εἶχαν καταστρώσει σχέδιον βοηθείας τῆς Κύπρου ἐν περιπτώσει τουρκικῆς προσβολῆς τῆς Νήσου.

Ἐπειδή ὅπως εἶναι γνωστόν ἀνελάβομεν τήν ἐξουσίαν 45 ὥρας μετά τήν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας περί καταπαύσεως τοῦ πυρός ἐν Κύπρῳ, δηλαδή μετά τριήμερον καί πλέον ἀφ' ἧς ἤρχισεν ἡ τουρκική εἰσβολή, δηλαδή καί πάλιν, ἀφοῦ εἶχαν ἰσχυρότατα ἐγκατασταθῆ ἐν Κύπρῳ αἱ Τουρκικαί δυνάμεις, παρακαλῶ ὅπως μέ πληροφορήσετε ἐγγράφως ἐπί τῶν αἰτίων τά ὁποῖα σᾶς ἔκαμαν νά μή ἐφαρμόσετε τό προβλεφθέν σχέδιον βοηθείας τῆς Κύπρου ἐν περιπτώσει τουρκικῆς εἰσβολῆς.

Μέ κάθε τιμή

Ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης

(Ὑπογραφή).

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ ὑπουργοῦ, συνετάγη ειδική ἀναφορά τήν ὁποίαν ὑπεγράψαμε καί οἱ τέσσαρες Ἀρχηγοί καί τήν ὁποίαν παρέδωσα προσωπικῶς στόν Ἀβέρωφ. Στήν ἀναφοράν μας αὐτήν περιγράφεται ἐπακριβῶς τί προσέφεραν αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ὑπέρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, πέραν μάλιστα τῶν προβλεπομένων ὑπό τοῦ μνημονευθέντος Σχεδίου Βοηθείας, τό ὁποῖον ἔχω ἤδη εἰς ἄλλον σημεῖον τοῦ βιβλίου περιγράψει.

Ἡ ἀναφερομένη στήν ἐπιστολήν τοῦ Ἀβέρωφ «σοβαρωτάτη πηγή», μοῦ

ἔγινε γνωστή ἀργότερα. Καί βεβαίως, κάθε ἄλλο παρά «σοβαρωτάτη» ἦτο καί ἀπό τήν ὁποίαν ἐγώ δέν ἐξεπλάγην, διότι ἀπό τήν «πηγήν» αὐτήν, δέν ἀνέμενα παρά διαβολήν καί ψεύδη. Δέν ἐπιθυμῶ νά ἀσχοληθῶ περισσότερον, διότι θά ὑποχρεωθῶ νά ἀποκαλύψω πολλά περί τῆς «πηγῆς».Καί ἐπειδή καί ἡ ἀνάμνησίς της μέ ἐνοχλεῖ, δέν θά ἤθελα νά ὑποχρεωθῶ νά εἴπω ἐν ἐκτάσει πράγματα, πού καί τήν «πηγήν» τοῦ κ. Ἀβέρωφ θά ἐξευτελίσουν καί τόν ἴδιον τόν τ.ὑπουργόν θά ἀποδείξουν ὡς ἐπιπόλαιον καί πιστεύοντα ὅτι ἀνάξιοι καί μικροί, δύνανται νά χαρακτηρίζωνται «σοβαρώτατοι».

Τήν 4ην Αὐγούστου, ὁ Ἀβέρωφ μᾶς εἶπεν ὅτι τήν ἑπομένην ἀναμένει ἐπίσκεψιν τοῦ ἐνδόξου Στρατηγοῦ Σόλωνος Γκίκα. Πράγματι, τήν 5ην Αὐγούστου ὁ Γκίκας ἦλθε στό Πεντάγωνον. Τόν ἀνέμενε στήν πύλην τοῦ Στρατηγείου ὁ ἴδιος ὁ Ἀβέρωφ, ὁ ὁποῖος τόν προσεφώνησε: «Ἐνδοξότατε Στρατηγέ». Ὁ Γκίκας ἐπεσκέφθη μόνον τόν Ἀρχηγόν τοῦ Στρατοῦ Γαλατσᾶνον στό γραφεῖον του καί τοῦ ἐζήτησε νά διαθέση ὅλα τά ὀχήματα τῆς ΕΣΑ στό ὑπουργεῖον Δημοσίας Τάξεως, ἵνα δι' αὐτῶν, ὅπως ἰσχυρίσθη, ἐνισχυθοῦν τά Σώματα Ἀσφαλείας. Καί εἶπε πρός τόν Γαλατσᾶνον:

— *Τήν δικτατορία θά τήν κάνουμε μαζί!*

Ὁ Γαλατσᾶνος ἠρνήθη τήν παραχώρησιν τῶν ὀχημάτων, λέγων ὅτι τό ὑλικόν αὐτό ἀνήκει στόν Στρατόν καί δέν δύναται νά διατεθῆ ἀλλαχοῦ.

Πάντα ταῦτα, μοῦ ἀνέφερε λεπτομερῶς ὁ ἴδιος ὁ Γαλατσᾶνος. Ὁ Γκίκας ἔφυγεν ἐνωχλημένος. Ἀλλ' ὁ Ἀβέρωφ, ἐν ἀγνοίᾳ μας, ἐκάλεσε τήν ἑπομένην τόν διαδεχθέντα τόν Ἰωαννίδην στήν Διεύθυνσιν ΕΣΑ τοῦ Ἀρχηγείου Πηλιχόν καί τόν διέταξε νά παραδώση τά ὀχήματα. Ὁ Πηλιχός ἐπειθάρχησε στήν παράνομον καί ἀντικανονικήν αὐτήν διαταγήν τοῦ ὑπουργοῦ. Παράνομον διότι οὔτε ὁ ὑπουργός οὔτε κανείς ἄλλος ἔχει τό δικαίωμα νά διαθέση ὑλικόν πού ἀνήκει στόν Στρατόν, εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας καί ἀντικανονική, διότι ἐδόθη ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἡγεσίας τοῦ Στρατοῦ καί τοῦ ΑΕΔ, ὑπευθύνων καί ἁρμοδίων διά τήν διαχείρισιν τοῦ ὑλικοῦ.

Ἦτο ὅμως φανερόν καί τό ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ἀβέρωφ ἐφοβεῖτο. Δέν εἶχεν ἐμπιστοσύνην στούς ἀξιωματικούς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἐπίστευε δε ὅτι ἀφαιρῶν μέσα κινήσεως ἀπό τήν ΕΣΑ, ἀπεδυνάμωνε τό ἐνδεχόμενον ἐνεργείας τῶν ἀξιωματικῶν καί, παραλλήλως, θά ἐστηρίζετο στά Σώματα Ἀσφαλείας διά τοῦ Γκίκα. Εἶναι βεβαίως ἀληθές, ὅτι ὁ Γκίκας, σεβαστός μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν, ἠσχολήθη τότε κατ' ἐντολήν τοῦ Καραμανλῆ μέ τήν ἐξουδετέρωσιν πολλῶν ἀξιωματικῶν, διά μεταθέσεων κλπ. πράγμα περιττόν καί ἄδικον. Περιττόν διότι ἡμεῖς εἴχομεν διαβεβαιώσει τόν Καραμανλῆ ὅτι δέν ἔχει νά φοβᾶται τίποτε, ἄδικον δε διότι ἐδιώχθησαν τότε ἄνθρωποι ἱκανοί καί ἀθῶοι.

Τό ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας, οἱ Πηλιχός καί Ματάτσης μοῦ ἀνέφερον ὅτι ἔχουν ἀσφαλεῖς πληροφορίας, συμφώνως πρός τάς ὁποίας ὁ Γκίκας θά ἐπιχειρήση αἰφνιδιαστικήν σύλληψιν πολλῶν «Ἰωαννιδικῶν» ἀξιωματικῶν, πού ὑπηρετοῦν εἰς μονάδας τῆς περιοχῆς Ἀττικῆς. Ἐθεώρησα τάς πληροφορίας χαλκευμένας καί ὑπόπτους, διά τῶν ὁποίων ἐπεδιώκετο νά ἐξωθηθῶ εἰς βιαίας ἐνεργείας. Εἴτε μοῦ διωχετεύοντο σκοπίμως, ὑπό πράγματι ἀνησυχούντων ἀξιωματικῶν, εἴτε τό «χαλκεῖον» των εὑρίσκετο ὑψηλότερα, τό βέβαιον

εἶναι ὅτι ἐάν ἐκινούμην, ἡ κίνησις αὐτή θά ἐστρέφετο ἐναντίον τῆς προσωπικῆς μου τιμῆς, ἀφοῦ εἶχα δώσει ὑπόσχεσιν σεβασμοῦ καί στηρίξεως τῆς νέας πραγματικότητος, τήν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἄλλωστε εἶχα διαμορφώσει.

Ἐπεσκέφθην ἀμέσως τόν Ἀβέρωφ καί τόν ἐνημέρωσα σχετικῶς. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι πρόκειται περί φανταστιώσεων καί μοῦ ἐπανέλαβε διά πολλοστήν φοράν τά γνωστά περί τοῦ πόσον ἡ Κυβέρνησις καί ὁ ἴδιος τιμοῦν τούς ἀξιωματικούς, τούς ὁποίους θά προστατεύσουν, ὄχι θά συλλάβουν. (Ἡ γνωστή ὀπερατική «κατασκευή» συνωμοσίας, ἡ διάτρητος «Πιζάμα» θά ἤρχετο μερικούς μῆνας ἀργότερα).

Η ὅλη αὐτή κατάστασις, ἡ ὁποία ἐχαρακτηρίζετο ὑπό μιᾶς ἀπαραδέκτου καί διαλυτικῆς καχυποψίας μεταξύ πολιτικῆς ἡγεσίας καί ἀξιωματικῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, μέ ἠνάγκασαν τήν 6ην Αὐγούστου 1974, νά ἐκδώσω τήν ἀκόλουθον Γενικήν Διαταγήν:

«ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΤΑΓΗ
Αριθ. Φ.700/984769/Σ.698

6 Αὐγούστου 1974

— Εἰς κρισίμους διά τό Ἔθνος στιγμάς, αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις παρέδωσαν τήν ἐξουσίαν εἰς τήν φυσικήν πολιτικήν ἡγεσίαν τῆς χώρας, ὑποσχεθεῖσαι ὅτι θά περιορισθοῦν εἰς τά καθαρῶς στρατιωτικά των καθήκοντα καί ὅτι θά ἀποτελέσουν νομιμόφρον ὄργανον ἰσχύος διά τήν Κυβέρνησιν, εἰς τήν ἐθνικήν της προσπάθειαν

— Αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις εἶναι ἀποφασισμέναι νά τηρήσουν τήν ὑπόσχεσίν των διά τῆς ἑνότητός των, τῆς πειθαρχίας των καί διά τῆς νομιμοφροσύνης των.

— Λόγω τῆς ἐπελθούσης ἀλλαγῆς εἰς τήν διακυβέρνησιν τῆς Χώρας ,ἦτο φυσική καί ἀνεμένετο ἡ ἐκτόνωσις ἐκ διαφόρων κατευθύνσεων, ὑπό ποικίλας μορφάς. Τοιαῦται ἐκδηλώσεις εἶναι ὁ ψίθυρος, ἡ ἀνεύθυνος σχολίασις καί ἡ διαβολή, αἵτινες ἔφθασαν εἰς τόν ὑπέρτατον βαθμόν.

— Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω παρακαλῶ ἅπαντας τούς Ἀξιωματικούς, Ὑπαξιωματικούς καί Ὁπλίτας τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ὅπως ἀναλογιζόμενοι τάς εὐθύνας των ἔναντι τοῦ Ἔθνους, ἀρθοῦν εἰς τό ὕψος τῶν περιστάσεων, μακράν τοῦ κλίματος τῶν ἀνωτέρω νοσηρῶν καταστάσεων καί ἐπιδοθοῦν δραστηρίως εἰς τά στρατιωτικά των καθήκοντα πρός ἐπαύξησιν τῆς ἑτοιμότητας καί μαχητικῆς ἱκανότητος τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἵνα ἐφ' ὅσον ἀπαιτηθῆ, ἐπιτελέσουν κατά τόν καλύτερον τρόπον καί εἰς τό ἀκέραιον, τό πρός τήν Πατρίδα καθῆκον.

— Τό σύνθημα μας εἶναι Ἑνότης-Πειθαρχία-Ἱεράρχησις-Ἐμπιστοσύνη πρός τήν Ἡγεσίαν.

— Ἡ παροῦσα νά ἀναγνωσθῆ εἰς τρία συνεχῆ προσκλητήρια.

Στρατηγός Γρηγόριος Μπονᾶνος
Ἀρχηγός».

Τήν διαταγήν αὐτήν ἐκοινοποίησα καί πρός τούς Γκιζίκην, ὡς Πρόεδρον τῆς Δημοκρατίας, Καραμανλῆν, ὡς Πρωθυπουργόν καί Ἀβέρωφ ὡς ὑπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

19. «Σᾶς ἐπιστρέφω τήν ἐντολήν».

Τήν 6ην Αὐγούστου ὁ Ἀβέρωφ μᾶς εἰδοποίησεν ὅτι θά ἐγίνετο ἐνημέρωσις τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐπί τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη. Ἔδωσα τάς δεούσας ἐντολάς καί ἡ ἐνημέρωσις προητοιμάσθη πλήρως. Πράγματι, οἱ τέσσαρες Ἀρχηγοί και τινες ἐπιτελεῖς ἀξιωματικοί, μετέβημεν στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ὅπου, παρόντων καί τῶν Ἀβέρωφ καί Γκίκα, ἀνεμέναμε τόν Πρωθυπουργόν. Ὁ Καραμανλῆς εἰσῆλθε συνοδευόμενος ὑπό τοῦ Γκιζίκη καί μέ ὀργίλον ὕφος, ἐζήτησε νά φύγουν ὅλοι πλήν τῶν ὑπουργῶν καί τῶν Ἀρχηγῶν. Ἐν συνεχεία ἐκαθίσαμε στό τραπέζι τῶν συσκέψεων. Στήν κεφαλήν ὁ Γκιζίκης καί ἑκατέρωθεν αὐτοῦ, ὁ Καραμανλῆς καί ἐγώ. Ἐν συνεχεία ὅλοι οἱ ἄλλοι. Ὁ Πρωθυπουργός ἐζήτησε νά ἔλθη πρακτικογράφος τῆς Βουλῆς, διότι θά ἐτηροῦντο πρακτικά. Ἦτο ἡ πρώτη σύσκεψις, ἀφ' ἧς τοῦ ἀνετέθη ἡ ἐντολή, καθ' ἥν θά ἐτηροῦντο πρακτικά. Τό γεγονός μοῦ ἔκαμε ἐντύπωσιν.

Ἐν συνεχεία, χωρίς περιστροφάς, ψυχρός καί θυμώδης, ὁ Καραμανλῆς εἶπεν ὅτι ἔχει ἀσφαλεῖς πληροφορίας, ὅτι τό ἴδιον βράδυ θά γίνη πραξικόπημα πρός ἀνατροπήν τῆς Κυβερνήσεως! Ἐξεπλάγην, ὅπως καί οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί ἄλλωστε, ἐνῶ οἱ Γκιζίκης, Γκίκας καί Ἀβέρωφ παρέμειναν ἀπαθεῖς, ὡς νά ἐτέλουν ἐν γνώσει τοῦ τί θά ἔλεγεν ὁ Πρωθυπουργός.

Ἠρώτησα τόν Καραμανλῆν πόθεν ἔχει αὐτάς τάς πληροφορίας, διότι αἱ ἰδικαί μας εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετοι καί παρουσιάζουν τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ὡς πλήρως ὑποτεταγμένας στήν ἡγεσία των καί τήν Κυβέρνησιν. Ὁ Καραμανλῆς εἰς ἔντονον ὕφος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι αἱ πληροφορίαι του εἶναι ἀπολύτως ἀκριβεῖς καί δέν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτησιν.

Τότε ἐπενέβη ὁ Γαλατσᾶνος, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι οὐδεμία ἀνησυχία εἶναι δυνατόν νά προέλθη ἀπό τόν Στρατόν, διά τόν ὁποῖον, ὡς ὑπεύθυνος, ἐγγυᾶται πλήρη ἀσφάλειαν τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Πρωθυπουργός ἐπέμεινε καί στρεφόμενος πρός ἐμένα εἶπε:

— *Ἤ θά λάβετε δραστικά μέτρα ἤ θά καταθέσω τήν ἐντολήν! Ἐσεῖς δέν μοῦ τήν δώσατε; Ἔ, σᾶς τήν καταθέτω καί θά βγῶ ἀμέσως στήν τηλεόρασιν καί θά πῶ στόν Ἑλληνικό λαό, ὅτι οἱ Ἔνοπλες Δυνάμεις μέ ἐμποδίζουν στό ἔργον μου καί κάνετε ὅτι ὁ Θεός σᾶς φωτίσει!*

Ἡ συζήτησις ἐφαίνετο κρίσιμος καί ἡ ἀτμόσφαιρα φορτισμένη. Ὁ μόνος πού ἐμειδιοῦσε, ἦτο ὁ Ἀραπάκης. Εἴτε λόγω χαρακτῆρος, εἴτε διότι, πιθανόν ἐγνώριζε πράγματα, πού οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί ἀγνοοῦσαν. Μετά τόν Καραμανλῆν, ὡμίλησεν ὁ Ἀβέρωφ, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι καί αὐτός ἔχει παρομοίας πληροφορίας καί ἐπρότεινεν ὅπως ἀποσυμφορηθῆ ἡ Ἀττική ἀπό τάς στρατιωτικάς μονάδας πού σταθμεύουν στήν περιοχή της.

Αὐτό ἦτο, λοιπόν! Ὠργανώθη ὅλη αὐτή ἡ δραματική παράστασις, διά νά μοῦ ζητηθῆ νά ἀπομακρύνω τάς μονάδας. Ἡ παρουσία των, καθίστα δύσκολον τόν ὕπνον τῶν μελῶν μιᾶς κυβερνήσεως, τήν ὁποίαν αὐταί ἀκριβῶς αἱ μονάδες ἐστήριζαν, ὅπως καί αἱ λοιπαί Ἔνοπλοι Δυνάμεις. Ἐγνώριζα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως πόσον ἐφοβεῖτο ὁ Ἀβέρωφ. Καί εἶχα πληροφορηθῆ ὅτι πολλάς νύκτας ὁ Καραμανλῆς διανυκτερεύει ἐν πλῷ, στό γιώτ κάποιου φίλου του. Ἀλλά

δέν ἤθελα νά πιστεύω ὅτι ὁ Πρωθυπουργός στόν ὁποῖον αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις εἶχον δώσει τήν ἐντολήν, ἐφοβεῖτο τούς ἐντολεῖς του!

Εἶχαν πάντως μελετήσει καλῶς τά πράγματα. Ἡ πρόσκλησις τοῦ πρακτικογράφου, προσέδιδε μεγαλυτέραν «ἐπισημότητα» στήν Καραμανλικήν «ἀποκάλυψιν». Αἱ δηλώσεις περί τῆς ἐπανακαταθέσεως τῆς ἐντολῆς, ἡ ἀπειλή τῆς ἀπό τηλεοράσεως καταγγελίας πρός τόν Ἑλληνικόν λαόν, ὅτι αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις ἐμποδίζουν τό ἔργον τῆς Κυβερνήσεως, ὅλα αὐτά δέν ἦσαν παρά στοιχεῖα πού καθίστων τήν σκηνοθεσίαν πληρεστέραν καί αποτελεσματικήν, ἀφοῦ βεβαίως, αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις, δέν ἦτο δυνατόν νά ἀνεχθοῦν τοιαύτην ἔκθεσίν των πρός τήν κοινήν γνώμην, πού τόσον εὐμενῶς εἶχεν ἀποδεχθῆ τήν πρωτοβουλίαν των νά ἐξομαλύνουν τήν κατάστασιν. Καί ἡ ἰδία ἡ παρουσία τοῦ Γκίκα, ἦτο βεβαίως καί αὐτή μελετημένη. Ὁ Στρατηγός θά ἐχρησιμοποιῆτο ὡς «μοχλός» διά νά καμφθῶμεν, ἐφ' ὅσον ὁ Ἀβέρωφ δέν ἦτο τόσον ἀποτελεσματικός. Ἀλλά νά καμφθῶμεν διά τί; Διά νά στέρξωμεν εἰς ἀπομάκρυνσιν τῶν μονάδων, ὥστε νά αἰσθάνεται ἡ Κυβέρνησις ἀσφαλής. Ἡμεῖς ὅμως, ἁπλῶς ὑπεστηρίζαμε ὅτι ὅλα πρέπει νά γίνουν μέ τήν ὀρθήν μέθοδον καί εἰς χρόνον ὥστε νά μή θεωρηθοῦν διώξεις. Εἴμεθα ἁπλῶς ἐναντίον τῶν σπασμωδικῶν κινήσεων, πού ἐπιτείνουν, δέν ἀντιμετωπίζουν τήν ἀνησυχίαν.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τώρα ἤμην ἐν πλήρει γνώσει τοῦ τί ζητοῦν καί διατί. Δέν εἶχα καμμίαν δυσκολίαν νά τούς ἐξασφαλίσω ὅτι ὁ Στρατός πειθαρχεῖ.

Τούς εἶπα λοιπόν, ὅτι ἤδη τό 28ον Σύνταγμα ἔχει μετακινηθῆ στήν Κρήτην, ὅπου θά ἀποτελέση πυρῆνα τῆς νέας Μεραρχίας, ὅτι ἕνα Τάγμα Πεζοναυτῶν ἔχει μεταφερθῆ στήν Λῆμνον, ἕνα Τάγμα Πεζικοῦ, το 573, στήν Ρόδον, ὅτι τά Γαλλικά ἅρματα μάχης εὑρίσκονται ἤδη στόν Ἕβρον καί ὅτι καί ἕτεραι μονάδες καί σχηματισμοί ἔχουν ἤδη μετακινηθῆ ἀπό τήν Ἀττικήν, ὅπου οὐσιαστικῶς ἔχουν παραμείνει δύο λόχοι ἑρπυστριοφόρων ὀχημάτων μεταφορᾶς προσωπικοῦ, αἱ φρουραί τῶν στρατοπέδων καί αἱ στρατιωτικαί σχολαί.

Παρά τάς διαβεβαιώσεις τόσον ἐμοῦ, ὅσον καί τοῦ Γαλατσάνου, ὁ Καραμανλῆς δέν ἔδειχνε νά πείθεται. Εἰς μίαν στιγμήν εἶπε:

—*Ἐξασφαλίστε μου τήν κατάστασιν καί ἐγώ θά βρῶ λύσιν διά τό Κυπριακόν καί μάλιστα καλήν λύσιν.*

Ἐν συνεχεία μᾶς εἶπεν ὅτι κάτι πρέπει νά κάνουμε διά νά βοηθήσωμεν τήν Κύπρον καί μέ ἠρώτησεν ἐάν ἡ ἐπιστράτευσις ἐπέτυχε. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι ἡ ἐπιστράτευσις ἔγινε μέ ἐπιτυχίαν, ὅτι τά σχέδια ἐφηρμόσθησαν ἐπιτυχῶς, ἀλλά βεβαίως παρετηρήθησαν καί κενά καί ἀδυναμίαι καί ἐλλείψεις. Παρά τήν γενικῶς ἱκανοποιητικήν ἐκτέλεσιν ὅμως τῆς ἐπιστρατεύσεως, ἐγώ δέν εἶμαι πλήρως ἱκανοποιημένος καί πιστεύω ὅτι τά σχέδια πρέπει νά ἀναθεωρηθοῦν, βάσει τῶν συμπερασμάτων καί τῶν προτάσεων τῶν μεγάλων μονάδων, αἱ ὁποῖαι καί θά ὑποβάλουν, κατόπιν διαταγῆς τά πορίσματα των στό Ἀρχηγεῖον. Ὁ Καραμανλῆς μέ ἠρώτησε πόσον χρόνον θά ἀπαιτήση αὐτή ἡ ἀναθεώρησις καί τοῦ εἶπα ὅτι θά ἀπαιτηθῆ τουλάχιστον ἑνός ἔτους ἐντατική ἐργασία.

Ἐπενέβη τότε ὁ Ἀβέρωφ, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι ἔτσι ἔγινε καί τό 1940. Ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ 1939, εἶπεν, ἀπέτυχε. Τά σχέδια ἀνεθεωρήθησαν καί τό 1940 ἡ ἐπιστράτευσις ἐπέτυχεν ἀπολύτως.

Διά τό θέμα τῆς βοηθείας πρός τήν Κύπρον, ἀπήντησα ὅτι πᾶσα ἐμφανής

ἐκ μέρους μας ἐνέργεια ἐγκυμονεῖ κινδύνους ἐμπλοκῆς μας μέ τήν Τουρκίαν, πέραν τοῦ ὅτι θά πρέπει νά διαθέσωμεν ἱκανόν μέρος τοῦ δυναμικοῦ μας, μέ ἐπίπτωσιν βεβαίως ἐπί τῆς ἀμυντικῆς ἰσχύος τῆς χώρας. Πάντως, ἀνέφερα ὅτι ἤδη προχωρεῖ ἡ συγκρότησις τῆς νέας Μεραρχίας εἰς Κρήτην. Ὁ Καραμανλῆς ἠρώτησε πόσον χρόνον θά ἀπαιτήση πλήρης συγκρότησις της. Τοῦ εἶπα ὅτι μετά δεκαπενθήμερον, ἡ Μεραρχία θά εἶναι συγκροτημένη. Ὁ Πρωθυπουργός μοῦ ἐζήτησεν ἐπίσπευσιν! Παρενέβη τότε ὁ Ἀραπάκης καί εἶπεν ὅτι ἀναλαμβάνει νά διοχετεύση λάθρα εἰς Κύπρον ὁσουσδήποτε ἄνδρας θέλομεν μέ πολιτικήν περιβολήν καί ἀτομικόν ὁπλισμόν. Ἀπήντησα ὅτι ἡ Κύπρος δέν ἔχει ἀνάγκην τυφεκιοφόρων, διότι καί ἀνθρώπινον δυναμικόν διαθέτει καί ἐπαρκῆ ὁπλισμόν, ἀρκεῖ νά θελήσουν οἱ Ἑλληνοκύπριοι νά τόν χρησιμοποιήσουν. Τό πρόβλημα διά τήν Κύπρον, συνέχισα, εἶναι τά βαρέα ὅπλα, τά τεθωρακισμένα καί κυρίως ἡ ἀεροπορία. Ἐπίσης ὅτι χρειάζονται ἀντιαεροπορικά καί ἀντιαρματικά ὅπλα συγχρόνων δυνατοτήτων. Μόνον ἔτσι δύναται νά βοηθηθῆ ἡ Κύπρος, ὥστε νά ἀντιμετωπίση ἀποτελεσματικῶς τήν ἀεροπορικήν ὑπεροχήν τοῦ εἰσβολέως.

Ὁ Ἀβέρωφ συνεφώνησε μέ τάς ἀπόψεις μου.

Ὁ Πρωθυπουργός ἐζήτησε κατόπιν ἐνημέρωσιν ἀπό τούς Ἀρχηγούς τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐπί τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καί τῶν δυνατοτήτων τῆς χώρας. Ὅταν οἱ Γαλατσᾶνος, Ἀραπάκης καί Παπανικολάου ἐτελείωσαν τήν ἀναφοράν των, ὁ Καραμανλῆς ἐζήτησε νά πληροφορηθῆ «πῶς ἔγινε τό πραξικόπημα ἐναντίον τοῦ Μακαρίου». Ἤμην ἕτοιμος νά τοῦ ἀπαντήσω, ἀλλά παρενέβη ὁ Γκιζίκης καί εἶπε:

— *Ἀφῆστε κύριε Πρωθυπουργέ, θά σᾶς ἐνημερώσω ἐγώ ἰδιαιτέρως.*

Ὁ Καραμανλῆς δέν ἐπέμεινε, ἀλλά προσέθεσε:

— *Γνωρίζω καλῶς τόν Μακάριον καί εὐθύνεται καί αὐτός γιά πολλά. Μετά τάς συμφωνίας Λονδίνου καί Ζυρίχης, τοῦ εἶπα νά μπῆ στό ΝΑΤΟ, ὥστε ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος νά γίνη ἰσχυρότερη. Δέν ἐδέχθη ὅμως, ἤθελε νά μείνη ἀδέσμευτος καί ἰδού τά ἀποτελέσματα.*

Ἐν συνεχεία εἶπεν ὅτι εὐθύνονται ὅλαι αἱ προκάτοχοι κυβερνήσεις διότι δέν ἀντιμετώπισαν τά προβλήματα ἐξοπλισμοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἀλλ' ὅτι ἡ Κυβέρνησίς του θά πράξη ὅτι τό καλύτερον διά τόν εἰς ἱκανοποιητικόν βαθμόν ἐξοπλισμόν τῆς Ἑλλάδος. Καί εἶναι μέν γεγονός, ὅτι αἱ πρῶται κυβερνήσεις Καραμανλῆ, ὡς καί ἐκεῖναι τοῦ Γ. Παπανδρέου, οὐδεμίαν σχετικήν προσπάθειαν κατέβαλον, δέν συνέβη ὅμως αὐτό καί κατά τό διάστημα τῆς Ἑπταετίας, ὅταν ἐξεπονήθηκαν τρία πενταετῆ προγράμματα καί ἐδόθησαν σημαντικαί παραγγελίαι ὑλικοῦ, τό ὁποῖον παρελαμβάνετο καί μέχρι τοῦ ἔτους 1980.

Μετά ταῦτα, ὁ Καραμανλῆς ἠγέρθη καί εἶπε:

— *Ἐγώ τώρα φεύγω. Σεῖς καθίστε καί σκεφθῆτε τί μέτρα θά πάρετε καί μέχρι τίς 2 τό μεσημέρι θά περιμένω τήν ἀπάντησίν σας στό γραφεῖο μου.*

Ἔφυγε συνοδευόμενος ἀπό τόν Ἀβέρωφ! Ὁ καθ' ὕλην ἁρμόδιος ὑπουργός, ἀπεχώρει! Τί ἄλλην ἀπόδειξιν ἤθελα, ὅτι ἐπρόκειτο περί σκηνοθεσίας; Ἀφῆκαν ὅμως τόν Γκίκαν, στόν ὁποῖον εἶχαν ἀναθέσει ὅπως εἶπα ρόλον «μοχλοῦ». Ἐν πάση περιπτώσει, εἶπα στόν Γκιζίκην, ὅτι λόγω τῶν ἰδιαιτέρων δε-

σμῶν του μέ τόν Ἰωαννίδην πρέπει νά προσπαθήση νά τόν συναντήση, ὥστε νά ἐξηγηθῆ μαζί του. νά τοῦ τονίση δέ ὅτι ἐάν προπαρασκευάζη ἀνατρεπτικήν ἐνέργειαν, πρῶτον θά εἶναι ἀνέντιμος ἀφοῦ ἔδωσε τόν λόγον του ὅτι δέν θά ἀντιδράση, δεύτερον θά ἐκθέση τό σύνολον τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἀφοῦ ἔχουν ὑποσχεθῆ ἀσφάλειαν καί στήριξιν τῆς Κυβερνήσεως καί τρίτον, θά συναντήση ἀντίστασιν καί θά συντριβῆ.

Ὁ Γκιζίκης ἔφυγε, προκειμένου νά συναντήση τόν Ἰωαννίδην. Ἐμείναμε οἱ Ἀρχηγοί καί ὁ Γκίκας. Ἀπεφασίσαμε, προκειμένου νά καθησυχάσωμε τόν Καραμανλῆν, νά ἀπομακρύνωμεν εἰς Κρήτην τούς δύο λόχους τῶν ἐρπυστριοφόρων ὀχημάτων καί τήν Διοίκησιν τοῦ 32ου Συντάγματος Πεζοναυτῶν, πού εἶχον ἀπομείνει στήν περιφέρειαν Ἀττικῆς. Ἐπίσης νά μετακινήσωμεν καί τό Τάγμα Πεζοναυτῶν Χαλκίδος.

Ὁ Γκιζίκης ἐπέστρεψε κατά μίαν ὥραν. Μᾶς εἶπεν ὅτι εἶδε τόν Ἰωαννίδην, ὁ ὁποῖος τόν διεβεβαίωσεν ὅτι οὐδεμίαν κίνησιν ἑτοιμάζει, ὅτι αἱ πληροφορίαι εἶναι παντελῶς ἀνακριβεῖς καί ὅτι ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί, ἐξ ὅσων γνωρίζει, πειθαρχοῦν στήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Καί κατέληξε:

— *Μοῦ ἔδωσε τόν λόγον τῆς τιμῆς του.*

Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Γκίκας ἔφυγε διά νά ἐνημερώση τόν Καραμανλῆν ἐπί τῶν ἀποφάσεών μας, ἐπιστρέψας δέ μᾶς εἶπεν ὅτι ὁ Πρωθυπουργός συμφωνεῖ μέ τά ἀποφασισθέντα μέτρα.

Ἀπεχώρησε μετά ταῦτα καί ὁ Γκίκας καί ἀπεμείναμε ὁ Γκιζίκης καί οἱ Ἀρχηγοί. Τότε ὁ Γκιζίκης μᾶς εἶπεν ἐμπιστευτικῶς, ὅτι ὀλίγον μετά τήν ὁρκωμοσίαν τοῦ Μπιτσίου ὡς ὑφυπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, εἶχεν ἐμπιστευτικήν συνομιλίαν μέ τόν Καραμανλῆν, πρός τόν ὁποῖον εἶπεν ὅτι ἦλθεν ὁ καιρός νά ὑποβάλη τήν παραίτησίν του. Ὁ Καραμανλῆς ὅμως ἐξανέστη καί τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ὅσον αὐτός εἶναι Πρωθυπουργός, ἡ θέσις του εἶναι ἐκεῖ, στήν Προεδρία τῆς Δημοκρατίας. Δέν γνωρίζω διατί ὁ Γκιζίκης μᾶς τά εἶπε αὐτά, τονίζων μάλιστα ὅτι εἶναι ἐμπιστευτικά.

Ἐπέστρεψα στό γραφεῖον μου καί ἔδωσα τάς διαταγάς διά τήν μετακίνησιν τῶν μονάδων. Τάς ἀπογευματινάς ὥρας τῆς 6ης Αὐγούστου, οἱ δύο λόχοι ἐρπυστριοφόρων ὀχημάτων, κατευθυνόμενοι στόν Πειραιᾶ, προκειμένου νά ἐπιβιβασθοῦν διά τήν μεταφοράν των στήν Κρήτην, διέσχισαν ὑποχρεωτικῶς κεντρικά σημεῖα τῆς πρωτευούσης. Ἡ θέα τῶν ἐρπυστριοφόρων, προεκάλει ἀνησυχίαν στόν λαόν, ὁ ὁποῖος ἐπίστευε ὅτι «τά τάνκς ξαναβγῆκαν στούς δρόμους»! Ἠναγκάσθη ἔτσι ὁ Ἀβέρωφ νά προβῆ εἰς ἀνακοίνωσιν, μεταδοθεῖσαν ἀπό τήν τηλεόρασιν, ὥστε νά καθησυχάση τόν πληθυσμόν. Ἔκτοτε μάλιστα καθιερώθη καί ἐπί πολλά ἔτη, ὅταν ἐπρόκειτο νά γίνουν μετακινήσεις μηχανοκινήτων στρατιωτικῶν μονάδων, ἀνεκοινοῦτο τοῦτο ἀπό τήν προηγουμένην διά τῶν ἐφημερίδων καί τῶν ραδιοτηλεοπτικῶν μέσων!

Τήν ἐπομένην, ὁ Γκιζίκης μοῦ εἶπεν ὅτι ἐνημέρωσε πλήρως τόν Καραμανλῆν διά τό πῶς καί διατί ὠργανώθη ἡ ἀνατρεπτική ἐνέργεια ἐναντίον τοῦ Μακαρίου, καί προσέθεσεν ὅτι εἶπε στόν Πρωθυπουργόν ὅλην τήν ἀλήθειαν. Τοῦ εἶπα ὅτι καλῶς ἔπραξε.

Τήν ἰδίαν ἡμέραν 7ην Αὐγούστου, ὁ Ἀβέρωφ μοῦ ἐτηλεφώνησε καί μέ ἠρώτησεν ἐάν ἤκουσα ραδιόφωνον, τό ὁποῖον μετέδωσεν ὅτι κατά πληροφορίας τῆς γαλλικῆς ἐφημερίδος «Μόντ», ὑπέβαλα τήν παραίτησίν μου. Ἀπήντη-

σα ἀρνητικῶς καί ὁ Ἀβέρωφ εἶπε: «Ναί, τό εἶπε. Θέλετε νά τό διαψεύσω»;

Ἐγέλασα. Ἡ «Μόντ» δέν ἦτο δυνατόν νά γράφη τοιαῦτα μυθιστορήματα. Δέν εἶχα ὑποβάλει παραίτησιν, ἀλλ' εἶχα πολλάκις τονίσει στόν Ἀβέρωφ ὅτι ἡ παραίτησίς μου εἶναι στήν διάθεσίν του. Ἐπειδή μόνον στόν Ἀβέρωφ τό εἶχα πεῖ αὐτό, ὁ καθένας μπορεῖ νά ἐξαγάγη τά συμπεράσματά του. Ἐν πάση περιπτώσει, τοῦ ἀπήντησα.

— *Κύριε ὑπουργέ, κατ'ἐπανάληψιν σᾶς ἔχω τονίσει, ὅτι ἡ παραίτησίς μου εἶναι στήν διάθεσίν σας. Τά ὑπόλοιπα, ἀποτελοῦν ἰδικόν σας ζήτημα!*

Ὁ Ἀβέρωφ, ἀντελήφθη τόν ὑπαινιγμόν. Καί ἔσπευσεν ἐπωνύμως τώρα, θά διαψεύση τήν «Μόντ», διά τό ἀναληθές δημοσίευμά της. Ἡ διάψευσίς του αὐτή, ἐδημοσιεύθη τήν ἑπομένην ἀπό ὅλας τάς ἐφημερίδας. Πρέπει φυσικά νά προσθέσω, ὅτι τό ραδιόφωνον μετέδωσε μίαν ἀναληθῆ εἴδησιν, πράγμα πού διά νά συμβῆ τότε, ἔπρεπεν ὁ ἁρμόδιος συντάκτης νά ἔχη κάλυψιν «ἐκ τῶν ἄνω». Ὄχι μόνον διότι ἔλεγε ψέματα, ἀλλά καί διότι ἔλεγε ψέματα διά τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐν ὀνόματι καί ἐξ ὀνόματος τῶν ὁποίων ἐκυβέρνα τότε ὁ Καραμανλῆς καί ἦτο ὑπουργός ὁ Ἀβέρωφ. Τά συμπεράσματα καθίστανται ἔτσι πολύ εὐκολώτερα!

Μετά τήν ἀπομάκρυνσιν καί τῶν τελευταίων μονάδων ἐξ Ἀθηνῶν, ἀπεφάσισα νά ἐπιθεωρήσω στρατιωτικάς μονάδας, πρός ἔλεγχον τῆς ἑτοιμότητός των καί διαπίστωσιν τῆς καταστάσεως ὑπό τήν ὁποίαν ἐτέλουν. Παραλλήλως, θά εἶχα τήν εὐκαιρίαν νά συναντηθῶ μέ ἀξιωματικούς, νά τούς καθησυχάσω, νά συζητήσω τυχόν προβλήματά των. Ἐνημέρωσα τόν Ἀβέρωφ, ὅτι θά μεταβῶ πρός ἐπιθεώρησιν τῶν μονάδων τῆς περιοχῆς Ἔβρου. Ὁ ὑπουργός δέν ἠδύνατο βεβαίως νά ἔχη ἀντίρρησιν. Μόνον μέ παρεκάλεσεν ὅπως, κατά τήν ἐπιστροφήν μου εἰς Ἀθήνας, φέρω μαζί μου καί τόν Διοικητήν τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, Ἀντιστράτηγον Ἰωάννην Ντάβον, διά νά τόν γνωρίση, ὡς μοῦ εἶπεν.

— *Κύριε Ἀρχηγέ, φέρτε μαζῖ σας καί τόν Στρατηγόν Ντάβον, σᾶς παρακαλῶ. Διά νά τόν γνωρίσω καί ἐγώ.*

Τοῦ τό ὑπεσχέθην. Καί συνοδευόμενος ἀπό τούς Ταγματάρχας Ματάτσην καί Τριανταφύλλου, μετέβην μέ πολεμικόν ἀεροσκάφος στήν Ἀλεξανδρούπολιν, ὅπου μέ ἀνέμενεν ὁ Ντάβος καί ὁ Διοικητής τῆς XII Μεραρχίας Ὑποστράτηγος Παῦλος Παπαδάκης. Ἀμφότεροι ἦσαν ἐνθουσιώδεις καί μέ διεβεβαίωσαν ὅτι ὅλα ἔχουν καλῶς.

Μετέβην ὁδικῶς, συνοδευόμενος ὑπ' αὐτῶν στό ἐν καταυλισμῷ Στρατηγεῖον τῆς Μεραρχίας, ὅπου μοῦ ἔγινε ἐνημέρωσις ἐπί τῆς διατάξεως τῶν δυνάμεων καί τῶν σχεδίων πού εἶχαν καταρτισθῆ. Καί μοῦ ἀνεφέρθη, ὅταν ὑπέβαλα σχετικήν ἐρώτησιν, ὅτι δέν ἔχουν στρωθῆ ὅλα τά ναρκοπέδια, διότι τό ἐπιθετικόν πνεῦμα τῶν μονάδων τῆς Μεραρχίας εἶναι πολύ ὑψηλόν. Ἀκολούθως ἐζήτησα νά συγκεντρωθοῦν οἱ ἀξιωματικοί τῆς Μεραρχίας διότι θέλω νά τούς ὁμιλήσω. Κατά τήν ἐπακολουθήσασαν ὁμιλίαν μου, ἐπήνεσα τούς ἀξιωματικούς διά τό ὑψηλόν των φρόνημα, ἐξήγησα διατί ἀπεφασίσθη ἡ μεταβολή τοῦ καθεστῶτος καί ἡ πολιτικοποίησίς του καί ἐζήτησα νά ληφθοῦν ὅλα τά ἀμυντικά μέτρα πού προβλέπουν τά σχέδια, ἤτοι στρῶσις ὅλων τῶν ναρκοπεδίων κλπ.

'Εν συνεχεία, συνοδευόμενος ὑπό τοῦ Ντάβου, μετέβην δι' ἑλικοπτέρου στήν ἕδραν τῆς 99ης ΣΔΙ, στό Διδυμότειχον, ὅπου μᾶς ὑπεδέχθη ὁ Διοικητής τῆς μονάδος Ὑποστράτηγος Κων/νος Μιχαλάκης. 'Εγένετο καί ἐδῶ ἐνημέρωσίς μου καί διεπιστώθη ὅτι οὔτε ἐδῶ εἶχον στρωθῆ ὅλα τά ναρκοπέδια, ὡς προεβλέπετο ὑπό τῶν σχεδίων, μέ τό αὐτό ἐπιχείρημα, τῆς ὑψηλῆς ἐπιθετικότητος τῶν μονάδων. Κατά τήν ἐνημέρωσιν, ὁ Διοικητής τῶν Τεθωρακισμένων τῆς περιοχῆς Ταξίαρχος Μιχαήλ Οἰκονομάκος, ἀνέφερεν ὅτι διά νά ἐπιτευχθοῦν ἀπολύτως οἱ στόχοι τῆς ἀποστολῆς τῆς δυνάμεώς του, ἦτο ἀναγκαία καί πλήρης ἀεροπορική κάλυψις. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι θά τήν ἔχη. Ὡμίλησα καί ἐκεῖ πρός τούς ἀξιωματικούς, μέ τό ἴδιον πνεῦμα καί κατόπιν μετέβην εἰς τό Στρατηγεῖον τῆς XXI Τεθωρακισμένης Ταξιαρχίας, ἐγκατεστημένον ἐκείνας τάς ἡμέρας εἰς Σάππας. Ὁ Διοικητής τῆς Ταξιαρχίας Ὑποστράτηγος Σπ. Μαρκόπουλος μέ ἐνημέρωσε διά τήν κατάστασιν, τήν διάταξιν καί τήν ἀποστολήν τῆς μονάδος καί μοῦ ὑπέβαλεν αἴτημα ταχείας προωθήσεως κρισίμων ἀνταλλακτικῶν τῶν ἁρμάτων. Μοῦ ἀνέφερεν ἐπίσης περί τῶν κρουσμάτων ἀπειθαρχίας ἀπό ὡρισμένους ἐπιστράτους. Ὡμίλησα καί ἐκεῖ πρός τούς ἀξιωματικούς, ἐπέλυσα ἐπί τόπου ὅσα προβλήματα ἦτο δυνατόν νά ἀντιμετωπισθοῦν ἀμέσως καί ἔδωσα διαταγάς διά τήν ἐπίλυσιν καί τῶν ὑπολοίπων.

Μέ ἑλικόπτερον πάλιν καί πάντοτε συνοδευόμενος ἀπό τόν Ντάβον, μετέβην στήν 'Αλεξανδρούπολιν, ὅπου ἀνέμενε τό ἀεροσκάφος τῆς Πολεμικῆς μας 'Αεροπορίας, μέ τό ὁποῖον καί ἐπεστρέψαμεν εἰς 'Αθήνας.

Κατά τήν διάρκειαν τῆς πτήσεως, εἶπα στόν Ντάβον ὅτι τόν παίρνω μαζί μου ἐπειδή θέλει νά τόν γνωρίση ὁ 'Αβέρωφ. Κατόπιν τοῦ ἔκαμα παρατηρήσεις διότι δέν εἶχεν ἐκτελέσει πλήρως τά σχέδια στρώσεως τῶν ναρκοπεδίων καί ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο συνέβη διότι δέν ἤθελε νά ἀπωλέση χρόνον διότι ἐπίστευεν ὅτι αἱ μονάδες του θά προελάσουν ταχέως εὐθύς ὡς λάβουν τήν σχετικήν διαταγήν. Τοῦ εἶπα ὅτι οὐδείς τοῦ ὡμίλησε ποτέ περί ἐπιθέσεως, ἐφ'ὅσον τό πνεῦμα εἶναι ὅτι θά πολεμήσωμεν ἐάν προσβληθῶμεν καί ἐπομένως, ἡ πρώτη φάσις τοῦ ἀγῶνος θά εἶναι ἀμυντική, διά νά ἐπακολουθήση ἡ ἀντεπίθεσις καί ἡ προέλασις. Καί τοῦ ἐπέστησα τήν προσοχήν, ὥστε ὅταν ἐπιστρέψη στήν ἕδραν τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ, νά διατάξη ἀμέσως πλήρη ὑλοποίησιν τῶν σχεδίων.

Προσεγειώθημεν στό Τατόϊ καί δι'αὐτοκινήτου μετέβημεν στό 'Αρχηγεῖον ὅπου ἀνέμενεν ὁ 'Αβέρωφ. Μετέβην στό γραφεῖον του καί τοῦ παρουσίασα τόν Ντάβον, τόν ὁποῖον ὡς μοῦ εἶχεν εἴπει, «ἤθελε νά γνωρίση». Καί ἐκεῖ μέ ἀνέμενε νέα ἔκπληξις. Ὁ τρόπος ποὐ ἐχαιρετήθησαν, τά μειδιάματα καί αἱ χειραψίαι «μέ νόημα», μοῦ ἔδιδαν τήν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ δύο ἄνδρες ὄχι ἁπλῶς γνωρίζονται, ἀλλά ὁ σύνδεσμός των πρέπει νά εἶναι στενός. 'Εν πάση περιπτώσει, δέν ἦτο δυνατόν νά ἀσχολοῦμαι μέ τό διατί ὁ 'Αβέρωφ λέγει ψέματα ἤ ὁ Ντάβος ἀποκρύπτει πράγματα. Εἶχα πολύ σοβαρωτέρας εὐθύνας καί καθήκοντα. 'Επέστρεψα στό γραφεῖον μου, ἐνῶ ὁ Ντάβος παρέμεινε μέ τόν 'Αβέρωφ. Παρουσιάσθη εἰς ἐμέ μετά ἡμίωρον καί μέ ἀπεχαιρέτησε, διότι θά ἀνεχώρει διά τήν Θεσσαλονίκην, ὅπου ἦτο ἡ ἕδρα του.

Τήν πρωΐαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας, τόν ἀνεζήτησεν ἐκει ὁ Γαλατσᾶνος, ἀλλά δέν τόν ἀνεῦρε. 'Εχρειάσθη ὅμως νά ἔλθω καί ἐγώ εἰς ἐπαφήν μαζί του

καί τόν άνεζήτησα τηλεφωνικῶς. Ὁ Ἐπιτελάρχης του Ταξίαρχος Νικ. Καζακέας μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Στρατηγός ἔχει μεταβεῖ δι' ἐπιθεώρησιν μονάδων τοῦ Σώματος. Τελικῶς ὁ Ντάβος ἐνεφανίσθη στό τηλέφωνον τό πρωΐ τῆς μεθεπομένης καί μοῦ ἐδικαιολογήθη ὅτι «εἶχε μπλοκαρισθῆ» στήν ὁδόν Θεσσαλονίκης-Καβάλας, λόγω τῆς πρός άνατολάς μετακινήσεως φαλάγγων μέ στρατιωτικάς δυνάμεις πού προωθοῦντο πρός τήν περιοχήν τοῦ Ἕβρου! Ἡ δικαιολογία ἦτο εὐτελής. Ἁπλῶς ὁ Ντάβος, δι' άγνώστους εἰς ἐμέ λόγους, εἶχε παραμείνει εἰς Ἀθήνας.

20. Ἡ δευτέρα τουρκική ἐπίθεσις

Τήν 8ην Αὐγούστου, ἐπανελήφθησαν αἱ ἐργασίαι τῆς Διασκέψεως τῆς Γενεύης. Ἡ Ἑλληνική άντιπροσωπεία ἦτο ἡ αὐτή μέ τήν προηγουμένην. Ἐπικεφαλῆς τῶν στρατιωτικῶν ἐμπειρογνωμόνων πού συνώδευαν τόν Γ. Μαῦρον, ἦτο ὁ Ταξίαρχος Σπ. Πολίτης. Εἴχομεν ὅμως φροντίσει προηγουμένως, νά εἶναι πλήρως ἐνήμερος τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως καί ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν.

Τήν 14ην Αὐγούστου, ὁ Ἀβέρωφ μᾶς εἶπεν ὅτι ὁ Πρωθυπουργός θέλει τάς γνώμας ἐμοῦ καί τοῦ Γαλατσάνου ἐπί ὡρισμένων σημείων τῆς άμυντικῆς ἱκανότητός μας εἰς εὐαισθήτους περιοχάς (νήσους κλπ.) ἐφροντίσαμε δέ ἀμφότεροι, διά κεχωρισμένων άναφορῶν, νά ἀπαντήσωμεν αὐθημερόν.

Τήν αὐγήν τῆς 15ης Αὐγούστου, ἡμέραν τῆς Παναγίας, αἱ δυνάμεις τῶν εἰσβολέων ἤρχισαν νά ἐκδηλώνουν ἐπιθετικάς ἐνεργείας σημαντικῆς ἰσχύος, ἐναντίον τῶν θέσεων τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, τόσον ἐπί τοῦ Πενταδακτύλου, ὅσον καί στήν περιοχήν Ἀμμοχώστου. Εὐθύς ὡς μοῦ άνεφέρθη ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐπιθέσεως, ἐνημέρωσα τόν Ἀβέρωφ, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβεν ἐν συνεχεία νά ἐνημερώση τόν Πρωθυπουργόν.

Μετά 15 περίπου λεπτά, μέ ἐζήτησε στό τηλέφωνον ὁ Καραμανλῆς:

— *Τί γίνεται κύριε Ἀρχηγέ;*

— *Αἱ τουρκικαί δυνάμεις, κύριε Πρωθυπουργέ, ἐνεργοῦν ἀπό τῆς αὐγῆς ἰσχυράν ἐπίθεσιν ἐναντίον των θέσεων τῆς Ἐθνικῆς φρουρᾶς.*

— *Καί διατί δέν μέ ἐνημερώσατε;*

— *Ἐνημέρωσα άμέσως τόν κύριον ὑπουργόν τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὁ ὁποῖος καί άνέλαβε νά σᾶς ἐνημερώση ἀμέσως.*

— *Στίς 9 ἡ ὥρα, θά ἔλθω στό γραφεῖο σας. Νά εἶναι ἐκεῖ ὅλοι οἱ Ἀρχηγοί καί ὁ Ἀβέρωφ.*

— *Θά σᾶς περιμένουμε κύριε Πρωθυπουργέ.*

Μετά τήν τηλεφωνικήν αὐτήν συνομιλίαν μέ τόν Καραμανλῆν, εἰδοποίησα τόν Ἀβέρωφ καί τούς Γαλατσᾶνον, Ἀραπάκην καί Παπανικολάου, νά ἔλθουν ὀλίγον πρό τῆς 9ης πρωϊνῆς στό γραφεῖον μου. Τήν 9ην ἀκριβῶς, προσῆλθε καί ὁ Καραμανλῆς, τόν ὁποῖον συνώδευαν ὁ ὑπουργός Ἐσωτερικῶν Γεώργιος Ράλλης καί ὁ ὑφυπουργός Τύπου Παναγιώτης Λαμπρίας. Ὁ πρωθυπουργός ἐκάθισε στό γραφεῖον μου καί ἀπευθυνόμενος πρός ὅλους εἶπεν ὅτι πρέπει νά κάνουμε κάτι, πρός ἐνίσχυσιν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς. Τόσον ἐγώ, ὅσον καί οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοί, εἴπομεν στόν Καραμανλῆν αὐτά πού τοῦ εἴχομεν ἤδη ἀναπτύ-

ξει καὶ κατά τήν σύσκεψιν τῆς 6ης Αὐγούστου, στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη. Ὅτι δηλαδή οὐσιαστική ἐνίσχυσις δύναται νά ὑπάρξη μόνο δι' εὐρείας χρήσεως τοῦ ἀεροπορικοῦ μας δυναμικοῦ —εἰς βάρος βεβαίως τῆς ἀμύνης τοῦ Ἑλλαδικοῦ- καί μέ ἐμφανεῖς ἐνεργείας, καθιστώσας πλέον πιθανόν τόν γενικόν πόλεμον μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας. Τοῦ ἐτονίσαμεν ὅτι αὐταί εἶναι αἱ ἀπόψεις μας, ἀλλ' ἡ εὐθύνη τῆς ἀποφάσεως ἀνήκει στήν Κυβέρνησιν καί αἱ Ἔνοπλοι Δυνάμεις θά ἐκτελέσουν τάς διαταγάς της.

Ὁ Ἀβέρωφ συνεφώνησε μέ τούς Ἀρχηγούς. Ὁ Καραμανλῆς μᾶς ἐζήτησε νά τόν ἀφήσωμεν μόνον, μέ τούς ὑπουργούς. Πράγματι, οἱ τέσσαρες Ἀρχηγοί ἐγκατελείψαμε τό γραφεῖον μου καί μετέβημεν στό παρακείμενον γραφεῖον τοῦ Ὑπαρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Κυριακοπούλου, ὅπου ἀνεμέναμε.

Μετά δεκαπεντάλεπτον περίπου, προσῆλθεν ἐκεῖ ὁ Ράλλης καί μᾶς εἶπε νά ἐπιστρέψωμε στό γραφεῖον μου, ὅπου μᾶς ἀναμένει ὁ Πρωθυπουργός. Ὁ Καραμανλῆς μᾶς εἶπεν ὅτι ἀπεφάσισε νά φύγη ἡ Ἑλλάς ἀμέσως ἀπό τό ΝΑΤΟ! Καί ὑπηγόρευσε στόν Λαμπρίαν τό κείμεναν τῆς σχετικῆς ἀνακοινώσεως, τό ὁποῖον θά μετεδίδετο ἀμέσως ἀπό τό ραδιόφωνον καί τήν τηλεόρασιν καί θά διενέμετο στόν τύπον καί τά ξένα ειδησεογραφικά πρακτορεῖα.

Ἔχω ἤδη ἀναφέρει, ὅτι ἡ προσωπική μου ἄποψις εἶναι ὅτι ἡ Ἑλλάς, μόνον ἐντός τῶν κόλπων τοῦ ΝΑΤΟ εἶναι ἀσφαλής, δοθέντος ὅτι ὁ ἀπό βορρᾶ κίνδυνος εἶναι πάντοτε ὑπαρκτός, καθ'ὅσον τόσον οἱ Βούλγαροι, ὅσον καί οἱ Γιουγκοσλάβοι, οὐδέποτε ἐγκατέλειψαν τάς ἐπεκτατικάς πρός νότον βλέψεις των. Καί ἀπεφάσισα νά ἐκφράσω καί τώρα τήν ἄποψίν μου πρός τόν Πρωθυπουργόν.

Τοῦ εἶπα λοιπόν:

— *Κύριε Πρωθυπουργέ, νομίζω ὅτι πρέπει νά τό ξανασκεφθῆτε. Καί νά σᾶς ποῦμε καί μεῖς τήν γνώμη μας.*

Ὁ Καραμανλῆς ἦτο ἀνένδοτος:

— *Τίποτε! Δέν ἔχω νά ξανασκεφθῶ τίποτε. Τό ΝΑΤΟ δέν μᾶς ὠφελεῖ σέ τίποτα!*

Ἠγέρθη ἀπό τό γραφεῖον μου καί ἐκινήθη πρός τήν ἔξοδον. Ὁ Ἀραπάκης ἦτο ὁ μόνος πού ὡμίλησεν ἐκείνην τήν στιγμήν:

— *Ἔχετε δίκαιον κύριε Πρόεδρε! Εἰς τίποτε δέν μᾶς ὠφελεῖ τό ΝΑΤΟ!*

Ὁ Ισχυρισμός ἦτο ἀνόητος, προερχόμενος μάλιστα ἀπό τόν Ἀρχηγόν τοῦ Ναυτικοῦ, ὀφείλοντα νά γνωρίζη πόσον ἡ ἀμυντική Ισχύς τῆς χώρας ἔχει βοηθηθῆ ἀπό τήν Συμμαχίαν. Ἀληθές εἶναι ὅτι τό ΝΑΤΟ, κατ' ἐκείνην τήν συγκεκριμένην περίοδον, ἐτήρησε στάσιν μή Ικανοποιοῦσαν τήν Ἑλλάδα. Ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ Καραμανλῆς ἀντελήφθη ἀργότερα τό σφάλμα του καί ὑπεχρεώθη εἰς πολλάς προσπαθείας καί ἐκκλήσεις, διά νά γίνωμεν πάλιν δεκτοί στό στρατιωτικόν σκέλος τῆς Συμμαχίας. Διότι ἡ ἀποχώρησίς μας, δέν ἦτο πλήρης. Ἀφεώρα μόνον τό στρατιωτικόν σκέλος.

Ὀλίγα λεπτά μετά τήν ἀποχώρησιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ καί τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἀπό τό γραφεῖον μου, ἐδέχθην τηλεφώνημα ἀπό τόν Ντάβον, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε ὅτι «νομίζει πώς κάτι πρέπει νά κάνουμε γιά νά βοηθήσουμε τήν Ἐθνική Φρουρά». Τόν διέκοψα κάπως ἀποτόμως, τονίζων ὅτι αὐτό πού ἐγώ νομίζω, εἶναι νά ἀφοσιωθῆ στά καθήκοντά του.

Τό ἑσπέρας τῆς 15ης Αὐγούστου, ἔλαβα τό ἀκόλουθον σῆμα ἀπό τόν ΣΑ/ΣΕΒΑΣ —ὅπως ἦτο ὁ τίτλος τοῦ ἐπικεφαλῆς τῆς ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς ἀντιπροσωπείας στό ΝΑΤΟ— Ἀντιστράτηγον Κόρκαν:

«Βρυξέλλαι 15-8-74
ΑΠΟ: ΣΑ/ΣΕΒΑΣ
ΠΡΟΣ: ΑΕΔ/3ην ΜΕΟ
Ἀριθ.Φ.03/152000-8-74
Ἀμέσου ἐπιδόσεως

Στρατιωτική Ἐπιτροπή συνῆλθεν ἐκτάκτως σήμερον 17.30 ὥραν. Κατ'ἀρχήν ἐγένετο ἐνημέρωσις τῶν Στρατιωτικῶν Ἀντιπροσώπων ἐπί τῆς παρούσης καταστάσεως τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς Κύπρον, τῶν πληροφοριῶν ἀρυσθεισῶν ἀπό πρακτορεῖα εἰδήσεων. Σχετικῶς ἀνεφέρθη ὅτι Τοῦρκοι κατέλαβον Ρ/Φ σταθμόν Λευκωσίας καί ὅτι προελαύνουν Ν. καί Ν.Α. Λευκωσίας. Λαβών τόν λόγον ὡμίλησα διά τουρκικάς παραβιάσεις συμφωνηθέντων, πραγματικάς προθέσεις τουρκικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς Κύπρον, αἵτινες ἀπέδειξαν πραγματικούς σκοπούς Τούρκων, ἤτοι ἐκρίζωσιν Ἑλληνικοῦ στοιχείου, κατάληψιν Κύπρου καί ἐπέκτασίν των. Τοῦρκος ἀντιπρόσωπος ἀνέγνωσε τρισέλιδον κείμενον, ἀποσταλέν ἀπό Ἀρχάς του, δι'οὗ κατηγορεῖτο ἡ Ἑλλάς διά τήν μή τήρησιν συμφωνηθέντων καί δι'ἑλληνικάς ἀκρότητας εἰς Κύπρον. Ἀνταπήντησα τονίσας τουρκικάς ἀκρότητας καί γενοκτονίαν εἰς βάρος Ἑλλήνων Κύπρου, κατακτητικάς των προθέσεις καί τήν ἐκδηλουμένη συνεχῶς ἀπειλήν πολέμου κατά τῆς Ἑλλάδος. Πρόεδρος M.C. ἐν συνεχεία ἐνημέρωσε Στρατιωτικούς Ἀντιπροσώπους ἐπί συζητήσεων Συμβουλίου πρωΐας σήμερον, ἐπί θέματος ἀποχωρήσεως Ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἐκ ΝΑΤΟ. Ἰδιαιτέρως ἐτόνισεν τόν ἀντίκτυπον διά τό ΝΑΤΟ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐζήτησε δέ τήν ἔγκρισιν τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπως διαβιβάσω πρός τόν Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Στρατηγόν Μπονᾶνον, ὅτι ἐπιθυμία τῆς M.C. εἶναι ὅπως αἱ Ἑλληνικαί Ἀρχαί ἀναθεωρήσουν τήν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, ἐκφράσας ἐν ταυτῷ τήν ἐλπίδα ὅτι τελικῶς δέν θά ὑλοποιηθῇ αὐτη. Ἐζήτησε νά πληροφορηθῇ τόν χρόνον καθ'ὅν τίθεται ἐν ἰσχύει ἡ ἀνωτέρω ἀπόφασις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Τέλος ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατόπιν συνεννοήσεως μέ Γενικόν Γραμματέα καί SACEUR ἀπεφασίσθη ἐκτέλεσις προκαταρκτικῆς καί οὐχί τελικῆς ἐκτιμήσεως ἐπί τῶν στρατιωτικῶν ἐπιπτώσεων διά τό ΝΑΤΟ ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ἑλληνικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Εἰς Στρατιωτικήν Ἐπιτροπήν ἐγνώρισα ὅτι αἱ Ἑλληνικαί Ἀρχαί θά ἐνημερώσουν συντόμως τάς Ἀρχάς τοῦ ΝΑΤΟ ἐπί τῶν λεπτομερειῶν ἐφαρμογῆς τῆς ἀποφάσεως τῆς Κυβερνήσεως. Διά τήν ἀποχώρησιν τῶν ἀξιωματικῶν ἐκ τοῦ IMS, SHAPE καί NICSMA ἀνεκοίνωσα ὅτι οὗτοι δέον νά παραδώσουν καθήκοντα, θά ἀναχωρήσουν δέ εὐθύς ὡς ληφθοῦν αἱ ἐκτελεστικαί διαταγαί, αἱ ρυθμίζουσαι τάς λεπτομερείας κινήσεών των.

Ι. ΚΟΡΚΑΣ»

Τοῦ σήματος αὐτοῦ, ἔλαβε γνῶσιν καί ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀρχίσει ἤδη προσπάθειαν παραπληροφορήσεως καί ἀποπροσανατολισμοῦ ὄχι μόνον τῆς Συμμαχίας, ἀλλά καί τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης, ὥστε νά δημιουργήσουν ἀτμόσφαιραν συγχύσεως, ἄν μή καί συμπαθείας ὑπέρ αὐτῶν, μέχρις ὅτου ἐπιτύχουν δημιουργίαν «τετελεσμένων».

Εἶχον ἄλλωστε ἀνατρέψει ἤδη τήν ἰσορροπίαν δυνάμεων κατά συντριπτικόν ὑπέρ αὐτῶν τρόπον, διά τῆς ἀποστολῆς εἰς Κύπρον πολλῶν χιλιάδων εἰσέτι ἀνδρῶν, μεγάλης δυνάμεως τεθωρακισμένων καί ἐπαρκοῦς ὑλικοῦ.

Ὀλίγον μετά τήν εἰς ἐμέ παράδοσιν τοῦ σήματος τοῦ Κόρκα, μοῦ ἐκοινοποιήθη καί σῆμα τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, διά τοῦ ὁποίου ἐτονίζετο:

«...διευκρινίζομεν ὅτι θεωροῦμεν σκόπιμον ὅπως οἱ περί ὧν ὁ λόγος Ἕλληνες Ἀξιωματικοί παραμείνουν εἰς τάς θέσεις των ἐπί δεκαπενθήμερον. Ἐν τῷ μεταξύ μελετηθῇ προσφορώτερος τρόπος καί μορφή παραμονῆς ἁπάντων ἤ τινῶν ἐξ αὐτῶν εἰς Στρατηγεῖα καί Ὑπηρεσίας ΝΑΤΟ ὑπό νέαν ἰδιότητα. Δι'ὅ θά ἦτο σκόπιμον ὅπως, ἐν τῇ ὑμετέρα ἁρμοδιότητι, ἐξετάσητε εἰς ποῖα Στρατηγεῖα καί Ὑπηρεσίας κρίνετε χρήσιμον διατηρήσωμεν Ἀξιωματικούς-Συνδέσμους καί Παρατηρητάς, κατά Γαλλικόν π.χ. πρότυπον.

Γ. ΜΑΥΡΟΣ»

Ἐκ τοῦ σήματος προέκυπτεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἶχε μέν ἐξαγγείλει τήν ἀποχώρησίν μας ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ σκέλους τῆς Συμμαχίας, ἐπεθύμει ὅμως διατήρησιν τῶν μετ'αὐτοῦ γεφυρῶν, ἐν ὄψει μελλοντικῆς ἐπανεντάξεως.

Κατηγγέλθη βεβαίως μετ'ὀλίγον ὁ Καραμανλῆς, ὅτι ἔλαβε τήν ἀπόφασιν ἀποχωρήσεως, διά προπαγανδιστικούς καθαρῶς λόγους καί προκειμένου νά ἀφαιρέση σχετικά ἐπιχειρήματα ἀπό τήν ἀντιπολίτευσιν. Εἰς ἐνυπόγραφον ἄρθρον τοῦ Σάββα Κωνσταντοπούλου ἀνεφέρθη τότε, ὅτι ὁ Καραμανλῆς ἠκούσθη λέγων πρός συνεργάτας του «τοῦ τήν ἔφερα», ἐννοῶν τόν Ἀνδρέαν Παπανδρέου, ὅστις ἀνεμένετο ὅτι ἐπανερχόμενος στήν Ἑλλάδα, θά συνθηματολογοῦσε ἐναντίον τῆς παραμονῆς τῆς χώρας στό ΝΑΤΟ.

Ἐν πάση περιπτώσει, αἱ μάχαι συνεχίζοντο εἰς Κύπρον, τοῦ εἰσβολέως ἐπιτυγχάνοντος ἀποτελέσματα, χάρις εἰς τήν ὑπεροπλίαν του. Καί εἶχα νά ἐπιλύσω πολλά προβλήματα, ὄχι μόνον σχετιζόμενα μέ τόν ἀγῶνα εἰς Κύπρον, ἀλλά καί μέ τήν ἐξασφάλισιν πλήρους ἑτοιμότητος τῶν δυνάμεών μας στόν Ἑλλαδικόν χῶρον.

Τήν 16ην Αὐγούστου, ὁ Ὑπαρχηγός ΑΕΔ Κυριακόπουλος μοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Κόρκας τοῦ ἐτηλεφώνησεν ἀπό τάς Βρυξέλλας, ὅτι ἔλαβε τηλεφωνικήν διαταγήν τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης νά ἔλθη εἰς Ἀθήνας καί ἐρωτᾶ ἐάν ἐγκρίνω τήν μετακίνησίν του αὐτήν. Ὀρθῶς ἐνήργησεν ὁ Κόρκας μέ τό νά μέ ἐνημερώση, ἀλλά τό ἐρώτημά του ἐάν ἐγκρίνω τήν μετακίνησιν ἦτο ἄνευ ἀξίας, ἀφοῦ εἶχε διαταχθῆ πρός τοῦτο, ἔστω καί ἀντικανονικῶς, ὑπό τοῦ πολιτικοῦ προϊσταμένου ὅλων μας. Ἡ ἀντικανονικότης τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἀβέρωφ, δέν ἀφεώρα τόν Κόρκαν, ἀλλά τό γεγονός ὅτι δέν εἶχα ἐνημερωθῆ. Ἐτηλεφώνησα λοιπόν στόν ὑπουργόν καί τόν ἠρώτησα σχετικῶς.

— *Ἄ, ναί κύριε Ἀρχηγέ! Δέν σᾶς ἐνημέρωσεν ὁ ὑπασπιστής μου;*

— *Οὐδείς μέ ἐνημέρωσε.*

— *Ἐν πάση περιπτώσει, θέλω τόν Κόρκα στήν Ἀθήνα. Φταῖνε οἱ ὑπασπισταί μου πού δέν σᾶς ἐνημέρωσαν, ἀλλά συγχωρεῖστε τους διότι ἔχουν φόρτον ἐργασίας. Πέστε ὅμως στόν Κόρκα νά ἔλθη.*

Ἔκλεισα αὐτήν τήν συνδιάλεξιν μέ τόν ὑπουργόν, λέγων:

— *Ἀφοῦ διετάξατε σεῖς κύριε Ὑπουργέ, ἡ ἰδική μου ἔγκρισις παρέλκει. Πάντως, ἔστω καί τυπική, ἐδόθη.*

— *Σᾶς εὐχαριστῶ.*

Ἦτο βεβαίως προφανές, ὅτι δέν ἤθελε τόν Κόρκαν διά νά συζητήσουν περί ΝΑΤΟ. Οὔτε λόγος τοῦ ἔπεφτε ἐπ'αὐτοῦ, ἀφοῦ τούς χειρισμούς εἶχεν ἀποφασίσει ὁ ἴδιος ὁ Καραμανλῆς καί τούς εἶχε συνεχίσει ὁ Μαῦρος. Ἁπλῶς, ὁ Ἀβέρωφ ἀνεζήτει τόν ἀντικαταστάτην μου. Προηγήθη ὁ Ντάβος, ἠκολούθησεν ὁ Κόρκας καί νομίζω ὅτι ἐτίθετο καί ὑποψηφιότης τοῦ Ἀραπάκη.

Τήν ἑπομένην, 17 Αὐγούστου, ἐνεφανίσθη στό γραφεῖον μου ὁ Κόρκας. Τόν ἐδέχθην ὅπως πάντοτε, μέ ἐγκαρδιότητα καί ἀγάπην, διότι ἦτο συμμαθητής μου καί παραλλήλως, τόν ἐκτιμοῦσα ἰδιαιτέρως διά τά ἐπαγγελματικά του προσόντα. Μοῦ εἶπεν ὅτι ἤδη συνηντήθη μέ τόν Ἀβέρωφ καί συνεζήτησαν τό θέμα τῆς περαιτέρω παραμονῆς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποσπάσματος στό ΝΑΤΟ. Προσέθεσε δέ ὅτι εἶπε στόν ὑπουργόν νά μή ἀποσύρη ὅλους μαζί τούς ἀξιωματικούς, ἀλλά νά γίνη κατά στάδια ἡ ἀπομάκρυνσίς των, ὥστε νά μή ἀποκοποῦν ἐντελῶς αἱ γέφυρες. Καί ὁ Ἀβέρωφ συνεφώνησε.

Ἀναφερόμενος στά προβλήματα πού ἀντιμετωπίζαμε ἐκείνην τήν ἐποχήν, ὁ Κόρκας μοῦ εἶπεν ὅτι ἔχει ὡρισμένας ἰδέας διά τόν χειρισμόν τοῦ Κυπριακοῦ καί εἶναι στήν διάθεσίν μου διά νά μέ βοηθήση. Τόν ηὐχαρίστησα καί τόν παρεκάλεσα νά μοῦ ἑτοιμάση ἕνα ὑπόμνημα ἐνεργειῶν, τό ὁποῖον νά μοῦ παραδώση τό ταχύτερον δυνατόν. Πράγματι, μοῦ τό ὑπέβαλε τήν ἑπομένην. Καί, ταυτοχρόνως, μοῦ εἶπεν ὅτι ἔλαβεν ἐντολήν ἀπό τόν ὑπουργόν, νά ἑτοιμάση ἕνα σῆμα πρός τό ΝΑΤΟ διά τούς ἐκεῖ Ἕλληνας ἀξιωματικούς. Ἐτηλεφώνησα στόν Ἀβέρωφ καί τόν ἠρώτησα τί εἶναι αὐτό τό σῆμα.

— *Ἄ, ναί. Κάτι εἴπαμε γι'αὐτό μέ τόν Κόρκα.*

— *Ὅταν ἑτοιμασθῆ, θά σᾶς τό φέρω πρός ὑπογραφήν.*

— *Δέν πειράζει κύριε Ἀρχηγέ, ὑπογράψτε το ἐσεῖς.*

Ἐγώ ὅμως δέν ἤθελα νά τό ὑπογράψω, ἐφ'ὅσον ἐκεῖνος τό εἶχε διατάξει καί ὅταν ὁ Κόρκας, ἐν συνεργασία μέ τόν Κυριακόπουλον ἑτοίμασαν τό σῆμα, τό ἐκράτησα, διότι ἦτο Κυριακή ἀπόγευμα, ὥστε τήν ἑπομένην, πού θά ἤρχετο στό γραφεῖον του ὁ Ἀβέρωφ, νά τοῦ τό ἔδιδα πρός ὑπογραφήν. Ὅταν ὁ ὑπασπιστής του Ταγματάρχης Ταμπακάκης μέ εἰδοποίησεν ὅτι ἦλθεν ὁ ὑπουργός, μετέβην ἀμέσως νά τόν ἐπισκεφθῶ. Τόν συνήντησα νά ἐξέρχεται τοῦ γραφείου του, μέ τό καπέλον ἀνά χεῖρας.

— *Φεύγω. μέ ἐκάλεσε ἐπειγόντως ὁ Καραμανλῆς.*

— *Ἤθελα νά σᾶς δῶ γι'αὐτό τό σῆμα πρός τό ΝΑΤΟ.*

— *Κρατεῖστε το κύριε Ἀρχηγέ καί τό συζητοῦμε ὅταν ἐπιστρέψω.*

Ἦτο 9.30 πρωϊνή τῆς Δευτέρας, 19ης Αὐγούστου 1974. Ἐπέστρεψα στό γραφεῖον μου, ὅπου μετ'ὀλίγον προσῆλθεν ὁ Γαλατσᾶνος.

— *Δέν γνωρίζετε τίποτε κύριε Ἀρχηγέ;*

— *Τί νά γνωρίζω;*

— *Μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Ντάβος, ὅτι κατά διαταγήν τοῦ Ἀβέρωφ πρέπει νά ἔλθη ἀμέσως εἰς Ἀθήνας καί περί τήν μεσημβρίαν νά ἐμφανισθῆ στό γραφεῖον τοῦ ὑπουργοῦ.*

Αὐτό ἦτο λοιπόν. Συνωμότουν πίσω ἀπό τήν πλάτην μου, μέ ποῖον θά μέ ἀντικαταστήσουν. Ἐθεώρησα τήν τακτικήν των ἀναξίαν ὑπευθύνων ἀνθρώπων. Τό ἁπλούστερον θά ἦτο, ἐφ'ὅσον πολλάκις εἶχα δηλώσει ὅτι ἡ παραίτησίς μου εἶναι στήν διάθεσίν των, νά εἴπουν ὅτι θέλουν νά ὁρίσουν ἄλλον Ἀρχηγόν. Καί μάλιστα, ἠδύναντο καί νά μέ ἐρωτήσουν διά τό ποῖον θεωρῶ κα-

τάλληλον νά μέ διαδεχθῆ. Ὁ Ἀρχηγός τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, δέν εἶναι μόνιμος καί ἰσόβιος. Μοιραίως λοιπόν, κάποιαν στιγμήν, θά ἔπρεπε καί ἐγώ νά ἀποστρατευθῶ, δίδων εἰς ἄλλον τήν τιμήν νά ἡγηθῆ τῶν Ἐνόπλων μας Δυνάμεων. Δέν εἶχα καμμίαν πικρίαν. Ὑπηρέτησα 37 ἔτη ὡς στρατιώτης. Ἦτο ἡ ὥρα νά ἀποσυρθῶ. Εἶχα ἐκπληρώσει τούς στόχους μου, εἶχα ἀποδώσει, ἐκ μέρους τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τήν ἐξουσίαν στούς πολιτικούς, εἶχα προστατεύσει ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, τό σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν, εἶχα ἐπιτύχει νά διοχετευθῆ ἕνα πνεῦμα πειθαρχίας καί ἀποχῆς ἀπό ἀλλότρια ἔργα. Εἶχα ἤρεμον τήν συνείδησίν μου. Ἀλλά τί ἐχρειάζοντο ὅλαι αὐταί αἱ συνωμοτικαί κινήσεις; Διατί πρέπει πάντοτε κάποιοι νά βυσσοδομοῦν; Μόνη δικαιολογία των, πιστεύω ὅτι ἦτο ὁ φόβος των. Ἔτρεμαν συνεχῶς. Καί ἐπίστευαν ὅτι ἐάν εὐθέως μοῦ ἔλεγαν ὅτι σκέπτονται νά μέ ἀποστρατεύσουν, ἴσως θά τούς ἀνέτρεπα! Πιστεύουν ὅτι ὅλοι εἶναι ἴδιοι μέ ἐκείνους. Δέν ἠδύναντο νά σκεφθοῦν, ὅτι ὅταν ἕνας Στρατηγός δίδει τόν λόγον του τόν τηρεῖ, ἔστω καί ἐπί θυσία τῆς ζωῆς του. Καί ἐγώ εἶχα δώσει τόν λόγον μου ὅτι θά τούς ἐστήριζα καί ὅτι ὁ Στρατός δέν θά προκαλοῦσε προβλήματα.

Ἐν πάση περιπτώσει, οἱ ἄνθρωποι δέν ἀλλάζουν. Αὐτοί ἔτσι ἐσκέπτοντο πάντοτε. Ἡ εὐθύτης, τούς εἶναι κάτι ἄγνωστον.

Δέν ἀπήντησα στόν Γαλατσᾶνον. Ἦτο φίλος μου. Θά ἔπρεπε νά τοῦ εἶπω ὅλα αὐτά. Καί δέν ἤθελα. Ἐκεῖνος ὅμως προσέθεσεν, ὅτι μετά τό τηλεφώνημα τοῦ Ντάβου, τοῦ εἶχε τηλεφωνήσει καί ὁ Διοικητής τῆς Στρατιᾶς, Ἀντιστράτηγος Νικ. Συκιώτης, ὁ ὁποῖος εἶχε διαμαρτυρηθῆ διά τήν ἀντικανονικήν πρόσκλησιν τοῦ Ντάβου ἀπό τόν Ἀβέρωφ, ἐν ἀγνοίᾳ του. Ἐπίσης ὁ ἴδιος ὁ Γαλατσᾶνος εἶχεν ἀγανακτήσει μέ τήν ἐπρέπειαν τοῦ ὑπουργοῦ νά τόν ἀγνοήση, νά τόν παραμερίση οὐσιαστικῶς καί νά κάνη ἀπ'εὐθείας ἐπαφάς μέ τούς ὑφισταμένους του. Καθησύχασα τόν Γαλατσᾶνον ὅσον αὐτό ἦτο δυνατόν. Ἐν συνεχεία ἐκάλεσα τόν Ντάβον στό τηλέφωνον:

— Τί συμβαίνει Γιάννη;

— Δέν γνωρίζω κύριε Ἀρχηγέ. Ὁ ὑπουργός μέ διέταξε νά εἶμαι τό μεσημέρι στό γραφεῖον του.

— Δέν γνωρίζεις τί σέ θέλει; Διότι ἐμεῖς ἐδῶ δέν ἔχομεν ἰδέαν.

— Δέν γνωρίζω κύριε Ἀρχηγέ. Μοῦ εἶπε μόνον ὅτι πρόκειται γιά ὑπηρεσιακό ζήτημα. Τίποτε ἄλλο.

— Καλά Γιάννη. Νά ἔλθης.

Ἔκλεισα τό τηλέφωνον καί ἀμέσως κατόπιν, πάντοτε ἐπί παρουσία τοῦ Γαλατσάνου, ἐτηλεφώνησα στόν Γκιζίκην. Τοῦ εἶπα τά περί Ντάβου καί τόν ἠρώτησα ἐάν γνωρίζη τίποτε διότι ὅλα μυρίζουν ἀντικατάστασιν τῆς ἡγεσίας. Ὁ Γκιζίκης μοῦ ἀπήντησεν ὅτι δέν ἔχει ἰδέαν. Τοῦ εἶπα τότε ὅτι ἡ ὅλη συμπεριφορά τοῦ Ἀβέρωφ, μέ τάς ἀντικανονικάς προσκλήσεις πρῶτα τοῦ Κόρκα καί τώρα τοῦ Ντάβου, παραμερίζει τήν ἱεραρχίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί εὐλόγως προκαλεῖ ἀπορίας καί εἰς ἐμέ καί στόν Γαλατσᾶνον. Ὁ Γκιζίκης μοῦ εἶπεν ὅτι δέν πρέπει νά ἀνησυχοῦμε, διότι ἄν κάτι σοβαρόν συνέβαινε θά τό ἐγνώριζεν ὁπωσδήποτε.

Ἐν συνεχεία προέβημεν μέ τόν Γαλατσᾶνον εἰς ἐκτιμήσεις καί σχολιασμόν τῶν συμβαινόντων. Εἰς μίαν στιγμήν, τοῦ εἶπα:

— Ἄκουσε Ἀνδρέα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι θέλουν νά μέ ἀντικαταστήσουν. Δέν γνωρίζω μέ ποῖον, ἴσως μέ τόν Κόρκαν, ἄν καί δέν εἶμαι βέβαιος...

Ὁ Γαλατσᾶνος, συγκεκινημένος μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἐάν μέ ἀποστρατεύσουν καί ὁρίσουν ἐκεῖνον ὡς Ἀρχηγόν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, δέν θά δεχθῆ καί θά ὑποβάλη τήν παραίτησίν του. Ἡ ἀδελφική στάσις του, προεκάλεσε καί εἰς ἐμέ ἔντονον συγκίνησιν. Τοῦ εἶπα ὅμως, ὅτι ἐάν τόν ὁρίσουν Ἀρχηγόν, θά πρέπει νά παραμερίση τούς συναισθηματισμούς καί νά παραμείνη, διότι ἔχει πολλά ἀκόμη νά προσφέρη, ἐπ'ὠφελεία τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Καί προσέθεσα:

— Ἀκόμη Ἀνδρέα, πρέπει νά λάβης ὑπ'ὄψιν σου ὅτι οἱ ἀξιωματικοί πιστεύουν σέ μᾶς καί ἐάν φύγης καί ἐσύ, πῶς θά προστατευθοῦν; Καί πῶς θά τηρηθῆ ἡ ὑπόσχεσίς μας πρός τόν Καραμανλῆν, ὅτι θά τόν στηρίξωμεν καί θά τοῦ ἐξασφαλίσωμε γαλήνην καί ἀσφάλειαν;

Ὁ Γαλατσᾶνος ἦτο ἀμετάπειστος. Μετ'ὀλίγον, ἔφυγε διά τό γραφεῖον του.

Περί τήν 11ην πρωϊνήν, μοῦ ἐτηλεφώνησεν ὁ Γκιζίκης καί μοῦ ἐζήτησε νά πάρω τόν Γαλατσᾶνον καί νά μεταβῶμεν στό γραφεῖον του, ὅπου κάτι ἔχει νά μᾶς ἀνακοινώση. Ἀντελήφθην πλέον, ὅτι αἱ ἀποφάσεις εἶχον ληφθῆ. Ἁπλῶς δέν εἶχον τό θάρρος νά μᾶς τάς ἀνακοινώσουν οἱ ἴδιοι οἱ ὑπεύθυνοι καί ἀνέθεταν ἀπό φόβον καί ἐντροπήν, τήν ἀποστολήν αὐτήν στόν Γκιζίκην.

— Συμβαίνει τίποτε σοβαρόν;

— Θά σᾶς πῶ ὅταν ἔλθετε.

Εἰδοποίησα τόν Γαλατσᾶνον νά μεταβῆ στό γραφεῖον τοῦ Προέδρου ὅπου θά κατευθυνόμουν καί ἐγώ. Ἔφθασα ἐκεῖ μετ'ὀλίγα λεπτά, συνοδευόμενος ἀπό τόν Ματάτσην. Μόλις εἰσήλθαμε στό γραφεῖον τοῦ Γκιζίκη, ἠρώτησα:

— Μᾶς ἀποστρατεύουν;

— Ναί! Καθίστε. Θά σᾶς πῶ τί συνέβη.

Καί μᾶς ἀφηγήθη ὅλον τό ἱστορικόν τῆς ἀποφάσεως, τήν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ Καραμανλῆς, μετά ἀπό εἰσήγησιν τοῦ Ἀβέρωφ. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Γκιζίκη, ἦτο ἡ ἑξῆς:

«Τήν 10ην περίπου πρωϊνήν, μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ἀβέρωφ, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε νά ἀλλάξη τήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἔφερα ἀντιρρήσεις καί ἐζήτησα ἐξηγήσεις. Ὁ Ἀβέρωφ ἔφυγε καί μετ'ὀλίγα λεπτά μέ ἐπεσκέφθη ὁ Καραμανλῆς. Μοῦ εἶπεν ὅτι ἀναλαμβάνει τήν πολιτικήν εὐθύνην τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ. Τότε τόν ἠρώτησα ποίους θά βάλη στίς θέσεις σας καί μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἔχει δύο ὑποψηφίους δι' Ἀρχηγούς Ἐνόπλων Δυνάμεων, τόν Κόρκαν καί τόν Ἀρμπούζην. Καί δι' Ἀρχηγόν τοῦ Στρατοῦ, προορίζει τόν Ντάβον. Τοῦ εἶπα ὅτι διά τόν Κόρκαν δέν συμφωνῶ, διότι εἶναι ἀξιωματικός ὄχι καλοῦ χαρακτῆρος καί ὅτι δέν συμφωνῶ ἐπίσης καί διά τόν Ἀρμπούζην, διότι εὑρίσκεται πολλά χρόνια μακράν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί δέν γνωρίζει πρόσωπα καί πράγματα. Ἀκόμη ὅτι ὁ Ἀρμπούζης εἶναι Βασιλόφρων καί ὅτι εἶναι πιθανόν κάποιαν στιγμήν νά φέρη τόν Βασιλέα, παραμερίζων τήν πολιτικήν ἡγεσίαν. Ὁ Καραμανλῆς συνεφώνησε διά τόν Κόρκαν, διότι εἶχε καί αὐτός τάς ἰδίας πληροφορίας περί τοῦ χαρακτῆρος του. Διά τόν Ἀρμπούζην ὅμως δέν συνεφώνησε καί μοῦ εἶπεν ὅτι εἶναι ἠθικόν στοιχεῖον καί ὅσον ἀφορᾶ τόν Βασιλέα νά μή φοβοῦμαι, διότι τό πρόβλημα θά τό ἀντιμετωπίση αὐτός ἐνωρίτερον».

Αὐτά μᾶς ἀπεκάλυψεν ὁ Γκιζίκης. Καί προσέθεσεν ὅτι ἀναμένει νά τοῦ φέρουν τά διατάγματα πρός ὑπογραφήν. Εἶπεν ἀκόμη ὅτι πρέπει νά εἴμεθα εὐχαριστημένοι πού φεύγουμε, ἐνῶ ἐκεῖνος εἶναι ὑποχρεωμένος νά παραμείνη.
—Θά χαίρω πάντως νά σᾶς βλέπω, κατέληξε.

Δέν ἦτο ἡ κατάλληλος ὥρα, διά νά μείνωμεν ἐκεῖ συζητοῦντες μέ τόν Γκιζίκην. Δέν τοῦ ἐδώσαμεν ἀπάντησιν, πλήν τοῦ ὅτι θα σεβασθῶμεν τάς κυβερνητικάς ἀποφάσεις. Τόν ἐχαιρετήσαμε καί ἐφύγαμε.

Ὅταν ἐπέστρεψα στό γραφεῖον μου, ὁ πρῶτος πού μέ ὑπεδέχθη ἦτο ὁ Ἀραπάκης, κρατῶν κάποιους φακέλους ὑπό μάλης, δῆθεν διά νά τοῦ ὑπογράψω διάφορα ἔγγραφα. Ἔδειχνεν ἀνυπόμονος καί ἀνήσυχος, πράγμα ὄχι σύνηθες δι' αὐτόν, πού πάντοτε, ἀκόμη καί ὅταν δέν ἔπρεπε, ἐμειδία.
— Τί συμβαίνει Πέτρο;
— Νά, κάτι ἔγγραφα πρός ὑπογραφήν κύριε Ἀρχηγέ...
— Κράτησέ τα νά σοῦ τά ὑπογράψη ὁ νέος Ἀρχηγός.

Ὁ Ἀραπάκης, δέν ἔδειξε νά αἰφνιδιάζεται. Τό ἀντίθετον. Ἐφαίνετο ὅτι κάτι ἐγνώριζε καί τό ἀνέμενε. Μέ ἠρώτησε ποῖος θά εἶναι ὁ ἀντικαταστάτης μου καί τοῦ ἀπήντησα ὅτι θά εἶναι ὁ Στρατηγός Ἀρμπούζης. Στό ἄκουσμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρμπούζη, ὁ Ἀραπάκης δέν ἠδυνήθη νά κρύψη τήν ἔκπληξίν του. Προφανῶς ἐπίστευεν ὅτι ἦτο δυνατόν νά μέ διαδεχθῆ ἐκεῖνος. Μέ ἐχαιρέτησεν ἐν τάχει καί ἔφυγε δρομαίως.

Περί τήν 1ην μεταμεσημβρινήν, μέ ἐκάλεσε στό τηλέφωνον ὁ Γκιζίκης, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε ὅτι ἔχει κοντά του τούς Ἀρμπούζην καί Ντάβον, οἱ ὁποῖοι θέλουν νά μοῦ ὁμιλήσουν. Καί μοῦ ἔδωσε πρῶτον τόν Ἀρμπούζην. Συνεχάρην τόν παλαιόν συνάδελφον καί τόν ἠρώτησα πότε θά ἔλθη, ὥστε νά ἑτοιμασθῆ ἡ ἀνάλογος ὑποδοχή του στο Ἀρχηγεῖον. Μοῦ ἀπήντησεν ὅτι θά ἔλθη τό ἀπόγευμα καί ἐρυθμίσαμε τάς λεπτομερείας τῆς ὑποδοχῆς του. Ἀκολούθως ὡμίλησα πρός τόν Ντάβον, τόν ὁποῖον ἐπίσης συνεχάρην διά τα νέα του καθήκοντα, τά ὁποῖα τοῦ εἶπα ὅτι «ἐπαξίως τοῦ ἀνατίθενται». Δέν νομίζω ὅτι ὁ Ντάβος ἦτο εἰς θέσιν νά ἀντιληφθῆ τήν εἰρωνείαν.

Τήν 6ην ἀπογευματινήν, προσῆλθε στό Ἀρχηγεῖον ὁ Ἀρμπούζης. Εἶχεν ἐν τῶν μεταξύ προαχθῆ εἰς Στρατηγόν καί ἔφερε τήν στολήν του. Τόν ὑπεδέχθην καί τόν συνώδευσα κατά τήν ἐπιθεώρησιν τοῦ τιμητικοῦ ἀποσπάσματος πού εἶχε παραταχθῆ. Τόν ὡδήγησα ἐν συνεχεία στό γραφεῖον μου, ὅπου καί τόν ἐγκατέστησα. Τοῦ παρουσίασα κατόπιν τούς Ἀρχηγούς τῶν Κλάδων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Μετά τήν παράδοσιν τῶν καθηκόντων μου, μετέβην, ὁμοῦ μετά τοῦ Γαλατσάνου στό γραφεῖον τοῦ Ἀβέρωφ, προκειμένου νά τόν ἀποχαιρετήσωμεν. Ὁ ὑπουργός ἐξέφρασε τήν λύπην του «διότι στερεῖται τοιούτων συνεργατῶν» καί ἐτόνισεν ὅτι δέν ἦτο δυνατόν νά γίνη ἄλλως, ἀφοῦ καί ὁ Μακάριος καί ὁ Γ. Μαῦρος, ἀλλά καί ὁ Τοῦρκος ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Γκιουνές, ἐπίεζαν διά τήν ἀντικατάστασίν μας καί ἐξέφραζαν τήν δυσφορίαν των διότι δέν εἴχαμε φύγει ἀκόμη! Προσέθεσε δέ, ὅτι περαιτέρω παραμονή μας ἀσφαλῶς θά ἐδυσχέραινε τάς διαπραγματεύσεις μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας.

Ἠδυνάμεθα βεβαίως νά δικαιολογήσωμεν τόν Μακάριον διά τήν ἀπαίτησίν του, ἡ ὁποία ἐνεῖχε καί τό στοιχεῖον τῆς ἐκδικήσεως. Δέν μᾶς ἠνώχλει

ἀκόμη καί ἡ ἀπαίτησις τοῦ Γ. Μαύρου, ὁ ὁποῖος ἄν ἡμεῖς δέν ἀπεφασίζαμε τήν μεταπολίτευσιν, δέν θά καθίστατο βεβαίως ἀντιπρόεδρος Κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει, κατείχετο ἀπό τό πάθος —ὅπως καί ἄλλοι πολιτικοί— ὅτι εἶχε μείνει ἄνεργος τήν 21ην Ἀπριλίου 1967, ἄν καί τότε δέν ἦτο παρά ἕνας πρώην διοικητής τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. Διότι ὅλοι ἐνθυμοῦνται πῶς ἐτράπη εἰς φυγήν ἀπό τήν Ἕνωσιν Κέντρου τό 1964, ὅταν ἤρχισε νά ἀναμειγνύεται στά τοῦ κόμματος ὁ Ἀνδρέας Παπανδρέου. Ἀλλ' εἶχε καί τήν δικαιολογίαν, ὅτι ἐκεῖνος τοὐλάχιστον εἶχε ταλαιπωρηθῆ ἀπό τό Στρατιωτικόν Καθεστώς, μέχρις ὅτου παρενέβην διά νά ἀφεθῆ ἐλεύθερος. Αὐτῶν λοιπόν αἱ πιέσεις ἐναντίον μας, ἦτο δυνατόν νά κατανοηθοῦν. Ἀλλά εἶναι δυνατόν νά λέγη ὁ Ἕλλην ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὅτι δέχεται ἡ Κυβέρνησις πιέσεις ἀπό Τοῦρκον ὑπουργόν καί ὑποκύπτει εἰς αὐτάς; Τότε διατί δέν ἠξίωνε καί ἐκεῖνος ἀποστράτευσιν τοῦ Σαντζάρ;

Στό λογίδριον αὐτό τοῦ Ἀβέρωφ, ἀπήντησε πρῶτος ὁ Γαλατσᾶνος:

—Δέν παραπονοῦμαι που φεύγω, κύριε Ὑπουργέ. Ἀλλά αἰσθάνομαι πικρίαν διά τήν τακτικήν πού ἠκολουθήσατε. Θά μπορούσατε νά μᾶς τό πῆτε εὐθέως καί ἡμεῖς θά πειθαρχούσαμε. Ἄλλωστε πολλάκις σᾶς εἴπομεν ὅτι αἱ παραιτήσεις μας εἶναι στήν διάθεσίν σας».

Ὁ Ἀβέρωφ ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

— Ναί, ἀλλά θά ἦταν βαρύ γιά μένα, γιατί σᾶς περιέβαλα καί σᾶς περιβάλλω μέ τιμήν καί ἐμπιστοσύνην.

Παρενέβην τότε ἐγώ καί εἶπα στόν Ἀβέρωφ:

— Κύριε ὑπουργέ, κατανοῶ τήν θέσιν τῆς Κυβερνήσεως καί τήν ἀνάγκην της νά προβῆ εἰς ὑποχωρήσεις πρός τίς κατευθύνσεις πού τῆς δημιουργοῦν προβλήματα. Συμφωνῶ μέ τόν Στρατηγόν Γαλατσᾶνον, ὅτι ἄλλη ἔπρεπε νά εἶναι ἡ τακτική, ἀλλά σᾶς δηλώνω ὅτι οὐδέν παράπονον ἔχω.

Τόν ἀπεχαιρετήσαμε καί κατηυθύνθημεν πρός τήν ἔξοδον. Ὁ Ἀβέρωφ τότε μᾶς εἶπεν ὅτι θά μᾶς ἀποκαλύψη τό μυστικόν ὅπλον πού ἔχει ἡ Κυβέρνησις, προκειμένου νά βοηθήση τήν Κύπρον. Ἐπρόκειτο περί τῆς ἀποφάσεως νά σταλῆ στήν Κύπρον ἡ νεοσυγκροτηθεῖσα κατόπιν διαταγῆς μου Μεραρχία εἰδικῆς συνθέσεως εἰς Κρήτην, ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας ὅμως θά ἐτίθετο ὁ Καραμανλῆς καί ὁλόκληρος ἡ Κυβέρνησις. Ἔτσι οἱ Τοῦρκοι, προκειμένου νά ἀποφύγουν τήν διεθνῆ κατακραυγήν, θά ἐσέβωντο τήν παρουσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως στήν νηοπομπήν καί θά ἀπέφευγαν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον της.

Δέν ἐσχολιάσαμε τήν σκέψιν αὐτήν, ἀλλά τόν ἀπεχαιρετήσαμε ἐκ νέου καί ἐφύγαμε. Ἐγώ ἐπέστρεψα στό γραφεῖον τοῦ Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ἐκεῖ ὁ νέος Ἀρχηγός Στρατηγός Διονύσιος Ἀρμπούζης, μέ διεβεβαίωσε περί τῆς ἐκτιμήσεώς του καί τῆς προθυμίας του διά πᾶσαν ἐξυπηρέτησιν. Τόν ηὐχαρίστησα εὐχηθείς καλήν ἐπιτυχίαν ἐπ' ἀγαθῷ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τοῦ ἐδήλωσα ὅτι δέν χρειάζομαι ἐξυπηρέτησιν, διότι δέν ἔχω καμμίαν ἐπιθυμίαν.

Ἐκείνην ἀκριβῶς τήν στιγμήν, εἰσῆλθε στό γραφεῖον ὁ Ταγματάρχης Ματάτσης καί ἠξίωσεν ἀπό τόν Ἀρμπούζην ὅπως τόν μεταθέση ἀμέσως εἰς οἱανδήποτε μονάδα. Ὁ Ἀρμπούζης αἰφνιδιάσθη μέ τήν στάσιν τοῦ Ματάτση καί τοῦ εἶπε ὅτι ἐκτιμᾶ τήν πρᾶξιν του ἡ ὁποία πιστοποιεῖ τήν ἀφοσίωσίν του πρός

τό πρόσωπον τοῦ μέχρι πρό δύο ὡρῶν Ἀρχηγοῦ, ἀλλά χρειάζεται ψυχραιμία καί νά μή βιάζεται.

Μετ' ὀλίγον εἰσῆλθαν στό γραφεῖον τοῦ Ἀρχηγοῦ οἱ Γαλατσᾶνος, Ντάβος, Ἀραπάκης καί Παπανικολάου. Εἰς κάποιαν στιγμήν, ὁ Ντάβος εἶπε πρός τόν Ἀρμπούζην ὅτι μέ τόν Γαλατσᾶνον εἶναι συμμαθηταί, τῆς Τάξεως 1941 τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων καί φίλοι, καθότι ὅλοι οἱ τῆς τάξεώς των διατηροῦν μεταξύ των φιλικά αἰσθήματα. Παρενέβην καί εἶπα ὅτι ὅλαι αἱ Τάξεις τῆς Σχολῆς πάντοτε, ἀπό τῆς ὑπάρξεώς της, ἐγαλουχήθησαν μέ τά ἴδια αἰσθήματα καί ἡ φιλία μεταξύ τῶν συμμαθητῶν εἶναι κοινόν χαρακτηριστικόν διά τούς ἀξιωματικούς. Τό θέμα ὅμως εἶναι, συνέχισα, ὄχι τά αἰσθήματα καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ὁ τρόπος πού τά ἐκδηλώνει κανείς, ἐάν βέβαια τά ἐκδηλώνει!

Ὁ Ντάβος δέν ἀπήντησε.

Ἔπρεπε νά ἀποχωρήσω, ἀλλ' ἤθελα νά ἀποχαιρετήσω καί τόν Ὑπαρχηγόν τοῦ Ἀρχηγείου Ἐνόπλων Δυνάμεων Κυριακόπουλον. Εἰσῆλθα στό γραφεῖον του, ὅπου, ἐξαιρετικῶς κατηφής, παρευρίσκετο καί ὁ Κόρκας. Μέχρι τῆς μεσημβρίας ἐπίστευεν ὅτι θά εἶναι ὁ νέος Ἀρχηγός. Ὁ Γκιζίκης ὅμως καί ὁ Καραμανλῆς ἄλλως ηὐδόκησαν.

Ἀκολούθως, μαζί μέ τόν Γαλατσᾶνον, κατεβήκαμε τήν κλίμακα τῶν προπυλαίων, ἀνταποδίδοντες τόν χαιρετισμόν τῶν συγκινημένων ἀξιωματικῶν μέ τούς ὁποίους διεσταυρώθημεν. Ἐξελθόντες τοῦ Ἀρχηγείου, ἐσφίξαμε τά χέρια, φιληθήκαμε καί χωρίσαμε, κατευθυνθέντες ἕκαστος πρός τό σπίτι του.

Μία ζωή 37 ἐτῶν στό χακί, ἐτελείωνε. Ἔζησα πολέμους, ἔζησα περιπετείας, ἔζησα ὅλον τό δρᾶμα τοῦ τόπου, ὅλας τάς ἐξάρσεις του, ὅλα τά δεινά του. Καί πάντοτε τό καθῆκον ἦτο ὑπεράνω ὅλων. Καιρός νά «γνωρίσω» οὐσιαστικῶς καί τά παιδιά μου. Νά πιῶ ἕνα ἤρεμον καφέ μέ τήν σύζυγόν μου.

Ὀλίγον πρό τῆς ἀποχωρήσεώς μου, εἶχα ὑπογράψει καί τήν ἀποχαιρετιστήριον, τήν τελευταίαν Ἡμερησίαν Διαταγήν μου. Τό κείμενόν της, ἦτο τό ἑξῆς:

«ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΔΙΑΤΑΓΗ
ΑΡΧΗΓΟΥ ΕΝΟΠΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
τῆς 18ης Αὐγούστου 1974

Ἀξιωματικοί, Ἀνθυπασπισταί, Ὑπαξιωματικοί,
Στρατιῶται, Ναῦται καί Σμηνῖται,

Ἐξερχόμενος τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας, παραδίδω τήν Διοίκησιν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων στόν ἔνδοξον Στρατηγόν Διονύσιον Ἀρμπούζην, τοῦ ὁποίου ἡ μακρά καί λαμπρά εἰς τό Στράτευμα ὑπηρεσία, ἐγγυᾶται τήν ἐπιτυχίαν εἰς τά νέα του καθήκοντα.

Ἀπερχόμενος τῶν τάξεων τοῦ Στρατοῦ εἰς κρισίμους διά τήν Πατρίδα ὥρας, σᾶς ἀπευθύνω ἐγκάρδιον συναδελφικόν χαιρετισμόν καί σᾶς προτρέπω ὁλοψύχως ὅπως διά τό καλόν τῆς Πατρίδος εἰς τήν ὁποίαν ἀνήκετε ψυχῇ τε καί σώματι, περιορισθῆτε εἰς τά αὐστηρῶς στρατιωτικά σας καθήκοντα, μακράν πάσης ἑτέρας φθοροποιοῦ ἀπασχολήσεως καί σκέψεως, ἐνισχύοντες τήν μαχητικήν ἱκανότητα τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων.

Περιβάλλατε μέ ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην τήν ἀξιωτάτην νέαν Ἡγεσίαν σας καί

ἐμφυσήσατε τόν πατριωτικόν σας παλμόν πρός τούς ὑφισταμένους σας, καλλιεργοῦντες τήν ἑνότητα καί τήν ἀλληλεγγύην μεταξύ σας.

Χαιρετῶ τάς Σημαίας.

Γονυκλινῶ πρό τῶν ἡρωϊκῶν νεκρῶν μας.

Σᾶς εὔχομαι Δόξαν καί καλήν τύχην.

Στρατηγός Γρηγόριος Μπονᾶνος

Ἀρχηγός».

Μαζί μέ τόν Γαλατσᾶνον καί ἐμέ, τήν 19ην Αὐγούστου 1974 ἀπεστρατεύθησαν ἐπίσης καί οἱ:

— Ἀντιστράτηγος Νικ. Συκιώτης, Διοικητής Στρατιᾶς

— Ἀντιστράτηγος Ὄθων Κυριακόπουλος, Ὑπαρχηγός Ἀρχηγείου Ἐν. Δυνάμεων

— Ἀντιστράτηγος Μιχ. Πολυκανδριώτης, Β΄ Ὑπαρχηγός Στρατοῦ

— Ἀντιστράτηγος Γεώργ. Σαλαχώρης, Διοικητής Α΄ Σώματος Στρατοῦ.

21. Συγχαρητήρια καί ὕβρεις

Τήν 20ην Αὐγούστου, εὑρισκόμενος, ὡς ἀπόστρατος πλέον εἰς ΘΑΛΑ Ἁγίου Ἀνδρέου, ἐδέχθην ἕνα τηλεφώνημα τοῦ Ἀβέρωφ. Ἤθελε νά μέ συγχαρῆ διά τήν ἀποχαιρετιστήριον Ἡμερήσιαν Διαταγήν μου. Ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερα, τήν 28ην Αὐγούστου, ἔλαβα τήν ἀκόλουθον ἐπιστολήν του:

«Στρατηγέ μου,

Σᾶς συνεχάρην καί τηλεφωνικῶς, ἀλλά αἰσθάνομαι τό καθῆκον νά τό κάμω καί ἐγγράφως.

Ἡ ἀποχαιρετιστήριος Ἡμερησία Διαταγή σας πρός τάς Ἐνόπλους Δυνάμεις ἦτο ἀρίστη ἀπό ἀπόψεως καθήκοντος, πατριωτισμοῦ καί παραινέσεων.

Αἰσθάνομαι ὑποχρέωσιν ὡς Ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης νά σᾶς συγχαρῶ καί νά σᾶς εὐχαριστήσω διά τήν ὡραίαν αὐτήν Διαταγήν.

Μέ πολλήν φιλίαν καί τιμήν

Εὐάγγελος Ἀβέρωφ-Τοσίτσας».

Ἀπό τῆς ἀποστρατείας μου καί μέχρι σήμερον πολλοί καί ἰδιαιτέρως ὁ Ἑλληνικός Τύπος, προσεπάθησαν μέ διάφορα δημοσιεύματα νά προσεγγίσουν τήν ἀλήθειαν διά τήν 21ην Ἀπριλίου, τήν 25ην Νοεμβρίου καί τήν Κυπριακήν κρίσιν τοῦ 1974. Στά πλεῖστα τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν, ἐκυριάρχησε τό ψεῦδος, ἐπερίσσευσαν αἱ ὕβρεις καί δέν ἔλλειψαν αἱ ἀπειλαί. Ἐτήρησα σιγήν, βέβαιος ὅτι οἱ περισσότεροι, μέ τήν πρόφασιν τῆς ἀναζητήσεως τῆς ἀληθείας, ἁπλῶς ἤθελαν νά ἐμφανισθοῦν ὡς «ἀντιστασιακοί ἥρωες» ἤ νά ἐξυπηρετήσουν κομματικάς σκοπιμότητας καί συμφέροντα.

Ὑπέστην τό μαρτύριον αὐτό, ἀδιαμαρτυρήτως. Ἐτήρησα δε σιγήν, πλήν τριῶν περιπτώσεων κραυγαλέας κακοποιήσεως τῆς ἀληθείας, ὁπότε καί προέβην εἰς ὀλιγόλογον διάψευσιν. Αἱ περιπτώσεις αὐταί εἶναι:

— Ἡ δημοσίευσις στήν ἐφημερίδα «Τά Νέα» ἀποσπασμάτων τοῦ βιβλίου τοῦ δημοσιογράφου Σταύρου Ψυχάρη «Τά παρασκήνια τῆς ἀλλαγῆς». Ὁ κ.

Ψυχάρης εἶχε διορισθῆ ἀπό τό Στρατιωτικόν Καθεστώς ὡς μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς Κτηματικῆς Τραπέζης.

— Ἡ δημοσίευσις στήν ἐφημερίδα «Ἐλευθεροτυπία» ἄρθρων τοῦ δημοσιογράφου Σπύρου Καρατζαφέρη. Ὁ κ. Καρατζαφέρης εἰργάζετο κατά τήν Ἑπταετίαν στήν τηλεόρασιν (ἐκπομπή «Σήμερα») ὡς συνεργάτης τοῦ Νικ. Μαστοράκη.

— Ἡ δημοσίευσις στήν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερη Ὥρα» μέρους τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νικολάου Σαμψών.

Ἐσιώπησα μέχρι σήμερον. Καί μόνον τό θέρος τοῦ 1986, ἐπιθυμῶν νά ἀποκαλύψω τήν πραγματικήν ἐπιδίωξιν καί τόν ἀκριβῆ στόχον τοῦ ἐγερθέντος πάλιν θορύβου, ἀπεφάσισα νά δώσω μίαν συνέντευξιν στούς δημοσιογράφους τῆς «Ἀπογευματινῆς» κ.κ. Γεώργιον Βελαχουτάκον καί Φώτιον Σιούμπουραν. Ὀφείλω νά εἶπω, ὅτι ἐσεβάσθησαν ἀπολύτως ὅσα εἶπα.

Προηγουμένως εἶχα κατά καιρούς ἀρνηθῆ νά ὁμιλήσω πρός δημοσιογράφους διαφόρων ἐφημερίδων, οἱ ὁποῖοι μοῦ τό ἐζήτησαν, ὅπως ὁ Σ. Σαραντάκος διά τήν ἐφημερίδα «Βραδυνή», ὁ Ι. Μαρῆς διά τήν ἐφημερίδα «Ἀπογευματινή», Β. Καβαθᾶς διά τό περιοδικόν «Ταχυδρόμος» καί ἄλλοι. Οὐδέποτε ἐπεδίωξα νά παρουσιάσω τά ντοκουμέντα πού κατέχω, οὐδέποτε μέ ἐνδιέφερεν ἡ προβολή μου καί οὐδέποτε ἐπεδίωξα νά ψιμυθιώσω τήν ἀλήθειαν πρός ἴδιον ὄφελος.

Ἔλαβα ἐπίσης κατά καιρούς, ἐπιστολάς, ἄλλας ἐπαινετικάς διά τήν στάσιν μου καί ἄλλας ὑβριστικάς. Μερικαί ἀνώνυμοι, ἦσαν καί ἀπειλητικαί. Ἐνετόπισα μάλιστα δύο ἀπό τούς ἀνωνυμογράφους, ἀλλ' ἀπέφυγα νά δώσω συνέχειαν.

Ἐν τῷ μεταξύ, στόν τύπον ἐδημοσιεύθησαν αἱ χαρακτηριζόμεναι ὡς «ΑΚΡΩΣ ΑΠΟΡΡΗΤΟΙ» ἀναφοραί-ἐκθέσεις τῶν Ἀραπάκη καί Παπανικολάου, διά τήν Κυπριακήν κρίσιν τοῦ 1974. Ἦσαν βέβαια ἀνειλικρινεῖς καί ἐλλιπεῖς καί αὐτός ἦτο ὁ λόγος νά ἀποστείλω πρός τήν ἐφημερίδα «Τά Νέα» τήν προμνησθεῖσαν διάψευσιν. Μοῦ ἔκαμε ὅμως ἐντύπωσιν, πῶς καί διατί δέν ἐζητήθη ἀπό τόν Γαλατσᾶνον καί ἐμέ παρομοία ἀναφορά - ἔκθεσις, πράγμα πού λογικῶς ἀπό ἡμᾶς ἔπρεπε πρῶτα νά ζητηθῆ. Δεύτερον, πῶς διέρρευσαν στόν τύπον «Ἄκρως ἀπόρρητα» ἔγγραφα τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης;

Εἶναι γεγονός, ὅτι εἰς κάποιαν στιγμήν ἠγανάκτησα μέ ὅσα ψευδῆ καί συκοφαντικά ἐγράφοντο ἐναντίον μου. Καί ἀπευθυνθείς στόν Ἀβέρωφ, ἐζήτησα νά παύσῃ αὐτός ὁ βορβορώδης θόρυβος. Τότε μοῦ ἐστάλη ἀπό τόν ὑφυπουργόν Ἐθνικῆς Ἀμύνης, Ἀντιστράτηγον ἑ.ἀ. Ἰωάννην Κάτσαδήμαν, τό ἑξῆς σημείωμα:

«Ὑφυπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης

Ἀθῆναι 12 Ἰουλίου 1975

Πρός τόν Στρατηγόν ἑ.ἀ. κ. Γρηγόριον Μπονᾶνον

Ὁ ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ἀναχωρῶν διά Παρισίους, μοῦ ἀνέθεσε νά σᾶς γνωρίσω ὅτι δέν διαθέτει δυστυχῶς τά μέσα διά νά σταματήσῃ τόν δημιουργούμενον θόρυβον.

(Ὑπογραφή)».

Παρά τήν ἀποστρατείαν μου καί τό γεγονός ὅτι ἐτήρουν σιγήν καί ἔμενα μακράν παντός θορύβου, ὡρισμένοι δέν ἀπηλλάσοντο τῆς φοβίας των. Χαρακτηριστικόν εἶναι τό ἀκόλουθον περιστατικόν:

Κατά τάς εἰσαγωγικάς ἐξετάσεις τοῦ 1974, τῆς Σχολῆς Ἰκάρων, ὁ υἱός μου Γεράσιμος διαγωνισθείς, ἐπέτυχε νά ἔλθη τέταρτος κατά σειράν καί νά εἰσαχθῆ στήν Σχολήν Μηχανικῶν Ἀεροπορίας (ΣΜΑ). Τήν 25ην Σεπεμβρίου 1974, ἡμέραν Πέμπτην, παρεκάλεσα τόν Διοικητήν τῆς Σχολῆς Ἰκάρων Ταξίαρχον Δημ. Ἀγγελέτον ὅπως μοῦ ἐπιστρέψη νά ἐπισκεφθῶ τόν υἱόν μου, προκειμένου νά τόν πείσω νά μή ἐγκαταλείψη τήν Σχολήν. Εἶχεν ἐκδηλώσει τοιαύτην πρόθεσιν, λόγω τῶν πιέσεων καί τῶν ὕβρεων πού ὑφίστατο, ἐπειδή ἦτο υἱός μου. Ὁ Ἀγγελέτος μοῦ τό ἐπέτρεψε. Ἐξεκίνησα λοιπόν μόνος, μέ τό αὐτοκίνητόν μου καί κατηυθύνθην στό Τατόϊ. Ἐκ λάθους ὅμως, ἀντί νά φθάσω στήν πύλην τῆς Σχολῆς Ἰκάρων, ἔφθασα στήν πύλην ἄλλης, παρακειμένης μονάδος τῆς Ἀεροπορίας, πρός τό Κατσιμίδι. Μή ἀντιληφθείς τό λάθος μου καί πιστεύων ὅτι εὑρίσκομαι στήν Σχολήν Ἰκάρων, ἀπηυθύνθην στόν σμηνίτην φρουρόν, τοῦ εἶπα ποῖος εἶμαι καί τοῦ ἐξήγησα ὅτι ἔχω ἄδειαν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Σχολῆς Ἰκάρων, νά συναντήσω τόν υἱόν μου. Ὁ φρουρός μοῦ εἶπεν ὅτι δέν εἶναι ἐκεῖ ἡ Σχολή Ἰκάρων, ἀλλά ἄλλη μονάς καί μέ κατηύθυνε πῶς νά μεταβῶ στήν Σχολήν. Ἔφθασα ἐκεῖ, συνήντησα τόν υἱόν μου, τόν ἔπεισα νά μή ἐγκαταλείψη τάς σπουδάς του, τοῦ ἐτόνωσα τό ἠθικόν καί τοῦ εἶπα ὅτι δέν θά ἔχη κανένα πρόβλημα, ἐάν εἶναι ὁ καλύτερος. Καί ἐπέστρεψα στό σπίτι μου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ ἐκ λάθους προσέγγισίς μου στήν πύλην τῆς ἄλλη μονάδος, ἐπροκάλεσε σάλον καί ἀνησυχίαν στήν ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καί τήν ἑπομένην ἐκλήθη εἰς ἀπολογίαν ὁ Διοικητής τῆς Σχολῆς, ὁ ὁποῖος βεβαίως καί ἐξήγησε πῶς εἶχεν ἡ ὑπόθεσις.

Φαιδρά καθ' ἑαυτήν ἡ Ιστορία, ἀλλά καί ἐνδεικτική τοῦ συνεχοῦς πανικοῦ ὡρισμένων. Πῶς ἦτο δυνατόν νά θεωρηθῆ ἀπειλή ἡ ἁπλή αὐτή κίνησις; Ποίαν ἰσχύν ἐπίστευαν ὅτι διαθέτω πλέον; Βεβαίως μέ ἐπίστευαν καί μέ ἐσέβοντο οἱ ἀξιωματικοί, ἀλλ' ἦτο δυνατόν νά πιστεύουν μερικοί, ὅτι δέν θά ἀποδειχθῶ συνεπής πρός τάς ὑποσχέσεις μου καί θά ὀργανώσω τήν ἀνατροπήν των; Καί τοσαύτη ἦτο ἡ μωρία των, ὥστε νά φαντασθοῦν ὅτι ἐάν ὑποτεθῆ ὅτι θά ἐπεδίωκα νά τούς ἀνατρέψω, θά τό ἔκανα μέ τό νά εὑρεθῶ προσωπικῶς, μόνος καί ἄοπλος, στήν πύλην μιᾶς δευτερευούσης μονάδος τῆς Ἀεροπορίας; Τό περιστατικόν θά ἦτο ἀστεῖον, ἐάν δέν ἦτο τραγικόν, ὡς ἀποδεικνῦον τήν ψυχολογικήν κατάστασιν ὅσων εἶχα ἐμπιστευθεῖ, παραδίδων εἰς αὐτούς τάς τύχας τῆς χώρας ὅταν ἐπέβαλα τήν μεταπολίτευσιν.

Περί τάς ἀρχάς Δεκεμβρίου 1974, μέ ἐπεσκέφθη ὁ Ἀρχηγός τῆς Ἀεροπορίας Παπανικολάου καί μοῦ παρέδωσεν ἐκ μέρους τοῦ Ἀβέρωφ ἀντίγραφον τῆς ἐξωδίκου ἀναγγελίας ἀξιοποίνων πράξεων, τοῦ δικηγόρου Γεωργίου Ἀλφαντάκη, ἐναντίον ἐμοῦ καί τῶν ἄλλων Ἀρχηγῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων. Ὁ Ἀβέρωφ ἐζήτει τήν γνώμην μου διά τόν περαιτέρω χειρισμόν. Ἀπήντησα στόν Παπανικολάου νά πῆ στόν Ἀβέρωφ, ὅτι ἡ γνώμη μου εἶναι νά προχωρήση.

'Εν συνεχεία ὁ Παπανικολάου μοῦ εἶπε, πάλιν ἐκ μέρους τοῦ 'Αβέρωφ, ὅτι ὁ ὑπουργός διέγραψε τό ὄνομα τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ μου 'Αντισυνταγματάρχου Κωνσταντίνου Κοκκοράκη ἀπό τόν πίνακα τῶν πρός ἀποστρατείαν ἀξιωματικῶν. 'Απήντησα πρός μεταφοράν στόν 'Αβέρωφ, ὅτι δέν νομίζω ὅτι ὑπάρχουν ἀντικειμενικοί λόγοι πού νά ἐπιβάλουν τήν ἀποστρατείαν τοῦ 'Αντισυνταγματάρχου — πλήν ἴσως τοῦ ὅτι συνδέεται μαζί μου διά συγγενείας — ἀλλ' ἐν πάση περιπτώσει τόν εὐχαριστῶ.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, μέ ἐπεσκέφθη ὁ 'Αρχηγός τοῦ Ναυτικοῦ 'Αραπάκης, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι ἐν ὄψει τῆς προκαταρκτικῆς ἐρεύνης τοῦ κ. Μπέλκα, θά πρέπει νά συνεννοηθοῦμε οἱ τέσσαρες 'Αρχηγοί, περί τοῦ τί θά καταθέσωμεν. Τοῦ ἀπήντησα ὅτι δέν θεωρῶ ἀναγκαίαν ἀπό τήν πλευράν μου καμμίαν προσυνεννόησιν καί ὅτι ἕκαστος ὀφείλει νά καταθέση τήν ἀλήθειαν, κατά συνείδησιν καί κατά καθῆκον.

'Εδέχθην τότε καί ἄλλας ἐπισκέψεις ἀξιωματικῶν, ὅπως τοῦ 'Υποναυάρχου ἐ.ά. 'Αντ. Μπάρδα, τοῦ Ταγματάρχου Ματάτση καί πολλῶν ἄλλων, ἀπό τούς ὁποίους ἐπληροφορήθην πολλά πού δέν ἐγνώριζα, ἀλλά δέν ἐπιθυμῶ νά τά συμπεριλάβω στήν παροῦσαν ἐξιστόρησιν.

22. Διώξεις καί μικρότητες

'Η Νέα Δημοκρατία — καί ἐπιθυμῶ νά πιστεύω ἐν ἀγνοία τοῦ Καραμανλῆ — μοῦ ἐπεφύλαξε πολλάς διώξεις, κυρίως ἐναντίον συγγενῶν μου. Μερικάς ἐνδεικτικάς τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖον ἐνήργησαν οἱ ἄνθρωποι θά ἀναφέρω ἐδῶ:

— 'Η θυγάτηρ μου 'Ελένη, δικηγόρος, ἀπελύθη ἐκ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, ὅπου εἰργάζετο ὡς βοηθός τοῦ Καθηγητοῦ κ. Χαρίτωνος Κορυζῆ.

— 'Ο υἱός μου Γεράσιμος, ὑπεχρεώθη εἰς παραίτησιν ἐκ τῆς ΣΜΑ, λόγω τῆς ἀχαρακτηρίστου συμπεριφορᾶς τοῦ Διοικητοῦ του, ὑπό τάς ἀκολούθους συνθήκας: Ἦτο ἤδη ἀρχηγός τῆς 2ας Τάξεως τῆς ΣΜΑ καί τήν 12ην Δεκεμβρίου 1975 εἰδοποιήθη ἁρμοδίως ὅπως ἑτοιμασθῆ διότι ὡς ἀρχηγός Τάξεως, θά συμμετεῖχε στήν δεξίωσιν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, διδομένην διά τούς ἀρχηγούς Τάξεων ὅλων τῶν παραγωγικῶν σχολῶν ἀξιωματικῶν τῶν 'Ενόπλων Δυνάμεων. 'Ο Διοικητής τῆς Σχολῆς 'Ικάρων ὅμως, Ταξίαρχος Κοκκινίδης, ἐπιδεικνύων μικρότητα ἀναξίαν Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ, διέταξε τήν διαγραφήν τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ μου ἀπό τήν κατάστασιν τῶν ἀρχηγῶν Τάξεων τῆς Σχολῆς 'Ικάρων, οἱ ὁποῖοι θά μετέβαιναν στήν δεξίωσιν, ἐπειδή... ἦτο υἱός μου!

'Ο δευτεροετής Ἴκαρος Γεράσιμος Μπονᾶνος, δέν ἦτο δυνατόν νά ἀνεχθῆ τήν προσβολήν. Καί ὑπέβαλε τήν παραίτησίν του, τήν ὁποίαν προσυπέγραψα. Κατέβαλα μάλιστα στό Δημόσιον Ταμεῖον καί 260 χιλιάδας δραχμῶν, διά τά τροφεῖα τῶν δύο ἐτῶν του στήν Σχολήν 'Ικάρων. 'Ο κ. Κοκκινίδης, καθιέρωνε τήν συλλογικήν οἰκογενειακήν εὐθύνην. Ἔτσι διεπαιδαγώγει τούς νέους ἀξιωματικούς τῆς 'Αεροπορίας.

— Ὁ ἀδελφός μου Σταῦρος Μπονᾶνος, ὑπάλληλος τῆς Γενικῆς Γραμματείας Ἀθλητισμοῦ, ἀπελύθη τῆς ἐργασίας του, διότι ἦτο ἀδελφός μου.
— Ὁ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρός μου Ἀντισυνταγματάρχης Κων/νος Κοκκοράκης ἀπεστρατεύθη ἀδίκως, διότι εἶχε τήν ἀτυχίαν νά εἶναι συγγενής μου.
— Ὁ ἀνεψιός μου Γεώργιος Κων/νου Κοκκοράκης, Σημαιοφόρος Οἰκονομικοῦ τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ, ἀπόφοιτος τῆς Σχολῆς Ἀξιωματικῶν Σωμάτων, ἐκρίθη ἄνευ λόγου δίς στάσιμος, ἐπειδή ἦτο συγγενής μου, ὑποχρεωθείς τελικῶς εἰς παραίτησιν.

Θά ἤθελα νά ἐρωτήσω ὅσους συνήργησαν εἰς αὐτάς τάς ἀσχημίας, γνωστούς ἀλλά καί ἀγνώστους μου, εἰς τί ἔπταισαν οἱ ἀνωτέρω; Ἐάν κατά τήν γνώμην των ἐγώ εἶχα κάποιας εὐθύνας, ἠδύναντο νά ζητήσουν τήν δίωξίν μου. Ἀλλ' αὐτό, ἐχρειάζετο κάποιαν τόλμην, κάποιαν λεβεντιάν. Ποῖοι θά μοῦ ἀπαντήσουν; Ἀσφαλῶς οὐδείς. Οἱ στρατοί ἔμαθαν τήν τέχνην τῆς παραλλαγῆς, ἀπό τούς χαμαιλέοντας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αὐτά εἶναι τά γεγονότα, ἀκριβῶς ὅπως συνέβησαν.

Παραδίδω αὐτό τό βιβλίον στόν Ἕλληνα καί τόν Ἑλληνοκύπριον ἀναγνώστην, μέ ἤρεμον τήν συνείδησιν, ὅτι διά μίαν ἀκόμη φοράν ἐπετέλεσα τό καθῆκον μου. Τοῦ εἶπα τήν ἀλήθειαν, τήν ὁποίαν δικαιοῦται νά γνωρίζη, ὥστε νά μή καθίσταται θύμα παραπληροφορήσεων, ἐξαπατήσεων καί διαστρεβλώσεων, πού ἀποσκοποῦν στήν ἐξυπηρέτησιν κομματικῶν καί προσωπικῶν συμφερόντων καί ἐπιδιώξεων.

Βεβαίως ἔγιναν λάθη. Ἀσφαλῶς ὑπῆρξαν ἐσφαλμένοι χειρισμοί. Ὁπωσδήποτε διεπράχθησαν ἐπιπολαιότητες. Ἀλλά, καθ' ὅσον μέ ἀφορᾶ, γνώμων ὅλων τῶν ἐνεργειῶν μου, ὑπῆρξε πάντοτε τό συμφέρον τοῦ Ἔθνους. Καί ἐάν εἰς τινας περιπτώσεις προέκυψε ἐθνική ζημία, αὐτό ἀσφαλῶς δέν ἦτο στάς προθέσεις μου.

Ἀπόστρατος πλέον, βετεράνος τριῶν πολέμων, στό λυκόφως τῆς ζωῆς μου, προβαίνω εἰς ἀπολογισμόν τῶν πεπραγμένων μου. Καί αἰσθάνομαι ἤρεμος καί ἱκανοποιημένος, διότι πάντοτε στήν σκέψιν καί τήν ψυχήν μου ἐκυριάρχησεν ἡ Πατρίς, στήν ὑπηρεσίαν τῆς ὁποίας εὐσυνειδήτως καί μέ αὐταπάρνησιν ἠναλώθην. Τά παράσημά μου, κερδηθέντα στά πεδία τῶν μαχῶν, ὑπῆρξαν ἡ μόνη ἀλλά πολύτιμος ἀνταμοιβή μου.

Γ. Μπ.

Τό βιβλίον «Η ΑΛΗΘΕΙΑ» τοῦ Στρατηγοῦ ἐ.ά. Γρηγορίου Μπονάνου, τ. Ἀρχηγοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων, ἐστοιχειοθετήθη καί ἐξετυπώθη ἀπό τήν «Ἑπτάλοφος» ΑΒΕΕ τόν Δεκέμβριον τοῦ 1986, διά λογαριασμόν τοῦ συγγραφέως, εἰς 3 χιλιάδας ἀντιτύπων.